

महानन्दनकेणानिर्मितपुस्तकालय
प्राकरसाग्रथानामिदंवाणिप्रित्तमक

श्लोकः

कोशं शब्दार्थं चिन्तामणि मथ रहितं पूर्णभावेन पूर्णं
कृत्वा श्रीसज्जनेश स्त्रिदिवपथ गत स्तत्रचाराय लोके ॥
तत्सूनु स्तातभक्तो नरपति फतहः सिंह भूपैकवीरः
विद्वत्कण्ठैकशोभा भरण विधिरुचिः प्रेपयत्येक कोशम् ॥ १ ॥

श्रीम फतह सिंहस्य नृपतेः परमा ज्ञयाः ॥

कविराजः श्यामलारव्यः कोशं प्रेपयतिध्रुवम् ॥ २ ॥

By order of H. H. Maha Rani Fateh S
Presented to the Library of the Asiatic Socie
Bengal - Calcutt

Cooper
July 2/86.

(54) Hari Raj Shy
M. D.

Vol. - 1

NOTICE

THE SHABDARTH CHINTAMAN.

A NEW SANSKRIT LEXICON.

This new and valuable work, in the compilation of which Brahmin-vadhūta Shri Sukhānand Natha of Delhi, spent more than thirty years of his life, contains (as its name implies) the meanings of all words in general and colloquial use.

The following is a resumé of the plan on which this most useful work has been arranged.

1st. The word-forms have been tested by the process suggested in the Grammatical Sūtras of Panini.

2nd. The meanings of the words are derived from their roots, by which means not only correctness, but clearness of conception are secured. The Primary meaning is given first, and others are described according to their logical order.

The utmost care has been taken to express the meanings of the words in the best and simplest language—a feature in the construction of this work, which cannot fail to recommend it above all others for practical use.

3rd. Another point is well worthy of notice in the work, viz; that words which have special reference to Aryan Literature, whether the Smritis, Purāṇas or Vedas, are clearly and briefly explained.

4th. Special attention has been paid to the full definition of Scientific and Technical terms, whether these occur in the Vedas, Upanishads, Śāstras, Chemistry, Mechanics or Music.

5th. The descriptions of weapons of warfare, metals, precious stones; and the directions for preparing the different kinds of soil for planting garden- and forest-trees are fully given.

6th. The official and non-official properties of drugs and the immediate causes of those diseases for which they may be given, have been fully described according to the best Medical Treatises on the subject.

7th. The author has specially adapted his work for Educational purposes in explaining the various Figures of Rhetoric employed in Poetry; also those feelings Poetry is calculated to

excite, and by describing the different Metres.

8th. In the arrangement of the words the Alphabetical order is strictly preserved.

From these points it will be clearly seen that this excellent work will be an unerring guide to those who seek information on Political as well as Practical matters.

Fully convinced of the usefulness of such a Lexicon, Acharya Pt. Ghāsi-Rām (late Gunasta of Govt. Court of Art) resolved to undertake the publication of the first 2 Vols. as far as the letter [a] but on account of the want of pecuniary assistance, he could not finish the remaining portion of the Dictionary.

As at 16 years ago, the first two volumes were published, and are now in the libraries of many of the Chiefs, Nobles and Pandits of India, who deeply regret that the remaining 2 vols. are not in their possession.

However, no one seemed willing to undertake this arduous and important task until H. H. the late Mahā Rām Sagar Singh, G. C. S. I. of Meywar, who during his life-time was the Patron of Art and Literature, on learning through Kavi Rāji Shyamal Das of this nation, the Dictionary, issued orders that the remaining 2 vols. (3rd & 4th) should be printed in the Rāj Press with all possible rapidity. So minute were H. H. the late Mahā Rām's directions that he expressed the desire that the same kind of paper be used and type of equal clearness and legibility employed as in the first two volumes.

In fulfilment of His Highness' wishes, the work has been completed.

It is therefore requested that those who are desirous of obtaining the Lexicon send their names and full address to the undersigned.

Doodypore, } Pundit Banji Dhar
 June 1883 } [Vajpi
 Manager, Raj Press
 Meywar.

तत्

शब्दार्थचिन्तामणिः

अर्थात्

मोक्षोपायभाषासांशेषशास्त्रानेककोशादिभिः सङ्गृहीतानां मकाराद्यर्थ-
कामेषु विन्यस्तानां शब्दानां तत्संज्ञिजनानां धर्माधर्मपर्यायप्रयोगोल्लेखेन
पाणिन्युक्तनिवृत्तिरूपैस्तदर्थस्फुटीकरणेन तत्तच्छब्दप्रस्तावागतये-
दाङ्गभूतिपुराणागमेतिहासादिप्रयोगैः सूदृशित्यसङ्गीतादिशास्त्रीय
विषयाणां वर्णनैः शब्दास्तथातुरतादिपरीक्षाभिर्ग्राम्याख्यपशुप-
त्यादिषु ऋगैर्देवार्गलेन सज्जनिर्जस्रभूमिपरिचानेनोद्यानवृक्षा-
युर्वेदेन ब्रह्मगुणरोगनिदानादिभिरण्डकारच्छन्दःप्रभृतिनाम
लक्षणेदाहरणैश्च संयुक्तोऽखिलशास्त्रमताभिद्योतकः

सङ्गदयद्वयाच्चाददोऽग्रन्थः ॥

तस्यायमवर्गकवर्गोत्तमकः प्रथमोभागः

ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथेन विनिर्मितः

॥०००॥

एकविंशत्यधिकोऽनविंशतितमे १८२१ वैक्रमे ऽब्दे आगरेति साधारणत-
यावत्ख्याते सुप्रपुरे आदिगौडश्रीघासीरामकनहियाल्लयोर्यवे
नतयोर्निजे संस्कृतयन्त्रालये श्रीरामपसाददृष्टगुग्राक्षिप्या

ऽभिव्यक्तः

\$

491.23

511312

2.1

तत् सत्.

शब्दार्थचिन्तामणे मूलवन्धः तत्राह
श्रीजगदनन्दनाथः

नमो गुरवे ॥ श्रीमद्गौडकुले नितान्तविपुले ऽडीचप्रयोत्थेऽतुले जातः
पुष्करराज इत्यभिधया ख्यातो धरामण्डले । यत् सौजन्यमुधासरित्पवितर
ङ्गान्दोलनानन्दिता विद्यैदार्यदयादिशेवधिपराः सर्वे वभूवुर्जनाः ॥ १ ॥ श्री
मन्दलालः सुकृते विशाल स्तुलादिरामस्सुमनोऽभिरामः । तदात्मजा वप्रति
मप्रभावौ श्रीरामरामानुजनैजभावौ ॥ २ ॥ श्रीनन्दलालपत्नी सुषुवे सुनुव
यं सुता मेकाम् । प्रथमस्तु शम्भुनाथोऽन्तरजो रामप्रसादात्तः ॥ ३ ॥ मेती
रामो ऽवरजः सर्वे सकलार्थतत्त्वज्ञाः । देवी सुलक्षणासीद् याहि सती श्रील
सम्पन्ना ॥ ४ ॥ विदत्तुलाराममुतो भवानीशङ्करो ऽभवत् । ज्येष्ठः श्रेष्ठमतिर्नाति
संसारसक्तमानसः ॥ ५ ॥ द्वितीयः सम्भूतो धनपतिपुरो राज इति यं कुली
ना नामै नं जगति कृतवन्तो मुमुदिरे । प्रकृत्या ऽऽजन्मा ऽसौ विरलतरकर्म्या
तिरसिको ह्यगा दप्रत्यक्षं निजजनत एकः शिवपुरीम् ॥ ६ ॥ त्रिचन्द्राब्दायु
ष्मान् परमपरतत्त्वं विविदिषुः पठित्वा शास्त्राणि प्रतिहरिहरानन्दषदतः ॥
प्रतीतं नाथायं निखिलनिगमार्थैकमुधियंगतो ऽयं योगीन्द्रं कुशलमवधूतं कु
लगुरुम् ॥ ७ ॥ प्रीत्या नमस्था सन्तुष्टः सङ्गुरुः करुणानिधिः । त्वं सुखानन्दना
थोऽसी त्याचष्ट हि यथो चितम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मावधूतपदवीं प्राप्य देशानने
कशः ॥ गाहं गाहं बहुविधान् दर्शं दर्शं जनव्रजान् ॥ ९ ॥ ज्वालामुखी महा
देवी जलान्धरनिवासिनीम् ॥ जग्म्वान् सुपमं पश्यं स्तत्र स्थितिमुपाश्रयत्
॥ १० ॥ यात्राप्रसङ्गतो ऽस्मिन् भज्जीदेशाधिप स्तदा गतवान् ॥ रागादिरुद्र
पालोऽस्यतपालमुतो महोदारः ॥ ११ ॥ पर्वतराज श्रुतुः श्रुतुर्पु यत्नेषु दी
क्षितो विद्वान् ॥ श्रीरुद्रमणोः शिष्यो ऽसुं विचरन्तं यदाद्रोक्षीत् ॥ १२ ॥ आ
हूय श्रुतवाणीजनितश्रुतो निनीषुरनुकूलः ॥ शुश्रूषया स्वदेशं तं प्रार्थ्यानी

नबद् ब्रवायोग्यम् ॥ १३ ॥ से १५ वं प्रसन्नहृदयो महाशया तैत्तिकीभक्त्या ॥
 अर्पितरणभद्राख्यं तत्पुत्रं पाठयन् न्यवसत् ॥ १४ ॥ निश्चिन्तो विरले समन्ततः
 उपेतेष्टार्थसिद्धिस्ततश्चिन्तां तच्च संमासद् द्विजकुले दृष्ट्वा कले राघदा ॥ मौ
 ख्यं तस्मै तु श्रान्तये निखिलशास्त्रार्थार्जिहीर्षु मुदा व्यास्यत् कोशकलाभरं
 कलिहरं शब्दार्थचिन्तामणिम् ॥ १५ ॥ गङ्गातीरे रुद्रपाले शिवेन शिवतां
 ज्ञते ॥ चात्वा नैमित्तिकाभावं निमित्ताभावसङ्गतौ ॥ १६ ॥ इन्द्रप्रस्थं पुनः प्र
 ष्यागता मनसि चिन्तयन् ॥ कथं मे तस्य कोशस्य स्यात् प्रवृत्तिर्निरन्तरा
 ॥ १७ ॥ प्रस्तुतश्रीनन्दलालदैहित्री श्रेयसाश्रयौ ॥ कोविदौ व्यवहाराणां
 प्रायः सुप्रनिवासिनौ ॥ १८ ॥ चुन्नीलालाग्रजो घासीरामनामा प्रतापवान् ॥
 धनिमान्यो राजमान्यः स्वभुजार्जितसद्यशाः ॥ १९ ॥ बालप्रवासिनं दैवनेदि
 तो दूरदर्शिनम् ॥ स मातुलमनुप्राप्य कृत्वा लालापमनोगतम् ॥ २० ॥ कोशप्र
 शंसां प्रस्तावे श्रुत्वा तस्मात्सुकं मनः ॥ तन्मुद्गीकरणायाशु यदात्त्यर्थं मवो
 भवीत् ॥ २१ ॥ परेश्वरकराङ्गैकमिते १८२१ विक्रमहावने ॥ तदैव मुद्रितो भा
 गः प्रथमः साङ्ग इत्यभूत् ॥ २२ ॥ उत्तमश्लोकशिष्येण श्रीपादाम्बुजसेविना ॥
 धर्मीसारस्वतेनैभिरिन्द्रप्रस्थनिवासिना ॥ २३ ॥ जगदानन्दनाथेन पारस्य
 र्यानुवर्तिना ॥ जगदीशोपनामैषा श्लोकै रुद्रघाटिता कृतिः ॥ २४ ॥ * * *

अथ शब्दार्थचिन्तामणेः संकेताचाराणां विवरणम् ॥

अ० अर्दुर्चाः पुंसि च ॥ अत्रा ॥ अनु० ३० अनुशतिकादित्वादुभयप
 दिभ्यः फञ् ॥ दृढिः ॥
 अघ् ० अघ्रादिभ्यश्चेति यक् ॥ अन्य० अन्यवापीति डः ॥
 अङ्गु ० अङ्गुलीदि भ्यङ्क् ॥ अन्ये ० अन्येषामपीति दीर्घः ॥ अ
 न्येभ्योपीति डः ॥ अन्येभ्यो
 अजा ० अजादिभ्यश्च टाप् ॥ पिष्टयते इति वः ॥
 अध्या ० अध्यादिभ्यश्च ठप् ॥

अन्येभ्योपि दृश्यते क्विप् ॥	अहं अह्नादिभ्यः क्तिन्निष्ठाः
अन्येभ्योपि दृश्यते इति यप्	द्वाच्यः ॥
अन्येभ्योपि दृश्यन्ते ॥ मनि	ए० वि० एतद्विवरणम् ॥
नृक्कनिष्कनिष् विच एते ॥	कं० करड्वादिभ्यो यक् ॥
अन्येष्वं अन्येष्वपि दृश्यते इति डः ॥	क० कर्ममीमांसयाम् ॥
अब्० अब्दादवश्चेतिसाधुः ॥	कठि० कश्चित् ॥
अर्० अर्शआदिभ्यो ऽच् ॥	कच्० कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ॥
अली० अलीकादयश्चेति की-	कत्० कत्यादिभ्यो ढकञ् ॥
कन ॥	कपि० कपिलकादिच्चात्त्वम् ॥
अश्रु० अश्रादयश्चेतिसाधुः ॥	कम० कमलादिभ्यः खण्डः ॥
अश्व० अश्वपत्त्यादिभ्यश्चेत्यण् ॥	कल्या० कल्याणयादिच्चाट्ठक् ।
आ० आकर्षादिभ्यः कनु ॥	इनङ्गादेशश्च ॥
आद्या० आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यान	का० काश्यपः । काश्यादिच्चात्
मिति तसिः ॥	ञिठः ॥ -
इ० इति ॥	का० पु० कालीपुराणम् ॥
इ० वि० ति इति विष्णुपुराणतिलके	कालि० कालिदासः ॥
इ० रा० इतराभ्योपि दृश्यन्ते तसि	क्का० क्कादिभ्यः किदिति डः ॥
लादयः ॥	काशी० काशीखण्डम् ॥
इष्० इष्टादिभ्यश्चेति इनिः ॥	का० सु० कापिलसूत्रम् ॥
उ० उक्थादिच्चात् ठक् ॥	कि० किसरादिभ्यः ठन ॥
उत्० उत्सादिच्चाट्ठक् ॥	किशो० किशोरादयश्चेत्योऽन् ॥
उद्० प्राणभृज्जातिवयो वचनो	कु० कुर्वादिभ्योगयः ॥
ज्ञावादिभ्यो ऽञ् ॥	कु० कुटादिः ॥
उदा० उदाहरणम् ॥	कुला० कुलालादिभ्यो ऽञ् ॥ कुला
उर्० उरःप्रभृतिभ्यः कप् ॥	र्णयः ॥
उल्० उल्वादयश्चेति वचनः-	कू० कूर्मपुराणम् ॥
साधुः ॥	ने० ने० ने० ॥
उल० उल० उल० ॥	

क्रुद°	क्रुदरादयश्चेतिसाधुः ॥	जु°	जुहोत्यादिः ॥
क्रतू°	क्रतूयकादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥	ज्व°	ज्वलादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
क्रमा°	क्रमादिभ्योवुन् ॥	ज्यो°	ज्योत्स्नादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
खं°	खण्डिकादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥	त°	तथाच ॥
ख°	खर्जादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥	तच्छ°	तदुक्तं छन्दोगपरिशिष्टे ॥
खर्°	खर्जपिञ्जादिभ्य ऊरोल- चौ ॥	तडा°	तडागादयश्चेतिनिपातः ॥
खला°	खलादिभ्यश्चनिर्वक्तव्यः ॥	त°	तत् पञ्चविधम् ॥
ग°	गर्गादिभ्योयञ् ॥	तर°	तरत्यादिभ्यश्चेत्यङ् ॥
गम्°	गम्भीरादयश्चेति ईरन् ॥	ता°	तारकादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
गहा°	गहादिभ्यश्चेति कुः ॥	ति°	तिकादिभ्यः फिञ् ॥
गु°	गुपादिभ्यः किदिति इलच् ॥	तुन्°	तुन्दादिभ्यश्चलच्चेति इनिश्च ॥
गुडा°	गुडादिभ्यश्च ॥	तु°	तुदादिः ॥
गौ°	गौरादिः ॥	तुषा°	तुषारादयश्चेत्यारन् ॥
गौ°	गौडभाषा ॥	दं°	दण्डादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
गृप्°	गृप्त्यादिभ्यश्चेति ठञ् ॥	दाम°	दामन्यादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
ग्रहि°	नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्यु- गिन्यच्चेति गिनिः ॥	दि°	दिगादिभ्यो यदिति यत् । दिवादिः ॥
चतु°	चतुर्वर्णादीनां स्वार्थे उप- संख्यानम् । प्यञ् ॥	दी°	दीपिका ॥
चृ°	चुरादिः ॥	दृ°	दृढादिः । वर्णदृढादिभ्यः प्यञ् । इमनिश्च ॥
छ°	छत्रादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥	नं°	नन्द्यादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
छाम्°	छान्देग्यभाष्यम् ॥	नडा°	नडादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥
छांभा°	छान्देग्यभाष्यम् ॥	दीनां	दीनां कुक्केति छः ॥
जे°	जेदादिभ्यो नित्यमिति ॥	नद्या°	नद्यादिभ्यो ढगिति ठक् ॥
		न्यङ्°	न्यङ्कादिस्त्रिचान्ताट्ठ- क् ॥

ना० नारदः ॥
 नि० निपातः ॥
 नि० दिदानम् ॥
 नै० नैषधः ॥
 प० पचाश्च । पचाशाश्च ॥
 प० नन्दिग्रहिषचादिभ्यो ल्यु-
 षिन्त्यच् ॥
 प०ष० पराशरपटुतिः ॥
 पर्फ० पर्फरीकादयश्चेती कन् ॥
 प०भा० पर्वतभाषा ॥
 पर्० पर्पादिभ्यःष्ठन् ॥
 पश्वा० पश्वादिबौधेयादिभ्यो ऽण
 जा ॥
 प०सं० पराशरसंहिता ॥
 पा० पामादिच्चात् नः ॥
 पा०पा० पाप्मे पाताञ्जलखण्डः ॥
 पाषा० पाषाणस्यनेति स्त्रीत्वं
 न ॥
 पारस्० पारस्करादिच्चात् सुट् ॥
 पाश० पाशादिभ्योयः ॥
 पि० पिच्छादिच्चात् इच्छच् ॥
 पिञ्ज० खर्जपिञ्जादिभ्यञ्ज रोज्ज
 चावित्यूलच् ॥
 पिना० पिनाकादयश्चेत्याकः ॥
 पु० पुष्करादिभ्योदेशेति इ-
 निः । पुराणम् ॥
 पुरो० पत्त्यन्तपुरोहितादिभ्योयक्
 पृ० पृषोदरादीनि यञोपदि-

टम् ॥
 पृष्० पृष्वादिभ्य इमनिज्वा ॥
 प्र० प्रसिद्धेऽपुष्पादिभ्यस्तेति
 स्वायं ऽण् प्रत्ययः ॥
 प्रति० प्रतिजनादिभ्यःखञ् ॥
 प्रा०विह प्रायश्चित्त विवेकः ॥
 फ० फलम् ॥
 व० वखादिभ्योमतुप् ॥ वसिष्ठः
 । बहुलमन्त्रापीतियुच् ॥
 वङ्क० वङ्क्यादयश्चेति क्तिन् ॥
 वखा० वखाकादयश्चेत्याकः ॥
 वसं० वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥
 वङ्गा० वङ्गादिभ्यश्चेति ङीष् ॥
 व०ह० वर्णवृत्तप्रभेदः ॥
 वा० बाहुलकात् । बाह्यादि-
 च्चादिञ् ॥
 वा०पु० वायुपुराणम् ॥
 बाहि० बाहिताग्न्यादिषु ॥
 वि० विशेषः । वित्वाद्यण् ॥
 विडा० विडादिभ्यःकिदित्यङ्गच् ॥
 विदा० अन्वयानन्तर्ये विदादिभ्यो
 वि०ध० विष्णुधर्मोत्तरम् ॥
 ऽण् ॥
 विन० विनयादिभ्यष्ठक् इति स्वा-
 यंठक् ॥
 वि०पु० विष्णुपुराणम् ॥
 वी० वीरमित्रोदयः ॥
 वे०भा० वेदभाष्यम् ॥

वेत० वेतनादिभ्यो जीवतीति-

ठञ् ॥

वै० वैदिकप्रयोगः ॥

वै०प० .. वैद्यकपरिभाषा ॥

वै०म० वैद्यकमतम् ॥

वृ० वृक्षे ॥

वृक्षा० वृक्षादिभ्यःखण्डः ॥

वृषा० वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥

वृह० वृहद्वर्मपुराणम् ॥

व्यु० व्युत्पत्त्या ॥

भा० भावप्रकाशः ॥

ब्र० ब्रह्मवैवत्तपुराणम् ॥

ब्र०पु० ब्रह्मपुराणम् ॥

ब्र०वै०ब्र० .. ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मखण्डम् ॥

ब्रा० गुणवचनब्राह्मणादिभ्यःकर्मणिचेतिष्यञ् ॥

ब्री० ब्रीह्यादिभ्यश्चेतिद्वनिः ॥

व्या०व० .. व्यासवचनम् ॥

भा० भागवतम् ॥

भा०प० भाषापरिच्छेदः ॥

भा०प्र० .. भावप्रकाशः ॥

भार० भारतः ॥

भि० भिङ्गिदादिभ्योऽङ् ॥

भिच्चा० भिच्चादिभ्योऽण् ॥

भी० भीमादयोऽपादाने ॥

भू० भूमि ॥

भ्वा० भवद्दि ॥

म० मत्त्वर्थस्यः ॥

मङ्ग० मङ्गरादयश्चेति उरञ् ॥

मनो० दन्धमनो ज्ञादिभ्यश्चेति

म०भा० .. महाभारतम् ॥

मयू० मयूरव्यंसकादिभ्यश्चेति

मावृ० माषाष्टम् ॥

वुञ् ॥

महा० महाभारते महाभारतम् ॥

मा०तं० .. मायातन्त्रम् ॥

मि० मिथिलादयश्चेति इलञ् ॥

मित० मितङ्गादिभ्यश्चेति डुः ॥

मु०तं० .. मुण्डमालातन्त्रम् ॥

मू० कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्योऽपसंख्यानमितिकः ॥

मूले० मूलेरादयश्चेत्येरक् ॥

मृ० मृगव्यदयश्चेतिकः ॥

मो० मोक्षधर्मः ॥

य० यजादिभ्यश्चेति यथा ॥

या० यावत् । यावादिभ्यःकन् ॥

याञ्च० याञ्चवल्क्यः ॥

यु० ज्ञायनान्तयुवादिभ्योञ् ॥

यौ० पश्वादिभ्योऽधेयादिभ्योऽण् ॥

र० रसादिभ्यश्चेति मतुप् ॥

रा० रामायणम् ॥

राज० राजदन्तादिषु परम् ॥

रानि० राजनिर्घण्टः ॥

रेव० रेवत्यादिभ्यश्चेति

ल० लक्षणम् ॥
 ली० लीलावती ॥
 लो० लोमादिच्चात् शः
 ल्वा० ल्वादिभ्यश्चेतिनत्त्वम् ॥
 श० शकन्धादिः ॥
 शका० शकादिभ्योऽट् ॥
 शम्० शमादिभ्योऽथश् ॥
 शर्० शर्करादिभ्योऽण् ॥
 शा० शाकपार्थिवादिः । शाखा
 दिभ्योयः ॥
 शार्० शार्ङ्गरवाद्यञोऽङीन् ॥
 शि० शिवादिभ्योऽण् ॥
 शु० शुभ्रादिभ्यश्चेतिठक् ॥
 शुण्० शुण्डिकादिभ्योऽङ्ग ॥
 श्री० श्रीभागवतम् ॥
 स० सप्तमः ॥
 संक० संस्वती कण्ठाभरणम् ॥
 सं० सम्पदादिच्चात्किप् ॥
 सङ् सङ्काशादिभ्योऽण्यः ॥
 संज्ञा० संज्ञापूर्वकत्वाद्बृह्माभावः ॥
 सम्० सम्प्रसारणम् ॥
 सार्० सर्वधातुभ्योऽमनिन् ॥
 सर्व० सर्वधातुभ्यश्च । सर्वधातु
 भ्यः प्रन् । सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥
 साणः साहित्यदर्पणः ॥
 सि० सिद्धादिभ्यश्चेति लच् ॥
 सिन्० सिन्धादिच्चादण् ॥
 सिमु० सिद्धान्तमुक्तावली ॥

सिशि० सिद्धान्तशिरोमणिः ॥
 स्त्रि० स्त्रियाङ्क्तिन् ॥
 सु० सुषामादिभ्यश्चेति षत्त्वम् ॥
 सुवा० सुवास्वादिभ्योऽण् ॥
 स्थूला० स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने
 कन् ॥
 स्म० स्मरणम् । स्मृतिः ॥
 स्वा० स्वार्थः ॥
 ह० हरिचंशः ॥
 हरि० हरितादिभ्योऽञ् ॥
 हरी० हरीतक्यादिभ्यश्चेति फल्
 प्रत्ययस्य लुप् ॥
 हे० हेमचन्द्रः ॥
 रक्० रक्कृष्यादिभ्यः ॥
 रज्ज्० रज्ज्वपादिभ्यः ॥
 रण्० रणजादिभ्यः ॥
 गवुल्० धात्वर्थनिर्देशे गवुल्वक्त-
 व्यः । संज्ञायाम् ॥
 कः० अज्ञाते । कुत्सिते । अल्पे
 । ह्रस्वे ॥
 कन्० संज्ञायाम् । अनुकेम्पाया
 म् । अवक्षेपे कन् । इमे
 तिकृतौ । संज्ञायांच ॥
 क्षुभ्० क्षुभ्रादिषु चेति णत्वाभा-
 वः ॥

तत्सत्

श्री गणेशाय नमः

अथ शब्दार्थचिन्तामणौ मंगलम्

तथादौ मङ्गलाचरणमभिधेयादिकञ्च

नमः श्रीसङ्गुरवे ॥ ॥ श्रीमदुरिहरानन्दनाम्नाभिन्नं स्वदेशिकम् । नारा-
यणमहं वन्दे सच्छास्त्रज्ञानभास्करम् ॥ १ ॥ लम्बोदरं महाकायमेकदन्तं ग-
जाननम् । गौरीप्रियं मुदा वन्दे सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ २ ॥ नमो देवि महा-
विद्ये भजामि चरणौ तव । देहि ज्ञानप्रकाशमेनिखिलार्थप्रसिद्धये ॥ ३ ॥ श्री-
शारदां शारदचन्द्रकान्तिं हृदयभुजेऽभीतिवरं दधानाम् । पुस्तं विपश्चीं सु-
करैः प्रसन्नां ध्यायेऽनिशं जाद्वहरां त्रिनेत्राम् ॥ ४ ॥ वेद्यं ब्रह्मादिभिर्ध्येयं
योगीन्द्रैर्यन्महत्पदम् । तत् तत्त्वं तत्त्वमस्यादिवाक्यैरिष्टं भवाम्यहम् ॥
५ ॥ यदज्ञानादिदं जातं यज्ज्ञाने विलयं व्रजेत् । तन्निर्गुणं निर्विशेषं ब्रह्मा-
त्मानं समाश्रये ॥ ६ ॥ कोशाननेकानवलोक्य यत्नाच्छास्त्राणि भूयः प्रविचार्य
तेभ्यः । बालावबोधाय लिखामि शब्दान् सार्थान् सुसङ्गृह्यरुदे वुधानाम् ॥ ७ ॥

अल्पायुषोऽल्पबुद्धींश्च द्विजान् दृष्ट्वा कला वथ । सुखानन्दोलिलेखैतत् कोऽपि
 सुखसुबोधदम् ॥ ८ ॥ सलिङ्गालिङ्गशब्दानां ज्ञानायतु पुरः पुरः । तत्तदा-
 द्यार्णलेखोऽहि समासार्थो विधीयते ॥ ९ ॥ जिज्ञासा यच्च कुचापि शास्त्रीये श-
 ब्द उद्भवेत् । तदैवैतत् पश्यताऽनुभूयते कृतकृत्त्यता ॥ १० ॥ तावद् भ्रमति
 शब्दार्थचिन्ताव्याकुलमानसः । सुश्रद्धानः स्थिरधीर्यावदेनं न पश्यति ॥ ११ ॥
 चतुर्दशसुविद्यासु प्रायः शब्दो न तादृशः । मातृका नुक्रमे नाऽच सपर्यायो
 निवेशितः ॥ १२ ॥ निदर्शनेषु शब्दानां तत्तच्छास्त्रसमुद्भूता । यद्यप्यमयी
 वाणी वर्णितास्मिन् क्वचित् क्वचित् ॥ १३ ॥ केषाञ्चिद्देशभाषापि गुप्तबोधा-
 य दर्शिता । ऊतः परोपकृतये कोन्यो भवितु मर्हति ॥ १४ ॥ शब्दार्थचिन्ता
 मणि नाम हूतं कोशेषु सर्वेषु च रत्नभूतम् । श्रीमत्सुखानन्दबुधेन कृतं द्वि-
 जोपकारार्थं मिदं प्रभूतम् ॥ १५ ॥ पण्डितैराजधनिनां कृता ग्रन्था ह्यनेकशः
 । धनादये तु स्यादेतत् सर्वान्तर्यामितुष्टये ॥ १६ ॥ १८२० ॥ खनेचग्रहभूयुक्ते
 वैक्रमे वत्सरे शुभे । मार्गस्यासितपञ्चम्या मारब्धो मुद्रितुं ह्यसौ ॥ १७ ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामणिः

अः
 अ. १ । अभावे ॥ स्वल्पार्थे ॥ प्रति-
 पेधे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥
 अधिष्ठे ॥ स्वराणामादिमेवर्णे ॥
 अः । पुं । वासुदेवे ॥ महेश्वरे नमो-

अंशः
 यमकारः ॥ यद्वा ॥ अतत्सर्वव्याप्नो-
 ति । अततेर्डः ॥ न । परब्रह्माणि ॥
 अंशः । पुं । वरुणे । भागे ॥ स्कन्धे ॥
 वस्तुन एक देशे ॥ नवांशे ॥ अंसयते ।

अंशुमा

अंशविभाजने । अदन्तः । कर्मणि
घञ् ॥

अंशकः । पुं । दायादे ॥ अंशहारी अव-
श्यमंशहरतीत्यर्थः । अंशहारीतिक-
न ॥ अल्पांशे ॥ अल्पार्थकम् ॥ न ।
वासरे । दिने ॥

अंशी । चि । भागाधिकारिणि ।
भागिनि ॥ अंशो ऽस्यास्ति । इति ॥
अंशुः । पुं । प्रभायाम् ॥ सूचादि सू-
क्ष्मांशे ॥ किरणे ॥ सूर्ये ॥ अंशयति ।
अंशविभाजने । चुरादिः । मृगव्या-
दिच्चात्कुः ॥ लेशे ॥ वेशे ॥

अंशुकम् । न । सूक्ष्मवस्त्रे ॥ वस्त्रमात्रे ॥
उत्तरीये ॥ परिधानीये । अधोवस्त्रे ॥
अंशून् कायति । कैशब्दे । आत इति-
कः ॥ यद्वा । अंशुभिः काशते । का-
शृदीप्तौ । अन्येष्वपीतिङः । तेजपा-
ताख्यापचे ॥ चि । अल्पांशौ ॥ अल्पे-
इतिकन् ॥

अंशुजालम् । न । प्रभापटले ॥ अंशूनां
जालमिव ॥

अंशुधरः । पुं । सूर्ये ॥ धरति धृञ् ० ।
अच् । अंशूनां धरः ॥ चि । प्रभावि-
शिष्टे ॥

अंशुपट्टः । पुं । पट्टशाटके ॥

अंशुमान् । पुं । सूर्ये ॥ विश्वव्यापिप्र-
काशे परमात्मनि ॥ सूर्यवंशीयनृपा-

अंसः

न्तरे ॥ चि । अंशुमिश्रिष्टे ॥ अंशवो
विद्यन्ते ऽस्य । तदस्यां स्तीतिभत्तु-
प् ॥

अंशुमती । स्त्री । परदेवतायाम् ॥
अंशवः सन्त्य ऽस्याः । मतुपङ्गीपौ ॥
शालपग्याम् ॥ अंशुमत्याः फलं
मूलञ्चांशुमती । अनुदात्तादेश्चे-
त्यञः फलपाकमूलेष्वितिलुपि यु-
क्तवद्भावः ॥

अंशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् ॥
अंशुमन्ति सूक्ष्मावयववन्ति फला-
न्यस्याः । अंशुमानिव वा फलान्य-
स्याः । अजादिच्चाट्टप् ॥

अंशुमाली । पुं । राजभेदे ॥ भास्करे ॥
अंशूनां माला । सा अस्ति अस्य ।
व्रीह्यादिच्चा दिनः ॥

अंशुलः । पुं । चाणक्यमुनौ । द्रोमिणे ॥
इति चिकाण्डशेषः ॥

अंशुहस्तः । पुं । सूर्ये ॥

अंशूदकम् । न । हंसोदके ॥ यथा ।
दिवा रविकरैर्जुष्टं निशि शीत-
करां शुभिः । ज्ञेयमंशूदकं नाम-
स्त्रिगुणं दोषत्रयापहम् ॥ अंशूनामु-
दकम् ॥

अंसः । पुं । न । भुजशिरसि । स्कन्धे ॥

अंस्यते समाहन्यते । अंससमाघाते ।
घञ् ० । यद्वा । अमति अम्यते वृ-

अकम्

भारादिना । अमगतौ । अमेः
सन् ॥ पुं । विभागे ॥

अंसकूटः । पुं । ककुदि । एषाङ्गे ।
चूडो ढाठ इति भाषाप्रसिद्धे ॥
अंसकूटः ॥

अंसलः । चि । मांसले । पुष्टे । वलवति ॥
अंसोस्यास्ति । वत्सांसाभ्यां काम
वले इति लच् ॥

अंहतिः । स्त्री । त्यागे । दाने ॥
हन्ति दुरितमनया । हन्तेरंहचे-
त्यतिः ॥ रोगे ॥

अंहती । स्त्री । अंहतौ ॥ वच्चादिच्चात्
पच्चेडीप् ॥

अंहः । न । दुःखे ॥ स्वधर्मत्यागे ।
दुरिते ॥ अमति गच्छति प्रायश्चि-
त्तादिना । अमगत्यादिषु । अमे-
र्हुक्चेत्यसुन् हुगा गमश्च ॥ अम
न्ति गच्छन्त्यधोनेनवा ॥ अहेरसुना
सिद्धे अघेरसुनि अङ्घ इतिमा भू-
दिति अमेर्हुक्चेतिसूचम् । तथा
च । स्यान्मध्योपचतुर्थ्यच्च मंहसोरं
हसस्तथेति द्विरूपकोशः । एवञ्च ।
दत्तार्थाः सिद्ध सङ्घैर्विदधतुष्टृण्यः
शीघ्रमङ्घो विघात मितिपाठोऽनु
प्रास रसिकानां प्रामादिक इति व
दन्ति ॥

अकम् । न । पापे ॥ दुःखे ॥ नकम् ॥ कं

अकर्म

सुखं तद्विरुद्धं वा । नलोपोनञः ॥

अकचः । पुं । केतुग्रहे ॥ चि । केश-
हीने ॥

अकनिष्ठगः । पुं । बुद्धमुनौ ॥

अकम्पनः । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अकम्पितः । पुं । वैद्वर्गणाधिपवि-
शेषे ॥ चि । कम्पशून्ये ॥

अकरणिः । स्त्री । शापे । आक्रोशने ॥
यथा । अकरणि रिह भूयादप्रश-
स्तस्यधातु रिति ॥ अकरणम् । आ-
क्रोशेनञ्यनिः ॥

अकरा । स्त्री । आमलक्याम् ॥ चि ।
करशून्ये ॥ अकरः । अकरम् ॥

अकरुणः । चि । निर्दये ॥ नकरुणः ॥

अकर्कशः । चि । कोमले ॥

अकर्णः । चि । वधिरे ॥

अकर्त्ता । चि । अक्रिये । अथापारे ।
कर्त्तृत्वं रहिते ॥ नकर्त्ता । नलोपो
नञः ॥

अकर्मण्यः । चि । क्रियासुमन्दे । चिक
म्मा इति भाषा ॥

अकर्म । न । तूष्णीभावे ॥ मोक्षे ॥ न
विद्यते कर्म यस्मिन् तत् ॥ चि । कं
र्याचमे ॥

अकर्मि । चि । ब्रह्मविदि ॥ अकर्मअस्ति
अस्य । ब्रौह्मादिच्चादिनिः । नकर्मि
वा ॥ कर्मा नुष्ठा नरहिते अवधूते ॥

अकालः

यथा ॥ अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलो-
कयियासवः । सर्व लोकात्मकः क-
स्मां दनुतिष्ठामि किं कथमिति ॥

अकल्कनः । चि ।) वीतदम्भे ॥

अकल्मषः । चि ।)

अकस्मात् ।) । सहसार्थे । अतर्कित
निमित्तके ॥ यथा । अकस्माद्युवती
वृद्धं केशेष्वकृष्य चुम्बति । पतिं निर्द-
यमा लिङ्ग्य हेतुरपभविष्यती-
ति ॥

अकामः । चि । वाह्यविषयकामना
शून्ये ॥ न विद्यते कामो ऽस्य ॥ यथा ।
दृष्टानुश्रविकावाह्याः कामायस्य न
सन्त्यसौ । अकामस्तादृशत्वं नु नि-
ष्कामत्वेन सिध्यतीति ॥

अकामकारः । पुं । यथेष्टानाचरणे ॥
न कामकारः ॥

अकामहतः । चि । आद्वल्लोकान-
न्दादर्षाचीनेष्वानन्देषु वितृष्णे ॥
कामे न हतः कामहतः । न कामह-
तः ॥

अकायः । चि । अशरीरे ॥ लिङ्गशरी-
रवर्जिते ॥ न विद्यते कायेयस्य सः ॥

अकारः । पुं । अ अक्षरे । वर्णानां
मध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ अ वर्णनिर्देशे
॥ वर्णाकारः ॥

अकालः । पुं । कालाशुद्धौ ॥ यथा ।

अकूपा

अनुराधर्षमारभ्य षोडशर्षेषु भास्करः । यावच्चरति वैतावदकालं मनयो-
विदुरिति ॥ असमये ॥ चि । तद्वि-
शिष्टे ॥

अकालवृष्टिः । स्त्री । सहस्रादिषु वर्ष-
खे ॥ यथा । पौषादिचतुरो मासान्
प्रोक्ता वृष्टिरकालजा । वृत्तं याचा-
दिकं तषवर्जयेत्सप्तवासरानिति ॥

अकिञ्चनः । चि । दीने ॥ नास्ति कि-
ञ्चन यस्य । मयूरव्यंसका दिच्चात्स-
मासः ॥ निष्कामे ॥

अकिञ्चनिमा । पुं । आकिञ्चन्ये ॥
अकिञ्चनस्य भावः इमनिच् ॥

अकीर्त्तिकरम् । चि । कीर्त्त्यभावकरे
। अपकीर्त्तिकरे ॥ न कीर्त्तिकरम् ॥

अकुप्यम् । न । स्वर्णरजतात्मके धने ॥
कुप्यादन्यत् ॥

अकुलसंज्ञः । चि । तिथि वारर्च विशेषे-
षे ॥ यथा । स्वात्त्यन्तकाहिवसु पौ-
ष्णकरानुराधा दित्यध्रुवाणि विष-
मास्तिथयो ऽकुलाः स्युः । सूर्येन्दु-
मन्दगुर वश्चेति ॥

अकुशलम् । चि । अशोभने ॥ न कुश-
लम् ॥

अकूपारः । पुं । कूर्मराजे ॥ म-
होदधौ ॥ कुपृथ्वी पिपृत्ति । पृषा-
जनपूरणयोः । कर्मण्यण् ॥ अन्येषां

अकृत्रि

अपीति दीर्घः । नञ् समासः । उप
लादैः । कमठे ।

अकूर्चः । पुं । वृद्धे । चि । कैतवहीने ।

अकूवारः । पुं । समुद्रे ।

अकृतम् । चि । निष्ठे । मोक्षे । अवि
हिते । कारणे । प्रमाणाविषये ।

स्वयमजनिते । नकृतम् । अनि-

ष्पादिते । यथा । काखातीतन्तु

यत्कुर्यादकृतन्तद्विनिर्दिशेदिति स्मृ-

तिः । स्त्री । प्रकृतिविशेषे । यथा

ऽपांनिम्बदेशगमनादिलक्षणा प्रकृ

तिः सानकेन चितकृता ।

अकृतकः । चि । स्वाभाविके । नकृतकः

अकृतज्ञः । चि । उपकारमानिनि ।

कृतघ्ने ।

अकृतबुद्धिः । चि । शास्त्राचार्योपदे

शन्यायै रनुपजनितविवेकबुद्धौ ।

अकृताबुद्धिर्यस्य येनवा ।

अकृतात्म्य । चि । यन्त्रादिभिरशोधि

तान्तःकरणे । शास्त्रेणासंस्कृतान्तः

करणे ।

अकृताभ्यागमः । पुं । दोषविशेषे ।

अकृतयोः पुण्यपापयोरकस्मात्फ

लदावृत्ते ।

अकृत्रिमः । चि । अकरणजे । अजन्ये

सिद्धे ।

अकृत्रिमानन्दः । पुं । स्वरूपभूतान

अक्रियः

आभियञ्जके निदिध्यासने । अकृ

त्रिमञ्जासा वानन्दश्च । चि । कृत्रि

मानन्दविरहिणि । अविद्यमानः

कृत्रिमानन्दे ऽस्य ।

अकृतस्त्ववित् । चि । अनात्माभिमा

निनि । अकृतस्त्ववेत्ति । विदु

ज्ञाने । कृप् ।

अकृष्णकर्मा । चि । शिश्विदाने । अ

पापकर्मणि । अकृष्णं निष्पापञ्चात्

शुद्धकर्मास्य ।

अकोटः । पुं । गुवाकवृद्धे । छटाफले ।

अकौशलम् । न । आकौशले ।

अक्का । स्त्री । मातरि । अनन्याम् ।

अख्यायाम् ।

अक्तः । चि । व्याप्ते । युक्ते । परिच्छि

न्ने । अक्षेर्गतौक्तः । अक्तपरिमाणस्य

वाचका इति भाष्यस्य कैवल्येन तथा

व्याख्यातत्वात् । अनक्ति अज्यते-

वा । अज्यत्ययादैः । अजिष्टपिभ्यः

क्तः ।

अकृतुः । चि । अकामे । दृष्टा दृष्ट्वा

ह्यविषयोपरतवृद्धौ ।

अक्रान्ता । स्त्री । वृद्धत्याम् । चि ।

अनाक्रान्ते ।

अक्रियः । चि । औत्सार्तक्रियात्या

गिनि । अत्रापारे । अकर्त्तरि ।

कुक्कर्मविशिष्टे ।

अक्षः

अक्रूरः । पुं । श्वफल्कतनये । गान्दि-
 नोसुते । चि । अकठिने । अनिष्टुरे
 । नक्रूरः । कौर्यवान् क्रूरः सनेत्य-
 क्रूरः । यद्वाक्रूरे इतिभावप्रधानो नि-
 देशः । नविद्यते कौर्यमस्येत्यक्रूरः ॥
 अक्रोधः । पुं । परैराक्रोशे ताडनेवा-
 कृते सति प्राप्नो यः क्रोधस्तस्य तत्का-
 लोपशमने । चि । क्रोधरहिते ।
 अक्रोधनः । चि । क्रोधरहिते ।
 अक्लमः । चि । सततव्यापारेप्यश्रान्ते ।
 अविद्यमानः क्लमोयस्यसः ॥
 अक्षः । पुं । रथावयवे । चक्रे । चक्र-
 धारणदारुभेदे । नभ्ये । ज्ञातार्थे ।
 व्यवहारे । आयव्ययचिन्तायाम् ।
 पाशके । येन द्यूतविद्यायामेजति ।
 रुद्राक्षे । इंद्राक्षे । विभीतकतरौ ।
 ज्ञाने । आत्मनि । रावणौ । सर्पे ।
 शकटे । षोडशमाघेषु । कर्षे ।
 जाच्यन्धे । गरुडे । पलभायाम् ।
 यथा । चंद्राश्विनिष्ठापलभार्द्धिताचल-
 क्कावधिः स्यादिहदक्षिणोक्ष इति ॥
 न । सौवर्चले खवणे । तुल्ये ।
 हृषीके । अक्ष्णोति अक्षति-
 वा अक्षयतेवा ऽनेनाक्षवा अक्षू-
 व्याप्तौ । पचाक्षच् घञ्वा । अश्रु-
 ते ऽत्यर्थम् । अश्रूव्याप्तौ । अशेदे-
 वने इति सोषा ॥

अक्षदृ

अक्षकः । पुं । तिमिशे । इतिरक्षमा-
 ला ।
 अक्षगणः । पुं । ओषादीन्द्रियसङ्घ-
 घाते । अक्षाणांगणः ।
 अक्षचरणः । पुं । अक्षपादे ।
 अक्षतम् । न । पण्डे । पुं । भू ।
 लाजेषु । क्षणनम् । क्षणुहिंसाया-
 म् । नपुंसकेभावेक्तः । अनुदात्तो-
 पदेशेत्थादिनाणलोपः । नक्षतं ये-
 षांते । मुकुटस्त्वमरव्याख्यावसरे
 लाजाः पुंभूषिते ऽक्षतमितिपठि-
 त्वा कर्मणितः । क्षतंखण्डितम् ।
 नक्षतमक्षतमितिषिगृह्य निच्यपु-
 स्तिंगानिच्यवहुवचनान्ताश्च ला-
 जा अक्षतमितिब्याचख्यौ । केचि-
 त्तु अखण्डतण्डुला अक्षतमिच्य-
 हुः । पुं । यवे । चि । अक्षिसिते ।
 अत्रणे । अखण्डिते ।
 अक्षता । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ।
 पुरुषसंसर्गरहितायां स्त्रियाम् । न-
 क्षता ॥
 अक्षदर्शकः । पुं । प्राडिवाके । धर्मा-
 ध्यक्षे । अक्षबोधके । पश्यति । दृ-
 शिर्प्रेक्षणे । खुल् । अक्षाणां व्यव-
 हाराणां दर्शकः ॥
 अक्षदृक् । पुं । व्यवहारस्यज्ञातरि ।
 अक्षदर्शके ॥

अक्षय

अक्षदेवो । चि । द्यूतकृति । धूर्ते ।
अक्षैर्दीव्यति । दिवुक्कीडादौ ।
सुपीतिणिनिः ।

अक्षद्यूः । पुं । अक्षदेविनि ॥ अक्षै-
र्दीव्यति । दिवु० क्षिप् । क्लोरि
त्यूठ् ।

अक्षधूर्त्तः । पुं । द्यूतकारे । कितवे ।
अक्षेषुधूर्त्तः । सप्तमीशैडैरिति
समासः ।

अक्षधूर्त्तिलः । पुं । दृषे ॥ इति हा-
रावली ॥

अक्षपादः । पुं । गौतमे । नैयायिके ।
अक्षपीडा । स्त्री । यवतिक्ताखल-
तायाम् ।

अक्षमः । चि । क्षमताशून्ये । क्षमा
रहिते ।

अक्षमा । स्त्री । ईर्ष्यायाम् । अक्षा-
न्ता ।

अक्षमाला । स्त्री । अक्षसूत्रे । अका-
रादिक्षकारान्त वर्णमालायाम् ।
अरुन्धत्याम् ॥ अक्षमाला विशिष्टे
नसंयुक्ताध मयोनिजेतिवचनात् ॥
रुद्राक्षमालायाम् ॥

अक्षयः । पुं । अनन्ते । अक्षयकाला
भिमानिनि ॥ चि । क्षयाभावे ।
क्षयरहिते ॥ अथ्ये ॥ ब्रह्मनिष्ठे ॥
अः वासुदेवः तस्मिन् क्षयोनिवासे

अक्षर

ऽस्य ।

अक्षयकालः । पुं । अक्षयकालाभि-
मानिनि परमेश्वराख्यकाले ॥ अक्ष-
यश्चासौकालश्च ॥

अक्षयतृतीया । स्त्री । वैशाखशुक्लतृ-
तीयायाम् । यथा । वैशाखे मासि
राजेन्द्र शुक्लपक्षे तृतीयिका । अ-
क्षयासातिथिः प्रोक्ता कृत्तिकारोहि-
णीयुता । तस्यांदानादिकं पुण्यम-
क्षयं समुदाहृतमिति । इयंसप्तयु-
गाद्या ॥

अक्षया । स्त्री । रथ्यादिवारैः सप्तम्या
दितिथिषु । यथा आमावै सो-
मवारेण रविवारेण सप्तमी । चतुर्थी
भौमवारेण अक्षयादपिचाक्षया इ-
तिभविष्यपुराणम् । क्षयरहिता
याम् । नास्तिक्षयोयस्य सा ।

अक्षरम् । न । नक्षरतीतिव्युत्प-
त्त्या अविनाशिनि निर्विशे-
षे प्रणवाख्ये ब्रह्मणि कूटस्थेनि-
त्ये आत्मनि ॥ यथा । क्षरादि रुद्र-
धर्मत्वादक्षरं ब्रह्मभग्यते । कार्य
कारणरूपन्तु नश्वरं क्षरमुच्यते ॥
यत्किञ्चिदस्तुलोकेस्मिन् वाचोगो-
क्षरतांगतम् । प्रमाणस्य च तत्सर्व-
मक्षरे प्रतिषिध्यते । यदप्रबोधा-
त्कार्पण्यं ब्रह्मण्यं यत्प्रबोधतः । तद-

अक्षर

अक्षरं प्रवोद्व्यं यथोक्तेष्वक्षरवर्त्मनेति ॥
 ईश्वरवर्त्मनेतिंशासितृत्वादि तटस्थ
 लक्षणादारेत्यर्थः ॥ अकारादिच
 कारान्तवर्णे ॥ यथा । पाण्मासिके
 तुसम्प्राप्ते भक्तिः संजायतेयतः ।
 धाचाक्षराणि स्वरानिपचा रुन्ता
 न्वतः पुरेति ॥ तत् पञ्चविधं लिपिश
 ब्दे द्रष्टव्यम् ॥ अपामार्गे ॥ गगने
 ॥ मोक्षे । अपवर्गे ॥ धर्मे ॥ तपसि ॥
 अध्वरे ॥ अव्याकृताख्ये मूलका
 रणे ॥ पुं । शङ्करे ॥ अजे ।
 विष्णौ ॥ जीवे ॥ नक्षत्रेति । क्षरसञ्च
 लने । पचाद्यच् ॥ यदा । अश्रुते ।
 यशूव्याप्तौ । अशेः सरः ॥ चि ।
 अक्षरगोत्रे । अच्युते ॥
 अक्षरचरणः । पुं । लेखकोत्तरे ॥
 अक्षरैर्विस्तः । तेनविस्तश्चुश्चुप्च
 णपावित्तिचणप् ॥
 अक्षरचुश्चुः । पुं । लेखकोत्तमे ॥
 अक्षरैर्विस्तः । तेनविस्तश्चुश्चुप् ॥
 अक्षरजननी । स्त्री । लेखन्याम् ॥
 प्रकृतौ ॥ अक्षराणां मक्षरस्यवा
 जननी ॥
 अक्षरजीवकः । पुं । लेखके ॥ लेखके
 ऽक्षरपूर्वाः स्युस्त्राजीवकचुश्चव इति
 हेमचन्द्रः ॥
 अक्षरजीविकः । पुं । कायस्थजातौ ॥

अक्षवि

अक्षरैर्जीविकायस्यसः ॥ लेखकः
 स्यात्क्षिपिकरः कार्यस्थोऽक्षरजीवि
 कइतिहलायुधः । चि । अक्षरजी-
 विनि ॥
 अक्षरतूलिका । स्त्री । लेखन्याम् ॥ अ
 क्षराणां तूलिका ॥ इतिजटाधरः ॥
 अक्षरधीः । स्त्री । अक्षरेब्रह्मणिधीर्या
 भ्यः इतिव्युत्पत्त्या व्युत्तिष्ठु ॥ चि ।
 ब्रह्मनिष्ठे ॥
 अक्षरपङ्क्तिः । स्त्री । छन्दोभेदे ॥
 यथा । चन्द्रगणान्तगद्ययोगः । छत्ति
 रिहोक्तासाऽक्षरपङ्क्तिरिति ॥
 अक्षरमुखः । चि । कात्वाक्षरिके ।
 शिञ्जिताक्षरे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥
 अक्षरविन्यासः । पुं । लिपौ ॥ अक्ष
 राणांविन्यासः ॥
 अक्षरसमुद्भवः । पुं । अपौरुषेयत्वेन
 निरस्तसमस्ताशङ्केवेदे ॥ अक्षरात्प-
 रमात्मनः समुद्भवः आविर्भावोय-
 स्यसः ॥
 अक्षवती । स्त्री । द्यूतक्रीडाविशेषे ।
 चौपडइतिभाषा ॥ अक्षाः पाशकाः
 सन्त्यस्याम् । मतुप् । लोकात्स्त्री
 त्वम् ॥
 अक्षवाटः । पुं । मल्लभूमौ । नियुज्-
 भुवि । अखाडा इतिभाषा ॥
 अक्षवित् । चि । व्यवहारज्ञे ॥ द्यूतज्ञे ॥

अक्षवि

अक्षविवर्त्तः । पुं । द्यूतप्रभेदे ।

अक्षसूत्रम् । न । उपमालायाम् ।

अक्षायकीलकः । पुं । अणौ । रथच
क्रायस्थितकीले । अणी इति भा
षा । अक्षस्यनाभिद्येप्यकाष्ठस्यान्ते
वन्द्यार्थकीलकः ।

अक्षान्तिः । स्त्री । परोत्कर्षासहने
। ईर्ष्यायाम् । नक्षमणम् । क्षमस
हने । दिवादिः । अस्याधित्वात्
क्तिन् । अनुनासिकस्येति दीर्घे
नञ् समासः ।

अक्षारलक्षणम् । न । अकृषिमे सैन्य
वादौ । यथा । गोक्षीरं गोघृतं चैव
धान्यं मुक्तास्ति लायवाः । सामुद्रं सैन्य
वं चैव अक्षारलक्षणं स्मृतमिति स्मृ
तिर्हारलतायाम् ।

अक्षि । न । चक्षुषि । अश्रुतेऽनेनवा ।
अश्रूयाप्तौ संघाते च । अशेर्नि-
दितिक्रिः । यद्वा । अक्षति । अक्षू-
याप्तौ । इन् ।

अक्षिकूटः । पुं । ईषिकायाम् । गजा-
क्षिपुटके ।

अक्षिगतः । चि । द्वेष्ये । इत्यमरः ।

अक्षिगतएवखेदकृत् ।

अक्षिभेषजम् । न । लोभे ।

अक्षिविकूणितम् । न । अपाङ्गदृष्टौ ।
कटाक्षे ।

अक्षोभ्यः

अक्षीणः । चि । पूर्णे । अदीने । य-
क्षीणः । यथा । अलब्ध्वानविषीदेत
कालेकाले ऽग्रनङ्क्षित् । लब्ध्वान
दृष्ट्येदृतिमानुभयं दैवतनक्षितम् ।
इतिमत्वानदीनोयोवधूतोऽक्षीणउ
च्यतइति ।

अक्षीवम् । न । वशिरे । सामुद्रलवणे
। पुं । शिग्रौ । चि । अमत्ते । न-
क्षीवति अनेनवा अक्षीवयति-
वा । क्षीवृमदे । पचाद्यच् । अ-
क्षणः ईः । अक्षीवातिवायति वा ।
अगतिगन्धनयोः ओवैशेषणेवा ।
आतोनुपेतिकः ।

अक्षेशः । पुं । मनसि । अक्षाणामीशः ।
अक्षोटः । पुं । शैलोत्थपीलौ । कर्परा-
ले । अखरोटइतिस्थाते । अक्षो-
ति । अक्षूयाप्तौ संघाते च । वा-
हुलकादोटः । अक्षस्येवउटाः प-
र्णान्यस्येतिवा ।

अक्षोटकः । पुं । कर्परालवृक्षे । पर्वत-
पीलौ । यथा । अक्षोटकेऽपि ता-
दसदृशः कफपित्तवृद्धिदिति । अक्षो-
टात्स्वार्थेकः ।

अक्षोपकरणम् । न । द्यूतसाधने ।

अक्षोभः । पुं । आलाने । शङ्कौ । ह
स्तिवन्धनस्तम्भे । चि । क्षोभरहिते ।

अक्षोभ्यः । पुं । शिवे । रागद्वेषादि

अखट्टः

भिः शब्दादिविषयैरसुरैश्च न चो-
 भ्यते चोभंविचोपं व्यथानप्राप्यते ।
 चोभेहेतुमण्यन्ता दचोयदितिय
 तमप्ययः । चि । अप्रधृष्टे ।
 अचौहिणी । स्त्री । मेनाविशेषे ।
 दशानीकिन्याम् । सायथा ॥ इभाः
 २१८७० । रथाः २१८७० । अश्वः
 ६५६१० । पदातयः १०८३५० । उ
 त्तम् । अचौहिण्या मिष्यधिकैः सप्त
 त्याद्यष्टभिः शतैः । संयुक्तानि सहस्रा
 णि गजानामेकविंशतिः ॥ एवमेवर
 थानान्तु संख्यानं कीर्त्तितं बुधैः । प
 षष्टिसहस्राणि षट्शतानि दशव
 तु । संख्यातास्तुर गास्तज्जैर्विना
 रथतुरंगमैः । तथाशतसहस्रंतु स
 हस्राणि नवैवतु । शतानिषीणि
 चान्यानि पंचाशद्वपदातयः इति ॥
 समस्तसंख्ययातु । खद्यस्वरवस्वि
 दुनेचै रचौहिणीमतेति ॥ २१
 ८७०० ॥ ऊहः समूहोऽस्यस्याः इति ।
 । अचौहिणामूहिनी । पूर्वपदादिति
 गत्वम् । अचौहि न्यामिति वृ
 द्धिः ।

अचङ्गम् । चि । अखण्डे । अश्रुते
 अश्रुव्याप्तौ संधातेच । कृत्यश्रुभ्यां
 कृत्स्नः ॥ न । काले ।

अखट्टः । पुं । प्रियाखट्टे । इति राज.

अगतिः

निर्घण्टः ॥

अखट्टिः । पुं । असद्यवहारे ॥ इति
 चिकाण्डशेषः ।

अखण्डम् । चि । पूर्णं । खण्डशून्यं ।
 अनन्ते । नखण्डप्रते । खड्गिभेदने ।
 घञ् । नास्तिखण्डोऽस्यवा ॥

अखण्डनः । पुं । काले ॥ इति शब्द
 चन्द्रिका ॥

अखण्डपरशुः । पुं । परशुरामे । न
 खण्डः अखण्डः केनाप्यखण्डितः प
 रशुः कुठारोऽस्य ।

अखातम् । पुं । न । देवखाते । अकृ
 तिमज्जलाशये । खाताङ्गिन्मम् ।
 अखिलम् । चि । विश्वस्मिन् । कृतस्त्रे
 । नखिलमस्य ।

अखिलाधारम् । चि । ब्रह्मणि ॥
 अखिलस्याकाशादिप्रपञ्चस्याधारमा
 श्रयस्तदितिविश्रुः । आश्रयशब्दः
 सृष्टिप्रलययोरप्युपलक्षणार्थः ॥

अगः । पुं । पर्वते ॥ वृद्धे । सरीसृपे ॥
 भानौ ॥ नगच्छति । गमल्लगतौ ।
 अन्येभ्योपीति अन्येष्वपीति वाङ् ।
 नगोऽप्राणिष्विति पाक्षिकोऽप्रकृति
 भावः ॥

अगजः । चि । गिरिसम्भवे । न । शि-
 लाजतुनि ।

अगतिः । पुं । अनववोचे । अपरिज्ञा-

अगस्त्यः

ने ॥

अगदः । पुं । औषधे ॥ चि । नीरुजि ॥
गदविरुद्धः । नगदाऽस्मादिति वा ॥
अगदङ्कारः । चि । चिकित्सके ॥ अ-
गदमरोगं जन्तुं करोति । कर्मण्यण् ।
कारे सत्त्यागदस्येति मुम् ॥

अगदतन्त्रम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे-
षे ॥ यथा । अगदतन्त्रं नाम सर्प-
कोटलूतावृश्चिकमूषिकादिदृष्टवि-
षयञ्जनार्थं विविधविषसंयोगविषो-
पहतोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥

अगमः । पुं । वृत्ते ॥ नगच्छति । ग-
म्लगता । पचाद्यच् ॥

अगम्यः । चि । अज्ञेये ॥ गमनायोग्ये ॥
नगम्यः ॥

अगस्तिः । पुं । मुनिविशेषे ॥ वि-
न्याय्यम् अगमस्यतीत्यगस्तिः ।
अस्यतेः क्तिच्त्तौचेति क्तिच् । वाहुल-
कात्तिर्वा । शकन्धादिः ॥ वकट्रौ ॥
अगस्तिः पित्तकफजिघृक्षतुर्यकहरो-
हिमः । रुक्षो वातकरस्तिक्तः प्रति-
श्यायनिवारणः ॥

अगस्तिद्रुः । पुं । वकपुष्पवृत्ते । मुनि-
द्रुमे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

अगस्त्यः । पुं । वकट्रौ ॥ मुनिभेदे । पु-
लस्त्यतनये ॥ अगं विन्ध्यं स्त्यायति स्त-
भाति । स्त्यमङ्घाते । आतोनु-

अगरुः

पसर्गेकः ॥

अगस्त्याश्रमः । पुं । अगस्त्यकुण्ड-
तिनाम्नाकाश्याप्रसिद्धे स्थाने ॥ मल-
याचले वर्त्तमाने मुनिवासस्थाने ॥
अगस्तिकुसुमम् । न । मुनिद्रुमपुष्पे ॥
अगस्तिपुष्पशाके ॥ अस्य गुणायथा ।

अगस्तिकुसुमं शीतचतुर्थकनिवार-
णम् । नक्तान्धनाशनं तित्तंकषायकटु-
पाकिच ॥ पीनसश्चेष्टपित्तघ्नं वातघ्नं मु-
निभिर्मतम् ॥ आगस्त्यकुसुमं तथा-
मृदुफलं केना हृतं जन्तुना धन्यं चाद्य-
दिनं यदद्यमिलितं कस्यास्य मालो-
कितम् । स्विन्नतक्रयुतं संहिगुलवणं
तप्तेष्टेपाचितं भोक्ता संततभाषितं
प्रियतमेनाद्यापि संप्रापितमिति ॥

अगाधम् । चि । अतलस्पर्शे । अतिग-
गभीरे ॥ दुर्वाधाशये ॥ नृ । श्वभ्रे ॥
नास्तिगाधः स्थितिर्वा । नञोऽस्त्य-
र्थानामिति बहुव्रीहिः ॥

अगाधजलः । पुं । हृदे ॥ चि । अत-
लस्पर्शजलविशिष्टे ॥ अगाधं जलं यच्च ॥
अगारम् । न । गृहे ॥ अगान् वृच्छति
। ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥

अगारदाही । चि । गृहदाहके ॥

अगुः । पुं । राहुग्रहे ॥ चि । किरण-
रहिते ॥

अगुरुः । न । जोङ्गके । सुगन्धिक ॥ पु

अग्निः

भेदे । अग्न इति भाषा ॥ अगुरु
ष्णंकटुत्वच्यंतितं तीक्ष्णचपित्तल
म् । लघुकर्णाक्षिरोगघ्नं शीत
वातकफप्रणुत् ॥ अगुरुवापुंसीति
वोपालितः । शिंशपायाम् ॥ का
लागुरुणि ॥ चि । लघुनि ॥ नगुरुर
स्मात् ॥

अगूढगन्धम् । न । हिङ्गुनि ॥ इति रा
जनिर्घण्टः ॥

अगोचरम् । चि । इन्द्रियजन्यप्रत्य
क्षाविषये ॥

अगौकाः । पुं । शरभे ॥ खगे ॥ सिंहे
॥ चि । अद्रिवासिनि । अद्रिगे ॥ अ
गः ओकोयस्यसः ॥

अग्नायी । स्त्री । वह्निपत्न्याम् ॥
अग्नेः स्त्रीत्यस्मिन्नर्थे वृषाक
प्यग्निकुसितेत्यादिसूत्रेणामिश्रव
स्यैकारादेशोऽपीष्व ॥ चेतायुगे ॥

अग्निः । पुं । अङ्गयन्ति अग्न्यजन्मप्रा
पयन्तीतिव्युत्पत्त्या हविःप्रचे पाधि
करणेषु गार्हपत्याहवनीयदक्षिणा
द्विसभ्यावसथ्यौपासनाख्येषु षड
ग्निषु ॥ पावके । वैश्वानरे ॥ अस्य
गुणा यथा । रूपनेचेन्द्रियपाकः स
न्तापस्तीक्ष्णतास्मृता । वर्णोभ्राजि
ष्णुतामर्षः शौर्यमग्नेर्गुणास्मीति ॥

षट्सुधूमाग्न्यादिषु ॥ यथा । अर्क

अग्निक

निष्कासनार्थायक्रमाज्ज्ञेयाः षडग्न
यः । धूमाग्निश्चैवदीपाग्निर्मन्दाग्नि
र्मध्यमस्तथा ॥ खराग्निश्च भडाग्नि
श्च तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् ॥ वि
ज्वालो यो धूमशिखो धूमाग्निः स उदा
हृतः ॥ ससारमतिशुष्कं यन्मुष्टिम
ध्ये समेष्यति । तत्काष्ठं काष्ठमिच्छा
हुः खदिरादिसमुद्भवम् ॥ द्वाभ्यां
तस्य चतुर्थाभ्यां योऽग्निर्दीपाग्निरुच्य
ते । चतुरंशेन तेनैव मन्दाग्निः
परिकीर्तितः ॥ अर्द्धकृताभ्यां द्वा
भ्यां तु मध्यमाग्निरुदाहृतः । अर्द्धै
स्तैः पञ्चभिः प्रोक्तः खराग्निः सर्वक
र्मसु ॥ मस्तकावधिपात्रस्य चतुर्दि
क्षुक्रमेण च । प्रसरन्ति यदाज्वालाः
स भडाग्निरुदीरितः ॥ सार्द्धयामश्च
यामश्च याममेकं मुहूर्त्तकम् । मुहूर्त्त
मात्रमित्येवमर्कार्थवन्ध्यः स्मृताः इ
ति ॥ चित्रकाख्यौषधौ ॥ तृतीये ॥
चतुष्कलेऽ ॥ आदिगुरोः संज्ञायाम् ॥
कृत्तिकानक्षत्रे ॥ अङ्गति ऊर्ध्वगच्छ
ति । अग्नितौ । अङ्गेर्नलोपश्चे
ति निर्नलोपश्च ॥ रक्तचित्रके ॥ भस्मा
तके ॥ निम्बूके ॥ पित्ते ॥ स्वर्णे ॥
अग्निकः । पुं । इन्द्रगोष्णीके ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

अग्निकणः । पुं । रुफुलिङ्गे ॥ अग्नेः

अग्निचू

कणः ॥ इत्यमरः ॥
 अग्निकारिका । स्त्री । अग्निकार्ये ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥
 अग्निकार्यम् । न । होमादौ हवि-
 र्दानादिपूर्वकाग्निज्वालने । अग्नी-
 न्धने ॥ अग्नौसायंप्रातःसमिद्धोमा-
 नुष्ठाने ॥ अग्नावग्नेर्वाकार्यम् ॥
 अग्निकाष्ठम् । न । अगुरुणि ॥ इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 अग्निकुक्कुटः । पुं । ज्वलदग्नितृणो-
 त्कायाम् ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥
 अग्नेःकुक्कुटः ॥
 अग्निक्रीडा । स्त्री । खधूपादित्यागे ।
 हवाइ इतिभाषाप्रसिद्धे ॥
 अग्निगर्भः । पुं । औषधविशेषे ।
 अग्निनिर्यासे । अग्निजारे ॥ सूर्य-
 कान्तमणौ ॥
 अग्निगर्भा । स्त्री । महाज्योतिष्म-
 त्याम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 अग्निचित् । पुं । साग्निके । अग्नि-
 चेतसि ॥ इत्यमरः । अग्निमचैषी-
 त् । चिञ्चयने । अग्नौचेरिति
 क्तिप् तुक् ॥ •
 अग्निचित्या । स्त्री । अग्नेश्वयने ॥
 चित्याग्निचित्ययोगितिभावेयप्रत्य-
 यस्तुक्चनिपात्यते ॥
 अग्निचूडा । स्त्री । अग्निशिखायाम् ॥

अग्निदे

अग्निजः । पुं । भस्मातके । भिलाषा-
 ख्ये ॥ अग्निजारवृत्ते ॥ चि । अग्ने-
 र्जातमाचे ॥
 अग्निजातः । पुं । औषधविशेषे ।
 अग्निजारः । पुं । वडवाग्निसले ।
 अग्निजालः । पुं । सिन्धुफले इति
 राजनिर्घण्टः ॥
 अग्निजिह्वा । स्त्री । अग्नेर्ज्वालाया-
 म् ॥ लाङ्गलीहृत्ते ॥ योगविशेषे ॥
 यथा । सप्तषष्ठ्यादितिथयः सोमवा-
 रादिभिर्युताः । अग्निजिह्वाः सप्तयो-
 गामङ्गलेष्वतिगर्हिताः इति ॥ का-
 ल्यादिसप्तसु ॥ यथा । कालीकपा-
 लीचमनोजवाचसुलोहितायाचसु
 धूम्रवर्णा । स्फुलिगिनीविश्वरूचीच
 देवीलेलायमाना इतिसप्तजिह्वा
 इतिप्रथममुण्डकश्रुतिः ॥
 अग्निज्वलिततेजनः । पुं । अग्निना
 दीप्तफलके । आयुधविशेषे ॥
 अग्निज्वाला । स्त्री । वह्निशिखाया-
 म् ॥ धातुपुष्पिकायाम् ॥ लाङ्गलि-
 कौषधौ ॥ अग्नेरिवज्वालास्याः ।
 अग्नेर्ज्वालेववा । रक्तपुष्पत्वात् ॥
 अग्निदमनी । स्त्री । क्षुपविशेषे ।
 बहुकण्टकायाम् । गुच्छफलायाम्
 अग्निदीप्ता । स्त्री । महाज्योतिष्म-
 तीहृत्ते ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥
 अग्निदेवा । स्त्री । कृत्तिकानक्षत्रे ॥ इ

अग्निम

ति हेमचन्द्रः ॥

अग्निवज्रः । पुं । मरुदाहे । धूमे ।

धूवां इति भाषा प्रसिद्धे ॥

अग्निनिर्यासः । पुं । अग्निजारवृक्षे ॥

अग्निपत्नी । स्त्री । अग्निवती अग्न्या

इतिलोकप्रसिद्धौषधौ ॥

अग्निपुराणम् । न । आग्नेये ॥ तच्च

श्लोकसंख्या यथा । षोडशैवसहस्रा

णिपुराणं चाग्निसंक्षिप्तमिति ॥

अग्निभम् । न । स्वर्णे ॥ कृत्तिकान-
क्षत्रे ॥अग्निभूः । पुं । कार्तिकेये ॥ पुराकिल
तारकोपप्लुतदेवरक्षार्थं शिवेनाग्नि-
रूपं स्ववीजं बन्धिमुखे चिन्तते नाग्नि-
ना कृत्तिकामुक्षिप्तं तांश्च देवागतग-
र्भसञ्चपाः शरवणं प्रविश्य प्रसूताः
तेनाग्निभूरितिसर्वानन्दः ॥ न ।
जले ॥ चि । अग्निजाते ॥ अग्नेर्भ-
वति । भू । क्षिप् ॥अग्निभूतिः । पुं । वैदृभेदे ॥ इति हे-
मचन्द्रः ॥अग्निमणिः । पुं । सूर्यकान्ते ॥ इति
जटाधरः ॥अग्निमन्यः । पुं । श्रीपर्णे । गणिका-
रिकायाम् । अरणीतिख्याते ॥ अ-
ग्निमन्यः श्वयथुहृदीर्योष्णः कफवा-
तहत । पाण्डुनुत् कटुकस्तिक्तस्तु-

अग्निवि

वरोमधुरोग्निदः ॥ अग्निमन्यकुसु

मशाकस्तु । अग्निमन्यभववास्तु

नीता सप्तगात्रमुदकेमुसाधिता ।

तत्कृतसद्यतयुक्तपाचितप्रहिंगुनाज-

नितवासवासिता ॥ अग्निमन्योयह

द्यश्चन्द्रिदोषशमनः सरः । आध्मान-

च्छर्दिहाशोयचक्षूरोगविषापहः ॥

अग्निमम्राति । मन्यविलोडने । क

र्मगयण ॥ जयपर्णे ॥

अग्निमुखः । पुं । देवे ॥ विमे ॥ चि-
चके ॥ अग्निमुख्यस्य ॥ न । वन्तेर्व-
क्षेषुपञ्चसु ॥अग्निमुखी । स्त्री । भक्तातके । भिला
वाइतिख्याते ॥ लाङ्गलिक्याम् ॥

अग्निरिवमुखमस्याः । गौरादिः ॥

अग्नियन्त्रम् । न । अग्न्यस्त्रविशेषे ।
तोप बन्दूक अग्न गन इत्यादिभा-
षा प्रसिद्धे ॥

अग्निरक्षणम् । न । अग्न्याधाने ॥

अग्निपालने ॥ अग्नेः रक्षणम् ॥

अग्निरजाः । पुं । इन्द्रगोपाभिधेकोटे ॥

अग्निरुहा । स्त्री । मांसरोहिण्याम् ॥

अग्निवल्लभः । पुं । राले ॥ सालवृक्षे ॥

अग्निवाहः । पुं । छागे ॥ अग्नेर्वा-
हः ॥ धूमे ॥अग्निवित् । पुं । अग्निचिति । अ-
ग्निहोत्रिणि ॥

अग्निष्टो

अग्निवीजम् । न । } स्वर्णे ।
अग्निवीर्यम् । न । }

अग्निव्रतम् । न । भूभुजोव्रतविशेषे ।

यथा । मतापयुक्तस्तेजस्वीनित्यं-
स्यात्पापकर्मसु । दुष्टसामन्तहिंस्र
श्चतदाग्नेयं व्रतं स्मृतमिति ।

अग्निशरणम् । न । दक्षिणाभिगा-
हपत्त्याहवनीयसम्भावसथ्यशालाया
म् । अग्नीनां शरणम् ।

अग्निशाला । स्त्री । अग्निशरणे ।
अग्नीनां शाला ।

अग्निशिखम् । न । कुसुम्भपुष्पे । कु
ङ्कुमे । अग्नेरिवशिखाकेसरो ऽस्य ।
स्वर्णे । पुं । कुसुम्भवृत्ते । दीपे ।
वाणे । इतिशब्दरत्नावली ।

अग्निशिखा । स्त्री । लाङ्गलिक्याख्यौ
षधौ । अग्नेरिवशिखायस्याः । वि
शल्यायाम् । शाकभेदे । अग्नेरिव
शिखासन्तापोयस्याः । ज्वालायाम् ।

अग्निशेखरम् । न । कुङ्कुमे ।

अग्निष्टुत् । पुं । अग्निष्टोमस्यविकृ-
तिरूपे क्रतुविशेषे । अग्निः स्तूयते
ऽस्मिन् क्रतुविशेषे । षुस्स्तुतौ ।
सम्पदादित्त्वादधिकरणे क्तिप् । अ
ग्नेः स्तुतस्तोमसोमा इति षः ॥

अग्निष्टोमः । पुं । यज्ञविशेषे ॥ अ
ग्नीनांस्तोमः । अग्नेः स्तुतस्तोम

अग्निहो

सोमाइतिषः । अग्निष्टोमार्थग्रन्थे ।

अग्निष्टुः । पुं । लोहमयेतण्डुलादि
भर्जनपात्रे ॥

अग्निष्वात्तः । पुं । दिव्यपितृभेदे ।

यथा । अग्निष्वात्ताश्च देवानां मारी
च्यालोकविश्रुताः इति । अपिच । अ
ग्निष्वात्तादयो लोके पितरश्चिरवा
सिनः इति । चिरलोकपितर इत्यर्थः ।

अग्निनासुष्टु यथास्यादेवमात्ताः
भक्षिताः आतस्मार्त्ताग्नि दग्धाह
त्यर्थः । एवञ्चात्रमूर्धन्यादेशेनयुक्तः
। मन्वादिस्मृतिषु मूर्धन्यप्रकारवाने
वपाठः । निच्यवहुवचनान्तोय मि
तिकेचित् ।

अग्निहोत्रम् । न । यज्ञभेदे । अग्न्या
धाने । सायंप्रातःकालयोर्नियमेना
नुष्ठेयेकर्मविशेषे । अग्नेयेहोत्र
मचेति बहुव्रीहिः । पुं । अग्नौ ।
हविषि । इतिमेदिनिकरः ।

अग्निहोत्रहवणी । स्त्री । यज्ञाङ्गभूते
निर्वापसाधने काष्ठपात्रविशेषे ॥

अग्निहोत्रो । पुं । अग्निहोत्रयुक्ते । अ
ग्निचिति ॥ अग्निहोत्रमस्यास्ति
। अत इति ठनावितीनिः । योनचि
षिजुहोत्यग्नौ व्यङ्गारिणिचमान
वः । मन्दाग्निरामयावीचदरिद्रश्च
सजायते ॥

अग्न्यु

अग्नीत् । पुं । ऋत्विग्भेदे ॥ अग्नि
मिन्धे । जिह्वोदीप्तौ । क्विप् । न
लोपः ॥ यत्तमण्डपभेदे ॥

अग्नीध्रः । पुं । धनद्वारावरणीये ऋ
त्विग्विशेषे ॥ तस्य कर्माभिरक्षणम्
॥ अग्निविशेषे ॥

अग्नीध्रा । स्त्री । अग्निकार्ये । हविर्दा
नादिपूर्वकाग्निज्वाले ॥

अग्नीधीयः । पुं । दक्षिणामौ ॥

अग्नीन्धनम् । न । अग्निकार्ये ॥ अग्नौ
इन्धनम् ॥

अग्नीषोमीयम् । न । अग्नीषोम्येह
विधिः ॥ अग्नीषोमौ देवते अस्य । द्या
वापृथिवीमुनासीरेत्यादिनाम् ॥

अग्नीषोम्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ अ
ग्नीषोमौ देवते अस्य । द्यावापृथि
वीत्यवस्थचकारात् यत् ॥

अग्न्याधानम् । न । औतामिसंस्कृ
तौ । अग्निहोत्रे । अग्निरक्षणे ॥

अग्नेः आधानम् । अग्निहोत्रमि-
त्यर्थः ॥

अग्न्याधेयम् । न । आहवनीयादग्न्यु
त्पादके कर्मणि ॥

अग्न्यालयः । पुं । अग्न्याधारकुण्डे ॥

अग्नेः आलयः ॥

अग्न्युत्पातः । पुं । उत्क्रापातादिद्व्य
वैकृते आकाशादिष्वग्नि विकारे ॥

अग्रज

उपाहिते ॥ अग्नेरुत्पातनमुत्पातो
वैकृतम् ॥ अग्निनिष्ठोत्पाते ॥ म-
न्त्रादिनाग्नेर्दाह शक्तिनिवारणे इ-
त्यर्थः ॥

अग्रम् । न । पुरस्तात् ॥ उपरि ॥ पल
परिमाणे ॥ आलम्बने ॥ समूहे ॥ वृ
क्षादिशिरसि । प्रान्ते ॥ भिक्षावि-
शेषे । ग्रासचतुष्टये ॥ ग्रासप्रमाणा
भिक्षास्यादग्रं ग्रासचतुष्टयमि ति
स्मृतेः । चि । अधिके ॥ प्रथमे ॥ प्र
धाने ॥ अग्र्यते अग्रतिवा । अगकुटि
लायांगतौ । ऋज्जेन्द्रेतिसाधु ॥

अग्रकाण्डः । पुं । स्तोमवल्ग्याम् । का
ण्डीरे ॥

अग्रगः । चि । सेवके । अग्रेसरे ॥ अग्रेग
च्छति । गम्लग्तौ । अन्यचापी
तिङः ॥

अग्रगण्यः । चि । अग्रेगणनीये ॥ यथा
। शमनभवनयाने यद्भवानग्रगण्य
इतिमहानाटकम् ॥

अग्रगामी । चि । अग्रगे । अग्रेसरे ॥

अग्रजः । पुं । ज्येष्ठे भ्रातरि ॥ दाक्षणे ॥
चि । पूर्वजाते ॥ अग्रेजातः सप्तम्यां
जनेर्ङः ॥

अग्रजङ्घा ॥ स्त्री । जङ्घाग्रभागे ।
प्रतिजङ्घायाम् ॥

अग्रजन्मा । पुं । द्विजे ॥ ज्येष्ठे भ्रातरि ॥

अग्रमां

ब्रह्मणि । अग्रेऽद्देजन्माऽस्य ।
 अग्रजातः । पुं । विप्रे । चि । पूर्वजाते
 । अग्रेजातः ॥
 अग्रजातिः । पुं । ब्राह्मणे । अग्रेजा
 तिर्जन्मास्य ॥
 अग्रणीः । चि । अग्रिमे । उत्तमे । अग्रं
 नयति । गीष्प्रापणे । सत्सूद्धिषे
 तिक्रिप् । अग्रग्रामाभ्यामितिगत्त्व
 म् । विष्णौ । सर्वेषामग्रणीर्विष्णुः
 सेव्यः पूज्यश्चनित्यञ्च इतिमोक्षधर्मः
 ॥ अग्रमुत्कृष्टनिरस्तसकलदुःखानु
 षङ्गपरमानन्दस्वरूपं पदस्थानंनय
 तिममुद्धूनितितथा ॥
 अग्रतः । । प्रथमे । पुरोऽर्थे । यथा
 । अग्रतश्चतुरोवेदाइति । अग्रेइति
 । आद्यादित्वात्तसिः । अग्रे ।
 अग्रतःसरः । चि । अग्रगामिनि । पुरो
 गे । अग्रतःसरति । सृगतौ । पुरो
 ग्रतोऽग्रेषुसर्त्तेरितिटः ॥
 अग्रदानो । पुं । आग्रहारिके । प्रेतसं
 प्रदानकषडङ्गतिलादि द्रव्यग्राहिणि
 पतितब्राह्मणे ॥ यथा । लोभीविप्र
 श्वशूद्राणामग्रेदानं गृहीतवान् ।
 ग्रहणेऽमृतदानानामग्रदानी वभूवस
 इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 अग्रपर्णी । स्त्री । गौडभाषायामात्कुशी
 तिप्रसिद्धौषधौ । अजलोमाखवृक्षे ॥

अग्रिमा

अग्रमांसम् । न । हृदयान्तर्गतमांसमे
 दे । वृक्षायाम् । अग्रं मुखंमांसम् ।
 उदरमध्यवर्त्तिमांसवर्धनरूपरोगवि
 शेघे ॥
 अग्रयाणम् । न । प्रथमे । नासीरे ।
 सेनाविशेषे ॥
 अग्रयायी । चि । अग्रेसरे ।
 अग्रलोहिता । स्त्री । चिल्लीशके ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 अग्रसन्धानी । स्त्री । यमपञ्चिकायाम्
 । जीवानांशुभाशुभकर्मलिखितयम
 स्यपुस्तके ॥
 अग्रसरः । चि । अग्रगामिनि । अग्रेस
 रति । बाहुल्यकाटः । पुरोगायतो
 ग्रेषुसर्त्तेरितिटोवा ॥
 अग्रहः । पुं । वानप्रस्थे ॥
 अग्रहायणः । पुं । मार्गमासे । मार्ग
 शीर्षे ॥
 अग्रायणीयम् । न । वादस्यभेदे ।
 अग्राह्यः । चि । परमेश्वरे । इन्द्रिया
 ऽविषये ॥ नग्राह्यः ॥ गृह्णाद्यो ग्ये
 ॥ यथा । अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पचं
 पुष्पफलंजलम् । सालग्रामशिला
 स्पर्शात्सर्वंयातिपविचतामिति ॥
 अग्रिमः । चि । ज्येष्ठे । उत्तमे । अग्रे
 जातः । तत्रभवोवा । अग्रादिपञ्चा
 ङ्गिमसू ॥

अमेस

अग्निमा । स्त्री । खवनीफले । लोना
इतिगौडप्रसिद्धेफलवृक्षे ।

अग्रिंयः । पुं । ज्येष्ठसोदरे । चि । प्र
धाने । इत्यमरः । अग्नेभवः । घः ।
अग्नीयः । चि । अग्रियार्थे । अग्नेभवः ।
उग्रप्रत्ययः ।

अग्ने । । प्रधाने ॥ विभक्तिप्रतिरूप
कैनिपातः ॥

अग्नेगूः । पुं । अग्नेगे । अग्नेगच्छति ।
गमल्लगतौ । क्लिपू । ऊर्ध्वगमादी
नामित्यूङ् । अनुनासिकलोपश्च ।
अग्नेग्वौ अग्नेग्वः इत्यादिवोधम् ।
अग्नेदिधिषूः । पुं । पुनर्भूभर्त्तरिः प्रधान
पुनर्भूभार्ये । अग्नेप्रधानंदिधिषूर्यस्य ।
अग्नेइतिविभक्तिप्रतिरूपकैनिपातः

। समासान्तविधेरनिच्यत्वात्कप् ।
अग्नेदिधिषूः । स्त्री । ज्येष्ठायांसोदरभगि
न्यामनूढायां याकनिष्ठा विवाहेन
दीयतेतस्याम् । उक्तञ्चलोकाक्षिणा
। ज्येष्ठायांयद्यनूढायां कन्यायामुह्य
तेऽनुजा । साचाग्नेदिधिषूर्त्तयापूर्वा
तुदिधिषुःसृतेति ॥

अग्नेवणम् । न । वनस्याग्रभागे ॥ वनस्या
ग्रे । राजदन्तादिषु निपातनात्सप्त
म्याअलुक् । वनपुरगेतिशत्वम् ॥

अग्नेसरः । चि । अग्नेगे । पुरोगमे ॥

अग्रमग्नेणाग्ने वासरति । सृगतौ । पु

अघोरा

रोयतोऽग्रेषुसर्त्तोरितिठः अग्रेइति
एदन्तत्वंनिपातनात् ॥

अग्रेसरिकः । चि । अग्रगामिनि ॥

अग्र्यः । चि । अग्रिमे । प्रधाने । पुं । ज्ये
ष्ठेभ्रातरि । प्रतिष्ठिते ॥ अग्नेभवः ।
अग्राद्यत् ॥ अग्रेसाधुर्वा । तपसाधु
रितियत् । अग्रइववा । शाखादि-
भ्योयः ।

अघम् । न । व्यसने ॥ दुःखे । दुरिते
। पापे ॥ अपराधे । चि । तद्वति ।
पापाचरणे ॥ अघतेगच्छतिदाना
दिना । अधिगतौ । पचाद्यच् । आग
मशास्त्रस्याऽनिच्यत्वात्कनुम् । अङ्
य्यतेऽनेनवा । अघंविद्यते ऽस्यअर्थ
आद्यच् ।

अघमर्षणम् । चि । पापनाशिमन्त्र
विशेषे । सर्वेनसामपध्वंसिनिजप्ये
। अघमर्षति । मृषुसहने । सहन
मभिभवः । यद्वा । मृष्यति । ल्युट्
। स्त्रियांठित्वान्ङीप् ॥

अघमारः । पुं । यमे ॥ अघेनपापवि
शेषेणअच्युग्रेण अकाले मारयतिइ
तिअघमारः अजन्तः ॥

अघायुः । चि । पापजीवने ॥

अघोरः । पुं । गिरिशे ॥ चि । अभया
नके ॥

अघोरा । स्त्री । भाद्रकृष्णचतुर्दश्याम् ॥

अङ्कपा

यथा । भाद्रमास्यसितेपक्षेअधोरा
ख्याचतुर्दशी । तस्यामाराधितः स्या
णुर्नयेच्छिवपुरंध्रवमिति स्मृतिः ॥
अधोः । १ । सम्बोधने ॥

अधन्यः । पुं । प्रजापतौ ॥ अधन्यादि
त्वात्हन्तेर्यक्अडागमउपधालोपश्च
॥ हन्तुमशक्यो ऽधन्यः पर्वतइतिवे
दभाष्यम् ॥

अधन्या । स्त्री । सौरभेय्याम् ॥ नहन्य
तेनहन्ति वादातारम् । अधन्याद
यश्चेतिसाधुः ॥

अङ्कः । पुं । रूपकभेदे ॥ चिन्हे ॥ आजौ
॥ भूषणे ॥ कुचभूषायाम् ॥ रूपके
॥ अंशे ॥ अन्तिके ॥ उत्तरे ॥ स्थाने
॥ प्रकरणे ॥ अगे ॥ कटिप्रदेशे ॥ ना
टकादिपरिच्छेदे ॥ एकादिरेखाया
म् ॥ अपराधे ॥ नवसु ॥ नवमाङ्के ॥
अङ्कितेऽनेन । अकिलक्षणे । हल
श्चेतिघञ् ॥

अङ्कतिः । पुं । अग्निहोत्रिणि ॥ वन्हौ
॥ वेधसि ॥ वायौ ॥ अञ्चति । अञ्चुग
तौ ॥ अञ्चे कोवेत्यतिः कक्षान्तादेशः ॥

अङ्कनम् । न । संख्यासंस्थाने ॥ चिह्न
युक्तीकरणे । आंकनाइतिख्याते ॥
अङ्कपालिका । स्त्री । आश्लेषे । आ
लिङ्गने ॥

अङ्कपाली । स्त्री । परीरम्भे ॥ धाच्या

अङ्कुरः

म् ॥ वेदिकायाम् ॥ इतिमेदिनी ।
कोटयामितिहेमचन्द्रः ॥

अङ्कलोब्धः । पुं । चिञ्चोटके । चेच्
कोइतिगौडभाषाप्रसिद्धे ॥

अङ्कः । न । चिन्हे ॥ शरीरे ॥ अञ्चति ।
अञ्चुगतिपूजनयोः । अञ्च्यञ्जियु
जिभृजिभ्यः कुश्चेत्तसुन् कषर्गश्चा
न्तादेशः । अङ्कसी । अङ्कांसि ॥

अङ्कितः । चि । चिन्हिते । लाञ्छिते ॥
इतिव्याडिः ॥

अङ्किनी । स्त्री । अङ्कानांसमूहे ॥ ख
लादित्वादिनिः ॥

अङ्की । स्त्री । मृदङ्गभेदे । अङ्क्ये ॥

अङ्कुरः । पुं । रुधिरं ॥ लोम्बि ॥ सलि
ले ॥ अभिनवोद्भिदि ॥ अङ्किते । अ
किलक्षणे । मन्दिवाशिमथीच्यु
रच् ॥

अङ्कुरितः । चि । उदयति ॥

अङ्कुरः । पुं । न । शृङ्ग्याम् ॥ वाधाया
म् । अङ्क्यतेऽनेन । अकि । सान
सिवर्णसिपर्णसितखड्गलाङ्कुरः । ति नि
पातनादुशच् ॥

अङ्कुरदुर्दुरः । पुं । गम्भीरवेदिनि ॥

अङ्कुरी । स्त्री । फलाद्याहृतिसाधने ॥
वौट्ठमातरि । जिनानांचतुर्विंशति
शासनदेव्यन्तर्गतदेवी विशेषे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

अङ्क्यः

अङ्कुरः । पुं । अङ्कुरे । अभिनवोद्भि
दि । अङ्क्यते । अकिलक्षणे । खर्ज्ज
रादिच्चादूरः ॥

अङ्कोटः । पुं । निकोचके । अङ्कोले ।
टेराइतिख्यातवृक्षे ॥ अङ्कोटकः कटु
स्तीक्ष्णः स्निग्धोष्णस्तुवरोलघुः । रेच
नः कृमिशूलामशोथग्रहविषापहः ॥
विसर्प कफपित्तास्रमूत्रकस्यविषाप
हः । तत्फलं शीतलं स्वादुश्चेष्टम्रं हृ
गंगुरु ॥ बल्यं विरेचनं वातपित्तदाह
क्षयासृजित् ॥ अङ्क्यते । अकिलक्ष
णे । बाहुलकादोऽठः ॥

अङ्कोठः । पुं । अङ्कोटे । टेराइतिख्या
तवृक्षे । आकोडइतिगौडभाषाप्र
सिद्धे ॥ अङ्क्यते बाहुलकादोऽठः ॥

अङ्कोलः । पुं । अङ्कोलवृक्षे ॥

अङ्कोलिका । स्त्री । आलिङ्गने ॥ इति
शब्दमाला ॥

अङ्कोलसारः । पुं । । स्थावरविषप्रभेदे
द्रुमान्तरे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अङ्क्यः । पुं । मृदङ्गभेदे ॥ यथा ।
सार्दुतालचयायाम् श्वतुर्दशाङ्गुलान
नः । हरीतक्याकृतिर्यस्यादङ्गोक्ते
सहिवाद्यते इति भरतः ॥ अपिच । ह
रीतक्याकृतिस्त्वंङ्गोयवमध्यस्तथोर्दु
कः । आलिङ्ग्यश्चैव गोपुच्छो मध्य
दक्षिणवामगाः ॥

अङ्गजः

अङ्ग । । सम्बोधने । अङ्गति । अङ्गिग
तौ । पचाद्यच् । हर्षे । सङ्गमे । अस्त
यायाम् । पुनरर्थे ॥ अङ्गनम् । घञ् ।
मूर्खोपिनावमन्तव्यः किमङ्गविद्वान् ॥

अङ्गम् । न । काये । गात्रे ॥ अवयवे ।
प्रतीके ॥ उपाये ॥ श्रुतेः शिचादिष
ट्सु ॥ यथा । शिचाकल्पोव्याकरणं
निरुक्तं छंद एव च । ज्योतिषश्च षडङ्गा
निकथितानि मनीषिभिः ॥ मनसि ॥
यथा । हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरि
रिति माघः ॥ क्लीवैकत्वे तु अप्रधाने ॥
तल्लक्षणां यथा । तदीयप्रधानफलज
नकव्यापारजनकत्वे सति तदीयप्रधा
नफलाजनकत्वमङ्गत्वम् ॥ पुंभूम्निनी
एति ॥ यथा । वैद्यनाथं समारभ्य भुव
ने शान्तं गं शिवे । तावदङ्गाभिधो देशो
वाचायां न हि दुष्यतीति ॥ अङ्गाः क्षत्रि
यविशेषाः तेषां निवासो जनपदः अङ्गाः
। तस्य निवास इत्यङ्गो जनपदोऽप्युपलुपि
युक्तवद् व्यक्तवचने । चि । अङ्गवति ॥
अन्तिके ॥ अङ्ग्यते ज्ञायतेऽनेन । अ
ङ्गिगतौ । घञ् ॥ अङ्गति । अङ्गा ॥
सम्पादके ॥ षट्सु ॥ लभे ॥

अङ्गग्रहः । पुं । गात्रवेदनायाम् ॥ इति
वैद्यकम् ॥

अङ्गजः । पुं । अनङ्गे । केशे । पुत्रे ॥
गदे । न । रुधिरा ॥ मले ॥ अङ्गात्

अङ्गभूः

अङ्गेभ्योवा जातः । जनी । डः ॥
कन्यायामङ्गजामता ॥ चि । कायजे ॥

अङ्गणम् । न । अङ्गने ॥ पृषोदरादित्वा
सत्त्वम् ॥ अङ्गत्त्यच । अगि । ल्युट् ।

अनादेशस्यवाहुलकासत्त्वमित्येके ॥
अङ्गतिः । पुं । अमिहेचिणि ॥ वक्रौ
वेधस्ति ॥ विष्णौ । इतिशब्दरत्ना
वली ॥

अङ्गदः । पुं । बालिवानरपुत्रे ॥ न ।
केयूरे ॥ चि । अङ्गदातरि ॥ अङ्गदय
तेदायति इतिवा । देङ्गरक्षणे दैप
शोधनेदो अबखण्डनेवा । आतेनु
पेतिकः ॥

अङ्गदा । स्त्री । याम्यदिग्दन्तिहस्ति
न्याम् ॥

अङ्गनम् । न । माङ्गणे ॥ वाने ॥ अङ्ग
त्त्यच । अगिगतौ । करणेत्त्यधिकर
णेल्युट् ॥

अङ्गना । स्त्री । कामिन्याम् ॥ प्रशस्ता
न्यङ्गान्यस्याः । अङ्गात्कल्याणइतिनः
॥ सार्वभौमस्योत्तरदिग्गजस्ययोधि
ति ॥ अङ्गति । अगिगतौ । युच् ॥

अङ्गनाप्रियः । पुं । अशोकपादपे ॥

अङ्गपः । पुं । लम्बेशे ॥

अङ्गपालिः । पुं । आलिङ्गने ॥ इति

चिकाण्डशेषः ॥

अङ्गभूः । पुं । पुत्रे ॥ स्मरे ॥

अङ्गः

अङ्गमर्हः । पुं । अङ्गसंवाहके । नापि
तादौ ॥

अङ्गमर्हकः । पुं । अङ्गमर्हः । अङ्गम
र्हिनि ॥

अङ्गमेजयत्त्वम् । न । अङ्गकम्पने ॥ आ
सनस्थैर्यविधाते ॥ सर्वाङ्गाणांविप
यौ । आसनमनसोःस्थैर्यस्यबाधके ॥

अङ्गरक्तः । पुं । मुण्डारोचन्याम् । पिका
क्षेष्टे ॥ चि । रञ्जिते ॥

अङ्गरक्षणी । स्त्री । आयस्याम् । जा
लिकायाम् । लोहेकासंजावाइतिभा
षाप्रसिद्धायाम् ॥

अङ्गरागः । पुं । चन्दानाद्यैरङ्गलेपे ।
विलेपने ॥ अङ्गेष्टुरागः ॥

अङ्गराट् । पुं । अङ्गदेशाधिपे । कर्णे ॥

अङ्गलक्ष्मीः । स्त्री । देहकान्तौ ॥

अङ्गलोब्धः । पुं । चिच्छोटतृणे ॥

अङ्गवः । पुं । शुष्कफले । वाने ॥

अङ्गविकृतिः । पुं । अपस्माररोगे ॥
अङ्गविकारे ॥

अङ्गविक्षेपः । पुं । अङ्गुल्याद्यङ्गचाल
नरूपेन्द्रत्ये । अङ्गविक्षेपणे । अङ्ग
हारे ॥ अङ्गानांविक्षेपोयच ॥

अङ्गवैकृतम् । न । अङ्गविकारे ।
इङ्गिते ॥

अङ्गः । न । पक्षिणि ॥ अज्यते । अङ्ग
व्यक्त्यादौ । अङ्ग्यज्जियुजिभृजिभ्यः

अङ्गा

कुशचेत्यसुन् । कवर्गस्थान्तादेशः । अङ्गसी अङ्गांसि ।

अङ्गसंस्कारः । पुं । परिकर्माणि । शरीरशोभाजनककर्मणिस्त्रानादौ । अङ्गं संस्क्रियतेऽनेन । सम्पूजात्करोते ध्वज् ।

अङ्गहारः । पुं । अङ्गविच्छेपे । अङ्गुल्यादिविन्धासभिदि । अङ्गानां स्थानात् स्थानान्तरेनयने । अङ्गस्यहरणम् । हृज् हरणे । घञ् ।

अङ्गहारिः । पुं । अङ्गहारे । इतिभरतधृतोहृदुचन्द्रः ।

अङ्गहीनः । वि । व्यङ्गे । काणादौ । अङ्गेन अङ्गाभ्यां अङ्गैर्वा हीनः ।

अङ्गारः । पुं । महीसुते । हितावल्याम् । पुं । न । अलाते । निर्धूमासिपिण्डे । अङ्गति । अगितौ । अङ्गिमदिमन्दिभ्यश्च । अङ्गमिद्वर्त्तिवा । ऋगतौ । कर्मण्यण् ।

अङ्गारकः । पुं । कुजे । भौमे । अङ्गा निर्यर्त्तिपीनत्वात् । ऋगतौ । कर्मण्यण् । संज्ञायांकन् । यदा । अङ्गार इव रक्तवर्णत्वात् । इवेप्रतिकृताविति कन् । उल्मुकांशे । कुरुषट्के । भृङ्गराजे ।

अङ्गारकतैलम् । न । स्वनामख्यातपक्वतैलविशेषे । तस्यपाकप्रकारो यथा ।

अङ्गार

मूर्वालाद्याहरिद्रेहमेक्षिप्रासेन्द्रवारणी । वृहतीसैन्धवंकुपुंरास्त्रामांसीशतावरी । आरनालाढकेनैवतैलप्रस्थविपाचयेत् । तैलमङ्गारकं नाम सर्वज्वरविमोक्षणमिति सुखबोधः ॥

अङ्गारकमणिः । पुं । प्रवाले । इति राजनिर्घण्टः ।

अङ्गारकर्कटी । स्त्री । अंगाकडी वाटी लिट्टी इत्यादि प्रसिद्धिगतायाम् । यथा । शुष्कगोधूमचूर्णन्तुसाम्यगाढं विमर्दयेत् । विधायवटकाकारं निर्धूमेमौशनैः पचेत् । अङ्गारकर्कटी ह्येषा हृणीशुक्लालघुः । दीपनीकफकुहल्यापीनसश्वासकासजित् ।

अङ्गारकुपुकः । पुं । हितावल्याम् । कुपुमे ।

अङ्गारधानिका । स्त्री । हसन्याम् । स्वार्थेकन् ।

अङ्गारधानी । स्त्री । अङ्गारधारिण्याम् । हसन्याम् । अङ्गाराधीयन्तेऽस्याम् । उधाञ्धारणपोषणयोः । ल्युट् । डीप् ।

अङ्गारधारिणी । स्त्री । अङ्गारधान्याम् । अङ्गाराणांधारिणी ।

अङ्गारपरिपाचितम् । न । शूलादिना पक्वमांसे । अङ्गारेषु परितः पाचितम् । चि । अङ्गारपक्वे ।

अङ्गार्या	अङ्गुरी
अङ्गारपर्यः । पुं । चिचरवाख्येगंधर्वे । इतिमहाभारतम् ॥	अङ्गावबहुम् । न । अङ्गाश्रितोपासने । अङ्गे अङ्गेषुवाअवबहुम् । चि । अङ्ग बहु ।
अङ्गारपुष्पः । पुं । जीवपुचद्रु मे । इति रत्नमाला ।	अङ्गिका । स्त्री । कचुके । आंगी इति भाषाप्रसिद्धे ।
अङ्गारमञ्जरी । स्त्री । } करञ्जभेदे । अङ्गारमञ्जी । स्त्री । }	अङ्गी । चि । प्रधाने । मुख्ये । अवयविनि । अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ ।
अङ्गारवल्लरी । स्त्री । करञ्जभेदे । अ ङ्गारवर्णपर्णावल्लरी । भार्याम् । गुञ्जायाम् ।	अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ । अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ ।
अङ्गारवल्ली । स्त्री । महाकरञ्जे । भा र्याम् । अङ्गारवत्तल्लीअस्याः । समासान्तविधेरनिच्यत्वात् । नकप् ।	अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ । अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ ।
अङ्गारशकटी । स्त्री । हसन्त्याम् । अ ङ्गाराणांशकटी ।	अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ । अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । दृहस्पतौ ।
अङ्गारिः । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ इतिजटा धरः ।	अङ्गीकारः । पुं । अभ्युपगमे । अङ्गी करणम् । अङ्गीतिच्यन्तम् । तत्पू र्वात्कृञोभावेघञ् ।
अङ्गारिका । स्त्री । इक्षुकाण्डे । किंशु ककोरके । इतिमेदिनी ।	अङ्गीकृतम् । चि । स्वीकृते । ऊरी कृते ॥ यथा । आयातयातेनभवाम्बु राशौजातोमहानेवममप्रयासः । मो क्षायनाथस्य पदप्रसादादङ्गीकृतः सम्प्रतिकौलमार्गइति ॥ अनङ्गम ङ्गमकारि ।
अङ्गारिणी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ भास्क रच्यक्तदिशि ।	अङ्गः । पुं । अङ्गे । अङ्गुरिः । स्त्री । अङ्गुल्याम् ।
अङ्गारितम् । चि । दग्धे ॥ अङ्गाराणि सञ्जातान्यस्य । तारकादिच्चादित च् । न । पलाशकलिकोक्तमे ॥	अङ्गुरी । स्त्री । अङ्गुल्याम् । पाणिपा दाङ्गुल्याम् ।
अङ्गारिता । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ लतामा त्रे । नदीभेदे ।	
अङ्गार्या । स्त्री । अङ्गाराणंसमूहे । पा शादिभ्योयः ।	

अङ्गुलि

अङ्गुरीयः । पुं । न । } अङ्गुलिभूषणे ।
अङ्गुरीयकः । पुं । न । }

अङ्गुलः । पुं । अङ्गुष्ठे । अवमाने ॥
वाक्यायनमुनौ । न । अष्टसंख्य
वोदरमाने ॥ अष्टभिस्तेर्भवेज्यैषु
मध्यमंसप्तभिर्यवैः । कन्यसंघडभिरु
द्दिष्टमङ्गुलं मुनिसत्तम ॥ मानंतुपा
श्वेन । घड्यवाः पार्श्वसंस्मिता इति
कात्यायनदर्शनात् ॥ अङ्गति । अगि
गतौ । वाहुलकादुलः ।

अङ्गुलिः । स्त्री । करशाखायाम् । गजस्य
कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रभागे ॥
अङ्गति । अगिगतौ । ऋतम्यञ्जीत्य
ङ्गेरुलिः ॥ यद्वा । अङ्गुपाणिपादभव
मवयवंलाति । वाहुलकात्तडिः ॥

अङ्गुलितोरणम् । न । अर्द्धचन्द्रे । गलेह
स्ताधाने ॥ चन्दनादिद्वारासलाटेकृ
तेऽर्द्धचन्द्रे ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलिषः । पुं । अङ्गुलिकवधे ॥ अङ्गु
लीस्त्रायति । चैड्पाखने । कप्रत्ययः ॥
अङ्गुलिमुद्रा । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूष
ण ॥ अङ्गुल्यामुद्रं गति । आतइतिकः ॥
मोदतेवा । मुदहर्षे । स्फायितञ्ची
तिरक्वा । अङ्गुल्याः मुद्रा ॥

अङ्गुलिमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
भूषायाम् ॥ अङ्गुलिमुद्रैव । स्वार्थे
कन् ॥

अङ्गुष्ठ

अङ्गुलिमोटनम् । न । अङ्गुलिध्वनौ ।
स्वच्छन्धाम् ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलिसन्देशः । पुं । अङ्गुलिशब्दे । अ
ङ्गुलिमोटने ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुली । स्त्री । करशाखायाम् । साक
मेणपञ्चधा । यथा । अङ्गुष्ठस्तर्जनी
मध्यानामिकाचकनिष्ठिकेति । गज
कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रे । वज्रा
दिपुस्तः प्रागयङ्गादितिपचेडीष ॥

अङ्गुलीकण्टकः । पुं । नखे ॥

अङ्गुलीमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
भूषायाम् ॥

अङ्गुलीयम् । न । पुं । ऊर्मिकायाम् । अ
ङ्गुलीभवम् । जिह्वामूलाङ्गुलेऽङ्गुलीयम् ॥

अङ्गुलीयकम् । न । पुं । अङ्गुलीभूषणे ।
ऊर्मिकायाम् ॥ यथा । अयं मैथिल्य
भिन्नानंकाकृतस्थस्याङ्गुलीयक इ
तिभट्टिः । स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुलीसम्भूतः । पुं । कररुहे । नखे ॥

अङ्गुष्ठः । पुं । अङ्गुलिभेदे । वृद्धाङ्गु
ली ॥ अङ्गुपाणीतिप्रति । प्रा । सुपी
तिकः । अम्बाम्बेतिषत्वम् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः । चि । अङ्गुष्ठपरिमाणे ॥
अङ्गुष्ठपरिमाणं हृदयपुण्डरीकं तं
च्छिद्रवर्त्यन्तः कर्णोपाधिरङ्गुष्ठमा
त्रः । अङ्गुष्ठमात्रवंशपर्वमध्यवर्त्यम्
रवत् ॥

अचण्डी

अङ्गुष्ठः । पुं । नकुले ॥ वाणे ॥ इत्युणादि
कोशः ॥

अङ्गुः । पुं । पातके । दुरिते ॥ अङ्गुयते
ऽनेन । अधिगच्छाच्चेपे । घञ् ॥

अङ्गुघ्नः । पुं । पादे ॥ द्रुमूले ॥ अंहति ।
अनेनवा । अहिगती । वंश्यादयश्चे
तिसाधुः ॥

अङ्गुघ्निनामकः । पुं । वृक्षमूले ॥ इत्यम
रः ॥

अङ्गुघ्निनाम । न । वृक्षमूले ॥ अङ्गुघ्नेर्मा
मनामयस्य ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्गुघ्नपः । पुं । द्रुमे ॥ अधिभिः पिबति
। पापाने । सुपीतियोगविभागात्कः ॥

अङ्गुघ्नपर्णिका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
पिठवनीतिस्थातायाम् ॥ अङ्गुघ्नेरार
भ्यपर्णान्यस्याः । डीष् । स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुघ्नपर्णी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥
अङ्गुघ्नवल्लीः । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥ अ
ङ्गुघ्नेरारभ्यवल्लीरस्याः ॥

अङ्गुघ्नवल्ली । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
चाकुलिया इति गौडभाषाप्रसिद्धा
याम् ॥

अङ्गुघ्नवल्ली । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥
अङ्गुघ्नस्कन्धः । पुं । गुल्फे ॥

अचक्षुः । चि । मन्दचक्षुषि ॥ नेचहीने
अन्ये ॥ नचक्षुषीयस्य ॥

अचण्डी । स्त्री । सुकरायाम् ॥ अक्रोप
नक्षियाम् ॥ नचण्डी ॥

अचरः । पुं । स्थावरे ॥ चरति । चरते
रच् । नचरः । चि । स्थिरे ॥

अचरमम् । चि । प्रधाने । श्रेष्ठे ॥
अचलः । पुं । शैले ॥ कीले ॥ शिवे ॥
चि । अकम्पे । स्थिरे ॥ अविकारिणि ।
कूटस्थे ॥ मस्वरूपान्नसामर्थ्यान्नच
ज्ञानादिकाङ्गुणात् । चलनं विद्यते
यस्येत्यचलः कीर्तितोच्यतः ॥ सुषु
प्तिमूर्च्छास्तब्धीभावादिरूपलयलच
णचलनरहिते ॥ दीर्घकालादरनैर
न्तर्यसत्कारसेवनैर्विजातीयप्रत्ययादू
षितेऽप्रात्मतत्वे । अवक्रिये ॥ चक्षति ।
चलकम्पने । पचाद्यच् ॥ नचलः ॥
अचलकीला । स्त्री । भूमौ ॥ इतिशब्दर
त्नावली ॥
अचलच्छिष्टः । पुं । कोकिले ॥ इतिशब्दच
न्द्रिका ॥
अचलप्रतिष्ठः । चि । अनतिक्रान्तमर्या
दे ॥ पुं । समुद्रे ॥ अचलानांमैनाका
दीनांप्रतिष्ठायस्मिन् ॥
अचलभ्राता । पुं । वौडगणाधिपविशेषे ॥
सतुशेषजैनाचार्यस्यैकादशशिष्यान्त
र्गत इतिहेमचन्द्रः ॥
अचला । स्त्री । भुवि ॥ नचलति । चल
कम्पने । पचाद्यच् ॥ यद्वा । अचला
भूधराः सन्त्यस्याम् । अर्शआदिभ्योजि

अचिरा त्यच् ॥	अच्छावा. अचिरात् । । अविलम्बे । शीघ्रे ॥
अचलाधिपः । पुं । हिमवति ॥ अचल नामधिपः ॥	अचिराभा । स्त्री । सौदामिन्याम् ॥ अ चिरमाभायस्याः सा ॥
अचापलम् । न । चंगलाभावे ॥ नचा पलम् ॥	अचेतनम् । चि । व्यक्ते ॥ प्रधाने ॥ जडे ॥ सर्वेष्वप्रधानबुद्ध्यादयोऽचेतनाः नतु वैशेषिकवच्चैतन्यबुद्धेः । नचेतनम् ॥
अचिन्त्यः । चि । अयमीदृशइतिप्रपञ्च लक्षणत्वेनचिन्तयितुमशक्ये । मनसो ऽविषये परब्रह्मणि ॥ चिन्त्योनुमेय स्तद्विलक्षणे । शब्दवृत्तेरिवममोवृ त्तेरप्यविषये । इयत्तयापरिच्छेत्तुम योग्ये । प्रमादादिसाक्षित्वेनसर्वप्रमा णागोचरे ॥ नचिन्त्यः ॥ अचिन्त्याः ख लुयेभावांनतांस्तर्कैरण्योजयैत् । प्रकृ तिभ्यः परंयच्चतदचिन्त्यस्यलक्षणम् ॥	सेन्द्रियंचेतनद्रव्यं निरिन्द्रियमचेतन मितिचरकः ॥ अचेताः । चि । विवेकशून्ये ॥ दुष्टचित्ते । नास्तिचेतोयस्य ॥ अचैतन्यम् । न । चेतनाभावे । अज्ञा ने ॥ यथा । अचैतन्यमिदंविश्वंचैत न्यं देवमेवतत् । नज्ञानन्यपिशास्त्र ज्ञाभ्रमन्त्ये वह्निकेवलमिति ॥ चि । तद्वति ॥
अचिन्त्यात्मा । पुं । सर्वभूतप्रणेतारि । प रमेश्वरे ॥	अच्छः । पुं । भल्लूके । स्फटिके । चि । निर्मले ॥ छेच्छेदने । नक्षयतिदृष्टि म् । सुपीतियोगविभागात्कः । नछा द्यतेवा । अन्येष्वपीतिडः ॥
अचिरद्युतिः । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरं द्युतिर्यस्याः सा ॥	अच्छटाभा । स्त्री । विद्युति ॥
अचिरप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरं प्र भायस्याः सा ॥	अच्छभक्तः । पुं । भल्लूके ॥ अच्छमाभि मुख्येनभक्तते हिनस्ति । भक्तपरिभा षणहिसादानेषु । पचाद्यच् ॥
अचिररोचिः । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरं रोचिर्यस्याः सा ॥	अच्छम् । । । आभिमुख्ये ॥
अचिरा । स्त्री । अर्हतांमातृविशेषे ॥	अच्छावाकः । पुं । जहत्स्विविशेषे ॥
अचिरांशुः । स्त्री । तडिति ॥ अचिरं अ ंशवोयस्याः सा ॥	अच्छावाकीयम् । न । अच्छावाकस्यक र्मभाष्ययोः ॥ ह्येषाभ्यच्छः ॥ स्तुतिवि
अचिराङ्गलता । स्त्री । विद्युति ॥ अचि रमङ्गलतायस्याः सा ॥	

अजः

शेषे । अच्छावाक्शब्दोऽस्मिन्नस्ति ।
मतौः । सूक्तसाम्नोरितिच्छः ॥

अच्युतः । पुं । विष्णौ । अप्रच्युतसच्चिदा
नन्दस्वभावे । देशकालवस्तुषुच्युति
रहिते । सर्वदानिर्विकारे ॥ कृष्णे ।
वासुदेवे । स्वरूपभूतसामर्थ्यात् न
च्युतो न च्यवते न च्यविष्यते यः सोऽच्यु
तः । यस्याश्च्युतपूर्वाहमच्युतस्तेन
कर्मणेति भगवतो वचनम् ॥ नास्ति च्यु
तं स्वल्पनं स्वपदाद्यस्य ॥ यद्वा । न अच्यो
तिष्ठ । च्युङ्गुतौ । भौवादिकः । ग
त्यर्थेतिक्तः । द्वादशेसर्गे ॥ चि ।
स्मिरे ॥

अच्युतभावः । पुं । विष्णुभक्तौ । अच्युते
भावः ॥

अच्युतमूर्तिः । पुं । विष्णौ ॥

अच्युताग्रजः । पुं । बलदेवे ॥ शक्रे ॥

अच्युतस्य अग्रजः । षष्ठीतत्पुरुषः ॥

अच्युतावासः । पुं । अश्वत्यष्टके ॥

अजः । पुं । हरे ॥ विष्णौ । अजतिग

च्छतिभक्तहृदयम् अजतिक्षिपतिश

रानसुरान्प्रति । अजगतिचेपण

योः ॥ अच् ॥ नहिजातो न जायेहं न ज

निष्येकदाचन । चेचच्चः सर्वभूतानां

तस्मादहमजः स्मृत इति भारते ॥ वे

धसि ॥ स्मरे ॥ आद्विष्णोरजायत । ज

नीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति

अजग

डः ॥ छागे ॥ अजति । अजगतौ । प

चाद्यच् । अजाविभ्यामिति निर्देशा

तनवीभावः ॥ मेषे ॥ मेषराशौ ॥ रघु

राजपुत्रे ॥ जन्मादिविक्रियारहिते

आत्मनि ॥ माक्षिकधातौ ॥ विधौ ।

सोमे ॥ चि । जन्मशून्ये । न जायते इ

तिव्युत्पत्त्या आद्यविकारशून्ये ॥ अव

यवावयवविभागरहिते ॥ न जायते ।

जनीप्रादुर्भावे । अन्येष्वपीति डः ॥

आत्विष्णोर्जायतेवा ॥

अजकपात् । पुं । एतन्नामके देव

विशेषे ॥

अजकर्णः । पुं । छागकर्णे ॥ सालतरोः

प्रभेदे । मरिचपत्रे ॥ अजकर्णः कटु

स्तिक्तः कषायेष्णोऽथ्यपोहति । कफपा

ण्डुश्रुतिगदान्मेहकुष्ठविषव्रणान् ॥

अजकर्णकः । पुं । सालवृक्षे ॥

अजकवम् । न । पुं । शिवधनुषि ॥ अ

जकौ विष्णुब्रह्माणौ वाति । वागतिग

न्धनयोः । सुपीति आतो नुपसर्ग इति

वाकः ॥

अजकावः । पुं । न । पिनाके ॥ अजो वि

ष्णुः को ब्रह्माताववतीत्यजकावः ॥

अजगः । पुं । विष्णौ ॥

अजगन्धा । स्त्री । ववरायाम् ॥ अजमो

दायाम् ॥ अजस्येवगन्धोयस्याः । अ

जशब्दः स्वगन्धेलाक्षणिकः ॥

अजनं	अजनी
अजगन्धिका । स्त्री । वर्वरायाम् । वा बुद्ध इति स्थाते शाकान्तरे । अजस्येव गन्धोऽस्याः । अजशब्दः स्वगन्धेलाच क्षिकः । उग्रगन्धागाम् ।	ने । अजनमम् । आक्रोशेनञ्जनिः । यथा । तस्याजमनिरेवास्तु ।
अजगन्धिनी । स्त्री । अजशृङ्ग्याम् ॥ अजगरः । पुं । अहिभेदे । बाह्वसे ॥ गिरतोतिगरः । गनिगरणे । पचा द्यच् । अजस्यगरः । अजोनिस्थो ग रोविषयस्येतिवा ।	अजनयोनः । पुं । ब्रह्मणि । चतुराने ॥ अजनाभः । पुं । अस्मिन्वर्षे । भरता धिकारात्भारत इति षपदेशः पूर्वतु अजनाभ इति ॥
अजगवम् । न । पिनाके । शिवचापे । अजेनब्रह्मणा गम्यते प्राप्यते । गन्धृग तौ । अन्येष्वपि दृश्यते इति डः । अजंछा गंगच्छतियज्ञस्त्वेन प्रविशतीतिवा । अ जगोविष्णुरस्ति शरत्त्वेनास्मिन् । गा एष्यजगात्संज्ञायामिति वः ।	अजन्यम् । न । उत्पाते ॥ चि । निश्च्ये । अजनेसाधु । तत्साधुरित्यत् । नज न्यतेवा । जनेर्यक् । तकिशसिचति यतिजनिभ्यो यद्वाच्य इति यद्वा ।
अजगावम् । न । ईशचापे । पिनाके । इतिशब्दमाला ।	अजपः । चि । असदध्येतरि । जपाभाव वति । पुं । छागपालके ॥ यथा । ओ षधीर्नामरूपाभ्यां जनते ह्यजपावने इति चरकः । अजम् अजान्वापाति । पारच्छणे । आतोनुपसर्गे इति कः ॥
अजजीवकः । पुं । अजाजीविनि । जावाले ॥ अजैर्जीविकायस्य ।	अजपा । स्त्री । सन्धावन्दनहीनाया म् । देवताभेदे ॥ गायत्रीविशेषे । यथा । अजपांनामगायत्रीजीवोजप तिनिश्चयः । अजपांजपतोनिश्च्यपुन र्जन्मनविद्यते इति । अस्याविधानंद क्षिणामूर्तिसंहितायां स्पष्टम् ।
अजटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ।	अजपात् । पुं । पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ॥
अजडा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । क पिकच्छौ ।	अजपादः । पुं । विष्णुपदे . . .
अजंथा । स्त्री । स्वर्णयूथिकायाम् । अ जाय अजायैवाहिता । अजाविभ्यां प्यन् । तसिलादिष्विति पुंवङ्गावः ॥	अजभक्षः । पुं । वर्वुरष्टके । इतिराजं निर्घण्टः ॥
अजदण्डी । स्त्री । ब्रह्मदण्डीवृक्षे ॥	अजमोढः । पुं । युधिष्ठिरे । इति चिका ण्डशेषः ।
अजननिः । पुं । अनुत्पत्तौ ॥ आक्रोश	

अजय्य

अजमोदा । स्त्री । उग्रगन्धावाम् ।

यवान्याम् । अजमोदयति । मुदह
 र्धे । गयस्तः । कर्मगयण् । अजादि
 त्वाष्टाप् । यद्वा । अजेममोदते मो
 दतेवा । पचाद्यच् घञ्वा ॥ अजमो
 दाकटुस्तीक्ष्णादीपनीकफवातनुत् ।
 उष्णाविदाहिनी हृद्याष्टधावलकरी
 लघुः । नेषामयकृमिच्छर्दिसिध्वा
 स्तिरुजोहरेत् ।

अजम्भः । पुं । भेके । नसन्तिजम्भाः द
 न्ताः अस्य ॥ इतिशब्दरत्नावली ।

अजयः । पुं । पराजये । राठदेशप्रसि
 देनदविशेषे ।

अजया । स्त्री । भङ्गायाम् । विजया
 याम् ।

अजय्यम् । चि । जेतुमशक्ये ॥ नजय्यम् ॥

अजरः । चि । जरारहिते ॥ पुं । आत्म
 नि । देवे । नजीर्यते नविपरिणाम
 ते इत्यजर आत्मेत्यर्थः ।

अजरा । स्त्री । जीर्णदारुणि । गृहक
 न्यायाम् । घृतकुमारीतिप्रसिद्धा
 याम् ।

अजर्यम् । न । सङ्गते । सौहृद्ये ॥ न
 जीर्यति । जघ्वयोहानी । नत्पूर्वा
 त् जीर्यतेः सङ्गतेविशेष्ये अजर्यंसङ्ग
 तमितिकर्त्तरियन्निपात्यते । तेन
 सङ्गतमार्येणरामाजयंकुरुद्रुतम् ॥

अजह

सङ्गतं युक्तम् ।

अजलम्बनम् । न । स्त्रोतोञ्जने ।

अजलोमा । पुं । शुयाशिन्वीतिगौड
 भाषाप्रसिद्धेष्टे । महाह्रस्वायाम् ।
 । न । अजलोमि ।

अजवल्ली । स्त्री । मेषशृङ्ग्याम् । वि
 षाग्याम् ।

अजवीथी । स्त्री । दक्षिणमार्गे नक्षत्र
 विशेषाणंसंज्ञाविशेषे ॥ यद्वा । मूला
 षाढोत्तराषाढा अजबोथ्य भिशदि
 तेति ।

अजशृङ्गी । स्त्री । विषाग्याम् । शृङ्ग्या
 म् । मेढासींगीतिस्थातायाम् । अ
 जः शृङ्गमस्याः । अजशब्दोऽजशृङ्गसदृ
 शेलाक्षणिकः । गौरादिस्त्वान्डीष् ।

अजस्त्रम् । न । निरन्तरे । सन्तते ।
 कालचयावस्थायिनि । नजस्यति ।
 जसुमोक्षणे । नमिकम्पिसम्यजसक
 महिसदीपोर इतिरः । क्रियाविशेष
 गन्त्वेस्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशेषगन्त्वे
 तुवाच्यलिङ्गत्वम् ।

अजस्त्रम् । । नित्ये । सातत्ये ।

अजहतस्वार्था । स्त्री । उपादानलक्ष
 णायाम् । अजहल्लक्षणायाम् । स्त्री
 यार्थापरित्यागिन्यां लक्षणायाम् ॥
 यथा । कुन्ताः प्रविशन्ति इत्यत्र कुन्त
 धारिणि पुरुषेलक्षणा ।

अजाजी

अजहल्लक्षणा । स्त्री । अजहल्लक्षणाया

म् । वाक्यार्थापरित्यागेन तत्सम्बन्धनिवृत्तिरजहल्लक्षणेति । यथा ।

शोशोधावतीत्यत्राक्षरशोशगुणगमनलक्षणस्य वाक्यार्थस्याविरुद्धत्वात् तदपरित्यागेन तदाश्रयाश्वादिलक्षणयातद्विरोधपरिहार सम्भवादजहल्लक्षणा । शोशपदे स्ववाच्यशोशगुणापरित्यागेन तदाधारलक्षणेत्यर्थः ॥

अजहल्लिङ्गः । पुं । स्वलिङ्गात्त्यागिनि ।

विशेषणभूतोपि स्वलिङ्गात्त्यागीशब्दोजहल्लिङ्गस्य च्यते ।

अजहा । स्त्री । शूकशिंखाम् । कपकच्छाम् ।

अजा । स्त्री । मायायाम् । छागल्याम् ।

अजति । अजगती । पचाद्यच् । अजाविभ्यामिति निर्देशान्नवी । अजावतष्टाप् । नजायते इति वा ।

अजागरः । पुं । भृङ्गराजे । चि । जागरणरहिते ।

अजाजी । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम् । कृष्णजीरके । श्वेतजीरके ।

इति राजनिर्घण्टः । अजमजति । अजगतिक्षेपणयोः । कर्मण्यण् । डीप् । बहुलन्तणीति वीन ।

अजाजीवः । पुं । छागोपजीविनि । जा

वाले । अजाजाजीवो जीविकाऽस्य ।

अजित

अजातशत्रुः । पुं । युधिष्ठिराख्यपाण्डवे ।

स्वयमविवेकगणशीलत्वात् अजातशत्रुर्यस्य ।

अजातिः । स्त्री । अनुत्पत्तौ । हेतुफलयोः कार्यकारणभावानुपपत्तौ । पूर्वापरापरिज्ञानमजातेः परिदीपकम् । निश्चये पूर्वपर्ये निर्द्वारिते जातिः सिद्धाति तदभावे तदसिद्धिरित्यर्थः । चि । जन्मरहिते । जातिर्जन्मतद्रहितः । अविद्यमानाजातिरस्य वा ।

अजादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ।

अजादुग्धम् । न । छागीदुग्धे ।

अजानेयः । पुं । अश्वभेदे । उत्तमाश्वे । चि । निर्भये ॥

अजान्त्री । स्त्री । नीलबुद्धायाम् । नीलावोना इति भाषा । वृद्धदारके ।

अजापालः । पुं । अजाजीवे । अजां पालयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ।

अजाप्रिया । स्त्री । वदर्थ्याम् ।

अजिः । पुं । तेजसि । अजति वीयते वा । अजगतिक्षेपणयोः । खनिकष्यजीत्यादिनाऽप्रत्ययः ॥

अजीतः । पुं । विष्णौ । तीर्थं जज्जनभेदे । भाविवुद्धे । चि । अनिर्जिते । न जीयते स्म । जिअभिभवे । क्तः । न जितः ॥

अजितसम्भवः । पुं । मनोजे । बुद्धभेदे ॥

अजिह्वा

अजितातस्मवोयस्य । चि । आभ्या
मन्यस्मिन् ॥

अजिनम् । न । चर्मणि । चि । अबुदुके
॥ अजति वीयतेवा । अजगतौ । अ
जेरजचेति इनच् ॥

अजिनपचा । स्त्री । चर्मद्वयाम् । ज
तुकायाम् । अजिनमिवपचमस्याः ।
अजिनपची । स्त्री । जतुकायाम् ॥

अजिनयोनः । पुं । हरिणे । अजिन
स्ययोनः ॥ कदलीकन्दलीचीनश्चमू
रुप्रियकावपि । समूरश्चेतिहरिणा
अमीअजिनयोनयः ॥

अजिरम् । न । प्राकारादहिःक्रीडा
स्थाने । प्राङ्गणे । वाते । विषये ।
रूपादौ ॥ दर्दुरे । तनौ । अजन्य
चानेनवा । अजगतौ । अजिरशि
शिरेतिसाधु । नजीर्यति । जृष्वयो
हानौ । अजिरशिशिरेतिकिरच्क्व
वर्णलोपश्चेनिपात्यतइत्युक्तं दशपा
दीवृतौ ॥

अजिरा । स्त्री । चण्ड्याम् ।

अजिह्वाः । चि । सरले । ऋजौ । भि
ओजिह्वात् ॥

अजिह्वगः । पुं । शरे । जिह्वस्याभा
वः । अजिह्वमृजुगच्छति । गम्ल
गतौ । अन्येष्वपीतिडः । चि । अव
क्रणे ॥

अज्जुका

अजिह्वः । पुं । भेके । भिषौ । यथा ।
इदमिष्टमिदंनेति योश्चापिनसज्ज
ते । हितंसत्यमितंबक्तितमजिह्वं
प्रचक्षते ॥ चि । जिह्वाशून्ये । नवि
द्यतेजिह्वायस्य ॥

अजीकवः । पुं । ऊजगवे । पिनाके ॥

अजीगर्तः । पुं । शुनः श्रेफस्यपितरि ।
ऋषिविशेषे ॥

अजीर्यम् । न । अपाके । पल्लाशये ।
रोगभेदे । मजीर्यम् ॥ अनात्मवन्तः
पशुवद्भुजतेये ऽप्रमाद्यतः । रोगा
नीकस्यतेमूलमजीर्यं प्राप्नुवन्तिहि
॥ अनात्मवन्तःअबुद्धिमन्तः । चि । जी
र्याभावविशिष्टे ॥

अजीर्यम् । चि । वयोहानिमप्राप्नुवति ।

अजीवः । चि । मृते । अवसन्ने । अनेका
न्तवादिनां द्वितीयेपदार्थे । सचपु
ङ्गलाकाशधर्माधर्मास्तिकायैश्चतुर्वि
धः ॥

अजीवनिः । स्त्री । शार्प्रात्यजीवना
भावे । जीवनाभावे ॥ शापे ॥ अजी
वनिस्तवभूयात् ॥

अजैकपात् । पुं । रुद्रविशेषे । पूर्वासां
प्रोष्ठपदानादैवते ॥

अजैकपादः । पुं । रुद्रविशेषे ॥

अज्जुका । स्त्री । नाद्योक्त्यागणिकाया
म् ॥ अर्जति । अर्जअर्जने । समि

अज्ञान

कस इति वाहु स्रकादु कनरस्यजः ।
अभ्रटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । वितु
अके । अद्वययमाश्रये । अत आश्रय
कारीभ्रटः संघातोऽस्याः । अत्तिक्लिप् ।
भ्रटति । भ्रटसंघाते । अच् । टाप् ।
अज्ञासौभ्रटाचवा ।

अभ्रलः । पुं । अङ्गारे । कोकिले । अंग
राइति भाषायाम् । इति चिकाण्डशेषः ।
। न । फलके । चर्मणि । ढाल इति
भाषायाम् । इति हेमचन्द्रः ।

अज्ञः । चि । जडे । श्रुतितात्पर्यान
भिचे । अनधीतशस्त्रत्वेनात्मज्ञान
शून्ये अविवेकिनि । मूर्खे । न जाना
ति । ज्ञा अवबोधने । इगुपधच्चाप्री
किरः कः ।

अज्ञातः । चि । अज्ञानेनाद्यते । अविदि
ते । न ज्ञातः । यथा । अज्ञातकुलशी
स्यवासोदेयोनर्हचित् । मार्जार
स्य हिदोषेणहतोऽष्टोजरज्ज्वइति हि
तोपदेशः ।

अज्ञानम् । न । अविद्यायाम् । ज्ञानवि
रुद्धमज्ञानम् । ज्ञाननिवर्त्यत्वात् । य
था । एकः शत्रुर्न द्वितीयोस्ति शत्रुरज्ञा
नतुल्यः पुरुषस्य राजन् । येनाविष्टः कु
रुते कार्यते च घोरान्निर्माणि सुदारु
णानीति । विपरीतदर्शने । यत्नसादा
दविदादिसिध्यती वदिवानिहम् ।

अज्ञान

तमप्यपहृतेऽविद्यानाज्ञानस्यास्ति दु
ष्करम् । प्रपञ्चोपादाने । अविवेके ।
आवरणविच्छेपशक्तिमति । अनाद्यनि
र्वाचे । अन्तते । अनर्थव्रातमूले । आ
त्माश्रयविषये । यथा । यस्याज्ञानभ्रम
स्तस्याभ्रान्तः सम्यक् च वेत्ति सः । जडं न
विद्यादेवत्त्वान्नातोऽज्ञानं जडाश्रयमि
ति । अविद्यामायादिशब्दवाच्येतम
सि॥ अमानित्वादिविपरीतं यन्मानि
त्वादिविंशतिसंख्याकं तस्मिन् । कर्त्त
व्याकर्त्तव्यादिविषयविवेकाभावे । ल
चगन्तु । सदसद्भ्यामनिर्वचनीयं चि
गुणात्मकं ज्ञानविरोधि रुद्धमज्ञोमो
हित इत्यनुभवात् भावत्वेन व्यपदेश
रूपं यत्किञ्चिदिति वदन्ति । तच्च ।
मूलकारणत्वात् सत्त्वरजस्तमोगुणा
नां साम्यावस्थारूपत्वाच्च मूलकृ
तिः प्रलयावस्था अथ तन्म अथाकृतम्
महासुषुप्तिः कूटवन्निर्घिकारेण तिष्ठ
तीति कूटस्थम् ज्ञानं विना न चरती
त्यचरमिति व्यपदिश्यते ॥ अविज्ञा
तं चाज्ञानमिति न्यायस्तु चम् । ५ ।
। ई० । भावेक्तः । चकारश्च परिषदा
विज्ञातस्येष्टादनुकर्षणार्थः । तथा
च । परिषदाविज्ञातस्य वादिमात्रि
रभिहितस्याप्यविज्ञानमित्यर्थः । इ
दञ्च । किञ्चदसि बुध्यतस्वनेत्यादि ।

अञ्चलः

विकरणेन ज्ञातुं शक्यते इत्यर्थः । त
मञ्चादिपञ्चसु ॥ तमः १ । मोहः २ ।
महामोहः ३ । तामिस्रम् ४ । अ
न्यतामिस्रम् ५ । इति सृष्टिकाले
ब्रह्मा प्रथमम् पञ्चप्रकारमज्ञानं स
सर्ज इति श्रीभागवतम् ।

अज्ञानकार्यम् । न । स्थूलसूक्ष्मप्रपञ्च
द्वये । अज्ञानस्य कार्यम् ।

अज्ञानजम् । चि । अज्ञानोपदाने ।

अज्ञानादावरणशक्तिरूपादुद्भूते । अ

ज्ञानाज्जातम् । जनी० । उः ।

अज्ञानप्रभवः । पुं । अज्ञानात् स्वस्व
रूपास्फुरणात् प्रभवतीति व्युत्पत्त्या
समस्तप्रपञ्चे ॥ चि । अज्ञानादुत्पन्ने ॥

अज्ञानशक्तिः । स्त्री । आवरणशक्तिविचे
पशक्त्योः । अज्ञानस्य शक्तिः ।

अज्ञानसम्भूतः । चि । अविवेकादुत्पन्ने ॥
अज्ञानात्सम्भूतः ।

अज्ञानसम्बोहः । पुं । अज्ञाननिमित्त
विपर्यये ॥ अज्ञानेन सम्बोहः ॥

अज्ञानी । चि । अविदुषि । अज्ञान
विशिष्टे ॥ आतत्त्वबोधमज्ञानीवध्य-
तेनन्तजन्मभिः ।

अज्ञेयः । चि । ज्ञानाविषये ।

अञ्चतिः । पुं । मारुते । अञ्चति ।

अञ्चु । अञ्चेः कोवेत्त्यतिः ।

अञ्चलः । पुं । वस्तुान्ते । आन्तर इति

अञ्जनी

आञ्चल इति च भाषा प्रसिद्धे ।

अञ्चितम् । चि । पूजिते । शोभने ।

अञ्च्यते स्म । अञ्चुपूजायाम् । क्तः ।

अञ्चेः पूजायामितीट् । नाञ्चेः पूजा
यामितिनलोपाभावः ।

अञ्जनम् । न । कञ्जले ॥ अक्तौ ।

सौवीरे ॥ रसाञ्जने । मसौ । पुं ।

दि उमतङ्गजे । अञ्जनवर्णे प्रतीचि

दिग्गजे ॥ उपाधौ । ज्येष्ण्याम् । अ

ज्ञाने । आवरणे । अञ्ज्यतेनयनम-

नेन । अञ्ज्यत्कप्रादौ । करणेल्युट् ।

दिवानतुप्रयोक्तव्यं नेत्रयोस्तीक्ष्णम-

ञ्जनम् । विरेकदुर्वलादृष्टिरादित्यं

प्राप्यसीदति ।

अञ्जनकेशी । स्त्री । हृद्विलासिनीना

मगन्धद्रव्ये । अञ्जनमिव केशा अस्याः ॥

अञ्जना । स्त्री । वायुपत्न्याम् । हनु

मन्मातरि ।

अञ्जनाधिका । स्त्री । अञ्जनिकायाम् ॥

अञ्जनावती । स्त्री । सुप्रतीकाख्यादिग्ग

जभार्यायाम् । अञ्जनवर्णत्वात् अञ्ज

नमस्त्यस्याः । मतौवह्वच इति दीर्घः ॥

अञ्जनिका । स्त्री । ज्येष्ठीविशेषे । अ

ञ्जनहारी इति भाषाप्रसिद्धे । हा-

लिन्याम् । क्षुद्रमूषिकायाम् ।

अञ्जनी । स्त्री । लेप्यनार्याम् चन्द-

नादिलेपनयोग्यायाम् । कटुकाष्ठ-

अञ्जीर

च । कालाञ्जनीरुचे ।

अञ्जलिः । पुं । हस्तसम्पुटे । मिलितप्रसृ-
त्योः । कुडवपरिमाणे ॥ अज्यतेऽने-
न । अञ्जव्यक्त्यादौ । ऋतन्यञ्जीत्य-
ञेरलिच् ।

अञ्जलिकारिका । स्त्री । लज्जालुके । स-
मङ्गायाम् । पुत्तलिकायाम् ॥ चि ।
साञ्जली । अञ्जलेः कारका ॥

अञ्जलिनी । स्त्री । लज्जालुके ॥
अञ्जसः । चि । प्राञ्जले । अवक्ते ॥
अञ्जसा । । साञ्जत् ॥ तत्त्वे । शीघ्रे ॥

आर्जवे । अनायासे ॥ अञ्जनम् । अ-
ञ्ज्य कृत्यादौ । कृत्त्यल्युटावङ्कुलमि-
ति भावेपचाद्यच् । अञ्जस्यति साय-
तिवा । षो अन्तकर्मणि षैचयेवा ।
पचाद्यच् क्तिष्वा ।

अञ्जसाकृतम् । चि । आर्जवेनकृते । अ-
ञ्जस उपसङ्ख्यानादऽलुक् ।

अञ्जिः । पुं । प्रेषणिके । प्रेरके ।
अञ्जिष्टः । पुं । भास्करो । अनक्ति । अञ्ज-
व्यक्तिप्रवणान्तिगतिषु । ऋतन्य-
ञ्जीत्यादिनाञ्जेरिष्टच् ।

अञ्जीरम् । न । स्यातेवृक्षभेदे । अञ्जगु-
णाः । श्रीलक्ष्मम् । स्वादुत्त्वम् । गुरुत्त्व-
म् । वायुपित्तरक्तकिमिश्रलहृत्पीडाक-
फमुखवैरस्यनाशित्वम् । अग्निकारित्व-
चेतिराजनिर्घण्टराजवस्त्रभौ ॥ लघ्व-

अट्टः

ञ्जीरमस्मादल्पगुणम् ।

अट् । । आश्रये ।

अटनम् । न । भ्रमणे । अटगती । भा-
वेत्युट् ।

अटनिः । स्त्री । चापाग्रभागे । अटति-
गुणोच्च । अटगती । बाहुलकादनिः ।
अटनी । स्त्री । चापाग्रभागे । धनुष्को-
व्याम् । कृदिकारादितिवाङीष् ।

अटरुषः । पुं । वासके । अटान्गच्छतो-
रुषति । रुषहिंसायाम् । मूलविभु-
जादित्त्वात्कः ।

अटरुषः । पुं । वासके ॥ अटैःरुष्यति ।
रुषमिश्रणे । इगुपधेत्तिकः ॥

अटविः । स्त्री । वने । अटन्त्यच्च । अट-
गती । पञ्चटिभ्यामविः ।

अटवी । स्त्री । अरग्ये ॥ अटन्त्यच्च । अ-
टगती । पञ्चटिभ्यामविः । कृदिका-
रादितिवाङीष् ।

अटा । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने । इति-
रत्नकोषोनीलकण्ठश्च । अटनम् ।
अट० । भिदादिपाठादङ् ।

अटाव्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ अ-
टनम् । अट० । परिचर्यापरिसर्यामृग-
याऽटाव्यानामुपसंख्यानमित्यटतेऽं-
यकिञ्चशब्दस्यद्वित्वम् पूर्वभागेयकार-
निवृत्तिर्दीर्घश्च निपात्यते ॥

अट्टः । पुं । हर्म्यपृष्ठो परिनिक्तेते । द्यौ-

अट्टालि

मे । अत्यर्थे । हृष्टे । गृहान्तरे ॥
चतुष्के । प्राकाराग्रस्थितरणगृहे ॥
न । ओदने । अव्यते । अट्टअतिक्र
मणे । कर्मणिघञ् । अट्टयतिवा । अ
च् । शुष्के ॥

अट्टट्ट । । उच्चैरर्थे । अत्युच्चे ॥

अट्टनम् । न । चक्रफलास्त्रे ॥ इतिचिका
ण्डशेषः ।

अट्टहासः । पुं । महाहासे । अत्यर्थहा
से । हसिते । अट्टश्चासौहासश्च ॥
शिवे । सिद्धस्तानविशेषे ॥ अट्टहासेम
हानन्दादेवोवर्त्तते । अट्टहासेमहा
नन्दोमहानन्दामहेश्वरीत्यागमः ॥

अट्टहासकः । पुं । कुन्दपुष्पवृक्षे ॥

अट्टहासी । पुं । शिवे ॥ अट्टहासोऽस्या
स्ति । इनिः ॥

अट्टालः । पुं । सौधोच्चगृहे । प्राकारा
दुपरितने उन्नतस्थाने । यथा । भ
ज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुर
मिति श्रीभागवतम् ॥

अट्टालकः । पुं । सौधोच्चगृहे । उपरि
तनगृहे । क्षीमे । अट्टे । अट्टा इति
भाषायाम् ॥

अट्टालिका । स्त्री । सौधोच्चगृहे । अट्टारी
इतिभाषाप्रसिद्धे । नृपागारे । इति
जटाधरः ॥

अट्टालिकाकारः । पुं । शूद्रागर्भचिचका

अणिष्टः

रौरसजातजातिविशेषे । राजइतिभा
षा । यथा । कुलटायाश्चशूद्रायांचिच
कारस्यवीर्यतः । वभूवाट्टालिकाकारः
पतितोजारदोषत इतिः सवैवर्त्तपु
राणम् ॥

अट्टिका । स्त्री । शाकादिषट्मुष्टौ । अ
ट्टी इतिभाषा ॥

अट्ट्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने । तीर्थ
चिकंवृथाव्याचकामजोदशकोगगा इ
तिमनुः ॥

अट्टहुः । पुं । लकुचद्रुमे ॥

अणकः । चि । कुक्षिते । गर्ह्ये ॥ अणति।
अणशब्दे । पचाद्यच् । कुक्तायांकन् ॥

अणथ्यम् । न । ब्रीहिभित्त्वेचे । आण
वीने ॥ अणूनांभवनच्चेचम् । विभा
षातिलमापोमाभङ्गणुभ इतियत् ॥

अणिः । स्त्री । पुं । अचाग्रकीलके । र
द्यचक्राग्रस्थितकीले । अश्री । सूच्या
द्ये । सीम्नि ॥ अणति । अणशब्दे ।
सर्वधातुभ्यङ् ॥

अणिमा । पुं । ऐश्वर्यविशेषे । सचअष्ट
विभूतिष्वेका । यतः अणुर्भवतिशिला
मपिप्रविशति । यत्प्रभावात्देवाः सि
द्वाश्चसूक्ष्मीभूयालक्षिताः सर्वचविच
रन्ति ॥ अणोर्भावः । इमनिच् । टेरि
ति टिलोपः । इष्टेमेयन् ॥

अणिष्टः । चि । अणुतमे ॥

अण्डम्

अणोयान् । चि । अतिसूक्ष्मे । अत्यल्पे ।
सूक्ष्मतरे । कनीयसि । अयमनयो
रतिशयेनाणुः । अजादीगुणवचना
देवेतीयसुन् ।

अणुः । पुं । चीणादतिख्याते ब्रौह्मविशे
षे । लेशे । परमाणौ । पुरुषे । आ
त्मनि । सौक्ष्म्यातिशयशालित्वाद्दणुः ।
पृथिव्याद्याकाशः । नानाभूतानां पूर्व
पुं । मपेक्ष्योत्तरोत्तरस्य सौक्ष्म्याति
शयान्मूलकारणस्य सर्वातिशयिसौ
क्ष्म्यवत्तया अणुरिवाणुरिति सौक्ष्म्य
गुणयोगाद्गौणनामात्मनोऽणुरिति ।
चि । सूक्ष्मे । अणुति अणुतेषां । अणु
शब्दे । अणुश्चेत्युः । धान्येन दिक्षुर्वा ।
अणुकः । चि । निपुणे । अल्पे । सू
क्ष्मे । अणुप्रकारः । स्थूलादिभ्यः प्र
कारवचनेन । यावादिषु अणुनिपु
ण इति स्वार्थे कन्वा ।

अणुभा । स्त्री । विद्युति ।
अणुमाचिकः । पुं । पुर्यष्टकयुक्ते जीवे ।
अणवीमाचाः पुर्यष्टकरूपायस्थेऽ
णुमाचिकः ।

अणुरेवती । स्त्री । दन्तीवृक्षे ।
अण्डम् । न । मुष्के । पेशीकोशे । प
द्यादिप्रादुर्भावककोशे । अण्डादिति
भाषाप्रसिद्धे । नातिस्निग्धानिष्ठ्या
णि स्वादुपाकरसानि च । वातघ्नान्यति

अतङ्ग

शुक्राणि गुरुण्यण्डानि पचिंशाम् ।
वीर्ये । अमत्यस्मात् अमंगत्यादिषु ।
अमन्ताडुः । अमन्तिसंयोगं यान्त्य
नेनेति वा ।

अण्डकः । पुं । मुष्के । अण्डकोशे । इ
ति हेमचन्द्रः ।

अण्डकोटरपुष्पी । स्त्री । नीलरास्त्रा
याम् । नीलवुन्हेति ख्यातायाम् ।

अण्डकोषः । पुं । वृषणे । मुष्के । अण्ड
योः कोषः कुटुम्बः ।

अण्डजः । पुं । सरटे । अहौ । खगे ।
भाषे । अण्डजाः पक्षिणः सर्पान्क्राम
त्याश्च कच्छपाः । यानि चैव प्रकराणि
स्थलजान्यौदकानि चेति मनुः । अ
ण्डादौ सम्भवति ततो जायते स्म ।
जनीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाता वि
तिडः । चि । अण्डजातमाचे । अण्डे
जातः । सप्तम्यां जनेर्डः ।

अण्डजा । स्त्री । मृगनाभौ । इति विश्व
मेदिनी हेमचन्द्राः ।

अण्डालुः । पुं । मत्स्ये । इति शब्दच
न्द्रिका ।

अण्डीरः । पुं । पुरुषे । शक्ते ।

अतटः । पुं । प्रपाते । शैलो बृद्धे ।
नतटमच ।

अतङ्गुणः । पुं । अलङ्कारविशेषे । यथा
। तद्रूपाननुहारश्चेदस्य तत्स्यादत

अतद्वा

हुणः। यदितुतदीयं वर्थं सङ्गवन्त्याम
पियोग्यतायामिदं न्यूनगुणं न गृह्णी
यात् तदा भवेदतद्गुणो नाम । उदाह
रणम् । धवलोऽसि जहवि सुन्दर त
हवितु ए मज्ज् रंजिञ्चं हिञ्चम् । रा
अभरि ए वि हिञ्च ए सुहञ्च गिहिञ्चो
गारत्तोसि । ॥ अस्य संस्कृतन्तु ।
धवलोसि यद्यपि सुन्दर तथापि त्वया
मम रञ्जितं हृदयम् । रागभरितेपि
हृदये सुभगनिहितो न रक्तोसीति ॥
धवलो निर्मलः श्वेतश्च रागोलौहि
त्यमनुरागश्च । धवलपदस्य वृषभ
परत्त्वमपि केचिदाहुः । अचोत्तरार्द्धे
अप्रस्तुतेन नायकेन निवेदनीयवृत्ता
न्त्या प्रकृतस्य हृदयस्य गुणाननुहरणा
दतद्गुणोऽलङ्कारः । ॥ अचातिरक्ते
नापि मनसा संयुक्तो न रक्ततामुपगत
इत्यतद्गुणः । किञ्च । तदिह प्रकृत
मस्येति च प्रकृतमत्र निर्दिश्यते ते
नयद प्रकृतस्य रूपं प्रकृतेन कुतोपि
निमित्ताद्वा नुविधीयते सोऽतद्गुण इ
त्यपि प्रतिपत्तव्यम् । यथा । गाङ्गम
म्बुसितमम्बुयामुनं कज्जलाभमुभय
चमज्जतः । राजहंसतवसैव शुभ्रता
धीयते न च नचाप धीयते ॥

अतः

तिरिक्तमज्ञानादि । नतत् अतत् ।
तस्यातदः प्रपञ्चस्य व्यावृत्तिः निरस
नमिच्छयात् ।

अतन्द्रितः । चि । अनलसे । नतन्द्रि
तः ।

अतर्कितः । चि । अविचारिते ।

अतर्क्यः । पुं । स्वबुध्यभूहेन केवलेन त
र्केण तर्कितुमशक्ये परमात्मनि । स्व
बुध्यभूहेन केवलेन तर्केण तर्क्यमाणे
ऽणुपरिमाणे केनचित्स्थापिते आत्म
नि । ततोऽणुतरमन्योऽभ्युदति । ततो
प्यन्योऽणुतममिति । न हितर्कस्य नि
ष्ठाक्वचिद्विद्यते । चि । तर्कितुमशक्ये
अतलम् । न । पातालभेदे । चि । उ
परि ।

अतलस्पर्शम् । चि । अतिगम्भीरे । अगा
धे इत्यमरः ॥ तलस्याधोभागस्य
स्पर्शः । नास्ति तलस्य स्पर्शोऽत्र ।

अतलस्पृक् । चि । अगाधे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

अतलादिः । पुं । अधोऽधो विद्यमाने
ष्वतलवितलसु तलरसातलतलातल
महातलपातालनामकेषु सप्तसु ॥
अतलमादिर्यस्य वितलादिसमूहस्य
सोयमतलादिः ॥

अतद्वावृत्तिः । स्त्री । प्रपञ्चनिरसने । अतः । । । हेतौ । कारणे । अपदेशे
तच्छब्देन ब्रह्मोच्यते अतच्छब्देन तद
॥ निर्देशे ॥ एतस्मात् । तसिन् ।

अतिक	अतिग
अतदेन ।	अतिकथा । स्त्री । अपार्थभाषणे ।
अतसः । पुं । वायौ ॥ चौमे ॥ प्रहरणे ॥	अतिकन्दः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे ।
आत्मनि ॥ अतति । अतसात्तद्यगम ने ॥ अत्यविचमितमिनमीत्यादिना ऽसत् ।	अतिकृतिः । स्त्री । पञ्चविंशत्यक्षरायां वृत्तौ ।
अतसी । स्त्री । क्षुमायाम् । प्रसिद्धा न्ये ॥ यथा । अतसीमधुरातितास्त्रि ग्धापाकेकटुर्गुरुः । उष्णाट्कशुकवा तघ्निकफपित्तविनाशिनीति भावप्र काशः ॥ गौरादिः ॥	अतिकृच्छ्रम् । न । व्रतविशेषे । यथा । एकैकग्रासमश्रीयात् व्यहृष्टिचीणि पूर्ववत् । व्यहं चोपवसेदन्यमतिकृ च्छ्रचरन् द्विजः ॥ इति स्मृतिः प्रायश्च त्तविशेषे ॥
अतसीतैलम् । न । अतसीस्नेहे ॥ स्नेहे तैलम् । अतसीतैलमाग्नेयं स्निग्धो ष्णकफपित्तकृत् । कटुपाकमं चक्षुष्यं वल्ग्वान्तरङ्गुरुः । मलकृद्रसतः स्वा दुग्राहिस्त्वग्दोषहृद्घनम् । दस्ती पाने तथाभ्यंगेनस्येकर्णस्यपूरणे ॥ अनुपानविधौवापि प्रयोज्यंवातशा न्तये ॥	अतिक्रमः । पुं । अतिपाते । क्रमोत्तङ्ग ने ॥ अतिक्रमणम् । क्रमुपादविशेषे । दञ् । नेदात्तोपदेशेतिन वृद्धिः । अभिक्रमे ॥ अहितान् प्रत्नभीतस्य रणेयानमतिक्रमइत्यमरः ।
अतस्कः । चि । असंयतेन्द्रिये ॥	अतिक्रमणम् । पुं । उचितादधिकस्यानु ष्ठाने ॥ निष्पन्नेपिवस्तुनिक्रियाप्रवृ त्तौ ॥ यथा । अतिसिक्तमेव भवता । अचातिरतिक्रमणेचेतिकर्मप्रवचनी यसंज्ञयापञ्चाभावः ॥
अति । । प्रशंसायाम् ॥ प्रकर्षे ॥ लङ् ने ॥ अतिशये । नितान्ते ॥ असम्प्रति क्षेपे ॥ स्तुतौ ॥ पूजायाम् ॥ अतति । अतसात्तद्यगमने । इन्प्रत्ययः ॥	अतिक्रमणीयः । चि । अतिक्रमणार्हः ॥ यथा । महात्मानातिक्रमणीयोवि जानतेति ॥
अतिकटुः । चि । निम्बादौ ॥ अतिशये नकटुः ॥	अतिक्रान्तः । चि । अतीते ॥ कृताति क्रमे ॥
अतिकथः । चि । अश्रुदेये ॥ नष्टधर्मे ॥ नष्टे ॥ अतिक्रान्ता कथायस्य ॥	अतिगण्डः । पुं । षष्ठ्योगे ॥ अचजातस्य फलंयथा । कलिप्रियोवेदविनिन्दकस्य धूर्त्तः कृतघ्नो गलरोगयुक्तः । सरोमदे

अतिचा

हः पुरुषोतिदीर्घः प्रकाण्डगण्डस्त्वति
गण्डजन्मेति । चि । वृहद् गण्डे ।
अतिगन्धः । पुं । भूतणे ॥ चम्पके ।
मुद्गरवृत्ते । गन्धके ॥ इतिराजनिर्घ
ण्टः ।

अतिगन्धालुः । पुं । पुषदाचीलताया
मितिराजनिर्घण्टः ।

अतिगम्भीरः । चि । दुष्प्रवेशे ॥ महास
मुद्रवत्प्रवेष्टुमशक्ये ।

अतिगर्वितः । चि । अहंकारातिशयश
नि । समुद्रदे ॥ अतिशयेनगर्वितः ।

अतिगुहा । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् । चि ।
गुहातिक्रामके ॥

अतिगुह्याष्टकम् । न । श्रीशैलादिषु ।
यथा । श्रीशैलजल्पकेदारभैरवाम्ना
तकेश्वराः । हरिश्चन्द्रमहाकालम
ध्याः सातिपदारुचाविति मृगेन्द्रसं
हिता ॥

अतिचरः । चि । शीघ्रगे ॥

अतिचरा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् । चा
रय्याम् । पद्मचारिण्यापधौ । अति
चरति । चरगतिभक्षणयोः । पचा
द्यच् ॥

अतिचारः । पुं । शीघ्रगमने । अतिक्रम्य
गमनम् । कुजादिपञ्चग्रहाणाराशि
भोगकालासमाप्तौ राश्यन्तरगमन
म् । तत्रपूर्वराशिगमनेवक्रातिचारः ।

अतिति

परराशिगमनेअतिचारः । एतौगुरो
श्चेदकालोभवति । गुरुस्तुर्यादिपुनः
पूर्वराशिनायातितदामहातिचारः ।
तेनलुप्तसंवल्लरोभवतिग्रहाणांस्वभो
ज्यमानराशा वपिवक्रातिचारौभव
तः । तत्रनाकालः । इतिस्मृतिज्यौ
तिषे उक्तम् ।

अतिच्छ्वः । पुं । छायाम् । स्थूलतृण
विशेषे । रक्तवर्णेकोकिलाचके ताल
मखाना इतिभाषाप्रसिद्धे । पालम्ने । ज
लजतृणभेदे । अतिक्रान्तश्चक्षम् ।

अतिच्छ्वकः । पुं । भूतणे ।

अतिच्छ्वचा । स्त्री । शतपुष्पायाम् । श
लुपा इति मैत्री इतिच गौडभाषाप्र
सिद्ध शताह्वायाम् । सौफ इति भा
षा । छ्वमतिक्रान्ता अत्यादय इतिस
मासः ।

अतिजगतो । स्त्री । चयोदशाचरायां
वृत्तौ ।

अतिजवः । चि । अतिवेगार्थे । जङ्घा
ले ॥ अतिशयितोजवोवेगोयस्य ।

अतिजागरः । पुं । नीलकौञ्चे । नील
वके ॥

अतिडीनम् । न । पक्षिणः प्रचण्डगमने
दीर्घपतनेवा ॥

अतितितीर्षत् । चि । अतितर्तुमिच्छ
ति ।

अतिदि	अतिपा
अतितीक्ष्णः । पि । मरीचादौ । पुं । शोभाश्रने ।	षेधो नञ्चतिदिष्टातिदिष्टशूद्रगोचा देरित्युदाहृतस्त्वम् ।
अतितीक्ष्णः । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ।	अतिदीप्यः । पुं । रक्तचिषकवृक्षे ॥ इति राजनिर्घण्टः ।
अतिथिः । पुं । कुशपुत्रे ॥ पि । आगन्तु के । अट्टष्टपूर्वेगृहमागते ॥ कोपे ॥ ति थिभिन्ने । अतति । अतसातत्यगम ने । अतन्यश्रीपथतेरिथिन् । नवि चतेद्वितीयातिथिरस्येतिवा ॥ यथा । एकराचन्तुनिवसन्तिथिर्वाह्यः स्मृ तः । अनित्यं हि स्थितोयस्मात्तस्मा दतिथिरुच्यते । नैकग्रामीणमतिथिं विप्रसाङ्गतिर्कतया । उपस्थितं गृहे वि द्यात् भार्यायत्राययोपिवा इतिमनुः । अध्वनीनोऽतिथिर्नैयइतिचस्मृतिः । सर्वास्वस्थास्वतिथिर्नोपेक्ष्योऽहिगृह स्थितैः । अतिथी । स्त्री ।	अतिदेशः । पुं । अन्यपश्रुतस्य अन्यथा न्वये । यथा । अन्यैवप्रतीतायाः कृत स्त्रायाधर्मसन्ततेः । अन्यकार्यतः प्रा प्तिरतिदेशोभिधीयतेइति ॥ प्रकृता त्कर्मण्येयस्मात्तत्समानेषु कर्मसु । ध र्मप्रवेशेनस्यात् सोतिदेशइतिस्मृ तः । इतिचदर्शितोऽतिदेशः पूर्वाचार्यैः ।
अतिथिपूजनम् । न । न्ययत्ते । इतिहे मचन्द्रः ॥	अतिधन्वा । पुं । अष्टमस्तरे । शौनके । अतिधृतिः । स्त्री । ऊनविंशत्यक्षरायां वृत्तौ ॥
अतिथिसपर्या । स्त्री । अतिथिमेवायाम् । पञ्चमहायज्ञेषु न्ययत्ते । अतिथीना मट्टष्टपूर्वाणां गृहमागतानांसपर्यण म् । सपरपूजायाम् । कंडादिभ्योयक् । अप्रत्ययात् । सपर्यापूजा ।	अतिनु । पि । अतीतनौके ॥ नावम तिक्रान्तः अत्यादयइतिसत्पुरुषः । इ स्योनपुंसकइतिह्रस्वः । अतिनैः पु मान् स्त्री वा ।
अतिदिष्टः । पि । अतिदेशविशिष्टे । यथा । नसमानगोचाभार्यांविन्देतइत्यनेनशू द्रस्यापिसगोचाकथननिषिध्यते इति चेत् अत्रोपदिष्टातिदिष्टगोचस्यैवनि	अतिपतनम् । न । अत्यये । अतिक्र मणे । अतिपत्तिः । स्त्री । अतिपाते । अतिपत्रः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे । शाक वृक्षे । इतिराजनिर्घण्टः । अतिपन्थाः । पुं । सत्यये । अतिःपूजायां म् । कुगतीतिसमासः । नपूजनात् । अतिपातः । पुं । अतिक्रमे । पर्यये । अतिक्रम्यपतनम् । पत्लगती ।

अतिभी

घञ् ।

अतिपातकम् । न । नवविधपापमथे
गुह्यतरपातके । तत्त्रिविधम् । पुंसे
मातृदुहितृस्नुषागमनजन्यम् । स्त्रि
यास्तु पुत्रपितृश्वशुरगमनजन्यमि
ति प्रायश्चित्तविवेकः ।

अतिपातकी । पुं । स्त्री । पापि विज्ञेये ।
यथा । मातरं भगिनीं वापितया दुहि
रं शिवे । गन्तारो ज्ञानतोये च महागु
ह्निघातकाः । कुलधर्मसमाश्रित्य
पुनस्त्यक्तकुलक्रियाः । विश्वासघाति
ने लोका अतिपातकिनः स्मृताः । इ
ति श्रीमहाजिर्वाणतन्त्रम् ।

अतिपातितः । चि । अतिक्रान्ते ॥

अतिपेलवता । स्त्री । सुकुमारतरता
याम् ।

अतिप्रसक्तिः । स्त्री । अत्यन्तसेवने ।

अतिप्रसङ्गः । पुं । अतिप्रसक्तौ । अन्य
स्योद्देशेन अन्यदीयस्यापि सहानुष्ठा
ने ।

अतिवला । स्त्री । कङ्कतिकायाम् । पीत
वाद्यालके । विद्याविशेषे । पश्यवला
म् । चि । वलिनि । अतिशयितं वलं
यस्यैव स्मिन्वा ।

अतिभरः । पुं । अतिविस्तारे ।

अतिभीः । पुं । वज्रज्वालायाम् । चि ।
अतिभयान्विते ।

अतिमै

अतिभूमिः । स्त्री । अतिशये । आधिक्ये
। अमर्यादायाम् ॥ अतिक्रान्ताभू
मिः । विपदि न दूषितातिभूमिरिति
माघः ।

अतिमङ्गल्यः । पुं । विष्णवे । चि । मङ्गला
य्ये । अतिशयमङ्गलजनके ॥

अतिमर्यादम् । न । अतिशये । निर्भये ।
चि । तद्युक्ते । अतिशयिते ।

अतिमात्रम् । न । अतिमर्यादे । अति
शये । मायास्तोत्रं तामतिक्रान्तम् ।
गोस्त्रियोरिति ह्रस्वः । अस्य क्रियावि
शेषणत्वेऽजीवता । द्रव्यवाचित्वेऽपि लि
ङ्गता ॥

अतिमानिता । स्त्री । आत्मनि पूज्यत्वा
तिशयभावनायाम् ।

अतिमुक्तः । चि । निस्सङ्गे । निष्कले ॥

अतिशयेन मुक्तः । पुं । वासंत्याम् ॥

अतिक्रान्तो मुक्तां शौक्यात् । गो
स्त्रियोरिति ह्रस्वः । यदा । मुक्ताब्
विरक्तान् । तिनिशे । अतिशयितो
मुक्तो विस्तारोऽस्य ॥

अतिमुक्तकः । पुं । अतिमुक्तार्थे । तिनि
शे । तिन्दुकवृत्ते । पुष्पवृक्षविशेषे ।
भ्रमरानन्दायाम् । अतिशयितो मु
क्तो विस्तारोऽस्य ।

अतिमैत्रः । पुं । नयनताशयाम् । चि ।
वश्ममित्रे ।

अतिव

अतिमोदा । स्त्री । नवमस्तिकायाम् ॥

अतिधातः । चि । अतिक्रम्यगते ॥

अतिरघः । पुं । योद्धृविशेषे । यथा ।

अमितानयोधयेद् जसुसम्प्रोक्तोतिर
अरुस इति ॥

अतिरसा । स्त्री । मूर्वालतायाम् ॥ रा
स्त्रायाम् ॥ क्लीतनके ॥

अतिराचः । पुं । यागविशेषे । अतिक्रा
न्तोराचम् । अहःसर्वकदेशेप्यच् ॥

अतिरिक्तः । चि । अतिशयिते । अष्टे ॥
भिन्ने । अधिके । अतिरिच्यतेस्स ।

रिचिर्विरेचने । क्तः ॥

अतिरुट् । न । क्रोधाधिक्ये ।

अतिरूचः । चि स्त्रेहशून्ये ॥ पुं । कङ्कु
कोद्रवादौ । अतिक्रान्तिरूचम् । अ
प्यादय इतिसमासः ॥

अतिरेकः । पुं । पृथग्भावे । अतिशये ।

अतिरोगः । पुं । चयव्याधौ ।

अतिरोमशः । पुं । वनच्छागे । चि । रो
मातिशयाच्चे ॥

अतिरोमश । स्त्री । नीलवुन्हायाम् ॥

अतिवक्ता । चि । वावटूके । वाचोयुक्ति
पटौ । अतिवक्ति । साधुकारिणितृ
नृत्तुवा ॥

अतिवर्णाश्रमी । पुं । पञ्चमाश्रमिणि ।

सचक्रतसंहितायां मुक्तिखण्डेपञ्चमा

ध्याये परमेश्वरेणवर्णितः । यथा ।

अतिव

ब्रह्मचारीगृहस्थश्च धानप्रस्थोऽभि

क्षुकः । अतिवर्णाश्रमीतेपिक्रमाच्चे

प्राविचक्षणाः । अतिवर्णाश्रमीप्रोक्तो

गुरुः सर्वाधिकारिणाम् । नकस्यापि
भवेच्छ्रियोयथाहं गुरुषोत्तम ॥ अति

वर्णाश्रमीसाक्षाद्गुरुणागुरुगुरुद्यते
। तत्समेनाधिकश्चास्मिन् लोकेस्थे

वनसंशयः । यः शरी रेन्द्रियादिभ्योवि
भिन्नसर्वसाक्षिणम् । पारमार्थिकवि

ज्ञानसुखात्मानं स्वयं प्रभुम् ॥ परंतत्त्व
विजानाति सोतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥

यो वेदान्तमहावाक्यश्रवणेनैव केशव ।

आत्मानमीश्वरवेद सोतिवर्णाश्रमी

भवेत् ॥ यो वस्थापयनिर्मुक्तमवस्था

साक्षिणंसदा । महादेवं विजानाति

सोतिः ॥ वर्णाश्रमादयो देहेमाय

यापरिकल्पिताः । नात्मनो बोधरूप

स्य मम ते सन्ति सर्वदा । इतियो वेद वे

दान्तैः सोतिः ॥ आदिपत्यसन्निधौ

लोकश्चेष्टते स्वयमेव तु । तथामे सन्नि

धावेव समस्तं चेष्टते जगत् ॥ इतियो

वेदः ॥ सुवर्णेहारकेयूरकटकस्वस्ति

कादयः । कल्पितामायया तद्वज्जगन्म

य्येव सर्वदा । इतियो वेदः ॥ शुक्तिकायां

यथातारं कल्पितं मायया तथा । मंह

दादिजगन्मायामयं मय्येव कल्पितम् ।

इतियो ॥ चाण्डालदेहेपन्वादिश

अतिव

रीरेब्रह्मविग्रहे । अन्येषु तारतम्येन
स्थितेषु पुरुषोत्तम । व्योमवत्सर्वदा
व्याप्तः सर्वसम्बन्धवर्जितः । एकरूपो
महादेवः स्थितः सोऽहं परामृतः इति
योः । विनष्टदिग्भ्रमस्यापि यथापूर्वा
विभातिदिक् । तथा विज्ञानविध्वस्तं
जगन्मेभाति तच्च हि । इतियोः । य
था स्वप्नप्रपञ्चोऽयं मयि माया विजृम्भितः
। तथा जाग्रत्प्रपञ्चोऽपि मयि माया विजृ
म्भितः । इतियोः । यस्य वर्णाश्रमा
चारोर्गलितः स्वात्मदर्शनात् । सर्वर्णा
नाश्रमान् सर्वानतीत्य स्वात्मनि स्थितः
। यस्य क्त्वा स्वाश्रमान् सर्वान् स्वात्म
न्येव स्थितः पुमान् । सोऽतिवर्णाश्रमी
प्रोक्तः सर्ववेदार्थवेदिभिः । न देहेने
न्द्रियं प्राणो न मनो । षुह्यहं कृती । न
चित्तं नैव सामाया न च व्योमादिकं जग
त् ॥ न कर्त्ता न च भोक्ता न च भोजयि
ता तथा । केवलं चित्सदा नन्दब्रह्मे
वात्मा यथार्थतः । जलस्य च लनादेव
च च्छलत्वं यथारवेः । तथा हंकारसंसा
रादेव संसारआत्मनः । तस्मादन्यग
तावर्णाश्रमा अपि केशव । आत्म
न्यारोपिता एव भ्रान्त्या तेऽनात्मवेदि
ना । न विधिर्न निषेधश्च न वर्ज्या वर्ज्य
कल्पना । आत्मविज्ञानिनां नास्ति
तथा चान्यज्जनाहं न । आत्मविज्ञानि

अतिवि

नां निष्णामीदृशी मम्युज्ज्वल । माय
यामोहितामर्त्या नैव जानन्ति सर्वदा
। न मांसचक्षुषानिष्ठा ब्रह्मविज्ञानिना
मियम् । द्रष्टुं शक्यास्वतः सिद्धाविदुषां
सैव केशव । यच्च सुसाजनानि च प्रवृ
द्धस्तच संयमी । प्रवृद्धाय च ते विद्वान्
सुषुप्तस्तच केशव । एवमात्मानमद्व
न्द्वनिराकारं निरञ्जनम् । निश्चयशुद्धं
निराभासं सच्चिन्मात्रं परामृतम् । यो वि
जानाति वेदान्तैः स्वानुभूत्या च निश्चि
तम् । सोऽतिवर्णाश्रमी प्रोक्तः स एव गु
रुत्तमः इति ।

अतिवर्त्तुलः । पुं । वांटुलाकडा इति
गौडभाषाप्रसिद्धकलाय विशेषे ।
अतिवादः । पुं । पारुष्यवादे । अप्रियव
चसि । अतिक्रम्य उक्तिरतिवादः ।
घञ् ।

अतिवादी । चि । सर्वानतीत्यवदितुं
शीले ॥

अतिवाहितः । चि । गमिते ।

अतावकटः । पुं । दुष्टहस्तिनि । चि ।

अतिकराले ॥ अतिशयेन विकटः ॥

अतिविदाही । चि । सन्तापके राजि

कादौ ॥ अतिशयेन विदाही ।

अतिविषा । स्त्री । अतीसाख्ये । पर्याया

स्तु । अतिविषाशुक्लकन्दाद्येयाविश्या

च भङ्गुरा । श्यामकन्दाप्रतिविषाशु

अतिथ्या

क्रीचोपविषाधिषेति । अपिच । वि
षाच्चतिविषाविन्वाशृङ्गी प्रतिविषार
णा । शुक्लकन्दाचोप विषाभङ्गुरावण
वल्गभा । विषासोष्णाकटुस्तितापाच
नीदीपनीहरेत् । कफपित्तातिसारा
मविषकासवमिकृमीनितिभावप्रका
शः । चिविधातिविषाश्रेयाशुक्लाकृष्णा
तथाशुणा । रसवीर्यापाकेषुनिर्विषेव
गुणाधिकेतिराजनिर्घण्टः । चि । वि
षातिक्रामके । विषमतिक्रान्ता ।

अतिवेखम् । न । अतिशये । चि ।

अतिशयिते । अतिक्रान्तंवेलांमर्यादा
म् । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयये
तिसमासः । अस्यक्रियाविशेषणत्वे
क्राञ्चम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुचिचि
कृञ्चम् ।

अतिथ्या । स्त्री । पीडायाम् । अति
शययातनायाम् ।

अतिथ्याप्तिः । स्त्री । अतिशयव्यापने ।

अस्यलक्षणागमने । यथा । साध्याभा
ववद्वृत्तिस्त्वमितिथ्याप्तिस्त्वच्छणे धूम
वान्वक्त्रेरित्यधूमाभावाधिकरणह
दृत्तिस्त्वाभावमादायअतिथ्याप्तिरि
तिसार्किकाः । स्वाव्यवहितप्राक्च
यावच्छेदेन रविभुज्यमानराशीय
रविसंयोगविशिष्टस्वान्तिमच्छणकत्वं
जलमासत्त्वम् । भानुलङ्घितेअति

अतिथि

व्याप्तिवारणाय चैत्यातिक्रमिक्त्वे
न विशेषणीयम् । मुख्यफलजनक
व्यापारजनकत्वे सति मुख्यफलाजन
कत्वमङ्गत्वं घटादावतिथ्याप्तिवार
णाय सत्यन्तम् इतितिथ्यादितत्त्व
टीका ।

अतिशक्तिता । स्त्री । विक्रमे । वीरसा
मर्थे । अतिशयिताशक्तिर्यस्य । त
स्यभावः । तल् ॥

अतिशक्तिभाक् । चि । अतिशयशक्ति
विशिष्टे ।

अतिशयः । पुं । उत्कर्षे । अत्यर्थे । अ
तिशेते । अतिपूर्वात्शीङ्पचाश्च
। यद्वा । अतिशयनम् । भावे एरच् ।
अस्यद्रव्यवचनत्वेपिपुल्लिङ्गत्वेव । घ
ञजवन्ताःपुंसीतिवचनात् । सततं
क्रियान्तरेणाव्यवधानम् । अतिशय
स्तुपौनःपुन्यमितिभेदः ।

अतिशयितः । चि । अतिक्रान्ते ।

अतिशयोक्तिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ।

अस्यलक्षणादयो यथा । निगीर्याध्य
वसानन्तुप्रकृतस्यपरेणयत् । प्रकृत
स्ययदन्यत्त्वयद्यर्थेऽक्तौचकल्पनम् । का
र्यकारणयोर्यश्च पौर्वापर्यविपर्ययः ।
विज्ञेयातिशयोक्तिःसेति । उपमाने
नान्तर्निगीर्यस्योपमेयस्ययदध्यवसा
नसैका । यथा । कमलमनमसि ।

अतिश

मले च कुवलये तानिकनकलतिका
याम् । साचसुकुमारसुभगेत्युच्यते
परंपराकेयम् । अचमुखादिकमला
दिरूपतयाध्यवसितम् । यच्चतदेवा
न्यत्त्वेनाध्यवसीयतेसापरा । यथा ।
असंलुहत्तणञ् अस्माविअकाइ व
त्तणच्छाआ । सामासामसपआवइ
णो रेहधिअ गहोइ ॥ "अस्यसंस्कृतं
यथा । लउहशब्दःसौकुमार्ये । अन्यत्
सौकुमार्यमन्याकापिचवर्त्तनच्छाया ।
श्यामासामान्यप्रजापते रेखैवनभव
तीति ॥ वर्त्ततेजीवतीति वर्त्तनंश
रीरंतस्यछायाकान्तिः श्यामाषोडश
वार्षिकीस्त्री सामान्यतःसर्वसाधार
णःरेखैवेतिनिर्माणपरिपाटीरेखामा
चेषापिनास्तीतिभावः । इयमन्यत्त्वव
र्गनरूपातिशयोक्तिः ॥ यद्यर्थस्ययदि
शब्देनचेच्छब्देनबौक्तौयत्कल्पनमर्था
दसम्भाविनेर्थस्यसाहचर्या । यथा ।
राकायामकलङ्कंचेदमृतांशोर्भवेव-
पुः । तस्यामुखंतदासाम्यपराभवम
वाप्नुयात् ॥ कारणस्यशीघ्रकारितां
वक्तुंकार्यस्यपूर्वमुक्तौचतुर्थी । यथा ।
हृदयमभिष्टितमादौमालत्वाःकुसुम
आपवाणेन । चरमंरमणीवल्लभलो
चनविषयंस्त्वयाभजतेति ।

अतिशर्करी । स्त्री । पञ्चदशाक्षरा

अतिस्थू

यांवृत्तौ ।

अतिशायनम् । न । आधिक्ये । मकर्षे ॥
अतिपूर्वाच्छेतेत्युट् । अतिशयनमे
व । अतिशायनेतमधिष्ठुनाविस्तिनिर्दे
शादीर्घः ॥

अतिशीतम् । ॥ । अतीतानिशीतानि-
इतिविग्रहे अव्ययंविभक्तीत्यादिमाअ
त्ययेऽव्ययीभावः ॥ चि । शीतातिशय
विशिष्टे ॥

अतिशेषः । चि । अतिशिष्टे । अवशिष्टे ॥

अतिशोभनः । चि । अतिशयशोभायुक्ते ॥

॥ श्रेष्ठे ॥ अतिशयेनशोभनः ॥

अतिसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ॥
दाने ॥

अतिसर्जनम् । न । विलम्बे । दाने ॥ व
धे ॥ सृष्टविसर्गे । ल्युट् ॥

अतिसहः । चि । अतिसहिष्णुः ॥ अत्य
न्तसहते । षष्ठमर्षणे । पञ्चाद्यच् ॥

अतिसारः । पुं । उदरामये । बहुद्रवम
खनिः सरणरोगे ॥

अतिसारकी । चि । अतिसारान्विते ।
सातिसारे ॥ अतिसारोऽस्यास्ति । वा
तातीसारभ्यांकुक्चेतीनिः ॥

अतिसृष्टः । चि । दत्ते ॥ नियुक्ते ॥

अतिसौरभः । पुं । सहकारे ॥ अतिश
यितंसौरभमस्य ॥

अतिस्थूलः । चि । अत्यन्तपीने ॥ अस्य

अतीत

लक्षणम् । मेदोमांसातिदृष्ट्वा-
ञ्जलस्निग्धरस्तनः । अयथोपचये
क्ताहो नरोऽतिस्थूलउच्यते । अयथो
पचयोक्ताहः । नयथा उचितः उपच-
योमांसोपचयः उक्ताहोऽवलक्ष्यस्य
सः ।

अतिस्फिरः । चि । स्फेष्टे । अतिशयित
स्फूर्तिशालिनि ।

अतिहसितम् । न । अतिशयहास्ये ।

अतिहासः । पुं । हास्यभेदे । सशब्दहा-
से । अतिहसनम् । हसेहसने । भा-
वे घञ् ॥

अतिहिमम् । । हिमस्यात्यर्थे ॥

अतीतः । चि । वर्त्तमानध्वंसप्रतियोगि-
नि । अतिक्रम्यगते । भूतकाले गते
। भूते ॥ यथा । ननस्यन्यूनसप्ताब्दे
मातीताशीतिवत्सरे । इतिवैद्यकप-
रिभाषा ॥ मानप्रभेदे ॥ इतिसङ्गी-
तशास्त्रम् ॥ अतिपूर्वादिणोगत्यर्थी
कर्मकेतिकर्त्तरिक्तः ॥

अतीतकालः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।
बाधिते ॥ यथा । कालात्ययापदिष्टः
कालातीतः । इतिन्यायसूत्रम् १ ।

४८ ॥ अतीतकालस्य समानार्थकत्वा-
त् कालातीतशब्देनोक्तम् । कालस्य
साधनकालस्य अत्ययेऽभावे अपदि-
ष्टः प्रयुक्तो हेतुः । एतेन साध्याभावः

अतीसा

प्रमाखलखार्थ इतिस्त्वचितम् । सा-
ध्याभावनिर्याये साधनासम्भवादयमे-
व बाधितसाध्यक इतिगीयते । यथा ।
वह्निरनुष्णः कृतकत्वादित्यादौ ॥

अतीतद्वैतम् । न । प्रत्यगात्मतत्त्वे ।
चि । द्वैताभाववति ॥ अतीतं द्वैतं
यस्मादिति ॥

अतीतद्वैतभानम् । न । प्रत्यगात्मनः
साक्षात्कारे ॥ अतीतद्वैतस्यात्मनो
भानं साक्षात्कारः ॥

अतीन्द्रः । पुं । विष्णौ ॥ ज्ञानश्रव्यादि-
भिः स्वभावसिद्धैरिन्द्रमतीत्यस्थितः ।
इन्द्रमतीतः अत्यादयः क्रान्तादयर्थे दि-
तीययेतिसमासः ॥

अतीन्द्रियम् । चि । इन्द्रियग्राह्यवस्तुनि
। अप्रत्यक्षे ॥ इन्द्रियमतिक्रान्तम् ॥
मनसि ॥ इन्द्रियमतीत्यवर्त्तमान-
त्वात् ॥

अतीन्द्रियग्राह्यः । चि । मनोग्राह्ये । प-
रमात्मनि ॥ यथा । नैवासौ चक्षुषा
ग्राह्योनच शिष्टैरपीन्द्रियैः । मनसा
तु प्रसङ्गेन गृह्यते सूक्ष्मदर्शिभिरिति
व्यासः ॥

अतीर्थम् । चि । दुस्तरे ॥

अतीव । । अतिशये ॥ अतिच इव च ॥

अतीसारः । पुं । उदरामये ॥ अतिसर-
ति । स्तगती । व्याधिमत्स्यवलेपुचेति

अत्यः

वार्त्तिकार्धम् । अत्यर्थावित्यर्थो
पसरति । अधिरादिकमतिशयेनसा
रयतीत्यर्थः । उपसर्गस्यधीति
दीर्घः ।

अतीसारकी । पि । अतीसाररोगयुक्ते
। अतीसारोऽस्यस्य । वातातीसारा
भ्यांकुक्चेतीनिः ॥

अतीसारभेषजम् । न । लोभे । अती
सारस्यभेषजम् ।

अतुल्यः । पुं । तिलवृक्षे । इतिशब्दच
न्द्रिका । पि । तुलोज्झिते । निरुप
मे । अपरिमिते । तुल्योपमानम
स्यनविद्यते । शेषादिभाषेतिविक
ल्पात्रकप् । उपसर्जनद्वयः ।

अत्यः । पि । पथिके । इत्युच्चादिको
षः । अतति । अतसातपथगमने ।
इयंभीकापाशव्यतिमार्च्यःकम् ।

अत्ता । स्त्री । ज्येष्ठभगिन्याम् । मात
रि । प्राकृतभार्याश्वाम् ।

अत्तिः । स्त्री । नाव्योक्त्या ज्येष्ठभगि
न्याम् । मातरि ।

अत्तिका । स्त्री । नाव्योक्त्या ज्येष्ठभगि
न्याम् । मातरि । अत्तामाता । सेव
। संज्ञासंज्ञकम् ॥

अतुः । पुं । भानौ । इत्यर्थः ।

अत्यः । पुं । तुरङ्गे । अत्ये । वैदिकोयं
शब्दः ॥

अत्यन्त

अत्यन्तः । पि । इन्द्रियाऽन्तरे । अ
तीन्द्रिये । अक्षेण अत्यन्तम् । विभ
क्त्यर्थे व्ययीभावः । अतिमान्तोऽध्य
क्षम् ।

अत्यन्तम् । न । अतिशये । यथा । अत्य
न्तंकठिनौ तथापिहृदया नन्दायव
क्षोभहावितिनरहरिकविः । पि । त
द्युक्ते । सर्वान्अन्तान्परिच्छेदादति
क्रान्ते । निरतिशये । नितान्ते । अव
सानमतिक्रान्ते ।

अत्यन्तकठिनम् । न । उलूखलेषुसप्त
क्षुप्तेचन्दनादिसर्वद्रव्ये । पि । अति
शयकाठिन्यविशिष्टे ॥

अत्यन्तकोपनः । पि । चण्डे । अत्यन्तं
कुप्यति । कुपक्रोधे । क्रुधमण्डार्थेभ्य
श्चेति युच् ॥

अत्यन्तगामी । पि । अत्यन्तिके । अति
शयगमनशीले । इतिहेमचन्द्रः ।

अत्यन्तसंयोगः । पुं । साकल्येनसम्य
न्ये । निरन्तरसज्जिकर्षे । अन्तमवसा
नमतिक्रान्तोऽत्यन्तः । सचासौसंयो
गश्च ।

अत्यन्तसुकुमारः । पुं । कङ्कनीवृक्षे ।
इतिराज निर्घण्टः । पि । अतिको
मले ।

अत्यन्ताभावः । पुं । चैकात्मिक संसर्गाव
च्छिन्नप्रतियोगिताके अभावविशेषे

अत्यर्थ

यथाभूतलेघटोनास्तीति ।

अत्यन्ताभावसम्पत्तिः । स्त्री । स्वरूपे
आप्यप्रतीतौ ।

अत्यन्तिकः । पुं । अत्यन्तगामिनि । अ
तिशयभ्रमणकारिणि ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

अत्यन्तीनः । पि । अतिशयितगतिशी
ले । अत्यन्तगामिनि । अन्तस्याऽत्य
यः । अत्ययेऽत्ययीभावः । अत्यन्तं
गामी । अवारपारात्यन्तानुकामंगा
मीतिखः ।

अत्यन्तम् । न । वृक्षात् । तंतडीकइति
भाषाप्रसिद्धेस्तृक्षफलविशेषे ।

अत्यन्तपणी । स्त्री । बल्लिस्तरणे । अ
त्यन्तानिपणानियस्याः । पाककर्णे
त्यादिनाडीषु ।

अत्यन्ता । स्त्री । अत्यन्तपणीम् । वन
बीजपुरे । मधुटावा इतिगौड भा
षाप्रसिद्धे ।

अत्ययः । पुं । अतिक्रमे । दण्डे । अभा
वे । विनाशे । दोषे । कृच्छ्रे । अतिग
मने । कार्यस्यावश्यभावे । अत्यय
नम् । अनेनवा । इगन्तौ इगतौवा
। एरच् ।

अत्यर्थम् । न । अतिशये । पि । अति
शययुक्ते ॥ अर्थानिष्टतिर्विषयोवा त
मतिक्रान्तमत्यर्थम् । अस्यक्रियावि

अत्याश्रय

शेषणत्वे क्लीबत्वम् । द्रव्यवाच्यत्वे वा
अलिङ्गत्वम् ॥ इत्यमरः ।

अत्यल्पम् । पि । अल्पीयसि । इत्यमरः
अतिशयेनाल्पम् ॥

अत्यष्टिः । स्त्री । सप्तदशाक्षरायांवृत्तौ
॥ सप्तदशसंख्यायाम् ।

अत्याकारः । पुं । न्यकारे । तिरस्कारे
॥ पि । महादेहे ।

अत्यागी । पुं । कर्मफलत्यागित्वेपिक
र्मानुप्रायिनि । अग्ने । गौणसत्या
सिनि ।

अत्याधानम् । न । अतिक्रमे । उपशे
षे । उपरिस्थापने ।

अत्यायम् । न । अतिगमने ॥

अत्यालः । पुं । रक्तचिचकवृक्षे ॥

अत्याशा । स्त्री । असम्भावनीयवाञ्छा
याम् । अत्यन्तस्पृहायाम् । यथा । अ
त्याशाभिरुपागताध्वगगन्तान्धन्वाव
नौतापितान् नोयत्तर्पयितुं चमोक्षि
ममतद्दुःखैर्मनोदूयते ॥ इत्युद्भटः ॥

अत्याश्रमः । पुं । परमहंसे । ब्रह्मचर्या
दीनहंससत्यासान्तानाश्रमधर्मवत-
आश्रमानतिक्रम्यवर्त्तमानोयः सअ-
त्याश्रमशब्देनोच्यते ॥

अत्याश्रमी । पुं । उत्तमाश्रमिणि । पू
र्वाश्रमचयमतीत्यसर्वकर्मात्यक्षाणि
तेपरमहंसपरिव्राजके ॥

अन्तिः

अन्त्यासः । पुं । व्यतिक्रमे ।

अन्त्याहितम् । न । महाभीतौ । जीवा

नपेक्षिकर्मणि ॥ अतीवाधीयतेऽस्म

मनसि । उधापःकः । दधातेर्हिः ।

अतीवासमन्तादहितंवा ।

अव्युक्तिः । स्त्री । असम्भवोक्तौ । आरोपि

तस्यकथने । अलङ्कारविशेषे । यथा ।

अव्युक्तिरङ्गतातथ्यशैथिल्यैर्दार्यादिव

र्यामम् । त्वयिदातरिराजेन्द्रयाचकाः

कल्पशायिन इति चन्द्रालोकः ।

अव्युक्त्या । स्त्री । स्त्री छन्दसि । गौस्त्री ।

गेम्पस्त्रीभिः । कृष्णोरेमे ।

अव्युच्छितः । चि । अतिप्रवृत्ते । अव्यु

च्छितस्यदमनमुचितम् श्रुतौ श्रुत

म् ।

अव्यूहः । पुं । दात्यूहे । कालकण्ठके ।

अतिशयवितर्के । चि । बहुतर्कवति ।

अव्यूहा । स्त्री । नीलिकायाम् । नील-

सिन्दुवारे । इति मेदिनी ।

अव्य । । अधिकरणे । अस्मिन् । एत

स्मिन् । सप्तम्यास्तुल् । एतदेऽन् ॥

अव्यभवान् । चि । स्नाथे । पूज्ये । इति

हेमचन्द्रः । इतराभ्योऽपि दृश्यन्त इति

प्रथमार्थे प्राकदीयतीयस्तुल् । सुप्

सुपेति समासः

अन्तिः । पुं । मुनिविशेषे । अनुसूयापतौ

। अन्तिअव्यतेषा । अदभसणे । अदे

अथर्व

स्त्रिनिश्चेति चकाराचिप् । अचिः । अ

ची । अचयः ।

अचिजातः । पुं । विधौ । चन्द्रे । द्विजे ।

अचिट्गजः । पुं । चन्द्रे । इति हेमचन्द्रः ।

अची । पुं । मुन्यन्तरे । अस्ति । अद० ।

अदेस्त्रिनिश्चेति चिनिः । अची । अचि

यौ । अचिस्तः ।

अचिनेचजः । पुं । चन्द्रमसि । इति जटा

धरः ।

अचिनेचप्रवृत्तः । पुं । शशिनि ॥ इति

हलायुधः ॥

अचिनेचभूः । पुं । सोमे । शशधरे । इ

ति चिकारणशेषः ।

अथ । । संशये । अधिकारे । अथ

स्नानविधिः । मङ्गले । अथपरस्मैपदा

नि । विकल्पे ॥ अनन्तरे । स्नातेऽ

यमुक्ते ॥ अन्वादेशे ॥ प्रतिज्ञायाम् ।

गोदोभवानयेति व्रूमः । प्रश्ने । अथ

शक्तोसिभोक्तुम् । काश्चर्ये ॥ आरम्भे ।

अथशब्दानुशासनम् । समुच्चये । भी

मोऽथार्जुनः । अर्थयते । अर्थयात्रा

याम् । अन्येभ्योऽपोतिडः । पृषोदरा

दिस्वाद्रलोपः ।

अथकिम् । । स्वीकारे ।

अथर्वणः । पुं । शिवे । इति चिकारण

शेषः ।

अथर्वणिः । पुं । अथर्वज्ञाज्ञाणे ॥ पुं

अदभ

रोधसि । इतिमेदिनी । ईश्वरे ।
 अथर्वा । पुं । ब्राह्मणे ॥ अथर्वणा प्रो
 क्ते ग्रन्थे धर्मे आन्नाये वा अथर्वा ।
 अथर्वशोवेतिवार्त्तिनादणोवास्तुक् ।
 पक्षेआथर्वणः । न । वेदे ।
 अथर्ववित् । पुं । अथर्ववेदाभिज्ञेवसि
 ष्ठादौ ।
 अथर्ववेदः । पुं । मायणाभिचाराद्यर्थे
 ऋग्वेदांशे । छान्दोग्याद्युपनिषत्प्र
 सिद्धेचतुर्थवेदेपञ्चाशच्छाखात्मके ॥
 अथर्वाधिपतिः । पुं । बुधे । शशिजे ।
 अथवा । १ । पक्षान्तरे ।
 अथो । १ । अथार्थेषु । अधिकारभेदे ।
 अप्यर्थे । अर्थयते । अर्थयाज्जायाम् ।
 बाहुलकाङ्गोः । पृषोदरादिस्त्राट्र
 लोपः ।
 अद् । १ । आश्चर्य्ये । अस्ति । अदभच
 णे । क्लिप् ।
 अदत्क । चि । दन्तरहिते । भक्षयित
 रि । इतिछान्दोग्योपनिषत् ॥
 अदत्ता । स्त्री । अपरिणीतायाम् ॥ इ
 तिस्मृतिः ।
 अदत्तादायी । चि । चैरे ।
 अदनम् । न । भक्षणे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 अदनीयः । चि । भक्ष्ये ।
 अदभम् । चि । बहुले । अनल्पे । दम्भा
 दन्यत् । नञ्समासः ।

अदिती

अदभचक्षुः । न । ज्ञानचक्षुषि । चि ।
 तद्वति ।
 अदर्शनम् । चि । अतीन्द्रिये । न । चि
 नाशे ॥ लोपे । दर्शनस्याभावः ॥
 अदलः । पुं । हिज्जले ॥ त्रि । दलव
 जिज्जिते । दलरहिते ।
 अदला । स्त्री । घृतकुमार्याम् ।
 असौ । चि । परस्मिन् । परच । पुरो
 वर्त्तिनोनिर्देशे । असौपुमान् । असौ
 स्त्री । अदः कुलम् ।
 अदाता । चि । कृपणे । दानशक्तिरहिते
 । यथा । अदातापुरुषस्यागीस्वधमं
 त्यज्यगच्छतीति ।
 अदान्तः । चि । तपःक्लेशसहिष्णौ ।
 अकृतवाह्येन्द्रियनिग्रहे ।
 अदाद्यः । पुं । परमात्मनि । चि । द
 हनानर्हवस्तुनि ।
 अदितिः । स्त्री । भुवि ॥ देवमातरि ।
 पार्वत्याम् ॥ पुनर्वसुनक्षत्रे ॥ चि ।
 अखण्डे । दितिभिन्ना अदितिः । न
 ओदाजो,डितिरिति शाकटायनोक्ते
 डिति प्रत्ययान्तोवा । अदमाददि
 तिर्वा ।
 अदितिनन्दनः । पुं । देवे ॥ अदितेर्न
 न्दनइतिविग्रहः कृद्योगाच्चषष्ठीसमस्य
 तद्वतिसमासः ।
 अदिती । स्त्री । अदित्याम् । कृदिका

अदेव

रादित्तिनरत्यदितिशब्दान्डीष ।

अदीनः । चि । उदारे । नदीनः ॥

अदीनात्मा । चि । अतिव्यसनपरम्पराया
मप्यक्षुभितान्तकरणे । अदीनआ
त्मायस्य ।

अदृढः । चि । अस्थिरे ।

अदृक् । चि । अन्ये । अचे ॥ नदृगस्य ।

अदृश्यम् । न । द्रष्टृरूपे । अधिष्ठानचि
द्रूपे । चि । इन्द्रियागम्ये ॥ यथा ।
कन्याद्रेरतिकोमला चिभुवनव्याप्ता
प्यदृश्याजनैरिति । नदृश्यः ।

अदृष्टम् । न । भाग्ये । प्रागजन्मकर्मणि
। महीभुजा वक्रितोयादिजेभवे ।
आदिना हुताशनेजलं व्याधिर्दुर्मिच्छ
मरणं तथा । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूष
काः शलभादयोग्यद्वान्ते । भयहेतुत्वा
द्भयम् अदृष्टहेतुकत्वाददृष्टम् । चि
। अवीक्षिते ॥ यथा । अदृष्टेदर्शने
त्कण्ठादृष्टेर्विच्छेदभीरुतेति ।

अदृष्टपूर्वः । चि । पूर्वमदृष्टे । पूर्वदृष्टो
दृष्टपूर्वः । सहसुपेति समासः । ततो
नञ् समासः ।

अदृष्टभेदः । पुं । गुणपरिणामे ॥

अदृष्टिः । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ । क्रूरदृ
ष्टौ । विरुद्धादृष्टिरदृष्टिः ।

अदृष्टिका । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ ।

अदेवमातृकः । पुं । नदीमातृकदेशे ॥

अद्यत

अद्यः । पुं । पुरोडाशे ॥ अस्ति अद्यतेवा ।

अदभक्षणे । गन्गम्यद्योरिति गन् ।

अद्या । । तत्त्वे ॥ सच्चात् । स्फुटे । अव
धारणे । अतिश्रये । अतंसन्ततगम
मं धयति दधातिवा । विच् ।

अद्भुतम् । न । उत्पातभेदे । विस्मये ।
चेतसो विस्मयाख्यविकारे । पुं । शृङ्गा
रादिनवरसाम्पत्तर्गतसभेदे । अतआ
कस्मिकार्थेऽव्ययम् । तस्य भवनम् ।
अदिभुवोऽतुत्तम् ।

अद्भुतस्वनः । पुं । महादेवे । इति चि
काण्डशेषः ।

अद्भुतः । पुं । पावके । अश्वे ॥ अस्ति ।
अद० । अदेर्मुट्चेत्यनिः ।

अद्भरः । चि । बहुभोक्तारि । भक्षके
। अस्ति । अदभक्षणे । सृष्टस्यदः क्क
रच् ।

अद्य । । इदानीम् । वर्तमानदिने ।
अस्मिन्नहनि । सद्यः परित्यगार्थेषम
इति इदमेऽशभावोद्यश्च निपात्यते ।

अद्यतनः । पुं । कालप्रभेदे । अतीता
याराचे रन्त्ययामेन आगामिन्यारा
चेराद्ययामेन च सहिते दिवसे । अती
तराचे रन्त्ययामद्वयेन आगामिराचे
राद्ययामद्वयेन च सहिते दिवसे ॥ चि ।

अद्यभवे । सायञ्चिरमिच्छादिना व्यु
त्प्लुतौ तुट्च ।

अद्रिश्चि

अद्रिश्चे ।। इदावीमित्यर्थे ।

अद्रिश्चीना । स्त्री । आसन्नप्रसवायाम् ॥

अद्रिश्चीनावविजायते । अद्रिश्चीनावष्ट

अ इतिखप्रत्ययान्तः साधुः ॥ अवष्ट

अ मात्रेवानिपातनम् ॥ ॥ ॥ आसन्न

मृत्युके ।

अद्रिः । पुं । पर्वते । शाखिनि । सूर्ये ।

मानभेदे । अद्रिः अद्रितेवा । अद्रिः

भक्षणे । अद्रिः अद्रितेवा । अद्रिः

सांके ।

अद्रिकर्णी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥

अद्रिकीला । स्त्री । भूमौ । अद्रयः की

लायस्याम् ।

अद्रिकूटः । पुं । देव्याः स्थानविशेषे ।

यथा । अद्रिकूटेमहायोगी रुद्राणो

परमेश्वरीति ।

अद्रिजम् । न । शैलजे । शिलाजतु

नि ॥ चि । अद्रिसञ्ज्ञे । अद्रौजातम्

। जनी । सप्तम्यांजनेडः ॥ अद्रेवा

जातम् । पञ्चम्यामितिडोवा ।

अद्रिजतु । न । शिलाजतुनि । शैलनि

यासे । अद्रेर्जत्त्वव । पृथीतत्पुरुषः ॥

अद्रिजा । स्त्री । पार्वत्याम् । अद्रेर्जाता

जनी । पञ्चम्यामजातावितिडः ।

सैहलीवृक्षे ।

अद्रिजित् । पुं । वासवे । अद्रिन्जयति

। जि० । ससूदिषेतिक्लिप् । तुक् ।

अद्रिष्ठा

अद्रितनया । स्त्री । पार्वत्याम् । अद्रिः

तनया ॥

अद्रिभिद् । पुं । मघवति । इन्द्रे ॥ अद्रिन्

गोचानभिनत्ति । भिदेःक्लिप् तुक् ।

अद्रिभूः । पुं । आखुकर्णिलतायाम् ।

अद्रिराजः । पुं । हिमाद्रौ । अद्रिणांरा

जा । टच् ॥

अद्रिसारः । पुं । लोहे । अद्रिः सारः ।

अद्रिशः । पुं । हिमाद्रौ ॥ शिवे । अद्रि

णामीशः ।

अद्रोहः । पुं । द्रोहाभावे ॥ नद्रोहः ।

चि । तद्वति । अद्रोहेऽस्यास्ति । अ

र्शआद्यच् ।

अद्रयम् । चि । स्वगतभेदशून्ये । अद्रितो

ये । पुं । वुडे ।

अद्रयकारणम् । न । जगतोऽभिन्ननि

मित्तोपादानेब्रह्मणि ।

अद्रयवादी । पुं । वुडे । वैदान्तिके ।

अद्रयमद्वैतवदत्यवश्यम् । आवश्यके

णिनिः ॥ चि । अद्रयवक्तृर ।

अद्रितीयः । चि । केवले । एकस्मिन् ।

न । विजातीयभेदरहिते आत्मतत्त्वे

॥ नविद्यतेद्वितीयोऽस्य ॥ . .

अद्रेष्टा । चि । द्वेषाभावविशिष्टे । सर्वा

णिभूतान्यात्मत्वेनपश्यन्नात्मनोदुःखः

हेतावपिमतिकूलबुध्यभावाद्योनवे-

ष्टितस्मिन् ।

अद्वैत

अद्वैतः । चि । सजातीयविजातीयद्विती
यशून्ये पूर्णपरमात्मनि ॥ भेदविकल्प
रहिते ॥ यथा । द्वैताप्रतीतौ नानाऽनर्थः
किन्त्वानन्दो महानिति । अचलौकिक
कदृष्टान्तःस्त्रीवाक्येनेरितःश्रुतौ ॥ चि
यावियुक्तस्तद्भेदं पश्यन्कामेनपीड्यते ।
आलिङ्गितस्तयैकत्वं प्राप्यानन्देन तृप्य
ति । चित्तानुरागसिद्ध्यर्थं प्रिययेति वि
शेषणम् । दुष्टायां सत्यपि स्त्रीत्वे चेतो
नैवानुरज्यति ॥ चेचाराभादिकं वाह्यं
गृह्णन्त्यन्तथान्तरम् । आलिङ्गितः सु
खाविष्टो न वेत्ति द्वयमप्यसौ ॥ अवेदने
न तद्गानिष्टद्व्योऽस्मिन्तां परिच्यजन् । अप्रा
प्यचित्तविच्छेपं मज्जत्यानन्दसागरे ॥
एवं सुप्तौ सुषुप्तौवालिङ्गितः परमात्म
ना । मवहिर्जागरं नान्तः स्वप्नं च द्वैत
मीक्षते ॥ आनुकूल्यप्रातिकूल्ये द्वैता
दर्शनतो न हि । ततः कामभयाभावा
दात्मानन्दे निमज्जतीति ॥

अद्वैतवादी । पुं । वृद्धे ॥ चि । विवेकि
नि ॥ ब्रह्मात्मैक्यवादिनि ॥ अस्य मतं
यथा । ब्रह्मैव सत्यम् प्रत्यक्षादिप्रमा
णैः सिद्धम् । विश्वस्तु ब्रह्मण्यारोपित
म् । अथारज्जुः रज्जुस्वरूपाज्ञानात्स
र्पवत् प्रतिभाति तथा ब्रह्मस्वरूपाज्ञा
नात् विश्वं वस्तुवत् प्रतिभाति । प्रकृ
तिर्जीवश्चापि पर्यवसाने ब्रह्मैव ब्रह्मा

अधमा

न्यतसद्वस्तुनास्तीति ।

अधःक्रिया । स्त्री । अपमाने । अधःकर
णम् । कुञ्जः शच ।

अधःक्षिप्तम् । चि । न्यक्षिते । अधस्त्य
क्तवस्तुनि ।

अधःपुष्पी । स्त्री । अवाक्पुष्पिकायाम्
हेठाहुली इति गौडभाषा । गौजि
ह्वायाम् । अधःपुष्पाण्यस्याः । गौरा
दित्त्वान्डीष् ।

अधनः । चि । भार्यादिचिषु ॥ यथा । चय
एवाऽधनाराजन् भार्यादासस्तथा सुतः
। यत्ते समधिगच्छन्ति यस्व ते तस्य तद्व
नमिति मात्स्ये ३१ अध्यायः ॥

अधमः । चि । कुत्सिते ॥ न्यूने ॥ पुं । उ
पपत्तिभेदे ॥ अवच्यस्मादात्मानम् ।
अवरक्षणादौ । अवद्यावमाधमार्वरे
फाः कुत्सिते इत्यमप्रत्ययो निपातः ।
तच्चैव वकारस्य पक्षे धकारः ॥ यद्वा । न ध
म्यते धमतिवा । धमध्वाने सौचः । ध
अपचाद्यञ्वा ॥ यद्वा । अधोभवः । अ
बोधसोर्लोपश्चेति स्वामी ॥

अधमर्णः । चि । ऋणिनि । ऋणकारि
णि ॥ अधमंदुःखप्रदमृगं यस्य । अध
मः ऋणे इति ऋणमाधममर्ण्य इति निपात
नात्सप्तम्यन्तोत्तरपदेन वासमासः ॥

अधमर्णिकः । चि । अधमर्णे ॥

अधमा । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अधरे

अधमाङ्गम् । न । चरणे । पादे ।

अधरः । पुं । ओष्ठे । उत्तराधरोष्ठमा
चे । अधरलक्षणं यथा । पाटलोवर्त्तु
लःस्त्रिग्योरेखाभूतितमध्यभूः । सी
मन्तिनीनामधरोराज्ञा चैव प्रियाभ
वेत् । श्यामःस्थूलोऽधरोष्ठः स्याद्द्वैधस्य
कलहप्रदः । मसृशोमत्तकाशिन्या
श्चोत्तरोष्ठः सुभोगदः । इतिसामुद्र
कम् । पुं । न । स्मरागारे । रत्तिम
न्दिरे । चि । हीने ॥ तले । अनूर्ध्वे ।
नधरति । धृञ्धारणे । पचाद्यच् ।
यद्वा । धरादुच्चात्कठिनाद्याऽन्यः । न
ध्रियते । धृञ्अनवस्थाने । पुंसीति-
धोवा । नञ्समासः ॥ धरासम्बन्धर-
हिते । हीनवादिनि ।

अधरतः । ॥ अधोभागे । अधरस्तात् ।
तसिल् ॥

अधरमधु । न । अधरामृते । वक्तासवे ॥

अधरस्तात् । ॥ अधोभागे । अधरतः ॥

अधरा । स्त्री । अधोदिशि । नीचाया-
म् ।

अधरात् । ॥ अधोभागे । उत्तराधरद-
क्षिणादातिरितिस्वार्थेऽति । वस-
त्यागतोरमणीयंवा ।

अधरीकृतः । चि । तिरस्कृते ।

अधरीणः । चि । धिक्कृते । तिरस्कृते ॥

अधरेण । ॥ अधो दिशिदेशे कालेच ॥

अधश्च

एनवन्यतरस्यामदूरेऽप्यंश्या इतिस्वा

र्थे एनप् । वसति रमणीयंवा ।

अधरेणुः । ॥ ॥ पगस्मिन्नहनि । अधर-

स्मिन्नहनि । सद्यः परदित्यादिनाऽध-

रशब्दात् एद्युसप्रत्ययेनिपात्यते ।

अधर्मः । पुं । ब्रह्मवधादिनिषिद्धकर्मज

न्ये पापे । वेदेनिषिद्धे । मानावि

धदुःखसाधने । धर्मविरोधिनि । ध-

र्मविरुद्धोऽधर्मः । न । परब्रह्मणि ।

धर्मरहितत्वात् । चि । ब्रह्मविदि ।

अधर्मज्ञः । चि । धर्मविचारनिष्ठारहिते ।

तच्चासारस्वप्रत्ययवति ।

अधर्ममिचः । पुं । कलियुगे ॥ अधर्मा-

मिचंयस्य । चि । अधर्मप्रिये । मि-

थ्यावादिनि ।

अधर्मास्तिकायः । पुं । धर्माप्रतिबन्ध

कृति ॥

अधश्चरः । पुं । चैरे ॥ चि । अधोगा-

मिनि ॥

अधश्चाय्या । स्त्री । अखद्वाशयने ।

अधश्चल्यः । पुं । अपामार्गे । जंगा इति

ख्याते ॥

अधश्चाखः । पुं । संसारान्धत्यवृत्ते ॥ अ-

धइति अर्वाचीनाः कायोपाधयोर्हि

रण्यगर्भाद्यागृह्यन्ते ते नानादिक्प

सूतत्वात् शाखाइवशाखाअस्येतिथ्यु

त्पत्त्यामायामयः संसारान्धत्यवृत्तोऽध

अधिक

श्रावणशब्देनोच्यते ॥

अधः । १ । पाताले । नीचैरर्थे । तले ।
अधोभागे । स्मरालये । अधरस्मि
न् अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा । वसत्यागतोरम
णीयंवा । पूर्वाधरावराणामित्यसिर
धादेशश्च ॥

अधस्तात् । १ । कामगेहे । योनौ । अ
नुच्चार्ये । अधोभागे । अधरस्मिन्
अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा दिक् । दिक्शब्दे
भ्यः सप्तमोपञ्चमीत्यादिना अस्ताति
प्रत्ययस्तद्योगेनास्तातिचेत्यधरस्या
धादेशः ॥

अधस्ताद्गमनम् । न । अधर्मेणमुत्तला
दिषुगमने ॥ अधोगमने ॥
अधार्मिकः । चि । पापिनि । अधर्मेण
व्यवहर्त्तरि । शास्त्रप्रतिषिद्धागम्याग
मनाद्यनुप्रातस्मानुषे ॥ नाधार्मि
के वसेद्ग्रामेन गृह्वहुलेभृशमिति
मनुः ॥

अधार्ष्टम् । न । असामर्थ्ये ॥

अधि । १ । अधिकारे । ईश्वरे । अधि-
कृत्यार्थे । आधिक्ये । उपरि ॥ अधि
कार्ये ॥ यथा अधिमासः । अधिको
मासइत्यर्थः ॥

अधिकम् । न । अर्थालङ्कारभेदे । य-

अधिक

था । महतोऽर्थम्हीयांसावाश्रिता
श्रययोः क्रमात् । आश्रिताश्रयिणी
स्यातांतनुत्वेप्यधिकन्तुतत् । आश्रि
तमाधेयम् । आश्रयस्तदाधारः । त
योर्महत्तोरपि विषयेतदपेक्षयातनू
अप्याश्रयाश्रयिणी प्रस्तुतवस्तुप्रकर्ष
विवक्षया यथाक्रमंयदधिकतरतां
जतस्तदिदं द्विविधमधिकं नाम । क्रमे
णोदाहरणम् । अहो विशालभूपाल
भुवनचितयोदरम् । मातिमातुमश
क्यापियशोराशिर्यदचते ॥ युगान्त
कालप्रतिसंहतात्मनोजगन्तियस्यांस
विकाशमासत । तनौममुस्तचनकै
टभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसम्भवा मु-
द इति ॥ फले ॥ अध्यारूढम् । अ
धिकमिति अध्यारूढशब्दात्कन् उक्त
रपदलोपश्च ॥ * ॥ हेतूदाहरणाधि
कमधिकम् । न्या ५ । ५६ । हेतूदाह
रणेत्युपलक्षणम् । दूषणाद्यधिकमपि
बोध्यम् । तथाच । कृतकर्तव्यापुनरु
क्ताभिधानमितिफलितम् । अनुवाद
स्तु नकृतकर्तव्यसाभिप्रायत्वात् । प्र
तिज्ञाधिक्यञ्चपुनरुक्तम् धूमादालो
कात् महानसवच्चरवदित्यादिक
न्तुविनासमयवन्धार्थादिभ्यमादुक्त
मधिकम् । यथा । महानसंमहानस
वदितितुनाधिकङ्किन्तु पुनरुक्तम् ॥

अधिक

पि । उत्कृष्टे । अतिरिक्ते । समधिके ।

अधिकरणम् । न । आधारकारके ।

यत्रभवतितस्मिन् । कर्तृकर्मद्वाराकि

याश्चयइत्यर्थः ॥ एकयोगोपपादने ।

मीमांसाग्रन्थे ॥ अधिक्रियते वेदवि

चारोऽस्मिन्ननेनवेत्यधिकरणंवेदवि

चारग्रन्थात्मिकामीमांसेत्यर्थः । य

थाहुः । विषयोविशयश्चैवपूर्वपक्ष

स्तयोत्तरम् । निर्णयश्चेतिपञ्चाङ्गशा

स्त्रेऽधिकरणंस्मृतमिति । एवंक्रमेणवि

वेचनमत्राधिक्रियतइत्यधिकरणम् ।

अधिपूर्वात्कृञ्जोत्युट् ।

अधिकरणविचालः । पुं । द्रव्यस्यसंस्थान्त

रापादने ॥ यथा । एकंराशिंपञ्चधा

कुरु । अनेकंराशिमेकधाकुरु । सए

वाधिकरणविचालोयदेकमनेकक्रिय

ते यदप्यनेकमेकक्रियते सोऽप्यधिक

रणविचालइतिभाष्यम् ।

अधिकरणसिद्धान्तः । पुं । सिद्धान्तविशे

षे ॥ यथा । यत्सिद्धावन्यप्रकरणसिद्धिः

सोऽधिकरणसिद्धान्तः । १ । ३० यस्या

र्थस्यसिद्धौजायमानायामेव अन्यस्य

प्रकरणस्य सिद्धिर्भवति सोऽधिकरण

सिद्धान्तइत्यर्थः ॥

अधिकर्तव्यम् । न । अधिकरणेयद्भव

तितस्मिन् ।

अधिकर्तुः । त्रि । महासम्पद्युक्ते । सम्

अधिका

दे । इत्यमरः । अधिकाङ्गद्विरस्य ।

अधिकर्माकः । पुं । षड्भाष्ये । षाट्

का चौधरी इतिभाषाप्रसिद्धे ।

अधिकाङ्गम् । न । कञ्चुकादिनिबन्धने

। सारसने । कञ्चुकादिदार्ढ्यार्थं शूरै

र्मध्यकायेनिबद्धेपट्टिकादौ । पि । ए

कविंशत्यङ्गुलादौ । अधिकमङ्गात् ।

अधिकारः । पुं । विधिपुरुषसम्बन्धे ।

प्रक्रियायाम् । राज्ञांछपधारणादिष्व्या

पारे । अधिआधिक्यस्यकरणम् । कृ

ञ्जोभावेघञ् । अधिकृतदेशादौ ।

यथा । निजाधिकारोयम् । अयञ्चप

राधिकारः । प्रकरणे । यथा । नैमि

स्तिकोयंप्रायश्चित्ताधिकारः । क्रिया

जन्यफलभागित्वरूपे प्रतिकर्मणिभि

न्ने । स्वामिन्ने । यथा । सर्वेस्युरधि

कारिण इतिस्मृतिः ॥ प्रभुयोजने ।

व्याकरणमतेपूर्वसूचस्थितपदस्यपर

सूचेषूपस्थितौ । अनुवृत्तौ । सचिवि

धोयथा । सिंहावलोकितारथ्यश्चमण्डू

कप्रतिरेवच । गङ्गास्त्रोतइतिस्थातअ

धिकारास्त्रयोमता इति ।

अधिकारविधिः । पुं । कर्मजन्यफलस्वाम्य

वोधकेविधौ । कर्मजन्यफलस्वाम्य

ञ्चकर्मजन्यफलभोक्तृत्वम् । सचयंजे

तस्वर्गकाम इत्यादिरूपः । स्वर्गमुद्दि

श्ययानंविदिधताऽनेनस्वर्गकामस्यया

अधिका

गजन्यफलभोक्तृत्वं प्रतिपाद्यते । य
स्याहिताग्नेरग्निर्गृहान्दहेत् सोऽम
येक्षामवतेऽष्टाकपालं निर्वपेदित्या-
दिनाऽग्निदाहादौ निमित्ते कर्मविद
धतानि निमित्तवतः कर्मजन्यपापक्षय-
रूपफलस्वाम्यं प्रतिपाद्यते । एवमहरहः
सन्ध्यामुपासीतेत्यादिना शुचिविहि-
तकालजीविनः सन्ध्योपासनजन्यप्रत्य-
वायपरिहाररूपफलस्वाम्यं बोध्यते ।
तच्च फलस्वाम्यंतस्यैव योऽधिकारविशि-
ष्टः । अधिकारश्च स एव यद्विधिवाक्ये
षु पुरुषविशेषणत्वेन श्रूयते । यथा का-
र्म्यैकर्मणि फलकामना । नैमित्तिके
निमित्तनिश्चयः । निश्चये सन्ध्योपास-
नादौ शुचिविहितकालजीवित्वम् ।
अतएव राजाराजसू येन स्वाराज्यका-
मो यजेतेत्यनेन विधिवाक्येन स्वारा-
ज्यमुद्दिश्य राजसूयं विदधतापि न स्वा-
राज्यकाममाषस्य तन्फलभोक्तृत्वं प्र-
तिपाद्यते । किन्तुराज्ञः सतः स्वाराज्य-
कामस्यैव राज्यत्वस्याप्यधिकारिविशे-
षणत्वेन श्रवणात् । विशेषः शास्त्रे ॥
अधिकारी । पुं । प्रमातरि ॥ यथा । वि-
धिवदधीतवेदवेदाङ्गत्वेनापाततोधि-
गताखिलवेदार्थोऽस्मिन् जन्मनि जन्मा-
स्तरे वा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरस्सरं नि-
श्चयनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानु-

अधिग

ष्ठानेन निर्गताखिलकल्मषतयानिता
स्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसम्प-
न्नः प्रमाता वेदान्ताधिकारीति खल-
णलक्षिते पुरुषे ॥ चि । अधिकारवि-
शिष्टे । प्रभौ ॥ अधिकारोऽस्ति अस्त्य ।
अतश्च निठनावितीनिः ॥

अधिकार्यवचनम् । न । स्तुतिनिन्दाफ-
लकेऽधारोपितार्यवचने ।

अधिकृतः । चि । अध्यक्षे । आयव्यवाये
क्षके । व्यापारिते । कृताधिकारद्र-
व्ये । अधिअधिकउपरिवाक्रियते स्म
क्तः ॥

अधिक्रमः । पुं । आक्रमणे ॥ अधिक्रम-
णम् । क्रमुपादविक्षेपे । घञ् ॥ अधि-
क्रम्यते वा कर्मणि घञ् । नोदाप्तेति
वृद्धभावः ॥

अधिचिप्तः । चि । स्थापिते । प्रणिहिते
॥ कुत्सिते ॥ भर्त्सिते । प्रतिचिप्ते ।
कृताक्षेपे ॥ अधिचिप्यते स्म । क्षिप-
प्रेरणे क्तः ॥

अधिक्षेपः । पुं । तिरस्कारे ॥

अधिगतः । चि । प्राप्ते ॥ यथा । अधि-
गतपरमार्थाः पण्डिता इति । अधि-
गम्यते स्म । गम्ल् ० । क्तः ॥

अधिगमः । पुं । साक्षात्कारे । प्राप्तौ ।
स्वीकरणे ॥ अधिगमनम् । गम्ल् ।
घञ् ॥

अधिमां

अधित्यका । स्त्री । शैलस्योर्ध्वभूमौ ।

अद्रेरधारुढाभूमिः । उपाधिभ्यां त्य
कआसआरुढयोरितित्यकम् । त्य
कमन्निषेधइतिनेचम ।

अधिदैवतम् । न । पुरुषे । पुरुषोद्भिर
गद्यगर्भः । देवतान्यादित्यादीन्यधिकृ
त्यचक्षुरादिकरणान्यनुगृह्णातीति
तद्योच्यते । देवतावषयदर्शने । दे
वताया अधियततदधिदैवतम् ॥

अधिमायः । पुं । गन्धे ।

अधिपः । पि । प्रभौ । राज्ञि । अधि
पाति । पारच्छले । आतश्चोपसर्गइ
तिकः ।

अधिपतिः । पुं । प्रभौ । राज्ञि । अधि
प्रायपालयितरि ॥ अधि पाति । पार
च्छले । पातेर्इतिः ।

अधिभूः । पुं । प्रभौ । अधिभवति । भू
सत्तायाम् । भुवः संज्ञान्तरयोरिति
क्विप् ।

अधिभूतम् । न । चरेभावे । चरतीति
चरोविनाशी । भावोयत्किञ्चिज्जनि
मदस्तुभूतं प्राणिजातमधिकृत्त्यभव
तीतितथोच्यतइतिस्वामी ।

अधिमांसकः । पुं । दन्तरोगविशेषे ।
यथा । हान्यपश्चिमेदन्ते महान्शो
यीमहाहजः । खालास्त्रावीकफकृतो
विज्ञेयः सोधिमांसकः ॥ ११ ॥

अधिरं

अधिमासः । पुं । असङ्क्रान्तिमासे ।

रविसङ्क्रान्तिरहितेचान्द्रमासे । म
लमासे ॥ यथा । असंक्रान्तमासेऽधि
मासः स्फुटः स्यादिति । अपिच । हा
विंशद्भिर्गतैर्मासैर्दिनैः षोडशभिस्त-
था । घटिकानां चतुष्केण पतति ह्यधि
मासक इति । एतच्च सम्भवार्थेन तु
नियमार्थम् ॥ अधिअधिकोमासः ।

अधियज्ञः । पुं । विष्णौ । अधियज्ञो ह
मेवाच देहे इति वचनात् सर्वयज्ञा
धिप्राता सर्वयज्ञफलदायकः सर्वय
ज्ञाभिमानिनीविष्णवाख्यादेवता ।
यज्ञोहिविष्णुः सच अधियज्ञः । अहं
वासुदेव एव न मद्भिन्नः कश्चित् ।
अतएव परब्रह्मणः सकाशात् अत्यन्ता
भेदेनैवात्मा प्रतिपत्तव्यइति । सचाच
नुष्यदेहे यत्तूरूपेण वर्तते । बुद्ध्या
दिव्यतिरिक्तो विष्णुरूपत्वात् मनुष्य
देहे च यज्ञावस्थानम् यत्तस्य मनु
ष्यदेहे निर्वर्त्यत्वादित्यर्थः ॥

अधियोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥ य
था । बुधगीप्यतिभागवानां मध्ये द्वौ
ग्रहौ चेत्केन्द्रे अथवा पञ्चमनवमेस्था
ने स्थानभेदेन स्थानैक्येन वा स्थि-
तौ स्यातां तदाऽधियोगो भवति तदा
यातुर्जयो भवेत् ॥

अधिरथः । पुं । कर्णस्य पितरि ॥

अधिश्च

अधिराट् । पुं । सम्राजि ॥ अधिअधि

कं राजते । राजृ । क्षिप् ।

अधिराज्यभाक् । पुं । अधिराजि ॥

अधिरूढम् । न । अङ्कुरे । तालवीजाङ्क

रास्थिमज्जादौ । चि । आक्रान्ते ।

अधिरूढिः । स्त्री । आरोहणे ।

अधिरोहिणी । स्त्री । वंशकाष्ठादिरचि

तेसोपाने । निःश्रेण्याम् ॥ अधिक

ह्यतेऽनया । रुद्रप्रादुर्भावे । करणे

ल्युट् ॥

अधिवचनम् । न । नामनि । संज्ञायाम्

॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अधिवासः । पुं । गन्धमाल्याद्यैः संस्कारे

॥ निवासे ॥ अधिवसनम् । वस । घ

ञ् ।

अधिवासनम् । न । पूजार्थेगन्धमाल्या

दिभिः संस्कारे । गन्धमाल्यादिभिर

ङ्गसंस्कारे ॥ अधिकंवास्यते । वासउ

पसेवायाम् । चुरादिः । ल्युट् ॥

अधिवासितः । चि । सञ्जातगन्धे । कृ

ताधिवासे ॥

अधिविन्ना । स्त्री । अनेकभायस्यमागू

ढायांक्षियाम् । कृतसार्पत्रिकायाम् ।

अधूढायाम् ॥ अधिउपरिविन्नलाभो

स्याः ॥ यद्वा । अधिकाविन्नलब्धाय

स्याः ॥

अधिअयणम् । न । चुल्याद्युपरिस्था

अधीति

पने ।

अधिअयणी । स्त्री । चुल्याम् । अश्वान्ते

॥ इत्यमरः ॥ अधिअयतेऽच । श्री

अपाके । अधिकरणेल्युट् । ङीप् ।

अधिप्राप्ता । चि । अध्यसे । प्रवृत्तिनि

वृत्तिकारणे । योयस्यप्रवर्त्तकोनिवर्त्त

कश्चसतस्याधिप्राप्तेतिव्यवहारः ॥

अधिप्राप्तम् । न । पुरे । चक्रे ॥ प्रभावे

॥ अध्यासने ॥ स्थाने । कल्पनाधार

भूते । इच्छादेषमुखदुःखचेतनाद्य

भिव्यक्तेराश्रये । कूटस्थचैतन्ये । अ

ज्ञातेवृद्धाणि ॥ अधितिष्ठन्तिभूतान्यु

पादानकारणत्वेनेतिव्याख्यानात् ॥

शरीरे ॥ जीवरूपेणप्रविश्यसदैवा

धितिष्ठत्यस्मिन्नितिव्याख्यानात् । अ

ध्यस्तस्यस्वरूपे ॥ अधिप्रीयतेऽनेना

स्मिन्वा । णा । भावकरणादौल्युट् ॥

अधिप्राप्तावशेषोहिमाशः कल्पितव-

स्तुनइतिन्यायः ॥

अधिष्ठितः । चि । आहिते ॥ आश्रिते ॥

अधीतः । चि । पठिते । कृताध्ययने ॥

अधिगते । प्राप्ते ॥ अधिपूर्वादिणो

गधर्थाकर्मकेतितः ॥

अधीतिः । स्त्री । अध्ययने । पठने ॥

अधीती । चि । अध्ययनविशिष्टे । अ

धीतवति ॥ अधीतमनेन । इष्टादि

भ्यश्चेतिकर्त्तरीनिः ॥

अधीश्वरः

अधीनः । चि । आयत्ते । इनमधिगतः ।
अत्त्यादय इतिसमासः । अधिउपरि
इनेऽस्येति वा ।

अधीयानः । चि । पठमाने । वेदाध्यय
नवति । यथा । अधीयानः पण्डित
मन्यमानो यो विद्यया हन्ति यशः परे
षाम् । तस्यान्तवन्तस्तु भवन्ति लोका
न चास्य तद्गुणफलं दातीति महा-
भारतम् ।

अधीरः । चि । कातरे । चञ्चले । न
धीरो धैर्य्यस्य ।

अधीरा । स्त्री । विद्युति ॥ मानिनीभे
दे ॥ यथा । ज्ञातेऽन्यासङ्गिनिपतौ
खण्डितेर्ष्याकषायिता । अधीराश्च
विमुञ्चन्ती विज्ञेया चाचनायिकेति द
शरूपके ।

अधीशः । चि । प्रभौ । ईश्वरे । यथा ।
अधीशेनावितं विश्वं नाशयान्ति निनं-
क्षवः । तत्पातन्पाति विश्वेशस्तस्मा
ल्लोकहितो भवेदिति ॥ निनंक्षवो
नाशयितुमिच्छवः । नश्यतिरचान्त
भाषितग्यर्थः ॥ कामे ॥

अधीश्वरः । पुं । बुद्धे । पुं । स्त्री । प्रणता
खिलसामन्तावनिपाले । सर्वसन्निहि
तन्तृपवशकारिणि । अधिक ईश्वरः ।
राजातु प्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्व
रः । स्त्रियामधीश्वरी ।

अधोक्षः

अधीष्टः । पुं । सत्कारपूर्वकेषांपारे ।
चि । सत्कृत्यथापारिते ।

अधुना । । संप्रतीत्यर्थे । अस्मिन्का
ले । अधुनेति निपातितः । इदमेऽश
भावो धुना च प्रत्ययः ॥

अधुनातनम् । चि । इदानीतने । वर्त्त
मानकालवृत्तौ । अधुनाभवः । साय
चिरमिति श्रुप्रत्ययः । स्त्रियां डीपि ।
अधुनातनी

अधृष्टः । चि । लज्जावति । शालीने ।
नधृष्टः ॥

अधृष्टः । चि । प्रगल्भे । अधर्षणीये ।
अनभिभवनीये ॥ नधृष्टः ॥

अधृष्टा । स्त्री । नदीप्रभेदे ॥ नधृष्टा ॥
अधोशुकम् । न । परिधेयवस्त्रे । अन्त
रीये ॥ अधः अधोभागस्य अंशुकम् ॥

अधोक्षः । चि । जितेन्द्रिये ॥

अधोक्षजः । पुं । विष्णौ ॥ अधः अक्षजं
ज्ञानं यस्मादिति व्युत्पत्तेः ॥ अधः कृ
तमक्षजमैन्द्रियकं ज्ञानं येन ॥ अधो
क्षाणां जितेन्द्रियाणां जायते प्रत्यक्षो
भवति वा ॥ अक्षमिन्द्रिये अध इन्द्रियं
पादौ ताभ्यां जातः । अन्येभ्योऽपि दृश्य
त इति डः ॥ अधो नक्षीयते जातुं यस्मा
त्तस्मादधोक्षज इत्युद्योगपूर्वाक्तिः ।

यद्वा ॥ अधः शब्देन पृथिवीवाचिना-
अण्डस्याधरकपालमुच्यते द्युवाचके

अधोम

माक्षंशब्देनचोपरितनकपालमुच्यते । ताभ्यांशब्दाभ्यां तन्मध्यं लक्ष्यते । तथाचाधोक्षयोरण्डस्याधरकपालोत्तरकपालयोर्मध्ये वैराजरूपेण जायते इत्यधोक्षजः । सप्तम्यां जनेर्ङ इति ङप्रत्यय इत्यभिप्रेत्य निर्वचनान्तरमाह भाष्यकारः । द्यौरन्तरीक्षं पृथिवीचाधस्तयोर्यस्मादजायतमध्ये वैराजरूपेणेति वा अधोक्षजः ॥

अधोगतिः । स्त्री । नरके ।

अधोघण्टा । स्त्री । अपामार्गे । इति रत्नमाला ॥

अधोजिह्विका । स्त्री । तालुमूलस्थं द्रुजिह्वायाम् ॥

अधोदृष्टिः । वि । निजविनयस्थापनाय सततमधएव निरीक्षणकर्त्तरि । विनीते । अधो दृष्टिर्यस्य सः ॥

अधोभुवनम् । न । पाताले । वलिसद्वनि । इत्यमरः ॥ अधश्चतुर्भुवनम् ॥

अधोमर्म । न । गुदे । गुह्यद्वारे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अधोमुखः । वि । अवाङ्मुखः । नक्षत्रविशेषेषु । यथा । मूलाश्लेषाकृतिकाश्च विशाखाभरणी तथा । मघापूर्वाचयैव अधोमुखगणः स्मृत इति ॥

अधोमुखा । स्त्री । गोजिह्वायाम् ॥

अध्यक्ष

अधोलोकः । पुं । पाताले । अधर्शासौ लोकश्च ॥

अधोवायुः । पुं । अपानवायौ । पर्दे ॥

अध्यक्षः । पुं । क्षीरिकावृक्षे । वि । अधिकृते । राज्ञो हस्त्यश्वरथपदात्तरथादिस्थानेषु कर्मावेचितरिपुरुषे । आयव्यादिभिरीक्षके । अधिगतोक्षव्यवहारम् । प्रादय इति समासः । इन्द्रियजन्यज्ञाने । प्रत्यक्षे । नियन्त्रि । अधिगतोऽक्षम् । अधिगतोऽक्षेण वा । अक्षेषु व्यवहारेषु आयव्यवचिन्तासु योगक्षेमप्रापणरूपव्यवहारेषु वा अधिकृतोऽध्यक्षः । अधिकृता न्यक्षाण्यस्य वा । अध्यक्षोति वा । अध्यक्ष्यासौ । पचाद्यच् । अध्यक्षति वा । अध्यक्षयति प्रत्यक्षयतीति अध्यक्षशब्दात् तत्करोति तदा च ष्ट इति शिज्जात् पचाद्यञ्वा ॥

अध्यग्निः । न । अध्यग्निधने ॥ । अग्निमध्ये ॥

अध्यग्निधनम् । न । विवाहकालेऽग्निसन्निधौ पिपादिभिर्दत्ते धने । यथा । विवाहकाले यत् स्त्रीभ्यो दीयते अग्नि सन्निधौ । तदध्यग्निधनं सद्भिः स्त्रीधनं परिकीर्तितमिति ॥

अध्यण्डा । स्त्री । शूकशिव्याम् । भूम्यामलक्याम् । अधिकमण्डवीजम-

अध्यय

स्याः ।

अध्यधीनः । वि । अत्यन्तपरतन्त्रे । ग
भंदासे ।

अध्ययनम् । न । पठने । विधिवद्गुरुमु
खादध्यात्मादिविद्यानारुः स्वरस्वरूप-
ग्रहणे । गुरुस्वरूपानुस्वरूपे । अधी
यते । इड् अध्ययने नित्यमधिपूर्वः
। बहुलवचनात्कर्मभित्युट् ॥ प्राङ्
मुखत्वादिनियमसहितस्यपुरुषस्य
कृतादेरभ्यासे । अध्ययनलक्षणाप-
थमासिद्धिस्तारमुच्यते । यस्यशिष्या
चार्यसम्बन्धेनसांख्यशास्त्रग्रन्थतोऽर्थ-
तत्वाधीत्यज्ञानमुत्पद्यतेतस्य सा ध्य
यनहेतुकासिद्धिः अध्ययनम् । किं
याध्ययनेनापटुत्ववन्धकरेणच । पठित
व्यंतदेवाशुभोचयेद्भववन्धनात् । इ
त्युपदेशोमुमुक्षुषु ।

अध्यर्हम् । चि । सार्द्धम् । अधिकमर्हं य-
स्य । अध्याहृतमर्हं यस्मिन्वा । प्रादि
भ्योधातुजस्येतिसाधु ।

अध्यवसायः । पुं । निश्चये । इदमित्य
मेवेतिविषयपरिच्छेदे । उक्ताहे ।
अध्यवसानम् । षोक्तकर्मणि घञ् ।
आतोयुक् । अध्यवसायशुद्धिव्यापा-
रोक्षानम् । उपास्तविषयाणामिन्द्रि-
याणां वृत्तौ सत्त्वावुद्भेः रजस्तमोभि
भवेसतियः सत्त्वसमुद्भेकः सोध्यवसा

अध्यात्म

य इतिवृत्तिरितिचास्यायते । बुद्धौ ।
क्रियाक्रियावतोरभेदविंशत्या सर्वा
व्यवहर्ता आलोच्य मत्त्वा अहमभा
धिकृतइत्यभिमन्य कर्तव्यमेतन्मये
त्यध्यावस्यति ततश्च प्रवर्तते इति
लोकसिद्धम् । तत्रकर्तव्यमितिचोयं
निस्ययश्चित्तिसन्निधावापन्नचैतन्याया
बुद्धेः सोध्यवसायोबुद्धेरसाधारणव्या-
पारः ।

अध्यशनम् । न । अजीर्णोपरिभोजने
। यथा । अजीर्णोभुज्यतेयत्तुतदध्य
शनमुच्यतेइति । अधिकमशनमध्य
शनम् ।

अध्यस्तः । चि । कृताध्यासे ॥

अध्यात्मम् । । आत्मतत्त्वे । स्वभावो
ध्यात्ममुच्यते । अस्यार्थः । स्वभावः
स्वरूपप्रमत्त्यक्चैतन्यम् । आत्मानं-
कार्यकारणसंघातं देहमधि कृत्स्नभो
क्तृतावर्तमानमध्यात्ममुच्यतेइतिम
धस्तदनः ॥ परस्यब्रह्मणः प्रतिदेहप्रमत्त्य
गात्मभावः स्वभावइति स्वोभावस्व
भावोध्यात्ममुच्यतेआत्मानं देहमधि
कृत्स्नप्रमत्त्यगात्मतयाप्रवृत्तं परमार्थब्र-
ह्मावसानं वस्तु स्वभावो ध्यात्ममुच्यतेअ
ध्यात्मशब्देनाभिधीयतेइतिभाष्यका
राः ॥ स्वस्यैवब्रह्मणश्चांशतयाजीवह
येणभवनंस्वभावः स एवात्मानं देहमधि

अध्याप

कृत्यभोक्तृत्वेन वर्तमानोऽध्यात्मशब्दे
 नोच्यत इत्यर्थ इति श्रीधरस्वामिनः ॥
 आत्मविषयदर्शने । करणग्रामे । आ
 त्मनिर्दत्तविभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः । अन
 श्चेतिटच् । नस्तद्वितर्कितेर्लोपः ॥
 आत्मनोऽधि आत्मविषयमध्यात्मम् ।
 अध्यात्मज्ञानम् । न । आत्मानमधिकृत्य
 प्रवृत्ते आत्मानात्मविवेकज्ञाने ॥
 अध्यात्मनित्यः । चि । परमात्मस्वरूपालो
 चनतत्परे ॥ अध्यात्मे आत्मज्ञानेनि
 त्यः परिनिष्ठितः ॥
 अध्यात्मयोगः । पुं । विषयेभ्यः प्रतिसंह
 त्तचेतस आत्मनि समाधाने ॥
 अध्यात्मविद्या । स्त्री । आत्मतत्त्वविद्या
 याम् ॥
 अध्यापकः । चि । अध्यापयितरि । उपा
 ध्याये । अध्यापयति । इङ् । अध्ययने
 खलु ॥
 अध्यापनम् । न् । विप्रस्यासाधारणकर्म
 विशेषे । ब्रह्मयज्ञे । पाठने । विद्याप्र
 दाने ॥ अध्यापनञ्च ब्राह्मणस्य वृत्तिर्न
 चाशब्दश्चतसुपस्त्रिष्यन्तिशिष्यादितिकै
 यटः । अतो ब्राह्मणेनावश्यंशब्दाच्चे
 याः । नचान्तरेणत्याकणलघुनोपाये
 न शब्दाशक्याविज्ञातुमिति भाष्यम् ॥
 अध्यापयिता । चि । पाठगुरौ । अध्याप
 नकर्त्तरि । उपाध्याये ॥

अध्यावा

अध्यापितः । चि । पाठिते ॥
 अध्यायः । पुं । अध्ययने ॥ प्रकरणे । पु
 राणपरिच्छेदे । यथा । सर्गावर्मः प
 रिच्छेदोद्घाताध्यायाङ्कसङ्गच्छाः ।
 उच्छासः परिवर्त्तश्चपटलः काण्डमे
 वच । स्थानप्रकरणञ्चैव पूर्वोक्तासा
 न्हिकानिच ॥ पुराणादौपरिच्छेदा
 अनेकेपरिकीर्त्तिता इति ॥ चि । ध्या
 नशून्ये । अधीयतेऽसौ । इङ् । नि
 त्यमधिपूर्वः । इङ्श्चेतिघञ् । यद्वा
 । अधीयतेऽस्मिन् । अध्यायन्यायेति
 घञन्तोनिपात्यते ॥
 अध्याखण्डम् । चि । समाखण्डे । कृता
 रोहणे । अभ्यधिके । अध्याङ्पूर्वा
 द्रुहेर्गत्त्यर्थकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरि
 कर्मणिवातः । टत्त्वधत्त्वटुत्त्वटलोप
 दीर्घाः ॥
 अध्यारोपः । पुं । असर्पभूतायारञ्जौ
 सर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्वारोपे । स
 च्चिदानन्दानन्तादयब्रह्मखण्डानादि-
 सकलजडसमूहस्यारोपणे ॥
 अध्यावाहनिकम् । न । पितृगृहात्भ
 र्तृगृहं नीयमानयास्त्रियालब्धेधने ।
 यथा । यत्पुनर्लभतेनारीनीयमाना
 हिपैतृकात् । अध्यावाहनिकं नाम त
 तस्त्रीधनमुदाहृतमितिकात्यायनः ॥
 पैतृकादित्येकशेषात्पितृमातृकुला

अधूढः

तयल्लभतेधनमितितदर्थः ।

अध्याशनम् । न । भुक्तस्योपरिभूयोभोजने ॥ यथा । राजन्मध्याशनं त्याज्यं त्याज्यंतुविषमाशनम् । त्यजेद्विरुद्धमाहारं तत्सर्वदोषकारकमिति ।

अध्यासः । पुं । स्मृतिरूपेपरचपूर्वदृष्टावभासे । यत्रयदध्यासस्तद्विरेकाग्रहणनिबन्धने भ्रमे । यत्रयदध्यासस्तस्यैव विपरीतधर्मस्त्वकल्पनायाम् । अन्यत्रान्यधर्मावभासे । वस्तुन्यन्यबुद्धौ । अविद्यायाम् । आसनम् । आसउपवेशने । घञ् । अधिउपरिआसः ॥

अध्यासितः । चि । निषेविते । अधिप्रिते ॥ अध्याहरणम् । न । ऊहने । तर्कणे ॥

अध्याङ् पूर्वाङ्गतेर्ल्युट् ॥

अध्याहारः । पुं । तर्क । ऊहे । आकांक्षासमापकपदानुसन्धाने । अध्याहरणम् । अध्याङ् पूर्वाङ्गोभावेघञ् । अपूर्वात्तेचरणे ॥

अधुषितः । चि । उपिते । वसाइति भाषा ॥

अधुष्टः । चि । सार्द्धचिसंख्यायाम् ॥

अधुष्टः । पुं । उष्ट्रयुक्तस्थे ॥ उष्ट्रवाह्यप्रेङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

अधूढः । पुं । ईश्वरे ॥ चि । अधिकवृद्धाच्चे । समृद्धे ॥ उपरिभावेनस्थिते ॥ यथा । ऋच्यधूढं सामेति ॥

अध्वा

अधूढा । स्त्री । कृतसापत्निकायाम् ।

कृताऽनेकविवाहस्य प्रागूढयोषिति ॥ अधिउपरिऊढमुदहनमस्याः ॥

अधोषणम् । न । गुर्वादेराग्राधस्य प्रवर्त्तनायाम् । प्रार्थनायाम् । समानस्याधिकस्य वाक्छ्विगाचार्यादेः प्रवर्त्तनायाम् ॥

अधोषणा । स्त्री । याचने ॥ निष्कृष्टस्योत्कृष्टं प्रतिप्रवर्त्तनायाम् । गुर्वादेः प्रार्थनया कश्चिदर्थेनियोजने इति स्वामी । सनौ । गुर्वाद्याग्राधने । अधोषणम् । इषेरनिच्छार्थस्येत्युच् ॥

अधोष्यमाणः । चि । अध्ययनं करिष्यमाणे ॥

अधुवः । चि । अनित्ये ॥ अस्थिरे । फलजनकतानियमशून्ये ॥ नधुवः ॥

अध्वगः । पुं । पथिके ॥ स्त्र्यर्थे ॥ उप्रे ॥ खेसरे । खच्चरइतिभाषा प्रसिद्धे ॥ अध्वानंगच्छतीतिविग्रहे अन्तात्त्यन्ताध्वदूरेत्यदिनागमेडः प्रत्ययः ॥

अध्वगभोग्यः । पुं । आम्नातकवृत्ते ॥

अध्वगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ टाप् ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

अध्वजा । स्त्री । स्वर्गुलीवृत्ते । हेमंपुष्याम् ॥

अध्वा । पुं । मार्गे । गन्तव्यत्वेनलोकप्रसिद्धेकोशयोजनादौनियतपरिमा

अध्वान्त

यो ॥ संस्थाने । अवस्कन्दे । काले ॥
अतिवलम् । अदभक्ष्यो । अदेर्दुषेति
कनिष धश्चान्तादेशः ॥

अध्वनीनः । चि । पथिके । अध्वानम
लंगच्छति । अध्वनेयत्स्वावित्तिखः ।
आत्माध्वानैखे इतिटिलोपोन ॥

अध्वन्यः । चि । पथिके । अध्वानमलं
गच्छति । अध्वनेयत्स्वावित्तियत् ।
येचाभावकर्मणोरितिटिलोपोन ॥

अध्वरः । पुं । क्रतौ । सावधाने । वसु
भेदे । नध्वरति । ध्रुकैटिल्ये । अ
च् ॥ अध्वानंरातिवा । आतोनुपे
तिकः ॥

अध्वरथः । पुं । परिघातिके । अध्वग
मनोपयुक्तरथे । इतिहेमचन्द्रः । दूते
॥ अध्वनेरथः । अध्वारथोऽस्यवा ॥

अध्वर्युः । पुं । यजुर्वेदर्चिजि । अध्व
रमिच्छति । सुपइतिक्वच् । कथ
ध्वरपृतनस्त्वर्चिलोपः । क्वाच्छन्दसी
त्युः ॥ नध्वरति । ध्रुकैटिल्ये । वि
च् । अध्वरंयाति । यौतिवा मिवतद्वा
दित्वाड्डुर्वा ॥

अध्वर्युः । स्त्री । अध्वर्युशाखाधेय्याम् ॥
अध्वर्युशाखाधेतृवंशोद्भवायाम् ॥ यो
पधत्वाट्टुन् ॥

अध्वशल्यः । पुं । अपामार्गे ।

अध्वान्तशाखः । पुं । स्योनाकद्री ।

अनघः

अनः । पुं । प्राणे । अनिति । अनप्रा
णने । अच् ॥

अनंशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् । इति
जटाधरः ॥

अनक्षम् । चि । अक्षशून्ये । अन्ये । अ
क्षिविहीने ॥

अनक्षरम् । न । दुर्वचने । गुणाक्षेपक
दोषोत्थवाक्ये । अवाक्ये । निन्दावच
ने । दुर्वचसि । गाली इतिभाषाया
म् । नमश्चस्तान्यक्षराण्यक्षिन् । अ
क्षराणामप्राशस्त्यं चार्थद्वारकम् ॥

अनक्षि । न । मन्दाक्षिण ॥ चि । तद्धति ॥
अनगारः । पुं । क्षुषी । मुनौ ॥ चि । अ-
गारशून्ये ॥

अनग्निः । पुं । श्रोतस्मार्त्तकर्महीने ।
यथा । अनग्निब्राह्मणाः कलाविति ।
अग्निसंस्काररहितेपरिभाजके । अच
शौनकः । सर्वसङ्गनिवृत्तस्य ध्यानयोग
रतस्य च । नतस्य दहनं कार्यं नैव पिण्डो
दकक्रिया । निदध्यात्प्रणवेनैव विस्ते
भिचोः कलेवरम् । प्रोच्यंस्वनन
श्चैव सर्वं तेनैव कारयेदिति ॥

अनग्निका । स्त्री । दृष्टरजस्कायां कन्ना
याम् ॥

अनघः । चि । निर्मले ॥ अपापे । मनो
चे । हृद्ये । अदुःखे । अव्यसने ॥ अ
घंनविद्यतेयस्य ॥

अनङ्गा

अनङ्गम् । न । आकाशे ॥ मनसि । पुं ।
मदने ॥ नास्ति अङ्गमस्य । नाङ्गं चा
नमस्मादिति वा ॥ दशास्यावस्था भ
वन्ति । तायथा । दृङ्मनस्यङ्गसंक
ल्पाजागरः कृशतारतिः । ह्रीत्यागो
न्मादमूर्च्छा श्वदृश्यनङ्गदशादशेति
॥ चि । अङ्गरहिते ॥

अनङ्गकम् । न । मनसि ।

अनङ्गशेखरः । पुं । दण्डकष्टभेदे ॥
यथा । प्रतापतापतापितप्रतीपभूप-
ते शरविशानिशाकरप्रभाससद्यशो-
धन स्वदानवारिधारयादरिद्रतानल
ज्वलद्द्विजालितापहारकस्वभावशो-
भन । भुजङ्गमङ्गलोदितः प्रसङ्गसङ्ग-
तेः सभान्तरे निवेदितो विधायकः कवि
त्रियः क्रमाल्लघौगुरौयथेच्छयानिवे
शिते भवेदनङ्गशेखरः सुधांसुशेखर
प्रियइति ॥

अनङ्गासुहृत् । पुं । शिवे । इति हेमचन्द्रः ॥

अनङ्गः । चिं । कलुषे । भिन्नोऽच्छात् ।
नजंतत्पुरुषः । नलोपो नजः । तस्मा
न्नुडचि ॥

अनङ्गमम् । न । व्योम्नि । तत्त्वे ॥ पुं ।
नारायणे । चिं । अङ्गनशून्ये । ना-
स्ति अङ्गनमस्मिन् ॥

अनङ्गजिह्वा । स्त्री । गोजिह्वाद्ये ॥

अनङ्गान् । पुं । घण्डे । वृषभे । अनः

अनध्या

शकटंवहति । वहप्रापये । अनसिव
हेः क्षिप् अनसोऽश्चेति क्षिप् अनसो
डास्तादेशश्च । यजादिस्वात् सम्प्रसा
रणम् ॥

अनङ्गुही । स्त्री । सौरभेय्याम् । गौरा
दिस्वानङ्गीष् ॥

अनङ्गाही । स्त्री । सौरभेय्याम् । आम
नङ्गुहः स्त्रियां वापत्तथ्यइति अनङ्गुहआ
मिगौरादिस्वानङ्गीष् ॥

अनतिरेकः । पुं । अभेदे ॥

अनद्यः । पुं । गौरसर्पये । इति राजनि
घण्टः ॥

अनध्यक्षः । चिं । अध्यक्षभिन्ने । अप्र-
त्यक्षे ॥

अनध्यायः । पुं । अनध्ययने ॥ सचद्विवि
धो नित्यो नैमित्तिकश्चेति । तथाहि ।
चातुर्मास्यद्वितीयासुमन्वादिषु युगा
दिषु । अष्टकासु च सङ्क्रान्ताशयने वा
धने हरेः । अनध्यायं प्रकुर्वीत तथा सो
पपदासु च । नैमित्तिकास्तु । निर्घा
तभूकम्पोत्कादिपतनादिसर्वाङ्गतेषु
। अग्न्युत्पाते । अकालवृष्टौ । सन्ध्या
गर्जने । चौरैरुपद्रुते ग्रामे । सङ्ग्रामे ।
सोमसूर्यग्रहे । दिग्दाहे । विद्युत्स
न्निपाते । इत्यादिषु नैमित्तिकानध्या
यः । छिद्राण्येतानि विप्राणां च अनध्या
याः प्रकीर्तिताः । छिद्रेभ्यः सर्वातः ॥

अनन्त

ब्राह्मणेन यदर्जितम् । तत्कालेतस्य
रक्षांसिश्चयं ब्रह्मयशोवल्लम् । सर्व
मादायगच्छन्ति वर्जयन्तीषितंफल
मिति॥

अननुगतम् । न । आत्मतत्त्वे ॥ चि । अनु
गतभिन्ने ॥

अननुभाषणम् । न । विज्ञातस्य परिषदा
चिरभिहितस्याप्यप्रत्युच्चारणमननु-
भाषणम् । पश्य ०५।५८ ॥

अनन्तः । पुं । केशवे ॥ यथा । गन्धर्वा
शरसः सिद्धाः किन्नरोरगचारणाः ।
नान्तंगुणानांगच्छन्ति तेनाऽनन्तोयम-
व्यय इति विष्णुपुराणम् ॥ अन्तःसीमा
द्वयत्तानविद्यते यस्य ॥ शेषे । नागजा
तिराजे ॥ वलदेवे ॥ सिन्दुवारवृत्ते ॥
अनन्तजिति ॥ चि । अनवधौ ॥ अप-
रिच्छिन्ने । अविनाशिनि । व्यापित्वा
म्रित्यत्त्वात्मत्वात्देशकालवस्तु
परिच्छेदभूत्ये परमेश्वरे ॥ अवि-
द्यमानोऽन्तः कार्यो यस्य ॥ अखण्डे ॥
न । सुरवर्त्मनि ॥ अभ्रके ॥ नास्त्य-
न्तो यस्य ॥

अनन्तकरः । चि । असमाप्तिकरे ॥ अ-
नन्तं करोति । दिवाविभेतिटः ॥

अनन्तजित् । पुं । वुडुगणभेदे । जि-
नानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतचतुर्दशजि-
ने ॥ अनन्ते ॥ अनन्तं जयति जेष्यति

अनन्त

वा । जिजये । कृप् । तुक् ॥ विष्णौ ॥
अनन्तान्यसंख्यातानिभूतानि युद्धकी-
डादिषु सर्वत्राचिन्त्यशक्तितयाजयती-
ति ॥

अनन्ततीर्थकृत् । पुं । अनन्तजिति । वु-
डुगणभेदे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अनन्तमात्रः । चि । एतावत्त्वमस्येति परि-
च्छेत्तुमशक्ये ॥ मात्रापरिच्छित्तिः सा
अनन्तायस्य ॥

अनन्तमूर्तिः । पुं । सर्वात्मनि । परमात्म-
नि । अखण्डैकरसे ॥ अनन्तादेशतः
कालतोवस्तुतः स्वरूपतस्तावत् परि-
च्छेदरहितामूर्तिः स्वभावो यस्य ॥

अनन्तमूलः । पुं । करालाख्यौषधौ ॥ मु-
गन्धायाम् । स्थूलग्रन्थौ । वचाप्रभेदे ॥

अनन्तरम् । न । पराचीनकाले । प-
श्चादर्थे ॥ चि । चिदेकरसे परमात्म-
नि ॥ नयस्य अन्तरं भिन्नजातीयं किञ्चि-
द्विद्यते सः ॥ छिद्रशून्ये ॥ सन्निहिते ।
अव्यवहिते । संसक्ते ॥ अन्तरं छिद्रं त-
च्छून्यम् ॥

अनन्तरितम् । चि । अव्यवहिते ॥

अनन्तरूपः । पुं । भगवति । विश्वरूपे ॥
चि । अनन्तरूपविशिष्टे ॥ अनन्तानि
रूपाण्यस्य ॥

अनन्तलोकः । पुं । स्वर्गलोके । अन-
न्तश्चासौलोकश्च ॥

अनन्यः

अनन्तविजयः । पुं । युधिष्ठिरस्वराजः श
कुं । अनन्तोविजयोयस्मिन् ।

अनन्तवीर्यः । पुं । अर्चनभेदे । भावि
कस्येजिमानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतेष्वयो
विंशेतीर्थकरजिने । चि । दृढवीर्ये ।
अनन्तप्रभावे । अनन्ताभिर्वीर्याख्य
स्मिन् । अनन्तवीर्ययस्यवा ।

अनन्तव्रतम् । न । भाद्र शुक्लचतुर्दशीक
र्तव्येऽनन्तदेवस्यव्रते ।

अनन्तशीर्षा । स्त्री । वासुकेः पत्न्याम् ।

अनन्ता । स्त्री । विशल्यायाम् । शाकप्र
भेदे । शारिबायाम् । दुरालभायाम्
॥ दूर्वयोः ॥ कखायाम् ॥ पथ्यायाम् ।
पार्श्व्याम् । आमलक्याम् ॥ विश्वंभ
रायाम् । गुडूच्याम् । अग्निमन्यवृक्षे
॥ वषासे । वृद्धशक्त्यन्तरे । तारावाम्
॥ नास्त्यन्तोऽस्याः । अनन्तः शेषोस्ति
धारकोऽस्याः अर्शभायश्च ।

अनन्तात्मा । पुं । नारायणे ॥ देशतः का
चतोवस्तु तश्चापरिच्छिन्नस्वरूपत्वा
त् अनन्तः आत्मा अस्य ।

अनन्तिका । स्त्री । माघोर्जमाधवेषाणां
धूर्वामासीधु ।

अनन्तेशः । पुं । हरे ।

अनन्दः । वि । अमानन्दे । असुखे । औ
पनिषदोयम् ।

अनन्यः । चि । सर्वभोगनिस्पृहे । सर्वादे

अनन्यः

तदर्शनि । अहमेवभगवान् वासु
देवः सर्वात्मा न मद्बुद्धतिरिक्तं किञ्चि
दस्तीतिज्ञानवतिब्रह्मात्मैक्यनिष्ठे ।
अपृथग्दर्शनि । नविद्यतेऽन्योविष
योयस्य यस्मिन् वा । अन्योभेददृष्टि
विषयोनविद्यतेयस्यवा । नविद्यते
स्वेष्टंविनाऽन्यदालम्बनंयस्येतिवा ।
अद्वितीये । एकाकिनि ।

अनन्यगतिकः । चि । एकाग्रये । गत्य
न्तररहिते । यथा । अनन्यगतिकेज
नेविगतपातकेचातकेयथावृक्षितथा
कुरुप्रियतथापिनान्यंभजे इत्युद्भटः ।

अनन्यचेताः । चि । तदेकचित्ते । नअ
न्यचेताः ॥

अनन्यजः । पुं । कामे । नास्त्यन्यस्य
स्मात्अनन्योविष्णुः । ततोजातः । म
नसोऽन्यस्मान्जायते इतिवा । चि ।
अनन्यभवे ।

अनन्यभवः । चि । अन्यस्यासाध्ये । अ
न्यस्यनभवतीति तथा । पचाद्यजस्तो
त्तरपदेननञ् समासः ।

अनन्यभावः । चि । एकात्मभक्ते । नवि
द्यतेअन्यस्मिन् भावो यस्य ॥

अनन्यवृत्तिः । चि । एकाग्र्ये । एकताने
इत्यमरः । नअन्यावृत्तिरस्य ।

अनन्यक् । चि । अननुगते । अनुअन्य
तीत्यन्यक् । नअन्यक् अनन्यक् न

अनप

अनन्वयः । पुं । अर्थालङ्कारविशेषे । यथा । उपमानोपमेयत्वे एकस्यैवैकवाक्ये । अनन्वयः ॥ उपमानान्तरसम्बन्धाभावोऽनन्वयः । यथा । न केवलं भाति नितान्तकान्तिर्नितम्बिनी सैव नितम्बिनीव । यावद्विलासायुधलास्यवासास्ते तद्विलासाद्वतद्विलासाः । अवयवकारोभिन्नक्रमः । सानि तम्बिन्येव केवलं नितम्बिनीव नितान्तकान्तिर्भातीति न यावत् अपि चित्त्यर्थः । ते अनुभवैकगोचरास्तस्याविलासास्तद्विलासाद्वतमान्तीति वचनविपरिणामेनान्वयः । कीदृशाः । विलासायुधस्य कामस्य लासोन्वत्यंतस्य वसानिवासभूताः । नितम्बिनी सैव नितम्बिनीव तन्माव नितम्बिनी सदृशीति वार्थः । तेन स्फुटतया व्यक्त्यैक्यलाभः । एवञ्च तत्रैव तदुपमानाऽन्वेतीत्यनन्वयोऽलङ्कारः । तत्फलञ्च निरूपमत्त्वबोधः । इति काव्यप्रकाशोदाहरणस्यार्थः ॥

अनपदेशः । पुं । असाधके ।

अनपरम् । वि । पश्चाद्भाविकार्यसम्बन्धविधुरे प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि । अपरं कार्यं न विद्यते यस्य तत् अकार्यमिति यावत् ॥ इतरशून्ये ।

अनपवर्गवीर्यः । वि । अच्छीणप्रभावे ।

अनयः

अनपायी । वि । अपायविधुरे । अनश्वरे । निश्चले ।

अनपेक्षः । वि । निरपेक्षे । सर्वेषु भोगोपकरणेषु यदृच्छेपनीतेष्वपि निःस्पृहे । अपेक्षावर्जिते । हेये ।

अनभिन्नः । वि । अविदुषि । मूर्खे । न अभिन्नः । यथा । धिक्त्वाञ्चूततरोपरापरपरिज्ञानाऽनभिन्नो भवानिति ।

अनभियुक्तः । वि । अनादृते ॥ असम्पत्ते ।

अनभिलाषः । पुं । अरुचौ । अनिच्छायाम् ।

अनभिभ्यंक्तिः । स्त्री । अनुद्भूतरूपवत्त्वे । अथाकृते ।

अनभिष्वङ्गः । वि । पुत्रादौ प्रीतिहीने । अन्यस्मिन् सुखिनिदुःखिनिवाऽहमेव सुखीदुःखी चेति अनन्यभावनया प्रीत्यतिशयोऽभिष्वङ्गस्तद्रहिते ।

अनभ्युदितम् । वि । अनभिप्रकाशिते ।

अनमः । पुं । द्विजे । ब्राह्मणे । इति-त्रिकाण्डशेषः ।

अनमितम्पचः । वि । कृपणे । नमितम्पचोऽमितम्पचः । तद्विन्नोऽनमितम्पचः ॥

अनम्बरः । पुं । वैदुविशेषे ॥ इति सिद्धास्तशिरोमसौ गोलाध्यायः ।

अनयः । पुं । अशुभदैवे । विपदि ॥

अनलः

सने । अनीतैः । दूतविदांप्रसव्यग
तैः । तेषामप्रदक्षिणगमने । ननय
नम् अनेनवा । खीञ् प्रापणे । एरच्
। विरोधेनञ् । अयात्शुभावहवि-
धेरन्यः ।

अनर्गलम् । त्रि । प्रतिबन्धकरहिते । नि
रावाधे ॥ नविद्यते अर्गलंयस्मिन् ॥

अनर्थः । त्रि । अमूल्ये ।

अनर्थः । पुं । हरौ ॥ नविद्यतेअर्थः प्रयो
जनमस्य प्राप्तकामत्वात् । त्रि । अ
र्थिनःप्रतिकूले । यथा । अर्थमनर्थ
भावयन्नित्यं नास्तिततः सुखलेशः स
त्यम् । पुत्रादपिधनभाजाभीतिः
सर्वत्रैषाविदितानीतिरितिमोहमु-
त्तरः । नअर्थः । अर्थरहिते ।

अनर्थकम् । न । प्रलापे । समुदायार्थ
रहितसार्थवाक्ये । अवहवाक्ये । त्रि ।
व्यर्थे ॥ नअर्थोयस्य । अर्थान्नअस्त्युरः
प्रभृतिषुपाठान्नित्यंकप्समासान्तः ।

अनर्थमूलम् । न । आत्माज्ञाने ॥ यथा ॥
आत्माज्ञानमनर्थानांमूलंलोकेपिने-
तरत् । स्वपराक्रममज्ञात्वायुध्यन्प्रि
यतएवहीति ।

अनर्थान्तरम् । न । अभेदे । एकार्थे ।
अनर्थी । त्रि । निस्पृहे ।

अनलः । पुं । वन्हौ ॥ नविद्यते अलं प-
र्याप्तिर्यस्येत्यनलः ॥ वसुभेदे ॥ नला

अनव

भावे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥ त्रिषु ॥ चि
वके ॥ रक्तचिचके ॥ भस्मातके । पित्ते
। अनित्यनेन । अनप्राग्ने । वृषा-
दित्त्वात्कलच् ॥ ५० वत्सरे ॥ यथा ।
दुर्भिक्षंजायतेघोरंधान्यौषधिप्रपीड
नम् । अनलेचसमाख्यातंनावकार्या
विचारणेति । भगवतिवासुदेवे ॥ अल
नम् अलः । अलेर्भूषणाद्यर्थाद्भावेघ
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद्भवृद्धिः । घञर्थेको
वा । अलः पर्याप्तिः शक्तिसम्पदांपरि
च्छित्तिरियत्तासानविद्यतेऽस्य-
नलः ।

अनलदः । पुं । जले । अनलं सन्तापं द-
तिखण्डयति इतिविग्रहः ।

अनलनामा । पुं । चिचके ।

अनलप्रभा । स्त्री । ज्योतिष्मतीलता-
याम् ॥

अनलप्रिया । स्त्री । अग्राय्याम् । अन-
लस्यप्रिया ।

अनलिः । पुं । मुनिद्रुमे । वकटक्षे ।
इति त्रिकाण्डशेषः ।

अनल्पः । त्रि । बहुषु ।

अनवः । त्रि । प्राचीने । ननवः ।

अनवधानम् । न । अमनोयोगे । प्रमा
दे । त्रि । तद्विशिष्टे । नअवधान
मस्य ।

अनवधानता । स्त्री । प्रमादे । अविमृष्ट

अनव

कृत्वे । न अवधानमस्य । तस्य भावः । त
ल । यथा । कर्त्तव्याकरणं यत्र समर्थस्य
कचिद्भवेत् । उच्यते दितयं तत्र प्रमादो
ऽनवधानेनेति शब्दरत्नावली ।

अनवनः । वि । अरक्षणे । हन्तरि । अ
वतेः कर्त्तरि ल्युट् । न अवनरक्षणां य
स्मात् ।

अनवमः । वि । समाने । सदृशे । न अ
वमः । नवमादन्यस्मिन् । ननवमः ।

अनवरः । वि । प्रधाने । श्रेष्ठे । अकनि
ष्ठे । न अनवरः ।

अनवरतम् । न । अविरते । निरन्तरे ।
उत्कृष्टे । नास्ति अवरतयध । क्रिया
विशेषणत्वेऽस्य क्लीबत्वम् । द्रव्यविशे
षणेतु विलिङ्गत्वम् ॥

अनवराद्धः । वि । मुख्ये । अवरस्मिन्नर्थे
भवः । अर्द्धाद्यत् । परावराधमेत्तम
पूर्वाच्च । न अनवराद्धः । न भित्तिस
मासः ॥

अनवलोभनम् । न । सीमन्तोन्नयनान
न्तरं चतुर्थे मासिकर्त्तव्ये संस्कारविशे
षे । चतुर्थेऽनवलोभनमिच्छाश्रया
यनः ।

अनवसरः । वि । निरवकाशे । पुं । अ
वसरस्याभावे ।

अनवस्करम् । वि । निशोध्ये । निर्णि
ते । अपनीतमले ॥ नावस्करोति ।

अनः

अनवस्थः । वि । अवस्थितिरहिते । न
अवस्थाप्रतिष्ठाप्यस्थः ॥

अनवस्था । स्त्री । तर्कविशेषे । तस्य ल
क्षणं यथा । उपपाद्योपपादकयो
रविश्रान्तिरिति मीमांसकाः । अव्य
वस्थितपरम्परारोपाधीनानिष्टप्रसङ्गे
। यथा । यदि घटत्वं घटजन्यत्वव्याप्यं
स्यात् कपालसमवेतत्वव्याप्यं न स्यात्
॥ स्थित्यभावे ॥

अनवस्थानम् । न । अव्यवस्थाने । पुं ।
वायौ । पवने । वि । चञ्चले । न अ
वस्थानं यस्य ॥

अनवस्थितः । वि । अव्यवस्थिते ।
अनवस्थितत्वम् । न । लब्धायामपि समा
धिभूमौ प्रयत्नशैथिल्याच्चित्तस्य तत्राप्र
तिष्ठितत्वे ।

अनवस्थितिः । स्त्री । चापले । मात्सर्य
द्वेषरागादेश्चापलन्तवनवस्थितिः ।
न अवस्थितिः ।

अनशनम् । न । उपवासे । कामानश
ने । वि । तदति । न अशनं भक्षणं
यस्मिन् यस्य वा तत् ।

अनश्नन् । वि । अभुञ्जाने ।

अनश्वरः । वि । शश्वते । ननश्वरः ।

अनः । न । शकटे । मातरि । ओदने ॥

प्राणिजन्मनि । अनिति चीकरोति ।

अनप्राणने । असुम् ।

अनाग

अनख्या । स्त्री । अचेःपत्न्याम् । कर्ह
ममुनेःकन्यायाम् । त्रि । अख्याशून्ये
। अस्यालक्षणांयथा । नगुणान्गुणि-
नोहन्तिस्तौतिमन्दगणानपि । मान्य
दोषेषुरमतेसानख्याप्रशोत्तितेति
वृहस्पतिः ॥

अनख्युः । त्रि । अनिन्दके । सन्तःप्रण-
यिवाक्यानिगृह्णन्ति नख्यवद्वतिभ
ट्टपादाः ॥

अनहंवादी । त्रि । गर्वाक्तिरहिते ॥ यः
कर्त्ताहमितिवदनशीलो न भवति-
सः ॥

अनहङ्कारः । त्रि । अहङ्कारविधुरे ।

अनहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वाभावे । अशोचे
। इतित्रिकाण्डशेषः ॥

अनाकारः । त्रि । निराकृती । निरा
कारे ॥

अनाकुलम् । त्रि । अव्यग्रमनसि । एका
ग्रमनसि । स्थिरे । एकाग्रे । असङ्की
र्ण्ये ॥ नञाकुलम् ॥

अनाक्रान्तः । त्रि । अपराजिते । नञा
क्रान्तः ॥

अनाक्रान्ता । स्त्री । कष्टकार्याम् । न
आक्रान्ता ॥

अनागतः । त्रि । वर्त्तमानप्रागभावप्रति
वेगिनिकाले । भविष्यति ॥ अना
याते । अनुपस्थिते । अजाते । यथा

अनादिः .

। अनागतादिसिद्धेननस्यादनुमिति
स्तदेतिकारिकावली । न आगतः ॥

अनागतार्त्तवा । स्त्री । अरजस्कस्त्रियम
। नमिकायाम् । अनागतमार्त्तवर्-
जोऽस्याः ॥

अनाचारः । पुं । कदाचारे । श्रुतिस्मृति
विरुद्धकर्मकरणे । सर्वदेशेष्वनाचारः
पथिताम्बूलचर्वणम् । चि । तद्विशि
ष्टे ॥

अनातपः । पुं । छायायाम् । रौद्राभा-
वे ॥

अनात्मः । पुं । शरीरादौ । यथा । अ
प्राप्तः प्राप्यतेयोयमप्यक्तस्त्यज्यतेत-
था । जानीयात्तमनात्मानं बुद्ध्यान्व-
पुरादिकमिति ॥

अनात्म्यः । त्रि । रागादिदोषरहिते ।
आत्मनिमनसिभवम् रागादि । तद्र
हितः ॥

अनाथः । त्रि । स्वतन्त्रे । प्रभुहीने । न
विद्यतेनाथोयस्य ॥

अनादरः । पुं । परिभवे । तिरस्कृतौ ।
नञादरः ॥

अनादिः । पुं । परमेश्वरे ॥ चतुर्वक्त्रेब्रह्म
णि ॥ चि । आदिरहिते । नविद्यते
आदिःकारणयस्यसः । यथा । जीवई
शोविशुद्धचित्तत्वेष्टांभेदःपरस्परम् ।
अविद्यातद्वितोर्योगः षडस्राक्षमना

अनामा

दयः ॥ इतिवेदान्तरहस्यम् ।

अनादिस्त्वम् । न । उत्पत्तिमत्त्वेसति
सहेतुत्वेसतिकेनाप्यविदितमूलका-
रणात्त्वे ॥ भावेत्वः ॥

अनादिनिधनः । चि । आद्यन्तशून्ये ष-
ड्भावविकारवर्जिते परमेश्वरे ॥ आ-
दिर्जन्मनिधनंविनाशः । आदिश्चनि-
धनञ्च आदिनिधने जन्मविनाशौत-
द्वयंनविद्यतेयस्यसः ॥

अनादृतम् । चि । अवज्ञाते । कृतति-
रस्कारे ॥ नआदृतम् ॥

अनापन्नः । चि । अप्राप्ते ॥ नआपन्नः ॥
अनामकम् । न । अर्शेरोगे ॥ पुं । म-
लमासे ॥ अप्रशस्तंनामाऽस्य ॥

अनामयम् । न । आरोग्ये ॥ अवि-
द्यातत्कार्यात्मकरोगरहिते मोक्षा-
ख्ये पुरुषार्थे ॥ आत्मरूपे ॥ अस्तिजा-
यते वर्द्धतेइत्यादिषड्भावविकारशू-
न्यमात्मरूपम् तेषांविकाराणां देहा-
पाधिनिष्ठत्वात् आत्मनश्चदेहाभा-
वात्तद्विकाररहितमनामयमात्मैवे-
त्यर्थः ॥ आमयस्याऽभावः । अर्थाभा-
वेऽव्ययीभावः ॥ चि । तद्विशिष्टे ॥
अनामयमस्त्यस्य । अच् ॥

अनामयावी । चि । व्याधिविवर्जिते ।
दीप्तायौ ॥ नआमयावी ॥

अनामा । स्त्री । उपकनिष्ठाङ्गुलौ । न

अनार

नामग्रहसायोग्यमस्याः । ब्रह्मणोऽन-
याशिरश्चेदनात् । अतएवास्यांपवि-
त्रीक्रियते । डाप् ॥

अनामिका । स्त्री । अनामायाम् । अ-
नामैव । स्वार्थेकः । प्रत्ययस्यादिती-
त्त्वम् ॥

अनायत्तः । चि । अनधीने । अवशीभू-
ते । यथा । एतावज्जन्मसाफल्यं यद-
नायत्तवृत्तितेति ॥

अनायस्तः । चि । आयासहीने ।

अनायासः । पुं । अक्लेशे । यत्नाभावे ॥
अस्यलक्षणन्तु । शरीरंपीड्यते येन
सुशुम्भेनापि कर्मणा । अत्यन्तंतन्त्र-
कुर्वीतअनायासः सउच्यतेइत्येकाद-
शीतत्त्वम् । यथा । अनायासेनमर-
णंविनादैर्न्येनजीवनम् । अनाराधि-
तगोविन्दचरणस्यकथंभवेदिति ॥

अनायासकृतम् । चि । विनायतकृते ।
न । फागटे ॥ अनायासेनकृतम् ॥

अनारतम् । न । सन्तते ॥ चि । तद्युक्ते
॥ आङ्पूर्वैरभिर्विरामे । अविद्यमा-
नमारतंयस्मिन् । क्रियाविशेषणत्वे
क्लीबत्त्वम् । द्रव्यविशेषणेतु चिलिङ्ग-
त्त्वम् ॥

अनारम्भणम् । चि । निरालम्बे ॥

अनारम्भः । पुं । अननुष्ठाने । नआर-
म्भः ॥

अनाद्य

अनार्जवः । पुं । रोगे । ऋजुस्वाभावे ।
धि । तद्वति ॥

अनार्त्तवम् । न । पौषादिमासचतुष्ट-
ये वर्षाभवेजले । यथा । अनार्त्तवंप्र-
मुंचन्तिवारिवारिधरास्तु यत् । तस्मिन्
दोषाय सर्वेषां देहिनां परिकीर्तित-
मिति । ऋतौ भवम् आर्त्तवम् । न-
आर्त्तवम् ॥

अनार्यः । चि । दुर्जने । दुःशीले । न-
आर्यः ॥

अनार्यकम् । न । अगुरुकाष्ठे ॥ इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अनार्यजम् । न । जोङ्गके ॥ इति हेमच-
न्द्रः । चि । नीचजांते ॥

अनार्यजुष्टम् । त्रि । मुमुक्षुभिरसेविते
॥ अनार्यजुष्टम् ॥

अनार्यतित्तः । पुं । भूनिम्बे । चिराति-
क्ते ॥ अनार्यप्रियश्वासौ तित्तश्च शा-
कपार्थिवादः ॥

अनाविद्धः । चि । अनभिभूते ॥ न आ-
विद्धः ॥

अनाविलः । त्रि । निर्मले ॥ न आवि-
लः ॥

अनाहतः । त्रि । प्रथमे ॥ आवरणवर्जि-
ते ॥

अनाद्युष्टिः । स्त्री । वर्षणाभावे । इति-
विशेषे ॥

अनाह

अनाशकम् । न । कामानशने । न तु-
भोजननिवृत्तिरनाशकम् भोजननि-
वृत्तौ प्रियतएवेति तपसानाशकेने-
त्यव्ययभाष्यम् ॥

अनाशकायनम् । न । उपवासपरायण-
त्वे ॥

अनाशी । पुं । अपरिच्छिन्ने । आत्म-
नि ॥

अनाश्रितः । चि । अनपेक्ष्यमाणे । फ-
लाभिसन्धिरहिते । न आश्रितः ।
आश्रयप्राप्तिरहिते ॥

अनाश्वान् । चि । अशनमकुर्वाणो । उ-
पेयिवाननाश्वाननूषानश्चेति न अपू-
र्वादश्नातेः कसुरिटोभावश्च निपात्य-
ते । धृतजपधृतेरनाशुषश्चतिभार-
विः ॥

अनासिकः । चि । नासिकारहिते । वि-
ख्ये ॥

अनास्था । स्त्री । अनादरे ॥ आस्था-
भावे ॥

अनाहतम् । न । षट्चक्रान्तर्गतहृदय-
स्थे द्वादशदले चतुर्थचक्रे ॥ यथा । श-
ब्दब्रह्ममयं शब्दानाहतं तत्र दृश्यते । अ-
नाहताख्यं तत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्त्ति-
तम् । आनन्दसदनं तत्तत्पुरुषाधिष्ठितं
परमिति देवीभागवतम् ॥ अनाहतो
नाम ताडनं विना जायमानः शब्दः ।

अनिभृ

मेनाहृतः शब्दोयस्मिंस्तच्छब्दानाह
तम् । वाहिताग्न्यादिष्वात्साधु ॥ पु
रुषाधिष्ठितम् रुद्राधिष्ठितम् । अनाह
तशब्दोमध्यमावाणीरूपोच्चेयः ॥ चि ।
छेदोभोगः क्षालनञ्चहननम् तद्रहि
तेवस्त्रे । नूतनवस्त्रे । आघातरहिते ।
अगुणिताङ्गे । आहन्यतेस्मक्तः । न
आहतंवा ।

अनिकेतः । चि । नियतनिवासरहिते
॥ नास्तिनिकेतोऽस्य ।

अनिक्षुः । पुं । इक्षुतुल्यायाम् । खाक्-
तेति आनाखुइतिच गौडख्याते । न-
इक्षुः । सादृश्येवनञ् ।

अनिगीर्णः । त्रि । अनुक्ते । विषस्यानि
गीर्णस्येति साहित्यदर्पणम् ।

अनिङ्गनम् । त्रि । अचले । निर्वातप्र-
दीपकल्पे ।

अनित्यः । त्रि । अध्रुवे । विनाशिनि ।
बाधयोग्ये । व्यक्ते । कालाद्यवच्छिन्ने ।
नस्थास्यतीतिलोकागमयोर्व्यवहार-
योग्ये । ननित्यः ॥ यथा । धर्म्मोऽनि-
त्यः । मुखदुःखेऽनित्ये जीवेऽनित्यो ह्ये-
तुरस्याप्यनित्यः । इतिभारतेभार-
तसारिणी ।

अनिद्रः । पुं । क्षयावस्थया स्पर्शशून्ये पर-
मात्मनि ॥ चि । निद्राशून्ये ।

अनिभृतः । चि । चपले । अविनीते ।

अनिह

ननिभृतः ।

अनिमिषः । पुं । स्त्री । सुरे ॥ मत्स्ये । पुं
। विष्णौ । अलुप्तदृष्टिष्वात् । काले
॥ ननिमिषति । मिषश्चेष्टे । इगु-
पधेतिकः । नञ्समासः ।

अनिमिषचेत्रम् । न । नैमिषारण्ये ।

अनिमिषाचार्यः । पुं । गुरौ । वृहस्प-
तौ । अनिमिषाणां देवानामाचार्यः ।

अनिमेषः । पुं । देवे । अविद्यमानेन
मेषोऽस्य । मत्स्ये ।

अनियतः । चि । अनैकान्तिके । अनि-
त्ये । अस्थायिनि । ननियतः ।

अनियन्त्रितः । त्रि । उच्छृङ्खले । उ-
दामे ।

अनिरुक्तः । चि । वाचामगोचरे ।

अनिरुदुः । पुं । कामपुत्रे । मनसोऽधि-
ष्ठातरि । उषापतौ । न । सन्धाने
। पश्चादिवन्धनरञ्जौ । त्रि । अप्र-
तिरुद्धे । चरे । ननिरुद्धोऽनिरुदुः ।
युद्धेकेनापिननिरुदुः ।

अनिरुदुपथम् । न । व्योम्नि । त्रि । अ-
वारितपथे ॥ अनिरुदुः रोधशून्यः
पन्थायस्मिन् यस्यवा ।

अनिरुद्धभामिनी । स्त्री । स्वैरिग्याम् ।
वाणकन्यायाम् । उषायाम् । अनि-
रुद्धाचासौभामिनी । अनिरुद्धस्यभा-
मिनीवा ।

अनिलः

अनिरोधः । पुं । अप्रतिबन्धे ।

अनिर्देश्यः । त्रि । निर्देश्युमशक्ये ॥ वच
नागोचरेपरमेश्वरे ॥ स्वसंवेद्यत्वात्
परस्मै इदं तदिति निर्देश्युमशक्यत्वात्
॥ अनिर्देश्यः । निर्विशेषः । सुखमा
वृत्तयेवस्तु निधर्माणामभावादिदं-
तदित्यादिसाधारणशब्दैर्द्रव्यं युक्तः
पाञ्चकइत्यादिविशेषणशब्दैश्चननिर्देश्यु-
मशक्यतइत्यनिर्देश्यः परमेश्वरः । अ-
न्यापिजातिगुणक्रियासंज्ञाभिर्निर्देश्य-
उमशक्यइत्यर्थः ।

अनिर्माल्या । स्त्री । लज्जापिकायाम् ॥
त्रि । निर्मात्यशून्ये ।

अनिर्वचनायः । त्रि । निर्वचनायोग्ये ।
वाक्यागम्ये ।

अनिर्विषाः । त्रि । विषादरहिते । न नि-
र्विषाः । न विद्यते निर्वेदोऽस्य वा । अ-
विरक्ते ।

अनिर्विषाचेताः । त्रि । अविरक्तचित्ते ।
इहजन्ममिजन्मान्तरेवा अस्मिन् वर्षे
वर्षान्तरेवा अद्यश्वोवासेत्यतिक्लृप्त-
येति धैर्ययुक्ते । अनिर्विषां चेतोयस्य ॥

अनिलः । पुं । वाते । अनन्यनेन । अ-
नप्राग्ने । सखिकल्यनिमहिभडिभ
ण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्यइल
च् ॥ गणदेवताभेदे । वाताः पञ्चाश
दूनकाः । इत्यति प्रेरणां करोति इ

अनीकः

तिरुलः । तद्रहितः । वसुभेदे । स्वा-
तिनश्चपे । त्रि । इत्याशून्ये ।

अनिलप्रकः । पुं । विभीतकवृक्षे ॥ इति
राजनिर्घण्टः ।

अनिलबन्धुः । पुं । कृत्तिकायाम् ॥
बन्धौ ।

अनिलयनः । त्रि । अनाधारे ॥

अनिलसखः । पुं । बन्धौ । अनिलस्य
सखा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ।

अनिलान्तकः । पुं । इन्द्रदीप्त्ये ।

अनिलामयः । पुं । वातरोगे ।

अनिशम् । न । सदा । सना । अविरते ।
निशा व्यापारराहित्यमुपचारात् ।
नास्ति निशाऽस्मिन् । क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्य क्लीबत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु त्रिलि-
ङ्गत्वम् ॥ रात्रिर्वर्जिते ।

अनिशम् । । सातत्ये ।

अनिष्टम् । न । प्रतिकूलवेदनीये नार-
कतिर्यगादिलक्षणे पापफले ॥ अप-
कारे । नष्टप्रमितिविग्रहः । त्रि । अ-
नभिलघिते ॥ यथा । इष्टनाशादनि-
ष्टाप्तेः करुणास्थोरसोभवेदितिसाहि-
त्यदर्पणः ।

अनिष्टा । स्त्री । नागवलायाम् ॥

अनिष्टष्टः । त्रि । अनियुक्ते ।

अनीकः । पुं । न । रणे । सैन्ये । सेना-
मात्रे । अनित्यनेन । अनप्राग्ने ।

अनीशः

अनिहृषिभ्यांकिञ्चेतिईकन् । अनन
म् । अनगंतौ प्राणनेवा । अनीकाद
यश्चेतिसाधुः । अनयनंवा । गीञ्-
प्रापणे । बाहुलकात्कक् । नञ्स
मासः ।

अनीकस्थः । पुं । रणगते । हस्तिशि
खाविचक्षणे । रक्षिवर्गे । राजरक्षि
णि । चिह्ने । वीरमर्दलवाद्ये । जय
ढक्केतिप्रसिद्धवाद्ये ॥ वि । सैन्यस्थे ।
अनीकेतिपुति । पुं । सुपीतिकः ।

अनीकाधिकृतः । वि । सेनापतौ ॥

अनीकिनी । स्त्री । सेनायाम् । तिष्ठषुच
मूषु । इभाः २१८७ । रथाः २१८७ ।

अन्वाः ६५६१ । पदातयः १०८३५ ।

एतत्परिमाणविशिष्टसेनाभेदे । स
मस्तसंख्यया २१८७० सप्तत्यधिकाष्ट
शताधिकसहस्राधिकायुतद्वये । अ
चौहिणीदशमांशेयं संख्या । अनी-
कोरणोस्तिप्रयोजनत्वेनयस्याः । इ-
निः । ङीप् । वि । अनीकिनि ॥

अनीचिदर्शी । पुं । बुद्धभेदे ॥

अनीशः । पुं । विष्णौ । नविद्यते ईशो
नियन्ता स्वामीवास्य । ईश्वरभिन्ने ॥
प्रवृत्तिनिवृत्त्योरस्वतन्त्रे । यथा । अ
प्रोजन्तुरनीशोयमात्मनः सुखः दुःख
योः । ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गवान्
अमेववेतिस्मृतिः ।

अनुक

अनीशा । स्त्री । दीनभावे ।

अनीश्वरः । वि । नास्तिशुभाशुभयोः
कर्मणोःफलदातेश्वरइतिवादिनि ।

अनीहः । वि । फलाशारहिते । निश्चे
टे । नास्तिईहायस्यसः ।

अनु । ॥ । हीने । सहाय्ये । पश्चादर्थे
। सादृश्ये ॥ लक्षणे । इत्यंभूताख्या
ने । भागे । वीसायाम् ॥ अनुक्रमे ।
आयामे । समीपे । अनिति । अन
प्राणने । बाहुलकादुः ।

अनुकः । वि । कामिनि । कामयितरि-
॥ अनुकामयते । अनुकाभिकेति-
साधुः ।

अनुकम् । ॥ । वितर्के ।

अनुकम्पा । स्त्री । दयायाम् ॥ आशुशं
स्ये । अनुकम्पनम् । कपिकिञ्चिच्चल
ने । गुरोश्चेत्यः ।

अनुकम्प्यः । वि । कृपायोग्ये । अनुक
म्पितुंयोग्यः । गत्यत् ।

अनुकरणम् । न । अनुकृतौ । सदृशी
करणे ॥ तद्विविधम् । शब्दानुकरण
म् अर्थानुकरणञ्च । यथार्थरहितस्य
केवलशब्दस्यसदृशकरणम् तच्छब्दा
नुकरणम् । यथार्थविशिष्टस्यसदृशक
रणम् तदर्थानुकरणम् । इतिवैया-
करणाः ।

अनुकर्षः । पुं । रथाधःस्थदावलि । र

अनुकू

यस्याधस्तनभागे यद्वाधधारणकाष्ठ-
तिष्ठति यतोऽधस्तनमुपरिपट्टकर्म यत्र
चक्रंतदनुकर्षशब्दवाच्यमित्यर्थः इ-
ति भरतः । अवकर्षणे । अनुकृष्यते ।
कृषविलेखने । घञ् ।

अनुकर्षणम् । न । आकर्षणे । अवकर्ष-
णे ।

अनुकल्पः । पुं । मुख्यकल्पादधमे गौण-
कल्पे । प्रतिनिधौ । गौणविधौ । अ-
नुहीनः कल्पः । प्रादिसमासः । यथा
ब्रीहिभिर्यजेतेतिमुख्योविधिः । ब्रीह्य-
भावेमीवारैर्यजेतेतिगौणोविधिः ।
स शक्तेन ज्ञानुष्ठातव्यः । यथा । प्रभुः प्र-
थमकल्पस्य येन कल्पेन वर्तते । न सा-
म्प्राधिकृतस्य दुर्गतेर्विद्यते फलम् ।
इति मनुः ।

अनुकामीनः । त्रि । कामङ्गामिनि । यद्ये-
ष्टगमनशीले । कामस्य सदृशम् । य-
थार्थे व्ययीभावः । अनुकामं गामीत्य-
र्थः । अवागपाराप्त्यन्तानुकामं गामी-
ति खः ।

अनुकारः । पुं । सुसदृशक्रियायाम् ।
अनुहारे । अनुकरणम् । सदृशरूप-
वेशभाषायाविष्करणम् । अनुकृ० ।
घञ् । उपमायाम् । अनुकूलकरणे ।

अनुकूलः । पुं । पतिप्रभेदे । अस्य ल-
क्षणं यथा । सर्वदापराङ्मनापराङ्मु-

अनुक्रो

सर्व्वे सतिसर्व्वदास्वजायानुकूलत्वमि-
ति । त्रि । तत्तदिच्छाचरणशीले ।
अनुरक्ते । सहाये । सहकारिणि ।
अनुकूलादिति वग्नः ।

अनुकूलता । स्त्री । दाक्षिण्ये । भावे
तल् ।

अनुकूला । स्त्री । स्यादनुकूलाभतनग-
गाश्चेदितिलक्षणाक्षितायां दृत्तौ ।
यथा । वल्लववेशामुररिपुमूर्त्तिर्गोप-
मृगाक्षीकृतरतिपूर्त्तिः । वाञ्छति
सिद्धौ प्रणतिपरस्य स्यादनुकूलाजन-
तिनकस्येति ॥ दन्तीष्ट्ये ।

अनुकृतिः । स्त्री । अनुकरणे । अनुक-
रणम् । कृञ् । क्तिन् ।

अनुक्रमः । पुं । यथाक्रमे । परिपाठ्या-
म् । अनुक्रमणम् । क्रमुपादविच्छेपे ।
घञ् । नोदात्तोपदेशेति न घृद्धिः ।
अनुक्रमणिकायाम् ।

अनुक्रमणिका । स्त्री । भूमिकायाम् ।
ग्रन्थादेर्मुखवन्धे । पुराणादेरुक्तविष-
यस्य संक्षेपेण पुनः कथने ।

अनुक्रमणी । स्त्री । ग्रन्थादेर्मुखवन्धे ।
भूमिकायाम् ॥

अनुक्रान्तः । त्रि । अनुक्रमेणोक्तेः ।

अनुक्रियमाणः । त्रि । विद्वन्माने ।

अनुक्रोशः । पुं । दयायाम् । यथा । गु-
णाधिकान्मुदंलिप्से दनुक्रोशं गुणाध-

अनुगि

मात् । मैत्रीसमानादन्विच्छेयता
पैःपरिभूयते इति । अनुक्रोशन्वने-
न । कुशआह्वानेरोदनेच । हलश्च
तिघञ् ॥

अनुगः । वि । अनुगते । अन्वचे । अ-
नुगच्छति । गल्गृगतौ । अन्येभ्योपी
तिङः ॥

अनुगतः । वि । सेवके । अनुगे । पश्चा
द्याप्ते । नियते ॥ अनुगम्यतेस्स । ग
ल्गृ० । कः ॥

अनुगमः । पुं । उपसर्पणे । यथा । कृ
तेतुदीयतेगत्वाचेतायामाहुतायवै
। दापरेयाचमानायकलैस्त्वनुगमा
न्विते ॥ इतिस्मृतिः । पश्चाज्जमने ॥
न्यायमते येनरूपेण तावत्पदार्थग्र-
हः सदेवरूपंतावत्पदार्थानुगमक-
म् तस्यक्रियायाम् ।

अनुगमनम् । न । पश्चाज्जमने ॥ सह
ममने ॥

अनुगवीजः । पुं । गोपाले ॥ गोःपश्चा
त् इतिअनुगु । पश्चादर्थेऽव्ययीभावः
। गोः पश्चात् पर्याप्तंगच्छतीत्यर्थे
अनुग्वलंगामीतिखः ।

अनुगामी । वि । कामज्जामिनि ॥ पश्चा
ज्जामिनि ॥ स्त्री । अनुगामिनी ।

अनुगिरम् । । गिरेःसमीपम् । सामी
प्येऽव्ययीभावः । गिरेस्त्वमेनकस्येति

अनुजि

समासान्तष्टच् ।

अनुग्रहः । पुं । प्रसन्नतायाम् । फलदा
ने । इष्टसम्पादनेच्छायाम् । अभ्युप
पत्तौ । अनिष्टनिवारणपूर्वकेष्टसाध
ने । यथा । विहृपोन्मत्तनिःस्वाना
मज्जुक्तापूर्वकाह्वयत् । पूरणदानमा
नाभ्यामनुग्रहउदाहृतइति । तारका
सु ॥ अनुग्रहणम् । ग्रहउपादने । व्र
हवृद्धिस्थप् ।

अनुग्राहकः । वि । समर्थके । अनुगृ
ह्णातीतिग्रहेर्बुल् ।

अनुचरः । वि । सहाये । दासे । सेव
के ॥ अनुचरति । चरगतौ । चरेष्टः ।
अनुचिन्तनम् । न । अनुधाने ।
अनुच्छिष्टम् । वि । पविचे । नउच्छिष्ट
म् ।

अनुजः । पुं । कनीयसि । कनिष्ठेऽपेक्ष
रे । अनुपश्चाज्जातः । उपसर्गेचसं
ज्ञायामितिङः । वि । पश्चाज्जातेः
। न । प्रपौण्डरीकनाम्निसुगन्धि
द्रव्ये ॥

अनुजन्मा । पुं । कनीयसि ॥ अनुपश्चा
ज्जन्मयस्यसः ॥

अनुजा । स्त्री । वायमानायाम् । कनि
ष्ठार्याभिनयाम् ।

अनुजाता । स्त्री । कनिष्ठार्याभिनयाम् ॥

अनुजिघृक्षा । स्त्री । अनुग्रहीतुमिच्छा

अनुत्त

याम् । ग्रहेः सन्नतादप्रत्ययेटाप् ॥
अनुजीवी । चि । सेवके । अनुजीवि
तुंशीलः सुपीतिणिनिः ।

अनुज्ञा । स्त्री । अनुमनौ ॥ यथा । ना
ग्न्योर्नवाङ्गस्योर्नगुरुशिष्ययोर्-
न्तराव्यपेयात् अनुज्ञयातुव्यपेयात्
इतितित्यादितत्त्वम् ॥ समस्य सम-
प्रत्युत्कर्षनिकर्षोदासीन्येन प्रवर्त्त-
नायाम् । अनुज्ञायते इति अनुपूर्वा
ज्जानातेरातश्चोपसर्ग इत्थङ् ।

अनुज्ञातः । चि । अनुमते ।

अनुज्येष्ठम् । । ज्येष्ठानुक्रमेणेत्यर्थे ।
ज्येष्ठस्य अनुपूर्व्येण । अव्ययविभक्ती
त्यव्ययीभावः ।

अनुतर्षः । पुं । सुरापानपात्रे । तृष्णा
याम् । अभिलाषे । शीधुपाने । स
रके । अनुतर्षणम् । अितृषापिपा
सायाम् । घञ् । मद्ये । अनुतृष्य
त्यनेन इति ।

अनुतर्षणम् । न । अनुतर्षे । अनुतर्ष
णम् अनेनवा । अितृषा० । भावेक
रणेकाल्युट् ।

अनुतापः । पुं । पश्चात्तापे । अनुतप
नम् । तपसन्तापे । घञ् ।

अनुत्तमः । चि । वरे । मुखे । ईश्वरे ।
नउत्तमोऽस्मात् । अधमे । नउ
त्तमः ॥

अनुद्रु

अनुत्तमाश्रयः । न । सांख्यानान्तुष्टिविशे
षे । शब्दादिभोगाभ्यासात् प्रवर्त्तन्ते
कामाः तेचविषयाप्राप्तौ कामिजं
दुन्वन्तीति भोगदोषंभावयतोविषय
योपरमेयातुष्टिः साचतुर्थीअनुत्त
माश्रयउच्यते ॥

अनुत्तरः । चि । श्रेष्ठे । निरुत्तरे । प्र-
तिजल्पविवर्जिते । वृद्धे । दक्षिण
स्यादिशि । अधमे । स्थिरे । अनति
शये । उत्तरस्याभावः उत्तरविरुद्धो
वा । नउत्तरोयस्माद्वा ।

अनुदर्शनम् । न । पुनः पुनरालोचने
॥ अनुवारं वारं दर्शनम् ॥

अनुदात्तः । पुं । स्वरभेदे । नीचैरनु
दात्तः इतितत्स्वरूपम् ॥ नउदात्तः ॥

अनुदितः । पुं । उदयात् पूर्वमङ्गकि-
रणवतिप्रविरलतारके कालविशेषे
॥ चि । अनुक्ते ॥ अनुत्यक्ते ॥ नउ
दितः ॥

अनुद्घातः । चि । प्रतिवन्धनिवृत्तौ ।
प्रतिघातरहिते ॥

अनुद्दिष्टः । चि । उद्देशहीने ।

अनुद्रुतः । चि । अनुगामिनि । अनुग
ते ॥ न । तालविशेषे ॥ सतुद्रुता
र्द्धमात्राचतुर्थभागोवा । यथा । अ
र्द्धमात्राद्रुतं स्रेयं द्रुतार्द्धमात्राद्रुतमि-
ति शब्दरत्नावली ।

अनुप

अनुदिग्गमनाः । वि । स्वस्थचित्ते ।
नउदिग्गमनोयस्यसः ।

अनुदेगकरः । वि । कस्यचिदप्यदुःख
करे । यथा । अनुदेगकरोराजेति ।
अनुधावनम् । न । पश्चाद्वावने । अनु
सन्धाने । यथा । तस्मिन् कुरङ्गश
वाक्षिमुहुश्चित्तनिवारय । नतन्मन
स्तवाधीनं दयातवानुधावनम् । इ
त्युद्धटः ।

अनुधा । स्त्री । अनुधाने ॥

अनुधानम् । न । अनुचिन्तने । अनुग्र
हे ॥ आसक्तौ ।

अनुध्येयः । वि । अनुग्राह्ये ॥

अनुनयः । पुं । विनये । प्रणिपाते ॥
सान्त्वने । प्रार्थने ॥ अनुनयनम् ।
गीञ् ० । एरच् ॥

अनुनासिकः । पुं । मुखसहितनासिक
योच्चार्यमाणे वर्णविशेषे । वि । ना
सिकामनुगते ॥

अनुनेयः । वि । अनुनयार्हे ॥

अनुन्नः । वि । अविद्धे ॥ ननुन्नः ॥

अनुपकारी । वी । प्रत्युपकाराजनके ॥
नउपकारी ॥

अनुपथः । वि । अनुवर्त्तिनि ॥ भृत्ये ॥

अनुपश्चात्पन्थायस्य । ऋक्पूरव्यः
पथामानच्छेदकः ॥

अनुपदम् । न । अनुगे । पश्चाद्गम

अनुप

ने । पदस्यपश्चात् । पश्चादर्थेऽव्ययी
भावः ।

अनुपदी । वि । अन्वेष्टरि ॥ अनुपद
मन्वेष्टा । अनुपदमन्वेष्टेति साधुः ॥ अनु
पदीगवाम् । गोऽपदात् पश्चादन्वेष
णश्चगवामेव । तेनहिरगयादावन्वे
ष्येनभवतीति हरदत्तः ॥ हलायुध
स्तुसामान्ये नान्वेषणकर्तारोक्त्याह ।
खोजी इतिभाषायाम् ॥

अनुपदीना । स्त्री । पदध्याम् । पादा
यामवत्त्यांपादुकायाम् । पदस्थानु ।
यस्यचायामवत्त्यव्ययीभावः । अनुप
दंपादायामप्रमाणा वृद्धा । अनुपद
सर्वेतिखः ॥

अनुपपत्तिः । स्त्री । अभावे ॥ नउपप
त्तिः ॥ असङ्गतौ ॥

अनुपमः । वि । उत्तमे ॥ नास्तिउपमा
यस्य ॥

अनुपमा । स्त्री । कुमुदाख्यदिग्गजक
रिण्यामित्यमरः ॥ सुप्रतीकाख्यदि
ग्गजकरिण्यामित्येदिनिः ॥ श्रेष्ठ
त्वान्नास्त्युपमाऽस्यः ॥

अनुपरतः । वि । अविरते । सन्तते ॥
नउपरतः ॥

अनुपलब्धिः । स्त्री । प्राप्यभावे ॥ चा
नाभावे ॥ तत्कारणं यथा । अतिदूरा
त् सामीप्यादिन्द्रियघातान्मनोऽन

अनुप

वस्थानात् । सौख्यम्याद्यवधानादभि
भवात्समानाभिहाराच्च । ७ । उदा
हरणानि यथा । उत्पतन् विर्यति
पतन्वी अतिदूरतया सन्नपिनप्रत्य-
क्षेणोपलभ्यते । लोचनस्थमञ्जनम
तिसामीप्यान्नदृश्यते । बाह्येन्द्रिय
घातोऽन्धत्ववधिरत्त्वादिसस्मात् रु
पादयोऽनोपलभ्यन्ते अङ्गिकामाद्यु
पहतमनाः स्त्रीतालोकमध्यवर्तिन
मिन्द्रियसन्निकृष्टमप्यर्थमनेनवस्था
नान्नपश्यति । इन्द्रियसन्निकृष्टं प-
रमाख्यादिप्रणिहितमना अपिसौ-
ख्यम्यान्नपश्यति । कुड्यादिव्यवहितं-
राजदारादिव्यवधानान्नपश्यति । अ
हनिशैरीभिर्भाभिरभिभूतं ग्रहणच
त्रमण्डलं नपश्यति । तोयदमुक्तज-
लविंदून्जलाशये समानाभिहारा-
न्नपश्यति । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः
। तेनानुद्भवोपिसङ्गृहीतः । तद्यथा
। स्त्रीराद्यवस्थायां दध्याद्यनुद्भवान्न
दृश्यन्ते ।

अनुपशयः । चि । असात्म्ये ।

अनुपसंहारी । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।

सच अन्वयव्यतिरेकदृष्टान्तरहितो-

नुपसंहारी । यथा । सर्वमनित्यं प्र

मेयत्वादिति । अत्र सर्वस्यापि पक्षत्वा

त दृष्टान्तो नास्ति । नउपसंहारी ।

अनुप्र

अनुपस्कृतम् । चि । अविकृते । अवि-
गर्हिते । -अनुपहितः । चि । समष्ट्यज्ञानतदुप-
हितेश्वरयोराश्रये स्वमष्टिमप्रतिष्ठि-
ते अक्षरशब्दवाच्ये चिन्मात्रे ॥अनुपाकृतः । पुं । मन्त्रैः पशोः स्पर्शन
मुपाकरणं तद्रहितेपशौ ।अनुपातः । पुं । त्रैराशिकगणिते ।
पश्चात्पतने । पूर्वाङ्कपातानुसारेणा
पराङ्कपाते ।अनुपातकम् । न । पञ्चविंशत्प्रकारभि-
न्नेमहापातक सदृशपापविशेषे ।अनुपात्त्ययः । पुं । क्रमप्राप्तस्यानतिपा-
ते । पर्याये ।अनुपानम् । न । भेषजाङ्गे पेयविशेषे ।
भेषजेनसह तत्पश्चाद्वा यत्पीयते
तस्मिन् । यथा । अनुपानविशेषेणक
रोतिविविधान्गुणानिति वैयक्यम्
। समीपम्योदके । अनुगतं पानम् ।

अनुपुष्पः । पुं । शरे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ।

अनुपूर्वशः । । क्रमेणोत्तरार्थे ।

अनुपेतः । चि । मामुपनयस्वेत्युपनय
नार्थमनुपसन्ने । अननुगते । एका
किनि ।अनुप्रविष्टः । चि । विषयविकारविज्ञानैः
प्रच्छन्ने ।

अनुप्रभूतः । चि । अनुव्याप्ते ।

अनुव

अनुप्रासः । पुं । शब्दालङ्कारभेदे । स
यथा । वर्णसाम्यमनुप्रासः । स्वरवैसा
दृश्येपिष्यन्नसदृशत्वं वर्णसाम्यम् ।
रसाद्यनुगतः प्रकृष्टोन्मासोऽनुप्रासः
॥ उदाहरणं यथा । आदायवकुल
गन्धानन्धीकुर्वन् पदेपदे भ्रमरान् ।
अयमेतिमन्दमन्दं कावेरीवारिपाव
नःपवनइति । छेकवृत्तिगतोद्दिधा ।
छेकाःविद्गन्धाः । वृत्तिर्नियतवर्णगतो
रसविषयोव्यापारः । गतइतिछेकानु
प्रासोवृत्त्यनुप्रासश्चेतितद्भेदौ ।

अनुप्लवः । चि । सहाये । अनुगे । अ
नुपश्चात्प्लवते । मुङ्गतौ । पचाद्य
च् ।

अनुबन्धः । पुं । बन्धे । दोषोत्पादे ।
इच्छातोऽपराधकरणे ॥ यथा । अनु
बन्धमवस्थां चट्टादण्डं निपातयेदि
ति । वातादिदोषाणामप्राधान्ये ।
उच्चरितप्रध्वंसिनि । विनश्वरे ॥ प्र-
कृतिप्रत्ययागमादेशानांयः कार्यार्थ
मासज्यते नचप्रयोगसमवायी सो
ऽनुबन्धउच्यते । मुख्यानुयायिनिशि-
शौ । मुख्यपित्रादिकमनुयातियः शि
शुस्तस्मिन् । प्रकृतस्यानुवर्त्तने । प्र
कृतस्यप्रारब्धस्यअनुवर्त्तने । सम्बन्धे ।
पश्चाद्भाव्यशुभपरिणामे ॥ अधिकारि
विषयसम्बन्धप्रयोजनेषु ॥ लेशे ।

अनुभ

फलसाधने । अनुवध्यते । बन्धवन्धने
। घञ् ।

अनुबन्धी । चि । सहचारिणि । अवि
च्छेदेनव्यापके ॥ अनुवभ्रातीति ।
अनुबन्धी । स्त्री । हिक्कायाम् । टृष्णा
याम् ।

अनुबोधः । पुं । प्रबोधने । गतगन्धस्य
पुनःप्रयत्नेनोद्बोधने । यथा । कस्तू-
रिकादिनामद्यादेः ॥ पश्चाद्बोधे ॥
अनुबोधनम् । बुधप्रवगमने । भावे-
घञ् ।

अनुब्राह्मणी । चि । अनुब्राह्मणाध्ययन
कर्त्तरि । ब्राह्मणसदृशोग्रन्थोऽनुब्रा
ह्मणम् । तदधीते । अनुब्राह्मणा
दिनिः ।

अनुभवः । पुं । स्मृतिभिरुत्ताने । सदि
विधः यथार्थोऽयथार्थश्चेति । तद्वति
तत्प्रकारकानुभवो यथार्थानुभवः ।
सैवप्रमेत्युच्यते । तदभाववति तत्
प्रकारकस्यायथार्थानुभवः । उपलब्धे ।
उपलब्धौ । साक्षात्कारे । साक्षात्
स्वरूपबोधे ॥ अस्यमाहात्म्यन्तु । य
स्यानुभवपर्यन्ता दृष्टिस्तत्त्वे प्रवर्त्तते
। तद्दृष्टिगोचराः सर्वमुच्यन्तेसर्वकि
त्त्वैरिति ॥ प्रत्यक्षादौ । अनुभ
वनम् । भू० । ऋदोरप् ॥

अनुभविता । चि । चेतने ।

अनुम

अनुभावः । पुं । कोषदण्डजतेजसि ।
प्रभावे । निश्चये ॥ सतांमतिनिश्चये
। सतामभिप्रायस्यनिश्चये । भाववो-
धके रोमांश्चादौ । ऋचा भुजाक्षेप
प्रभृतिषु ॥ यथा । भावंमनोगतंसा-
क्षात्स्वहेतुं व्यज्यन्ति ये । तेऽनुभावा
इति ख्याता भूविषेपस्मितादय इतिर-
सार्णवमुधाकरः ॥ भवनंभावः । श्रि-
शीभुवइति घञ् । अनुगतोभावोऽनु-
भावः । प्रादयोगताद्यर्थइतिसमासः ।
सामर्थ्ये ॥ अनुभावयति । भुवःपचा-
द्यच् ॥

अनुभाव्यः । वि । अनुभवविषये ॥

अनुभूतः । वि । परिचिते ॥ यथा । जय-
तिश्रीगुरुर्देवोयत्प्रसादादिदं जग-
त् । अनुभूतं मया सम्यग्दृष्टं नसारम-
ग्नपीति ॥

अनुभूतिः । स्त्री । ज्ञानभेदे । अनुभवे ।
यथा । अनुभूतिं विना मूढो वृथा ब्रह्मणि
मोदते । प्रतिविम्बितशाखाग्रफला-
स्वादं न मोदवदिति ॥ प्रत्यक्षानुमि-
त्युपमिति शब्दभेदात्तात्तुर्विधाभ-
वति ॥

अनुमतः । वि । कृतोक्ताहे । अनुज्ञाते ॥
अनुमतकर्मकारी । वि । आक्षेपाकार्य-
कर्त्तरि । लिखितपत्राद्यनुसारेण क-
र्मकर्त्तरि ॥

अनुम

अनुमतिः । स्त्री । कलेनेन्दुपूर्णमाया-
म् । अद्वायास्तनयायाम् । उदयका-
ले प्रतिपद्योगात्कलाहीने चन्द्रे सत्य-
नुमतिशब्दवाच्या पूर्णिमा भवति । अ-
नुज्ञायाम् । राजादेः सम्मतौ । तां वि-
नायागादिक्रियाया अनिष्पत्तेः । स-
म्मतिपूर्वकाज्ञायाम् ॥ अनुमन्यते-
त्तिच् ॥

अनुमन्ता । वि । यदनुमतिं विना कर्तुं
न शक्यते तस्मिन् । अनुमतिदातरि
॥ कार्यकारणप्रवृत्तिषु स्वयमप्रवृत्तो
पि परमात्मा प्रवृत्तश्च सन्निधिसत्ता
मात्रेण तदनुकूलत्वात्स्वव्यापारेषु प्र-
वृत्तान् देहेन्द्रियादीन् निवारयति-
कदाचिदपि तत्साक्षिभूतः पुरुषः
साक्षी अनुमन्ता ॥

अनुमरणम् । न । अनुसंस्थायाम् । प-
श्चान्मरणे । भर्त्तरि मृते तत्पादुका-
दिकमुरसि निधाय ज्वलन्निवारोहण-
पूर्वकं ब्राह्मणीभिर्नस्त्रियाः मरणे ॥
यथा । देशान्तरमृते पत्न्यौ साध्वीत-
त्पादुकाद्वयम् । निधायोरसिसंशु-
द्राप्रविशे ज्ञातवेदसमिति ब्रह्मपुरा-
णम् ॥ पृथक्चित्संमाराह्यनविप्रा-
गन्तुमर्हतीति स्मृतिः ॥ तव स्वरूपार-
मणी जगत्याच्छन्नविग्रहा । मोहाद्भ-
र्त्तुं शिवतारोहाद्भवेन्नरकंगामिनी-

अनुमो

तिसहस्ररुणानुमरणयोः सामान्यतो
निषेधकमागमवचनम् ॥ सहस्ररुणे ॥
अनुमा । स्त्री । अनुमितौ । अनुमाने ॥
अनुमानम् । न । कल्पने । सांख्यस्मृति
परिकल्पिते प्रधाने । स्मृतौ । अनु
मीयते श्रुतिर्यथेति व्युत्पत्त्या स्मृतेर
पि प्रामाण्यम् प्रतिसापेक्षत्वात् । अ
नुमितिकरणे । लिङ्गलिङ्गिपूर्वके ।
पूर्ववत् शेषवत् सामान्यतो दृष्टं चेति
चिविधे अनुमितिसाधने । अत्रोक्तं-
भाष्यकारैः । सत्सु च वेदान्तवाक्येषु ज
गतो जन्मादिकारणवादिषु तदर्थ
ग्रहदार्ढ्यायानुमानमपि वेदान्तवाक्या
विरोधि भवन् न निवार्यत इति ॥

अनुमानोक्तिः । स्त्री । तर्के । अनुमान
स्य उक्तिः ॥

अनुमितिः । स्त्री । अनुभवविशेषे । प
रामर्शजन्यज्ञाने । व्याप्तिविशिष्टप-
क्षधर्मज्ञानजन्यज्ञाने ॥ यथा ।
धूमदर्शनादग्निमान् पर्वत इत्याकार-
ज्ञानमनुमितिः । अस्याव्यापारकार-
णपरामर्शः । अस्याः करणव्याप्तिज्ञा-
नम् । अनुमानम् । उमिञ्प्रक्षेपणे
। क्तिम् ॥

अनुमेयः । वि । अनुमातुं योग्ये ।

अनुमोदः । पुं । एवमस्तु इत्याकारे अ
नुमोदने ॥

अनुर

अनुमोदनम् । न । अनुमोदे ॥

अनुमोदितः । वि । अनुमोदते । कृता
नुमोदने । अनुमते । यथा । भवता
यद्यवसितं तन्मोसाध्वनुमोदितमिति
श्रीभागवतम् ॥

अनुयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ पञ्चानुयाजाः ।
यज्ञैर्घञिप्रयाजानुयाजीयज्ञाङ्ग इति
कुत्वाभावो निपातसिद्धः ॥

अनुयायी । वि । सदृशे ॥ पश्चाङ्गा-
मिनि ॥

अनुयुक्तः । पुं । भृतकाध्येतरि । इति-
महाभारतम् ॥

अनुयोक्ता । पुं । भृतकाध्यापके । इति
महाभारतम् ॥

अनुयोगः । पुं । प्रश्ने । अनुयोजनम् ।
युजेर्घञ् ॥

अनुयोगकृत् । पुं । आचार्ये ॥ इति हे-
मचन्द्रः ॥

अनुयोजनम् । न । प्रश्ने । इति हेम-
चन्द्रः ॥

अनुरक्तः । वि । अनुरागवति ॥ यथा ।
अनुरक्तो गुणान् ब्रूते विरक्तो दूषकानि
चेति । अनुकूले ॥

अनुरजनम् । न । अनुरागे । हर्षजन-
ने ॥

अनुरतः । वि । अनुरागविशिष्टे । प्री-
ते । अनुरक्ते । अनुपूर्वात् रमेः क-

अनुच्चा

त्तरितः ।

अनुरतिः । स्त्री । अनुरागे ।

अनुरहसम् । न । एकान्ते । रहोऽनु ।

अनुगतं रहः । अनुगतं रहोऽस्मिन्वा

। अन्ववतसाद्रहसद्वत्यच् ।

अनुरागः । पुं । अन्योन्यप्रीतौ । स्नेहे

। अनुगतोरागः ।

अनुरागी । त्रि । अनुरत्न । अनुरागो

ऽस्यास्तिअस्मिन्वा । अनुवर्धेदनिः ।

अनुराधा । स्त्री । सप्तदशेनचचे । अ

ञ्जातस्यफलंयथा । सत्कीर्त्तिकान्ति

श्चसदात्सवःस्याज्जेतारिपूणाञ्चकला

प्रवीणः । स्यात्सम्भवेयस्यकिञ्चानुरा

धासम्पत्प्रमादौवित्रिधौ भवेतामि

तिकोप्रीप्रदीपः । राधामनुमता ।

अनुरुहः । त्रि । निवृद्धे ॥

अनुरुपम् । त्रि । सदृशे । योग्ये ।

अनुरुपम् । । । सदृशे । प्रतिरूपे । रु

पस्ययोग्यम् । यद्यार्थयोग्यतायामव्य

यं विभक्तीत्यव्ययीभावः । अव्ययीभा

वश्वेत्यव्ययत्वम् ।

अनुरोधः । पुं । अनुवृत्तौ । अनुवर्त्तने

। आराधादेरिष्टसम्पादने । अनुरो

धनम् । रुधिरावरणे । घञ् ।

अनुलब्धः । त्रि । अनुवित्ते ।

अनुलापः । पुं । मुहुर्भाषणे । वारंवारं

भाषणे । अनुलपनम् । लपय्यतायांवा

अनुवा

चि । भावे ङञ् ।

अनुलिप्तः । त्रि । रञ्जिते ॥ कृतानुलेप

ने ।

अनुलेपः । पुं । चन्दनादौ । अनुलेपन

म् । लिपेर्घञ् ।

अनुलेपनम् । न । चन्दनादौ ॥ गात्रेग

न्धद्रव्यादिलेपने । अनुलिप्यते । लि

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

अनुलोमः । पुं । यथाक्रमे । अच्यमत्यन्व

वेत्यच् ।

अनुलोमजः । त्रि । अनुलोमजाते । अ

प्रतिलोमजे ॥ यथा । ब्राह्मणात् च

त्रियागर्भजातः । अत्रिणात् वैश्यायां

जातइत्यादिज्ञेयम् ।

अनुवत्सरः । पुं । सम्बत्सरे ।

अनुवर्त्तनम् । न । अनुरोधे । आराधा

दीष्टसम्पादने ॥ अनुगम्यवर्त्तनमा

राधनम् । अनुवृत्तौ ।

अनुवर्त्तितः । त्रि । सेविते ।

अनुवर्त्ती । त्रि । अनुकूले ॥

अनुवाकः । पुं । शस्त्रे । अग्रगीतञ्जग

जाते । ऋग्यजुःसमूहे । अनुउच्यते

। वचपरिभाषणे । घञ् । चञ्जोरि

ति कुत्त्वम् ।

अनुवाक्या । स्त्री । पृशास्तृपाव्यायांदे

वताह्वान्यामृचि । अनुउच्यते । व

चेऽहलोग्यत् । चञ्जोरिनिङ्गत्वम् ।

अनुवि

। शब्दसंज्ञत्वं वचोऽशब्दसंज्ञाया-
मिति न प्रतिषेधः ॥

अनुवातः । पुं । वायुविशेषे । यः शिष्य
देशाङ्गुदेशमागच्छति वायुः सोऽनु-
वात इत्युच्यते ॥

अनुवादः । पुं । प्राप्तस्य पुनः कथने ।
ज्ञातार्थस्य प्रतिपादने । सिद्धस्योपन्या-
से ॥ प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्य शब्दे-
नोक्तिरनुवादः । ज्ञातस्य कथने ॥ य-
था । अग्निर्हिमस्य भेषजमित्यादिः ।
हिमविरोधित्वस्याग्नौ प्रत्यक्षावगत-
त्वात् । अनुवदनम् । वद अभिवादन-
स्तुत्योः । षञ् । कुत्सितेर्थे । विधि-
विहितस्यानुवचनमनुवादः । न्या०
२ । ६५ ॥

अनुवासः । पुं । सौरभ्ये ॥

अनुवासनम् । न । स्नेहने । धूपने ॥
वैद्यकोक्तस्नेहवस्ती ॥ यथा । द्विधा व-
स्तिः परिच्येयानिरुहश्चानुवासनम्
। कषायाद्यैर्निरुहः स्यात्स्नेहाद्यैर-
नुवासनमिति ॥ वासच्छेदे च ० ।
अनुपूर्वात् भावे ल्युट् ॥

अनुवित्तः । त्रि । अनुलब्धे ॥

अनुविदुः । त्रि । खचिते ॥

अनुविपणम् । त्रि । अनुगते ॥

अनुविहितः । त्रि । अनुवर्त्तमानः । कर्त्त-
रिक्तः ॥

अनुश

अनुवृत्तः । त्रि । प्रविष्टे । व्याप्ते ॥ पा-
लिते ॥ अनुवृत्तिविशिष्टे ॥

अनुवृत्तिः । स्त्री । प्रवाहरूपेणानुगतौ ॥
अनुरोधे ॥ आनुकूल्ये । सेवायाम् ॥
अन्वये ॥ अनुवर्त्ततेत्याप्नोति । वृत्त-
वर्त्तने । क्तिच् ॥ अनुवर्त्तनं वाक्तिम् ॥

अनुवेश्यः । त्रि । तदन्तर्गृहवासिनि ॥

अनुव्रजनम् । न । अनुव्रज्यायाम् । गृहा-
गतानां शिष्टानां गमनसमये कियद्दू-
रपर्यन्तं पश्चाद्गमनरूपे शिष्टाचारे ॥
यथा । आयान्तमग्रतो गच्छेत् गच्छ-
न्तं तमनुव्रजेदिति निगमकल्पद्रुमत-
न्तम् ॥

अनुव्रज्या । स्त्री । गच्छतोऽनुगमने । अ-
नुव्रजने ॥ अनुव्रजनम् । अनुव्रज्या-
। क्यप् ॥

अनुशयः । पुं । द्वेषे ॥ पश्चात्तापे ॥ अ-
नुवन्द्ये ॥ दीर्घद्वेषे ॥ शास्त्रोक्ते कर्मणि
॥ अनुशयनम् अनेन वा । शीङ्स्वप्ने
। एरच् पुंसीति घोवा ॥

अनुशयी । त्रि । चन्द्रस्थलसखलितेऽवरो-
हति श्रीह्यादिदेहसंस्निष्टे वेदविहित-
कर्मानुष्ठातरि कर्मणि ॥ जीवे ॥ अ-
नुदण्डवत्प्रणामैश्वर्यमूलेशेते इति
तथा ॥

अनुशयी । स्त्री । क्षुद्ररोगान्तर्गतपां-
दरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणादिर्यथा ॥

अनुशी

गङ्गीरामल्लशोभाचसवर्षामुपरि-
स्थिताम् । पादस्थानुशयीतानुविद्या
दन्तः प्रपाकिनीम् । हरेदनुशयीवै
शः क्रिययाज्ञेयविद्वधेरितिभावप्रका
शः ।

अनुशरः । पुं । राक्षसे । अनुशृणाति ।
शहिसायाम् । अनुपूर्वः । ऋदोरप ।
अनुशायी । पुं । जीवे :

अनुशासनम् । न । अनुशिष्टौ । आत्मा
याम् । उपदेशे ॥ नियोगवचने । अनु
शिष्यते व्याख्यायते लक्षणादिर्येन ।
शामुअनुशिष्टौ अनुपूर्वः । ल्युट् ॥ व्यु
त्पादने । यथा । शब्दानामनुशासन
म् । अनुशिष्यन्तेअसाधुशब्देभ्यः प्रवि
भञ्ज्यथैथन्तेयेनेतिकरणेल्युट् ।

अनुशासितः । त्रि । अनुशिष्टे । अनुशि
षिते ।

अनुशासिता । त्रि । नियन्तरि । मशासि
तरि ।

अनुशिष्टः । त्रि । आपिते । शिषिते ।
आप्तये ॥

अनुशिष्टिः । स्त्री । कर्त्तव्याकर्त्तव्ययो
र्विविच्यज्ञापने । अनुशासने । अनुशा
सनम् । शामु० । स्त्रियांक्तिन् नावादि
भ्यः । शास इदङ्लोः ।

अनुशीलनम् । न । आलोचने ॥ मुहुः
सेवने । पुनःपुनरभ्यासे ।

अनुष्टि

अनुशोचनम् । न । शोके । शुचशोके
अनुपूर्वः । ल्युट् ।
अनुश्रवः । पुं । वेदे । गुरुमुखादनुश्रुय
तएव न केनचित्क्रियते अनुपूर्वाच्छृ
द्योते ऋदोरविच्छेदम् ।

अनुषक् । । अनुमाने ।

अनुषक्तः । त्रि । अनुविषसे । अनुगते ।
अनुसज्यतेस्म । षञ्ज० । क्तः ॥

अनुषङ्गः । पुं । कल्यायाम् । इतिहस्ता
युधः । एकत्राम्बि तार्क्षानामपरचान्त्र
ये । आसक्तौ । न्याये । उपनयस्त्राऽय
म्यदस्यनिगमने । यथा । बन्धुव्याप्यधू
मवांश्चायमतस्मादन्विहमानिति । अ
नुषज्यतेऽच । षञ्जसङ्गे । इत्यश्चेतिषञ्
। अन्योद्देशेप्रवृत्तावन्यस्यापिसिद्धौ ।

अनुषङ्गि । त्रि । व्यापके ।

अनुष्टुप् । स्त्री । सरस्वत्याम् । अष्टाच
रायांवृत्तौ । यथा । पञ्चमेलोगुरुः
षष्ठःसप्तमस्तुसमेलगुः । पादेद्विविष
मेगश्चेत्श्लोकोऽनुष्टुप् चकीर्त्तितः ।
कचित्पादेतुविषमेपञ्चमाद्यास्तयो
पिलाः । तेकापिसर्वेगाःश्लोकेकचि
त्केवलपञ्चमइति । अनुस्तुभाति ।
स्तुन्भु० । क्तिप् ।

अनुष्ठानम् । न । क्रियारम्भे । करणे ।

अनुष्ठीयतेयत् । प्रो० । ल्युट् ।

अनुष्ठितः । त्रि । कृते ।

अनुस्वा

अनुष्णः । चि । अक्षसे । मन्वे । शीतले ॥
 उष्णोदक्षः उष्णादन्यः । न । उत्पले ॥
 अनुष्णवह्निका । स्त्री । नीलदूर्वायाम् ॥
 अनुसंस्था । स्त्री । अनुभरणे ॥
 अनुसञ्चरन् । चि । गमनागमनेकुर्वति ॥
 अनुसन्ततम् । चि । अनुस्यूते । अनुगते ॥
 अनुसन्धानम् । न । अन्वेषणे ॥ अनुस
 न्धीयते । उधाञ् । ल्युट् ॥
 अनुसमुद्रम् । । समुद्रस्यसमीपे । समु
 द्रंसमया । अनुर्यत्समयेत्यव्ययीभा-
 वः ॥
 अनुसरणम् । न । अनुवृत्तौ ॥ अनुपू
 र्वात् सत्तेर्ल्युट् ॥
 अनुसर्गः । पुं । प्रतिसर्गः । ब्रह्मादीनाम
 नन्तरोत्पत्तिरूपे ॥
 अनुसवम् । न । चिकाले ॥
 अनुसवनम् । । सर्वदार्थे ॥
 अनुसारः । पुं । पूर्वानुरूपे ॥ अनुसरणे
 । अनुक्रमे ॥ अनुसर्त्ते णञ् ॥
 अनुसारी । चि । अनुवृत्त्यवर्त्तमाने ॥
 अनुसृतः । चि । उपासिते ॥
 अनुस्मृतिः । स्त्री । ध्याने ॥ अनुस्मरण
 म् । स्मृ० । क्तिन् ॥
 अनुस्यूतम् । चि । अनुसन्तते ॥ अनुसी
 व्यतेस्म । षिवु० । क्तः । क्लोरित्युट् ॥
 अनुस्वारः । पुं । अं इति अचः परेवि
 न्दे । स्वरति । स्वृशब्देपतापयोः ।

अनूढः

अच । ततः प्रज्ञाद्यन् । स्वरणम् भावे
 घञ्वा ॥ अनुगतः स्वारः । स्वरमनु
 भवतिवा ॥
 अनुहारः । पुं । अनुकारे । सदृशकरणे
 । सदृशरूपवेशभाषायाविष्करणे ॥
 अनुहरणम् । कृञ्हरणे । घञ् । उ
 पमायाम् ॥
 अनूकः । पुं । गतजन्मनि ॥ न । कुले
 ॥ शीले ॥ अनूच्यति । उच्यतमवाधे
 । इगुपधेतिकः । न्यंकादिः । चिपुरु
 षानूकमित्यत्रतु वीनपुरुषाननुका
 यति । कैशब्दे । आतश्चेतिकः । अन्ये
 षामपीतिदीर्घः ॥
 अनूचानः । पुं । साङ्गवेदविचक्षण्ये ॥ अ
 नुवचनसमर्थे ॥ यथा । अनूचानः प
 ण्डितश्चान्यमानोयोविद्ययाहन्तिय-
 शः परेषाम् । तस्यान्तवन्तस्तु भवन्ति
 लोकानचास्यतद्ब्रह्मफलं ददातीति-
 महाभारतम् ॥ चि । सविनये । वि-
 नीते ॥ अन्ववोचत् । वेदस्यानुवचनं
 कृतवान्वा । उपेयिवामितिसाधुः ॥
 अनूचानमानो । चि । अनूचानमन्ये
 । अनुचानमात्मानं मन्यते इत्येवंशी
 लः । आत्ममानेखश्चेतिपक्षेणिनिः ॥
 अनूच्चः । चि । वामने । नीचे ॥
 अनूढः । चि । अविवाहिते ॥ नञ्छब्दः ।
 नञ्समासः । नलोपोनञः । तास्मा

अनूपः

बुद्धिः ।

अनूपम् । चि । अवक्तव्येगुर्वादिनामनि । यथा । आत्मनाम गुरोर्नाम नामातिवृत्तस्य च । अथस्त्रामेनगृहीत्याज्ज्योत्प्रापत्यकलत्रयाति । वदः सुपिक्यप्चेति वदेर्भावेक्यप् ।

अनूनः । चि । पूर्णे । नऊनः । अनिश्विते । नास्तिनूनंयस्यः ।

अनूनकः । चि । पूर्णे । ऊनयति । ऊनपरिहाणे । अच् । स्वार्थेकन् । नऊनकः ।

अनूपः । पुं । सैरिभे । महिषे । चि । जलप्राये । अम्बुप्रायदेशे । अस्यलक्ष्यंयथा । वद्धम्बुर्वहुवृक्षश्वातस्त्रेष्मामयान्वितः । देशोऽनूपं इतिस्थातः शास्त्रेषुचमनीषिभिरिति । अपि च । नदीपल्लवल्गुशैलाण्यफुल्लोत्पलकुलैर्युतः । हंससारसकारयडचक्रवाकादिसेवितः । सरोवराहमहिषरुहरोहिक्लृक्कुलः । प्रभूतद्रुममुखाक्षो नामाश्रयफलान्वितः । अनेकशालकेदारकदलीक्षुविभूषितः । अनूपदेशोच्चातथ्येवातस्त्रेष्मामयार्त्तिमानितिभावप्रकाशः । अनुगता आपोऽव । प्रादिभ्योधातुजस्यवाचोवाचोत्तरपदलोपश्चेतिवहुव्रीहिः । ऋक्पूर्त्यः । ऊदनेर्देशे ।

अनूपः

अनूपजम् । न । आर्द्रके । इतिराजनिर्घण्टः । चि । अनूपोत्पन्नमात्रे ।

अनूबन्धः । पुं । अनुबन्धे । अनुबन्धते । बन्धवन्धने । घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ।

अनूरुः । पुं । अरुणे । सूर्यसारथी । अविद्यामानावूरुयस्य ।

अनूरुसारथिः । पुं । सूर्ये । अनूरुः सारथिर्यस्य ।

अनूचः । पुं । माणवके । अविद्यामाना ऋचोऽस्य । ऋक्पूर्त्यप्रत्ययः ।

अनूजुः । चि । शठे । वक्राशये । नऋजुः ।

अनूयी । चि । ऋणमुक्ते । यथा । एकमप्यचरंयस्तुगुरुःशिष्येनिवेदयेत् । पृथिव्यानास्ति तद्द्रव्यंयदृत्त्वासेऽनूयीभवेदिति तिथ्यादितत्त्वम् ।

अनूतम् । न । कृषौ । असत्ये । अयथादृष्टकथने । अयथार्थभाषणे । तत्कथनेदोषः । समूलोवाएषपरिशुष्यति योऽनूतमभिवदतीतिश्रुतेः । अवध्यहंसानुबन्धियथार्थभाषणे । नऋतम् । अनूतम् । विषाहादिपञ्चकेष्वनूतभाषणेपापाभावा यथा । विवाहकाले रतिसंप्रयोगेमाणात्त्ययेसर्वधनापहारे । विमृश्वार्थे अनूतं वदेत पञ्चान्नतान्याहुरपातकानी-

अनेका

तिकर्ष्यपर्वणि जिष्णुं प्रति श्रीकृष्णो
क्तिः ।

अनेकः । चि । एकभिन्ने । बहुषु ॥ न ।

व्यक्ते ॥ प्रतिपुरुषं बुधादीनां भेदा-
त् ॥ पृथिव्यादिकमपि शरीरघटादि
भेदेनाऽनेकमेव । न एकः ।

अनेकजः । पुं । पश्चिणि ॥ विष्णौ ॥ ध-
र्मगुप्तयेऽसकृज्जायमानत्वात् । चि ।
बहुजाते ।

अनेकता । स्त्री । परस्परं भिन्नतायाम्
। न एकता ।

अनेकधा । । । अनेकप्रकारे ।

अनेकपः । पुं । स्त्री । हस्तिनि । अने-
केन करेण मुखेन च पिबति । पापाने
। सुपीतिकः ।

अनेकरूपम् । चि । विचित्रे । अनेकानि
रूपाण्यस्मिन् ॥

अनेकसंयुक्तम् । न । लिङ्गशरीरे । अने-
कैर्देवमनुष्यादिनानास्थूलशरीरैः सं-
युक्तम् । अनेकाभिः श्रोत्रादिवुध्यन्त-
सप्तदशकलाभिः संयुक्तं वा ॥ चि । व-
हुभिः सम्बन्धे ।

अनेकान्तः । चि । अनियते । अनतिश-
ये ।

अनेकान्तवादी । चि । आर्षते । सप्तप-
दार्थवादिनि नास्तिकप्रभेदे । यथा
। इह सप्तपदार्थाः स्युर्जीवाजीवास्तवा

अनेक

स्तयः । संवरो निज्जं रश्चैव वन्मोक्षो
बुभावपि । स्वादादलाङ्किताश्चैते स-
र्वे नैकान्तिकत्वेति ।

अनेकाश्रितगुणः । पुं । बहुनिष्ठगुणे ॥
सयथा । संयोगः विभागः द्विष्टवक्-
त्वादिः एकत्वा न्यसङ्ख्येति सिद्धान्तमु-
क्तावली ।

अनेजत् । चि । चलनरहिते । सदैक-
रूपे । एजतीत्येजत् । एजृकम्पमे ।
चलनं स्थिरत्वप्रच्युतिः । नञ्समा-
सः ।

अनेडमूकः । चि । शठे । मूकवधिरे ।
वाक्श्रुतिवर्जिते । नास्त्येडमूको
ऽस्मात् । एडमूकसदृशोऽनेडमूक इ-
ति वा । सादृश्यस्य नञर्थत्वात् । अन्धे ।

अनेनाः । चि । निर्दोषे ।

अनेहा । पुं । काले । समये । नहन्यते ।
नञिहनएहचेत्यसिरेहादेशश्च ।
ऋदुशनसिच्यमङ् ।

अनैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभावविशेषे स-
व्यभिचारे । साधारणा साधारणानुप-
संहारिभेदादनैकान्तिकस्त्रिविधः । ऐ-
कान्तिकोऽव्यभिचारी । न ऐकान्ति-
कः । चि । ऐकान्तिकादितरस्मिन् ॥

अनैक्यम् । चि । एकताशून्ये । अनेकता-
याम् । एकस्य भाव ऐक्यम् । न ऐक्य-
म् ।

अन्तः

अनैपुण्यम् । न । अनिपुणतायाम् ।
अनैश्वर्यम् । न । अनिश्वरतायाम् ।
असामर्थ्यम् ॥

अनोक्तः । पुं । कुठे । वृत्ते । अनसः श
कटस्याकंगतिहन्ति । अन्येष्वपीति ह
न्तेर्भः ।

अनौचित्यम् । स्त्री । लोकमर्यादातिक्र
मे ॥ न औचित्यम् ।

अनौपम्यम् । चि । आत्मरूपे । यदित
त्तदृशोद्वितीयः पदार्थोऽजगत्यां स्या-
त् तदा तदुपमानेन स आत्मोपमेयः
स्यात् ननु तदस्ति तस्मादनौपम्यमा
त्मरूपम् ।

अन्तः । न । स्वरूपे ॥ यथा । वनान्त
भूः ॥ पुं । नाशे ॥ पुं । न । अवसाने
। चरमे । चि । अन्तिके ॥ प्रदेशे । य
था । रम्यं हर्म्यं तत्त्वं न किंवसतयेऽप्राप्यं
नमीतादिकं किंवाप्राप्तसमासमाग
मसुखं नैवाधिकप्रीतये । किन्तु प्रान्तप
तत्पतङ्गपंवनव्यालोलदो पाङ्कुरच्छा
याचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तोवना
न्तंगता इति । परिग्रहापेक्षया समाप्तौ
। अतिमनोहरे । रुचिरे । अवयवे ॥
निर्णये । इष्टतायाम् । सीमायाम् ॥
यथा । लवणजलान्ता नद्यः स्त्रीभेदा
न्तश्च मैथुनम् । पैशुन्यं जनवार्त्तान्तं
विस्तृतुः खत्रयान्तकम् । राज्ञः श्रीव

अन्तः

द्वयापान्ताश्चान्तं प्रवृत्तवर्चसम् । आ
चारोघोषवासान्तः कुलस्थानां स्त्रिय-
सुखाः ॥ सर्वेष्वयान्तानि चयाः पतना
न्ताः समुच्छ्रयाः । संयोगाविप्रयोगा
न्तामरणान्तश्च जीवितमिति गाढे-
११५ अध्यायः । अमति । अमगत्या
दौ । हसिमृग्यितितन् । अन्ततिवा
अतिबन्धने । पचाद्यच् । अन्तनम् ।
घञ्वा ।

अन्तः करणम् । न । मनोबुध्यङ्कारचे
तस्यु । यथा । मनोबुद्धिरङ्कारश्चि-
त्तं करणमान्तरम् । संशयो निश्चयो
गर्वः स्मरणं विषयाज्जमी इति । अस्त्यो
त्यत्तिर्यथा । मिलितैस्तुतैः । अन्तः क
रणमेकस्यादिति । तैः पञ्चभूतस्य स
त्त्वांशैर्मिलितैरन्तःकरणं भवतीत्य-
र्थः । आभ्यन्तरवृत्तित्वाद् अन्तःकरण-
म् । अन्तः अभ्यन्तरे करणम् ।

अन्तः करणदेवता । स्त्री । चन्द्रायुतच
तुर्मुखशङ्करेण । यथासंख्यचतुर्णां च-
तुर्षु ।

अन्तःकरणविषयः । पुं । सङ्कल्पविकल्प
निश्चयाद्यङ्कार्यै चैत्याख्येषु । यथासं
ख्यचतुर्णां चत्वारो विषयास्तेषां । अ-
न्तःकरणवृत्तित्वेनाप्येषां व्यवहारः ॥
अन्तःकरणवृत्तिः । स्त्री । मनोवृत्तौ ॥
सार्चनविधा । यथाहुः । शास्ताये

अन्तःप्र

रास्त्वामूढामनसोवृत्तयस्त्रिधा ।
 वैराग्यं चान्तिरौदार्यमिच्छाद्याः शा-
 न्तवृत्तयः ॥ तृष्णास्नेहो रागलोभा-
 विच्छाद्याघोरवृत्तयः । सम्प्रोहो भय-
 मिच्छाद्याः कथितामूढवृत्तय इति ॥ वृ-
 त्तिभेदादन्तःकरणं चतुर्विधं भवति
 ॥ वृत्तिभेदायथा । यदा तु सङ्कल्प-
 विकल्पकृत्यं तदा भवेत्तन्मन इत्यभि-
 स्थम् । स्याद्दुःखसंज्ञायदा प्रवेत्ति सु-
 निश्चितं संशयहीनरूपम् । अनुसन्धा-
 नरूपं तच्चिन्तनं परिकीर्तितम् । अ-
 वृत्त्यात्मवृत्त्या तु तदहङ्कारतांगत-
 मिति । सङ्कल्पविकल्पकृत्यं यदा न्तः-
 करणं करोति तदा तदन्तःकरणं मनः
 संज्ञं भवति । एवमग्रेषु ह्यम् ॥

अन्तःकुटिलः । पुं । शङ्के । वि । वक्रान्तः
 करणे ॥

अन्तःपदवी । स्त्री । सुषुम्णायाम् ।

अन्तःपुरम् । न । भूभुजांस्त्यगारे । शु-
 द्धान्ते ॥ अन्तरभ्यन्तरे पुरं गृहम् । ता-
 तस्थ्याद्राजदारेषु ॥

अन्तःपुराध्यक्षः । पुं । शुद्धान्ताधिकृते ॥

तल्लक्षणमाह युक्तिकल्पतरुः । यथा ।
 वृहः कुलोद्गतः शक्रः पितृपैतामहः
 युधिः । राज्ञामन्तः पुराध्यक्षो विनी-
 तश्चतयेष्यत इति ॥

अन्तःप्रज्ञः । पुं । तैजसे ॥ इन्द्रियापेक्ष

अन्तर्ग

यामनसोन्तः स्वत्वात् तदा सनाहपा-
 प्रज्ञायस्य सः ॥

अन्तःसत्त्वा । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्तः
 अभ्यन्तरे सत्त्वयस्याः सा । भस्मातव्या
 म् ।

अन्तःसुखः । वि । वाद्यविषयजनितसु-
 खशून्ये । स्वरूपसुखे । अन्तः अभ्यन्त-
 रे सुखं यस्य सः ॥

अन्तःस्वेदः । पुं । स्त्री । गजे ॥ अन्तः अ-
 भ्यन्तरे स्वेदो यस्य सः ॥

अन्तःकः । पुं । नाशकारिणि । यमे ॥
 अन्तं करोति अन्तयति । तत्करोती-
 ति गत्यन्तात् खलु ॥ भरणायाम् ॥

अन्तःकरः । वि । नाशकरे ॥ अन्तं करो-
 ति । दिवाविभेतिटः ॥

अन्तःकर्म । न । नाशने । राघवस्य शरै-
 र्घोरैर्घोरं रावणमाहवे । अत्र राघवे-
 तिसम्युद्युजम् ॥ स्येतिषो अन्तकर्म-
 णीत्यस्य लोपप्रथमैकवचनम् ॥

अन्तःकालः । पुं । मरणसमये । समस्त-
 करणग्रामवैयर्थ्यवति ॥ अन्तश्चासौ-
 कालश्च ॥

अन्तःगः । वि । अन्तर्गामिनि । पारंगे ॥
 अन्तंगच्छतीति विग्रहे अन्तात्त्यन्ते-
 त्यादिनागमे डं प्रत्ययः ॥

अन्तर्गतः । वि । अवसानं प्राप्ते । अन्ते-
 गतः ॥

अन्तर

अन्तः । । । सम्भावनायाम् । अवयवे ।
 पञ्चम्यर्थे । शासने । इति हेमचन्द्रः ।
 अन्तं इत्यर्थे आद्यादित्वात्तसिः ।
 अन्तःपादः । पुं । बाह्यरक्षके ।
 अन्तः । । । मध्ये । प्रान्तं । अभ्युपगमे ।
 । चित्ते । अमति । असंगत्यादिषु ।
 अमेस्तुष्ट्येत्वरन् । तस्य तुडागमः ।
 रेफादकारउच्चारणार्थः ।
 अन्तरम् । न । अवकाशे । यथा अन्त
 रंदेहि । अवधौ । यथा मासान्तरदे
 यम् । परिधानांशुके । यथा अन्तरे
 शाटकाः परिधानीया इत्यर्थः । अन्त
 र्द्वौ । यथा पर्वतान्तरंगताः स्त्रियः । भे
 दे । परस्परवैलक्षण्ये । विशेषे । यथा
 । अन्तरसो भव सदा धनस्य च जनस्य
 च । विशेषस्त इत्यर्थः । तादर्थ्ये । ओद
 नान्तरस्तण्डुलः । ओदनार्थ इत्यर्थः ।
 छिद्रे । यथा । अन्तरं खब्धाचरेः प्रह
 रेत् । आत्मीये । अथ सोभ्यन्त रोमम
 । विनार्थे । यथा । अन्तरेण पुरुषका
 रं न किञ्चित्स्थितिः । बहिरर्थे । यथा ।
 अन्तरेण खड्गालगृहः । बाह्य इत्यर्थः
 । अवसरे । यथा । अन्तरसोहि सेव
 कः । मध्ये । यथा । आवयोरन्तरे जा
 ताः पर्वताः सरितोद्गमाः । आत्मनि ।
 यथा । प्रमान्तरं वेद । अन्तरात्मानं
 जानातीत्यर्थः । सदृशे । यथा । इकार

अन्तरा

स्वयकारोन्तरतमः । अन्तराति ।
 रादाने । आतेन उपेतिकः ।
 अन्तरङ्गः । वि । आत्मीये । अन्तः अङ्गा
 नियस्य ।
 अन्तरक्षः । वि । नीचानीचादिविशे
 षाभिन्ने ।
 अन्तरप्रभवः । वि । सङ्कीर्णजातौ । अनु
 लोम प्रतिलोमजाते ।
 अन्तरा । । । निकटार्थे । मध्यार्थे । वि
 नार्थे । अन्तरेति । इत्यगता । आप
 त्तयः ।
 अन्तरात्मा । पुं । अन्तःकरणे । अन्तः अ
 भ्यन्तरे आत्मा । सर्वान्तरे परमात्म
 नि ब्रह्मलोकशब्दवाच्ये । यथा । न
 कर्मणा कनीयस्ता दृष्टिर्वानान्तरात्म
 नः । इति बाहुमिवोद्भूत्य वेदान्तैर्घो
 षणाकृतेति ।
 अन्तरापत्त्या । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्त
 रे अपत्यं यस्याः ।
 अन्तरायः । पुं । विघ्ने । अन्तरायश्च दर्शि
 तो योगसूत्रेण योगे । व्याधिसंश्रानसं
 शयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शना
 लब्धभूमिकत्वाऽनवस्थितत्वा नीति-
 । चित्तविच्छेदे । अन्तर्मध्ये अन्तरस्य
 व्यवधानस्य वा अयनम अयगतौ । इ
 गतौ वा । घञऽच्चा । यागे ।
 अन्तरारामः । वि । त्यक्तसर्वपरिश्रमश्चे

अन्तरी	अन्तर्द
नवांश्चमुखसाधनशून्ये । अन्तःआरा	अन्तरीपः । पुं । न । दीपे ॥ अन्तर्गता-
मोयस्य ।	आपोव । ऋक्पूरित्यः समासान्तः ।
अन्तरात्मम् । न । मध्ये । अभ्यन्तरे ।	ह्यन्तरपसर्गेभ्य इत्यपरिदादेशः ॥
अन्तरंलाति । आतोनुपेतिकः । अ	अन्तरीयम् । न । अधोऽङ्गुके । परिधान
व्येषामपीतिदीर्घः । । आङ्प्रश्नेषो	वस्त्रे ॥ अन्तरेभवम् । गङ्गादिच्चाच्छः
वा । मूलविभुजादिच्चात्कः ।	॥ नाभौधृतव्ययदस्त्रमाच्छादयतिजा
अन्तरात्मकम् । न । अभ्यन्तरे ।	मुनी । अन्तरीयप्रशस्ततद्विष्णुसुभ
अन्तरिक्षम् । न । अन्तरे । पतत्रिमेष	यो स्तयोः ॥
संचार प्रदेशे । भूलोकसूर्यमथ्यव	अन्तरे । । मध्ये । अन्तरेति । इत्यन्तौ
र्त्तिनि ॥ द्यावापृथिव्योरन्तरीक्षते ।	। विश्वः ।
ईक्षदर्शने । कर्मणिघञ् । वेदेक्षाद-	अन्तरेण । । विनार्ये । मध्यार्थे । अ-
संज्ञस्त्वम् । अन्तर्कृच्छाणिनक्षत्रा	न्तरेति । इणोणः ।
व्यस्य पृषोदरादिच्चादित्त्वंवा ॥	अन्तर्गडुः । वि । निरर्थके । रसौली
अन्तरिक्षचित् । पुं । वायौ । अन्तरिक्षे	इति भाषायाम् ॥
क्षयतिषसति । चि० । क्षिप् । तुक् ।	अन्तर्गतम् । वि । मध्यप्राप्ते । विस्मृ-
अन्तरितम् । वि । तिरस्कृते । व्यवहिते ।	ते । अन्तर्गम्यतेस्य अन्तर्गच्छतिस्य
व्यवकलिताङ्गे । प्रत्यवाकीइतिभाषा ॥	वा । गमल्लगतौकः ।
अन्तरिन्द्रियम् । न । अन्तःकरणे ॥ अन्तः	अन्तर्गृहम् । न । गृहमध्ये ।
अभ्यन्तरे इन्द्रियम् ।	अन्तर्धनः । पुं । वाहीकग्रामविशेषे । ह
अन्तरीक्षम् । न । नभसि । पतत्रिमेष	न० । अन्तर्धनोदेशइतिहन्तेर्धनादे-
संचारप्रदेशे ॥ द्यावापृथिव्योरन्तरी-	शोऽप प्रत्ययश्चानिपातनात् ॥
क्ष्यते । ईक्षदर्शनांकनयोः । कर्मणि	अन्तर्जठरम् । न । कोष्ठे । कुक्षिमध्ये ।
घञ् । अन्तरीक्षतेजगदस्मिन्निति-	अन्तर्जलम् । न । अन्तर्जलसाथोऽधमर्ध
अधिरणव्युत्पत्तिस्तुनेचिता । त्युटा	गजपादौ ॥
घञोवाधप्रसङ्गात् । अभ्यकथनौ ।	अन्तर्ज्योतिः । न । अन्तरात्मनि ।
अन्तरीक्षजलम् । न । आकाशजले ।	अन्तर्धनम् । न । मद्यबीजे । किर्येव ।
। दिव्योदके ।	इतिशब्दचन्द्रिका ।

अन्तर्या

अन्तर्द्वारः । पुं । कोष्ठसन्तापे । शरीरा
अन्तराख्यायाम् ।

अन्तर्द्वी । स्त्री । अन्तर्द्वीने । व्यवधायाम् ।
अन्तर्द्वीनम् । डुधाञ् । अन्तःशब्द
स्याङ्किविधिवत्त्वेषूपसर्गत्वादात-
स्योपसर्गइत्यङ् ।

अन्तर्द्वीनम् । न । अन्तर्द्वी । तिरोधाने
। शरीरस्थाने ।

अन्तर्द्वीः । पुं । पिधाने । व्यवधाने ॥
अन्तर्द्वीनम् । अन्तःशब्दस्याङ्किवि
धिवत्त्वेषूपसर्गत्वादुपसर्गेघोः किरि
तिकिप्रत्ययः ।

अन्तर्द्वीरम् । न । गृहाभ्यन्तर्गृहद्वारे । प्र
च्छन्ने ॥ अन्तःस्थितंद्वारम् । शाकपा
थिवादिः ॥ खिडकीतिख्याते ॥ यथा ।
प्रच्छन्नमन्तर्द्वारश्चपक्षद्वारंतदुच्यत
इतिशबरस्वामी ।

अन्तर्भूतः । त्रि । मध्यस्थिते । अन्त
र्गते ॥

अन्तर्मनः । त्रि । व्याकुलचेतसि । दुः
खितंमनसि । दुर्मनसि । विमनसि ॥
अन्तर्मनोऽस्य ।

अन्तर्यामी । पुं । वायी ॥ यथा । अन्तःप्र
विश्यभूतानियोषिभर्त्यात्मकेतुभिः ।
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातुनोयद
शेष्कुटमिति । केतुभिः प्राणादिवृ
त्तिभिः । ईश्वरे । प्रत्यक्तमे । अन्त

अन्तर्व

रनुप्रविश्यसर्वेषांभूतानांनियन्तरि ।

सूत्रादप्यान्तरंतत्त्वमन्तर्याम्याख्यमु
च्यते । त्रि । अन्तर्त्ते । मनोगतश्चे ।

अन्तर्वैशिकः । पुं । अन्तःपुराधिकृते ।
कुञ्जवामनादिजने ॥ अन्तरभ्यन्तरो
वंशोगृहम् । अन्तर्वंशेनियुक्तः । तत्र
नियुक्तइतिठक् । संज्ञापूर्वकत्वाच्च
द्विः ॥ यदा अन्तर्वंशोऽस्यास्ति अतए
तिठनाबितिठन् ।

अन्तर्वती । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्तरस्थ
स्यांगर्भइतिविग्रहे अन्तःशब्दस्याधि
करणप्रधानत्वेन प्रथमासमर्थत्वाभा
वा दस्तिनासामानाधिकरण्याऽसम्भ
वादप्राप्तोमतुप् अन्तर्वत्पतिवतोर्नु
गित्यनेननिपात्यते नुगागमश्चवि
धीयते ततश्चक्षुर्भ्य इतिङीप् ।

अन्तर्वमिः । पुं । अजीर्णे । अपाके । इ
तित्रिकाण्डशेषः ।

अन्तर्वीणि । त्रि । शास्त्रज्ञे । अन्तर्वीण्य
स्य । समासान्तविधेरनित्यत्वाच्चतृ
त्वेतिनकप् । गोस्त्रियोरितिह्रस्वः ।
यदा । अन्तर्वीण्यति । वणशब्दे । स्वा
र्थणिजन्तादचङ् ।

अन्तर्विगाहः । पुं । प्रवेशे ।

अन्तर्विगाहनम् । न । प्रवेशने ।

अन्तर्वेदी । स्त्री । नीवृद्धन्तरे । शशस्य
ख्याम् । हरिहारादारभ्य प्रयागपर्यं

अन्ति

अन्तेने । इतिविकाशशेषः ।

अन्तर्हासः । पुं । उद्दहने । गूढहास्ये ।
वि । तद्वति ॥

अन्तर्हितम् । वि । संबोते । तिरोभूते
। अन्तर्धीयतेस्व । उधाञ् । कः ।
दधातेर्हिः ॥

अन्तवत् । वि । विनाशिनि । अन्तो
ऽस्तिअस्य । मतुप् ॥

अन्तवन्तिः । पुं । कालानले ॥

अन्तवासी । पुं । शिष्ये । अन्ते समीपे
वस्तुंशीलमस्य । सुपीतिशिनिः ॥

अन्तशय्या । स्त्री । मृती । भूमिशय्या
याम् ॥ पिटुकामने । अन्ते शय्या ।

अन्तसद् । पुं । अन्तेवासिनि । अन्ते अ
न्तिके सीदति । षट् । सत्सिदि
धेति क्तिप् ॥

अन्तस्था । स्त्री । पुं । यरक्षवेषु ॥ अ
न्तःस्पर्शास्पर्शार्थेतिप्राति । प्रा० ।

सुपिस्व इतिकः । टाप् । खर्परेशरिषे
तिविसर्गलोपः ॥

अन्तर्स्थायः । वि । अन्तर्क्षेपुर्भवे । गङ्गा
दिक्काञ्चः ।

अन्तर्वासायी । पुं । अपक्षे । मुनिभेदे
। नापिते । नखाना मन्त मवसानुं
शीलमस्य । षोन्त कर्मणि षैचयेवा

। सुपीतिशिनिः । आतीयुक् ।

अन्ति । । समीपे । यथा । मन्थममीतव

अन्त्यः

दुपेयतुरन्तिमात्रोरितिभागवतम् ।

अन्तिः । स्त्री । नाव्योक्त्या ज्येष्ठभगि
न्याम् ॥

अन्तिकम् । वि । निकटे । अन्तोऽस्यास्ति
। अतर्निठनावितिठन् ॥ अन्त्यत्तेऽ
व । अतिवन्धने । खलुवा । न । सा
मीप्ये इतिधरणिः ।

अन्तिकतमः । वि । अत्यासक्ते । नेदिष्टे ॥
अतिशयेनान्ति कम् । अतिशयमेत
मविष्टनावितितमप ॥

अन्तिका । स्त्री । शातलोषधौ । चुड्या-
म् । नाव्योक्त्या ज्येष्ठभगिन्याम् । अ
न्तोऽस्यास्ति । ठन् । अन्त्यतेषवा ।
अतिवन्धने । खलु । प्रत्ययस्थाद्विती
स्त्वम् । समीपवर्त्तिन्याम् ।

अन्तिकाश्रयः । पुं । समीपस्थावलम्बने ।
उपधे । अन्तिकेआश्रीयते आश्रयश्च
वा । शरच् ।

अन्तिमः । वि । चरमे । अन्तर्भवे । पर
स्मिन् । अन्तर्भवः । अन्ताश्चेतिठिम
च् ।

अन्तेवासी । पुं । शिष्ये । अन्तेसमीपे
वस्तुंशीलमस्य । सुपीतिशिनिः । अथ
वासेत्यलुक् ॥ अण्डाले । ग्रामादेर
त्वैवसति । मान्तगे ।

अन्तः । पुं । अण्डाले । मुस्तायाम् ॥
वि । अपधमे । अन्तर्भवे । चरत्स्ये ।

अन्याय

[illegible]

अन्यजः । पुं । स्त्री । शूद्रे । नीचजातौ ।
यथा । राजकर्मकारस्य नटो बहव
एव च । कैवर्त्तमेदधिम्रास्य सप्तैते
अन्यजाः स्मृता इति यमः ।

अन्त्यजम्मा । पुं । स्त्री । शूद्रे ।

अन्यजातिः । पुं । चण्डालादिसप्तसु ।
यथाहापस्तम्बः । अन्यजातिरविज्ञा
तो निवसेद्यस्यवेश्मनि । सक्वैजात्वा
तु कालेन कुर्यात्तत्र विप्रोधनम् । चा
न्द्रायणं पराकोषा द्विजासीनां विप्रो
धनम् । प्राजापत्यञ्च शूद्राणां तन्नासं
सर्गदृषणे ॥ यैस्तत्र भुक्तं पक्वान् कृच्छ्रं ते
षां विनिर्दिशेत् । तेषामपि च यैर्भुक्तं
तेषामर्द्धं विधीयते । तेषामपि च यै
र्भुक्तं कृच्छ्रपीडो विधीयत इति प्रायश्चि
त्ततत्त्वम् ।

अन्यभस्म । न । मीनराशौ । रेवतीनक्षत्रे ॥

अन्त्यवर्णः । पुं । स्त्री । शूट्रे । अन्त्यश्वा
सौवर्णश्च । पुं । अन्तिमाक्षरे ॥

अन्त्यावसायी । पुं । स्त्री । ब्रह्मालेन
निष्ठायां जनिते । यथा । निष्ठादस्त्री

आपका:

तु चण्डालात्पुत्रमन्वावसायिनम् ।
 श्रमधानगोचरं तेवाह्यानामपिग-
 र्हितम् । इतिमनुः ॥ चण्डालादि-
 सप्तजातिषु । यथा । चण्डालः श्वप-
 चः क्षत्तासूतोवैदेहकस्तथा । भाग-
 धायेगवौचैवसप्तैतेऽन्वावसायिनः
 । इत्यङ्गिराः ।

अन्त्येष्टिः । स्त्री । शवदाहादिक्रियाह
पे चरमसंस्कारे । अन्त्या चासावि
ष्टिश्च ।

अन्वम् । न । पुरीतति । अमति अने
नवा । अमगतौ । सर्वधातुभ्यः घृन्
। यहा । अमिषिमिदिप्रसिभ्यः कः ।
संज्ञापूर्वकस्यासदीर्घामुनासिकलो-
पौ ॥ अन्ततिवा । अतिवन्धने । घृल्
। उक्ताः सार्हास्त्रयोध्यानाः पुंस्त्वा-
म प्राणिसूरिभिः । अहंभ्यामेनहीनानि
योधितोऽप्राणिनिर्हणेदिति वैद्याः ।

अन्त्रवृद्धिः । स्त्री । पुं । रोगविशेषे ।
 अन्त्रभासम् । न । आन्त्रिके ॥ यथा । आ-
 न्त्रिकं छिद्रमार्गेण धैतं निर्मलवारि-
 या । तस्य ग्वण्डान् संविधाय वेसवार-
 युतान् पचेत् । निःसारं विरसोत्तार-
 मान्त्रभासमुदाहृतमिति ।

अशुक्लः । पुं । हस्तिनिगडे । पादकटके
 । अनस्यतेऽनेन । अदिवन्धने । अ
 न्दन्मज्जितिकूः । स्वार्थकः । स्वा

अन्धका

धिकाः प्रकृतितोषिङ्गवचनान्यति-
वर्तन्तेपीति पुंस्त्वम् । यदाप्रिनयादि
त्वाट्टक । इसुसुक्तान्तात्कः । केवेति
ह्रस्वः । इकोह्रस्वोऽङ्योगात्त्वस्येतिवा
। यदा । अन्धशब्दात् संज्ञायांकम् ।
केणइतिह्रस्वः ।

अन्धः । स्त्री । निगडे । स्त्रीपादभूषणे ।
अन्धतेऽनेन । अदिवन्धने । अन्धट्ट
नभितिकूः ।

अन्धः । पुं । न । तिमिरे । अदर्शनात्म
काज्ञाने । चि । अट्टशि । चक्षुर्हीने ।
पुं । भिक्षौ । यथा । तिष्ठतो ब्रजतो
वापियस्यचक्षुर्मंदरगम् । चतुर्युगांभु
वंमुक्तापरिव्राट्सोऽन्धउच्यतेइति ॥
राशिविशेषे । यथा । मेघोवृषोऽग्ने
श्चदिवाऽन्धाः परिकीर्त्तिताः । न्यु
क्कटकन्याश्चराचावन्धाः प्रकीर्त्तिताः
इति । अन्धयति । अन्धट्टष्युपघा-
ते । पचाद्यच् ।

अन्धकः । पुं । दैत्यविशेषे । देशभेदे ॥
नृपान्तरे । मुनिविशेषे । यादवप्र
भेदेषु । हिरण्यक्षसुते ।

अन्धकरिपुः । पुं । शिवे ॥ अन्धक
स्यदैत्यस्वरिपुः ॥ श्लेषकाव्यादावन्ध
कारनाशकत्वात् । सूर्ये । चन्द्रमसि ।
अग्नौ च ।

अन्धकवर्तः । पुं । पर्वतान्तरे ॥

अन्धसा

अन्धकान्तकः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्य
अन्तकः ।

अन्धकारः । पुं । न । तेजस्यामान्यभा
वे । ध्याते ॥ महाप्रभात्वावच्छिन्ना
भावोऽन्धकारइतिसामान्यलक्षणा
यांजगदीशः । भयदृष्टितेजोबरोध
कारित्वं तित्तत्वं सर्वव्याधिकरत्नञ्चे
त्यस्यगुणाइतिराजवक्त्रभः । मिथ्या
प्रत्ययलक्षणे स्वविषयावरणे तदुपा
दानाज्ञाने । अन्धट्टष्युपघाते । च
रादिः । अन्धनम् । घञ् । अन्धकरो
ति कर्मण्यक् ।

अन्धकारिः । पुं । इरे । शिवे । अन्धक
स्यअरिः ।

अन्धकासुहृत् । पुं । ईश्वरे । शिवे । अ
न्धकासूम् हरति । क्तिप् ।

अन्धकूपः । पुं । कर्करान्धुके । सान्धका
रकूपे । मोहे । नरकविशेषे ॥ अंध
सासौ कूपश्च ॥

अन्धतमसम् । न । गाढान्धकारे । अ
न्धयति । अन्धट्टष्युपघाते चुरादिः
। अच् । अंधश्चतमसश्च । अवसमन्धेभ्य
स्तमसइत्यच् ॥

अन्धतामिस्रः । पुं । अभिनिवेशे । स
चाष्टादशविधः । तथाहि । देवाः
खल्वणिमादिकमष्टविधमैश्वर्यमासा
चदशशब्दादीन् भुञ्जानाः शब्दादयो

अन्धः

भोग्वास्तदुपायाश्चाविमादयोऽस्या
कमसुरादिर्मोपघातिषतेतिविध्यति
तदिदंभयमभिनिवेशेन्यतामिस्त्रो-
ष्टादशविषयत्वादष्टादशधेतिर्सा-
ख्याः॥ न । निविडान्धकारभये नरक
विशेषे ॥ पञ्चमकाराज्ञानान्तर्गता
ज्ञानविशेषे । सचविशेषोयथा । देह
नाशे अहमेवमृतोऽस्तीतिबुद्धिः ॥

अन्धमूषिका । स्त्री । देवताडे ।

अन्धवर्त्मा । पुं । वायोःसप्तमेस्कन्धे ।
यथा । मरुदिन्द्रःसरभसःसामन्नोमा
नुषीतिपाः । देवीविशेन्यवर्त्माचस्क
न्धः सप्तमन्नाधुवादिति ७ r

अन्धः । न । ओदने । अद्यते । अदभ
चक्षुः । अदेर्नुम् धौषेत्यसुन् । अन्ध
यतिवा अन्धदृष्युपघाते । असुन् ।
अन्धातमसम् । न । अन्धन्धे । महा
न्धकारे । अन्धश्च तत्तमश्च । अव
समन्धे भ्यस्तमस इत्यच् । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ।

अन्धाहिः । पुं । कुंचियाइतिगौडप्रसि
द्धे मीनभेदे । इतिचिकाण्डशेषः ॥

अन्धिका । स्त्री । शूतभेदे । रजन्या
म् । सर्षप्याम् । सिद्धाख्यौषधी ।
स्त्रीविशेषे । चक्षुषोरोग विशेषे ॥

अन्धुः । पुं । कूपे । अम्यते । अमग
त्वाद्वा । अर्जिदृशिकम्यमीति कु

अन्धको

धुक्च । यद्वा । अन्धयति । अन्धदृ-
ष्युपघाते । अग्न्यादिस्वात्कुः ॥

अन्धुलः । पुं । शिरीषद्रौ ।

अन्धुः । पुं । वैदेहेन कारावरस्यस्त्रिया
मुत्पादिते अन्धजविशेषे । देशविशे
षे ॥ यथा । जगन्नाथादूर्ध्वभागमर्वाक्
श्रीभ्रमरात्मिकात् । तावदन्धुभि
धोदेशः प्रोक्तःश्रीशक्तिसङ्गमे ॥

अन्धम् । न । भक्ते । ओदने । स्वित्तण्डु
ले । यथा । सस्यं चेषगतं प्राहुः सतुषं
धान्यमुच्यते । आसंवितुषमिच्छुक्तं
स्वित्तमन्ममुदाहृतमिति वसिष्ठः ।
ब्रीहियवादैः ॥ भक्ष्यभोज्यलेद्यचो
ष्यभेदाच्चतुर्विधमन्नंभवति ॥ पृथि-
व्याम् । उपकरणे । औपचारिकम
र्थं गृहीत्वा दृष्टश्चोपकरणेऽन्नशब्दः
। यथा स्त्रियोन्नमं पश्योन्नमं विशो
न्नं रात्रामिच्छादैः । चि । भुक्ते ।
अनिति । अन्यन्तेनेनवा । अनप्राणने ।
कृष्टृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनिदिति न
न् ॥ यद्वा । अद्यतेस्म । अदभचक्षुः ।
क्तः । अन्नास्य इतिनिपातनात्षट्
लंतणीतिवा न जग्धिः । यद्वा । अत
ति । अतः । धापवस्यज्यतिभ्योन्न
तिमः ।

अन्धकोष्ठकः । पुं । तण्डुलादिरक्षण
स्थाने ॥ गोलारितिकाश्यायस्यप्रसि

अन्धका	अन्धता
<p>विंकाः प्रकृतितोचिङ्गवचनान्यति- वर्तन्तेपीति पुंस्त्वम् । यद्वाविनयादि त्वाट् । इसुसुक्तान्तात्कः । केवेति ह्रस्वः । इकोह्रस्वोङ्योगात्त्वस्येतिवा । यद्वा । अन्धशब्दात् संचायांकम् । केवतिह्रस्वः ।</p>	<p>अन्धकान्तकः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्य अन्तकः ।</p>
<p>अन्धः । स्त्री । निगडे । स्त्रीपादभूषणे । अन्धतेऽनेन । अदिवन्धने । अन्धदृ ग्भितिकूः ।</p>	<p>अन्धकारः । पुं । न । तेजस्यामान्यभा वे । ध्याते ॥ महाप्रभात्वा वच्छिन्ना भावेऽन्धकारइतिसामान्यलक्षणा यांजगदीशः । भयदृष्टितेजोप्ररोध कारित्वं तित्तत्त्वं सर्वव्याधिकरत्त्वञ्चे त्यस्यगुणाइतिराजवङ्गभः । मिथ्या प्रत्ययलक्षणे स्वविषयावरणे तदुपा दानाज्ञाने । अन्धदृष्ट्युपघाते । च रादिः । अन्धनम् । घञ् । अन्धकरो ति कर्मण्यण् ।</p>
<p>अन्धः । पुं । न । तिमिरे । अदर्शनात्म काज्ञाने । वि । अदृशि । चक्षुर्हीने । पुं । भिक्षौ । यथा । तिष्ठतो व्रजतो वापियस्यचक्षुर्नदूरगम् । चतुर्युगांभु वंमुक्तापरिप्राट् सोऽन्धउच्यतेइति ॥ राशिविशेषे । यथा । मेघोवृषोऽग्ने श्चवदिवान्धाः परिकीर्तिताः । श्वयु क्कर्कटकन्याश्वराचावन्धाः प्रकीर्तिताः इति । अन्धयति । अन्धदृष्ट्युपघा- ते । पचाद्यच् ।</p>	<p>अन्धकारिः । पुं । इरे । शिवे । अन्धक स्यअरिः ।</p>
<p>अन्धकः । पुं । दैत्यविशेषे । देशभेदे ॥ श्वपान्ते ॥ मुनिविशेषे । यादवप्र भेदेषु । हिरण्मयाचसुते ।</p>	<p>अन्धकासुहृत् । पुं । ईश्वरे । शिवे । अ न्धकासून् हरति । क्तिप् ।</p>
<p>अन्धकरिपुः । पुं । शिवे ॥ अन्धक स्यदैत्यस्वरिपुः ॥ श्लेषकाव्यादावन्ध कारनाशकत्वात् । सूर्ये । चन्द्रमसि । अग्नौ च ।</p>	<p>अन्धकूपः । पुं । कर्करान्धुके । सान्धका रकूपे । मोहे । नरकविशेषे ॥ अंध सासौ कूपश्च ॥</p>
<p>अन्धकवर्तः । पुं । पर्वतान्तरे ॥</p>	<p>अन्धतमसम् । न । गाढान्धकारे । अ न्धयति । अन्धदृष्ट्युपघाते चुरादिः । अच् । अंधश्चतमसश्च । अवसमन्धेभ्य स्तमसइत्यच् ॥ अन्धतामिस्रः । पुं । अभिनिवेशे । स चाष्टादशविधः । तथाहि । देवाः खल्वणिमादिकमष्टविधमैश्वर्यमासा द्यदशशब्दादीन् भुञ्जानाः शब्दादयो</p>

अन्धः

भोग्यास्तदुपायाश्चास्मिमादृशोऽस्मा
कमसुरादिर्मोपघातिषतेतिविभ्यति
तदिदंभयमभिनिवेशेन्यतामिस्त्रो-
ष्टादशविषयत्वादष्टादशधेतिसा-
ख्याः ॥ न । निविडान्धकारभये नरक
विशेषे ॥ पञ्चप्रकाराज्ञानान्तर्गता
ज्ञानविशेषे । सचविशेषोयथा । देह
नाशे अहमेवमृतोक्तीतिबुद्धिः ॥

अन्धमूषिका । स्त्री । देवताडे ।

अन्धवर्त्मा । पुं । वायोःसप्तमेस्कन्धे ।
यथा । मरुदिन्द्रःसरभसःसामन्नोमा
नुषीतिपाः । देवीविशोन्धवर्त्माचस्क
न्धः सप्तमआधुवादिति ७ ।

अन्धः । न । ओदने । अद्यते । अदभ
चक्षे । अदेर्नुम् घौचेत्यसुन् । अन्ध
यतिवा अन्धदृष्ट्युपघाते । असुन् ।
अन्धातमसम् । न । अत्यन्धे । महा
न्धकारे । अन्धश्च तत्तमश्च । अव
समन्धे भ्यस्तमस इत्यच् । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ।

अन्धाहिः । पुं । कुंचियाइतिगौडप्रसि
दे मीनभेदे । इतिषिकाण्डशेषः ॥

अन्धिका । स्त्री । शूतभेदे । रजन्या
म् । सर्षप्याम् । सिद्धाख्यौषधौ ।
स्त्रीविशेषे । चक्षुषोरोग विशेषे ।

अन्धुः । पुं । कूपे । अम्यते । अमग
त्वादौ । अर्जिष्टशिक्यमीति कु

अन्धको

धुक्च । यदा । अन्धवति । अन्धदृ-
ष्ट्युपघाते । मृगव्यादित्वात्कुः ।
अन्धुलः । पुं । शिरोषट्ठी ।
अन्धुः । पुं । वैदेहेन कारावस्थस्थिया
मुत्पादिते अन्धजविशेषे । देशविशे
षे ॥ यथा । जगन्नावादूर्ध्वभागमर्वाक्
श्रीभ्रमरात्मिकात् । तावदन्ध्राभि
घोदेशः प्रोक्तःश्रीशक्तिसङ्गमे ।

अन्धम् । न । भक्ते । ओदने । स्विन्नतण्डु
ले । यथा । सस्यंक्षेपगतंप्राहुःसतुषं
धान्यमुच्यते । आसंवितुषमिच्युक्तं
स्विन्नमन्ममुदाहृतमिति वसिष्ठः ।
ब्रीहियवादौ ॥ भक्ष्यभोग्यलोह्यचो
ष्यभेदाश्चतुर्विधमन्भवति ॥ पृथि-
व्याम् । उपकरणे ॥ औपचारिकम
र्थगृहीत्वा दृष्टश्चोपकरणेऽन्धशब्दः
। यथा स्त्रियोन्नम पश्योन्नम विशो
न्नं रात्रामित्यादौ । चि । भुक्ते ।
अनिति । अन्यन्तेनेनवा । अग्रप्राग्ने ।
क्लृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनिदितिन
न् ॥ यदा । अद्यतेस्म । अदभचक्षणे ।
क्तः । अन्नास्य इतिनिपातनात्बहु
लंतणीतिवा न जग्धिः । यदा । अत
ति । अतः । धापवस्यन्यतिभ्योनइ
तिनः ।

अन्धकोपृक् । पुं । तण्डुलादिरक्षण
स्थाने ॥ गोलाइतिकाश्यायस्यप्रसि

अन्नम	अन्यत
द्विः । इतिहेमचन्द्रः ।	अन्नविहीरः । पुं । रेतसि । शुक्ले । इति
अन्नगन्धिः । पुं । अतिसारे । उदराम थरोगे । इतित्रिकाण्डशेषः । अन्न	राजनिर्घण्टः ।
स्यगन्ध इव गन्धोऽस्य । उपमानाच्चे तीत्त्वम् ।	अन्नाद् । वि । अन्नस्यभोक्तारि ॥ अन्न
अन्नदः । वि । अन्नदातरि ॥	मत्तीतिविग्रहेकर्मण्यण् । दीप्ता मौ । आमयावित्त्वरहिते । पुं ।
अन्नदा । स्त्री । अन्नपूर्णायांदेव्याम् ।	विष्णौ ।
अन्नदाता । पुं । प्रभौ । अन्नस्यदातरि ।	अन्नाशनम् । न । अन्नप्राशने ॥
अन्नपूर्णा । स्त्री । स्वनाम्नाऽतिप्रसिद्धा यांदेव्याम् ।	अन्यः । वि । असदृशे । इतरस्मिन् ।
अन्नपूर्णास्थानम् । न । काश्याम्प्रसिद्धे सिद्धिस्थाने ।	भिन्ने । अत्यन्तविलक्षण्ये । सदृशे ।
अन्नप्राशनम् । न । अन्नाशने । यथावि धिवालकस्य प्रथमान्नभोजने । षष्ठे	अनिति । अनप्राशने । अघ्न्यादि त्वाद्यः ॥
अष्टमे वा मासि वालकस्य पञ्चमे स प्तमे वामासि वालिकायाः प्रथमान्न	अन्यत् । । अन्यार्थे ।
भक्षणरूपसंस्कार इतिस्मार्त्ताः ॥ अन्न	अन्यतमः । वि । भिन्नतमे । बहुनां
स्यप्राशनम् । यस्मिन्तत् ।	मध्येनिर्द्धारितै कस्मिन् । न्यायमते
अन्नमयम् । पुं । स्थूलशरीरे । प्रथमकोशे । यथा । प्रितृभुक्ताकादीर्याज्जातो	अनेकभेदावच्छिन्नप्रतियोगिताक- भेदे । अव्युत्पन्नायम् ।
वेनैववर्द्धते । देहः सोऽन्नमयेनात्मा प्राक्कोर्द्धतदभावत इति ॥ अन्नस्यवि	अन्यतरः । वि । निर्दुर्ये । इयोर्मध्ये
कारः मयट् । यदा । प्रकृतमन्नम् । अन्नं प्रकृतंमुच्यतेऽस्मिन् वा । तत्प्रकृतव	निर्द्धारितैकस्मिन् । निर्द्धारणोत्तर च् ॥ न्यायमते दयावच्छिन्नप्रतियो
चनेमयट् । स्थूलसमप्य्याम् । पञ्ची कृतपञ्चमहाभूततत्कार्यात्मके विरा	गिताकभेदे । भिन्नार्थके । अन्यएव ।
डमूर्त्ता ।	अल्पाचतरमितिबल्वार्थेतरप् । अ
	न्यतरान्यतमशब्दाव्युत्पन्नौ स्वभा वाद्बहुविषयेनिर्द्धारणे वर्त्तते इ- तिकैयटः । किंयततद्भ्योऽन्यवडत राभावादिति विवरणम् ।
	अन्यतरैद्युः । । अन्यतरदिवमे । अ न्यतरस्मिन्नहनि । सद्यः परुदित्या

अन्यथा

दिनान्यतरशब्दादेयुसप्रत्ययेनि-
पातितः ।

अन्यतः । । । अन्यप्रार्थे । अन्यस्मात् ।
तसिन् ।

अन्यतस्त्यजायी । वि । सपक्षजयशीले ।
अन्यत्र । । । व्यतिरेके । अन्यस्मिन् ।
त्रल् । विनार्थे । यथा । अन्यत्रनिध-
नात्पक्षुः पत्नीकेशाववापयेत् इति
। स्थानान्तरे ।

अन्यथा । । । वितथे ॥ अपरार्थे ॥ दुष्टे ।
अन्येनप्रकारेण । प्रकारवचनेद्याल् ।
अन्यथासिद्धिः । स्त्री । कार्याव्यवहित
पूर्ववर्त्तित्वेसतिकार्यानुत्पादकत्वे ।
सापञ्चविधा । यथा । यत्कार्यम्पति
कारणस्यपूर्ववर्त्तिता येनरूपेण गृ-
ह्यते तत्कार्यम्पति तद्रूप मन्यथा
सिद्धम् । यथा घटं प्रति दण्डत्वम् ।
१ ॥ यस्यस्वातन्त्र्येण अन्वयव्यतिरे-
कौ नस्तः किंतु कारणमादायान्वय
व्यतिरेकौ तदन्यथासिद्धम् । यथा
घटं प्रतिदण्डरूपम् । २ ॥ अन्यम्प-
तिपूर्ववर्त्तितां गृहीत्वैवयस्य यत्का-
र्यम्पति पूर्ववर्त्तित्वं गृह्यते तस्य त-
त्कार्यम्पति अन्यथासिद्धत्वम् । यथा-
घटादिकं प्रतिआकाशस्य ॥ ३ ॥ यत्
कार्यजनकं प्रति पूर्ववर्त्तित्वंगृहीत्वै-
व यस्य यत् कार्यम्पति पूर्ववर्त्तित्वं

अन्यथा

गृह्यते तस्य तत्कार्यम्पति अन्यथा
सिद्धत्वम् । यथा कुलालपितुर्घटम्प-
ति । ४ । अवश्यकृतमित्यत पूर्ववर्त्ति-
तएव कारणत्वसम्भवे तद्विषयमन्यथा
सिद्धम् । यथा घटम्पति रासभादि-
रितिसिद्धान्तमुक्तावली ॥ ५ ॥ यस्य
कारणत्वकल्पनाविनाप्यन्यप्रकारेण-
कार्यसिद्धिर्भवेत् सोऽन्यथा सिद्धः तदु-
र्मान्यथासिद्धिः ।

अन्यदा । । । कालान्तरे । अन्यस्मिन्का-
ले । सर्वकान्यकिंयत्तदः कालेदा ।
अन्यपूर्वा । स्त्री । पौनर्भावायां कन्याया
म् । एकस्मैवागादिनादत्तायांपुनर-
न्येनविवाहितायां कुमार्याम् । सा-
सप्तधा । यथा । सप्तपौनर्भावाः कन्या
वर्जनीयाः कुलाधमाः । वाचादत्ता
मनोदत्ता कृतकौतुकमङ्गला । उ-
दकस्पर्शिता याच याचपाणिगृहीति
का । अग्निंपरिगतायातुपुनर्भृमस-
वाचया ॥ इत्येताः कश्यपेनेता दह-
न्तिकुलमग्निवत् । इत्युदाहृतत्वम् ॥
अन्यभृतः । पुं । काके ॥ इतिहेमचन्द्रः ।
वि । परेषांपोषके । अन्यंविभर्त्ति ।
उभृञ् । क्तिप् ॥
अन्यभृतः । पुं । कोकिले । अन्येनभृतः
॥ इतिहलायुधः ।

अन्यवर्द्धितः । वि । अन्येन प्रति पालिते

अन्याद्युः

। अन्यपुष्टे । पुं । कोकिले । अन्येन
वर्धितः ।

अन्यवादी । त्रि । अन्यवादिनि । अ
स्थिरवादिनि । व्यवहारेष्वविधही
मज्जमान्तर्गतहीनविशेषोयम् । यथा
। अन्यवादीक्रियाहेषीनोपस्थायीनि
रुत्तरः । आहूतप्रपञ्चायीचहीनः प
ञ्चविधः स्मृतइतिनारदः ।

अन्यशाखकः । पुं । शाखारण्डे । स्वशा
खामुत्पन्नान्यशाखोक्तकर्मकारिणि-
। अन्याशाखा यस्यसः । कप् ।

अन्यादृक् । त्रि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यइवदृश्यते । दृशिर्प्रेक्षणे ।
त्यदादिषु दृशइतिक्विन् । आसर्वना
म् ।

अन्यादृशः । त्रि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यइवपश्यति दृश्यतेवा । दृशि
र्० । त्यदादिष्विति कञ् । आत्त्वम् ।
अन्यायः । पुं । अविचारे । परस्वह-
रणादौ । न्यायभिन्ने । अनौचि-
त्वे । यथा । अन्यायेनापियद्भुक्तं पि
त्रापृष्वतरैस्त्रिभिः । नतच्छक्यमपाक
र्त्तुं क्रमात्त्रिपुरुषागतमितिनारदः
। नन्यायः ।

अन्याय्यम् । त्रि । अयोग्ये । यथा । दृ
ष्टार्थसत्त्वेअदृष्टकल्पनायाअन्याय्यत्त्व
मिति । नन्याय्यम् ।

अन्याय्य

अन्येद्युः । । दिवसांतरे । अन्यस्मिन्
हनि । सद्यःपरदिन्यन्यशब्दादेद्युस्
प्रत्ययानिपातितः ।

अन्येद्युक्कः । पुं । विषमज्वरविशेषे ॥
यथा । अन्येद्युक्कस्त्वहोरात्रादेकका
लं प्रवर्त्ततइति । एककालंदोषादे
द्यया एककालमपि द्वितीयं प्रथम
काले हृद्येवदोषस्थितेः ।

अन्योदर्थः । पुं । स्त्री । वैमात्रेये ॥

अन्योन्यम् । त्रि । परस्परार्थे । अर्था
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । क्रिययातुपर
स्परं वस्तुनोर्जनेऽन्योन्यम् । अर्थ
योरेकक्रियामुखेनपरस्परं कारण-
त्वेसत्त्यन्योन्यं नामालङ्कारः । उदाह
रणम् । हंसाद्यं सरोहिं सिरीसारिज्ज
इअहसराणं हंसेहिम् । अश्लोकांवि
अ एए अप्पाणं शबरगरुअन्ति । अस्य
संस्कृतंयथा । हंसानांसरोभिःश्रीःसा
रीक्रियते अथसरसांहंसैः । अन्योन्य
मेवएतेआत्मानंकेवलंगुरुकुर्वन्तीति
॥ श्रीः शोभा सारीकरणं श्रेष्ठता स
म्पादनम् । अत्रसरोहंसयोः परस्प
रंशोभासारीकरणरूपोपकारजनक
त्वादन्योन्यं नामालङ्कारः ॥ अशोभये
षामपि परस्परजनकता मिथः श्री
सारतासम्पादनद्वारेण । कर्मव्यति-
हारे सर्वनाम्नोद्भेदवतइतिद्विचित्रम् ।

अन्योन्या

अतनासवङ्गावेपूर्वपदस्थस्य सुषःसुर्व-
तथः ।

अन्योन्यदृश्यः । वि । इतरेतरग्राह्ये ।

अन्योन्याध्यासः । पुं । अन्योन्यस्मिकन्यो

न्वात्मकतामन्योन्यधर्मादवेत्याचार्ये

निरूपितेतादात्याध्यासे । यथा । ज

लघ्वोन्वाघटाकाशोवधासर्वस्तिरोहि

तः । तत्राजीवेनकूस्थः सोन्योन्या

ध्यासउच्यत इति ।

अन्योन्याभावः । पुं । तादात्याधर्माच्च

प्रतियोगिताके । यथाघटः घटोन

भवतीति ।

अन्योन्याश्रयः । वि । अन्योन्यापेक्षे । स्व

ग्रहसापेक्षग्रहसापेक्षग्राहके इतिता

र्किकाः । तर्कविशेषे । सच्चात्माश्र

यमन्त्रेधा । तस्यलक्षणम् । स्वापेक्षापे

क्षिप्त्वनिबन्धनोऽनिष्टप्रसंगोन्योन्या-

श्रयः । अपेक्षाच चत्तौ उत्पत्तौ स्थि-

तौचग्राह्या । तत्राद्या यथा । घटोयं

यद्येतद्घटं ज्ञानजन्यज्ञानविषयः स्या

त् तदैतद्घटमिन्द्रः स्यात् ॥ द्वितीया

यथा । घटोयं यद्येतद् घटजन्यजन्यः

स्यात् तदैतद् घटजन्यमिन्द्रः स्यात् ।

तृतीया यथा । घटोयं यद्येतद्घट

वृत्तिवृत्तिः स्यात् तथास्वेमोपलभ्येत

इतिजगदीशः । परस्परज्ञानसापेक्ष

ज्ञानाश्रयोऽन्योन्याश्रयइतिस्मार्ताः

अन्यथ

। अन्योन्यस्याश्रयः ।

अन्यथम् । वि । अनुगामिनि । अनु

पदे । अनुगतमक्षमिन्द्रियम् । यत्रय

चे ॥

अन्यथम् । । अक्षोः समीपे । अनु

यत्तन्मवेत्यव्ययीभावः । प्रतिपरसम

नुभ्योऽक्ष इति समासान्तदृक् ।

अन्यक् । वि । अनुगे । अन्यथे । अन्य-

थति । अनुगतौ । किम् ।

अन्ययः । पुं । सन्ततौ । कुलो ॥ यदा

नांपरस्परेण सन्वन्दे । यथा । विशे

षणंपुरस्कृत्य विशेष्टं तदनन्तरम् ।

कर्तुं कर्मक्रियायुक्तमेतदन्यथलक्षणा-

मिति । अनुगमे । अनुवृत्तौ । का

र्यकारणानुवृत्तौ । तत्तत्तानियत

सत्ताकत्वे । दृश्यत्वाभिनां सन्वन्दे ॥

अन्वियते । इगतौ । इगुगतौवा ।

एरच् ।

अन्यथ्यतिरेकि । वि । अन्यथेन व्यति

रेकेनव्याप्तिमतिहेतौ । यथा व

न्धौ साधेधूमवत्त्वम् यत्रधूमस्तत्रा

ग्निरित्यन्यथव्याप्तिः । यत्रवह्निर्ना

स्ति तत्रधूमेनास्तीतिव्यतिरेकव्या

प्तिः । यथा महानसहदादौ । अ

न्यथ्यतिरेकौस्तोऽस्मिन् । इतिः ।

अन्यथव्याप्तिः । स्त्री । यत्रधूमस्तत्राग्नि

रित्येवंपायाव्याप्तौ यत्रवह्निर्ना

अन्वादे

से । अन्वयेनप्राप्तिः ।

अन्ववसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ।

अन्ववसर्जनम् । सूजेर्घञ् ।

अन्ववायः । पुं । वंशे ॥ कुले ॥ अन्ववाय-
ते । अयगतौ । घञ् ॥अन्वष्टका । स्त्री । साय्रीनामावश्यकस्या
दुकावविशेषे । अष्टकापश्चात्तिथौ
। सातुगौलचान्द्रपौषमाघफाल्गुना
श्विनमृगशिरा कृष्णवमी । तस्यां
साय्रीनामाष्टकादुमिति आदुवि-
वेकः ॥

अन्वहम् । । । प्रत्यहमित्यर्थे ।

अन्वाजे । । । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ।
सप्तमीप्रतिरूपकोयंनिपातः ।अन्वाजिकृत्वा । । । दुर्बलस्यबलमाधा
अन्वाजेकृत्वा । । । । वेत्यर्थे । उपाजे
ऽन्वाजे इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिस
मासः ।अन्वाचयः । पुं । चार्त्तविशेषे । मुख्यसि
द्वावप्रधाननिष्पत्तौ । यथा भिक्षाम
टगाश्चानयेति । एकस्यप्राधान्याद-
नुरोधेनेतरदन्वाचीयते । चीञ् ।
कर्मण्येराच् ।अन्वादेशः । पुं । किञ्चित्कार्यविधातु
मुपोत्तस्य कार्यान्तरविधातुं पुनरुपा
दानमन्वादेश इतिवक्षिते कश्चित्ता
नुकूलनमाप्ते । यथा । अनेनन्वाकर

अन्वास्त

समधीतम् एनंअन्वोऽध्यापयेति ।

अनयोः पवित्रकुलम् एनयोः अभूतं
स्वमिति ।अन्वाधिः । पुं । एकस्मिन् यद्विहितंस्तु
तेन पुनरप्यन्तरे अस्मिन् स्वास्मिन्
त्वं दास्यसीति यन्निश्चितं तस्मिन्
। अन्वाधेयम् । न । स्त्रीधनविशेषे । यथा
। विवाहात्परतोयस्तु लब्धंभर्तृकुला
तस्त्रिया । अन्वाधेयंतदुक्तंतु लब्धंभन्धु
कुलात्तथेति कात्यायनः । अन्यश्च ।
ऊर्ध्वंलब्धंतुयत्किञ्चित्स्कारात्प्री
तितः स्त्रिया । भर्तुःपित्रोःसकाशादा
अन्वाधेयंतुतद्गुरुरिति । बन्धुप्रदेन
। मातापित्रोरुपादानम् ।अन्योऽप्य । समर्पितं तस्मिन् यथा ।
ऊर्ध्वमार्गशकार्येषु अन्यस्मिन् अन्वना
मम । दद्यात्स्वमितिबोद्धव्यः स इहा
न्वाधिरुच्यते । इति कात्यायनः । पु
नर्वैभक्ते । पश्चान्मातृसीव्यवायाम् ।अन्वाधेयम् । न । स्त्रीधनविशेषे । यथा
। विवाहात्परतोयस्तु लब्धंभर्तृकुला
तस्त्रिया । अन्वाधेयंतदुक्तंतु लब्धंभन्धु
कुलात्तथेति कात्यायनः । अन्यश्च ।
ऊर्ध्वंलब्धंतुयत्किञ्चित्स्कारात्प्री
तितः स्त्रिया । भर्तुःपित्रोःसकाशादा
अन्वाधेयंतुतद्गुरुरिति । बन्धुप्रदेन
। मातापित्रोरुपादानम् ।

अन्वायन्तः । वि । अनुगते ।

अन्वाकृष्टः । विक्र । अधिप्रिते । अन्वाकृ
पूर्वात् रुहेर्गन्त्यर्थेत्तिकः । ष्टत्त्वधत्त्व
दृत्त्वठलोपदीर्घाः ।अन्वासनम् । न । शुश्रूषणे । उपाकौ ।
लोहवसौ ॥ अनुमोचने । भिक्षादि

अन्वेष

गृहे । अनु असु० । स्थुट् ॥

अन्वाहार्यम् । न । सासिके । दर्शना
हे । पितृयज्ञपिण्डानामनुपस्थात् आ
श्रियते । इन्धरखे । ऋहलोर्ध्वत् ।
यथा । पितृयज्ञन्तुर्नर्वर्णविप्रश्चेन्दु
अन्वेऽग्निमान् । पिण्डान्वाहार्यकं आ
हंक्षुर्वाग्मासानुमासिकम् । पितृणां
सासिकं आहुमन्वाहार्यं विदुर्बुधाः । त
न्नामिषेयकर्त्तव्यं मयस्ते नमयन्नतः ।
इतिमनुः । इष्टेर्दक्षिणायाम् ॥ अ-
न्वाहरणीये ॥

अन्वाहार्यपचनः । पुं । दक्षिणायौ ॥
अन्वाहितम् । वि । यदेकस्य हस्ते निहि
तं द्रव्यं तेनापि पश्चादन्यस्य हस्ते स्वामि
ने देहीति निहितम् तस्मिन् द्रव्ये ।

अन्विच्छा । स्त्री । अन्वेषणे ।

अन्वितम् । वि । मिलिते । युक्ते । अनु
गते । कृतान्वयेपदादौ ॥

अन्विष्टम् । वि । अन्वेषिते ॥ अन्विष्यते
स्म । इषदृच्छायाम् । क्तः ।

अन्विष्यन् । वि । विचिन्वति ।

अन्वीक्षितम् । वि । विचारिते ।

अन्वीतम् । वि । अन्वित ॥ अनुगते ।

अनुपूर्वादिगतावितिधातोः कर्मणि
क्तः । षष्ठादरादिः । ईङ् गताविच्य

आदाक्तः ।

अन्वेषणम् । न । अनुसन्धाने । गवेधि

अपच

ते । इषेरनिच्छार्त्तस्येतियुच् ।

अन्वेषणा । स्त्री । अनुमार्गणे । त्वेष
णायाम् । तर्कादिनायद्याबोधितभ
र्मायन्वेषणे । टाप् ॥

अन्वेषितम् । वि । गवेधिते ॥ अन्वेष्य
तेऽस्म । एषृगतौ । इषिर्धन्तोवा । क्तः ॥

अन्वेष्यः । वि । ज्ञातव्ये । एषितव्ये ।

अन्वेष्टा । वि । अनुपदिमि । अन्वेष्य
कर्त्तरि । पैरलगावनेद्वारा इति
भाषा ।

आपः । स्त्री । भू० । जले ॥ शब्दस्यार्थ-
रूपतन्मात्रसहिताद्रसतन्मात्रादुत्प-
न्नाः शीतस्यार्थवत्पथोद्भापः । आमुक्
न्ति । आपृथ्याप्तौ । आप्रोक्तेष्वस्व
श्चेतिक्किप् ह्रस्वत्त्वं च ।

अप । ॥ अपकृष्टार्ये ॥ वर्जनार्थे । वि-
योगे ॥ विपर्यये ॥ विकृतौ । चौर्ये
॥ निर्देशे ॥ हर्षे ॥ अपोवियोगे विकृ-
तौ विपरीते निदर्शने । आनन्दे वर्ज-
ने चौर्ये वारणे सम्यगीरितः ॥ वियो
गे । अपयाति । विकृतौ । अपाकृत
वान् । विपरीते । अपशब्दः । निद-
र्शने । अपदिशति । आनन्दे । अप
हसति । वर्जने । अपविगर्त्तादृष्टो
देवः । चौर्ये । अपहरति ।

अपकर्म । न । दुष्क्रियायाम् । अपोप-
सर्गेऽप्यस्य कर्मधारयः ॥

अपक्रि

अपकर्षः । पुं । विद्यमानधर्मापचये ।

अपकृष्यते । कृषविलेखने । घञ् ।

अपकारः । पुं । देषे । अनिष्टे । अप

करसम् । कृञ् । घञ् ।

अपकारकः । वि । अनिष्टकारिणि ॥

अपकरोति । कृ० । खलु ।

अपकार्गीः । स्त्री । भर्त्सने । अपकारा

धीगीवाङ् ।

अपकारी । वि । धूर्ते । शठे । अपका

रके । यथा । अपकारिणिचेत् क्रो

धः क्रोधः क्रोधेकथंनते । धर्मार्थका

ममोक्षाणां चतुर्थोपरिपन्थिनीति ।

अपकुशः । पुं । दन्त रोगविशेषे । यथा ।

वेष्टेषुदाहः पाकस्यताभ्यां दन्तासृल-

न्तिच । अभ्याहताः प्रस्त्रवन्तिशोणि

तंदन्तवेदना । आध्यायन्तेस्त्रुतेर-

क्तेमुखंपूतिचजायते । यस्मिन्सोपकु

शोनामपित्तरक्तकृतो गदहति ॥ ७ ॥

अपकृतः । वि । अपकारिणि । न । अ

पकारे । मित्रस्यनैवापकृतेद्विविधा

विग्रहः स्मृतइत्यत्र मित्रस्यापकारे इ

त्थर्यदर्शनात् ।

अपकृष्टः । वि । अधमे । हीने । अप

कृष्यतेस्म । कृषविलेखने । क्तः ।

अपक्रमः । पुं । पलायने ॥ अपक्रमण

म् । क्रमुपादविच्छेपे । घञ् । अक्रमे ।

अपक्रिया । स्त्री । द्रोहे ॥ अपकरणम् ।

अपक्वा

कृञ् शचेतिशः ।

अपक्रोशः । पुं । निन्दने । जुगुप्समे ।

अपक्रोशनम् । कृश० । घञ् ।

अपक्रमः । वि । अपरिणते । आमे । न

पक्रमः ।

अपक्षेपणम् । न । अधोदेशसंयोगहेतौ

कर्मविशेषे ॥ अपपूर्वात् चिपेक्षुट् ॥

अपगतः । वि । मृते । पलायिते । दूरी

भूते । गते । अपगच्छतिस्म । ग

च्छृ० । गत्यर्थेतिक्तः ।

अपगमः । पुं । अपगमने । गमेरप् ।

अपगा । स्त्री । नद्याम् । चि । अपगा

मिनि । अपगच्छति । गमल्लगतौ ।

अन्येभ्योपीतिङः । टाप् ।

अपघनः । वि । घनशून्ये ॥ पुं । हस्त

पादादङ्गेषु । अवयवे । अपहन्यते ।

अपघनेर्जमिति करणे ऽपघनादे-

शस्सु ॥

अपघातः । पुं । अपहनने ॥ अपहनन

म् । हन्तर्घञ् । हस्यघः । नस्यतः ।

अपचयः । पुं । व्यये । हानौ । अपहावे ।

अपचयनम् । चिञ् चयने । एरच् ।

अपचायितम् । वि । अर्चिते । अपचा

य्यतेस्म । चायृपूजानिशामनयोः ।

क्तः ।

अपचारः । पुं । अहिताचरणे । यथा ।

धोनिप्रदोषाश्चभवन्तिशिश्रे पञ्चोप

अपटी

दंभाविधिभाष्यारैरिति । बर्धधर्मश्च
तिष्ठरे । दोषे । अविनये ।
अपचारिणी । स्त्री । अभिचारिण्यम् ।
अपचारोऽस्तिअस्याः । इति ।
अपचारी । वि । अपचारवति ।
अपचितम् । वि । अपचिते । हीने । व्य-
यिते । अपचायतेष्व । आयुपूजानि
ग्रामनयोः क्तः । चारुतेष्वितिचि
भावः ॥
अपचितिः । स्त्री । पूजायाम् । व्यये ।
निष्कृतौ । हानौ । अपचीयते अप-
चायतेष्ववा अपचायनंवा । आयु-
पूजादौ । क्तिन् । चायतेः क्तिनिचिभा-
वोवाच्यः ।
अपची । स्त्री । गण्डमाखाया अपस्था
विशेषे । यथा । तेग्रंथयः केचिदवा
सपाकाः स्त्र्वन्तिनश्यन्तिभवन्तिचा-
न्ये । कालानुबन्धं चिर्मादधातिमै
वापचीतिप्रवदन्तिकेचिदिति । ते
ग्रन्थयः गण्डमाखायाएवगण्डाः ॥
अपजयः । पुं । भङ्गे । पराजये ॥ अपज-
यनम् । जिजये । एरच् ।
अपटान्तरम् । वि । आसक्ते । अव्यवहिते ।
संसक्ते ॥ पटेनतिरस्करिण्या अन्तरम्
। नपटान्तरमच ।
अपटी । स्त्री । काण्डपटे । वस्त्रमावरणे ।
कनात इतिभाषा । इतिहेमचन्द्रः ॥

अपत्र

वि । पटग्रन्थे ॥
अपटुः । वि । अपचतुरे । काष्ठीचमे । प-
टोरन्यः । रोगिणि । आमयाविनि ॥
अपतर्पणम् । न । रोगादौभोजनाभा-
वे । लङ्घने । इतिहेमचन्द्रः । अप-
पूर्वात् ढुपेष्टुट् ।
अपतानकम् । न । वायुरोगविशेषे । प्र-
ताने । यथा । दृष्टिसंस्तभ्यसंघाचह-
त्वाकण्ठेनकूजति । इदिमुक्तेनरःस्वा-
स्थंयाति मोहंघृतेपुनः । वायुनादा-
रणं माहुरेके तदपतानकमिति ।
अपत्यम् । न । सन्ताने । दुहितरि ॥ पुत्रे
। नपतन्तिपितरोऽनेन । पण्डित-
तौ । बाहुल्यकायत् । अघ्न्यादिर्वा ।
यन्निमित्तंयस्यापतनंतत्तस्यापत्यमि-
तिफिस्तोर्थः । तथाचपौत्रादिरपि
पितामहादीनामपतनेहेतुरिति ते-
षामपत्यंभवति ।
अपत्यदा । स्त्री । पुत्रविशेषे । गर्भदा-
त्यम् ॥
अपत्यपथः । पुं । भगे । योनौ ।
अपत्यशत्रुः । पुं । कुलीरे । कर्कटे ।
अपत्रः । पुं । करीरे । नविद्यन्ते पत्रा-
णियस्य । वि । पत्रहीने ॥
अपत्रपः । वि । निर्लज्जे । अपगता । वि-
पायस्यसः ॥
अपत्रपा । स्त्री । परतोद्वियाम् । पित्रा

अपदा

देः पुरतो जातलज्जायाम् ॥ श्री
भाषे । इतिरत्नकोशः ।

अपपपिष्णुः । त्रि । लज्जाप्ये । लज्जा
शीले । स्वभावतः सत्रपे । अपपपते
। अलङ्कृषि तीष्णुच् ॥

अपयम् । न । । असार्गे । पयोऽभा
वः । नञितितत्पुङ्गवः । पयोविभाषे
तिपाचिकोऽप्रत्ययः । अपयानिगा
इते मूढः । अपयनपुंसकम् । तत्पु
ङ्गवश्च । अपयोदेशः । अपयान
द्दी । अपये पदमर्पयन्ति हि श्रुतव
क्तोपिरजोनिमोक्षिताः । योनौ ।

अपय्याः । पुं । अपये । मार्गाभावे ।
ययोऽभावः नञितितत्पुङ्गवः । अप
यनपुंसकमिति कृतसमासान्तस्य नि
र्देशात् । लङ्गीबन्धम् ।

अपय्यम् । त्रि । रोग्यभोज्ये । अहिते ।
नपय्यम् ।

अपय्यस्वः । त्रि । स्वकर्मच्युते ॥

अपदानम् । न । वृत्तेकर्मणि । अव-
दाने ॥ वृत्तिः प्रवर्त्तनं साप्रशस्ता
विद्यते यत्र तत्र । यत्र कर्मणि वृत्तिः
सर्वैः प्रशस्यते तस्मिन्नित्यर्थः । दैप-
योधने । भावे ल्युट् । निव्यादाने ।

अपकृष्टदानम् ।

अपदान्तरम् । त्रि । अनन्तरे । अव्यव-
हिते । अपदान्तरमत्र ।

अपने

अपदिशम् । न । । दिक्कोशे । दिशो
मध्ये । विदिशि । दिशोर्मध्यम् । अ-
व्ययमिति योनविभागात्समासः ।
दिशब्दस्य शरदादिषु पाठाङ्गुष् ।
अव्ययीभावश्चेति सूत्राभ्यां लङ्गीबन्धा-
व्ययत्वयोर्विधानम् । तेन नाव्ययीभा-
वादतोमत्वपञ्चम्या इत्यादिप्रवृत्तिः
॥ अपेतिप्रत्ययाची आवत्तेन समा-
सेतु टञ्नापेक्षितः ।

अपदिष्टः । त्रि । प्रयुक्ते । यथाकासा-
त्प्रययापदिष्टः । अपदिश्यते । दि-
शश्चित्सर्जने । क्तः ।

अपदेशः । पुं । शरत्वे । लङ्गे । निमि-
त्ते ॥ व्याजे ॥ स्थाने । अपदेशनम्-
अपदिश्यते वा । दिशश्चित्सर्जने ।
घञ् ।

अपध्वंसजः । पुं । वर्णसङ्करे । यथा ।
शूद्राणां तु सधर्माद्यः सर्वेऽपध्वंसजाः
स्मृता इति मनुः ।

अपध्वस्तः । त्रि । परित्यक्ते । निम्बिते ।
अवचूर्णिते । अपध्वंसतेत्यङ् । ध्वंसुञ्ज-
धःस्त्रंसने गतौ च । क्तः ॥

अपनयनम् । न । अधःप्रापये । दूरीक-
रये । खण्डने ॥

अपनीतः । त्रि । विनीते । कृते ।

अपनुतिः । स्त्री । अपनोदे । खण्डने ।

अपनेयः । त्रि । अपनोद्ये । निरूप्ये ॥

अपम

अपनोदः । पुं । अपनोदने ।

अपनोदनम् । न । दूरी करणे ।

अपपात्रितः । वि । उत्कटदोषैर्घातिभि
र्मन्त्रोदकीकृते । यथा । अपपात्रि
तस्य रिक्त्वपिबडोदकादि निवर्तन्त
इति शङ्खपस्तम्भौ ।

अपभ्रंशः । पुं । अपभ्रंशे । अपभ्रंशशब्दे ।

असंस्कृतशब्दे । ग्राम्यभाषायाम् । य
था हृदण्डो । आभीरादिगिरःकाव्ये
अपभ्रंश इति स्मृतः । शास्त्रेषु संस्कृता
दन्यदपभ्रंशतयोदितमिति । संस्कृ
तादपभ्रंशयति । भ्रंशः पतने । प
चाक्षत् । पतने । यथा । अन्धारुढि
भवति महतामप्यप भ्रंशनिष्ठेष्वभि
ज्ञानशङ्कुमत्ता ।

अपमः । पुं । कान्तौ । सूर्यगमनार्थं ति
र्यङ्गोलरेखायाम् ।

अपमानम् । न । अनादरे । अस्य पर्याया
यथा । स्यादवज्ञापरीहारः परिहारः
पराभावः । अपमानं परिभवस्तिर-
स्कारस्तिरस्त्रिया । अवहेलाचहेला
स्यादवहेलनहेलने । क्षेपोनिकार
भ्रिकारौ पर्यायाः स्युरनादर इति शब्द
रत्नावली । यथा । वेदस्वभावाभ्याना
ञ्च अपमानादधोगतिरिति ।

अपमिष्यकम् । न । ज्ञेये ।

अपमृत्तुः । पुं । विनारोमेखमरणे ।

अपर

पश्चिमत्समगदंष्ट्रिदृक्त्रिगुणस्तिपतनः
शनवज्जाग्रिबिषवन्धजलप्रवेशाक्षय
तादिजन्यमरणे इति केचित् । अपमृ
त्तो मृत्तुः ।

अपमृषितम् । न । अपिस्पष्टवाक्ये ।

अपयानम् । न । पलायने । यामापये अ
पपूर्वः । स्फुटः ।

अपरम् । न । गजपश्चार्द्धे । वि । इतर
स्मिन् । अर्धाचीने । निवृत्ते । द्रष्टा
दिसामान्ये । कार्ये । सन्निकृष्टे । परं
नभवतीत्यपरम् । पुं । पादः पश्चिमे ।
अपरः पश्चिमः पादः इति गजप्रकरणे
वैजयन्ती ।

अपरक्तः । वि । अननुकूले । विरक्ते ।

अपरतालः । पुं । गिरिविशेषे ।

अपरतिः । स्त्री । निवृत्तौ । अपरमेर्भा
वे क्तिन् ।

अपरत्र । । पश्चादर्थे ।

अपरत्त्वम् । न । अपरव्यवहारकारणे
तद्विविधम् । दिक्कृतं कालकृतञ्चेति
। समीपस्थे दिक्कृतम् कनिष्ठे काल
कृतमिति । अपरस्य भावः ।

अपरपक्षः । पुं । कृष्णपक्षे ।

अपरराचः । पुं । रात्रिशेषे । उज्ज्वले । अ
परराचेः । पूर्वापराधरेति लज्जासे
अहः सर्विकदेवेत्यर्थः ।

अपरवक्त्रम् । न । चैतालीयसंज्ञके वृक्षे ।

अपरा

अपरवैराग्यम् । न । वैराग्यविशेषे ।
यतमानसंघाव्यतिरेकसंघैकेन्द्रिय-
संघावशीकारसंघाभेदावतुर्विधे स
म्प्राप्तस्यान्तरङ्गे । असम्प्राप्तस्य
वहिरङ्गे ।

अपरस्परः । चि । क्रियायाः क्रियावतां च
सातत्ये । अपरस्परश्चेतिद्वन्द्वः । अप-
रस्पराः क्रियासातत्ये इति सुविज्ञपा-
त्यते क्रियासातत्ये । अपरस्परं गच्छ-
न्ति । सततमविच्छेदेन गच्छन्तीत्य-
र्थः । निर्दिष्टकर्मसातत्ये सुधीभिर-
परस्परम् । क्रियावतां सातत्येतुल-
ङ्गव्यम् । अपरस्पराः सार्थाः स्त्रियश्च
गच्छन्ति अपरस्पराणि कुलानि ।

अपरा । स्त्री । जरायौ । पश्चिमदिशि ।
अपरागः । पुं । अभीतौ । द्वेषे ।

अपराङ्गम् । न । गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदे ।
इति काव्यप्रकाशः ।

अपराजितः । पुं । ईशे । विश्वी । ऋ-
षिभेदे ॥ नपराजितः । गेहधूपे ।
चि । अजिते ॥

अपराजिता । स्त्री । उमायाम् । जयां-
याम् । जाहीति प्रसिद्धायाम् । जय-
न्त्याम् । अशनपण्याम् । श्रेफाल्याम् ॥
शमीभेदे । शंखिन्याम् ॥ हपुषाम्
भेदे । स्वल्पफलायाम् । गिरिकर्णायाम् ।
विष्णुक्रान्तायाम् । श्वेतनीलपु-

अपरा

ष्यभेदाद्विविधे अपराजिते । अपरा-
जिते कटूमेधे ग्रीतेकंठ्ये सुदृष्टिदे-
। कुपुशूलविदोषाम शोथव्रणविद्याप-
हे । कषाये कटुपाके च तित्ते च व्युत्ति-
षुष्टिदे । ऐशान्यादिशि । नपराजि-
ता ॥ ब्रह्मलोके हिरण्यगर्भपुत्र्याम् ।
ब्रह्मचर्यसाधनवद्भ्योऽन्यैर्मर्जीयते इ-
ति । जी० । कः ।

अपरादुः । चि । अपराधिनि । अपरा-
ध्यति । राध० । कः ।

अपरादुपृषत्कः । चि । लक्ष्याप्राप्तशरे ।
अपरादुः पृषत्को वायोऽस्य । अपरादु-
पृषत्को सौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायकः ।

अपराधः । पुं । आगसि । दण्डयोग्यक-
र्मणि । अपराधनम् । राधसंसिद्धौ
घञ् ॥ चि । राधाभाववति ।

अपराधी । चि । कृतापराधे । भेददर्शि-
नि । अपोक्तविद्यारण्यगुरुभिः । विप्रश्च-
वत् चञ्चललोकदेवभूतादिकं अगतम् ।
स्वस्माद्भेदेन पश्यन्तं केशयेदपराधि-
नम् । यदस्ति तन्न जानाति गच्छेहस्ति-
तदीक्षते । इत्येवमपरधोऽस्य विद्यते
भेददर्शिन इति । येन्यथा सन्तमात्मा
न मन्यथा प्रतिपद्यते । किं तेन न कृतं
पापं चैरेणात्मापहारिणेति ।

अपरान्तः । चि । पाश्चात्ये ॥ अपरान्ता-
स्तु पाश्चात्या इति यादवः । समुद्रमध्य-

अपरा

देशवर्तिजने । यथा । अवकाशकि
लोद्भवान् रामायाभ्यर्थितोद्दे ।
अपरान्तमहीपालयाजेनरघवेकर
मिति ।

अपराप्रकृतिः । स्त्री । भूमिरापोनलो
वायुः खंमनोवुद्विरेवच । अहंकार इ
तीयंमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा । अपरेय
मितिभगवन्नीता । चतुलक्षणायाम्
। अपरायांशकौ । अपराचासौप्रकृ
तिश्च ।

अपराभुक्तिः । स्त्री । पातालादिकला
न्ताध्ववर्त्तिविचित्रैश्वर्यसम्पन्नतत्तद्गु
णनवासिस्त्वमात्रे ।

अपरामुक्तिः । स्त्री । मंत्रमन्त्रेश्वरत्वे ।
अपराचासौमुक्तिश्च ।

अपराविद्या । स्त्री । ऋग्वेदादिविद्या
याम् । ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यावेदा
अङ्गानिचद्विज । शिवाकल्पोथ्याक
रणानिरुक्तंज्योतिषांगतिः । छन्दोभि
धानंसीमांसाधर्मशास्त्रपुराणकम् ।
न्यायोवैद्यकगान्धर्वधनुर्वेदार्थशास्त्र
कम् ॥ अपरेयं पराविद्यायया ब्रह्मा
वगम्यते ॥ अपराचासौविद्याच ॥

अपराशक्तिः । स्त्री । अपराप्रकृतौ ।
अपराचासौशक्तिश्च ।

अपराह्णः । पुं । दिनान्तांशे । तस्यभे
दाः । विधाविभक्तस्यदिनस्यशेषभागः ।

अपरि

विधाविभक्तस्यदिनस्यतृतीयभागः ।
सतुविंशदण्डदिनमानेविंशतिदण्डा
त्परंदशदण्डयावत् । पञ्चधाविभ
क्तस्यदिनस्यचतुर्षभागः । सप्तदश
दण्डात्परंपटदण्डयावदितिश्रुति
स्मृतिप्रसिद्धाः ॥ अह्नःअपरमपराह्णः ।
पूर्वापरैक्येकदेशिसमाप्तः । टच् । अ
ह्नोह्नएतेभ्यइत्यह्नादेशः । अह्नोद-
न्तादितिगत्वम् ।

अपराह्णतनः । वि । अपराह्ण भवेवस्तु
नि । आपराह्णिके । अपराह्णः सोढो
ऽस्य । विभाषापूरीह्णापराह्णाभ्यामि
तिव्युत्पन्नौतुट्च ।

अपराह्णेतनः । वि । अपराह्णोद्भवेव
स्तुनि । आपराह्णिके । अपराह्णेभ
वः । व्युत्पन्नौतुट्च । घकालतनेष्वि
ति सप्तम्याअलुक् ।

अपरिकलितः । वि । अज्ञाने । अदृष्टे
। नपरिकलितः ।

अपरिग्रहः । पुं । असङ्गहे । अम्बोका
रे । नपरिग्रहः । परित्राजि । नवि
द्यतेकन्याकौपीनाङ्गवस्त्रादियतिरि
क्तःपरिग्रहोयस्य ॥ वि । परिग्रहणीने ।

अपरिच्छदः । वि । दग्निरे । नविद्यते
परिच्छेदोयस्यसः ।

अपरिच्छिन्नम् । वि । परिच्छेदरहिते ।
असीमनि ।

अपय

अपरिज्ञानम् । न । तत्त्वाविवेके । मू
हतायाम् ॥

अपरिज्ञानः । पुं । रत्नाज्ञानवृत्ते । त्रि ।
ज्ञानिरहिते ।

अपरिसङ्ख्यानम् । न । आनन्दे । नप
रिसंख्यानम् ॥

अपरिहाय्यः । त्रि । परिहर्तुमशक्ये
। अत्याज्ये ।

अपरोक्षः । । अपरदिने । अपरे अह
नि । सद्यः परोक्षपरमार्थदेवस्य ।
अपरोक्षम् । त्रि । त्वत्त्वे । अप्रसंभाव
नाद्विनिरासेतुविचारविपाकात्तेनैव
प्रमाणेन जनितं ज्ञानं प्रतिबन्धाभा
वत् फलजनयदपरोक्षमिच्छुच्यते ।
अक्षयामिन्द्रियाणां परोऽतीतोऽभव
तीत्यपरोक्षम् । नपरोक्षम् ।

अपर्णा । स्त्री । पार्वत्याम् । नपर्णान्य
स्याः । तपसिपर्णानामप्यनशनात् ।
त्रि । पर्णशून्ये ।

अपर्परीकः । त्रि । निस्तेजसि ।

अप्राप्तम् । त्रि । असमर्थे । पर्याप्ति
शून्ये ।

अपर्वदण्डः । पुं । रामशरद्वृत्ते ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

अपलम् । न । कीलके । त्रि । स्नां
हीने ॥

अपलापः । पुं । प्रेमणि । अपलवे । न

अपय

तोष्यसत्त्वेनकथने । धार्यमाणेन न
धारयामीत्याद्युक्तौ । अपलप्रमम् ।
घञ् ।

अपलाघिका । स्त्री । तृष्णायाम् । इ
तिहेमचन्द्रः ।

अपवरकः । पुं । वासौकसि । गर्भगृहे
। अपत्रियते घृणोतिवा । टञ् ।
कृजादिभ्यः संज्ञायां वृत् । फलसंज्ञा
खटैन इति प्रसिद्धे । आवरके । य
था । दीपोऽपवरकस्यान्तर्वर्तते त
त्प्रभावहिरिति ध्यानदीपे विचार-
ण्यगुरवः ।

अपवर्गः । पुं । त्यागे । मोक्षे । कार्या
वसानसफल्ये । फलप्राप्तिपूर्विकायां
क्रियापरिसमाप्तौ । कर्मफले । तद
त्यन्तविमोक्षोपवर्गः । न्या ०१ । २२
। तस्य दुःखस्य अत्यन्तविमोक्षः स्वस
मानाधिकरणदुःखासमानकालीनो
ध्वंसः । तस्य च जन्मप्रायादेव सम्भ
व इत्याशयेन दुःखेन जन्मनात्यन्त-
विमुक्तिरपवर्ग इति भाष्यम् । दुःखे-
न दुःखानुषङ्गेत्यर्थः ॥ अपवर्जनम्
पवर्गः । वृज्जीवजने । भावे घञ् । दुः
खाभावे । नाशे । पूर्णतायामिति ध
रणिः ।

अपवर्गगुरुः । पुं । सङ्गाश्रिते । प्ररौ ।
मोक्षमार्गप्रदर्शके ।

अपवि

अपवर्जनम् । न । काने । निर्वाणे ।
मोक्षे । परित्यागे । सुजीवने ।
पपूर्वः । भावेऽप्युट् ।

अपवर्जितः । वि । परिहृते । त्यक्ते ।

अपवर्त्तनम् । न । परिवर्त्त । नभीभावे ।

अपवर्त्तितः । वि । सञ्चलिते ।

अपवादः । पुं । निष्ठायाम् । आश्रयाम् ।

म । विष्णवे । प्रणये । वाधके ।

अपवादे । नमस्कृत्यविवर्त्तस्य सर्पस्य

रज्जुमापत्त्ववत् वस्तुविवर्त्तस्यावस्तु-

नो । शानादेः प्रपञ्चस्यवस्तुमापत्त्व-

मिति । कार्यस्य कारणमापत्तावशे

षण्यम् । कारणस्वस्यपत्तिरेकेण का

र्यस्याऽऽप्तावधारणं वाऽपवाद इत्य-

र्थः । अपवदनम् । वदअभिवादन

स्तुत्योः । भावे घञ् । अपोद्यते ।

वदव्यक्तायांवाञि । घञ्वा ।

अपवारणम् । न । अन्तर्द्धा । एञ्अच्छा-

ने । चुरादियस्तादस्याद्भावेऽप्युट् ।

अपवारितम् । चि । अन्तर्हिते । आवृ-

त्ते ॥

अपवित्रः । वि । अशुद्धे । नपवित्रः ।

अपविद्रुम् । चि । प्रतिच्छिप्ते । प्रत्याख्या-

ते ॥ ध्वस्ते । त्यक्ते । पुं । पुत्रविशेषे

यथा । मातापितृभ्यामुत्पृष्टं तयोर-

न्यतरेखवा । यंपुत्रं परिगृहीयादप-

विदः स उच्यते इतिमनुः ॥

अपष्ट

अपविष्टा । स्त्री । निर्विघ्नीकृते । इति
राजनिर्घण्टः ।

अपवृत्तिः । स्त्री । अपवारणे ।

अपवृत्तः । वि । पराङ्मुखीभूति ।

अपशब्दः । पुं । असंस्कृतशब्दे । अपभ्रं-

शे । अपभ्रष्टः शब्दोपशब्दः । ब्राह्म-

खेनापशब्दो नवतस्यः । यथाहभम-

वान्माध्यकारः । तेऽसुराहेखवेहे-

खय इति कुर्वन्तः पराङ्मुखः सस्मदा-

ह्यनेन न स्नेच्छितवैनापभाषितवैस्ने-

च्छोदवाएषयदपशब्दः स्नेच्छामभू-

मेत्यध्येयं व्याकरयामिति । स्नेच्छित-

वाइत्यस्यपर्यायोनापभाषितवाइति

कृत्यार्थ इतितवै प्रत्ययइति कैयठः ।

यथैवहिशब्दज्ञानेधर्मः एवमपशब्द-

ज्ञानेप्यधर्मः । इतिमहाभाष्यम् ।

एवञ्च अपशब्दज्ञानमधर्मसाधनम्

धर्महेतुशब्दज्ञानविरोधित्वात् य-

द्यद्विरोधि तत्तद्विरोधिफलकम् य-

थासैषिकद्रव्यसेवासंभवतः इत्यनु-

मानम् । सैषिकद्रव्यसेवयासैषिक-

व्याधिसम्भवस्तद्विपरीतसेवयास्वारे-

ग्यमित्यर्थः ।

अपशुक । पुं । आत्मनि । अपमर्तोशुक-

यस्मात् ॥

अपशोकः । पुं । अशोकपादये ।

अपष्टम् । न । अष्टुशब्दे । इतिहेमचन्द्रः ॥

अपस

अपष्टुः । । निरवद्ये । शोभनार्थे । विपरीते ।

अपष्टुः । पुं । काले । वि । वामे । प्रति कूले । विरुद्धार्थे । अपतिप्रति । प्रागतिनिवृत्तौ । अपदः सुबुध्यः इति कुः सुधामादिः ।

अपष्टुलम् । वि । निन्दिते । विपरीते ।

अप० । न । यत्तकार्ये । अपनशब्दार्थे ।

आप्नोति । आपृ० । आपः कर्माख्यायां ह्रस्वोऽनुच्चवेत्यमुन् पाक्षिकोऽनुभावः ।

अपसदः । पुं । अधमे । नीचे । अपकृष्टमपकृष्टेवासीदति । षट्त्वविशरणोदा । पचाद्यच् ।

अपसरः । पुं । अपसरणे । सत्तेरप् ।

अपसरणम् । न । स्थानात्स्थानान्तरगमने ।

अपसर्जनम् । न । परिवर्जने । दाने । आम्नाते । अपस्तृज्यते । स्तृज० ल्युट् । मोक्षे । मारणे ।

अपसर्पः । वि । चरे । अपसर्पति । स्तृप्तगते । पचाद्यच् ॥ पुं । अहिभेदे । अपक्रमे ।

अपसर्पणम् । न । प्रप्रतोऽगमने ।

अपसलवि । । पितृतीर्थे । प्रदेशिन्यङ्गुप्रयोर्मध्ये । यथा । प्रदेशिन्यङ्गुप्रयोरन्तरा अपसलवि अपसलंवा तैत्ति

अपसे

तृभ्योनिदधाति इति आदृतत्वे भट्टभाष्यधृतगृह्यम् ।

अपसल्यम् । वि । शरीरदक्षिणे । शरीरस्य दक्षिणेभागे । प्रतिकूले । विरुद्धार्थे । न । पितृतीर्थे । अपसलवि । अपगतम् अपक्रान्त्वा सख्यात् ।

अपसारणम् । न । अपनयने ।

अपसारितः । वि । उत्सारिते ॥

अपसिद्धान्तः । पुं । स्वीकृतसिद्धान्तात्

प्रच्यवे । तल्लक्षणमाह । सिद्धान्तमभ्युपेत्यानियमात्कथाप्रसङ्गे ऽपसिद्धान्तः । ५ । ६६ सिद्धान्तं स्वशास्त्रकाराभ्युपगतमर्थं स्वीकृत्याऽनियमात्तद्वियमप्रच्यवात् कथाप्रसङ्ग इति ।

तथाच कथायां स्वीकृतसिद्धान्तप्रच्यवाऽपसिद्धान्तः । तथाच सांख्यमतेनाहं

वदिष्यामीत्यभ्युपेत्याख्यायां कथायाम् आविर्भावस्याविर्भावाभ्युपगमेऽ

नवस्थेति दृषणोद्वायाविर्भावस्यास

त उत्पत्तियद्यभ्युपेतितद ऽपसिद्धान्तः । यत्वेकदेशिमतेन कथामारभते

तस्य शास्त्रकाराभ्युपगमविरोधेनापसिद्धान्त इति विवोधयितुमभ्युपेत्ये

त्युक्तम् ॥ सौगतास्त्वपसिद्धान्तं दृषणं

न मन्यन्ते इत्यन्यदेतत् ॥ अपकृष्टः

सिद्धान्तः ॥

अपसेपानः । पुं । हस्तिमूले ।

अपङ्ग

अपङ्गः । पुं । स्त्रेष्टे । अपङ्गाये । इति
मेदिनी हेमचन्द्रौ । अपङ्गवनम् । ऋ
अपङ्गवने । ऋदोरप् ।

अपङ्गुतिः । स्त्री । अपङ्गापे । अर्वाल-
कारे ॥ प्रकृतं यन्निषिद्धान्यत् साध-
तेसात्पङ्गुतिः । उपमेयमसत्त्वं कृ-
त्त्वोपमानं सत्तयायत्साध्यतेसा-
त्पङ्गुतिः । उदाहरणम् । अवाप्तः
प्रागल्भ्यं परित्यक्तः शैलतनये
कलङ्कोमेवायं विवसति शशाङ्कस्य वपु-
षि । अमुष्येयं मन्वे विगच्छदस्य तस्य नि-
शिचिरे रतिश्रान्ता गेते रजनिरम-
बीनाढमुरसि ॥ इत्यंवा । वतसखि-
नियदेतत् पश्यवैरं स्मरस्य प्रियवि-
रहकृशेऽस्मिन् रागिलोकेतथाहि ।
उपवनसहकारे । झासिभृङ्गच्छलेन प्र-
तिविशिखमनेनोदृष्टं कालकूटम्
। अवहि न समुद्रागिसहकाराणि
अपितु सकालकूटाः शरा इति प्रती-
तिः ॥ एवंवा । अमुष्मिन्नावगयामृत-
सरसि नूनं गृह्यः स्मरः शर्वप्रुष्टः पृ-
थुजघनभागे निपतितः । यद्वाङ्गा-
राणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शि-
खाधूमस्येयं परिणमति रोमावलि-
व-
पुः । अवनरोमावलिधूमशिखेयमि-
ति प्रतिपत्तिः ॥ एवमियं भङ्ग्यन्त-
रैरप्युह्या । अपङ्गवनम् । ऋङ् ।

अपङ्ग

तिम् ।

अपाङ्गायः । पुं । समुद्रे । अङ्गुवारे । इ-
ति राजनिर्घण्टः ॥

अपाङ्कः । पुं । अजीर्णताग्राम् । वि ।
पाङ्काभाविनिष्ठे ।

अपाङ्करणम् । न । निराकरणे । अपा-
ङ्पूर्वात् ऋञोऽङ् ।

अपाङ्कशकम् । न । आर्द्धके । इति रा-
जनिर्घण्टः ।

अपाङ्कतम् । वि । अपोहिते । त्यक्ते ।
अपाङ्कारि । उकृष्णः । तः ।

अपाङ्कतिः । स्त्री । विकारे । अपाङ्करणे ।
अपाङ्कम् । वि । प्रत्यये । इति शिका-
वडशेषः ॥

अपाङ्क्यः । वि । पङ्क्तिभोजनार्थे । स-
ङ्गिः स है कपङ्क्यां भोजनायोग्ये । ते च ।
ये स्तेनपतितस्त्रीवाये च नास्तिकपृच्छ-
यः इत्यादिवचनैर्मनुना क्ता बोध्याः ।

अपाङ्गः । पुं । नेचान्ते । तिलके । वि ।
अङ्गहीने । अपगतोऽङ्गात् । निराद-
य इति समासः ॥ अपकृष्टोऽङ्गात् । अ-
पकृष्टान्यङ्गान्यस्माद्वा । अपाङ्गति ।
अगिगतौ । पचाद्यञ्वा ।

अपाङ्गकः । पुं । अपामार्गे । नेचान्ते ।
वि । अङ्गहीने ।

अपाङ्गदर्शनम् । न । कटाक्षे । अपाङ्गेन
नेचान्तेन दर्शनम् । इति हेमचन्द्रः ।

अपाची

अपागं । वि । दक्षिणदिग्भवेवस्तुनि
अपाचीने ।

अपाची । स्त्री । दक्षिणदिशि । अङ्गो
मध्ये अंचलिकर्म । अपेत्यअर्थं
धार्ये अपदिशमतिवत् । अंचुगति
पूजनयोः । अस्त्रिणादिनाक्षिन् ।
उगितश्चेति ङीप् ।

अपाचीनम् । वि । विपश्यते । अपाग
र्थे । दक्षिणदिग्भवस्तुनि । अपागे
व । विभाषाच्चेरदिक् स्त्रियामिति
त्तः । तस्य ईनादेशः ॥

अपाच्यम् । वि । दक्षिणदिग्भवे । पा
कानर्हे । अप्रागपागित्यादिनाशेषि
कोयत् । न पाच्यम् ।

अपाटवम् । न । रोगे । अपटुत्वे ॥ न
विद्यते पाटवं यस्मिन् ।

अपाचम् । न । योग्यताहीने । निन्दि
ते । विद्यातपोहीने । नटविटादौ ।
कुपाचे । नपाचम् । अपाचे पातयेद्
त्तं सुवर्णं नरकार्णवे । इतिमलमा
सतत्त्वम् ॥

अपाचीकरम् । न । नवविधपापमध्ये
परपविशेषे । तच्चतुर्विधंभवति यथा
। निम्बितधनादानम् १ । वाणिज्य
म् २ । गृहसेवनम् ३ । असत्यमाप
नम् ४ । इति । यथाहमनुः । निन्दि
तेभ्योऽपिनादानंवाणिज्यंगृहसेवनम् ।

अपानः

अपाचीकरम् चेयमज्ञातस्यचमपाच
मिति ।

अपादानम् । न । विज्ञेयैऽवधिभूते । पं
चमीकारके । यस्मादस्तु नोर्वसवन्तर
स्यचलनंभवतितस्मिन् । विज्ञेयहेतु
क्रियामाश्रयस्वेसतिविज्ञेयान्नय इत्य
र्थः । तत्रैकादशार्थेपंचमीस्यात् ।
यथा । यतोऽपायः । यथाकृष्णात्प
र्णं पतति १ । यतो भीः । यथाव्या
घ्रादिभेति २ । यतोऽनुगुप्ता । यथा
पापात् अनुगुप्सते धीरः ३ । यतः परा
जयः । यथा सिंहात् पराजयते हस्ती
४ ॥ यतः प्रमादः । यथा घर्षात् प्र
मादतिनीचः ५ ॥ यत आदानम् ।
यथा भूपात् धनमादत्तेविप्रः ६ ॥ य
तो भूः । यथा पितुः पुत्रोऽजायते ७ ।
यतस्त्राणम् । यथा व्याघ्रात् गां रक्ष
तिगोपः ८ ॥ यतो विरामः । यथा
पापादिरजतिविप्रः ९ ॥ यतोऽन्तर्हिः
। यथा गुरोरन्तर्दृष्टेशिष्यः १० ॥ य
तो वारणम् । यथायवेभ्यो गां वारय
ति ११ ॥ इतिमुग्धबोधटीका ।

अपानः । पुं । गुदस्थवायौ । नामैरध
स्ताङ्गमनवति मलापनयनयोपारे
णपाय्यादिस्नानवर्त्तिनिवायौ ॥ य
था । अधेनयत्यपानस्तु आहारश्च
नृणामधः । मूत्रगुक्करोवायुरपान

अपाङ्ग

लोमनीर्त्तितः । कुकाटिकाष्टपुष्पार्श्व
पायूपस्थदन्ति वीर्युः ॥ न । मुदे ।
अपसरखेनानिखनेन । हस्तश्चेति
घञे ।

अपाङ्गस्तमाः । पुं । वेदाचार्येषुरा
सर्षिविशेषे । यः कखिज्ञापरयोः स
न्धो विष्णुनियोगात् कृष्णद्वैपायनः
सम्बभूवेति स्मृतौ प्रसिद्धम् ॥

अपाङ्गपात् । पुं । एतन्नामधेयेदेवे ।

अपापः । त्रि । पापशून्ये । निष्पापे ॥

अपापविदुः । त्रि । धर्माधर्मवर्जिते ॥ न
आपविदुः ॥

अपाङ्गार्गः । पुं । प्रत्यक्पक्ष्याम् । अप
गार्जन्यनेन अपसृज्यते ऽनेनया
धमदिरिति वा । स्रज्जूषः । हस्तश्चे
ति घञ् । निष्पायामनिट्त्वात्कुत्त
क् । उपसर्गस्य घञीति दीर्घः । अप
कृष्टआसमन्तान्मार्गोऽस्येति वा । अ
पाङ्गार्गः सरस्तीक्ष्णोदीपनस्तुक्तकः
कटुः । पाचनेनानावनच्छर्दिकफमे
दोनिष्पापहः । निरुन्निद्रुसिध्मार्गः
कंडूशूलोदरापचीः । अपाङ्गार्गोऽह
बीजातविष्टंभीकफकृद्भिः । रुचः
वृषणुसैर्न्यूनः कथितोगुख वेदिभिः ।
अपाङ्गार्गफलं म्वादुरसे पाकेचदुर्ज
रम् । विष्टंभिवातलं रुचंरक्तपित्त
प्रसादन मिति भावप्रकाशः ।

अपाङ्ग

अपाङ्गतिः । पुं । समुद्रे । कवचः । अ
पाङ्गतिः । तत्पुरुषे कृतिमङ्गुलिमि
च्छसुक् ।

अपाङ्गितम् । न । अङ्गौ । अपाङ्गित
मिवदाहकत्वात् । अलुक् ।

अपायः । पुं । विज्ञेये । अण्ये । ना
शे । अपगमे ॥

अपारः । त्रि । उत्तरावधिवर्जिते ॥ अ
पारः संसाराकूपारः । अनन्तमहि
मनि । नविद्यते पार उत्तरावधिर्य
स्य । न । अवारे । नन्दादेरर्वाधि
पारे ।

अपार्थः । त्रि । अर्थशून्ये ।

अपार्थकम् । न । इमंलक्षयति गोतमः ।
पौर्वापर्यायोगादप्रतिसम्बद्धान्मपा
र्थकम् ॥ ५ ॥ ५३ । पौर्वापर्यकार्यका
रणभावस्तस्यायोगादसम्भवात्तन्नाब्ध
बोधजनकाकांक्षाज्ञानाद्यभावादि-
ति फलितार्थः । अप्रतिसंबद्धो ऽसम्ब
द्धोर्थः प्रयोजनं नाब्धबोधरूपं यत्र ।
यद्यपि दशदाडिमानि वडपूपाः
कुण्डलमजाजिनमित्यादाववाक्तरवा
क्यादर्धबोधसत्त्वाद्वाप्तिरतिव्याप्ति
श्चनिरर्थके । तथाप्यभिमतमाक्या
र्थबोधानुकूलाकांक्षादिशून्यबोधजन
कपदत्तं तत् । अविद्यास्तार्थक्यस्य
बोधोभवत्येवेति नातिव्याप्तिः । इदं

अपि

हरिष्यु । अयोग्यानासनामाकाच
वाक्यम् । ५३ । अनर्थके । अर्थे ॥
अपावृतः । वि । पिहिते । अप्रतिबद्धे ।
स्वतन्त्रे । उद्घाटने । अपगतमा
हतमावरणमस्य ॥
अपावृत्तम् । वि । लुठिते । परावृत्ते ।
अपात्रयः । पुं । चन्द्रातपे । प्रांगनावरणे
॥ वि । आश्रयशून्ये । अधीने ॥
अपासनम् । न । मारणे । असुखेये ।
भावेऽस्तुट् ॥
अपास्तः । वि । निरस्ते । अवधीरिते ।
अपि । १ । सम्भावनायाम् । प्रप्ते । ब्रह्मा
वाम् । गर्हायाम् । समुद्रवे ॥ युक्तप
दार्थे । क्रियाकारं क्रियायाम् । का
मकारक्रियासु । अनुज्ञायाम् । अव
धारणे । पुनरर्थे ॥ नपिवति । पिब
तौ । क्तिप् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा
कतुक् ॥
अपिगीर्णम् । वि । ईक्षिते । स्तुते । व
र्णिते । गीर्णे । अपिगीर्णतेऽस्य । ग
निगन्धे । क्तः । निष्ठातस्थनः ॥
अपितु । १ । किम्वर्थे । यद्यर्थे । यद्यपि ।
अपिधानम् । न । आच्छादने । अपिपू
र्वकाटुद्धाओऽस्तुट् ॥ वि । पिधानर
हिते ॥

अपिमङ्गः । वि । परिहिते वस्त्रादौ ।

विनये । अपिमङ्गतेऽस्य । बह्वच्यने

अपू

। क्तः ॥

अपिहितः । वि । छादिते । अपिधीयते
स्य । उद्घाट् । क्तः । दधातेर्हिः ॥
अपीथ्यम् । वि । अतिसुन्दरे ।
अपीतिः । स्त्री । प्रणये । अप्यवे । ए
कीभावे ।
अपीनसम् । न । पीनसरोणे । इतिरभ
सः । वि । तद्रहिते ।
अपुच्छा । स्त्री । शिञ्जपावृत्ते । वि । पु
च्छहीने ।
अपुनरावृत्तिः । स्त्री । मुक्तौ । कैवल्ये ।
अपुनर्भवः । पुं । मुक्तौ । वि । मुक्ते ।
पुनर्जन्माभावे । यथाहचरकः । हे
तौल्लिङ्गे प्रश्नमनेरोगाद्यामपुनर्भवे ।
ज्ञानंचतुर्विधं यस्य स राजार्हो भिषक्-
तमिति । नपुनर्भवो यस्य सः ।
अपुष्पफलदः । पुं । पनसोदुम्बरादिव-
नस्पतौ ।
अपूपः । पुं । पिष्टके । गोधूमे । नपूष
ते । पूषीविशरणे । बाहुल्यकात्पः ।
वञ्जिलोपः ॥ यद्वा । पवनं पूः । पूञ्
पवने । संपदादिक्तिप् । अपुष्पाति
पिवतिवा । पा० । आतोऽनुपेत्तिकः ।
अपूपीयम् । वि । अपूपार्थकपिष्टोदौ ।
अपूपेभ्योऽहितम् । विभाषाहविर
पूपादिभ्यश्चित्कः ।

अपूप्यम् । वि । अपूपीये । गोधूमचूर्णे ।

अपूर्व

अपूर्वोद्दिष्टम् । यत् ॥

अपूर्वः । स्त्री । शास्त्राक्षितरौ ।

अपूर्वः । वि । अदृष्टपूर्व । अविदिते ।

आश्चर्ये । यथा । अपूर्वयं हरेर्माया

त्रिगुणारज्जुरुपिणी । ययामुक्तो न च

क्षतिवदोधावतिधावति । पुं । पूर्वभा

विकारणसंस्पर्शशून्ये अकार्ये परमा

त्मनि । न विद्यते पूर्वकारणं यस्य सः

। न । यागावान्तरव्यापारे ॥ धात्वर्था

तिरित्तेकालान्तरभाविकस्य फलस्य सा

धने । अत्र पक्षद्वयमीमांसकानाम् ।

तदानीमेव कृत्वा स्वतोत्पन्नफलमेवा

ऽपूर्वम् । कालान्तरफलोत्पादिका क

र्मशक्तिर्वति । तदुक्तम् । यागादेव

फलं तद्विशक्तिद्वारेण सिध्यति । कृ

त्वांशक्यात्मकं वापि फलमेवोपजायते

। इति ।

अपूर्वता । स्त्री । अपूर्वत्वे । भावेत्स ।

अपूर्वत्वम् । न । अपूर्वतायाम् । बहुवि

धस्त्रिंशेषु तृतीये लिङ्गे । प्रकरणप्रति

पाद्यस्य प्रमाणान्तरेणाविषयत्वम-

पूर्वत्वम् । यथा छान्दोग्येषु प्रपाठ

के अद्वितीयवस्तुनेमानान्तरेणावि-

षयीकरणम् ॥ भावेत्सः ॥

अपूर्वप्रवेशः । पुं । प्रथमप्रवेशे । नवगृहं

निर्माय तत्र प्रथमप्रवेशे ।

अपूर्वविधिः । पुं । प्रमाणान्तरेणाऽप्राप्त

अपोढः

स्य प्रापके विधौ । वद्या वजेतस्वर्ग

काम इत्यादिः । स्वर्गार्थकयामस्य प्र

माणास्तरेणाप्राप्तत्वात्नेन विधानात्

॥ अपूर्वश्चासौ विधिश्च ।

अपेक्षणीयः । वि । अपेक्षायोग्ये । अ

पेक्षितस्ये ॥

अपेक्षा । स्त्री । आकांक्षायाम् । कार्य

निमित्तयोरन्योन्याभिसम्बन्धे । अ

पेक्ष्यम् । ईक्ष् । गुरोश्च हल इत्थः ।

टाप् ।

अपेक्षावुद्धिः । स्त्री । अनेकैकस्वविषयक

बुद्धौ । नानैकत्वावगाहिवुद्धौ । अय

मेकः अयमेक इत्याकारबुद्धौ । इति

कारिकावली ।

अपेक्षितः । वि । ईक्षिते ।

अपेतः । वि । रहिते । अपटत्ते । अप

इतः ॥

अपेतकृत्यः । वि । कृत्यशून्ये । कृतकृत्ये ।

अपेतराक्षसी । स्त्री । तुल्यस्याम् । वृ

न्दाष्ट्ये । इति राजनिर्घण्टः ।

अपेताखिलचापलः । वि । निरन्तेन्द्रिये ॥

अपोगण्डः । वि । बलिभे । अतिभीरौ

। विकलाङ्गे । शिग्रौ ॥ पवते पुना

तिवा । पूङ्गुः पूञ्जीवा विच् । पोगण्ड

एकदेशोक्त । नपोगण्डः ।

अपोढः । वि । निरस्ते ॥ वाधिते । य

था । ज्ञातुर्ज्ञेयः परोह्यात्मासे विद्या

अप्यति

कल्पितः स्मृतः । अपोठेविख्यात
स्मिन् रक्षांसर्पइवाद्यः । इत्युपदेश
साहस्र्यां १४ प्रकरणे १७ पद्यम् ॥
अपोठकम्पा । पि । त्यकथापारे ।
अपोदका । स्त्री । उपोदकायाम् ।
शाकान्तरे । अपगतमुदकमस्याः ।
अपोनपात् । पुं । एतन्नामधेयेदेवता
विशेषे ।
अपोहः । पुं । तर्कनिराकरणे । वितर्का
भावे । शुश्रूषाद्यष्टधाधीगुणान्तर्गत
ब्रह्मगुणे । त्यागे । अतद्याघृत्तौ ।
अपगतऊहः । अपोहनम् । ऊहः ।
घञ् ।
अपोहनम् । न । कामंक्रोधशोकादिव्या
कुलचेतसां स्मृतिज्ञानयोरपाये ।
अपोहे ।
अपोहितम् । पि । अवाकृते ।
अप्तः । न । यज्ञकार्ये ।
अप्तुः । पुं । शरीरे । अभिलषितार्थे ।
अंगे । आप्नोति । आपृथ्याप्तौ । आ
प्नोतेह्रस्वच्चेतितुः ।
अप्तः । न । अम्बुनि । आप्नोति । आपृ
थ्याप्तौ । आपः कर्माख्यायां ह्रस्वोऽनुट् चवेत्य
सुन् । वैदिकोयमितिकश्चित् ।
अप्यतिः । पुं । वक्तव्ये । अम्बुधौ । अपां
पतिः ।

अप्यित्तम् । न । अम्बौ । चित्रकौषधौ

अप्रति

॥ अपांपित्तमिवदाहकत्वात् ।
अप्ययः । पुं । परब्रह्मणि । अपियन्ति
लीयन्तेजगन्त्यस्मिन् । अपपूर्वादि
खौ ऽधिकरणे ऽचप्रत्ययः । अपाये ।
अपीतौ । लये । अप्येत्यस्मिन् । इण्
इगतौवा । एरच् ।
अप्रकाण्डः । पुं । भिषिठकादौ । सस्मे
। गुल्मे । नप्रकाण्डोऽस्य ।
अप्रकाशः । पुं । सत्यप्युपदेशादौवो
धकारणसर्वथावोधायोग्ये । प्रकाशा
भावे । जनान्तिके । गोपने ॥ प्र
काशाभाववति । नप्रकाशः ।
अप्रखरः । वि । अतीक्ष्णः । प्राखर्यरहि
ते ।
अप्रगुणम् । वि । व्याकुले । अप्रकृष्टगुणे
। भिन्नः प्रगुणात् ॥
अप्रणयः । पुं । अप्रीतौ । प्रणयनम् प्रण
यः । नप्रणयः ॥
अप्रतर्क्यः । पि । मनोऽगोचरे । अनु
मानाविषयेऽनुत्थैकसमधिगम्ये पर
मेश्वरे ।
अप्रतिकरः । वि । विश्वस्ते । विश्वास
पात्रे । इतिजटाधरः ।
अप्रतिघः । पि । अप्रतिवद्दे । नप्रतिघः ।
अप्रतिपक्षः । वि । अप्रतियोगिनि । वि
पक्षशून्ये । नास्तिप्रतिपक्षोयस्यसः ।
अप्रतिपत्तिः । स्त्री । प्रकृताज्ञाने ॥

अप्रति

अप्रतिबहुः । वि । उदात्ते । नप्रतिबहुः ।

अप्रतिभः । वि । अधृष्टे । लज्जिते । अ
प्रत्युत्पन्नमतौ । अप्रगल्भे । नास्ति
प्रतिभा नवनवोन्मेष शालिनीप्रसा
यस्यसः ।

अप्रतिभा । स्त्री । निग्रहस्थानविशेषे ॥
यथा । उत्तरस्थाप्रतिपत्तिरप्रतिमे-
तिगोतमः । ५ । ६१ । उत्तरार्धे प
रीक्तं बुद्धापियचोत्तरसमये उत्तरं न
प्रतिपद्यते तथाऽप्रतिभानिग्रहस्था-
नम् ।

अप्रतिमः । वि । असदृशे । नविद्यते प्र
तिमाउपमावस्यसः ।

अप्रतिरयम् । न । यात्रायाम् । मङ्ग
ले । सामवेदे । इतिषिकाण्डशेषो
भूरिप्रयोगश्चेति शब्दकल्पद्रुमेराधा
कान्तः । पुं । भटे । हर्षौ । नविद्यते
प्रतिरयः प्रतिपक्षोऽस्य । तुल्ययोर्दृ
रहिते इतिपुराणम् ।

अप्रतिरूपकथा । स्त्री । अप्रतिवचना
यांवाचि । सङ्गणिकायाम् । इतिषि
काण्डशेषः ।

अप्रतिष्ठः । वि । अप्रतिष्ठिते । प्रतिष्ठा
रहिते ॥ नास्तिप्रतिष्ठावस्यसः ।

अप्रतिष्ठानम् । न । अस्थैर्ये ।

अप्रतिष्ठितः । वि । अप्रतिष्ठे । प्रतिष्ठा
रहिते । नप्रतिष्ठितः ।

अप्रमे

अप्रतिसम्बद्धः । वि । असम्बद्धे ।

अप्रतिहतः । वि । विघ्नैरनभिभूते ।

अप्रत्यक्षम् । न । प्रत्यक्षभिन्ने । प्रत्यक्षा
भावे । वि । प्रत्यक्षसूत्रे । अतीन्द्रि
ये ॥ भिन्नप्रत्यक्षात् ।

अप्रत्ययः । पुं । अविधीयमाने । अवि
श्राप्ते । प्रतीयते विधीयते इतिप्र
त्ययः । न प्रत्ययः । नास्तिप्रत्ययो
यस्त्वया ।

अप्रधानम् । न । अप्राग्ने । अंगभूते ।
गौणे । प्रधानादन्वत् ॥ वाच्यलि
ङ्गोप्ययम् ।

अप्रधृष्यः । वि । अचाल्ये । नप्रधृष्यः ।

अप्रमत्तः । वि । प्रमादवर्जिते । सावधाने
ने । नप्रमत्तः । नप्रमाद्यति वा ।
मदी० । क्तः ।

अप्रमेयः । वि । अचिंत्यपभावे । इदमि
त्यमितिपरिच्छेत्तुमशक्ये । स्वप्रका-
शचैतन्यरूपे । फलात्थाप्ये । अनवन
म्यमानप्रमेये । तदाहि । परमेश्वरो
हि शब्दादिरहितत्वा अप्रत्यक्षः । ना
प्यनुमानविषयो व्याप्तिर्लिङ्गावभा-
वात् । नाप्युपमानसिद्धो निर्विभाग
त्वेनसादृश्याभावात् । नाप्यर्थापत्ति
ग्राह्यः तद्विनानुपपद्यमानत्वा सख
वात् । नाप्यभावगोचरो भावरूपत्वा
दभावसाधिकत्वाच्च । नाविशाखप्र

अप्रस्तु

मात्रातः प्रमाणाद्व्यातिशयाभा-
वात् । यदेवंमात्रयोनित्वं कथं मुच्य-
ते । प्रमाणाद्व्यातिशयेन प्रकाशस्य
रूपस्य प्रमाणाविषयत्वे अथवा त-
द्रूपनिवर्तकत्वेन शास्त्रप्रमाणकत्वम्
इत्यस्य प्रमेयो भवतीत्यर्थः । प्रमातृयो-
क्तः प्रमेयः । न प्रमेयः अप्रमेयः ।

अप्रस्तुतम् । न । अविश्वम् । शीघ्रे ।

वि । तद्वति ।

अप्रस्तुतम् । वि । अश्वे । अविहिते ।

वया । अप्रस्तुतं विहितं राहो-
र्यदर्थं नादिति पराशरः ।

अप्रस्तुतः । पुं । अत्यतिकरे ।

अप्रस्तुतम् । वि । अनेच्छे । अतुष्टे ।

अप्रस्तुतः । वि । अनुपस्थिते । प्रकरणा-
प्राप्ते । न प्रस्तुतः ।

अप्रस्तुतप्रशंसा । स्त्री । अर्थात्कारवि-
शेषे । अप्राकरणिकस्यार्थस्याभिधा-
नेन प्राकरणिकस्याक्षेपे । यथा । अ-
प्रस्तुतप्रशंसा सा याचैव प्रस्तुताश्र-
या । सा च । कार्ये निमित्ते सामान्ये
विशेषे प्रस्तुते सति । तदन्यस्य वचस्तु-
ल्ये तुल्यस्येति च पञ्चधा ॥ तदन्यस्य का-
रणादेः । क्रमेणोदाहरणम् । याताः
क्रियमिच्छन्ति सुन्दरिपुन श्विस्तात्वं
या मत्कृते नोकार्यानितरां कृशा-
सि कथयत्येवं सवाप्येमयि । लज्जाम-

अप्रस्तु

नरसारकेन निवृत्तपीताशुखा च
शुभा दृष्टामां हसिते कमाक्षिरशो-
क्ता हस्तयास्त्रचितः । अप्रप्रस्थानात्
किमिति निवृत्तो सोतिकाशे दृष्टेकार-
यमभिहितम् ॥ १ ॥ राजन् राज-
सुता नपाठयति मां देवोऽपि तूष्णीं
स्थिताः । कुञ्जे भोजयमां कुमारस-
चिवैर्नीचापि किमुच्यते । इत्यनाथ-
शुकस्तवारिभयने मुक्तो ध्वगैः पञ्चरा-
क्षिपस्वानवलोक्य शून्यवक्षमावे कै-
क माभाषते ॥ अप्रप्रस्थानोद्यतं भ-
वत्तं चात्मा सहसैव त्वदरयः पलाय-
गता इति कारणे प्रस्तुते कार्यं मुक्तम् ।
२ ॥ एतत्तस्य मुखात् कियत्कमलि-
नीपत्रे कणं वारिणो यन्मुक्तामणिं रि-
त्यमंस्तसज्जडः शृगलं यदस्मादपि ।
अङ्गुल्यग्रं घृष्टं किञ्चिदपि न्यादी-
यमाने शनैः कुत्रोद्गीय गतो ममे-
त्थनुदिनं निद्रातिमार्तः शुचा । अ-
वास्थाने जडानां मम च संभावना-
भवतीति सामान्ये प्रस्तुते विशेषः क-
थितः । ३ ॥ सुहृदधूषाण्य जलप्रमा-
र्जनं करोति वैरप्रतियातनेनयः । स-
एव पूज्यः सपुमान् सनीतिमान् सु-
जीवनं तस्य सभाजनं श्रियः ॥ अत्र
कृष्णनिष्ठस्य नरकासुरवधूनां यदि
दुःखं प्रशमयसि तत्त्वमेव साध्य इति-

अपस्त

विभेदे प्रकृते सामान्यमुदितम् । ४
 । तुल्ये प्रकृते तुल्याभिधानेयः प्र-
 काराः । शेषः समासोक्तिः सादृश्य-
 भावे वा । तुल्यास्तुल्यस्याप्येहे-
 तुः । क्रमेणोदाहरणम् । गुंस्वाद-
 पिप्रविचलेद्यदि यद्यपि यायाद्य-
 दिप्रत्ययेन महानपि स्यात् । अभ्यु-
 द्गरेत्तदपि विश्वमितीदृशीयं केनापि
 दिक्प्रकटिता पुरुषोत्तमेन । येना-
 स्यभ्युदितेन चन्द्रगमितः क्षान्तिरवै-
 ततयेयुष्येत प्रतिकर्तुमेवमपु मस्तस्य
 व पादग्रहः । शीघ्रे नैतदनुप्रितं यदि
 ततः किञ्चज्जसेनामनागस्त्वेवञ्जडधा-
 मतात् भवतोयद्योनि विस्फूर्जसे ।
 आदायवारि परितःसरितांमुखेभ्यः
 किन्तावदर्जितमनेन दुरक्षवेन ।
 चारीकृतं च वडवादहनेहुतश्चपा-
 तालकुक्षिकुहरेविनिवेशितश्च ॥ इ-
 यञ्च काचिद्वाच्ये प्रतीयमानार्थान-
 धारोपेणैव भवति । यथा । अन्धे-
 रक्तः स्थगितभुवनाभोगपातालकु-
 क्षेः पोतोपाया इहहिवक्ष्वोलंघने
 पिबन्मने । आहारितः कथमपि भ-
 वेदेषदैवात्तदानीं कोनामस्यादव-
 टकुहरालोकने प्यस्यकल्पः । काचि-
 दधारोपेणैव यथा । कस्तुभोः कथ-
 यामिदैवद्वतकंमांविद्वि शालोठकं-

अप्राप्त

वैराग्यादिवचि साधुविदितं कस्या-
 दिदं कथ्यते । वामेनात्रवटस्तमध्वग-
 जनः सर्वात्मनासेवते मच्छायाधि प-
 रोपकारकरणी मार्गस्थितस्याधिमे-
 । कचिच्चशेषाधारोपेण । वया । सो-
 पूर्वोरसनाविपर्ययविधिस्तत्त्वार्थो-
 रचापलं दृष्टिः सा मदविष्मृतस्वपर-
 दिक्किंभूवसेक्तेनवा । सर्वविष्मृतवा-
 नसिभ्रमरहेयद्वारबोधाप्यसा वस्तः
 शून्यकरो निषेद्यत इतिभासः कथ-
 यग्रहः । अत्ररसनाविपर्यासः शून्यक-
 रत्त्वभ्रमरस्यासेवने नहेतुः कर्त्त-
 चापलन्तुहेतुः । मदः प्रत्युतसेवनेनि-
 मित्तम् । इतिकार्यप्रकाशः ।

अग्रहतम् । वि । अनाहते । इत्याद्यः
 कृष्टभूमौ । खिले । नग्रह्यतेत्य-
 हनहिंसागच्छोः । कर्मशिलः ।
 अप्राकृतः । वि । अलोके । सामान्ये ॥
 अप्राप्यम् । वि । अप्रधाने । प्राग्यादि-
 नम् ॥
 अप्राचीनम् । वि । नव्ये ॥ प्राचीतरदि-
 ग्भवे ॥ नप्राचीनम् ।
 अप्राप्तः । वि । अलब्धे । नप्राप्तः ।
 अप्राप्तकालम् । न । सभाचोभयामो-
 हादिनाव्यस्त्याभिधाने । यथा-
 हगोतमः । अवयवविपर्यासवचनम्
 प्राप्तकालमिति । ५ । ५४ । अवय-

अप्राप्ता

वस्तु कथैकदेशक विपर्ययोवैपरी
त्यम् । तथाच समयवन्धविषयीभूत
कलाक्रमविपरीतक्रमेणाभिधानं प
र्यवसक्तम् । तत्रावक्रमः । बादिना
साधनमुक्त्वा सामान्यतो हत्वाभासा
उदुरबीया इत्येकः पादः । प्रतिवा
दिनश्च ततोपासम्नो द्वितीयः पादः
। प्रतिवादिनः स्वपञ्चसाधनं तत्रहे
त्वाभासोदुरबीयेति तृतीयः पादः ।
अयपराजयव्यवस्थाचतुर्थः पादः । ए
वंप्रतिष्ठाहेत्वादीनांक्रमः । तत्रस
भासोभयामोहादिनाप्यत्य स्ताभि
धानमप्राप्तकालमिति । वि । अल
व्यसमये । अप्राप्तः कालोयस्य ।

अप्राप्तव्यवहारः । वि । व्यवहारानभि
ज्ञे । अप्राप्तवयस्के । यथा । अप्राप्त
व्यवहाराणां धनं व्ययविवर्जितम् ।
न्यतेयुर्वन्धुमित्रेषु प्रेषितामांतयैव
च ॥ इतिदायतत्त्वे कात्यायनः । कि
ञ्च । गर्भस्थैः सट्टशोच्येयअष्टमात् व
त्तरपिच्छिशुः । बालआषोडशाद्वर्षा
त्पौगण्डोपनिगद्यते । परतो व्य
वहारश्च स्वतन्त्रः पितरावृते । इति
व्यवहारतत्त्वेनारदः ।

अप्राप्तिः । स्त्री । अलाभे । द्वादशभ
वने ।

अप्राप्ताधिकः । वि । प्रमाणानभिज्ञे ॥

अप्सर

प्रमाणासिद्धे ।

अप्रामाण्यम् । न । प्रमाण्याभावे ॥

अपिबम् । वि । अहिते । अनिष्टवस्तु
नि । नपियम् ।

अपिषा । स्त्री । मङ्गुरसमेमत्ये । शृङ्गी
मत्ये ।

अप्रीतिः । स्त्री । दुःखे ॥

अप्रीत्यात्मकः । पुं । रजोगुणे ।

अप्सराः । स्त्री । उर्वश्यादिस्वर्भ्या
याम् । अक्ष्यः सरति । सरतेरपपूर्वा
त् अप्सरा इत्यसिः । स्त्रियांबहुष्व
प्सरसः स्यादेकत्वेऽप्सरा अप्रीति श-
ब्दार्थवः । एकाप्सरः प्रार्थितयोर्विवा
ह इतिरघुः ॥

अप्सरसः । स्त्री । भूम्नि । उर्वश्यादि
स्वर्भ्यायाम् । यथा । उर्वशीमेन
कारभाष्टताची पुष्पिकस्थली । सु
केशीमञ्जुघोषाचमहारज्जवतीति-
ताइति ॥ अक्ष्यः सरन्ति । सृगतौ । सर
तेरपपूर्वादप्सरा इत्यसिः । भूम्नीति
प्रायोवादः । अनचिचेति सूत्रे अप्स
रा इतिभाष्यप्रयोगात् ॥ बह्विप्रा
योगगभेदनामाध्यायेद्वादशाप्सरसः
प्रोक्ताः यथा । उर्वशीमेनकारभासि
अकेशीह्यलम्बुषा । विश्वाचीचष्टता
चीचपञ्चचूडातिलोत्तमा । भानुम
त्यवलावर्चीद्वादशाप्सरसः शुभा-

अवन्य

इति ।

अफलः । पुं । भाकुके । इतिशब्दचन्द्रिका ।
त्रि । अवकोशिनि । निष्फले ॥
नफेलान्यस्य ।

अफलप्रेषुः । त्रि । फलाभिलाषरहिते ।
अफला । स्त्री । धृतकुमार्याम् । भूम्या
मलक्याम् । इतिशब्दचन्द्रिका ।

अफेनम् । न । अहिफेने । तद्वत्तुर्विध
म् । एकं खेतवर्णम् अक्षजीर्णताका
रकस्वानाम आरखम् । द्वितीयं कृ
ष्णवर्णम् मृत्तुकारकस्वानाममा
रखम् । तृतीयम् पीतवर्णम् वयः
स्तम्भनकारकस्वानामधारखम् । च
तुर्थं कर्बुरवर्णम् मलसारकस्वानाम
सारखम् ॥ इतिरानिर्घट्टः ॥

अवदुम् । वि । समुदायार्थं शून्यवाक्ये
। यथा । जरङ्गवः कम्बलपादुकाभ्यां
हारिस्थितोगायतिमंगलानि । तं
ब्राह्मणीपृच्छतिपुत्रकामाराजन् रु
मायांलशुनस्यक्वार्धः इत्याद्यस्यवि
षयः । अवन्धने । नवध्यतेऽस्य । वन्ध
वन्धने । क्तः ॥

अवदुमुखः । वि । अप्रियवादिनि । मु
खर । न वदुनियंवितं मुखमस्य ।

अवह्यम् । वि । अवधारणे । अनर्थक
वचसि । इतिमैदिनीहेमचन्द्रौ ।

अवन्यः । वि । फलेग्रहौ । सफले । व

अवजः

अवसाधुः । तद्वत्साधुरितिवत् । न
वन्यः ।

अवलः । पुं । वरुणादौ । वि । वलशून्ये ।
दुर्बले । नास्तिबलं यस्य ॥

अवला । स्त्री । वनिताकाम् । यथा । हृद
ये वहसि गिरीन्द्रौ विभुवक्त्रयिनी-
कटाक्षेण । अवलाक्ष्यं यदि मन्त्रेकेव
लवस्तोषयंजामीमइति । अल्पवल
मस्याः । अल्पार्थेनञ् । पराशक्तौ ।
नविद्यते बलंयस्याः सकाशादन्यच्च ।

अवलिमा । पुं । अवलमात्रे । देहसरो
गादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृ-
शीभावे ॥

अवाधः । वि । निरर्गले । अनिवारिते ॥
नवाधा अस्य ।

अवाधः । वि । सत्ये । ज्ञानान्तरेण वा
धायोग्ये ।

अविन्धनः । पुं । बाह्वामौ । विद्युति ॥
आपद्वन्धनं दाह्यमस्य ।

अवोधः । पुं । अज्ञाने । वि । बोधहीने ।
अवोधविक्षवः । वि । अज्ञानेऽप्यहते ।

अवोधेनविक्षवः

अजः । पुं । न । शङ्के । पुं । निचुले ।
धन्वंतरौ । हिमकिरणे ॥ न । पट्टे
। संख्यान्तरे । दशार्बुदे । शतकोटि
संख्यायाम् । १०००००००००० । नर
कान्तरे । अज्ञोजातः । पञ्चम्यामजा

अब्जः

ताभित्तिः । असुजायते । जनीप्रा
मुर्भावे । सप्तम्याभित्तिडोवा ।

अब्जकविंका । स्त्री । संवर्त्तिकाशाम् ।

अब्जजः । पुं । ब्रह्मणि ॥ योगान्तरे ।

यथा । स्वराशौस्वांशगे सौम्ये खद
स्वेवाभृगोःसुते । जीवेनाऽब्जजयो
गोवं यातुःशुविनाशकृदिति ।

अब्जभोगः । पुं । वराट्के । पद्मकन्दे ॥

अब्जयोनिः । पुं । धातरि । ब्रह्मणि ।

अब्जं योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य । विष्णो
र्भाभिकमज्जत्वात् ।

अब्जवाहनः । पुं । शिवे । इतित्रिका

खड्गेषः । स्त्री । लक्ष्म्याम् ।

अब्जः । न । रूपे । आप्नोति । आप्ठः ।

रूपेजुट्चेत्यसुन् ह्रस्वत्वं च धातोः प्र
त्ययस्यजुट्च । अब्जसी अब्जांसि ।

अब्जहस्तः । पुं । दिवाकरे ।

अब्जिनी । स्त्री । नलिन्याम् । पद्मसमू

हे ॥ पद्मलतायाम् । अब्जानिसन्त्य

स्याम् । पुंकरादिभ्योदेशइतीनिः ।

अब्जिनीपतिः । पुं । सूर्ये ।

अब्जः । पुं । संवत्सरे ॥ सचसावनः सौरा

श्रोनाच्चपोवाहस्यत्यश्वेतिपञ्चविधः

। वारिवाहे । मुस्तके ॥ शैलभेदे ।

आप्यते । आप्ठ्याप्तौ । अब्धादयश्चे

तिदन् ह्रस्वत्वञ्च । अवतिवा । अव०

। पूर्ववत्साधुः ॥ अपोददाति । उदा

अब्जधिः

ज० । आतोनुपेतिकोवा ॥

अब्जपर्वकः । पुं । समाप्ते वर्षे विंसीव
वर्षस्यप्रवृत्तौ ॥

अब्जसारः । पुं । कर्पूरप्रभेदे ॥

अब्जदुर्गम् । न । जलदुर्गे । अनाधोद

केनसर्वतः परिहृतेराप्तोबासपुरे ।

अब्धिः । पुं । समुद्रे । आपोधीयन्ते ऽ

च । कर्मस्यधिकरणे चेति भाषः

किः । चतुर्धाङ्गे । सरसि ।

अब्धिकफः । पुं । सिन्धुफेने । हिन्दी

रे । इत्यमरः । अब्धेः कफरव ।

अब्धिजः । पुं । विधौ । अब्धेर्जातः । ज

नो० । उः ।

अब्धिदीपा । स्त्री । पृथिव्याम् । इतित्रि

काण्डशेषः ।

अब्धिमगरी । स्त्री । कृष्णपुरि । दारा

वत्याम् । अब्धौ नगरी ।

अब्धिनवनीतम् । न । शशनि । अब्धे

नवनीतमिव ।

अब्धिफेनः । पुं । समुद्रफेने ।

अब्धिमण्डूकी । स्त्री । शुक्लौ । मुक्ता

स्फोटे । सीपी इतिभाषा ॥ इतिहे

मचन्द्रः ।

अब्धिग्रयनः । पुं । नारायणे । अब्धिः

ग्रयन मस्य ।

अब्ध्यग्निः । पुं । बाडवानने । इतिहेम

चन्द्रः ।

अभयः

अभयुत्थम् । पि । समुद्रभवे ।

अभयः । पुं । सर्पे । इतिचिकाण्डशेषः

॥ वि । जलाहारिणि ।

अभ्रमातेजः । पुं । ऐरावते । अभ्रमा
तजे ।

अभिः । स्त्री । तीक्ष्णाग्रेसोद्दण्डे ।

अभिंकार्णायसीदद्यात् सर्पं हत्वा

द्विजोत्तम इतिमनुः । अभ्रति । अ

भ्रगत्याम् । इन् ।

अब्रह्मचर्यकम् । न । मैद्युने । इति-

चिकाण्डशेषः ।

अब्रह्मण्यम् । न । नाव्योक्त्या अवध्योक्तौ

। वधं नार्हतीतिवचसि । ब्रह्मणिसाधुः

। तवसाधुरितियत् । ततो न असमा-

सः । ब्रह्मण्याभावे । पि । तद्वति ।

अब्राह्मणः । पुं । अब्राह्मणपदवाच्येषु षट्

सु ॥ तेचोक्ताः शातासपेन यथा । अ

ब्राह्मणास्तु षट्प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्व-

वेदिना । आद्यो राजभृतस्तेषां द्विती-

यः क्रयविक्रयी । तृतीयो बहुयाज्यः

स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः । पञ्चमस्तु

भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च । अना

द्वितीयांतुयः पूर्वा सादित्यां चैव पश्चि

माम् । नोपासीत द्विजः संध्यां सषष्ठो

ऽब्राह्मणः स्मृतः इति ।

अभयः । वि । भक्षणायोग्ये ग्राम्यकुक्कु

टादौ । यथा । अभय्योग्राम्यकुक्कु

अभयः

टः अभय्योग्राम्य कुकर इति महाभा

ष्यम् । एवञ्च ग्राम्यकुक्कुटादौ विशेष

निषेधस्येतराभ्यनुष्ठापलक्षकतया आ

रण्यादिभक्षणे दोषाभाव इति विव

रणम् ।

अभद्रः । वि । दुःखरूपे ।

अभयम् । न । वीरणांघ्रौ । उशीरे ॥

गर्भवासादि दुःखाभावे । मोक्षे ॥

अशेषभयनिवृत्तिसाधने आत्मदर्श

ने । पि । भयशून्ये । सर्वपरिश्रमशू

न्ये एकाकिनि । शास्त्रोपदिष्टेऽर्थे स

न्वेहं विनाऽनुष्ठाननिष्ठे । पुं । यावाचो

गान्तरे । यथा । उच्चमूलचिकोणे षु

वर्त्तते गुरुभार्गवौ । अभयाभिधयो

गोयंभयंकरविनाशन इति । अन्यच्च ।

यच्चैकादशगन्धर्वो भानुर्वाप्रवल्गुः शु

भः । अभयानामयोगोयमरिभूतवि

नाशक इति । नभयमस्मात् । आ

त्मनि ॥ आत्मातिरिक्तस्य कस्यचिद-

भावात् ।

अभयडिण्डिमः । पुं । युद्धवाद्यविशेषे

। रणतूर्ये । सङ्ग्रामपटहे ।

अभया । स्त्री । हरीतक्याम् । पञ्चरेखा

भयाप्रोक्तितल्लक्षणलक्षितायाम् ॥

नेत्ररोगे प्रशस्तेयम् । नभयमस्याः ॥

अभवः । पुं । मोक्षे ।

अभयः । वि । अविनीते । निर्भाग्ये ।

अभिध्या

नमः ।

अभावः । पुं । मरणे । असत्त्वे । द्रव्या-

दिषट्कभिन्ने । स चतुर्विधोयथा ।

प्रागभावः प्रध्वंसाभावः अन्त्यन्ताभा-

वः अन्योन्याभावश्चेतितक्षसङ्गः । सं-

सर्गाभावोऽन्योन्या भावश्चेतिद्विवि-

धोऽभाव इतिभाषापरिच्छेदः ॥ नाशे

। त्रि । प्रेमशून्ये । भवहीने ॥ भावः

स्वायिभाषादिरित्यालङ्कारिकाः ।

अभावसम्पत्तिः । स्त्री । ज्ञातृज्ञेययोर्मि-

थ्यात्त्वबुद्धौ ।

अभाषणम् । न । मौने ॥ नभाषणम् ।

भाषय्यक्तायांवाचि । भावेत्युट् ॥

अभि । । इत्थंभूतकथने । अभिमुख्ये

। अभिलाषे । वीक्षायाम् । लक्षणे ॥

अभिकः । त्रि । कामुके । अभिकामय

ते । अनुकाभिकेति साधुः ।

अभिक्रमः । पुं । अभीतयोधादेर्युद्धेश

चुसम्मुखगमने । आरोहणे । इति

हेमचन्द्रः । अभिक्रमणम् । क्रमु० ।

घञ् । नोदात्तेतिवृद्धभावः । अभि

क्रम्यतेकर्मणाप्रारभ्यतेइतिव्युत्पत्त्या

कर्मारब्धफले । प्रारंभे ।

अभिकृतः । त्रि । अभिसमर्थिते । अभि

प्रकाशिते ।

अभिख्या । स्त्री । अभिधाने । शोभाया

म् । वशसि । अभिख्यानम् । ख्याप्र

अभिधा

कथने चक्षिष्ठादेशोवा । आतस्योप-
सर्ग इत्युट् ।

अभिगतः । पि । सेविते ।

अभिगन्तव्यः । त्रि । अभितःसमासाच्चे ।

यथाहरामंप्रतिवसिष्ठः । सन्तःसदाभि

गन्तव्यायद्यप्युपदिशन्तिन । याहिस्वै

रकथास्तेषामुपदेशाभवन्तिताः इ-

ति ।

अभिगीतम् । न । शोभनगीते ।

अभिगृहीतपाणिः । त्रि । संयोजितह-

स्ते ।

अभिग्रहः । पुं । अभिग्रहणे । अभियो

गे । आभिमुख्येनोद्यमे । गौरवे ।

अभिग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रह

वृद्धित्यप् ।

अभिग्रहणम् । न । चौर्ये । अभिहारे ।

आभिमुख्येनग्रहणे । अभिग्रहेत्युट् ।

अभिघातः । पुं । प्रहारे । अभिहननम् ।

हन० । घञ् । हनस्तोचिस्सलोः । हो

हन्तेरितिकुत्त्वम् । क्रियाविशिष्टद्रव्य

स्य द्रव्यान्तरेण संयोगविशेषो भिघा

तः । यथोद्यमितनिपतितमुसलस्यो

लूखलेन संयोग इतिव्याख्यातारः ॥

सम्बन्धे ।

अभिघातिः । पुं । शची । अभिघातेः

क्तिच् बाहुलकात्तिर्वा ।

अभिघाती । पुं । रिपौ ॥ अभिहन्तुंशी

अभिजा

अभिजातः । सुपीतिणिनिः ।

अभिघारः । पुं । अभितः सेचने । घृते ॥

इतिराजनिर्घण्टः ।

अभिचरः । पुं । दासे । इतिहेमचन्द्रः ।

अभिचारः । पुं । हिंसाकर्मणि । अथर्ववे

देक्तमन्त्रयन्त्रादिनिष्पादितेमारणो

च्चाटनादिहिंसात्मकेकर्मणि इतिभर

तः । मारणादिफलकेतान्त्रिकप्रयो

गविशेषे । सषड्विधः । मारणमोहन

स्तंभनविद्वेषणोच्चाटनवशीकरणभे

दादितितन्त्रशास्त्रम् । उपपातकवि

शेषोयम् । नाशोऽभिचारतोनास्ति

धर्मिष्ठानां नसंशयः । अतश्च । वा

ङ्गणधार्मिकंभूपंषनितामास्तिकंनर

म् । वदान्यंसदयंनिश्चयमभिचारे न

योजयेत् । अभिचरणम् । चरेर्घञ् ।

अभिजनः । पुं । कुले । खातौ । जन्म

भूम्याम् । कुलध्वजे । अभिजायते

ऽस्मिन् । जनीप्रादुर्भावे । हलश्चेति

घञ् । जनिवध्योश्चेति वृद्धिर्न । शि

लोपस्त्वानिवत्त्वाद्वा । अभिजम्यते

। कर्मणिघञ् वा । अभितोऽभिमुखो

वाजनेजन्माच ॥ अभिजनेनाम यच

पूर्ववर्षितमिति भाष्यम् ।

अभिजनवान् । त्रि । कुलीने । अभिज

नेऽस्यास्ति । मतुप् । वत्त्वम् ।

अभिजातः । वि । कुलीने । न्याये ।

अभिजि

पण्डिते । यथा । नन्वेच्छितार्थंयथा

दै । स्त्रीषुनाप्रकृतंवदेत् । सङ्गीर्ष

नाभिजातेषुनाप्रवृत्तेषुसंस्कृतमिति

। अभिजायतेस्स । जनीप्रादुर्भावे ।

गत्वर्थेतिक्तः ।

अभिजातकोविदः । पुं । जातककर्मको

विदे । जातकज्ञे ।

अभिजित् । न । नक्षत्रविशेषे । उत्तरा

षाढायाश्चतुर्थ्याश्चश्रवणाश्चतु

र्दंडस्यचसंज्ञा ऽभिजिदिति । अथ

जातस्यफलं यथा । अतिसुखलितका

न्तिः सम्मतःसज्जनानांननु भवतिभि

नीतश्चाहकीर्तिःसुवैशः । दिववर

सुरभक्तो व्यक्तवाङ्मानवःस्यादभि

जितियदिसूतिर्भूपतिः स्वस्ववंशे ।

इतिकोष्ठोप्रदीपः । यात्रामुहूर्त्तान्त

रे । यथा । मध्यम्योमप्रयातेस्फुरद-

मलनिभेकेशरे चार्कविमेकायासा

ध्वीचकान्ता प्रचलतिपुरुषे यवत

त्पादलया । तावत्सूरेर्नदृष्टिःकुज

कृतमशुभं नैवकृच्छ्रंनयोगः सम्माना

रोग्यसम्पत् क्षितिमययुवतीतपग-

न्तालभेत । अभिमुखीभूयजयतिप्र

तिपञ्चाननेन । जि० । क्षिप् । कुत

पकालइतिप्रसिद्धेदिवसस्याष्टमेभुहू-

र्त्ते । यथा । अपराह्नेतु सम्प्राप्तेअभि

जिद्रौहिणोदये । यद्वदीयतेज्जन्तो

अभिधा

स्तद्वचयमुदाहृतमिति मत्स्यपुराण-
म् ।

अभिज्ञः । त्रि । निपुणे । अभिजा नाति ।

ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग रतिकः ।

अभिज्ञा । स्त्री । आखेज्ञाने । स्मृतौ ।

अभिज्ञायते । ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग

इत्यङ् ॥ टाप् ॥

अभिज्ञानम् । न । चि० । ज्ञानभेदे ॥

अभिज्ञायतेऽनेनेतितथा । ज्ञा० ।

ल्युट् ।

अभिज्ञापकः । त्रि । बोधके ।

अभिज्ञीनम् । न । पश्चिम अभिमुखे

नपुमःपुनःपतने ।

अभितप्तः । त्रि । पीडिते ॥ अभितस्त

प्तः ।

अभित४ । १ । शीघ्रे । साकल्ये ॥ सम्भु

खे । उभयतः ॥ अन्तिके । सर्वतः ॥

पर्यऽभिभ्यां चेत्यभिश्चोपसर्गसिन् ॥

अभिद्रवणम् । न । वेगेनगमने ।

अभिद्रोहः । पुं । आक्रोशे ।

अभिधर्षणम् । न । रक्षःपिशाचभूतादे

रभिसङ्गे । सर्वतोभावेनधर्षणे ॥

अभिधा । स्त्री । भट्टमतभावनायाम् ॥

आह्वये । वाचके । न्यायमतेनशब्द

शक्तौ । मीमांसकमतेन विधिसमवे

तविधिआपारीभूतपदार्थे । अभिधा

नम् । डुधान् । आतश्चेत्यङ् ।

अभिन

अभिधानम् । न । संज्ञायाम् । कथने ॥

अभिधीयते अनेनवा । डुधान् धारण

पोषणयोः । कर्मणि करणे वा स्मृट् ।

शब्दकोषे ॥ यथा । कृततद्वितसमा

साना मभिधानंनियामकम् । इति

वोपदेवः ॥

अभिधायकः । त्रि । वाचके ।

अभिधेयम् । न । संज्ञायाम् । त्रि । वा

च्ये । शब्दप्रतिपाद्ये । अभिधातुंशक्य

म् । डुधान् । अचोयत् । ईदृशति ।

गुणः ॥

अभिध्या । स्त्री । ग्रहणेच्छायाम् । पर

स्वविषये स्मृहायाम् । परस्वविषये

चौर्यादिनालिप्सायामितिमुकुटः ।

परस्वविषयविषयिणीयायामिच्छा-

यामितिरामाश्रमः । विषयप्रार्थना

ऽभिधेतिस्वामी । जिघृक्षामाश्रम

भिधेतिकश्चित् । स्वस्यबहुत्वसंक्र

त्ये । अभिध्यामम् । धौआध्याने । आ

तश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

अभिनदः । त्रि । वद्रे । वंधा इति भाषा ॥

अभितोनदः ॥

अभिनन्दः । पुं । मुखलवे । अन्नस्यहि

मुखहेतुर्यः स्वकलपादिः समुर्भोवि

षयः तद्गुणकथनादिप्रवर्तिकाधीकृ-

त्तिर्भान्तिरूपा अभिनन्दः सचतामसः

॥ अभितोनन्दः आनन्दः ।

अभिनि

अभिनन्दनः । पुं । बुद्धभेदे । चतुर्थस्ती
यं करजिनोयम् ॥ न । स्वने । वि ।
सर्वतो भावेनानन्दजनके । अभितो
नन्दनः ।

अभिनयः । पुं । विविचिताय प्रीतिपथ्य
यं मसाधारणं शरीरव्यापारे । व्य
ञ्जके । अन्तर्गतभावस्य व्यञ्जके ऽङ्गचे
ष्टाविशेषे ॥ अभिनयश्चतुर्दो । वाचि
काङ्गिका ऽऽहार्यसात्त्विकभेदात् । वि
शेषो दशरूपकादि ध्वनिसंघेयः । अ
भिनयत्यर्थम् । पञ्चाद्यच् ॥

अभिनवः । पुं । स्तोत्रे । वि । नूतने ।
अभिनूयते । गुस्तुतौ । ऋदोरप् ॥
अभिनवतामरसम् । न । तामरसाख्ये
जगतीछन्दोभेदे । अभिनवतामरसं
नजजाय इति लक्षणलक्षिते ॥

अभिनवोद्भिद् । पुं । अङ्गुरे । उद्भिन्
त्तिभुवम् । भिदिर विदारणे । सत्पू
द्विषेतिक्लिप् । अभिनवश्चासावुद्भिच्च ।
अभिनहनम् । न । वन्दने । मुसक इ
ति भाषा ।

अभिनिर्मुक्तः । पुं । सूर्यास्तकाले निद्राङ्ग
ते ब्राह्मणादौ ॥ अभिसर्वतःसायंत
र्नेनकर्मणा निश्चयेनमुक्तः । अभिस
र्वसायन्तनकर्मनिश्चयेनमुक्तंयेनवा ।

अभिनिर्याणम् । न । विजिगीषोः प्र
स्थितौ । गमने । अभिनिरपूर्वात् या

अभिप

तेर्लुट् ॥

अभिनिविष्टः । वि । अभिनिवेशविशिष्टः ।
दुराग्रहग्रस्ते ।

अभिनिवेशः । पुं । अन्धतामिक्षे । पञ्चम
केशे । सच्चक्रायुरभावेप्येतैः शरीरे-
न्द्रियादिभि रनिश्चैरपिविवेगोमा
भूदिष्ट्याविद्वदङ्गनावालस्वाभाविकः
सर्वप्राणिसाधारणो मरणवासरूपो-
विपर्ययविशेषः । मनोयोगे । आग्र-
हे । अभितोनिवेशः ।

अभिनिष्टानः । पुं । अक्षरमात्रे । विस-
र्जनीये । विसर्गे ॥ अभिनिस्तननम्
। स्तन० । भावे घञ् । अभिनिसःस्त
नःशब्दसंज्ञायामितिमूर्धन्यः ॥

अभिनिष्पत्तिः । स्त्री । सिद्धौ । उत्पत्तौ ॥

अभिनिस्तानः । पुं । अभिनिष्टाने ॥ प
चेमूर्धन्याभावः ॥

अभिनीतः । वि । न्याये ॥ क्रोधने । अ
मर्षिणि । संस्कृते । अभिनीयतेस्य
। णीञ् प्रापणे । क्तः ।

अभिनीतिः । स्त्री । अभिवये ।

अभिनेता । वि । नाटकप्रसिद्धे अभिन
यकर्त्तरि । स्वांगी स्वांगवाला इति
भाषा प्रसिद्धे ।

अभिपन्नः । चि । अपराद्धे । अभिग्रस्ते ॥
आपन्नते ॥ स्वीकृते । आभिमुख्येन
प्राप्ते ॥ अभिद्रुते ॥ अभिपद्यतेस्य

अभिभ

पदगतौ । गत्यर्थेतिक्तः । कर्मणि
वा ।

अभिप्रतारी । पुं । वेदप्रसिद्धे चणिय
विशेषे । काचसेनौ ।

अभिप्रायः । पुं । आशये । मानससम्प
तौ । अभिप्रयणम् । प्रीञ्त्तर्पणे ।
घञ् ।

अभिप्रेतः । चि । सम्प्रते । अभिप्रायवि
षयीभूते । अभीष्टे । अभितः प्रेति
सम्प्रतिम् । इण्० । क्तः ॥

अभिभवः । पुं । अमादरे । जये । गर्व
नाशे । भावे घञ् ।

अभिभूतः । चि । गर्वाप्ते । पराभूते ।
आत्मगर्वे । इतिकर्त्तव्यतामूढे । ज्ञा
नरहिते । व्याकुले ॥ अभिभूयतेस्व
। अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ।

अभिभूतिः । स्त्री । निकारे । अवज्ञा
याम् ॥

अभिमतः । चि । सम्प्रते । आदृते । अ
भीष्टे ।

अभिमन्त्रणम् । न । निमन्त्रणे ॥ आ
ह्वाने । आकारणे ॥ आङ् मत्रि०
ल्युट् ॥

अभिमन्युः । पुं । अक्षिरोगे । अधिमन्ये
। सचतुर्विधः । यथा । हन्याद्दृष्टिंश्चै
षिकः सप्तरात्रादधिमन्योरक्तजः प
ञ्चरात्रात् । षड्रा त्रैवातिकः संनि

अभिमा

हन्यान्मिथ्याचारात् पैत्तिकः सद्य
एवेतिमाधवः ।

अभिमन्युः । पुं । अर्जुनात्मभद्राजाम्
त्पन्ने ।

अभिमन्युसुतः । पुं । परीक्षिते । औ
त्तरेये ।

अभिमरः । पुं । युद्धे । वधे । स्वबलसा
धने । इतिमेदिनीकरः । संकेतस्थ
लनिर्गमे । स्वबलसाध्वसे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥ प्राणनिरपेक्षोयोद्रव्य
हेतोर्ब्याडं हस्तिनंवा बोधयति सो
ऽभिमरइत्येके ।

अभिमर्दः । पुं । मये । युद्धे । मद्ययुद्ध
योरिति हेमचन्द्रः । पीडने । अ
भिमर्दनम् । मृदक्षोदे । घञ् ।

अभिमर्शः । पुं । घाते ।

अभिमर्शितः । चि । स्पृष्टे ।

अभिमानः । पुं । अहङ्कारवृत्तौ । धनस्व
जनादिगिमित्ते महद्वधारणहेतौ
गर्वविशेषे । आत्मन्यत्त्यन्तपूज्यत्वा-
तिशयाधारोपे । अर्थादिदर्पे । आ
दिना कुलपशुगुणादिग्रहः । ज्ञाने ।
प्रणये ॥ हिंसायाम् ॥ अभिसर्वतो
मानः ॥ अभिमननम् । मनज्ञाने ।
घञ् । मीञ् हिंसायांवा । मीनासी
त्यात्त्वम् ।

अभिमानितम् । न । सुरते । चि । अभि

अभियो

मानयुक्ते । अभिमानः सज्जातोऽस्य ।
। तारकादित्वादितम् ।

अभिमानि । चि । मानिनि । सर्वतो
मानास्पदे । अभिमानोऽस्यास्ति ।
इनिः । अभितोमानीवा ।

अभिमुखः । वि । सम्मुखे । अभिमतो
मुखम् । अस्यादयः क्रान्ताश्चर्येद्विती
ययेतिसमासः ।

अभिष्टुष्टः । चि । संष्टुष्टे ॥

अभियातः । चि । स्वयंप्राप्ते ।

अभियुक्तः । चि । परैरुक्ते ॥ तत्परे । आ
निनि । अभियोगविषयीभूते । आ
सामीतिख्याते । प्रतिष्ठादिनि ।
यथा । अभियुक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्या
दपङ्गवम् । मिथ्यातत्तुविजानीया दु
त्तरंथवहारत इतिनारदः ॥ अभि
तोयुक्तः ॥

अभियोक्ता । पुं । अर्थिनि । विवादस्य
कर्त्तरि । फरियादीति इतरजनेषु
ख्याते । यथा । अभियोक्ताऽप्रगल्भ
त्वात् वक्तुं नेत्सहतेयादि । तदाकालः
प्रदातव्यः कार्यशक्त्यनु रूपतः । इति
नारदः ॥

अभियोगः । पुं । अन्यकृतस्यस्वधर्षण
स्य राक्षेवेदने । अन्येनविरोधे स्वार्थ
सम्बन्धितयाराजसमीपे कथने । ना
स्तिश इतिइतरजनेषुख्याते । सचवि

अभिला

विधः । यथाह नारदः । ह्यभियोग
स्तुविज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः । श
ङ्काऽसतांतु संसर्गात् तत्त्वहोढाभि
दर्शनादिति । अभिग्रहे । आग्रहे ।
अभिगम्याक्रमणे । शपथे । आहवे ।
अभियोजनम् । युजिर्योगे । घ
ञ् । उद्योगे ॥

अभिरक्षा । स्त्री । सर्वतस्त्राणे ।

अभिरतः । चि । रते ।

अभिराटुः । चि । आराभिते ।

अभिरामः । वि । सुन्दरे । मनोहरे ।

प्रिये । अभिरमन्तेऽस्मिन् । रम० ।

अधिकरणे घञ् ॥

अभिरामकथा । स्त्री । आव्यवाचि ।

अभिरूपः । पुं । हरे । विष्णौ । इन्दौ ।

कामे ॥ चि । वुधे । पण्डिते ॥ मञ्जु

ले । सुन्दरे । मनोहरे ॥ अभिलक्ष्यं

रूपमस्य ॥ सदृशे ॥ ममाहमेवाभि

रूप इति लक्ष्यम् ॥

अभिलपितः । चि । अभीप्सिते ।

अभिलापः । पुं । सङ्कल्पाङ्गवाक्ये ॥ य-

था । काम्याभिलापसहितः कुशति

लजलत्थागरूपः सङ्कल्पः शास्त्रार्थइ

तिप्रक्रमाधिकरणम् ॥ अभिलप्यतेऽ

नेनेतिव्युत्पत्त्यावाक्करणे अभिपूर्वा

ल्लपेघञ् ॥ शब्दे । इतिचिकाण्ड-

शेषः ।

अभिवा

अभिवाकः । पुं । छेदने । लवने ॥ अ
भिलवनम् । लृष् छेदने । निरभ्योः
पूषोरिति घञ् ।

अभिवाधः । पुं । लोभे । मनोरथे ॥
अभिलषनम् । लषकान्तौ । घञ् ।
भोग्यवस्तुनि । अभिलष्यते । कर्म
णि घञ् ॥ सङ्गमेच्छायाम् ।

अभिवाधी । णि । इच्छावति । अभि
वापयुक्ते ।

अभिवाधुकः । णि । लुब्धे । अभिलष्यति
। लषकान्तौ । लषपतपदेऽणुकञ् ।

अभिलासः । पुं । अभिलाषार्थे । अभि
लसनम् । लसस्त्रेऽणक्रीडनयोः ।
घञ् ॥

अभिवादः । पुं । प्रणामे ॥ अभिवदनम् ।
वदेर्घञ् ।

अभिवादकः । णि । प्रणामयुक्ते । वन्दा
रौ । वन्दनशीले । अभिवादयति ।

वद्विअभिवादनस्तुत्योः । लृष् ।

अभिवादनम् । न । पादग्रहणे । नामो
च्चारणपूर्वकसंस्कृतप्रयोगेण नम-
स्कृतौ । वाचान्तौ ॥ अभिमुखीक
रणार्थं वादनं वदनम् । वदवाक्संदे
शयोः चुरादिः । ल्युट् । अभिमुखे
नवाच्यते आशीः कार्यतेऽनेनवा । गत्य
स्ताददेः करणे ल्युट् । अभिवादन
विधिमाहमनुः । अभिवादात् परं वि

अभिव्य

प्रोक्ष्यावांसमभिवादयन् । असौना
माहमस्मीतिस्वनापरिकीर्तयेत्-
। नामधेयस्ययेकेषिदभिवादं क्त्वा-
नते । तान् प्राप्नोहमिति प्रयातस्त्रि
यः सर्वास्तथैवच । भोः शब्दकीर्तये
दन्ते स्वस्य नाम्नोभिवादाने । नाम्ना
स्वरूपभावोहिभोभावस्तुषिभिः स्मृ
तइति । तथाच अभिवादये शुभश
र्माहमस्मिभोः इत्यभिवादनवाक्य
म् । तद्विषयेयथा । समिहार्बुदकु
म्भपुष्पाग्रहस्तोनाभिवादयेऽज्ञाप्ये-
वंयुक्तमितिबोधायनः ॥ जपयज्ञजल
स्पर्शसमित्पुष्पकुशानलान् । दन्त
काष्ठचर्मचर्मवहसंनाभिवादयेदि
ति लघुहारीतः । अन्यत्रापि । समित्
पुष्पकुशाग्न्यम्बुस्रदन्ताद्यतपाणि-
कः । जपंहेमचक्रुर्वाणोनाभिवाद्यो
द्विजोभवेदिति ।

अभिवाद्यः । णि । अभिवादनार्हे ।

अभिविधिः । पुं । तेनसहेत्यर्थे । व्याप्तौ ।

अभिविनीतः । णि । सर्वतःशिक्षिते ।

अभिविमानम् । न । आभिमुख्येनविश्वं
मिमीते जानातीतियोगाद्देशान
रात्मनि ।

अभिव्यक्तः । णि । सर्वतःप्रपञ्च्यते ।

अभिव्यक्तिः । स्त्री । प्रत्यये । उङ्गते ।

अभितेय्यक्तिः ।

अभिष

अभिष्याप्तिः । स्त्री । साकस्थेन योगे ।
सम्पूर्णने । सर्वतोऽप्याप्तौ ॥ अभिष्या
अप् । आप्ठ्याप्तौ । क्तिन्नावादिभ्य
इति क्तिन् ।

अभिषंसनम् । न । अभिकथने ।

अभिषपनम् । न । अभिश्रापे ।

अभिषस्तः । त्रि । श्रापयस्ते । प्राप्ताभि
श्रापे ।

अभिषस्तः । पुं । त्वप्ते । अभितःशस्तः
प्रशस्तः । त्रि । मृषापवादशस्ते । पर
स्त्रियां परपुरुषेवा मैथुनं प्रतिमिथ्या
दूषिते । श्रापयस्ते । आचारिते ।
अनिर्णीतेपितस्त्रिन्महापातकादौ
जाताभिष्रापे । अभिषस्यतेस्त्र । श
सुहिंसायाम् । क्तः । यस्यविभाषेति
नेट् । धृषिषसीइतिवा ।

अभिषस्तिः । स्त्री । लोकापवादे । प्रा
र्यनायाम् । याच्ञायाम् ॥ अभिशं
सनम् । शंसुस्तुतौ याचनेच । स्त्रियां
क्तिन् ।

अभिष्रापः । पुं । मिथ्याभिषंसने । स्व
र्षस्तेयंत्वया कृतमिथ्यादिमिथ्यादू-
षणाभिधायकेवाक्ये । ब्राह्मणगुरु ए
दुसिद्धानामनिष्टाभिषंसने ॥ अभिष
पनम् । शपआक्रोशे । घञ् ।

अभिषङ्गः । पुं । पराभवे । आक्रोशे ।
शपथे । सर्वतोभावेनसङ्गे । भूताद्या

अभिषे

वेशे । अभिषञ्जनम् । घञ्सङ्गे । अ
ञ् । उपसर्गादितिषः ।

अभिषवः । पुं । अवभृथस्त्राने ॥ यत्ते ।
स्त्रपने । पीडने । मयसन्धाने । सु
राकरणे । सुरोत्पादनप्रकारे । सव
ने । सुच्छायाम् । अभिषूयते अभिष
वणंवा । घुञ् अभिषवे । ऋदोरप् ।
उपसर्गादितिषः । न । काञ्चि के ॥
इतिहलायुधः ॥

अभिषवणम् । न । स्त्राने । घुञ् । ल्युट् ।
अभिषद्य । । प्रसङ्गार्थे । अभिषोड्
वा । षष्ठमर्षणे । क्त्वा । ल्यप् ।

अभिषिक्तः । त्रि । अभिषेचिते ।
अभिषिषेणयिषुः । त्रि । सेनयाऽभिवातु
मिच्छति । सत्त्वापपाशेत्यादिना से
नाशब्दास्मिचि सनि सनाशंसेत्युः ।
स्यादिष्वितिधात्वभ्याससकारयोः ष
त्वम् ।

अभिषुतम् । न । काञ्चिके । अभिषूयते
स्त्र । घुञ् अभिषवे । क्तः । उपसर्गादि
तिषत्वम् ।

अभिषेकः । पुं । शान्तिस्त्राने । स्त्राने ।
रुद्राभिषेकादौ । पूर्णाभिषेकशक्ता
भिषे कराजाभिषेकादिपदवाक्ये अ
धिकारप्राप्त्यर्थंस्त्राने ॥ मार्जने । अ
भिषेचनम् । षिच् । घञ् । जले । अ
भिषिच्यतेऽनेन घञ् ।

अभिस

अभिषेचनम् । न । अभिषेके । घञ् ।

ल्युट् ।

अभिषेयनम् । न । राक्षोऽरिसंमुखग-
तौ । बुधुधापायाम् । यत्सेनयाभिग-
मनमरौ तदभिषेयनम् । सेनयाऽ-
भियानम् । सत्थापेतिसेनाशब्दास्ति
च् । ल्युट् । उपसर्गास्तुनेतीतिघ-
त्वम् ।

अभिष्टुतम् । वि । स्तुते । वृत्तिः । ईडि
ते । अभिष्टूयतेस्म । ष्टुञ् स्तुतौ । कः ।

अभिष्यन्तः । पुं । अतिवृद्धौ । आस्तावे
। अखिगदविशेषे । अभिष्यन्दनम् ।
स्यंदू० घञ् ।

अभिष्यन्तिरमखम् । न । शाखानगरे ।
प्रधाननगरसन्निहितनगरे । इतिज
टाधरः ।

अभिष्वङ्गः । पुं । उक्तट्टरागे । अन्यस्मि
अहं वृद्धौ । अभिष्वञ्जनम् । ष्वञ्ज० ।
घञ् ।

अभिसंरब्धः । वि । कुपिते ।

अभिसंवृत्तिः । स्त्री । व्यवहारे ।

अभिसन्तापः । पुं । युद्धे । अभिशपे ।
अभितः सन्तापोऽव ।

अभिसन्धः । पुं । सत्यत्वाभिमाने ।

अभिसन्धानम् । न । वञ्चने । प्रतारणे ।

अभिसन्धिः । पुं । अभिसन्धाने । उद्देशे ।

अभिसम्पातः । पुं । युद्धे । अभिसम्प

अभिषि

तनम् । पतलगतौ । घञ् ॥

अभिसरः । वि । अनुचरे । सहाये ।

अभितः । सरति । खगतौ । पञ्चम
च् ।

अभिसर्जनम् । न । दाने । वधे ॥ अभि
पूर्वात् सृजेर्भावे ल्युट् ॥

अभिसारः । पुं । वले । युद्धे । सहाये
। साधने । स्त्रीपुंसयोरन्यतरस्याऽन्य
तरार्थं सङ्केतस्थानगमने ॥ अभिस
रखम् । ख० । घञ् ।

अभिसारिका । स्त्री । नायिकाविशेषे
। सङ्केत स्थलेस्वयङ्गमनकव्याम् । एवं
प्रियगमनकारयित्वा । कान्तार्थि
नीतुयायातिसङ्केतं साभिसारिके त्व
मरः । भरतश्च । हित्वा लज्जाभये
स्निष्टामदनेमदनेनच । अभिसारय
ते कान्तं साभवेदभिसारिकेति । अभि
सरति । खगतौ । गदुल् ।

अभिसारिणी । स्त्री । अभिसारिकायाम् ।

अभिसृष्टः । वि । दत्ते ॥

अभिहतः । वि । विद्धे । ताडिते ॥

अभिहारः । पुं । अभियोगे । अभिग

म्याक्रमणे । अभिग्रहणे । आधि

ख्येन ग्रहणे । चौर्ये । कवच

णे । सङ्ग्रहणे ॥ मद्यपे । अभिहरण

म् । हृज् हरणे । घञ् ।

अभिहितम् । वि । कथिते । प्रोक्ते ॥ अ

अभीक्ष्ण

भिधीयतेस्म । उधाञ्धारणपोषण
योः । क्तः । दधातेर्हिः ।

अभीक्ष्णः । चि । कामुके । क्रूरे । निर्भ
ये । पुं । कवौ । अभिकामयते । अ
नुकाभिके तिसाधुः । स्वामिनि ।

अभीक्ष्णम् । १ । निश्चये । शब्दार्थे ॥ भृ
शे । पौनःपुन्ये । अभिक्ष्णौति । क्षु
तेजने । बाहुलकादमुः । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥ यद्वा । अभिक्ष्णवनम् ।
क्षुतेजने । डम् । पृषोदरादिच्चाद
भेदीर्घः ॥ शीघ्रे । प्रकर्षे ।

अभीक्ष्णम् । न । भृशे । पौनः पुन्ये ।
निश्चये । सर्वदार्थे । चि । भृशयुक्तक्रि
यायाम् । निश्चययुक्तक्रियायाम् ॥

अभीक्ष्णः । चि । अभिव्याप्ते अभिपूर्वात्
इणः क्तः । अभितइतोवा ॥ निर्भये ।
नभीक्ष्णः ।

अभीक्ष्णितम् । चि । वाञ्छिते । अभीष्टे
॥ अभ्यासुमिष्यतेस्म । आपृथ्यासौ
सनन्तः । आपृथ्णधामीत् । क्तः ।
अभीरः । पुं । अभीरे । गोपे । अभि
ईरयति । ईरगतौकम्पनेष । पञ्च
दृष्टम् ।

अभीरः । चि । निर्भये । स्त्री । शतरू
ल्याम् । मभीरुः । स्थिरपत्रत्वात् ।

अभीरुपत्री । स्त्री । शतरूल्याम् । च
भीरुणि पत्रायस्याः । पत्रकर्त्रेति

अभूता

ङीष् ।

अभीष्टुः । पुं । प्रग्रहे । किरये । रञ्जौ ।

अभीष्टः । पुं । आक्रोशने । शान्ते । च
अजस्रजे । घञ् । उपसर्गस्य घञीति
दीर्घः ॥

अभीष्टुः । पुं । किरये । अश्वास्वरञ्जौ ।

प्रग्रहे । कामे । अनुरागे । चि ।
इच्छति । ईषतेहिनस्ति ईष्यतेवा ।
ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषेः किञ्चे
त्युः । आदेरिकारादेशश्च । अभिग
तईषुः । प्रादयोगतेति समासः ।

अभीष्टः । चि । ईषिते । प्रिये । अभि
तइष्यतेस्म । इषुइच्छायाम् । क्तः ॥
अभीष्टा । स्त्री । रेणुकाभिभगम्भवस्तु
नि ।

अभुक्तः । चि । उपवासिनि । यथा अभु
क्तस्य दिवानिद्रापाषाणमपि जीर्यती-
ति । अकृतभोजनेवस्तुनि ।

अभुक्तमूलः । पुं । न । ज्येष्ठान्त्यघटी च
तुष्टयसहितमूलाद्यघटोचतुष्टये ॥
ज्येष्ठान्त्यैकघटोसाहितमूलाद्यघटि
काद्वये ॥ ज्येष्ठान्त्यघटिकार्द्वसहित
मूलादिघटिकार्द्वे ॥ ज्येष्ठान्त्यपञ्चघ
टिकासहितमूलाद्यवमुनाडिकासु ।

अभूतः । चि । अविद्यमाने ॥

अभूताभिनिवेशः । पुं । असतिअस्तित्व
निश्चये ॥

अभ्यङ्गः

अभेदः । पुं । ऐक्ये । अनिवोगे । नभे
दः । यथा । रत्नयोर्द्वयोस्तद्वज्ज
ययोर्बवयोरपि । अस्योर्ममयोश्चा
स्ते सविसर्गाविसर्गयोः । सविन्दुका
विन्दुकयोः स्यादभेदेन कल्पनमिति
। यथा वा । गुणगुणिनोः क्रियाक्रिया
वतोश्चाभेदः ।

अभेद्यम् । न । हीरके । त्रि । अभेद
नीये ।

अभोजः । त्रि । भोगशून्ये । भोगानर्हे
॥ नास्तिभोगोयस्य ॥

अभोजनम् । न । भोजनाभावे । उप
वासे । यथा । अजीर्णे भोजनंयेषां
जीर्णेयेषामभोजनम् । रात्राभो
जनंयेषांतेषांनश्यन्तिधातवः इतिवै
चकम् । अपिच । वेदादितानां नि
त्यानां कर्मणां समतिक्रमे । स्वातक
व्रतलोपेचमायश्चित्तमभोजनमि
तिमलमासतत्त्वम् ।

अभ्यक्तः । चिं । कृततैलाभ्यङ्गे ॥ अभि
तोक्तः ।

अभ्यग्रम् । चि । आसक्ते । समीपे । अ
भिमुखग्रमस्य ।

अभ्यङ्गः । पुं । तैलमर्दने । स्नेहने ।
यथा । तैलमर्दयद्गङ्गेन चस्वादह
तर्पणम् । साभार्ष्टिः पृथगभ्यङ्गोम
त्तकादौ प्रकीर्तितः । अभ्यङ्गमाच

अभ्यभि

रेन्नित्यं सजराश्रमवातहा । शिरः

अमलपादेषु तं विशेषेण शीजये दि
त्यायुर्वेदः । पादगते वेशिरे चक्षु
षि सन्वदेस्तः अतश्चक्षुर्हितार्थिना
पादाभ्यङ्गः करणीयः । कफग्रस्तवृ
तभेदवममाजीर्णिभिर्नाभ्यङ्गः कर
णीयः । अपिच । मूर्ध्निर्दत्तं यदातैलं
भवेत्सर्वाङ्गसङ्गतम् । स्त्रीतोभिस्त
र्पयेदाहू अभ्यङ्गस्तवचेरित इति ।
तैलादिना शिरस्सहितदेहमर्दने ॥

अभ्यञ्जनम् । न । तैले । अभ्यङ्गे ॥ म
खापहस्त्राने ॥ अभितःअञ्जनम् ।

अभ्यधिकः । त्रि । सर्वोत्कृष्टे ।

अभ्यनुज्ञा । स्त्री । अनुमतौ । अभितः
अनुज्ञा ।

अभ्यनुज्ञातः । त्रि । आभिमुखेनज्ञाते ।

अभ्यनूतम् । चि । प्रकाशिते ।

अभ्यन्तरम् । न । अन्तराले । मध्यमा
चे । अभिगतमन्तरम् ।

अभ्यमितः । त्रि । रोगिणि । अभ्यम्य
तेस्य । अमरोगे । क्तः । चुरादीनां
शिचोवैकल्पिकत्वात् शिजभावे इद
म् । अभ्यमतिस्मवा । अमगत्यादौ ।
गन्धर्थेतिक्तः । रुप्यमत्वरेतिवेदः ॥

अभ्यभिचीणः । त्रि । अभ्यमित्ये । अ
भ्यभिजमखंगामी । अभ्यमित्येच्छ
चेतिखः ।

अभ्यव

अभ्यमित्रीयः । त्रि । अभ्यमित्ये । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिष्ठः । अभिवाभिमुखं सुष्ठु गच्छतीत्यर्थः ॥

अभ्यमित्यः । चि । स्वशक्तिः शचोरभिमुखं गच्छद्दीरे । अभ्यमित्रीये । अभिवाभिमुखम् । लक्षणेनाभिप्रती इत्यर्थः । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिष्ठः ॥

अभ्यर्थम् । चि । समीपे ॥ अभ्यर्थतेस्म अभ्यर्हतिस्मेतिवा । अर्दगतौ । कर्मणिकर्तारिवाक्तः । अभ्येष्टाविदूर्यइतीडभावः । रदाभ्यामिति नस्तस्य च त्वम् ।

अभ्यर्हितः । त्रि । पीडिते । अभिपूर्वादर्हः । क्तः । इट् ।

अभ्यर्हणीयः । त्रि । पूज्ये ।

अभ्यर्हितः । त्रि । उचिते ॥ श्रेष्ठे ।

अभ्यवकर्षणम् । न । शल्यादेः समुत्पाटने । निर्हारे । शस्त्रादेर्युक्त्यानिःसारणे । अभ्यवकृषेर्ल्युट् ।

अभ्यवस्कन्दः । पुं । रिपोराक्रमणे । निःशक्तीकरणाय शत्रुभिर्दीयमाने प्रहारौ । अभ्यासादने । प्रपाते ॥

अभ्यवस्कन्दनम् । न । रिपोराक्रमणे ।

अभ्यासादने । प्रहारादिना शत्रोर्निःशक्तीकरणे । वखादाक्रमणे इति स्वा

अभ्याग

मी । शत्रोः सम्मुखगमने । खन्दिगतिशेषशयोः । ल्युट् ।

अभ्यवहारः । पुं । भक्षण्ये । सचभक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यभेदेन पञ्चविधः ।

अभ्यवहृतम् । त्रि । भुक्ते ॥ अभ्यवह्रियतेस्म । क्तः ।

अभ्यसनम् । न । अभ्यासे । पौनः पुन्ये न चिन्तने करणे च ॥

अभ्यसूयकः । चि । गुर्वादीनां वैदिकमार्गस्थानां कारुण्यादिगुणेषु प्रतारणादिदोषारोपके । अभितोऽसूयकः ।

अभ्यसूया । स्त्री । गुणेषु दोषारोपे ॥

अभ्यसूयनम् । असूञ् असूयायाम् । कण्डादित्वाद्यकिप्रत्ययादिभ्यः ।

अभ्याकाङ्क्षितम् । न । अलीकाभियोगे । मिथ्यादावा इति ख्याते । अभ्याख्याने । चि । ईप्सिते । अभितः आकाङ्क्षितम् ।

अभ्याख्यानम् । न । मिथ्याभियोगे । शतं मे धारयसीत्यादिमिथ्योद्भावेने । मिथ्यावादे । अभ्याङ्पूर्वाञ्चिङोभावे ल्युट् ।

अभ्यागतः । पुं । अतिथौ । दृष्टपूर्वगहागते । त्रि । सम्मुखगते ॥ अभितः आगतः । आभिमुख्येन आगतोवा ॥

अभ्यास

अभ्यागमः । पुं । विरोधे । समरे । अ
न्तिके । अभिघाते । अभ्युद्गमने । भो
गे । स्वीकारे । फलसम्बन्धे । अभ्या
गमनम् । गन्तृगतौ । हृदित्यप् ॥

अभ्यागारिकः । वि । कुटुम्बव्यापृते । पु
नदारादिपौषणस्थये । अभ्यागारेनि
युक्तः । अगारान्ताहन् । अभिअधिक
आगारिकोवा ।

अभ्याघातः । पुं । चौर्याद्यमर्थो पदेशे ।

अभ्यासः । चि । अभिध्यासे । व्याप्त्यर्थ
स्याततेः कर्त्तरि कर्मणिवा निष्ठा ।

अभ्यादानम् । न । आरम्भे । आभिमु
ख्येनादानम् ।

अभ्यान्तः । वि । रोगिणि । अभ्यस्यते
स्म । अमरोगे । क्तः । चुरादीनांणि
चोवैकल्पिकत्वात् णिष्पच्चे ॥ अम
तिस्मवा । अमगन्थादौ । गन्त्यर्थेति
क्तः । कथ्यमत्त्वरेतिवेट् । इडभावे अ
नुनासिकस्येतिदीर्घः ।

अभ्यामर्दः । पुं । रणे । समरे । अभ्या
मर्दनम् । मृदचोदे । घञ् ।

अभ्याशः । पुं । अवश्यमेव । अन्तिके ।

अभ्यश्यते । अशूच्याप्तौ । घञ् ।

अभ्यासः । पुं । अभ्यसने । आहृत्तौ ।

आकर्णनं विचारोजपः शिष्येभ्योदा

नमावृत्तिश्चेति पञ्चविधोऽभ्यासो

भवति ॥ खुरल्याम् । शराभ्यासे । पु

अभ्युत्थ

नःप्रयोगे । संस्कारवाहुल्ये । दृढत
रसंस्कारे । षड्विधलिङ्गेषु द्वितीये
लिङ्गे । यथाहुः । प्रकरणप्रतिपत्त्यस्य
तन्मध्ये पौनःपुन्येनप्रतिपादनमभ्या
सः । यथाह्नादोग्येषूपेप्रपाठके अ
द्वितीयस्यवस्तुनेमध्ये तत्त्वमसीति
नवकृत्वः प्रतिपादनमिति । विजा
तीयप्रत्ययानन्तरिते सजातीयप्र
त्ययवाहे । अतिपरिचये । वि ।
अन्तिके । अभ्यासीदति । अन्येभ्यो
पीतिङः ॥

अभ्यासयोगः । पुं । एकस्मिन् प्रतिमा
द्यालम्बने सर्वतः समाहृत्य चेतसः
पुनःपुनः स्थापनमभ्यासस्तत्पूर्वकेस
माधौ ।

अभ्यासादनम् । न । रिपोरस्त्राद्यैर्निः
शक्तीकरणे । अभ्यवस्कन्दने । शपोःस
म्मुखगमने । षड्विशरणादौ । चु
रादिः । ल्युट् ॥

अभ्याहारः । पुं । अभिग्रहणे । चौर्ये ॥
आभिमुख्येनाहरणम् । हृज्हरणे ।
घञ् ।

अभ्याहितः । चि । उपचिते । इभ्यनैरु
पचितेभ्यौ पुं ।

अभ्युक्तः । चि । प्रकाशिते

अभ्युत्थानम् । न । गौरवोत्थप्रत्युद्गम

ने । गौरवदृष्ट्यासनादेवत्याने ।

अभ्युप

उद्यमे । उद्भवे ॥ आभिमुख्येन उत्था-
नम् ॥

अभ्युत्पन्नम् । न । आभिमुख्येनोत्प-
त्तने ।

अभ्युदयः । पुं । पराक्रमे ॥ दृष्टिप्राप्ते ॥
अभीष्टानां कार्याणामभिमुख्येनोद-
यः प्रादुर्भावो वेनेति विग्रहः । सर्वतो
भावेन धनजनादीनां वृद्धौ । यथा ।
राजन् अभ्युदयोस्तु वल्लभकवे हस्ते कि-
मास्तेतव श्लोकः कस्य कवेरमुष्य कृ-
तिनस्तत्पद्यतां पद्यते । किन्वासा-
मरविन्दसुन्दरदृशां द्राक्चामरान्दो-
खनादुद्वेक्ष्य जवस्तिकङ्कणभङ्गत्कारः
क्षणं वार्यताम् ॥ अस्य पूर्वार्द्धे वल्लभ-
कविकर्णाटराजयोर्वर्क्यं शेषार्धं का-
चिदासस्य ।

अभ्युदितः । चि । सूर्योदयकाले निद्रा-
ङ्गते । सुतेयस्मिन् पूर्वोदितस्तस्मिन्
॥ अभिसर्वतः उदतिशयेन इतं गतं
प्रातस्तनं कर्मास्मात् ॥ उदिते । प्र-
काशिते ।

अभ्युद्यतम् । त्रि । अयाचितोपनीते ऽ
व्यादौ ॥ आभिमुख्येन स्थापिते ।

अभ्युपगतः । चि । स्वीकृते । अभ्युपग-
म्यते स्म । गच्छृगतौ । कः ॥ अभ्युदिते ।

अभ्युपगमः । पुं । स्वीकारे । अङ्गीकारे
॥ समीपगमने । अन्तिकसमागमे ।

अभ्युषः

अभ्युपेत्युपसर्गद्वयपूर्वाङ्गमे ईदृशवृत्-
तिश्चिगमश्चेत्यप् ।

अभ्युपगमसिद्धान्तः । पुं । व्याघात्रयसि-
द्धान्तविशेषे ॥ यथा । अपरीक्षिता-
भ्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमभ्युपग-
मसिद्धान्तः । १५ । ३१ । अपरीक्षि-
तस्य साक्षादसूचितस्य विशेषपरी-
क्षणं विशेषधर्मकथनम् । अभ्युपगमा-
दिति ज्ञापकत्वे पञ्चमी अभ्युपगम-
ज्ञापकमित्यर्थः । विशेषपरीक्षणाच्छा-
यते सूचकृतोऽभ्युपगतमिदमिति ।
तथाच साक्षादसूचिताभ्युपगमो ऽ-
भ्युपगमसिद्धान्तः । यथा मनस इन्द्रि-
यत्वमिति ।

अभ्युपपत्तिः । स्त्री । अनुग्रहे । हितस-
म्यादनाहितनिवारणमदत्तौ ॥ अ-
भ्युपपदनम् । पदगतौ । क्तिम् ।

अभ्युपायः । पुं । स्वीकरे ॥ इतिहेमच-
न्द्रः ॥ उपाये ॥ यथा । तत्स्वीकृतव्य-
तिकरे कइहाम्युपायइतिकाव्यप्रका-
शः ।

अभ्युपायनम् । न । उपह्वौकनद्रव्ये । उ-
पायने ॥ यथा । तावानय समं गोपै-
र्नन्दाद्यैः साम्युपायनै रिति विष्णुभा-
गवतम् ।

अभ्युपेतः । पुं । उपगते । स्वीकृते ॥
अभ्युषः । पुं । ईदृशत्पक्षे । भर्जिते ॥

अभ्रक

हरितयवादैः । पैलौ । अभ्योषति । उषदाहे । इगुपधेतिकः । अभ्यूष्यतेवा । घञ् ।

अभ्यूषः । पुं । आपक्ते । अभ्यूषे । अभ्यूषति अभ्यूष्यतेवा । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिको घञ्वा ।

अभ्यूहितः । वि । ज्ञाते । अभितः ऊहितः ।

अभ्योषः । पुं । अभ्यूषे । पैलौ । अभ्योषति । उषदाहे । पचाद्यच् । गुणः । अभ्रम् । न । मेघे । आपोविभर्त्ति । डुभृञ् । मूलविभुजादित्वात्कः । यद्वा । नभंश्यन्त्यापोऽस्मात् । भंशुअधः पतने । अन्येभ्योपीतिङः । अभ्रकधातौ । काञ्चने । गगने । नविभर्त्ति किञ्चित् । मूलविभुजादित्वात्कः । यद्वा । आपोभंश्यन्त्यस्मात् । अन्येभ्योपीतिङः । यद्वा । अभ्रतिस्थैर्यगच्छति । अभ्रवभ्रमभ्रचरगत्यर्थाः । अच् । यद्वा नभ्राजते । भ्राजृदीप्तौ । अन्येभ्योपीतिङः ।

अभ्रंलिहः । पुं । वायौ । वि । मेघस्य र्शनि । उच्चतरे । अभ्रंलेढि । लिहआम्वाद्ने । वहाम्रेलिह इत्यभ्रोपपदाल्लिहेः कर्त्तरिखश् प्रत्ययः । अर्द्धिषदितिमुमागमः ।

अभ्रकम् । न । धातुभेदे । अभ्रे । गिरि

अभ्रक

जामले । अस्योत्पत्त्यादिकं यथा । पुरावधायवृषस्य वज्रिणा वज्रमुद्रुतम् । विस्फुलिङ्गास्ततस्तस्य गगने परिसर्पिताः । तेनिषेतुर्घनध्वाना च्छिखरेषु महीभृताम् । तेभ्य एव समुत्पन्नं तत्तद्विरिषुचाऽभ्रकम् । तद्वज्रं वज्रजातत्त्वादभ्रमभ्ररवोद्भवात् । गगनात् स्वस्मितं यस्माद्गगनं च ततोमतम् । विप्रचत्रियविट्शूद्रभेदात्तस्याश्चतुर्विधम् । क्रमेणैव सितं रक्तं पीतं कृष्णं च वर्णतः । प्रशस्यते सितं तारे रक्तं तत्तुरसायने । पीतं हेमनिकृष्णान्तुगदेषु द्रुतयेपि च । पिनाकं ददुरं नागं वज्रं चेति चतुर्विधम् । मुञ्चत्यग्नौ विनिःक्षिप्तं पिनाकं दक्षसञ्चयम् । अज्ञानाद्गच्छणात्तस्य महाकुपप्रदायकम् । ददुरं स्वग्निनिः क्षिप्तं कुर्वते ददुरध्वनिम् । गोलकान् वहुशः कृत्वा सस्यान्मृत्युप्रदायकः । नागश्च नागव इक्षौफूत्कारं परिमुञ्चति । तद्गच्छितमवश्यन्तु विदधाति भगन्दरम् । वज्रन्तु वज्रवत्तिष्ठे तन्नाग्नौ विकृतिं व्रजेत् । सर्वाभ्रेषु वरं वज्रं व्याधिवादुःक्यमृत्युहृत् । अभ्रमुत्तरशैलेत्यं बहुसत्त्वं गुणाधिकम् । दक्षिणाद्रिभवं स्वल्पसत्त्वमल्पगुणप्रदम् । अथमारिताभ्रस्य गुणाः । अभ्रं क

अभ्रक

घायमधुरं सुशीतमा युष्करं धातुविव
र्द्धनं च । इत्यादिदोषं ग्रन्थमेव कुपुष्पी
होदरग्रंथिविषकुर्मीश्च । रोगान्
हन्ति दृढयति वपुर्वीर्यं दृढं विधत्ते ता
दृश्याश्च रमयति शतं योषितां निपत्य-
मेव । दीर्घायुष्कान् जनयति सुतान्
विक्रमैः सिंहतुल्यान् मृत्पथोर्भीतिं ह
रति सततं सेव्यमानं मृताभ्रमिति ।
अथाशोधिताभ्रस्य दोषाः । पीडां वि
धत्ते विविधानरागां कुपुं क्षयं पाण्डुग
दं च शोथम् । हृत्पाश्व पीडां च करो
त्यसह्यामशुद्रमभ्रं गुरुवज्रिहृत्स्यात्
॥ अस्य शोधनविधिर्यथा । कृष्णाभ्र
कंधमेव ह्री ततः क्षीरे विनिः क्षिपे
त् । भिन्नपत्रं तु तत्कृत्वा तदुत्थीयास्त
योर्द्रवैः । भावयेदष्टयामंतदेवमभ्रं
विशुध्यति । मारुतान् । कृत्वा धान्या
भ्रकंतं शोधयित्वा यमर्दयेत् । अर्क
क्षीरैर्दिनं खल्ले च काकारं च कारयेत् ।
वेष्टयेदर्कपत्रैश्च सम्यग्गजपुटे पचेत् ।
पुनर्मर्दं पुनः पाच्यं सप्तवारान् पुनः
पुनः ॥ ततो वटजटाकायैस्तद्वेद्यं पुट
त्रयम् । म्रियते न । त्रसन्नेष्टः प्रयोज्यं स
र्वकर्मसु । तुल्यं घृतं मृताभ्रेण लोहपा
त्रे विपाचयेत् । एते जीर्णं तदभ्रन्तु स
र्वयोगेषु योजयेदिति भावप्रकाशः ॥

अभ्रति अभ्रते वा । अभ्र० । कुन ।

अभ्रमु

अभ्रस्याकृतिर्वा । इवे प्रतिकृताविति
कम् ।

अभ्रकृषः । पुं । समीरणे । अभ्रं कषति
हिनस्तीति विग्रहे सर्वकृत्वाभ्रेष्व्यादि
नाकषेः खच् प्रत्ययः । मुमागमः ।
अभ्रपिशाचः । पुं । राहौ । इति पिवा
खड्गशेषः ।

अभ्रपुष्पम् । न । जले । अभ्रस्य पुष्पमि
व । पुं । वेतसे । अभ्रमिव अभ्रसम
येवा पुष्पमस्य ।

अभ्रमांसी । स्त्री । आकाशमांसी कृता
माम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ।

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावते । अभ्रं मेघ
स्तदात्मको मातङ्गः । शाकपार्थिवा
दिः । अभ्रे आकाशे मेघे वा विद्यमा
नो मातङ्ग इति वा ।

अभ्रमुः । स्त्री । ऐरावतपत्न्याम् । अभ्रे खे
माति मन्थरगामिनीत्वात् । बाहु
लकादुः । अभ्रे आकाश एव माति ।
मामाने । मितद्रादिस्वाहृदुर्वा । न
भ्राय्यति । भृतृचरीत्युः । मन्थरगामि
नोत्थर्थ इति वा ।

अभ्रमुप्रियः । पुं । अभ्रमातङ्गे । अभ्र
मैः प्रियः ।

अभ्रमुवल्लभः । पुं । ऐरावते । अभ्रमो
वल्लभः ।

अभ्ररोहम् । न । वैदूर्यमणौ । इति

अभ्र

राजनिर्घण्टः ।

अभ्रखिप्ती । स्त्री । अक्षरैरभ्रैर्लिप्तायां दि
वि । अक्षरैरभ्रैर्लिप्ता ता दृष्टास्या-
यामितिङीष् ।अभ्रवाटिकः । पुं । आमातके ॥ इतिरा
जनिर्घण्टः ॥अभावकाशकः । पुं । तापसान्तरे । यो
वातातपवर्षेषु केवलकाशे असंवृ
तप्रदेशे तपस्वरतिसोभावकाशकः ।अभ्रिः । स्त्री । काष्ठकुडाले । नौमलो
त्सारके । पोतादेर्मन्त्रापनयनार्थं
काष्ठघटितकुडाले । अभ्रति । अभ्र
गतौ । सर्वधातुभ्यश्चिन्ति इन् ।अभ्रिवम् । वि । मेघंभवे । अभ्रभवम्
। समुद्राभ्राद्घः । छांदसत्त्वं प्रायिक
म् ॥ स्त्रियामभ्रिया ।अभ्री । स्त्री । काष्ठकुडाले ॥ अभ्रति ।
अभ्रगतौ । सर्वधातुभ्यश्चिन्ति इन् । कृ
दिकारादितिङीष् ।अभ्रेषः । पुं । न्याये । उचिते । भ्रेषणम् भ्रे
षः । भ्रेषृचक्षणे । घञ् । भ्रेषादन्यः ॥
अभ्रोत्यम् । न । कुलिशे । वि । अभ्र
भवे ।अभ्रम् । । अक्षरे । शीघ्रतायाम् । इति
व्याडिः ।

अभ्रमः । पुं । रोगे ॥ वि । अपक्वफलादौ ।

अभ्रमज्जः । पुं । यरवृक्षे ॥ वि । मज्ज

अमरः

खडीने । अशुभसूचके ।

अमण्डः । वि । मण्डहीने ।

अमतः । पुं । मत्थौ । काले । रोगे ।

वि । असंमते । अविज्ञाते । अतकि
ते । अमति । अमगत्यादिषु । भूमृ
दृशियजीत्यादिनाऽतच् ।अमतिः । पुं । काले । दण्डे । चन्द्रे ।
वि । दुष्टे । अमति । अमगत्यादिषु
। अमेरतिः ।अमवम् । न । भाजने । भाण्डे । अम
ति अममव । अमगत्यादिषु । अमि
नक्षियजिवधिपतिभ्योऽचन् ।

अमदनः । पुं । शिबे ।

अमनाः । वि । स्त्रेहशून्ये ।

अमनस्कः । वि । अप्रगृहीतमनस्के ।
पुं । योगग्रन्थविशेषे ।अमनिः । स्त्री । वर्त्मनि । गतौ ॥ अमति
। अमगत्यादिषु । अर्त्तिखृष्टृ इत्या
दिनाऽनिः ।

अमन्यः । वि । धृष्टे ॥ मन्दभिन्ने ॥

अममः । पुं । भाविजिनविशेषे ॥ वि ।
ममताहीने ॥अमरः । पुं । सुरे ॥ अष्टशाब्दिकान्त
र्गतवैयाकरणविशेषे । येननामंश्चि
ज्ञानशासनंकृतम् ॥ विक्रमादित्य
सभास्वनवरत्नान्तर्गतरत्ने ॥ अयंवौ
द्वइतिकश्चित् । स्तुहीधृष्टे । पारदे ।

अमरा

अस्त्रिसंहारे । वि । मरखवर्जिते ।
 नम्रियते इतिअमरः । मृड्प्राणत्या
 शे तुदादिः । पचाद्यच् ।
 अमरजः । पुं । खदिरवृक्षभेदे । काल
 क्तये । पञ्चतरौ ।
 अमरदाहः । पुं । देवदाहवृक्षे ।
 अमरद्विजः । पुं । देवले । देवाजीवे ।
 पुजारीति प्रसिद्धे । अमराणां द्विजः ।
 अमरपुष्पकः । पुं । काशे । इक्षुगन्ध्याया
 म् । इतिरत्नमाणा ।
 अमरपुष्पी । स्त्री । अवाक्पुष्प्याम् ।
 अधःपुष्प्याम् ।
 अमरप्रभुः । पुं । विष्णौ । अमराणां
 प्रभुः ।
 अमररत्नम् । पुं । रूफटिके । इतिराज-
 निर्घण्टः ।
 अमरवह्वरी । स्त्री । आकाशवह्व्याम् ।
 अमरा । स्त्री । गुडूच्याम् । अमरावत्या
 म् । दूर्वायाम् । स्थूषायाम् । जरा
 यौ । इन्द्रवारुण्याम् । वटीवृक्षे ।
 महानील्याम् । घृतकुमार्याम् । ना
 भिमालायाम् । नम्रियते । मृड्प्रा
 णत्यागे । पचाद्यच् । टाप् ।
 अमराद्रिः । पुं । सुमेरौ । अमराणां
 मद्रिः ।
 अमराखयः । पुं । स्वर्गे । अमराणामा
 खयः ।

अमरा

अमरावती । स्त्री । इन्द्रपुष्प्याम् । यथा ।
 नानारत्नप्रभाजालमण्डलात्कृतव
 रेः । सिद्धसाध्यमरुच्छुष्टावकाभूरम
 रावतीति । अमराः सन्त्वस्याम् । म
 तुप् । मतौवह्वचोमजिरादीनामि
 तिदीर्घः ।
 अमरेशः । पुं । अमरकण्टकतीर्थस्थेदेवे
 । अमरेशोऽमरकण्टकइत्यागमेक्तेः
 । अपिच । अमरेशमहापीठे कुञ्जतु
 ङ्गारसंज्ञकः । तच्चदुर्गाद्वयं नाम च
 ण्डिकाचमन्त्रेश्वरीति ।
 अमर्त्यः । पुं । विद्महे । नम्रियते । अ
 मर्त्यः । नमर्त्यः इति नञ् समासोवा ।
 अमर्त्यमदी । स्त्री । गङ्गायाम् । अम
 र्त्यानामदी ।
 अमर्त्यभुवनम् । न । स्वर्गे । अमर्त्यानां
 भुवनम् ।
 अमर्षः । पुं । कोपे । क्रुधि । परोक्षर्षा
 सहनरूपेचित्तवृत्तिविशेषे । कृता
 पराधे । समर्षस्य द्वेषे । मर्षणम् ।
 मृषतितिक्षायाम् । भावेद्यञ् । नञ्
 समासः ।
 अमर्षणः । वि । क्रोधने । नमर्षशीलः
 युच् । असहने ।
 अमलम् । न । अभ्रके । वि । निमले ।
 रजस्तमोमलरहिते । अमति । अ
 मगतौ । वृषादिस्वात्कलच् । अम

अमात्रः

अमस्येतिवा ।

अमसा । स्त्री । अमस्याम् । भूम्यामल-
क्याम् । सातसावृक्षे । नाभिनासा-
याम् । टाप ।

अमसात्मा । पुं । निवृत्तरागादिमले ।
अमसः । पुं । काले । निर्बोधे । रोगे ।
अमसात्मा । पुं । अद्रुहदये । नमसा-
त्मा ।

अमा । । सहाये । निकटे । नमाति
मा माने । क्तिप् ।

अमा । स्त्री । दर्शे । अमावास्यायाम् ।
नामैकदेशेनामग्रहणात् । चंद्रलोक-
स्थसूर्यदीपितौ ।

अमांसः । वि । दुर्वले । अल्पमांसयुक्ते
। मांसरहिते । नमांसमस्य । अल्पा-
र्धेनम् ।

अमांसाशी । वि । निरामिषाग्निः ।
यथा । नभश्चयेत् वृथामांसममांसा-
शी भवत्यपीति शान्तौ मोक्षधर्मे
भीष्मः ।

अमात्यः । पुं । मन्त्रिणि । यथा । शान्तो
धिनीतः कुशलः सत्कुलीनः शुभान्वि-
तः । शास्त्रार्थतत्त्वगोऽमात्यो भवेद्भू-
मिभुजामिहेतियुक्तिकल्पतरुः । वि ।
सहभवे । अमासश्च समीपेवाभवः ।
अव्ययात्त्यप् ।

अमात्रः । वि । कार्यकारणभावाद्भूयते-
तु-

अमितः

रीयेपरमात्मनि । माकापरिच्छि-

त्तिः सान्वितेयस्वसः । निर्धने ।
अमाननम् । न । अनादरे । नमानन-
म् ।

अमानस्यम् । न । पीडायाम् । वि । पी-
डायुक्ते । मानसाय हितम् मानसे-
साधुवा । उगवादित्वात् तत्तत्साधि-
ति वायत् । नमानस्यममानस्यम् ।

अमामसी । स्त्री । दर्शे । कृष्णपक्षान्त-
तिथौ ।

अमामासी । स्त्री । अमावास्याम् ।

अमावसी । स्त्री । अमामस्याम् ।

अमावस्या । स्त्री । अमायाम् । अमास-
हवसतोऽस्याम् चन्द्रार्कावित्यमोपप-
दादये रमावस्यदन्यतरस्यामिति च
करणे ययत् पाचिकोऽस्वस्यनिपात-
सिद्धः । सूर्याचन्द्रमसोर्यः परः सन्न-
कर्षः सामावस्येति गोभिलः । परः स-
न्निकर्षश्च पर्यधोभावा पक्षसमस्य
न्यायेनैकरावश्यवच्छेदेन सहावस्था
नरूपो बोध्यः ।

अमावासी । स्त्री । दर्शे । इति शब्द-
त्वावली ।

अमावास्या । स्त्री । दर्शे । अमासश्च-
सतोऽस्याम् चन्द्रार्कौ । अमावस्यदन्यत-
रस्यामिति गण्यत् । गित्त्वाद्भुविः ।

अमितः । वि । अपरिच्छिद्ये । अपरि-

अमूढ

च्छेद्ये ।

अमितीजाः । वि । अतिवीर्यशालिनि ।
अमितमपरिच्छेद्यमोजः सामर्थ्यं
यस्य ।

अमित्रः । पुं । रिपौ ॥ अमति गच्छति
। अमगतौ रोगेवा । अमेर्द्धि घतिचि
दिति इवः ॥

अमी । वि । रोगिणि । अमेरोगस्त-
द्वयः । इतिः ॥

अमीयम् । न । क्रौर्ये ॥ पापे ॥ दुःखे ।
अमीवहन्ति तिलस्यम् ।

अमुक्तम् । न । कुरिकाविशेषे । हायकु
रोति यस्यभाषा ॥ वि । मुक्तिरहिते
। अशक्ते ।

अमुतः । । अमुष्मादिच्यर्थे । तसिल् ।

अमुष । । भवान्तरे । परलोके । अमु
ष्मिन् । अदसः सप्तम्यास्त्रल् ।

अमुर्हि । । अमुष्मिन्काले ।

अमुष्यपुत्रः । पुं । स्त्री । प्रख्यातवंशजे
कुलीने ।

अमूढः । वि । वेदान्तप्रमाणसञ्ज्ञातस
म्यक्ज्ञाननिवारितात्माज्ञाने ।

अमूढशः । वि । एवं प्रकारे । एतद्रूपे ॥

अमूर्तः । वि । निरवयवे । वाय्व-
न्तरीक्षयोः । यथा । सखिपेशोनेव

दृश्यो यस्यतन्मूर्तमुच्यते । चित्त्यन्व
मिषमंमूर्तममूर्तं त्वितरद्वयमिति वे

अमृत

दविदः । न्यायमतेनाकाशकालदि

गात्मसु । एषांसामान्यगुणाः । सङ्-

ख्यापरिमितिपृथक्संयोगविभागाः ।

तत्राकाशस्यविशेषगुणाः शब्दः । काल

दिशोर्विशेषगुणानास्ति । आत्मनेवि

शेषगुणास्तु । षुद्धिसुखदुःखेच्छाक्षेपय

त्तभावनास्यसंस्काराधर्माधर्मौचेति ।

अमूर्त्तविद् । वि । शून्यवादिनि ॥ अमू

र्त्तःसर्वाकारशून्यो निस्त्वभावः पर-

मार्थः इति शून्यवादिनां कल्पनैव ।

यतः परमार्थो निस्त्वभावश्चेति व्या

घातः ।

अमूलः । वि । मूलहीने ।

अमूलकम् । वि । मूलरहिते ॥ प्रमाद्य

शून्ये । नास्तिमूलं यस्य । कप ॥

अमूला । स्त्री । अग्निशखा इत्ये । ओ

षधिविशेषजातौ मूलाश्च अद्वि-
टाप् ।

अमृशालम् । न । नखदे । वीरशमूले

॥ मृशालमिव । सादृश्येऽवगच्छ ।

अमृतम् । न । यज्ञशेषे । हेराभावश्चि

ष्टाज्यपुरोडाशादौ । अमृतमिव-

अमृतसाधनत्वात् । पीयूषे । सखि

ले । इति । अयाचितागतवस्तुनि ।

अमृतंस्यादयाचितमिति मनुः । मे

जे । अविद्यमानं मृतं मरणमपि ।

अमृते ॥ अम्रियंतेऽवेम । तनिमृदुभा

अमृत

किञ्चेतितम् । राजनिर्घण्डे स्वमृत
शब्देनविषसामान्यं वत्तनाभः पार
दशोक्तः ॥ काष्णने ॥ स्वादुनि ॥ आ
नन्दे ॥ रसायने ॥ स्वस्मिन् ॥ हृद्ये ॥
गोरक्षे ॥ देवानां सर्वप्राणिनाम् जी
वने ॥ पदेपदे स्वादुनि ॥ सुरायाम्
॥ आभूतसम्पदस्थाने ॥ योगविशेषे ॥
सयथा ॥ बुधमन्दगतः मन्दाकुजेभद्रा
जयागुरौ ॥ भृगौरिक्तामृतंमोक्षं पूर्णा
चरविचंद्रयोरिति ॥ पञ्चमाषिकस्य
द्वितीयपर्याये ॥ पुं । धन्वन्तरौ ॥ देवे
॥ मरणादिदेहेन्द्रियमनोधर्मवर्जिते
आत्मनि ॥ वाराहोक्तम् ॥ वनमुक्ते
॥ पि ॥ अविनाशिनं ॥ अमरवर्धमि
णि ॥ देवतात्मभावे ॥

अमृतगतिः । स्त्री । हन्धोविशेषे ॥ यथा
॥ यदिदृशमंगुलविहितं विशिखमितं
सुकविहितम् ॥ अमृतगतिः फणिक
यिता दलयतिकान्वपविदितेति ॥

अमृतजटा । स्त्री । जटामास्थाम् ॥

अमृततरुङ्गिणी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥

अमृततिलका । स्त्री । वर्णवृत्ते ॥ यथा

॥ नगणपयोधररुचिरा कुसुमविरा
जितमुकरा ॥ वसुलघुदीर्घयुगलका
भवतिसहोऽमृततिलकेति ॥ स्वरि-
तगतिश्चनजननैः ॥

अमृतत्वम् । न । अमरत्वभावे ॥ स्वात्म

अमृत

न्यवस्थाने ॥ मोक्षे ॥

अमृतदीधितिः । पुं । इन्द्रौ ॥

अमृतनालिका । स्त्री । कर्पूरनालिक
प्रभेदेपक्वायविशेषे ॥

अमृतफलम् । न । नासपातीति यवने
घुमपिह्वे रुचिफले ॥ यथा ॥ अमृत
फलंलघुदृढंमुखादुचीनहरेद्दोषान्
॥ देशेषुमुक्तानां बहुलं तत्प्रभ्यतेलो
कैरिति ॥ पारे वतद्रौ ॥ पटोले ॥

अमृतफला । स्त्री । द्राक्षायाम् ॥ आम
लक्याम् ॥

अमृतयोगः । पुं । पश्यामृते योगविशे
षे ॥ अपिच ॥ हस्तमूलोत्तरापुष्या
रोहिणीरेवतीरवौ ॥ सोमेभद्रान्धि
नीहस्ताफलगुनीविधिविष्णुयुक् ॥ कु
जेहिहृद्रपुष्यादिसार्पपौष्णसमीर-
खाः ॥ बुधेशतभिधामैश्वर्यकृत्तिकारो
हिणी तदा ॥ गुरौपुष्यामुराधाच
स्वातीचैवपुनर्वसुः ॥ भृगौभगाजयु
ज्मिषतुरङ्गश्रवणानिच ॥ शनौस्वा
तीरोहिणीचामृतयोगंविदुर्धुधावति
॥ पुनश्च ॥ आदित्यभौमयेर्जन्दा-
भद्राशुक्रशशाङ्गयोः ॥ जयाक्षेप्याश्रु
रौरिक्तापूर्णाकं चामृताशुभावति ॥
अपरश्च ॥ रवौमूला ॥ सोमेश्रवणा ॥
सोमेउत्तराभाद्रपदा ॥ बुधेकृत्तिका
॥ गुरौपुनर्वसुः ॥ शुक्रेपूर्वाफाल्गुनी ॥

अमृत

शनौ स्वातिनचपये सदाऽमृतविगो
भवतीति ।

अमृतरसा । स्त्री । अमृतरसा इति भाषाम्
यस्यैकैकं पक्कान्मभेदे । यथा । तृतीय
भागखण्डेन मिश्रितं षष्टिपिष्टकम् ।
शुभ्रमीषद्विधयुतं मर्दयेद्दण्डपाणिना
। एवं समुदितं कृत्वा स्थापयेद्भजनी-
मितम् । ततोऽन्यस्मिन्महानितश्चिचि
तं निस्त्वचैस्तिलैः ॥ विधाय पूषकं तेन
तन्त्रिकायां दृष्टे पचेत् । ततोऽमृतर
सा जाता वातहृद्बलवर्द्धनी । अरोच
कहराहृद्यामुशीतापित्तकृद्भिमेति ॥
कपिलद्राक्षायाम् ॥

अमृतवल्ली । स्त्री । गुडूच्याम् ।

अमृतसंयावः । पुं । पक्कान्विशेषे । स
यथा । समितां मधुदुग्धेन मर्दयित्वा
सुशोभनम् । पचेद्दृष्टोत्तमे तसे न्यसे
त्पाकं न वेष्टे । ततो मरिचचूर्णैश्चाख
ण्डचूर्णैश्च चूर्णितम् । कुशात्कपूरसं
युक्तं संयावममृतोपमम् ॥ संयावममृ
तं स्वादुपित्तघ्नं मधुरं स्मृतम् । वृष्यं वा
तहरं हृद्यं विपाके गुह्यभाषितमिति ॥

अमृतसम्भवा । स्त्री । गुडूच्याम् ॥

अमृतसारजः । पुं । गुडे । तवराजो
द्भवखंडे ।

अमृतसिद्धियोगः । पुं । योगविशेषे ।

यथा । इत्यादिगणिरावाजीमैव

अमृता

। दुष्ये च रेवती । रोहिण्यार्कादिषु से
याऽमृतसिद्धिर्यथाक्रममिति ।

अमृतसूः । पुं । विधौ । स्त्री । अद्विती
॥ अमृतानां देवानां सूः प्रसूतिः ॥

अमृतसोदरः । पुं । घोटके । इति रा
जनिर्घसृष्टः ।

अमृतसूत्रा । स्त्री । इदं न्याम् ॥ उप
वस्त्रिकायाम् । घनवस्त्रायाम् ।

अमृता । स्त्री । मागध्याम् । पञ्चाशाम्
॥ कवितामांसत्वाऽमृतेति लक्षणम्

। विरेचने प्रशस्तेयम् । गुडूच्याम् ।

अमृतमस्याः । आमलक्याम् । नम्रि
यं तेऽनया । तन्मिष्टं भ्यां किञ्चेति

तन् । मदिरायाम् ॥ इन्द्रवायव्या-
म् । ज्योतिष्मत्याम् । गोरक्षदुग्धा

याम् । अतिविषायाम् । रक्तपिष्ट
ति । दूर्वायाम् । तुलस्याम् ।

अमृतान्धाः । पुं । देवे । अमृतमन्यो
ऽयस्यसः ॥

अमृताफलः । पुं । पटोलैः ॥ इति द्रव्या
भिधानम् ।

अमृतायमानः । त्रि । अमृतरसभरिते
। आनन्दसुधारसपुष्टे ।

अमृताशः । पुं । विष्णौ । आत्मा मृतर
समश्नाति इति तथा । अमृतवद

मृतं स्वरूपानन्दस्तमश्नात्यनुभवति ।
अशः । कर्मण्यश्वत्था ।

अमोघ

अमृताशनः पुं । देवे ॥ अमृतमशन
मस्य ।

अमृतासङ्गम् । न । कर्परिकातुल्ये ॥

अमृताहरणः । पुं । गण्डे ॥ अमृतमा
हरणं यस्यस्यः ।

अमृताह्वम् । न । लघुविल्वफलाकृति
खुरासानदेशजेफलविशेषे । अमृत
फले । नाशपाती ॥ तरजनभाषा
प्रसिद्धे ।

अमृतोत्पन्नम् । न । खर्परीतुल्ये ।

अमृतोत्पन्ना । स्त्री । मञ्जिकायाम् ।
इतिराजनिर्घण्टः ।

अमृतोद्भवम् । न । खर्परीतुल्ये । तुल्ये ।

अमृतोपमः । वि । प्रीत्यतिशयास्पदे ।

अमृतमुपमायस्य ।

अमृष्यमाणः । वि । असहमाने ।

अमोघाः । वि । मूढे ।

अमोघम् । न । पुरीषे । अयच्छार्हे ।

अशुचिमांसादौ । वि । अपवित्रे ।

नमोघमिति विग्रहः ।

अमोघः । वि । अपरिच्छेद्ये । इयानि
तिमातुमशक्ये । नमोघः ।

अमोघः । पुं । नदविशेषे ॥ वि । सफ
ले । अथर्थे । परमेश्वरे । सच्चिपूजि
तः स्तुतः संस्तुतः सर्वफलददातिनवृ
थाकरोतीत्यमोघः । नमोघः ।

अमोघदृक् । वि । यथार्थवीर्ये ।

अम्वः

अमोघा । स्त्री । हरीतक्याम् । विड
ङ्गे । पाटलादृष्टे ॥

अम्वः । ॥ ॥ शीघ्रे । साम्प्रतिके ।

अम्वः । ॥ ॥

अम्वकम् । न । लोचने । ताम्रे ॥ अम्व
कः पितेति अम्वकेरामाश्रमः ।

अम्वरम् । न । पतचिमेघसञ्चारप्रदे
शादुपरिसिद्धविद्याधरसञ्चारप्रदेशे
। आकाशे । स्वनामख्यातसुगन्धिद्र
व्ये । वस्त्रे । कार्पासे । अभधातौ ॥

लम्बा दृश्ये । अम्वते शब्दायते ।

अविशब्दे । भावेद्यत् । अम्वः शब्दः

। तंराति । रातेः कः । अम्वरम् ॥ अ

म्वते अम्व्यतेवा । अविशब्दे । बाहु

लकादरोवा ।

अम्वरलेखि । न । अम्वरुषे ॥

अम्वरीषः । पुं । मान्धातुस्तनये । सू

र्यवंशीयनाभागात्मजेपरमभागवते

॥ नरकभेदे । किशोरे । भास्करे ।

विष्णौ । खण्डपरशी । आग्रातके

। अनुतापे । न । रणे । आध्रे । भ

र्जने ॥ पञ्चनितस्मिन्नम्वरीषम् ।

निपातनात्माधु । अम्व्यतेऽनुवा ।

अविशब्दे । अम्वरीषइतिसाधुः मि

ण्डकपाकभाजने ।

अम्वः । पुं । देशभेदे । विप्रादिवा

चित्तवैश्यासुते । ब्राह्मणाद्वैश्याकन्या

अम्बालि

यामम्बुलोनामजायते । अयं चिकि-
त्सावृत्तिर्वैद्य इति ख्यातः ॥ हस्तिप-
के । कायस्थजातिविशेषे । अम्बेतिष्ठ-
ति । प्रागतिनिवृत्तौ । सुपीतिकः ।
अम्बाम्बेतिषत्त्वम् ॥

अम्बपुकी । स्त्री । पाठायाम् । पटां-
डू इति हिमगिरि प्रसिद्धताया-
म् ।

अम्बप्रा । स्त्री । अम्बलोण्याम् । चाङ्गे-
र्याम् । शठान्वायाम् । पाठायाम् । यू-
थिकायाम् । जूहीति ख्यातपुष्पे ।
ब्राह्मणादश्यायामुत्पन्नायाम् । अ-
म्बेव मातेवतिष्ठति । सुपिस्थ इति
कः । अम्बाम्बेतिषत्त्वम् । कुर्यादिति
तिष्ठस्वः ।

अम्बपटिका । स्त्री । अम्बप्रायाम् । पा-
ठायाम् । ब्राह्मण्याम् । वङ्गनेटौ इ-
ति भाषा प्रसिद्धायाम् ।

अम्बप्री । स्त्री । अम्बप्रायाम् ।

अम्बा । स्त्री । मातरि ॥ दुर्गायाम् ।
नाम्नोक्त्यापि मातरि । पाण्डुराज्ञो-
मातुः स्वसायाम् । अम्बप्रायाम् ।
शठान्वायाम् ।

अम्ब्यते शब्दते । अविशब्दे । गुरोस्-
हल इत्यः ।

अम्बामखः । पुं । नवरात्रोत्सवे ।

अम्बालिका । स्त्री । अम्बार्थे । काशि-

अम्बुज

राजस्यसुतायाम् । पाण्डुराज्ञो मात-
रि ।

अम्बासुतः । पुं । गणेशे ।

अम्बिका । स्त्री । पार्वत्याम् । अम्बे वा-
म्बिका । जगन्मादत्वात् । मातरि ।
धृतराष्ट्रजनन्याम् । काशिराजतन-
यायाम् । जैनदेव्यस्मरे । कटुक्याम्
॥ अम्बप्रायाम् ।

अम्बु । न । जले । चतुर्थभवने । ह्रीवे-
रे । अम्बते । अविशब्दे । बाहुल्य-
कादुः ।

अम्बुकण्टकः । पुं । कुम्भीरे । शृङ्गाट-
के ।

अम्बुकिरातः । पुं । कुम्भीरे । इति चि-
काण्डशेषः ।

अम्बुकीशः । पुं । सूरस इति प्रसिद्धे ज-
लजन्तुविशेषे । शिशुमारे । इति हे-
मचन्द्रः ।

अम्बुकूर्मः । पुं । शिशुमारे । इति हेम-
चन्द्रः ।

अम्बुकेशरः । पुं । लोलङ्गच्छे । इति र-
त्नमाला ।

अम्बुचामरम् । न । शैवले । इति अटा-
धरः ।

अम्बुजः । पुं । द्विज्जले । निचुले । न-
। कमले । वज्रे । शंखे । अम्बुनिजातः
। जनीप्रादुर्भावे । सप्तम्यां जनेर्ङः ।

अम्बुमा

अम्बुजम् । न । पद्मे । इतिराजनिर्घ
राटः । पि । जलोद्भवे ।

अम्बुतालः । पुं । शैवाले ॥ इतिविका
रुडशेषः ।

अम्बुदः । पुं । मेघे ॥ मुस्तायाम् ॥

अम्बुददाति । डुदाञ् । कः ।

अम्बुधरः । पुं । मुस्तके । मेघे ।

अम्बुधिः । पुं । पारावारे ॥ अम्बूनिधी
यन्तेऽव । डुधाञ् । कर्मण्यधिकर
णे चेतिक्किः ॥

अम्बुधिस्तवा । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।

अम्बुपः । पुं । चक्रमर्दे ॥ वरुणे ॥ शत
भिषास्त्रेनक्षत्रे ॥

अम्बुपतिः । पुं । वरुणे ॥

अम्बुपत्रा । स्त्री । उच्चटायाम् ॥

अम्बुपर्णी । स्त्री । पृथ्व्याम् ॥

अम्बुप्रसादः । पुं । कतकवृक्षे ॥

अम्बुप्रसादनम् । न । कतके । निर्मलो
इतिख्याते फले ॥

अम्बुप्रायम् । न । अनूपे ॥ अम्बु प्रा
यंयव ॥

अम्बुभृत् । पुं । समुद्रे ॥ मेघे ॥ मुस्त
के ॥ अम्बुविभर्त्ति । डुभृञ् धारण
पोषणयोः । क्तिप्तुकौ ॥

अम्बुमान् । पुं । कच्छे ॥

अम्बुमाचजः । पुं । शम्बूके । अम्बुमाचे
जायते जनो । डः ॥

अम्बुवा

अम्बुरः । पुं । दाराधःकाष्ठे । गोवराट्
इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ।

अम्बुरुहम् । न । कमले ॥ अम्बुनिरो
इति । रुहेःकः ॥

अम्बुरुहा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् ॥

अम्बुरुहिणी । स्त्री । नलिन्याम् ॥

अम्बुवाची । स्त्री । रजस्वलायांभूमौ ॥

यथा । यद्वारे यत्काले मिथुनसङ्क्रम

णं भूतं तद्वाराभ्यन्तरे तावत्काळाव

धिविंशत्यादि दण्डाधिकदिनचयम

म्बुवाची । साचाट्टानचत्राद्यपादाव

च्छेदेनतिष्ठति । तस्यदिनस्यनिषिद्ध

स्वमुक्तं ज्योतिःशास्त्रे । यथा । मृगशि

रसिनिष्ठत्तरौद्रपादेम्बुवाचीऋतुम

तीखलुपृष्ठीवर्जयेत् वीर्यहानि ।

यदिवपतिकृषाणः क्षेपमासाद्यवी

जं न भवतिफलभागी शस्यचाण्डा

लपाकः ॥ चस्वाध्यायेषष्टकारेणदै

वपितृपूजनम् । नापिपाठोवीजवापो

नवाभूखननादिकमित्यादि । विशेष-

षः परिशिष्टे ॥ तत्रसर्पभयोपशमना

य दुग्धपेयम् । यथोक्तं ज्योतिषे । र

जोयुक् क्षाम्बुवाचीचरौद्राद्यपादे-

गेरवौ । नास्यांपाठोवीजवापोनाहि

भीर्दुग्धपानतइति ॥ रजोयुक् क्षाम्

ऋतुमतीपृष्ठीत्यर्थः ॥

अम्भः

अम्बुवांसिनी । स्त्री । पाटलौ ॥
 अम्बुवासी । स्त्री । पाटलाष्टके ॥
 अम्बुवाहः । पुं । अम्बुदे ॥ अम्बुवह
 ति । वह० । कर्मण्यण् ॥ मुस्तके ॥
 अम्बुवेतसः । पुं । जलवेतसे ॥ अम्बु
 निजातो वेतसः । शाकपार्थिवादिः ।
 अम्बुशिरीषिका । स्त्री । शिरौषिका
 याम् । जलशिरीषे ॥
 अम्बुसंरोधः । पुं । जलधौ ॥ अम्बुसंरु
 ध्यतेऽनेन ॥
 अम्बुसर्पिणी । स्त्री । जलोकायाम् ॥
 अम्बुकृतम् । चि । सनिष्ठेवे । श्लेषक
 णनिर्गमसहितवचसि ॥ अम्बुशब्द
 उपचारात्तदति । अमम्बु अम्बुअका
 रि । च्विः । च्वौचेतिदीर्घः । क्तः ॥
 अम्बुः । पुं । अम्बरसे ॥ इत्युणादिको
 षः । अम्बते । अविशब्दे । मूशक्यन्नि
 भ्यः क्तः ॥
 अम्भः । न । जले ॥ आप्रोति आप्यते
 वा । आपृथ्याप्तौ । उदकेनुम् भौचे
 तिह्रस्वोभान्तादेशो नुमागमश्च ॥
 अम्भतेवा । अभिशब्दे । असुन् । दे
 वे । मनुष्ये । पितरि । असुरे । ता
 नि हवा एतानि अस्त्वार्यम्भांसि देवा
 मनुष्याः पितरोऽसुरा इतिश्रुतेः । वा
 ले । ह्रीवेरे । लग्नाच्चतुर्थराशौ । नव
 त्रिधनुष्टिषु प्रकृत्त्याख्यातुष्टि राध्या

अम्भोद

त्तिका अम्भोदयते । यथा कस्यचि
 दुपदेशः विवेकसाक्षात्कारोहि प्रकृ
 ति परिणामभेदः तच्चप्रकृतिरेवक
 रोति इतिकृतं तेध्यानाभ्यासेन त
 स्मादेवमेवास्तु वक्तेरित्येयमुपदिष्ट
 स्यशिष्यस्यप्रकृतौतुष्टिः साप्रकृत्त्या
 ख्याअम्भोदयते ॥
 अम्भः सारम् । न । मुक्तायाम् । इतिरा
 अम्भसारम् । न । अनिर्घण्टः ॥
 अम्भः सूः । पुं । धूमे । इतिहेमचन्द्रः ॥
 अम्भसूः । पुं ।
 अम्भोजम् । न । अम्बुजे । पुं । चन्द्रम
 सि । चि । जलोद्भवे । अम्भसिजा
 तः । जनी० । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥
 अम्भोजखण्डम् । न । अम्भोजानां समू
 हे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥
 अम्भोजन्म । न । कमले ॥
 अम्भोजयानिः । पुं । वेधसि । अम्भोजं
 यानिः प्रादुर्भावस्थानमस्य । नारा
 यणनाभिकमलजत्वात् ॥
 अम्भोजिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । नलि
 न्याम् ॥ पद्मवतिदेशे ॥ अम्भोजानि
 सन्त्यत्र । पुष्करादित्वादिनिः ॥
 अम्भोदः । पुं । जलदे । मुस्तके । अम्भो
 ददाति । दा० । कः ॥
 अम्भोधरः । पुं । अम्बुधौ । मेघे । मु
 स्तके । धरति । धृञ्धारणे । अच् । अ

अम्भः

अम्भाधरः ।

अम्भोधिः । पुं । सिन्धौ । समुद्रे ॥ अम्भां
सिधीयन्तेऽङ् । धाञः कर्मण्यधिकर
णेचेति किः ॥ जलाशये ॥

अम्भोधिबल्लभः । पुं । प्रवाले । इतिराज
निर्घण्टः ।

अम्भोनिधिः । पुं । अम्भौ । समुद्रे । अं
भांसि निधीयन्तेऽस्मिन् । कर्मण्यधि
करणेचेति धाञः किः ॥ अम्भासां
निधिर्वा ॥ हरौ ॥ अम्भांसि देवाद
यो निधीयन्तेऽस्मिन्निति । देवमनु
ष्य पितृपुरादेवादयः ।

अम्भोदहम् । न । अम्भुजे । अम्भसिरो
हति । इहप्रादुर्भावे । इगुपधेतिकः ।
अम्भयम् । त्रि । अम्भुमये । आप्ये । जलवि
कारे फेनादौ । अपाविकारः । ए
काचोनिष्ठमिति मयं । स्त्रियाम
म्भयी ।

अम्भः । पुं । आम्रवृक्षे । न । आम्रफले ॥
इतिशब्दरत्नावली ।

अम्भातः । पुं । आम्रातके ॥

अम्भातकः । पुं । आम्रातके । अम्बाडा
इतिख्याते । अम्भमतति । अतसा
तन्यगमने । कृजादिभ्योवुम् । रल
योरैक्यम् ।

अम्भः । पुं । रत्नान्तरे । खट्वा इतिभाषा
। तोयाग्निगुणवाहुल्यादम्भइतिसु

अम्भः

श्रुतः । अस्यगुणावयवा । अम्भोऽन्तोन्ते

वहिः शीतोदयः पित्तकफाक्षदः । पि
वन्धनाहृष्टिप्रो दन्तादिभूनि को-
चनइति ॥ अम्भवेतसे । इतिराजनि
र्घण्टः । न । तक्ते ॥ अम्भते शब्दते
भोक्तृभिः । अमगत्यादिषु । मूत्रक
म्भिः कृ इतिवाहुलकादमेः कः ॥
त्रि । अम्भरसवति । अर्शआशब्दः ।

अम्भकः । पुं । लकुचवृक्षे । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अम्भकाण्डम् । न । लवणवृक्षे ॥

अम्भकेशरः । पुं । मातुलुङ्गे । अम्भः
केशराः अस्य ।

अम्भचूडः । पुं । अम्भद्रव्यविशेषे । शा
कान्ते । चिन्वासारे । इतिराजनि
र्घण्टः ॥

अम्भजम्बीरः । पुं । अम्भनिम्बूके ।

अम्भद्रवः । पुं । बीजपूरादिरसे ।

अम्भनायकः । पुं । अम्भवेतसे ।

अम्भनिशा । स्त्री । शक्याम् ।

अम्भपञ्चफलम् । न । अम्भरसयुक्तपञ्च
प्रकारफले । तद्यथा । कोलम् १ ।

दाडिमम् २ । वृक्षाम्भम् ३ । चुक्रिका

४ । अम्भवेतसमिति ५ । मतान्तरे तु ।

जम्बीरम् १ नारङ्गम् २ अम्भवेतस

म ३ तिसिन्धीकम् ४ बीजपूरमि

ति ५ राजनिर्घण्टः

अम्लव

अम्लपत्रः । पुं । अम्लान्तकवृक्षे ।
 अम्लपत्रो । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् । प
 लाशीलतायाम् ।
 अम्लपनसः । पुं । लिकुचे । अम्लश्चासौ
 पनसश्च ॥
 अम्लपूरम् । न । वृक्षाम्ले ।
 अम्लफलम् । न । अम्लो इ० प्र० वृक्षाम्ले
 । पुं । आम्रवृक्षे ॥
 अम्लभेदनः । पुं । अम्लवेतसे ।
 अम्लरुहा । स्त्री । मालवदेशजनागव
 स्त्री प्रभेदे ॥
 अम्ललोनिता । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥
 अम्लवती । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् ।
 चाङ्गेर्याम् ।
 अम्लवर्गः । पुं । आम्रादिगणे ॥ यथा ।
 आम्र आम्रातकोधाची लकुचंचकपि
 त्यकम् । नारङ्गं द्विविधाजम्बूः करम
 र्दं पियारकम् । दाडिमंपार्वतीद्रा
 चाद्विधावदरतूदकम् । वीजपूरंचज
 म्बीरं निम्बम्ली काम्लवेतसम् । वृक्षा
 म्लं हरिमन्यंच चाङ्गेरीत्यम्लवर्गकः
 । निम्बकं दाडिमंधात्रीफलमम्लं प्रका
 ङ्क्यते । प्रदद्यादम्लसात्त्यायकाञ्चि
 त्कं वा पुरातनमिति ॥ ज्वराधिकार-
 स्थोयं श्लोकः ॥

अम्लवल्ली । स्त्री । चिपरिकानामकन्द
 विशेषे ।

अम्लान्त

अम्लवाटिका । स्त्री । नागवल्लीभेदे ॥
 अम्लवातकः । पुं । आम्रातके ।
 अम्लवास्तूकम् । न । चुक्रे । चूका इति
 प्रसिद्धेशाके ।
 अम्लबीजम् । न । वृक्षाम्ले ।
 अम्लवृक्षम् । न । वृक्षाम्ले । इम्लीति
 प्रसिद्धवृक्षे ।
 अम्लवेतसः । पुं । स्वनामस्थानवृक्षे । स
 हस्त्रवेधिनि । चुक्रे । गुणा यथा । अ
 म्लवेतसमम्लम्लं भेदनं लघुदीपन-
 म् । हृद्रोगशूलगुल्मघ्नमपित्तलोहित
 दूषणम् । रुचं विण्मूत्रदोषघ्नं प्रीहो
 दातर्तनाशनम् । हिक्कानाहाक्षि
 त्वासकासार्जोर्णवमिप्रणुत् । कफ
 वातामयध्वंसिच्छागमांसद्रवत्वकृत्
 । चणकाम्लगुणं सधं लोहसूचीद्रव-
 त्वकृदिति ॥ अम्लश्चासौ वेतसश्च न
 मत्वात् ॥
 अम्लशाकः । पुं । अम्लचूडे । न । चुक्रे
 ॥ वृक्षाम्ले ।
 अम्लसारः । पुं । अम्लवेतसे । निम्बूके
 ॥ हिन्ताले । न । काञ्चिके ॥
 अम्लहरिद्रा । स्त्री । शय्याम् । इति रा
 जनिर्घण्टः ।
 अम्ला । स्त्री । चिञ्चायाम् ।
 अम्लाङ्गुशः । पुं । अम्लवेतसे ।
 अम्लान्तकः । पुं । अम्लादने ।

अम्लिका

अम्लादनः । पुं । कुरंगटके । अम्लाने ।
पीयावांसा इतिप्रसिद्धे । वाणपुष्प
इतिगौडेषु विख्याते । गुणा यथा ।
अम्लादनः कषायोष्णः स्निग्धः स्वा
दुश्चतुर्गुणक इति ।

अम्लानः । पुं । महासहायाम् । कठस
रय्या इतिख्याते ॥ पि । निर्मले ॥ न
म्लायतिस्म । म्लै० गत्यर्थीकर्म-
केतिकः । संयोगा देरातोधातोर्थ
यस्य इतिनिष्ठानत्वम् ॥

अम्लानिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् । पद्मस
मूहे ।

अम्लिका । स्त्री । चिन्वायाम् । अस्या
गुणास्तु । अम्लिकांमा गुरुर्वातहरी
पित्तकफास्त्रकृत् । पक्वातु दीपनी
रुन्ध्यासरोष्णाकफवातनुत् । अम्लि
कायाः फलंपक्वं मर्दितं वारिणाट्टठ
म् । शर्करामरिचोन्मिश्रं लवणैश्च सु-
वासितम् ॥ अम्लिकाफलसम्भूतंपान
कं वातनाशनम् । पित्तक्षेपकरं किं
चित्सुख्यं वज्रिवोधकमिति ॥ अम्लो
त्तारे । चाङ्गेरिकायाम् ॥ पलाशील
तयाम् ॥ श्वेताम्लिकायाम् । अ
म्लोरसोऽस्यास्ति । अतश्च निठना
धित्तिठन् ।

अम्लिकावटकः । पुं । भोरीवरा इति
लोके । विधिर्यथा । अम्लिकांस्वेद

अथवा

यिच्चातुजलेन सह मर्दयेत् । तन्नीरे
कृतसंस्कारे वटकान्मज्जयेज्जनः । अ
म्लिकावटकास्ते तुरुच्यावज्जिमदीप
नाः । वटकस्य गुणैः पूर्वरेतेपिचसम
न्विताः इतिभावप्रकाशः ।

अम्ली । स्त्री । चाङ्गेय्याम् ।

अम्लीका । स्त्री । तित्तिथ्याम् ॥

अम्लोटकः । पुं । अम्लकुचा इति
गौडदेशभाषाप्रसिद्धे अश्वत्थकवृक्षे
। इतिरत्नमाला ।

अयः । पुं । शुभावहविधौ । प्राकृतन
शुभकर्मणि । कस्याणमापकेदैवे ।
एतन्नेनसुखम् । इण्गता । पुंसि
संचायामितिघः ॥ पाशकस्यगमने ।
कस्मिंश्चिद्भागे । सूतकृता प्रदक्षिण
गमने । अयतेः कर्त्तरि पचाद्यच् ॥

अयः पानम् । न । नरकविशेषे ।

अयः प्रतिमा । स्त्री । स्मृत्याम् । अय
सः प्रतिमा ।

अयः शूलम् । न । तीक्ष्णउपाये ।

अयज्ञः । पुं । देवादियज्ञभिन्ने । त्रि ।
यज्ञरहिते ।

अयज्ञियः । त्रि । यज्ञानर्हे । पुं । माघे ।

अयत्नः । त्रि । चेष्टाशून्ये ।

अयथा । । उचितस्यान्यथात्वे । मि
थ्यार्थे ।

अयथार्थानुभवः । पुं । तदभाववतित

अयना

त्पकारकानुभवे । सचसंशयविपर्य
यतर्कभेदात्त्रिविधः । अयद्यार्थश्चा
सावनुभवश्च । नयद्यार्थानुभवावा ।
अयद्यार्थास्मृतिः । स्त्री । अप्रमाजन्या
यांस्मृतौ । अयद्यार्था चासौस्मृ-
तिश्च ।

अयनम् । न । पथि । अयन्ते ईयन्तेवा
ऽनेम । करणेति ल्युट् युज्वा ॥ भा
नेरुदग्दक्षिणतो गतौ । यथा । मृ
गकर्कटसङ्क्रान्तौ । इ उदग्दक्षिणाय-
ने इति ॥ अपिच । शुभणिसङ्क्रमतो
मृगकर्किणोरयनके भवत इति । अय
तेऽर्कोऽनेम । अयगतौ । ल्युट् । ऋ
तुत्रये । यथा । सौरर्तुत्रितयं प्रदिष्ट
मयनमिति । अयते याच्यनेन ऋ
तुत्रयेखसूर्योदक्षिणाशामुत्तराशां-
वेति । समरसमारंभकाले योधानां
यथा प्रधानं युद्धभूमौ पूर्वा परादिदि
ग्विभागेनावस्थिति स्थानानि यानि
नियम्यन्ते तेषु मोरञ्चा इतीतरभाषा
प्रसिद्धेषु ॥ व्यूहप्रवेशमार्गे ॥ गतौ ।
आश्रये ॥ स्थाने । गेहे । शास्त्रे ॥
यथा । ज्योतिषामयननेचमिति ।

अथेनांशः । पुं । सूर्यगतिविशेषस्य
भागे । यथाहकालिदासः । शकः
शराभ्यो धियुगो नितो हतोमानं कृत
कैरयनांशकाः स्मृता इति ।

अयान

अयन्वितः । चि । अर्नगले ॥ नयन्वितः ॥
अयवान् । त्रि । भाग्यवति । मतुप् ।
अयशः । न । अधर्मनिमित्तायाः लो
कनिन्दायाः प्रसिद्धौ । अकीर्त्तौ ।
नयशः ।

अयः । न । लोहे ॥ एति अयतिवा ।
इङ्गत्तौ । असुन् ।

अयस्कान्तः । पुं । चुम्बकाश्मनि । अयः
कान्तोऽस्य । कान्तीसार इतिख्याते-
कान्तलोहे । सचतुर्विधः । भ्रामक
चुम्बकरोमकस्वेदकभेदात् । एते
रसायने उत्तरोत्तरंगुणिनः । क्रमे
ण दार्ष्ट्याङ्गकान्तिकात्स्यनीरोगदायि
न इति राजनिघण्टुः ॥

अयस्कारः । पुं । लौहकारे ॥ अयः क
रोति । डुकृञ् करणे । कर्मण्यङ् ।
अयाचितम् । न । अमृतवृत्तौ । यथा
। ऋतमुच्छ्रितं प्रोक्तममृतस्यादया
चित मितिमनुः । त्रि । याच्यं वि
नालब्धे वस्तुनि । अनर्थिते । पुं । मु
निभेदे । उपवर्षे । वृत्तविशेषे । न
याचितम् ।

अयाज्यः । त्रि । ब्राह्मे ॥ नयाज्यः ।

अयानम् । न । स्वभावे । इतिहारा
विली ॥ अगमने ॥

अयानयम् । न । द्यूतिनां स्वस्वविशेषे ॥
तेषां गतिविशेषे ॥ अवसहिऽनतं-

अयुग्म

नयः ॥

अयानयीनः । पुं । शारे । अक्षोपकर
खे । अयानयंस्थलविशेषनेतव्यः । अ
नुपदसर्वान्नायानयमित्यादिनास्त्रः
। अत्रेयं द्यूतशास्त्रस्य मयादः । चतस्रो
वीथयः प्रत्येकं द्वादशकोष्ठोपेताः ।
शारास्तु चिंशत् । ते च एकैकेन कितवे
न पंचदशस्ववामपार्श्वे प्रथमकोष्ठ
पर्यंतं प्रदक्षिण प्रसव्यगतिभ्यां नेयाः ।
सर्वेऽप्यायानयीनाः । ससहायस्य शा
रस्य परैर्नाकम्यते पदम् । असहाय
स्तु शारेण परकीयेष्वबाध्यते इत्या
दि तच्छब्दादोध्यम् ।

अयाः । पुं । वज्रौ ॥ एति । इण् । आ
सिः ।

अयि । । प्रप्ते । अनुनये । सम्बोध
ने । अनुरागे । ईयते अय्यतेषा ।
इः इन्वा ।

अयुक्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे ।

अयुक्तः । त्रि । अजितचित्ते । सर्वदा वि
षयापहृतचित्तत्वेन कर्तव्येष्वनवधि
ते । अनुचिते ॥ अमिश्रिते ॥ न
युक्तः ॥

अयुक्तम् । । अनर्हम् ।

अयुग्मः । पुं । विषमे ।

अयुग्मच्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे । अयु
ग्माः छदायस्य ।

अयोध

अयुतः । त्रि । असंयुक्ते । अयुक्ते । न ।

दशसहस्रे १०००० । नयुतम् ।

अयुतसिद्धौ । पुं । यथोर्ध्वयोर्मध्ये एक
मपराश्रितमेव तिष्ठते तावयुतसि-
द्धौ । यथा । अवयवावयविनौ गुण
गुणिनौ क्रियाक्रियावन्तौ जातिव्य
क्ती विशेषनिश्चयद्रव्ये चेति ।

अये । । क्रोधे । विषादे । सम्भ्रमे ।
स्मरणे । सम्बुद्धौ ।

अयेयः । त्रि । अयातव्ये । पानं विनैव
साध्ये । यातुं योग्यः । या० । अचोय
त् । ईदृशति । गुणः । नयेयः ।

अयोगः । पुं । विधुरे । कूटे । विस्फेपे ।
कठिनोद्यमे । वमनविरेचनादीनां
प्रतिलोमवृत्तौ अल्पप्रवृत्तौ च । त
दुक्तं वैद्यके । योगः सम्यक्प्रवृत्तिः
स्यादतियोगोतिवर्त्तनम् । अयो
गः प्रातिलोम्येन न चाल्पं वा प्रवर्त्तन
मिति । नयोगः ।

अयोगवः । पुं । आयोगवे । शूद्राद्वैश्य
कन्यायामुत्पन्ने । इति जटाधरः ।

अयोगुडः । पुं । लौहगुलिकायाम् ।
गोली इति भाषा प्रसिद्धायाम् ।

अयोग्रम् । न । मुसले । अयोऽग्रेऽस्त्रम् ।

अयोग्रकम् । न । मुसले ॥

अयोधनः । पुं । लौहपुञ्जे । हथौडा इ
त्यादि भाषाप्रसिद्धे लौहमुञ्जरे । अ

अरघ

योहन्त्यतेऽनेन । इन० । करणेऽयो
 विद्रुष्विष्यप् घनादेशश्च ॥
 अयोध्या । स्त्री । सरयूतीरेद्वादशयोज
 नायतायां साकेतपुर्याम् । उत्तर
 कोशलायाम् । त्रि । युद्धानर्हे ।
 अयोनिजः । पुं । हरौ ॥ योनौयोनि
 पदलक्षितायां जनन्यांनजायते ।
 जनोप्रादुर्भावे । सप्तम्यांजनेर्ङः ।
 स्त्री । सीतायाम् । जानक्याम् ।
 अयोमलम् । न । मण्डूरे । लौहकिट्टे ।
 अयोमुखः । पुं । असुरविशेषे ।
 अरम् । न । शीघ्रे । चक्राङ्गे । चक्रस्य
 नाभिनेम्योन्तरालस्थकाष्ठे । ऋच्छ
 तिर्य्यर्त्तिवा । ऋच्छगत्यादौ । ऋ
 गतौवा । पचाद्यच् । शीघ्रार्थेक्रिया
 विशेषणत्वादसत्वे वर्त्तमानेयंकी-
 बः द्रव्यगामोत्तु विलिङ्गः । ब्रह्मलो-
 कस्थेसमुद्रोपमे सरसि । जिनानां
 कालचक्रस्य द्वादशांशे । सत्तु अवस
 र्पिण्याः षष्ठोभागः । जिनानामष्टाद
 शतीर्थकरे । त्रि । शीघ्रगे ।
 अरकः । पुं । शैवले । पर्पटे ।
 अरग्वधः । पुं । राजवृक्षे । इत्यमरटो
 कायामरतः ।
 अरघट्टः । पुं । महाकूपे ।
 अरघट्टकः । पुं । घटोयन्त्रे । पादावर्त्ते
 । महाकूपे ।

अरग्य

अरजम् । वि । निर्मले । नविद्यतेरजो
 रेणुर्यस्मिन् । रजोगुणरहिते ।
 अरजा४ । स्त्री । नमिकायाम् । अना-
 गतार्त्तवायाम् । कुमार्याम् । त्रि ।
 रजोगुणरहिते ।
 अरणम् । न । शरणे ।
 अरणिः । पुं । वक्त्रिमन्ये । गणिकारिका
 वृक्षे । सूर्ये । इतिकाशीखण्डम् ।
 पुं । स्त्री । निर्मन्यदाहणि । ऋच्छ
 ति । ऋगति प्रापणयोः । अर्त्तिहृ-
 धृधमीत्यनिः ।
 अरणिकः । पुं । ओपणे । अदिमन्ये ।
 अरणी । स्त्री । अरण्याम् ।
 अरणीकेतुः । पुं । अदिमन्यवृक्षे ।
 अरणीसुतः । पुं । अमौ ।
 अरग्यम् । न । वने । स्त्रीजनासङ्कीर्णा
 अमे । दण्डकारण्यादिनवसु । य
 था । दण्डकंसैन्धवारग्यंजम्भामार्गश्च
 पुष्करम् । उत्पलावर्त्तकारग्यं नै
 मिषं कुरुजाङ्गलम् । हिमवानर्बुदश्चै
 वनवारग्यंविमुक्तिदमितिवराहपुरा
 णम् । अर्य्यते मृगैः । ऋगतौ । अर्त्ते
 निञ्चेत्यन्यः । पुं । कट्फलवृक्षे इति
 शब्दचन्द्रिका ।
 अरग्यकदली । स्त्री । गिरिकदल्याम् ।
 अरग्यकार्पासी । स्त्री । वनकार्पास्याम्
 । भारद्वाज्याम् । इयंहिमारूक्षा

अरग्य

वृक्षशस्त्रचतनाग्निनीति राजनिर्घ-
ण्टः ।

अरग्यकुलत्तिका । स्त्री । कुलत्तायाम् ।
वनकुल्यी इतिभाषा ।

अरग्यकुसुम्भः । पुं । वनकुसुम्भे । अग्निस-
म्भवे । कौसुम्भे । पाके कटुः स्नेहनाशी
जठराग्निविवृद्धिकृदित्यस्यगुणाः ।

अरग्यघोली । स्त्री । पशुकविशेषे ।
वनघोल्याम् ।

अरग्यचटकः । पुं । धूसरे । वनचटके ।
अरग्यजार्द्रका । स्त्री । वनार्द्रकायाम् ।
ऐन्द्रे । वन अद्रक इतिभाषा ।

अरग्यजीरुः । पुं । वनजीरे । .

अरग्यधान्यम् । न । नीवारे ।

अरग्यमक्षिका । स्त्री । दंशे । अरग्य-
स्यमक्षिका ।

अरग्यमुत्रः । पुं । मकुप्रे ।

अरग्यवायसः । पुं । द्रोणकाके ।

अरग्यवासिनी । स्त्री । अत्यम्लपर्णील-
तायाम् ॥

अरग्यवास्तूकः । पुं । कुण्जारे ॥

अरग्यशालिः । पुं । नीवारे । वनधान्ये ॥

अरग्यशूरणः । पुं । वनशूरणे ॥

अरग्यश्या । पुं । एके ॥

अरग्यषष्ठी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लषष्ठ्याम्
। यथा । ज्येष्ठेमासिसिते पक्षे षष्ठी
चारग्यसंज्ञिता । अजनेककरास्त-

अरन्ध

स्यामटन्तिविपिनेस्त्रियः । तांश्चिन्धवा-
सिनीस्क्रन्दषष्ठीमाराधयन्ति च । क-
न्दमूलफलाहाराखभन्ते सन्ततिं शुभा-
म् । कन्दं शूरणादि । तदितरन्मूलम्
। इति राजमार्त्तण्डः ॥

अरग्यानी । स्त्री । महावने । महदरग्य-
मित्यस्मिन्नर्थे इन्द्रवरुणेति सूत्रस्थेन
हि मारग्ययोर्महत्त्व इति वार्त्तिकेना-
ऽरग्यशब्दस्य नुगागमस्ततोऽङीष् ।

अरग्यायनम् । न । अरग्यवासे ।

अरतवपः । पुं । शुनि । वक्रपुच्छे ॥

अरतिः । पुं । क्रुधि ॥ स्त्री । अनवस्थि-
तचित्तत्वे । क्रोधाभावे । रतिविर-
हे । उद्वेगे । इष्टवियोगान्मनस्याकु-
लीभावे । यथा । स्वाभीष्टवस्त्वन्नामे-
न चेतसोऽयानवस्थितिः । अरतिः
सेति । चि । रतिहीने । ऋच्छति
। ऋ० । वहिवस्यर्त्तिभ्यश्चिदित्यतिः
। अर्त्तेऽचेत्यतिर्वा ।

अरत्तिः । पुं । सप्रकोपृतताङ्गुलिकरे ।
विसृतकनिष्ठवदुमुष्टिहस्तपरिमा-
णे । कफोणो । रत्तिभिन्नः । नञस-
मासः । यद्वा । ऋतन्यञ्जीत्यर्त्तेः
कत्तिच् । वदुमुष्टिकरोऽरत्तिः सौरः
त्तिः प्रवृत्ताङ्गुलिः । सहस्त इत्यर्थः ।

अरन्धनम् । न । वसौड । इति प्रसिद्धे
पाकाभावे । यथा । कर्काशमद्यात-

अरवि

सिंहाहे सिंहाङ्गं सिंहकन्ययोरि-
त्याचारमार्त्तण्डः ॥

अरन्ध्रः । वि । निविडे ॥

अरपाः । चि । अपापे ॥ नविद्यते रपः
पापंयस्य ॥

अरम् । । अरमर्थे । अरमिन्त्यव्ययस्य
बालमूलेत्यादिनापक्षरेफः । अ-
लो ॥

अररम् । वि । रुदे ॥ कपाटे । इयर्त्ति ।
अर्त्तिकमीत्यरच् । अपिधाने ॥

अररिः । पुं । न । कपाटे । ऋच्छति
। विच् । अर ऋच्छति । सर्वधातुभ्यश्च
तीनिः ॥

अररी । स्त्री । कपाद्याम् । इयर्त्ति ।
ऋगतौ । अर्त्तिकमीत्यरन् । गौ
रादिङीष् ॥

अररुः । पुं । अलङ्कारे । शची । ऋच्छ
ति अयंतेवा । ऋगतिप्रापणयोः ।
अर्त्तेररुः ॥

अररे । । आशुसंबुद्धौ । त्वरान्वितस
म्बोधने । इतिशब्दरत्नावली ॥

अरलुः । पुं । श्योनाकवृक्षे । इयर्त्ति ।
ऋगतौ । अर्त्तेररुः । कपिलकादिः ॥

अरविन्दम् । न । पद्मे । अराकाराणि
दलानितक्तादृश्यादराः तान्विन्दति

लभतइत्यर्थे गवादिषुविन्देः सञ्जाया
मिति कर्मण्यस्यो वाधकःशः । श्रेमु

अरालः

चादीनामितिनुम् । अरंश्रीघंलिप्तां
विन्दतिवा । सारसपक्षिणि । नीलो
त्पले । रक्तकमले । ताम्रे ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

अरविन्दिनी । स्त्री । नलिन्याम् ॥ पद्म
खण्डे । तडागे । अरविन्दानि सन्त्य
व । पुष्करादिच्चादिनिः । ङीप् ॥

अरसिकः । वि । अरसत्ते । अविदग्धे ।
यथा । अरसिकेषु रसस्यनिवेदनं
शिरसि मालिख मालिख मालिखे
त्युद्भटः ॥

अराजकः । वि । राजशून्यदेशादौ ॥
यथा । चौरप्रायं जनपदं हीनसत्त्व
मराजकमितिश्रीभागवतम् ॥ अरा
जकेहिलोकेस्मिन् सर्वतोविद्रुतेभ
यात् । रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानम
सृजत् प्रभुरितिमनुः ॥ !

अरातिः । पुं । अरौ । नरातिमुखम् ।
रादाने । क्तिच् तिर्धा ॥

अरालः । पुं । सर्जरसे । समददन्तिनि
। वि । कुटिले । ऋच्छति । ऋगतौ
। विच् अर् । अरमालाति । मूलवि
भुजादिच्चात्कः ॥ अराः आस्ता
तिवा । नरातिदुःखम् । बाहुलका
ल्लग्वा ॥

अराला । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

अरिः । पुं । शत्रौ । स्वकृतापकारमन-

अरिखा

पेक्ष्य स्वभावात् कौर्वेयापकर्त्तरि
। अरेर्मुखा यथा । मात्तकुलीनंशूर
चदचंदातारमेवच । कृतचंधृतिम
न्तचकष्टमाहुररिवुधा इति । षष्ठ्य
हे । षट्सु । रथाङ्गे । चक्रे । खदिर
प्रभेदे । खदिरपत्रिकायाम् । इयर्त्ति
विरोधम् । ऋगतौ । अच इः ।

अरिवम् । न । कर्णे । निपातके ॥
ऋच्छत्यनेन । ऋगतौ । अर्त्ति लूधू
इतिइवः ।

अरिन्दमः । पुं । पराभिभावके । अरि
दाम्यतीति विग्रहे संचायां भूतृष्टजि
धारिसहितपिदम इत्यनेन दाम्यतेः
खचि पूर्वपदस्याजन्तलक्षणेभुमाग-
मः । अरीन्कामादीन् दमयतीति
वा ।

अरिमर्हः । पुं । कासमर्हः ॥

अरिमेदः । पुं । इरिमेदे । विट्खदिर
॥ अरिरिवमेदः स्वेहोऽस्य । अयंक
षायउष्णस्तिक्तोभूतविनाशनः शोषा
तिसारकासविषवैसर्पनाशीचेतिरा
जनिर्घण्टे नरसिंहकौलः ॥

अरिखा । स्त्री । मात्राष्टकभेदे । यथा
। छन्दसिषोडशकलेविलाशिनि प्र-
तिपदमन्तेयमकविलाशिनि । अरि
लानामपयोधरधारिणि शेषेनियत
लघुद्वयधारिणि ॥ यथा । किंकीना

अरिष्टः

शपाशधरगर्जसिमाभुपगम्हासभ-
रमर्जसि । हरिचरशंशरशं नहिप
श्यसियन्नामस्वरखादपिनश्यसीति ।

अरिषः । पुं । अपानमांसजेरोगे । धा
राप्रवर्धे ।

अरिषडष्टकम् । न । विवाहाद्युपयोगि
निगणनाविशेषे ॥ यथा । मकरः क
रिकुलरिपुणा कन्यामेघेयसह भ
षस्तुलया । कर्किघटौ वृषधनुषी
वृश्चिकमिश्रुनौषडष्टविधाविति ।

अरिषडुर्गः । पुं । कामक्रोधलोभमोह
मदमात्सर्येषु ॥ षष्ठावर्गः षड्वर्गः ।
अरीणामन्तःशत्रूणांषडुर्गः ॥ यथा ।
दद्यान्नावसरं किंचित्कामादीनाम-
नागपि । आसुप्तेराम्यतेः कालंनयेद्दे
दान्तचिन्तयेत्युपदेशः ॥

अरिष्टः । पुं । लघुने । निम्बे । लङ्का
निकटवर्त्तिनि पर्वतविशेषे ॥ काके ।
नरिष्टमस्य ॥ कङ्के । फेनिखट्टौ ।
रीठाइतिस्थाते । अस्यगुणास्तु । अरि
ष्टकस्त्रिदोषघ्नोऽहजिह्वभपातन इ-
ति । वृषभासुरे । न । अशुभे ।
तक्के । सूतिकागारे ॥ उत्पाते ॥ आ
सवे ॥ यथा । पक्वौषधाम्बुसिद्धयन्म
द्यंतव्यादरिष्टकम् । अरिष्टं मद्यमि
तिलोके । यथा । द्राक्षारिष्टम् द्रव्य
मूलारिष्टम् । वल्लारिष्टमिति । अ

अरिष्टिः

रिष्टं लघुपाकेन सर्वतश्च गुणाधिक
म् । अरिष्टस्य गुणा ज्ञेयावीजद्रव्यगु
णैः समाः ॥ मद्ये पुंस्त्रिङ्गोपीति सुश्रुत
टीका । शुभे । नास्ति रिष्टमत्र न रिष्य
ते स्म हिंस्त्रै रिति वा । रिषा हिंसायाम् ।
क्तः । न रिष्टमशुभमस्मादा । अनेक
मिति समासः । मरणचिह्ने । यथा ।
रोगिणो मरणं यस्माद् दृश्यं भावि स
च्यते । तत्तत्क्षणमरिष्टस्याद्रिष्टमप्य
भिधीयत इति । न रिष्टम् । त्रि । अ
विनाशिनि ।

अरिष्टकः । पुं । निम्बे । फेनिले । रीठा
इति श्रुते ।

अरिष्टतातिः । त्रि । जेमङ्करे । शुभ-
ङ्करे ।

अरिष्टदुष्टधीः । त्रि । विषये । आसन्न
मरणसूचितक्षणेन दूषितबुद्धौ । अ
रिष्टेन दुष्टाधीरस्य ॥

अरिष्टनेमिः । पुं । बुद्बुद्गणान्तरे । मुनि
विशेषे । जिनानां चतुर्विंशत्यन्तर्गत
द्वाविंशतितीर्थङ्करे ।

अरिष्टसूदनः । पुं । विष्णौ । अरिष्टसू
दके । अरिष्टसंज्ञक मसुरसूदितवा
न् सूदयति वा । सूद । नन्द्यादिच्चा
त्युः ॥

अरिष्टा । स्त्री । कटुकायाम् ।

अरिष्टिः । स्त्री । अरेषणे । सकलाधि

अरुणा

व्याथभावे ।

अरिष्टः । त्रि । नाशने । अरि रिवतिष्ठति
। प्रा० । कः ।

अरुचिः । पुं । अन्नानभिलाषरूपे रोग
प्रभेदे । अरोचके । सच सत्त्वभि
लाषेऽप्यवहारासामर्थ्यरूपो बोध्यः ।
रुच्यभावे ।

अरुजः । पुं । आरग्वधे ।

अरुणः । पुं । अर्के ॥ अर्कसारथी ॥ अव्य
क्तरागे । कृष्णलोहिते । कृष्णमि
श्रितरक्ते ॥ सन्धारागे ॥ निःशब्दे ॥
कपिले । दानवान्तरे । कुष्ठभेदे ।
पुष्पागपादपे ॥ गुडे । न । कुङ्कुमे ।
सिन्दूरे ॥ त्रि । गुणिनि । कृच्छति ।
कृगतौ । अर्त्ते श्वेत्युनन् । अरुणोव
र्णोऽस्यास्ति । अर्श आद्यच् ।

अरुणकमलम् । न । रक्तोत्पले ।

अरुणलोचनः । पुं । पारावते ।

अरुणसारथिः । पुं । सूर्ये । अरुणः सूर
तः सारथिर्यस्य ।

अरुणा । स्त्री । अतिविषायाम् । श्यामा
याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ त्रिवृतायाम् ।
प्रचक्षीपस्यन्त्यन्तरे । इन्द्रवारुणायाम्
। गुञ्जायाम् । मुण्डितिकायाम् । क
दम्बपुष्पायाम् । कृच्छति । कृगतौ
। अर्त्ते श्वेत्युनन् । टाप् ॥ अरुणोवर्णो
ऽस्यास्याः । अर्श आद्यच् । टाप् ॥

अरुणः

अरुणात्मजः । पुं । जटायुनामविहगे ।

अरुणस्थानूरोरात्मजः ।

अरुणावरजः । पुं । गहडे ।

अरुणोदकम् । न । सरोविशेषे । मे
रोः प्राच्यादिशियो विष्कम्भशंखस्तस्य
मूले सरोऽरुणोदकं नाम तच्चहेमाज
मण्डितम् ।अरुणोदयः । पुं । ब्राह्मेणुदूर्त्ते । सूर्यो
दयात् पूर्वमुद्गर्त्तये । यथा । रज
नीशेषयामस्यशेषार्हमरुणोदयः इति
। अपिच । चतस्रोघटिकाः प्रातररु
णोदयउच्यते । यतीनां स्नानकालो
यंगङ्गाभ्यः सदृशः स्मृतः इति ॥ सप्त
पञ्चारुणोदयइति देवी भागवतम् ।
अथसप्तपञ्चाशत् घटिकोत्तरमरुणो
दयइतितदर्थः । अरुणस्योदयोयस्मि
नसः ।अरुणोदयसप्तमी । स्त्री । माकर्त्याम्
। भविष्योक्तविवरणायांतपः शुक्लसप्त
म्याम् ॥अरुणोदं । स्त्री । मन्दरगिरिशिखरा
न्निपतन्त्यांसरिति ॥ अरुणोयन्नामफ
लरसः सण्डउदकं यस्याः ॥अरुणोपलः । पुं । पद्मरागे । चुम्बीतिलो
के ॥ अरुणोऽरुणवर्णश्चासावुपलः
पाषाणश्च ।

अरुणुदः । वि । मर्मस्पृशि । मर्मपीड

अरुणः

के । अरुंषि मर्माशितुदिति । तुद
व्ययने । विध्यवर्षोस्तुदइतिखण् ।
अरुर्हिषदितिमुमिकृतेसंयोगान्तस्ये-
त्यरुषःसकारस्यलोपः ।अरुन्धती । स्त्री । वशिष्ठपत्न्याम् । अ-
श्वमालायाम् । कर्दममुनेः कन्या
याम् ।अरुन्धतीजानिः । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
ती जायायस्यसः । जायायानिङ् ।अरुन्धतोनाथः । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
त्यानाथः स्वामी ।अरुष्कः । पुं । भस्मातके । इतिशब्दरत्ना
वली ।अरुष्करः । पुं । भस्मातकवृक्षे । न । भ
स्मातकफले । वि । व्रणकृति । अरु
वृणं करोति । दिवाविभेतिटः । नि
त्यंसमासेतूत्तरपदस्येतिषः ॥अरुः । न । मर्मणि । पुं । रक्तखदिरे ।
अर्के । पुं । न । व्रणे । चते । इय
त्ति । ऋगतौ । अर्त्तिपवपियजी
त्युसिः ॥अरुहा । स्त्री । भूधाव्याम् । भूमि आं
वला इतिस्थातायाम् ॥अरूपः । वि । रूपशून्ये ॥ कुस्तिंत
रूपे ॥अरूपः । पुं । रवौ । सर्पविशेषे ॥ ऋ
च्छति अर्थतेषां । ऋगतिप्रापय्याः

अर्कः

। कृद्विभ्यामूषन् ।

अरे । । नीचसन्बोधने । यथा । अरे
यमभटाः शठाः कपटविग्रहेषूद्गतानि
वेद्यतवोवचस्तवनचाधिकारोमयि
। अहन्तु शिवसुन्दरीचरणचारुपङ्के
रुहखलन्मधुसुधासवंसमपिबंनजा
नीतरेइति । रुपाह्वाने । अपाकृ
तौ । अस्त्रयायाम् ॥

अरेरे । । नीचसन्बोधने ॥ रुपाह्वाने ।
ने । सक्रोधाह्वाने ।

अरोकः । वि । निष्प्रभे । छिद्रवर्जिते ।
रोचनम् रोकः । रुचदीप्तौ । घञ्
। नरोकोऽस्य ॥

अरोगः । वि । व्याधिरहिते ॥ पुं । दो
षसाम्ये । रोगाभावः । नरोगोऽ
स्यवा ।

अरोचकः । पुं । रोगविशेषे । अरुचि
रोग इतिभाषा ।

अर्कः । पुं । रक्तार्के । अर्कपण्ये ॥ अस्य
गुणायथा । अर्कद्वयं सर्वदातकुष्ठक
ण्डूविषप्रणान् । निहन्तिग्रीहगुल्मा
शः श्लेष्मोदरयकृत् किमीन् । अर्कद्व
यं रक्तार्कः श्वेतार्कश्च । शुक्लार्ककुसुमं
ध्वजघुदीपनपाचनम् । अरोचक प्र
सेकार्शकासश्वासनिवारणम् । र
क्तार्कपुष्पमधुरंसतिक्तं कुष्ठक्रिमिघ्नं क
फनाशनम् । अर्शोविषं हन्तिचरत्पि

अर्कन

त्तंसङ्गाहिगुल्मे श्वयधौ हितंतत् ॥
क्षीरमर्कस्यतिकोष्णस्निग्धंसख्यसं-
लघु । कुष्ठगुल्मोदरहरं श्रेष्ठमेतद्वि
रेचनमिति भावप्रकाशः । स्फटिके ।
रवौ । लक्ष्मणयारविवारे । ताम्रे ।
दिवस्पतौ । विडौजसि । श्रीहरौ ।
ब्रह्मादिभिः पूज्यतमैरर्चनीयत्वात् ।
द्वादशांके ॥ हस्तर्के ॥ सर्वदर्शिनि ।
अर्च्यते । अर्चपूजायाम् कर्मणिघञ्
। चजोरितिकुत्त्वम् । यद्वा । कृदा
धारार्चिकलिभ्यः क इतिकः । अर्क्य
तेवा । अर्कस्तवने । घञ् । अरकइ
तिप्रसिद्धे काव्यविशेषे ॥ यथा । द्रव्यक
ल्पः पञ्चधास्यात्कल्कचूर्णं रसस्तथा ।
तैलमर्कः क्रमाज्ज्ञेयं यद्योत्तरगुणं प्रि
ये इतिरावणः ।

अर्ककान्ता । स्त्री । आदिच्यभक्तायाम् ।
अर्कचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

अर्कजः । पुं । यमे । शनैश्चरे ॥

अर्कजौ । पुं । अश्विनीसून्वोः ॥ निच्यदि
वचनान्तोयम् ॥

अर्कतनयः । पुं । कर्णे । राघेये ॥ वै
वस्वतमनौ । सावर्णिमनौ ॥ शनौ ॥
यमे ।

अर्कतनया । स्त्री । यमुनायाम् । तप
त्याम् ।

अर्कमन्दनः । पुं । अर्कतनये । सुग्रीवे ॥

अर्करे

अर्कस्य नन्दनः ।

अर्कनामा । पुं । रत्तार्के ।

अर्कपत्रः । पुं । आदिपत्रपत्रे ।

अर्कपत्रा । स्त्री । सुनन्दायाम् । अर्कमूलायाम् ॥

अर्कपर्णः । पुं । अर्काक्षे । मन्दारे । अर्काभानि तीक्ष्णानि पर्णान्यस्य ॥

अर्कपादपः । पुं । निम्बे । त्रिविकाशु शेषः ।

अर्कपुष्पिका । स्त्री । सूर्यवल्याम् ।

अर्कपुष्पी । स्त्री । कुटुम्बिनीपत्रे । अर्कपुष्पीकृमिस्त्रेष्ममेहपित्तविकारजिदितिभावप्रकाशः ॥

अर्कप्रिया । स्त्री । अर्वायाम् ।

अर्कवन्धुः । पुं । गौतमे । बुद्धे ॥ सच इत्थाकुकुलोद्भवशाक्यवंशीयोबोद्धव्यः ॥ अर्कस्यवन्धुः सूर्यवंशजत्वात् । अम्बुजे ॥ अर्कोवन्धुर्यस्यसः ॥

अर्कवान्धवः । पुं । अम्बुजे । अर्कोवांधवायस्यसः ॥ बुद्धे । बुद्धभिदि । अर्कस्यवान्धवः ।

अर्कभम् । न । सूर्याक्रान्तनक्षत्रे ।

अर्कभक्ता । स्त्री । आदिपत्रभक्तायाम् । हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शाके ।

अर्कमूला । स्त्री । अर्कपत्रायाम् । इश्वरमूलेतिगौडेपुप्रसिद्धायाम् ।

अर्करेतोजः । पुं । सूर्यात्मजविशेषे ।

अर्गल

रेवन्ते । इतिहेमचन्द्रः ।

अर्कवस्त्रम् । पुं । वन्धूकपत्रे ॥

अर्कवेधम् । न । तालीशपत्रे ॥

अर्कव्रतम् । न । राज्ञोव्रतविशेषे । यथा । अष्टौमासान् यथादिपत्रस्तोत्रं हरतिरश्मिभिः । तथाहरेत्करंराष्ट्राश्चिन्त्यमर्कव्रतंहितदितिमनुः । आरोग्यसप्तम्यादिस्वर्यव्रते ।

अर्कस्त्रुः । पुं । शनौ । यमे ॥ सुग्रीवे । कर्णे । अर्कस्यस्त्रुः । द्विवचनात्तः आम्बुनेययोः ।

अर्कसोदरः । पुं । ऐरावते । इतिहेमचन्द्रः ॥

अर्कहिता । स्त्री । अर्कभक्तायाम् ।

अर्कश्या । पुं । अर्कशोपले । अर्कस्य अश्या ॥ सूर्यकान्तमणौ ॥

अर्काक्षः । पुं । रत्तार्के । अर्कपर्णे । अर्कआक्षायस्य ।

अर्की । पुं । अर्कवति । शस्त्ररूपमन्त्रवति हेतारि ।

अर्कोपलः । पुं । सूर्यकान्तमणौ ।

अर्गलम् । न । कपाटद्वयमध्यस्थदण्डे ।

दुर्गापाठादौपाद्येदेवीस्तोत्रविशेषे ॥ यथा । मार्कण्डेयउवाच । ब्रह्मणेन केनप्रकारेणदुर्गामाहात्म्यमुत्तमम् । श्रीधंसिद्धातितत् सर्वकथयस्वमहाप्रभो ॥ ब्रह्मोवाच । अर्गलंकीलक-

अर्च्यम्

आदौ पठित्वा कवचं पठेत् । जपेत्
सप्तशतीं पश्चात् क्रमएव शिवोदित-
इति । त्रि । कल्लोले ॥ अर्च्यते । अ
र्ज अर्जने । दृषादिस्त्वात्कलच् । न्य
ङ्कादिः ।

अर्गला । स्त्री । आगल इति भाषाप्रसि
द्धे कपाटबन्धककाष्ठविशेषे । कपाटा
न्तरविष्कम्भदण्डे । त्रि । कल्लोले ।
टाप् ।

अर्गलिका । स्त्री । अर्गले । आगली इ
ति भाषाप्रसिद्धाया ऊक्षुद्रार्गलायाम् ।
अर्गली । स्त्री । कपाटरोधनार्थं तन्मध्य
स्थे क्षुद्रदण्डे ॥ गौरादिस्त्वान्ङीष् ।
अर्ग्वधः । पुं । राजवृक्षे ।

अर्घः । पुं । मूल्ये । पूजाविधौ । पूजाप
चारभेदे । अर्घ्यतेऽनेन । अर्घपूजा
याम् । इत्यश्चेति घञ् । न्यङ्कादिः ।
अर्घिर्धात्वन्तरं वा । अयं शब्दः साम
गानां सर्वत्राभिजापेसयकारो न पुंस
कलिङ्गेनैव प्रयोज्यः । अन्यवेदिनां
निर्यकारः पुल्लिङ्गेन प्रयोज्यः । इति
ब्राह्मणतत्त्वेरघुनन्दनः ।

अर्घीशः । पुं । ईश्वरे । शिवे । इति श
ब्दरत्नावली ।

अर्थम् । न । जरत्कारमुनेस्तपोवनत
रुम्भूतमधुनि । उपचारभेदे । मस्त
के दीव्यमाने अर्थजले । अर्घ्यायेद

अर्चिरा

म । पादार्घ्याभ्याश्चेति यत् । त्रि । पू
जार्हे । अर्घस्त्वबोग्ये । अर्घमर्हति
। दृषडादिभ्य इति यत् । पुं । मूल्ये ॥
पूजाविधौ ।

अर्चकः । त्रि । पूजके । यथा । अर्चक
स्तपोयोगादर्थनस्यातिशयमात्र
आभिरूप्याश्च विष्ण्वानां देवः सान्निध्य
मृच्छतीति तितित्यादितत्त्वम् । अर्चति
। अर्च० । खल्व् ।

अर्चनम् । न । पूजायाम् । यथा । धन
धान्यकरं नित्यं गुरुदेवद्विजार्चनमि-
ति । अर्चपूजायामस्माद्धैरादिका
स्त्यसत्रन्योयुच् । त्रि । पूजाद्रव्ये ।

अर्चना । स्त्री । पूजायाम् । टाप् ।

अर्चा । स्त्री । प्रतिमायाम् । यथा ह्यग्नी
कृष्णोऽप्यासादीन् प्रति । किं स्वल्पत
पसानृणामर्चायां देवचक्षुषाम् । दर्श
नस्पर्शनमन्त्रप्रह्वपादार्चनादिकमि-
ति दशमस्कन्धे ८४ अध्यायः ॥ पूजा
याम् । अर्चनम् अर्च्यते वा । अर्चपूजा
यामस्माद्धैवादिकाङ्गुरोश्चक्षुषा इत्य
प्रत्ययः । टाप् ।

अर्चिः । स्त्री । ज्वालायाम् । इत्यन्तः । अ
र्च० । शिजस्तादचर्चवा ।

अर्चितम् । त्रि । पूजिते । अर्च्यते स्म० ।
अर्चपूजायाम् । क्तः ।

अर्चिरादिभ्यः । पुं । उत्तरमार्गे ।

अर्जुनः

अर्चिराद्युपलक्षिते देवयानपवि ।
अर्चिद्यान् । पुं । वक्रौ । भास्करे । दी
ते । अर्चिर्विद्यते ऽस्यास्मिन्वा । म
तुप् ।

अर्चिः । न । स्त्री । मयूखे । वाङ्मिखाया
म् । दीप्तौ । अर्च्यते । अर्चपूजायाम्
। अर्चिशुचिहृत्पिच्छादिच्छर्दिभ्य
इति । अर्चिः सान्त् ।

अर्च्यः । पि । पूज्ये । कृच्यते । कृचस्तु
तौ । ग्यत् । यजयाचक्षप्रवचर्चश्चे
तिकुचनिषेधः ।

अर्चकः । पुं । वावुर् इतिभाषाप्रसि
हे श्वेतपर्णासे । अस्यगुणाः । कटु
रुष्णः कफवातामयमेव रोगनाशी ह
ृदिकारी सुखप्रसवकारकश्चेतिरा
जनिर्घटः । अर्जयति । अर्जसर्जअर्ज
ने । कृगतिस्थानार्जनो पार्जनेषुवा
। ग्यन्तः । गबुल् । पि । उपार्जनस्य
कर्त्तरि ।

अर्जनम् । न । अर्जयितृव्यापारे । स्वा
मिंस्वहेतुभूतव्यापारे । सङ्गहे ॥
सम्पादने ॥ अर्ज० । ल्युट् ॥

अर्जुनः । पुं । ककुभद्रमे । कौहृति
ख्याते । अस्यगुणा यथा । क्षतभय
रक्तस्तम्भनमूत्रकृच्छ्ररोगे पथ्यत्वमि
तिराजवत्सभः । कषायत्वमुष्णत्वत्र
क्षोभनत्वम् कफपित्तत्रमृता

अर्खव

र्त्तिनाशित्वं वायुरोगमकोपकारित्व
मिति राजनिर्घटः । सर्वसम्पत्तिप-
त्रपराक्रमे तृतीयेपाण्डुतनये । क्य
र्त्तवीर्ये । मयूरे । मातुरेकसुते । ध
वले ॥ करवीरे । न । टणे ॥ नेचगदे
। यथा । एकोयः शशरुधिरोपमस्तु
विन्दुः युक्तस्योभवतितदर्जुनं बहन्ती
ति । वि । धवलवर्णवति ॥ अर्ख्यते ।
अर्ज अर्जने । अर्जेर्गिलुक्चेत्युनन् ।
तृणाख्यायां चिद्वियेकोनम् ।

अर्जुनधनुः । न । गाखडीवे । अर्जुनस्य
धनुः ।

अर्जुनध्वजः । पुं । वायुपुत्रे । इन्मति ।
अर्जुनमामा । पुं । ककुभद्रमे ।

अर्जुनी । स्त्री । गवि । अर्जुनवर्णयोगा
त् । अन्यतोऽङीष् ॥ उषायाम् ॥ वा
हुदानयाम् ॥ कुट्टन्याम् ॥

अर्जुनोपमः । पुं । शाकट्टौ । महापत्रे ।
शेगनरति गौड देश ख्याते ॥ अर्जु
नउपमायस्य ।

अर्खः । पुं । अचरे । शाकट्टमे ॥ अ
र्त्तः कः ॥

अर्खवः । पुं । अम्बुनिधौ ॥ अर्खस्य च
सन्ति । अर्खसेलोपश्चेतिवः सलो
पश्च ।

अर्खवजः । पुं । न । समुद्रफेने ।

अर्खवमन्दिरः । पुं । वरुणे । अर्खवेम

अर्थः

निरमस्य ।

अर्थबोद्धवः । पुं । अग्निजारदृष्टे ।

अर्गः । न । जले । ऋच्छति । ऋग-
तौ । उदकेनृत्चेत्यर्त्तरसुन् तस्य
चनृट् ।

अर्गोदः । पुं । मुस्तके । मेघे ।

अर्गोभवः । पुं । शङ्खे ॥ इतिराजनि
र्घटः ।

अर्त्तगलः । पुं । नीलभिगटग्राम् ।

अर्त्तनम् । न । जुगुप्सायाम् । हृणीया-
याम् । ऋतिः सौत्रोधातुः । इयङ्भा-
वेत्युट् ।अर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् ॥ धनुष्कोटौ
। अर्दनम् । अर्द्धहिंसायाम् । क्लिप्ता-
बादिभ्यः । तितुचेतिनेट् ।अर्थः । पुं । विषये ॥ अर्थनायाम् । अर्थ-
ते गम्यते ऋच्छतिवा । ऋगतौ । उ-
पिकुषिगार्त्तिभ्यस्तन्नितियन् । यद्वा
। अर्थ्यते प्रार्थ्यतेमुखरूपत्वात्सर्वैः ।

। अर्थउपयाज्जायाम् । अकर्त्तरीतिघ-

ञ् । कारणे । वस्तुनि । वाच्ये । श-

ब्दानामभिधेये । यथा । अर्थोवाच्य-

श्च लक्ष्यश्रव्यङ्ग्यश्चेति त्रिधामतः ।

। वाच्येर्थोऽभिधवा बोध्योऽलक्ष्योऽल-

क्षयामतः । श्रव्योऽव्यञ्जनयाता-

स्तुतिस्रः शब्दस्य शक्तय इतिसाहित्य-

दर्शणः । अर्थिनोऽनुकूले । निरुतौ ।

अर्थस्य

प्रयोजने । अर्थ्यते । कर्मणि घञ् ।

फले । धने । प्रकारे । द्वितीयभवने ।

अभिलाषे । अर्थनमर्थः । भावेऽञ् ।

अर्थक्रमः । पुं । क्रमनिर्णये । यथा ।

यत्रप्रयोजनवशेन क्रमनिर्णयः स अ-

र्थक्रमः । यथा ऽग्निहोषंजुहोतिय-

वागुपचतीत्यग्निहोषहोमयवागू-

पाकयोः । अचक्षि यवाग्वहोमा-

र्षवत्त्वेनतत्पाकः प्रयोजनवशेन पूर्व-

मनुष्ठीयते । सचायं पाठक्रमादलवा-

न् । यथा पाठं ह्यनुष्ठाने क्रमप्रयोज-

नवाधे ऽदृष्टार्थत्वंस्यात् । नहिहो-

मानन्तरं क्रियमाणस्य पाकस्य कि-

ञ्चिद्दृष्टं प्रयोजनमस्ति ।

अर्थदृष्टणम् । न । क्रोधजव्यसनेषुषष्ठे ।

अर्थानामपहरणे । देयानामदाने ।

अर्थना । स्त्री । याज्जायाम् । अर्थया-

ज्जायाम् । चुरादिः । ग्यासेतियुच् ।

अर्थपतिः । पुं । रात्रि । कुबेरे । अर्थ-

नांपतिः ॥

अर्थप्रयोगः । पुं । कुसीदे ॥ अर्थस्यप्र-

योगः ॥

अर्थभावना । स्त्री । आर्थीभावनायाम् ।

। स्वर्गयागेन प्रयाजादिभिरुपकृत्य-

साधयेदिति पुरुषदृष्टिरर्थभावने-

त्यते ।

अर्थमर्यादा । स्त्री । सत्त्वाकारस्यसाम-

अर्थवा

आचार्योत्पादे ।

अर्थवान् । वि । धनिनि । अर्थः सन्निहि-
तोऽस्यस्य । मतुप् । असन्निहिते तु
अर्थी इत्येव । प्रयोजनवति ॥ पुं । पु-
रुषे इति राजनिर्घण्टः ।

अर्थवादः । पुं । विधिष्वे । स्तुतौ ।
काल्पनिकफलश्रुतौ । अङ्गे फल-
श्रुतौ । तल्लक्षणं यद्यः ॥ अभिधे-
यया गौण्या वा वृत्त्या भूतमर्थं व-
दन् स्वाध्यायविध्यापादित प्रयोज-
नवत्त्वलाभाय विधिसाक्षाच्च इति ।
सच षड्विधलिङ्गेषु पञ्चमम् । यथा ।
प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्र तत्र प्रशंसन-
मर्थवादः । यथाह्यन्न्दोग्ये षष्ठेऽप्रपाठ-
के उततमादेशमप्राप्त्वा येनाश्रुतं श्रु-
तं भवति अमतं मतमविज्ञातं वि-
ज्ञातमित्यः द्वितीयवस्तुप्रशंसनमि-
ति । अर्थस्य प्रयोजनस्य वदन् विध्य-
र्थप्रशंसापरं वचनम् । अर्थवादो हि
स्तुत्यादिद्वारा विध्यर्थं शीघ्रं प्रवृत्तये
प्रशंसतीति ॥ स्तुतिर्निन्दापरकृतिः पु-
राकल्पइत्यर्थवाद इति न्यायः सू-
त्रम् । स्तुतिः साक्षाद्विध्यर्थस्य प्रशं-
सार्यकं वाक्यम् । यथा । सर्वजिता
वैदेवाः सर्वमजयन् सर्वस्य व्याप्त्यै
सर्वस्य जित्वै सर्वमेवैते नामोति
सर्वजयतीत्यादि । अनिष्टबोधनद्वा

अर्थवा

रा विध्यर्थप्रवर्तकं निन्दा । यथा ।
एषवाव प्रबभौवत्तानां यज्ज्योतिष्टो-
मो ययतेनानिष्टा अन्येन यजते स-
गर्ते पतत्ययमेवैतज्जीर्यते प्रवामी
यत इत्यादि । पुरुषविशेषनिष्ठमि-
थो विरुद्धकथनं परकृतिः । यथा ।
कुत्सावपामेवाग्नेऽभिघारयन्ति अथ
वृषदाज्यं तदुह चरकाध्वयवः वृषदा-
ज्यमेवाग्नेभिघारयत्यग्नेः प्राणाः पृ-
षदाज्यमित्यभिदधतीत्यादि । ये-
ति ह्यसमाचरिततया कीर्तनं पुराक-
ल्पः । यथा । तस्माद्वा एते पुरा प्राप्ता
या वहि प्यवमानसामस्तोममस्तौ-
षन् यज्ञं प्रतनवामह इत्यादीत्यर्थः
॥ प्राशस्त्यनिन्दान्यतरपरं वाक्यमर्थ-
वाद इति लौगाक्षिभास्करः । यथा ।
विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधा-
रिते । भूतार्थवादस्तद्वानादर्थवाद-
स्त्रिधामत इति । अस्यार्थः । विरोधे वि-
शेष्यविशेषणयोः सामानाधिकरण्ये-
नान्वयविरोधे गुणवादः अङ्गकथनरू-
पत्वात् । यथा यजमानः सूक्तर इति
। अत्र सूक्तरः कुशमुष्टिः तस्य यजमा-
नेऽभेदान्वयवाधात् यजमानस्य कुश-
मुष्टिधारणरूपार्थवादरूपत्वात् गु-
णवादः । अवधारिते प्रमाणान्तरसि-
द्ध्यर्थे यो वादः । यथा नान्तरीयेऽग्नि

अर्थव्य

श्चेत्यः अग्निर्हिमस्तुभेषजमित्या-
दि च । अग्नरीक्षेऽग्निचयनस्तासम्भ-
वेन तद्भावस्तु अग्नेर्हिमनाशकत्व-
स्तु च लौकिकप्रमासिद्धत्वादनुवा-
दः । तद्वानौ तद्वैर्दिरोधावधारण-
वारभावे भूतार्थवादः । यथा इन्द्रे
वृत्तहृत्पित्यादि । सोऽपिद्विविधः । स्तु-
त्यर्थवादो निन्दार्थवादश्च । यथा ।
सन्ध्यामुपासते वेचेत्यादिस्तुत्य-
र्थवादः । स्त्रीतैलमांससम्भोगी पर्व-
स्वेतेषु वै पुमान् । विश्वमूत्रभोजन-
नाम प्रयाति नरकं मृतश्चेत्यादिनि-
न्दार्थवाद इति ॥ तत्त्वसम्बोधनी
मतेतुसप्तविधः । यथा । स्तुत्यर्थ-
वादः १ फलार्थवादः २ सिद्धार्थवा-
दः ३ निन्दार्थवादः ४ परकृतिः ५
पुराकृत्यः ६ मन्त्रः ७ । एषामुदाहर-
णानि श्रौतानि ग्रन्थगौरवभिर्या न-
लिखतानि ।

अर्थ विज्ञानम् । न । शुश्रूषाद्यष्टधीगु-
णान्तर्गतगुणविशेषे । शब्दार्थज्ञाने ।
अर्थ विप्रकर्षः । पुं । पूर्वपूर्वमपेक्ष्योत्त-
रोत्तरस्य विलम्बेनार्थोपपादकत्वे ॥
अर्थव्यपाश्रयः । पुं । प्रयोजनसम्बन्धे ।
अर्थव्ययज्ञः । वि । धनव्ययप्रकारविद् ।
मुकुले ॥ अर्थव्ययैजानाति । ज्ञा-
तः ॥

अर्थान्त

अर्थशास्त्रम् । न । अर्थव्यवेष्टयोपवेदे
चतुर्वचष्टिकलासङ्गाहके शौचनसा
दिशास्त्रभेदे । दण्डनीत्याम् । यथा
। दण्डस्थितिप्रभृतिभिः प्रणीतव्यार्थ-
शास्त्रकम् । तत्रैवदण्डनीतिः स्यादत्र
श्रेयोनवानयाविति । अर्थते गम्यते
। अग्नौ । उधिकुधिराग्निरिभ्यस्थ
वित्तिथन् । अर्थस्य भूमिधनादेः शा-
स्त्रम् ।

अर्थसमाहर्ता । वि । सम्यग्धनार्जन-
शीले ॥

अर्थसिद्धकः । पुं । सिन्दुवारदृष्टे ।

अर्थान्तरम् । पुं । आये ।

अर्थान्तरम् । न । प्रकृतानाकाङ्क्षिता-
र्थे । यथाहगोतमः । प्रकृतादर्थ्याद-
सम्बुद्धार्थमर्थान्तरम् । ५ । ५ । प्रकृता
त्कृतोपयुक्तात् । ल्यङोपेपञ्चमी । ते
नप्रकृतोपयुक्तमर्थमुपेक्ष्य असम्बुद्धा-
र्थभिधानमर्थान्तरम् । प्रकृताना-
काङ्क्षिताभिधानमिति फलितार्थः ।
यथा शब्देऽनिच्छः कृतकत्वादित्यु-
क्ता शब्दोक्तः सचाकाशस्थेत्यादि ॥

अर्थान्तरन्यासः । पुं । अर्थान्तरभेदे ।

यथा । सामान्योवाविशेषोवा तदन्ये
नममर्थ्यते । यत्रसोर्ध्वान्तरन्यासः-
माधर्म्येतेतरंवा ॥ साधर्म्येणैव
म्ये ॥ वासाभ्यान्व विष्टेण यन्मर्थ्य

अर्चप

तेविशेषोवासाभ्यामेव सोऽर्चाभिरन्या
सः । कमेवोदाहरणम् । निजदोषा
वृत्तमनसा मतिमुन्दरमेवभाति वि
परीतम् । पश्यतिपीतोपहतःशशि
शुभं शंखमपिपीतम् । सुततवसना
लङ्कारायां कदाचन कैमुदीमह-
सि सुदृग्निस्त्रैरयान्धांगतोऽस्तमभूदि
धुः । तदनु भवतःकीर्तिः केनाप्यगी
यत येनसा प्रियगृहमगान्मुक्ताशङ्का
कनासिशुभप्रदः । गुह्यानामेवदौरा
त्याहुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जात
किञ्चलान्धः सुखंस्वपितिगौर्गलिः ।
अहोहिमेवचपरादुमायुषाग्रदप्रिषं
वाच्यमिदंमयेदृशम् । तएवधन्याः सु
हृदः पराभवंजनत्यदृष्टैर्वाहयेचयंग
ताइति ।

अर्चापत्तिः । स्त्री । प्रमाद्यविशेषे । जी
वतश्चैवसाष्टाभावदर्शनेन वहिर्भा
वस्यादृष्टस्य कल्पनायाम् । अनुपप
द्यमानेनार्थेनोपपादककल्पने ॥ य
था दृष्टयामेवज्ञानं वृष्टयासह मेघ
स्य वैयधिकरणस्यावस्थाप्तिरिति नामु
मानेऽस्तर्भावः । उक्तेनानुक्तमाधिप
ति वासा अर्चापत्तिः ॥ अलङ्कारान्त
रं । एकस्त्वक्षुनेभावाद्यवस्थान्य
दापतेत् । कैमुत्तन्यावतः सास्याद
र्चापत्तिरसङ्गित्या । इत्यापूपिकया

अर्चित

र्चाभिरस्थापतनमर्चापत्तिरिति क-
वम् ।

अर्चाधी । वि । इहामुत्रवा यज्ञोपोपक
रयंतदभीष्टौ । अर्चस्व अर्ची ।
अर्चिकः । पुं । वैताखिके । निद्रावस्य
राजादेः सुत्वादिना प्रातर्जागरयि
तरि ।

अर्चितः । वि । याचिते । अर्च्यतेस्व
। अर्च० । कः ।

अर्ची । वि । याचके । सेवके । विवा
दिनि । धनिनि । सहाये । अर्थोऽ
सञ्जिहतेऽस्यास्ति । अर्थाश्चासञ्जिहि
ते इतिइतिः ॥ अर्चयतेषु । अर्थ
याचने । ग्रह्यादित्वास्मिन् । स्त्रि
यामर्चिनी ।

अर्थः । वि । पण्डिते ॥ सम्प्रार्थ्ये । न्या
य्ये ॥ अर्थशास्त्रिनि । न । शिखाज
तुनि । अर्थसाधुः । तत्रसाधुरिति
यत् ॥ अर्थादनपेतः । धर्मपथ्यर्थेति
वायत् ॥ अर्थ्यते । अर्चउपयाज्याया
म् । गयन्तः । अर्चोयत् ॥

अर्हनम् । न । गमने । पीडने । याच
ने ॥ हनने । अर्होर्भावेऽप्युट् ।

अर्हना । स्त्री । याज्यायाम् ॥ अर्हग
तौयाचनेच । स्वार्थगयन्तः । यथासे
तियुच् । टाप् ।

अर्हितम् । वि । याचिते । हिंसिते ।

अर्द्धच

रोगिणि । गते ॥ न । वातव्याधिविशे
षे ॥ तस्यलक्षणम् । वक्त्रोभवति वक्त्रा
र्द्धग्रीवाद्याप्यपवर्त्तते । शिरश्चक्षति
वाक्संगेनेषादीनां च वैकृतम् । ग्री
वाच्चिबुकदन्तानां तस्मिन् पार्श्वे च वे
दना । तमर्द्धितमिति प्राहुर्ग्रीवाधिं व्या
धिविशारदा इति । यस्मिन् पार्श्वे अ
र्द्धितं तस्मिन् पार्श्वे ग्रीवादीनां वेदने
त्यर्थः । अस्यौषधं यथा । रसो न क
त्कन्तिलतैलमिश्रयेन्नातिनित्या-
र्द्धितरोगयुक्तः । तस्यार्द्धितं नाशमुपै
ति ग्रीवां वृन्दं घनानामिव वायुयोगा-
दिति ॥ विषमज्वरेऽप्येतद्देयम् ॥ अर्थ
तेऽस्म । अर्द्धगतीयाचनेच । क्तः ।

अर्द्धः । पुं । भित्ते । खण्डे । न । समां
शे । आधा इति भाषा । स्थाने । रु
पकार्द्धे । ऋधोत्यनेन । ऋधुर्द्धौ ।
हलश्चेति घञ् । अत्रायं विवेकः । अ
र्द्धशब्दः खण्डमात्रविवक्षायां पुल्लिङ्ग
एव । असि अर्द्धे अर्द्धाः । समखण्ड
विवक्षायां स्त्रीवत्येव । यदा अर्द्धशब्दो
धर्मिपरस्तदालिङ्ग्ययवेति ।

अर्द्धगङ्गा । स्त्री । कावेर्याम् । अर्द्धगङ्
गायाः । अर्द्धेनपुंसकमितिसमासः ।
अर्द्धगुच्छः । पुं । चतुर्विंशतिलतिकहा
रे ॥ गुच्छार्द्धे । अर्द्धगुच्छस्य ।

अर्द्धचन्द्रः । पुं । नखक्षते । गलहस्ते ।

अर्द्धपु

वाक्त्रभेदे । चन्द्रार्द्धे । अर्द्धचन्द्राकारे
स्त्रीणां ललाटाभरणविशेषे ॥

अर्द्धचन्द्रा । स्त्री । कृष्णाविति । अर्द्धश्च
न्द्रोयस्याः । एतदिदं लस्यार्द्धचन्द्राकार
त्वात् ।

अर्द्धचन्द्रिका । स्त्री । कर्णस्फोटाक्षताया
म् । चित्रपण्याम् ।

अर्द्धचोखकः । पुं । कूर्पासे । काँचुखी
इति प्रसिद्धे वस्त्रे । कुर्त्ती इति च प्रसि
द्धे । इति हारावली ।

अर्द्धजान्हवी । स्त्री । कावेर्याम् ।

अर्द्धतित्तः । पुं । नेपालनिम्बे ॥

अर्द्धनारीश्वरः । पुं । शिवे । उमामहेश्वरे । अस्य ध्यानं यथा । नीलपुवाल
रुचिरं विलसत् चिने चंपाशारुणोत्पल
कपालकशूलहस्तम् । अर्द्धाभिकेश
मनिशं प्रविभक्तभूषवालेन्दुवदमुकुटं
पणमामिरूपमिति ॥

अर्द्धनावम् । न । नावार्द्धे । नावार्द्धम् ।

अर्द्धेनपुंसकमितितत्पुरुषः । अर्द्धाच्चे
ति नावष्टच् ।

अर्द्धपारावतः । पुं । चित्रकण्ठे । तित्ति
रिपक्षिणि ॥

अर्द्धपुलायितम् । न । अश्वस्य मण्डल
गतिविशेषे । यथा । शतार्द्धाङ्कमादू
नैर्मण्डलायितवस्त्रितैः । उन्मुखस्या
श्वमुखस्य गतिरर्द्धपुलायितमिति ।

अर्द्धा

अर्द्धभक्तः । पुं । काव्यव्यपदेशे ।
 अर्द्धभाषकः । पुं । दादंशयष्टिकेहारे ।
 अर्द्धभाषा । स्त्री । विन्दुचन्द्ररूपिण्या
 म् ब्रह्मरूपिण्याम् । अर्द्धभाषापरं
 यद्दम् । यथा । अकारोभगवान्ब्रह्मा
 उकारोविष्णुश्च्यते । मकारोभगवा
 न्ब्रह्मोऽर्द्धमात्रामहेन्द्रो । उत्तरो-
 त्तरभावेनाप्युत्तमत्वं भूतं बुधैः । अ
 तः सर्वेषु शास्त्रेषु देवीसर्वोत्तमा स्मृता
 । अर्द्धमात्रास्त्रितानि त्वायानुश्रया-
 विशेषत इति ।
 अर्द्धयामः । पुं । वारवेलायाम् । यामा
 र्हे । काखवेलायाम् । कुलिकवेला
 याम् ।
 अर्द्धरथः । पुं । रथाशूने ।
 अर्द्धराजः । पुं । निष्पीये । राव्यर्द्धभा
 गे । अर्द्धराजे । अर्द्धनपुंसकमिति
 समासः । अहः सर्वकेत्यच् ।
 अर्द्धशः । पुं । न । ऋचेर्द्धे ।
 अर्द्धलक्ष्मीहरिः । पुं । विष्णौ । तद्भानं
 यथा । उद्यत् प्रद्योतनशतचिंतस
 ह्रेमावदातं पार्श्वद्वन्द्वेजलधिसुतया
 विश्रधाव्याचलुष्टम् । नानारत्नोक्त
 सितविविधाकल्पमापीतवस्त्रं विष्णु-
 वन्देदरकमलकौमोदकीचक्रपाणि-
 मिति ।

अर्द्धवीचकम् । न । कठाचे । अपाङ्ग

अर्द्धोद

दृश्यते ।

अर्द्धवैनायिकः । पुं । वैशेषिके । वैशेषि
 कस्तावत् परिग्रामभिदेन देशादेरा
 शुतरविनायित्वाङ्गीकारादात्मनः-
 स्वायित्वाङ्गीकाराद्वार्द्धवैनायिकत्वे
 न प्रसिद्धयत् ।
 अर्द्धशमम् । न । अर्द्धभुक्तौ । अर्द्धाशने ।
 अर्द्धशफरः । पुं । शुद्धमस्यविशेषे । दण्ड
 पाखे । दांडिकामात्र इति गौडानां
 भाषयाख्याते ।
 अर्द्धहारः । पुं । चौसठलडाहार इति लो
 कभाषा प्रसिद्धे चतुष्पष्टियष्टिक-
 हारे ।
 अर्द्धाशनम् । न । अर्द्धभोजने ।
 अर्द्धासनम् । न । सेहदाने । अनिन्द
 ने । इति धरणिः ।
 अर्द्धेन्दुः । पुं । अर्द्धचन्द्रे । चन्द्रार्द्धभागे
 । गलहस्ते । नखाङ्गे । अतिप्रौढस्त्री
 योन्यङ्गुलिगोजने । अर्द्धचन्द्रबाणे ।
 अर्द्धम् इन्दोरिति विग्रहः ॥
 अर्द्धोदयः । पुं । पर्वविशेषे । सचोक्तः
 कामधेनुतंचे । यथा । माघेमासि
 अमावास्या यदि अर्कयुता भवेत् । न
 च चैत्रवद्येदे विव्यतीपातो भवेत्तदा ।
 अर्द्धोदयः सविज्ञेयः सूर्यपर्वण्यतैः स
 म इति । द्विवैवयोगः शस्त्रायनचरा-
 चोक्तदाचन । अर्द्धोदये तु सप्तमसे

अर्चुः

बंगङ्गासमंजलम् । शुद्धात्मानोविजाः
सर्वेभवेयुर्ब्रह्मासन्निभाः । यत्किञ्चि-
त्क्रियतेदानं तदानंसेतुसन्निभमि-
तिस्कन्दपुराणम् ।

अर्होऽहकम् । न । चण्डातके । ऊर्ध्वार-
र्हाच्छादनांशुके । उत्तमस्त्रीणाम-
र्होऽहपर्यंते चोखकाकारे परिधेयव-
स्त्रे । ऊरोरर्हम् । अर्हंनपुंसकर्म-
तिसमासः । अर्होरौ काशते । का-
शृदांसौ । अन्येभ्योपीतिङः ।

अर्हाम् । चि । अर्हभवे । अर्हभवः ।
अर्हायत् ।

अर्पणम् । न । समर्पणे ॥ अर्प्यतेऽनेने-
तिव्युत्पत्त्या जुह्वादैः । मन्त्रादैः ।
अर्प्यतेऽस्मै इतिव्युत्पत्त्या देवतादि-
रूपे सम्पदाने । अर्प्यतेऽस्मिन्निति
व्युत्पत्त्या अधिकरणे देशकालादैः ।
हविरादैः । अर्प्यतेयत्तत् कर्मणि
ल्युट् ।

अर्पितः । चि । सम्पवेशिते । व्याप्ते ।

अर्पिसः । पुं । हृदये । अग्रमांसे ॥ अ-
र्पयति । ऋगतौ । ऋतन्यञीत्या-
दिना अर्पयतेरिसन् ।

अर्चुः । पुं । न । मांसकीले । रसौली-
तिख्याते रोगविशेषे । दशकोटिसं-
ख्यायाम् । १००००००००० ॥ पुं । आवृ-
त्तिरिति प्रसिद्धे मर्होऽहपरिशेषे । न ।

अर्चमा

वर्तुलफलादौ ।

अर्भः । पुं । बाले । उत्तानशये । ऋच्छ-
ति । इयर्त्तिवा । ऋ० । अर्त्तिगृभ्यां
भन् ।

अर्भकः । पुं । बाले । मूर्खे । कुशे ॥
सदृशे । अल्पे । अर्भ्यते वृद्धिं प्राप्यते
। ऋगतौ प्रापणेच । अर्भकपृथुकपा-
कावयसीतिसाधुः । यद्वा । इयर्त्तिच-
लतिवृद्धिं गच्छतिवा । अर्त्तिगृभ्यां भ-
न् । स्वार्थेकः । यद्वा । ऋभ्रोति । ऋ-
धुवृद्धौ । अर्भकपृथुकेतिवुन्भञ्चान्ता-
देशः ॥

अर्भ्यः । पुं । न । नेत्ररोगभेदे । तत्प-
ञ्चविधम् । प्रस्तार्थ्यर्भ्यशुक्रार्भ्य रक्ता-
र्भ्यमांसार्भ्यस्त्राव्यर्भ्यभेदात् । एषां ल-
क्षणानितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि । ऋ-
च्छति । ऋगतिप्रापणयोः । अर्त्तिस्तु
स्विति मन् ।

अर्भ्यगः । पुं । द्रोणपरिमाणे । इतिवै-
द्यकपरिभाषा ।

अर्भ्यः । पुं । स्वामिनि ॥ वैश्ये ॥ चि ।
श्रेष्ठे ॥ अर्भ्यते । ऋगतौ । अर्भ्यः स्वा-
मिवैश्ययोरियिसाधुः ।

अर्च्यमा । पुं । सूर्ये । अर्कवृक्षे ॥ पितृ-
गांरासि । उत्तरफल्गुन्याम् । इय-
र्त्ति अर्भ्यः । ऋगतौ । अर्चुञ्चनपूष-
न्नित्यादिना अर्भ्यपूर्वान् भाङ् कनि-

अर्वाची

न निपातितः ।

अर्वा । स्त्री । वैश्यजार्तीयायाम् ॥ स्वा
मिन्याम् । अर्यक्षत्रियाभ्यांवास्वाय
इति आनुगागमाभाटेटाप ॥

अर्वाशी । स्त्री । वैश्यजार्तीयायाम् ।
स्वामिन्याम् । अर्यक्षत्रियाभ्यांवास्वा
य इतिपक्षे आनुगागमोडीष्व ।

अर्वा । स्त्री । वैश्यप्रियायाम् । अर्यस्य
स्त्री । पुंयोगलक्षणेडीष्व ।

अर्वती । स्त्री । कुम्भदास्याम् । वडवाया
म् । घोटक्याम् । तुरग्याम् ।

अर्वा । पुं । तुरङ्गमे । ऋच्छति । ऋग
तौ । अन्येभ्योपीति स्वामदीत्यादि
नावावनिप् । यद्वा । अर्वनिवा । अर्व
गता । बाहुलकात् कनिप् । महेन्द्रे
। वृषकर्णपरिमाणे । त्रि । अधमे ।
ऋच्छतेः अवद्यावमाधमार्वरेफाः कु
क्षितइतिवन्नतो निपातः ॥

अर्वाकृतनः । त्रि । निर्मूले । अवेदमूले
। स्वेच्छाकृते । अर्वाकभवः । सायंश्चि
रमित्यादिनायुः ॥

अर्वाक । । अवरे । पूर्वकालतःपश्चा
दर्थे । अवरे अश्चति । अस्तातिः ।
अश्चेर्लुक् । पृषोदगादिः । अर्वन्तम
श्चति वा । विपर्यस्ते । इतिधरणिः ॥

अर्वाचीनः । त्रि । अर्वाचि । पश्चाज्जा
ते । अर्वागेव । विभाषाश्चेरदिक्-

अर्वाग्नः

स्त्रियामितिष्वः ।

अर्शम् । न । गुदव्याधौ । इतिशब्दर
त्नावली ।

अर्शः । न । अर्शे । गुदव्याधिभेदे । दु
र्नामके । गुदकीले । अस्यसामान्यल
क्षणं यथा । दोषास्त्वङ्मांसमेदां-
सिसन्दूष्यविविधा कृतोन् । मांसाद्
रानपानादौकुर्वन्त्यर्शांसितान् जगु
रिति । अथास्यसामान्यतोनिदानंय
था । पृथग्दोषैःसमस्तैश्चशोणितात्
सहजानिच । अर्शांसिषट्प्रकाराणि
विद्याद्गुदवलित्रये ॥ सामान्यतो
ऽर्शसम्बिकित्सायथा । यद्वायोरागु
लोम्याय यदग्निवल्गुदुये । अन्नपा
नौषधंसर्बतमेव्यनिच्यमर्शसैरिति
। ऋच्छति । ऋगतौ । व्याधी शुट्
चेत्यर्त्तरसुन् ।

अर्शसः । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । अर्शोरो
गयुते ॥ अर्शास्यस्यविद्यन्ते ॥ अर्श
आदिभ्योऽच ।

अर्शसानः । पुं । अर्शो । ऋच्छति ।
ऋ० । अर्शेर्गुणः शुट्चेत्यसानच् ।
अर्शसानाय शब्दार्थास्मिन्ने इतिवेद
भाष्यम् ।

अर्शी । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अर्शाग्नः । पुं । सूरगे । भस्मातके । अ

अर्हन्त

र्शांसि हन्ति । अमनुष्यकर्तृकेषु चे
तिहस्तेष्टम् ।

अर्शोऽग्नी । स्त्री । तालमूल्याम् । भस्मात्
क्याम् । टित्त्वान्डीयम् ।

अर्शोरोगयुतः । पि । अर्शसे । मूलव्याधि
मति । अर्शोरोगेयुतः ।

अर्शोऽहितः । पुं । अर्शोऽग्ने । अर्शोऽ
हितः ।

अर्हन्तः । पुं । अपणे । वुडे । पि । मा
न्ये । इतिमेदिनीमुद्राङ्किता ।

अर्हः । पुं । पूजाप्रशंसास्तुतिमस्कारा
दिभिः पूजनीये परमेश्वरे । अर्हन्ते

पूज्यते षोडशभिरुपचारै रित्यर्हः ।
अर्हः कर्मणि घञ् ॥ शक्ते । पि । योग्ये

अर्हति । अर्हपूजायाम् । पचाञ्च ।
अर्हणः । पुं । जिने । न । पूजने ।

उपायने । पुष्यादौ ।
अर्हणा । स्त्री । अर्हायाम् । योग्यायां

पूजायाम् । अर्हपूजायां चुरादिः ।
ग्यासश्चोयुच् । टाप ।

अर्हणीयः । पि । पूज्ये ।
अर्हन् । पुं । जिने ॥ जिनभेदे । अना

दिसिद्धजीवास्तिकाये । अपणे ॥ वुडे
॥ कोङ्कवेङ्ककुट कानां रात्रिः षभदे

वे । पि । पूज्ये ॥ अर्हति । अर्हः । अ
र्हः प्रशंसायामिति शतप्रत्ययः ।

अर्हन्तमः । पि । अर्हाचाराभिजनादि

अर्हन्ता

भिः पूज्यतमे ।

अर्हन्तः । पुं । सुगते । अपणे । अर्हति
॥ अर्हः । बाहुलकाञ्च ।

अर्हा । स्त्री । पूजायाम् ॥ अर्हः । मुरो
श्चलश्चकारप्रत्ययः । टाप ।

अर्हितम् । पि । अर्हिते । अर्हितेऽस्य । अ
र्हपूजायाम् ततः ।

अलम् । न । दृष्टिकपुच्छकष्टके ॥ इ
रिताले ।

अलकः । पुं । न । चूर्णकुन्तले । अलति
भूषयति मुखम् अल्यते वा । अलभू

षादौ । कृपादिस्त्राहुन् ।
अलकनद्या । स्त्री । कन्यायाम् । मङ्गा

याम् । यथा । तथैवालकनद्यापिदृष्टि
ये मैतिभारतम् । प्रयातिसागरं भू

त्वासप्तभेदामहामुने इति । तथासौ
तावत् ।

अलकप्रभा । स्त्री । यज्ञेषु पुष्याम् ।
अलकप्रियः । पुं । पीतसालके । विजय

सार इति स्त्रासतरौ ।
अलका । स्त्री । कुबेरपुष्याम् ॥ अष्टव

र्षावधिदशवर्षपर्यन्तवयस्कायां कन्या
याम् । अलति भूषयति । अलभूष

णादिषु । कुन्त्रिल्लिप्तसंज्ञे वारपूर्वस्या
पि । जिपकादिस्त्राज्ञेत्त्वम् ।

अलकाधिपः । पुं । धनपतौ । अलका
या अधिपः ।

अलक्ष

अलक्षः । पुं । साधारणे । अलक्षगुणाः ।

। तित्तलम् । लक्ष्मणम् । कफवातरोगम् ।
 यदौषनाशिकम् । कष्टरोगग्रामनत्वं
 म् । हृदिकारिण्येतिरात्रनिर्घणः ।
 लाद्यायाम् । नलज्जतेभ्यः । ओल
 जीओलरुजीघ्रीषे । वाहुलकात्तम् ।
 । यदा । नलज्जतेभ्यः । अभज्जजात् ।
 । कः । यदा । मरुतोऽभात् । कपि
 लकादित्वात्त्वम् ।

अलक्षकः । पुं । साधारणे । निर्मत्सर्ने ।
 लाद्यायाम् । यथा । कदाकालेमातः
 कथयकलितालक्षकरसंपिबेयंविद्या-
 र्थीतवचरणनिर्येजनजलमिति । अ
 लक्षमेवालक्षकम् ।

अलक्षयः । वि । परेतत्त्वे । अननुमेये
 । नविद्यतेत्यर्थंयस्मिन् । न । दुर्ल
 क्षये । वि । तद्वति ।

अलक्षितः । वि । अज्ञाते ।

अलक्ष्मीः । स्त्री । निर्झृता । नरकदे
 वतेतिकश्चित् । अग्रोभायाम् । ल
 क्ष्मिणाःविरुद्धा ।

अलक्षगर्हः । पुं । जलव्याले । नागदप
 कुष्ठसर्पजातौ । लगति । लगेसङ्गे ।
 किप् । अर्हयति । अच् । लक्चासा
 वर्दस्य । लघः । सन् पीडकरत्यर्थः ।
 निर्विषत्वात्तद्विषोऽलक्षगर्हः । यदा
 । अलक्षति । अलक्षगत्वाद्दौ । नर्दगर्हः ।

अलक्ष

। अच् । अलक्षायौगर्दयेति ।

अलक्षगर्हः । पुं । जलव्याले । अलक्षमर्थेति
 । गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । पचाद्यच् ।
 । पृषोदरादिः ।

अलक्षुरयम् । न । भूषायाम् । कृष्-
 । ल्युट् ।

अलक्षुरिण्युः । वि । भूषके । मण्डने ।
 अलक्षुरोति तच्छीलः । अलक्षुनि
 तीण्युच् ।

अलक्षूर्त्ता । वि । अलक्षुरिण्यौ । अल
 क्षुरयमीले । अलक्षुरोति । तम् ।
 अलक्षूर्मीयः । वि । कार्यार्हे । कर्मच
 मे । क्रियाकरणसमर्थे । कर्मखेकि
 यायै अलक्षसमर्थः । अलक्षचेतिहः ।
 मातापन्नालपूर्वेतिपरवलिङ्गनिषेधा
 त्त्वापकात् समासः । पर्यादयोऽला
 नाद्यर्थ इतिवा ।

अलक्षारः । पुं । हारादौ । कङ्कणाद्या
 भरणे । अयालक्षारधारणदिनमुच्य
 ते । देवत्यन्विधनिष्ठासुहस्तादिष्व-
 पिपञ्चसु । गुरुशुकबुधस्याङ्गिष्वल्पा-
 लक्षारधारणम् । अनिष्टेष्वपिनिर्हि
 टंवल्लक्षारधारणम् । उदाह्वराज
 सम्माने ब्राह्मणानाम्ब्रह्मसम्माने । शिर
 स्त्र्यमुकुटहारः कुण्डलपञ्चदन्तजा ।
 कङ्कणवालकश्चैवमेखलाष्टावितिक-
 मात् । प्रधानभूषणान्येषु यन्मांसं

अलव्य

नि निश्चयः । पद्मरागश्चवज्रविज
योगोविदास्तथा । मुक्तावैदूर्यनी
लानितयामरकतंक्रमात् । आदि
त्यादिदशजानां सर्वसम्पत्तिदाम-
ताः । सुवर्णेनापिघटनासर्वेषामुपयु-
ज्यते । प्रधानभूषणेष्वेवमप्रधाने न
मिश्चयः । प्रधानभूषणंप्रायः शिर-
सोह्यमिधीयते । तस्यप्रधानभूषत्वा
दित्याहभृगुनन्दनः ॥ सुखदामणयः
शुद्धादुःखदादोषशालिनः । अतोम
खीनांवस्थामिलक्षणां यथाक्रम-
मितियुक्तिकल्पतरुः ॥ मणिविशेषल-
क्षणानितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि ॥ काव्या
लङ्कारे । उपमादौ ॥ सप्तविधः ।
शब्दालङ्कारोऽर्थालङ्कारश्च । तल्लक्ष-
णोदाहरणान्युपमादितत्तच्छब्देव-
लोकनीयानि ॥ चतुष्कलेशेषगुरोः
॥ ५ संज्ञायाम् । अलंक्रियतेऽनेन ।
डुकुञ् । घञ् ॥

अलङ्कृतः । वि । भूषिते ॥ अलंक्रियते-
स्म ० । क्तः ॥

अलङ्क्रिया । स्त्री । भूषायाम् अलङ्कार-
साधशोभायाम् ॥ अलंकरणम् ।
कृञ् । शच् । टाप् ॥

अलङ्घ्यम् । पुं । धूमसंहर्तौ ॥

अलव्यः । वि । अप्राप्ते ।

अलव्यभूमिकत्वम् । न । कुतश्चिन्निमित्तम्

अलका

त्वात् समाधिभूमेरलाभे ॥

अलम् । ॥ भूषणे । पर्याप्तौ । वारणे
। निषेधे ॥ निरर्थके । शक्तौ । अत्य-
र्थे ॥ अवधारणे । अलति अलनं वा
। अलभूषणादौ । बाहुलकादम् ।
अलम्पुरुषीशः । वि । प्रतिमत्तादौ ।
अलंपुरुषायेत्यर्थे अषड्चेतिखः ।
अलम्बुषः । पुं । प्रहस्ते । छर्द्दे । राक्ष-
सान्तरे ।

अलम्बुषा । स्त्री । मुण्डीर्याम् । स्वर्गे
श्याभेदे । लज्जालुप्रभेदे । गलाया-
म् ॥ अलम्बुषालघुः स्वादुः कृमिपित्त-
कफापहेत्यस्यागुणाः ॥

अलम्बुसाः । पुं भूम्नि । देशविशेषेषु ।
अलर्कः । पुं । प्रतापसे । धवलार्के । य-
था । अलर्ककुसुमं दृष्यं लघुदीपन-
पाचनम् । अरोचकप्रसेकार्शः का-
सश्वासनिवारणमिति ॥ उन्मत्तशुनि-
। विचित्रकुक्कुरे । नृपान्तरे । अल-
ति । अलभूषणादौ । कृप् । अल्-
चासावर्कश्च ॥ यदा । अलमर्कते अ-
र्च्यते वा । अर्कस्तवने अर्चपूजायां
वा । घञ् । शकन्ध्वादिः । जन्तुवि-
शेषे ।

अलर्ककः । पुं । अलर्कार्थे ॥

अलले । ॥ पिशाचभाषयासंवाधने ॥

अलवालम् । न । आलवाले । लवमा-

अलातः

लाति । लाभादाने । मूलविभुजादि
त्वात्कः । नञ्समासः ॥

अलसः । वि । अवश्यकर्तव्येष्वप्रवृत्ति
शीले । क्रियामन्दे । क्रियाजडे । शी
तके । यथा । स्त्रीभिः शतद्वय्यी
भिरलसः परिभूयते । इतिकामंद
के । अयं हि सततोक्ता ही दुर्बलोपि
समश्रुते इति च ॥ पुं । उदरोगे प्रभे
दे । यथा । क्लिप्नाङ्गुल्यंतरौपादौ क
ण्डूदाहकान्वितौ । दुष्टकर्दमसंस्प
र्शादलसंतं विभावयेदिति । द्रुमभेदे
॥ नलसति । लसश्चेष्टा । पचाद्यच् ।

अलसकः । पुं । उदररोगविशेषे । अ
स्यस्वरूपन्तु । कुक्षिरामकृते ऽस्य
र्थप्रताम्येत् परिकूजति । निरुद्धो मा
नस्यैव कुक्ष्यावुपरिधावति । वातव
र्चोनिरोधस्य स्यात्त्यर्थं भवेदपि । त
स्यालसकमाचष्टे तृष्णोक्ता रौच्यस्य
तु । इति ॥

अलसा । स्त्री । हंसपद्याम् । टाप् ।

अलसीका । स्त्री । शरीरजोदकविशेषे
। उक्तं च चरकेण । आमगंधयत्तुमां
सत्त्वगन्तरे व्रणगतमुदकंतदलसीका
शब्दलभते इति ।

अलसेखणा । स्त्री । स्त्रीविशेषे । अल
से ईक्षण्यस्याः ।

अलातः । पुं । न । अङ्गारे । उल्लुमुके ।

अलिङ्गः

अर्दुदग्धकाष्ठे ॥ लानम् । लाभादाने ।
क्तः । नलातमस्य ॥

अलावुः । स्त्री । तुम्ब्याम् ।

अलावूः । स्त्री । तुम्ब्याम् । नलन्वते ।
लविश्वसंसने । नलिलम्बेर्नलोप
श्चेत्युक्तं । अलावूः कथितातुम्बी
द्विधा दीर्घाचवर्तुला । मिष्टतुम्बी फ
लं हृद्यं पित्तश्लेष्मापहङ्गुरु । दृष्यं क
चिकरं प्रोक्तं धातुपुष्टिविषङ्गं नम् । अ
लावुका फलं दीर्घघृते पक्वं सजीरक
म् । दुग्धसैन्धवचूर्णे न संसिक्तं त्वनुशो
धितम् ॥

अलावुकटम् । न । तुम्बी रजसि । अ
लावूनां रजः । अलावूतिलोमाभङ्गा
भ्यो रजस्युपसंख्यानमिति कटच् ।

अलारम् । न । कपाटे ।

अलिः । पुं । स्त्री । मुरायाम् ॥ पुष्पलि
हि । कोकिले । काके । दृष्टिके ।
अलति दंष्ट्रे समर्थो भवति । अलभू
षणादौ । सर्वधातुभ्यङ् ।

अलिकम् । न । ललाटे ॥ अलति अ
ल्यते वा । अल० । बाहुलकादिकन् ।

अलिकुलसकुलः । पुं । कुलकवृक्षे ।

अलिङ्गः । वि । सर्वसंसारधर्मवर्जिते
परमात्मनि । लिङ्गं बुद्ध्याद्यविद्यमान
मस्येति । सन्निहितमपि न लिङ्ग्यतर-

तिवा ॥ धर्मध्वजित्वरहिते ॥ अलङ्ग

अक्षिप्रि

अक्षिप्रि

अक्षिजिह्वा । स्त्री । अक्षरसने । जिह्वो
परिचुद्रजिह्वायाम् ।

अक्षिज्वरः । पुं । मणिके । मांठ इति
ख्याते । अक्षनम् । अक्षभूषणादौ ।
इक्षुष्यादिभ्यः । इन्वा । अक्षिसाम
र्थं चरयति जृष्टासिवा । जृष्टवयोहा
नौ जृष्टवयोहानौवा । अण् अच्वा ।
पृषोदरादिः ॥

अक्षिदूर्वा । स्त्री । मासादूर्वायाम् ।
अक्षी । पुं । दक्षिके । भ्रमरे । अक्षमर्थो
ऽस्यास्ति । ब्रीह्यादित्वादिनिः । अ
क्षवानां भ्रमाचेटिलोपः । यद्वा । अ
लोहद्विकलांगूलम् । तदिवास्त्यस्य ।
अक्षरनिः ।

अक्षिन्दः । पुं । प्रघाणे । वहिर्द्वारप्रको
ष्ठे । द्वारप्रकोष्ठा वहिर्द्वाराग्रवर्तिच
तुक्के ॥ द्वारवहिर्भागे । अक्ष्यतेभूष्य
ति । अक्षभूषणादौ । बाहुलकात्
किन्दच् ॥

अक्षिपकः । पुं । पिके ॥ भृङ्गे । कुक्कुरे ॥
अक्षिपत्रिका । स्त्री । दक्षिकासञ्ज्ञके
चुपे ।

अक्षिपर्णी । स्त्री । वृश्चिकाल्याम् ।
अक्षिप्रियम् । न । कोकनदे । रक्तोत्प
ले ॥ अक्षी मांप्रियम् ।

अक्षिप्रिवा । स्त्री । पाठ्याकृष्टे ।

अक्षीक

अक्षिमकः । पुं । मेके । पिके ॥ अक्षी ।
भ्रमरे । पद्मकेशरे । मधूके । इति
मेदिनिकारः ।

अक्षिमोहा । स्त्री । मक्षिकारीकृष्टे ।
अक्षिम्यका । पुं । पिके ॥ अक्षी । मधूके
केशरे । मधूके । मेके । इतिहेम
चन्द्रः ॥

अक्षिष् । पुं । सततंगनचारिणिश्च या
क्षप्रसिद्धे पञ्चविधेषु । तत्राचोदा
हरन्तिवेदान्तेषु वार्त्तिककाराः । अ
क्षिष्ठः पक्षिणः पुत्रोभगनाञ्जातिभूत
लम् । स्ववोधाभावतः स्वस्त्वोध्येया
त्यञ्चरंपुनरिति ॥

अक्षिवल्लभा । स्त्री । पाटलैः फलैश्च
याम् ।

अक्षिवाहिनी । स्त्री । केवेरइतिकोक्कन
देशप्रसिद्धे केविकापुष्पे ।

अक्षीकम् । न । अप्रिये । दिवि । मासे ।
अक्षति अक्ष्यतेवा । अक्षभूषणादौ ।
अक्षीकादयश्चेतिसाधुः । असञ्ज्ञे ॥
अक्षन्यनेना ऽधोगतिम् । अक्ष
अक्षीकादिः ।

अक्षीकमत्स्यः । पुं । रिक्कवृत्तिख्याते
॥ यथा । माघपिष्टिकयाक्षितं नगव
ल्लीदलंमत्तत् । तत्पुंसंस्वेदयेद्युक्त्या
स्थाल्यामास्तारकोपरि ॥ ततोनि
ष्कास्यतंसंस्वयंतसत्तेलेन भर्जयेत् ॥

अलम्

अलीकमस्य उक्तोयंप्रकारः पाकप-
तैः । तं वृत्ताकभटिचेष वास्तूकेन
चभक्षयेत् । अलीकमस्यकोरुच्यो
वृष्योवल्थोऽतिपुष्टिदः । वातहृच्छु-
क्रदः प्रोक्तः किञ्चित्पित्तं प्रकाशयेदि-
ति ।

अलुब्धः । वि । निर्लोभे । लोभहीने ।

अले । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलेपकम् । न । निरवशे ।

अलेले । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलोकः । पुं । अतलादिसप्तसु । नलो-
क्यते अस्माभिः । लोका० । घञ् ।

अलोकाकाशास्तिकायः । पुं । लोका-
नां वहिर्भूताकाशे ।

अलोभः । पुं । लोभाभावे । वि । तद-
ति । यथा । अलोभीस्यात् प्रजावि-
त्तेष्टृच्छीयात् सम्मितंकरम् । रक्ष-
न्नङ्गीकृतं धर्मं पुत्रवत्पालयेत् प्रजा-
इतिराप्तोर्धः ।

अलोभी । वि । लोभरहिते । अलो-
भोस्वास्तिइति ।

अलोलुपः । वि । इन्द्रियाणां विषयस-
न्निधानेऽप्यविक्रियपुरुषे ।

अलौकिकः । वि । लोकातीते । लौ-
किकप्रत्यक्षाविषये । अमानुषिके ।
नलौकिकः ।

अल्पायुः

क् । स्तोके । अल्पतेवार्थते । अल-
भूषणादौ । बाहुलकात्पः । स्त्रो-
स्वल्पे । मर्त्ये ॥

अल्पकम् । वि । अल्पार्थे । कृपणे ।

पुं । यवासे । अल्पमेवस्वार्थेकः ।

अल्पकेशी । स्त्री । भूतकेश्याम् ।

अल्पगन्धम् । न । रक्तकैरवे ।

अल्पतनुः । वि । स्वल्पदेहवति । पृथ्वी

। खर्वे । दुर्बले । अल्पास्थियुक्ते ।

अल्पतनुः शरीरमस्य ।

अल्पप्रज्ञः । वि । अल्पमेधसि । अल्पा-
प्रज्ञायस्यसः ।

अल्पप्रमाणकः । पुं । चेलाने । चेलो । चे-
लातरमूज इति गौडभाषाप्रसिद्धे
फललताविशेषे । वि । अल्पमाने ॥
अल्पप्रमाणमस्य ।

अल्पबुद्धिः । वि । मन्दे । अल्पाबुद्धिरस्य ॥

अल्पमारिषः । पुं । तण्डुलीये । चंडरा-
ई इति प्रसिद्धशाके । अल्पस्यासौमा-
रिषश्च ॥

अल्पमेधाः । पुं । मन्दप्रज्ञत्वेन वस्तुवि-
वेकासमर्थे । अल्पप्रज्ञे । अल्पामेधा-
यस्य । नित्यमसिच् प्रजामेधयोः ।

अल्पशमी । स्त्री । शमीरे ।

अल्पसरः । न । वेश्मते । अल्पंचतत्सर-
श्च ॥

अल्पायुः । पुं । छागे । वि । मितायुषि

अवका

। अल्पम् आयुर्गस्य ।

अल्पिका । स्त्री । मुन्नपण्याम् । अल्प
मात्रायाम् ।अल्पिष्ठुः । त्रि । स्वल्पे । अप्यल्पे ॥ अय
मेधामतिशयेनाल्पः । अजादीगुणव
चनादेवेतीष्ठुन् ।अल्पीयान् । चि । स्वल्पे । अलीयसि । अ
यमनयोरतिशयेनाल्पः । अजादी
गुणवचनादेवेतीयसुन् ।अल्पा । स्त्री । मातरि । अम्नायाम् । अ
थर्वणस्तोक्तायां परदेवतायाम् ॥
अव । । व्याप्तौ । निश्चये । अनादरे
। असाकल्ये ।अवकटः । त्रि । अवाचीने । अवकुटारे
। अवाचीनः । अवात् कुटारश्चेति
चात्कटच् । न । वैरूप्ये ।अवकम्पितः । चि । कम्पिते । पुं । बुद्धा
न्तरे ।अवकरः । पुं । सम्मार्जन्यादिचिप्ते धू
ल्यादौ । सङ्करे । अवकीर्यते । क
विच्छेपेहिंसायां वा । ऋदोरप् ।अवकर्षः । पुं । अनुकर्षे । अवकृष्यते ।
कृष् । घञ् ।अवकलितम् । चि । ट्टे ॥ इतिधरणिः ॥
अवकल्कनम् । न । मिश्रीकरणे । चि
न्तने ।

अवकाशः । पुं । अन्तरे ॥ कर्मरहित

अवका

काले । प्रवृत्ते । वया । अवकाशेषु
चोच्छेषु नदी तीरेषु चैव ह्रीतिम
नुः । अवपूर्वात् काशतेर्घञ् ।अवकीर्णः । त्रि । अवध्वस्ते । विचिप्ते
। अव कृ० । क्तः ।अवकीर्णी । त्रि । क्षतव्रह्मचर्यादिनिय
मे । क्षतव्रते । स्त्रीसंपर्कात् विप्रुत
व्रह्मचर्यं प्रवमाश्मिच्छि यतौ च ।
व्रह्मचार्यवकीर्णीस्त्रात् कामतस्तु-
त्त्वियं व्रजश्चित्युक्तेः । अवकरश्चम् ।
कृविच्छेपे हिंसायां वा । भावेक्तः । अ
वकीर्णं विचिप्तं व्रतं हिंसनं वा अने
न । दृष्टादिभ्यश्चेतीनिः ।अवकुटारः । त्रि । अवकटे । अवाचीनः
। अवात् कुटारश्च ।अवकृष्टः । चि । वक्षिष्कृते । निष्कासि
ते । अवकृष्यतेऽस्य । कृषविलेख
ने । क्तः ।अवकेशी । त्रि । कालानुत्पन्नफलद्रु-
मे । वन्धे । अफलेवृक्षे । अवसन्नाः
केशायस्यसोवकेशो निष्केशः । सो
स्तिदृष्टान्तत्वेन अस्य । अतइनिः ।
सयथानिष्केशः एवमयं निष्फलः ।
अवकंशून्यमीष्टेत्क्रीलः । सुखजा
तावितखिनिर्वा ।

अवकः । चि । अकुटिले ॥

अवकचेताः । पुं । परमात्मनि । अवकज्जा

अवग

दिश्वप्रकाशवक्रित्यमेव अवस्थित
मेकरूपंचेतो विज्ञानमस्येति । वि
। अकुटिलचित्ते । अवक्रं सरलंचेतो
वस्य ।

अवक्रयः । पुं । मूढ्ये । वक्त्रे । राज-
घाह्येद्रव्ये । वणिग्भिः शुक्लस्थानेप्र-
तिभाह्वमधिपतयेदेये । एतावत्
काव्यमुपयोगार्थं भः । अवस्थान्वादि
मयादीयते मद्यं च युष्माभिरेताव
द्रुमं देय मित्येवंविधेभाटके । भाडा
इति प्रसिद्धे । अवक्रायते ऽनेन ।
कुम्भोद्भवविनिमये । पुंसीतिघः ।
एरजित्यचतुन ल्युटावाधात् ।

अवक्रोदनम् । न । किंश्चिदाद्रंश्चे ।

अवक्षुतम् । न । उपरिक्लृप्तक्षुते ।

अवक्षेपः । पुं । निन्दायाम् ।

अवक्षेपकम् । न । मर्त्तने ।

अवक्षेपणी । स्त्री । वल्गावामितिहेम
चन्द्रः ।

अवगच्छितम् । वि । तिरस्कृतम् । परिभू
ते । अवगच्छतेऽस्य । गणसंख्याने ।
क्तः ।

अवगच्छः । पुं । गच्छत्यत्रये । वरगच्छे ।

अवगच्छति । गच्छृगतौ । अमन्ताहुः ।

अवगतः । वि । मते । ज्ञाते । विदिते ।

अवगम्यतेऽस्य । गच्छृगतौ । क्तः ।

अवगतिः । स्त्री । ज्ञानमात्रे । ज्ञानसा

अवग

मान्ये । अवगम्यतेऽनेन । गच्छृ
क्तिन् ।

अवगमः । वि । मातःजाते । अवगीयते

। इङ् । निशीमनोपीया वगद्या इ

तिवक् गाडोद्भवस्य निपातनात् ।

अवगमः । पुं । माने । अवगम्यतेऽनेन ।

फले । अवगम्यते प्राप्यते । गम् ।

अप् ।

अवगाहः । वि । निविडे । अन्तः प्रवि

ष्टे । निमग्न्ये । अवपूर्वाज्ञाहेः कर्त्तरि

क्तः ।

अवगाहः । पुं । जलद्रोण्याम् । जैका

जलसेचनकाष्ठपात्रे । इतिहलायुधः ।

अवगाहः । पुं । खाने । खानगृहे ।

अवगाहनम् । न । अवलोचने । निम

ग्नने । अवगाहे । गोतामारके न

हाना इतिभाषा ।

अवगीतः । वि । निर्वादे । जनापवादे ।

मुहुर्दृष्टे । दृष्टे । गर्हिते । स्वात

गर्हिते । अवगीयतेऽस्य । गैशब्दे । क्तः

। बुभास्येतीत्यम् । मुहुर्गीते ।

अवगीर्णः । वि । वर्णिते । अवगीर्यते

स्य । गशब्दे । क्तः । अपानाव्निर्गते

द्रव्ये ।

अवगुहः । पुं । दोषे ।

अवगुहनम् । न । योषाशिरः प्रावरण

क्रियायाम् । धूषट कर्मा इतिभाषा ।

अवग्र

योषाननावरकसरन्ध्रवस्त्रे । स्त्रीमुखा
च्छादनवस्त्रे । आच्छादनसमुद्दिष्ट-
मवगुण्ठनमीश्वरि । धूल्यादिसञ्चये-
॥ वेष्टने । मुद्राविशेषे ।

अवगुण्ठिका । स्त्री । योषाग्रावरणक्रि-
यायाम् । अवगुण्ठने । अवनिकाया-
म् ।

अवगुण्ठितम् । वि । चूर्णिते ।

अवगृह्यम् । न । प्रातिशाख्यादिषु पद-
विशेषे । यस्यपदस्यावग्रहः क्रियते त-
चेत्यर्थः ॥ अवगृह्यते ग्रहउपादाने ।
विच्छेदोऽवग्रहेत्यर्थः । पदास्वरिवाद्या-
पक्षेषुचेतिव्यप । ग्रहज्येति सम्प्रसा-
रणम् । कुगतीतिसमासः ।

अवगोरणम् । न । ताडनार्थं यट्यादी-
नामुद्यमे । मारणकं लट्टउठावना
इतिभाषा ॥

अवग्रहः । पुं । दृष्टिरोधे । ज्ञानमेदे ॥
प्रतिबन्धे । गजालिके । हस्तिललाटे
॥ अवगृह्यतेऽङ्कुशेन । ग्रहेरप ॥ वि-
च्छेदे । अवान्तरपदसंज्ञां चयितुं
पदपाठकाले किञ्चत्कालमवसाने ।
अवग्रहणमवग्रहः । ग्रहउपादाने ।
अवपूर्वात्ग्रहेर्धञोभावे ग्रहदृष्टिनि-
श्चिगमश्चेत्यप । स्वभावे

अवग्रहणम् । न । प्रतिरोधे । तिरस्कृ-
तौ । अनादरे ।

अवच्छु

अवग्राहः । पुं । दृष्टिरोधे ॥ अवग्रहणम्
वग्राहः । अवेग्रहेवर्षप्रतिबन्धे इति
अवपूर्वात् ग्रहेर्वाघञ् ॥ ग्राप्ते । आ-
क्रोशेऽवन्योर्ग्रहइतिघञ् । अवग्राहस्ते
भूयात् अभिभवइत्यर्थः ।

अवघट्टः । पुं । गर्त्ते । भूरन्ध्रे ।

अवघातः । पुं । अवहनने । तण्डुलादि
कण्डने । अवहननम् । हनहिंसाग-
त्योः । घञ् । हनस्त्रोचिस्त्रलोः । हे-
हन्तेरितिकुत्त्वम् ।

अवचयः । पुं । पुष्पफलादीनां छेदने ॥

अवचूडः । पुं । अवचूले ॥ अधोलम्बि-
कक्षामे ।

अवचूर्णितम् । वि । पेष्टिते । अवध्वस्ते
॥ चिसमुधादिचूर्णस्यलेखादौ ॥ फ-
ल्गुचूर्णैराचिते । अवचूर्ण्यतेस्म । स-
त्त्यापेतिगण्यन्तात् क्तः । यद्वा । चूर्णये-
षेचुरादिः

अवचूलः । पुं । अवाग्ध्वजकञ्चुके । ध्व-
जाग्रवद्वाधो मुखवस्त्रे । भण्डकेका पट-
का इतिभाषाप्रसिद्धे ।

अवचूलकम् । न । चामरे ।

अवच्छिन्नः । वि । सङ्घचिते ॥ अवच्छे-
दकतानिरूपके । विशिष्टेऽवच्छेदा-
श्रये ॥ अवच्छिन्नतेस्म । छिदि-
त् क्तः ।

अवच्छुरितम् । न । अट्टहासे । अवच्छु-

अवटी

रणम् । कुरच्छेदने । भावेक्तः ।
 अवच्छेदः । पुं । विरामे ॥ सङ्कोचे ॥ वि-
 शेषणत्वे ॥ एकदेशे । परिच्छेदे ।
 अवच्छेदकम् । त्रि । न्यायमतेन अथा-
 य वृत्त्यधिकरणसम्बन्धैकदेशे ॥ इत-
 रव्यावर्तके । विशेषणे ॥
 अवच्छेदकावच्छेदः । पुं । व्यापक-
 त्वे ॥
 अवच्छेद्यम् । त्रि । अवच्छेदावच्छेद-
 कोभयनिरूपणीये ॥
 अवज्ञा । स्त्री । अनादरे ॥ अवज्ञानम् ।
 । आतश्चोपसर्ग इत्यङ् । टाप् ।
 अवज्ञातम् । त्रि । अवमानिते ॥ अव-
 ज्ञायतेऽस्मि । आ अवबोधने । क्तः ।
 अवज्ञानम् । न । तिरस्कारे ॥
 अवटः । पुं । खिले । गर्ते ॥ यथा । र-
 क्षसांगतसत्त्वानामेषधर्मः समातनः ।
 । अवटेयेनिधीयन्ते तेषांलोकाः स-
 नातना इतिरामावयम् । कूपे ॥ कु-
 ल्हाजीविनि ॥ अवन्त्यस्मात् अवर-
 चणादौ । शकादिभ्योऽटन् ।
 अवटनिरोधनः । पुं । नरकविशेषे ॥
 अवटिः । स्त्री । गर्ते ॥ इतिहलायुधः ।
 अवटीटः । त्रि । नतनासिके । अवनाटे ।
 । अवनमनं नासिकायाः । नते ना-
 सिकायाः संज्ञायां टोटञ् नाटच् भट-
 चः । अवटीटञ्चनासिकायानतमस्य

अवसा

स्याः । अर्धचाद्यच् । अवटीटानासि-
 कासा अवस्थस्यपुरुषस्य । अर्धचाद्य-
 च् ॥
 अवटुः । पुं । वृक्षभेदे । गर्ते ॥ कूपे ॥
 पुं । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवापश्चाद्भा-
 गे । ग्रीवायामुत्तमभागे ॥ अवटल-
 ति । टलवैल्लभ्ये । अवटीकतेवा । टी-
 कृगतौ । मितद्रादिस्त्वात् डुः ॥ यद्वा ।
 नवटति । वटवेष्टने वटभाषणे वा ।
 बाहुलकादुः ॥
 अवटोदा । स्त्री । भारतवर्षस्यनद्यन्तरे ॥
 अवडीनम् । न । पश्चिणामवरोहणे ।
 पश्चिणामधोगमने ॥
 अवतंसः । पुं । न । कर्णपूरे ॥ शेष्वरे ।
 । शिरोभूषाभेदे । उत्तंसे ॥ अवतं-
 सयति अवतंस्यतेऽनेनवा । तसिः ।
 सौचोभूषार्थः । पचाद्यच् हलश्चेति-
 घञ्वा ।
 अवतमसम् । न । क्षीणान्धकारे ॥ अव-
 हीनं तमः । अवसमन्धेऽस्तमस इ-
 त्यच् ।
 अवतरणम् । न । अवतारे ॥
 अवतारः । पुं । अवतरणे । अवरोहणे ।
 पुष्करिण्यादौ । देवानांविशेषतो-
 विष्णोर्मूर्त्यन्तरेण पूर्णांशवेशरूपे-
 णपृथिव्यां प्रादुर्भावे ॥ अवतारास्त्वं-
 सङ्ख्यातास्तेष्वेते विशेषतःप्रसिद्धाः

अवतो

। मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहो बवा-
मनः । रामो रामश्च रामश्च वदुः कल्की
च ते दश ॥ अपि च । प्रकृतिर्विष्णुरु-
पा च पुंरूपश्च महेश्वरः । एवं प्रकृति-
भेदेन भेदास्तु प्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरू-
पा कालिका स्याद्रामरूपा च तारिणी-
। वगला कूर्ममूर्तिः स्यान्मीनो धूमाव-
ती भवेत् ॥ छिन्नमस्तानृसिंहः स्याद-
राहश्चैव भैरवी । सुन्दरी जामदग्न्यः
स्यादामनो भुवनेश्वरी । कमला बौद्ध-
रूपा स्यान्मातङ्गी कल्किरूपिणी । स्व-
यं भगवती काली कृष्णस्तु भगवान् स्व-
यम् । स्वयं भगवान् कृष्णः कालीरू-
पो भवेद्भुजे । इति मुण्डमाला । विशे-
षो ललितोपाख्याने द्रष्टव्यः । पुनश्च श्री-
भागवते १ स्कन्धे ३ अध्याये स एव प्रथ-
मं देवः कैमारं सर्गमाश्रित इत्यादि
ना द्रष्टव्यः । तीर्थे । नद्यादि तीर्थे ॥
अवतरत्यनेनास्मिन्वा । तूष्णवनसन्त-
रणयोः । अवेतृस्त्रो घञ् ।

अवतारणम् । न । भूतादिग्रहे । वस्त्रा-
चले । अर्चने । अवरोहणे ॥
अवतीर्णः । त्रि । अवतरणविशिष्टे ।
मादुर्भूते । जलादौ कृतावरोहे ॥
प्रविष्टे ।

अवतोका । स्त्री । स्वयं भूमायाम् । पति-
तगर्भायां गवि । अवगच्छितं तोकम-

अवस

वत्थं यस्याः ॥

अवदंशः । पुं । दंशने । भर्जितद्रव्यचर्च-
खे । मद्यपानरुचिजनकमद्यखद्रव्ये ।
अवदंश्यते पानरुच्यर्थम् । दंशदंशने
। कर्मणि घञ् भावेवा ।

अवदातः । पुं । सिते । गौरे । त्रि । वि-
शुद्धे । शुक्लगुणविशिष्टे । पीतवर्णव-
ति ॥ मनोचे । अवदायते स्म । दैप्-
शोधने । क्तः ।

अवदानम् । न । खण्डने । पराक्रमे ॥
अतिरुत्ते । शुद्धकर्मणि । यथा । वि-
पञ्चगायन्तीविविधमवदानं पुररि-
पेरिति । उशीरे ॥ देः अवखण्डने
दैप्शोधनेवा । भावेऽन्युट् ।

अवदारकः । पुं । खनिचे । चि । विदा-
रणकर्त्तरि ।

अवदारणम् । न । खनिचे ॥ अवदायते
ऽनेन । दविदारणे । गत्यन्तः । ल्युट् ।

अवदाहः । पुं । अवदहने । न । वीरख-
मूले । अवनीयते दाहोऽस्मात् ।

अवदीर्णम् । त्रि । खण्डिते । द्रुते । द्र-
वीभूते धृतादौ । अवदीर्यते स्म । द-
विदारणे क्तः ।

अवदोहः । पुं । दुग्धे ॥ अवदुह्यते । दु-
ह० । कर्मणि घञ् ।

अवद्यम् । त्रि । अधमे । पापे । निन्द्ये ।
नवदति परंगुणम् न उच्यते न उच्यते

अवधू

वा । अवस्थावसाधमावरेफाः कुत्ति
ते इतिवदेर्नजिकर्त्तरियत् । अवस्यप
व्येति तु कर्मवियत् ॥

अवद्योतनम् । न । प्रकाशे । चि । त
इति ।

अवद्रुक् । पुं । हृद् ।

अवधानम् । न । मनोयोगे ॥ अवधुधा
ओत्सुट् ।

अवधारणम् । न । निश्चये । अवधृतौ ।
इयत्तादिपरिच्छेदे । परिमाणनि-
श्चये ।

अवधारितः । चि । निश्चिते । कृतावधा
रणे ॥

अवधार्यः । चि । अवधारणीये । निर्धा
र्ये ।

अवधिः । पुं । अवधाने । सीन्नि । परस्यां
काष्ठायाम् । काले । विले । अवधान
म् । उधाञ् । उपसर्गे घोः किः ।

अवधीरितः । चि । अवज्ञाते ।

अवधूतः । चि । अभिभूते । निवर्त्तिते ।
यथा । अवधूतभयः । वायौ । अव
धुनेति धूञ् । कः ॥ अनादृते ।
योगेश्वरे । सत्त्यासाश्रमिणि ॥ तन्नि
रुक्तिर्यथा । अक्षरत्त्वादरेण्यत्त्वाद्भूत
संसारसङ्कटात् । तत्त्वमस्यर्थसिद्ध
त्वाद्बधूतोभिधीयत इति । अपि
च । योविलङ्घ्याश्रमान् वर्णान् आ

अवन

त्मन्येवस्वितः पुमान् । अतिवर्षाश्र
मीयोगी अवधूतः सकप्यत इति । य
था रविः सर्वरसान् प्रभुङ्क्ते हुताशन
स्यापि हि सर्वभक्षकः । तथैवयोगी
विषयान् प्रभुङ्क्ते न क्षिप्यते पुण्यपा
पैश्चमुदुश्यपि । अत्रत्यो विशेषो
हंसेद्रष्टव्यः ।

अवधूननम् । न । तिरस्करणे ।

अवधूलनम् । न । अवचूर्णने ।

अवधृतः । चि । आकर्षिते । निश्चिते ।

अवधृतिः । पुं । अवधारणे ।

अवध्यः । चि । मारणायोग्ये । यथा ।

अवध्याश्चस्त्रियं प्राहुस्त्रिर्यग्योनिगता
स्वपीति । अपिच । किंत्वयान् श्रुतं
लोके अवध्याः शत्रुयोधित इति । अव
ध्यवधे पापमुक्तंमनुना । यावानवध्य
स्यवधेतावान् वध्यस्य मोक्षणे । अ
धर्मो नृपतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियच्छत इ
ति । ८ अध्याये २४८ श्लोकः ।

अवध्वंसः । पुं । परिच्छागे । निन्दने ।

अवचूर्णने ।

अवध्वस्तः । चि । परिच्छक्ते । निन्दिते
। अवचूर्णिते ॥ अवध्वस्यते स्म । ध्वं
सुगतौ च । कः ।

अवनम् । न । प्रीतौ । रक्षणम् । प्रीण
ने । अवरक्षणादौ । ल्युट् ।

अवनतम् । चि । अवाग्भूते । आनते ।

अवने

अवनमतिष्म । यमप्रकृते । नश्य
र्त्तुं तित्तः । अनुदात्तोपदेशेऽन्यनुना
सिकलोपः ।

अवनतिः । स्त्री । विनये । अनौदुत्ये ।

अवनदुः । त्रि । प्रत्युप्ते ।

अवनाटः । त्रि । नतनासिके । नासि
कायाः नतम् । नतेनासिकाया इति
नाटच् । तद्योगान्नासिकाऽवनाटा ।
सा अस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ।

अवनामः । पुं । प्रणामे । अवनमनम् ।
अवणमोघञ् ।

अवनायः । पुं । अधोनयने । निपातने ।
अवनयनम् । णीञ् प्रापणे । अवो
दोर्मिय इति घञ् ।

अवनिः । स्त्री । भुवि । अवति अस्थते
वा । अवरक्षणादौ । अर्त्तिस्त्वधृधमी
त्यनिः ॥

अवनित्तः । त्रि । चाक्षिते ॥

अवनी । स्त्री । स्थिरायाम् । भूमौ । वा
यमाणायाम् । कृदिकारादिति वा
ङीष् ।

अवनीपतिः । पुं । राजनि । अवन्याः
पतिः ॥ अवनीं पातिवा । पारक्षणे
पातेर्ङितिः ॥

अवनेजनम् । न । प्रक्षालने । हस्तसंस्का
रे । अवणिजिर् । ल्युट् । पिण्ड
प्रदानार्थमास्तृतकुशोपरिजलसे -

अवभ

चने ॥

अवन्तयः । पुं । देशभेदे । माक्षवेणु ॥

अवति । अवरक्षणादौ । बाहुचका
क्षिप् ।

अवन्तिका । स्त्री । उज्जयिन्याम् ॥

अवन्तिसेमम् । न । काञ्जिके । अवन्ति
षु अभिषुतं सेमम् । शाकपार्थि
वादिः ।

अवन्ती । स्त्री । देशभेदे ॥ वध्या । तास
पर्णा समासाद्यैस्त्वादुमिखरोद्धतः ।
अवन्तीसंज्ञकोदेशः कालिकातपति
पृतीति ॥

अवपातः । पुं । विले । निपाते । अधः
पतने । अवपतनम् । पत्लृ० । घञ् ।
गजग्रहणगर्त्ते । अवपातस्तु चक्ष्यर्थे
गर्त्ते छत्रेष्टणादिनेतियादवः । औ
घी इतिभाषा ।

अवपाचितः । षि । भिक्षोदकीकृते अ
पपाचिते ॥

अवपाशितः । त्रि । वदु ॥

अवपुतः । त्रि । अवतीर्णै । सप्तसैवाव
तीर्णै ।

अवबुदुः । त्रि । अनुभूते ॥

अवबोधकः । पुं । परिदीपके ॥ अवबो
धयति । बुध । ग्वुल् ॥

अवभर्जितः । त्रि । दग्धे ॥

अवभासः । पुं । साक्षात्कारे ॥

अवस

अवभासकः । वि । प्रकाशके ।

अवभृजः । पुं । हीचान्तयज्ञे । मुख्ययज्ञ
ज्येष्ठयज्ञविशेषे । प्रधानकर्मसमाप्तौ
क्रियमाणेष्टविशेषे ॥ यज्ञाद्भूत
ज्ञानविशेषे ॥ अवभ्रियते । नन । तु
भृजधारणपोषणयोः भृजभरणयोः ।
अवेभृजइतिक्व न ॥

अवभ्रटः । वि । नतनासिके ॥ अवभ्रतं
नासिकायाः । नतेनासिकायाः संज्ञा
यामितिभ्रटच् । अवभ्रटं च नासिका
यानतमस्त्यस्याः । अर्धभाष्यच् । अ
वभ्रटानासिकास्त्यस्य पुषस्य । अर्ध
भाष्यच् ॥

अवमः । वि । कुक्षिते ॥ अवम्यस्मादा
त्मानम् । अवम्ययादौ । अवम्येति
सूत्रेणावतेरमः प्रत्ययानिपातितः
॥ अवोभवोवा । अवोधसेर्लोपश्चे
तिमः । न । अवमदिने ।

अवमतम् । वि । अवमानिते ॥ अवम
न्यतेस्म । मनञ्जाने । क्तः ॥

अवमतिथिः । स्त्री । स्युस्तिस्त्रुस्तिजयो
वारे एकस्मिन्नावमातिथि रिति ल
प्तिरितिथौ ॥

अवमदिनम् । न । अवमे । यथा । ति
थ्यन्तद्वयमेकोदिनवारः स्पृशति यत्त
द्भवत्यवमदिनम् । अश्चार्धः । दिनेता
वहारद्वयंभवति वारप्रवृत्तिकात्

अवस

पूर्वमेकोवारस्तत्परं चान्यः । तद्वदिन
स्याहोरात्रस्य एकोवारस्ति चान्यद्वयं
तिथिद्वयं वा यत्तदिने स्पृशति तद्वज्रम
दिनम् । वारप्रवृत्तिकात् परं पर
दिनसूर्योदयावधौ कवारेण तिथ्यन्त
द्वयस्यर्धे तिथिद्वयस्यर्धे वा अवमदि
नं स्यादित्यर्थः ॥

अवमन्ता । वि । अवमानस्यकर्त्तरि ॥

अवमन्यते । अवपूर्वाभनेस्तृच् ।

अवमर्हः । पुं । पीडने । अवमर्हं नम् ।
मृद्वोदे । घञ् ॥

अवमर्शः । पुं । नाटकसन्ध्यन्तरे ।

अवमानना । स्त्री । अवमानायाम् ॥ अव
माननम् । मनेर्मान्तायुच् ।

अवमानितम् । वि । अवमानते । अवमा
न्यतेस्म । मानपूजायाम् । क्तः ॥

अवमूर्द्धशयः । वि । अधोमुखशायिनि ॥

अवनतो मूर्द्धायस्तः । अवमूर्द्धाशेते
शीङ्स्वप्ने । पार्श्वदिषूपसंस्थानाद्घच् ।

अवमोहनम् । न । परिवर्त्तने ।

अवमोहनी । स्त्री । परिवर्त्तनशीलाया
म ।

अवयवः । पुं । अङ्गे । प्रतिघातेसूदाह
रणोपनयनिगमनान्य ऽनुमानावय-
वाः । अवयौति । युमिश्रणे । पञ्चाय
च् ॥

अवरः । वि । अरमे । पश्चाङ्गवे । अधमे ।

अवर

कार्ये । न । गजास्त्रयज्जादिदेवे ।
 अवरति । रादाने । आतश्चोपसर्ग
 रतिकः । यदा । नष्टोतिप्रियतेवा ।
 हज्वरखे । अन् ग्रहद्विच्यवा ।
 अवरजः । पुं । कनिष्ठधातरि । यवीय
 सि । शूद्रे । अवरस्मिन् काले जा
 तः । सप्तम्यांजनेर्धः ॥
 अवरजा । स्त्री । कनिष्ठायांभगिन्याम् ।
 अवरतः । । पश्चादर्थे । अवरस्तात् ।
 तसिन् । अवरस्तादर्थे । विभाषाप
 रावराभ्यामित्यतस्तुच् । अवरतोव
 सत्त्यागतोरमणीयंवा ॥
 अवरतिः । स्त्री । विरतौ । उपरामे ॥ अ
 वरमखम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ।
 अवरप्रोक्तः । त्रि । प्राकृतवृद्धिनेक्ते । ही
 नमतिमाप्रोक्ते । अवरेणप्रोक्तः ।
 अवरवर्षः । पुं । स्त्री । शूद्रे । वृषले ।
 अवरोऽधमेवर्षोऽस्य । अवरश्चासौ
 वर्षश्चेतिवा ।
 अवरवर्षकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । अवरव
 र्षयव ।
 अवरव्रतः । पुं । अर्के ॥ चि । हीनव्रते ।
 अवरस्तात् । । अवरः । अवस्तादर्थे ।
 अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्तात्
 अवरस्याः अवरोऽवरावावसत्त्याग-
 तोरमणीयंवा । दिक्चन्द्रेभ्यश्च्यस्ता
 तिः तत्सन्धियोमेनविभाषावरस्येति

अवरो

अवरस्यपक्षेऽवादेशाभावः ।
 अवरा । स्त्री । भवान्याम् । पार्वत्याम् ॥
 अवराह्याम् । त्रि । अवराहभवे । अवरा
 ह्यभवम् । परावराधमोक्तमपूर्वाच्चे-
 तियत् ।
 अवरीक्षम् । चि । धिक्कृते । अवरीवते
 स्म । रीङ्स्त्रवणे । क्तः ।
 अवरुणः । चि । भजे ।
 अवरुद्धः । त्रि । स्वगिते । आच्छादिते ।
 अवरुद्धा । स्त्री । अन्तःपुरचारिण्यांभो-
 ग्याणांकर्मकर्याम् ।
 अवरुद्धः । चि । अवतीर्षे ।
 अवरोधः । पुं । तिरोधाने । राजदारेषु
 । शुद्धान्ते । रीजस्त्रीगृहे ॥ अवरोध
 तेऽच । रुधिरावरणे । घञ् ।
 अवरोधकः । त्रि । रोधकारके । अवरो
 धकर्त्तरि । अवरोधयति । अवपूर्वा
 त् रुधेर्युक् ।
 अवरोधनम् । न । राज्ञामन्तःपुरे । अ
 वरुध्यतेऽच । रुधिरावरणे ।
 ल्युट् । अवरोधकरणे रोकना इति
 भाषा । यथा । कण्ठावरोधनमिति ।
 अवरोधायनम् । न । अन्तःपुरे ।
 अवरोधिकः । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे ॥ अव
 रोधेनियुक्तः । तच्चमिबुक्तरितिठक् ।
 संज्ञापूर्वकस्त्वादृष्टभावाः । अवरोधो
 स्यास्तिवा । ठन् ।

अवस

अवरोपितः । वि । उदासिते ।

अवरोप्यमाणः । वि । अवतार्यमाणे ।

बहेत्यन्तास्त्रर्मखिलः । ज्ञानम् । ब-
हः । पोन्वतरस्यामितिपः ।

अवरोहः । पुं । अवतारे । अवतरणे ॥

आरोहे । तरुमूलात्प्रभृतिवृक्षाग्रप-
र्यन्तं गतायां गुडूयादिलतायाम् ।
क्षतोद्गमे ॥ अधोगतौ । स्वर्गे ॥ अव-
रोहतिक्षन्ते । बह्वीजजन्मनि ।
पाचाद्यच् ॥

अवरोहशास्त्री । पुं । प्रवृत्त्ये ।

अवरोहिका । स्त्री । अश्वगन्धालता-
याम् ॥ .

अवरोही । पुं । वटद्रुमे ।

अवर्णः । पुं । निन्दायाम् । परिवादे ।

वर्ण्यते । वर्णं वर्णने । घञ् । वर्णः ।
प्रशंसा । तद्विरुद्धोऽवर्णः ।

अवलयः । पुं । न । देहमध्ये ॥ वि ।

लयमाणे । संलये । लय्यतेऽयम् । ल-
येसंगे । लुप्यन्त्येति साधुः । यद्वा ।

लज्जतेऽयम् । ओलरजो मीडने । ग-

ल्यर्थेतिक्तः । स्त्रीरिति सलोपः । ओ-

दितश्चेतिनत्वम् । स्त्रीदितइतिनेट् ।

अवकृष्टमवसक्तं वा लयम् । प्रादये-

गतेतिसमासः ।

अवलम्बः । पुं । आधारे । अवलम्बने ।

अवलम्बनम् । न । आश्रये । यद्वा । प्र-

अवले

तिबहुलानुपगतेति सिधौविषयत्वे

मेतिबहुसाधनता । अवलम्बनादि

नभर्त्तुरभूत् पतिष्यतः करसहस्रम

पीतिमाघे ८ सर्गः । पुं । हृदयस्य

कफे ।

अवलम्बितम् । वि । अविलम्बिते । आ-

श्रये । संश्रिते । आश्रिते । बलादि

नारुहे ॥ अधोलम्बायमाने । अवल-

म्बतेऽयम् । लविः । लोधिकरणे चेति-

क्तः ।

अवलम्बितः । वि । गर्वेणविवेकहीने ।

अवलम्बिता । स्त्री । अवलम्बारे ।

अवलम्बिता । पुं । अवलम्बावे । देहसुरो-

गादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृ-

शीभावे ।

अवलीढः । वि । भक्षिते । कृतावलेहे ।

अवलीला । स्त्री । अवलायाम् । अना-

यासे ।

अवल्लुगनम् । न । लुग्यने । लोटनारति

भाषा ।

अवलेपः । पुं । गर्वे । लेपने । दृष्ये ॥

सङ्गे । अवलेपनम् । लिप् उपदेहे ।

घञ् ।

अवलेपनम् । न । प्रक्षणे । विलेपने ।

मलना । इतिभाषा ।

अवलेहः । पुं । लेह्यौषधे । अवलिह्य-

ते । लिहेर्घञ् । तल्लक्ष्यं पर्यायाश्च

अवश्य

बबा। काबादेर्बत्पुनः बाकात् चनत्वं
सारसक्रिया। सोबलेहन्तेहसप्राश
इत्युच्यते वृधैरिति वैद्यकपरिभा
षा।

अबलेहनम्। न। लेहने। जिह्वयाभा
स्वादने। चाटना इतिभाषा।

अबलोकनम्। न। आलोके। दर्शने।
अनुसन्धाने। लोकादर्शने। स्मृट्।

अबलोकितम्। वि। निरीक्षते। देखा
इतिभाषा। पुं। लोकनाथे। बुद्धि
शेषे। नपुंसके भावेक्तः। न। प्रेक्षक
क्रियायाम्।

अबलाजः। पुं। सोमराज्याम्। वि।
असाधुजे। अबलोरशोभनाज्जातः
। कृष्णवर्णसोमराज्याम्। राज्ञश्च इ
तिमौलभाषा।

अबवादः। पुं। निन्दायाम्। आत्ताया
म्। विस्तम्भे॥ अबाऽऽलम्बने। कार्य
मवलम्ब्यवदनमच। वदेर्घञ्।

अवशः। वि। निःश्रेयससाधनायाऽप्रय
त्नमाने। परतन्त्रे। अस्वाधीनशरी
रे॥ अविद्याकामकर्मादिपरवशे।
प्रतिकूले। नविद्यतेवशमायत्तत्त्वंय
त्तसः।

अवशिष्टः। वि। उर्वरिते। परिशिष्टे।

अवश्यम्। १। निश्चये। अवश्यनिवा
रणे। नित्ये॥ प्रयत्ने॥ अवश्यायते

अवश्य

श्रैङ्गता। उम्भस्ववः॥ सुम्पेहव
श्वमःकृत्ये। यथा। अवश्याय्यम्।
अवश्यजावश्यके इति कुत्वं न॥ वि।
अनायसे।

अवश्या। स्त्री। कुञ्ज्याम्। वि। अना
यसे।

अवश्यायः। पुं। नीहारे। अभिमाने।
दर्पे। अवश्यायते शैत्यमापद्यते।
श्रैङ्गता। श्याद्यधेतिङ्। आतो-
युगितियुक्।

अवश्रयणम्। न। बुद्ध्यादितोऽवतर्ग-
स्थापने।

अवष्टब्धः। वि। अविदूरे। आसन्ने।
आक्रान्ते। अवष्टम्बिते। अवष्टम्बले
म्। अविस्तम्भे स्तम्भुरोधनेवा। स्तः
। स्तम्भेः अवाप्तेतिषः। अवाप्तालम्ब
नेतिङ्। अविदूर्येस्तम्भेः अवि-
धानादवष्टब्धशब्द आसन्नपर इति-
अवन्तीनावष्टब्धे इत्यधमनोऽस्यायां
स्थितम्।

अवष्टम्भः। पुं। स्वर्णे। स्तम्भे। मारम्भे
। सौष्ठवे॥ अवष्टम्भनम्। अम्भुरोधे
। घञ्।

अवष्टम्भणम्। न। मचब्धे।

अवः। १। बाह्ये। बहिरर्धे। अवोयच्छ
ति। अवस्तादर्थे। अवस्थान्।
वरस्याम् अवस्थान्। अवस्थान्। अव

अवस

रोऽवरावा वसत्यागतोरमणीयं वा
। पूर्वाधरावराणा मिश्रसिस्तस्तन्नि
योगेनावरस्थावादेशश्च ॥

अवसः । पुं । अर्के । भूपे । अवति । अ
वरक्षणादौ । अत्यविचभात्यादि-
नाऽसच् ॥

अवसक्तः । वि । लभे ।

अवसविधका । स्त्री । पः । दृढ्ये । पर्य
ङ्के ॥

अवसङ्गीनम् । न । पक्षिणोऽधःपतने
शोभनवत्तायाम् ।

अवसन्नः । वि । प्राप्तावसादे । विदमो ।
अवासदत् । षड् । गत्यर्थेति क्तः ।

अवसन्नता । स्त्री । खेदे । भावे तल् ।

अवसरः । पुं । प्रस्तावे ॥ शिष्यजिज्ञा-
सानिष्ठुत्ताववश्यवक्तव्यत्वरूपे सङ्ग-
तिविशेषे । अनन्तरवक्तव्यत्वमवसरः
। यद्योपमानेऽवसरसङ्गतिरिति जग-
दीशतर्कालङ्कारः । वस्तरे । मन्त्रभे-
दे । वर्षणे । अवसरणम् । सृगतौ ।
वाहुलकादप् । अधिकरणेपुंसिसंज्ञा-
यामिति घोषा । योग्यकाले ।

अवसरालयः । पुं । अर्द्धरात्रे ।

अवसर्गः । पुं । निरवग्रहे । स्वतन्त्रे ॥ अ
वसर्जनम् अवसृज्यते वा । सृज् ।

घञ् ॥

अवसर्पः । पुं । चारे । अवसर्पति । सृष्ट् ।

अवस्का

गतौ । पञ्चाक्षच् ॥

अवसर्पिणी । स्त्री । वैद्वकस्ये । सत्तु-
दशकोटिकोटिसागरवर्षेणसमाप्य-
ते ।

अवसादः । पुं । अवसन्नस्ये । विषादे ।

अवसदनम् । षड् । भावे घञ् ।

अवसादनम् । न । नाशे । शैथिल्यापा-
दने ।

अवसानम् । न । समापने । विरामे ।
पर्यन्ते । सृष्टौ । सोमायाम् । घात
कर्मणि । ल्युट् ॥

अवसायः । पुं । शेषे । समाप्ते । नि-
श्रये ॥

अवसायकः । पुं । अवसानकरे । स्यते
गर्ह्यन्तात् ण्वुल् ।

अवसितम् । वि । कृद्वे । परिपक्वमर्हित
धान्ये । ज्ञाते । गतौ । अवसाने । अव-
सानगते । समाप्ते । सम्बन्धे । विष्-
वन्धने इत्येतस्यावपूर्वस्यनिष्ठायांरूप-
म् । अवस्यतिस्म अवसीयतेस्मवा ।
घातकर्मणि । क्तः । द्यतिस्यतीती-
त्वम् ।

अवसृष्टम् । वि । निः सृते ।

अवसेकिमः । पुं । वटके । वडादितिस्था-
ते । इति हेमचन्द्रः ।

अवस्कनः । पुं । शिविरे । विजिगीषूणां
निवेशस्थाने । अवस्कन्दति । स्कन्दि-

अवस्था

२०॥ पचाद्यच् । अवगाहने ।

अवस्कन्दनम् । न । अवतरणे । अवगाहने ।

अवस्कारः । पुं । विप्रायाम् । अपाने । गुह्ये । उपस्थे । गोप्ये । अवकीर्णते क्षिप्यते । हविष्ये । ऋदोरप् । कक्षादिः । वर्षस्त्रेऽवस्कार इतिवासायुः ।

अवस्तात् । । अवरे । अवोर्ध्वे । अवस्मिन् अवस्याम् अवस्तात् अवस्याः अवरोऽवरावा वसत्यागतोरमणीयंवा । दिक्छब्देभ्य इत्यस्तातिः । विभाषावरस्येतिपक्षेऽवादेशः ।

अवस्तारः । पुं । जवनिकायाम् । कनात् इति चिक इति प्रसिद्धायाम् । आस्तरणे ॥ अवस्तृणात्वेऽनेनास्मिन्वा । स्तृञ् आच्छादने । अवेतस्त्रोर्ध्वञ् ॥ अवस्तु । न । अज्ञानादिसकलजडसमुदायस्वरूपे महाप्रपञ्चे । वस्तुनेऽन्यस्मिन् । असद्वस्तुनि ॥

अवस्था । स्त्री । दशायाम् । कालकृतविशेषे । कालकृतेधर्मावपुषोवैयनादिविशेषस्तस्मिन् ॥ यथाहुः । कैमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि । कैशोरमापञ्चदशयौवनंतुततः परमिति । अपिच । आषोडशान्द्वेदालस्तद्वस्तुत उच्यते । वृ-

अवस्था

हस्तुसप्ततेरुर्ध्वर्षी यान् नवतेः पर इति । अवस्थाने ॥ अवतिष्ठति । अवपूर्वात् स्थाधातोर्ध्ववस्थायाभितिष्ठापकात् साधुः ॥ अवतिष्ठतेऽनयावा । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ।

अवस्थाचतुष्टयम् । न । वैद्यकमतेकालकृतचतुर्विधदशायाम् । यथा । आपञ्चदशवर्षं वात्यम् । आर्षिंशद्वर्षं कैमारम् । आपञ्चाशद्वर्षं यौवनम् । पञ्चाशतजर्ज्वरं च स्वमिति ।

अवस्थानम् । न । स्थितौ । वासे । प्रतिप्रायाम् । अवपूर्वात्तिष्ठते र्युट् ॥ अवस्थितः । त्रि । प्रतिफलिते ॥ आसीने । कृतावस्थाने । स्थिते । अवपूर्वः प्रागतिनिवृत्तौ । कः । अतिस्यतीतीक्ष्णम् ।

अवस्थितिः । स्त्री । अवस्थाने ॥ अवस्थानन्दनम् । न । नाग्ये । अवस्थंसनम् । न । अधः पतने । अवस्थंसितः । चि । खम्बिते ।

अवहः । पुं । वायोस्तृतीयेऽस्त्र्ये ॥ यथा । त्तः सत्त्वोभ्रुवोधर्ताविधर्ताचविधारणः । चरणश्चतृतीयोयमाचन्द्रादवहोगणः ३ इति ॥

अवहननम् । न । अवघाते ।

अवहस्तः । पुं । हस्तपृष्ठे ।

अवहारः । पुं । चारे ॥ द्यूतयुद्धादिवि-

अवहि

अवे । निमग्नबोपनेतवद्रवे । ग्रा
हाखयादसि । अवहरति । अवपूर्वा
त ह्रजः श्याद्वधेतिवः । यदा । अव
ह्रियन्तेऽस्मिन् । ह्रज् । अवहाराधा
रेतिघञ् । धर्मान्तरे ।

अवहारकः । पुं । अवहारार्थे । हांगर
इतिख्यातेजलजन्तुविशेषे । नक्ररा-
जे ॥ अवहारणव । स् । र्वेकः ।

अवहार्यः । त्रि । समर्पणीये । दण्ड
नीये ।

अवहारिका । स्त्री । प्राचीरे । इति
हारावली ॥

अवहासः । पुं । परिहासे । अवहसन
म् । हसे० घञ् ॥

अवहितम् । त्रि । सावधाने । विज्ञाते ।
प्रवेष्टिते ॥ निहिते । अवधीयतेस्म ।
बुधान्धारण पोषणयोः । क्तः । द
धातेर्हिः ।

अवहित्यम् । न । स्त्री । आकारगुप्तौ
॥ अवहिः स्थितम् । सुपिस्थइत्यव
स्थइतियोगविभागात्कः । पृषोदरा
दिः । अवहित्यमथोन्नतेति भरतो-
क्तेः क्लीबम् ।

अवहित्या । स्त्री । आकारगोपने । अ
वहिःस्थितिः अवहित्या । सुपिस्थ इ
त्यव स्थ इतियोगविभागात्कः । पृ
षोदरादिः । टाप् ।

अवाक्य

अवहेलम् । न । स्त्री । अनादरे । अ
वघायाम् । अवहेलनम् । हेतुअना
दरे । घञर्थेकः । उल्लयोरेकत्वकार
णात्तः ।

अवहेलनम् । न । अनादरे । तिर
स्कारे ।

अवहेला । स्त्री । अनादरे ॥

अवहेलितम् । त्रि । कृतावहेले ।

अवाक्पुष्पी । स्त्री । मधुरिकायाम् ।
शतपुष्पायाम् । सौंफ इतिख्याताया
म् । अवाचिपुष्पायस्याः । गौरादिः
। अधःपुष्पायाम् । मङ्गल्यायाम् । हे-
ठाहुलीति गौडप्रसिद्धे तृणे ।

अवाकशाखः । पुं । स्वर्गनरकतिर्य
क्प्रमेतादिशाखाभि शाखिनिसंसार-
दृष्टे । अवाचोनिबृष्टाः कार्योपाध
योहिरण्यगर्भादयो महदहङ्कारत
न्मात्रादयोवा शाखा इव शाखाय
स्यसः ।

अवाकशिराः । पुं । अधोमुखे । अवा
कशिरोऽस्य ।

अवाचः । त्रि । परिरक्षके ।

अवाचः । त्रि । नम्रे । अवनते । अवनत
मग्रमस्य ।

अवाच्यनसगोचरम् । त्रि । वाच्यनस-
योरविषये । वाच्यनसयोगोचरम्
नवाङ्मनसगोचरम् ॥

अवाच्य

अवाङ्मुखः । चि । अधोमुखे ॥ अवा
ङ्मुख्यस्यसः ॥

अवाक् ।। अधोदेशे । अवाचिदेशे
अवाचोदेशात् अवाङ्देशो वा ।
दिक्छन्देभ्यः सप्तमी पञ्चमी प्रथ
माभ्य इत्यस्तातिः । अच्चेर्लुक् ।

अवाङ् । चि । अधोमुखे । नघे ॥ अवाच्य
अधोमुखीभवति । ऋत्विगितिक्कि
न् ।

अवाक् । चि । मूके । नबागस्य ।

अवाची । स्त्री । दक्षिणदिशि । अधो
दिशि । अधोमुख्याम् । अवोमध्या
र्थः । अङ्गोमध्येष्वतिस्वर्यम् । ऋत्वि
गादिनाक्किन् । उगितश्चेति ङोप्-
इतिम्वामी ॥ वस्तुतस्तु दक्षिणदिशि
असाधुरेवायम् । अवपूर्वस्याश्चतेर
धोमुखीभावेनृत्तेः ।

अवाचीनम् । चि । दक्षिणदिग्भवे । अ
धोमुखे । अवोमेव । विभाषाश्चे रि
तिखः ॥

अवाच्यम् । न । दुर्बचने । अनक्षरे ॥

नवचनार्हम् । गयत् । वचोऽशब्दसं
ज्ञायामितिनकुत्त्वम् । चि । अनिन्दि
ते । अवक्तव्ये ॥ यथा । नैवपश्येन्नशृ
णुयादवाच्यं जातुकस्यचित् । ब्राह्म-
णानां विशेषेण नैवव्रयात् कथञ्चन ।
यद्वाह्यस्य कुशलं तदेवसततं बदेत् ।

अवार

तूष्णीमासीत् निन्दायां कुर्वन्भैष
ज्यमात्मन इतिमहाभातम् ।

अवाच्यदेशः । पुं । यौनौ । भगे ॥ अवा
च्यस्यसौदेशश्च ।

अवाच्यवचनम् । न । दोषविशेषे । यदे
वावाच्यवचनम् वाच्यवचनं हितम् ।

अवान्तरः । चि । प्रधानान्तःपातिनि ।
इयंफलश्रुतिर्नश्रेयः परमपुरुषार्थ-
साधनपरा भवति । किन्तुबहिर्मुखा
नां मोक्षविवक्षयाऽवान्तरकर्मफलैः
कर्मसुरुच्यत्पादनमात्रम् । यथा ।
पिबनिम्बं प्रदास्यामि खलु ते खण्डल
उडुकान् । पिबैवमुक्तः पिबति तित्त
मप्यतिबालक इति ॥

अवाप्तः । चि । प्राप्ते ।

अवाप्तिः । स्त्री । प्राप्ती ।

अवाप्यः । चि । लब्धये ।

अवारम् । न । नद्यादेः पूर्वतीरे । अवा
क्तटे । अवाक्तीरमवारम् । अवअ
र्यते । ऋगतौ । कर्मणि घञ् ॥ न-
वारमस्यचेतिवा । अर्शआच्यच् ।

अवारपारः । पुं । समुद्रे ।

अवारपारीणः । चि । पारगे । अवारपा
रंगच्छति अवारपारयोर्भवेवा तत्
आगतोवा । राप्तावारपाराद्घञ्वावि
तिखः ॥ अवारपारंगामिनि ॥ अवा
रपारात्त्यन्तानुकासंगामीतिखः ।

अविक	अविज्ञा
अवारिका । स्त्री । धन्याके ॥ अवारिका पिपाठ इतिराजनिर्घण्टः । अवारितः । त्रि । अकृतवारणे । अवारीणः । त्रि । अवारगामिनि । अवा रंगच्छतीत्याद्यर्थेषु । अवारपारादि गृहीतादिपरीताश्चेतिखः । अवारं गामीवा । अवारपारात्यन्तानुकामं नामीतिखः । अवावटः । पुं । द्वितीयेनपित्रासवर्णा यामुत्पादिते । यथा । द्वितीयेनतु यःपित्रासवर्णायां प्रजायते । अवावट इतिख्यातः शूद्रधर्मःसजातित इति स्मृतिः । अवासाः । त्रि । नद्ये । नवासेऽस्य । अवाह्यः । त्रि । आभ्यन्तरे । प्रतीचि । प्रतीचोऽन्यस्यबाह्यस्याभावात् । न विद्यते बाह्यमन्यदस्य । अविः । पुं । नाथे ॥ रवौ । मेघे । शैले ॥ मूषिककम्बले । अवति अव्यतेषा । अवरक्षणादौ । इन् । स्त्री । स्त्रीध र्मिण्याम् । अवतिशब्दायाः । सर्व- धातुस्य इन् । अविकः । पुं । अविशब्दार्थे । अविरेव- । अवेः कइतिकः । अविकटः । पुं । मेघसमूहे । अवीमांस ज्ञातः । सङ्घातेकटच् । अविकम्पः । त्रि । अमचले । नास्तिवि	शिशुः कम्पोवेपथुर्यस्यसः ॥ अविकम्पितः । त्रि । अचक्षिते । नवि कम्पितः । अविकल्पः । त्रि । एकरूपे । नविकल्पो ऽस्मिन् । अविकारी । त्रि । बिक्रियाशून्ये कूटस्थे परमात्मानि । अविकृतिः । स्त्री । मूलप्रकृतौ । नास्ति विकृतिर्यस्याः । अविगन्धिका । स्त्री । अजगन्धावृक्षे । अविगीतम् । त्रि । अनिन्दिते । अविद्यः । पुं । करमर्दके । विजयतेस्य । अविजीभयचलनयोः । गत्यर्थेति- क्तः । अदितश्चेतिनत्वम् । नविद्यः ॥ अविचारः । पुं । अन्याये । विवेकाभावे ॥ यथा । अविचारसिद्धेयंवेशविला- सिनीवमाया असतोपिभावानुपदर्श यन्तीपरपुरुषं वञ्चयतीति । त्रि । वि चाररहिते । अविचारकः । त्रि । मूढे । अविचारितम् । त्रि । अकृतविचारे । अविवेचिते । अविचाली । त्रि । देशान्तरमाप्तिरहि- ते ॥ अविच्युतः । त्रि । निष्ठे । अविज्ञः । त्रि । अनभिज्ञे । अप्रवीक्षे । अविज्ञातः । त्रि । अर्यापरिज्ञानाद-

अविता

निश्चिते । यथा । यदधीतमविज्ञातं
निगदेनैव शब्दयते । अनन्नाविबशु-
ष्कधेनतज्ज्वलतिकर्हिचिदिति । न
तज्ज्वलतीति । निष्कलंभवतीत्यर्थः
। ईश्वरे ॥ यन्नविज्ञायते पुष्पिर्नाम-
भिर्वाक्रियागुणैरिति निरुक्तेः ।

अविज्ञातार्थम् । पुं । परिषत्प्रतिवादि-
भ्यां विरभिहितमप्यविज्ञातमविज्ञा-
तार्थम् ॥ ५ । ५२ । विरभिहितं वा-
दिनेति शेषः ।

अविज्ञानवान् । पुं । अनिपुणे । अविवे-
किनि । अविज्ञानमस्ति अस्यास्मि-
न्वा । मतुप् ।

अविज्ञेयम् । न । प्रमाणान्तरानवगाह्ये
। औपनिषदे ब्रह्मणि । तद्विस्तृच्छ-
त्वाद्रूपादिहीनत्वात् इदमेवमिति-
विस्पष्टज्ञानार्हं न भवति । नविज्ञेयम्
। वि । प्रमाणानवगाह्ये । दुर्ज्ञेये ।

अविडीनम् । न । पक्षिणामभिमुख्या-
भिगमने ॥

अवितम् । वि । रक्षिते । अय्यतेस्म ।
अवरक्षणादौ । क्तः ॥

अवितथम् । न । सत्ये । तत्त्वे । नवित-
थम् । वि । तद्विशिष्टे ।

अवितर्क्यम् । वि । अनूहनीये । औ-
तार्थे ।

अविता । वि । पालयितरि ।

अविद्या

अविद्यजः । पुं । न । पारदे । इतिरा-
जनिर्घण्टः ॥

अविदग्धः । वि । अनन्ते । निर्गन्धे । अ-
चतुरे ॥

अविदासी । वि । उपचयशून्ये ।

अविदितः । वि । विदित विपरीते । अ-
व्याकृते । अज्ञाते । विज्ञानावेक्षे ।

अविदितविज्ञाना यद्विलोकप्रवृत्तेः ।

अविदूसम् । न । मेघदुग्धे ॥ अवेदुग्ध-
म् । अवेदुग्धे सोढदूसमरीसचः ॥

अविदुर्कर्णी । स्त्री । पाठायाम् । अविद्वै-
कर्णी यया । पाककर्णेति ङीष् । अ-
विद्वेऽङ्गिद्रः पर्यारूपः कर्णेऽस्यावा ।

अविद्यः । वि । विद्यारहिते ।

अविद्यमाना । स्त्री । मायायाम् ॥ वि ।
अभावे । अवर्त्तमाने ॥

अविद्या । स्त्री । अहम्यतौ । अज्ञाने ।
यथाहुः । अविद्याया अविद्यात्वं मि-

दमेव तुल्यज्ञम् । यत्प्रमाणाऽसहिष्णु-
त्त्वमन्यथावस्तु साभवेदिति ॥ अन्यच्च

। सेयं भ्रान्तिर्निरालंबा सर्वव्यापिरो-
धिनी । सह तेन विचारंसा तमेयद्व-

द्वाकरमिति । पुनश्च । दुर्घटत्वं
मविद्याया भूषणं न तु दूषणम् । कथं

चिद्घटमानत्वेऽविद्या त्वं दुर्घटं भवे-
दिति । अनित्याशुचिदुःखानात्मसु-

नित्यशुचिसुखात्मस्यातौ । अथक्त

अविना

महदहङ्कारपञ्चतन्माषेष्व नात्मस्वा
त्मनुहौ । अतस्मिंस्तदुहौ । विपर्य
ये । मिथ्याज्ञाने । अनात्मन्यात्मत्या
तौ । यथाशरीरे मनुष्योऽहमित्यादि
। इत्यस्य सर्वकेशमूलभूतात्ममहत्त्व
ते । अनादिभावरूपाज्ञाने । अमि
होपादिसंशयेकर्मणि । मस्तिनसत्त्व
प्रधानायाम् । संवृत्तौ ॥ परमानन्द
स्वरूपात्माज्ञाने । वेदनंविद्या । विद
ज्ञाने । संज्ञायां समञ्जनिषदनिपते
ति क्यप् । विद्याविरुद्धा अविद्या ॥
अविद्वान् । वि । अज्ञे । नविद्वान् ।
अविधिः । पुं । शास्त्राविहिते । अविधा
ने । यथा । वसेत्संनरके घोरेदि
नानिपशुरोमभिः । अमितामिदुरा
चारोयोऽन्यविधिना पशूनित्यादि
कतत्त्वेयाश्चबलक्यः ।

अविनः । पुं । राक्षि । अध्वर्यौ । अव
ति । अवरक्षणादौ । श्यास्त्याहज
विभ्यइनच् । चि । यष्टरि ॥

अविनतः । वि । उन्नते ।

अविनयः । पुं । विनयाभावे । चि । अ
विनीते ।

अविनाभावः । पुं । व्याप्तौ । व्याप्य
निष्ठव्यापकनिरूपितधर्मे । यथा ।
वज्रिमान् धूमादित्यादौ धूमनिष्ठा
वज्रिनिरूपिताव्याप्तिरिति न्यायमी

अविप

मांसयोर्मतम् ॥ तत्पदार्थे तत्पदा
र्थाभावबहुस्त्वित्वाभावे । यथा । के
यमाकाङ्क्षा न तावदविनाभावः ।
नीलंसरोजमित्यादौ तदभावात् ।
विमलंजलंनद्याः कच्छेमहिषइत्य
त्रजलान्वितनद्या अविनाभावात् क
च्छेसाकाङ्क्षतापत्तेश्च । इत्याका
ङ्क्षा चिन्तामणिः । अविनाभावइ
ति । तत्पदार्थेन विनायोभावः स
त्त्वतदभावइत्यर्थः । तत्पदार्थे त
त्पदार्थाभावबहुस्त्वित्वाभावस्तत्पदा
र्थेतत्पदार्थाकाङ्क्षा इतिभाव इति-
तट्टीकामाधुरी ।

अविनाशी । चि । अन्त्यविकारवर्जिते ।
निष्ठे । सत्त्वे । अवाधेसर्वप्रकार
परिच्छेदशून्ये । अविक्रियआत्मनि ।
विनष्टुं शीलमस्येति विनाशी । नवि
नाशी ।

अविनीतः । वि । विद्याते । समुद्धते । न
व्यनायि । शीञ् । क्तः ।

अविनीता । स्त्री । कुलटायाम् । नव्य
नायि । शीञ् प्रापणे । क्तः । नविनी
तावा ।

अविन्यः । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अविपटः । पुं । मेषविस्तारे । अवीनां
विस्तारः । विस्तारे पटश्च ॥ कम्ब
लादौ ।

अविर

अविपश्चित् । पुं । विचारजन्यतात्पर्यपरिज्ञानशून्ये । अविवेकिनि । नविपश्चित् ।

अविप्रकृष्टः । वि । आसत्ते ।

अविप्रियः । पुं । श्यामाकटुणे ।

अविप्रिया । स्त्री । श्वेतालतायाम् ।

अविभक्तम् । चि । अभिन्ने । एकमेवार्थे ।

अथाहस्ते सर्वत्रानुस्यूते अधिप्युतार्थम् ॥ ५ ॥ धितयाच सर्वस्मिन्त्व

नतयावाधाः । वि । न । मिषदुग्धे । उच्चण्डे ।

द्यमाने । नविभक्तम् ।

अविभावितः । चि । अनुपलक्षिते ।

अविमरीसम् । न । मेघीदुग्धे । अवेदुग्धम् । अवेदुग्धेमरीसचप्रत्ययः ।

अविमुक्तम् । न । काशीक्षेत्रे । अविमुक्ते महादेवो विष्णोर्लाक्ष्मीश्वरापरे-

त्यागमः । यथा । मुनेप्रलयकालेऽ

पितृक्षेत्रं कदाचन । विमुक्तं न शिवा

भ्यां यदविमुक्तं ततो विदुरिति । अवि

मुक्तं न मोक्तव्यं सर्वधैवमुमुक्षुभिः ।

किन्तु विघ्नाभविष्यन्तिकाश्यानिवस-

तांसतामिति श्रीदेवीभागवतम् ।

वि । अत्यक्ते । नविमुक्तम् ॥

अविरतम् । न । सन्तते । अनवरते ।

अनुपरते । नास्तिविरतमस्य । कि

याविशेषणं वर्तमानं क्लीबम् । सत्त्व

गामितुं विलिङ्गम् ।

अविरतिः । स्त्री । चित्तस्य विषयसम्प

अविवे

योगात्मनिगर्हे ।

अविरलः । चि । घने । निविडे ।

अविरुद्धः । वि । अनुकूले । अप्रतिषिद्धे ।

नविरुद्धः ।

अविरोधः । पुं । विवादाभावे ॥ यथा ।

श्रुतिस्मृतिविरोधेतु श्रुतिरेव गरीय

सी । अविरोधे सदा कार्यं स्मार्त्तं वैदि

प्रतिपत्तेति ॥ नविरोधः ।

क ॥ न । मिषदुग्धे । उच्चण्डे ।

॥ न । आशुनि । शीघ्रे । विलम्बते

स्म । खविअवस्तंसने । ओषधोपधः

। अकर्मकत्वात् कर्त्तरितः । नञ्स

मासः ।

अविखा । स्त्री । मेध्याम् । मेध्याम् ।

अविबरः । चि । नीरन्ध्रे ।

अविवाक्यम् । न । दशरात्रस्य दशमेऽङ्गे ।

अविवादः । पुं । विवादाभावे । नविवा

दः ।

अविवेकः । पुं । विषयविरक्त्यभावे ।

सम्भूयकारितायाम् ॥ नहि किञ्चिदे

कं कार्यं पर्याप्तमपितु सम्भूयः । विप

र्यासे । व्याकुलत्वे हेतौ मोहे ॥ अ

विमृष्यकारित्वे ॥ सदसद्विवेचनारा

हित्ये । वि । तदवति । नविवेकः ॥

अविवेकी । चि । विवेकहीने । अविवे

चके । तस्मादविवेकिनः सुखमावलि

भवो नाऽवाधिकारिण इति मुक्तिवाद

अविशे।

स्यगादाधरीटीका । अश्वमुक्तिवि-
चारे ।

अविशेकि । न । व्यक्ते । प्रधाने ॥ मह
दादौ ॥ यथा प्रधानं स्वतो न विवि
च्यते एवं महदादयोऽपि न प्रधानादि
विच्यन्ते ॥ वालिशे । मूर्खे । गुरुशा
स्त्राद्युपदेशरहिते । न विवेकी ।

अविशिष्टम् । त्रि । समाने । न विशिष्ट
म् ।

अविशेषः । पुं । तन्मात्रेषु । तानि अस्म
दादिभिः परस्परव्यावृत्तानि नामभू
यन्त इत्यविशेषाः सूक्ष्माश्चोच्यन्ते ।
निष्प्रपञ्चे । विशेषाभावे ॥ त्रि । वि
शेषरहिते । तुल्ये ।

अविश्रान्तम् । न । अनवरते ॥ चि । वि
श्रामहीने ॥

अविश्वस्तः । चि । प्रत्ययायोग्ये । विश्वा
सानर्हे ॥ यथा । न विश्वसेदविश्वस्ते वि
श्वस्तेनातिविश्वसेत् । विश्वासाङ्गयमु
त्पन्नमूलान्यपि निवृत्ततीति ॥

अविश्वीसा । स्त्री । चिरप्रसूतायांगवि ।

अविषः । पुं । अश्वी । राजनि । अव
त्रि । अवरक्षणादौ । अविमद्योष्टि
षच् । त्रि । निर्विषे ।

अविषा । स्त्री । निर्विषाट्टणे ।

अविषी । स्त्री । नक्षाम् । टित्त्वान्ङीप् ॥

अविशोढम् । न । अविमरीसे । अवे

अवीरा

दुग्धम् । अवेर्दुग्धे सोढू सभरीस
चोक्तव्याः ॥

अविस्पष्टम् । न । निष्ठे । अग्रकटवच
ने । न विस्पश्यते स्म । स्पशवाधनस्य
शनयोः । कर्मणिकः । अविस्पष्टेति
निर्देशादिङभावः ॥

अवीः । स्त्री । ऋतुमत्याम् ॥ अवति
लज्जायाः । अवरक्षणादौ । अविट्ट
सूतन्त्रिभ्यर्हः ।

अवीचिः । पुं । नरकभेदे । तरङ्गे ॥ ना
स्ति वीचिः सुखमत्र । त्रि । तरङ्गशू
न्ये ।

अवीचिमयः । पुं । नरकभेदे । यः सा
च्यादावनृतं वदति स निरवक्ष्ये ऽवी
चिमये ऽधश्चिरानिपात्यते ॥ इति
श्रीभागवतम् ॥

अवीजा । स्त्री । ईषद्बीजायां द्राक्षाया
म् । क्विस्मिस् इति लोके ।

अवीतम् । न । अनुमानप्रभेदे । व्यति
रेकमुखेन प्रवर्तमाने निषेधके । त
त्रावीतं शेषवत् । विशेषेण स्पष्टमिति
वीतः स न भवतीत्यवीतः ॥

अवीरः । त्रि । निःसत्त्वे । निर्वीर्ये ।

अवीरा । स्त्री । निष्पतिसुतायाम् । वी
रयति । वीरविक्रान्तौ । अच् । पति

पुत्रवतीनारी वीराप्रोक्तामनीषि-
भिः । नवीरा । अजातापच्यविधवा

अव्यक्तः

ऽवीरेतिस्मृतिः ।

अवृजिनः । त्रि । यथोक्तकारितयानि-
ष्पापे ।अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईक्षदर्शने ।
ल्युट् ।अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।
अवधाने । अवेक्षणम् । ईक्षदर्शने ।
गुरोश्चक्षुरन्त्यः । टाप् ।अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अध्यक्षे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।
ईक्ष्ण । टुच् ।अवेद्यः । पुं । गोवत्से । त्रि । अक्षेये ।
अवेद्यः । पुं । अपलापे ॥ चि । वेला
शून्ये ।अवेला । स्त्री । पूगचर्चिते । चवाई
सुपारी इतिभाषा ।अवैधम् । चि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधंपञ्चमं कुर्वन्
राज्ञोदण्डेनशुध्यतीति ॥अवोदम् । चि । अवक्लेदने । उन्वीक्लेद
ने अवपूर्वः । भावेघञ् । अवोदैधौ
इतिनिपातनामलोपः ।अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका
रणे । रूपादिहीनतया चक्षुराद्य
गोचरे योगाभ्यासावसेये भावे ।
कल्पितेषुसर्वकार्येषुसद्रूपेणानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्नापा

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्विकारे । शब्दप्रवृ-
त्तिनिमित्तसौर्जातिगुणक्रियासम्बन्धे
रहिते । व्यक्तः स्पष्टोनेत्यव्यक्तः ॥ यद्
ध्वनावकारादयोवर्णाविशेषरूपेण
नव्यज्यन्तेसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।
कन्वर्पे ॥ न । प्रकृतो । तच्चाहि ।
यत् सर्वस्यजगतो बीजभूत मन्वाकृ-
तनामरूपसतत्वम् सर्वकार्यकारण
शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता
काशादिनामवाच्यपरमात्मन्योत्तमो
तभावेनतमाश्रितम् बटकणिक्काया
मिव बटहृत्तशक्तिः । सत्त्वादिरूपेण
निरूप्यमाणे व्यक्तिरस्यभास्तोत्यव्य-
क्तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनिष्कम-
व्यापितक्रियमनेकमाश्रितंलिङ्गम् ।
सावयवंपरतन्त्रं व्यक्तं विपरीत मव्यक्त
मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ-
त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके
ब्रह्मणि ॥ त्रि । अवयवरहिते । अ-
व्यक्तमिति विज्ञेयं लिङ्गग्राह्यमतीन्द्रि-
यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अस्फुटे ॥
नव्यज्यतेस्य । अव्यक्त्यादौ । कः ॥
अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे ॥ भूतसू-
क्ष्मलयाधिकरणे । नव्यक्तम् इतिवा ।
अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृक्षे ।
अव्यक्तरागः । पुं । अव्यक्तवर्णे । किञ्चि-
त्सोदिते । अव्यक्तीरागोयस्य ।

अव्यय

अव्यक्तलिङ्गः । वि । अदमेनश्रुतिस्मृत्युत्पत्तेप्रकारेणाश्रयवति । नव्यक्तदमेनगृह्योतंलिङ्गमाश्रयित्वमनेन ।
 अव्यग्रः । वि । अनाकुले । नव्यग्रः ॥
 अव्यङ्गः । वि । अविकले । परिपूर्ण । अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।
 अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिरुष्याम् ॥
 अव्यञ्जनः । पुं । शृङ्गहीनपशौ । वि । अव्यक्ते । अस्फुटे । अविरुमानव्यञ्जनयस्ययस्मिन्वा ।
 अव्यवहटा । स्त्री । शूकशिरुष्याम् । कौच इतिस्वातायाम् ॥ नविगतमण्डमस्याः ।
 अव्यतिकारः । पुं । अग्रसङ्गे ।
 अव्ययः । पुं । सर्पे । वि । निर्यये । नव्यवायस्य । नव्ययते । व्ययमयसञ्चलनयोः । पचाद्यच् ।
 अव्यया । स्त्री । पय्यायाम् । चारण्याम् ॥ चोषधीभेदे । मुष्याम् ॥ नव्यवायस्याः । नव्ययते । व्यय । पचाद्यच् । टाप् ॥
 अव्ययी । पुं । अश्वे । नव्ययते तच्छ्रीलः । व्यय । जिह्विविग्रोव्यवमाव्यवाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्चेतोनिः ॥
 अव्ययिषः । पुं । अर्णवे । सूर्ये । नव्ययते । व्यय । ननिव्ययेरितिटिप्च ।
 अव्ययिषी । स्त्री । परावाम् । शपो ॥

अव्यय

टिस्वान्डीप् ॥
 अव्यभिचारी । वि । केनापिप्रतिकूलेन हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥
 अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं । विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्तेदेहादि सस्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानुच्छेदेमायामयेसंसारदृष्टे । वि । उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये । निर्यये । अविनाशिनि । अपरिच्छिन्ने । यथा । सदृशंविधुलिङ्गेषु सर्वा सुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्वेषु व्यय्येति तदव्ययमिति । नविद्यतेव्ययोऽवयवापचयोगुणा पचयोविनाशीवायस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत इत्यव्ययम् । विपूर्वादिनाः पचाद्यच् । नव्ययः ।
 अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।
 अव्ययीभावः । पुं । प्रायः पूर्वपदार्थप्रधानेसमासविशेषे ।
 अव्ययलोकः । पुं । सत्ये ।
 अव्यवसायवान् । वि । शिकौ । व्यवसायरहिते । इतिचिकाण्डशेषः ।
 अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थायाम् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।
 अव्यवस्थितः । वि । नीतिशास्त्रादिव्यवस्थानभिन्ने ॥ सिद्धान्तरहिते ।
 अव्यवहार्यः । वि । अभिधानाभिधेयक

अव्युत्प

पयोर्वाङ्मनसयोरविषये ॥ व्यवहा
रायोग्ये । नव्य वहायः ॥

अव्यवहितम् । त्रि । व्यवधानशून्ये । संस
त्ते । अपदान्तरे । नव्यवधीयतेष्व ।
क्तः । दधातेर्हिः ।

अव्याकृतः । पुं । बीजरूपे । अविवेके
। अव्यक्ते । प्रकृतौ । असम्भूतौ । सा
भासाज्ञाने । अनिर्वाच्ये । नव्याकृ
तः ॥

अव्याकृताकाशः । पुं । अव्यक्ते ।

अव्याजः । पुं । छलाभावे । शीघ्रे ।

अव्यापकम् । त्रि । परिच्छिन्ने । नव्या
पकम् ॥

अव्यापि । न । व्यक्ते ।

अव्याप्यम् । त्रि । व्याप्तिरहिते । अव्या
पनीये । अनधीने ।

अव्याप्यवृत्तिः । त्रि । किञ्चिदवच्छिन्न
वृत्तौ । स्वसमानाधिकरणाभावम
तियोगिनि ॥ दैशिककाणिकभेदेन
सद्विविधः । तत्पर्यायः । प्रादेशिकः
। आत्मनोविशेषगुणाः । बुद्धिसुख
दुःखेच्छादेषयत्नधर्माधर्मभावनाख्य-
संस्काराः ८ । आकाशस्यविशेषगुणाः
शब्दः १० । सामान्यगुणौ संयोगवि
भागा १२ । एते सर्वे अव्याप्यवृत्तयः
स्फुरितिन्यायभाषा ।

अव्युत्पन्नः । त्रि । अनभिप्ते ।

अशक्तिः

अशक्तम् । त्रि । अक्षते ।

अशक्तुम्भी । स्त्री । पानीयपृष्ठजे । का
ईदृशितयस्याः प्रसिद्धिः ।

अशक्तः । त्रि । असमर्थे । सामर्थ्यहीने
॥ यथा । उपवासेष्वशक्तानां नक्तंभो
जनमिष्यतइति । नशक्तिरस्य । न
अदुःसुभ्योद्विषयोरिति पाठात्प-
क्षे अक्ष ।

अशक्तिः । स्त्री । करणवैकल्यहेतुकेव
द्विधमे । साक्षाष्टाविंशतिभेदभिन्ना
। यथा । एकादशेन्द्रियवधाः सहबुद्धि
वधैरशक्तिरुद्दिष्टा । सप्तदशधाचबुद्धे
विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनामिति । एका
दशेन्द्रियवधास्तु । बाधिर्यं कुष्ठतान्त्र-
त्वं जडताजिघत्सातथा । मूकताकौ
प्यपङ्गुत्वकैव्योदावर्त्तमत्तताः । यथा
संख्यश्रोत्रादीनामिन्द्रियाणां वधाः ।
एतद्धेतुकाबुद्धेरशक्तिः स्वव्यापारेभ-
वति । तथाचैकादशहेतुत्वादेकाद-
शधाबुद्धेरशक्तिरुच्यते । हेतुहेतुम-
तोरभेदविवक्षया सामानाधिकर-
ण्यम् । तदेवमिन्द्रियवधद्वारेण बुद्धे
रशक्तिमुक्त्वास्वरूपतोऽशक्तिमाह ।
सहबुद्धिवधैरिति । कतिबुद्धेः स्वरूप-
तोवधा इत्यत आह । सप्तदशधाचबु-
द्धेः । कुतः । विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनाम-
। मुह्योक्तवैतितद्विपर्ययात्सिद्धयः

अशनिः

शान्नवभवन्ति । एवंसिद्धयोऽष्टाविति
तद्विपर्ययास्तन्निरूपणादष्टौभवन्ति
। इतिसंख्याः । अगिन् । अशक्तिः
कारकापायेसदृशप्रभविष्णुता ।
कारकाशामन्तःकरणावहिकरणाणां
मपायेविनाशेसति विद्यमानेऽप्यर्थे
अप्रभवनशीलत्वमशक्तिः । अन्यव
धिरादेरिवरूपशब्दादाविति ।
अशक्यः । चि । असाध्ये । अशकनीये ।
अशयुः । पुं । चन्द्रे । त्रि । शयुरहिते
। मिषे ।
अशनम् । न । ओदने । भक्षणे । अ
श० । लुट् । ज्वरान्ज्वरवर्जितो
यवास्यकुर्वादशनंदिनात्यये ।
अशनाया । स्त्री । वुभुक्षायाम् । क्षुधा
याम् । अशितुमिच्छा अशनस्येच्छा
वा अशनायतिवा । सुपइतिक्वच् ।
अशनायेति ईक्षाभावः । अप्रत्यया
दित्यः ।
अशनायितम् । चि । क्षुधिते । अशन
स्येच्छा । अशनायेतिसाधुः । अश
नायजाताअस्य । तारकादिः ।
अशनिः । स्त्री । पुं । चञ्चलायाम् । वि
द्युति । पवौ । वृक्षादिविनाशकेमे
घोत्पन्नज्योतिषि । अम्नाति सङ्घा
तं करोति । अश्रयतेऽनेनेतिवा ।
अर्चिसृष्टृधमीत्यादिना अग्निः ।

अशास्त्र

अशमवर्षणे ॥ उल्काविशेषे ।
अशनिस्त्विट् । स्त्री । विद्युति । अशनेः
त्विट् ।
अशब्दः । पुं । न । अवेदमूलके ।
अशमः । पुं । इदं कृत्वेदं करिष्यामीति
सङ्कल्पप्रवाहानुपरमे ।
अशय्यः । पुं । तापसान्तरे । यः कदा
पिनशेते ।
अशरीरः । पुं । स्वेनरूपेणाकाशकल्पे
परमात्मनि । त्रि । शरीररहिते ॥ य
या । प्रत्ययज्ञानशिखिध्वस्तेमिष्या
ज्ञानेसहेतुके । नेतिनेतिस्वरूपत्वा
दशरीरोभवत्ययमिति ।
अशर्मा । न । दुःखे । चि । पीडायुक्ते
। शर्मसुखम् तद्विरुद्धम् । नशितिन
असमासः ।
अशाखा । स्त्री । शूलीतृणे ।
अशान्तः । त्रि । इन्द्रियलौल्यादनुपरते
। आत्मसाक्षात्कारशून्ये । नशान्तः ।
अशान्तः । चि । अस्थिरे । दृष्टनष्टप्रा
ये । नशान्तः ॥
अशास्त्रम् । न । वेदादिविरुद्धे । नशा
स्त्रमस्मिन् ।
अशास्त्रविहितम् । त्रि । वेदेनप्रत्यक्षा
दिनावा अविहिते । बुद्धाद्यागमवो
धिते ॥ शास्त्रेणविहितम् । नशास्त्र
विहितम् ।

अशुचिः

अशुचितः । वि । अनिपुणे । शिखा
रहिते ।

अशितम् । चि । भुक्ते । तृप्ते । अश्यते
रस । अशभोजने । क्तः ।

अशिवम् । चि । चैरे । पुं । चरौ । अ
श्रुतितेन । अशभोजने । अशिवदि
भ्यश्चोत्रावितिङ्प्रत्ययः ।

अशिरः । पुं । वीतिहेत्रे । राक्षसे ॥
भास्करे । वायौ । न । हीरके ।

अशिरा । स्त्री । अशिरराक्षसनाय्याम् ।
अशिश्विका । स्त्री । पुत्ररहितायाम् ।
नशिशुर्यस्याः । सख्यशिश्वीतिसाधुः
। स्वार्थे कन् ।

अशिश्वी । स्त्री । अशिश्विकायाम् । ना
स्याः शिशुरस्तीत्यर्थे सख्यशिश्वीति
भाषायामिति निपातनान् ङीष् ।

अशीतिः । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे ८० ।
सङ्ख्येये । अष्टदशतः परिमाणमस्य ।
षड्क्तिविंशतिविंशच्चत्वारिंशत्पञ्चा
शत्षष्टिसप्तत्यशीतीत्यादिनानिपा
तनात्प्रकृतेरशीभावस्तिप्रत्ययश्च ।

अशीर्षिकः । चि । अशीर्षवति ॥ व्रीह्या
दिषुशीर्षान्नइतिपाठादृक् ।

अशीलः । चि । दुःशीले ।

अशुचिः । पुं । विगमूत्रक्षेपादौ । वि ।

अशुचोक्तशौचहीने । यथा । ब्रताना
मुपवासानांश्राहादीनां सङ्गमे ।

अशोक

करोतियः शौरकर्मसोऽशुचिः सर्वक
र्मस्त्विति ॥ नशुचिः ॥

अशुद्धः । चि । अज्ञानतत्कार्यमलयुक्ते ।
अपविषे । अकृतशोधने । नशुद्धः ।

अशुभम् । न । पापे । अनिटफले । य
था । स्वेन्द्रियाणां समर्थं स्वकर्मा
णि कृतानि च । मुहुर्मुहुश्च विमृशे
दिरमे दशुभान्मनइति । अमङ्गले ।
वि । तद्युक्ते । नशुभम् ।

अशून्यशयनव्रतम् । न । श्रावणकृष्णदि
तीयायां कर्त्तव्ये मत्स्यपुराणोक्ते व्रतवि
शेषे ।

अशृतम् । चि । अपक्वे । नशृतम् ।

अशेषः । चि । निशेषे । सम्पूर्णे । नशे
षोऽस्य ॥

अशोकः । पुं । कङ्कलिपादये । यथा ।
अशोकश्चरणाघाताज्जायते पुष्पव
त्तरइति । अस्त्रगुणायथा । अशोकः
शोतलस्तिलो ग्राहीवर्ग्यः कषायकः
। दोषापचीट्टपादाहकृमिशोषवि
षास्त्रजिह्विति । नशोकोऽस्मात् । व
कुलद्रुमे ॥ न । पारदे । पुष्पे । अ
शोकस्य पुष्पम् । पुष्पमूलेषु बहुल
मित्ययो विकारावयवार्थस्य लुक् ।
वि । सन्तापवर्जिते । निशोके ।

अशोकरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । क
टुरोहिण्याम् । अशोकवरोहिति । क

अश्लक्ष्ण

सर्वपमाने इति शिनिः ॥

अश्लक्ष्णः । स्त्री । चैत्रशुक्लषष्ठ्याम् ।

अश्लोका । स्त्री । कटुग्रेहिण्याम् । वृद्ध

स्य शासनदेवीविशेषे । नश्लोकोऽस्याः ॥

अश्लोकारिः । पुं । कदम्बद्रौ ।

अश्लोकाष्टमी । स्त्री । चैत्रशुक्लाष्टम्याम् ॥

अश्लोचः । पुं । अनहकृतौ ।

अश्लोच्यः । त्रि । शोचितुमयोग्ये । निरपराधे ।

अश्लोचम् । न । आश्लोचः । वैदिकक-

र्मानर्हस्वप्रयोजके संस्कारविशेषे ।

विहितकर्मविरोधदृष्टविशेषे । शुचि-

त्वाभावे । यथा । क्रियाहीनस्य मूर्खस्य

महारोगिण्येव च । यथेष्टाचरणस्या

हृर्मरणान्तमश्लोचकमिति । क्रिया

हीनस्य निश्चयैर्मित्तिकक्रियाननुप्रा-

यिनः । मूर्खस्य गायत्रीरहितस्य सार्थ-

गायत्रीरहितस्येति वृद्धरः । महारो-

गिणः उन्मादादिपापरोगाष्टकान्य-

तमरोगवतः । यथेष्टाचरणस्य द्यूतवे-

श्यावासक्तस्येत्यर्थः । नश्लोचम् ।

अश्लोकदली । स्त्री । काष्ठकदल्याम् ।

अश्लोकीटः । पुं । नारकीटे ।

अश्लोकुट्टः । न । तपोविशेषात्तद्व्यसंसेता

पसान्तरे । भक्ष्यार्थं प्रियङ्गवादी

नश्लोकेष्वकुट्टयति । कुट्टुं अच् ॥

अश्लोकेतुः । पुं । क्षुद्रपाषाणभेदादृच्छे ।

अश्लक्ष्ण

अश्लक्ष्णः । पुं । हरिन्मयौ । मरकते ॥

अश्लक्ष्णोऽगर्भः ।

अश्लक्ष्णगर्भजम् । पुं । पद्मादिति प्रसिद्धे मरकतमयौ ।

अश्लक्ष्णः । पुं । पाषाणभेदनदृष्टे । हायाजोडीति भाषा ।

अश्लक्ष्णजम् । त्रि । शिलाजाते ॥ न । शिला-

जतुनि । अश्लक्ष्णो जातम् । जनी प्रा-

दुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति वः ।

लोह्ये ।

अश्लक्ष्णजतुकम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्लक्ष्णजातिः । स्त्री । मरकतादिरत्ने ।

अश्लक्ष्णो जातिः ।

अश्लक्ष्णदारणः । पुं । टांकी इति प्रसिद्धे ।

टङ्के । दारयति । दृग् । ययन्ताल्लुः ।

अश्लक्ष्णो दारणः । दार्यते ऽनेन वा ।

ययन्ताल्लुट् ।

अश्लक्ष्णः । पुं । पाषाणे । अश्लुते । अश्ल-

व्याप्तौ सङ्गाते च । अन्येभ्योऽपीति-

मनिन् ॥ अश्लक्ष्णकिम्यां छन्दसी तिम-

निन्वा । भाषायामपीष्यते छन्दसी

तितुशकिनैवान्वेति व्याख्यानात् ।

अश्लक्ष्णम् । न । अश्लुभे । चुल्याम् । म-

रणे । अनवधौ । क्षेपे । अश्लक्ष्णोऽप्य-

न्तो ऽव । शकन्ध्वादिः ।

अश्लक्ष्णकः । पुं । न । उदाने । चुल्याम् ।

मल्लिकाच्छदने । दीपाधारा च्छादने

अश्रुता

। पुं । तृणविशेषे । अश्रुटके ॥ द
चान्तरे । आवुडेति प्रसिद्धे । इन्दुके ।
कुराल्याम् । अश्रुपत्रे । कोविदारस
दृशे ।

अश्रुपुष्पम् । न । शैलेये । कालानुसा
र्ये । शिलाजतुनि । अश्रुनःपुष्पमिव ।
अश्रुभाणम् । न । लौहभाण्डे । हसाम
दस्तेतिख्याते ॥

अश्रुभित् । पुं । अश्रुभेदे । पाषाणभे-
दे । त्रि । पाषाणभेदके । अश्रुभानं
भिनन्ति । भिदिरं । किप् तुक् ॥

अश्रुभेदः । पुं । पाषाणभेदे । गुणास्तु
अश्रुभेदोहिमस्तितः कषायोवस्ति-
शोधनः । भेदनेहन्तिदोषार्शोगुणम्
कुक्कुटहृद्रजः । योनिरोगान् प्रमे
हान्शुभीहृशुलग्रस्थानिचेति ।

अश्रुमरः । पुं । पाषाणजाते । प्रस्तर
सम्बन्धिनि ।

अश्रुरी । स्त्री । मूत्रकृच्छ्रे । अश्रुभानंरा
ति । रादाने । आतोनुपेतिकः । गौ
रादिः ।

अश्रुरीघ्नः । पुं । वरुणद्रौ ॥ अश्रुरीह
न्ति । हन । हन्ते रसमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ।

अश्रुरीहरः । पुं । देवधान्ये ।

अश्रुसारः । पुं । न । लौहे । अश्रुनः
सारः ॥

अश्रुतः

अश्रुतः । पुं । न । अश्रुरीरोरो ॥

अश्रुतोत्थम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्रुमानः । त्रि । भुज्यमाने ॥

अश्रुम् । न । नेत्रासुनि । अश्रुते कण्ठम्
अश्रुव्याप्तौ । अन्यथापीतिरक् ॥

अश्रुदधानः । त्रि । अश्रुदहीने । पापका
रिणि । असुरसम्पदमारुढे । गुरुवे
दान्तवाक्यार्थे इदमेवंनभवत्येवेति-
विपर्ययरूपानास्तिक्यबुद्धि रश्चात
इति ।

अश्रुान्तम् । न । सन्तते । त्रि । अश्रुमे ।
अश्रुतपसिखेदेच । भावेक्तः । अनुना
सिकस्येतिदीर्घः । अविद्यमानंश्रुान्त
मच । क्रियाविशेषणत्वेक्कीवत्तम् ।
द्रव्यविशेषणं तुचिखिङ्गम् ।

अश्रुः । स्त्री । कोष्ठात् । खड्गाद्यभागे
। गृहादेःकोशे । अश्रुतिअश्रुतेषां ।
अश्रुभोजने अश्रुव्याप्तौवा । वङ्क्या
दिः । आश्रयितेमहारार्थम् । आडि
श्रिहनिभ्यांस्वश्चेतीण सचडित् ।
डित्त्वाट्टित्त्वापभाडोस्वश्च ।

अश्रु । न । नेत्रजले । अश्रुते कण्ठम् ।
अश्रुव्याप्तौ । अश्रुदयश्चेति कण्ठ्य
यान्तंसाधु । नञ्पूर्वाच्चेत्यतेर्जुन्वा ।
नश्रुयते इतिविग्रहः ।

अश्रुतः । त्रि । मूर्खे । अकृतमश्रुते । अ
नाकर्षिते ।

अथर्वनाम

अस्तीकम् । न । अस्तीके । अस्तीमे । रेफ
स्यस्कारः ॥

अस्त्रीत्वम् । न । ग्राम्यवाचि । भण्डादि
वचने ॥ अयंराति । आतोमुपेतिकः ।
तद्विषयम् । कपिलकादी नामुपसङ्
ख्यानमितिस्त्वम् । श्रीश्रीभातस्याः
सिद्धादित्वात्त्वम् । अस्त्रीत्वतदमङ्ग
स्थजगत्साग्रीउधीकरम् ॥

अश्लेषा । स्त्री । नवमनक्षत्रे । तत्र जात
स्य फलं यथा । वृषाटनः स्यादतिदुष्ट-
चेताः कष्टप्रदश्चापि वृथाजमानाम् ।
सर्पे सदर्पो हि शठार्पितार्थः कन्दर्पसन्त
समनामनुष्य इति । चि । श्लेषशून्ये ।
अश्लेषाभवः । पुं । केतुग्रहे । अश्लेषायां
भवायस्य ।

अश्लेषाभूः । पुं । केतुग्रहे ।

अश्वः । पुं । तुरगे । अस्य मांसगुणा यथा ।
अश्वमांसं तु खवर्षं वज्रिकृत्कफपित्तल
म् । वातहृद्दृक्खं वस्यं चक्षुष्यं मधुरं लघु
॥ इति । उगं खेमध्यगुहः । संघायाम् ॥
पुं । संघाते । पुंवातिभेदे । यथा । का
ष्ठं तु खवपुर्धृष्टे मिथ्याचारश्च निर्भयः ।
द्वादशाङ्गुलमेष्टश्च दरिद्रश्च हयोम-
तः । इत्यस्य खक्षणम् ॥ अश्वुते । अ
श्व्याप्तौ संघाते च । अश्वमुषिलटी
तिक्कन ।

अश्वकन्दिका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

SECRET

अश्वकर्णः । पुं । सालवृक्षे । तस्युच्चादिति
ख्याते ॥ अश्वकर्णद्रवपत्रमस्य । अश्व
कर्णः कषायः स्याद् सस्वेदकफक्षुमी
न् । घृष्टविद्रधिषा धिर्ययोनिकर्णगदा
न् हरेत् ।

अश्वकर्णकः । पुं । शालवृद्धे । जरणद्रुमे ॥
 अश्वकिनी । स्त्री । अश्वमीनशये ॥
 अश्वखरजः । पुं । खेसरे । खश्वर इति
 भाषाप्रसिद्धे ॥

अश्वखुरः । पुं । नखीतिख्याते गन्धद्रव्ये ।
अश्वगुरा । स्त्री । अपराजितायाम् ।
अश्वगन्धा । स्त्री । वराहकर्णायाम् । अ-
सगन्धइतिख्यातौषधौ । अश्वगन्धा
निलस्येष्मन्निप्रशोथजयापहा । बल्या
रसायनीतिक्ता कषायेष्णातिशुक्-
ला ।

अश्वगन्धिका स्त्री । । अश्वगन्धायाम् ।
अश्वगन्धैव । स्वार्थकः ॥

अश्वगोयुगम् । न । अश्वयुग्मे ॥ द्वाव
श्वौ । द्वित्वे गोयुगम् ॥

अश्वगोष्ठम् । न । मन्दुरायाम् ॥ अश्व
नांस्थानम् । गोष्ठजादयः स्थानादि
षपशुनामभ्य इतिगोष्ठ् प्रत्ययः ।

अश्वग्रीवः । पुं । विष्णुदेष्टव्यसुरविशेषे ।

अश्वघ्नः । पुं । करवीरे ॥ अश्वं हन्ति ।

हम० । अमनुष्यकर्तृ के चैतिष्टक ।

गमहनेत्युपधालोपः । कुत्त्वम् ॥ चि

अश्वत्थ

। इवमे ।

अश्वतरः । पुं । गन्धर्वविशेषे । नागभेदे ॥ वेगसरे । गर्दभेनाश्वायामुत्पत्तेः । घोटकागर्दभीजाते । तनुरश्वः । वस्त्रोद्याश्वर्षभेभ्यस्तनुत्वइति ष्टरच् ॥ अश्वेनाश्वायामुत्पन्नोऽश्वः । अश्वत्थज्जातिः तत्तद्वचरितस्योक्तधर्मस्य तनुत्वमन्यपितृकत्वात् । डीषि । अश्वतरी ।

अश्वत्थः । पुं । पिप्पलद्रौ । दृक्षादीनां मध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ गर्दभाख्ये । मूले । पार्श्वपिप्पले । अश्वत्थंजखमस्मिन् । मूले सितत्वात् । अश्वत्थाद्यच् । अश्वत्थवत् कामकर्मवातेरितमिच्छप्रचलितस्वभावत्वात् आशुविनाशित्वेन श्वोपिस्थायतीति विश्वासानर्हत्वाच्चमायामयेसंसारवृत्ते ॥ शाकमखिवटाद्यपेक्षयान श्वश्चरति प्रुति अश्वइवतिप्रुतिवा । प्रागतिर्न वृत्तौ । पृषोदरादित्वात्पूर्वात्तरपदान्ताद्योः सकारयोस्तकारौ । सुपि स्वरितिकः । अस्थिररूपोऽयंसंसारवृत्तः । न । जले ।

अश्वत्थकम् । न । ऋणविशेषे । अश्वत्थस्त्वफलमश्वत्थः । तद्युक्तः कालोऽप्यश्वत्थः । अश्वत्थे अश्वत्थफलोत्पत्तिकाले । देयकम् । कलाप्यश्वत्थयवकुसादुन् ।

अश्वत्थी

अश्वत्थफला । स्त्री । इवुषायाम् ॥

अश्वत्थभेदः । पुं । स्थास्त्रीदृष्टे ।

अश्वत्थव्रतम् । न । कन्यानां वासवैधव्यदोषनिवारके व्रतविशेषे ॥ यथा । सुजाताचिप्रवस्त्राद्या कन्यापितृगृहादृष्टिः । करकेणाम्पूर्वेनसिन्धे संप्रतिवासरम् । चैत्रेचाश्विनमासेष्वृतीयासितपक्षतः । यावत्कृष्णवृत्तीयास्यान्मासमेकंयथाविधि । ब्राह्मणान् भोजयेज्जित्वापूजनं वसमाचरेत् । तदाश्विषामुपात्कन्यासौभाग्यं चसुखान्वितम् । प्रतिमां पार्वतीशयेर्षिं खवेभाजनेर्चयेत् । चन्दनाक्षतदूर्वाद्यैर्विलम्पयैर्दद्याद्विधिः । उपवासैर्यथाभक्त्या नैवेद्यैः प्रतिवासरम् । एवं व्रतप्रभावेण वासवैधव्यमिच्छातिः । जायते कन्यकानां व्रततः पाणिग्रहमिति ।

अश्वत्था । स्त्री । पूर्वमातिथौ ॥ इषपौर्णमास्याम् ।

अश्वत्थामा । पुं । श्रोत्राचार्यपुत्रे । कृपोद्वैजैः ॥ अश्वत्थेन स्थापयन्त्यस्य । पृषोदरादित्वात् सस्यतः । यथा । अश्वइवतिप्रुति । प्रा० । आतोमनिन् ।

अश्वत्थिका । स्त्री ।

अश्वत्थी । स्त्री ।

अश्वत्थिका । स्त्री । } दृष्टविशेषे । प
अश्वत्थी । स्त्री । }
अश्वत्थाम् । पिप्पलिकायाम् ।

अश्व

अश्वनायः । पुं । अश्वपाले । अश्वान्
यति । कर्मण्यब् ।

अश्वपतिः । पुं । रामः यणप्रसिद्धे नृप
तौ । कैकेवे ॥

अश्वपालः । पुं । घोटकरचके ।

अश्वपुच्छी । स्त्री । माघपश्याम् ॥

अश्ववालः । पुं । काशे । अश्वस्यबाले ।

अश्वमहिषिका । स्त्री । अश्वमहिषयोः
स्वाभाविकेवैरे । अश्वमहिषयोर्वैर
म् । इन्द्राहुन्वैरमैयुनिकयोः ।

अश्वमारः । पुं । करवीरे ।

अश्वमारकः । पुं । करवीरे ॥ अश्वानां
मारकः ।

अश्वमुखः । पुं । किरारे । अश्वस्येवमुख
मस्य ।

अश्वमुखी । स्त्री । किम्पुष्ययोषिति ।
अश्वस्येवमुख्यस्याः ।

अश्वमेधः । पुं । यागभेदे । क्रतुराजि ॥

अश्वमेधीयः । पुं । ययौ । अश्वमेधा
श्वे ॥ अश्वमेधायहितः । अश्वमेधा
च्छ्व ॥ अश्वलण्यया । गोचीरस

मवर्णश्चकुन्देन्दुहिमसन्निभम् । पीत
पुच्छं श्यामकर्णं सर्वतो गतिमत्तमम् ।

। श्यामं वापिमहीपालयश्चेष्टिंस्तुर-
गं विदुरिति ॥

अश्वदुरिति ॥

अश्वयुम् । पुं । आश्विने । स्त्री । अश्वि
नीनक्षत्रे । अश्वयुनक्तिरूपेणानुकरे ।

अश्व

ति । युजिर्योगे । सत्स्थितिकिम् ।

पि । अश्वयुजिजाते । जातार्धप्रश्न
यस्यबालुक् । पक्षे आश्वयुजः ।

अश्वयुजः । पुं । आश्विने । अश्वयुजायु
क्तापौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । संचापूर्व
कत्वाद्बृहद्भावाः ॥

अश्वरोधकः । पुं । करवीरदृष्टे ।

अश्वलः । पुं । वेदप्रसिद्धे ऋषिभेदे ।

अश्वलक्षणम् । न । घोटकलक्षणे ।

अश्वलोमा । स्त्री । सर्पविशेषे । हला
हले । अश्वलालेऽप्यपिपाठः । इति
त्रिकाण्डशेषः ।

अश्ववत्तः । पुं । किरारे । अश्वस्येववत्त
मस्य ।

अश्ववारः । पुं । सादिनि । असवारह
तिख्याते । अश्वंवारयति । दृक्
। अण् ।

अश्ववारणः । पुं । गवये । गोसदृशे ॥
इति हेमचन्द्रः ।

अश्ववाहः । पुं । सादिनि ।

अश्ववित् । पुं । नले । दमयन्तीपतौ ।
पि । अश्वविद्यान्विते ॥

अश्ववैद्यः । पुं । घोटकचिकित्सके । शा
लिहोत्रिणि । सारोतरीतिख्याते ।

अश्वशाला । स्त्री । मन्दुरायाम् ।

अश्वशृगालिका । स्त्री । अश्वशृगालवैरे
। अश्वशृगालवैर्वैरम् । इन्द्राहुन्वै

अश्विनौ

रमैद्युनिकयोरितिवुन् ।

अश्वपञ्चवम् । न । अश्वानां षट्के । अश्वानां षट्त्वम् । षट्त्वे षड्वचः ।

अश्वसेननृपनन्दनः । पुं । सनत्कुमरि । इति हेमचन्द्रः ।

अश्वस्तनः । पुं । दृष्टिविशेषे ।

अश्वस्तनिकः । पुं । एकदिननिर्वाहोचितात् । शोभवंशस्तनं भक्तं तदस्यास्तीति मल्लर्षीयपुनः । नञ् समासः ।

अश्वः । स्त्री । वडवायाम् ॥ अजादिषु पाठाद्वाप ॥

अश्वः । पुं । देवसर्षपे ।

अश्वभिधानी । स्त्री । अश्ववन्धनरज्ज्वाम् ।

अश्वारिः । पुं । सहिषे । अश्वस्य अरिः ।

अश्वारूढः । पुं । अश्वारोहे ।

अश्वारूढः । स्त्री । देवीविशेषे ।

अश्वारोहः । पुं । अश्ववारंके । सादिनि ।

। वि । अश्वमारुहके । अश्वमारोहति ।

। इहवीजजन्मनि प्रादुर्भावेच । कर्मण्यम् ।

अश्वारोहा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

अश्वारोहकः । पुं । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्विजौ । पुं । दिवचनान्तः । अश्विनीकुमारयोः ॥

अश्विनौ । पुं । स्वर्बैद्ययोः । अश्विनीकुमारयोः ।

। तौ चावियुक्तस्वभवौ । प्र

अश्वेज्जि

अस्ताः अश्वः सन्तिययोः । इनिः ।

दा । अश्विन्यां जातौ सन्धिवेले त्वयो

नक्षत्रेभ्यो बहुलमिति लुकि लुक्त्वं

द्वितलुकीति ङीप्पो लुक् । विशिष्टा

श्वयोः । यथा । कपोलयोस्तबावर्त्तौ

विद्येते वाजिनोर्यदि । तावश्विनावि

तिप्रोक्तौ राज्यवृद्धिकरौ पराविति ॥

अश्विनी । स्त्री । अश्वयुजि । प्रथममन्त्र

चे । अस्यां जातस्य फलं यथा । सदै

वदेवायुर्दितो विनीतः सत्त्वान्वितः

प्राप्तसमस्तसम्पत् । योषाविभूषात्स

जभूषितोयः स्यादश्विनीजन्मनिमान

वस्येति कोष्ठीप्रदीपः । अश्वः अश्वरू

पमस्तस्याः । इनिः । द्यङ् ।

अश्विनीकुमारौ । पुं । अश्विनीसुतयोः ।

अश्विभूतसंज्ञानामसूर्यपत्न्याः यम-

जपुत्रौ तौ च देवचिकित्सकौ । नित्य

दिवचनान्तोयम् ।

अश्विनीपुत्रौ । पुं । स्वर्बैद्ययोः ।

अश्विनीसुतौ । पुं । नांसत्ययोः । स्व

र्बैद्ययोः । वडवारूपिणो संचांश्चरु

पयोगादश्विनी । अश्विन्याः सुतौ ॥

अश्वीयम् । न । आश्वे । वाजिसङ्के । वि ।

अश्वहिते । अश्वानांसमूहः । केशा

श्वभ्यां यश्चावन्यतरस्यामिति छः । अ

श्वेभ्योऽङितं वा । अप्रपादित्वाच्छः ।

अश्वेज्जितम् । न । घोटकेज्जिते ।

अष्टक

अश्वे रसम् । न । मुख्याश्वे । अश्वाना-
मुरख । अश्वस्थायामुरसद्वतिटच् ।
अश्वम् । वि । अश्वीये । अश्वेभ्योहित
म् । पञ्चयत् ।

अषडक्षीणाः । वि । तृतीयावेद्यमं चे ।
दाभ्यामेवकृतेमं चे ॥ अविद्यमानानि
षडक्षीण्यत्र । अषडक्षाशितङ्गवलङ्क
र्मेतिखः स्वार्थे । अक्षिशब्देऽप्योच्चे-
न्निवेवर्त्तते । बहुव्रीहौसकथ्यक्षणे
रितिषच् ।

अषाढः । पुं । मासभेदे । पालाशदण्डे
। वि । अषाढायांजाते । अविष्ठाफ
लामोत्थखोलुक् । लुक्तद्वितंलुकि
। स्त्रियाम् पलान्यषाढाम्भामिस्थन्
। टाप् । अषाढा ॥

अषाढकः । पुं । अषाढार्थे ।

अषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् । उत्त
राषाढायाम् । अषाढायामुत्पन्नाया
म् ।

अष्टकम् । न । पाणिनेःसूत्रपाठे ॥ अष्टा
वधायाः परिमाणमस्य । सङ्ख्याया
अतिशदन्तायाः कम् । वि । अष्टसङ्-
ख्यायाम् । अष्टसङ्ख्याकाध्यायादिप
रिमितेग्रन्थे । अष्टसङ्ख्याविशिष्टे ।
यथा गङ्गाष्टकं नामाष्टकमिति ।

अष्टकर्णः । पुं । अष्टाणि । अष्टौकर्णाः-
अस्य ।

अष्टका

अष्टकर्मा । पुं । अष्टगतिकेनृपे । अ-
ष्टौकर्माण्यस्य । तानिचोक्तान्युशनसा
यथा । आदानेचविसर्गेचतथाप्रैष-
निषेधयोः । पञ्चमेचार्यवचनेष्वव-
हारस्यचेक्षणे । दण्डशुद्धोः सदायु
क्तस्तेनाष्टगतिकेनृपः । अष्टकर्मादि-
व्यातिराजाशक्ताभिपूजितवृत्तिमनुः
। तत्रादानंकरादीनाम् । विसर्गेभृ-
त्यादिभ्योधनदानम् । प्रैषोऽस्मात्प्या
दीनांहृष्टाहृष्टानुष्ठानेषु । निषेधोहृ
ष्टाहृष्टविरुद्धक्रियासु । अर्थवचनं का
र्यसन्देहेराजाज्ञयैव तत्रनियमात् ।
व्यवहारेक्षणां प्रजानामृणादिविप्र-
तिपत्तौ । दण्डः पराजितानांशास्त्रो
क्तधनग्रहणम् । शुद्धिः पापेकर्मणि जा
ते तत्रप्रायश्चित्तसम्पादनमिति कु-
ल्लूकभट्टाः । मेधातिथिस्तु । अकृता
रम्भः । कृतानुष्ठानम् । अनुष्ठित वि
शेषणम् । कर्मफलसङ्ग्रहः । तथासा
मदानभेददण्डाः । एतदष्टविधं कर्म
प्याह । अथवावणिकूपथः । उदक-
सेतुबन्धनम् । दुर्गकरणम् । कृतस्य
संस्कारनिर्णयः । हस्तिबन्धनम् । ख
निखननम् । सैन्यनिवेशनम् । दा
रुणवनच्छेदनञ्चेत्यप्याह ।

अष्टका । स्त्री । सप्तम्यादिदिनचये । य
था । अष्टकातुसमाख्यातासप्तम्यादि

अष्टमः

दिनचयम् । शास्त्रंतचनाधीयीतव्रत
वर्धविवर्जयेदिति ब्रह्माण्डपुराणम् ।
आइभेदे । पैषादिमासत्रयाणां कृ-
णाष्टम्याम् ॥ यथा । तिस्रोष्टकाभव-
न्ति पूषाष्टका मांसाष्टका शाकाष्टका-
चेति । तथा पूषस्यानुरूपतया तस्यै-
व तृप्तिक्षमतयामुत्पत्तम् । मांस-
शाकयोस्तूपकरणात्त्वेनान्वयो यथास-
ङ्ख्यमष्टकादये मुख्यद्रव्यभेदादि-
कमेव । अश्वत्तिपितरोऽस्याम् । अश-
भोजने । इष्यश्विभ्यांतकन् । अष्टका-
पितृदेवस्ये ॥

अष्टकाङ्गम् । न । नयपीठ्याम् । पा-
शारङ्ग इति गौडभाषा प्रसिद्धे । इ-
ति त्रिकाण्डशेषः ।

अष्टौ । त्रि । सङ्ख्याविशेषे ८ । सङ्-
ख्येये । अश्रुते । अश्रुत्यासौ सङ्गते
च । सप्यश्रुभ्यांतुट्चेतिकनिन् ।

अष्टपात् । पुं । शरभे । लूतायाम् ।
अष्टपादः । पुं । किन्तनौ । ऊर्ध्वनाभवि-
शेषे । शरभे ।

अष्टपादिका । स्त्री । हापरमाली इति
गौडभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे ॥

अष्टमः । त्रि । अष्टानाम् पूरणे । तस्य पू-
रणे षट् । नाक्तादसङ्ख्यादेर्मट् ।
पञ्चमस्य भागे । मानपञ्चमयोः कन्
लुक् । चेति जस्य अनेवालुक् ।

अष्टमः

अष्टमङ्गलः । पुं । श्वेतोरः खुरपुच्छास्य
पृष्ठकेशतुरङ्गमे । न । द्रव्यान्तरे ॥ त-
यथा । सगराजोऽष्टपोनागः कलशो
व्यञ्जनंतया । वैजयन्तीतया भेरी दी-
प इत्यष्टमङ्गलमिति ॥ अन्यच्च । लो-
केऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणयोगैर्हुता-
शनः । हिरण्यंसर्पिरादित्यन्नापोरा-
जातयाष्टम इति स्मृतिः । अष्टौ मङ्ग-
लानियस्य । अष्टानां मङ्गलानां समा-
हारः ॥ अष्टौ षडयुक्तपक्षघृते । यथा
हभावमिश्रः । वचाकुपुंतया ब्राह्मी-
सिद्धार्थकमद्यापिच । सारिवासैश्च
चैव पिप्पलीघृतमष्टमम् । सिद्धं धृत-
मिदं मेध्यं पिवेत् प्रातर्दिनेदिने । इदं
स्मृतिः कुमारानां पिवतामष्टमङ्गल-
मिति ॥

अष्टमानम् । न । कुडवपरिमाणे । शरा-
वार्हे ।

अष्टमिका । स्त्री । शुक्तिपरिमाणे । चतु-
स्तोत्रके । इति वैद्यकपरिभाषा ।

अष्टमी । स्त्री । क्षीरकाकोल्याम् । ति-
थिविशेषे । अष्टानां पूरणी । ङीप्
॥ अचजातस्य फलन्तु । भूपाकतः प्रा-
सधनः कृशाङ्गः सुखी कृपालुर्युवति-
प्रियश्च । चतुष्पदाधो धनधान्ययुक्तः
स्यादष्टमी जामनुजः सुधीर इति ।

अष्टमूर्तिः । पुं । शिवे । अष्टौ मूर्त-

अष्टव

योयस्य । यथा । पृथिवीसखिलंतेजो
वायुराकाशमेवच । सूर्याचन्द्रमसौ
वाग्निरष्टौशङ्करमूर्त्तिरतिरिच्यते ।
चित्तिमूर्त्तिः सर्वः १ । जलमूर्त्तिर्भवः
२ । अग्निमूर्त्तिर्विद्रः ३ । वायुमूर्त्तिर्ह
यः ४ । आकाशमूर्त्तिर्भीमः ५ । य
जमानमूर्त्तिः पशुपतिः ६ । चन्द्रमू
र्त्तिर्महादेवः ७ । सूर्यमूर्त्तिरीशानः
८ । एताःशरभमूर्त्तिश्चिवस्पाष्ट
पादाः ।

अष्टवः । पुं । मेघनादे ।

अष्टलोहकम् । न । अष्टसङ्ख्यकधातु
विशेषे । यथा । सुवर्णम् । रजतम् ।
ताम्रम् । वङ्गः । सीसम् । कामल्लो
हम् । मुण्डलोहम् । तीक्ष्णलोहमि
ति ॥

अष्टवर्गः । पुं । आदिकादिवर्गेषु ॥ जी
वकादौ । यथा । जीवकर्षभकौमेदे
काकोल्याद्विद्विके । अष्टवर्गोऽष्टभि
र्द्रव्यैः कथितश्चरकादिभिः । अष्टवर्गो
हिमंः स्वादुर्वृंहणः शुक्लोगुरुः । भ
यसन्धानकृत्स्तन्यवलासवत्वर्द्धनः ।
वातपित्तास्रतृट्दाहज्वरमेहक्षयप्र
णुत् । राज्ञामप्यष्टवर्गस्तु यतोयमति
दुर्लभः । तस्मादस्यमतिनिधिगृह्णीया
त्तद्वर्णमिषक् । मेदाजीवककाको
ली ऋद्धिद्वन्द्वेपिचासति । वरीविदा

अष्टाङ्गः

यन्मृगन्धावाराहोसुक्रमासंक्षिपेत् ।
मेदामहामेदास्थाने शतावरीमूल-
म् । जीवकर्षभयोः स्थानेविदारीमू
लम् । काकोलीशीरकाकोल्याः स्था
ने अश्वगन्धामूलम् । ऋद्धिद्वयोः स्था
नेवाराहोऽकन्दंक्षिपेत् ॥ नीतिवेदि
नांवर्गान्तरे ॥ कृषिर्वणिक्पयोदुर्ग-
सेतुःकुञ्जरवन्धनम् । खन्याकरवला-
दानं सैन्यानांचनिवेशनम् । अष्टवर्ग
मिमंसाधुः समंष्ट्रोपिवर्द्धयेदिति ।
अष्टानांवर्गः ।

अष्टश्रवाः । पुं । ब्रह्मणि । द्रुहिणे ॥

अष्टाकपालः । पुं । हविर्भेदे ॥ यथाष्ट
सुकपालेषुपुरोडाशः पञ्चाहूयते-
तस्मिन् यज्ञे ॥ अष्टसुकपालेषुसंस्कृ
तः । संस्कृतंभक्ष्यादृत्यगोद्विगोर्लुग-
नपत्यइतिलुक् । अष्टनः कपालेह
विषीत्यात्वम् ।

अष्टाङ्गः । पुं । योगभेदे । अष्टअङ्गान्य
स्य । तानियथा । यमंनियममासन
प्राणायामौततःपरम् । प्रत्याहारं
धारणाच्यानंसाधुंसमाधिना । अ
ष्टाङ्गान्याहुरेतानियोगिनांयोगसा
धने इति । पाशके । प्रणतिविशेषे
। यथा । जानुम्याचतथा पञ्चापाणि
भ्यामुरसाधिया । शिरसावक्षसाद
ष्ट्याप्रणामोऽष्टाङ्गइति इति ॥

अष्टाप
अष्टाङ्गार्थः । पुं । अष्टद्वयघटितपूजापक
रणविशेषे । यथा । आपःक्षीरं कुशा
ग्राणिदधिसर्पिः सततडुलाः । यथाः सि
द्ध्यर्थकाश्चैव अष्टाङ्गार्थः प्रकीर्तितद्व
तितन्त्रशास्त्रम् । अपिच । आपःक्षी
रं कुशाग्राणि घृतं मधु तथादधि । र
क्तानि करवीराणितथारक्तचन्दनम्
। अष्टाङ्गेष्वर्थो वैभानवेपरिकी-
र्तितः ॥ इतिकाशीखण्डम् ।
अष्टादशः । वि । अष्टादशानां पूरणे ।
उट् ।
अष्टादश । वि । साष्टादशसङ्ख्यायाम् ।
साष्टादशसङ्ख्येये । अष्टौचदशच अ
ष्टाधिकादशेतिवा । अष्टानः सङ्ख्याया
मित्यास्त्वम् । अथाष्टादशवाचकाः
शब्दाः ॥ द्वीपः । विद्या । पुराणम् ।
स्मृतिः । धान्यमिति ।
अष्टादशाङ्गः । पुं । अष्टादशद्रव्यात्मके पा
चने ।
अष्टापदः । पुं । न । कनके । शरीणां
खेलनाधारपट्टे । शरीणांफलके ।
पुं । शरभे । मर्कटे । मकडी इति
भाषाप्रसिद्धे । कृमौ । कैलाशे । की
लके ॥ पंक्तौ पंक्तौ अष्टौ पदान्यस्य ।
अष्टौधातवः पदान्यस्य ॥ अष्टसुधा
तुषुपदं प्रतिष्ठास्येतिवा । अष्टनः
संज्ञायामितिदीर्घः । यद्वा । अष्टाना

असः
मऽपदम् ।
अष्टापदी । स्त्री । चन्द्रमङ्ग्याम् । लूता
याम् । अष्टौपादाः अस्याः । सङ्ख्या
सुपूर्वस्येति पादस्यान्तलोपे पादोन्य
तरस्यामिति ङीपिपादःपत् ।
अष्टापाद्यम् । न । अष्टभिर्गुणिते । अष्ट
भिरापाद्यते गुम्यते इतितत् ।
अष्टारचक्रवान् । पुं । मञ्जुघोषे । जिन
विशेषे । अष्टारचक्रमस्यस्यमतुप् ।
अष्टिः । स्त्री । वीजे । अस्यते भूमौक्षिप्य
ते । असु० । कर्मणिक्तिन् । पृषोदरा
दिः । षोडशाक्षरायांवृत्तौ । षोड-
शाङ्के ।
अष्टिदिनान्तरालः । वि । षोडशदिव
साभ्यन्तरे ।
अष्टीला । स्त्री । नाभेरधोभागेपाषाण
पिण्डकावदातव्याधिविशेषे । यथा ।
आध्मापयन् वस्तिगुदं रुध्वावातश्चलो
न्नताम् । कुर्यात्तीव्रार्तिमष्टीलां मूत्र
विरण्मागं रोधिनीमिति ॥ वर्तुलेपा-
षाणखण्डे ।
अष्टीवत् । न । पुं । जानुनि । ऊरुपर्व-
णि । अतिशयितमस्थियस्मिन् । म
तुप् । आसन्दीवदष्टीवदितिनिपात
नादस्थिशब्दस्याष्टीभावः । जानूर्वाः
सन्धौ ।
असः । पुं । अन्यस्मिन् । समभवति । न

असक्तु

असमासः ।

असंवीतः । वि । नये ।

असंस्कृतः । वि । गर्भाशानादिसंस्कार
विधुरे । अनुपनीते । नसंस्कृतः ।
मुसंस्कृतः सुतः श्रेष्ठोनापरोवेदपा-
रगः ।

असंस्तुतः । वि । अपरिचिते । नसं-
स्तुतः ।

असंहतः । पुं । सेनानांपृथग्वृत्तिमति
व्यूहे । असंलभ्ये ।

असकृत् । १ । पौनःपुन्ये ॥ अनेकशः ।
नसकृत् ।

असक्तः । वि । सर्वसम्बन्धशून्ये ॥ फला
भिलाषरहिते कर्तृत्वाभिमानही-
ने यथाविधिकर्मकर्त्तरि ॥ नसक्तः ।

असक्तबुद्धिः । वि । अहमेषां समैते इत्य-
भिध्वङ्गरहितबुद्धौ । असक्ताबुद्धिर्यस्य ।
असक्तात्मा । वि । अनासक्तचित्ते । तृ-
ष्णाशून्यतयाविरक्ते । असक्तः आत्मा
अन्तःकरणयस्य ।

असक्तिः । स्त्री । सङ्गाभावे । ममेदमि-
त्येतावन्मात्रेण प्रीतिः सक्तिस्तदभावे
। नसक्तिः ।

असङ्गसुकः । वि । स्थिरमनसः । नसङ्ग-
सुकः ।

असङ्गुलः । पुं । गजाद्यध्वनिविस्तृ-
तेष्वपि । नसङ्गुलः ।

असङ्ग

असङ्क्रान्तमासः । पुं । मन्वमासे । म-
लिनलुचे ॥

असङ्ख्यः । वि । युदुवर्जिते । परार्हाती-
तसंख्यायाम् ॥ सामान्यतो गणना-
रहिते ।

असङ्ख्यातः । वि । अकृतसङ्ख्ये । अन-
गिने इति भाषा ।

असङ्ख्येयः । पुं । परमात्मनि । हरौ ॥
यस्मिन्संख्यार्हनामरूपभेदादिनवि-
द्यते । ३ । सङ्ख्यातुमयोग्ये ।

असङ्गः । पुं । सङ्गविरोधिनि । पुत्रवित्त-
लोकैषणात्यागरूपे वैराग्ये ॥ नि-
र्विषये चिदात्मनि ॥ यथा । आत्म-
स्यामप्यविद्यांतामसङ्गो न स्पृशत्यसौ ।
दृष्ट्वा तपौ विद्यन्निष्ठावस्पृश्यौ विद्य-
ता यथा । न दृष्ट्वा क्लियते व्योमना-
तपेनापि शुष्यति । अविद्यया विद्यया
वानात्मन्यतिशयस्तथेति । वि । रा-
गाभाववति । आशायातु निराशत्वं
समाश्रयातु भावना । अप्रमत्तं मनो
यातु तवा सङ्गे न जीवतः ॥ नास्ति सङ्गो
यस्य ।

असङ्गतः । वि । अनुचिते । नसङ्गतः ।
सङ्गतिरहिते । नासङ्गतं प्रयुञ्जीत ॥

असङ्गतिः । स्त्री । अर्थसङ्कारभेदे ।
यथा । भिन्नदेशतयात्यन्तकार्यकार-
णभूतयोः । युगपदुर्मयोर्यत्र स्याति ।

असत्

सास्यादसङ्गतिः । इहयद्देशंकारं त
 देशमेवकार्यमुत्पद्यमानं दृष्टम् । य
 वा धूमादि । यत्र हेतुफलरूपयोरपि
 धर्मयोः केनाप्यतिशयेन नानादेश
 तयायुगपद्वभासनं सातयोः स्वभा-
 वोत्पन्न परस्परसङ्गतित्यागादसङ्ग-
 तिः । उदाहरणम् । अस्मै अ वयो त
 स्मै अ वेअया भय इतं अयो अलिअम्
 । दन्तकृष्णं कपोले बहुय वेअयासव
 णीयम् । अस्य संस्कृतं यथा । यस्यै
 वग्रयस्तस्यैव वेदनाभयतितज्जने ।
 लीकम् । दन्तक्षितं कपोले वध्वावेद
 नासपत्नीनामिति ।

असत् । पुं । इन्द्रे । इतिविकारशेषः ॥

त्रि । निरुपाख्ये । प्रागभावप्रतियोगि
 नि । निःस्वरूपे । यत्सम्बन्धितयाय
 नविद्यते तत्तत्रासदित्युच्यते । नि
 षेधमुखेन प्रतीयमाने अभावत्वाश्र-
 ये । अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं
 चयत् । असदित्युच्यते पार्थ न च तत्
 प्रेक्ष्य नो इह । यत्कालतो देशतो व
 स्तुतो वा परिच्छिन्नं तदसत् । अवि
 दमाने । प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वाद् असत्
 स्वभावमिव वर्तमाने कारणात्मनि ॥
 असत्त्वने । दुराचारा दुर्विचेष्टा दु
 र्गुणाः प्रियसाहसाः । असन्तस्त्विति
 विख्याताः सन्तस्त्वा चारुचक्षयाः ॥

असन

सदत्यंताभावोऽसदिति बौद्धाः ।

असती । स्त्री । अभिचारिण्याम् । कु
 लटायाम् । सत्त्वाभिन्ना ।

असतीसुतः । पुं । स्त्री । कौलटेरे । अ
 सत्त्वासुतः ।

असत्कृतः । त्रि । परिभूते । प्रियभाषण
 पादप्रक्षालनपूजादिसत्कारशून्ये ।

नसत्कृतः ।

असत्पथः । पुं । मन्दमार्गे । कुपथे । न
 सत्पथः ।

असत्त्वम् । त्रि । मिथ्यायाम् । सत्त्वं ना
 स्तियत्तस्मिन् ॥

असदध्येता । त्रि । कुपाठिनि । अजमे ।

असदध्ययनशालिनि ॥ नसदध्येता ॥

असद्गृहः । पुं । दुष्टगृहे । नसद्गृहः । अ
 खट्टी । वासकोकाहठ इति भाषा ।

असद्योनिः । स्त्री । पद्मादियोनौ । त
 स्याद्वितामसमनिर्दण्डं भुज्यते । न
 सद्योनिः ।

असद्रूपः । त्रि । देहादिप्रपञ्चे । असद्वा
 ध्यमन्वतं रूपं स्वरूपयस्य ।

असनम् । न । क्षेपणे । पुं । जीवकद्रुमे ।

प्रियसाक्षके । विजयसाराख्ये । अज

कर्णे । महासर्जद्रुमे । अस्यते । अ

सुक्षेपणे । ल्युः ।

असनपथी । स्त्री । वातकदम्बे । ग्रीत

खवातके ।

असम्भ

असम्भदुः । पि । समुद्भूते । पण्डितव्यन्ये
। दृष्टे । इतिजटाधरः । अद्भुतसखाहे
। नसम्भदुः ॥

असम्भदुः । पि । शत्रुवर्जिते ॥ नविद्य-
तेसम्भोयस्य ॥

असम्भः । पि । सभायामनर्हेस्त्रीवर्ष
नादैः । सभायामनुपयुक्ते । स्त्रो ॥

असम्भः । पुं । बुद्धे । पि । विषमे । अतु-
ल्ये । नविद्यते समोयस्य ॥

असम्भसम् । पि । अयुक्ते ॥ नसम्भ-
सम् । पुं । केशिन्यामुत्पन्नेसगरा-
त्मजे ॥

असम्भर्षः । पि । सापेक्षे । असम्भे । दु-
र्वले । नसम्भर्षः ॥

असम्भवायिकारणम् । न । कार्यकार-
णेनवासहैकस्मिन्वर्षेसमवेतत्वेसति-
कारणे । यथातन्तुसंयोगःपटस्य त-
न्तुरूपं पटरूपस्य । यथावा । परमा-
णुद्वयसंयोगोद्वणुकस्य कपालरूपं च-
घटरूपस्य । असम्भवायिकारणान्तु स-
र्वत्रव्येगुणः गुणैर्गुणः कर्मच ॥ अस-
म्भवायिच तत्कारणञ्च ॥

असम्भानयानकर्मा । पुं । सन्धेः प्रभेदे ।
यद्वा त्वमत्रयाहि अहमत्रयास्यामीति
साम्प्रतिकोत्तरकालीनफलार्थितयै
वक्रियते सोऽसम्भानयानकर्मासन्धि-
र्वाध्यः ॥

असम्भ

असम्भहितः । पि । अनेकाग्रमनसि ।

विचिन्तयिते । नसम्भहितः ॥

असम्भोक्तकारी । पि । आत्मे । अवि-
चार्यकर्त्तरि । असम्भोक्त्याविचार्यक-
र्त्तुंशीलमस्य । सुपोतिणिनिः ॥

असम्भेषुः । पुं । अनङ्गे । असम्भाः इष-
वोयस्य ॥

असम्भृतः । पि । असम्भृते । नसंभृतः ॥

असम्भृतातसमाधिः । पुं । निर्विकल्पक
समाधौ । निवृत्तेचेतोऽप्यपारेयः
परमानन्दसाक्षात्कारः सौघुप्तान-
न्दसाक्षात्कारवत् सोऽसम्भृतातस-
माधिः ॥

असम्भृदम् । पि । अवहे । अनर्थकवा-
क्ये । नसम्भृदम् ॥

असम्भृदप्रलापः । पुं । सत्यस्यापिराज-
देशपौरवार्त्तादेर्निष्प्रयोजनवर्षने
॥ पि । तद्वति ॥

असम्भवाधः । पि । अन्योन्यपीडारहिते ॥

असम्भूतिः । स्त्री । प्रकृतौ । चित्तन्वा-
यांमायायां परमेश्वरत्वोपाधौ ॥ स-
म्भवनंसम्भूतिःकार्यम् । तस्याःअन्या ॥

असम्भेदः । पुं । अविदारणे । अविना-
शे ॥ सम्भेदनम् । भिदिर्विदारणे
। घञ् । नसम्भेदः ॥

असम्भतम् । पि । प्रणय्ये । अनभिप्रेते
॥ नसम्भतम् ॥

असाधुः

असम्बूढः । वि । स्थितप्रज्ञे । सम्बोद्धव
 र्जिते । भास्तिरहिते । नसम्बूढः ।
 असम्बोद्धः । पुं । प्रत्युत्पन्नेषु बोद्धव्येषु
 कर्त्तव्येषु वा अव्याकुलतया विवेकेन
 प्रवृत्तौ । नसम्बोद्धः । वि । तद्वति ।
 असम्बन्धयः । पुं । आयतुरीयांशादधि
 कथ्ये । असन्विषयव्यये ।
 असहः । पुं । कुकरोधा इति विश्रुते
 च मे ।
 असलम् । न । लौहे ॥ असलमन्त्रवि
 शेषे ।
 असहनः । पुं । स्त्री । शत्रौ ॥ अमर्षणे ।
 असाधारणम् । वि । तन्मात्रसम्बन्धि
 नि ॥ साधारणाद्भिन्ने । विशेषे ।
 न्यायमते साध्यव्यापकीभूताभावप्र
 तियोगिनिहेतौ । यथा । वज्रिमान्
 जलत्वादिन्यादि ।
 असाधारणत्वम् । न । तदितरावृत्ति
 त्वेसतिसकलतद्वृत्तिष्वे ।
 असाधारणानैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभा
 सविशेषे । सर्वसपक्षव्यावृत्ते । यथा
 शब्दो निश्चयः शब्दत्वादिति । शब्दत्वं
 सर्वेभ्यो निश्चयेभ्यो व्यावृत्तं शब्दमावृ
 त्ति ।
 असाधुः । वि । खले ॥ सहजादृशः स्व
 दुर्नये परदोषेष्वनदिव्यचक्षुषः ।
 स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रताः परवर्ण्य

असंज्ञी

इत्येवसाधवः ।

असाध्यः । वि । याप्ये । अप्रतिश्रित्ये । अ
 साधनीये । बुद्धिमदसार्थनकिञ्चि
 दिति वात्यायनः ॥ नसाध्यः ।
 असान्द्रम् । वि । विरले । नसान्द्रम् ॥
 असाम्प्रतम् । । अयुक्ते । यथा । भिन्न
 तिसर्वमर्यादां नान्वयाद्यप्यपेक्षते ।
 अस्यदग्धोदरस्यार्थे कोनकुर्यादसा
 म्प्रतमिति । नसाम्प्रतम् ।
 असारः । पुं । एरखट्टे च । न । अगुह्य
 णि ॥ वि । फलौ । निस्सारे । नसारो
 ऽव ।
 असि । न । त्वमित्यर्थे । यथा वेत्ससि ।
 वाक्यालङ्कारे ।
 असिः । पुं । निखिंशे । खण्डे ॥ स्त्री । न
 दीपभेदे । अस्यते असुक्षेपणे । अ
 सतिवा असदीप्तौ । सर्वधातुभ्यश्च ।
 खनिकव्यञ्जिसिबसीत्यादिना इर्वा ।
 असिकम् । न । अधरचिबुकयोर्मध्य
 भागे । इति हेमचन्द्रः ।
 असिकारः । पुं । खण्डकारिणि । असिं-
 करोति । कृष्णः । कर्मण्यण् ॥
 असिक्रिका । स्त्री । असिकन्याम् । दा
 स्याम् ॥ यथा । गते गणस्तूर्वमसि
 क्रिकानामिति ॥
 असिक्तो । स्त्री । अट्टहान्तःपुरचारि-
 ययां प्रेषायाम् । नदीभेदे । सिनेति

असिधः

। पिञ्चवन्धने । अञ्जिष्टविभ्यः क्तः । य
दा । सीयतेस्य । क्तः । सिता शुक्लके
शातङ्गिन्ना । छन्दसिक्रमेक इतिस्य
क्तः । नान्तत्वाङ्गीप् । मीरिग्वाम् ।
असिगण्डः । पुं । सुद्रोपधाने ॥ छोटा
सिर्हीना इति भाषा ।
असितः । पुं । श्यामवर्णे । व्यासमिष्ये
अष्टविशेषे । जनैः ॥ कृष्णपत्रे ।
न । कासीसे । त्रि० कृष्णवर्णवति
। श्यामले ॥ सितविकटोऽसितः ।
असितफलः । पुं । मधुनालिकेरे ॥
असिता । स्त्री । खड्गतायाम् । नीत्या
म् । असितपलितयोः प्रतिषेधात् व
र्णादनुदात्तादितिङीष् तकारश्च न
कारादेशश्चन ।
असिताभ्रशेखरः । पुं । बुद्भेदे ।
असितार्चिः । पुं । अकले । असिताञ्च
र्चिर्ज्वालाभस्य ।
असिताक्षुः । पुं । नीलाक्षौ ।
असितोत्पलम् । न । नीलोत्पले ।
असिदंष्ट्रः । पुं । मकराख्येयादसि ।
असिदुः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । सच
र्चिविधः । आश्रयासिदुः स्वरूपासिदुः
व्याप्यत्वासिदुश्चेति । त्रि । अपक्वे ।
अस्विक्ने । सिद्धिरहिते ।
असिदुः । स्त्री । अनिष्यत्तौ । न्यस्यम
तेषामविशेषः । यत्नसिद्धिः । यथा

असिप

काञ्चनमयपर्वतो बह्निमानिश्वादिः
। स्वरूपासिदुः २ यथापर्वतः काञ्च
नमयबह्निमानिश्वादिः । व्याप्यत्वा
सिदुः ३ यथा पर्वतो बह्निमान्ज्वल
त्वात् इत्यादिः ।
असिधाराव्रतम् । न । असिधाराचक्रम
रक्षतुल्ये व्रतविशेषे । यथा । युवायु
वत्यासार्द्धं यन्मृगधाभर्तृवदाचरेत् ।
अन्तर्निवृत्तसङ्गः स्यादसिधाराव्रतं हि
तदितियादयः ।
असिधावः । पुं । शस्त्राणांमार्जके । अ
सिधावति । धावु० कर्मण्यण् ।
असिधावकः । पुं । शस्त्रमार्जके । असिं
धावति । धावुगतिशुद्धौः । कर्मण्य
ण् । स्वार्थेकम् । कुन्वा ।
असिधेनुः । स्त्री । कुरिकायाम् । असे
र्धेनुरिव । स्वल्पखड्गे ।
असिधेनुका । स्त्री । कुरिकायाम् । अ
सेर्धेनुकेव ।
असिपत्रः । पुं । इक्षौ । नरकान्तरे ॥
सङ्गकोषे । गुण्डनामकटुस्य । य
स्यकन्दः कषेयः । खड्गाकमस्फुलेवृ
क्षविशेषे । आसन्नघातुके ।
असिपत्रकः । पुं । इक्षौ ।
असिपत्रवनम् । न । नरकविशेषे । य
था । यस्मिन्वै निजवेद्यमप्यहमाप
द्यपगतः पाण्डुराश्वोपगतस्तमसिप-

असु

अवर्णं प्रवेश्य कश्यामहरन्ति तथासा
वितस्ततोधावमान उभयसोधारैस्ता
खननासिपचैश्च समानसर्वाङ्गोद्वाह
तोष्मीति परमधावेदनया मूर्च्छि
तः पदेपदेनिपततिस्वधर्मत्यागीपा-
खण्डानुगतंफलंभुङ्क्ते । इति ।

असिपत्रवतम् । न । अश्वमेधेक्रियमा
यो व्रतविशेषे ।

असिपुच्छः । पुं । शिशुमारः ॥

असिपुष्पिका । स्त्री । कुरिकायाम् ।
असेः पुत्रीव । स्वार्थेकन ।

असिपुत्री । स्त्री । कुरिकायाम् । असेः
पुत्रीव ॥

असिमेदः । पुं । विट्स्वदिरे ।

असिहेतिः । पि । खड्गयोदुरि । नैस्त्रिं
शिके । असिर्हेतिर्यस्य ।

असु । न । चित्ते । तापे । असवः पुं
भूम्नि प्राणादिपञ्चवायुषु । अस्यन्ते
अस्यन्तिवा । असुक्षेपणे । अस्यन्तेआ
भिरितिवा । असदीप्तौ । शृङ्खल
हीत्यादिनाडः । भूम्निवायुः प्राणा
दिपदवाच्यआध्यात्मिकएकएव । प्रा
णापानाद्यास्तु पञ्चतस्यष्टतयः । एवं
चैकस्मिन्नपित्तच मैथिलीतस्यदार
इत्यादिवह्नुवचनमेवप्रयोज्यम् प्रा
णोनासवायुरित्यादौतुवृत्त्यर्थः प्राण
शब्द इतिनेकवचनंविबुध्यते ।

असुखा

असुखम् । न । दुःखे ।

असुतरः । पि । दुस्तरे । सुतरोनभव
तीत्यसुतरः ।

असुधारणम् । न । जीवने । अह्ना
धारणम् ।

असुरः । पुं । दैतेये । विरोचनादौ ।

सुरास्यजि । राहुग्रहे । सूर्ये । अ

स्यतिक्षिपतिदेवान् असुरः । असेरु

रन्नित्युरन् । वा । नसुरः असुरः ।

नभीतितत्पुरुषः । अविद्यमानासु

रायस्येतिवा । असुपुरमतेवा । अ

न्येभ्योपोतिडः । सुरेभ्योऽन्योवा ।

असुररिपुः । पुं । विष्णौ । कृष्णे । अ

सुराणोरिपुः ।

असुरा । स्त्री । राक्षी । राक्षी ।

असुराह्वम् । न । कांस्येदितिहेमचन्द्रः ।

असुर्यः । पि । असुरेभ्योहिते । गवा

दित्वाद्यत् । असुराणांस्वभूते ।

असुखः । पुं । वागे । अहन्सुवति ।

वृषैरणे । सत्सु द्विषेत्यादिनाकिप् ।

असुयकः । पि । असुर्याशीले । अ

सुयति । तच्छीलादिः । असुउपता

पे । निन्दहिंसेतिबुञ् ।

असुर्या । स्त्री । परगुणेषुदोषावि

ष्कारे । अर्धदानादिगुणेषुदाभिक

त्वादिरूपदोषारोपणे । असुरयनम्

असुर्यायाम् । कबड्गादि

असृक्

त्वाद्यकिमप्रत्ययादित्यः ॥ रोषे ।

बधूरस्रयाकुटिलंददर्शेति रघुः ।

असृयुः । पुं । समासरे । असृयति ।

असृञ् उपतापे । मृगयादिस्वात्
साधुः ॥असृर्चणम् । न । अनादरे । सृर्चभा
दरे सरेफः । तस्मात्प्लुट् । नञ्समा
सः ॥असृर्यम्पश्यः । वि । सृर्यादर्शिमि । गु
प्तिपरेप्रयोगेयम् । यदपरिहार्यदर्श
नं सृर्यमपिनपश्यतीति सत्थपिसृर्य
दर्शने प्रयोगोभवति । यदातुसृर्य
दर्शनाभावमात्रम् सृर्येतरस्य चन्द्रा
देर्दर्शनं वाविवक्षितं तदाखञ्जनभव
ति अनभिधानात् । सृर्येनपश्यति ।
दृष्टिर्प्रेषणे । पाघाध्मेतिपश्यादे
शः ।

असृक्करः । पुं । शरीरस्थरसधात्ता ।

असृक्कपः । पुं । स्त्री । राक्षसे । असृक्
पिवति । पा० । कः ॥असृग्दंरः । पुं । प्रदरे । फलितयानेर
कादिधातुचरणे ॥असृग्धरा । स्त्री । त्वष्टि ॥ असृजोरक्त
स्थधरा ।असृक् । न । रक्ते । ताम्बूलसादिवन्म
ध्येमसृज्यते सहजत्वात् । नसृजति

वा० । सृजविसर्गे । क्तिप् । किम् प्रत्ये

अस्तकः

यत्येति कुत्सम् । किन्प्रत्ययेयस्या

दिति बहुव्रीहिः । ऋत्विगिस्तादि
नादिसृजिः किन्विहितः । यद्वा ।असृते । असुक्षेपणे । बाहुलकात्
ऋजः । कुङ्कुमे । षोडशेयोगे । तच्चजातस्यफलं यथा । धनीकुङ्कुपः कुमति
दुरात्माविदेशगामीरुधिरप्रकोपः ।महामलोभी पुरुषोवलीयानसृक्-
प्रसृतौकिलयस्यजन्तोरिति ॥असृष्टात्मम् । वि । अन्नदानहीने । अ
सृष्टमन्नयेनसः ।असेचनकम् । वि । अत्यस्तप्रियदर्शने ।
यस्यदर्शनान्नतृप्यति किन्तुपुनः पुनर्दिदृक्षतएवतस्मिन् । तदसेचनकं
तृप्तेर्नास्त्यस्तौ यस्यदर्शनात् । नसिध्यतेमनेऽव । पिवचरणे । करणेति
ल्युट् । संज्ञायांकन् ॥असौम्यस्वरः । वि । मन्त्रस्वरे । अस्वरे ।
असौम्योरुच्चः स्वरोयस्यसः ।

असृखलितः । वि । अप्रतिहते ।

अस्तः । पुं । चरमाचले । पश्चिमाच
ले । लग्नात्सप्तमे ॥ वि । क्षिप्ते ।अवसिते । अवसानप्राप्ते । निश्चोच
ने ॥ असृतेस्य । असुक्षेपणे । क्तः ।यद्वा । असृतिस्म । असदीप्तौ । गत्य
र्थेतिक्तः । न । सृत्तौ । कालधर्मे ॥

अस्तकः । पुं । निर्वाणे । भोजने ।

अस्तु	अस्त्याग
<p>अस्तु तन्निः । वि । अस्तु तसे । अस्त्यात निरालस्यं यस्य । अस्तम् । । । विनाशे । अदर्शने । अस्त नम् । अस्तु चेपणे । तम् प्रत्ययः । अस्तमनम् । न । अस्त्याद्यदर्शने । यथा । तिरोधानाच्चैतितदेवास्तमनं नवेः । नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः सर्वदा- सतः । इति । अस्तमयः । पुं । प्रलये ॥ ग्रहाणां सूर्य प्रत्यासत्तौ । यथा । रविनास्तम योयोगोवियोगस्तदयोभवेदिति । अस्तमितः । वि । दृष्टिरे ॥ अस्तसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धाकास्तमना त् घटिकाचयसंश्लिष्टेकाले । अस्ताचलः । पुं । चरमाद्री । पश्चिम भवति ॥ अस्तस्यासावचलश्च ॥ अस्ताद्रिः । पुं । चरमाचले । अस्ति । । । विद्यमाने । सत्त्वे । यथा । अतिथिर्नालकश्चैव राजाभार्यातथै वच । अस्तिनास्तिनजानन्ति देहि देहिपुनःपुनरिति । अस्तनम् । अ सदीप्तौ । तिष्ठतिर्वा । अस्तिमान् । वि । धनिनि ॥ अस्तु । । । अभ्यनुत्ताने । अङ्गीकारे । अस्त्यायाम् ॥ पीडायाम् । प्रतिचे ष्टे ॥ प्रशंसायाम् । प्रकर्षे ॥ लक्षणे । अस्त्यायार्थे । अस्त्यापूर्वकाङ्गीकारे</p>	<p>। असति अस्त्यातिवा । तुन् । अस्तुङ्कारः । पुं । अभ्युपगमे । अस्तु करो ति । कर्मण्यक् । अस्तु इति तिङ्शत प्रतिरूपकमध्ययम् । अस्तोश्चेति वक्त व्यमिति मुम् ॥ अस्त्येयम् । न । अदत्तादानरूपपरस्वह रणादिराहित्ये । अस्त्यानम् । न । निन्दायाम् । भर्त्सने । अस्तम् । न । क्षेप्यशरादौ । प्रहरणे ॥ चापे । करवाले । अस्त्यते । अस्तु चेप णे । असतिवा । असदीप्तौ । सर्वधा तुभ्यष्टुल् । अस्त्यकण्टकः । पुं । बाणे । अस्त्यगृहम् । न । आयुधागारे । अस्त्यचिकित्सकः । पुं । अस्त्यवैद्ये । अस्त्यजित् । पुं । कपाटवक्त्रे । कपोतव क्त्रे च । अस्त्यमार्जः । पुं । अस्त्यसंस्कारिणि । अ स्त्यमार्जे । शाखाजीवे । अस्तिधात्रे । अस्त्यसायकः । पुं । नाराचास्त्रे । समुद्र यलौहमयबाणे । अस्त्यागारः । पुं । अस्त्यरक्षणगृहे । अस्त्री । वि । धन्विनि । अस्त्यधनुरस्या स्ति । अतस्तिनिः । अस्त्यागम् । वि । अतस्तसृष्टि । अस्त्याधे । अस्त्याघम् । वि । अगाधे । अस्त्यानम् । वि । अतस्तसृष्टे । न । म</p>

अस्थिरः

नदस्यले । अनधिकारिणि । अस्थाने
 हिस्साप्यमाने च वाचामितिलक्ष्यम् ।
 अस्थायम् । वि । अगाधे ।
 अस्थायी । वि । नन्वरे । स्थितिरहिते ॥
 अस्थारम् । न । गभीरे ।
 अस्थावरम् । चि । स्थावरेतरद्रव्ये । ज
 ङ्गमवस्तुनि ।
 अस्थि । न । कीकसे । वीजे । अस्यते ।
 असुक्ष्मेपणे । असिसञ्चिभ्यां क्विन् ।
 अस्थीनि तद्वत् नखककपालरुचकव
 लयभेदात् पञ्चविधानि भवन्तीति वै
 द्याः ॥
 अस्थिकम् । न । अस्थिनि । स्वार्थे यावा
 दित्वात्कम् ।
 अस्थिकृत् । पुं । शरीरस्य भेदाधातौ ।
 अस्थिजः । पुं । मज्जनि ।
 अस्थितुण्डः । पुं । स्त्री । पक्षिणि ।
 अस्थिधन्वा । पुं । शम्भौ ।
 अस्थिपञ्जरः । पुं । शरीरास्थिसमूहे ।
 करङ्गे ।
 अस्थिभक्षः । पुं । स्त्री । पक्षिभेदे । कु
 कुरे ।
 अस्थिभुक् । पुं । स्त्री । कुकुरे । शुनि ।
 अस्थिमाली । पुं । रुद्रे । अस्थिमांसात्सा
 ऽस्ति अस्य । व्रीह्यादित्वादिनिः ॥
 अस्थिरः । वि । चञ्चले । सङ्गमुक्ते । न
 स्थिरः ॥

अस्थिरः

अस्थिविग्रहः । पुं । भृङ्गरीटे । भृङ्गना
 मकशिवद्धारपाले ॥
 अस्थिशृङ्खला । स्त्री । ग्रन्थिमति । अस्थि
 संहारे ।
 अस्थिसंहारः । पुं । हस्तिशृङ्खलाम् । ग्र
 न्थिमति । यथा । अस्थिसंहारकः प्रो
 क्तो वातश्लेष्महरोऽस्थियुक् । उष्णः सरः
 कृमिघ्नश्च दुर्नामप्रोक्षिरो गजित् ॥
 रुचः स्वादुर्लघुर्दृष्यः पाचनः पित्त-
 लः स्मृतः । काण्डं च क्विरहितमस्थि
 शृङ्खलायामा घातुं द्विदलमकम्बुकं त
 दर्दुम् । सम्पिष्टं मुतनुततस्ति लस्य तै
 ले सम्पक्वं वटकमतीव वातहारि ।
 अस्थिसंहारिका । स्त्री । ग्रन्थिमति । हा
 उजोडा इति स्थातौ षधौ ।
 अस्थिसंहारी । पुं । अस्थिसंहारके ग्र
 न्थिमति ।
 अस्थिसारः । पुं । मज्जायाम् ।
 अस्थिश्लेष्मसञ्चकः । मज्जनि । मज्जा-
 याम् ।
 अस्त्राधिरम् । चि । शिरावर्जिते । स्थूल
 शरीरवर्जिते । अविद्यमानाः स्त्रावाः-
 शिरा यस्मिन् ।
 अस्त्रिधदारु । न । देवदारुमभेदे । दे
 वकाष्ठे ।
 अस्थिशः । वि । स्पृशोभाववति । सम्बन्ध
 शून्ये ।

अस्मि

अस्पर्शयोगः । पुं । वस्त्वभावे । स्पर्श
नस्पर्शः सम्बन्धोनविद्यतेयस्ययोग-
स्य केनचित्कदाचिदपि सः । यथा
हुः । अस्पर्शयोगोवैनामसर्वसत्त्व-
मुखोद्भूतः । अविवादेऽविरुद्धश्चदे-
वितस्तंनमाम्यहमिति । अद्वैतानु-
भवेऽस्पर्शः । स एवयोगो जीवस्य व-
स्त्वभावेनयोजनात् । सर्व सम्बन्धास्य
स्पर्शवर्जितत्वात् अस्पर्शयोगः ।

अस्फुटम् । वि । अस्फुटे । नस्फुटम् ।

अस्फुटम् । वि । अस्फुटे । नस्फुटम् ।

सर्वःशब्दोवर्णात्मकएव व्यञ्जकविशे-
षाभावादस्फुटः ।

अस्फुटवाक् । वि । अस्फुटवाचि । लोह-
ले । नस्फुटावागस्य ।

अहम् । वि । अहम्शब्दस्यप्रथमैकव-
चने । देहत्रयविशिष्टत्वेनाशुद्धेजीवे
। कर्त्तामुखीत्यादिब्रह्मविद्यमाणे ।

अहंशब्दप्रत्ययालम्बने । अहंप्रत्यय-
वेद्ये । अहंशब्दप्रत्ययालम्बनत्वेनप्र-
त्यये । सर्वदोषलब्धस्वरूपे प्रत्य-
गात्मनि । अस्ति । असभुवि । बुध्य-
सिध्यामदिक् ।

अस्मि । । अहमित्यर्थे । यथा । दा-
सेकृतागतिभवत्युचितः प्रभूणां पा-

द्वयश्च इतिमुन्दरिनास्मदूवे इति
। अस्मीत्यस्पर्शानुवादेऽहमर्थेपी

अस्मिन्

तिगयव्याख्यानम् ।

अस्मिता । स्त्री । इन्द्रगन्धर्वयोरेका-
त्मतायाम् । बुद्धिपुरुषयोरभेदा-
भिमाने । मोहे । सचाष्टविधः । दे-
वादिअष्टविधमैश्वर्यमासाद्याऽमृता-
भिमानीनोऽविमादिकमात्मीयंवा-
न्वतमभिमन्यन्त इति । सोय मस्मि-
तामोहेऽष्टविधैश्वर्यविषयत्वादष्टवि-
धः ।

अस्तः । पुं । कोशे । कचे । न । अस्तु-
वि । शोबिते । अस्तते । असुखेप-
ये । बाहुलाकाद्रः ।

अस्तकण्ठः । पुं । शरे । अस्तःकण्ठे वस्य ।

अस्तखदिरः । पुं । रक्तखदिरवृक्षे ।

अस्तजम् । न । मासे ।

अस्तपः । पुं । राक्षसे । अस्तं रक्तपिब-
ति । पा० । आतोनुषेतिकः । न ।
मूलर्ध्वे ।

अस्तपत्रकः । पुं । भिस्त्रायाम् । भिस्त्री-
तिप्रसिद्धाके ।

अस्तपा । स्त्री । जलौकायाम् । अस्तं
पिबति । पा० । कः । टाप् ।

अस्तफला । स्त्री । सप्तकीवृक्षे ।

अस्तबिन्दुच्छदा । स्त्री । लज्जाशानाम-
कन्दे ।

अस्तमायका । स्त्री । शरीररसे ।

अस्तरोधिनी । स्त्री । लज्जाशुक्ता-

अस्वामि

याम् ।

अस्वार्जकः । पुं । खेततुल्यस्याम् ।

अस्त्री । वि । अस्त्ववति : अस्त्रोत्पत्त्य ।

सुखादित्वादिनिः ।

असु । न । नेत्रजले । अस्यति । असु
चेपणे । अश्वदिषु दन्त्यमध्यस्यापि
पाठात् साधु ।अस्वच्छन्दः । वि । अतन्त्रे । अधीने ।
नस्यः कन्दोऽस्य ।अस्वन्तम् । न । अशुभे । चुल्याम् । म
रणे । अनवधौ । चेपे । अस्त्रनाम-
न्तोऽत्र ।

अस्वन्तरः । वि । अस्वन्तदुरन्ते ॥

अस्वप्नः । पुं । देवतायाम् । वि । अनि
द्रे । अविद्यमानः स्वप्नो निद्रा अस्वेति
विग्रहः ।अस्वरः । वि । असौम्यस्वरे । काका
दिवद्रूचस्वरे । अप्रशस्तः स्वरो यस्य ।अस्वर्ग्यम् । वि । स्वर्गहेतुधर्मविरोधि
नि । अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टधर्ममप्या
चरेन्नतु ॥ स्वर्गायहितं न भवतीति ॥अस्वादुकण्टकः । पुं । गोक्षुरके । अ
स्वादुः कण्टको यस्य सः ।अस्वाध्यायः । पुं । विधिपूर्वकवेदाध्यय
नवर्जिते । निराकृतौ ॥ नस्वाध्यायो
वेदाध्ययनमस्य ।

अस्वामिकम् । वि । स्वामिरहिते वस्तु

अहङ्कार

नि ॥ यथा । एतच्चाग्रदानं स्वभूमाव-
स्वामिकायाश्च न दद्यात् । अस्वामि
कान्याहयमः । अटयः पर्वताः पुण्या
नक्षस्त्रीर्धानियानि च । सर्वाण्यस्वा-
मिकान्याहुर्नहितेषु परिग्रहः । पु
ण्या इति विशेषखात् अटयो नैमिषा
द्याः । पर्वता हि माखयादयः । नद्यो
गङ्गाद्याः । तीर्थानि पुण्डरीकमादि
चेष्टाणि । वाराणस्याद्यायतनानि च
। स्वाम्यभावे हेतुमाह नहितेति ।
इति श्राद्धतत्त्वम् ।

अस्वैरी । पुं । परतन्त्रे । नस्वैरी ।

अह । । प्रशंसायाम् । चेपणे । नि
योगे । विभिन्नहे । आचारातिग्रहे
॥ पूजायाम् ।अहंयुः । वि । अहङ्कारिणि । अहमस्या
स्ति । अहमिति मानसमवयवम् । अ
हंशुभमेयुस् ॥अहङ्कारः । पुं । अहमिति करणे । ग
र्वे । अहङ्कारश्च सर्वेषां पापबीजम
मङ्गलम् । ब्रह्माण्डेषु च सर्वेषां गर्भप
र्यन्तमुन्नतिः । सचद्विविधः । विशे
षरूपः सामान्यरूपश्चेति । तत्राय
महमेतस्य पुत्ररूपेण व्यक्तमभिमन्य
मानो विशेषरूपो व्यक्तमहङ्कारः । अ
स्मीत्येतावन्मात्रमभिमन्यमानः सा
मान्यरूपः समष्ट्यहङ्कारः । सचद्वि

अहङ्का

रक्षणगर्भमहान् आत्मेति च सर्वान्
स्यूतत्वादुच्यते । अयमेव पराहन्ता
रूपो वृहदारण्यके यो वेदाहं ब्रह्मा
स्मीति धृतिरूप उक्तः । अहमभिमा
नरूपो यो हङ्कारः स सर्वसाधारणः ।
आरोपितैर्गुणैरात्मनो महत्त्वाऽभि-
माने । अहमेव श्रेष्ठ इति दुरभिमाने
। महाकुलप्रसूतोऽहं महतां शिष्यो
ऽतिविरक्तोऽस्मि नास्ति द्वितीयो म-
त्सम इत्यभिमाने । आत्मस्वाधना
भावेऽपि मनसि प्रादुर्भूते हंसर्वात्कृष्ट
इति गर्वे ॥ महाभूतकारणभूतेऽभि-
मानलक्षणे ॥ अभिमानात्मिकाया
मन्तःकरणवृत्तौ ॥ केनाममानवो-
लोके देवावादानवोऽपि वा । अहङ्कार
जयं कृत्वा सर्वदा सुखभागभरेत् ॥ अ-
हङ्कारस्य मनस्यन्तर्भावः । तस्य सङ्क-
ल्पात्मकत्वाविशेषात् । तथाहि मन
सो वाह्यः आन्तरश्च यथा योगस-
र्वो विषयः । अहङ्कारस्य तु अनात्मो
परक आत्मेवेति अतो विषयभेदेऽपि स्व-
रूपाभेदाद्युक्तोऽन्तर्भावः ॥ पुराणमते
सात्त्विकराजसतामसभेदात् स विवि-
धः । तत्र सात्त्विका हङ्कारात् इन्द्रिया-
धिष्ठातारो देवा मनश्च जातम् । रा-
जसाद्दशेन्द्रियाणि जातानि । ताम-
सात्सृक्कृष्णभूतानि जातानीति ॥

अहम्

यथोक्तं विष्णुपुराणे । वैकारिकं सैज-
सश्च भूतादिश्चैव तामसः । विवि-
धोऽयमहङ्कारो महत्तत्त्वाद जायते-
ति । वैकारिकः सात्त्विकाहङ्कारः ।
तैजसो राजस इन्द्रियादिश्च । भूतादि-
स्तामसः ।
अहङ्कारवान् । वि । अहं यौ ॥ अहङ्का-
रोऽस्यास्ति । मतुप् ।
अहङ्कारी । वि । अहङ्कारयुक्ते । अभि-
मानिनि ॥
अहङ्कृतः । वि । अहङ्कारवति ।
अहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वे । स्वरूपे ।
अहतम् । न । नूतनांसुको ॥ यथा । ई-
षद्वीतं न वंश्चेतं सदश्रयं न धारितम् ।
अहतं तं विजानीयात् पावनं सर्वकर्म
स्थितिः । वि । अनाहते । अनुपहते ।
अहः । न । दिवसे । न जहाति । ओहा
कत्यागे । न जिजहाते रितिकनिन् ।
रोसुपीतिरः ।
अहन्ता । स्त्री । अहम्भावे ।
अहन्धीः । पुं । देहादावनात्मन्यात्म-
बुद्धौ ।
अहम् । । अहङ्कारार्थे । विभक्तिप्रति-
रूपकमध्ययम् ।
अहमहमिका । स्त्री । परस्परहङ्कारि ।
अहमहंशब्दोऽस्त्येव । वीर्यावीर्यद्वि-
म् । वीर्यादित्वाद्गन् । अनित्यत्वा

अहर्दि

दृश्यमानमिति नटिलोपः ॥

अहमुत्तरः । पुं । अभिमानाधिक्ययुक्ते ॥
अहमहंभावः अहंकार अभिमानउ
त्तरोऽधिकोयस्य ।

अहम्पूर्विका । स्त्री । अभिमानविशेषे ।
अहम्पूर्वमहम्पूर्वमितियोगानां धावन
क्रियायाम् । अहम्पूर्व महम्पूर्वमित्य
हम्पूर्विकास्त्रीयामित्युक्तेः । अहम्पूर्व-
म् । सुसुप्तेतिसमासः । स्वार्थे कन् ।
अहम्पूर्वमित्यस्तियस्याम् । ठन्वा ।
अहम्यतिः । स्त्री । अज्ञाने । अविद्या
याम् । अहमिति विभक्तिप्रतिरूपक
मय्यमहङ्कारार्थकम् । अहम्प्र
धानामतिः ।

अहर्गणः । पुं । मासे । अह्नां गणः ॥
ग्रहाणां मध्यादिज्ञानार्थं श्वेतव-
राहकल्पावधि सृष्ट्यवधि ब्रह्मसिद्धा
न्तोक्तकल्पावधिकल्पाद्यब्दावधिवा इ
ष्टकालपर्यन्तं परिगणिते दिनसमू
हे । दिनपिण्डे । द्युष्टन्दे ।

अहर्जम् । पुं । संवत्सरे । वत्सरोहि अ
हेभिः परिवर्त्तमानो लोकान् जरय
तीति अहानिवाऽस्मिन् जीर्यन्त्यन्तर्भ
वन्तीति भाष्यकृतां व्याख्यानात् । औ
पनिषदोयं प्रयोगः ॥

अहर्दिवम् । न । अहन्यहनि ॥ अहनि
चदिवाच । अचतुरेत्यादिना वीप्सा

अहहा

यां हन्तोऽवप्रत्ययश्च ।

अहर्पतिः । पुं । ह्यर्थे । अहःपतिः । अ
हरादीनां पत्यादिषु वारेफः । पत्ने
अहःपतिः ।

अहर्बान्धवः । पुं । दिवाकरे ।
अहर्मणिः । पुं । भास्करे ॥ अहोमणि
रिव । अर्कवृक्षे ॥

अहर्मुखम् । न । प्रत्युषे । अहोमुखम् ।
रोऽसुपीतिरः ।

अहल्यम् । त्रि । हलानां कृष्टक्षेपे । दे
शभेदे ।

अहल्या । स्त्री । गौतमर्षिपत्न्याम् ।
इयम्यञ्चकन्यास्वेका । अहरोभेदे ।
अहस्कारः । पुं । भास्करे । अहःकरोति ।

दिवाधिभेतिटः । कस्कादिच्चात्सः ।
अहस्यतिः । पुं । यदाक्षयमाप्नोति भवति
तदाक्षयमासस्य पूर्वोत्तरावधिमासौ
भवतः तयोः परस्मिन् अधिमासे ।

अहह । । अद्भुते । खेदे । परिक्लेशे ।
प्रकर्षे । सम्बोधने ॥ अहंजहाति
जिहीतेवा । ओहात्त्यागे ओहाङ्
गतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषोदरा
दिच्त्वान्मलोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहहा । । अहहेत्यस्यार्थेषु । अहंजहा
तिजिहीतेवा । ओहात्त्यागे ओहा
ङ् गतौ । क्तिप् । पृषोदरादिच्त्वान्म
लोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहिग

अहार्यः । पुं । पर्वते । त्रि । हर्तुमशक्ये
। ह्रियते । हृज्हरणे । ऋहलोग्य
त् । नहार्यः । अभेद्ये ।

अहिः । पुं । वृषासुरे । सर्पे । सूर्ये ।
सीसके । राहौ । पथिके । खले ।
यथा । विषधरतोप्यतिविषमः ख
लवृत्तिनमृषावदन्तिविद्वांसः । यद्
हिर्नकुलद्वेषीस्वकुलद्वेषीपुनःपिशुन
इति । वप्रे । अश्लेषानक्षत्रे । अष्टमे ।
षण्मासिकस्य षष्ठे । ॥ ५॥ प्रभेदे । आ
हन्ति । हनहिंसागन्त्योः । आङिश्चि
हनिभ्यां ह्रस्वश्चेतीण् । सचङित् ।
डित्त्वाट्टिलोपः । आङो ह्रस्वश्च ॥

अहिंसा । स्त्री । वाङ्मनःक्रयैः परपी-
डावर्जने । प्राणिनापीडायानिष्ट
त्वा । अशास्त्रीयप्राणिपीडनाभावे ।
यथाहमनुः । यावेदविहिताहिंसानि
यतास्मिंश्चराचरे । अहिंसामेवतां-
विद्या वेदादुर्मा हिनिर्वभाषिति ।
हिंसनम् हिंसा । नहिंसा ।

अहिंस्वा । स्त्री । ओषधिभेदे । कुलेखा
डा इति गौडभाषा । कुलिकद्रुमे ।
हिंस्वाख्यौषधिप्रभेदे ।

अहिकः । पुं । भुवर्चे ।

अहिका । स्त्री । शास्त्रमलिट्रुमे ।

अहिकान्तः । पुं । समीरे । अहेः कान्तः ।

अहिगणः । पुं । पञ्चमासिकस्य सप्त-

अहिष

म ॥ ॥ प्रभेदे । सर्पाणांसमूहे ।

अहिच्छत्रः । पुं । देशविशेषे । प्रत्यग्रथे ।
मेघशृङ्गीरुचे ।

अहिच्छत्रा । स्त्री । कान्यकुब्जदेशप्रसि
द्धे पुरीविशेषे । चीनीति प्रसिद्धायां
शर्करायाम् ।

अहिजित् । पुं । हरौ । शक्रे । अहिंस
र्पमिन्द्रं वाऽजैषीत् । जिजये । क्तिप् ॥

अहिजिह्वा । स्त्री । नागजिह्वाख्यलता
याम् ।

अहितः । त्रि । शत्रौ । अपथ्ये । नहित
मस्मात् ।

अहितुण्डकः । पुं । व्याखयाहिणि ।
भिन्नार्थसर्पखलके । संपेला इति
ख्याते ॥ अहेस्तुण्डमुखम् तेनदीप्य
तीति ठक् । संज्ञापूर्वकत्वाद्बृहद्भा-
वः ।

अहिद्विष्ट । पुं । गरुडे । शक्रे । मयूरे ।
नकुले ॥ हरौ । अहिंद्वेष्टि । द्विष
। क्तिप् ।

अहिनकुलिका । स्त्री । अहिनकुलयो
र्वैरे । अहिनकुलयोवरम् । इन्द्राह
न् वैरमैथुनिकयोरिति बुन् ।

अहिनिर्व्वयनी । स्त्री । सर्पनिर्मोके ।
सर्पत्त्वचि । अहिर्निलीयतेऽस्यां सा

अहिनिर्व्वयनीति व्याख्यातारः ।

अहिपतिः । पुं । वासुकिनागे । शेषना

अहि

गे । अहीनांपतिः

अहिपुत्रकः । पुं । तरालौ । नौकाज
लोत्तारके ॥

अहिपूतनः । पुं । क्षुद्ररोगविशेषे ॥

अहिफेनम् । न । आफूके । अफीमद्व
तिविश्रुते ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अहिव्रधः । पुं । रुद्रविशेषे । शिवे ॥

अहिव्रधदेवता । स्त्री । उत्तरभाद्रपदा
याम् । अहिव्रधोदेवताअस्याः ॥अहिभयम् । न । राज्ञांस्वपक्षप्रभवेभये
॥ अहिरिवगृहस्थत्वात् आहताका
रत्वाच्च स्वस्वपक्षएवाहिः । अहेर्भ
यम् । गिजोयमिवश्वसमाश्रितश्च-
सम्बन्धतः कार्यसमुद्भवश्च । भृत्या
गृहीतोविविधोपचारैः पक्षंबुधाःस
सविधंवदन्ति । सर्पभये ॥

अहिभयदा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ।

अहिभुक् । पुं । गरुडे ॥ बर्हिणि ॥ ना
कुल्याम् । गन्धनाकुल्याम् । अहिं
भुङ्क्ते । भुञ्जन्मवहारे । क्तिप् ॥

अहिम्नः । चि । शीतस्पर्शशून्ये ॥

अहिमर्दनी । स्त्री । गन्धनाकुलीनाम
कन्दे ॥अहिमारः । पुं । } अरिमेदकरुचे ।
अहिमेदकः । पुं । }अहिलता । स्त्री । नागवल्याम् । अहि
लोकस्यपातालस्यलता । शकपार्थि

अहोरा

वादिः । गन्धनाकुल्याम् ।

अहीनः । पुं । अहर्गणसाध्यमुत्पाकक
तौ । अङ्गांसमूहः । अङ्गःखःकतौ ।
अहीनयजनमशुचिकरमितिश्रुतिः
॥ अहिस्वामिनि ।अहीरणिः । पुं । द्विवक्त्राहौ । द्विमुख
सर्पे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

अहुतः । पुं । ब्रह्मयज्ञाख्येजपे ॥

अहे । । । क्षेपे । बिवोगे ।

अहेरुः । स्त्री । शतमूल्याम् । नहिने
ति । द्विगतौ । बाहुलकाद्रुः ॥

अहैतुकः । त्रि । फलाभिसन्धानरहिते ।

अहो । । । धिगर्थे । शोके । करुणा
र्थे । विषादे । सम्बोधने । प्रशंसा
याम् । विस्मये । पादपूरणे । अह
यायाम् । वितर्के । अहानम् । ओ
हाङ्गतौ । डोप्रत्ययः ॥अहोरात्रः । पुं । दिनरात्रिमात्रात्मके
काले । सूर्योदयद्वयपरिच्छिन्ने चिं
शन्मुहूर्त्तात्मकेकाले । सच(मानुषा
होरात्रः) षष्टिघटिकाभिर्भवति ।
यथा । अहोरात्रेविभजतेसूर्योमा
नुषदैविके । रात्रिः स्वप्नायभूतानां
चेष्टायैकर्मणामह इति ॥ मतान्तरे
तुचतुर्विंशतिहोराभिर्मानुषाहोरा
त्रोभवति । यथोक्तंवाङ्मिपुराणेगणभे
दनामाध्याये । चतुर्विंशतिवेलाभि

आ

रहोराचं प्रचक्षते । पश्चिमादर्द्धरा
त्राहिहोराणां विद्यते क्रम इति ॥ (पै
त्राहोराचः) पैत्येराव्यहनीमासः प्र
विभागस्तु पक्षयोः । कर्मचेष्टास्वहः
कृष्णः शुक्लः स्वप्रायशर्चरी । (दैवा
होराचः) दैवेराव्यहनीवर्षं प्रविभा
गस्तयोः पुनः । अहस्तचोदगयनं रा
त्रिः स्याद्विज्ञायनम् । (प्राजापत्या
होराचः) युगसहस्राभ्यां प्राजापत्य
मेकमहोरात्रम् । अहश्चरात्रिस्त
योः समाहारः । रात्राङ्गाहाः पुंसि
। अहः सर्वैकदेशेऽन्यच्च समासान्तः ॥
अहोवत । । अनुकम्पायाम् । खेदे ।
सम्बोधने । अहोच वतच ।
अहोही । । चिचे । अहोच हीच ।
अङ्गाय । । द्रुते । ऋवनम् । ऋङ् अप
नयने । बाहुलकाङ्गावे घञ् । वृद्धिः
। पृषोदरादित्वाहस्ययः । तत्तेनञ्
समासः ॥

अहीकः । पुं । क्षपणके ।

अह्वला । स्त्री । भस्मातकष्टके ।

आ

आ० स्मृतौ । स्मृतिस्मृचने यथा । आ

आकर्षः

एवं क्लृप्तम् । वाक्ये । वाक्यस्यान्य
थात्वेद्योत्ये यथा । आएवंमन्यसे । पू
र्वमैवंमंस्था इदानीं त्वेवंमन्यस इत्य-
र्थः । अनुकम्पायाम् । आदेवदत्तो
दरिद्रः ॥ समुच्चये । देवेभ्यश्चपितृ
भ्यश्च आ । आप्नोति । आपृथ्याप्तौ ।
क्षिप् । पृषोदरादित्वात् पलोपः ॥
स्वीकारे । अयं प्रगृह्यसंचकत्वात्मु
त प्रगृह्याअचीतिसन्धिं नयति ॥

आः । पुं । महेश्वरे । पितामहे ।

आकम्पितः । त्रि । कम्पविशिष्टे । प्रेखि
ते । आकंप्यतेऽस्म । कपिचक्षने ।
गच्छर्थेतिक्तः ॥

आकरः । पुं । निबध्ने । धातुरन्ताद्युत्प
त्तिस्थाने । खनौ । अष्टे । आकुर्व
न्त्यत्र एत्यकुर्वन्तिव्यवहारमस्मिन्वा ।
डुकृञ्करणे । आकीर्यन्तेधातवो ऽव
वा । कृविद्धेपे । पुंसिसंज्ञायामिति
घः ॥

आकरिकः । चि । आकरेनियुक्ते ॥ तत्र
नियुक्त इति ठक् ॥

आकर्णनम् । न । श्रोत्रकर्मणि । अवर्णे ।

आकर्णितः । त्रि । अवधृते । श्रुते ।

आकर्षः । पुं । द्यूते ॥ इन्द्रिये । प्राशके
। शारिफलके । अन्वाभ्यासाङ्गे । को

दण्डाभ्यासवस्तुनि । आकर्षणे । नि
कषोपले ॥ आकर्षणं आकृष्यते आ

आकषः	आकार
कर्षन्त्यस्मिन्वा । कृषविलेखने । घञ् । काष्ठविशेषे । आकृष्यतेऽनेन खलादिगतं धान्यमित्याकर्षः ।	कषेरच् । आकषकः । त्रि । आकषेकुशले । आकषादिभ्यः कन् ।
आकर्षकः । पुं । अयस्कान्ते । चुम्बके । त्रि । कर्षके । आकर्षणकर्त्तरि । आकर्षेकुशले । आकर्षेकुशलः । आकर्षादिभ्यः कन् ।	आकस्मिकम् । त्रि । अकस्माद्भवे । आकाङ्क्षा । स्त्री । अभिलाषे । वाक्यार्थज्ञानहेतौ पदस्यपदान्तरव्यतिरेकप्रयुक्तान्वयाभावे ॥ आकाङ्क्षारहितं वाक्यं न प्रमाणम् । यथा गौरश्वः पुरुषो हस्तीति न प्रमाणमाकाङ्क्षाविरहात् ॥ न्यायमते यत् पदमृते यत् पदान्वयबोधो न भवति तत् पदे तत् पदवृत्तेति । प्रतीतपर्यवसानविरहद्व्यलङ्कारिकाः ॥
आकर्षणम् । न । आकर्षे । बलादानयने ॥	आकायः । पुं । निवासे । आकारः । पुं । इङ्गिते । अभिप्रायानुरूपचेष्टाविष्करणे ॥ आकृतौ । मुखप्रसादवैवर्ण्यादि रूपे प्रीत्य प्रीतिस्तु च केदेहधर्मे ॥ मूर्त्तौ ॥ आकरणम् । घञ् । आकारश्चाद्यमानोऽपि न शक्यो विनिगूहितुम् । बलाद्विविधगोच्येव भावमन्तर्गतं नृणाम् ॥
आकर्षणी । स्त्री । फलपुष्पाद्याकर्षकयष्टिकाविशेषे । आकडा इति भाषा । आकर्षिकः । पुं । वणिग्विशेषे । आकर्षणचरति । आकर्षात् णल् । स्त्री । आकर्षिकी । डीष् ।	आकारकरभः । पुं । अकर्करा इति प्रसिद्धे ॥ आकारगुप्तिः । स्त्री । रक्ष्याद्युत्तराणां दिगोपने । अवहित्यायाम् ॥ आकारस्य शोकादिजनितमुखान्यादेर्गोपनम् । क्तिन् ॥ रक्ष्यादिसूचकोमु-
आकलनम् । न । आकाङ्क्षायाम् । परिसंख्याने । वन्धने । कलशब्दसंख्यानयोः । आङ्पूर्वादस्मात्पुट् ।	
आकलितः । त्रि । अनुसृते । धृते ॥	
आकल्पः । पुं । कल्पने ॥ वेधे । मण्डने ॥ आभरणे ॥ त्रि । कल्पान्तावधिके ॥ आकल्पनम् । कृपूसामर्थ्ये । घञ् । कृपेरोलः ॥ आकल्पते वा । आकल्पयति वा स्वार्थगयन्तः ॥	
आकल्पकः । पुं । तमोमोहग्रन्थौ । उत्कलिकायाम् । मुदि ॥	
आकषः । पुं । निकषोपले । कसौटी तिष्ठ्यते कषपाषाणे । आङ्पूर्वात्	

आकाशः

स्वरागादिराकारः अङ्गवैकृतमिति
यावत् । गुप्तिर्गोपनम् । आकारस्य भ-
यलज्जादिना गुप्तिराकारगुप्तिः ।
आकारगोपनम् । न । आकारगुप्तौ ।
आकारणम् । न । आह्वाने । आकर-
णम् । आङ्पूर्वात् कृञो ग्यन्ताद्युट् ।
आकारणा । स्त्री । आकारणार्थे । हू-
तौ । आकारणम् । कृञो ग्यन्ताद्युच्-
। टाप् ।

आकारमौनम् । न । अवचनमात्रे ।

आकालिकम् । चि । अणध्वंसिनि । आ-
शुविनाशिनि । पूर्वदिवसे मध्याह्ना-
दावुत्पद्यदिनान्तरे तच्चैव नश्वरे । स-
मानकालावाद्यन्तौ यस्य । आकालि-
कडाद्यन्तवचनइति समानकालस्या-
कालादेशः इकट्प्रत्ययस्य निपातना-
त् । स्तनयित्री । अकालोत्पन्नवस्तु-
नि ॥ कालं मर्यादीकृत्येत्याकालम् ।
अकाले भवम् । ठञ् ।

आकालिकप्रलयः । पुं । कपिलशापेना-
काले जगत् प्रावरुपे प्रलयविशेषे ।
आकालिका । स्त्री । विद्युति । आका-
लाह्वंश्चेति ठन् ।

आकालिकी । स्त्री । सौदामिन्याम् । आ-
कालाह्वंश्चेति चकाराह्वं । डीप् ।

आकाशः । पुं । न । शब्दतन्मात्रादुत्प-
न्ने । वियति ॥ आकाशगुणास्तु । श-

आकाश

ब्दः श्रोत्रेन्द्रियञ्चापि च्छिद्राणि च वि-
विकृता । वियतः कथिता एते गुणा-
गुणविचारिभिरिति । आसमन्ता-
त्काशते इतियोगाद्भूतानि । असङ्ग-
स्वभावे ॥ यथाहुः । आसमन्तात्का-
शतेयमित्याकाशत्त्वमात्मनः । जग-
त्कारणता तस्य सर्ववेदान्तसम्प्रतेति ।
आसमन्तात्काशन्ते सूर्यादयोऽत्र ।
काशृदीप्तौ । हलश्चेति घञ् । दिशो-
ऽनतिरिक्तमेवाकाशमित्याहुः ।

आकाशकल्पः । त्रि । आकाशादीष्वज्ज-
डत्त्वमात्रांशेन न्यूनपरमात्मनि । त-
थान्वेकम् । निरंशत्वादिभुत्वाच्च त-
थाऽनश्वरभावेतः । ब्रह्मव्योम्नोर्नभेदो-
स्ति चैतन्यं ब्रह्मसोधिकमिति ।

आकाशजननी । स्त्री । प्रगण्डीमध्य-
स्थितजनानां वाद्यार्थदर्शनार्थेषु क्षु-
द्रच्छिद्रेषु । यद्वारा ऽऽमेयास्तगु-
काः प्रक्षिप्यन्ते इति राजधर्मः ।

आकाशनिलयः । पुं । तापसविशेषे ॥
यो ह्याकाश एव वायुधारणावलेन
निलीयते न भूमौ सः ।

आकाशप्रदीपः । पुं । तुलायां दीपमा-
ने राधादामोदरसम्प्रदानके आ-
काशदीपे ।

आकाशमांसी । स्त्री । निरालम्बाया-
म् । खल्लजटामांस्याम् । केदारे-

आकुल

उत्पत्तिरस्याः ।

आकाशमूली । स्त्री । पाना इतिगौड
भषाप्रसिद्ध कुम्भिकाणाम् ॥ जलव
त्कले ।

आकाशरची । पुं । प्रगण्डस्थितप्रणि
धे । दुर्गवहिः प्राचीरोपरिस्थिते
चरे । इतिराजधर्मः । मत्त्वर्थीय-
इन् ।

आकाशवल्ली । स्त्री । अमरवेल आका
शवेल इतिख्याते लताविशेषे । खव
ल्ल्याम् ।

आकाशवाणी । स्त्री । अशरीरिण्यांवा
चि । दैववाण्याम् ।

आकाशसलिलम् । न । दिव्योदके ॥

आकाशास्तिकायः । पुं । अजीवपदार्थे
। सच लोकाकाशास्तिकायो ऽलो-
काकाशास्तिकायश्चेति द्विरूपः ।

आकिञ्चन्यम् । न । अकिञ्चनिमनि ।

अकिञ्चनतायाम् ॥ भावे ष्यञ् ।

आकीर्णम् । वि । व्याप्ते । सङ्कीर्णं । ना
नांजातीयसम्मिलिते ॥ आकीर्त्यते-
स्म । कृविच्छेपे । क्तः ।

आकुञ्चनम् । न । न्यायमते पञ्चप्रका
रकर्मान्तर्गतकर्माविशेषे । सङ्कोचे ।

आकुञ्चितः । वि । आभुम् ।

आकुलम् । वि । व्यस्ते । व्याकुले ॥ कु
भिते । लोले । आकोलति । कुल

आकेक

संस्थाने । इगुपधेतिकः ।

आकुलाकुलम् । वि । आकुलप्रकारे ॥
प्रकारेगुणवचनस्येति द्विर्भावः ।

आकुलितम् । वि । क्षोभिते । आकुली
कृते । सञ्चालिते ।

आकूतम् । न । अभिप्राये । आशये ।
इतिहेमचन्द्रः ॥

आकूतिः । स्त्री । स्वायम्भुवमनोः कन्या
याम् । क्रियायाम् ॥

आकृतिः । स्त्री । रूपे । वपुषि । जातौ ।
अवयवसंस्थानविशेषे । आकृतिर्जा
तिलिङ्गाख्या । न्यायसूत्रम् । जाति
लिङ्गमित्याख्या यस्याः जातेर्गोस्वा
देर्हि साम्नादिसंस्थानविशेषो लिङ्ग
म् । तस्यच परम्परया द्रव्यवृत्तिस्त्वम्
। जातिर्द्रव्यासमवायिकारणतावच्छे
दिकालिङ्गं धर्मोयस्याः सेत्थ्यर्थइति
कश्चित् । द्वाविंशत्यचरायांष्टत्तौ ।
आकरणम् । कृष्णं । क्तिन् । आक्रि
यतेऽयंगौरयमश्व इतिव्यज्यतेऽनेने-
ति आकृतिःसंस्थानम् ।

आकृतिच्छत्रा । स्त्री । घोषातक्याम् ।

आकृष्टम् । वि । आकर्षिते । कृताक
र्षणे । आकृष्यतेस्म । कृषविलेख
ने क्तः ।

आकेकरा । स्त्री । दृष्टिविशेषे ॥ यथा ।
दृष्टिराकेकराकिञ्चित्स्फुटापाङ्गे म

अक्रीडः

सारिता । मोलितादृपुलालोकेता
राध्यावर्त्तनोत्तरेति न्वत्यविलासो-
क्तेः ॥

आकोकेरः । पुं । मकरराशौ ॥

आकौशलम् । न । अकौशले ।

आक्रन्दः । पुं । क्रन्दने । आह्वाने ॥ मि
चे । दारुणयुद्धे । भ्रातरि । शब्दे

॥ पार्श्वग्राहात् परस्मिन् राक्षि । दे
शक्रमणाद्याचरतः पार्श्वग्राहस्य ये

नियामकस्तस्याऽनन्तरोन्वपतिरित्य
र्थः । न । दुःखिनारोदनस्थाने । सा

रावरुदिते । आक्रन्दनम् आक्रन्दते
आक्रन्द्यतेऽस्मिन् आक्रन्दयति वा ।

क्रदिआह्वानेरोदनेच । आङ् । क्रन्द
सातत्ये । घञ् ॥ पचाद्यञ्वा ।

आक्रन्दिकः । वि । दुःखिनारोदनस्था
ने गमनकर्त्तरि । आक्रन्दं धावति ।

आक्रन्दाच्चेतिठञ् । स्त्री । डीप् ॥

आक्रमः । पुं । अधिक्रमे ॥ आक्रमण
म् । आङ् । पूर्वात्क्रमेर्भावेघञ् ॥

आक्रमणम् । न । आक्रमकरणे । व्या
पने ॥ आङ् । क्रमेर्भावेल्ङुट् ॥

आक्रान्तः । वि । कृताक्रमणे । व्याप्ते
॥ अभिभूते ॥ आक्रामतिस्म । क्रमु

पादविच्छेपे । कः ॥

आक्रीडः । पुं । उद्याने । राक्षः क्रीडा
साधनेसाधारणेष्वने । लीलास्थाने

अक्षारि

॥ आक्रीडन्त्यत्र । क्रीडृविहारे । ह
लश्चेतिघञ् ॥

आक्रुष्टः । वि । निन्दिते । क्रोशतेः क
र्मणिकः । व्रश्चेतिघञ्चेष्टुत्त्वम् ॥

आक्रोशः । पुं । अभिशापे । शापे ॥
विरुद्धानुधाने ॥ आक्रोशनम् । कुश

आह्वाने । भावे घञ् ॥

आक्रोशनम् । न । अभीषङ्गे ॥ आ
क्रोशे ॥ आङ् । पूर्वात्क्रुशेल्ङुट् ॥

आक्षयूतिकम् । न । अक्षयूतेन निर्द
त्तेवैरे ॥ निर्दत्तेक्षयूतादिभ्य इति

ठक् ॥

आक्षपाटिकः । पुं । अक्षदर्शके । धर्मा
ध्यक्षे ॥

आक्षपादः । पुं । नैयायिके । न । न्या
यशास्त्रे ॥

आक्षारः । पुं । आक्षारणायाम् ॥

आक्षारणम् । न । मैथुनार्थाक्रोशे ॥
क्षरसञ्चलने । प्रयोजकण्यन्ताष्टुट् ॥

आक्षारणा । स्त्री । मैथुनं प्रत्याक्रोशे ।
परस्त्रीनिमित्तं पुंसः परपुरुषनिमि

त्तं स्त्रियावा दूषणे ॥ यथा कृताऽग
म्यागमनस्त्वं स्थानान्तरंगच्छेति ॥

आक्षारणम् । क्षरेः प्रयोजकण्यन्ता
त युच् ॥

अक्षारितः । वि । अभिशस्ते । मिथ्याप
वाददूषिते । परस्त्रियां परपुरुषे वा

आक्षेपः

मैत्रुनं प्रति मिथ्या दूषिते । आक्षे-
र्यते स्म । खरेष्यन्तात् क्तः । आक्षे-
रः सञ्जातो ऽप्येतितारकादिच्छादि-
तत्त्वा ।

आक्षिपः । पुं । आक्षेपगच्छ इतिगौड
भाषा प्रसिद्धे आक्षेपकृत् । रञ्जनद्रौ
। त्रि । अक्षदेविनि । अक्षैर्दीप्यति
अदेवीत् देविष्यति वा तैर्जयति
वा । तेन दीप्यतीति ठक् । अक्षै-
र्जिते ।

आक्षिप्तः । त्रि । क्षिप्ते । आक्षिप्यते-
स्म । क्षिपेः क्तः ।

आक्षीवः । पुं । शोभाञ्जने । अक्षीवे ।
त्रि । मत्से । आक्षीयति आक्षीवय-
तिवा । क्षीवृ मदे । पचाद्यच् ।

आक्षेपचमम् । न । अक्षेपचे ।

आक्षेपः । पुं । अपवादे । भर्त्सने ।
आक्षेपैः । धनादिन्यासकरणे । का
व्याख्यानकृतिप्रभेदे । यथा । निषे-
धोक्तु मिष्टस्यो विशेषाभिधित्त-
या । वक्ष्यमाणोक्तविषयः स आक्षेपो
विधामतः ॥ विवक्षितस्य प्राकरणि-
कत्वा दनुपसर्जनीकार्यस्याशक्यवत्
व्यक्त्य मतिप्रसिद्धत्वं वा विशेषं वक्तुं
निषेधो निषेध इव यः स वक्ष्यमाण-
विषय उक्तविषयश्चेति विधा आक्षे-
पः । क्रमेणो दाहरणम् । एतद् किं

आक्षेप

पि कीए अविक्कएणिकिक्क भयामि अ-
लमहवा । अविचारिअकज्जार भ-
आरिणी मरउण भणिस्सम् । अस्य सं-
स्कृतं यथा । एतद् किमपि कस्या-
अपिकृते निष्कृप भयामि अलमय-
वा । अविचारितकार्यारम्भकारिणी
प्रियतां न भणिष्ये । ए इत्यव्ययंसा-
मुनयसम्बोधने एहिआगच्छ । एत्तिं
वीतिपाठे इदानीमपीत्यर्थः । अत्र
चेतिपूर्वाक्षेपे । अलं न भणिष्यामी-
त्यर्थः । खेदातिशयात् पुनरुक्तिः ।
अलं व्यर्थमिति । अविचारितेतिस्व-
भावमनालोच्य अनुरागवर्द्धनपरे-
त्यर्थः । अत्रविरहदुर्दशातिशयोव-
क्ष्यमाणोक्तु मशक्य तयानिषिद्ध-
त्याक्षेपालङ्कारः । ज्योत्स्नामौक्तिक
दामचन्दनरसः शीतांशुकान्तद्रवः
कर्पूरं कदलीमृणालवलयान्यम्भोजि-
नी पल्लवाः । अन्तर्मानसमास्त्वया-
प्रभवतातस्याः स्फुलिङ्गोत्करव्यापारा
यभवन्ति हन्तकिमनेनेतेन न ब्रूमहे
इति । आक्षेपणम् । क्षिपमेरस्म ।
घञ् ।

आक्षेपकः । पुं । निन्दाकरे । व्याधे ।
अनिलव्याधिविशेषे । तस्य कारणल-
क्षणे यथा । यदातु धमनीः सर्वाः कु-
पितोऽभ्येतिमारुतः । तदाक्षिपत्या

आखानः

मुमुहुर्मुहुर्देहंमुहुश्चरः ॥ मुहुर्मुहु-
हुस्तदाक्षेपादाक्षेपकइतिस्मृतइति ॥

आक्षिपति । खल् ।

आक्षोटः । पुं । शैलपीलौ । अक्षोट ए
व । स्वार्थे अण् ॥

आक्षोडः । पुं । अक्षोटवृक्षे ॥

आखः । पुं । खनित्रे । आखनत्यनेन ।
खनु अवधारणे । खनेडः ।

आखण्डलः । पुं । सहस्राक्षे । आखण्ड
यति । खडि भेदने । वृषादिभ्यः क
लच् ।

आखनः । पुं । खनित्रे । आखनत्यनेन
। खनु । खनो घचेति घः ।

आखनिकः । पुं । चैरे । शूकरे । मू-
षिके । देवताडवृक्षे । चि । खनित
रि । आखनति । खनु० । आडि-
पणिपनिपति खनिभ्यइति इकन् ॥
पुं । खनित्रे । आखनत्यनेन । खने
डंडरइकइकवकावाच्याइतिइकप्र-
त्ययः ॥

आखनिकवकः । पुं । खनित्रे । आखन
त्यनेन । खनु० । इकवकप्रत्ययः ॥

आखरः । पुं । खनित्रे ॥ आखनत्यनेन ।
खनु० । खनेडंडर इतिडर प्रत्ययः ।

डिक्खसामर्थ्यादभस्यापिटेलोपः ॥

आखानः । पुं । आखने । आखनत्यनेन
। खनु० । खनो घचेतिचकाराद्धञ् ॥

आखुपा

आखुः । पुं । मूषिके । शूकरे ॥ चैरे ।

कृपणे ॥ यथा । विभवेसतिनैवान्ति
नददातिजुहेतिन । तमाहुराखुंत

स्यान्नंभुक्ताकृच्छ्रेणशुध्यतीति । देव
ताडवृक्षे । आखनति । खनु० । आ

ड्परयोःखनिशृभ्याडिच्चेतिकुः ।

आखुकर्णपर्णिका । स्त्री । आखुपर्ण्या
म् ।

आखुकर्णी । स्त्री । मूसाकानीइतिभा
षाप्रसिद्धायां भूमिचर्याम् । मूषक
कर्णार्थम् । पाककर्णेतिडीष् ॥

आखुगः । पुं । गजानने । गणेशे ।

अखुघातः । पुं । शूद्राद्यधमे । आखुं ह
न्ति । हन० । बाहुलकादण् ।

आखुपर्णिका । स्त्री । लताविशेषे । उ
पचित्रायाम् । वृषायाम् । स्वार्थे
कः ॥

आखुपर्णी । स्त्री । उंदुरकन्नी इतिप्रसि
द्धायांमूषकपर्णार्थम् । वृषायाम् । आ

खुः पर्णमस्याः । ततकर्णकारपच
त्वात् । पाककर्णेति डीष् ॥ आखु

पर्णी कटुस्तिक्ता कषाया शीतला ख
घुः । विपाके कटुकामूचकफामयकृ

मिप्रणुत् ।

आखुपाषाणः । पुं । पाषाणप्रभेदे ॥

आखुपाषाणनामायं खोच्च सङ्करका
रकः । इतिराजनिर्घण्टः ॥

आख्यात	आगम
आखुभुक् । पुं । विडाले ॥ आखून् भु- क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयोः । कि प् ॥	आख्याता । चि । प्रतिपादवितरि । व । क्तिरि टृच् ।
आखुरयः । पुं । गणेशे । आखूरयेऽस्य ॥ आखुविषहा । पुं । देवताडहत्ते । देव दाली लतायाम् ॥	आख्यानम् । न । सौपर्ण मैत्रावरुणा द्युपाख्याने । आङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् । आख्यानकी । स्त्री । आख्यानकीतौजगु रुगञ्जो जतावनेजेजगुरुगुरुश्चे दिति लक्षण लक्षितेवृत्ते ।
आखेटः । पुं । मृगयायाम् । आखिण्य- न्ते प्राणिनोऽत्र । खिट्वासे । हलश्चे ति घञ् ।	आख्यायिका । स्त्री । उपलब्धार्थकथायाम् । यथा । प्रबन्धकल्पनांस्तोकसन्ध्यां प्रा प्ताः कथांविदुः । परस्पराश्रयायास्या त्सामताख्यायिका कचिदिति ॥ ग द्यपद्यप्रबन्धे । त्रि । कथके । आच ष्टे । चक्षिडः ख्याज् । गबुल् ।
आखेटकः । पुं । मृगयायाम् । स्वार्थे- कन् ।	आगतम् । चि । आयाते । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥ गम् । क्तः ।
आखेटशीर्षकम् । न । शुडङ्ग इति गौड भाषाप्रसिद्धे कुट्टिमान्तरे । यथा । कषिशीर्षं द्रुमशीर्षं तथाचाखेटशी र्षकम् । इतिकुट्टिमभेदाः स्युः शाब्दि- कैः समुदाहृता इति ।	आगतिः । स्त्री । आगमने । क्तिन्नन्तः । आगन्तुः । त्रि । अतिथौ । आगमनशी ले । अनियते । आगन्तूनामन्ते स न्निवेशः । आगच्छति । गल्गृगैता । सितनिगमीतितुन् ।
आखेटिकः । पुं । विश्वकद्री । मृगयाकु शलकुक्कुरे ॥	आगन्तुकः । त्रि । अतिथौ । आहार्ये । अनित्यस्थायिनि । स्वार्थेकन् ।
आखोटः । पुं । अचोटे । पार्वतीये ।	आगमम् । न । तन्त्रशास्त्रे । अस्यार्थः ।
आख्या । स्त्री । नाम्नि । संचायाम् । उ क्तौ । आख्यानम् । ख्याप्रकथने । आ तश्चोपसर्गइत्थङ् ।	आगतंशिवक्त्रेभ्योगतश्चगिरिजामुखे । मतंश्रीवासुदेवस्यतस्मादागममु- च्यतेइति । तस्यलक्षणं यथा । स्मृष्टि श्चप्रलयश्चैवदेवतानांतथार्चनम् ।
आख्यातम् । चि । कथिते । व्याख्याते । न । तिङि । क्रियाप्रधानमाख्यातमि ति वैयाकरणैः । भावप्रधानमाख्यात मिति नैगमाः । आख्यायतेस्म । ख्या । चक्षिड् आदेशोवा । क्तः ।	

आगरा

साधनश्चैव सर्वेषां पुरश्चरण मेव च ।
 षट्कर्मसाधनं चैव ध्यानयोगस्तु-
 विधः । सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तमागमंतद्वि-
 दुर्बुधाः इति । अपिच । पुं । सिद्धं सिद्धैः
 प्रमाणैस्तुहितं चात्र परचच । आग-
 मः शास्त्रमाप्तानामाप्तास्तत्त्वार्थवेदि-
 न इति । शास्त्रमात्रे । उपदेशपरम्परा-
 याम् । आगतौ । साक्षिपत्रादौ । वे-
 दे । प्रकृतिप्रत्ययानुपधातिनि का-
 र्ये । एकादशभवने ॥ आगमनम् ।
 गच्छुः । ग्रहदृष्टनिश्चिगमश्चेत्यप् ।
 आगमनम् । न । आगतौ । आवना इ-
 तिभाषा ।
 आगमवेदी । पुं । गौडपादाचार्ये । श-
 ङ्कराचार्यस्य परमगुरौ ।
 आगमापायी । त्रि । उत्पत्तिविनाशव-
 ति । आगमापायौ विद्येते अस्य ।
 इति ।
 आगमार्थः । पुं । अद्वैतदर्शने ।
 आगमावर्त्ता । स्त्री । त्रिकाटी इति गौ-
 डभाषा प्रसिद्धे चोपविशेषे । वृश्चि-
 कात्याम् ।
 आगमितम् । त्रि । अधीते । पठिते ।
 अगरा । स्त्री । सुप्रपुरे ॥ यथा । कालपी-
 मन्दिरे बालपीनस्तनी जारपीता-
 सा सवालपीतिप्रियम् । नागराजी-
 मद्दामोदमेदस्विनी मागरामागतः

आदिमा

साहजसालदीतियवनाधिकारप्रसि-
 द्धोयंशब्दः ॥
 आगवीनः । त्रि । गोः प्रत्यर्पणपर्यन्तं क-
 र्मकर्त्तरि । आङ्मर्यादाभिविधो-
 रित्यथयीभावे उपसर्जनह्रस्वे चकृते
 आगवीन इति खः । गुणावादेशौ ।
 आगः । न । अपराधे । पापे । इति ।
 इण्गता । इण् आग अपराधेचेत्य-
 सुन् आगादेशश्च ।
 आगस्कृत् । त्रि । अपराधिनि ।
 आगस्त्यः । पुं । अगस्त्यतनये । अगस्त्य-
 स्यापत्यम् । ऋष्यण् । बहुत्वे अग-
 स्तयः ॥ न । अगस्तिकुमुमादौ ।
 आगाधम् । न । अगाधे । अतिगभीरे ।
 आगामी । त्रि । आगन्तुके । प्रवासिनि
 ॥ भविष्यत्काले । आगमिष्यति । ग-
 ण् । आङ्गिदितिगमेरिति ।
 आगारम् । न । मन्दिरे । गृहे ॥ अ-
 ग्यते । अगकुटिलायांगता । कर्मणि
 भावेवाच्यम् । आगच्छति । ऋण-
 तौ । कर्मण्यण् ।
 आगूः । स्त्री । प्रतिष्ठाने । आगमनम् ।
 आगमेः । क्तिप् गमः काचित्पुन-
 लोपे ऊचगमादीनामित्यूकारादे-
 शः । ओः सुपीतियणि अमि शशिच ।
 आगदम् आगः । शेषवधूवत् ॥
 आदिमारुतम् । न । अदिमरुतौ देव-

आग्नेया

अग्निमरुतौ देवते अस्य । सास्यदेवते
त्यण् । देवतादन्ते चेत्युभयपदवृद्धिः ।
आग्निष्टोमिकः । पुं । अग्निष्टोमविदि
॥ अग्निष्टोममधीते वेदेवा । क्रतू-
कथादीति ठक् । ग्रन्थे । अग्निष्टोमस्य
व्याख्यानस्तत्र भवोवा । क्रतुयज्ञेभ्यश्चे-
ति ठक् ।

आग्नीध्रः । पुं । प्रियव्रतपुत्रेण पतिविशेषे
। आग्नीध्रो नाम नृपतिर्जम्बूनाथो म-
नेः कुले । तज्जातनृपसंज्ञाभिः कथ्य-
न्ते भारतादयः । न । हेतुर्गृहे । अ-
ग्निमिन्धे । अग्निर्गृहीतौ । क्तिप् ।
नलोपः । आग्नीधः स्थानम् । आग्नी-
धः शरणे रणभञ्ज । तां तस्थ्यात् ऋचि-
गप्याग्नीध्र उच्यते । आग्नीध्रसाधार-
णादङ् इत्यजितुङीपि आग्नीध्रीति
बोध्यम् ।

आग्नेयम् । न । स्वर्णे । रक्ते । महापुरा-
णे । यथा । अग्निना क्तं पुराणं यदा-
ग्नेयं वेदसंज्ञितम् । भुक्तिमुक्तिप्रद-
पुण्यं पठतां शृण्वतां नृणामिति । दे-
वविशेषे । अग्निहिते । अग्निदेव-
ताके । स्यात्सीपाके । अग्निर्देवता
अस्य अग्नायी देवता अस्य वा । अग्ने-
र्ह गति ठक् । भस्याठ इति पुं बद्भावः ।

आग्नेयास्त्वम् । न । अग्निदेवताके अस्त्व-
विशेषे ।

आघातः

आग्नेयी । स्त्री । अग्निर्कोणे । अग्नि-
योषिति । स्वाहायाम् ॥ अग्निदेव-
ताकायामृचि । ङीप् ।

आग्रयणम् । न । नवसस्येष्टयाम् ।
आग्रहः । पुं । अनुग्रहे । आसङ्गः । आ-
क्रमे ॥ ग्रहणे ॥ आग्रहणम् । ग्रह उ-
पादाने । ग्रहट्टिच्यप् । आवेशे ।

आग्रहायणः । पुं । मार्गशीर्षे । आग्र-
हायण्या युक्ता पौर्णमासी अस्ति अ-
स्मिन् । ज्योत्स्नादिच्छादणम् ।

आग्रहायणिकः । पुं । मार्गशीर्षे । आ-
ग्रहायण्या मृगशिरसा युक्ता पौर्णमा-
सी अस्मिन् । आग्रहायण्यश्वत्याट्टक-
मतान्तरे वत्सराद्यमासेयम् ।

आग्रहायणी । स्त्री । मार्गपौर्णिमायाम् ।
मृगशिरोनक्षत्रे । अग्रहायनमस्याः ।
मतभेदे मार्गशीर्षमारभ्य वर्षप्रवृ-
त्तेः । प्रज्ञाद्यण् । पूर्वपदादिति गच्छ-
म् । गौरादिच्छान्ङीष् । आग्रहा-
यणी पौर्णिमासी तद्योगान्नक्षत्रम-
पितथा ।

आग्रहारिकः । पुं । अग्रदानिनि ॥

आघट्टकः । पुं । रक्तापामार्गे ।

आघाटः । पुं । सीमायाम् । अपामार्गे ॥

आघातः । पुं । वधस्थाने ॥ आघट्टना-
याम् । हनने । चोट इति भाषा ।
आहन्यते अत्र आहननं वा । हन० ।

आघ्रात

घञ् ॥

आघ्रातनम् । न । वधस्थले । हनने ।
 आधारः । पुं । घृते । वैदिकानां कर्म-
 विशेषे । ऋग्वेदिनां सुवेण चतुराज्यं
 सुचिदत्त्वा प्रजापतिमनसा ध्यात्वा-
 तूष्णी मग्नेर्वायथ्यकोणादारभ्यामे-
 र्यां यावद्विच्छिन्ना घृतधारा दीय-
 ते पुनश्च सुवेण चतुराज्यं सुचि-
 दत्त्वा इन्द्रं ध्यात्वा अग्नेर्नैऋतीं दिश-
 मारभ्य ऐशानीं दिशमवधीकृत्य
 सन्तत्या घृतं चार्यते तस्मिन् कर्म-
 णि ॥ यजुर्वेदिनां तु सुवेण मन्त्रोच्चा-
 रणपूर्वकं पूर्वोक्तक्रमेण घृतधारादाने
 ॥ इति पशुपतिः ॥ आधारणम् । घृत्त-
 रणदीप्त्योः । घञ् ॥ सेके ॥

आधारणम् । न । सेचने ॥

आघूर्णितः । वि । आहते । घूर्णिते ।
 भ्रामिते । घूर्णितनेत्रादौ ॥

आघोष्टा । वि । ध्वन्यात्मकशब्दवक्-
 त्रि ॥

आघ्राणम् । न । तृप्तिसामान्ये । गन्ध-
 ग्रहणे ॥ आघ्रायतेस्म । घ्रागन्धोपा-
 दाने । क्तः । नुदविदेति वा नत्वम् ॥

आघ्रातम् । वि । शिङ्गिते । घ्राणवि-
 षयीकृते ॥ आक्रान्ते ॥ तृप्ते ॥ आ-
 घ्रायतेस्म । घ्रा० । क्तः । नुदविदे-
 त्वाघ्राहीभ्योन्यतरस्यामिति पाञ्चि-

आचम

को नत्वाभावः ॥

आङ् । ॥ सीमायाम् । मर्यादायाम् ।
 तेन विनेत्यर्थे । यथा । आसमुद्राच्च
 तीशानाम् ॥ अभिध्यासौ । तेन सहे-
 त्यर्थे ॥ यथा । आकुमारं यशः ॥ क्रि-
 यायोगे । धातुना योगे सतियोर्यो-
 जायते तत्र ॥ यथा । आरोहति ॥ ई-
 षदर्थे ॥ यथा । आपिङ्गलः ॥ अतति
 * । अतसात्त्यगमने । बाहुलकात्
 डाङ्प्रत्ययः ॥

आङ्गम् । न । कोमलाङ्गे । चि । अङ्गाधि-
 कारीये ॥ अङ्गसम्बन्धिनि । अङ्गस्ये-
 दम् । अण् ॥

आङ्गारम् । न । अङ्गारहन्ते ॥ अङ्गारा-
 गां समूहः । भिक्षादिभ्याम् ॥

आङ्गिकः । वि । मार्द्ङ्गिके ॥ अङ्गनिष्प-
 न्नभावव्यञ्जकभृत्तेपादौ ॥ अङ्गजा-
 ते ॥ अङ्गेन हस्तादिना निर्वृत्तम् ।
 निर्वृत्तेऽच्युतादिभ्य इति ठक् ॥

आङ्गिरसः । पुं । वाचस्पतौ । जीवे ॥ अ-
 ङ्गिरसोऽपत्यम् । ऋष्यन्धकेत्यण्
 ॥ बहुल्ये अत्रिभृग्वित्यणो लुक् । आ-
 ङ्गिरसः आङ्गिरसौ अङ्गिरसः ॥

आचक्षाणः । चि । ब्रुवाणे ॥

आचमः । पुं । आचमने । जलप्राशने ॥

आचमनम् । न । उपस्पर्शे ॥ वैधकर्मा-
 रम्भात् पूर्वं वारवयजलपानानन्तरं-

आचम

यथा क्रमाष्टाङ्गस्पर्शरूपशुद्धिजनक-
क्रियायामित्यर्थः । अत्र प्रमाणम् ।
प्रक्षाल्यपाणीपादौऋषिः पिवेदम्बु-
वीक्षितम् । समृत्त्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः
प्रमृज्यात् ततोमुखम् । संहृत्यति-
सृभिः पूर्वमास्यमेव मुपस्पृशेत् । अ-
ङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तर-
म् ॥ अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे
पुनःपुनः । नाभिकनिष्ठाङ्गुष्ठेन हृदयन्तु-
तलेन वै । सर्वाभिश्च शिरःपश्चात् वा
ह्रस्वाग्रेण संस्पृशेत् । इति दक्षः । आ-
यतं पर्वणां कृत्वा गोकर्णाकृतिवत् क-
रम् । संहताङ्गुलिना तोयंगृहीत्वा
पाणिना द्विजः । मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां
शेषेणाचमनं चरेत् । माघमज्जनमा-
त्रास्तु संगृह्य विःपिवेदपः । इति भार-
द्वाजः ॥ दक्षिणेनोदकं पीत्वा वामेन
संस्पृशेद्दुधः । तावन्नशुध्यते तोयं याव-
द्वामेन न स्पृशेदिति देवीभागवतम् ।
अङ्गिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेन-
बुद्बुदैः । हृत्कण्ठतालुगाभिश्च यथा
संख्यं द्विजातयः ॥ शुद्धेरन् स्त्रीचशूद्र-
श्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः । इति याज्ञव-
ल्क्यः । स्त्रियास्तैदृशिकं तीर्थं शूद्र-
जातेस्तथैव च । सकृदाचमनाच्छु-
द्धिरेतथेरेव चोभयोरिति । चमुअ-
दने । भावे ल्युट् । अदनं चात्र जल-

आचारः

स्यैवेति व्याख्यातारः । आचम्यते अ-
भ्योऽव । अधिकरणे बाल्युट् ।
आचमनकः । पुं । निष्ठीवनपात्रे । पत-
ङ्गहे । प्रोण्डे ।
आचमनीयम् । न । मुखप्रक्षालनार्थं
जले । यथा । उदकं दीयते यत्पुत्रस-
न्तफेनवर्जितम् । आचमनाय देवेभ्य-
स्तदाचमनमुच्यते इति ॥ कालिका
पुराणम् ।
आचरणम् । न । आचारे । व्यवहारे
॥ आङ्पूर्वाच्चरतेर्भावे ल्युट् । रथा-
दैः ॥ आचरति गच्छत्यनेनेतिकर-
णे ल्युट् ।
आचरितम् । चि । कृताचरणे । व्यवह-
ते ॥ पारिभाषिकस्तद्यथा । दारपुत्र-
पशून् हत्वा कृत्वा द्वारोपवेशनम् । य-
चार्थी दाप्यते र्थं स्वतदाचरितमुच्य-
ते । इति ।
आचर्यः । पुं । गन्तव्ये देशे । चरेराङि-
चागुरावितियत् ।
आचान्तः । चि । कृताचमने ।
आचामः । पुं । आचमने । भक्तमण्डे-
। मासरे । आचम्यते । चमु० । अक-
र्त्तरीति घञ् । वृद्धिः । भावे वा घञ् ।
आचारः । पुं । मन्वाद्युक्तेष्वामाचमना-
दिव्यवहारे । चरिषे । शीले । सर्व-
चास्य प्राधान्यं यथा । सर्वागमानामा-

आचार्यः

चारः प्रथमं परिकल्पते । आचारप्रभ
बोधमोधर्मस्य प्रभुरच्युत इति महाभा
तम् । आचारः परमेधर्मः अच्युतः
स्मार्त्त एव चेति मनः । अपिच । आ-
चारादिच्युतो विप्रो न वेदफलमश्नुते
। आचारेण तु संयुक्तः सम्पूर्णफलभा
गं भवेत् । एवमाचारतो दृष्ट्वा धर्मस्य
मुनयोगतिम् । सर्वस्य तपसोमूल
माचारं जगृहुः परमिति च । आच
र्यते । चर० घञ् ।

आचारवर्जितः । वि । आचारवहिर्भू
ते । आचरेण वर्जितः । आचार
हीने । लोकवाह्यव्यवहर्त्तरि ॥

आचारहीनः । वि । गुर्वतिथिप्रत्यु
त्यानाद्याचारवर्जिते । आचारेण आ
चाराद्वाहीनः । आचारहीनं न पुन
स्ति वेदाय सप्यधीताः सहस्रद्विरङ्गे ।

आचारी । चि । आचारवति । अति
स्मृत्युक्ताचारयुक्ते । म० इनिः ।

आचारी । स्त्री । हिलमोचिकायाम् ।

आचार्यः । पुं । मन्त्रव्याख्याकृति । सा
ङ्गकृतं वेदाध्यापयितरि । यथाहम-
नुः । उपनीयतु यः शिष्यं वेदमध्या-
पयेद्भिजः । सकल्पं सरहस्यं च तमा-
चार्यं प्रचक्षते । इति । मोक्षसाधन
स्योपदेष्टरि श्रीगुरौ ॥ सचोक्तः कु
लार्थवे । स्वयमाचरते शिष्यानां चा

आचार्य

रेस्थापयत्यपि । आचिनोति हि-
शास्त्रार्थमाचार्यस्तेन कथ्यते । आ
न्यायतत्त्वविज्ञानाच्चराचरसमानतः
। यमादियोगसिद्धत्वादाचार्य इति क
थ्यते । इति । श्रीशङ्कराचार्ये ॥ द्रो
णाचार्ये । आचर्यते । चरेर्गर्थत् ।

आचार्यकम् । न । आचार्यकर्मणि ॥
योपधाङ्गुपोत्तमाङ्गुञ् ।

आचार्यमिश्रः । पुं । गौरवान्विते ।

आचार्या । स्त्री । स्वयंमन्त्रव्याख्यान
कारिण्याम् । पुंयोगाभावात्मानुगा
गमोङीष् च । टाप् ।

आचार्यानी । स्त्री । आचार्ययोपिति ॥
आचार्यस्य स्त्रीत्वर्थे इन्द्रवरुणभव
शर्वस्यादिना आचार्यशब्दस्यानुगा
गमोङीष् च । आचार्यादण्यत्वं चे
ति शब्दाभावः ॥

आचिख्यासा । स्त्री । आख्यातुमिच्छा
याम् ॥

आचितः । पुं । शकटोन्मये । शकटे
भारे । छकडेकाभार इति भाषा ।
द्युतपले । न । दशभारपरिमा
णे । २५ मण इति भाषा । वि । स
ङ्गृहीते । छन्ने । व्याप्ते । आचीयते
स्म । चिञ् चयने । क्तः ॥ अचिते ।
गुम्फिते ।

आच्छादयति । वि । आच्छादिते । आवृ

आजम्

ते ।

आच्छादः । पुं । वस्त्रे । इति हेमचन्द्रः ।
आच्छादनम् । न । पिधाने । वस्त्रे । अ
पहतिमात्रे । छादयति । छद्मपवार
ये आङ्पूर्वः । गयन्ताष्टुट् । आच्छा
यते ऽनेनवा ।

आच्छादितः । त्रि । आवृते । कृताच्छा
दने ।

आच्छिन्नः । त्रि । वलाद्गृते ।

आच्छुकः । पुं । आचगाच्छ इति गौड
भाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पक्षी
के । रञ्जनद्रौ ।

आच्छुरितम् । न । सशब्दहास्ये । नख
वाद्ये । नखाघातविशेषे । आच्छुर
णम् । कुरच्छेदने । क्तः ।

आच्छुरितकम् । न । सशब्दहासे । प
रस्थामर्षजनकेहास्ये । नखाघातवि
शेषे । आच्छुरणमपरच्छेदनम् । आ
कुरेर्भावेक्तः । स्वार्थे कः ।

आच्छोदनम् । न । मृगयायाम् । आ
च्छिद्यन्तेऽव । छिद्दिर् । ल्युट् । पृषो
दरादिः ।

आजम् । न । घृते । त्रि । अजस्रमांसा
दौ । यथा । तिलजतैलमुपाकमुपा
चितंकासमर्दसुरसेविमर्दितम् । स
पभूपभवधूपधूपितं वक्त्रिमान्द्यजरणं
रक्षापहम् । यादृशाधातवोनृणाम्

आजाने

जानामपितादृशः । अतोधातुष्विह
ह्यर्थमाजमांसंप्रशस्यते । इति । अ
जस्येह मित्यर्थे अण् ।

आजकम् । न । छागवृन्दे । अजानांस
मूहः । गोत्रोद्योषेतिबुञ् ।

आजकारः । पुं । भरोवृषे । शिवस्यर
षे ।

आजगवम् । न । शिवस्यधनुषि । अ
जगवे । प्रज्ञायण् ।

आजन्मसुरभिपत्रः । पुं । मरुवके ।

आजमीढः । पुं । युधिष्ठिरपाण्डवे ।
स्वार्थे ऽण् ।

आजानम् । न । देवलोके । स्वभावे ।

आजानदेवः । पुं । देवताविशेषे ।

यथा । सृष्टेराजननादादौ देवत्वं ये
प्रपेदिरे । आजानदेवास्तेवस्युः पू
र्वेभ्यः सूक्ष्ममूर्त्तयः इति । पूर्वेभ्यः पू
र्वपूर्वेभ्यः । अपिच । कल्पाद्देवदेव
त्वं गता आजानदेवता इति ।

आजानुवाहुः । त्रि । जानुपर्यन्तदीर्घ-
वाहुविशिष्टे । यथा । आजानुवाहुः
सुशिराः सुललाटः सुविक्रम इति
रामायणम् ।

आजानेयः । पुं । स्त्री । कुलीनाम्ने । शो
भनाम्ने । यथा । शक्तिभिर्भिक्षद-
याः स्वलन्तश्चपदेपदे । आजानन्ति
यतः संज्ञामाजानेयास्ततः स्मृताः ।

आज्ञा

इत्यश्वशस्त्रम् । अजनम् । अजग
ति क्षेपणयोः । घञ् । आज्ञेन क्षेपे
ण आनेयः प्रापणीयः आयत्तोवा ।

आज्ञिः । स्त्री । समभूमौ । सङ्ग्रामे ।
आक्षेपे । अक्षे । मर्यादायाम् । य-
था । आज्ञेः शरणम् । अजन्यस्या-
म् । अजः । अज्यतिभ्याश्चेतीण् ।
अजनम् । इणजादिभ्यइतीङ् विधा-
नसामर्थ्यादजेनवी । अन्यथा । व्यादि-
भ्यइत्येवावच्यत् । बहुलंतस्तीति वा ।

आजीवः । पुं । जीविकायाम् । आजी-
व्यते अनेन । जीवप्राणधारणे । क्लृ-
प्तेति घञ् ।

आजीवी । पुं । एकदण्डिनि ।

आजीव्यम् । न । उपजीव्ये ।

आजुः । स्त्री । वेतनं विनाकर्मकर्त्तरि ।
रेफास्तः ।

आजूः । स्त्री । वेतनं विनाकर्मकर्त्तरि ।
विष्टयाम् ॥ वेठी वेठु इ० हिमश्रे-
ण्याप्रसिद्धम् वेगारीत्यन्यत्र ॥ आज-
वति । जुगत्तौ । क्लृप्त्वचिप्रच्छोत्तिक्रि-
प् दीर्घा । हठादभृतिकः क्लेशेवि-
ष्टिराजूश्चकीर्त्यते ।

आज्ञप्तः । वि । आदेशिते । प्राप्ताप्ते ।

आज्ञा । स्त्री । निदेशे । शासने । ल-
भादशमस्थाने । आज्ञानम् । आ-
शयबोधने । आतशोपसर्गइत्यङ् ।

आज्यपाः

टाप् ॥

आज्ञाकारी । वि । आज्ञानुवर्त्तिनि ।
आज्ञयाकर्मकारिणि ।

आज्ञाचक्रम् । न । भ्रुवोर्मध्ये । षट्च-
क्रान्तर्गतषष्ठ्युच्यते । आज्ञासंज्ञकं-
चक्रम् । यथा । आज्ञाचक्रंतदूर्ध्वेतु-
आत्मनाधिष्ठितं परम् । आज्ञासङ्क्रम-
णंतत्रतेनाच्चेति प्रकीर्तितम् । तत्र
निहितचित्तस्य पुद्गलस्य सर्वपदार्थसा-
क्षात्कारेण एवं भूतमेवंवर्त्तते यत्तं
विष्यतीतिज्ञानेन आज्ञायादृतः परं
त्वयैवंकर्त्तव्यमिति परमेश्वराज्ञायाः
सङ्क्रमणंभवति तेनहेतुनातदाज्ञा-
चक्रसिक्तिकीर्तितमिच्छार्थः ।

आज्ञापकः । वि । आज्ञाकर्त्तरि ।

आज्ञापयम् । न । आदेशलिपौ । नि-
देशलिखने । हुकम्नामा इतिपा-
रस्यभाषा ।

आज्ञापनम् । न । बिज्ञापने । जनाव-
ना इति भाषा ।

आज्ञाप्तः । वि । आज्ञाप्तिविशिष्टे । ल-
व्याप्ते ।

आज्यम् । न । घृते । आअज्यतेऽज्ञेन ।

अज्यव्यक्तिप्रचलकान्तिगतिषु । आ-
उपूर्वादञ्ज्ञेः संज्ञायामितिक्यप् । आ-
अनतद्वनेनवा । श्रीवासे ।

आज्यपाः । पुं । पुण्यस्यतन्मयेषुवैश्या-

आटिकी

नापिठपु । आञ्चपिबति । पाषाणे ।
किप् ।

आज्यभागः । पुं । वैदिकानामाहुति-
विशेषे । तच्च । ऋग्वेदिनामग्नेरुत्त-
रभागे सुवेद्याग्निसम्यदानक घृताहु-
तिः । तद्विषयभागे सोमसम्यदान-
काहुतिश्च । यजुर्वेदिनास्तुअग्नेरुत्त-
रद्विषययोः पश्चिमादिप्राच्यस्तघृत-
धारेति यमुपतिः ।

आज्यस्तोत्रम् । न । सामगानां प्रातः
सवनेगायत्रसाम्नामीयबानेषु चतु-
र्धुस्तोत्रेषु ।

आञ्जनेयः । पुं । हनूमति । यथा । उ-
ल्लङ्घ्यसिन्धोः सलिलसंस्त्रीसंघः शो-
कमहिंजनकात्मजायाः । आद्यायतेनै-
वददाहलङ्घननामितं प्राञ्जलिराञ्ज-
नेयमिति । अञ्जनायाः अपत्यम् ।
स्त्रीभ्योऽङ् ।

आञ्जनेयः । पुं । अञ्जनहारी इतिभा-
षाप्रसिद्धे जस्तुविशेषे । इतिशब्द-
मात्रा ।

आटकृषः । पुं । दृषे । वासके । अटकृ-
षयव । स्त्रार्थेऽङ् ॥

आटिः । पुं । शरारिपक्षिणि । आअट-
ति । अटगतौ । इन् ।

आटिकी । स्त्री । अनुपजातपयोधरा-
दिस्त्रीजननायाम् ॥ गृहान्तराद्यट

आडूः

नार्हत्त्वादाटिकी ।

आटिक्यः । षि । अटनायप्रवृत्ते ॥

आटीकनम् । न । वस्तानांगमने ॥ आ-
ईषत् । टीकृगतौ । ल्युट् ।

आटीकरः । पुं । दृषे ॥

आटीकलम् । न । वस्तानांकीडास्थ-
ल्याम् ॥

आटोपः । पुं । दर्पे । संरम्भे ॥ आना-
हे । उदरेवायुजन्यगुडगुडाग्रव्ये ।

आडम्बरः । पुं । तूर्यस्वने । पञ्चमि ।
संरम्भे । कोपे । गजगर्जिते । युद्धप-
टहे । इर्षे । आरम्भे ॥ दर्पे ।

यथा । असारस्यपदार्थस्यमायेयाड-
म्बरोज्ज्वान् । नहिताहक ध्वनिः-
स्वर्णयादृक्कांक्षेप्रजायते इति । आ-
डम्ब्यते । डविच्छेपे । चु० । घञ् । भा-
वेवा । आडम्बराति रायतिवा । आ-
तानुपेतिकः । मूलविभुजेतिवाकः ।

आडम्ब्यतिवा । बाहुलकादरन् ॥

आडिः । स्त्री । शरालिखगे । स्वनाम्ना
ख्याते मत्स्यविशेषे । इति गौडाः ।

आअडति । अडउद्यमने । इन् ॥

आडिका । स्त्री । शरारिविहगे ।

आडी । स्त्री । शरालिपक्षिणि । कृदि
कारादितिङीष् ।

आडूः । पुं । उडुपे । भेजे । जलप्रवद-
ये । डौंगाडौंगी इतिभाषाप्रसिद्धे ।

आठकी

अणति । अणशब्दे । अणोडश्चेत्तूः ।
 आठकः । पुं । न । धान्यमानभेदे । स
 र्वतोदशाङ्गुलमाने । प्रस्थचतुष्टये ॥
 चतुःप्रस्थमथाठकमित्युक्तेः ॥ चतुः
 पुष्कलमिते धान्यमानपात्रे । पुष्कला
 नितुचत्वारिआठकः परिकीर्तित-
 इतिवचनात् । द्रोणचतुर्थोभागइति
 लीलालती ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्कुम्भि
 रित्यादिवचनात् षट्पञ्चाशदधिक
 द्विंशतमुष्टिर्भवति । व्यवहारे षोड-
 शसेरोविंशतिसेरोवा । वैश्वकमते
 अष्टशरावपरिमाणम् । तत्पर्यायः ।
 पाचम् कंसम् भाजनमितिपरिभा-
 षा ॥ अपचयविवक्षायामाठकिके
 न्यपि स्यादितिसारमुन्दरी ॥

आठकिकः । वि । आठकपरिमितत्री-
 ह्यादिषापयोग्येत्तेषु । आठकस्यवा-
 पः । तस्यवापइतिठञ् । आठकंपच-
 ति । सञ्भवत्यवहरतिपचतीतिठञ् ।
 टिट्ठेतिङीप् आठकिकी ॥

आठकी । स्त्री । शमीधान्यविशेषे । तु-
 वर्याम् । अरहर इतिभाषा । अस्या
 गुणायथा । आठकीतुवरारुक्षामधु-
 रशीतलालघुः । ग्राहिणी वातजन-
 नीवर्ण्यापित्तकफास्त्रजिदिति । वि

परिमाणान्तरे । आसमन्तात्दौ-
 कते ढौक्यतेवा । ढौकृगतौ । अच-

आठिः

घञ्वा । पृषोदरादिः । आठकमस्ति
 अस्याःपरिच्छेदकत्वेन । अर्शआद्य-
 ज्वा । गौरादिस्त्वान्ङीप् ॥

आठकीनः । वि । आठकिके । आठकं
 सञ्भवति अवहरति पचतिवा । आठ-
 काचितपात्रात् खेन्यतरस्या मिति-
 खः ।

आठ्यः । वि । युक्ते । विशिष्टे ॥ यथा गु-
 णाद्यो धनाद्यइति । समन्त्रे । बहु-
 धने । आठ्यायति । ध्येः । अस्तइति
 कः । पृषोदरादिः । यद्वा । आठैक-
 ते जनायम् । ढौकृगतौ । काङ्गुल-
 कात् अयः । गृहंशरीरं आनुषंग्यगुणा-
 द्यो ह्याष्टउच्यते ॥

आठ्यचरः । वि । पूर्वमाष्टे । आठ्योभू-
 तपूर्वः । भूतपूर्वचरट् । ङीपि आ-
 ष्यचरी ।

आणकः । वि । अधमे । अणकएव ।
 स्वार्थेअण् ॥

आणवम् । न । अणिमनि । अणुत्वे ।

अणोर्भावः । इगन्ताच्चेत्यण् ॥

आणवीनम् । वि । अण्ये । अणुधान्यो-
 द्भवे चितत्तेषु ॥ अणूनां भवनं चे-
 चम् । विभाषातिलमाषोमाभङ्गाणु-
 म्यइतिखञ् ॥

आणिः । पुं । स्त्री । अक्षाङ्गकीले । रश्म-
 चक्राग्रस्थितकीले । अक्षाम् । को-

आतता

टौ । सीमनि ।

आण्डम् । वि । अण्डसम्भवे ।

आण्डजः । वि । अण्डजे । स्वार्थे अण् ।

आण्डीरः । वि । आण्डवति । आण्डो
म्यस्य । काण्डाण्डादीरन्नीरचावि
तीरच् ।

आतः । । इतोपीच्छर्थे ।

आतङ्कः । पुं । रोगे । सन्तापे । शङ्का
याम् । मुरञ्चध्वनौ ॥ भये । ज्वरे ॥
आतङ्कनम् । तत्किञ्च जीवने । घ
ञ् । हलश्चेत्तिकरणेवा ॥आतञ्जनम् । न । प्रतीवापे । गलित
स्य स्वर्णादेर्द्रव्यान्तरेणाव चूर्णने ।
इति स्वामी । निःसंज्ञमिति सुभू
तिः । उपद्रव इति रायमुकुटः । द्र
वद्रव्यप्रक्षेपणोचित चूर्णमिति सार
सुन्दरी । दुग्धादौ दध्यादिभावार्थं
तक्कादि प्रक्षेपे ॥ ज्वने । वेगे ॥ प्रा
पणे । आप्यायने । तञ्चुगतौ । ल्युट् ।आततः । वि । विस्तृते । व्याप्ते । आस
मन्तात्ततम् । आतन्यतेवा । तनु
विस्तारे । तनिमृङ्भ्यां किञ्चेत्तितन् ।
आतन्यतेस्मवा । क्तः । अनुदात्तोप
देशेति नलोपः ॥आततायी । वि । वधोद्यते । सयथा ।
अग्निदोगरदश्चैव अस्त्रपाणिर्धनाप-
हः । चेददारापहारी च घडेते ह्यात

आतप

तायिनः । आततायिनमायान्तं हन्या
देवाविचारयन् । नाततायिषधे दौ
पोहन्तुर्भवतिकश्चनेति । द्रोहकारि
णि । आततं यथा तथा अयितुंशील
मस्य ।आतपः । पुं । प्रकाशे । द्योते । सूर्या
लोके । अस्यगुणा यथा । आतपः क
टुको रुचः स्वेदमूर्च्छा तृषावहः । दा
हवैवर्ग्यजननो नेत्ररोगं प्रकोपय-
इति । आतपति । तपसन्तापे । अच् ॥आतपत्रम । न । छवे ॥ आतपात् चा
यते । चैङ्पालने । आतेनोपेतिकः ।
सुपीतियोगविभागाद्वाकः ।आतपवारणम् । न । छवे ॥ आतपस्य
वारणम् ।

आतपाभावः । पुं । छायायाम् ।

आतपोदकम् । न । मृगतृणाजले ।
आतपेनेत्रोदके । आतपस्य उदक
म् ।आतरः । पुं । तरपण्ये । नद्यास्तरणा य
देयेकपर्दकादौ । यथा ॥ आतरला
घवहेतोर्मुररिपुतरणीं तवावलम्बे
हम् । अपणं पणमिह कुक्षे नाबिक
पुरुषे न विश्वासइति ॥ आतरन्त्यने
न । पुंसिसंज्ञायामिति घः ।आतर्पणम् । न । प्रीणने । तृप्तौ । मङ्गला
लेपने । आङ्पूर्वात्तृपेर्भावे ल्युट् ।

आतुः

आतापी । पुं । असुरविशेषे ।

आतायी । पुं । चित्ते । चील इति प्र०
खगे । आतायते तच्छीलः । तायुस
नानपालनयोः । सुप्यजाताविति
णिनिः । यद्यप्यत्र वृत्तिकारादिभिरनु
पसर्गे इत्युक्तम् तथापि भाष्ये उपसर्गे
णिनिः स्वीकृतः ।

आतारः । पुं । तरपण्ये । आतरे ।

आतिः । स्त्री । शरारिविहगे । आअत
ति । अत० । अज्यतिभ्यांचेतीण् ।

यद्वा । अतनम् । इणजादिभ्यतीण् ॥

आतिथेयम् । न । अतिथ्यर्थे । अतिथि
भोजनादौ । चि । अतिथौ साधौ ।
अतिथिसेवके । तत्रसाधुरित्यधिका
रे । पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ठञ् । स्त्री
। डीप् ॥

आतिथ्यः । पुं । अतिथौ । त्रि । अति-
थ्यर्थेवस्तुनिभद्यभोज्यादौ । अति-
थिसेवायाम् ॥ अतिथयेद्दम् । अ-
तिथेर्ज्यः ।

आतिवाहिकः । पुं । अर्चिरादिमार्गे ।
न । शरीरान्तरे । देवतायेनशरीरे
ण विशिष्टंजीवं परलोकं नयतितदा
तिवाहिकं शरीरान्तरमिति व्याख्या-
नात् ॥

आतुः । पुं । उडुपे । भेलके । डौंगा डौं
नी इतिभाषा ।

आत्मगु

आतुरः । त्रि । आमयाविनि । रोमिणि

॥ कातरे । आतुतोर्त्ति । सुरस्वरखे
। छान्दसाअपिक्वचिद्भाषायां प्रयुज्य-
न्ते । इगुपधेतिकः ॥

आतृप्यम् । न । आता इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे फलविशेषे । सरीफा इति भा
षाप्रसिद्धे ॥ अस्यगुणास्तु । तृतिजन
कस्वरक्तवर्द्धकस्वत्वादुत्तशीतलस्त्व
लमांसकारित्वहृद्यस्त्वदाहरकपित्त-
वायुनाशित्वानीतिद्रव्यगुणः ।

आतोद्यम् । न । वीणावंश्यादिवाद्ये ।
तच्चतुर्विधं भवति यथा । ततंबीणा-
दिकंवाद्य मानदं मुरजादिकम् । वं-
श्यादिकन्तुशुषिरं कांस्यतालादिकं-
घनमिति । आसमन्तात् तुद्यतेता-
द्यते । तुदध्ययमे । ग्यत् ॥

आत्तः । चि । गृहीते । ग्रस्ते ।

आत्तगन्धः । चि । दूरीभूताहङ्कारे । अ
भिभूते ॥ आत्तः अरिणागृहीतः ग-
न्धो गर्वायस्यसः । गृहीतगन्धे ।

आत्तगर्वः । चि । भग्नहङ्कारे । आत्त
गन्धे । आत्तः वैरिणा गृहीतो गर्वा-
यस्य ।

आत्मगुणः । पुं । तार्किकसमयप्रसिद्धे
षु बुद्ध्यादिचतुर्दशेषु ॥ तेचोक्ताः ।
बुद्ध्यादिषट्कं सङ्ख्यादि पञ्चकं भा-
वना तथा । धर्माधर्मौ गुणाएते

आत्मज

आत्मनःस्युश्चतुर्दश। तेषुनवासाधारणगुणाः। पञ्चसाधारणगुणाः। इति । अवाहुः। काणादजैः मनीयैर्येस्त्रि-
च्छायाआत्मनोगुणाः। उक्ताब्रह्मा-
त्मनोनैतेकिन्तु लिङ्गात्मनोहिते-
इति ।

आत्मगुप्ता । स्त्री । कौञ्चइति प्र० खता
विशेषे । मर्कट्याम् । शूकशिरूयाम् ।
। आत्मनागुप्ता दुस्पर्शत्वात् । कर्तृ-
करणे इतिसमासः ॥ चि । स्वरचिते ।
आत्मग्राही । चि । कुचिभरौ । स्त्रोद-
रपूरके । स्वार्थिनि ।

आत्मघाती । चि । आत्महन्तरिः । अवै-
धवद्विपूर्वकात्महनने । यथा । व्या-
पादयेत् । दृष्टात्मानंस्वरययोऽन्यदका-
दिभिः । विहितंतस्यनाशौचंनामि-
र्नाप्युदकादिकमिति कूर्मपुराणम् ।
आत्मघोषः । पुं । काके । कुक्कुटे । का-
काइतिशब्दात् आत्मानं घोषयति ।
घुषिर्विशब्दे । अयम् ।

आत्मचैतन्यम् । न । निश्चयज्ञानस्वरू-
पे ।

आत्मजः । पुं । तनये । पुत्रे । आत्मनो-
देहाज्जातः । पञ्चम्यामजाताविति
अनेर्दः ।

आत्मजन्मा । पुं । पुत्रे । सुते । आत्म-
नोजन्मास्य ।

आत्मा

आत्मजा । स्त्री । कन्यायाम् । दुहित-
रि ॥ सुद्वी । आत्मनोजाता । उः ।
टाप् ।

आत्मतत्त्वम् । न । तत्तद्भासकेनिश्चयशु-
द्भवुद्गुमुक्तसत्यस्वभावेप्रत्यक्चैतन्ये ॥
आत्मदः । पुं । अविद्यानिरासेनजीव-
स्वरूपाभिव्यञ्जकेऽग्नीगुरौ । हरौ ॥
आत्मानंददाति । हुदाण्दाने । आ-
तइतिकः ॥

आत्मदर्शः । पुं । दर्पणे । आत्मास्वरूपं
दृश्यतेऽनेन अववा । पुंसीतघः ॥

आत्मध्यानम् । न । आत्मनिश्चितने ।
ब्रह्मैवास्मीतिसदृच्यानिरालम्बतया
स्थितिः । ध्यानशब्देनविख्यातापर-
मानन्ददायिनी च्याचार्योक्तेः ॥

आत्मा । पुं । स्वभावे । यथा । पुण्या-
त्मा । प्रयत्ने । यथा । महात्मा । श-
रीरे । यथा । कृष्णात्मा ॥ परव्याव-
र्त्तने । यथा । मैत्रेणात्मनाकृतम् ।
मनसि । धृतौ । मनीषायाम् । अ-
र्के । हुताशने ॥ बायौ ॥ जीवे ।
क्षेत्रे । त्वंपदार्थे । निश्चोपलब्धि-
स्वभावे । प्रत्यगात्मनि ॥ यथा । प्र-
त्यग्रूपः पराग्रूपादव्यावृत्तीमु-
भवात्मकः । प्रयतेयः स आत्मेति प्राहु-
रात्मविदोऽवधाइति ॥ अवस्थात्रयभा-
वाभावसाक्षित्वेन सत्यज्ञानादिस्व-

आत्मनी

रूपे । निरुपचरितस्वरूपे । ज्ञान
स्मृत्योराश्रये । सर्वजन्तूनां प्रत्यक्चे
तनेस्वसंवेद्ये प्रसिद्धे । मुख्यगौणमि
थ्येतिविविधेषु साक्षिपुत्रादिदेहादि
लक्षणेषु । भूतात्माचेन्द्रियात्माच
प्रधानात्मातथा भवान् । आत्माच
परमात्माचत्वमेकः पञ्चधास्थितः ।
त्यज्यमानेपिनित्यतः प्राप्यमाणेपि
नाप्यते । आगमापायसाक्षीयः स आ
त्मानुभवात्मकः । विशुद्धचिद्रूपेत्व
म्पदलक्ष्ये तुरीये । अहंप्रत्ययवेद्ये
। इच्छाद्वेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्या
त्मनोलिङ्गम् । न्यायसूत्रम् ॥ १।१०
। यद्यामोतियदादत्ते यद्यात्तिविष
यानिह । यद्यास्यसन्ततोभावस्तस्मा
दात्मेतिकीर्तितः । अततिसन्तत
भावेन जाग्रदादिसर्वावस्थास्वनुवर्त्त
ते । अतसातत्यगमने । सातिम्यां
मनिन्मनिणावितिमनिण् । भावे
। ब्रह्मणि ॥ यथा । आत्मैवेदंसर्वम् ।
हार्दाकाशे ।

आत्मनीनः । पुं । सुते । श्याले । मा
णधारे । विदूषके । त्रि । आत्मने
हिते । यथा । अद्यापि नैवात्मनीनं
कृतंकर्मयातंजनः कापिलव्यनवै श
र्म । किंदारदेहात्मजस्वर्गवृन्देनचे
तोरतिविन्दसेचेन् मुकुन्देनेति ॥ प

आत्मभ

थ्ये । आत्मनेहितम् । आत्मनविश्व
जनभोगोत्तरपदात् खः ।

आत्मपरिज्ञानम् । न । ब्रह्मात्मैक्यसा
क्षात् कारे । आत्मनः परिज्ञानम् ।
आत्मप्रकाशः । पुं । आत्मनः प्रकाशे
। आत्मनस्तत्प्रकाशत्वंयत् पदार्था
वभासनम् । नाग्न्यादिदीप्तिवद्दी
प्तिर्भवत्त्यान्वयतोनिशि ॥

आत्मबन्धुः । पुं । पितृष्वसुः पुत्रे । मा
तुलपुत्रे । मातृष्वसुः पुत्रे । आत्म
नोबन्धुः ।

आत्मवीरः । पुं । प्राणवति । श्याल
के । विदूषके ।

आत्मभद्रः । पुं । सुरज्येष्ठे । हिरण्यग
र्भे । विष्णौ ।

आत्मभावः । पुं । मनोवृत्तौ ।

आत्मभूः । पुं । ब्रह्मणि । पितामहे ।
चतुरानने । कामदेवे ॥ विष्णौ ।
शिवे । आत्मनोविष्णोः सकाशात्
आत्मनास्वयमेववाभभवति । भू० ।
भुवःसंज्ञान्तरयोरितिक्लिप् ॥

आत्ममूली । पुं । दुरालभायाम् ।

आत्मभ्ररिः । चि । स्वोदरपूरके । आ
त्मोदरमाचस्य भरणकर्त्तरि । आ
त्मानंविभर्त्तीतिविग्रहे फलेग्रहिरा
त्मभ्ररिश्चेतिआत्मनोमुमागमोभृ
षडन्प्रत्ययश्चनिपात्यते ।

आत्मवा	आत्महा
आत्मयात्री । त्रि । सर्वत्रपरमात्मभा वनापुरस्सरं नित्यं विहितकर्मणोनु प्रातरि । आत्मशुद्धये मेवस्वर्गाद्या सङ्गं हि त्वायोदेवान्यजते सप्रत्यर्थः । आत्मयापनम् । न । कालक्षेपे । शरी ररक्षणे । आत्मनः स्वस्ययापनम् । आत्मयोनिः । पुं । कामदेवे । परमे ष्ठिनि ॥ शिवे । विष्णौ । आत्मैव योनिः उपादानकारणमस्य । आत्मरक्षा । स्त्री । महेन्द्रवाङ्मणीवृक्षे । आत्मनोरक्षणे । आत्मलाभः । पुं । ज्ञाने । आत्मनो ह्यलाभोऽज्ञानमेव तस्मात् ज्ञानमे वात्मनोलाभः । नग्नमाद्यनात्म लाभवदप्राप्तिलक्षणआत्मलाभः ल ब्धलब्धव्ययोर्भेदाभावात् । आत्म लाभात् परोलाभोनास्तीति मुनयो विदुः । आत्मलोकः । पुं । स्वस्वरूपे ॥ आत्मै वलोकः । आत्मलोम । न । श्लश्रुणि । स्वलोम मात्रे । आत्मवान् । त्रि । अप्रमत्ते । अप्रमादि नि । सर्वदासावधाने । चानिनि । स्वमहिम्निसदाप्रतिष्ठिते ॥ धृतिमति । मनस्विनि । अस्यर्थमतुप् । आ त्मवान्सत्त्ववानुक्तइत्युत्पत्तमाला ।	आत्मवश्यः । त्रि । मनोधीने । स्वाधी ने ॥ आत्मनोवश्यः । आत्मावश्योय स्यवा । आत्मवित् । त्रि । मुक्ते । आत्मानंस्वंश ब्दादिविषयबुद्धिप्रत्ययसाक्षिणं यो वेदसतथा । कर्मिणि । आत्मानंश रीरेन्द्रियाद्यतिरिक्तं नित्याद्यकरणे परलोकेदुःखभागिनंवेत्ति विजाना तीति तथा ॥ आत्मशल्या । स्त्री । शतावय्व्याम । आत्मशुद्धिः । स्त्री । चित्तशुद्धौ । आ त्मनःशुद्धिः । आत्मसम्भावितः । त्रि । सर्वगुणविशि ष्टोऽहमित्यात्मनैव पूज्यतांप्रापितो नकैश्चित् साधुभिस्तत्र । आत्मनास म्भावितः । आत्मसाक्षी । त्रि । बुद्धिवृत्तिक्षेत्रे । आत्मस्थः । त्रि । हृदिस्थे । आत्महत्या । स्त्री । आत्मघाते । स्व वधे । आत्महा । पुं । देवाजीवे । देवले । त्रि । आत्मघातिनि । उदरभेदिनि । अ नात्मन्यात्माभिमानिनि । अविदुषि । आत्मघातस्य प्राशस्त्यविधानांद र्शनात् संसरणमेवफलं निश्चितम् ॥ आत्मानंहन्तिकिप् । आत्माज्ञानं सर्व पापस्यमूलम् । अविद्यादोषेणविद्य

आत्माश्र

मानस्यात्मनस्तिरस्करणात् विद्यमानस्यात्मनो यत्कार्यं फलमजरामरत्वादिसंवेदनादिलक्षणं तदुत्तरेवतिरोभूतं भवतीति प्राकृतोऽविज्ञानात्महेत्युच्यते । येयथासन्तमात्मानमकर्तारं स्वयंप्रभुम् । कर्त्ता भोक्तेति मन्यन्ते त एवात्महेनो जनाः । यथाहु राचार्याः । लब्ध्वा कथञ्चिन्नरजन्मदुर्लभं तत्रापि पुंस्त्वं श्रुतिपारदर्शनम् । यस्त्वात्ममुक्तौ नयते तमूढधीः स ह्यात्महास्यं विनिहन्त्य सदग्रहादिति । नृदेहमात्रं सुलभं सुदुर्लभं प्रबंसुकल्पंगुरुकर्माधारम् । मयामुकूलेन न भस्वते रितं पुमान् भवाब्धिं नतरेत् स आत्महेति श्रीभागवतम् ।

आत्माधीनः । पुं । सुते । पुत्रे । प्राणधारे ॥ श्याले । विदूषके । इति हेमचन्द्रः । वि । स्वायत्ते । आत्मनोऽधीनः ।

आत्माशी । पुं । मत्स्ये । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

आत्माश्रयः । पुं । दोषविशेषे । स्वापेक्षत्वं मात्माश्रयः । स्वस्य स्वापेक्षत्वेऽनिष्टपसङ्गात्माश्रयः । स चोत्पत्तिस्थितिक्षितिद्वारा चेधा । यथा । यद्ययं घट एतद्घटजन्यः स्यात् तदा एतद्

आचेयी

घटानधिकरणचणोत्तरवर्त्ती न स्यात् । यद्ययं घट एतद्घटवृत्तिः स्यात् एतद्घटव्याप्यो न स्यात् । यद्ययं घट एतद्घटज्ञानाभिन्नः स्यात् ज्ञानसामग्रीजन्यः स्यात् । एतद्घटभिन्नः स्यादिति वा सर्वत्रापाद्यम् ॥

आत्मीयः । वि । अन्तरङ्गे । स्वकीये । आत्मोद्भवः । पुं । आत्मजे । पुत्रे । आत्मोद्भवा । स्त्री । दुहितरि । पुत्र्याम् । माघपण्याम् ।

आत्मोपजीवी । पुं । भारिकादौ । देहक्लेशोपजीविनि । आत्मना देहेन उपजीविनं शीलमस्य । सुप्यजाताविति गिनिः ।

आत्यन्तिकम् । वि । अतिशयेन जाते । आत्ययिकः । वि । अत्ययः प्रयोजनमस्येत्यर्थे । अत्ययार्थे । विनयादित्वात् स्वार्थे ठक् ॥

आचेयः । पुं । अभिमुनेः पुत्रेषु । ते च वयः । दत्तो दुर्वासाश्चन्द्रश्चेति । अचेरपत्यम् । इतश्चानिज इति ढक् ॥ शरीरस्थरसधातौ । इति हेमचन्द्रः ।

आचेयिका । स्त्री । कृतुमत्त्याम् । इति हलायुधः ।

आचेयी । स्त्री । कृतुमत्त्याम् । पुण्यवत्त्याम् । नदीविशेषे । आचेयीवाऽगम्यत्वात् । अपत्ये ढक् । ऊीप् ।

आदानी

आथर्वणः । पुं । अथर्ववेदसंवाहणे ।
पुरोहिते । आथर्वणिकस्यायं धर्मआ-
न्वायोवा । आथर्वणि अत्येकलोपश्चे-
त्यण् इकेलोपश्च । न । अथर्वणांस
मूहे ॥ भिच्चादिभ्योण् ॥ शान्तिगृ-
हे ।

आथर्वणिकः । पुं । अथर्वार्थयनपरे ।
अथर्वण मधीते । वसन्तादिभ्यष्टक् ।
दाण्डिनायनेतिनिपातनाट्टिलो पो
न भवति ।

आददानः । वि । उपादानं कुर्वति ।

आदमः । पुं । मुनिविशेषे ॥ अयश्चर-
मलप्रवर्त्तकोद्वापरान्तेष्वभूवः ।

आदरः । पुं । आरम्भे । सन्माने । स
मादरे । दृविदारणे । आङ्पूर्वः ।
कृदोरप् ।

आदर्शः । पुं । टीकायाम् । दर्पणे । प्र-
तिपुस्तके । आदृश्यते रूपमत्र । दृ-
शिर्प्रेक्षणे । हलश्चेति घञ् ।

आदह । । उपक्रमे ॥ कुत्सने ॥ हिंसा
याम् ।

आदाता । वि । ग्रहीतरि ।

आदानम् । न । ग्रहणे । स्वीकारे । वा-
जिनामलङ्कारे । रोगलक्षणे ॥ आ-
ङ्पूर्वादाजो ल्युट् ।

आदानी । स्त्री । ननुर्वा इति प्रसिद्धे
फलशाके । हस्तिघोषायाम् ।

आदिता

आदास्यमानः । वि । गृहीष्यमाणे ।

आदिः । पुं । प्रथमे । प्रागसत्त्वावस्था-
याम् । नियतपूर्ववर्त्तिकारणे । उत्प-
त्तौ हेतौ ॥ आदिशब्दः पदान्ते तु ग-
णस्य सूचकोमतः । यथा गर्गादिः ।
सामीप्येयव्यवस्थायां प्रकारेऽवयवेत
या ॥ आदिशब्दन्तुमेधावीचतुर्थ्यर्थे
पुल्लक्षयेत् । आप्रथमं दीयते गृह्यते
। उदाञ् । उपसर्गे घोः किः । यद्वा ।
अदनम् । अद० । इणजादिभ्यङ्ती
ण् । पूर्वकालवृत्तिस्त्वमादिच्चम् ।

आदिकरः । पुं । प्रथमकर्त्तरि । आ-
देः कर्त्तरि ॥ आदिकरोति । दिवावि-
भेतिटः ।

आदिकविः । पुं । ब्रह्मणि । वाल्मीकि-
मुनौ । प्राचेतसे । आदौ कविः ॥
कर्मधारयोवा ॥

आदिकारणम् । न । पूर्वनिमित्ते । मूल-
हेतौ । निदाने । आदौ कारणम् ।
आदिः मुख्यकारणम् ॥

आदिगदाधरः । पुं । गयास्य देवतावि-
शेषे ।

आदिजिनः । पुं । ऋषभदेवे ।

आदितः । । आदावित्यर्थे । आद्यादि-
भ्युपसंस्थानात् तसिः

आदितालः । पुं । तालविशेषे । यथा
एकएव लघुर्यत्र आदितालः सकथ्यते

आदित्य

। गुरुस्तत् पुरतोवाचः प्रायेणैतन्निद-
र्शनमितिसङ्गीतदामोदरः ॥

आदितेयः । पुं । देवे । अदित्याः अप-
त्यम् । कृदिकारादक्तिन इतिङीष-
न्तात् स्त्रीभ्योठक् । तस्य एयादेशः ।
आदित्यः । पुं । सवितरि । सूर्ये ॥ दे-
वे ॥ आदित्याद्वादशप्रोक्ताइतिवच-
नात् गणेष्वहुवचनान्तः । यथा । त-
त्रचद्वादशादित्याश्चैवादिषु तपन्ति
ये । विष्णुयमविवस्वन्तोऽशुमान् पर्ज-
न्य इत्यपि । वरुणेन्द्रधातृमित्राः पूषा
त्वष्टाभगः पर इति । विष्णौ । आदि-
त्यमण्डलान्तस्थे हिरण्यये पुरुषे ।
अर्कवृक्षे । अदिते रादित्यस्यवाअ-
पत्यमित्यर्थे दित्यदित्येतिभ्यः ॥
अदितेरखण्डितायामह्याः अयंपति-
रित्यर्थेवा प्रत्ययः । पुनर्वसुनक्षत्रे
दिवचनान्तः । न । उपपुराणविशे-
षे ॥

आदित्यपत्रः । पुं । क्षुपविशेषे । अर्क-
पत्रे ॥

आदित्यपुष्पिका । स्त्री । लोहितार्के ।
आदित्यभक्ता । स्त्री । सुषर्चलायाम् ।
हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शके ।

आदित्यभवनम् । न । उदयादौ । आ-

दित्योऽस्मिन्भवति प्रादुर्भवति ।

आदित्यवर्णः । त्रि । सर्वजगतेऽवभा-

आदिष्टी

सके स्वभानेऽन्यप्रकाशानपेक्षे । आ-
दित्यवर्णोऽस्य ।

आदित्यसूनुः । पुं । सुग्रीववानरे ।
यमे । कर्णे । शनौ ॥ सावर्णिमनौ
॥ वैवस्वतमनौ । आदित्यस्यसूनुः ॥

आदिदेवः । पुं । देवदेवे । महादेवे ।
नारायणे । विष्णौ । जगदुपादाना-
दिगुणवति वासुदेवे । विधातरि ।
आदिः कारणम् सचदेवश्च ।

आदिपुरुषः । पुं । ब्रह्मणि । चतुर्वक्त्रे ।

आदिवराहः । पुं । विष्णौ । हरौ ॥

आदिमम् । त्रि । आद्ये । प्रथमभववस्तु-
नि । आदौ भवम् । मध्यान्मइत्य-
त्रादेशचेतिवचनात् मः । यद्वा । अ-
ग्रादिपञ्चाङ्गिमच् ।

आदिमत् । त्रि । कार्ये । सकारणे ॥
आदिविद्यतेऽस्य । मतुप् ॥

आदिराजः । पुं । पृथुसंज्ञके ऋषे ।
आदौ राजा । टच् ।

आदिशक्तिः । स्त्री । परमात्मशक्तौ ।

आदिष्टम् । त्रि । आदेशिते । उपदिष्टे
। न । आक्षप्ते ॥ उच्छिष्टे । आदि-
श्यते । दिशः तः । आदिष्टमादेशि-
तेविषु । आक्षप्तेच्छिष्टयोः क्लीव-
मिति मेदिनी ।

आदिष्टी । त्रि । आदेशकर्त्तरि । आ-

दिष्टमनेन । इष्टादिभ्यश्चेति इनिः

आदेष्टा

॥ पुं । ब्रह्मचारिणि । व्रतादेशनम् ।
आदिष्टं तदस्यास्ति । इनिः ।

आदीभवः । पुं । दोषे । परिक्रिष्टे । दु-
रन्ते । आदानम् । दीङ् ल्ये । भावे ।
क्तः । स्वाद्यश्चोदितः । ओदितश्चे-
ति नञ् । आदीनस्यवानम् । घञ्
र्थे क इति बाहुलकादातेः कः ॥

आदीपनम् । न । आलिम्पने । सन्दी-
पने ।

आदृतः । त्रि । कृतादरे । सादरे ।
अर्चिते । पूजिते । आद्रियते स्म ।
टङ् आदरे । क्तः ।

आदेशः । पुं । आज्ञायाम् । शासने ।
उपदेशे । शास्त्राचार्योपदेशगम्ये ।
वार्त्तासञ्चारे । ज्योतिष्शास्त्रफले ।
वर्णस्थाने वर्णान्तरोत्पत्तौ । प्रकृ-
तिप्रत्ययोपघातिकार्ये । आदेशनम् ।
आदिश्यते येन वा । दिश० घञ् ।

आदेशी । पुं । दैवज्ञे । गणके । त्रि ।
आदेशवर्ति । म० इनिः । उपदेशके
। आदिशतितच्छीलः ।

आदेष्टा । पुं । आदेशकर्त्तरि । व्रति-
नि । यजमाने । यागविषये ममेष्ट
सम्पादनाय यज्ञार्थं कर्मकुर्विति ऋ-
त्विजां प्रेरके । आदिशति ऋत्विजा-
दीन् यागादिस्वेष्टसम्पादनाय प्रेर-
यति । दिशप्रतिसर्जने । लृच् ॥

आद्यूनः

आद्यः । त्रि । प्रथमे । आदिभवे ॥ अ-
दनीये । न । धान्ये । आदौभवः ।
दिगादिभ्यो यत् ।

आद्यकविः । पुं । धातरि । वास्मीकौ ।
आद्यमाषकः । पुं । माषकपरिमाणे ।
पञ्चगुञ्जासु ॥ वेकृणाले समधृते वि-
ज्ञेयो रौप्यमाषक इत्यपि दर्शना-
त् । केचित् अद्यअस्मिन्काले इत्या-
हुः । पूर्वतु माषकंसप्तकृणाला इति
। मध्यते । मषहिंसायाम् । हलश्चे-
ति घञ् । क्तः । आद्योमुख्यश्चासौ
माषकश्च ।

आद्यबीजम् । न । आदिकारणे । नि-
मित्ते । आद्यमुख्यबीजम् ।

आद्या । स्त्री । उमायाम् । दुर्गीयाम् ।
काल्याम् । तारायाम् । त्रिपुरमुन्दर्या-
म् । भुवनेश्वर्याम् । प्रकृतौ ॥ यथा ।
सत्येतुसुन्दरी आद्या चेतायां भुवने-
श्वरी । द्वापरे तारिणी आद्या कलौ
काली प्रकीर्त्ति तेति मुण्डमालात-
न्त्रम् । आदौभवा । दिगादिच्चाद्य-
त् । टाप् ।

आद्याकाली । स्त्री । परायां प्रकृतौ ।
यथा । कालसङ्गसनात् काली सर्वेषां
मादिरूपिणी । कालत्वादादिभूत-
त्वादाद्याकालीति गीयत इति ओ-
मवानिर्वाणतन्त्रम् ।

आधारः

आद्यूनः । चि । आदिहीने । औदरिके । विजिगीषाविवर्जिते ॥ विजिगीषा व्यवसायः कश्चित् प्रकर्षोवा आलस्यात् तेन विहीनेयः केवलमुदराधीन इति भरतः ॥ आदेवीत् । आङ् पूर्वाद्दीव्यतेरकर्मकत्वात् कः । दिवो विजिगीषायामिति निष्ठातत्त्वनन्तम् । यस्य विभाषेति नेट् । ऋरिच्युट् । आद्योपात्तम् । न । पूर्वापरमित्यर्थे । आधमनम् । न । बन्धके । इति स्मृतिः । आधर्मिकः । चि । अधर्मशीले । अधर्मा चरति । अधर्माच्चेति वार्त्तिके काटुञ् । चरतिरिहासेवायाम् । नन्वनुष्ठानमात्रे । तेन दैववशात् अधर्मे प्रवृत्तो पिसुवृत्तः आधर्मिक इति नोच्यते । आधर्षितः । चि । अवमानिते । आधानम् । न । अन्याधाने । गर्भाधाने । बीजप्रक्षेपकाले । आधीयते । डुधाञ् । ल्युट् । बन्धके । स्थापितद्रव्ये । आधानिकम् । न । गर्भाधानसंस्कारे । आधानम् प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमिति ठक् । आधारः । पुं । अधिकरणे । आश्रये । औपक्षेपिको वैषयिकोऽभिधायकश्चेत्याधारस्त्विधा । यथा । कटे आस्ते स्थाव्यां पचतीत्यौपक्षेपिकस्यो-

आधिक्य

दाहरणम् । मोक्षेच्छास्तीति वैषयिकस्य । सर्वस्मिन्नात्मास्तीत्यभिधायकस्योदाहरणम् । अमुधारणे । चेत्वादिसेकार्थं सेतुना बहुना संजलं निरुध्य यत्र स्थाप्यते स आधारो बहुकन्दरादिः बांधवन्ध इति ख्यातः टांका इति चेति भरतः । शस्याद्यर्थं जलबन्धनमाधार इति वैकुण्ठः ॥ चेत्वादिसेकार्थं जलाधारं स्थानमाधारः इति मधुः । आलवाले । आश्रित्य अस्मिन्निति आधारः । अध्यायन्यायेति सूत्रे अवहाराधारे च्युपसंख्यानादधिकरणे घञ् । आधारशक्तिः । स्त्री । सर्वाधारशक्तिरूपायां परदेवतायाम् । आधार्मिकः । चि । अधार्मिके । इति चिकाण्डशेषः । नाधार्मिके वसेद्द्यामे नव्याधिवहुलेभृशम् ॥ आधिः । पुं । मनःपोडायाम् । मन्थाशायाम् ॥ अधिष्ठाने ॥ बन्धके । यथा । आधिर्विनश्येद्द्विगुणे धने यदि न मोक्ष्यते इति । व्यसने । यथा । आधिप्राप्ते यो न मुह्येत् स धीरः । आधीयते दुःखमनेन आधानं वा । डुधाञ् धारणपोषणयोः । उपसर्गे घोः किः ॥ अधिक्यम् । न । अतिशयतायाम् । अधिकत्वे । अधिकस्य भावः । यञ् ।

आधिवे

आधिवेः । त्रि । वक्रे ॥ व्यधिते । इत्य
जयपालः ।

आधिदैविकम् । त्रि । दाहशीताद्युत्पे
दुःखे । अतिवातातिवृष्णादिहेतु
केदुःखे । देवान् अग्निवाय्वादीन्
अधिकृत्यप्रवृत्तम् । अधिदेवबाभ
वम् । अध्यात्मादेष्टुजिप्यते । अनुश
तिकादीनाम्बुभयपदद्विः । यच्च
राक्षसविनायकग्रहाद्यावेशनिबन्धन
माधिदैविकदुःखमितिसाङ्ख्याः ।

आधिपत्यम् । न । अधपतित्वे । प्रभु
त्वे । स्वामित्वे । अधिपतेः कर्मभावो
वा । प्राज्ञायादित्वात् व्यञ् ।

आधिभोगः । पुं । वन्धकद्रव्यस्यभोगे ।
आधिभौतिकम् । त्रि । व्याघ्रसर्पादिप्र
युक्तेदुःखादौ । भूतानिप्राणिनोधि
कृत्यप्रवृत्तमधिभूतबाभवम् । अ-
ध्यात्मादेष्टुञ् । अनु० उ० ।

आधिमन्यवः । पुं । ज्वराम्नी ।

आधिवेदनिकम् । न । स्त्रीधनविशेषे
। पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्यु
पागतम् । आधिवेदनिकश्चैवस्त्रीधनं
परिकीर्तितमित्यत्राधिवेदनिकस्य
पृथक्त्वेनोक्तत्वात्तत्स्वरूपमाह ।
द्वितीयस्त्रीविवाहार्थिनापूर्वस्त्रियैपा
रितोषिकं धनंयदत्तंदाधिवेदनिक
मुच्यते । यथा । अधिविद्वत्स्त्रियैदेव

आध्यानः

माधिवेदनिकं समम् । नदक्षस्त्रीध
नंयस्यैदत्तेत्त्वर्द्धं प्रकीर्तितम् । इति
याज्ञवल्क्यः ।

आधिस्तेनः । पुं । वन्धकचारे । यथा ।
नभोक्तव्योवलादाधिर्भुजानोवृद्धिमु
त्तृजेत् । मूल्येनतोषयेच्चैनमाधि
स्तेनोन्यथाभवेदितिमनुः ।

आधुतः । त्रि । आधूते । आधुयतेस्म
। धूञ् कम्पने । क्तः ॥

आधुनिकः । त्रि । इदानीन्तने । नव्ये ।
अधुनाजाते ॥ ठञ् ।

आधूतः । त्रि । ईषत् कम्पिते । आधू
यतेस्म । धूञ् कम्पने । क्तः । यस्य
विभाषेतिनेट् ।

आधेयम् । त्रि । आधारिणि । आधार
स्थितवस्तुनि । आधातुंयोग्यम् ।
अचोयत् । ईदति । उत्पाद्ये ॥ य
था पक्कमन्मयपात्रे रक्ततागुणः सब
हिसंयोगादिनानिष्पाद्यते ।

आधोरणः । पुं । निषादिनि । हस्तिप
के ॥ आधोरयति । धोर्गति च
तुर्ये । ल्युः ।

आध्यातः । पुं । शब्दिते । दग्धे । त्रि ।
वातरोगविशेषविशिष्टे । यथा । सा
टोपमत्पुग्रजमाध्यातमुदरं भृश-
मिति । जानीयादिष्वन्वयः ॥

आध्यानः । पुं । वातव्याधिविशेषे । त

आनकः

स्यस्वरूपम् । साटोपमत्युग्रजमा
ध्यातमुदरभृशम् । आध्यानमिति-
जानीयाद्घोरं वातनिरोधजमिति
निदानम् । आनाहे ॥

आध्यानी । स्त्री । नलिकानामगन्ध-
द्रव्ये ॥

आध्या । स्त्री । चिन्तने । स्मृतौ ।

आध्यात्मिकम् । न । शरीरादौ । शो-
कमेहज्वरशिरोरोगादिनिमित्त-
दुःखादौ ॥ दुःखविशेषे ॥ आत्मा
नस्वसङ्घातमधिकृत्य प्रवृत्तम् । अ-
ध्यात्मभवंवा । अध्यात्मादेष्टुम् ॥
तच्चद्विविधम् । शारीरमानसम् ।
तच्चशारीरव्याध्याद्युत्थम् मानसंका-
माद्युत्थम् ।

आध्यानम् । न । चिन्तने । उत्तरा-
पूर्वकस्मरणे । धैचिन्तायाम् ल्युट् ।

आध्यापकः । पुं । अध्यापके । स्वार्थेण ॥

आध्वर्यवम् । न । यजुर्वेदविहिते
अध्वर्युसम्बन्धिनि ॥ अध्वर्योरिदम्
पचाध्वर्युपरिषदश्चेत्यञ् । अध्व-
र्योःकर्मभावोवा । उद्गावादित्वा
दञ् ॥

आनः । पुं । अन्तर्मुखश्वासे । उच्छ्वासे ।

आनकः । पुं । पटहे । मेर्याम् । रुद-

द्भे । ध्वनदम्बुदे । सशब्दमेघे । आ-

नयति प्राणयति सोऽह्नाहान् करो-

आनन्दः

तियोधान् । आङ् पूर्वकात् अनन्ना-
यानइत्यस्मात् खलु ॥

आनकदुन्दुभिः । पुं । कृष्णजनके । व-
सुदेवे । आनकैर्दुन्दुभिस्तोपलक्षितः
। वसुदेवजन्मनिदेवैरानकदुन्दुभि-
वादनात् । पुं । स्त्री । वृष्टिदृक्का-
याम् ।

आनतः । वि । नते । अवाप्ते । अधोमु-
खे । विनयनमे । आनमतिस्म । या-
मप्रवृत्ते । गत्यर्थेति क्तः ।

आनतिः । स्त्री । नप्रतायाम् ।

आनदुम् । न । चर्मवदुमुखवाद्यभाषे
मुरजपटहादौ । वेशभूषादिक-
ल्पभाषे । वि । सन्दिते । ग्रथिते ।
बद्धे । व्याप्ते । यथा । आनदुःस्तिमि-
तैर्दोषैरिति । आनद्यते मुखेचर्म-
णावध्यते । गृहवन्धने । क्तः । न-
होपः ॥

आननम् । न । मुखे । आ अनन्त्यनेन
। अनप्राणने । ल्युट् ॥

आनन्तर्यम् । न । अनन्तरे । चतुर्व-
र्णादित्वात् स्वार्थेऽप्यञ् ।

आनन्त्यम् । न । अनन्तमित्यर्थे । दे-
शकालवस्तुपरिच्छेदशून्ये । अनन्त-
मेव । अनन्तावसथेतिह भेषजाञ्-
भ्यः ॥

आनन्दः । पुं । सम्प्रदे । हर्षे । मुखे

आनन्द

। मये । कन्दोभेदे । ठगणेऽ । आदि
गुरुत्रिकले । प्राक्पश्चिमोत्तरद्वार
गृहे । आत्मनि । भुङ्गादौप्रतिवि
म्बतयाऽ बस्थितस्यप्रियादिशब्दवा-
च्यस्य आनन्दमयस्कारणभूते ।
ब्रह्मणि । आनन्दनम् । टुण्णदिसम्
हौ । घञ् । ४८ वत्सरे । निष्पत्तिः
सर्वसस्यानांसर्वशस्यसमार्थता । घृतं तै
लसमंयाति आनन्देनन्दतिप्रजाइति
तत्फलम् । त्रि । आनन्दविशिष्टे ।
सुखिनि । हर्षयुक्ते । आनन्दः स्वह
पमस्य । आनन्दोक्ति अस्य अस्मिन्
वा । अर्शआदिभ्योऽच् ।

आनन्दयुः । पुं । सुखे । आनन्दे ॥ त्रि ।

सुखिनि । टुण्णदि० । द्वितोऽष्टुच् ।

आनन्ददत्तः । पुं । मेहने ।

आनन्दनम् । न । गमनागमनसमये

सुहृदादेराणिङ्गनारोग्यस्वागतादि

प्रश्नादिद्वारानन्दोत्पादने । सभाज

ने । आपश्च । टुण्णदि० । ल्युट् ।

आनन्दपटः । पुं । न । नवोटावस्त्रे ।

आनन्दप्रभवम् । न । रेतसि । वीर्ये ॥

आनन्दात् प्रभवोऽस्य ।

आनन्दभुक् । पुं । प्राप्ते ॥ यथा लोके

निगयासस्थितः सुखी आनन्दभुगुच्य

ते तथा सुषुप्तोपि आनन्दभुक् । अ

त्यन्तानायासरूपाहीयं सुषुप्तिरूपा

आनन्दी

स्थितिरनेन प्राप्तेनानुभूयते तस्मात्

दानन्दभुक् प्राज्ञः ॥

आनन्दमयः । पुं । जीवे । आनन्द म

चुरे । प्राप्ते । मनसोविषयविषया

कारस्यन्दनायासदुःखाभावादानन्द

मयः आनन्दमायः प्राप्तउच्यते ।

कारणशरीरे सर्वोपरमत्वात् सुषु-

प्तौस्थूलसूक्ष्मप्रपञ्चनयस्थाने । पञ्च

मकोषे ॥ काचिदन्तर्मुखावृत्तिरान

न्दप्रतिबिम्बभाक् । पुण्यभोगे भोग

शान्तौ निद्रारूपेणवर्त्तते । कादा

चित्कत्वतो नात्मा स्या दानन्दमयो

प्ययम् । प्राचुर्येमयट् । त्रि । आन

न्दप्रधाने । न । ब्रह्मणि ॥

आनन्दसम्प्रवः । पुं । परमानन्दे । आन

न्दसम्प्रवे लीनोनापश्यमुभयंमुने ॥

आनन्दा । स्त्री । विजयायाम् ॥ आरा

मशीतलायाम् ।

आनन्दार्णवः । पुं । परमेश्वरे । यात्रा

योगान्तरे । यथा । स्वाद्वमूलविके

णस्यः सौम्यः पापविवर्जितः । आनन्दा

र्णवयोगोयं धर्मैर्गैवजयावह इति ॥

आनन्दिः । पुं । कैतुके । हर्षे ॥

आनन्दितः । त्रि । आनन्दयुक्तं । आह्ला

दिते । हृष्टे । आनन्दः सञ्जातोऽस्य

। तारुकादिच्वादितश्च ॥

आनन्दी । त्रि । सुखिनि । हृष्टे । आ

आनायः

नन्दविशिष्टे ॥ सर्वसम्पदासम्बद्धे ।
 आनन्दोऽस्यास्ति । इतिः ॥
 आनन्दी । स्त्री । आकनपाता इति
 गौडभाषा प्रसिद्धे दृष्टविशेषे ॥
 आनमनम् । न । सर्वतोभावेन नमने ।
 आनमितः । वि । आवर्जिते ॥
 आनयः । पुं । उपनयने ॥
 आनयनम् । न । स्थानान्तरात् स्थाना
 न्तरानीते । लाया इति भाषा ॥
 आनर्त्तः । पुं । द्वारका इति स्थाते देशे ॥
 यथा । आनर्त्तान्स उपपञ्चस्वृष्टान्
 जनपदान् स्वकान् । दध्नीदरव-
 र्त्तेषां विषादं शमयन्निवेति । आ
 नर्त्तदेशवासिनिजने । जले । रणे-
 । नृत्त्यशालायाम् । आनृत्त्यन्यत्र
 । नृत्तीगात्रविशेषे । हलश्चेति घञ् ॥
 आनर्त्तपुरम् । न । द्वारावत्त्वांपुर्याम् ।
 आनर्त्तितः । वि । कम्पिते ॥
 आनाम्नः । वि । अभिभवनीये । आ-
 ङ् पूर्वस्य नमते रभिभवोर्थः । पो
 रदुपधादित्यतिप्राप्ते निपातना-
 ल्यत् ।
 आनायः । पुं । जाले ॥ नयनम् । गी
 ञ् प्रापणे । अग्नीभुवनोपसर्गे इ
 ति घञ् । आसमन्तान्नायोऽनेन ।
 यदा । आनयन्ति मत्स्यानेन । जा
 लमानाय इति घञन्तोनिपातितः ॥

आनुकूल

आनायः । पुं । दक्षिणायामौ । आनी
 यते । गीञ् ० । आनाम्नोऽनित्ये
 इत्याङ् पूर्वाश्रयतेर्ग्यङ्वादेः कश्च
 निपात्यते दक्षिणाभिनिविष्टे । दक्षि
 णामिहिगार्हपत्यद्वानीयते अनि
 त्यश्च सततमप्रवृत्तनात् ॥
 आनाहः । पुं । विष्णुवरोधकरो गे । वि
 बन्धे । विष्टम्भे । तस्य सम्प्राप्तिरूपे य
 था । आसंश्रुद्धानिचितक्रमेण भूयो
 विवहं विगुणानिलेन । प्रवर्त्तमानं न
 यथास्वमेनं विकारमानाह मुदाह-
 रन्तीति निदानम् । दैर्घ्ये । आन
 हनम् । आनह्यतेऽनेन वा । सहवन्ध
 ने । भावे करणे वा घञ् ॥
 आनिलः । पुं । हनूमति । भीमे ॥
 अनिलस्यापत्यम् । अतः इञ् ॥
 आनिली । स्त्री । स्वातिनक्षत्रे । अनि
 लो देवता अस्याः । अण् । ङीप् ।
 आनीतः । वि । आहूते । आनीयते स्य
 । गीञ् ० । क्तः ॥
 आनीलः । पुं । नीलघोटके । वि । ई
 षन्त्रीले ॥
 आनुकल्पिकः । पुं । अनुकल्प्ये । अनु
 कल्पमधीते वेदवा । उ० । ठक् ॥
 आनुकूलिकः । वि । अनुकूले । अनुकू
 लं वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीवलेभि-
 कूलमिति ठक् ॥

आनिश्च

आनुकूल्यम् । न । अनुकूलतायाम् ।
साहाय्ये ॥ भावे कर्मणि वा ष्यञ् ।
आनुपदिकः । चि । अनुपदं धावमाने
। अनुपदं धावति । माथोत्तरपदप
दं अनुपदं धावतीति । ठक् । अनुप
दमधीते । ल० ठक् ॥

आनुपूर्वम् । न । अनुक्रमे ॥ पूर्वं पूर्वं
पूर्वानुक्रमेणवा । बीजायां योग्यता
वां वा ष्ययी भावः । अनुपूर्वभावः
वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् चेति ष्यञ् । डी
ष् । हलस्तदितस्येतियलोपः । स्त्रियां
वेतिपक्षे लीवता ।

आनुपूर्वी । स्त्री । परिपाठ्याम् । मूला
वधिक्रमे ॥ अनुपूर्वं भावः । वर्णदृढा
दिभ्यः ष्यञ्चेति ष्यञ् । चित्त्वान् डी
ष् । यलोपः ।

आनुमानिकम् । न । प्रकृतौ । प्रधाने
॥ चि । युक्तिसिद्धे । लैङ्गज्ञाने ॥ अनु
मानविषयीभूते ॥ अनुमानसम्ब-
न्धीये ।

आनुरक्तिः । स्त्री । अनुरागे ।

आनुलोमिकः । चि । अनुलोमे ॥ अनु
लोमं वर्तते । तत्प्रत्यनपूर्वमित्या
दिना ठक् ।

आनुश्रविकः । पुं । स्वर्गादिसाधनेकर्म
कलापे । शब्दप्रतिपन्ने स्वर्गभोगादौ
॥ गुरुपाठादनुश्रूयते इत्यनुश्रवोवे-

आन्तर

दः । तच्च भवइत्यर्थे ठक् प्रत्ययः ॥

आनुषक् । ा । आनुपूर्व्याम् ।

आनूपम् । न । भौमपानीयप्रभेदे ।
यथा । वल्लभ्युर्वहुवृक्षसवातसेष्माम
यान्वितः । देशो ऽनूपइतिख्यात आ
नूपं तद्भवजलम् । आनूपं वार्य्यभिष्य
न्दि स्वादुस्निग्धं घर्मगुरु । वक्रिहृत
कफकृन्दिन् विक्कारान्कुरुतेवहूनि
ति । पुं । अनूपदेशस्य अन्तुमात्रे ।

आन्वतः । चि । अन्वतस्वभावे ॥ अन्वतं
शीलमस्य । छषादिभ्यो ऽण् ।

आन्वशंस्यम् । न । अनुकम्पायाम् । अ
निष्ठुरतायाम् । भावे ष्यञ् ।

आनेयः । पुं । आघ्राद्यैष्यकुलादा आ
नीते दक्षिणायामौ । चि । आनेतुं श
क्येघटादौ । आनीयते । गोञ् ० ।
अचोयत् ।

आन्तरः । चि । अन्तरारे ।

आन्तरप्रपञ्चः । पुं । आभ्यन्तरे द्वैतवि
स्तारे । सचाक्षमयादिपञ्चकोषशरी
रादिव्यास्तीष्ठादिषड्भावविकार
त्वड्मांसादिषाट्कौशिकाशनापि-
पासादिषडूर्मिघोषादिज्ञानेन्द्रिय-
पञ्चकवागादिकर्मेन्द्रियपञ्चकमाणां
दिषायुपञ्चकमनआदन्तः करणेष्वनु
प्यसङ्ख्यादन्तःकरणवृत्त्यवस्थानि
यतश्चापारतदेभिर्मानिविश्वतजस-

आन्धसि	आपक
<p>प्राप्तसमाधिमुच्छीकरणव्यकाम - क्रोधाद्यरिषडुर्गसाधनचतुष्टयसा - त्तिकादिगुणवयसुखदुःखज्ञानात्ता नपञ्चकेशमैत्र्यादिचतुष्टययमाद्य- टाङ्गप्रत्यक्षादि प्रमाणचतुष्टयरो ग्यरोग्यादिसमुदायो यथायोग्यं- विविधनामरूपगुणधर्मशक्त्याश्रयो- बोध्यः ।</p>	<p>अस्मासः । अन्यभाव्यम् । न । अन्यभावे । अन्यस्य भावन्यभावः । ततोवाह्यणादिच्चा त् स्वार्थे ष्यञ् । अथवा अन्योभागे ऽन्यदस्तु तस्यभाववृत्तिभावेऽप्यञ् । आन्वयिकः । चि । प्रशस्तकुलजे । सत् कुलोद्भवे । कैले । दिव्यभावरतेकु लाचारिणि साधके ॥ और्द्धस्वोत्तसि कः शैवः कैल आन्वयिकः स्मृत इति चिकाण्डशेषः । अन्वयेकुलेभवः । ठक् ।</p>
<p>आन्तरालः । पुं । आत्मनेऽणुत्त्ववादि नि ॥ अणुवदन्यान्तरालाः सूक्ष्मना डीप्रचारतः । रोम्णः सहस्रभागेन तुल्यासु प्रचरत्ययम् ।</p>	<p>आन्वाहिकम् । चि । प्रतिदिनसम्पाद्ये पाकादौ ।</p>
<p>आन्तरीक्षम् । न । अन्तरीक्षे । गगने । चि । अन्तरीक्षभववस्तुनि ।</p>	<p>आन्वीक्षिकी । स्त्री । तर्कविद्यायाम् ।</p>
<p>आन्तिका । स्त्री । अन्तिकायाम् ।</p>	<p>गौतमादिप्रणीते न्यायशास्त्रे ॥ आ</p>
<p>आन्तम् । न । अन्त्रे । अमतिशयेनवा । अमगता । अमिचिमीतिक्लः । अनु- नासिकस्यक्लिफ्लोरितिदीर्घः । चि । अन्तसम्बन्धिनि ॥</p>	<p>त्मविद्यायाम् । अनुश्रवणोत्तर मी- क्षणं परीक्षण मन्वीक्षा । सा प्रयोज न मस्याः । प्रयोजनमिति ठक् ।</p>
<p>आन्दोलनम् । न । पुनः पुनरालोचना याम् । कम्पने । चलने ।</p>	<p>आन्वीपिकः । चि । अनुकूले । अन्वीपं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकू लमिति ठक् ।</p>
<p>आन्दोलितम् । चि । कृतान्दोलने । क म्पिते । चलिते ।</p>	<p>आपः । पुं । अष्टवसुमध्ये वसुविशेषे । न । अपांसमृहे ॥ तस्यसमृद्धत्य ग् ॥</p>
<p>आन्धसिकः । चि । पाचके । रूपकारे ॥ अन्योभक्तंशिल्पमस्य । शिल्पमिति ठक् ।</p>	<p>आपकम् । न । अभ्युपे । भर्जितेहरित यवादौ ॥ ईषत् पकम् । आङ्गीषद र्थ इति समासः ।</p>
<p>आपः । चि । सचलत्वरि । अचलत्वा ।</p>	

आपद्

आपगा । स्त्री । नदीमात्रे । अपांसभूहः
आपम । तेन गच्छति । गच्छृ० । अ
न्येभ्योपीतिङः ।

आपणः । पुं । हट्टी हाट इति भाषाप्र
सिद्धायां क्रयविक्रयशालायाम् । नि
षद्यायाम् । आसमन्तात्पणायन्तेऽत्र ।
पण० । गोचरसञ्चरेति घान्तःसाधुः ।

आपणिकः । पुं । वणिजि । पणयाजीवे
। आपणो व्यवहारोऽस्यास्ति । अत
इति ठन् ॥ आपणेन व्यवहरति इ
त्यर्थे वाठक् । यद्वा । आपणायते ।
पणव्यवहारे । आङिपनिपतिखनि
भ्यइति इकन् । आपणस्य धर्म्ये । त
स्य धर्म्यमिति ठक् । आपणस्यावक्रये
। अवक्रय इति ठक् ॥

आपणिकः । पुं । श्येने । वाज इति भा
षाप्रसिद्धखगे । चि । दैवायत्ते ॥
आपतति । पत्लृगतौ । आङिपणी
ति इकन् ।

आपत्तिः । स्त्री । आपदि । प्रापणे ॥
दांघे । आपदनम् अनयावा । पद
गतौ । स्त्रियांक्तिन् ।

आपत्प्राप्तः । त्रि । आपन्ने । विपद्गते
॥ आपदं प्राप्तः ॥

आपद् । स्त्री । विपत्तौ । विपदि । क्लेशे
। मनस्तापं न कुर्वीत आपदं प्राप्यपा
थिवः । समबुद्धिः प्रसन्नचित्तमासुखदुः

आपमि

खेतमोभवेदित्युपदेशः ॥ आपदाम्
पहत्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् । लो
काभिरामं श्रीरामं भूयो भूयोनमाम्य
हम् ॥ आपदनमनयावा । पदेः स-
म्पदादित्वात् क्तिप् । आपत्कालेना-
स्तिमर्यादा ।

आपदा । स्त्री । विपत्तौ । भागुरिमते
हलन्तादपि टाप् ।

आपनम् । न । मरिचे । प्रापणे ॥

आपनिकः । पुं । इन्द्रनीलमणौ । कि-
राते । आपनायते । पनव्यवहारे ।
आङिपणिपनीति इकन् ।

आपनेयः । त्रि । प्रापणीये । हन्तव्ये ।

आपन्नः । त्रि । विपद्गते । आपत् प्रा
प्ते ॥ प्राप्ते ॥ यथा । आपन्नः संसृतिं
घोरां यन्नाम विवशो गृणन् । ततः
सद्यो विमुच्येत यदि भेतिस्वयं भयमि-
ति भागवतम् । आपद्यते स्म । पदग
तौ । क्तः । आगते ॥

आपन्नसत्त्वा । स्त्री । गर्भवत्याम् । आप
न्नः सत्त्वोजन्तुरनया स्यांवा ।

आपमिच्छकम् । न । विनिमयात् प्रा-
प्ते । परिवर्त्तनेनाप्ते । बदले कर्केल
यीजीवस्तु इति भाषा । अपमान-
म् । मेङ्गणिदाने । उदीर्चा माङो
व्यतीहारे इति क्ता । कुगतीतिसमा
सः । समासेऽनञिति ल्यवादेशः । म

आपात	आपूपि
यतेरिदन्यतरस्यामितीत्वम् । अप- मित्य निर्वृत्तम् । अपमित्ययाचि ताभ्यां कक्कना वितिकक् ।	आपानम् । न । पानगोष्ठ्याम् । सुरा पानायसम्भूयोपवेशने । मद्यपानार्थ सभायाम् । आसम्भूय पिवन्त्यत्र ।
अपराक्षिकम् । चि । अपराक्षेतने । अ पराक्षेभवम् । कालाट्टञ् ॥	पापाने । ल्युट् । आपानभूमिः । स्त्री । मधुपानस्थाने ।
आपवः । पुं । वशिष्ठमुनौ ।	आपिञ्जरम् । न । स्वर्णे ।
आपः । न । जले । आपोभिर्मार्जनं कृ त्वेति स्मृतिः । आप्रोतेरसुनिसान्तं क्लीबम् । आपः कर्माख्यायां ह्रस्वानु ट्चवेत्यत्र बाहुलकात् आपः आप सो इत्युक्तं कौमुद्याम् । तत्र बाहुल का दिव्यपक्षक्षयम् ह्रस्वनटौ वास्त इति व्याख्यानात् । तथाच ब्रुवते क तमेपि नपुंसकमाप इतिकोशमुदा हृत्य सर्वमापोमयं जगदिति प्र योगो दुर्घटदृष्टौ समर्थित इति ।	आपीडः । पुं । शेखरे । शिखामाल्ये । शिरोभूषणे । वह्निर्निःसृतदारुणि । आपीडयति पीडनवगाहने । पचा द्यच् ।
आपस्तम्बः । पुं । कल्पसूत्रकारे । शा खान्तरे ।	आपीडितः । चि । आकृष्टे ॥ समन्ता त्पीडिते ॥
आपस्तम्भिनी । स्त्री । लिङ्गिन्यांस्तता याम् ।	आपीतम् । न । माक्षिकधातौ ।
आपाकः । पुं । आवा इति प्रसिद्धकुम्भका रस्य स्रुत्यावहहनस्थाने । पवने ।	आपीनम् । न । ऊधसि । आप्यायते स्म । आप्यायीदुः । गत्यर्थेतिक्तः । प्यायःपी निष्ठायाम् । सोपसर्गस्थान । आङ्पूर्वस्यान्धूधसोः स्यादेवेति पी भावः । आदितश्चेति निष्ठानन्त्वम् । पुं । अन्धौ । कूपे । इति वोपदेवः ॥ चि । अतिस्थूले । ईषत्स्थूले ।
आपातः । पुं । पतने । तत्काले । तदा त्वे । पातने । मार्गे । आपतन्ति सञ्चरन्ति अस्मिन् । घञ् ।	आपूपिकम् । न । पिष्टकसमूहे । अ पूपानांसमूहः । अचित्तइस्तिधेने प्लक् । चि । पिष्टकाजीवे । कान्दवि के । भक्ष्यकारे ॥ अपूपाः पक्ष्मस्य । तदस्य पक्ष्ममिति ठक् । यदा । अपू पमद्यत्तं श्रीलम्प्य । मीलमिति अ पूपमद्यत्तं हितमस्यै । हितं भक्ष्यं इ
आपाततः । । अवधारणविमेषार्थे । अकस्मादर्धे ।	

आप्तग	आप्तच्छ
तिवाठक् । अपूपेसाधुर्वा । गुडादि भ्यष्टुञ् ॥	आप्तजनः । पुं । हिते । हितोपदेष्टरि । आप्तश्चासौजनश्च ।
आपूयः । पुं । सक्तुषु । अपूपार्थकपिष्टा दौ । चूर्णके ।	आप्तवचनम् । न । आप्तश्रुतौ । शब्दे । आप्तस्यवचनम् । कर्मधारयोवा ॥
आपूरितः । चि । अभिव्याप्ते । परिपू र्ये । यथा । आपूरितं महापात्र मिति ।	आप्तवाक्यम् । न । आगमे ।
आपूर्तिः । स्त्री । ईषत्पूरणे । सम्यक् पूरणे ।	आप्तवाक् । स्त्री । वेदे । कर्मधारयः ॥ बहुव्रीहिणामुनौ ॥ पुं ।
आपूषम् । न । रज्जे । रांग इतिभाषा ॥	आप्तश्रुतिः । स्त्री । आप्तवचने । वेदे । आप्ताचामौश्रुतिश्च ।
आपृच्छा । स्त्री । आलापे । आभाषणे । आपृच्छनम् । पृच्छ० । गुरोश्चक्षु इत्यः ।	आप्ता । स्त्री । जटायाम् । इतिचारा वस्त्री ।
आपृष्टः । त्रि । अनुज्ञाते ।	आप्तिः । स्त्री । सम्बन्धे । योगे । लाभे । सम्प्राप्तौ ॥ व्याप्तौ । आप्यते । आ पृ० । स्त्रियांक्तिन्नादादिभ्यः ।
आपोक्तिमम् । न । कस्मात्तृतीयवषष्ठ नवमद्वादशभवनेषु ।	आप्तोक्तिः । स्त्री । राहु । सिद्धान्तवाक्ये ।
आप्तः । त्रि । प्रत्ययिते । विश्वासाधारे । प्राप्ते । लब्धे । सत्त्वे । रागद्वेषादिव र्जितेयथार्थवत्तरि ॥ हितोपदेष्टरि- । युक्ते । भर्मादिशून्ये । तत्त्वार्थवेदि नि ॥ पुं । भ्रमप्रमादविमल्लिप्ताक रणापाटवरूपदोषचतुष्टयरहितेऽ प्यादौ । आप्यतेऽस्य । आपृथ्याप्तौ । क्तः । स्वस्मिन् । जिने ।	आप्यम् । न । कुष्ठौषधी । चि । अभ्य ये । जलविकारे फेनादौ । कर्मशे षभूते मन्त्रादौ । प्राप्त्ये । अपां विकारः । तस्यविकारइत्यस्यन्ताश्च- तुर्वर्णादिष्वात्स्वार्थेष्यञ् । स्त्री । आप्या ।
आप्तकामः । त्रि । प्राप्तस्वरूपानन्द दृष्टे । आप्तः कामोयेन ।	आप्यायकः । पुं । पुष्टिकरे ।
आप्तगर्वः । चि । प्राप्ताङ्गद्वारे ।	आप्यायनम् । न । तर्पणे । दत्तौ । ग्री यने ॥ परिपूरके ।
	आप्यायितः । त्रि । दत्ते । प्रीते ॥ पू रिते ।
	आपृच्छनम् । न । आमन्दने । पृच्छ

आप्त

अप्राप्त्याम् । आङ्पूर्वायमानन्दना
यः । ल्युट् ।

आप्रदानम् । न । आदाने ॥

आप्रपदम् । न । पादाग्रपर्यन्ते ।

आप्रपदीनम् । वि । पादाग्रपर्यन्तं लभ्य
माने वस्त्रादौ । पादस्याग्रं प्रपदम्
। तन्मर्यादीकृत्य आप्रपदम् । आ
प्रपदं प्राप्नोतीत्यर्थे अनेन खः ॥

आप्रवणम् । न । उत्प्रवने । उदुरग्रे ॥
वि । ईषद्वनते ।

आप्रवः । पुं । स्नाने ॥ आप्रवनम् । पुङ्
गतौ । घञभावपक्षे ऋदोरप् ।

आप्रवव्रती । पुं । स्नातके । समाप्तवेदा
ध्ययनकृतस्नाने । आप्रवते । पुङ्
अच् । आप्रवश्चासौव्रतीच ॥ आप्रवः
स्नानम् । तवव्रतीनित्यस्नायीतिमु
कुटः ॥

आप्रावः । पुं । स्नाने । आप्रवनम् । पुङ्
० । विभाषाङ्ङिपुवोरितिवा घञ् ।
आप्राव्यम् । न । आप्रवे । आप्रवते । पुङ्
० । भव्यगेयेतिसाधु ।

आप्तुतः । चि । स्नाते । कृतस्नाने । पुं ।
स्नातके । आप्रवनम् । पुङ् । क्तः ॥

आप्तुतव्रती । पुं । श्रुतेः पाठात् स्नाते ।
स्नातके । आश्रमान्तरमगते समाप्त

वेदव्रते ॥ आप्रवते । पुङ् । गत्वर्थी
कर्मकेतिक्तः । सचासौव्रतीच । मुकु

आभर

टस्तु आप्तुतं स्नानं तवव्रती नित्य
स्नायीत्याह ।

आप्ता । पुं । वायौ । आप्नोतिसर्वम् ।
आप् । शेषयज्ञेतिवचनः ।

आफूकम् । न । अहिफेने । आफूकं शो
षणं ग्राहिस्त्रेभ्रमं वातपित्तलम् । तथा
खसफलेद्भूतवत्कलप्रायमित्यपि ।

आवहः । पुं । दृढबन्धे । प्रेम्णि ।
अलङ्कारे । भूषणे । पुं । योक्ते । चि
। आप्ते । आवध्यतेस्म । वधः । क्तः ॥

अवन्धः । पुं । बन्धने । प्रेम्णि । योक्ते ।
आवध्यतेऽनेन । वन्धवन्धने । हलश्चे
तिघञ् ।

आवाधाः । स्त्री । पीडायाम् । दुःखे ॥
भूखण्डे । त्रिकोणखेषमध्यरज्जुनि खे
पेण यत्खण्डद्वयं जायते तस्मिन् ।
वाधृलोडने । आङ्पूर्वः गुरोश्चेत्यः ।

आविलः । चि । अनच्छे । अप्रसक्ते । क
लुषे ॥ आविलति । विलभेदने । इ
गुपधेतिकः ।

आविलकन्दः । पुं । मालाकन्दे ।

आवुत्तः । पुं । नाशोक्त्या भगिनीपतौ
॥ आपनम् आप् । सम्पदादिस्वात्
किप् । आपमुत्तनेति । अन्येभ्योपी
तिङः ।

आभरण्डनम् । न । निरूपणे ॥

आभरणम् । न । अलङ्कारे । भूषणे ॥

आभिम

आभियतेऽनेन । भृञ्भरणे । ल्युट् ।
 आभा । स्त्री । उपमायाम् । कान्त्याम् ।
 शोभायाम् । दीप्तौ । षूले । आभा
 ष्वलपर्यायः कथितः कोविदैरिहे
 ति भावप्रकाशे वातव्याधौ विकशू
 लचिकित्सा ॥

आभातिः । स्त्री । छायायाम् ।

आभाषणम् । न । आलापे । कथने ।

भाषय्यतायांवाचि । आङ्पूर्वः ।
 ल्युट् ।

आभाषितः । वि । अभिमुखीकृते ।

आभासः । पुं । प्रतिविम्बे । दीप्तौ ।

सदृशे ॥ अभिमुख्येनभासते । भास्०
 । पचाद्यच् । ईषद्भासनंवा ॥

आभास्वरः । पुं । चतुष्षष्टिसङ्ख्यकग
 णदेवताविशेषे ॥ आभास्वराश्चतुष्
 षष्टिरित्युक्तेः ॥ द्वादशसङ्ख्यकेगण
 देवताविशेषे ॥ आत्माज्ञातादमोदा
 न्तः शान्तिर्ज्ञानंशमस्तपः । कामः क्रो
 धोमदोमोहोद्वादशाऽऽभास्वराइमे
 । आसमन्ताद्भासनशीलः । भास्वदी
 प्तौ । स्थेयभासपिसकसोवरजितिव
 रश्च ।

आभिजात्यम् । न । कैालीन्ये । पाण्डि
 त्ये । अभिजातस्यभावः । व्यञ्ज ।

आभिमन्यवः । पुं । परीक्षिते नृपे ॥

अभिमन्योरपत्यम् । अण् ।

आभीर

आभिरः । पुं । गोपे । आसमन्तात् भि
 यंरति । रादाने । आत इतिकः ।

आभिरूप्यम् । न । अभिरूपत्वे ।

आभीक्ष्णम् । न । भृशे । अत्यन्ते ।

अतिशये ॥ नित्ये । वि । तद्युक्त
 क्रियायाम् ॥

आभीक्ष्यम् । न । पौनः पुन्ये । भृशा
 र्थे । भावेव्यञ्ज ।

आभीरः । पुं । अहीर इतिप्रसिद्धेगोपे
 । ब्राह्मणादम्बुत्रायामुत्पन्ने । वैश्यभे
 दयव आभीरोगवायुपजीवीतिस्वा
 मी । देशविशेषे । यथा । श्रीकोङ्क
 णादधोभागेतापीतः पश्चिमेपरे ।
 आभीरदेशो देवेशिविन्ध्यशैलेष्वव
 स्थित इतिशक्तिसङ्गमतन्त्रम् । न ।
 मात्रावृत्तप्रभेदे । यथा । एकादश
 कलधारि कविकुलमानसहारि ।
 इदमाभीरमवेहिजगण्मन्तमनुधे-
 हि । यथा । तरलनयनवलितेन म
 दमन्यरचलितेन । सुमुखिहृदय म
 भिलाषि सपदिनकस्यकरोषीति ॥
 आअभिर्इरयति । ईरगतौकम्पनेच ।
 पचाद्यच् ।

आभीरपल्लिः । स्त्री । गोपग्रामे ॥ गे
 पगृहपङ्क्तौ । आभीराणांपल्लिः ।

आभीरपल्ली । स्त्री । गोपग्रामे । घो

षे । अहीरवासा इति भाषा । आ

आमः

भीरान्तापली ।

आभीरी । स्त्री । महाशृङ्गाम् । अही
रमो इति भाषा । आभीरस्त्रीजाती
या वा । पुंयोगादितिजातेरिति च
डीषः ।

आभीलम् । न । कृच्छ्रे । दुःखे । वि ।
कष्टयुक्ते । भयानके । आसमन्तात्
भियंलाति । ला० । कः ।

आभुमः । वि । ईषदके । आकुञ्चिते ।
आभेरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ।

आभोगः । पुं । वरुणस्य च्छत्रे । परिपूर्ण
तायाम् । यत्रे । आभोजनम् । भु
ज० । भावे अधिकरणे वा घञ् । क
विनामयुक्त गानसमापककाव्ये । य
था । यच्चैवकविनामस्यात्सआभोग-
इतीरितइतिसङ्गीतदामोदरः ।

आभ्यन्तरः । वि । आभ्यन्तरभवे । तत्रभ
व इत्यण् ।

आभ्युदयिकः । वि । अभ्युदयनिमित्ते
आहुतादिकर्मणि ।

आभ्रिकः । पुं । काष्ठकुडालेन खनन
कर्त्तरि । अभ्रयाखनति । तेनदीव्य
तीर्त्त्यादिनाठक् ।

आम् । । अङ्गीकारे । ज्ञाने । निश्च
यस्मृतौ । प्रतिवचने । आमयति
। अजगत्यादिषु स्मृतः क्तिप् ।

आमः । पुं । रोगभावे । रोगविशेषे ।

आमन्त्रि

। मलवैषम्यरोगे । न । घटप्रकारा

जीर्णरोगमध्ये रोगविशेषे । आहा
रस्यरसःसारो योनपक्षोऽग्निबाध
वात् । आमसंज्ञां सलभते बहुव्याधि
समाश्रयः । आममन्त्ररसंकेचित् के
चित्तुमलसञ्चयम् । प्रथमां दोषदु
ष्टिंवा केचिदामं प्रचक्षते । अपिच ।
अविपक्व मसंसक्तं दुर्गन्धिवहुपिच्छि
लम् । सादनंसर्वगावाणामाममि
त्यभिशब्दितम् । तेनामेन सदायु
क्तादोषादूष्यास्तदृशाः । तदुक्त्वा
आमयाश्चसामा इतिबुधैः स्मृताः ।

वि । अपक्वे । असिद्धे । पाकरहिते ।

आमगन्धि । न । शवाद्युत्पन्नगन्धयुक्ते ।
विस्त्रे । अपक्वमांसादिगन्धाश्चे ॥

आमण्डः । पुं । शुक्लैरण्डे ।

आमनस्यम् । न । पीडायाम् । अथवा
याम् । आमनसो भावः । ब्राह्मणा
दित्वात् घञ् ।

आमन्त्रणम् । न । सम्बोधने । आनन्द
ने ॥ मिमन्त्रणे । कामचारानुज्ञाया
म् । यस्माकरणे प्रत्यवायेनस्यात्
। यथा । इह शयीत भावन् । मत्रि
गुप्तभाषणे । आङ् पूर्वः । ल्युट् ॥

आमन्त्रणा । स्त्री । पृच्छायाम् ।

आमन्त्रितम् । न । सम्बोधनप्रवर्तना
याम् । वि । निमन्त्रिते ।

आमिषा

आमन्दः । पुं । वासुदेवे ॥

आमन्दा । स्त्री । खट्वाभेदे ।

आमयः । पुं । रोगे । अमरोगे । भा
वे घञ् । आमंयाज्यनेन । याप्राप
णे । अन्येभ्योपीतिङः । यदा । आम
यनमनेनवा । मीङ्ङासायाम् ।
एरच् । घोवा । न । कुष्ठौषधौ ।

आमयायी । वि । रोगिणि । मन्दान
लयुक्ते । विकृते । आमयो स्यास्ति
। आमयस्योपसंख्यानदीर्घश्चेति-
विनिः ।

आमर्शनम् । न । स्पर्शे ।

आमर्षः । पुं । कोषे । मर्षणम् । मृष
तित्तिष्ठायाम् घञ् । नञ् सन्मासः
। अन्येषामपीतिदीर्घः । निरुद्यो
गंभिरामर्षं निर्घार्यमरिनन्दनमि-
तिप्रयोगः ।

आमलकः । पुं । वासकवृक्षे । न । धा
त्रीफले । क्षुद्रामलके । आमलते ।
मल । कुम्भिलिसंज्ञयोः । आ
मलंकाः फलम् । फलेलुगितिविका
रावयवप्रत्ययलुक् । चि । धात्री
द्रुमे । तिप्पफलायाम् ।

आमलकी । स्त्री । अमृतायाम् । तिप्प
फलाद्रुमे । आमलते । मलधारणे
। कुम्भ । जातेरितिङीष् ।

आमवातः । पुं । स्वनामख्यातेरोगवि-

आमिषी

शेषे । तत्त्वचरणं यथा । युगपत् कुपि
तावेतौ विकसन्धिप्रवेशकौ । स्वथ
चक्रुतो गात्रमात्रवातः स उच्यते ।
एतौ वातकफौ । विकसन्धिप्रवेशकौ
वेदनयेतिवोदुष्यौ ॥

आमश्रादुम् । न । आमाश्रविहितश्चा
दे । आपद्यनम्रौतीर्थे च चन्द्रसूर्य
ग्रहे तथा । आमश्राद्धं द्विजैः कार्यं शूद्रे
णतु सदैव हि । अपत्नीकः प्रवासी च
भार्यायस्य रजस्वला । आमश्राद्धं द्विजैः
कार्यं शूद्रे णतु सदैव हीति च ।

आमातीसारः । पुं । षट्प्रकारातीसा
रमध्ये रोगविशेषे ॥

आमात्यः । पुं । अमात्ये ।

आमानस्तम् । न । पीडायाम् ॥

आमाश्रमम् । न । अपकृतशुल्लक्षणे ।

आमाश्रयः । पुं । नाभिस्तनयोर्मध्यभा
गे अपकस्थाने ।

आमिषा । स्त्री । वैश्वदेव्याम् । तस्मै प
क्षे च पयसि दधियोगतो जातायां दु
ग्धविकृतौ । तच्च घनीभूतः पिण्ड आ
मिषा जलं वाजिनम् ॥ आमिष्यते ।
मिषु सेचने । वाहुलकात् सक् । य
द्वा । आमिष्यति । मखरोषे सङ्घा
ते च । अच् । पृषोदरादिः ॥

आमिषीयम् । न । आमिष्ये । दधि
नि । आमिषीयैहितम् । विभाषा ॥

आमुष्मि

किरपूपादिभ्यश्च कः ।

आमिच्यम् । न । आमिच्छीये । आमि
चायैहितम् । यत् ।

आमिषम् । न । पुं । भोग्यवस्तुनि ॥

सम्भोगे ॥ उत्कोचे ॥ पलले । मांसे

॥ सुन्दराकाररूपादौ । लोभसच्च

ये । लाभे । कामगुणे । रूपे ।

भोजने । लोभ्यवस्तुनि । विषये ।

आमिषति । मिषस्पृहायाम् । मेष

तिवा । मिषु सेषने । इगुपधेतिकः ।

यद्वा । अमति । अमगच्छादिषु ।

अमेर्दीर्घश्चेतिटिषच् ॥ यद्वा । आ

मिष्यते भुज्यते । मिषशेषणे । घ

ञ् । संचापूर्वकत्त्वान्नगुणः । घञर्थे

कः इतितुपरिगणनादयुक्तम् ।

आमिषप्रियः । त्रि । मांसाभिलाषिणि

॥ पुं । कङ्कपक्षिणि ।

आमिषाशी । त्रि । मत्स्यमांसभोजन

शीले । शौक्ले ॥ आमिषमश्नाति ।

अशभोजने । सुपीतिणिनिः ।

आमीक्षा । स्त्री । आमिक्षायाम् । आङ्

पूर्वान्निहेर्दीर्घश्चेति सः ॥

आमुक्तः । त्रि । पिनडे । परिहितवस्त्रा

दौ । परिहितकवचेजने । आमुच्य

तेस्म । मुञ्चमोक्षणे । क्तः ॥

आमुपः । पुं । कण्टकयुक्तवंशविशेषे ।

आमुष्मिकः । त्रि । स्वर्गसुखाद्यनुभवे ।

आम्नायः

अमुष्मिन् परलोकेभवः । ठक् ।

आमुप्यायणः । त्रि । स्थातवंशोद्भवे ।

सत्कुलजाते । अमुप्यापत्त्यम् । नडा

दिच्चात्फक् । षष्ण्याः अलुक् ॥

आमूलम् । न । मूलपर्यन्ते ।

आमोदः । पुं । अतिदूरगामिनिगन्धे ।

गन्धे । हर्षे । निश्वासगन्धे ॥ सुमह

गन्धे । आमोदनम् आमोदयतिवा ।

मुदहर्षे । आङ्पूर्वः । भावे घञ् ।

स्वार्थग्यन्तः । पचाद्यच्वा ।

आमोदनम् । न । आमोदकरणे । ल्यु

ट् ।

आमोदितः । त्रि । आनन्दिते । सहर्षे

॥ सुगन्धिते । आमोदः सञ्जातोऽस्य

॥ तारकादिच्चादितच् ।

आमोदी । त्रि । मुखवासने । कर्पूरा-

दिनानाद्रव्यरचितमुखवासार्हद्रव्ये

॥ आमोदोऽस्ति अस्य अस्मिन्वा ।

इनिः ।

आम्नातः । त्रि । अभ्युक्ते । यथा । अना-

म्नातेष्वमन्त्रत्वमिति ।

आम्नायः । पुं । आगमे । निगमे । वेदे

॥ सम्प्रदाये । गुरुपरम्परागतसदुप

देशे । उपदेशे । वंशे । कथने । कुल

क्रमे । अभ्यासे । यथा । तस्य सन्दि

दिहे बुद्धिर्मुहुः सीतां निरीक्ष्य च ।

अम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिक्षिता

आम्रः

मिवेति रामायणम् ॥ आम्नायते अ
भ्यस्यते । न्ना अभ्यासे । कर्मणि घञ् ।
श्याद्यधेतिणः । आम्रं नन्वा । भावे
घञ् । आत इति युक् ।

आम्बिकेयः । पुं । कार्तिकेये । स्कन्दे ।
धृतराष्ट्रे राजनि ॥ अम्बिकायाः अप
त्यम् । स्त्रीभ्यो ढक् ।

आम्भसिकः । पुं । मत्स्ये । अम्भसावर्त्त
ते । ओजस्वहेम्भसावर्त्तते इति ठक् ।
ठस्येकः ।

आम्रः । पुं । चूते । रसाले । अथास्यपु
ष्पादीनां गुणाः । आम्रपुष्पमतीसा
रकफपित्तप्रमेहनुत् । अष्टकृष्टि
हरं शीतं रुचिकृद् ग्राहिवातलम्
॥ * ॥ आम्रं शूलं कषायान् रुच्यं मारुत
पित्तकृत् । तरुणं तु तदत्यन्तं रुच्यं
दोषत्रयास्त्रकृत् ॥ * ॥ आम्रमामं च
चाहीन मातपेतीव शोषितम् । अ
न्तस्वादुकषायं स्याद्भेदनं कफवातजि
त् ॥ पक्वं तु मधुरं दृष्यं स्निग्धं शुक्र
बलप्रदम् । गुरुवातहरं हृद्यं वर्ण्यं शी
तमपित्तलम् । कषायानुरसं वज्रि
श्लेष्मशुक्रविवर्द्धनम् ॥ * ॥ तदेव वृक्ष
सम्पक्वं गुरुवातहरं परम् ॥ मधुरा
न्तं सरं किञ्चित् भवेत् पित्तप्रकोपन
म् ॥ आम्रं कृत्रिमपक्वं यत्तद्भवे
त् पित्तनाशनम् । रसस्थान्त्वान्ने

आम्रः

स्तुमाधुर्याच्च विशेषतः । चूषितं तत्
परं रुच्यं वलवीर्यकरं लघु । शीतलं-
शीघ्रपाकि स्याद्वातपित्तहरं सरम् ॥ *

॥ तद्रसो गालितो वल्यो गुरुवातहरः
सरः । अह्वयस्तर्पणो ऽतीव हृद्यः-
कफवर्द्धनः ॥ तस्य खण्डं गुरुपरं रो
चनं चिरपाकि च । मधुरं तु हृद्यं वल्यं
शीतलं वातनाशनम् । वातपित्तह
रं रुच्यं हृद्यं वलवर्द्धनम् । दृष्यं वर्ण
करं स्वादुदुग्धाक्तं गुरुशीतलम् ॥ *

मन्दानलत्वं विषमज्वरञ्चरक्तामयं
वदुगुदोदरञ्च । आम्राति योगेन
यनामयञ्च करोति तस्या दतितानि
नाद्यात् ॥ एतदन्नाम्रविषयं मधुरा
मपरं न तु । मधुरस्य परं नेत्रहितत्वा
द्या गुणायतः ॥ * ॥ शुण्ठ्यम्भस्वनुपा
नं स्यादा म्राणा मतिभक्षणे । जीरकं
वाप्रयोक्तव्यं सहसौवर्चलेन च ॥ * ॥
आम्रबीजं कषायं स्याच्छर्द्यतीसार
नाशनम् । ईषदन्तञ्च मधुरं तथा हृ
द्यदाहनुत् ॥ * ॥ आम्रस्य पल्लवं रुच्यं
कफपित्तविनाशनम् । पल्लवमचन
वदलम् । अस्य शाकप्रकारस्तु । स्त्रि
न्ना निष्पीडिताः कामं कोकिलाहं
रपल्लवाः । दृढसिन्धूत्यसंसिद्धा रुच्या
रामठवासिताः । सर्पिषा खण्डयुक्ता
स्तेतलिताश्चाप्रपल्लवाः । खवज्जार्द्रक

आम्र

संयुक्तामारीचैरुचिकारकाः॥ * अ

स्यपल्लवमुकुलानां प्रकारस्तु । आम्र

स्यवैवनवतामरुचिप्रवालाः खण्डी

कृतालवणमिश्रितपिण्डताश्च । वा

ल्लोकधूपनजुषोघृतदुग्धसिद्धाः सन्दी

पयन्ति पवनस्यसखंहिण्यते । मुकुलः

सहकारशखिनः शृतखण्डीकृतसै

न्धवान्वितः । दधिमथ्यमरीचसंस्कृत

श्चिरयातामरुचिंछिनत्तिहि । कफ

पित्तहरौ हृद्यौ मुखवैरस्यनाशनौ ।

वह्निमन्त्रनैरुच्यौ चूतजौ पुष्पपल्ल

वौ । । आम्रमामंजलस्विन्नमर्दितं

दृढपाणिना । सिताशीताम्बुसंयुक्तं

कर्पूरमरिचान्वितम् । प्रपानकमि

दंश्रेष्ठं भीममेनेन निर्मितम् । सदोरु

चिकरं बल्यं शीघ्रमिन्द्रियतर्पणमिति

॥ अम्यते । अमगत्यादौ । अमित-

स्योर्दीर्घञ्चेति रक्दीर्घश्च ।

आम्रगन्धकः । पुं । समप्रिज्ञायाम् । शा

कविशेषे ॥

आम्रपेयी । स्त्री । शुष्काग्रवण्डे ।

आम्रसाकृतिः । स्त्री । रसान्तायाः प्र

भेदे । यथा । किञ्चित्कुङ्कुमसंयुक्तं

विमस्तुदधिगालितम् । सशर्करं भवे

त् पीतापक्वाग्रससखिभा । पीता

शिवरिणोया सालजीवगंवतीहि-

सा । मुरुच्यामधुगवल्यावातपित्तह

आम्राव

रापरेति ।

आम्रवणम् । न । चूतवने । प्रनिरन्तः-

शरेत्यादिनावननकारस्यणत्वम् ॥

आम्रातः । पुं । आम्रडा अम्बाडा इति

विश्रुतेफलवृक्षविशेषे । कपीतने ।

पीतने । आम्रातमन्त्रवातमंगुरुणं रु

चिकृतपरम् । पक्कन्तुवरं स्वादुरस

पाकं हिमं स्मृतम् । तर्पणं श्लेष्मलं नि

ग्धं वृष्यं विष्टम्निष्टं हणम् । गुरुबल्यं म

रुत्पित्तक्षतदाहक्षयास्त्रजित् ॥ अ

मावट इति ख्याते आम्रातके । रा-

जाम्ने ॥

आम्रातकः । पुं । आम्राते । कपीतने-

वृक्षे । अमौट इति ख्याते आम्रावर्त्ते

॥ पक्कस्य सहकारस्य कटे विस्तारितो

रसः । घर्मशुष्कोमुहुर्दन्त आम्रात-

क इति स्मृतः । आम्रमतति । अत

सातत्यगमने । कृत्रादित्वाहुः ॥

आम्रातकेश्वरः । पुं । सिद्धस्थानविशेषे

॥ आम्रातकेश्वरे सृष्ट्या सृष्ट्याख्याप

रमेश्वरीत्यागमः । सृष्ट्या च आम्रात

केश्वरे इति देवीगीता च ॥

आम्रावर्त्तः । पुं । आम्रातके । अमावट

अमौट इति भाषाप्रसिद्धे । आम्रा

वर्त्तस्तृषाळर्हिवातपित्तहरः सरः ।

रुच्यः सूर्याशुभिः पाकात्तृषावृष्यसहि-

कीर्तितः ॥

आयत	आयस्तः
आग्नेडितम् । न । दिस्त्रिकृते ॥ यथा । सर्पःसर्प इति ॥ आग्नेड्यते आधिक्ये नो च्यतेस्म । मेडुउन्नादे । कः ॥ आम्नवेतसः । पुं । अम्नवेतसष्ट्ये । आम्ना । स्त्री । अम्निकायाम् । तित्ति डीवृद्धे । श्रीवल्याम् । आम्निका । स्त्री । चिञ्चायाम् ॥ अम्नो ज्ञारे । आयः । पुं । धनागमे । प्राप्तौ । लाभे ॥ एकादशभवने ॥ वास्तुविषये ध्व जाद्यष्टसु ॥ आयाध्वजेधूमहृरिश्च गोखरेभध्वाङ्क्षकाः इत्युक्तेः ॥ ग्रा मादिषुस्वामिग्राह्ये भागे । स्थगार रक्षके । आयः शूलिकः । त्रि । तीक्ष्णकर्माणि ॥ तीक्ष्णोपायेनयोऽन्विच्छेत्सआ- यःशूलिकोजनः । अयः शूलेन अर्था नन्विच्छति । अयः शूलदण्डाजिना- म्यांठक् ठआषितिठक् । आयतः । त्रि । दीर्घे । लम्बा इति भा षा ॥ आयम्यतेस्म । कः । आयतते वा । यतीप्रयतने । पचाद्यच् ॥ आकृ ष्टे ॥ अतिप्रसक्ते । आयतच्छदा । स्त्री । कदल्याम् । आय ताश्चदाः यस्याः सा ॥ आयतनम् । न । आश्रये । विश्रामस्था ने । यत्तस्थाने । चैत्ये । देवस्थाने-	॥ आयतन्तेऽव । यती० । अधिकरणे ल्युट् । आयतिः । स्त्री । दैर्घ्ये । प्रभावे । को पदण्डजे तेजसि । उत्तरकाले । आ गामिकाले । फलदानकाले । प्रापणे ॥ सङ्गे । संयमे ॥ आयम्यते अनया अ त्रवा आयमनं वा । यमउपरमे । स्त्रि यांक्तिन् । आयास्यतिवा । याते वा हुलकाहुतिः ॥ आयती । स्त्री । भविष्यत्काले । कृदि कारादिति डीष् । आयत्तः । त्रि । अधीने । वशीभूते । आयततेस्म । यती० । अकर्मकत्वा- त्कर्त्तरि कः ॥ आयत्तिः । स्त्री । स्वेहे । वशित्वे । वास रे । वले । स्थानि । सामर्थ्ये । सीम नि । आयतनम् । यती० । स्त्रियां ॥ क्तिन् । आयमनम् । न । आकर्षणे । यथादृष्ट स्यधनुष आयमनमिति । आकृष्य दीर्घाकरणे । आयत्तकम् । न । उत्कण्ठायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ आयसम् । न । लौहे । त्रि । अयमो- विकारे । अयोनिर्मिते ॥ अण् । आयसी । स्त्री । लोहमयकवचे । अङ्ग रक्षिण्याम् । जालिकायाम् । डीप् ।

आयुः

आयस्तः । वि । तेजिते । शाखादिना-
तीक्ष्णीकृते । चित्ते ॥ क्लेशिते । कु-
पिते । हते । उत्सुके । प्रयत्नकुर्याणे
॥ यस्तुप्रयत्ने । कर्त्तरिक्तः ॥

आयस्थानम् । न । स्वामिग्राह्यभागः
आयः स यस्मिन्नुत्पद्यते तस्मिन् ।

आयातः । वि । आगते ।

आयामम् । न । स्वभावे । इतिजटा-
धरः ॥

आयामः । पुं । दैर्घ्ये । आयस्यते अने-
न वा आयमनं वा । घञ् । यद्वा ।
आयाति । या० । अर्त्तिस्तु सुहृदिति
मन् ।

आयामवान् । वि । आयामिनि । आ-
यामोऽस्ति अस्य अस्मिन् वा । वखा-
दिभ्योऽमत्तुबन्धनतरस्यामिति मत्तुप् ।
आयामी । वि । आयामवति । पक्षे
इति ।

आयासः । पुं । व्यायामे । अमे । आय-
समम् । यस्तु० । घञ् ।

आयी । वि । लाभवति । मत्तुवर्धे इ-
ति ।

आयुः । पुं । छान्दसः । मनुष्ये । इति ।
इत्थं । छन्दसीणइत्युक् । बहुलव-
चनात् भाषायामपीति व्याख्यानकृ-
त् । जीवितव्याप्यकाले । आयुषि ॥
वयुनाजगदायुनेतिवर्षविभेदः । मा-

आयुर्ध्व

वधिप्राजटायुंमामितिभट्टिः । तटी
विन्ध्यस्याद्वेभजतजटायोः प्रथमज
इत्यादिप्रयोगाश्चानुकूलास्तेषाम्
। आयाति । या० । मृगव्यादिर्वा ।

आयुक्तः । वि । व्यापारिते । ईषद्युक्ते ।
कर्माध्यक्षे । नियोगिनि ॥

आयुतः । वि । समन्तात्पुक्ते ।

आयुधम् । न । शस्त्रमात्रे ॥ आयुधानां
त्रयोभेदः प्रहरणानि पाणिमुक्तानि
यन्त्रमुक्तानि चेति । तत्र । प्रहरणानि
खन्नादीनि । पाणिमुक्तानि चक्रादी-
नि । यन्त्रमुक्तानि अक्षप्रराखादीनि
॥ आयुधन्ते ऽनेनि । युधसम्प्रहारे
घञर्थे कविधानम् ॥

आयुधधर्मिणी । स्त्री । जयन्तीवृत्ते ॥
आयुधागारम् । न । अस्त्रगृहे ॥ अत्र
नियुक्तस्त्रलक्षणं मुक्तमात्म्ये १८८ अ-
ध्याये । स्थापनाजातितत्त्वज्ञः सत-
तं प्रतिजागरः । रात्रिः स्यादायुधागा-
रेदक्षः कर्म सुचोद्यत इति ॥

आयुधिकः । पुं । अस्त्रजीविनि । अस्त्रा-
जीवे । काण्डपृष्ठे । आयुधेन जीवति
। आयुधाच्छचेतिचाटुञ् ।

आयुधीमः । पुं । आयुधिके ॥ आयुधे-
न जीवति । छः ॥

आयुर्द्वयम् । न । औषधे ॥

आयुर्ध्वः । पुं । अप्रादस्यविज्ञानमर्गतध-

आयुः

न्वन्तरिप्रणीत विद्याविशेषे । चिकि
त्साशास्त्रे । रोगोपशमपूर्वकानन्दफ
लके अष्टस्यावसंयुते अथर्ववेदस्योपा
ङ्गे । आयुःशरीरेन्द्रियसत्त्वात्मसंयोगः
। तदस्मिन् विद्यते । अथवा आयुरने
न विन्दतीत्यायुर्वेदः । ऋग्वेदस्योप-
वेदे । इति शैलकोक्तचरख्यबूद्धः ॥

आयुर्वेदी । त्रि । आयुर्वेदज्ञे । चिकित्स
के । वैद्ये ।

आयुर्योगः । पुं । औषधे ।

आयुष्मान् । त्रि । चिरजीविनि । दी
र्घा युधि । अतिशयित मायुरस्य ।
मतुष् । तसौमन्वर्थे ॥ पुं । तृतीय
योगे । तच्चजातस्य फलं यथा । यस्या
युष्मान्जन्मकालेधनुष्मान्यानेयानं-
तस्य देशेषु कार्यम् । कुर्याद्भूतं क्रीड
नं पुष्पशब्दांदासैर्बासैरन्वितोगर्वि-
तश्चेति ।

आयुष्यम् । त्रि । पथ्ये । आयुषोनिमि
त्ते । आयुषंहिते ॥ यत् ।

आयुः । न । जीवितकाले । परमायु
षि । पथ्याश्रिनांशीलवतांनराणांस
द्भृत्तिभाजांविजितेन्द्रियाणाम् । ए
वंविधानामिदमायुरत्रचिन्त्यंसदाष्ट
दुमुनिप्रवादः । एते । अष्टमभवने
। एति । इगुगता । एतेर्णिञ्चेत्युसिः
। विश्वामृतौकृतायामायादेशः ।

आरक्षः

आयुस्करः । त्रि । परमायुर्जनके ।

आयोगः । पुं । गन्धमान्योपहारे । व्या
पृतौ । व्यापारे । रोधे । आयोजन
म् । युजिर्० । घञ् ॥

आयोगवः । पुं । शूद्राद्वैश्यायामुत्पन्ने-
जातिविशेषे । काष्ठतच्छणमस्यक-
र्म ।

आयोजनम् । न । आहरणे । द्रव्यासा
दने । यथा । कुत्रचित्तण्डुलाःस-
न्तिकचस्थालीकचेन्धनम् । तेषामा
योजनं कुर्वन् मुख्यःकर्त्ताभिधीयत
इति ।

आयोधनम् । न । युद्धे । वधे । युधसम
हारे । भावे ल्युट् ।

आरः । पुं । मङ्गलग्रहे । शनिग्रहे । पित्त
ले । रेफल इतिगौडभाषाप्रसिद्धे म
धुराल्लफले । वृक्षविशेषे ॥ न । मुण्ड
लोहे । पित्तले । रीत्याम् ॥ कोणे ।
प्रान्तभागे । ऋगतौ । भावे घञ् ।

आरकूटः । पुं । न । पित्तले । रीत्या-
म् ॥ यथा । अकाञ्चनेकाञ्चननायि-
काङ्गके किमारकूटाभरणेन न श्रि-
यइति ॥ आरंकूटयते । कूटदाहे । प
चाद्यच् ।

आरक्षः । पुं । हस्तिकुम्भाधः स्थले । ग
जकुम्भसन्धौ । हस्तिशीर्षमर्मणि ।
सैन्ये ॥ त्रि । रक्षके ॥ रक्षणीये ।

आरग्य

। स्त्री । रक्षायाम् । आरक्षति । रक्षपालने । पचायच् ।

आरग्वधः । पुं । धनवहेडा सोनालु गिरमालव अमलतास इतिभाषाप्रसिद्धे राजवृक्षे । व्याधिघाते । अस्यगुणाः । आरग्वधोगुरुः स्वादुःशीतलः स्नंसनोत्तमः । ज्वरहृद्द्वेगपित्ताल्लवातोदावर्तशूलनुत् । तत्फलं स्नंसनं रुच्यं कुष्ठपित्तकफापहम् । ज्वरेतु सततं पथ्यं कोष्ठशुद्धिकरं परमिति । आरगणम् । रोगशङ्कायाम् । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरगं रोगशङ्कामपिहन्ति । कर्मण्यण् । बहुलंतणीतिहन्तेर्वधः अदन्तः । यद्वा । रञ्जरागे । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरजं रोगशङ्कामपिहन्ति ।

आरट्टः । पुं । अश्वयोनौ देशविशेषे ।

आरट्टजः । पुं । आरट्टदेशोद्भवघोटके । पारसीके । आरट्टे जातः । जनी० । डः ।

आरणिः । पुं । पयसांभ्रमे । आवर्त्ते ।

कुलहण्डके । इतिहारावली ॥

आरग्यः । वि । वृक्षपक्षिगदादौ । अरग्ये भवः । अरग्याणः । गोमये । वागोमयेषु ।

आरग्यकः । पुं । पथि । अध्याये । न्याये । विहारे । मनुष्ये । हस्तिनि ।

आरना

गजे । अरग्ये भवः । पथ्यध्यायाद्यर्थे अरग्यान्मनुष्यइतिबुञ् । गोमये । वा गोमयेषु । न । काखानां माध्यन्दिनानाञ्चब्राह्मणविशेषे । अरग्ये नूच्यमानत्वात् तस्य । अरग्ये ध्ययनादेतदारग्यकमुदाहृतम् ।

आरग्यकुक्कुटः । पुं । वनकृकवाकौ । आरग्यकुक्कुटः क्षिग्धोऽहणः श्लेष्मलो गुरुः । वातपित्तचयवमीविषमज्वरनाशनः ।

आरग्यपशुः । पुं । अरग्यजातपशौ । सचसत्तथा । यथा । महिषः । वानरः । वृक्षः । सरीसृपः । रुक् । पृषतः । मृगः । इति तिथ्यादितत्त्वे पैठी नसिः ॥

आरग्यमुक्ता । स्त्री । मुक्तपण्याम् ।

आरग्यराशिः । पुं । मेघे । वृषे ॥ सिंहे । मकरप्रथमार्द्धे ॥

आरतिः । स्त्री । उपरमे । निवृत्तौ ।

आरमणम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ।

आरथः । पुं । एकाश्वगन्व्याम् ।

आरनालम् । न । काञ्चिके । आरनालकुगोधूमैरामैः स्यान्निस्तुषीकृतैः । पक्षैर्वासन्धितैस्तत्सौवीरसदृशंगुणैः । आर्च्छति । ऋगतौ । अञ्ज

। नलति । शलग्न्ये । ज्वलतीतिशः

आरम्भ

। आरो नालोऽस्य ।

आरनालकम् । न । काञ्चिके । आरो
नालोऽस्य । शेषादिभाषतिकप् ।आरवी । स्त्री । आरवनालोच्छेच्छवि-
शेषदेशस्यभाषायाम् । अस्यपठनमु-
हूर्त्तःपारसीवद्वोधः ।

आरव्यः । त्रि । कृतारम्भे । न । आरम्भे ।

आरवः । पुं । ल्लेच्छदेशप्रभेदे ।

आरवभाषा । स्त्री । आरवीभाषा-
याम् ॥

आरभटी । स्त्री । नाय्यवृत्तौ ॥

आरमणम् । न । आरामे ।

आरम्भः । पुं । त्वरायाम् । उद्यमे ।

स्वार्थपरोपकारार्थवागृह्यैवादिस-
म्पादनप्रयत्ने । वधे । दर्पे ॥ प्रस्ता-
वनायाम् ॥ उपक्रमे । प्रथमकृतौ ।

प्रारम्भे । आरम्भणम् । रभराभस्ये ।

घञ् । रभेरश्वलिटोरितिनुम् ।

आरम्भवादः । पुं । तार्किकाणां मीमां-
सकानाञ्चवादे ॥ सयथा । आत्मा

कांशाणुमुखतः कारणं पूर्वमिष्यते ।

कुलालादिव दण्डन्तुघटवज्जन्मना

शभाक् । पृथिव्यम्भोग्निवायूनां कर्म-

संयोजिताणवः । द्युणुकादिक्रमेणा

ण्डमारभन्तइदंमहदिति ।

आरम्भवादी । पुं । वैशेषिके । त्रि । त

म्मतवादिनि ।

आराती

आरम्भसिद्धिः । स्त्री । कार्यसिद्धौ ।

आरम्भी । पुं । आरम्भवादिनि । वैशे

षिके । समवाय्यसमवायिनिमित्त

कारणेभ्योभिन्नस्यकार्यस्ययोत्यत्ति-

स्तां योवक्तितस्मिन्निच्यर्थः । सचवै

शेषिकः ।

आरवः । पुं । शब्दमात्रे ॥ आरवणम् ।

रुशब्दे । विभाषाडिकृपुवोरितिघ

ओभावेऽद्वेदोरप ॥

आरा । स्त्री । चर्मप्रभेदकास्त्रे । चर्म

प्रभेदिकायाम् । आश्रयर्त्ति कृच्छ

तिवा । ऋगतौ । अच् । आर्यतेवा

। भिदादावाराशस्त्व्यामितिपाठात्

साधुः । प्रतोदे । अर्यन्तेऽनयाऽश्वाः

। आङ्पूर्वार्त्तिः । आङोर्तेऽञ्च । उ

पसर्गादृतीति दृङिः ॥

आराग्रम् । न । अर्द्धचन्द्रादस्त्रमुखे ॥

अर्द्धचन्द्रचुरादिधाराग्रंमुखमुच्यते

। आराग्रन्तुमुखन्तेषांपुष्पपत्रादिभेद

तः । इतिहलायुधः ॥

आरात् । । दूरे । समीपे ॥ आरा

ति । रादाने । बाहुलवादातिप्र

त्ययः ।

आरातिः । पुं । अरौ । शत्रौ ।

आरातीयः । त्रि । दूरस्थे । निकटस्थे ।

आरात्भवः जातः आगतेवा । दृडा

च्छः ॥

आराम

आरात्रिकम् । न । नीराजनायाम् । नीराजननिमित्तदीपे । नीराजनामवे । आदै।चतुष्पादतलेचविष्णोर्दीनाभिदेशे मुखमण्डलैकम् । सर्वेषु चाङ्गेष्वपिसप्तवारानारात्रिकं भक्तजनस्तु कुर्यात् ॥

आराधनम् । न । पचने । साधने । आवाप्ती । तोषणे ॥ पूजने । असार-संसारविवर्त्तनेषु मायात तोषं प्रसभं ब्रवीमि । सर्वत्र दैत्याः समतामुपेतसमस्त्वमाराधनमच्युतस्येति प्रह्लादः ॥ असारोयं संसारस्तत्र विवर्त्तनानि देवमनुष्यतिर्यगादिजन्मानि तेषु सत्तदुचितैर्भोगैस्तोषं मायात किन्तु सर्वत्र सर्वेषु भूतेषु समतां समदर्शितामुपेतप्राप्नुत । तदेवाच्युतस्याराधनमिच्छ्यर्थः । आराध्यतेऽनेन । राघसंतिष्ठे । भावकरणादैः ल्युट् ॥

आराधना । स्त्री । साधनायाम् । सेवायाम् । परिचर्यायाम् । टाप् । आराधनीयः । त्रि । आराधयितुं योग्ये ॥ आराध्यः । त्रि । उपास्ये । सेव्ये । आरामः । पुं । उपवने । कृत्रिमवने । क्रीडार्थवने ॥ आरमन्त्यत्र । रमक्रीडायाम् । हलश्चेति घञ् ॥

आरामशीतला । स्त्री । सुगन्धिपत्रिविशेषे । आनन्द्याम् । गन्धाद्यायाम् ॥

आरुढः

आरालिकः । त्रि । पाचके । रूपकारे ॥ जिह्वगामिनि ॥ अरालं कुटिलं चरति । चरतीति ठक् ।

आरावः । पुं । आरवे । निनादे । निस्वने । आरवणम् । रुशब्दे । विभाषाङ्कुरुवो रिति घञ् ।

आरुः । पुं । वृक्षविशेषे । कर्कटे । शूकरे ।

आरुणिः । पुं । उद्दालके । गौतमे ॥ अरुणस्यापत्यम् । अत इष् ।

आरुणेयः । पुं । श्वेतकेतुमुनौ । आरुणेरपत्यम् । ठक् ।

आरुक्षुः । त्रि । आरोहमिच्छौ ।

आरुः । पुं । तरोर्भेदे । कर्कटे । दंष्ट्रिणि । शूकरे । पिङ्गलवर्णे । त्रि । पिङ्गलवर्णवति । ऋच्छति । अर्थतेवा । ऋगतिप्रापणयोः । क्षित्कसिपद्यत्ते रित्यूः ।

आरुक्कम् । न । वीरसेनदृष्टे । आडू इति भाषा । हिमाचलप्रसिद्धौषधी विशेषे । आड इति गौडभाषा ॥ तत्पत्रपुष्पादिभेदतस्तुर्जाति ।

आरुढः । त्रि । कृतारोहणे ॥ उच्चस्थानगते । आडू पूर्वाद्रुहेर्गन्त्यर्थेति क्तः । । ढत्वधत्त्वष्ट्वहलोपदीर्घाः ॥ आरुढोनैष्ठिकं धर्मं यस्तु मस्य वते पुनः । प्रायश्चित्तं न पश्यामिवेन शुद्धोत्सवा

आरोपि

लक्षणा ।

आरेवतः । पुं । आरग्वधे । राजवृद्धे
। न । पारेवतवृद्धफले । आरेवय
ति निस्सारयतिमलम् सारकत्वात्
। रेवृद्धवगतौ । णिच् । विच् । अत
ति । अत० अच् । आरेवचासौ अ-
तश्च ।

आरोग्यम् । न । अनामये । लाघवे ।
रोगराहित्ये । अरोगस्य भावः । वा
ह्यादिच्चात्प्यञ् । रोगाभावसा-
धने ।

आरोग्यशाला । स्त्री । चिकित्सालये
। यथा । धर्मार्थकाममोक्षाणामारो-
ग्यसाधनं यतः । अतस्त्वारोग्यदाता
चनरोभवति सर्वदः । आरोग्यशा-
लाकुर्वीतमहौषधपरिच्छदाम् । वि-
दग्धवैद्यसंयुक्तां बह्वक्षरसंयुताम् ।
वैद्यस्तु शास्त्रवित् प्राप्नोदष्टौषधपरा-
क्रमः । औषधीमूलतत्त्वज्ञः समुद्ररग-
कालवित् । वलवीर्यविपाकज्ञः शा-
लिमांसौषधीगणः । त्यागिवहेहिनां
तद्वदनुकूलः प्रियंवद इति वैद्यकम् ।
आरोपः । पुं । मिथ्यारोपणे । यथार-
जौसर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्वारोपः
। मिथ्याविष्करणे ॥

आरोपणम् । न । न्यासे । संस्थापने ।
आरोपितः । त्रि । कल्पिते । कृतारो-

आर्यम्

पणे । निहिते । न्यस्ते ।

आरोहः । पुं । अवरोहे । वरारोहाक-
टौ । वरस्त्रियाः श्रोण्याम् । आरोह
णे । गजारोहे । दीर्घत्वे । समुच्च-
ये ॥ परिमाणविशेषे । नितम्बे । आ-
रुह्यते अनेनवा आरोहणम् आरो-
हतिवा । रुहेः करणेभावेवा घञ् ।
अच्वा ।

आरोहकः । चि । आरोहणकर्त्तरि ॥
आरोहणम् । न । सोपाने । पैडी इति
भाषा । पाषाणादिनिर्मिते सौधाद्यु-
परिगमनमार्गे । समारोहे । नीचा-
दूर्ध्वगमने । चढना इति भाषा ।
प्ररोहणे । अङ्कुरादिजनने । आरुह्य-
तेऽनेन । रुहप्रादुर्भावे । करणेल्युट् ।
आर्किः । पुं । अर्कपुत्रे । शनैश्चरे ।
आर्गवधः । पुं । राजवृद्धे । आरग्वधे ।
आर्घा । स्त्री । मधुमक्षिका विशेषे ।
यापीतादीर्घतुण्डा षट्पदसन्निभा
भवति ।

आर्यम् । न । मधुप्रभेदे । मधूकवृक्षा-
निर्यासंजरत्काङ्गाश्रमोद्भवाः । स्व-
न्यार्थतदाख्यातं श्वेतकं मालवेपुनः
। तीक्ष्णतुण्डास्तु याः पीतामक्षिकाः
षट्पदोपमाः । आर्घास्तास्तत् कृतं
यत्तदार्थमित्यपरेजगुः । आर्यम्
ध्वति चक्षुष्यं कफपित्तहरं परम् ।

आर्त्तव

कषायं कटुकं पाके तित्तञ्चल पुष्टि
कृत् ।

आर्त्तः । वि । अर्त्तावति । अर्त्तास्ति अस्य
अस्मिन्वा । प्रज्ञाअर्त्ताभ्योऽयं इति
पाक्षिकोऽयः ।

आर्त्तिकः । पुं । ऋचां व्याख्याने । चि ।
ऋक्षुभवे । ह्यजृद्धाक्षरकप्रथमाध्व
रपुरश्चरणनामाख्याताठक् ।

आर्जवम् । न । अर्कौटिल्ये ॥ आर्जवंहि
कुटिलेषु न नीतिः । यथा हृदयं वयं
हरणे । परप्रतारणाराक्षित्ये । पर
चित्तानुसारित्ये ॥ अर्द्धधानेषु श्रोत्र
पुस्वज्ञातार्थासङ्गोपने । विहितप्रति
षिद्धयोरेकहपप्रवृत्तिनिवृत्तिशालि
त्वं शरीरमार्जवम् । ऋजोर्भा
वः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादिस्थयः ।

आर्त्तः । चि । पीडिते । असुखे । जरा
व्याधादिना ऽवशंप्राप्ते । दुःखाभि
भूते । पुत्रवियोगादिदुःखिते ।

आर्त्तगलः । पुं । नीलभिरग्न्याम् । वा
णायाम् । आर्त्तः क्षीणोगलति । ग
लअदने । प० अच् ।

आर्त्तभागः । पुं । ऋषिभिर्गण्ये । ऋतभा
गस्य गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ।

आर्त्तवम् । न । रजसि । स्त्रीपुष्पे । पु
ष्पे । चि । ऋतुजे । ऋतुसम्बन्धि
नि । ऋतुः प्राप्तोऽस्य । ऋतोरण

आर्थीभा

॥ ऋतुरेववा । प्रज्ञादिभ्यश्चेत्यण् ।
आर्त्तवी । स्त्री । घोटक्याम् । वाजि-
न्याम् ।

आर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् ॥ रोगे ।
आडऋच्छतेः त्तिनिउपसर्गाटती-
तिट्टिः ।

आर्त्तिजीनः । पुं । ब्राह्मणे । यजमाने
। ऋत्विक्कर्मार्हति । ऋत्विजं वा
अर्हति । यज्ञर्त्विग्भ्यां घखआविति
सूत्रेण यज्ञर्त्विग्भ्यां तत्कर्मार्हती-
तिचोपसङ्ख्या नमिति वार्त्तिकेन-
चखञ् । विद्वान्यजेत विद्वानेवया
जवेदिति द्वयोरपिविदुषोरधिकारा
त् ॥ योवाइमां पदशः स्वरशोचरशो
वाचं विदधाति स आर्त्तिजीनो भव-
ति आर्त्तिजीनाः स्यामेत्यध्ययं व्याक
रणमिति भाष्यम् ॥

आर्त्तिज्यम् । न । ऋत्विक्साध्यकर्मणि
। ऋत्विजः कर्म । घञ् ।

आर्थिकः । चि । अर्थग्राहके । अर्थादा
गते ॥ अर्थगृह्णाति । प्रतिकण्ठार्थ
ललापश्चेतिठक् ॥

आर्थीभावना । स्त्री । भावनापिशेषे
॥ प्रयोजनेच्छाजनितयागादित्रिये
च्छाविषयव्यापार आर्थीभावना ।
साक्षात्साक्षात्स्वांशेनोच्यते । आख्यात
सामान्यस्य व्यापारवाचित्वात् । सा

आर्द्रक

चांशत्रयमपेक्षते । साध्यंसाधनमि-
तिकर्तव्यताच्च । किम्भावयेत् केन
भावयेत् कथंभावयेदित । तत्रसा-
ध्याकाङ्क्षायां स्वर्गादिफलंसाध्यत्वे-
नान्वेति । साधनाकाङ्क्षायांयागा-
दिः करणत्वेनान्वेति । इतिकर्त-
व्यताकाङ्क्षायां प्रयाजाद्यङ्गजात-
मितिकर्तव्यतात्वेनान्वेति ।

आर्द्रिकः । पुं । कृषके ॥

आर्द्रः । त्रि । सजलवस्तुनि । क्लिप्ते ।
स्तिमिते । भीजा गीला इतिभाषा ।
ज्वरतेष्व । अर्दगतौ । अर्देर्दीर्घ-
श्चेतिरक् ॥ आर्द्रं द्रव्यं द्विधा प्रोक्तं सर-
सं नीरसं तथा । सदुग्धं गुप्तरसकं द्वि-
धानीरसमुच्यते । वास्तूकं सार्षपं श-
कं निर्गुणं श्वेतरुडमार्षकम् । धतूरा-
द्यमिदं सर्वमार्द्रं सरसमुच्यते । वटाश्च
त्यकरीराद्यमार्द्रद्रव्यन्तु नीरसम् ।
सदुग्धन्तु द्विधा प्रोक्तं सदुतीक्ष्णमिति
क्रमात् । शांतलावज्जसीङ्गुण्डसैरि-
ग्याद्यास्तु तीक्ष्णकाः । दुग्धिका क-
क्षीरिण्याद्यामृदुदुग्धाः प्रकीर्त्ति-
ताः ।

आर्द्रकम् । न । मूलविशेषे । अपाकशा-
के । शृङ्गवेरे । अदरख इतिभाषा
। आर्द्रिकाभेदिनीगुर्वीतीक्ष्णोष्णा
दीपनीचसा । कटुकामधुरापाके

आर्द्रक

रूक्षावातकफापहा ॥ येगुणाः कथि-
ताः शुण्ठ्यास्तेपिसन्त्यार्द्रकेखिलाः ।
भोजनाग्रेसदापथ्यं लवणार्द्रकं भक्ष्य-
म् । अग्निसन्दीपनं रुच्यं जिह्वाकण-
विशोधनम् ॥ कुष्ठेपाण्डुमयेकृच्छ्रे
रक्तपित्ते कफज्वरे । दाहेनिदाघेश-
रदिनैव पूजितमार्द्रकम् ॥ अपिच ।
चक्षुष्यं रोचनं स्वर्थं विकाशिविशदं स-
रम् । स्तम्भाटोपानिलघ्नं लवणार्द्र-
कभक्ष्यम् ॥ गुडार्द्रकं वातहरं चक्षु-
ष्यं पित्तनाशनम् । ज्वरघ्नं चातिदृष्य-
ज्वरघ्ने भेदिकफापहम् ॥ मृत्त्वचा-
रहितमङ्कुरतः सत् चालितं विमलकै-
र्वहुतोयैः । मिश्रितं लवणनिम्बपयो-
भिर्बालमार्द्रकमुपैतिवोग्यताम् ।
तैलासुरीरजनिसिन्धुजपङ्कसङ्गिप्र-
स्यन्दमाननवनिम्बुरसप्रसक्तम् । स्वा-
दुस्तरांशिशिरवासरभोजनेषु कस्यै-
तिवर्णनपथं खलु शृङ्गवेरम् ॥ दृष्यो-
ष्णं दीपनं हृद्यं सक्तेषु लघुपाचनम् ।
रोचनं तर्पणं वल्यं चार्द्रकं परिकीर्त्ति-
तम् ॥ वातपित्तकफेभानां शरीरव-
नचारिणाम् । एकएव निहन्तास्ति-
लवणार्द्रककेशरी ॥ आर्द्रायां जातम्
। पूर्वाह्णापराह्णार्द्रेतिबुन् ॥ आर्द्र-
यतिजिह्वायां वा । कुन् ॥ आर्द्रसंज्ञ-
कं वा संज्ञायामितिकन् । अर्दवतिक

आर्यकः

फंया । अर्द° । अर्देर्दीर्घश्चेतिरक् ।
कः ।

आर्द्रकवटः । पुं । मुद्गाद्रकवटे ।

आर्द्रता । स्त्री । पङ्क्तिस्तत्त्वे ॥

आर्द्रपटवासाः । पुं । तापसविशेषे ।

आर्द्रपटंवासआच्छादनयस्य ।

आर्द्रमाषा । स्त्री । माषाणीति गौड
भाषा मसिदु माषपण्याम् ।

आर्द्रशाकम् । न । आर्द्रके ।

आर्द्रा । स्त्री । षष्ठ्यन्तश्चे । तच्चजात
स्यफलंयथा । चुधाधिकोरुक्कशरी
रकान्तिःकलिप्रियः कोपयुतोऽविनी
तः । प्रसूतिकालेचभवेत्किलार्द्रान
चाद्रचेताःशरणागतेपीति । टाप् ।

आर्द्रालुअकः । पुं । केतुग्रहे ।

आर्धटिः । स्त्री । अर्ध्यादरे । टी । स्त्री ।

आर्यः । पुं । स्वामिनि । बुद्धे । गुरौ ॥

सुहृदि । वि । अष्टकुलोत्पन्ने । सत्कु

लोद्भवे ॥ पूज्ये । अष्टे । सङ्गते । ना

व्योक्त्या मान्ये । उदारचरिते । स्व

च्छ्वान्ते । कर्त्तव्यमाचरन् काम

मकर्त्तव्यमनाचरन् । तिष्ठतिप्रकृता

चारे सतुआर्यइतिस्मृतः । अर्त्तुंयो

ग्यः अर्यतेवा । ऋगतौ । ऋहलो

गर्ह्यत ।

आर्यकः । पुं । पितामहे । मातामहे ।

न । पिण्डपात्रादिपितृकार्ये । इति

आर्यिका

विकाण्डशेषः ॥

आर्यका । स्त्री । अष्टायांनाय्याम् ।

उदीचामात इति पञ्चेइत्त्वाभावः ।

आर्यगृह्यः । वि । आर्यपक्षाश्रिते । आ

र्यैर्गृह्यते । पदास्यैरिवाह्यापक्ष्ये षुचे

तिग्रहेः पक्ष्येक्यप् ।

आर्यधर्मः । पुं । सदाचारे । वि । त

इति ।

आर्यपुत्रः । पुं । भर्त्तरि । गुरुपुत्रे ।

आर्यमिश्रः । वि । गौरवयुक्ते ।

आर्यहलम् । । । बलात्कारे ।

आर्या । स्त्री । उमायाम् । गौर्याम् ।

पार्षत्याम् । मात्रावृत्तपभेदे । य

था । पादेद्वादशविषमे मात्राश्चा

ष्टादशद्वितीयेहि । पञ्चदशचेततुरी

ये कथितागाथा तथैवार्या । सान

वधा । पथ्या विपुला चपला मुखचप

ला जघनचपलाच । गीत्युपगीत्यु

ज्ञीतय आर्यागीतिश्चनवधार्याश्चि

आर्यावर्त्तः । पुं । देशविशेषे । पुराणभू

मौ । यथा । आसमुद्रात्तुवैपूर्वादा

समुद्रात्तुपश्चिमात् । हिमवद्विन्ध्य

योर्मध्य भार्यावर्त्तमनुर्जगौ ॥ आ

र्याः आसमन्तात् वर्त्तन्ते पुनः पुन

रुद्भवन्त्यत्र । वृत्तु° । हलश्चेतिषञ् ।

आर्यिका । स्त्री । आर्यकायाम् । उदी

चामिति पञ्चेइत्त्वम् ।

आर्हन्ती

आर्पः । वि । ऋषिप्रणीते । वेदांते ॥

पुं । विशाहविशेषे । वरात् गोदयं गृहीत्वा तेनैव सह कन्यादाने ॥ यत्स्थायत्विजैर्देव आर्ष आदाय गौयुगम् । चतुर्दशप्रथमजः पुनात्युत्तरजश्चष्ट । इति याज्ञवल्क्यः ॥ ऋषे रिषायम् । अण् । ऋषिणा प्रोक्तम् । तेन प्रोक्तमित्यण् ॥

आर्षधर्म्मः । पुं । मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्यादिप्रणीते धर्म्मे ॥

आर्षभिः । पुं । चक्रवर्त्तिनि । भरते ॥

ऋषभस्यापत्यम् । अतद्भञ् ॥

आर्षभी । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ मध्यममार्गे नक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥

यथा । तथादेचापि फलान्यौमघाचैर्वार्षभीमतेति ॥

आर्षभ्यः । पुं । षण्डतायोग्येष्टेषे । ऋषभस्य प्रकृतिः । ऋषभोपानहोऽर्ज्यः ॥

आर्ष्टिषेणः । पुं । मुनिविशेषे ॥ ऋष्टिषेणं स्त्रुगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् । अपत्यसामान्ये शिवाद्यण् ॥

आर्हतः । पुं । सप्तपदार्थवादिनिजिनविशेषे । वादवादिनि ॥

आर्हन्ती । स्त्री । योग्यतायाम् ॥ अर्हन्तोभाषः । ब्राह्मणादिषु अर्हन्तेषु मचेति नु मागमः ष्यञ्च । ऊीष् ।

आलय

यलोपः ॥

आर्हन्त्यम् । न । योग्यत्वे । अर्हन्तोभाषः । नुम्यञौ ॥

आलम् । न । हरिताले । वि । अनलो । आआलयति । अलभूपादौ । अच् । आलातिवा । ला० आतम्वोपेतिकः ॥

आलक्षितः । वि । ज्ञाते ॥

आलगर्हः । पुं । अलगर्हः । स्वार्थे ङ् ॥

आलभनम् । न । स्पर्शने ॥

आलम्ब्यः । पुं । अवलम्ब्ये । आश्रये । घञ् ॥

आलम्बनम् । न । आश्रये । विभावविशेषे । लवि अवस्त्रंसने । आङ्पूर्वाद् स्माष्टुट् ॥

आलम्बितः । वि । धृते ॥

आलम्बी । वि । आलम्बितुंशीले । लवि० । सुपीतिगिनिः ॥

आलम्भः । पुं । वधे । मारणे । स्पर्शे ॥

आलभनम् । डुलभष् प्राप्तौ । घञ् । लभेष् । उपसर्गात् खलपञ्जोरिति नुम् ॥

आलम्भ्यः । वि । बधार्हे ॥

आलयः । पुं । गृहे । आलीयतेऽत्र । लीक्षेपणे । पुंसीतिघः ॥

आलयम् । । । मोक्षपयन्ते । लयं मर्यादीकृत्य ॥

आलयविज्ञानम् । न । अहङ्कारास्यदे

आलापः

पूर्वापरानुसन्धातरि ।

आलवालम् । न । वृक्षमूलसेकार्थं स्व
लजलखाते । आवाले । आसमन्ता
जलस्यलवमालाति । लाआदाने ।
मूलविभुजादिस्वाकः ।

आलसः । वि । अलसे । क्रियामन्दे । आ
लसति । लसशेषणे । पचाद्यच् ।

आलस्यम् । न । अलसत्त्वे । सतिसाम
र्थे अवश्यकर्तव्यकरणानुक्ताहलक्ष
णे । कैसीद्ये । सत्त्यामणौदासीन्य
प्रच्युतौ कफादिना तमसाच कायचि
त्तयोरुगुत्त्वे ॥ व्याधित्वेनाप्रसिद्धम
पियोगविषये प्रवृत्तिविरोधिनि ।
प्रवृत्त्यसामर्थ्यरजः कार्यविरोधि आ
लस्यम् ॥ धि । अलसयुक्ते । सुन्दपरि
सृजे । मन्दे । आलसएव । स्वार्थेप्यञ्
। अलसस्य कर्मभावोवा । ब्राह्मणा-
दिस्वात् घञ् । आलस्यमस्यास्ति ।
अ० अल्वा ।

आलातम् । न । अङ्गारे ॥ स्वार्थेऽण् ।

आलानम् । न । करिणो वन्धनस्तम्भे ॥

गजवन्धनरज्जौ । वन्धने । आलीय
तेऽव । लीड्-शेषणे । अधिकरणेल्
ट् । विभाषालीयतेरित्यात्वम् ।

आलापः । पुं । आभाषणे । कथोपक
थने । सम्भाषणे । आलपनम् । लपे
र्घञ् ।

आलिङ्गः

आलाप्यः । वि । आलापयोग्ये ।

आलावर्त्तम् । न । वस्तुनिर्मितव्यजने ।

आलावुः । स्त्री । } अलावाम् । तुम्याम् ।
आलावूः । स्त्री । }

आलास्यः । पुं । कुम्भीरे । इतिहेमच-
न्द्रः ॥

आलिः । पुं । भ्रमरे ॥ वृश्चिके । स्त्री ।

वयस्यायाम् । सख्याम् ॥ सेतौ । लु
द्रसेतौ । आगन्तुजलधारणार्थायां-
वृत्तौ । सस्यार्थजलधारणे । पङ्क्तौ
। आरामस्थपुष्पादिगुल्मपङ्क्त्याम्
। सन्ततौ । वि । विशदाशये । शुद्धा-
न्तःकरणे ॥ अनर्थे ॥ अलति दंशेसम
र्थो भवति । अलेर्वाहुलकादिण् ।
आलयति । अलभूषणे । अचङ् ।
आ अलत्तम्भः । अलवारणे । सर्वधा
तुभ्यद् । अल्यतेऽनयावा । अलभू
षादौ । इजजादिभ्यः ॥ आलति ।
आडिद् ।

आलिङ्गनम् । न । प्रीतिपूर्वकमिथोदे

हसंश्लेषे । उपगृह्णे । परिरम्भे । का

मशास्त्रे तत्सत्तथा । यथा । आमो

दालिङ्गनम् । मुदितालिङ्गनम् । प्रे

मालिङ्गनम् । आनन्दालिङ्गनम् । रु

च्यालिङ्गनम् । मदनालिङ्गनम् ।

विनोदालिङ्गनमिति ।

आलिङ्गितः । वि । आरुष्टे ॥

आलीढ

आलिङ्गी । पुं । मृदङ्गविशेषे । आलिङ्ग्ये ।

आलिङ्ग्यः । पुं । यवः कृतिमृदङ्गे । गोपुच्छाकृतिरालिङ्ग्यः ॥ शब्दाणां वेतु । चतुरङ्गुलहीनोङ्गान्मुखेचैकाङ्गुलेनयः । यथाकृतिः सआलिङ्ग्य-आलिङ्ग्यसहिवाद्यते इत्युक्तम् । आलिङ्ग्यते । लिङिगतौ । ऋह-लोप्यते ।

आलिङ्गरः । पुं । माट कुण्डा गोल जा लाइत्यादि भाषाप्रसिद्धे मणिके । जसभाखडे । अलिङ्गरख । स्वार्थे अण् ॥

आलिन्दः । पुं । अलिन्दे । स्वार्थे प्र० अण् ।

आलिम्पनम् । न । मङ्गलालेपने । आर्तपथे । मन्डोदके । इतित्रिकाण्ड-शेषः ॥

आली । स्त्री । आलिशब्दार्थे ॥ कृदि कारादितिङीष् ।

आलीढम् । न । धन्विनः पादन्यासप्रभेदे । दक्षपत्सङ्कोचान्यपादप्रसारणे । दक्षिणजङ्घाप्रसारवामपादसङ्कोचरूपावस्थानेच । खचसं यथा । नमितापूर्वजङ्घाच पश्चिमाग्रगुणाभवेत । असमोमध्यकायस्वस्थादालीढस्य खचसमिति । त्रि । अ

आलुः

शिते । भुक्ते ॥ चते । सेनान्यमा-लीढमिवासुरास्त्रे रितिचतेलक्षम् । आलेहनम् । लिङ्गेनपुंसकेभावे क्तः ॥

आलीढकम् । न । तर्थाकानांस्थलीषु क्रीडने ।

आलीनकम् । न । रङ्गे । राँग इति-भाषा ।

आलुः । पुं । कोकणदेशप्रसिद्धे कन्दविशेषे । कासकन्दे । कासालौ । विशालपत्रे । पेचके ॥ स्त्री । भारी इति भाषाप्रसिद्धे सनालजलपात्रे । कर्कर्याम् ॥ न । कचालू इत्यादिप्रसिद्धेषु मूलविशेषेषु । अचोच्यते । कन्दोवहुविधोलोकेआलुशब्देनभग्यते । कचालुचैवघण्टालुपिण्डालुशर्करादिकम् ॥ इङ्गेजैर्यस्तमानीतंविखातीपदपूर्वकम् कोषादिषुनट्टंतत्तत्भक्षितश्चायिवेकिभिः ॥ निघण्टौनास्यपर्यायानगुणाः परिकीर्तिताः । स्मार्त्तेनैतद्व्यवहृतमभक्ष्यंतद्वितार्थिभिः । साधूदानायथाऽभक्ष्यस्तथैतत्कथितंवुधैः । निजधर्ममजानङ्गिर्गृहीतंवाल्लिशैर्वृथेति । भेलके । आलाति । ला० । मितङ्गादिच्वात् लुः । इयत्ति अर्यतेबा । ऋ० । त्रोरश्चलर-क्यत्र त्रोरितिछिन्नाकृधाहोरपिप्र

आलूक

श्लेषात्तु शितिकेचित् ।

आलूकः । पुं । नागाधिपे । शेषनागे । कासालौ । न । मूलविशेषे । तद्विवरणं यथा । आलूकमप्यालूकं तत्प्रथितं वीरसेनस्य । काष्ठालूकं शङ्खालूकं हस्त्यालूकानि कथ्यन्ते । पिण्डालूकमध्वालूकरक्तालूकानि कथितानि । काष्ठालूकं काठिन्ययुक्तं कठारु । शङ्खालूकं श्वेततायुक्तं सांखालू । हस्त्यालूकं दीर्घतयुक्तं महाशरीरम् । पिण्डालूकं वर्तुलं । सुथनी । मध्वालूकं मधुरतायुक्तं रोमान्वितदीर्घं सुथनी । रक्तालूकं रतारु रतण्डा इति च । एषांगुणाः । आलूकं शीतलं सर्वविष्टम्भिमधुरं गुरु । सृष्टमूत्रमलं रुचं दुर्जरं रक्तापित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्धनमिति भावप्रकाशः । एलवालूके ।

आलुकी । स्त्री । अरुद्रं घुइजा इति ख्याते । रक्तालुप्रभेदे । रक्तालुभेदेया दीर्घातन्वी च प्रथितालुकी । आलुकीवलकृत् स्निग्धागुर्वीहृत्कफनाशिनी । विष्टम्भकारिणी तैलेतलितातिरुचिप्रदा ।

आलूः । स्त्री । आलुशब्दार्थे । आलुनाति । लृप् । क्तिप् ।

आलूकम् । न । आलूके । वीरसेने ॥

आवप

आलूकं शीतलं सर्वविष्टम्भिमधुरं गुरु ।

रु । सृष्टमूत्रमलं रुचं दुर्जरं रक्तापित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्धनम् । एलवालूके ।

आलूनः । चि । छिन्ने ।

आलेख्यम् । न । चित्रे ॥ नानागणे ॥

आलेख्यशेषः । चि । मृते ।

आलेपः । पुं । उपलेपे ।

आलोकः । पुं । द्योते । प्रकाशे । चाँदना इति भाषा । दर्शने । देखना इति भाषा । वन्दिभाषणे । स्तुतावितियावत् । आलोकनम् । लोकदर्शने । धञ् ।

आलोकनम् । न । दर्शने । लोकल्युट् ।

आलोकितः । चि । दर्शिते ॥

आलोचनम् । न । दर्शने । विवेचने ।

आलोचितः । चि । विवेचिते । कृतालोचने । इति कर्त्तव्यनयावधारिते ॥

आवनेयः । पुं । भौमग्रहे । चि । अवनीसम्भूते ॥

आवन्यः । पुं । वाटधाने । द्राक्ष्याद्वा ह्यणात्सवर्णायामुत्पन्ने ॥

आवपनम् । न । द्रव्यस्थापनपात्रे । भाण्डे । गोण्याम् । यवप्रक्षिप्य धान्यादिनीयते तस्यामित्यर्थः । ओ

प्यते निक्षिप्यते धान्यमन् । टुषप्वी

आवर्जि

जतन्तुसक्ताने । ल्युट् ॥ वपने । सम्य
क्क्षुरिकर्मणि ॥

आवरकः । पुं । अपवरके । आच्छादके
॥ आग्रियतेअनेन । एत् ० । कृजादि
भ्यःसञ्चायां वुन् ॥

आवरणम् । न । ढाल इतिप्रसिद्धफ
लके ॥ आच्छादने ॥ अविद्यादिव
न्धने ॥ अञ्जने ॥

आवरणच्युतिः । स्त्री । बन्धनाशे ॥

आवरणशक्तिः । स्त्री । अज्ञानशक्तौ ॥
यथा ऽत्योपिमेघोऽनेकयोजन माय
तमादिच्यमण्डल मवलोकयितुन
यनपथपिधायकतयाच्छादयतीव त
था ऽज्ञानंपरिच्छिन्नमपि आत्मा-
नमपरिच्छिन्नम संसारिण मवलो
कयितुबुद्धिपिधायकतयाच्छादयती
वतादृशं सामर्थ्यम् । अनया आवर
णशक्त्या ऽऽ एतस्यात्मनः कर्तृत्वभो
क्तृत्व सुखित्वदुःखित्वादिसंसारस-
म्भावनापि भवति । यथा स्वाज्ञाने
नानृतायांगजौ सर्पत्वंसम्भावना भ
वति । अन्तर्दृश्ययोर्भेदं वहिष्वत्र
क्षसर्गयोर्भेदं वा स्वात्मावलोकयितु
बुद्धिमखण्डसच्चिदानन्दस्वरूपंवा आ
वृणोति । एत्वरणे । कर्त्तरिल्युट् ।
तदेवशक्तिः ॥

आवर्जितः । वि । आहृते । मन्त्रिते ॥

आवर्त्त

यथा । हविरावर्जितंहेतंस्त्वयाविधि
वदग्निष्विति ॥ आनमिते ॥

आवर्त्तः । पुं । चक्राकारेवारिभ्रमे ॥
ध्रुवाख्येरोमसंस्थानविशेषे ॥ आव-
र्त्तने ॥ चिन्तने ॥ राजावर्त्तना-
मेपरत्वे ॥ मेघनायकचतुष्टयान्त
र्गतमेघाधिपविशेषे । आवर्त्तानि
र्जलोमेघः ॥ न । मात्तिकधातौ ।
आवर्त्तनम् । एतु ० । भावेघञ् ॥

आवर्त्तकी । स्त्री । लताविशेषे । भग
तवल्ली इति कोकणेप्रसिद्धायाम् ।
मनोत्तायाम् । रक्तपुष्प्याम् ॥

आवर्त्तनम् । न । अङ्गोमध्यमागे । सूर्य
स्यपश्चिमदिगवस्थितच्छायायाः पूर्व-
दिग्गमनारम्भसमये ॥ आवर्त्तनात्तु
पूर्वाह्णेपरारक्तस्ततःपरम् ॥ दुग्धा
देरालोडने । औटाना इतिभाषा
॥ धातुद्रव्यस्यद्रवीकरणे । गलावना
इतिभाषा ॥ पुं । जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥ श्रीहरौ ॥ पुनःपुनर्जनन
मरणवृष्टिप्रलयादिहृपंसंसारचक्र
मावर्त्तयति । एतु ० । बहुलमन्यवा
पीतियुच् ॥

आवर्त्तनमणिः । पुं । राजावर्त्तनामे
परत्वे ॥

आवर्त्तनी । स्त्री । ताम्रादिधातुद्रव्यद्रा
वणार्थे मृत्पात्रविशेषे । तैजसावर्त्त

आवस

न्याम् । मूषायाम् ।

आवर्त्तितः । वि । गुणिते ॥
 आवर्त्ती । वि । आवर्त्तनशीले । आव
 र्त्तवति । प्रशंसायां गिनिः ।
 आवर्त्तिनी । स्त्री । अजशृङ्गीवृक्षे ।
 आवर्हः । पुं । उत्पाटने । आवर्हणम् ।
 वृहउद्यमे । घञ् ॥
 आवर्हितः । वि । उत्पाटिते । उन्मू
 लिते ।
 आवलिः । स्त्री । वीथ्याम् । श्रेण्याम् ।
 वृक्षादिपङ्क्तौ ॥ आवलसि । वल
 सम्बरणे । आङि इन् । परम्परा-
 याम् ।
 आवलितः । वि । चञ्चले ।
 आवली । स्त्री । आवलौ । श्रेण्याम् ।
 आवल्यम् । न । दौर्बल्ये । भावेष्पञ् ।
 आवश्यक्म् । न । अवश्यभावे । सने
 चादित्वाङ् । अव्ययानां भमात्र
 इतिटिलोपः । अवश्यकर्त्तव्ये ॥
 आवसथः । पुं । गृहे । वेश्मनि । आ
 र्याकोषे । आर्याकुन्दसि ग्रथभेदे ॥
 व्रतविशेषे । न । गृहे । गेहे । दव
 सिते । वसतिस्थाने । विश्रामस्था
 ने ॥ आवसन्त्यव एत्य वसन्तियववा ।
 वसनिवासे । उपसर्गवसेरित्यथः ॥
 आवसथिकः । पुं । गृहस्थे । वि । गृह
 वासिनि । आवसथे वसति । आवस

आवाप

थात्ठल् । स्त्री । डीष् ।

आवसथ्यः । पुं । आवसथसम्बन्धिनिलौ
 किकेनौ ॥ आवसथएव । अनन्तावस
 थेतिहभेषजाञ्ज्यः ॥
 आवसितम् । वि । ऋद्धे । निष्पन्नधा
 न्ये ॥ आअवसीयतेस्म । षोक्तकर्म
 णि । क्तः । रक्षार्थमाच्छादितेधान्ये
 ॥ आवस्यतेस्म । वसआच्छादने ।
 क्तः ॥ मर्द्दमानन्तरमपनीतवृण्वहु
 लीकरणयोग्ये धान्यराशावितिरा
 यमुकुटः ॥
 आवहः । पुं । कामदे । वायोः प्रथम
 गणे । भूमिवायौ ॥ यथा । दौशुक्त
 ज्योतिरादिस्थौ नन्दोहरिस्तपास्त-
 था । चिचज्योतिः सत्यज्योतिर्ज्यो
 तिष्मान्स्कन्धआवहइति । अभिमुख्ये
 नवहतीति । अभिमुखमागच्छन्वा
 वायुरावहः ॥ पचाद्यच् ॥
 आवहमानः । वि । क्रमागते ॥
 आवापः । पुं । आलवाले । पानभेदे
 ॥ प्रक्षेपे । भाण्डपवने । आपाके ॥
 वलये । शशुचिन्तने । परराष्ट्रचिन्ता
 याम् । निम्नोच्चभूमौ ॥ प्रधानहेामे
 ॥ आवपन्तिजलमच । टुवपवीजतन्तु
 सक्ताने । हलश्चेति घञ् ।
 आवापकः । पुं । वलये । प्रकोष्ठाभरणे
 ॥ आउप्यते । टुवप० । कर्मणि घञ्

.आविकः

। स्तार्थे संचायावाकन् ।

आवापनम् । न । सूत्रयन्त्रे । ताँत इति
भाषा ॥आवापस्थानम् । न । आहुतिप्रक्षेपप्र-
देशे ॥आवारि । न । हृद्गालये । हृद्वेश्मनि ।
हाटघर इतिभाषा । इत्युणादिको-
षः ॥

आवारितः । चि । छादिते ।

आवालम् । । । बालमभिव्याप्येत्यर्थे-
। आङ्मर्यादाभिविधोरित्यव्ययी-
भावः ।आवालम् । न । आलवाले । वृक्षमूल-
कृतजलाधारे । आवलेते ऽभोनेन
। वलसंवरणे । हलश्चेतिघञ् । आ-
ईषत्वालाट्छाः अत्रवा ।आवासः । पुं । गेहे । वासस्थाने ॥ आ-
वसत्यच । वसेर्हलश्चेतिघञ् ।आवाहनम् । न । आह्वाने । यथा ।
विनायकं तथादुर्गां वायु माकाशमे-
वचं । आवाहयेद्याह्वतिभिस्तथैवा-
श्विकुमारकाविति मत्स्यपुराणम् । नि-
मन्त्रणे ।

आवाहनी । स्त्री । पूजायामुद्राविशेषे ।

आविकः । पुं । कम्बले । त्रि । मेघस

म्बन्निनिमांसादौ । भेडीदुग्धे ।

आविकंलवणं स्यादुसिगोष्णं चाशु-

आविष्कृ

रीप्रणुत् । अह्वयंतर्पणं केश्यंशुक्र-
पित्तकफप्रदम् । गुरुकासेनिलो-
द्भूते केवलेचानिले वरम् ।आविग्रः । पुं । करमर्हे । करोँदा इति
भाषा । आविजतेस्स । ओविजीभ-
यचलनयोः । आङ्पूर्वः । गत्यर्था-
कर्मकेति क्तः । ओदितश्चेनित्तम् ।
भीते ।आविदुः । त्रि । कुटिले । पराहते । चि-
से । मूर्खे । अभिभूते । विदुः । आ-
विह्यतेस्स । व्यधेः क्तः । सम्प्रसारण-
म् ।

आविदुकर्णी । स्त्री । पाठायाम् ।

आविधः । पुं । वेधनास्ते । वेधसाधने
सूच्यादौ । भ्रमरसूच्यादौ । बर्मा इ-
तिभाषा । आविध्यन्त्यनेन आविध्य-
ते येनवा । व्यध० । घञर्थेकः

आविध्यः । पुं । राबणमन्त्रिद्वये ।

आविः । । । प्राकाशे । प्रादुः । अबते ।
उङ्शब्दे । इर् ।आविर्भावः । पुं । प्रकाशे । प्रादुर्भावे ।
देवावतरणे । उत्पत्तौ ॥आविर्भूतः । चि । प्रकाशिते । प्रादुर्भूते
। अबतीर्णे ॥

आविष्कारः । पुं । प्रकाशे ।

आविष्कृतः । चि । प्रकटिते । प्रकटीकृ-
ते । आविः अकारि । डुकृञ् । क्तः

आवृतः

। आविः क्रियतेस्सवा ॥

आविष्टः । त्रि । प्रेतवाहिते । भूतादि-
ग्रस्ते ॥ आवेशयुक्ते । निविष्टे ॥ व्यासे ॥

आविः । ॥ प्राकाशे । स्फुटत्वे । प्रा-

दुः ॥ अयंनिपातः प्रकाशवाची ॥

आवीतः । पुं । व्यतिरेकन्याये ॥ य-

था । यत्कृतकं तदनित्यमित्यन्व-

यादनित्यत्वमवगम्य यन्नानित्यंनत

तकृतकमिति व्यतिरेक इति । विशेषे

ण्यष्टमितोवीतः सनभवति इत्यवी

तः । अवीत एव आवीतः ॥

आवीरचूर्णम् । न । फाग इति आवीर इ-

ति च भाषाविदिते फल्लुनि ॥ यथा

। चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवसंयु-

तम् । आवीरचूर्णं रुचिरं गृह्यतां पर-

मेश्वरेति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्म

खण्डे ८ अध्यायः ॥

आवुकः । पुं । नाव्योक्त्या जनके ॥ अव-

ति । अव० । बाहुलकादुण् । सिक्त्वा

दुपधाट्टिः ॥

आवृत् । स्त्री । अनुक्रमे । परिपाठ्याम्

॥ आवर्त्तनमत्र वा । एतुवर्त्तने ।

सम्पदादिक्लिप् ॥

आवृतः । त्रि । कृतावरणे । आच्छादि

ते । वेष्टिते । संवीते ॥ आव्रियते

स्व । एववरणे । क्तः । ब्राह्मणादुग्र

कन्यायामुत्पन्ने ॥

आवेश

आवृत्तिः । स्त्री । आवरणे ॥

आवृत्तः । त्रि । व्यावृत्ते । निवृत्ते ॥

यथा । आवृत्तानां गुरुकुलादिप्राणां

पूजको भवेदिति ॥ कृतावरणे ॥ आ-

वर्त्ततेस्स । एतु० । क्तः ॥

आवृत्तचक्षुः । चि । कार्यकारणभावा

दुपरतकरणग्रामे ॥ आवृत्तानि वि-

मुखीकृतानि विषयेभ्यः स्वरूपं चि कर-

णानियेन चक्षुर्ग्रहणस्योपलक्षणार्थ

त्वात् ॥ निवृत्तचक्षुः चि ॥

आवृत्तिः । स्त्री । अभ्यासे । पुनरुच्चारणे

॥ आवर्त्तनम् । वृत्तु० । क्तिन् । ध्याने ॥

आवेशः । पुं । त्वरायाम् । वेगे ॥ आवे-

जनम् । आविजी० घञ् ॥

आवेशी । स्त्री । वृद्धदारकष्टे ॥ आवे-

गोः स्तस्याः । अर्शआद्यच् । गौर

दिः ॥

आवेदनम् । न । निवेदने ॥ आङ्पूर्वा

दिदेर्ल्युट् ॥

आवेशः । पुं । अहङ्कारविशेषे ॥ आटो

पे । संरम्भे ॥ अभिनिवेशे । सङ्गे ॥

अनुप्रवेशे ॥ ग्रहणाय ॥ भूतसञ्चारे ॥

भूतादिनारोगे ॥ अपस्माररोगे ॥

आवेशनम् । विश० घञ् ॥

आवेशनम् । न । शिल्पशालायाम् ।

गृहादन्यस्त्रिंशन्कारुणां कर्मस्थाने ॥

भूतावेशे । प्रवेशे ॥ कोपे । परिवेशे ॥

. आशक्तः

। सूर्यादिपरिधौ । आविशन्त्यत्र ।
विशप्रवेशने । करणेति ल्युट् युच्वा ।
आवेशिकः । त्रि । अतिथे । असाधा
रणे । स्वीये । अवेशे अगृहे भवः ।
अध्यात्मादित्वादृञ् ।

आवेशितः । वि । निवेशिते । स्थापिते
। यथा । नमय्यावेशितधियां कामः
कामायकल्पते । भर्जिताः कथिताधा
नाः प्रायोबीजायनेशते इति श्रीभा-
गवते श्रीकृष्णोक्तिः ॥ मयि परमात्म
नीत्यर्थः ।

आवेष्टकः । पुं । प्राचीरादौ । घेर इ
तिभाषा ।

आशंसा । स्त्री । इच्छायाम् । स्पृहाया
म् । अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् ॥ आशं
सनम् । शंसुस्तुतौ । गुरोश्चेत्यः ।
टाप् ।

आशंसितः । वि । वाञ्छिते । आख्या
ते । उक्ते । नपुंसके भावेक्तः ॥

आशंसिता । त्रि । इच्छावति । आका
ङ्क्षाशीले । आशंसते । आङ्ः शा
सुइच्छायाम् । टन् ॥

आशंसुः । त्रि । इच्छौ । इच्छाशीले
। इष्टार्थप्राप्तीच्छौ । आशंसितरि ।
आशंसते । आङ्ःशा० । सनाशंसे
त्युः ।

आशक्तः । त्रि । सम्यक्शक्तिविशिष्टे ।

आशा

आशङ्का । स्त्री । भये । चासे । सङ्कोचे
॥ ईषदितर्के ।

आशनः । पुं । असनवृत्ते ।

आशयः । पुं । अभिप्राये । पनसे । आ
धारे ॥ विभवे । अजीर्णे । चेतसि
॥ वासनाख्ये संस्कारे । आफलविपा
काच्चित्तभूमौशेते इतिव्याख्यानात्
। कोष्ठागारे ॥ सन्ताने । आशयवि
ज्ञाने । आशेरते ऽस्मिन्कर्मानुभव
वासना इत्यर्थात् ॥ किम्पचाने ॥ ध
र्माधर्मे । अदृष्टे ॥ शयने ॥ आशय
नम् । शीङ्स्वप्ने । एरच् ॥ वृद्धेशे ॥
यथा । अहमात्मागुडाकेशसर्वभूता
शयस्थितइति ।

आशयाशः । पुं । पावके । वङ्गौ । आ
शेरते ऽचेत्याशयः । एरच् । आधारः
। तमश्नाति । कर्मण्यण् ।

आशयिता । त्रि । भोजयितरि । अशे-
र्यन्तात् टच् ।

आशरः । पुं । अग्नौ । राक्षसे । आशृ
णाति । शृङ्गसायाम् । पचाद्यच् ।

आशा । स्त्री । दीर्घाकाङ्क्षायाम् ।
अशक्योपायार्थविषयायां तृष्णायाम् ।
अनवगतोपायार्थविषयायां-
वामार्थनायाम् । अप्राप्तवस्त्वाकाङ्-
क्षायाम् । अनिर्णीतप्राप्तीष्टार्थमा-
र्थनायाम् । आयतायां तृष्णायाम् ॥

आशित

यथा । पिशाचमोचनं तीर्थं कतिधा-
नावगाहितम् । तथाप्याशा पिशा-
चीनामाशमिश्रं नमुञ्चतीति । ह-
रिति । दिशि । आसमन्तादश्रुते ।
अशूड्याप्तौ । पञ्चाद्यच् ।

आशापुरसम्भवः । पुं । भूमिजगुगुलौ ।
। आसापुरीधूप इति भाषा ॥

आशावन्धः । पुं । समाश्रये । मर्कट-
जालके । दिग्वन्धे ॥ आशयावन्धः ।
आशायाः वन्धोवा ॥

आशाम्बरः । त्रि । दिगम्बरे ॥

आशास्यम् । त्रि । आशंसनीये । आ-
शीःसाधे ॥

आशितः । त्रि । अशिते । भुक्ते । आ-
शयतेऽस्य । शीतनूकरणे । क्तः । आ-
शोरन्यतरस्यामितीत्वम् ॥

आशितङ्गधीनम् । त्रि । पुराणोस्तृप्ति-
कृतस्थले । पहले गायजर्हाचरी है
इति भाषा ॥ त्रिष्वाशितङ्गधीनंतत्
गावोयचाशिताःपुरा ॥ आशिताः-
भोजिताः गावोयच । अघड्याशित
ङ्ग्वलमिति खः । निपातनात्पूर्वस्य
मुम् ॥

आशितम्भवः । पुं । तृप्तौ । न । अत्रा-
दौ ॥ आशितो भवत्यनेन आशि-
तस्य भवनं वेति विग्रहे । आशिते भु-
वःकरणभावयोरित्याशितशब्दोप-

आशी

पदाङ्गवतेः करणभावयोः खच्प्रत्य-
यः । मुमागमः पूर्णपदस्य । यावता
ऽन्नेनातिथ्यादिर्भोजितो भवतिसण-
वमुच्यते । भावे आशितम्भवम् ॥

आशिता । त्रि । अद्वारे । बहुभोजन-
शीले ॥

आशिरः । पुं । अग्नी । सूर्ये । रा-
चमे । अश्रुते । अशूयाप्तौ सङ्घा-
तेच । अन्नातिषा । अशभोजने ।
अशेर्णिदितिकिरच् ॥

आशीः । स्त्री । हितस्याशंसने । यस्य
यदपेक्षितं तस्मात्तदभिष्टुष्टिप्रार्थ-
ने । आशीर्वादे ॥ सर्पतालुगदन्ते ।
आशीस्तालुगतादंष्ट्रा तयाविट्टोन-
जीवति । इति विषविद्या ॥ फलतृ-
णायाम् । अप्राप्तप्रार्थने । वट्टिनामौ-
षधौ । आशास्ते इति विग्रहे । आडः
शासुइच्छायाम् । शासुअनुशिष्टौ ।
अस्मात् क्तिप्चेति क्तिप् । आशासः
क्तौ उपधायाइत्वम् । यद्वा आशासन
मनयावा । सम्पदादिः । आशासःक्ता
विहीत्वम् ॥

आशीः । स्त्री । सर्पदंष्ट्रायाम् । सर्पविषे ॥
हिताशंसने ॥ आशीमिवकला मि-
न्दोरितिराजशेखरोक्त्या ईकारा-
न्तोयम् । आशीराश्याहिदंष्ट्रायामिति
द्विरूपकोशाच्च ॥

आशुशु	आश्रमः
आशीर्वादः । पुं । आशीर्बचने । मङ्गलप्रार्थनायाम् । आशिषोवादः ।	आशेकुटी । पुं । पर्वते । इति शब्दमा- ला ।
आशीविषः । पुं । विषधः । सर्पे । आशिषि विषमस्य । पृषोदरादिः ।	आशौचम् । न । अशुद्धौ । वर्णाश्रमवि- हितकर्मानुष्ठानसङ्कोचावस्थायाम् । अशौचमेव । स्वार्थे अण् ।
आशु । । चिप्रे ।	आश्चर्यम् । न । अपूर्वे । अद्भुते । चि- चे । विस्मये ॥ चि । अद्भुतवति ॥
आशुः । पुं । न । ग्रीहिप्रभेदे । वर्षाभव- धान्येषट्टिकादौ । पाटले ग्रीहौ । न । द्रुते । शीघ्रे । शीघ्रेक्रियाविशे- षणत्वेक्कीवम् । सत्त्वगामित्वे वाच्य- लिङ्गम् । अश्रुते । अशूङ्ख्यासौ । कृवापाजिमिस्वदिसाथशूभ्यउण् इ- त्युण् ।	आश्चर्यमनित्य इति अभूततद्भावेऽमुट्नि- पाच्यते । यथा । आश्चर्यं यदि सभु- ज्जीत । अद्भुतमित्यर्थः ।
आशुगः । पुं । वायौ ॥ वाणे । शरे । अर्के । चि । शीघ्रगामिनि । आशु- गच्छति । अन्यचापीतिगमेडः ।	आश्रमः । पुं । अश्रमोऽविकारे । तस्यवि- कारइत्यण् ।
आशुतोषः । पुं । महादेवे । महेश्वरे । चि । शीघ्रं शन्तुष्टे । आशुशीघ्रतोषस्तु- ष्टिर्यस्य ।	आश्रमः । पुं । अश्रमे । सूर्यसारथौ । आश्रमरथः । पुं । ऋषिविशेषे । अश्रम- रथस्य गोवापत्त्यम् । गर्गादिभ्यो- यञ् ॥
आशुपत्नी । स्त्री । गजभक्ष्यायाम् । श- ल्लकीलतायाम् ।	आश्रयानः । चि । शोषिते ॥
आशुग्रीहिः । पुं । आशुधान्ये । पाटले । आशुसंज्ञकोग्रीहिः ॥	आश्रमः । पुं । न । ब्रह्मचारिणि । गृ- हिणि । वानप्रस्थे । भिक्षौ । यथा । ब्रह्मचारीगृहस्थश्च वानप्रस्थोऽप्यतिस्त- था । एते गृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथ- गाश्रमाः । सर्वेऽपि क्रमशस्तेते यथा- कालं निषेविताः । यथोक्तकारिणं वि- प्रं नयन्ति परमाङ्गतिमिति । अत्र- कलौ विशेषो यथा । ब्रह्मचर्याश्रमो- नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये । गार्ह-
आशुशुचिः । पुं । अग्नौ । वायौ । आसमन्तात् शोष्टुमिच्छति । आङ्- पूर्वाच्छ्रुयतेऽसन्नतात् आङ्गिशुषे- समश्चन्दसीत्यनिः । छान्दसानाम- पिक्वचिद्भाषायां प्रयोगः ॥	

आश्रम

स्थोभैक्षुकश्चैव आश्रमौ द्वौकलौ
युगे इति ॥ वने ॥ मठे ॥ मुनीनां वा
सस्थाने ॥ आश्रमन्त्यवानेन वा । अ-
मुतपसि खेदे च । घञ् । नोदात्तो
पदेशस्येति वृद्धिर्न ॥ यद्वा । आसम-
न्ताच्छ्रमो ऽत्र स्वधर्मसाधनक्लेशात् ॥
परमात्मनि ॥ आश्रमवत् सर्वेषां सं-
सारारण्ये भ्रमतां विश्रामस्थानं त्वा-
दाश्रमः परमात्मा । अस्यार्थः । आ-
श्रमवदाश्रमः यथारण्ये चरतामाश्र-
मस्थायादानां दशमस्थानम् एवं
संसारारण्ये भ्रमतां प्राणिनां सुषुप्ते
मोक्षे च विश्रामस्थानं भवति परमे-
श्वर इति ॥

आश्रमधर्मः । पुं । आश्रमाणां ब्रह्मचा-
रिप्रभृतीनां शास्त्रविहिते साधने ॥
यथा । ब्रह्मचारिणः स्वाध्यायः । गृ-
हस्थस्य दानं दमश्च यज्ञश्च । वानप्रस्थ-
स्य तपः । परिव्राजकस्य अभयं सत्त्वसं-
शुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिरिति ॥ य-
स्त्वाश्रमं समाश्रित्य अधिकारः प्रवर्त्त-
ते । स खल्व्वाश्रमधर्मस्तु भिक्षादण्डा-
दिको यथा ॥ यतीनान्तु श्रमो धर्मो
नियमो वनवासिनाम् । दानमेव गृ-
हस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणामिति
श्रुतिः ॥ महानिर्वाणे तु । पुरैव कथितं
तावत्कलिसम्भवचेष्टितम् । तपः स्या-

आश्रमाः

ध्यायहीनानां नृणामल्पायुषामपि-
। क्लेशप्रयासाशक्तानां कुतो देहपरि-
श्रमः । ब्रह्मचर्याश्रमेनास्तिवानप्रस्थो-
ऽपि न प्रिये । गार्हस्थोभैक्षुकश्चैव आ-
श्रमौ द्वौकलौ युगे ॥ गृहस्थस्य क्रियाः
सर्वा आगमोक्ताः कलौ शिवे । नान्य-
मार्गैः क्रियासिद्धिः कदापि गृहमेधि-
नाम् ॥ भैक्षुके प्याश्रमे देवि वेदोक्तं
दण्डधारणम् । कलौ नास्त्येवं तत्त्वज्ञे-
यतस्तच्छ्रौत संस्कृतिः । शैवसंस्कार-
विधिनावधूताश्रमधारणम् । तदे-
व कथितं भट्टे संन्यासग्रहणं कलौ ।
विप्राणामितरेषां च वर्णानां प्रवले-
कलौ । उभयत्राश्रमे देवि सर्वेषां
मधिकारिताः । सर्वेषामेव संस्काराः
कर्माणि शैववर्त्मना । विप्राणामितरे-
षां च कर्मलिङ्गं पृथक् पृथक् । इत्थं
क्ते रागमोक्त एव आश्रमधर्मः कला-
वनुष्ठेयः । स च तस्मादेव तन्त्रो तस्मा-
दनुसन्धेयः ॥

आश्रमवित् । पुं । दक्षप्रभृतिषु । ते हि
आश्रमाः परमार्था इति समर्थयन्ते ।
तदसत् । वेपथ्याश्रमशब्दार्थत्वे शूद्रा-
देरपि पसङ्गात् । जातेषु दुर्विवेचन-
त्वात् । तन्मूलस्याश्रमस्य दर्शयितुम-
शक्यत्वात् । संस्कारस्य च देहसमवा-
यित्वे पारलौकिकत्वावगातात् । अस-

आश्रितः

ज्ञेचात्मनितदसम्भवात् ।

आश्रमिकः । चि । आश्रमयुक्ते ।

आश्रमी । पुं । ब्रह्मचर्याश्रमविशिष्टे । अनाश्रमी न तिष्ठेत दिनमेकमपिदिजः ।

आश्रयः । पुं । व्यपदेशे । सामीप्ये । आधारे । अवलम्बे । यथा । परिजनस्य राजादिः ॥ निकृते । आयतने । गृहे । राज्ञां सन्ध्यादिषड्गुणान्तर्गतगुणविशेषे । अरिणापीड्यमानस्यजिगीषोर्वलवदाश्रयणे । विषये । आश्रयणम् । श्रिज एरच् ।

आश्रयाशः । पुं । अमौ । पावके । चिच कटचे । चि । आश्रयनाशके । आश्रयध्वंसिनि । आश्रयसाधारमश्रयति अशभोजने । कर्मस्यण् ।

आश्रयासिद्धः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । यथा । गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् सरोजारविन्दवत् इति । अच गगनारविन्दमाश्रयः सच नास्त्येव । आश्रयः असिद्धोयस्यसः ।

आश्रवः । पुं । अङ्गीकृतौ । क्लेशे । चि । प्रवृत्तिनिवृत्त्योर्विधातुंशक्ये । वचनस्थिते ॥ आश्रुणोऽतिवाक्यम् । श्रुश्रवणे । पचाद्यच् । आङ्पूर्वाच्छृणोतेर्च् दारव्वा ।

आश्रितः । चि । आश्रयप्राप्ते । शरणाग

आश्रय

ते । आधेये । उपविष्टे । न्यायमतेपरमाखाकाशादिनिश्चयद्रव्यभिन्नसर्वद्रव्याणामाश्रितत्वंसाधर्म्यम् । आश्रयति आश्रीयतेस्म वा । श्रिज् । गत्यर्थेति कर्मणिवा क्तः ।

आश्रुतः । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते । कृतश्रवणे । आकर्णिते । आश्रूयते स्म । श्रुश्रवणे । क्तः ।

आश्रितः । चि । आलिङ्गिते । श्लिषआलिङ्गने । गत्यर्थकर्मकेति क्तः ।

आश्लेषः । पुं । आलिङ्गने । एकदेशसम्बन्धे । आश्लेषणम् । श्लिष० घञ् । आश्रम् । न । अश्रीये । अश्रवृन्दे । अश्रानांसमूहः । कस्याभावे अण् । अश्रस्यकर्मभावयोः । प्राणभृज्जातित्वात् अण् ॥ चि । रथादौ । अश्रैकह्यते । शेषइत्यण् ।

आश्रतराश्रिः । पुं । वुडिलमुनौ । अश्रतराश्रस्यापत्यम् । इज् ।

आश्रत्यम् । न । अश्रत्यरक्षफले । अश्रत्यस्यफलम् । प्रक्षादिभ्योर्बिधेर्न लुक् ।

आश्रयुजः । पुं । आश्विनमासे । आश्रयुजीपौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । सास्मिन्पौर्णमासीति अण् ।

आश्रयुजी । स्त्री । आश्विनपौर्णिमायाम् । अश्रयुजायुक्तापौर्णमासी । नञ्

आषाढः

चेणयुक्तः काल इत्यण् । टिट्ठेति-
ङीप् ।

आश्वलायनः । पुं । ऋषिविशेषे । अ-
श्वलस्य गोत्रापत्यम् । मडादिभ्यः-
फक् ।

आश्वस्तः । वि । जातविश्वासे ।

आश्वसः । पुं । निर्हतौ । आश्वस्यिका
परिच्छेदे । आश्वयप्रदाने । आश्व-
सनम् । श्वसप्राणने । घञ् ।

आश्वसकः । त्रि । आश्वसकारिणि ।

आश्विनः । पुं । शरदः प्रथमे मासे । इषे

। तत्र जातस्य फलम् । राक्षसप्रियः का-

व्यकलाविदग्धः स्याद्दर्भगर्भाश्च सुती-

क्ष्णवुद्धिः । सुखीवहन्त्यो बहुमान-

शाली भक्तो भवेदाश्विनमासजन्मे-

ति । अश्विन्यायुक्ता पौर्णमासी अ-

स्मिन्नस्ति । सास्मिन् पौर्णमासीत्य-

ण् । रवेः कन्याराशिस्थितिकाले ।

आश्विनेयौ । पुं । अश्विनीकुमारयोः ।

स्वर्ब्रह्मयोः । अश्विन्याः अपत्ये । स्त्री

भ्योढक् । निस्त्वद्विषयवान्तः ।

आश्वीनः । त्रि । एकाहेनैकाश्वगम्य-

मार्गे । अश्वेनैकाहेनातिक्रम्यते ।

अश्वस्यैकाश्वगम इति खञ् ।

आषाढः । पुं । ग्रीष्मद्वितीयमासे । शु-

चै । आषाढीपौर्णमासी अस्मिन्

। सास्मिन् पौर्णमासीत्यण् । तत्र

आः

जातस्य फलम् । अनल्पजल्पी प्रसदा-

भिखापी प्रमादशी लो गुरुवस्तलश्च

। बहुव्ययो मन्दहुताशनः स्या दाषा-

ढसासप्रभवो मनुष्यवृत्ति । व्रतिनां

पालाशदण्डे । आषाढीपूर्णिमाप्र-

योजनमस्य । विशाखाषाढादण् म-

न्यदण्डयोरित्यण् । मलयाचले ॥

रवेर्मिथुनराशि स्थितिकाले ।

आषाढकः । पुं । आषाढमासे ।

आषाढभवः । पुं । भौमग्रहे । वि ।

आषाढजाते ।

आषाढभूः । पुं । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

आषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् ॥ उ-

त्तराषाढायाम् ॥

आषाढाभूः । पुं । मङ्गलग्रहे ।

आषाढिः । पुं । रतिदेव्याः स्थाने ॥

आषाढी । स्त्री । आषाढमासस्य पूर्णि-

मायाम् । आषाढयायुक्ता पौर्णमा-

सी । नक्षत्रेण युक्तः काल इत्यण् । त-

तो ङीप् ।

आषाढीयः । त्रि । आषाढायां जाते ।

अविष्टाषाढाम्याद्यण् वक्तव्यः ।

आष्टम् । न । आकाशे । विद्यति । अ-

श्रुते अश्रूयासी सङ्घाते च । अश्रा-

तिवा । अश्रमोजने । अस्त्रिगमिन-

मीत्यादिनाष्टन् वृद्धिश्च ।

आः । १ । स्वरणे ॥ अपाकरणे ॥ को-

आसक्तिः

पे॥ आः रक्षतिष्ठतिष्ठ॥ सन्तापे । य
था । विद्यामातर माः प्रदर्श्यन्वपशू-
न् भिक्षामहे निखपादति । पीडाया
म् । आः शीतम् । क्रोधाविष्कारे ॥ सा
टोपतर्जने । आस्ते । आस उपवेशने
। क्लिप् । आङ्पूर्वादसतेर्षा ।

आस । ॥ बभूवेत्यर्थे ॥

आसः । पुं । धनुषि । अस्य मेशरा अने
न । असु० । अकर्त्तरिचकारकेसं-
ज्ञायामिति घञ् ।

आसक्तः । त्रि । आसक्तिविशिष्टे । विष-
यान्तरपरिहारेण सर्वदानिविष्टे । त-
त्परे । प्रसिते । अत्यन्तरते । न ।
निच्ये । अनवरते । आसञ्जि । घञ्
सङ्गे । कर्मणि क्तः ॥

आसक्तिः । स्त्री । अनुरागे । प्रीतौ ।
आनुरक्तौ । आङ्पूर्वात्पञ्चः क्तिन् ।
आसङ्गम् । न । अनवरते । निच्ये ॥ पुं ।
अभिनिवेशे । परिष्वङ्गे । प्राप्तस्यो-
पस्थिते पि विनाशे संरक्षणाभिस्त्राये
। कर्तृत्वाभिमाने । भोगाभिस्त्राये
। चि । तद्युक्ते । स्त्री । तुवर्ध्याम् ।
सौराष्ट्रसिद्धि । आसञ्जनम् । घञ्
घञ् ।

आसङ्गिनी । स्त्री । वातभ्रमे । वाच्या-
याम् ।

आसङ्गिः । स्त्री । सङ्गमे । लाभे । स

आसनः

त्रिधौ ॥ पदसन्निधानकारणं । यत्
पदार्थस्य यत्पदार्थेनान्वयोपेक्षित-
स्तयोर व्यवधानेनोपस्थितिकारण-
मिति न्यायमुक्तावली ।

आसनः । पुं । जीवकद्रुमे । अस्यति ।

असुक्षेपणं । ल्युः । प्रज्ञाद्यण् । न

। द्विरदस्कन्धदेशे । यचमहामात्रो

निवसति । पीढा चैकी इत्यादिभा

षाप्रसिद्धे पीठे । विष्टरे । विजिगीषो

दुर्गादीनबर्दयतः स्थितौ । याचानि

वर्त्तने । अरिविजिगीष्वोः प्रतिबद्धश्च

क्योः काक्षप्रतीचवातूष्णीमवस्थाने

। यच्चा । परस्य स्वस्य सैन्यानां साम्यं चा

त्वाविचक्षणः । आसनं स्वामिने ब्रूया

न्मन्त्री स्वामिहिते रत इति ॥ अष्टाङ्ग

योगस्य तृतीययोगाङ्गे । पञ्चप्रकार

करचरणादि संस्थानविशेषे । यथा ।

पद्मासनं स्वस्तिकास्यं भद्रं वज्रासनं त

था । बीरासनमिति प्रोक्तं क्रमाद्दास

नपञ्चकमिति । एषां लक्षणाणि य

थास्थाने द्रष्टव्यानि । अन्यच्च । आस

नानि कुक्षेशानि यावन्तो जीवज

न्तवः । चतुर्शीति लक्षानि चैकैकं

समुदाहृतम् । आसनेभ्यः समस्तेभ्यः

साम्प्रतंदयमुच्यते । एकंसिद्धासनं ना

मद्वितीयंकमसासनम् ॥ इति निरु

त्तरतन्त्रम् । स्थिरसुखमासनमिति

आसवः

पतञ्जलिः । सुखेनैव भवेद्यस्मिन्नञ्ज
मंत्रं ह्यचिन्तनम् । आसनं तद्विजानी
यान्ने तरत्सुखनाशनमिति पूज्यपा-
दाः । आस्यतेऽत्र । आस उपवेशने
। करणे ति ल्युट् ॥ शृङ्गारासनानि
बन्धशब्देद्रष्टव्यानि ।

आसनबन्धः । पुं । उपवेशने ।

आसना । स्त्री । स्थितौ । आस्यतेऽस्या
म् । आस० । गयासश्चन्योयुच् ।

आसनी । स्त्री । विपणौ ॥ स्थितौ ।

आसन्दः । पुं । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ।

आसन्दी । स्त्री । चुद्रखद्यायाम् । पीठि
कायाम् । सभामध्यवेदिकायाम् ।
आस्यतेऽस्याम् । आस० । अब्दादय
श्वेतिसाधुः ॥

आसन्नः । वि । निकटे । उपस्थिते ॥ आ
सीदतिस्म । गत्यर्थेतिक्तः । आसा
द्यतेस्मेतिवा । क्तः ।

आसन्यः । पुं । प्रसन्ने । वि । आस्यभवे ।
आस्येभवः । यत् । पदञ्जेत्यासन्नादे

शः प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारार्थत्वात् ॥

आसवः । पुं । मद्यमात्रे । मद्यविशेषे ।
मैरेये । शीघ्रौ । शीघुरिक्षुरसैः प
कैरपकैरासवो भवेत् । मैरेयं धात
की पुष्पगुडधानास्तु संहितमितिमा
धवेन भेदः कृतः । आर्षे रामायणे तु ।
शर्करासवमाध्वीकाः पुष्पासवफला

आसित

सवाः । वासचूर्णैश्च विविधैर्दृष्टास्तैस्तैः
पृथक् पृथगित्युक्तम् । कुल्लूकभट्टस्तु ।
आस्यते इत्यासवो मद्यानामवस्था-
विशेषः सद्यः कृतसंसाधनः सञ्जातम
द्यभाव इत्याह ॥ यदपक्वौषधाम्बुध्यां
सिद्धं मद्यं स आसवः । आसवस्य गुणा
स्ते यावीजद्रव्यगुणैः समाः । आस्य
यते । घञ् अभिषवे । ऋदोरप् ॥

आसवद्रुः । पुं । तालवृक्षे ।

आसादनम् । न । सन्निधापने । स्थापने ॥

आसादितः । वि । प्राप्ते । लब्धे ॥ आलि
वंशीधरे कामकेलीपरे । किं मया सा
दितं मौनमारोपितम् । आयेजिते
। सन्निधायिते ॥ आसाद्यतेस्म ।
घञ् । गत्यन्तः । क्तः ॥

आसारः । पुं । धारासम्पाते । वेगवृष्टौ
। मुह्यदले । प्रसरणे । सैन्यानां सर्व
तोष्याप्तौ । अन्वागच्छदले । आस
रणम् । आस्रियतेनेनवा । स्तगती ।
घञ् ॥

आसिकः । वि । खड्गधारिणि ॥ असिः
प्रहरणमस्य । प्रहरणमिति ठक् ॥

आसिका । स्त्री । आसने । आस उपवे
शने । धात्वर्थनिर्देशेण लुक् ॥

आसितः । वि । ईषत्सिते ॥

आसितम् । न । स्थानविशेषे । आस्यते
ऽस्मिन् । आस० । लोधिकरवेचेत्य

आसुर

धिकरणे क्तः ॥

आसीनः । चि । उपविष्टे । वैठा इतिभा
षा । आसनोपविष्टे । चले ॥ बुद्धा
वभिव्यक्तविज्ञानप्रकाशने । आस्ते ।
आस० लटः शानच् । ईदासः ।
आसीनप्रचलायितम् । न । उपविश्य
निद्रावशेनदोलने । ऊंघना इति-
भाषा ॥

आसुतिः । पुं । अभिषवे । मद्यसन्धाने ।
मदचुवाना इतिभाषा । पुञ्० क्तिन् ॥
आसुतीवल् । पुं । कन्यापाले । शूद्र
जातिविशेषे ॥ यज्वनि । श्रौण्डिके ।
आसुतिरस्यास्ति । रजःकृष्यभ्युतिप
रिषदोवल् । वले इति दीर्घः ॥

आसुरः । पुं । असुरे । प्रज्ञाद्यण् । ब्राह्मा
द्यष्टविवाहान्तर्गतविवाहविशेषे । आ
सुरोद्रविणादानात् इति याज्ञवल्क्यः ।
ज्ञातिभ्योद्रविणदत्त्वा कन्यायै चैव श
क्तितः । कन्यापदानं स्वाच्छन्यादासु
रोधर्म उच्यते इति मनुः । अस्यमानुष
इत्यपिसंज्ञा । शुक्लेनमानुष इति ह
रीतसूचात् । असुराणामिवायम् ।
अण् । न । विड्लवणे । असुरस्यकर्मभा
वयोः । त्रि । असुरमुख्यन्धिनि । अण् ।
आसुरनिश्चयः । पुं । वेदार्थविरोधिनि
निश्चये । आसुरो विपर्यासरूपो वेदा
र्थविरोधी निश्चयेयस्य ॥

आसुरी

आसुरभावः । पुं । हिंसानृतादिस्वभा

वे । आसुराणां मसुरप्रकृतीनां भा
वः स्वभावः ॥

आसुरस्वम् । न । अयज्वनांधने । यागा
दिशून्यानां वित्ते । अयज्वनान्त्यद्
वित्तमासुरस्वं तदुच्यते इति मनुः ।
आसुराणां स्वम् ॥

आसुरिः । पुं । कपिलमुनेः शिष्ये ब्राह्म
णे ॥

आसुरी । स्त्री । राजिकायाम् । छेदभे
दाद्यात्मिकायां चिकित्सायाम् । अ
सुरस्येयम् । तस्येदमिच्छयण् । अस्य
तिवा । असेरुरन् । प्रज्ञाद्यण् । टि
ट्ठेति डीप् ॥

आसुरीप्रकृतिः । स्त्री । शास्त्रान्मनु
ज्ञातविषयभोगहेतुरागप्रधानायां
राजस्यां प्रकृतौ । वैदिकनिषेधाति
क्रमेण स्वभावसिद्धरागवेषानुसारि
सर्वानर्थहेतुप्रवृत्तिहेतुभूतायां रा
जस्यां प्रकृतौ । विषयभोगप्राधान्ये
न रागप्रावल्यादासुरीत्वम् ।

आसुरीसम्पत् । स्त्री । असुररमणहेतु
भूतायां रजस्तमोमय्यां सम्पदि । अ
शुभवासनासन्ततैः यथा । दम्भोदर्पो
भिमानश्चक्रोधः पारुष्यमेव च । अज्ञा
नंचाभिजातस्य पार्थसम्पदमासुरी-
मिति । शरीरारम्भकाले पापकर्मभि

आस्कन्दि

रभिव्यक्ता मभिलक्ष्यजातस्य कुपुरुष
स्य दम्भाद्या अज्ञानान्तादोषा एव भव
न्ति न त्वभयाद्या गुणा इत्यर्थः ॥

आसेकः । पुं । आसेचने ॥

आसेक्यः । पुं । नपुंसकविशेषे ॥ तल्ल
क्षणीयया । पित्रोस्तु स्वल्पवीर्यत्वादा
सेक्यः पुरुषो भवेत् । स शुक्रं प्राप्य
लभते ध्वजोन्नतिमसंशयमिति ॥

आसेचनः । त्रि । अट्टसि कृति । असे
चनके । न आसिच्यते मनोऽत्र । पि
चक्षरणे । करणेति ल्युट् ।

आसेचनकम् । त्रि । असेचनके । आसे
चने ॥ संज्ञायां कन् । तदासेचनकं
तृप्तेर्नास्त्यन्तो यस्य दर्शनात् ॥

आसेदिवान् । त्रि । आसन्ने ॥

आसेधः । पुं । राजाज्ञया ऽवरोधे ।

आसेधनम् । न । पौनः पुन्ये ॥

आसेवा । स्त्री । स्वारसि क्त्वा प्रवृत्तौ ॥

आस्कन्दनम् । न । तिरस्कारे । रणे ॥
संशोधणे ॥ स्कन्दिर्गतिशोधणयोः
भावे ल्युट् ॥

आस्कन्दितम् । न । अश्वगतिविशेषे ।

उत्तेरितास्येवेगे ॥ स च सम्यग्गतिः ॥

आस्कन्दने । स्कन्देः स्वार्थण्यन्तात्
भावे क्तः । आस्कन्दः सञ्जातो ऽस्य ।

तारकादिस्त्वादितन्वा ।

आस्कन्दितकम् । न । आस्कन्दिते । अ

आस्तिका

श्वानां पञ्चमगतौ । उत्तेरिते । उप
करणे ॥

आस्तः । षि । क्षिप्ते ॥

आस्तरः । पुं । करिकम्बले । वस्त्राद्या
स्तरणे ॥

आस्तरणम् । न । हस्तिपृष्ठस्थितचित्र
कम्बले । प्रवेण्याम् । भूलङ्घ्रिभा
षा । आस्तीर्यते ऽनेन वा । स्तृञ् आ
च्छादने । कर्मणि करणे वा ल्युट् ॥

आस्तारकः । पुं । माषेण्डरीप्रभृति
खाद्यद्रव्यसिद्ध्यर्थं स्थालीस्थजलोप-
रिदीयमाने तृणादौ । यर इति-
भाषा ॥

आस्ताकः । पुं । यच्चीयदेशविशेषे । या
त्रिकानां संवाददेशे ॥ आगत्य स्तु
वन्त्यस्मिन् । टुञ् स्तुतौ । घञ् ॥

आस्तिकः । पुं । मुनिविशेषे । सतुजर
त्कारमुनेः पुत्रः । तत्पिता गर्भस्थं तं
ज्ञात्वा अस्तीत्युक्त्वा गत इत्यस्मा-
दास्तिकः । इति महाभारतम् ॥ आ
स्तीके ॥ त्रि । नास्तिकभिन्ने । वेद
प्रमाणवादिनि । अदालौ ॥ अस्तिप
रलोक इत्येवं मतिर्यस्य सः । अस्ति
नास्तिदिष्टमतिरिति अस्तीति निपा
तात् यद्वा वचनसामर्थ्या दस्तीत्या
ख्यातात् ठक् ॥

आस्तिकार्थदः । पुं । जनमेजयेराज्ञि ॥

आस्पद

आस्तिक्यम् । न । अद्यायाम् । आस्ति
कस्यकर्म भावो वा । पुरो० यक् ।
आस्तीकः । पुं । मनसा ुवे आस्तिक
मुनौ ।

आस्तीकजननी । स्त्री । मनसादेव्या
म् ॥

आस्था । स्त्री । आलम्बनायाम् । स्था
ने ॥ यत्ने । अपेक्षायाम् ॥ आस्था
न्याम् । आतिष्ठन्त्यस्याम् आस्थानंवा
। ष्टा० । आतश्चोपेत्यङ् । टाप् । ता
त्पर्येणवर्त्तने ॥

आस्थानम् । न । सभायाम् ॥ निवास
स्थाने । आतिष्ठन्त्यस्मिन् । ष्टा० अ
धिकरणे ल्युट् । यत्ने ॥

आस्थाननिकेतनाजिरम् । म । सभाम्
ण्डपाङ्गने ॥

आस्थानी । स्त्री । सभायाम् । आति
ष्ठन्त्यस्याम् । ष्टा० । अधिकरणे ल्युट्
। ङीप् ॥

आस्थानीधूर्त्तः । त्रि । सभाधूर्त्तः ॥

आस्थितः । त्रि । आरूढे । प्राप्ते ॥ आ
ङ्पूर्वात्तिष्ठतेर्गत्यर्थेतिक्तः । यति
स्यतीतीत्यम् । अङ्गीकृतवति ॥

आस्थितिः । स्त्री । आस्थायाम् । तात्
पर्येणवर्त्तने ॥

आस्पदम् । न । पदे । स्थाने । प्रतिष्ठा
याम् ॥ यथा । अनुवाद्यमनुष्णातु न

आस्फोटा

विधेयमुदीरयेत् । न ह्यलङ्कारास्पदं
किञ्चित्कुञ्चित् प्रतितिष्ठतीति ।
कृत्ये ॥ प्रभुत्वे ॥ दशमगृहे ॥ आ
पद्यते ऽस्मिन् । आत्मनः पदंस्थानं-
वा । आस्पदं प्रतिष्ठायामितिनिपा
तनात् सुट् ॥

आस्पन्दनम् । न । कम्पने । स्पन्दने ।
आस्फालः । पुं । हस्ति कर्णास्फालने ।
भलम्भलायाम् ॥

आस्फालनम् । न । ताडने । आटोपे
। प्रागसभ्ये ॥

आस्फुजित् । पुं । शुक्राचार्ये ॥

आस्फोटः । पुं । अर्कद्रुमे । शूरादेर्वा
ह्वादिशब्देः आस्फोटयति । स्फुटि
र् विकसने । अच् ॥

आस्फोटकः । पुं । खरोट इति भाषाप्र
सिद्धे शैलपीलौ ॥

आस्फोटनम् । न । मुद्रणे ॥ विकास
॥ वाह्वादिशब्दे । स्फुटने ॥ आ स्फुटे
ल्युट् ॥

आस्फोटनी । स्त्री । वेधनिकायाम् ।
मुक्तादिवेधिन्याम् ॥ आस्फुज्यते ऽन
या । स्फुटभेदनेचुरादिः । करणे-
ल्युट् ॥

आस्फोटा । स्त्री । नवमल्लायाम् । वनम
ल्लायाम् ॥ आस्फोटयति । स्फुटिर् ॥
पचाद्यच् ॥

आस्या

आस्फोटितम् । न । करास्फोटे ।

आस्फोटः । पुं । अर्कष्टचे ॥ कोविदा-

रे । भूपलाशष्टचे ॥ आस्फोटयति ।

स्फुटिर्० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ।

आस्फोटकः । पुं । अर्कपणे ।

आस्फोता । स्त्री । अपराजितायाम् ॥ व

नमल्याम् । सारिवायाम् । हापर-

मालीति गौडभाषाप्रसिद्धविवि-

शेषे । कुष्ठविपरोगनाशित्व मस्यगु-

णः ॥ टाप् ।

आस्माकः । त्रि । अस्मत्सम्बन्धिनि । यु

ष्मदस्मदोरितिपचोऽण् । तस्मिन्नणि

चयुष्माकास्माकौ ।

आस्यम् । न । मुखे । मुखमध्ये । त्रि ।

मुखमध्यभवे । आस्यन्दते अस्त्रादि

ना प्रस्रवति । आस्यन्दतेवा अन्ना

दिना द्रवीक्रियते । स्यन्दूप्रस्रवणे ।

अन्येभ्योपीतिङः । यद्वा । अस्यते व

र्णोऽयेन अस्यतेऽस्त्रासेऽस्मिन्वा । असु

चेपणे । कृत्त्यल्युट इति गत्यत् ।

आस्यपचम् । न । पद्मे ॥ आस्यमिवपचा

ग्यस्य ॥

आस्यलाङ्गलः । पुं । शूकरे ।

आस्यलोम । न । श्मश्रुणि ।

आस्यशुद्धिः । स्त्री । मुखस्यप्रकृतरस

त्वे ।

आस्या । स्त्री । स्थितौ । आसनम् । आ

आहतः

सउपवेशने । ऋहलोर्ण्यत् । बाहु

लकात् यग्वा ।

आस्यासवः । पुं । लालायाम् ।

आस्रपः । पुं । मूलनचचे ।

आस्रवः । पुं । क्लेशे । अनेकान्तवादि

नां पदार्थान्तरे । चक्षुरादीन्द्रियप

ञ्चकस्य यथास्वं प्रवृत्तौ ॥ वृत्तिः

पञ्चविकल्पा ध्रुवाध्रुवा चक्षुरादिव-

र्गस्य । यैषास्रवत्यजस्रंयतस्त तो

साविहास्रवः प्रोक्त इत्याहुः ।

आस्वादः । पुं । रसे । रसानुभवे ।

आस्वादवान् । त्रि । रसवति । स्वादु

युक्ते ।

आस्वादितः । त्रि । भुक्ते । लोढे ।

आह । अ । चेपे । नियोगे । दृढसम्भा

वने ॥ उवाचेत्यर्थे ॥ कालमात्रेनि

पातोयम् ॥

आहकज्वरः । पुं । नासाज्वरइतिप्रसिद्ध

नासारोगविशेषे । तल्लक्षणं यथा ।

तनुनारक्तशेथेन युक्तोनासापुटान्त

रे । गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणाह्या

हकज्वरइति ॥

आहतः । त्रि । गुणिते । ताडिते । मि

थोक्ते । मृषार्थके । वन्ध्यासुतोसी

त्यादिवचने । ज्ञाते ॥ पुं । आनके ।

ढक्कायाम् । न । पुरातनेवस्त्रे । नृ

तनेवस्त्रे । मृषार्थकवाक्ये । आधू

आहरः

रहिते । आहन्यतेस्म । हन० क्तः ॥
 आहतलक्षणः । वि । कृतलक्षणे । गुणैः
 प्रसिद्धे । आहतमभ्यस्तलक्षणयस्य ।
 आहरः । पुं । उच्छ्वासे । अन्तर्मुखश्वासे ॥
 आहरणम् । न । द्रव्याद्यानयने । अ-
 मानीते ।
 आहवः । पुं । युद्धे । यज्ञे ॥ आह्वानम्
 आहूयते ऽस्मिन्निति वा । ह्वेज्-
 स्पर्द्धायांशब्देच । आह्वियुद्ध इत्यप्स-
 म्प्रसारणश्च ।
 आहवनम् । न । यागे । आसमन्तात्
 जुहोत्यस्मिन् । ल्युट् ।
 आहवनीयः । पुं । यज्ञाग्निविशेषे । हो-
 मार्हे । आहुत्यधिकरणे । गार्हप-
 त्याग्नेरुद्धृत्यहोमार्थं योऽग्निः संस्क्रि-
 यते तस्मिन् । आहूयतेप्रीयते प्र-
 क्षिप्यते वा हविरच । कृत्यल्युट् इत्य-
 धिकरणे अनीयर् । यद्वा । आहवन-
 मर्हति । तदर्हतीति छः ॥
 आहाः । पुं । अभियोक्तारि । आजिही-
 तं । ओहाङ्गता । विच् । विश्वपा-
 वत्प्रक्रिया ।
 आहारः । पुं । द्रव्यगन्ताधः करणे । जे-
 मने । भोजने । चर्ष्यचोष्यलेह्यपे-
 यात्मके दृष्टफले । सात्त्विकराजस-
 तामसभेदात्त्रिविधे । आहरणम्
 हृज् । घञ् । यद्वा । आहरन्ति

आहितः

रसमस्मात् । अकर्त्तरिचेति मञ् ।
 आह्रियते इ० व्यु० असे । हारे ।
 आहरणे ।
 आहारसम्भवः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ।
 आहार्यम् । चि । आगन्तुके । आहर-
 णीये । आरोप्यमाणे । आहर्त्तुं
 योग्यः । हृज् । ऋहलोर्ण्यत् । पुं ।
 माण्योक्तौ भूषादिना रचिते व्यञ्जक-
 विशेषे ।
 आहार्यशोभा । स्त्री । कृत्रिमशोभा-
 याम् । चित्रभूषादिना कृतद्युतौ ।
 आहावः । पुं । निपाने । कूपसमीपे
 पञ्चादीनां जलपामाय प्रस्तरादि-
 निर्मिते जलाशये । खेल इति भाषा
 । आह्वाने ॥ युद्धे । विग्रहे । आहूयन्ते
 ऽच । ह्वेज्-स्पर्द्धायांशब्देच । निपा-
 नमाहाव इति ह्वेजः । सम्प्रसारण-
 मपप्रत्ययश्च निपाने निपात्यते ।
 आहिकः । पुं । पाणिनिमुनौ ॥ केतुग्रहे ।
 आहिण्डकः । पुं । निषादेन वैदेह्यांज-
 निते अन्त्यजविशेषे । अस्य च बन्ध-
 नस्थानेषु० बाह्यसंरक्षणा दाहिण्डि-
 कानामित्यौशनसेष्टित्तिरुक्ता । का-
 रावराहिण्डकयोः समानमातापि
 तृकत्वेपि वृत्तिभेदात् संज्ञाभेदः ।
 आहितः । चि । अर्पिते । निहिते ।
 न्यस्ते । स्थापिते । संपादिते । कृते ।

आहुल्य

यथा । आहितोजयविपर्ययोपिमे
 स्नाथ एव परमेष्ठिनात्वयेति रघु-
 वंशे रामं प्रतिभार्गववाक्यम् । आधी-
 यतेस्व । उधाञ्० क्तः । दधातेर्हिः ।
 आहितलक्षणः । चि । सौन्दर्यादिगुण
 विशिष्टे । गुणैः प्रतीते । प्रस्थातगु-
 णे । आहितानिलचरणानि यस्मिन् ॥
 आहिताग्निः । पुं । अग्निहोषिणि । सा
 ग्निके ॥ आहितः अग्निर्येन । बाहि
 ताग्न्यादिः ।
 आहितुण्डकः । त्रि । व्यालगाहिणि ।
 अहेस्तुण्डं मुखं तेन दीव्यति । तेन
 दीव्यतीति ठक् ॥
 आहुकः । पुं । उग्रसेने ।
 आहुतम् । न । भूतयज्ञे । पञ्चमहा-
 यज्ञान्तर्गतन्ययज्ञे । त्रि । हुतव-
 स्तुनि । समिधादिहविर्भिराभिमुख्ये
 नहुते ।
 आहुतिः । स्त्री । देवयज्ञे । होमे । देव
 मुद्दिश्यमन्त्रोच्चारणपूर्वकामौ ह-
 विर्निक्षेपे । तत्रविशेषो यथा । अले
 रूक्षेसस्फुलिङ्गेबामावर्त्ते भयानके
 । आर्द्रकाष्ठैः समुत्पन्ने फुत्कारवति
 पावके । कृष्णार्चिषि सुदुर्गन्धे तथा
 लिहतिमेदिनीम् । आहुतिं जुहु
 याद्यस्तु तस्यनाशोभवेद्भ्रुवमिति ॥

आहुल्यम् । न । तरवट इ० काश्मीरा-

आहोस्वि

दिषु प्रसिद्धेषुपविशेषे । काञ्चनपु
 ष्ये । शिन्वीफले ।
 आहूतः । त्रि । कृताह्वाने । ह्वयतेः
 कर्मणिक्तेसम्प्रसारणदीर्घौ ।
 आहूतसम्प्रवः । त्रि । प्रलयकालपर्य
 न्ते । आहूतस्य विश्वस्य सम्प्रवःसखि
 ले सम्यक् प्रवर्तनं यच्च ।
 आहूतिः । स्त्री । आह्वाने । आहुपूर्वात्
 ह्वेजः स्त्रियांतिन्निति भावेक्तिम् ।
 सम्प्रसारणम् ।
 आहृतः । चि । आनीते ।
 आहेयम् । त्रि । अहिसन्निधिविज्ञास्थ्या
 दौ ॥ अहौभवम् । दृतिकुचीस्थ्या
 दिनां ढक् । स्त्री । आहेयी ।
 आहो । अ । मन्त्रे ॥ विकल्पे । विचारे
 । आहन्ति । हस्तेर्डा मन्त्रयः ।
 आहोपुरुषिका । स्त्री । दर्पोत्थात्मस-
 भावनायाम् । आत्मनि शक्त्याविष्कर
 णे । अहो अहम्युषः । शुष्पुपेतिस
 मासः अहोइति अहमित्यर्थे । मयू
 रथ्यंसकादित्वाद्वासमासः । अहोपु
 रुषस्यभावः मनो० वुञ् । आहोपुरुषि
 कादर्पाद्यास्यात् सम्भावनात्मनीत्य-
 मरः ।
 आहोस्वित् । अ । विकल्पे । आहो ।
 आहो चस्वित्च ।
 आहुः । पुं । अह्नां समूहे । खण्डिका

दिक्षा दक्ष् । अङ्गष्टखोरेवेति नित्यमा
द्विलोपोन ।

आङ्गिकः । दिननिर्वर्त्ये । दिनसाध्ये ।
दिनसम्बन्धिनि । न । प्रकरणसम्
हे । ग्रन्थभागे । भोजने । निष्पत्ति
यायाम् । अङ्गानिर्वृत्तम् । तेननि
र्वृत्तमिति ठक् । आङ्गिकश्च नित्यसम्बन्धा-
न्तं भवति ।

आह्लादः । पुं । मेघप्रव्हे । स्तनने ।
आह्लादः । पुं । आनन्दे । हर्षे ।
आह्लादितः । त्रि । आनन्दिते । हृष्टे ।
आह्लादयः । पुं । नामनि । आह्लादयति-
इत्याह्लादः । आतोनुपसर्ग इति के
प्राप्ते कविधौ सर्वत्रप्रसारणिभ्योड
इतिडः । तैर्यायते प्राप्यते । या० ।
घञर्थेकः ॥

आह्ला । स्त्री । नामनि । संज्ञायाम् ।
आह्लातमाह्ला । आतश्चोपसर्ग
इत्यड् ॥

आह्लातम् । न । आवाहने । आका
रणे । हृतौ ॥ नामनि । आङ्पूर्वा
त् ह्रस्वो ल्युट् ।

इः

इ । अ । भेदे । रघोक्तो । अपाकरणे ॥

इक्षुः

अनुकम्पायाम् । खेदे ॥ सम्बोधने ।
जुगुप्सायाम् ॥ विस्मये । प्रत्यक्षस
न्निधाधितिकश्चित् ।

इः । पुं । कामदेवे । मदने । इकारे ।
इकटः । पुं । वंशाङ्कुरे ।
इकटः । पुं । तृणविशेषे । बहुमूले ।
इक्षुवः । पुं । इक्षुमात्रे । इतिशब्दरत्ना
वली ॥

इक्षुणिका । स्त्री । अनिष्टौ ।

इक्षुः । पुं । ईश इतिस्वनामप्रसिद्धेरसा
ले । मधुतृणे । गुडतृणे । असिपत्रे । मृ
त्पुष्पे । अश्वगुणाः । इक्षुबोरक्तपि
त्तघ्रावल्याष्टव्याः कफप्रदाः । स्वादु
पाकरसाः क्षिग्धागुरवोमूत्रलाहिमाः
॥ अस्यभेदाः । पौण्ड्रकोभीरुक्श्चा
पिबंशकः शतपौरकः । कान्तारस्ता
पसेक्षुसकाण्डेक्षुः सूचिपत्रकः । नै
पालोदीर्घपत्रचनीलपोरोशकोश-
कृत् । इत्येताजातयस्तेषांगुणावो
धायथास्थलम् ॥ वालक्षुः कफकु
र्यान्मेदोमेहकरश्चसः । युषातुवा
तहृतस्वादुरीषक्षीक्ष्णश्चपित्तनुत्
। रक्तपित्तहरोवृद्धः क्षतहृदलघीर्य-
कृत् । मूलेतुमधुरोत्थं मध्ये पिं-
मधुरः स्मृतः । अग्रेग्रन्थिषुचक्षेयइ
क्षुः पटुरखोजनैः ॥ * ॥ दन्तनिष्पी

डितस्येक्षोरसः पित्तास्रनाशनः ॥

इक्षुग

शर्करासमवीर्यः स्याद्विदाहीकफ-
प्रदः । मूलाग्रजन्तुग्रन्थ्यादिपीडन-
न्मलसङ्करात् । किञ्चित्कालंविधृ-
त्प्याचविकृतिंयाति यान्त्रिकः । स-
स्माद्विदाहीविष्टभीगुरुः स्याद्यान्त्रि-
कोरसः । रसः पर्युषितोनेष्टोद्य-
त्नोवातापहोगुरुः । कफपित्तकरः
शोषीभेदनस्यातिमूचलः । * । प-
कोरसोगुरुः क्षिग्धः सुतीक्ष्णः कफवा-
तनुत् । गुल्मानाहप्रशमनः किञ्चित्
पित्तहरः स्मृतः । * । इक्षोर्विकारा-
स्तृट्दाहमूर्च्छापित्तासूनाशनाः ।
गुरुवोमधुरावल्याः क्षिग्धावातहराः
सराः । वृष्यामोहहराः शीतावृंह-
णाविषहारिण इति ॥ इष्यते । इषइ-
च्छायाम् । इषेः क्लुः । षठोः कः सि-
। आदेशप्रत्यययोः । कषयोगेक्षः
। अस्य विकाराः । खसीकाफाणित
गुडखण्डमस्यखंडिकासिताः । निम्न-
खालवशेतयाः शीतवीर्यायथोत्तर-
मिति ॥ कोकिलाक्षष्टचे ।

इक्षुकाण्डः । पुं । मुञ्चे । काशतृणे ॥

इक्षुकुट्टकः । पुं । गौडिके । इक्षून्कुट्ट-
यति । कुट्टच्छेदने । कुन्शिल्यसं-
क्षयोरपर्वस्यापि ॥

इक्षुगन्धः । पुं । काशतृणे । क्षुद्रगो-
क्षुरे ।

इक्षुय

इक्षुगन्धा । स्त्री । कोकिलाक्षे । कोष्टग-
म् । शुक्लविदार्याम् । कृष्णभूमिकृ-
ष्णाण्डे । काशे । गोक्षुरे । इक्षुग-
न्धइषगन्धोऽस्याः । वा इक्षुः गन्धो
ऽस्याः । इक्षुशब्दस्तन्मन्धसदृशे गौणः ।
इक्षुगन्धिका । स्त्री । भूमिकृष्णाण्डे । इ-
क्षुगन्धैव ।

इक्षुजः । पुं । फाणितादिषु । फाणित-
श्चैवमत्यण्डीगुडः खण्डकमेवच ।
सितासितोपलाचैतेषड्भेदाइक्षुजा-
मताः ।

इक्षुतुल्या । स्त्री । आनाखुइतिगौड-
भाषाप्रसिद्धे तृणविशेषे । इक्षुवालि-
कायाम् ।

इक्षुदर्भा । स्त्री । तृणविशेषे । तृणप-
त्रिकायाम् । सुदर्भायाम् ।

इक्षुनेत्रम् । न । इक्षुमूले ।

इक्षुपत्रः । पुं । जुन्धरीजुवार इति च
प्रसिद्धेधान्ये । यावनाले ।

इक्षुमः । पुं । शरतृणे ॥

इक्षुवालिका । स्त्री । तालमखाखाइ-
तिप्रसिद्धे क्षुरके । इक्षुवालिकायाम् ।
काशे ।

इक्षुमती । स्त्री । सरिद्धिशेषे ।

इक्षुमूलम् । न । मोरटवे । वा । नेचेवृक्षे ।

इक्षुयन्त्रम् । न । कोलहू वेल्ना इति-
चप्रसिद्धे इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे ॥

इक्ष्वाकुः

इक्षुयोनिः । पुं । पुण्ड्रकेयौ ।

इक्षुरः । पुं । गोक्षुरे । तालमखाणा
इतिभाषाप्रसिद्धे कोकिलाक्षे । का
शे ॥ इक्षुम् इक्षुगन्धं राति । रादाने
। आतेनानुपेतिकः ।

इक्षुरकः । पुं । कोकिलाक्षच्छे । स्थूल
शरे । काशतृणे ॥

इक्षुरसः । पुं । काशतृणे ।

इक्षुरसकायः । पुं । गुडे ।

इक्षुरसोदः । पुं । इक्षुसमुद्रे ।

इक्षुवल्ली । स्त्री । } चीरकन्दे । चीर
इक्षुवल्ली । स्त्री । }
विदार्याम् । सिराले इति हिमगिरि
भाषा ।

इक्षुवाटिका । स्त्री । } पुण्ड्रके ।
इक्षुवाटी । स्त्री । }

इक्षुवेष्टनः । पुं । भद्रमुञ्जे ।

इक्षुशरः । पुं । काशे ।

इक्षुशाकटम् । न । इक्षुक्षेचे । इक्षूणां
भवमं क्षेचम् । भवने क्षेचेशाकटशा
किनौ ।

इक्षुशाकिनम् । न । इक्षुशाकटे । शा
किनः ।

इक्षुसारः । पुं । गुडे ।

इक्ष्वाकुः । पुं । वैवस्वतमनुपुत्रे । सतु
सत्ययुगे अयोध्यायां सूर्यवंशीयआ
दिराजः । स्त्री । कटुतुल्याम् । इ

इक्षुदः

क्षुमाकरोति । मितद्वादित्वाट् डुः
॥ इक्षुइतिशब्दमकति । अकगतौ ।
वाहुलकादुग्रा ॥

इक्ष्वारिः । पुं । } काशतृणे ।
इक्ष्वालिकः । पुं । }

इक्ष्वालिका । स्त्री । इक्षुतुल्यायाम् ।

इक्षुः । पुं । अङ्गुते । ज्ञाने । जङ्गमे ।
इक्षिते । इक्षनम् । इगिगतौ । घञ्
। इक्षतिवा । पचाद्यच् ।

इक्षुना । स्त्री । संज्ञायाम् ॥

इक्षितम् । न । हङ्गतेभावे । चेष्टाया
म् । अभिप्रायसूचकेवचनस्वरादौ
शरीरव्यापारे । आकारे । अभिप्रा
यानुरूपचेष्टाविष्करणे । इक्षनम् ।
इगि० क्तः । इक्षिताकाराभ्याश्च भा
वज्ञानमिच्छादौ तु गोवलीवर्द्धन्या
येन इक्षितं चेष्टितम् आकारो मुख
रागादिरित्यभियुक्ताः ॥ गमने ।

इक्षितक्षः । त्रि । भावक्षे ॥ इक्षितं जा
नाति । क्षा० आतइति कः । नही
क्षितज्ञोऽवसरेऽवसीदति ।

इक्षुदः । पुं । इक्षुदीष्टचे । इंगुआ हिं
गोटा इति च० प्रसिद्धे तापसतरौ ॥
इक्षुद्यति । दोअवखण्डने । आते
नपेतिकः । पृ० । इक्षुदः कुष्ठभूतादि
ग्रहत्रणविषकृमीन् । हन्त्युष्णः श्वित्र
शूलप्रस्तिकः कटुपाकवान् ।

इच्छा

इङ्गुदी । स्त्री । तापसतरौ । तनुपवे । विषकण्ठे । तैलफले । हिङ्गोटा इतिभाषा ॥ इङ्गुदाज्जातेरिति-
ङीष् ॥

इङ्गुलः । पुं । } इङ्गुदस्यार्थे ॥
इङ्गुली । स्त्री । }

इङ्गेजः । पुं । लङ्गुजजने । लेङ्गुजे ॥ यथा । पूर्वाम्नाये नवशतंपडशीतिः प्रकीर्तिताः । फिरङ्गभाषयामन्त्रा स्तेषांसंसाधनात् कलौ । अधिपाम ण्डलानाञ्च सङ्गमे ष्वपराजिताः । इङ्गेजा नवषट्पञ्चलेङ्गुजाश्चापिभा विन इतिमेकतन्त्रे २३ प्रकाशः ॥

इच्छकः । पुं । रुचके । टावानेव इति गौडभाषाप्रसिद्धे । वि । इच्छायुक्ते ॥

इच्छा । स्त्री । मनोधर्मविशेषे । वाञ्छा याम् । लिप्सायाम् ॥ सुखे तत्साधने चेदंमे भूयादिति स्पृहात्माचित्तिवृत्तिः कामइति रागइतिचोच्यते ॥ न्यायमते अस्याः कारणम् । निदुःखत्वे सुखे चेच्छातजज्ञानादेवजायते । इच्छातुतदुपायेस्यादिष्टोपायत्वधीर्यदि चिकीर्षाकृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छातुयाभवेत् । तदेतुः कृतिसाध्योष्टमाधनत्वमतिर्भवेत् ॥ अस्याः प्रतिबन्धः । वलवद्विष्टहेतुत्वमतिः स्यात् प्रतिबन्धिकेति भाषापरिच्छे

इज्याशी

दः ॥ एषणमिच्छा । इच्छेतिस्त्रुचेण इषेः शप्रत्ययेनिपातितः ॥

इच्छावती । स्त्री । धनादीच्छायुक्तायां स्त्रियाम् । कामुकायाम् ॥ इच्छास्य स्याः । मतुप् ॥

इच्छावसुः । पुं । कुवेरे ॥

इच्छितः । वि । वाञ्छिते ॥ इच्छासं जाताऽस्य । ता० इतच् ॥

इच्छुः । वि । इच्छाविशिष्टे । आकाङ्क्षा युक्ते ॥ इच्छाशीले ॥ इच्छतितच्छी लः । इषइच्छायाम् । विन्दुरिच्छुरितिसाधुः ॥

इज्जलः । पुं । हिज्जलवृत्ते । निचुले ॥ एति । इण० । क्तिप् तुक् । इत् जल मस्य ॥

इज्याः । पुं । सुरगुरौ । वृहस्पतौ ॥ पृथ्यनक्षत्रे ॥ श्रीहरौ ॥ येयजन्तिमखैः पुण्यैर्देवतादीन् बहूनपि । आत्मानमात्मनानिष्ठं विष्णुमेवयजन्ति ॥ इतिहरिवंशः ॥ वि । पूज्ये ॥ श्रीगुरौ ॥ इज्याऽस्यास्ति । अर्शआद्येच ॥

इज्या । स्त्री । दाने ॥ अध्वरे ॥ अर्चीयाम् ॥ सङ्गमे ॥ गवि ॥ कुट्टन्याम् ॥ यजनम् । यजदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । व्रजयज्योर्भावेक्यप् । वाचि स्वपीत्यादिनासम्प्रसारणम् । टाप् ॥

इज्याशीलः । पुं । यायजूके । पुनः पुनः

इतः

यज्ञकर्त्तरि॥ इज्याशीलमस्य॥ इज्यां
शीलति शीलयति वा॥ शीलसमाधौ
। शीलिकामिभक्ष्याचा॥ श्योण इति
णः॥

इच्चाकः॥ पुं॥ इचला मोचाचि उडो
इति गौडभाषा प्रसिद्धे मस्यविशेषे॥
इट्चरः॥ पुं॥ षण्डे॥ गोपतौ॥ एषण
म्॥ इट्॥ इष० क्तिप्॥ इषाचरति
। पचाद्यच्॥

इडविडा॥ स्त्री॥ पुलस्त्यभार्यायाम्॥
इडा॥ स्त्री॥ इच्चाकोस्तनयायाम्॥
वुधग्रहस्यभार्यायाम्॥ गवि॥ सौर
भेय्याम्॥ वचने॥ भूमौ॥ वसुमत्त्या
म्॥ स्वर्गे॥ नाडीविशेषे॥ वाममु
क्ताधःस्थाधनुर्वेक्ताधामनासापर्यन्त-
गताया नाडीमेडेच्युच्यते॥

इडाचिका॥ स्त्री॥ गन्धोल्याम्॥ वर
य्याम्॥ ततैयावरडै भिरडचिमडी
इत्यादिभाषाप्रसिद्धायाम्॥

इडावक्तरः॥ पुं॥ संवत्सरे॥

इडिका॥ स्त्री॥ भूमौ॥ इडैव॥ स्वार्थे
कः॥ इत्त्वम्॥

इडिकः॥ पुं॥ वमच्छगले॥ इति हेमच
न्द्रः॥

इडुक्तरः॥ पुं॥ संवत्सरे॥

इत्॥ अ॥ इत्यमेव॥

इतः॥ त्रि॥ गते॥ स्मृते॥ इण्० गत्य

इतः

र्थे तितः॥ प्राप्ते॥ ज्ञाते॥ सतेः क
र्त्तरितः॥

इतरः॥ त्रि॥ अन्यस्मिन्॥ पामरे॥ नी
चे॥ तरणंतरः॥ त० कृदोरप्॥ एः
कामस्यतरः॥ इनाकामेन तीर्यते
वातरतिवा॥ पचाद्यच्॥ यदा॥ इतंग
मनं करोति॥ तत्करोतीति णिच्॥
यदा॥ इतेन ज्ञानेन चीयते॥ प्रातिप
दिकाद्वाच्चर्थ इति णिच्॥ बाहुलका
दरः॥ यदा॥ इदृच्यव्ययमपकर्षे॥ द्वि
वचनेति तरप्॥ द्रव्यप्रकर्षत्वान्नाम्॥

इतरविशेषः॥ पुं॥ अन्यप्रभेदे॥

इतरेतरम्॥ त्रि॥ अन्योन्यस्मिन्॥ पर
स्परे॥

इतरेतरयोगः॥ पुं॥ संहत्यप्राधान्ये चा
र्थविशेषे॥ यथा॥ प्रचक्षन्त्यग्रोधश्च
प्रक्षन्त्यग्रोधौ॥ धवश्च खदिरश्च पलाश
श्च धवखदिरपलाशाः॥

इतरेतराग्रयः॥ पुं॥ इतरेतरयोगाग्र
ये॥

इतरेद्युः॥ अ॥ अन्यदिने॥ इतरस्मिन्न
हनि॥ सद्यः परुत् परार्थे षम इत्या

दिना इतरशब्दादेद्युस् प्रत्ययः॥
इतज्वेतश्च॥ अ॥ अनियतादिगठे॥

इतस्ततः॥ अ॥ अचतच॥

इतः॥ अ॥ अपादानार्थे॥ पञ्चम्यर्थ॥ अ
स्मात्॥ पञ्चम्यास्तसिख् इदमइण्॥

इत्कटः

इति । अ । हेतौ । प्रकाशने । निदर्श
ने । प्रकारे । परकृतौ ॥ अनुकर्षे ।
समाप्तौ । प्रकरणे । स्वहूपे । सा
न्निध्ये । विवक्षानियमे । मते ॥
प्रत्यक्षे ॥ अवधारणे । व्यवस्थायाम् ।
विवक्ष्यमाणे ॥ परामर्शे । माने ।
इत्यमर्थे । एवमर्थे । प्रकर्षे । उक्त
क्रमे । एति अयतिवा । इण् । क्ति
च् ।

इतिकथः । त्रि । अपार्थवाच्चि । अश्रद्धेये ।
नष्टे । इतिइत्यम्कारेण कथायस्य ।
इतिकर्तव्यता । स्त्री । कल्पे । पदुतौ ॥
इतिह । अ । उपदेशपारम्पर्ये । ऐतिह्ये ॥

इति एवम् ह किल ।

इतिहा । अ । पारम्पर्यप्राप्तोपदेशे ॥
इतिहासः । पुं । पूर्वोक्तकथायाम् ॥ पुरा
वृत्ते । व्यासादिप्रणीते पुरावृत्तप्र-
काशनि भारतादिग्रन्थे । धर्मार्थका
ममोक्षाणां सुपदेशसमन्वितम् ।
पूर्ववृत्तकथायुक्त मितिहासंप्रचक्ष-
ते । इतिस्मृतिः । इतिहइतिपारम्प-
र्योपदेशेऽयम् । स आस्तेऽस्मिन्सः ।
आसः । हलश्चेति घञ् ।

इतिहासपुराणम् । न । आद्यवर्णब्राह्म-
णभागे ॥ प्रसिद्धयोरितिहासपुराण-
योः ।

इत्कटः । पुं । ओकडा इति गौडभाषा

इदम्

प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । बहुमूले । खर
च्छदे ।

इत्किन्ना । स्त्री । रोचमायाम् । गन्धद्र-
व्यविशेषे ।

इत्यम् । अ । एवम्प्रकारे । अनेन एतेन
वा प्रकारेणोक्त्यर्थे इदमस्यमुप्रत्ययः
। एतेतौरथोरितिइदादेशः ॥

इत्यम्भूतः । चि । एवम्प्रकारसमे । क-
ञ्चित् प्रकारं प्राप्ते । इममेतंवा प्रका-
रमापन्नः । द्वितीयास्तादपिथमुः ।
तथाच सौत्रोव्यवहारः । लक्षणेत्यम्भू-
तास्यानेत्यादिः । एतेन कथम्भूतो
व्याख्यातः ।

इत्या । अ । इत्यमर्थे । अनेन एतेनवा
प्रकारेणोक्त्यर्थे प्रकारवचने थाल् ।
इत्थः । त्रि । गम्ये ॥

इत्था । स्त्री । शिविकायाम् । ईयते ।
नया । इण् । संज्ञायांसमजैतिक्यप् ।
इत्वरः । त्रि । कूरकर्मणि । पथिके ।
दुर्विधे । नीचे । पुं । पण्डे । एति
तच्छीलः । इण् । इण् न गजिसंति
भ्यः करप् ।

इत्वरी । स्त्री । अभिसारिकायाम् । अ-
सत्त्याम् । एतितच्छीला । इण् । क-
रप् । टिट्ढेतिङीप् ।

इत्त्वा । स्त्री । गन्त्याम् ।

इदम् । चि । पुरोवर्तिनि । दृश्येचराच

इध्मम्

रात्मके जगति । सन्निकर्षे । सन्नि
धानादनन्तरोक्तमिदमेविषयः । ए
ति । इण्गुतौ । इण्ः इमुगितिदश
पादीवृत्तिः । इन्दति । इदिपरमै-
श्वर्ये । इन्देः कमिर्नलोपश्चेतिदीप्ति
तः । पुं । प्रथमैकवचने । अयम् ।
तथैतद्देशकालादौ दृष्टोयमितिकी
र्त्यते । स्त्री । प्रथमैकवचने । इयम् ।

इदङ्कार्या । स्त्री । दुरालभायाम् ।

इदानीम् । अ । सम्प्रत्यर्थे । वाक्याल
ङ्कारे । अस्मिन्काले । दानीञ्च ।
इदमिदम् ।

इदानीन्तनः । चि । आधुनिके । सम्प्र
तिजाते । इदानीम्भयः । सायञ्चिर
मिच्छादिनाद्युः ।

इदावत्सरेः । पुं । संवत्सरादिपञ्चान्तर्ग
तवत्सरविशेषे ।

इदुम् । न । आतपे । दीप्ते । आश्वर्ये
। चि । निर्मले । वर्द्धिते । जिहन्धी
दीप्तौ । जीतः कइतिवर्त्तमानेकः ।

इदुशसनः । चि । अग्रतिहताच्चे ।

इद्वा । अ । प्राकाशे । समिदुमिदुशम
होददासि ।

इध्मम् । न । समिधि । अग्निसन्दीपन
काष्ठे । इध्यते अग्निरनेन । जिहन्धी०

। इषियुधीतिमक् । अनिदितामिति
नलोपः ।

इन्दुः

इनः । पुं । अर्के । सूर्ये । पत्न्यौ । प्रभौ
। नृपभेदे । एति ईयतेवा । इण्० ।
इण्पिञ्जितिनक् ॥

इनानी । स्त्री । वटपत्रीवृत्ते ॥

इन्दम्वरम् । न । इन्दीवरे । नीलोत्पले ॥

इन्दिन्दिरः । पुं । भ्रमरे । पटपदे ॥

इन्दिरा । स्त्री । श्रियाम् । लक्ष्म्याम् ।

इन्दिरामन्दिरम् । न । विष्णौ । इति
राजवल्लभः ॥

इन्दिरालयम् । न । पट्टे ॥ इन्दिरायाआ
लयः । क्लीबत्वमभिधानात् ॥

इन्दिरावरम् । न । नीलोत्पले । इन्दि

रायावरम् प्रियमिष्टमितियावत् ॥

इन्दिवरम् । न । नीलोत्पले । इन्दति-

। इदिपरमैश्वर्ये । इगुपधात् किदि-

ति इन् । इन्दिः लक्ष्मीः तस्याः वर

मिष्टम् ॥

इन्दीवरम् । न । कुवलये । नीलाम्भो-

जे । इन्देरिन्नन्तात् कृदिकारादिति

डीष् । इन्दी लक्ष्मीस्तस्याः वरमि

ष्टम् ॥

इन्दीवरिणी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

इन्दीवरी । स्त्री । शतमूल्याम् । शता

वर्थाम् । इन्दीवरमस्त्यस्याः । अर्श-

आद्यच् । गौ० । डीष् ॥

इन्दुः । पुं । चन्द्रमसि । कर्पूरे ॥ मृग-

शिरोनक्षत्रे । एकाङ्के । उनत्ति अ-

इन्दुले

मृतरसेन सर्वाभिमूर्ध्वक्लिन्नां करो
ति । उन्दीक्लेदने । उन्देरिच्चादेशश्च
त्युः ॥

इन्दुकः । पुं । अश्रमन्तकवृक्षे ॥

इन्दुकमलम् । न । सितोत्पले ॥

इन्दुकलिका । स्त्री । केतक्याम् ॥

इन्दुकान्तः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ ॥ इ
न्दुःकान्तोऽस्य ॥

इन्दुकान्ता । स्त्री । रजन्याम् ॥ इन्दुःका
न्तोयस्याः ॥

इन्दुचयः । पुं । अमावास्यायाम् ॥

इन्दुजनकः । पुं । समुद्रे ॥ इदोः जनकः ॥

इन्दुजा । स्त्री । नर्मदायाम् । सोमो
द्भवायाम् ॥

इन्दुपुचः । पुं । वृधग्रहे ॥ इन्दोः पुचः ॥

इन्दुपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति
विषलाङ्गलिया इति च गौडभाषा-
प्रसिद्धे कलिकारीवृक्षे । स्वर्णपुष्पा
याम् ॥

इन्दुभम् । न । मृगशिरानक्षत्रे ॥

इन्दुभा । स्त्री । कैमुद्याम् । ज्योत्स्ना-
याम् ॥

इन्दुभृत् । पुं । शिवे ॥ इन्दुं विभर्ति । उ
भृज् ० । कृप् ॥

इन्दुमती । स्त्री । पूर्णिमायाम् ॥

इन्दुरत्नम् । न । मुक्तायाम् ॥

इन्दुलेखा । स्त्री । अमृतायाम् । गुडू

इन्द्रकु

चाम् ॥ सोमलतायाम् ॥ शशिनः क
खायाम् ॥ यमानिकायाम् ॥ इन्दो
र्लेखेव ॥

इन्दुलोहकम् । न । रौप्ये ॥

इन्दुवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् । गुडू
चाम् ॥

इन्दुव्रतम् । न । चान्द्रायणे ॥

इन्दूरः । पुं । मूषिके ॥

इन्द्रः । पुं । देवराजे । पुरन्दरे । शक्रे ॥

अन्तरात्मनि । परमेश्वरे ॥ इन्द्रोमा

याभिः पुरुषैर्षयते इति श्रुतौ परमे

श्वरस्य प्रकरणात् ॥ आदिष्वविशेषे

॥ कुटजवृक्षे । रात्रौ । भारतवर्षोप

दीप विशेषे ॥ षण्मात्रस्य चतुर्थे ॥ ॥ ॥

प्रभेदे ॥ ज्येष्ठानक्षत्रे ॥ विष्कम्भादि

षु षड्विंशयोगे ॥ तच्च जातस्य फलम्

। प्रतापशीलो वलवान् गुणज्ञः स्नेहा

धिकः श्रीकमलाभ्युपेतः । किलेन्द्र

योगो यदि जन्मकाले महेन्द्रतुल्यः पु

रुषः प्रसन्न इति ॥ इन्दति । इदि ०

। ऋज्वेन्द्रेत्यादिनारन् ॥

इद्रकम् । न । सभागृहे ॥ इति हेम

चन्द्रः ॥

इन्द्रकीलः । पुं । हिमवतो दक्षिणे कुला-

न्तपीठसन्निहिते द्विविशेषे ॥ मन्दर

पर्वते ॥

इन्द्रकुञ्जरः । पुं । ऐरावते ॥ इन्द्रस्य कु

इन्द्रजि

श्वरः ।

इन्द्रकोषः । पुं । मण्डके । खट्वायाम् ।
इन्द्रगोपः । पुं । तीज इति वीरबहुट्टी
इतिच भाषाप्रसिद्धे वर्षाभवरक्तवर्ण
कीटे । शक्रगोपे । अग्निके । इन्द्रो
गोपोऽस्य ।

इन्द्रचन्दनम् । न । हरिचन्दने ॥
इन्द्रचिर्मिटी । स्त्री । लताविशेषे । यु
ग्मफलायाम् । दीर्घवृन्तायाम् ॥
इन्द्रच्छदः । न । सहस्रगुच्छे हारे ॥
इन्द्रजालम् । न । कुहके । जाले । कु
हृतौ । मन्त्रौषधादिना यथास्थित
स्यवस्तुनेऽन्यथाप्रत्यायने । माया
कर्मणि । भानुमतीषाखेल इतिभा
षा ॥ घृदास्तु । एतस्मात्किमि वेन्द्र
जालमपरं यज्ञर्भवासस्थितंरेतश्चे-
तति हस्तमस्तकपदप्रोङ्गतनानाङ्कुर
म् । पर्यायेण शिशुत्वयौवनजरावे
षैरनेकैर्वृतं पश्यत्यात्तिशृणोतिजि
घृतितयागच्छत्ययागच्छतीत्या-
हुः ॥ इन्द्रेण योगविशेषेण जालम् ॥
चुद्रोपायविशेषे ॥

इन्द्रजालिकः । पुं । कुहककारिणि ।
शैभिके । भानुमती इतिभाषा ॥
इन्द्रजित् । पुं । रावणात्मजे । मेघना
दे । इन्द्रमजैषीत् । जि० । क्षिप्तु
कौ ।

इन्द्रपु

इन्द्रजिद्विजयी । पुं । लक्ष्मणे ॥

इन्द्रतूलम् । न । आकाशेउट्डीयमा-
नेसूचे । ग्रीष्महासे । वंशकफे ॥

इन्द्रतूलकम् । न । इन्द्रतूले ॥

इन्द्रदारु । न । देवदारुणि ॥

इन्द्रदिक् । स्त्री । पूर्वदिशि ॥

इन्द्रद्युम्नः । पुं । ऋषिविशेषे । भास्त्रवे
ये । नृपतिविशेषे ॥

इन्द्रद्रुः । पुं । अर्जुनवृक्षे । कुटजवृक्षे ॥
इन्द्रस्यद्रुः ॥

इन्द्रधनुः । न । वक्त्रीभूतेरोचिते । शक्र
धनुषि ॥ रविकिरणा बहुवर्णावाते
नविलोडितानभसि । शक्रायुधसंस्था
नादृश्यन्ते तत्तुइन्द्रधनुः ॥

इन्द्रध्वजः । पुं । राज्ञादृप्यर्थं क्रियमा
णे उत्सवविशेषे । शक्रध्वजे ॥ यथो
क्तंभविष्योत्तरपुराणे । एवंयः कुरुते
यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर । पर्जन्यः
कामवर्षास्यात्तस्मिन् राज्येनसंशय
इति ॥

इन्द्रनीलः । पुं । पन्ना इतिभाषाप्रसि
द्धे मरकतमणे ॥ क्षीरमध्येक्षिपेन्नी
लंक्षीरश्चेन्नीलतांजयेत् । इन्द्रनी
लमितिख्यातमितिपरीक्षा ॥

इन्द्रपुष्पा । स्त्री । लाङ्गलिकीवृक्षे । वि
पलाङ्गला इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥

इन्द्रपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गलाइति

इन्द्रलु

गौड भाषा प्रसिद्धे कलिकारीवृत्ते ॥
इन्द्रप्रस्थः । पुं । न । युधिष्ठिरनिर्मितेपुरे
त्तमे । वज्रराजधान्याम् । पार्थनग
रे ॥ दिल्ली इतियवनभाषा ॥

इन्द्रप्रहरणम् । न । पवौ । वज्रे ॥ इन्द्र
स्यप्रहरणम् ॥

इन्द्रभम् । न । ज्येष्ठानक्षत्रे ॥

इन्द्रभूतिः । पुं । अर्हतांगणाधिपभेदे ॥

इन्द्रभेषजम् । न । शुण्ठ्याम् ॥

इन्द्रमहकामुकः । पुं । कुकुरे ॥

इन्द्रयवः । पुं । न । इन्द्रजै इतिभाषा
प्रसिद्धेतित्तवीजविशेषे । कलिङ्गे ।
भद्रयवे । कुटजबीजे ॥ ऐन्द्रयवञ्चि
दोषमसङ्गाहि कटुशीतलम् । ज्व
रातिसाररक्तार्शः कृमिबीसर्पकुष्ठनु
त् । दीपनगुदकीलास्त्रवातास्त्रश्ले
ष्मशूलजित् । यवाकारबीजत्वात् य
वम् । इन्द्रसंज्ञस्यवृक्षस्य यवम् ॥

इन्द्रलुप्तः । पुं । केशनाशकरोगे ।
केशघ्ने ॥ न । मस्तकोद्भवरोगविशेषे
। खालत्थ्ये । तस्यलक्षणम् ॥ रोम
कूपानुगंरक्तं पित्तेनसहमूर्च्छितम्
। प्रच्यावयति रोमाणिततः श्लेष्मास
शोणितः ॥ रुण्डिरोमकूपांस्तुततो
न्येषामसम्भवः । तदिन्द्रलुप्तंखालत्थ्यं
रुज्येतिचबिभाष्यते ॥ खालत्थ्यंरुज्ये
तितस्यपर्यायकथनम् । तथाचभो

इन्द्रवा

जः । तदिन्द्रलुप्तमित्याहुःखल्लीरु
ज्याश्चकेचनेति । कार्तिकस्त्वाह । इ
न्द्रलुप्तंशुण्ठिभवति खालत्थ्यं शि
रोरुहेष्वेव रुज्यासवेदनेति आगम
स्तत्रनास्तीति निदानटीका ॥

इन्द्रलुप्तकम् । न । इन्द्रलुप्तरोगे ॥

इन्द्रलुप्तिकः । त्रि । इन्द्रलुप्तरुजान्विते
। निष्केशशिरसि ॥

इन्द्रवंशा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । वंश
स्थवृत्तेर्यदिपूर्वमक्षरं दीर्घप्रयुक्तं-
वितावतारकैः । गौडावनीनाथ कु
लप्रकाशक स्यादिन्द्रवंशेत्यभिधान
तस्तदा ॥

इन्द्रवज्रा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । क
र्णध्वजैर्गण्डमृगेन्द्रहारा राजन्तिय
स्याश्चरणेसमस्ते । तामिन्द्रवज्राम-
तिमात्रकान्तां भोगीन्द्रवक्त्राजमर
न्दधाराम् ॥ यथा । रक्ताम्बुदे नेदि
तलम्बमाला शीतांशुचण्डातपकु-
ण्डलाभ्याम् । तारांशुतारावलिह
यहारैः स्वीयांश्रियम्भूषयतीवस-
न्येति ॥

इन्द्रवज्राहतपक्षः । पुं पर्वते ॥

इन्द्रवारुणिका । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

इन्द्रवारुणी । स्त्री । राखालससा इति

गौडप्रसिद्धलतायाम् । विशाला-

याम् । पीतपुष्पायाम् । तोसतुंवी

इन्द्रस

कीजड जो श्वेतवर्ण और अतिकड
वीहोती है इन्द्राक्षणीतिचभाषा ।
इन्द्रं वारयति । वृज् ० । वुं ० । कृवृदा
रीतिबाहुलकगयन्तादुनन् ।

इन्द्रवृक्षः । पुं । देवदारुणि ।

इन्द्रवृद्धा । स्त्री । व्रणरोगविशेषे । तत्तच्च
गम् । पद्मकर्णिकवन्मध्येपिडकां पि
डकाचिताम् । इन्द्रवृद्धान्तुतां विद्या-
दातपित्तोत्थितां भिषगिति ।

इन्द्रव्रतम् । न । राक्षोव्रतविशेषे । यथा ।
वार्षिकं स्रुतुरोमासान् यथेन्द्रोऽभि
प्रवर्षति । तथा भिवर्षेत्स्वराष्ट्रं कामै-
रिन्द्रव्रतंचरन्निति ।

इन्द्रशत्रुः । पुं । इन्द्रासुरे । इन्द्रस्य शत्रुः शा-
तयिता इन्तेतिषष्ठीसमासेन इन्द्रस्ये
न्द्रहन्तृत्वम् । इन्द्रे ॥ इन्द्रः शत्रुर्यस्ये
ति बहुव्रीहिर्हृत्चस्येन्द्रेणवध्यत्वात् ।

इन्द्रसावर्णिः । पुं । चतुर्दशे मनौ ।

इन्द्रसुतः । पुं । जयन्ते ॥ वालिनामवा-
नरराजे । अर्जुनपाण्डवे । अर्जुनव-
त्ते । इन्द्रस्य सुतः ।

इन्द्रसुरसः । पुं । इन्द्रसुरिसे ।

इन्द्रसुरिसः । पुं । निर्गुण्ड्याम् । सिन्दु-
वारे । स्यौडी इति काशी भाषा ।
सभालू इति भाषा । वन्हाँ इति पर्व-
तभाषा ।

इन्द्रसूनुः । पुं । इन्द्रसुतस्यार्थे ।

इन्द्रास

इन्द्रसेनः । पुं । प्रक्षदीपस्येऽद्रिनिशेषे ।

इन्द्रा । स्त्री । फणिज्जकेष्टत्वे ॥

इन्द्राक्षः । पुं । ऋषभौषधौ ।

इन्द्राग्निधूमः । पुं । हिमे ।

इन्द्राणिका । स्त्री । इन्द्रसुरिसे । निर्गु-
ण्ड्याम् । इन्द्रस्य जन्मा । इन्द्रवरुणे-

तिडीषानुकौ । जन्यजनकलक्षणो
पिपुंयोगस्तत्रगृह्यते । कन् । ह्रस्व

त्वञ्च । यद्वा । इन्द्रमानयति । अने-
गयन्तात् कर्मण्यण् । डीप् । कन् ।
ह्रस्वः ।

इन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रपत्न्याम् । शच्या

म् । इन्द्रस्य स्त्री । इन्द्रवरुणेति डी-
षानुकौ । दुर्गायाम् । यथा । ऐश्व-

र्यं परमं यस्याः वशे चैव सुरासुराः । इ-
दिच परमैश्वर्ये इन्द्राणीतेन साशिवे

तिदेवी पुराणम् । इन्द्रसुरिसे । स्त्री
णां करणे । नीलसिन्दुवारे । सूक्ष्मै

लायाम् । स्थूलैलायाम् । मातृका
विशेषे ॥

इन्द्रानुजः । पुं । विष्णौ ।

इन्द्रायुधम् । न । इन्द्रधनुषि । शक्रायुधे ।

इन्द्रारिः । पुं । असुरे । इन्द्रस्य अरिः ।

इन्द्रावरजः । पुं । विष्णौ । इन्द्रस्यावरं
जातः । अन्येष्वपीति डः ।

इन्द्राशनः । पुं । भङ्गायाम् । संविदि ।

इन्द्रासनम् । न । पञ्चमात्रिकस्य प्रथमे

इन्द्रिय

। ११५ प्रभेदे ।

इन्द्रियम् । न । विषयिणि । हृषीके ।
चक्षुरादिषु । सात्त्विकाहङ्कारोपा-
दानानि इन्द्रियाणि । तानिच बुद्धी-
न्द्रियकर्मेन्द्रियभेदाद्विविधानि ।
उभयमपि इन्द्रस्यात्मनो विषयोपल-
ब्धिकरणतया लिङ्गत्वादिन्द्रियमुच्य-
ते । तत्र श्रोत्रस्त्वक्चक्षुरसनाघ्राणा-
ख्यानि ज्ञानेन्द्रियाणि भवन्ति । वा-
क्पाणिपादपायूपस्थानिच कर्मेन्द्रि-
याणिभवन्ति । उभयात्मकमनः ।
मिलित्वैकादशानीन्द्रियाणि भव-
न्ति ॥ भूतप्रकृतिकानीन्द्रियाणीति
नैयायिकाः । तथाच गौतमप्रणी-
तं सूत्रम् । घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्-
श्रोत्राणीन्द्रियाणिभूतेभ्यः । १।१२।
विषयग्रहणकार्यानुमेयंकरणमि-
न्द्रियम् । इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् इ-
न्द्रेणदृष्टं ज्ञातं ममचक्षुर्मम श्रोत्र-
मित्यादिकमेव इन्द्रेणदृष्टम् इन्द्रे-
णजुष्टम्प्रीणितं सेवितंवा इन्द्रेणद-
त्तं यथायथंविषयेभ्यः । इतिशब्दः
सूत्रे प्रकारे तेनइन्द्रेण दुर्जयम् इ-
त्याद्यर्थेषु इन्द्रियमिन्द्रेलिङ्गेत्यादि-
निपातनादिन्द्रशब्दात्तच्च । रेतसि
। वीर्ये ।

इन्द्रियकर्मा । न । वाङ्मानांश्रोत्रवागा

इन्द्रिय

दीना मात्तरयोश्चमनोबुद्धोःकर्मा-
सु । तानिचशब्दश्रवणस्पर्शग्रहण-
रूपदर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि व-
चना दानगमनविसर्गानन्दाख्यानि
सङ्कल्पाध्यवसायौच यथासङ्गमभव-
न्ति ।

इन्द्रियग्रामः । पुं । इन्द्रियसमूहे ।

इन्द्रियनिग्रहः । पुं । विषयेभ्यश्चक्षुरा-
दिवारणे । चक्षुश्श्रोत्रादिज्ञाने-
न्द्रियाणां वाक्पाण्यादिकर्मेन्द्रिया-
णाञ्च तत्तन्नेलकोपरोधमात्रेणह-
ठाद्विरोधइत्यर्थः ॥ इन्द्रियाणान्तु
सर्वेषांयद्येकं चरतीन्द्रियम् । तेना-
स्य चरतिप्रज्ञादृतेःपात्रादिवोदक-
म् ।

इन्द्रियबधः । पुं । एकादशविधे इन्द्रिया-
णाम्बधे । यथा । बाधिर्यकुष्ठतान्ध-
त्वं जडताऽजिघ्रता तथा । मूकता
कौशलपङ्क्त्यक्तैव्योदावर्त्तमत्तताः ।
यथा सङ्गमेकादशानामेकादशव-
धाभवन्ति ॥

इन्द्रियवृत्तिः । स्त्री । श्रोत्रादीनांशब्दा-
दिषु । वागादीनां वचनादिषु । म-
नोबुद्धोः सङ्कल्पाध्यवसाययोः ॥ य-
थाहुः साङ्ख्याः । शब्दादिषुपञ्चाना-
मालोचनमात्रमिष्यतेवृत्तिः । वच-
नादानविहरणोक्तगानन्दासुषुप्ता

इन्द्रिया

नाम् ॥ बुद्धीन्द्रियाणांसम्बुधवस्तुमा
वदर्शनमालोचन मुक्तम् । यथाहुः ।
सम्बुधं वस्तुमावच्छादयितुं गच्छात्य
विकल्पितम् । तत्सामान्यविशेषा
भ्यां कल्पयन्ति मनीषिण इति । त
था । अस्मिन्नालोचनं ज्ञानं प्रथमं मि
थिकल्पकम् । बालमूकादिविज्ञान
सदृशं शुद्धवस्तुजम् ॥ ततः परं पुनर्ब
स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यथा । बुद्ध्यावसी
यते सापिप्रत्यक्षत्वेन सम्प्रतेति ।

इन्द्रियस्वापः । पुं । प्रकृते ।

इन्द्रियात्मा । पुं । इन्द्रियेषु ।

इन्द्रियादिः । पुं । इन्द्रियाणांकारणे रा
जसाहङ्कारे ॥

इन्द्रियार्थः । पुं । शब्दस्पर्शरूपरसग
न्धाख्ये । विषये । गोचरे । गन्धर
सरूपस्पर्शशब्दाः पृथिव्यादिगुणास्त
दर्थ्याः । इति न्यायसूत्रम् । १ । १४
। वैशेषिकाणां द्रव्यगुणकर्मसु अर्थ-
शब्दाभिधेयत्वम् । अतः पञ्चानांगन्धा
दीनामेव कथं तत्त्वमित्याशङ्कानिरा
सायतदर्थान्तरित्युक्तम् । तेषामिन्द्रि
याणामर्थविषयाद्विष्टा अपि तए
वेत्याशयः । इत्यन्तर्दृष्टत्वं लक्षण
मितिमन्तव्यम् । तच्छब्देन वहिरि
न्द्रियाणि परास्मर्यन्ते । तथाच एकै
कवहिरिन्द्रियमात्रग्राह्यविशेषगुण-

इभद

त्वं वहिरिन्द्रियवयाग्राह्यवहिरिन्द्रि
यग्राह्यगुणत्वं वातदर्थः । पृथिव्यादि
गुणा इति लक्ष्यनिर्देशः । तेकेगुणा
इत्याकाङ्क्षायांगन्धेत्यादि । पृथि
व्यादीनांगुणा इति षष्ठीसमासो भा
ष्यसम्मतः । तेन गुणगुणिनोरभेदा-
नेति सूचितम् । इन्द्रियैरर्थ्यते । अ
र्थयाज्जायाम् । कर्मणि घञ् ।

इन्द्रियाद्यतनम् । न । शरीरे ।

इन्द्रियार्थसन्निकर्षः । पुं । प्रत्यक्षज्ञान
हेतौ । सचषड्विधः । संयोगः । सं
युक्तसमवायः । संयुक्तसमवेतसमवा
यः । समवायः । समवेतसमवायः ।
विशेषणविशेष्यभावश्चेति ॥

इन्द्रियेशः । पुं । आत्मनि । जीवे ॥

इन्द्रेज्यः । पुं । वृद्धस्य तौ । इन्द्रस्येज्यः ॥

इन्धनम् । न । बहिसन्धीपनार्थतृण का
ष्ठयोः । पाकार्हाकाष्ठे । एधसि । इ
न्द्रेऽग्निरनेन । जिहन्धी० । करश्चेति
ल्युट् ।

इभः । पुं । गजे । हस्तिनि ॥ उत्तरप
दस्यः श्रेष्ठे । अष्टमे । एति ईयते वा
। इय० । इयः किदितिभः ॥

इभकणा । स्त्री । गजपिप्यल्याम् । इभद
वकणा ॥

इभदन्ता । स्त्री । नागदन्त्याम् । पर्वपु
द्व्याम् । पिपीषधी ॥

इयत्

इभनिमीलिका । स्त्री । भङ्ग्याम् ।

कलमिषच्चवैदग्धीभङ्गिश्चेभनिमी-
लिकेतिविकासदशेषः ।

इभपालकः । पुं । हस्तिपके ।

इभभरः । पुं । गजसमूहे । इभानां-
भरः ॥

इभमाचलः । पुं सिंहे ।

इभया । स्त्री । स्वर्णक्षीरीवृक्षे ॥

इभाख्यः । पुं । नागकेशरष्टके ॥

इभोषणा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ।

इभ्यः । त्रि । आद्ये । धनवति । पुं । रा-
क्षि । हस्तिपके । इभमर्हति । द-
ण्डादिस्त्रातयत् । यद्वा । एकामा-
तभ्यसते । भ्यसभये । अन्येभ्योपी-
तिङः ॥

इभ्यग्रामः । पुं । हस्तिपकानांसंवसथे ।

इभ्या । स्त्री । शल्लकीवृक्षे ॥ करेण्वाम्
। टाप् ॥इभ्यिका । स्त्री । इभ्यायाम् । इभ्यैव ।
स्वार्थेकन् । उदीचामितीदा देशः ।
पक्षे इभ्यका ॥इयत् । त्रि । इदम्परिमाणविशिष्टे । ए-
तावति । इदम्परिमाणमस्य । कि-
मिदम्भ्यां बोध इतिवतुप् वस्यचघः ।
इदङ्गिमेरीशकी । यस्येतिलोपः ।
प्रत्ययमात्रमवशिष्यते । पठन्तिचा-
ववैयाकरणाच्चापनिषदाश्च । उदि-

इराव

तवतिपरस्मिन्प्रत्ययेशास्तयोनाग

तवतिविलयश्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । स

पदिपदमुदीतं केवलं प्रत्ययोयत्

तदियदितिमिमीतेकोहृदापण्ड-

तोपीति । पुं । इयान् । स्त्री । इयती ॥

इयत्ता । स्त्री । सीमायाम् । परिमा-

णे । संख्यायाम् ॥ इयतोभावः । त-

ल् ॥

इरम्भदः । पुं । मेघज्योतिषि । वज्रमग्नौ

। इराउदकम् तेनमाद्यतिदीप्यते

अविन्धनच्चात् इत्यर्थे उग्रम्पश्येरम्भ-

देत्यादिनाखश् प्रत्ययोममागम-

स्त्रिपातितः । वाडवोपिइरम्भद-

इतिकेचित् ।

इरा । स्त्री । भुवि । वाचि । वाण्याम्

। सुरायाम् । इं कामंराति । रा-

दाने । आतोनुपेतिकः । अम्बुनि ।

जले । इङ्गगतौ । एति ईयतेवा ।

ऋजेन्द्राग्रेतिसाधुः । निपातनाङ्गुणा

भावः । अन्ने ॥

इराचरम् । न । करकायाम् । वर्षोप-

ले । त्रि । भूचरे । अम्बुचरे । इरा-

यांचरति । चरेष्टः ।

इराजः । पुं । कन्दर्पे ।

इरावती । स्त्री । बटपञ्चीवृक्षे । पाषा-

णभेदीविशेषे ॥ परीक्षितृपतेर्भाया-

याम् ॥

इस्त्रावृ

इरिणम् । न । ऊषरभूमौ । शून्ये ।

निराश्रये । ऋच्छति । ऋगतिमा

पणयोः । अर्त्तः किदि द्वेतिइनन् ।

इरिमेदः । पुं । अरिमेदे । विट्खद्विरे

। इरिमेदः कषायोष्णोमुखदन्तग

दास्त्रजित् । हन्तिकण्डुविषक्षेमकृ

मिकुष्ठविषग्रहान् ।

इरिवेष्टिका । स्त्री । मस्तकोद्भवग्रण

जम्बपीडाविशेषे । तल्लक्षणम् । पि

डकामुत्तमाङ्गस्याटत्तामुग्रजान्व-

राम् । सर्वात्मिकांसर्वलिङ्गाजानी

याद्विरिवेष्टिकामिति ।

इरेशः । पुं । विष्णौ । वरुणे । वागीशे

। रात्रि । इरायाः ईशः ।

इर्वाहः । स्त्री । कर्कश्याम् ।

इर्वाहशुक्तिका । स्त्री । फूट इतिभाषा

प्रसिद्धे इर्वाहविशेषे । निर्भिन्नकर्क

श्याम् ॥

इलः । त्रि । प्रेरके ॥ इलति प्रेरणां क

रोति । इलप्रेरणे । इगुपधलच-

खः कः ।

इलविला । स्त्री । पुलस्त्यभार्यायाम् ।

हविर्भुवि । कुवेरस्यजनन्याम् ।

इला । स्त्री । सौम्यकलचे । वृधयोषि

ति ॥ धरित्याम् । गवि । वाचि ।

इलति । इलउत्क्षेपे । इगुपधेतिकः ॥

इलाहृतम् । न । जम्बुद्वीपस्य नववर्षा

इल्ललाः

न्तर्गतवर्षविशेषे । तच्चसुमेरुसंवे-

ष्ट्यास्ते । पश्चान्माल्यवतः प्राच्यांग-

न्धमादनशैलतः । इलावृतनीलगिरे

र्याम्यतौनिषधादुदक् ।

इल्लिका । स्त्री । अचक्षायाम् । भुवि ।

इल्लैव । स्वार्थेकः ।

इल्ली । स्त्री । ईश्याम् । करवालिक्काया

म् । कटारी हायकुरी इतिभाषा ।

इल्लगतौ क्षेपेच । इन् । कृदिकारा-

दितिवाङ्मिष ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे । हिल्लशे माच

इतिगौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ।

इल्लिशः । पुं । इल्लीशे । इल्लिशोमधुरः

स्निग्धोरोचनो वज्रिवर्धनः । पित्तहृत्

कफकृत् किञ्चित्सुघुर्घ्योनिलापहः ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे ।

इल्लकाः । स्त्री । इल्ललासु । निर्यधहु

वचनास्तः ।

इल्ललः । पुं । वातापेर्भातरि दैत्य

विशेषे । मत्स्यप्रभेदे । पक्षिविशेषे ।

इल्लति । इल्लस्वप्ने क्षेपणेच । सान-

सिवर्णसि पर्णसीत्यादिनावलच् गु

णाभावश्च निपात्यते ।

इल्ललाः । स्त्री । मृगशिरःशिरोदेश-

स्थतारकासु । मृगशिरः शिरस्था

नां पञ्चानांस्वल्पतारकाणां वास्तार

कास्तच्छिरोदेशेनिषसन्ति ताः इल्ल

इषुः

ला । इलन्ति । इल० । निपातनाच्च
लच् गुणाभावश्च । नित्यवहुवचना
न्तोयम् ॥

इष । अ । उपमायाम् । साट्ठ्ये । साम्ये ।
ईषदर्थे । उत्प्रेक्षायाम् । वाक्याल
ङ्कारे ।

इषः । पुं । आश्विनमासि । इषगतौ । ए
षणम् इट् याच्ना । भावेक्किप् । साट्ठि
नस्ति जिगीषूणाम् । अर्श आद्यच् ॥
इषिका । स्त्री । गजाक्षिगोलके ॥ ईष्य
ते । ईषउच्चे । ईषगतिहिंसादर्शने
षु । ईषेः किट् स्वश्चेतीकन् । धातो
र्ह्रस्वश्च । तूलिकायाम् ॥ इष्यते । इ
षगत्यादौ । कृजादिभ्योषुन् ।

इषितः । चि । अभिप्रेते । इष्टे ।
इषिरः । पुं । अग्रौ । इष्यति । इषग-
तौ । इच्छतिवा । इषइच्छायाम् ।
इषमदीत्यादिना किरच् ।
इषीका । स्त्री । काशे । मुञ्जामध्यवर्त्ति
तुणे । सीक तुली इतिचभाषा ॥ ई
षति ईषतेवा । ईषउच्चे । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । ईषेः किट् स्वश्चेतिई
कन् ॥ दर्भशलाकायाम् ।

इषुः । पुं । स्त्री । वाणे । सायके । प-
ञ्चमु । ईष्यतेऽनेन । ईषगत्यादौ ।
ईषते हिनस्तिवा । ईषेः किट्चेत्युरा
देरित्त्वञ्च ।

इष्टका

इषुधिः । पुं । स्त्री । इषूणांस्थाने । तूणी
रे । इषबोधीयन्तेऽत्र । दुधाञ्० । क
र्मण्यधिकरणेचेतिकिः ॥

इषुपुङ्गा । स्त्री । शरपुङ्खायाम् ।
इषुमाला । स्त्री । शराबल्याम् ।
इषूपलयन्त्रम् । न । शरशिलाक्षेपके
यन्त्रविशेषे ।

इष्टम् । चि । आशंसिते । पूजिते ॥ प्रि
ये । इष्टमाणे । इष्यते । इषइच्छाया
म् । मतिबुद्धीतिक्तः । पुं । सप्ततन्त्रौ
। यच्चे ॥ एरण्डवृक्षे । न । संस्कारे ।
क्रतुकर्मणि ॥ क्रतुर्यज्ञः कर्मचदाना
दि । तयोः समाहारः तदिष्टशब्दवा-
च्यम् । अतएव मनुः । एकान्निकर्म
हवनं त्रेतायां यज्ञहूयते । अन्तर्वेशा
ञ्चयदानमिष्टन्तदभिधीयते इति ।
अग्निहोचंतपः सत्त्वंवेदानाञ्चार्थ-
पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवञ्चप्राहु
रिष्टञ्चनाकदम् । यजनम् । यजदे-
वपूजादौ । नपुंसके भावेक्तः । अनु
कूलवेदनीयेदेवादि लक्षणयोगादि
फले । ईश्वराराधनादौ । एषणम् ।
इषेः क्तः । परमानन्दरूपत्वेन सर्वेषां
प्रियत्वादिष्टः परमात्मैव ।

इष्टका । स्त्री । गृहादिनिर्मुगार्थदग्ध
मृत्खण्डविशेषे । ईटइतिप्रसिद्धे ।
इष्यते । इष० । इष्यसिम्धांतकन् ।

इष्टिः	इष्टत्यः
इष्टकेषीकामालानामिति निर्देशात् प्रत्ययस्यादिति नेत्त्वम् ॥	षणम् । इष० । त्तिन् । इज्यते ऽनये ति वा । यज० त्तिन् ॥
इष्टकापयम् । न । इष्टकं भिर्निर्मितेप- यि । उशीरे । वीरणमूले । इष्टका पयसस्य अधोवायुकरत्वात् । यदा । इष्टकेष दृढः पन्यायस्य । इष्टकाया- मपि पन्यायस्येति वा ॥	इष्टिकापयिकम् । न । लामज्जकट्टणे- । इतिराजनिर्घण्टः । इष्टिपचः । पुं । दैत्ये । दनुजे । इष्टिमुट् । पुं । दैत्ये । इष्टिमुष्णाति । मुषस्तेये । क्तिप् ।
इष्टकामधुक् । त्रि । अभीष्टभोगप्रदे । इष्टानां कामधुक् ।	इष्टुः । स्त्री । इच्छाविशेषे ॥ इष्टः । पुं । कामे । वसन्ते । इष्यति ।
इष्टकावः । त्रि । इष्टकावति । इष्टकाः सन्त्यस्यास्मिन् वा । अन्येभ्योऽपि दृश्य- त इति वप्रत्ययः ।	इष्टगता । इच्छति वा । इष इच्छाया म् । इषियुधीति मक् । इष्यः । पुं । वसन्तर्त्ता ॥
इष्टगन्धः । त्रि । सुगन्धौ । न । धालुके । इष्टश्चासौ गन्धश्च । इष्टो गन्धायस्य स्मिन् वा ।	इष्टः । त्रि । उपदेष्टारि । इष्यते ऽसौ । इष० । सर्वनिष्ट्वरिष्वलष्वशिवपद- प्रक्षेप्वाऽतन्त्रेति वन्गुणाभावश्च- निपात्यते ।
इष्टा । स्त्री । शमीष्टचे ।	इष्टसन्तः । पुं । चापे । अस्य ते अनेने-
इष्टापूर्त्तम् । न । यत्तखातादिकर्मणि- ॥ यथा । अग्निहोषंतपः सत्यं वेदाना- न्वानुपालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवस्य इष्टमित्यभिधीयते । वापीकूपतडा- गादिदेवतायतनानि च । अन्नप्रदा- नमाराधः पूर्त्तमित्यभिधीयते ।	इष्टनामसन्तः । इष्टासः । पुं । धनुषि । चि । इषुक्षेप- के । धन्विनि । इषवो आणा अस्य- न्ते अनेन । असु० । हलश्चेति घञ् । इडि । अ । दुःखभावनायाम् ॥ सन्तापे । कोपे ॥
इष्टञ्च पूर्त्तञ्च अनयोः समाहारः । इष्टार्थोद्युक्तः । त्रि । उत्सुके । उत्साह- युक्ते । इष्टश्चासावर्थश्च तत्रोद्युक्तः ।	इष्ट । अ । अस्मिन् । अत्र । अधिकरंणे । व्यवहारभूमौ । अस्मिन् । इद- मोहः । इदमइष्टम् ।
इष्टिः । स्त्री । यागे । दर्शपूर्णमासेष्व्या- म् । अभिलाषे ॥ श्लोकसङ्ग्रहे ॥ ए	इष्टत्यः । त्रि । इष्टभवे । इष्टजातादौ

ईच्छाणि

। अथ यात्यप् ।

इहामुच्चार्यफलभोगविरागः । पुं । ऐ
हिकपारत्रिकविषयभोगेभ्यो नित-
रां विरतौ । मुक्तेर्द्वितीयसाधने । ऐ
हिकानां सूक्ष्मचन्दनादिविषयभोगा
नाङ्गमजन्मन्यतया अनित्यत्ववत् आ
मुष्मिकाणामप्यसृतादिविषयभोगा
नामनित्यतया तेभ्यो नितरां विर-
तौ ।

इही । अ । त्वङ्गच्छेत्त्यर्थे । इत्युक्तप्रतिरु-
पकम् ।

ईः

—+—

ई । अ । विषादे । दुःखभावने । अनु-
कम्पायाम् । क्रोधे । प्रत्यक्षे । सन्नि-
धौ । सम्बोधने ॥

ईः । स्त्री । लक्ष्म्याम् । अस्य स्त्री । डीष् ॥
ईच्छाम् । म । दर्शने । चक्षुषि । दृशि
॥ ईच्छतेऽनेन । ईच्छद् । ल्युट् ।

ईच्छणिकः । पुं । हस्तरेखाद्यवलोकनपू-
र्वकशुभाशुभफलकथनेन जीविनि ॥
शुभाशुभयोरीक्षणमस्त्यस्य ठन् ।

ईच्छणिका । स्त्री । दैवज्ञायाम् । लक्ष-
णादिना जनानां शुभाशुभनिरूपि-
याम् । म० ठन् । ईच्छते । ईच्छ

ईदृक्

दर्शनाङ्गनयोः । गृह्यलघा ।

ईच्छणीयः । चि । शोभमाने । ईक्षितुं
योग्यः । अमीयर् ॥ अवलोकनीये ।

ईक्षा । स्त्री । दृष्टौ । ईक्षणम् । ईक्ष० ।
गुरोश्चेत्यः । टाप् ।

ईक्षितः । चि । अवलोकिते । ईक्ष० ।
नपुंसके भावेक्तः ।

ईजानः । पुं । यजमाने । कर्मणि । ई-
जते । ईज० । शानच् ।

ईडा । स्त्री । स्तुतौ । ईडनम् । ईड-
स्तुतौ । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईडितः । चि । स्तुते । कृतस्तवे । ईड्य-
तेऽस्य । ईड० । क्तः ।

ईड्यः । चि । स्तुत्ये । वन्द्ये । स्तव्ये ।
ईडितुं योग्यः । ग्यत् ॥

ईतिः । स्त्री । डिम्बे । अजन्ये । उत्पा-
ते ॥ प्रवासे । कृषेः षट्प्रकारोपद्र-
वविशेषे । यथा । अतिदृष्टिरनादृ-
ष्टिः शलभामूषकाः शुकाः । अत्या-
सन्नाम्नराजानः षडेता ईतयः स्मृ-
ताः इति । ईयतेऽनया । ईड् णतौ
। क्तिन् ।

ईदृक्षः । चि । ईदृशे ॥ दृक्षेचेति ईश् ॥

ईदृक् । चि । ईदृशे । इस्केन्याय इस्-
प्रकार इति भाषा । अयमिव दृश्यते
। इदमिव पश्यति वा । दृशिर्प्र० ।
त्यदादिषु दृश्य इति क्तिम् । इदं किमो

ईर्या

रीशकी ॥

ईदृशः । चि । ईदृशि ॥ अयमिव दृश्य
ते । इदमिव पश्यतिव । दृशेऽस्यदा
दिष्वितिकञ् । इदम् ईश् ।

ईप्सा । स्त्री । आप्तुमिच्छायाम् ॥

ईप्सितः । त्रि । अपेक्षिते ॥ अभिप्रेते
॥ इष्टे । आप्तुमिष्टम् । आप्तृष्याप्ती
। सन् । क्तः । आप्तृष्यधामोत् । अ
वल्लोपोभ्यासस्येत्यभ्यासलोपः ।

ईप्सुः । त्रि । आप्तुमिच्छौ ।

ईयिवान् । त्रि । उपगते । इण् । उपे
यिवाननाश्वाननूचानश्चेति लिटः
कसुर्धित्यमभ्यासदीर्घत्वं वसोरिट्च
निपात्यते । सूचे उपइत्यविवक्षि
तम् ।

ईरणः । पुं । वायौ । ईरति ईरयतिवा
। ईर० । युच् । ल्युर्वा । न । चलने ।
ईरितम् । त्रि । प्रोक्ते । प्रेरिते ॥ क्षिप्ते
। ईर्यतेऽस्म । ईरणतौ कम्पनेच ।
क्तः ।

ईरितात्मा । पुं । प्रकटितस्वरूपे ।

ईर्यम् । न । व्रणे । ईरति सुखम् । ईर
गतिप्रेरणयोः । बाहुलकान्मक् ।

ईर्या । स्त्री । ध्यानमौनादिकस्य भिक्षु
व्रतस्यानुष्ठाने । चर्यायाम् ॥ चर्या
न्वीर्याविदुर्बुधाः । ईर्यते । ईरणतौ
। ऋहलोग्यत् ।

ईलितः

ईर्यापथः । पुं । ध्यानाद्युपाये । ईर्या

याः पन्थाः । ऋक्पूरित्यः ॥

ईर्षाकः । पुं । स्त्री । कर्कश्याम् । ईरण
म् । ईर० । सं० क्तिप् । ईरंष्टणोति
वारयतिवा । वृज् । बाहुलका
दुण् ।

ईर्षा । स्त्री । अक्षमायाम् ।

ईर्षालुः । पुं । अक्षमे । ईर्षायुक्ते ॥

ईर्ष्यकः । पुं । दृष्टियोन्याख्यक्तीवे । दृ
ष्टाव्यवायमन्येषां व्यवायेयः प्रवर्त्तते
। ईर्ष्यकः सतुविज्ञेयोदृष्टियोनिश्च
सम्भृतः ॥

ईर्ष्या । स्त्री । अक्षान्ती । परोत्कर्षास
हिष्णुत्वे । परोत्कर्षाऽक्षमेर्ष्यास्यादौ
जन्यान्मन्यतोपिच । ईर्ष्यगाम् । ई
र्ष्यईर्ष्यायाम् । गुरोश्चेत्यः ॥

ईर्ष्यालुः । त्रि । अक्षान्तिशीले । कुह
ने । सेर्ष्ये । ईर्ष्यालाति । ला । मि
तद्वादित्वाङ्ङुः ।

ईरला । स्त्री । धरित्याम् । गवि ॥ वा-
चि । सौम्यकलचे ।

ईलिः । स्त्री । ह्रस्वगदाकारेहस्तदण्डे ।
करपालिकायाम् । कटारी कटार
इत्यादिभाषा ॥ ईर्त्ते ईर्यतेवा ।
ईर० । इन् । कपिलकादिः । ईर्यते
वा । ईड० । डलयोरभेदः ।

ईलितः । त्रि । स्तुते ॥ ईर्यतेऽस्म । ई

ईशानः

७० । तः । डलयोरभेदात्तः ॥

ईली । स्त्री । ह्रस्वगदाकारे हस्तदण्डे
। करपालिकायाम् ॥ कृदिकारादि
तिपाक्षिकोडीष ॥ईट् । पुं । परमेश्वरे ॥ ईष्टे । ईश ऐश्वर्ये
। क्षिप् ॥ईशः । पुं । महादेवे । सदाशिवे ॥ ई
शानकोणाधिपतौ ॥ सर्वेषामीशि
तरि । विशुद्धसत्त्वप्रधानमायोपाधि
के परमेश्वरे । हिरण्यगर्भे ॥ त्रि ।
प्रभौ । स्वामिनि ॥ एकादशसु ॥ ई
ष्टे । ईश० । इगुपधेतिकः ॥ईशवलम् । न । पाशुपतानां द्वितीये
पाशे ॥ ईष्टे स्वातन्त्र्येण इति ईशः ।
तदीयं वलं रोधशक्तिर्द्वितीयः पाशः ।
तथाचोक्तम् । तासां माहेश्वरीश
क्तिः सर्वानुग्राहिकाशिवा । धर्मानु
वर्त्तनादेव पाश इत्युपचर्यते इति ॥

ईशसखा । पुं । कुबेरे ॥ ईशः सखास्य ॥

ईशा । स्त्री । पार्वत्याम् । दुर्गायाम्
॥ ईष्टे । ईश० ॥ कान्ताड्याप् ॥ईशानः । पुं । शिवे । महादेवे ॥ एका
दशरुद्रान्तर्गत रुद्रविशेषे ॥ शिवाष्ट
मूर्त्यन्तर्गतसूर्यमूर्त्तौ ॥ शमीवृक्षे
॥ न । ज्योतिषि ॥ त्रि । ईशितरि ।
नियन्तरि । स्वामिनि ॥ ईष्टे तच्छी
लः । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु

ईश्वरः

चानश् ॥

ईशानी । स्त्री । स्कन्दमातरि । दुर्गा
याम् ॥ इशानस्य स्त्री । पुंयोगलक्षणो
डीष ॥ शमीवृक्षे ॥ईशिता । स्त्री । ईशित्वे । अणिमाद्य
ष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे । प्रभुत्वे
॥ येन स्थावरा अर्ण्यान्नाकारिणो भव
न्ति ॥ ईशोऽस्यास्ति । अत इनिठना-
विति इनिः । ईशिनो भावः । तस्य
भावस्त्वतलावितितल ॥ईशिता । त्रि । ईश्वरे । अधिपतौ । प्र
भौ । नियन्तरि ॥ ईष्टे । ईश० । तृ
न तृच्चा ॥ईशित्वम् । न । ईशितायाम् । देवाना
मष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ यत्र भू
तभौतिकानां प्रभवव्यूहव्ययाना मी
शिताभवति । ईशिनो भावः । त्वः ॥ईश्वरः । पुं । शिवे ॥ मन्मथे ॥ विशुद्ध
सत्त्वप्रधानाज्ञानोपहितचैतन्ये । ई
शनादिशक्तियुक्ते जगदधिष्ठातरि ॥
हिरण्यगर्भे । विचित्रशक्तित्वात्-सर्व
समर्थे सर्वनियन्तरि नारायणे ॥ उ
क्तञ्चाच देवीगीतायाम् । तत्र यप्रकृ
तिः प्रोक्ता साराजन द्विविधामता ॥
सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्या गुण-
मिश्रिता । स्वाश्रयं यातु संरक्षेत् सा
मायेति निगद्यते । तस्यां यत्प्रति

ईश्वर

बिम्बस्याद्विम्बभूतस्य चेशितुः । ईश्वरः समाख्यातः स्वाश्रयज्ञानवान् परः ॥ तस्यां स्वाश्रयाच्च मोहकारिण्यां शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायामीशितुः परमात्मनो यत् प्रतिबिम्बपतति तत् प्रतिबिम्बमीश्वरः । सचेश्वरः स्वाश्रयं व्यापकं ब्रह्मतज्ज्ञानवान् भवति मायया तदाधारब्रह्मणो नावरणात् । सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता च सर्वानुग्रहकारकः । इति ॥ देहेन्द्रियसङ्घातस्य स्वामिनिजीवे ॥ ईशनाशीले । समर्थे । सर्वान्तर्यामिणि ॥ क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः इति पतञ्जलिः । ईश एवाहमन्त्यर्थं न च मामीशते परः । ददामि च सदैश्वर्यमीश्वरस्तेन कीर्तितः ॥ प्रभवादिष्तेकादशेऽब्दे ॥ मुभिर्क्षेत्रममारोग्यं कार्पासस्य महार्घता । लवणं मधुगन्धश्च ईश्वरे दुर्लभं प्रिये ॥ त्रि । आद्ये ॥ स्वामिनि ॥ ईशितुं शीलमस्येति । स्थेशभासपि सकसो वरच इति वरच ॥ ईष्टे । ईश ॥ वरच ॥ यदा । अश्रुते । अश्रुत्याप्तौ सङ्घाते च । अश्रुतेराशुकर्मणिवरट्चेति वरट् । चादुपधाया ईश्वरत्वम् ।

ईश्वरप्रणिधानम् । न । शौचादिपञ्च-

ईषत्क

नियमेषु पञ्चमे नियमे । ईश्वरस्य मानसैरुपचारैरभ्यर्चने । सर्वकर्मणां तस्मिन् परमगुरौ फलनिरपेक्षतया अर्पणे ॥ ईश्वरे प्रणिधानम् ॥

ईश्वरभावः । पुं । प्रजापालनार्थमीशितव्येषु प्रभुशक्तिप्रकटीकरणे ॥

ईश्वररथचरणः । पुं । कालचक्रे ॥ ईश्वररथस्य चरणः ॥

ईश्वरसेतुः । पुं । मर्यादायाम् । वर्णाश्रमादिधर्म ॥ ईश्वरस्य सेतुरिव ॥

ईश्वरा । स्त्री । उमायाम् ॥ श्रीवाग्यादिशक्तिषु ॥ वरजन्तादीश्वरशब्दात् टाप् । पुंयोगविवक्षाभावान् न डीप् ॥

ईश्वरी । स्त्री । गौर्याम् । दुर्गायाम् ॥ श्रीवाग्यादिशक्तिषु ॥ अश्रुते विश्वम् । वरजन्तादीश्वरान् डीप् ॥ यदा । ईष्टे । ईश ॥ वनिप् । वनो गचेति डीप्रौ ॥ लिङ्गिनीवृत्ते ॥ वन्याकर्कोटक्याम् ॥ रुद्रजटालतायाम् ॥ नाकुलीकन्दे ॥

ईषत् । अ । अल्पे । किञ्चित् ॥ ईषणम् । ईषगत्यादौ । अत्प्रत्ययः ॥

ईषत्करः । पुं । अत्यल्पे । अनुबन्धे । गन्धे । लेशे ॥ त्रि । ईषत्क्रियमाणे वस्तुनि ॥ ईषत्क्रियते । ईषद्गुः सुप्ति

तिभावे कर्मणि वा अकृञ्कार्येषु ख

ईषीका

ख प्रत्ययः ॥

ईषत्पाण्डुः । पुं । धूसरवर्णे ॥

ईषदुष्णम् । न । कवोष्णे । मन्दोष्णे ।

चि । तदति । ईषञ्चतदुष्णञ्च ।

ईषद्दास्यम् । न । मन्दहास्ये । स्मिते ।

ईषञ्चतदास्यञ्च । चि । तदति ।

ईषद्रक्तः । पुं । अरुणे । त्रि । तदति ।

ईषा । स्त्री । हलयुगयोर्मध्यस्थकाष्ठे ।

खाङ्गलदण्डे । ईषते । ईषगच्छादैः ।

। इगुपधेतिकः । करणे गुरोश्चेत्थो

वा ॥

ईषादन्तः । पुं । दीर्घदन्तगजे । उदग्र

दन्ते । ईषेवदन्तावस्य ।

ईषिका । स्त्री । अचिकूटे । गजाक्षिगे ।

लके । ईषाखाङ्गलकीलिका सेव ।

इषेप्रतिकृतावितिकन् । तूलिकाया

म् । अस्त्रविशेषे । यथा । सोभिम

न्त्यशरेषीका मीषिकास्त्रेणवीर्य-

वान् । काकंतमभिसन्धायससर्जपु

रुषर्षभः ॥ इतिरामायणम् ॥ ईष्य

ते ईषतिवा । ईषगच्छादैः । ईषउ-

ञ्छेवा । कृन् ।

ईषिरः । पुं । अग्नौ । पावके ॥

ईषीका । स्त्री । ईषीकायाम् । तूलि-

कायाम् । ईषीकास्यादिषीकापी-

ति द्विरूपकोषः । पर्फरीकादिच्वा

त् साधुः ।

उः

ईषः । पुं । कामदेवे । वसन्तर्त्ता । ईष

ति ईषतेवा । ईषउञ्छे ईषगतिहिं

सादर्शनेषु । इषियुधीच्यत्र ईषीति

दीर्घादि पाठस्याप्युक्तत्वात् मक् ।

ईषा । स्त्री । उद्यमे । चेष्टायाम् ॥ वा

ञ्छायाम् ॥ ईषचेष्टायाम् । गुरो-

श्चेत्थः । टाप् ।

ईषासृगः । पुं । कृत्रिमसृगे । नाटक

रूपकभेदे । कोके । टके । भेडि

या इतिभाषा ॥ ईषासृगेष्वस्य ।

ईषासृगयते वा । सृगअन्वेषणे । क

र्मण्यण् ॥ ईषाप्रधाने सृगेवा । शा

कपार्थिवादिः ।

ईहितः । चि । अपेक्षिते । न । उद्योगे ।

चरिते ।

उः

—+—+—+—

उ । अ । सम्बोधने । रोषोत्तौ । अनुक

म्पायाम् । नियोगे । पदपूरणे ॥

पादपूरणे । विस्मये । अवनम् । उ

ङ् शब्दे । क्तिप् । तुङ् ।

उः । पुं । शम्भौ । चन्द्रमौलौ । शिवे ।

उकारे ।

उच्चण

उकनाहः । पुं । पीतरक्तवर्णे तुरङ्गे ।
उक्तः । वि । कथिते । भाषिते । जल्पिते । अभिहिते । न । एकाचरायां वृत्तौ । श्रीछन्दसि । उच्यते स्म । वचपरिभाषणे । ब्रूषोवचिर्वा । क्तः । सम्प्रसारणम् ।

उक्तिः । स्त्री । व्याहारे । वचने । वचः । क्तिन् । सम्प्रसारणम् ।

उक्त्यः । पुं । यज्ञविशेषे । न । प्रागे । सामभक्तौ । सामवेदे । यज्ञायज्ञीयात्परेण यानिसामानिगीयन्ते तान्युक्त्यानि । महाव्रताख्येकतौ प्रधानभूतं शस्त्रमुक्त्यशब्दार्थः । उच्यते । वचः । पाठस्तुदीप्त्यादिनाथक् ।

उक्त्यशाः । पुं । यजमाने । उक्त्यानि उक्त्यैर्वा शंसति । शंसुस्तुतौ । मन्त्रे श्वेतवह्नेः उक्त्यशस्युरोडाशेऽग्नित्त्यत्र श्वेतवहादीनां उक्त्यपदस्येति धत्तम् । यत्र पदत्वं भावि तत्र उक्त्यः । उक्त्यशोभ्याम् । अन्यत्र ग्लिः । उक्त्यशसौ उक्त्यशसद्व्यादिबोधम् ।

उक्त्या । स्त्री । एकाचरवृत्ते । साद्विविधा । श्रीः १ सर्वगुरुः । श्रीस्ते सास्ताम् ॥ उः २ सर्वलघुः । उरवतु ।

उक्तेदः । पुं । वान्तौ ।

उच्चः । वि । सित्ते । घौते ।

उच्चणम् । न । सेचने ।

उग्रः

उच्चतरः । पुं । तृतीयवयःप्राप्ते वृषे । तनुरुक्षा । वक्तोच्चाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्त्व इति ष्टरच् । डीपि । उच्चतरी ॥ उच्चा । पुं । वलीवर्दे । वृषे । उच्चति उच्चसेचने । श्वद्रुचमिति कनिन् । ऋषभौषधौ । वि । सेत्तरि ।

उच्चितः । वि । सित्ते ॥ लिप्ते ।

उखर्वलः । पुं । तृणविशेषे । भूरिपत्रे । सुतृणे ।

उखलः । पुं । उखर्वले । तृणोत्तमे ।

उखा । स्त्री । पिठरे । रन्ध्रनस्थाल्याम् । हाँडी भरथिया भाडू इत्यादिभाषा । ओखति । उखगता । इगुपधेतिकः । उखन्यते वा । खनुअवदारणे । अन्येभ्योपीतिङः । टाप् ।

उख्यम् । वि । पैठरे । उखायां पक्के मांसादौ । उखायां संस्कृतम् । शूलोखाद्यत् ॥

उग्रः । पुं । महादेवे । रुद्रे । वायुमूर्तिरयम् । चत्रियाच्छूद्रायामूढायामुत्पन्ने । आगुरि इति गौडभाषाप्रसिद्धे जातिविशेषे । चत्रियाच्छूद्रकन्यायांकूराचारविहारवान् । चत्रशूद्रवपुर्जन्तुद्वयोनामप्रजायते । चत्रुपुं-कसानान्तुविलौकोवधवन्धनमिति मनुः । करणेन समाचास्यवृत्तिर्भागवनिर्मिता । शोभाञ्जनद्रुमे । केर

उग्रशे

लदेशे ॥ याष्टीके ॥ न । क्रूरसंज्ञक-
नक्षत्रेषु ॥ पूर्वोत्तरद्वारगृहे ॥ वस्तु-
नाभाख्यविषे ॥ त्रि । उत्कटे । दारु-
णकर्मकर्त्तरि ॥ उच्यति क्रुधासम्बन्ध-
ते । उचसमवाये । ऋज्जेन्द्रेत्यादि-
नारक् गश्चान्तादेशः ॥

उग्रकर्म्या । पुं । हिंसे ॥ उग्रकर्मस्य ॥

उग्रकाण्डः । पुं । कारवेले ॥

उग्रगन्धः । पुं । चम्पके । कट्फले । अ-
र्जकवृक्षे । लघुने ॥ न । हिङ्गुनि ॥
त्रि । उत्कटगन्धयुक्ते ॥ उग्रोगन्धो-
ऽस्य ॥

उग्रगन्धा । स्त्री । अजमोदायाम् । व-
चायाम् । छिक्किकौषधौ । अजग-
न्धायाम् । यवान्याम् । उग्रोगन्धो-
ऽस्याः ॥

उग्रचण्डा । स्त्री । देवीविशेषे ॥

उग्रतारा । स्त्री । देवीविशेषे ॥ उग्राद-
पिभयात्त्राति यस्माद्भक्तान् सदा-
न्विकेनिरुक्तिः ॥

उग्रत्वम् । न । उग्रतायाम् । चण्डता-
याम् । उग्रस्य भावः । त्वः ॥

उग्रधन्वा । पुं । इन्द्रे । शत्रुवधायेत्यत-
धनुष्के ॥ उग्रधनुर्यस्य । धनुषश्चेति
नङ् ॥

उग्रनासिकः । त्रि । दीर्घनासाविशिष्टे ॥

उग्रशेखरा । स्त्री । भीष्ममातरि । ग-

उच्चटा

ज्ञायाम् ॥

उग्रश्रवाः । पुं । रोमहर्षणसुते । सूते ॥

उग्रसेनः । पुं । आहुके । कंसजनके ॥

उग्रसेनसुतः । पुं । कंसे ॥

उग्रा । स्त्री । कनखलाधिष्ठात्र्या मन्वा-
याम् । वचायाम् । यवान्याम् । छि-
क्किकौषधौ ॥ उग्रजातेर्भार्यायाम् ॥

धन्याके ॥ प्रखरायांनार्याम् ॥ टाप् ॥
उचितम् । त्रि । न्यस्ते । परिमिते । स-
मञ्जसे । ग्राह्ये ॥ उच्यते । वचपरि-
भाषणे । रुचिवच्चिकुचिकुटिभ्यः कि-
तच् ॥ युक्ते ॥ ज्ञाते । विदिते ॥

उच्चः । त्रि । उन्नते । तुङ्गे । प्रांशौ ॥
उच्चिनोति । चिञ् ० । अन्येभ्योपी-
तिङ् ॥ उच्चैस्त्वम् अस्ति अचवा । अ-
र्श आद्यच् । अथयानामिति टिलोपः
॥ नालिकेरे ॥

उच्चकैः । अ । अतिशयोच्चे ॥ उच्चैः ।
अथयसर्वनाम्नामिति प्रागिवीयेष्वर्थे
घुटेः प्रागकच् ॥

उच्चटा । स्त्री । दम्भे ॥ चर्यायाम् । ल-
शुनप्रभेदे ॥ गुञ्जायाम् । भूम्याम्
लक्ष्याम् ॥ नागरमुस्तायाम् । अटि-
लौषधौ । चूडालायाम् । मुस्तावि-
शेषे ॥ खेतागुञ्जोच्चटाप्रोक्तेति भावः
प्रकाशः ॥ उच्चटति । चटगतौ । अ-
न्तर्भावितव्यर्थः । अच् ॥

उच्चाव

उच्चण्डः । त्रि । त्वरायुक्ते । अविलम्बिते
। प्रचण्डे । उच्चण्डनम् । चडिकोपे
। घञ् ।

उच्चतरः । पुं । नारिकेले ।

उच्चतालम् । न । पानगोष्ण्यां नृत्त्ये ॥
इति हेमचन्द्रः ।

उच्चदेवः । पुं । श्रीकृष्णे । गोविन्दे ।

उच्चन्द्रः । पुं । रात्रिशेषे ।

उच्चयः । पुं । नीयाम् । परिधानवस्त्रग्र
न्या । इति हेमचन्द्रः ।

उच्चलम् । न । मनसि । चञ्चले । पुं ।
ध्वजस्योर्दुकूर्चे ।

उच्चललाटा । स्त्री । उन्नतललाटव-
त्त्वाम् ।

उच्चलितः । चि । प्रस्थिते ।

उच्चाटनम् । न । वैरिण एकदेशेऽनव
स्थाकरणे । उच्चाटनं स्वदेशादे भ्रंस
नंपरिकीर्तितमिति शारदातन्त्रम् ॥

उच्चारः । पुं । उच्चारणे । विष्ठायां ।
उच्चार्यते त्यज्यते । चरगतौ । गत्यन्तः ।
घञ् ॥

उच्चारणम् । न । कथने । शब्दप्रयोगे ।

उच्चारितः । चि । उदाहृते ॥ प्रका-
शिते ॥

उच्चावचः । त्रि । बहुविधे । नैकभेदे
। उल्कृष्टापकृष्टे । उदक्च अवाक्च
। मयूरच्यंसकादिस्वात्साधुः ।

उच्छन्न

उच्छिकमिषा । स्त्री । उल्कान्मुमिच्छा
याम् । उठवेकी इच्छा इति भाषा ।

उच्छिङ्गटः । पुं । तृणगडमत्स्ये । त्रि ।
कोपनपुरुषे ।

उच्छूडः । पुं । उच्छूले । अस्योच्छूडावचू
डाख्याबूर्द्धाघो मुखचूडकाविति ध्व-
जाङ्गेषु हलायुधः ।

उच्छूलः । पुं । ध्वजस्योर्दुकूर्चे । भण्डे
कीपाघ इति भाषा ॥

उच्चैःश्रवाः । पुं । श्वेतवर्णसमुद्रमन्यनो
त्यिते इन्द्रस्य घोटके ।

उच्चैर्घुष्टम् । न । घोषणायाम् । उच्चै
र्घुष्यते स्म । घुषिर्विशब्दने । क्तः ।

उच्चैश्श्रवाः । पुं । इन्द्रस्याश्वे । अश्वानां
मध्ये भगवतो विभूतौ । अयंसप्तमुखः ।

। यथोक्तं भागवते । गृहीतोऽश्वः स-
प्तमुखस्त्वयान् पवलात्किलेति । उ-

च्चैर्महान्श्रवोऽयशोयस्य । उच्चैःश्रव
सीयस्य वा । यद्वा । उच्चैःश्रुणोति ।

श्रुश्रवणे । असुन् । उच्चैश्श्रवससंघ
न्तुप्रणिपत्य समर्पितमित्यत्र तुष्टो

दरादित्वादगागमो बोध्यः । आका
शस्थैर्दिवौकसैरिति हरिवंशोक्तिवत् ।

। चि । वधिरे ॥

उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते
॥ उच्चीयते । चिञ् । उदिचेर्दसिः ॥

उच्छन्नम् । त्रि । नष्टे ।

उच्छूनः

उच्छूनत् । वि । उत्पतति ।

उच्छूयितः । वि । उल्लङ्घिते । शशपु-
तगताविच्यस्मात् । कः ।

उच्छादनम् । न । उच्छादने । उदत्त-
ने । गन्धद्रव्यद्वाराशरीरनिर्मलीक-
रणे ।

उच्छास्त्रम् । वि । शास्त्रप्रतिषिद्धे ।
शास्त्रविरुद्धे । उन्नतं शास्त्रात् ।

उच्छिखः । वि । उन्नतज्वाले ।

उच्छिक्तिः । स्त्री । उच्छेदे । उच्छेद-
नम् । क्तिन् ।

उच्छिन्नः । वि । नष्टे । उच्छेदिते ।
उच्छिद्यतेस्म । छिदिर्द्वैधीकरणे ।
कः ।

उच्छिखीन्ध्रम् । न । छपाके । छत्रिका-
याम् ।

उच्छिष्टः । वि । भुक्तावशेषे । ऊंठ ऊंठ-
न ऊंठा इतिभाषा ॥ त्यक्ते ।

उच्छिष्टभोजनम् । वि । देवनेवेद्यवलि-
भोजनकर्त्तरि । इति हेमचन्द्रः ।

उच्छिष्टमोदनम् । न । सिक्थके । मै-
ण सित्या इतिभाषा ।

उच्छीर्षकम् । न । शिरःप्रदेशे । उप-
धाने । सिराहना इतिभाषा ।

उच्छूनः । वि । स्फीते । उन्नने । वर्द्धिते
। अत्रोदाहरन्ति प्राचीनाः । कामि-

न्याः कियदुच्छूनमुरः प्रेयान्समीक्ष-

उच्छसि

ते । नभ्यंशालिमि वात्पन्नमतिदो-
नः कृषीवल इति । उत्श्रीषतेस्म ।
टुओश्विगतिदृष्टोः । कः । ओदित-
श्चेतितस्यनः । यजादित्वा त्समसा-
रणे पूर्वरूपेचहल इतिदीर्घः ॥

उच्छूनता । स्त्री । जृम्भणे । भावेतल् ।

उच्छृङ्खलः । वि । अवाधे । बन्धनर-
हिते । अनियन्तवस्तुनि । निरर्ग-
ले । उन्नतं शृङ्खलं निगडयत्य ।

उच्छेदः । पुं । विनाशे ।

उच्छेदी । वि । विनाशिनि ॥

उच्छेषणम् । न । उच्छिष्टे ।

उच्छोषणः । वि । सम्पापकरे ॥

उच्छ्रयः । पुं । द्रुमादीनामुन्नतायाम्
। उच्छेधे । उच्छ्रयणम् । अश्रु से-
वायाम् । बाहुलकादेरच् ।

उच्छ्रायः । पुं । उच्छ्रये । उच्छ्रयणम् ।
अश्रु ० । उदिश्रयति यौतीति घञ्
। उत्कृष्टः आयोवा ।

उच्छ्रितः । वि । सञ्जाते । समुन्नते ।

उन्नते । प्रवृद्धे । उच्छ्रयति उच्छ्री-
यतेस्मवा । अश्रोगत्यर्थे तिकर्माणि
वा कः ।

उच्छ्रित्य । अ । सन्तत्येत्यर्थे ॥ निख-
न्येत्यर्थे ॥

उच्छसितः । वि । प्रफुल्ले । विकसिते ।

जीविते ॥ स्फुरणे । फरकना इति

उज्जितः

भाषा । उत्तमसिति । अस्मत् । तः ।
 उज्जासः । पुं । अन्तर्मुखश्वासे । आहरे
 । प्राणने । आख्यायिकः परिच्छेदे ।
 आश्वासे । उज्जसनम् । अस्मत्प्राणने ।
 घञ् ।
 उज्जयनी । स्त्री । विशालायांपुरि । अ
 वन्याम् ।
 उज्जयन्तः । पुं । रैवतपर्वते ।
 उज्जयिनी । स्त्री । महाकालपुर्याम् ।
 अवन्तिकायाम् ।
 उज्जासनम् । न । वधे । मारणे । जमुहिं
 सायाम् । स्वार्थगयन्तः । भावे ल्युट् ॥
 उज्जृम्भः । वि । प्रफुल्ले । मस्फुटिते ।
 इतिहेमचन्द्रः ॥ उज्जृम्भणम् । जृ-
 मि० । घञ् ॥
 उज्जृम्भणम् । न । उज्जृम्भे ॥
 उज्जृम्भितः । वि । प्रफुल्ले । न । चेष्टा
 याम् । उज्जृम्भःसञ्जातोऽस्य । तार-
 कादिच्छादितच् ।
 उज्ज्वलः । पुं । शृङ्गाररसे । न । स्वर्णे
 । वि । दीप्ते ॥ विशदे ॥ विकशिनि ।
 उज्ज्वलति प्रकाशते । ज्वलदीप्तौ ।
 अच् । नतुज्वलितीतिष्ठः । तत्राऽनु-
 पसर्गादिभ्यनुवृत्तेः ।
 उज्जृम्भः । पुं । त्यागे । विसर्जने ।
 उज्जितः । वि । उत्सृष्टे । त्यक्ते । व-
 र्जिते ।

उडुः

उज् । अ । सतर्के । सम्बोधने । पूरये ।
 उज्जः । पुं । उज्जशिले । ऋते । धान्य
 कणोच्चये । कणशब्दादाने ॥ अबाधि
 तस्थानेषु पथिवा क्षेपेषुवा अमति
 हतावकाशेषु यत्रयत्रौषधयो विद्यन्ते
 तत्रतत्राङ्गुलीभ्यामेकैककणं समुच्च-
 यित्वेतिवैधायनस्मृतेर्दर्शनात् एकै
 कधान्यगुडकोच्चयनमुज्जः । उज्ज
 नम् । उज्जिउज्जे । घञ् ।
 उज्जनम् । न । आपणादिपतितकणो
 पादाने । उज्जना इतिभाषा । ल्युट् ।
 उज्जशिलम् । न । आप्तशस्यात् क्षेप-
 च्छस्यस्यसञ्चये । ऋतवृत्तौ ॥
 उज्जश्च शिलक्षेत्र्येकवद्भावः ।
 उज्जशीलः । वि । उज्जजीविनि । उ-
 दृतशस्यस्यशेषाहरणकर्त्तरि ।
 उटः । पुं । तृणपर्णादौ ।
 उटजः । पुं । न । मुनीनांतृणपर्णादिर
 चितालये । पर्णशालायाम् । उटा
 ज्जायते । जनी० । अन्यवापीतिडः ।
 उडु । न । भे । तारकायाम् । जले ।
 उ रोषोक्तिपूर्वकं डयते । डीङ् वि०
 । मितद्वादित्वात् उ प्रत्ययः ।
 उडुः । स्त्री । नक्षत्रे । ऋते । अवति
 इति उः । डयते डुः । डीडो मित-
 द्वादित्वात् उडुः । उश्वासौडु श्वेतिवि-
 ग्रहः । उडुः उडू । उडकः इत्यादि

उत

धेनुवत् ।

उडुपः । पुं । न । प्रवे । कोले । भेले ॥

त्वर्मावनद्धे यानपात्रे ॥ पुं । चन्द्रे ॥

उडुनोजलात् पाति । पारक्षणे ।

मुपिस्थइत्यवसुपीति योगविभागा

त कः । उडुनि जले पातीति वा ॥

उडुपतिः । पुं । चन्द्रे ॥ उडूनाम्पतिः ॥

उडुपथः । पुं । आकाशे ॥

उडुराट् । पुं । चन्द्रे ॥ उडुषु नक्षत्रेषु-

राजते । राजृ० । क्तिप् ॥

उडूपः । पुं । न । उडुपे ॥ पुं । चमन्द्रसि ॥

उडुयनम् । न । नभोगतौ । उडान इ

तिभाषा ॥

उडुामरः । वि । श्रेष्ठे । उडुगटे ॥ पुं । त

न्त्रविशेषे ॥

उडुीनम् । न । खगानामूर्द्धगतौ ॥ ऊ

र्द्धडयनम् । डीङ् ० । नपुंसके भावे

क्तः । स्वादयश्चेदितइत्येदिच्चादि

ष्ठानत्त्वम् ॥

उडुीयमानः । वि । उडुयनविशिष्टे ख-

गे । उडन्त उडता इतिभाषा ॥

उडुीशः । पुं । आगमशास्त्रविशेषे ॥ च

ण्डीशे । शिवे ॥

उत् । अ । प्रश्ने । वितर्के । संशये ॥ अ

त्यर्थे । भृशे । ऊर्द्धे । अप्यर्थे ॥

उत । अ । अत्यर्थे । विकल्पो ॥ समुच्च

ये । वितर्के । प्रश्ने । पदपूरणे ॥ अ

उत्कटः

प्यर्थे । एवार्थे ॥ जयते स्म । उड्

शब्दे । क्तः ॥

उतम् । वि । स्यूते । वुना इतिभाषा ॥

जयते स्म । वेञ् ० । क्तः । यजादि-

त्वात्सम्प्रसारणम् ॥

उतथ्यः । पुं । गौतमपितरि मुनिविशे-

षे । अङ्गिरसः श्रद्धायामुत्पन्नेवृहस्प

तेर्ज्यैष्ठभातरि ॥

उतथ्यतनयः । पुं । गौतममुनौ ।

उतथ्यानुजः । पुं । देवाचार्ये । वृहस्प

तौ ॥

उतथ्यानुजन्मा । पुं । वृहस्पतौ । जीवे ॥

उताहो । अ । परिप्रश्ने । विचारे । वि

कल्पो । उतच आहोच अनयोः स-

माहारः ॥

उत्कः । वि । अन्यमनस्के । उन्मनसि ॥

उक्तंमनो ऽस्य । उत्कउन्मनाइतिउ

क्तमनस्कवृत्तेरुच्छब्दात् स्वार्थेक-

न ॥

उत्कटः । पुं । मत्तेभे । रक्तेक्षौ । शरे ॥

न । त्वक्पत्रे । गुडत्त्वचि । तजाख्यौ-

पधौ । दारचीनी इतिभाषा ॥ अ-

न्यत उत्कटमुगन्धित्वात्स्वार्थे उच्छ

ब्दात् कटच् । वि । तीव्रे ॥ मत्ते ॥

विपमे ॥ उद्गतः कटआवरणम् आ

वरकोवाग्रस्य ॥ यद्वा । उक्तमदृष्ट-

त्तेरुच्छब्दात्स्वार्थे सम्प्रोदश्चेतिक-

उत्कर्षः

टच् ।

उत्कर्षकासनः । चि । विषमासने ।
 उत्कर्षा । स्त्री । संहलीतायाम् ॥
 उत्कर्षः । पुं । शृङ्गारस्य षोडशवन्धा-
 न्तर्गतवन्धविशेषे । आसन इति यस्य
 प्रसिद्धिः । तल्लक्षणम् । नारीपादौ
 चहस्तेनधारयेद्गलके पुनः । स्तना
 र्पितकरः कामी बन्धश्चोत्कर्षसंज्ञ-
 कः इति ॥

उत्कर्षा । स्त्री । उत्कलिकायाम् । इ
 ष्टलाभे कालक्षेपासहिष्णुतायाम् ॥
 उत्कर्षणम् । कठिशोके । गुरोस्तुह
 लइत्यर्थः ॥ आकाङ्क्षायाम् ॥

उत्कर्षितः । चि । उत्सुके । उत्कर्षा
 युक्ते ॥ उत्कर्षासञ्जातास्य । तारका
 दिच्छादितच् ॥

उत्कर्षिता । स्त्री । स्वीयादिनायिका
 भेदे ॥

उत्कर्षता । स्त्री । गजपिप्पल्याम् । उत्क
 र्षायाम् ॥

उत्कर्षः । पुं । धान्यादिराशौ । सूत्रे ॥
 अवकरे ॥ हस्तपादादिविक्षेपे । उ
 त्कीर्यते । ह्यविशेषे । ऋदोरप् ॥

उत्कर्षः । पुं । अतिशये । स्वकालात्
 परकालकर्त्तव्ये । इति स्मृतिः ॥ अवि
 द्यमानधर्मारोपे । उत्कर्षणम् । कृ
 षवि० । घञ् । चि । अतिशययुक्ते ॥

उत्कारः

उत्कलः । पुं । औड्रदेशे । उडीसा इति

भा० । यथा । जगन्नाथप्रान्तदेशस्थोत्क
 लः परिकीर्तित इति । व्याधे । वि ।
 भारवाहके । मोटिया इति भाषा ॥

उत्कलिका । स्त्री । उत्कर्षायाम् । इष्ट
 प्राप्तौ कालक्षेपासहिष्णुत्वे । कामा
 दिजातस्मृतौ ॥ कालिकायाम् ॥ हे
 लायाम् । सलिलतरङ्गे ॥ उत्पूर्वा
 त्कलेः कृञादिभ्योवुन् । कुन्वा ॥

उत्कलिकाप्रायम् । न । गद्यप्रभेदे । यथा
 । भवेदुत्कलिकाप्रायं समासात्कृत्वा
 चरमिति यथा । प्रणिपातप्रवणसप्रधा
 नाशेषसुरासुरादिवन्द्यसौन्दर्यप्रकट
 किरीटकोटिनिविष्टस्पष्टमणिमयूख
 च्छटाच्छुरितचरणनखचक्रविक्रमो
 दामवामपादाङ्गुष्ठनखशिखरखण्ड
 तब्रह्माण्डविवरनिस्सरच्छरदम्बतक
 रप्रकरभास्वरसुरवाहिनीप्रबाहप-
 विचीकृतपिष्टपत्रितयकैटभारे क्रूर-
 तरसंसारसागरनानाप्रकारावर्त्तवि
 र्तमानविग्रहं मामनुग्रहाणेति ॥

उत्कलितः । चि । उन्मनसि । वृद्धिमतिः ।

उत्कर्षितः । चि । उद्दृष्टे ॥

उत्का । स्त्री । उत्कर्षितायां नायिका-
 याम् ॥

उत्कारः । पुं । धान्यस्योर्ध्वक्षेपणे । नि
 कारे । धान्यस्यराशीकरणे । उत्कर

उत्क्रोशः

गम् । क्वचित्पे । क्वधान्ये इति घञ् ।
 उत्कारा । स्त्री । प्रतिवर्षप्रसूताया-
 क्त्रवि ॥
 उत्कासिका । स्त्री । वमनव्याधौ ॥
 उत्किरः । वि । निःक्षेपकर्त्तरि । उत्कि-
 रतिविधिपति । कृ० । इगुपधेतिकः ॥
 उत्कीर्णः । वि । उत्क्षिपिते । कृतवेधने
 । उत्कीर्यतेस्म । कृ० । क्तः । नञ् ।
 उत्कुटम् । न । उत्तानशयने ॥
 उत्कुणः । पुं । उद्देशे । मत्कुणे ॥
 उत्कूटः । पुं । उच्चैः ॥ इतिहारावली ॥
 उत्कृतिः । स्त्री । पङ्क्तिश्चत्तरायां-
 दृष्टौ ॥
 उत्कृष्टः । वि । प्रशस्ते । उत्तमे ॥ अ-
 तिशययुक्ते । उत्कर्षविशिष्टे ॥ उत्कृ-
 प्यतेऽयम् । कृषेः कर्मणिक्तः ॥
 उत्कोचः । पुं । स्त्री । उपदायाम् । डौ-
 कने ॥
 उत्कोचकः । वि । कार्यभ्योर्थं गृहीत्वा
 अयुक्तकार्यकुर्वाणे ॥
 उत्क्रमः । पुं । व्यतिक्रमे । व्युत्क्रमे ॥
 उत्क्रमणम् । न । उत्क्रान्ती ॥
 उत्क्रान्तः । वि । निर्गते ॥
 उत्क्रान्तिः । स्त्री । उत्क्रमणे ॥
 उत्क्रोशः । पुं । स्त्री । पक्षिविशेषे । कु-
 ररे ॥ उत्क्रोशति । कृशआह्वाने ।
 पचाद्यच् ॥

उत्खात

उत्क्षेदः । पुं । वमनोपस्थिताविवेक्ष-
 र्थे । उत्क्षेद इति यस्यप्रसिद्धिः ॥
 उत्क्षेपः । पुं । पीडायाम् । वमनायो-
 पस्थितौ । उत्क्षेप इतिभाषा । य-
 था । कफोत्क्षेपः । कफस्य वमनायो-
 पस्थितिः ॥ उत्क्षेपः । उत्क्षिप्यान्नं न-
 निर्गच्छेत् प्रसेकं डीवनेरितम् । ऋदयं
 पीयते चास्य तमुत्क्षेपं विनिर्दिशेदि-
 ति ॥ उत्क्षेप इत्येके ॥
 उत्क्षिप्तः । पुं । धत्तूरफले ॥ वि । ऊ-
 र्वक्षिप्ते ॥
 उत्क्षिप्तिका । स्त्री । कर्णाभरणविशेषे
 । ललाट्याम् । कर्णान्दी । कानतड-
 का इतिभाषा ॥
 उत्क्षेपः । पुं । ऊर्ध्वक्षेपणे । उत्क्षेपना
 इतिभाषा ॥
 उत्क्षेपकः । वि । उत्क्षेपकर्त्तरि ॥
 उत्क्षेपणम् । न । व्यजने । धान्यमर्दन-
 वस्तुनि ॥ षोडशपणे । उदक्षेपे ।
 ऊर्ध्वदेशसंयोगहेतौ । ऊर्ध्वक्षेपे । अ-
 धःस्थितस्य वस्तुन ऊर्ध्वं नयने । उत्-
 ऊर्ध्वक्षेपणम् ॥
 उत्खला । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये । तां-
 लपर्याम् ॥
 उत्खातः । वि । उन्मूलिते । उत्खाडा
 इतिभाषा ॥
 उत्खातकेलिः । स्त्री । वप्रकीडावाम् ॥

उत्तमः

यथा । उत्तमांतकेलिः शृङ्गाद्यैर्बप्रकी
डानिद्यते इति शब्दार्णवः ।

उत्तः । चि । आर्द्रवस्तुनि । क्लिप्ते । भी
जा इति भाषा ॥ उनत्तिस्म । उ
न्दीक्तेदने । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः
। नुदविदेति पक्षेनत्वाभावः ।

उत्तंसः । पुं । कर्णपूरे । कर्णाभरणे ।
श्रेखरे । शिरोभूषणे । उत्तंसयति
उत्तंस्यतेनेनवा । तसिः सौचोभूषा
र्थः । पचाद्यच् । हलश्चेति घञ्वा ।

उत्तप्तः । चि । सप्तसे ॥ परिप्लुते । न ।
शुष्कमांसे । उत्तप्यतेस्म । तप० ।
क्तः ॥ चञ्चले ॥

उत्तव्यः । चि । उत्तमिते ॥ उत् ऊर्द्धं
स्तव्यः ॥

उत्तमितम् । चि । उत्तमिते ॥

उत्तमः । चि । उत्कृष्टे । अनुत्तमे ।
वरेण्ये ॥ पुं । प्रियवतराजः पुत्रे तृ
तीयमनौ ॥ वैशिकाख्यनायके ॥
अतिशयेन उत्कृष्टः । उत्कृष्टार्थवृत्ते
रुच्छब्दात्तमप् । द्रव्यप्रकर्षार्थत्वा
न्नाम् । यद्वा । उत्ताम्यति । तमु ।
अच् ॥ उत्तम्यतेवा । घञ् । नोदा
त्तेतिनट्टिः ।

उत्तमः श्लोकः । चि । पुण्ययशसि । श्रीह
रौ ॥ उच्छ्रितितमोयस्मात्स उत्त
माः । उत्तमाः श्लोकोयशेयस्य ।

उत्तमा

उत्तमफलिनी । स्त्री । दुग्धिकाष्टके ।

उत्तमर्णः । पुं । ऋणदे । ऋणस्य दात
रि । धनस्वामिनि । महाजन इति
भाषा ॥ उत्तममृगमस्य । ऋणमाध
मर्ण्ये इति सूत्रे आधमर्ण्यशब्देनप्यव
हारविशेषो लक्ष्यते । तेनोत्तमर्णो
पिसिध्यति । लक्षणायास्तु धारेइत्त
मर्ण्यइतिनिर्देशोल्लिङ्गम् । देवर्षिपि
तृण्ये ॥

उत्तमश्लोकः । चि । पुण्ययशसि ॥

उत्तमसङ्ग्रहः । पुं । सम्यक्सङ्ग्रहणे ।
निर्जने परभार्ययासह केशाकेशिप
रस्यरालिङ्गनसहासनादिरूपमिथु
नीभावे । इतिमिताक्षरा ।

उत्तमसाहसः । पुं । दण्डविशेषे । साशी
तिपणसाहस्ये ॥ साशीतिपणसाहस्यो
दण्डउत्तमसाहसः । इति याज्ञव-
ल्क्योक्तेः । सहस्रपणमिते । यथाह
मनुः । पणानां द्वेष्टेतेसार्द्धे प्रथमः सा
हसः स्मृतः । मध्यमः पञ्चविंशेयः स
हस्रं त्वेवचोत्तम इति ।

उत्तमा । स्त्री । उत्कृष्टायां नार्थ्याम् ।
वरारोहायाम् ॥ दुग्धिकौषधौ । स्त्री
यादिनायिकाप्रभेदे । अहितकारि
ण्यपिप्रिये हितकारिण्याम् । टाप् ।

उत्तमाङ्गम् । न । मस्तके । उत्तमञ्च
तदङ्गञ्च । सम्महदितिसमासः ।

उत्तर

उत्तमाश्रमः । न । नवविधास्तुष्टिषु तुष्टि विशेषे । नानुपहृत्यभूतानि बिषयोपभोगोभवतीति हिंसादोषदर्शनादिषयोपरमेसति यातुष्टिः सा पञ्चमी उत्तमाश्रम उच्यते ।

उत्तमारणी । स्त्री । इन्दीवर्याम् ।

उत्तमः । पुं । स्वतःफलतोवा तथाऽनर्थानुबन्धित्वशङ्कायाः प्रवृत्तिप्रतिबन्धिकाया विगमे ।

उत्तमनम् । न । वर्द्धने । उत्तममनम् । उदःस्थास्तम्भोः पूर्वस्य ।

उत्तम्वितः । त्रि । विधृते । उत्तम्वितः ।

उत्तरम् । न । प्रतिवाक्ये । बदल इति भाषाप्रसिद्धे प्रश्नस्य भञ्जने । प्रश्नश्चेद्यधियापृच्छा तस्य भञ्जनमुत्तरम् ॥ उत्तीर्यते निस्तीर्यते प्रकृताभियो गोऽनेन । तस्य स्वरूपम् । पक्षस्य व्यापकं सारमसन्दिग्धमनाकुलम् । अथाख्यागम्यमित्येवमुत्तरं तद्विदो विदुरिति । तस्य भेदाः । मिथ्यासम्प्रतिपत्तिश्च प्रत्यवस्कन्दनं तथा । प्राङ्न्यायस्रोतसाः प्रोक्ता सुक्त्वारः शास्त्रवेदिभिः । इति नारदः । कात्यायनेनापि व्यवहारविषये चतुर्विधमुत्तरमुक्तम् । सत्यमिथ्योत्तरञ्चैव प्रत्यवस्कन्दनं तथा । पूर्वन्यायविधिश्चैव

उत्तर

मुत्तरं स्याच्चतुर्विधमिति ॥ सिद्धान्तानुकूलतर्कोपन्यासे । उत्तरणम् । ऋदोरप् । पुं । सदाशिवे । हरौ । संसारसागरादुत्तारयतीति व्युत्पत्तेः । विराटराजमुते । त्रि । ऊर्द्धे । उदीचे ॥ प्रवरे । श्रेष्ठे । अनन्तरे । दिव्ये । वामभागे । उत्तरति । तृप्तवनतरणयोः । पचाद्यच् । यद्वा । अतिशयेनोन्नतः । तरप् । द्रव्यमकर्षत्वात्तमः ।

उत्तरकालः । पुं । भविष्यत्काले । गौणकाले ॥ यथा । एव मागामिया गीयमुखकालादधस्तनः । स्वकालादुत्तरो गौणः कालः पूर्वस्य कर्मण इति हरिहरपटुतिः ।

उत्तरकुरुः । पुं । जम्बुद्वीपस्य नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । रम्यकञ्चोत्तरं वर्षं तस्यैवान्तर्हिरण्मयम् । उत्तराः कुरवश्चैव यथावै भारतंतथा । उत्तरमेरोः ।

उत्तरकोशला । स्त्री । अयोध्यायाम् । रामपुरि । साकेते । अवधपुरी इति भाषा ।

उत्तरक्रिया । स्त्री । अन्तिमक्रियायाम् । सांख्यस्तरिकश्रद्धादिपितृक्रियायाम् ॥ यथा । प्रेतेपितृत्वमापन्ने स पिण्डीकरणादनु । क्रियन्तेयाः क्रि

उत्तर	उत्तर
याःपित्याःप्रीच्यन्तेतावपोत्तरा इति विष्णुपुराणम् ।	त्यक्तमदुस्वभावश्चेदुत्तराफलाङ्गानि काप्रकृतिरिति ।
उत्तरङ्गम् । न । दारोऽङ्गदाहणि । त्रि । उक्ततरङ्गे ।	उत्तरफलाङ्गानी । स्त्री । अयमदेवायाम् । उत्तरफलान्याम् ।
उत्तरच्छदः । पुं । शय्याया उपर्यास्तर णवस्त्रे । निचोले ।	उत्तरभाद्रपत् । स्त्री । उत्तरभाद्रपदाया म् ।
उत्तरणम् । न । नद्यादिपारगमने । उ तरणा इतिभाषा ।	उत्तरभाद्रपदा । स्त्री । अहिब्रह्मदेवता याम् । प्रौष्ठपदायाम् । अस्यारूपम् । उत्तरेसुमुखि भारमूर्तिभृत्युत्तमा ङ्गमिलितेद्वितारके । नीलचामरक चेत्युगमते।लोचनाचलकलाःपला यिताइति कालिदासः । पर्यङ्गरूपम् एतारात्मकमितिदीपिका । अत्रजा तस्यफलम् । धनीकुलीनःकुशलःक्रि यादौभूपालमान्योवल्लवान्महौजाः । सत्कर्मकर्त्तानिज वन्धुभक्तोयद्युत्त राभाद्रपदाप्रसूतः इति ।
उत्तरपक्षः । पुं । विचारसिद्धान्ते । स माधाने । कृतान्ते । समाधौ । सि- द्धान्तानुकूलतर्कपन्यासे ॥ उत्तरश्चा सौ पक्षश्च ।	उत्तरमीमांसा । स्त्री । ब्रह्ममीमांसा याम् ।
उत्तरपादः । पुं । चतुष्पादव्यवहारान्त र्गतद्वितीयपादे । उत्तरे ॥	उत्तरवादी । त्रि । उत्तरस्यवक्तरि । आ सामी इतिभाषा ।
उत्तरपूर्वा । स्त्री । ईशानकोणे । उत्तर स्याः पूर्वस्याश्चदिशोन्तरालम् । दि ङ्नामान्यन्तराल इतिसमासः ।	उत्तरसाक्षी । त्रि । स्वपक्षसम्बन्धिसा क्ष्येपरिभाषतां साक्षिणां यःस्ययंशृ- णोतिअर्थिनाश्राव्यतेवा सइत्यर्थः । तथाचनारदः । साक्षिणामपियसा क्ष्यंस्वपक्षपरिभाषताम् । अथवाच क्ष्णवणादापिससाक्ष्युत्तरसंज्ञकइति
उत्तरफलाङ्गानी । स्त्री । द्वादशेनचषे । अस्याःस्वरूपम् दक्षिणोत्तरमिलित तारकाद्वयम् ॥ पर्यङ्गरूपंतारकाद्वय श्च । अस्यांजातस्यफलम् दाता द यालुः स्वजने सुशीलो । विशालकी- र्तिः सुमतिः प्रधानः । धीरोनरोऽ	

उत्तरा

॥ परसाची इतिगौड भाषा ॥

उत्तरसाधकः । पुं । साधकसहाये । स
हकारिणि ॥उत्तरा । अ । उत्तराहि अर्थे । उत्त
राच्चेति पञ्चेमाच् ॥उत्तरा । स्त्री । उदीच्यान्दिशि । कैवे
र्याम् । उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ परी
क्षिन्मातरि । वैराग्याम् । उत् ऊर्ध्व
तरत्यङ् । तृ० । ऋदोरप् ।उत्तरात् । अ । दिशि । देशे ॥ काले
॥ उत्तरात् वसति आगतां रम
णीयंवा । उत्तराधरदक्षिणादातिरि
तिस्वार्थे आतिः ।उत्तराधिकारी । चि । प्रथमाधिकारि
णः पश्चादधिकारिणि । दायादे ।
अंसी इति भाषा ।उत्तरापथजन्मा । पुं । आतिविशेषे ।
यथा । उत्तरापथजन्मानः कीर्त्तयि-
ष्यामितानपि । यैः न कान्बोजगान्धा
राः किराताबर्बरैः सह । एतेपापकृ
तस्तातचरन्तिपृथिवीमिमामिति ।

उत्तरापोगानम् । न । हस्तावसेचने ।

उत्तराभासः । पुं । दुष्टोत्तरे ॥ तथाच
काच्यायनः । प्रकृतेन स्वसम्बन्धमन्य
त्यमतिभूरिच । पक्षैकदेशव्याप्येव
तच्चनैवोत्तरं भवेदिति ।

उत्तरायणम् । न । माघादिषण्मासा

उत्तरी

त्मकेष्टर्यस्योत्तरदिग्गमनकाले ।

देवानामहनि । माघादिमासयुग्मै
स्तु ऋतवः षट्क्रमादितः । उत्तरा
यणमाद्यैस्तैस्त्रिभिः स्याद्विज्ञायन-
मित्युक्तेः । मकरसङ्क्रान्तौ ।

उत्तराशापतिः । पुं । कुबेरे ॥

उत्तराषाढा । स्त्री । एकविंशतितमे
नक्षत्रे । वैश्वदेवे । अस्यारूपम् ।
सूर्याकृतिताराचतुष्टयात्मकमिति-
कालिदासः । गजदन्तवदष्टताराम
यमिति दीपिकाटीका ॥ तत्रजात
स्यफलम् । दातादयावान्विजयी-
विनीतः सत्कर्मचेताविभवैः समेतः
। कान्तासुतावाससुखो नितान्तं वैश्वे
सुवेशः पुण्डरीकमनीषीति ।उत्तरासङ्गः । पुं । प्रावारे । उत्तरीयां
शुके । उत्तरे ऊर्ध्वभागे आसज्यते ।
पञ्जसङ्गे । घञ् ।उत्तराहि । अ । उत्तरादर्थे । अस्ताते
विषये उत्तराच्चेत्याहिप्रत्ययः दूरे
चेदवधिमान् । उत्तराहि वसति र
मणीयंवा ।उत्तरीयम् । न । संथाने । उत्तरासङ्गे
। उपवीतवद्भुतवस्त्रे । उत्तरेऽस्मिन्
देहभागे भवम् । गङ्गादिस्त्राच्छः ।
यथायज्ञोपवीतं हि धार्यते च द्विजोत्त
मैः । तथासन्धार्यते यत्नादुत्तराच्छा

उत्तापः

दमंशुभमिति स्मृतिः ॥ एकच्छेदासोभ
वति तस्योत्तरार्द्धेन प्रच्छादयतीति
पारस्करः ॥ नस्यात्कर्मणिकचुकी ।
उत्तरेण । अ । उत्तरदिग्देशकालेषु ।
एनबन्यतरस्यामदूरेऽपचम्या इति
स्वार्थे एनप् अदूरेचेदवधिमानवधे
वर्त्तते । उत्तरेण वसति रमणीयं वा ।
उत्तरेद्युः । अ । आगामिदिने । उत्त
रस्मिन्नहनि इत्यर्थे सद्यः पश्चदिति उ
त्तरशब्दादेद्युस् प्रच्ययोनिपाति-
तः ।

उत्तलितः । त्रि । उत्क्षिप्ते ।

उत्तस्यूः । त्रि । उत्थिते ॥

उत्तानः । त्रि । अगभीरे । ऊर्ध्वमुखश
यिते ॥ उन्नतस्तानोविस्तारोऽस्मात् ॥

उत्तानकः । पुं । उच्चटायाम् ।

उत्तानपत्रकः । पुं । रक्तैरण्डे ।

उत्तानपादः । पुं । स्वायम्भुवमनोःपुत्रे
मृपतिविशेषे ।

उत्तानपादजः । पुं । उत्तानपादस्यपुत्रे ।
ज्योतीरथे । ग्रन्थाधारे । ध्रुवे ॥

उत्तानशयः । त्रि । अतिशिशौ । डिम्भे
। स्तनपे ॥ उत्तानः शेते । श्रीङ्स्व
मे । पार्श्वदिषूपसंख्यानमित्यच् ॥

उत्तानशया । स्त्री । स्तनमथयाम् ॥ टा
प् ।

उत्तापः । पुं । उष्णतायाम् । तेजसि ।

उत्तोलि

सन्तापे । उत्तापयति । तपेर्गुण्ण्तात्
पचाद्यच् ॥

उत्तारः । त्रि । वह्निर्निर्गतनेचे । मंह
ति । उद्गटे । उदारे ।

उत्तारी । त्रि । चपले । इतिभूरिप्रयो
गः ।

उत्तालः । त्रि । उत्कटे । श्रेष्ठे । विकरा
ले । प्रवङ्गमे ॥ त्वरिते । उन्नते ।

उत्तिष्ठोमः । पुं । वषट्कारप्रयोगा
न्ते ॥ याज्यापुरोनुवाक्यान्ते ।

उत्तिष्ठमानः । त्रि । वर्द्धमाने ।

उत्तीर्णः । त्रि । मुक्ते । पारगते ।

उत्तुङ्गः । त्रि । उच्चै । उन्नते ।

उत्तुण्डितः । त्रि । अनिर्गतशल्मेव्रणे ।

उत्तुषः । पुं । भृष्टधान्ये । खाजिके । ला
जासु । खील इतिभाषा ॥

उत्तेजना । स्त्री । प्रेरणायाम् । व्यग्रकर
णे ।

उत्तेजितम् । न । अश्वचतुर्थगतौ । रे
चिते ॥ उत्तेजितमध्यवेगं योजनं स्व
यवल्गयेत्युक्तेः । त्रि । प्रेरिते ॥

उत्तेरितम् । न । अश्वपञ्चमगतौ । आ
स्तन्दिते । उपकण्ठे । उत्तेरितोति
वेगान्धोनश्रणोतिनपश्यति ।

उत्तोलनम् । न । ऊर्ध्वनयने । उठावना
इतिभाषा ॥

उत्तोलितः । त्रि । उदस्ते ।

उत्पत्ति

उत्पत्तिः । चि । ऊर्ध्वक्षिप्ते । परिच्यते ।

उत्तासः । पुं । भये ।

उत्थानम् । न । उद्यमे । तन्त्रे । पौरु
षे ॥ पुस्तके । रणे । प्राङ्गणे । उद्ग
मे । हर्षे । मलरोगे । मलोत्सर्गे ।
वास्वन्ते । चैत्ये । सन्निविष्टोद्गमे ।
उत्थीयतेऽच । षागतिनिवृत्तौ । अ-
धिकरणे भावे वा ल्युट् ।

उत्थानैकादशी । स्त्री । कार्तिकशुक्लै-
कादश्याम् ।

उत्थापनम् । न । उत्तोत्तने ॥

उत्थितः । चि । उत्पन्ने ॥ प्रोद्यते । वृद्धि
मति ॥ उत्तिष्ठतिस्म । षा० गत्यर्थे
ति क्तः ।

उत्थिताङ्गुलिः । पुं । चपेटे । विस्तृताङ्गु-
लिकरतले । चपेटा थाप इतिभा
षा ।

उत्पतः । पुं । खगे । पक्षिणि ॥

उत्पतनम् । न । उत्पत्तौ । ऊर्ध्वगम-
ने । कूर्द्धने ॥

उत्पतितः । चि । उद्गते । उत्पन्ने । उ-
च्छ्रिते ॥

उत्पतिता । चि । ऊर्ध्वगमनशीले । उ-
त्पतिष्ठा । उत्पतति तच्छीलः । प-
तल्लृगतौ । वृन् ।

उत्पतिष्णुः । चि समुद्गते । उत्पतितं-
रि । ऊर्ध्वपतनशीले । उत्पतति ।

उत्पत्ति

पतल्लृगतौ । अलङ्कृतितीष्णुच् ।

उत्पत्तिः । स्त्री । देहसम्बन्धे । जन्मनि
॥ आविर्भावे । सत्कार्यवादे हि मृत्पि
ण्डे विद्यमानस्य घटस्याविर्भाववो-
त्पत्तिर्यथा तथैव कारणात्मना विद्य-
मानानां तत्त्वानामाविर्भाववोत्प-
त्तिर्विवक्षिता । उत्पदनम् । पदग-
तौ । क्तिन् ।

उत्पत्तिक्रमः । पुं । उत्पत्तेरनुक्रमे ॥ स
यथा । आत्मन आकाशः आकाशा
द्वायुः वायोरग्निः अग्नेरापः अद्भ्यः
पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधी-
भ्योऽन्नम् अन्नात्सर्वाणि भूतानीति
श्रुतिप्रसिद्धः ॥

उत्पत्तिमत् । चि । अनित्येवस्तुनि ॥

उत्पत्तिविधिः । पुं । कर्मस्वरूपमात्रवो-
धकेविधौ ॥ यथा । आग्नेयोऽष्टाक
पालोभवति । यथावा । अग्निहो-
त्रं जुहोतीति । अत्रचविधौ कर्मणः
कर्तृत्वेनान्वयः । अग्निहोत्रहोमे
नेष्टभावयेदिति ॥ ननु यागस्यैव रू-
पे द्रव्यं देवता च । तथाच रूपाश्रय-
णे अग्निहोत्रं जुहोतीति कथमुत्प-
त्तिविधिः अग्निहोत्रशब्दस्य तत्प्र-
त्ययान्यायेन नामधेयत्वादिति चेन्न ।
रूपाश्रयणेष्वस्योत्पत्तिविधिश्चात् ।
अन्यथारूपश्रवणाद्भाजुहोतीत्य-

उत्पल

यमेवोत्पत्तिविधिः स्यात् । तथाचा
मिहेचं जुहेतीतिवाक्यमनर्थकं-
स्यात् ।

उत्पत्तिश्रुत्क्रमः । पुं । उत्पत्तेर्विप-
र्यस्तक्रमे । अयमर्थः । पृथिवीगन्ध-
तन्मात्रात्मिका रसतन्मात्रात्मिकाप-
मात्रभवति । आपश्चतरूपतन्मा-
त्रात्मकतेजोमात्रं भवन्ति । तच्च ते
जः स्पर्शतन्मात्रात्मकवायुमात्रं भव-
ति । सच वायुः शब्दतन्मात्रात्मका-
काशमात्रं भवति । सचाऽऽकाशः
स्वकारणभूताऽज्ञानोपहितचैतन्य-
मात्रं भवतीति ।

उत्पन्नः । वि । प्राप्तजन्मनि । उद्भूते ।
जाते । उत्पद्यतेस्म । पद० । क्तः ।
रदाभ्यामिति नत्वम् ।

उत्पलम् । न । इन्दीवरे । नीलकमले
॥ कुष्ठौषधौ ॥ जलजपुष्पमात्रे ।
कुवलये ॥ जलजपुष्पविशेषे । केां
जि इतिभाषा ॥ वि । मांसशून्ये ॥
उत्पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

उत्पलगन्धिकम् । न । चन्दनविशेषे ।
कृष्णतामे । गोशीर्षे ।

उत्पलपत्रम् । न । कुवलयदले ॥ स्त्री
नखचते । तिलके ।

उत्पलशारिवा । स्त्री । अनन्तायाम् ।
श्यामालतायाम् । उत्पलमल्लस्याः ।

उत्पाटि

उत्पलाकारपुष्पत्वात् । अर्शश्चाद्यच्
॥ यदा । उद्यतंपलमनया । उत्पला-
चासौशारिवाच ।

उत्पलाक्षी । स्त्री । सुपर्णाख्यतीर्थदे-
व्याम् ॥

उत्पलिनी । स्त्री । कैरविषयाम् । स्त्री
टीकोजी इतिभाषा । पद्मसमूहे
। उत्पलाकरे ॥ उत्पलानि सन्त्यस्या-
म् । पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

उत्पली । स्त्री । तुषचर्पय्याम् ।

उत्पाटः । पुं । वृक्षनिर्यासे ॥ वैदिको-
यम् ।

उत्पवनम् । न । कुशण्डिकायांपवित्र-
मध्येन जलादेरुत्क्षेपणे ॥

उत्पश्यः । वि । उन्मुखे । ऊर्ध्वदृष्टिवि-
शिष्टे ॥

उत्पाटः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा । र-
वौविशाखा सोमे पूर्वाषाढा भौमे
धनिष्ठा बुधरेवती गुरौरोहिणी
शुक्रपुष्या शनावुत्तराफागुनी च
दुत्पाटयोगः ॥

उत्पाटनम् । न । उन्मूलने । उपाडना
इति भाषा ।

उत्पाटिका । स्त्री । वृक्षस्यनीरसायां-
त्वचि ॥ वैदिकोयम् ॥

उत्पाटितः । वि । उन्मूलिते । उपाडा-
इतिभाषा ।

उत्पातः

उत्पातः । पुं । अजन्ये । उपद्रवे । दि
व्यान्तरीच्यभूमिजोपसर्गे ॥ तच्चदि
व्यो यथा । अपर्वणिचन्द्रादित्यग्रा
सः । आन्तरीच्यो यथा । उत्कापा
तनिर्घातादिः । भौमोयथा भूकम्पा
दिः ॥ आध्यात्मिकाधिदैविकाधि-
भौतिकभेदभिन्ने प्राणिनां शुभाशुभ
सूचके महाभूतविकारे ॥ * अचोत्पा
ताध्यायः ॥ यानत्रेकत्पातान् गर्गः
प्रोवाच तानहं वक्ष्ये । तेषां सङ्क्षेपो
यं प्रकृतेरन्यत्त्वमुत्पातः ॥ अपचा
रेण नराणां मुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति । संसृजयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौ
मास्तमुत्पाताः । मनुजानामपचा
रादपरक्ता देवताः सृजन्त्येतान् । त-
त्प्रतिघाताय नृपः शान्तिं राप्ते प्रयु
ञ्जीत ॥ दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुत्कानि
र्घातपवनपरिवेष्टाः । गन्धर्वपुरपुर-
न्दरचापादियदन्तरिक्षतत् ॥ भौमं
चरस्थिरभवंतच्छान्तिभिराहतं शम
मुपैति । नाभसमुपैति मृदुतांशम्य
तिनो दिव्यमित्येके ॥ दिव्यमपिशम
मुपैति प्रभूतकनकान्नगोमहीदानैः
। रुद्राय तने भूमौ गोदोहाकोटि-
होमाच्च ॥ आत्मसुतकोशवाहनपु-
रदारपुरोहितेषु लोकेषु । पाकमु
पयाति दैवं परिकल्पितमष्टधान्यप-

उत्पातः

तेः ॥ अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदास्तु-
निपातजल्पमाद्यानि । लिङ्गार्चाय
तनानां नाशाय नरेशदेशानाम् । दै
वतयाचाशकटाक्षचक्रयुगकेतुभङ्ग
पतनानि । समपर्यासनसादनसङ्गा
सुनदेशनृपशुभदाः ॥ ऋषिधर्मपितृ
ब्रह्मप्रोद्भूतवैकृतं द्विजातीनाम् । यद्रु
द्रलोकपालोद्भवं पशूनामनिष्टं तत् ।
गुरुसितशनैश्चरोत्परोधसां विष्णुज
ञ्च लोकानाम् । स्कन्दविशाखसमुत्प
माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् । वेद
व्यासे मन्त्राणि विनायके वैकृतं च मू-
नाद्ये ॥ विधातरिसविश्वकर्मणिलो
काभावयनिर्दिष्टम् । देवकुमारकु
मारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्स्यात् ।
तन्नरपतेः कुमारकुमारिकास्त्रीपरि
जनानाम् । रक्षःपिशाचगुह्यकना
गानामेव मेव निर्दिष्टः । मासै-
श्चाप्यष्टाभिः सर्वेषामेव फलपाकः ।
बुद्धा देवविकारं शुचिः पुरोधात्यहो
पितः स्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनव
स्त्रैरभ्यर्चयेत्प्रतिमाम् । मधुपर्केण
पुरोधाभ्यर्च्यैर्वलिभिश्च विधिवदुपति
प्रेत् । स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्म-
न्त्रैश्च तल्लिङ्गैः ॥ इति विबुधविकारेशा
न्तयस्सप्तराचं द्विजविबुधगणार्चागी-
तमृच्योक्तवाच ॥ विधिवद्वनिपा

उत्पातः

लैर्यैः प्रयुक्तानतेषां भवति दुरितपा-
 कोदक्षिणाभिश्चरुदुः। राष्ट्रेयस्यानग्निः
 प्रदीप्यते दीप्यते च नेन नवान्। मनु-
 जैश्चरस्य पीडा तस्य चराष्टस्य विज्ञेया
 ॥ जलमांसाद्रज्ज्वलने नृपतिवधः प्रह-
 रणेरणोरौद्रः। सैन्यग्रामपुरेषु च ना-
 शो वक्त्रे भयं कुरुते। प्रासादं भवनतो-
 रणकेत्वादिषु चानलेन दग्धेषु। त-
 डितावाघगमासात् परचक्रस्यागमो-
 नियमात् ॥ धूमेन मिसमुत्थोरज-
 स्तमश्चाङ्गिजं महाभयदम्। व्यभेनि-
 श्युङ्गुनाशो दर्शनमपि चाङ्गिदोषक-
 रम् ॥ नगरचतुष्पादण्डजमनुजा-
 नां भयकरं ज्वलनमाहुः। धूमाग्नि-
 विस्फुलिङ्गैः शय्याम्बरकेशजैर्मृग्यः ॥
 आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोषनि-
 र्गमनवेपनानि वा। वैकृतानियदि-
 वायुधेपराण्याशुरौद्रणसङ्कुलं वदे-
 त् ॥ मन्त्रैराग्नेयैः क्षीरवृक्षात्समि-
 द्भिर्हीतव्यो मिसर्पपैः सर्पिषा च।
 अग्न्यादीनां वैकृते शान्तिरेव देय-
 चास्मिन् काञ्चनं ब्राह्मणेभ्यः ॥ शा-
 खाभङ्गेऽकस्माद् दृक्षाणां निर्दिशेद्रणो-
 द्योगम्। हसने देशभ्रंशं रुदिते च-
 व्याधिबाहुल्यम् ॥ राष्ट्रविभेदस्त्वन्-
 तौ वालवधोतीव कुसुमिते बाले। वृ-
 क्षात्क्षीरस्त्रावे सर्वद्रव्यक्षयो भवति

उत्पातः

॥ मध्ये वाहननाशः सङ्ग्रामः शोणिते
 मधुनि रोधः। स्नेहे दुर्भिक्षं भयं मह-
 द्भयं निस्सृते सलिले ॥ शुष्कविरोहे
 वीर्यान्वसङ्क्षयः शोषणे च विरुजाना-
 म्। पतितानामुत्थाने स्वयम्भयं देव-
 जनितम् ॥ पूजितवृक्षे ह्यन्तैः कुसु-
 मफलं नृपवधाय निर्दिष्टम्। धूमस्त-
 स्मिन् ज्वालायवा भवेन्नृपवधायैव ॥
 सर्पस्तु तरुषु जल्पस्तु वापि जनसङ्क्ष-
 योषि निर्दिष्टः। वृक्षाणां वैकृत्ये दश-
 भिर्मासैः फलविपाकः ॥ स्रग्गन्धधू-
 पाम्बरपूजितस्य छत्रं विधायोपरि पा-
 दपथ्य। कृत्वा शिवं रुद्रजपो वका-
 र्योरुद्रेभ्य इत्यत्र षडेव होमाः ॥ पाय-
 सेनमधुना च भोजयेद्वाक्ष्यान् घृत-
 युतेन भूपतिः। मेदिनीनिगदितात्र-
 दक्षिणा वैकृते तरुकृते हितार्थिभिः
 ॥ नालेऽजयवादीनामेकस्मिन् द्वि-
 त्संस्मवे मरणम्। कथयति तदधि-
 पतीनां यमलं जातं च कुसुमफलम् ॥
 अतिवृद्धिः सस्यानां नानाफलकुसुम-
 संस्मवे वृक्षे। भवति हि यद्येकस्मिन्
 परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ अर्धेन
 यदा तैलं भवति तिलानामतैलता-
 वा स्यात्। अन्नस्य च वैरस्यं दातुं विद्या-
 द्भयं सुमहत् ॥ विकृतं कुसुमफलं
 वाग्रामादथ वा पुराद्विष्कार्यम्।

उत्पत्तः

सौम्योवचकः कार्योनिर्वास्योवापशुः
 शान्त्यै ॥ सस्ये चट्टाविकृतिप्रदेयं त
 तच्छेवमेवंप्रथमं द्विजेभ्यः । तस्यैवम
 ध्येचरुमवभौमंकृत्त्वानदोषंसमुपै-
 तितज्जम् ॥ दुर्भिक्षमनावृष्टावति
 वृष्टौ सुदुर्गमपरमयम् । रोगोद्यन्तु
 भवायान्दपतिवधोऽनभ्रजातायाम् ॥
 श्रीतोष्णविपर्ययोनेसम्यगुत्तुषुस-
 म्यवृत्तेषु । षण्मासाद्राष्टम्यंरोगभ
 यंदैवजनितम् ॥ अन्यत्सैससाहंप्र
 वन्धवर्षे प्रधानम्पमरणम् । रक्तेश्चो
 योनेमांसास्त्रिवसादिभिर्मरकः ।
 ॥ धान्यहिरण्यस्वक्फलकुसुमाद्यैर्व
 र्पितेभवंविद्यात् । अङ्गारपांसुवर्षे
 विनाशमायातितस्नगरम् ॥ उपला
 विनाजलधरैर्विकृतावाप्राणिनोय
 दावृष्टाः । छिद्रंवाप्यतिवृष्टौसस्याना
 मीतिसञ्जननम् ॥ यद्यमलेर्केछाया
 नदृश्यते दृश्यतेप्रतोपावा । देशस्य
 तदासुमहद्भयमायातंविनिर्दृश्यम् ॥
 व्यभ्रेनभसीन्द्रधनुर्दिवायदादृश्यते
 यवारात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वातदा
 भवेत्तुद्भयंसुमहत् ॥ सूर्येन्दुपर्ज
 न्यसमीरणानां यागः स्मृतोवृष्टिवि
 कारकाले । धान्यान्नगोकाञ्चनद
 क्षिणाश्च देयास्ततः शान्तिमुपैतिपा
 पम् ॥ अपसर्पणंनदीनां नगरादधि

उत्पत्तः

रेणशून्यतांकुरुते । शोषाश्चाशोषा
 खामन्येषांवाहदादीनाम् ॥ स्नेहा
 सङ्गमांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रसी
 पगाश्चापि । परचक्रस्यागमनंनद्यः
 कथन्तिषण्मासात् ॥ ज्वालाधूमका
 था* रुदितोत्कृष्टानिचैवकूपानाम् ।
 गीतप्रजल्पितानिचजनमरकायोप
 दिष्टानि ॥ सलिलोत्पत्तिरखाते-
 गन्धरसविपर्ययेचतोवानाम् । सलि
 लाशवानां विकृतौ महद्भयं तत्रशा-
 न्तिमिमाम् ॥ सलिलविकारेकुर्व्यात्पू
 जांवरुणस्य वारुणैर्मन्त्रैः । तैरेवचज
 पहेमंशममेवं पापमुपयाति ॥ प्र-
 सवविकारेस्त्रीणां द्वित्त्रिचतुष्प्रभृति
 सस्यस्यतौवा । जीनातिरिक्तकाले-
 चदेशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ बड-
 वोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषुयमलोद्भ-
 वेमरणमेषाम् । षण्मासात् स्रुति
 फलंशान्तौश्लोकौचगर्गेकौ ॥ ना-
 र्यः परस्यविषयेत्यक्त्यास्ताहितार्थि
 ना । तर्पयेच्चद्विजान्कामैः शान्ति-
 चैवात्रकारयेत् ॥ १ ॥ चतुष्पदाः स्व
 यूथेभ्यस्त्यक्त्याः परभूमिषु । नगरं
 स्वामिनंयूथमन्यथातुविनाशयेत् ॥
 २ ॥ परयोनावभिगमनं भवति ति-
 रस्वामसाधुधेनूनाम् । उच्छाखेवा-
 न्योन्यं पिबतिश्वावासुरभिपुत्रम् ॥

उत्पातः

मासपयेणविद्यात्तस्मिन्निः संशयंप-
रागमनम् । तत् प्रतिघातायैतौश्लो-
कौगर्गेणनिर्दिष्टौ ॥ त गोविधास-
नंदानंतत्तस्याशु शुभं भवेत् । तर्पये-
द्वाक्षणांश्चाजपं होमश्चकारयेत् ॥
१ ॥ स्थाली पाकेन धातारं पशुना-
चपुरोहितः । प्राजापत्येन मन्त्रेण य-
जेव ह्वन्नदक्षिणम् ॥ २ ॥ यानं वाह-
विद्युत्तं यद्दिग्च्छेन्न जजेज्वाह्वुतम् ।
राष्ट्रभयं भवति तदा चक्राणां सादभङ्गे-
च ॥ अनभिहततूर्यनादः शब्दे वाता-
क्षितेषु यदि न स्यात् । व्युत्पत्तौ वा तेषां
परागमेष्टपतिमरणं वा ॥ गीतरव-
तूर्यं शब्दानभसियदावाचरस्थिरान्य-
त्वम् । मृत्युस्तदा गदावाविस्वरतू-
र्ये पराभिभवः ॥ गोलार्कलयोः सङ्गे-
दवींशूपाद्युपस्करविकारे । क्रोष्टुक-
नादेश तथा शस्त्रभयं मुनिवचश्चेद-
म् ॥ वायुश्चेव नृपतिर्बायुं सक्तुभि-
रर्चयेत् । आवायेदति पञ्चर्चाजस-
व्याः प्रयतैर्दिजैः ॥ ब्राह्मणान् परमान्ते-
न दक्षिणाभिस्तर्पयेत् । वह्मन्नद-
क्षिणो होमः कर्त्तव्यस्तु प्रयत्नतः ॥ पुर-
पक्षिणो वनचरा वन्यावानिर्भया विश-
न्ति पुरम् । नक्तं वादिवसचराः क्षपा-
चरावाचरन्त्यहनि ॥ सन्ध्याद्वयेपि
मण्डलमावधन्तो मृगाविहङ्गावा ।

उत्पातः

दीप्तायां दिश्य यवाक्रोशन्तः संहता-
भयदाः ॥ श्येनाः प्रवृत्तस्तद्वहारे क्रो-
शन्ति जम्बुका दीप्ताः । प्रविशेन्न रेन्द्रभ-
वने कपोतकः कैशिको यदि वा ॥ कु-
कुटुस्तं प्रदोषे हेमन्ता दौ च कौकि-
लात्तापाः । प्रतिलोममण्डलचराः-
श्येनाद्याश्चान्न रेभयदाः ॥ गृहचैत्य-
तोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसङ्घसम्पातः ।
मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवश्चापि ना-
शाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं
मन्दिरेषु मरकाय । पशुशस्त्रव्याहा-
रेन्दुपमृत्त्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ मृग-
पक्षिविकारेषु कुर्यान्नोमान्सदक्षि-
णान् । देवाः कपोत इति च जसव्याः प-
ञ्चभिर्दिजैः ॥ १ ॥ सुदेवादतिचैकेन-
देयागावश्च दक्षिणाः । जपेच्छाकुन-
स्तुक्तं वामनो वेदशिरांसि च ॥ २ ॥
शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारमपातभ-
ङ्गेषु । तद्वत्कवाटतोरणकेतूनां नरप-
तेर्मरणम् ॥ सन्ध्याद्वयस्य दीप्तिधूमो-
त्पत्तिश्च कानने न ग्री । छिद्राभावे भू-
मेर्दरुणं कम्पश्च भयकारी ॥ पाषण्डा-
नां नास्ति क्रानाञ्च भक्तः साध्वाचारप्रो-
क्कितः क्रोधशीलः । ईर्ष्यः क्रूराविग्रहो
सक्तचेता यस्मिन् राजा तस्य देशस्य ना-
शः ॥ प्रहरहरत्तिन्धिभिन्धीत्यायुधका-
ष्ठशपाणयो बालाः । निगदन्तः प्रह-

उत्पातः

रन्तेतथापिभयं भवत्याशु ॥ अङ्गार
गैरिकाद्यैर्विकृतप्रेताभिलेखनं य-
स्मिन् । नायकचिचितमथवाक्षयेक्ष
यंयातिनचिरेण ॥ लूतापटाङ्गशव-
लनसन्धयोः पूजितंकलहयुक्तम् ।
निच्योच्छिष्टस्त्रीकश्चयद्गृहं तत्क्षयं
याति ॥ दृष्टेषुयातुधानेषुनिर्दिष्टे
न्मरकमाशुसम्प्राप्तम् । प्रतिघाता
यैतेषांगर्गःशान्तिश्चकारेमाम् ॥ म
हाशान्त्योथवलयो भोज्यानिमुमहा
न्तिच । कारयेतमहेन्द्रश्चमाहेन्द्री
श्चसमर्चयेत् ॥*॥ अथयत्रकालेउत्पा
तादृष्टाविकलाभवन्तितत् प्रदर्शना-
र्थमाह ॥ नरपतिदेशविनाशेकेतो
रुदयेथवाग्रहेर्केन्दौः । उत्पातानां
प्रभवःस्वर्त्तुभवश्चाप्यदोषाय ॥ येच
नदोषान्जनयन्त्युत्पातास्तान्वत्सु
भावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैःश्लोकैर्वि
द्यादेतैःसमासेतैः॥*॥ तत्रवसन्ते ॥ व
ज्राशनिमहीकम्पसन्थानिर्घातनिः
स्वनाः । परिवेशरजोधूमरक्ताकास्त
मयोदयाः ॥ द्रुमेभ्योन्नरसंस्त्रेहवहु-
पुष्पफलोद्गमाः । गोपक्षिमददृष्टिश्च-
शिवायमधुमाधवे ॥*॥ ग्रीष्मे ॥ तारो
क्तापातकलुषंकपिलार्केन्दुमण्डल-
म् । अनमिज्ज्वलनंस्फोटधूमरेखनि
लाहृतम् ॥ रक्तपट्टाङ्गसन्धानभः

उत्पातः

क्षुब्धार्णवोपमम् । सरितांचाम्पसंशो
षट्दृष्टाग्रीष्मेभ्युभवंदेत् ॥*॥ वर्षासु ॥
शक्रायुधपरिवेशौविद्युच्छुष्कविरोह
णम् । कम्पोद्वर्त्तनवैकृत्स्वरसनं दर
णक्षितेः ॥ सरोनद्युदपानानांवृष्टि
तरणप्रवाः । शरणांचाद्रिगेहानांवर्षा
मुनभयावहम् ॥*॥ शरदि ॥ दिव्यस्त्री
भूतगन्धर्वविमानाद्भूतदर्शनम् । ग्रह
नक्षत्रताराणांदर्शनश्चदिवाम्बरे ॥
गीतवादित्रनिर्घोषावनपर्वतसानुषु
। सस्यदृष्टिरपांजानिरपापाः शरदि
स्मृताः ॥*॥ हेमन्ते ॥ शीतानिलतुषा
रत्वेनर्दनंमृगपक्षिणाम् । रक्षोयक्षा
दिसत्त्वानांदर्शनंवागमानुषी ॥ दि
शोधूमाम्बकाराश्च समभोषनपर्व-
ताः । उच्चैःसूर्योदयास्तौचहेमन्ते-
शोभनाःस्मृताः ॥*॥ शिशिरे ॥ हिम
पाताऽनिलोत्पाताविरूपाद्भूतदर्शन
म् । कृष्णाञ्जनाभमाकाशतारोत्का
पातपिञ्जरम् ॥ चित्रगर्भोद्भवाः स्त्री
पुगोजाश्चमृगपक्षिषु । पञ्चाङ्गुरल
तानाश्चविकाराः शिशिरे शुभाः ॥*॥
अत्रविशेषमाह ॥ ऋतुस्वभावजाद्ये
तेदृष्टाःस्वर्त्ताशुभप्रदाः । ऋतोरन्यत्र
चोत्पातादृष्टास्तेचातिदारुणाः ॥ य
द्यदिशेषेणफलप्रदंभवतितत्तदाह ॥
उन्मत्तानाञ्चया गाथाः शिशूनांयच्च

उत्पादि

भाषितम् । स्त्रियोयश्चमभाषन्तेतस्य
नास्तिथतिक्रमः ॥ येनकारणेनैतत्
सत्त्यरूपंभवति तत्प्र-र्शनार्थमाह
॥ पूर्वंचरतिदेवेषुपश्चाच्चरतिमानुषा-
न् । नाचोदितावाग्वदति सत्त्याह्ये
षासरस्वती ॥ उत्पातशास्त्रस्य प्र-
भावमाह ॥ उत्पातान् गणितविव-
र्जितोपिवुद्धाविख्यातो भवतिनरेन्द्र-
वक्त्रभश्च । एतत् तन्मुनिवचनंरहस्य
मुक्तंयज्ज्ञात्वा भवतिनरस्त्रिकालद-
र्शी ॥ इतिबाराह्यांचतुश्चत्वारिंशोऽ-
ध्यायः ॥ ४४ ॥ अकस्मादायाति ।
उत्पतनम् । पतलृगतौ । घञ् ।
उत्पतति वा । ज्वलतीतिर्णः ॥

उत्पातभम् । न । यस्मिन्नचचेउत्पातः
सम्भूतस्तस्मिन् ॥

उत्पादः । पुं । उत्पादने ॥

उत्पादकः । पुं । पशुविशेषे । कुञ्जरारा-
तौ । शरभे ॥ त्रि । उत्पादयितरि ।
जनके ॥ उत्पादयति । पद० । ख-
ल् ॥

उत्पादनम् । न । उत्पन्नकरणे ॥

उत्पादना । स्त्री । क्रियायाम् । भावना-
याम् ॥

उत्पादशयनः । पुं । स्त्री । टिट्ठिभप-
त्तिणि ॥

उत्पादिका । स्त्री । देहिकानामकीटे

उत्प्रेक्षा

॥ पूतिकायाम् ॥ हिलमोचिका-
याम् ॥

उत्पाद्यः । पुं । पुरोडाशादिकर्मविशे-
षे ॥ त्रि । उत्पादितुंयोग्ये ॥

उत्पात्नी । स्त्री । आरोग्ये । सुस्थताया-
म् ॥

उत्पिञ्जलः । त्रि । भृशमाकुले । समु-
त्पिञ्चे । अतिशयव्याकुले ॥

उत्पित्सुः । त्रि । उत्पतितुमिच्छौ । पत-
तेः सन्नन्तादुप्रत्ययः । सनिमीमेती-
सादेशः । अवलोपोभ्यासस्य ॥

उत्प्रासः । पुं । उपहासे ॥ उत्प्रासन-
म् । असुक्षेपणे असगतिदीप्त्यादा-
नेषुवा । घञ् ॥

उत्प्रेक्षा । स्त्री । अनवधाने ॥ काव्या-
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । सम्भावनमथो-
त्प्रेक्षाप्रकृतस्यसमेनयत् । अस्यार्थः
। प्रकृतस्य उपमेयस्यसमेन उपमा-
नेन यत्सम्भावनम् मिथ्यात्वेनवर्णन-
मिति । उदाहरणम् उन्मेषयोम-
मनसहते जातिवैरी निशया मि-
न्दो रिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्द-
र्यदर्पः । नीतःशान्तिप्रसभमनया व-
क्तृकान्धे तिहृषीक्ष्णमा मन्ये ललित-
तनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ लिम्प-
तीवतमोज्ञानिवर्षतीवाञ्जननभः ।

असत् पुरुषसेवेवदृष्टिर्निष्फलताङ्ग

उत्सवः

ता ॥ उत्प्रेक्षणम् । ईक्षदर्शनाङ्कन-
योः । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

उत्प्रेक्षाव्यञ्जकम् । न । शब्दविशेषे ॥ य-
था । मन्येशङ्के भ्रुवनूनं किंवा प्रायो-
नु वेद्मि च । ननु नानञ्जिजानामि उ-
त्प्रेक्षाव्यञ्जकानि चेति ॥

उत्प्लवनम् । न । उल्लङ्घने । फलाङ्-
ना इति भाषा ॥

उत्प्लवा । स्त्री । नौकाप्रभेदे ॥

उत्फालः । पुं । लम्फे ॥

उत्फुल्लः । वि । प्रफुल्ले । विकसिते पु-
ष्पे । दलानामन्योन्यविशेषे ॥ उत्ता-
ले ॥ न । स्त्रीणां करणे ॥ उत्फल-
ति । अिफला० । जीतः क्तः । आ-
दितश्चेतीडभावः । उफुल्लसम्फुल्ल-
योरुपसंख्यानमिति निष्ठातस्थलः ॥

उत्सः । पुं । प्रस्रवणे । पर्वतात्स्रवज्ज-
लस्य पातस्थाने ॥ स्रवज्जले ॥ गिरे-
रुपरि निर्भराद्युत्थाम्बुसङ्घे ॥ उन-
त्तिजलेन । उन्दी० । उन्दिगुधिकु-
षिभ्यश्चेतिसः । किदिच्यनुष्टप्तेर्न-
लोपः ॥

उत्सङ्गः । पुं । अङ्गे । क्रोडे ॥ चि । अ-
सङ्गे ॥

उत्सङ्गवर्त्ती । वि । क्रोडस्थिते ॥

उत्सत्तिः । स्त्री । उच्छेदे ॥

उत्सवः । वि । उद्गते ॥ नष्टे ॥

उत्साद

उत्सर्गः । पुं । सामान्ये । सामान्यवि-

धौ ॥ न्याये ॥ त्यागे ॥ दाने ॥ बर्ज-
ने ॥ साम्प्रिकर्त्तव्यक्रियाविशेषे ॥ नी-
लोद्वाहादौ ॥ अपानवायोर्वापारे-
॥ बाहुल्यदृष्ट्यवलवत्त्वे ॥ उत्सर्ज-
नम् उत्सृज्यते वा । घञ् ॥

उत्सर्जम् । वि । शब्दकुर्वति ॥

उत्सर्जनम् । न । अपवर्जने । बिहापि-
ते । दाने । त्यागे ॥ उत्सृज० ।
ल्युट् ॥

उत्सर्पणम् । न । उल्लङ्घने ॥ उत्सृ-
ज्यपुरतो गमने ॥

उत्सर्पिणी । स्त्री । जिनानां कालचक्रा-
ऽवयवे ॥

उत्सर्पितः । वि । उपरिभावं प्रापिते ॥

उत्सर्पी । वि । ऊर्ध्वप्रसारिणि ॥

उत्सवः । पुं । नियताह्लादजनकव्यापा-
रे उपनयनविवाहादौ । महे । उ-
द्भवे । उत्सेके ॥ इच्छाप्रसरे ॥ को-
पे ॥ उत्सुवति । घूमेरखे । पचाद्य-
च् ॥ यद्वा । उत्सवनम् । घूमेरस्यैश्व-
र्ययोः । कृदोरप् ॥

उत्सवसङ्केतः । पुं । पार्वतीयानां गणे ॥
यथा । गणानुत्सवसङ्केतानजयम् स-
म्प्राण्डव इति महाभारतम् ॥

उत्सादनम् । न । समुल्लेखे ॥ उद्वाह-
ने ॥ उद्धर्त्तने ॥ उत्साद्यतेऽनेन । घ-

उत्साह

हुं । ययन्तः । ल्युट् ॥

उत्सादितः । चि । कृतोत्सादने । उह
र्त्तिते । निर्मलीकृतशरीरे ॥

उत्सारकः । पुं । द्वारपाले ॥ चि । उत्सा
रणकर्त्तरि ॥

उत्सारणम् । न । दूरीकरणे ॥ चाल
ने ॥ स्थानान्तरप्रापणे ॥

उत्सारितः । चि । अपसारिते ॥

उत्साहः । पुं । उद्यमे । अथवसाये ।

इहमहङ्करिण्याम्येवेतिनिश्चयात्मिक
बुद्ध्याधृतिहेतुभूते ॥ कर्त्तव्यार्थेषु स्थे
यसिप्रयत्ने । उत्साहेमन्त्रमूर्खस्या
दितिनीप्तिविदांसतम् । प्रभुशक्ति
मन्त्रमूलातस्मादुत्साहवान्भवेत् ॥
लोकोत्तरेषु कार्येषु स्थेयसिप्रयत्ने ॥
सूत्रे ॥ उत्साहनम् उत्साह्यते अने
न वा । षड् ० । हलश्चेति घञ् ॥ क
र्मसुमुकरप्रच्ययः दृढयत्नकारको-
भावोवाउत्साहः ॥ सङ्गीतोक्ते ध्रुव
कविशेषे ॥

उत्साहवान् । चि । उत्साहविशिष्टे ।

उत्साहनि ॥ उत्साहेऽस्यस्य । व
लादिभ्योमतुबन्धतरस्याम् ॥

उत्साहवर्द्धनः । पुं । उद्यमवृद्धौ । वी

ररसे ॥ उत्साहेन वर्द्धते । वृध् ० ।

अनुदात्तेतश्चहलादेरितिबुच् ॥ उ

त्साहं वर्द्धयतीति वा । ल्युः ॥

उत्सृष्टः

उत्साहशक्तिः । स्त्री । रात्रांशक्तिविशेषे

षे ॥ विक्रमवलमुत्साहशक्तिरित्यु-
क्तेः ।

उत्साही । चि । उत्साहवति ॥ वज्रा

दिभ्योमतुबन्धतरस्यामिति पच्चे इ-
निः ॥

उत्सिक्तः । चि । उद्धते ॥ गर्भिते ॥ व-

र्द्धिते ॥ उद्रिते ॥ उपप्लुते ॥ त्यक्तम-
र्थादे ॥ उत्पूर्वात् सिचिः क्तः ॥ सिते ॥

उत्सिच्यमानः । चि । उद्रिच्यमाने । वृद्धि
मति ॥

उत्सुकः । चि । ईप्सितकर्माद्यते । इष्टा-

र्थोद्युक्ते ॥ अद्यममगुरागमिष्यती
त्युत्कराविशिष्टे । उत्कण्ठिते ॥ उत्

उद्योगं सुवति सौति सुनोति वा । ध्रु
प्रसवैश्वर्ययोः ध्रुञ् ० । विचिसंज्ञा-

पूर्वकत्वात् गुणाभावः । क्षिपिआग-
मशास्त्रस्यानित्यत्वात्तुग भावोवा ।

ततःसंज्ञायांकन् ॥ यद्वा । उत्सुबति
। ध्रुप्रेरणे । मितद्रादिस्त्वाड्डुः । स

त्स्वितिक्विप्वा । कनिकेण इति ह्रस्वः ॥

उत्सूरः । पुं । दिनावसाने ॥ इतिहेम-
चन्द्रः ॥

उत्सृष्टः । चि । कृतोत्सर्गे । त्यक्ते । वि

धूते ॥ यथा । आमंशूद्रस्यपक्वायं प

कमुत्सृष्टमुच्यते इति ॥ उत्सृज्यते

स्म । सृजवि० । क्तः ॥

उदकि

उत्सेकः । पुं । उत्सेचनेन शोषणे ॥ उदृ-
त्यवहिःसेचने ॥ उद्रेके ॥ उत्सेच-
नम् । पिचक्ष० । घञ् ॥

उत्सेचनम् । न । उर्द्धसेके ॥

उत्सेधः । पुं । गिरिद्रुमादीनामुन्नतौ ।
उच्छ्रये ॥ न । शरीरे । संहनने ॥
उत्सेधनम् अनेनवा । पिधुग० ।
घञ् ॥

उत्स्वनः । पुं । उच्चशब्दे । चि । तद्वति ॥

उद् । अ । प्रकाशे ॥ विभागे ॥ प्रावत्ये ॥
अस्वास्थ्ये ॥ शक्त्याम् । प्राधान्ये ॥ व-
न्यने ॥ भावे ॥ मोक्षे ॥ लाभे ॥ ऊ-
र्द्धकर्मणि ॥ ऊर्द्धे ॥ उत्कर्षे ॥ प्राकृत्ये
॥ नैकृत्ये ॥

उदम् । न । जले । जगत्त्रयान्तोदधिस-
सम्प्रवादेनारायणस्योदरनाभिना-
लादिति भागवतोक्तेः ॥

उदकम् । न । जले । वारिणि ॥ उन-
त्ति । उन्दीक्रे ॥ उदकमित्युणादि
सूत्रेणसाधु ॥

उदककुम्भः । पुं । उदकुम्भे ॥ उदकस्य
कुम्भः ॥

उदकपरीक्षा । स्त्री । दिव्यविशेषे ॥

उदकलोलः । चि । जलप्रिये ॥

उदकिलः । चि । उदकवति ॥ उदकम-
स्यस्य अस्मिन्वा ॥ पिच्छादित्वादि
लच् ॥

उदक्कः

उदकीर्णः । पुं । महाकरञ्जे ॥

उदकीर्यः । पुं । डालकरम्भा उहर-
करञ्ज इति गौडभाषाप्रसिद्धे करञ्ज-
विशेषे ॥

उदकुम्भः । पुं । जलकलशे ॥ उदकस्य
कुम्भः । एकहलादावित्युदादेशः ॥

उदक्तम् । त्रि । कूपादिभ्यउत्थितेजला-
दैः ॥ उत्पूर्वादञ्चतेः क्तः ॥

उदक्या । स्त्री । ऋतुमन्थ्याम् । रजस्व-
लायाम् ॥ उदकमर्हति । संज्ञाया
मितियत् ॥ त्रि । जलार्हे ॥ दण्डादि-
त्वाद्यत् ॥

उदगद्रिः । पुं । हिमालयपर्वते ॥

उदगयनम् । न । उत्तरायणे । देवानां
दिक्षसे ॥

उदगाहः । पुं । जलावगाहने । उदक-
स्यगाहः अवगाहनम् । मन्यौदनेत्या-
दिनोदादेशः ॥

उदग्भूमः । पुं । उत्कृष्टस्थाने । सङ्गमौ
॥ कृष्णोदकपाण्डुसंख्यापूर्वायाभूमे-
रजिष्यते ॥

उदग्रः । चि । उच्चे ॥ उन्नतमग्रमस्य ॥

उदग्रदन् । पुं । उच्चदन्तेहस्तिनि ॥ चि ।

वृहदन्तयुक्ते ॥ उदग्रीदन्तावस्य ।
अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्चेतिद-
न्तस्यदत् ॥

उदक्कः । पुं । चर्ममयेष्टतादिपात्रे ॥ उ-

उदधिः

दध्यते उद्ध्रियतेऽस्मिन् । अञ्चु० ।

उदङ्कोऽनुदक इति घञ् । तैलोदङ्कः ।
एतोदङ्कः ।उदक् । अ । उदग्दिग्भवे ॥ उदग्देशो
द्भवे ॥ उदक्कालोत्पन्ने ॥ उदीच्यांदिशि उदीच्याः दिशः उदीचीदिग्वा
। दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ अञ्चेलु
गित्यस्तातेर्लुक् । एवंदेशेकालेच ॥उदङ् । पुं । दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ वि
। तद्भवे ॥ उत्कृष्टमञ्चति । अञ्चु० ।ऋष्वितिक्विन् । नलोपः । नुम् ।
संयोगान्तलोपः । कुत्त्वम् ॥उदजः । पुं । पशुप्रेरणे ॥ उदजनम् ।
अज० । समुदोरजः पशुष्वित्यप् । अघञपोरितिपर्युदासाद्दीभावेन ॥
उदञ्चनः । पुं । भाण्डे ॥ न । पिधानार्थपात्रे । ढक्ना ढक्नी इतिभाषा ॥
उदञ्चतेऽस्मिन् । अञ्चु० । ल्युट् । उदकोदञ्चनम् ॥ ऊर्द्धचेपणे ॥
उदञ्चितः । वि । ऊर्द्धचित्ते ॥ पूजिते ।उत्ऊर्द्धमञ्चितम् ॥
उदण्डपालः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥ सर्पप्रभेदे ॥
उदद्या । स्त्री । तैलपिपीलिकायाम् ॥उदधिः । पुं । समुद्रे ॥ उदकानिधीयन्तेऽ
ञ् । कर्मण्यधिकरणेष्वेतिधाञःकिः ॥

उदयः

घटे ॥

उदधिमलः । पुं । समुद्रफेने ॥

उदधिमेलला । स्त्री । पृथिव्यामे ॥

उदन्तः । पुं । वार्त्तायाम् । वृत्तान्ते ॥

साधौ ॥ उद्गतोन्तोयस्य ॥

उदन्तकः । पुं । उदन्तार्थे ॥ स्वार्थेकम् ॥

उदन्तिका । स्त्री । तृप्तौ ॥

उदन्या । स्त्री । पिपासायाम् ॥ उदन्य
ति उदकस्येच्छाया । सुपञ्चात्मनःक्यच् । अशनायोदन्येति ईत्वाभावःक्य
चि उदकस्यउदनभावश्चनिपाच्यते ।

अप्रच्ययादिच्यः ॥

उदन्वान् । पुं । उदधौ । पारावारे ।
समुद्रे ॥ उदकानिसन्त्यङ् । उदन्वानुदधौचेत्युदकस्योदन्मात्रो निपाति-
तो मतुपि ॥ ऋपिविशेषे ॥उदपानः । पुं । न । कूपे ॥ क्षुद्रजला-
शये ॥ उदकंपिवन्त्यस्मिन् । अधिक

रणेल्युट् । उदकस्योदः ॥

उदमानः । पुं । आढकस्यपञ्चाशत्तमे-
भागे ॥ कुल्यास्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोण-पादेनचाढकः । अतोर्दृशतिकोभा-
गउदमानउदाहृतइत्युक्तेः ॥उदमेयः । चि । उदकंमेयंयस्यतस्मिन् ॥
उदकस्योदः संज्ञायाम् ॥उदयः । पुं । पूर्वपर्वते । उदयाचले ॥
उदयाऽचलसम्बन्धे । लभे ॥ यैर्यत्र

उदर

श्यते भास्वान् सतेषामुदयः स्मृतः ।
तिरोधानश्चयैति तदेवास्तमनं र-
वेः ॥ नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः स-
र्वदासतः । उदयास्तमनेनामदर्शना-
दर्शने रवेः ॥ उदयन्ति ग्रहा अस्मा-
त् । इण् । एरच् ॥ वृद्धौ । समुन्नतौ ।
महिम्नि ॥ उत्पत्तौ ॥

उदयनः । पुं । वक्त्रराजे । वक्त्रशे ॥ अ-
गस्त्ये । घटोद्भवे । कुमुमाञ्जलिग्र-
न्यकर्त्तरि । उदयनाचार्ये ॥ न । उ-
दये ॥

उदयसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धार्कौदयात् प्रा-
तर्घटिकावधे ॥

उदरम् । न । जठरे । तुन्दे । कुक्षौ ।
नाभिस्तनयोर्मध्यभागे ॥ अन्तःसुषि-
रे ॥ युधि । रणे ॥ पुं । उदररोगे ।
उत्कृणाति । ऋगतौ । अच् । य-
द्वा । उदृच्छति । उदियर्त्तिवा । ऋ-
गतौ । अच् ॥ यद्वा । दृणाति । दृ-
विदारणे । उद्विदृणातेरजलौपूर्वप-
दान्त्यलोपश्च ॥

उदरग्रन्थिः । पुं । गुल्मरुजि ॥

उदरत्राणम् । न । उदरवन्धवस्त्रादौ ।
नागोदे । पेटी कमरवन्ध इति भा-
षा ॥ उदरस्यचाण्येन ॥

उदरथिः । पुं । समुद्रे ॥ वियन्मणौ ।
सूर्ये ॥ उत्कृच्छति उदयते वा ।

उदरि

ऋ० । उद्यर्त्तेश्चिदितिगथिन् ॥

उदरपिशाचः । वि । सर्वान्नभक्षके ।
सर्वान्नीने ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

उदरभेदी । वि । आत्महनि ॥

उदरभ्ररिः । वि । स्वोदरमात्रपूरके ।
आत्मभ्ररौ ॥ उदरम्बिभर्त्ति इति
विग्रहे उदरस्यमुमागमोभृञ् इन्-
प्रत्ययश्च निपातसिद्धः ॥

उदररोगः । पुं । जठरव्याधिविशेषे ।
उदरी इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

उदरव्याधिः । पुं । उदररोगविशेषे ॥
यथा । कदलीयवधारन्तुपानीयेन
प्रसाधितम् । तदास्वादनाशयन्ति
उदरव्याधयोऽखिला इतिगारुडे-
१८४ अध्यायः ॥

उदरशाण्डिल्यः । पुं । उपनिषद्प्रसि-
द्धे अतिधन्वनः शिष्येऽपि विशेषे ॥

उदरामयः । पुं । अन्नगन्धौ । अतिसा-
ररोगे ॥

उदरावर्त्तः । पुं । नाभौ । तुन्वकूप्या-
म् ॥

उदरिकः । वि । उदरिले ॥ ठक् ॥

उदरिणी । स्त्री । गर्भवत्याम् ॥

उदरी । वि । तुन्दिले । पिचिण्डिले ॥
अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादिभ्य-
इलञ्चेतिचकारादिनिः ॥

उदरिलः । वि । वृहत्कुक्षौ । उदरिणि

उदश्चि

॥ अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादि
भ्यङ्गलञ्चेतिङ्गलच् ॥

उदर्कः । पुं । एष्यत्कालीनफले । भा
विनिकर्मफले ॥ मयनफल इतिप्रसि
द्धे मदनवृक्षस्य कण्टके ॥ उदर्यते
। अर्कस्तवने । घञ् ॥ उदर्यते वा
। अर्चपूजायाम् । उदृच्यतेवा । कृ
चस्तुतौ । घञ् ॥ भविष्यत्काले ॥
उदर्चिः । पुं । अग्नौ ॥ शिवे । हरे ॥
कन्दर्पे । दर्पके ॥ त्रि । उत्पन्ने ॥ उ
त् ऊर्द्धमर्च्य रश्मिर्यस्वसः ॥

उदर्हः । पुं । रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणम्
• । वरटीदृष्टसंस्थानः शोथःसंजाय
तेष्विः । सकण्डुस्तोदवहुलश्चर्हि
ज्वरविदाहवान् ॥ उदर्हमिति तं वि
द्याच्छीतपित्तमथापरे । वाताधिकं
शीतपित्तभुदर्हश्चकफाधिकमिति ॥

उदलावणिकम् । त्रि । लवणाभसासि
द्धेव्यञ्जनादौ ॥

उदबसितम् । न । आलये । भवने । गृ
हे ॥ उत् ऊर्द्धमवसीयते स्म । षोअ
न्तकर्मणि घिञ्बन्धने वा । क्तः । द्य
तिस्थतीतीक्ष्णम् ॥

उदश्चित् । न । अर्द्धजलयुक्ते घाले ॥ त
क्रंद्नुदश्चिन्मथितं पादाम्बुर्दुम्बुनि
र्जलमित्युक्तेः ॥ छच्छिकायाम् ॥ उ
दकेनश्रयतिवर्द्धते । टुञ्चोश्चिगतिट्

उदायु

द्योः । क्तिप् तुक् । उदकस्रोदः सं
ज्ञायाम् । उदश्चितइतिनिर्द्देशादस
म्भसारणम् ॥ उदश्चित्कफकृद्द्व्यं
श्रमभ्रंपरममतम् ॥

उदसनम् । न । अपनयने ॥ उत्क्षेपणे ॥
उदस्तः । त्रि । उत्तोलिते ॥ उत्क्षिप्ते ॥
उदाजः । पुं । पशुभिन्नानांप्रेरणे ॥ उ
दजनम् । अज० । घञ् । अघञप्रो
रित्युक्ते र्वाभावेन ॥

उदात्तः । पुं । स्वरप्रभेदे ॥ उच्चैरुदात्त
इतितत्स्वरूपम् । उत् उच्चैरादीय
तेस्म । क्तः । अचउपसर्गात् इतिता
देशः ॥ काव्यालङ्कारविशेषे । उ-
दात्तवस्तुनः सम्पत् । समृद्धिमद्वस्तु
वर्णनमुदात्तः । इत्यलङ्कारसूत्रम् ॥
त्रि । दयात्यागादिसम्पन्ने ॥ महति
॥ हृद्ये ॥ दातरि ॥

उदानः । पुं । कण्ठदेशस्थेवायौ । कण्ठ
स्थानीये ऊर्द्धगमनवक्तृत्क्रमणवा
यौ । स्पन्दयत्यधरंचक्रनेत्रभागप्र
कोपनम् । उद्वेजयति मर्माणिह्यु
दानेनाम मारुतः ॥ उदानोहृत्क
ण्ठतालुभूमध्यमूर्द्धवर्त्तिर्वायुः ॥ ऊ
र्द्धेन अनिति अनेन । अन० । हल
श्चेति घञ् ॥ उदरावर्त्ते ॥ भुजङ्ग
मविशेषे ॥

उदायुधः । त्रि । गृहीतशस्त्रे ॥

उदासी

उदारः । वि । दातरि ॥ महति ॥ ऋ
ज्वाशये । दक्षिणे । सरले ॥ गम्भी
रे ॥ असाधारणे । उक्तृष्टमासमन्ता
त् राति । रा । आतश्चेतिकः ॥ उ
दयते । ऋगतिप्रापणयोः । कर्म
णि घञ्वा ॥ उदुञ्चैरासमन्तात् ऋ-
च्छति । पञ्चाक्षच् ॥

उदारधीः । वि । महाबुद्धौ ॥ उदारा
धीर्यस्य ॥

उदावत्सरः । पुं । संवत्सरादिपञ्चान्त
र्गतवत्सरविशेषे ॥

उदावर्त्तः । पुं । रोगविशेषे । गुदग्रहे ॥
अलमूत्रवायुरोधकरो रोग इति स्पष्टा-
र्थः ॥ यत्रोर्ध्वं जायते वायोरावर्त्तः स-
चिकित्सकैः । उदावर्त्त इति प्रोक्तो-
व्याधिस्तत्रानिष्ठः प्रभुः । अपिच । वा
तविण्मूत्रजृम्भास्तु चोद्गारवमीन्द्रि-
यैः । [*] चुटुष्णोष्णसनिद्राणां धृ-
व्योदावर्त्तसंज्ञकः ॥ जलावर्त्त ॥

उदावृत्तः । वि । ऊर्ध्वं नीते ॥

उदासः । पुं । उत्क्षेपे ॥ उद्गावे ॥

उदासीनः । वि । परतरे । शत्रुमित्रभि-
न्ने । शत्रुमित्राभ्यां परस्मिन् राजनि
॥ विजिगीषोः शत्रुमित्रभूमितो व्य-
वहिते ॥ व्यवहितत्वादेव नोपकारी
नाप्यपकारी केवलमूर्ध्वमासीन इव ।
इति भरतः ॥ अनुत्यशुभाशुभे । कि-

उत्तपातः

वदमानयोः भयोरप्युपेक्षकैः । योन
कस्यचिन्मित्रादेः पक्षं भजते मध्यस्थे
॥ उदास्ते । आस० षट्ः शानच् । ई
दास इति ईत्त्वम् ॥ विषयानन्तरो रा
जाशत्रुभिर्विमतः परम् । उदासीनः
परतरोक्षेयः कार्यविशारदैः ॥

उदास्थितः । पुं । द्वारपाले । प्रतीहा
रे ॥ अर्धक्षे । पञ्चवर्गान्तर्गतचारवि-
शेषे । प्रव्रज्यावसिते प्रव्रज्याकूटपति-
ते नटसम्यसे । प्रव्रज्याकूटपति-
त उदास्थितः । तं लोकेषु विदित-
दोषं प्रज्ञाशीचयुक्तं हृत्त्यर्थिनं ज्ञा-
त्वा रहसिराजा ब्रूयात् । यस्य दु-
र्हन्तं पश्यसि तत् तदानीमेव मयि-
वक्तव्यमिति । तच्च ब्रूयत्पत्तिकण्ठे स्था-
पयेत् । प्रचुरसंख्योत्पत्तिकं भूम्यन्त-
रञ्च तद्वत्त्वर्थमुपकल्पयेत् । सचा-
न्येषामपि प्रव्रजितानां राजचारकर्म
कारिणां ग्रसाच्छादनदिकंदद्यात् ॥
२ ॥ उदाङ्पूर्वात् छाधातोर्नत्यर्था
कर्मकेतिकः । इति स्थितीतीत्वम् ॥

उदाहरणम् । न । उपोहाते । इहान्ते
। एकदेशप्रसिद्धाऽमेव प्रसिद्धार्थं यदु-
दाह्रियते तस्मिन् ॥ उदाङ्पूर्वाद्हर-
तेर्लुट् ॥

उदाहारः । पुं । उपोहाते । उदाहृतौ ॥
उदाहरणम् । घञ् ॥

उदीच्यः

उदाहृतः । चि । उच्चारिते ॥

उदाहृतिः । स्त्री । उदाहरणे ॥ उदा-
हृपूर्वात् ह्रजः स्त्रियांतिन् ।

उदितः । वि । उक्ते ॥ उद्यतेस्म । वद-
व्य० । क्तः । इट् । वचिस्वपीतिसम्भ-
सारणम् ॥ उद्गते । उद्गते ॥ यथा ।
उदिते जगतीनाथे यः कुर्यादन्तधा-
वनम् । सपापिष्ठः कथं ब्रूते पूजयामि
जनार्दनमिति । वद्धे ॥ ऊर्ज्जिते ॥
उद्यतेस्म । दो अ० । क्तः । द्यतिस्यती-
तीत्वम् ।

उदितोदितः । वि । शास्त्रज्ञे ।

उदीची । स्त्री । उत्तरदिशि । उत्त-
त्तर मञ्चत्यर्कम् । उत्क्रान्तं दृष्टिपथ-
मञ्चतिसूर्येवा । उदईदित्यञ्चेरतई-
कारः । ऋत्विगादिनाकिन् । उगि-
तश्चेतिङीप् ।

उदीचीनः । वि । उदग्भवे । उदक् ।
विभाषाञ्चेरिति खः ।

उदीच्यः । पुं । शरावत्याः पश्चिमोत्तर-
देशे ॥ अथोदीच्यदेशाः । वाङ्मनीका
वाटधानाश्च आभीराः कालतोयकाः
। परन्ध्राश्चैव शूद्राश्च पल्लवाश्चात्मव-
शिङकाः । गान्धाराजवनाश्चैव सि-
न्धुसौवीरमद्रकाः । शकाद्रुह्याः पुलि-
न्धाश्च पारदाहारमूर्त्तिकाः ॥ रामठाः
कण्ठकाराश्च केकयादेशमानिकाः ।

उदुम्ब

क्षत्रियोपनिवेशाश्च वैश्यशूद्रकुला-
निच ॥ आचयेद्यभरद्वाजः प्रस्थलाः
सदशेरकाः । लम्पकास्तलगानाश्च सै-
निकाः सहसाकुजैः ॥ एते देशा उदी-
च्यास्तु पुराणे मत्स्यसंज्ञके ॥ न । वा-
लनामगन्धद्रव्ये । ह्रीवेरे ॥ चि । उ-
दग्भवे ॥ उदीचि जाते ॥ उदीच्यां
भवः जातः आगतेषा । द्युप्रागपागु-
दक्प्रतीचोयत् ॥

उदीरणम् । न । कथने । उच्चारणे ॥
उदीरितः । वि । उक्ते ॥ उदीपिते ॥ उ-
द्दीपिते ॥ उद्गते ॥ उदीर्यतेस्म ।
ईर् । क्तः ॥

उदीर्णः । वि । उदारे । महति ॥

उदुत्तमः । वि । अतिशयेनोत्तमे ॥ उ-
त्तुच्चै रुत्तमः ॥

उदुम्बरः । पुं । जन्तुफलवृक्षे । यक्षाङ्गे
। हेमदुग्धे । डुमरइतिभाषा । उ-
दुम्बरोहिमोरुक्षोगुरुः पित्तकफा-
स्तनुत् । मधुरस्तुवरोषर्गोऽग्रशोध-
नरोपणः ॥ देहल्याम् । गृहावग्रह-
ग्याम् ॥ पण्डके । नपुंसके ॥ कुष्ठ-
विशेषे ॥ न । ताम्रे ॥ यथा । यदुदु-
म्बरवर्णानां घटीनां मण्डलं महत् ।
पीतं नगमयेत्स्वर्गं किन्तत् क्रतुगतं
नयेदित्ययं श्लोकः सौवामणीयागे-
सुरापानस्य दुष्टत्वं मुद्गावयति । तत्र

उदूख

महाभाष्यकारआह । प्रमत्तगीतए
षः तत्रभवतोयस्त्वप्रमत्तगीतस्तत्
प्रमाणमिति । प्रमत्तगीतइति । प्र
मादेनविप्रतिपन्नत्वेनगीत इत्यर्थइ
तिकैयटः । विप्रतिपन्नत्वेन वेदविष
यविप्रतिपत्त्याश्रयत्वेन तत्त्वंस्वस्मि
न्नारोप्यदैत्यनाशायपूज्यस्यापिभग
वतईश्वरस्यतथोक्तिरिति सन प्रमा
णमितिभाव इतिविवरणकारः ॥ उं
शम्भुं वृणोति । वृञ् । संज्ञायांभृ
तृवृजीतिखच् । अरुर्द्धिषदितिमुम्
। उक्कृष्टम् उम्बरम् । प्रादिसमासः ।
उल्लङ्घितमम्बरमनेन ॥ उदतिशये
नाम्बते वा । अविशब्दे । बाहुलका
दरन् । पृषोदरादिः ॥ अशीतिरक्ति
कापरिमिते । कर्षे ॥
उदुम्बरदला । स्त्री । दन्तीष्टत्वे ॥ उदु
म्बरस्येवदलान्यस्याः ॥
उदुम्बरपर्णी । स्त्री । दन्तिकौषधौ ॥ उ
दुम्बरस्येवपर्णान्यस्याः । पाककर्णेति
ङीष् ॥
उदूखलम् । न । तण्डुलादिकण्डनार्थं
काष्ठादिनिर्मिते कण्डनसाधने । उ
खलूखले । उखल इतिभाषा ॥ गुग्गु
ले । गुग्गुलौ ॥ ऊर्द्धश्चतत्खञ्च । ऊ
र्द्धं लाति । ला आ । आतोनुपेति-
कः । पृषोदरादिः ॥

उद्गाता

उदूढः । चि । ऊढे ॥ स्थूले ॥ उदुद्यते
स्म । वृञ् । कः ॥
उद्गतः । चि । उत्पन्ने । उदिते ॥ ऊर्द्धग
ते ॥ उद्गान्ते । ऊर्द्धितवस्तुनि ॥ नि
सृते ॥ यथा । वदनेोद्गतावाणी । उ
द्गम्यते स्म । गम्लृ० । कः ॥
उद्गता । स्त्री । विषमवृत्तविशेषे ॥ स
जसादिमेसलघुकेच नसजगुरुकेप्य
योद्गता । अङ्घ्रिगतभनजलागयुताः स
जसाजगौचरणमेकतः पठेत् । इति
तल्लक्षणम् ॥
उद्गमः । पुं । आविर्भावे । उदये ।
ऊर्द्धगमने ॥ उद्गमनम् । गम्लृ० ।
ग्रहवृट्निश्चिगमश्चेत्यप् ॥
उद्गमनम् । न । ऊर्द्धगमने ॥ ल्युट् ॥
उद्गमनीयम् । न । प्रक्षालितांशुकद्वये
॥ उद्गम्यते अभिलप्यते । गम्लृ० । अ
नीयर् । द्वयइत्यविवक्षितम् । गृही
तवन्त्युद्गमनीयवस्त्वे । इतिदर्शनात् ॥
चि । ऊर्द्धगम्ये ॥
उद्गरणम् । न । उद्गारे ॥
उद्गाढम् । न । अतिशये । अत्यर्थे ॥ चि
। अतिशययुक्ते ॥ उद्गाहतेस्म । गा-
हूवि० । कः ॥ क्रियाविशेषणत्वे स्त्रीव
त्त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुवाच्यलिङ्ग-
ता ॥
उद्गाता । पुं । सामवेदज्ञत्विजि ॥ उद्गा

उद्गीर्णः

यतिसाम । गैशब्दे । तृन्तृचौशंसि
चदादिभ्यः सञ्जायाञ्चानिटौ ॥

उद्गारः । पुं । उद्गमने ॥ उकार इतिभा
षाप्रसिद्धनागवायोः कर्मणि । कण्ठ
गर्जने ॥ उद्गरणम् । गृशब्दे । उद्गो
ग्रइति घञ् ॥

उद्गारशुद्धिः । पुं । सधूमान्लोद्गाराभा-
वे ॥

उद्गारशोधनः । पुं । कृष्णजीरके ॥

उद्गरणम् । न । ऊर्द्धमुखस्य वायोः-
क्रियायाम् । छद्दैर् ॥ टुवमउद्गरणे
इतिधातुपाठेन निपातनात् गिर-
तेः ऋतइत्त्वम् । अन्यथागुणेसति उ
द्गरणमिति स्यात् । यद्यप्यर्थनिर्देश-
आधुनिकः तथासति पृषोदरादि
त्वंबोधम् ॥

उद्गीतम् । वि । उच्चैर्गीते ॥

उद्गीतिः । स्त्री । उच्चैर्गाने ॥ आर्याप्रभे
दे ॥ यथा । नारायणस्यसन्तत मुद्गी
तिः संस्पृतिर्भक्त्या । अर्चाया मास
क्ति दुस्तरसंसारसागरे तरणिरि
ति ॥ उदुच्चैर्गीतिः गानम् ॥

उद्गीथः । पुं । प्रणवे ॥ साम्नामुद्गाने ॥
सामविशेषे ॥ पाञ्चभक्तिकस्य सामो
द्वितीयायां तृतीयायां वा भक्तौ ॥

उद्गीयतेसौ । गश्चोदीति थक् ॥

उद्गीर्णः । वि । उद्गमिते ॥ भक्षितस्या

उद्गनः

पकर्षणे ॥

उद्गूर्णः । वि । उद्यते । उत्तोलिते । उ
त्तोल्यधृतेवस्त्रादौ । उद्गूर्यतेस्म ।
गूरीउद्यमे । क्तः ॥

उद्गन्थः । वि । उत्सृजे ॥

उद्गृहणम् । न । उद्ग्राहे । ऊर्द्धग्रहणे ॥
उपसंहरणे ॥ उत्ऊर्द्धग्रहणम् ॥

उद्ग्राहः । पुं । वादप्रभेदे । विद्या-
विचारे ॥ उद्गृहणे । ऊर्द्धीकृत्यक-
स्यचिद्ग्रहणे ॥ उद्गृहणम् । ग्रहउपा
दाने । उदिग्रहइति घञ् ॥

उद्ग्राहमल्लः । वि । वादसमर्थे ॥ उद्ग्रा
हेमल्लइव ॥

उद्ग्राहिणी । स्त्री । पाशाख्यरज्जौ । फाँ
सा इतिभाषा ॥

उद्ग्राहितः । वि । उपन्यस्ते । वहे ॥ उ
दीर्णे ॥ ग्राहिते ॥ प्रच्यायिते ॥

उद्गः । पुं । हस्तपुटे ॥ वज्जी ॥ स्नाघा-
याम् ॥ उद्गन्यते उत्कृष्टोत्तायते ।
हन्तेः कर्मण्यप् टिलोपाद्यञ्चनिपा
तनात् ॥ देहजानिले ॥ वि । प्रका
ण्डे । प्रशस्ते ॥ उद्गन्तिनीचताम् ।
उत्पूर्वादुन्तेः सङ्ख्योद्गौ गणप्रशंसयो
रितिनिपातितः । मनुष्योद्गः । अ
स्यरूढिशब्दत्वात् प्रशंसावचनैश्चे-
तिसमासः । प्रशस्तोमनुष्यइत्यर्थः ॥

उद्गनः । पुं । काष्ठतक्षणसाधने । अधः

उद्धाटि

काष्ठे ॥ निधायतच्यते यत्रकाष्ठे का

ष्ठंसउद्धनः । ऊर्द्धंहन्यते ऽस्मिन् । उ

द्धनोऽध्याधानमिति अधिकरणेअप॥

उद्धर्षः । पुं । घर्षणे । भ्रामकेन गात्रा

दिघर्षणे ॥

उद्धर्षणम् । न । भ्रामकेन पादादिगा

त्रघर्षणे ॥ इष्टकयोद्धर्षणे गुणाः ।

कण्डुकोठनाशित्वम् त्वग्गताग्निते

जनस्त्वम् । शिरासुखकारकत्वञ्च ॥

उद्धसम् । न । मांसे ॥ इतिहारावली ॥

उद्धाटः । पुं । उद्धाटने ॥ गृहविशेषे ।

चौकीकाघर इतिभाषा ॥

उद्धाटकम् । न । पुं । कूपाज्जलोद्धृत्य

र्थेयन्तविशेषे । घटीयन्त्रे । अरहट

इतिभाषा । घिनी इतिच ॥

उद्धाटनम् । न । कूपाज्जलोत्खनार्थे

यन्त्रे । घटीयन्त्रे । अरहटरहंइतिच

भाषा । कूपात्सलिलमुद्धाव्यतेऽ

नेनवा । घटसङ्घाते । ग्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्धाटितः । त्रि । अपावृते । कृतोद्धा

टने । उघाडा खुलाइति भाषा ॥ गृ

हेऽनुद्धाटितद्वारिनाहृतः प्रविशन्न

रः । वारिताद्येप्रवक्तापिपञ्चाहमश

नन्त्यजेदितितन्त्रशास्त्रम् ॥ घटेः क्तः

। इट् ॥

उद्धाटिताङ्गः । पुं । प्राप्ते ॥ त्रि । अना

हतगात्रे ॥ ऊद्धाटितानिअङ्गन्यस्य ॥

उद्धान

उद्घातः । पुं । पादस्वच्छने ॥ समुप

क्रमे ॥ पवनाभ्यासयोगायकुम्भकादि

त्रये । पवनाभ्यासयोगस्यकालभेदे

॥ नाभिमूलात् प्रेरितस्यवायोर्विवि

च्यमानस्यशिरस्यभिहनन मुद्घात

इत्युच्यतेसेयंकालपरीक्षा । प्राणेन

प्रेर्यमाणेनअपानःपीड्यतेयदि । ग

त्वाचोर्ध्वनिवर्त्तत एतदुद्घातलक्ष

णम् । उत्तुङ्गे ॥ मुङ्गरे ॥ आरम्भे ॥

शस्त्रे ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उत्हनन

म् । हन० । घञ् । हनस्तोचिणलोः

॥ पाषाणादिभिःप्रतिघाते । ठोकर

आखलीत्यादिभाषाप्रसिद्धे ॥ यथा

। ययावनमुद्घातमुखेन मार्गमिति

घुः ॥

उद्घुष्टः । त्रि । उद्घोषिते । नादिते ॥

उद्घोषः । पुं । उद्घोषणे ॥ घुषघुष्टौ

। घञ् ॥

उद्घोषितः । त्रि । उद्घुष्टे ।

उद्दंशः । पुं । उत्कुणे । मत्कुणे । कोण

कुणे । क्तिभे ॥ उत्कृष्टोद्दंशः ।

उद्दण्डपालः । पुं । सर्पविशेषे ॥ मत्स्य

प्रभेदे ॥

उद्दन्तुरः । त्रि । उत्तुङ्गे ॥ कराले ॥ उ

त्कटदन्ते ॥

उद्धानम् । न । बन्धने ॥ उत्पूर्वात्घञ्

तेर्भावेत्युट् ॥

उद्दीप

उद्दान्तः । चि । उल्लृष्टदमिते ॥
 उद्दामः । पुं । प्रचेतसि । वरुणे ॥ प-
 च्चत्वारिंशदक्षरायां दृत्तौ ॥ त्रि ।
 अप्रतिबद्धे । वन्द्यरहिते ॥ स्वतन्त्रे ॥
 महति ॥ यथा । उद्दामदन्तुरविधु-
 न्तुददन्तघातैः । इतिप्रव्रज्या ॥ गम्भी-
 रे ॥

उद्दामगीः । चि । प्रगल्भवाचि ।

उद्दालः । पुं । बहुवारके । लसौडा इ-
 तिभाषा ॥ वनकोट्रवे ॥ उद्दालस्तु-
 भवेदुष्णोष्णहीवातकरोभृशम् ॥ उ-
 द्दालयति । दलविशरणे । शिजन्ता-
 दच् ॥

उद्दालकः । पुं । वेदादिषुप्रसिद्धे ऋषिवि-
 शेषे । श्वेतकेतोःपितरि ॥ बहुवार-
 कवृक्षे ॥ स्वार्थकः ॥

उद्दालकपुष्पभञ्जिका । स्त्री । कीडा-
 विशेषे ॥ यथा । विधिविष्णुमुखाम-
 रोदयस्थितिनाशेषुशिवोप्यनीश्वरः ।
 जगदम्बतवत्त्वयङ्क्रमः क्षणमुद्दाल-
 कपुष्पभञ्जिकेति ॥ उद्दालकस्यश्ले-
 ष्मातकस्यपुष्पाणिभज्यन्तेयस्यांकी-
 डायांसा । संज्ञायामितिगुल् ॥ नि-
 श्यंकीडाजीविकयोरिति षष्ठीसमा-
 सः ॥

उद्दिष्टः । त्रि । उपदिष्टे ॥

उद्दीपकः । त्रि । उद्दीपनकर्त्तरि ।

उद्गतः

उद्दीपनम् । न । प्रकाशने ॥ विभाव-
 विशेषे ॥

उद्दीपितः । त्रि । प्ररोचिते ॥ व्यक्ते ॥

उद्दीप्तम् । चि । अतिप्रकाशिते ॥ उद्दी-
 प्यतेस्म । दीपोदीप्तौ । कः ॥

उद्देशः । पुं । अनुसन्धाने । अन्वेषणे ॥

सोपपत्तिकस्वरूपसङ्क्षेपे ॥ कीर्त्त-
 ने ॥ यथा । नवने नन्दनोद्देशे नचै-
 वरथसंश्रये । इतिरामायणेप्रयोगः
 ॥ उद्दिश्यते । दिशअतिसर्जने । कल-
 श्चेतिघञ् ॥

उद्देशकः । त्रि । उद्देशकर्त्तरि ॥ उदाह-
 रणे ॥

उद्देशतः । अ । एकदेशेन ॥ सार्वविभ-
 क्तिकस्तसिल् ॥

उद्देश्यः । त्रि । उद्दिष्ट्ये । उद्देशनीये ।
 प्रयोजने ॥ यमुद्दिश्यविधेयस्यप्रवृ-
 त्तिर्भवति ॥

उद्देहिका । स्त्री । कीटविशेषे । उपजि-
 ह्विकायाम् ॥

उद्द्योतः । पुं । प्रकाशे ॥ उद्द्योतनम् ।
 द्युतः । घञ् ॥

उद्द्रावः । पुं । पलायने । सन्द्रावे ॥ उद्द्रव-
 णम् । द्रुगतौ । उदिश्रयति यौतिपू-
 द्रुवइति घञ् ॥

उद्गतः । पुं । राजमल्ले ॥ त्रि । चञ्चले ।

वाक्पाणिपादचापलवति । अविनी-

उद्धारः

ते । अशान्ते ॥ प्रगल्भे ॥ आहते ॥

उद्धतमनस्कत्वम् । न । अभिमाने । ग
र्वे ॥

उद्धतिः । स्त्री । उन्नतौ ।

उद्धरणम् । न । उद्दारे । मुक्तौ ॥ वान्ता
न्ने ॥ उन्मूलने ॥ ऋष्यशुद्धौ ॥ उन्नये

॥ उद्भियते । उद्धरते स्तुः भावेवा ॥

उद्धर्षः । पुं । उन्नवे । उद्धर्षयति । ह
षुअस्तीकेणजन्तः । उन्नतोद्धर्षोचेति
वा । घञ् ॥

उद्धर्षणम् । न । रोमाञ्चे ।

उद्धवः । पुं । कृष्णमातुले । कृष्णशिष्ये
। वृष्णीनांसम्प्रतो मन्त्री कृष्णस्यद
यितः सखा । शिष्योवृहस्पतेः साक्षा
दुद्धवोबुद्धिसत्तमइतिश्रीविष्णुभाग-
वतम् ॥ उन्नवे । महे ॥ क्रतुपावके
। यज्ञाग्नौ ॥ उद्धुनोति दुःखम् । धृ
ञ् कम्पने पचाद्यच् ॥उद्धानम् । न । चुल्लाम् ॥ उद्धीयतेऽत्र
। उद्धाञ् । ल्युट् ॥ वि । उद्धते ।
वमिते ॥उद्धारः । पुं । उद्धृतौ । मुक्तौ ॥ यथा ।
पण्डितोपिहि मूर्खोसौ शक्तियुक्तोप्य
शक्तिकः । यः संसारान्नचात्मानं समु
त्तारयितुंक्षमइति वज्रपुराणम् ।
ऋषे ॥ परहस्तगतद्रव्यस्य पुनरादा
ने ॥ उद्भियते । हञ् । धृञ् । वा ।

उद्धृतिः

कर्मणिघञ् ॥

उद्धारणम् । न । उद्धारकरणे ॥

उद्धुरः । वि । निर्भरेः । दृढे ॥ ऋक्पू
रिच्छादिनासमासान्तः ॥

उद्धृतः । वि । अतिशयिते ॥ उत्थापिते ॥

उद्धूननम् । न । उद्ध्वप्रक्षेपणे ॥

उद्धूलनम् । न । व्यञ्जनोपकरणभूतेचू
र्णे ॥ यथा । एलाखवङ्गकपूर्वरक्तसू
रीमरिचक्षचाम् । चूर्णस्योद्धूलनं
देयंभोज्येच्छीरेचुसम्भवे ॥ व्यञ्जनेषु
चसर्वेषुशकजेष्वन्नजेषुच । मांस
मत्स्यभवेष्वेवंप्रलेहतलनादिषु ॥ आ
दावेवपचेत्सेहे ततोहिङ्गूदकंचिपे
त् । बेसवारं सलवणंचिघ्नातत्पि
शितंपचेत् ॥ अर्द्धस्विन्नेचिपेत्तक्रम
यवा दाडिमीरसम् । सिद्धेपाके
चदातव्यंचूर्णमुद्धूलनस्यतदिति ॥उद्धूषणम् । न । रोमाञ्चे ॥ इतिहला
युधः ॥उद्धृतः । वि । उत्क्षिप्ते ॥ परिभुक्तौ
जिह्वते ॥ कुतोद्धरणे । समुद्धृते । उ
ठाया इतिभाषा । पृथक्कुते ॥ उच्छे
दिते ॥ उद्भियतेऽस्य । हञ् । धृञ्
वा । क्तः ॥उद्धृतपाणिः । वि । उत्तरीयाद्वह्निष्कृ
तदक्षिणवाहौ ॥ उद्धृतः पाणिर्येन ॥

उद्धृतिः । स्त्री । उद्दारे ॥ धृञ् क्तिन् ।

उद्भासि

उद्भासम् । न । कुल्लिमाषे । चूरुहा
भट्टी इतिभाषा ॥ उत्भायतेऽग्निर
व । ध्वाशब्दाभिसंगे गयोः । ल्यु
ट् ॥

उद्भाः । पुं । नदे ॥ उज्जत्त्युदकम् । उ
ज्जत्त्युदकम् । भियोद्यौनदे इति क
र्त्तरिक्वप् उज्जत्त्युदकम् निपात्यते ॥

उद्भायनम् । न । ऊर्द्धवन्धने । गलेमेर
स्सीदेकरलटकमर्ना फांसी इति-
भाषा ॥

उद्भादुः । त्रि । विकसिते ॥ इतिचलायु-
धः ॥

उद्भाधः । पुं । किञ्चिद्धाने ॥

उद्भाटः । पुं । कच्छपे ॥ शूर्पे । प्रस्फो
टने । रूप इतिभाषा ॥ ग्रन्थादङ्गि-
भूतेश्लोके ॥ त्रि । श्रेष्ठाशये । महा-
शये । महात्मनि ॥ प्रवरे ॥

उद्भावः । पुं । जन्मनि । उत्पत्तौ ॥ उ-
त्कर्षेभगवद्भिभूतिशब्दिते ॥ उद्भाव
म् । उद्भावश्चस्मादितिवा । भू० । ऋ
दोरप् ॥ हरौ ॥ प्रपञ्चं प्रत्युपादा
नकारणत्वात् । उद्भातोभवान् संसा-
राद्वा । उत्कृष्टं जन्मस्वेच्छयाभजते इ
ति वा ॥

उद्भावनम् । न । कल्पने ॥

उद्भावितः । त्रि । उत्पापिते ॥

उद्भासितः । त्रि । प्रकाशिते ॥

उद्भेदः

उद्भिज्जः । त्रि । उद्भिज्जति । बीजका
ण्डप्ररोहिस्थावरमाषे । भूमिमुद्भि-
ज्जजानेतृणवृक्षादौ ॥ यथा । उद्भि-
ज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररो-
हिण इतिमनुः ॥ उद्भेदनमुद्भिन् ।
सम्पदादिक्विप् । उद्भिदोजातम् । प
ञ्चम्यामजातावितिङः ॥

उद्भिद् । पुं । यागविशेषस्यानावि ॥
उद्भिद्यते पशुफलमनेन यागेनेति-
निरुक्तेः ॥ त्रि । उद्भिज्जे ॥ तत्पञ्च
विधम् । तृणवृक्षगुल्मलतावल्लीभे-
दात् ॥ भुवमुद्भिन्नन्ति । भिदिर्क्वि०
। इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतम् । त्रि । उत्पन्ने । जाते ॥ उद्भ
वतिस्म । भू० । क्तः ॥ प्रत्यक्षयोग्ये ॥

उद्भिदम् । त्रि । तरुगुल्मादौ । उद्भि-
ज्जे ॥ न । पांशुलवणे ॥ उद्भिन्नन्ति-
। भिदिर्क्वि० । इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतरूपम् । न । नयनगोचररूपे ॥
यथा । उद्भूतरूपं नयनस्यगोचरोद्भ-
व्याणितवन्तिपृथक्सङ्ख्ये । विभाग
संयोगपरापरस्वस्नेहद्रवत्वं परिमा-
णयुक्तम् ॥ क्रियांजातिंयोग्यवृत्तिंसं
मवायञ्चतादृशम् । गृह्णातिचक्षुस्स
म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयोरितिका-
रिकावली ॥

उद्भेदः । पुं । रोमाञ्चे ॥ उद्भिद्यतेऽ

उद्योगः

स्मिन्वा। अकर्त्तरि चेति घञ् ॥ स्फु
रणे ॥

उद्गमः । पुं । उद्गेजने । उद्गेगे ॥ उद्गम
णम् । भ्रमुन्नवस्थाने । घञ् । नोदा
त्तोपदेशेति न वृद्धिः ॥

उद्गमस्तः । वि । भ्रमान्विते । भ्रान्तिमा
पन्ने ॥ न । बाहुमुद्यम्य मण्डलाका
रेण खण्डभ्रामणे ॥

उद्यतः । वि । प्रवृत्ते ॥ उद्गूर्णे ॥ ऊर्द्धी-
कृते ॥ पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उद्यम्य
तेस्म । यमउप० । क्तः ॥

उद्यमः । पुं । उद्योगे । गुरणे ॥ उद्यम
नम् । यमउपरमे । घञ् । संज्ञापूर्
वकत्वाद्दृष्टभावाः । अडउद्यमइति-
निर्देशाद्वा ॥

उद्यमनम् । न । उत्क्षेपणे ॥

उद्यमितः । वि । प्रेरिते ॥

उद्यानम् । न । निस्सरणे ॥ प्रयोजने ॥
आक्रीडे । फलप्रधानेराक्षः सर्वोप-
भोगयोग्येवने ॥ उद्गमे ॥ उद्यान्यने
न अस्मिन्वा । या प्रापणे । करणेल्यु-
ट् ॥

उद्यानपालः । पुं । माली इति ख्याते
आक्रीडरक्षके ॥ उद्यानाध्यक्षे ॥

उद्युक्तः । वि । उद्यमयुक्ते । उद्योगवि
शिष्टे । उद्योगिनि ॥

उद्योगः । उद्यमे । यत्ने । चेष्टायाम् ॥

उद्घर्त्त

यथा । उद्योगादनिवृत्तस्य सुसहा
यस्य धीमतः । छायेवानुगतातस्य
नित्यं श्रीः सहचारिणीति ॥

उद्योगी । वि । उद्योगयुक्ते । उद्यमिनि
॥ यथा । उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति
लक्ष्मीर्देवेन देयमितिका पुरुषावद-
न्ति । दैवं निहत्य कुरुपौरुषमात्मश-
क्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽवदो
षइति ॥

उद्योजकः । वि । प्रवर्त्तके ॥

उद्गः । पुं । जलजन्तुविशेषे । अम्बुविडा
ल ओडविडाल इति च भाषा ॥ उन
त्ति । उन्दी० । स्फायीति रक् ॥

उद्गङ्गः । पुं । } प्रतिमार्गके । वङ्गे ॥
उद्गङ्गः । पुं । }

उद्गथः । पुं । रतकीले ॥ ताम्रचूडखगे ॥

उद्गिक्तः । वि । स्पष्टे । स्फुटे ॥ उद्गि च्यते
स्म । रिच० । क्तः ॥

उद्ग्रेकः । पुं । अतिशये । वृद्धौ ॥ उपक्र
मे ॥

उद्ग्रेका । स्त्री । महानिम्ये । डेक वका
यन इति च भाषा ॥

उद्ग्वस्तरः । पुं । वक्त्रे ॥

उद्गमनम् । न । उद्गुरणे ॥

उद्घर्त्तः । वि । अतिरिक्ते । उवरा इति
भाषा ॥ यथा । उद्घर्त्ताद्भिन्नः सम
धिकफलमाचष्टे ॥

उद्वाह

उद्वाहमम् । न । उत्पतने । उद्वाहगता
 ॥ विलेपने ॥ घर्षणे ॥ उक्तादने ।
 शरीरनिर्मलीकरणगन्धद्रव्यादौ ।
 उवटना इतिभाषा ॥ उद्वाह्यतेऽने
 न । वृत्तुवङ्गयन्तः । ल्युट् ॥
 उद्वाह्यतः । वि । उद्वाह्यते ॥
 उद्वाह्यनम् । न । अन्तर्हसे ॥
 उद्वाह्यतः । वि । उद्वाह्यते ॥
 उद्वाहनः । वि । वासोहरिते ॥
 उद्वाहः । पुं । पुषे ॥ सप्तवाय्वन्तर्गतवा
 युविशेषे ॥ सप्तप्रवहवायोऽहोऽस्थि
 तः ॥ इतिशिरोमणिः ॥ उत्तुह्येन
 वहति । वहप्रापणे । पञ्चाद्यच् ॥ ना
 यके ॥
 उद्वाहा । स्त्री । कन्यायाम् । पुत्र्याम् ॥
 उद्वाहः । पुं । निर्मदेगजे ॥ उद्वाहवान्त
 मन्तर्मदं वमनमस्मात् ॥ वि । उद्वा
 ह्यते । उद्वाहते । वमिष्वान्त्यक्तेऽन्नादौ
 ॥ उद्वाह्यतेऽस्म । टुवम् उ० । क्तः ॥
 उद्वाहनम् । न । वधे । मारणे ॥ वास
 न्छेदने । चुरादिः । भावे ल्युट् ॥
 उद्वाहः । पुं । विवाहे । दारपरिग्रहे ।
 भार्यास्त्वसम्पादकग्रहणे । परिणये
 ॥ उत्कृष्टवहनम् । वह० । घञ् ॥
 उद्वाहनम् । न । विवाहे । रणरणे ॥
 द्विगुणाकृते । द्वितीये । द्विवारकृ
 ष्टेष्टे ॥

उद्देगः

उद्वाहनी । स्त्री । रज्जौ । वराटके । र
 स्त्रीइतिभाषा ॥
 उद्वाहितः । पुं । परिणीते ॥
 उद्वाहिता । स्त्री । परिणीतायाम् ॥
 कलिकाले आगमोक्तान्यमार्गेण वि
 वाहितागर्हिता भवति । यथा । उद्वा
 हितापियानारीजानीयात्सातुग-
 र्हितेत्यागमसिद्धान्तः ॥
 उद्वाहुः । वि । उद्वाहुपुरुषे । उद्वा
 तहस्ते ॥ उद्वाहुरिवमामनः ॥
 उद्दिग्मः । वि । क्षुभिते । उद्देगयुक्ते ।
 दुःखपरिहाराच्चमतया व्याकुलचित्ति
 त्ते ॥ भीते ॥ ओषिजीभयचलनयोः
 । क्तः । ओषितश्चेति तस्य नः । स्त्री
 दितइतिनेट् ॥
 उद्दिग्ममनाः । वि । कम्पितहृदये ॥
 उद्दिग्मणम् । न । उद्दुरणे ॥
 उद्दृत्तः । वि । उत्तिष्ठते । उत्तलिते ॥
 परिभुक्तोज्झिते ॥ दुर्दृष्टे ॥
 उद्देगः । पुं । उद्देजने । उद्देगे । एका
 कीविजने कथंसर्वपरिग्रहशून्योजी
 विष्यामीत्येवंविधे व्याकुलतारूपे
 चित्तवृत्तिविशेषे ॥ विरहजन्येदुःखे
 उद्देमने ॥ भये ॥ न । गुषाकफले ।
 सुपारी इतिभाषा ॥ उद्देतोवेगोऽ-
 स्मात् ॥ वि । स्तिमिते ॥ शीघ्रगा-
 मिनि ॥ उद्वाहौ ॥ उद्देजनम् ।

उन्नः

ॐ विजी । दम् ॥

उदेजनम् । न । उदेगे ॥

उदेजनीयः । वि । उदेगके ॥

उदेलः । वि । वेलामुल्लङ्घ्यवर्त्तमाने
सिन्धौ ॥ उदतो वेलाम् । अत्याद
य इतिसमासः ॥उदेष्टनम् । न । हस्तपादयोर्दत्तौ । वाँ
जटा सरस्वी इतिभाषा ॥ उन्मुक्तव-
न्धविशेषे ॥उदोढा । पुं । परिणेतारि ॥ कलिकाले
आगमोक्तान्यमार्गण विषाहंकुर्वा-
णागर्हितो भवति । यथा । उदोढापि
भवेत् पापी संसर्गात् कुलनायिके ।
वेश्यागमनर्जपापं तस्य पुंमोदिनेदि
ने ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

उनः । वि । निकृष्टे ॥

उननुन्नः । वि । निकृष्टेन विद्धे ॥

उन्दः । पुं । क्लेदने । आर्द्रभावे ॥

उन्दनम् । न । क्लेदने ॥

उन्दरुः । पुं । मृषिके ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥

उन्दुरः । पुं । मृषिके ॥

उन्दुरुः । पुं । आखौ । मृषिके ॥ उनत्ति
। उन्दी० । बाहुलकादुरुः ॥उन्दुरुकर्णी । स्त्री । आगुरुकर्णीलता
याम् ॥

ॐ उन्दुरुः । पुं । मृषिके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

ॐ उन्नः । वि । क्लिन्ने ॥ दयापरे ॥ उनत्ति

उन्नादः

स्म । उन्दीक्ते० । कर्त्तरि क्तः । नुद-

विदेतिपक्षे नत्वम् ॥

उन्नतः । वि । उन्ने । प्रांशौ ॥ उन्नम

तिस्म । णमप्रहृत्त्वे । गत्यर्थेति क्तः ॥

महति ॥ उन्नताना मनुगमने खलु
सम्पदेऽग्रतःस्थाः ॥

उन्नतनाभिः । वि । वृद्धनाभौ ॥

उन्नतभूतलम् । न । माले ॥ उन्नतश्च

तत्भूतलश्च ॥ क्षेत्रमाहृष्टमालम् ॥

उन्नतानतम् । वि । उच्चनीचस्थानादौ

। वन्धुरे ॥ उन्नतश्चतदानतश्च ॥

उन्नतिः । स्त्री । उदये ॥ समुद्गौ ॥ ग

रुडभार्यायाम् ॥

उन्नतीशः । पुं । गरुडे । वैनतेये ॥ स

मृदु ॥

उन्नदुः । वि । उत्कटे ॥ उदङ्गे ॥

उन्नमितः । वि । उत्तोलिते ॥ ऊर्ध्वीकृ
ते ॥

उन्नयः । पुं । कृपादेर्जलादे रुद्धन-

यने ॥ उन्नयनम् । णीञ्० । कचि

दपवादविषयेषु त्सर्गाभिनिविशते-

इत्येवम् ॥

उन्नयनम् । न । वितर्के ॥ उन्नये ॥ वि

। क्षोभके ॥ णीञ्० । स्त्रुट् ॥

उन्नसः । वि । उन्नतनासिके ॥ उन्नताना

सिकाऽस्य । उपसर्गाच्चेतिनसादेशः ॥

उन्नादः । पुं । महच्छब्दे ॥

उन्मादि

उन्मायः । पुं । ऊर्ध्वनयने । उन्मये । उ-
 ठाना इतिभाषा ॥ उन्मयनम् । शी-
 ष् प्रापणे । अवोदोर्निः इतिघञ् ।
 उन्माहम् । न । काञ्चिके ॥
 उन्मिद्रः । वि । उत्फुल्ले । विकसिते ।
 प्रबुद्धे ॥ शयनादुद्बुद्धे ॥
 उन्मज्जकः । पुं । तपोविशेषाल्लब्धसंज्ञे
 तापसविशेषे ॥ कण्ठद्वजलेस्थित्वा
 तपःकुर्वन्प्रवर्त्तते । उन्मज्जकः स-
 विज्ञेयस्तापसोलोकपूजितः ॥
 उन्मत्तः । पुं । धत्तूरे । धूसूरे ॥ मुचु-
 कुन्ददृष्टे ॥ वि । उन्मादवति । ग्रहवा-
 ताद्यावेशवति ॥ उन्माद्यतिस्म । म-
 दीहर्षे ॥ गच्छर्थेति क्तः । नद्या-
 ख्येति न नञ्त्वम् ॥ उन्मत्तयतिषा ।
 तत्करोतीतिणिच् । पचाद्यच् ॥
 उन्मत्तकः । पुं । तापसान्तरे ॥ उन्नतो
 मत्तो मत्तत्त्वंयस्यसः । स्वार्थेकः ॥
 उन्मथनम् । वि । व्यथके ॥ बाहुल-
 काल्कर्त्तरि ल्युट् ॥
 उन्मथितः । वि । उद्घर्षिते ॥
 उन्मदः । वि । उन्मादविशिष्टे । उन्मदि-
 ष्णौ ॥ उन्नतोमदोहर्षोऽस्य ॥ मद-
 करे । उन्मदयति । पचाद्यच् ॥
 उन्मदिष्णुः । वि । उन्मादशीले । उन्म-
 दे ॥ उन्मदनशीलः । मदीहर्षे
 अलङ्कृतीतीष्णुच् ॥

उन्माद

उन्मनाः । वि । उक्ते । उक्कशितमन-
 सि ॥ उन्नतमनोऽस्य ॥
 उन्मनी । स्त्री । योगिनोवस्याविशेषे ॥
 यन्माहुः पूज्यपादाः । उन्मन्यवस्याधि-
 गमायविद्वन्मुपायमेकतन्निर्दिशा-
 मः । पश्यन्मुदासीनदृशाप्रपञ्चसङ्क-
 ल्यमुन्मूलयसावधानइति ॥
 उन्मन्यः । पुं । वधे । मारणे ॥
 उन्माथः । पुं । कूटयन्त्रे । मृगादिवधोप-
 युक्ते यन्त्रे । आभिषंदत्त्वामृगपक्षि-
 वन्धनार्थं यत्सन्धानयन्त्रं निवेश्यते-
 तस्मिन् ॥ उन्मथ्यतेऽनेन । मथेवि-
 लोडने । हलश्चेति घञ् ॥ मारणे
 ॥ घातके ॥ उन्मथनम् । मथर्हिंसा
 याम् । घञ् ॥
 उन्मादः । पुं । चित्तविभ्रमे ॥ भूताद्या-
 वेशाच्चित्तानवस्थितौ ॥ विरहिणः
 कस्मिंश्चिदवस्थाविशेषे ॥ वातिकरो
 गविशेषे । मतिभ्रंशे ॥ मदयन्युक्त-
 तादोषायस्मादुन्मार्गमास्थिताः ।
 मानसोयमतोव्याधिरुन्मादइतिकी-
 र्त्तितः ॥ उन्मदनम् । मदीहर्षे ।
 घञ् ॥
 उन्मादकः । वि । उन्मत्तताजनकेधत्तु-
 रादौ ॥
 उन्मादनः । पुं । स्मरस्यपञ्चवासान्तर्ग-
 तवाणविशेषे ॥

उन्मूलि	उपका
उन्मादवान् । चि । उन्मत्ते । वातकृत चित्तविभ्रमे ॥ उन्मादोऽस्यास्ति । म त्तुप् ॥	त्पाटने ॥ उन्मेषः । पुं । चक्षुषोरुन्मीलने ॥ उ- न्मिषति । मिषश्लेषणे । इगुपधे- तिकः ॥
उन्मादी । चि । उन्मदिष्णौ ॥ उत्पूर्वा न्मदेः शमित्यष्टाभ्योघिनुण् ॥	उप । अ । अधिकार्थे ॥ हीनार्थे ॥ आस- न्ने । सामीप्ये ॥ सादृश्ये ॥ प्रतियन्ने ।
उन्मानम् । न । ऊर्जमाने ॥ द्रव्यान्त रपरिच्छिन्नगुरुत्वेन पलादिशब्दवा- च्येन पाषाणादिना तुलादावारोपि- तेन येन सुवर्णादेर्गुरुत्वमुन्मीयते- तदूर्जारोपणादूर्जमानमिति शब्देन विवक्षितं तदुन्मानमिति ऊर्जमानं किलोन्मानमिति वार्तिकार्थे दीप्ति- तौक्तेः ॥ वैद्यकपरिभाषया तु द्रोण परिमाणे ॥ सामान्यतो लोकव्यव- हारेण तु परिमाणमात्रे ॥	गुणाधाने ॥ व्याप्तौ ॥ पूजायाम् ॥ शक्तौ ॥ आरम्भे ॥ दाने ॥ दोषा- खाने ॥ आश्चर्यकरणे ॥ अत्यये ॥ निदर्शने ॥ उद्योगे ॥
उन्मिषितः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते । उन्मीलनम् । न । उन्मेषे । विकासने ॥ उन्मीलनं चित्तकुतूहलानाम् । मीलनिमेषणे ल्युट् ॥	उपकण्ठम् । न । ग्रामान्ते । उपश- ल्ये ॥ अश्वत्थपञ्चमगतौ । आस्त्वन्दि ते ॥ कण्ठासन्ने ॥ चि । निकटे । समीपे ॥ उपगतः कण्ठम् । अत्यादय इति समासः । उपगतः कण्ठः सामीप्यम- स्येति वा ॥
उन्मीलितः । चि । प्रस्फुटिते । विक- सिते ।	उपकरणम् । न । नृपादीनां छत्रचाम- रादौ । परिच्छदे ॥ साधनसामग्र्या म् ॥ यथा । भोजनादौ व्यञ्जनादि । पूजायां गन्धादि । रणे शस्त्रादि । मृ- गवन्धनादौ वागुरादि । एवमन्यद- प्यूहम् ॥ उपक्रियते । कृ० । ल्युट् ॥
उन्मुखः । चि । उत्पश्ये । ऊर्जस्ये ॥ उ- दूर्जं मुखं यस्य ॥ उद्युक्ते ॥	उपकर्त्ता । चि । प्रतिकर्त्तरि ॥ उपका- रकारिणि ॥
उन्मुद्रः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते ॥	उपकल्पितः । चि । समर्पिते ॥
उन्मूलनम् । न । उत्पाटने ॥ उन्मूलनं पाषाणिनिन्दकानाम् ॥	उपकारः । पुं । उपकृतौ ॥ विकीर्णकु- सुमादिषु ॥ उपकरणम् । कृञ् ।
उन्मूलितः । चि । उत्पाटिते । कृतौ	

उपक्र घञ् ॥	उपक्र स्वाध्यायग्रहणार्थिनि ॥
उपकारिका । स्त्री । उपकारकर्त्र्याम् ॥ पिष्टभेदे ॥ सामान्यनृपालये । पट- मण्डपादिराजसदने ॥ उपकरोति- । गवुल् । इत्त्वम् ॥	उपकुल्या । स्त्री । वैदेह्याम् । पिप्पल्या म् ॥ उपकोलति । कुलसंस्थानेबन्धु पुत्र । अघ्न्यादिः ॥ त्रि । कुल्यासन्ने ॥ उपगता कुल्याम् ॥
उपकारी । वि । उपकारकर्त्तरि । उप कारविशिष्टे । उपकारिणि मित्रेयो नोपकुर्यात्कथञ्चन । तंधिगस्तु नरं दे वौ भवेच्चतुर्गवद्भुवि ॥ देवौ नासत्या वितिसंबोध्य च्यवनोक्तिः ॥ म० इनिः ॥	उपकूजितम् । वि । नादिते । शब्दिते ॥ उपकूपः । पुं । कूपसमीपस्थजलाशये । आहावे ॥ उपगतः कूपम् ॥ न । कू पसमीपे ॥
उपकारी । स्त्री । सामान्यसौधे । पट मण्डपादिराजसदने ॥ उपकारय ति । पंचायजन्तात् गौरादिस्त्वान्- डीष ॥	उपकृतिः । स्त्री । उपकारे ॥ उपकरण म् । स्त्रियांक्तिन् ॥ उपकोसलः । पुं । वेदप्रसिद्धे कामला- यनर्षी ॥
उपकार्यः । वि । उपकारयोग्ये ॥ कृ- ओण्यत् ॥	उपक्रमः । पुं । उपधायाम् । राज्ञा धर्म्मा र्थकामभयै रमात्यादेः परीक्षणो ॥
उपकार्या । स्त्री । नृपालये । सामान्य राजगृहे ॥ पटमण्डपादिराजसदने । पटभवने ॥ उपक्रियते । कर्मणि कृह्लोण्यत् । टाप् ॥	उपधाऽमात्यपरीक्षणमितिस्वामी- । उक्तोच इतिनथाः ॥ ज्ञात्त्वारम्भे । अयमस्योपायः अनेनैतत् सिद्धती तिज्ञात्त्वा प्रथमारम्भे ॥ यथा ज्ञाने नन्दस्य प्रथमारम्भः उपक्रमः सः । उ पायपूर्वमारम्भे ॥ प्रथमारम्भे ॥ विक्र मे ॥ चिकित्सायाम् ॥ उपक्रमणम् अनेनवा । क्रमु० । भावे घञ् । उपक्र म्यते इतिकर्मणिवा घञ् । नोदात्तो पदेशस्येतिनवृद्धिः ॥
उपकुञ्चः । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कला जाज्याम् ॥	उपक्रमेपसंहारौ । पुं । तात्पर्यनिर्णाय कषड्विधलिङ्गेषु प्रथमलिङ्गयोः ॥ प्र
उपकुञ्चिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कलाजाज्याम् ॥ तुल्यायाम् । सूक्ष्मै लायाम् ॥ उपकुञ्चति । कुञ्चकैटि ल्ये । गवुल् ॥	
उपकुर्वणः । पुं । सावधिव्रत्तचर्यवति ।	

उपग	उपग्रा
करणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदाद्यन्तयो रूपपादनमुपक्रमोपसंहारौ । यथा छान्दोग्येषष्ठप्रपाठके प्रकरणप्रतिपा दस्याद्वितीयवस्तुनः एकमेवाद्विती यमित्यादौ । ऐतदात्म्यमिदंसर्वमि त्यन्तेचप्रतिपादनम् ॥ उपक्रमश्च उपसंहारश्चतौ ॥	नया । गन्तृ० । क्तिन् ॥ उपगमः । पुं । अन्तिकगतौ । समीपग मने ॥ अङ्गीकारे ॥ उपगमनम् । गन्तृ० । ग्रहवृट्निश्चिगमश्चेत्यप् ॥ उपगीतिः । स्त्री । आर्याप्रभेदे । आर्या पराङ्मसदृशं प्रथमार्द्धमपीरितंयस्या म् । उपगीतिर्यश्वन्तश्चितिनायक सोदिताकविभिः ॥ नवगोपमुन्दरी णां रासोल्लासेमुरारातिम् । अस्मा रयदुपगीतिः स्वर्गकुरङ्गीदृशांगी- तिम् ।
उपक्रान्तः । वि । तते । विस्तृते ॥ उपक्रोशः । पुं । निन्दायाम् । परीषा दे ॥ उपक्रोशनम् । क्रुशआह्वाने । भावे घञ् ॥ न । क्रोशसन्ने ॥ उपक्रोष्टा । पुं । स्त्री । गर्दभे ॥ वि । निन्दके ॥	उपगूढः । वि । गृहीते ॥ उपगूहने । उपगूहनम् । न । आश्लेषे । परिरम्भे ॥ गुह् ० । ल्युट् ॥
उपकृतः । वि । विन्यस्ते ॥ उपभोगा र्थकृतसंस्कारे ॥ रचिते ॥ उपक्लेशः । पुं । मदादिषु ॥ उपक्लणः । पुं । वीणानिनदे ॥ उपक्लाणः । पुं । वीणायाः कणिते ॥ क्लणशब्दे । क्लणोवीणायाच्चेतिपा- क्षिको घञ् ।	उपग्रहः । पुं । प्रग्रहे । वन्दीग्रहणादौ । वन्दीवान् वंदुवा इतिभाषा । व न्द्याम् ॥ उपयोगे ॥ अनुकूलने ॥ अनुकूलवति ॥ सर्वतोभद्रचक्रोक्तो त्कादौ ॥ उपगृह्यते । ग्रहउपादा ने । ग्रहवृद्धिच्यप् ॥
उपक्षेपणधर्म्मः । पुं । शूद्रस्वामिकामा न्नस्य पाकार्यं ब्राह्मणगृहेसमर्पणे ॥ इतिशुद्धितत्त्वैकल्पतरुः ॥ उपगतः । वि । स्वीकृते ॥ आसन्ने ॥ ज्ञाते ॥ उपगम्यतेस्म । गन्तृ० । क्तः । माप्ते ॥	उपग्रहणम् । न । उपग्रहे ॥ उपग्रामम् । अ । ग्रामाधिकरणे । ग्रा मेइत्यर्थे ॥ ग्रामे इति । विभक्त्यर्थे व्ययीभावः ॥
उपगतिः । स्त्री । उपाये ॥ उपगम्यतेऽ	उपग्राह्यम् । न । उपायने । उपढौक ने । भेट इतिभाषा । उपगृह्यते । ग्रह० । गत्यत् ॥

उपचा

उपघातः । पुं । रोगे ॥ अपकारे ॥ उ

पहननम् । उपहन्यतेऽनेन वा भावे
करणे वा हन्तेर्घञ् ॥

उपघ्नः । पुं । निकटाश्रये ॥ उपहन्यते
उपहननं वा । उपघ्नश्चाश्रयइति-
साधुः ॥

उपचक्रः । पुं । चक्रवाक पक्षिणि ॥

उपचयः । पुं । उन्नतौ । वृद्धौ ॥ अरि-
कर्मलाभदुश्चिक्वसंज्ञकगृहेषु । न-
चेद्भवन्तितेदृष्टाः पापस्वस्वामिशत्रु-
भिः ॥ उपचयनम् । चिञ् । एरच् ॥

उपचरितः । चि । उपासिते । शुश्रूषि-
ते । सेविते ॥ उपचर्यतेस्म, चर० ।
क्तः ॥

उपचर्यः । चि । उपचरणीये ॥

उपचर्या । स्त्री । चिकित्सायाम् ॥ उ-
पसमीपे चर्या ॥

उपचाय्यः । पुं । यज्ञात्मौ ॥ अग्निधार-
णार्थे स्थलविशेषे ॥ उपचीयते अग्नि-
धारणार्थमिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थ-
लमग्निः तस्मिन् अभिधेये उपपूर्वाच्चि-
नोतेः अस्मौपरिचाय्योपचाय्यसमूह्या
इतिण्यदायादेशौ निपात्येते ॥

उपचारः । पुं । रुक्प्रतिक्रियायाम् । नि-
ग्रहे । रोगप्रतीकारे । चिकित्साया-
म् ॥ सेवायाम् ॥ व्यवहारे ॥ उत्की-
चे ॥ पूजाद्वये ॥ उपचर्यते उपचर-

उपचि

गंवा । चर० । घञ् ॥

उपचारच्छलम् । न । धर्मविकल्पनिर्ह-
येऽर्थसङ्गावप्रतिषेधे ॥ तथाहि । ध-
र्मशब्दस्याऽर्थेनसम्बन्धः तस्य विक-
ल्पो विविधः कल्पः शक्तिलक्षणान्य-
तररूपः । तथाचशक्तिलक्षणयो-
रेकतरवृत्त्याप्रयुक्ते शब्दे तदपरवृ-
त्त्यायःप्रतिषेधः सउपचारच्छलम् ।
यथा । मञ्चाः क्रोशन्ति नीलोघट-
इत्यादौ मञ्चस्या एवक्रोशन्ति नतु
मञ्चाः एवंघटस्य कथं नीलरूपाभेदः
। एवमहंनित्यइतिशक्त्याप्रयुक्ते अमु-
कस्मादुत्पन्नस्त्वं कथंनित्यइतिप्रति-
षेधोप्युपचारच्छलम् । वाद्यभिप्रेता-
र्थस्यादूषणेन छलस्यासदुत्तरत्वम् ।
नचश्लिष्टलाक्षणिके प्रयोगाद्वादिन
अपराधःस्यादितिवाच्यम् । तत्तदर्थ-
बोधकतयामसिद्धस्य शब्दस्य प्रयोगे
वादिनोऽनपराधात् । अन्यथापर्वतो-
वर्जिमानित्युक्ते पर्वतोयं कथमवर्जि-
मानित्यादिदूषणेनानुमानाद्युक्ते-
दः स्यात् ॥

उपचाय्यः । पुं । चिकित्सायाम् । रोग-
प्रतीकारे ॥

उपचितः । चि । दग्धे ॥ समृद्धे ॥ समा-
हिते ॥ निदिग्धे । लेपादिनावर्धिते
॥ पुष्टे ॥ सञ्चिते ॥ उपचीयतेस्म ।

उपजा	उपत
चिज्० । क्तः ॥	सहः ॥
उपचितिः । स्त्री । पूजायाम् ॥	उपजिह्वा । स्त्री । कीटविशेषे । वम्या-
उपचित्रम् । न । एकादशाक्षरवृत्तवि- शेषे ॥ यथा । मुरवैरिवपुस्तनुतां- मुदं हेमनिभांशुकचन्दनलितम् । गगनंचपलामिलितं यथा शारदनी रधरै रुपचित्रमिति ॥	म् ॥ दीमक सीमक इतिचभाषा ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
उपचित्रा । स्त्री । मूषिकपण्याम् ॥ द- न्तीवृक्षे ॥ स्वातीनक्षत्रे ॥ उपगता चित्राम् ॥	उपजिह्विका । स्त्री । प्रतिजिह्वायाम् । घण्टिकायाम् ॥ कीटविशेषे । उत्पा- दिकायाम् ॥
उपच्छन्नः । वि । गूढे ॥	उपजीविका । स्त्री । उपजीव्ये । जीव- नोपाये ॥ उपजीव्यते ऽनया । जीव प्रा० । गुरोश्चेत्यः । संज्ञायांकन् कु- न्वा ॥
उपजनः । पुं । नानाविधदेहभेदसङ्ग्र- हे ॥ समीपजने ॥ उपसमीपेजनः ॥	उपजीवी । वि । आश्रिते ॥
उपजप्यः । पुं । उपजापार्हे ॥ रिपुवंश्या राज्यार्थिनः क्षुब्धामात्त्याश्चोपजापा- र्हाभवन्ति ॥	उपजीव्यम् । न । उपजीविकायाम् ॥
उपजातिः । स्त्री । वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ य- था । उपेन्द्रवज्रापदसङ्गतानि यदी- न्द्रवज्राक्षरानिसन्ति । तदोपजा- तिः कथिता कवीन्द्रैर्भेदाभवन्तीह च तुर्दशास्यादिति ॥	उपजोषम् । अ । आनन्दे । सुखे ॥ क- ल्याणार्थे ॥ उपजोषणम् । जुषीप्री- तिसेवनयोः ॥ अमप्रत्ययः ॥ यथा कर्मभोगमित्यर्थे ॥
उपजापः । पुं । खलादीनां मिथोभेद- कभाषिते । भेदे । विच्छेदे ॥ उपां- शुजपनम् । जप्यक्तायां वाचि । ज- पमानसेच । घञ् ॥	उपजोषणम् । न । सेवने ॥
उपजापसहः । वि । भेदयोग्ये ॥ सह	उपज्ञा । स्त्री । आद्यज्ञाने ॥ यथापाणि- नेर्याकरणस्य वास्मीकेः श्लोकनिर्मा- णस्य । उपज्ञायते । ज्ञास्रवोधाधने । आतश्चोपसर्ग इतिकर्माण्यङ् । उप- ज्ञानंवा ॥ विनोपदेशेनाद्यज्ञाने ॥
ते । षहमर्षणे । पचाद्यच् । उपजापे उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।	उपज्ञातः । वि । विनोपदेशेनज्ञाते ॥
	उपढौकनम् । न । पारितोषिकद्रव्ये ।
	उपहारे । उषायने ॥

उपता

सैद्धान्त्यपतन्त्राणि कापिलोक्तानि
यानिच । अङ्गुतानिचनन्त्राणिजैमि
न्युक्तानियानिच । वशिष्ठः कपिलश्चै
वनारदोगर्गणवच । पुलस्त्यो भार्ग
वः सिद्धेयाञ्चवलक्यो भृगुस्तथा ॥ मु
क्तौवृहस्पतिश्चैव अन्ये ये मुनिस्त
माः । एभिः प्रणीतान्यन्त्रानि उप
तन्त्राखियानिच ॥ न सङ्ख्यातानि
तान्यत्र धर्मविद्भिर्महात्मभिः । सा
रात्सारतराग्येव सङ्ख्यातानिनि
बोधतेति वाराहीतन्त्रम् ॥

उपतपनम् । न । सन्तापकरे ॥ तपस
न्तापे । करणे ल्युट् ॥

उपतप्ता । पुं । उपतापकमात्रे । स्पृष्टरि
॥ उपतपति । तप० । कृच् । उपत
पनम् । कृत्यल्युटोवहुत्वमितिभा
वे कृच्चा ॥

उपतापः । पुं । त्वरायाम् ॥ उक्तापे ॥
उपघाते । गदे ॥ इष्टवियोगादिना
मानसपीडायाम् ॥ उपतापयति ।
तपदाहे । चुरादिः । अच् ॥ उपत
पनं वा । तपसन्तापे । घञ् । यथा ।
परोपतापनं कर्म न कर्त्तव्यं कदाचन
। न सुखं विन्दते प्राणी परपीडापराय
श्च इति ॥

उपतापी । चि । ज्वराद्युपतापवति
॥ म० इति ॥

उपदी

उपत्यका । स्त्री । अद्रेरासन्त्रायाम्भूमौ ॥
तराई इतितल्लहटोदूष इतिचभाषा
॥ उपासन्ना । उपाधिम्यात्यक्त्वासन्ना
रूढयोरिति त्यकन् । त्यकनश्च निघे
धइतीत्याभावः ॥

उपदंशः । पुं । अवदंशे । मद्यपानरोच
के भक्ष्यद्रव्ये ॥ मेढ्ररोगविशेषे ॥ त
स्य निदानम् । हस्ताभिघातात्तद्वद
न्तघाता दधा वनादप्युपसेवनाद्वा ।
योन्यप्रदे । पाञ्चभवन्ति शिन्ने पञ्चोप
दंशाविविधापचारैरिति ॥ समष्टिश्च
वृत्ते । शिष्टवृत्ते ॥ दंशने ॥ उपदंश्यते
। दंशदंशने । कर्मणिभावे वा घञ् ॥

उपदर्शकः । पुं । द्वारपाले ॥ दर्शयि
तरि ॥

उपदा । स्त्री । उक्ताचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । आतश्चोपस
र्गइत्यङ् ॥

उपदानम् । न । उक्ताचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । ल्युट् ॥
उपदानकम् । न । उपदाने ॥ स्वार्थे कः ॥
उपदिका । स्त्री । वम्याम् ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

उपदिष्टः । त्रि । देशिते । प्राप्तोपदेशे ॥
उक्ते ॥ उपदिश्यते । दिश् अतिसर्ज
ने । क्तः ।

उपदी । स्त्री । वन्दायाम् । वन्दाके ।

उपद्र

उपदेशः । पुं । अनुशासने ॥ चोदना
याम् । प्रवर्त्तकवाक्ये ॥ हितकथने ॥
मन्त्रकथने । दीक्षायाम् ॥ यथा ।
चन्द्रसूर्यग्रहेतीर्थे सिद्धक्षेत्रे शिवा
लये । मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः -
स उच्यत इतिरामार्चनचन्द्रिका ॥
गुरुसम्प्रदाये ॥ यत्रापेक्षितस्यार्थजा
तस्य प्रतिपादकोग्रन्थसन्दर्भः पथ्यते
स उपदेशः ॥ उपदेशनम् । दिशः
घञ् ॥ साधनहीनायोपदेशो निर-
र्थकः ॥

उपदेष्टा । पुं । उपदेशकर्त्तरि । आचा-
र्ये ॥ उपदिशति । दिशः कृत् ॥ आ-
चार्यद्वारा आत्मसुखोपदेशके चि-
द्रूपे ॥

उपदेष्टुः । पुं । वृद्धौ ॥

उपदेष्टिका । स्त्री । कीटविशेषे । उप-
जिह्वायाम् । दीमक इति भाषा ॥

उपद्रवः । पुं । उत्पाते ॥ रोगारम्भक-
दोषप्रकोपजन्येऽन्यस्मिन् विकारे ॥
यथा । योऽध्याधिस्य योऽहेतुर्दोषस्त-
स्य प्रकोपतः । योऽन्यो विकारो भवति
स उपद्रव उच्यते ॥ उपद्रवणम् । द्रुग-
। ऋदोरप् ॥

उपद्रष्टा । त्रि । उपदर्शके । उदासीन-
बोधरूपत्वेन गुणप्रचारदर्शिनि ॥
देहचक्षुर्मनोबुद्ध्यात्मसु द्रष्टृसुमर्थे-

उपधा

वाह्यान्देहादीनपेक्ष्याऽत्यऽव्यवहि-
ते द्रष्टृत्वात्मनि पुरुषे । साक्षिपुरुषे ॥
यथा । ऋत्विग्यजमानेषु यजनक-
र्मव्यापृतेषु तत्समीपस्थोऽन्यः स्वय-
मव्यापृतो यत्र विदाकुशलत्वात् ऋ-
त्विग्यजमानव्यापारगुणदोषाणा-
मीक्षिता तद्वत् कार्यकरणव्यापारे-
षु स्वयमव्यापृतो विलक्षणस्तेषां का-
र्यकरणानां सव्यापाराणां समीपस्था
द्रष्टा उपद्रष्टा साक्षिपुरुषः ॥ उपप-
श्यति । दृशिर् ॥ बाहुलकात् टृन् ॥

उपद्रुतः । त्रि । व्याकुले ॥

उपधर्मः । पुं । पाषण्डे ॥ इति श्रीभाग-
वतम् ॥

उपधा । अ । भेदे ॥

उपधा । स्त्री । पदोपान्त्यवर्णे ॥ धर्मा-
द्यैः परीक्षणे । राज्ञा धर्मार्थकाम-
भयोपन्यासेन अमात्यादीनामा-
शयान्वेषणे ॥ यथोक्तं कालिका-
पुराणे । धर्मार्थकाममोक्षैः प्रत्येकं
परिशीधनैः । उपेक्ष्यधीयते यस्मा-
दुपधापरिकीर्तिता ॥ अर्थकामोप-
धाभ्यां तु भार्याः पुत्रांस्तु शोधयेत् ।
धर्मोपधाभिर्विप्रांस्तु सर्वाभिः सच्चि-
वान् पुनरिति ॥ उपधीयते शुद्धिज्ञा-
नमव । दुधाञ् ० । आतश्चोपसर्गङ्
त्यङ् । टाप् ॥ ॥

उपधा

उपधातुः । पुं । अष्टप्रधानधातुसदृशेषु
स्वर्णमाक्षिकादिसप्तम् ॥ यथा । स
सोपधातवः स्वर्णमाक्षिकं तारमा-
क्षिकम् । तुल्यं कांस्यञ्चरी तिस्रं सिन्दू-
रञ्चशिलाजतु ॥ उपधातुषु सर्वेषु त-
त्तदातुगुणा अपि । सन्ति किन्वेषु ते
गीणास्तत्तदंशं शभावत इति ॥ श-
रीरस्थधातुभवापधातवश्च सप्त । य-
था । रसात् स्तनदुग्धम् १ । रक्तात्
स्त्रीरजः २ । मांसात् वसा ३ । मेद-
सो घर्मः ४ । अस्थोदन्तः ५ । मज्ज-
नः केशः ६ । शुक्रात् श्लेष्मजः ७ इति
वैद्याः ॥

उपधानम् । न । विषे ॥ गण्डौ । उप-
वर्हे । सिराहना इति भाषा । प्रण-
ये ॥ व्रते ॥ उपधीयते आरोप्यते शि-
रोऽत्र । डुधाञ् ० । करणेति ल्युट् ॥
विशेषे ॥

उपधानीयम् । न । उपवर्हे । शिरोधा-
ने ॥

उपधिः । पुं । कपटे । व्याजे ॥ रथचक्रे
॥ उपधीयते आरोप्यतेऽनेन । डुधा-
ञ् ० । उपसर्गे घोः किः ॥

उपधूपितः । चि । आसन्नमरणे ॥ परि-
धूपिते ॥

उपधृतिः । स्त्री । किरणे ॥

उपध्यानीयः । पुं । पक्षयोः पूर्वमर्द्धवि-

उन्मूलि

सर्गसदृशे विसर्गविशेषे ॥

उपनतः । चि । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥

उपनयः । पुं । उपनयने ॥ यथा । गृह्यो-

क्तकर्मणा येन समीपनीयते गुरोः ।

। वालो वेदा यतश्चोगादालस्योपनयं

विदुरिति स्मृतिः ॥ ज्ञानविशेषे ॥ य-

था । उदाहरणापेक्षस्तथेत्युपसंहा-

रो नतथेति वा साध्यस्योपनयः ॥ न्या०

सू० १ । ३७ साध्यस्य पक्षस्य उदाह-

रणापेक्ष उदाहरणानुसारी य उपसं-

हारः उपन्यासः प्रकृतोदाहरणोपद-

र्शितव्याप्तिविशिष्टहेतुविशिष्टपक्षवि-

शिष्टबोधजनकोपायावयववद्व्यर्थः ।

निगमनं हेतुविशिष्टत्वेन न पक्षबोध-

कम् किन्तु पक्षवृत्तिहेतुबोधकमिति

तद्व्युदासः । अत्रच अन्वयव्यतिरे-

कव्याप्त्योरन्यतरत्वादिनानुगमः का-

र्यः उदाहरणोपदर्शितेति तु परिचा-

यकमात्रमिति तु न वाच्यम् । उदाहर-

णविपरीतव्याप्त्येपदर्शकोऽन्यवार-

कत्वात् । वस्तुतोऽवयवपदेनैव तद्व्यु-

दासः । सचोपनयोद्विविधोऽन्वयि-

व्यतिरेकिभेदात् । तथेति साध्यस्यो-

पसंहारोन्वय्युपनयः । नतथेति सा-

ध्यस्योपसंहारोन्वय्युपनयः । अ-

त्रच तथाशब्दप्रयोगावश्यकत्वे न ता-

त्पर्यम् किन्तु व्याप्तिविशिष्टवत्त्वबोधे

उपना

। तथाचवक्त्रिश्चाप्यधूमवांश्चायमि-
ति वासनायायमिति वोपन्यासः ॥ एवं
व्यतिरेकिण्यपि ब्रह्मप्रभावस्यापकी-
भूताभावप्रतियोगिधूमवांश्चायमि-
ति वा नतश्चेति वोपन्यासः ॥

उपनयनम् । न । आन्नायैर्वटुकृत्वाया-
म् । ब्राह्मणवचियविशं यज्ञसूत्र-
धारणादिरूपप्रधानसंस्कारे । व्रतव-
न्द्ये । अथयनार्थमाचार्यस्य उपसमी-
पनीयते येन कर्मणा तस्मिन् ॥ गी-
जोऽस्युट् ॥ पादयोर्निपतने ॥ प्रापणे ॥

उपनागरिका । स्त्री । वृत्त्यनुप्रासघट-
कवृत्तिप्रभेदे ॥ माधुर्य्यञ्जकैर्वर्णै-
रुपनागरिकेयते ॥ उदाहरणम् । अ-
पसारय घनसारं कुम्हारं दूरएव किं-
कमलैः । अलमलमालिमृगालैरि-
ति वदति दिवानिशं बालेति ॥ वैद-
भीरीतौ ॥

उपनायः । पुं । उपनयने ॥

उपनायनम् । न । उपनयने ॥ उपनय-
नमेव । अन्येषामपि दृश्यत इति दर्श-
यः ॥

उपनाहः । पुं । ब्रह्मालेपनपिण्डे । प्र-
लेप इति भाषा ॥ वीणायां यच्च तन्त्री-
निबध्यते तस्योर्ध्वभागे । निबन्धने-
॥ वीणादितन्त्रवन्धनस्थाने ॥ उपन-
यतेऽस्मिन् । गृह ० । हस्तश्चेति-

उपनि

घञ् ॥

उपनिधिः । पुं । विन्वासापितवस्तुनि ।
उपन्यस्तवस्तुनि । न्यासे । वासन-
स्यमनास्थाय हस्ते न्यस्य यदपितम् ।
द्रव्यमुपनिधिः प्रोक्तः स्मृतिषु स्मृ-
तिवेदिभिः ॥ उपनिधीयते । उधा-
ञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

उपनिषत् । स्त्री । वेदशिरोभागे ॥ त-
त्राशीतिसहितशताधिकसहस्रस-
ङ्ख्याका उपनिषदश्चतुर्णां वेदाना-
म् । तथाहि । ऋच एकविंशतिः । यजु-
षो नवाधिकशतम् । साम्नः सहस्रम् ।
पञ्चाशदुपनिषदोऽथर्वणस्य ॥ ब्रह्म-
विद्यायाम् । ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे-
॥ यथाहुः । अत्र चेऽपनिषच्छब्दो ब्रह्म-
विद्यैकगोचरः । तच्छब्दावयवार्थस्य
विद्यायामेव सम्भवात् ॥ उपोपसर्गः
सामीप्ये तत्प्रतीचिसमाप्यते । सा-
मीप्यतारतम्यस्य विश्रान्तेः स्वात्मनो-
ज्ञातात् ॥ त्रिविधस्य सदर्शस्य निशब्दे-
पिविशेषणम् । उपनीयत मात्मानं
ब्रह्मापास्तद्वयं यतः ॥ निहन्यविद्यां-
तज्जञ्चतस्मादुपनिषद्भवेत् । निह-
न्यानर्थमूलं स्वाविद्यां प्रत्यक्षयापर-
म् ॥ गमयत्यस्तसम्भेदमतो वोपनि-
षद्भवेत् ॥ प्रवृत्तिहेतूभिः शेषास्तन्म-
लोच्छेदकश्चतः । यतोऽवसादयेदि-

उपन्य

द्यातस्मादुपनिषद्भवेत् ॥ यथोक्तवि
द्याहेतुत्वाद्गुण्योपितदभेदतः ॥ भवेदु
पनिषद्नामात्ताद्वलं जंवनंयथेति ॥
उपनिषदनम् उपनिषीदति श्रेयो-
ऽस्यांवा । पद्मविभरणगन्धवसादने
षु । सं० क्षिप् सक्तूद्विष इतिवा-
। सदिरप्रतेरितिषः ॥ धर्म्य ॥ नि
र्जनस्थाने । रहसि ॥ समीपसद
ने ॥ व्रतविशेषे ॥ रहस्यग्रन्थे पुराणोप
निषदादौ ॥

उपनिष्करम् । न । महति राजमार्गे । पु
रस्यघण्टापथे ॥ उपनिष्करन्ति सैन्या
न्यत्र । क्वविशेषे । घः ऋदोरूपतु न ।
अपोवाधकस्यल्युटोपि घस्याऽपवाद-
त्वात् ॥ यद्वा । उपनिष्कीर्यते सैन्यै
र्हन्यते । कृत्स्नसायाम् । कर्मण्यप् ।
इदु दुपधस्येति षः ॥

उपनिष्कमणम् । न । निष्कमणाख्यसं
स्कारे ॥ प्रधानमार्गे । राजपथे ॥

उपनिष्पूर्वात्क्रमे ल्युट् ॥

उपनिहितः । चि । निक्षिप्ते ॥

उपनीतः । पुं । कृतोपनयने ॥ चि ।
प्रापिते ॥ समर्पिते ॥ उपपूर्वान्नय
तेः क्तः ॥

उपनेचम् । अ । स्फटिकादिनिर्मितेने
त्रोपकारके ॥ नेचयोः समीपम् ॥

उपन्यस्तः । चि । समर्पिते ॥

उपपा

उपन्यासः । पुं । वाङ्मये । वाक्योपक्रमे
॥ उपन्यसनम् । असुक्ष्मेपणे । घञ् ॥
उपपत्तिः । पुं । जारे ॥ उपमितः पश्चा
। अवादयः कुट्टाद्यर्थे तृतीययेतिस
मासः । उपसृष्टः पतिरनेनवा । प्रा
दिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपद
लोपश्चेतिसमासः ।

उपपत्तिः । स्त्री । सङ्गतौ ॥ समाधाने
। सिद्धान्ते ॥ अनुग्राहिकायां युक्तौ ।
युक्तौ ॥ षड्विधलिङ्गेषु षष्ठलिङ्गे ॥ य
था । प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तत्र
श्रूयमाणा युक्तिरुपपत्तिः । यथा ।
छान्दोग्ये षष्ठे प्रपाठके यथामेस्यै के
न मृत्पिण्डेन सर्वमृत्तमं विज्ञातं स्या
त्वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृ
त्तिकेत्येव सत्यमित्यादावद्वितीय-
वस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणभा
वत्वयुक्तिः श्रूयते ॥ उपपदनम् । पद
गतौ । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपपत्तिमतः । चि । युक्तियुक्ते ॥

उपपदम् । न । पदस्य समीपपदे । समी
पोच्चारिते पदे । व्यावर्त्तके ॥ यथाना
मोत्तरे शर्मावर्मादि ॥ लेशे ॥ समभि
व्याहृतस्वार्थपोषकपदे ॥ यथा प्रहा
रादौ प्रादि ॥ उपोच्चारितं पदम् ॥

उपपन्नः । चि । अर्ह ॥ युक्ते । सङ्गते ॥

उपपातकम् । न । पापविशेषे ॥ यथा ह

उपपा

मनुः । गोवधोऽग्राज्यसंयाज्यपार-
 दार्थात्मविक्रयाः । गुरुमातृपितृ
 त्यागः स्वाध्यायान्योः सुतस्य च ॥
 परिवर्त्तितानुजेनेढे परिवेदनमे-
 वच । तयोर्दानश्च कन्यायास्तयोरेव
 चयाजनम् । कन्यायादूषणश्चैव वा
 दुष्यं व्रतलोपनम् । तडागारामदा-
 राणामपत्यस्य च विक्रयः ॥ व्रात्यता
 बान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेवच ।
 भृताश्चाध्ययनादान मपण्यानाञ्च-
 विक्रयः ॥ सर्वाकरेष्वधीकारो महा-
 यन्त्रप्रवर्त्तनम् । हिंस्रौषधीनां स्त्या-
 जीवोऽभिचारो मूलकर्मच ॥ इन्ध-
 नार्थमशुष्काणां दुर्माणामवपातनम्
 । आत्मार्यश्चक्रियारम्भो निन्दिता-
 द्रादनंतथा ॥ अनाहिताग्नितास्तेय-
 मृणानामनपक्रिया । असच्छास्त्राधि-
 गमनं कौशिल्यस्य च क्रिया ॥ धा-
 न्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवण-
 म् । स्त्रीशूद्रविट्चवधो नास्ति
 क्यश्चोपपातकमिति ॥ अस्यार्थः । गो-
 वधनम् १ । जातिकर्मदुष्टानां याजन-
 म् २ । परपत्नीगमनम् ३ । आत्म-
 विक्रयः ४ । गुरुत्यागो मातृत्यागः
 पितृत्यागः ७ । गुर्वादीनां शुश्रूषाद्य-
 करणमित्यर्थः ॥ सर्वदा ब्रह्मयज्ञत्या-
 गः ८ । अग्नेश्चैवार्त्तस्य त्यागः ९ । सु-

उपपा

तस्य च संस्कारभरणाद्यकरणरूप -
 स्त्यागः १० ॥ कनिष्ठमादौ विवाहे
 कृते ज्येष्ठस्य परिवर्त्तिता भवति
 ११ । अकृतदारज्येष्ठसत्त्वे कृतदा-
 रस्य कनिष्ठस्य परिवेदनम् १२-
 । तयोश्च कन्यादानम् १३ । तयोरे-
 व विवाहहेतुमादियागेष्वात्त्विक्यम्-
 १४ ॥ कन्याया मैथुवजं मङ्गुलीप्रक्षे-
 पादिना दूषणम् १५ । वृद्धिजीवन-
 म् १६ । व्रतलोपनं ब्रह्मचारिणो मै-
 थुनम् १७ । तडागविक्रयः १८ । आ-
 रामविक्रयः १९ । भार्याविक्रयः २०
 अपत्यविक्रयः २१ ॥ यथाकालमनु-
 पनयनं व्रात्यता २२ । बान्धवानां
 पितृत्यादीनामननुवृत्तिः २३ । प्रति-
 नियतवेतनग्रहणपूर्वकमध्यापनं भृ-
 त्याध्यापनम् २४ । प्रतिनियतवेत-
 नप्रदानपूर्वक मध्ययनञ्च भृतादध्य-
 यनादानम् २५ । अविक्रेयाणां तिल-
 लाक्षागोरसादीनां विक्रयः २६ ॥
 सुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाज्ञयाऽ-
 धिकारः २७ । महतां जलप्रवाहप्रति-
 बन्धहेतूनां यन्त्राणां सेतुबन्धादीनां
 प्रवर्त्तनम् २८ । औषधीनां जाति-
 मात्रादीनां हरितानां धान्यानां हिं-
 सनं नाशः २९ । भार्यादिस्त्रीणां वेश्या-
 त्वं कृत्वा तदुपजीवनं स्त्याजीवः ३०

उपपा

श्येनादियज्ञेनानपराहस्य मारणम्
भिचारः ३१ । मन्त्रौषधादिना व
शीकरणं मूलकर्म ३२ ॥ इन्धनार्थम्
शुष्काणां द्रुमाणां छेदनम् ३३ ।
अनातुरस्य देवपित्राद्युद्देशमन्तरेण
पाकाद्यनुष्ठानमात्मार्यं क्रियारम्भः
३४ । निन्दितस्य क्षत्रिणादेर्भक्षणं
निन्दितान्नादनम् ३५ ॥ सत्यधिका
रे ऽग्न्यनाधानमनाहितामिता ३६
। स्तेयं सुवर्णादन्यस्य सारद्रव्यस्या
पहारः ३७ । देवर्षिपितृणां ह्यस्य
अनपक्रियाऽशोधनम् ३८ । असच्छा
स्त्रस्य श्रुतिस्मृतिविरुद्धस्य शिक्षणं
३९ । कौशील्यस्य तैर्यत्रिकस्य उप
सेवनं सततानुष्ठानम् ४० ॥ धान्य
स्तेयम् ४१ । कुप्यस्य ताम्रलोहादे
स्त्रीर्यम् ४२ । पशूनांचौर्यम् ४३ ।
द्विजातीमां पीतमद्यायाः स्त्रियाः ग
मनम् ४४ । स्त्रीवधः ४५ । गृध्रवधः ४६
वैश्यवधः ४७ । क्षत्रियवधः ४८ । अ
दृष्टार्थकर्माभावबुद्धिर्नास्तिक्यम्
४९ ॥ एतत् प्रत्येकमुपपातकमि
त्यर्थः ॥

उपपादनम् । न । सम्यक्कथने ॥

उपपादितः । त्रि । सम्यक्कथिते ॥ सम

पिते ॥

उपपादी । त्रि । उपपादनशीले ॥

उपजा

उपपापम् । न । उपपातके ॥
उपपुरम् । न । शाखानगरे ॥ पुरसक्ति
धौ ॥ उपसमीपे पुरम् ॥
उपपुराणम् । न । व्यासेकाष्टादशपुरा
णसदृशनानामुनिप्रणीताष्टादशपु
राणेषु ॥ तानियथा । आद्यं समत्कु
मारोक्तं १ नारसिंहमतः परम् २ ।
तृतीयं वायवीयम् ३ कुमारैणानु
भाषितम् ४ चतुर्थं शिवधर्माख्यं ४
साक्षान्नन्दीशभाषितम् । दुर्वाससो
क्तमाश्वर्थं ५ नारदीयमतः परम् ६
॥ नन्दिकेश्वरयुग्मम् ७ तथैवोशन
सेरितम् ८ । कापिलं ९ वारुणं १०
शाम्भं ११ कालिकाह्वयमेवम् १२ ॥
माहेश्वरं १३ तथापाद्मं १४ दैवं
सर्वार्थसाधकम् १५ । पराशरोक्तम्
परं १६ मारीचं १७ भास्कराह्वय
म् १८ ॥ इतिकूर्मपुराणम् ॥ दैवं
देवीपुराणम् ॥

उपपुष्पिका । स्त्री । जृम्भायाम् । हा
फिकायाम् ॥ इतिहारावली ॥

उपप्रदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपसमी
पेप्रदाम् ॥ दानाख्यउपाये ॥ भूमि
धनादीनांप्रदानमुपप्रदानम् ॥

उपप्रवः । पुं । संहिकेये ॥ विप्रवे ॥ उ

त्पाते ॥ ग्रहणे ॥ यथा । उपप्रवेचन्द्र

मसोरवेश्चेति स्मृतिः ॥ उपप्रवणम्

उपमा

। मुङ्गतौ । ऋदोरप् ॥

उपप्रवी । त्रि । सभये ।

उपभुतः । त्रि । मृदिते ॥ प्रवमाने ॥

पीडिते ॥

उपहंसितः । त्रि । वर्द्धिते ॥

उपभुक्तिः । स्त्री । उपभोगे ॥ उपभो

जनम् । भुज० । क्तिन् ॥

उपभूषणम् । न । घण्टाचामरादि

षु ॥ यथा । घण्टाचामरकुम्भादि

पात्रोपकरणादिकम् । तद्भूषणान्त

रेदद्याद्यस्मात् तदुपभूषणमिति ॥

प्रावारः पानपाचनगेण्डुकोगृहमे

वच । पर्वङ्गादियदन्यच्च सर्वतदुपभू

षणमिति कालिकापुराणे ६८ अ-

ध्यायः ॥

उपभृत् । स्त्री । सुचोभेदे । चक्राका

रेयञ्जपाचे ॥ आश्वत्थ्युपभृदित्याप

स्तम्बः ॥ उपविभर्त्ति । डुभृज् । क्तिप् ॥

उपभोगः । पुं । निर्वेशे । भोजनातिरि

क्तभोगे ॥ उपभोजनम् । भुज० ।

घञ् ॥

उपमन्त्रणम् । न । रहस्यपच्छन्दने ॥

उपमन्युः । पुं । मुनिविशेषे ॥

उपमर्द्दः । पुं । धर्मिनिरुक्तौ धर्म्यन्तरप्र

योगे ॥ यथा अस्तेर्भूः ॥ अभावे ॥

उपमा । स्त्री । उपमाने । सादृश्ये ॥

अलङ्कारविशेषे । यथा । उपमायव

उपमा

सादृश्यलक्ष्मीरुक्तासतिद्वयोः । हंसी

वक्राणतेकीर्त्तिः स्वर्गङ्गावगाहते-

॥ यत्रोपमानोपमेययोः सहृदयहृद-

याङ्गादित्वेन चारुसादृश्यमुद्भूततयो

ल्लसति व्यङ्ग्यमर्यादां विना स्यष्टं प्र-

काशते तत्रोपमालङ्कारः । हंसीवे-

त्युदाहरणम् । इयम्पूर्णोपमेत्यु

च्यते । हंसीकीर्त्तिः स्वर्गङ्गावगाहन

मिवशब्दश्चेत्येतेषा उपमानोपमे

यसाधारणधर्मोपमावाचकानाञ्च -

तुर्णामप्युपादानात् ॥ यथावा । गु

णदोषो बुधोगृह्णन्निन्दुल्लेखाविवे

श्वरः ॥ शिरसाश्चाघते पूर्वपरंकण्ठे नि

यच्छति ॥ अत्रयद्यप्युपमानोपमेययो

र्नैकसाधारणधर्मः । उपमाने ईश्वरे

चन्द्रगरलबोर्ग्रहणमुपादानं तयोर्म

ध्ये पूर्वस्य चन्द्रस्य शिरसाश्चाघनं बह

नम् । उत्तरस्य गरलस्य कण्ठे निय

मनं स्थापनम् । उपमेये बुधे गुणदो

षयोर्ग्रहणं चानं तयोर्मध्ये पूर्वस्य गु

णस्य शिरसाश्चाघनं शिरःकम्पनेना

भिनन्दनम् । उत्तरस्य दोषस्य कण्ठे नि

यमनं कण्ठादुपरि वाचा अनुद्घाट

नमिनिभेदात् । तथापि चन्द्रगरल-

योर्गुणदोषयोश्च विन्वप्रतिविन्वभा

वेनाभेदात् उपादानज्ञानादीनां गृ

ह्णित्याद्येकशब्दोपादानेनाभेदा

उपमा

ध्यवसायाच्च' साधारणधर्मतेति पूर्व
स्माद्विशेषः । वस्तुतोभिन्नयोरप्युप
मानोपमेयधर्मयोः परस्परसादृश्या
दभिन्नयोः पृथगुपादानं विस्वप्रति
विस्वभाव इत्यालङ्कारिक समयः ॥
* ॥ उपमाने ॥ उपपूर्वान्माडोभावे
करणेवा अड् ॥ उपमानं येनोपमी
यते याचोपमितिः सोपमेत्यर्थः ॥

उपमाता । स्त्री । मातुस्तुल्यायाम् ॥
साषड्विधा । यथा । मातुःस्वसा-
मातुलानी पितृव्यस्त्री पितृष्वसा ।
श्वश्रूःपूर्वजपत्नी च मातुस्तुल्याः प्रकी
र्त्तिताः इति स्मृतिः ॥ धाय इति भाष-
याभाषितायां धाव्याम् ॥ त्रि । उप-
मानकर्त्तरि ॥

उपमानम् । न । उपमायाम् । सादृश्ये
॥ अधिकगुणेष्वन्नादौ ॥ सादृश्यज्ञा
ने । उपमितिकरणे । यथा गौ गवय
स्तथेति वाक्ये ॥ प्रसिद्धसाधर्म्यात् सा
ध्यसाधनमुपमानमिति न्यायसूत्रम्
' १ । ६ । प्रसिद्धस्य पूर्वप्रमितस्य गवा
देः साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञाना
त् साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य सा
धनं सिद्धिरुपमानमुपमितिर्यत इ-
त्यध्याहारेण च करणलक्षणम् । अ
थवा साध्यसाधनमिति करणल्युटा
करणलक्षणमेवेदम् । अथ च वैधर्म्या

उपमि

पमितिमपिमन्यन्ते टीकाकृतः । य
थाच अतिदीर्घग्रीवत्त्वादिपञ्चत्तर-
वैधर्म्यज्ञानादुपेकरभपदवाच्यताग्र-
हः । एवमन्येप्युपमानस्य विषय
इति भाष्यम् । तथामुङ्गपर्णी सदृसी
ओषधी विषं हन्तीत्यतिदेशवाक्या
र्थे ज्ञाते मुङ्गपर्णी सादृश्यज्ञाने जा-
ते इयमोषधी विषहरणीत्युपमि-
त्या विषयी कियते इत्यादि ॥ उप
मितौ । उपमित्यनुयोगिनि ॥ उप
मीयते येन तदुपमानम् । उपपूर्वा
न्माडः करणे ल्युट् । प्रादिसमासः ।
उपपूर्वकोमाड् सादृश्यहेतुके परि
च्छेदेरुठः । येन वस्तुन्तरं सादृश्ये-
न परिच्छिद्यते तदुपमानमित्यर्थः ।
यथा गौरिव गवयः । इह हि गौः करण
म् । सादृश्यं हेतुः । पुरुषः परिच्छेत्ता
। सहिगोसादृश्येन गवयं परिच्छिरन-
त्ति ॥

उपमितः । त्रि । सादृश्यज्ञते ॥ उपमे-
ये ॥

उपमितिः । स्त्री । उपमायाम् ॥ मिति
भेदे । संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञाने ॥ न्या
यमतेन सादृश्यज्ञानजन्यज्ञाने । उं
पमाने ॥ यथा रे शोगवयपद-
वाच्य इत्याकारशक्तिज्ञानम् । अस्य
करणं गवादिसादृश्यवत् पिरुडप्रत्य

उपमे

क्षम् । अस्य व्यापारः अतिदिष्टवाक्यार्थस्मरणम् । इत्युपमानखण्डम् ॥ अपिच । ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम् । सादृश्यधीर्गवादीनां यास्यात्सोपमितिः स्मृता ॥ वाक्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिव्यापारोच्यते । गवयादिपदानान्तु शक्तिधीरुपमाफलम् ॥ पदज्ञानान्तुकरणं शक्तिधीरुपमाफलमिति भाषापरिच्छेदः ॥ उपमानम् । उमिञ् । क्तिन् ॥

उपमेतः । पुं । शालवृक्षे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

उपमेयम् । त्रि । उपमिते ॥ उपमीयते यत् तत् । माङ् । अचोयत् । ईदृति ॥

उपमेयोपमा । स्त्री । अर्थालङ्कारविशेषे ॥ यथा । पर्यायेण द्वयोस्तु द्वेदुपमेयोपमाम्ना । धर्मार्थद्वयपूर्णश्रीरर्थार्थधर्मद्वयत्वयि ॥ द्वयोः पर्यायेणोपमानोपमेयत्वकल्पनं तृतीयसादृश्यव्यवच्छेदार्थम् । धर्मार्थम् । धर्मार्थयोर्हितकस्यचित् केनचित्सादृश्ये वर्णिते तस्याप्यनेन सादृश्यमर्थसिद्धमपिमुखतोवर्ण्यमानं तृतीयसादृश्यव्यवच्छेदार्थफलति । यथावा । खमिव जलं जलमिव खं हंसश्चन्द्र इव

उपया

चन्द्र इव हंसः । कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि ॥ पूर्वच पूर्णश्रीरिति धर्मोपात्तः इहामलत्वादिधर्मो नोपात्त इति भेदः । उदाहरणद्वयेऽपि प्रकृतयोरैवोपमानोपमेयत्वकल्पनम् । रात्रिर्धर्मार्थसमूहेः शरदि गगनसलिलादिनैर्मल्यस्य च वर्णनीयत्वात् । प्रकृताप्रकृतयोरप्येषा सम्भवति । यथा । गिरिरिव गजराजो गजराज इवोच्चकैर्बिभाति गिरिः । निर्भर इव मदधारा मदधारे वास्य निर्भरः स्रवतीति ॥

उपयन्ता । पुं । दयिते । पत्यौ ॥ उपयच्छति । यमोपरमे । तृच् ॥

उपयमः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् ॥ यमः । यमः समुपनिविष्टुचेत्यप् ॥

उपयमनम् । न । विवाहे ॥

उपयाचकः । त्रि । समीपे याञ्जाकर्त्तरि ॥

उपयाचितः । त्रि । दिव्यदोहदे । स्वैष्टार्थसिद्धये देवाय देवे वस्तुनि ॥ प्रार्थिते ॥

उपयाचितकम् । त्रि । उपयाचिते । स्वैष्टलब्धये देवदेये ॥

उपयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ एकादशोपयाजाः । उपपूर्वाच्चेर्घञि प्रयाजानुयाजयोः प्रदर्शनार्थत्वात्कुत्वाभावः ॥

उपर	उपर
उपयामः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् । यम० । यमः समुपनिविषुचेतिपक्षे घञ् ॥	। निवृत्ते ॥
उपयुक्तः । वि । उचिते । योग्ये ॥ उपयुज्यते । युजिर० । क्तः ॥	उपरतसृष्टः । वि । इच्छारहिते ॥ सत्यपिसत्त्वे स्वगतधनेच्छारहिते ॥
उपयोगः । पुं । आचरणे ॥ इष्टसिद्धार्थव्यापारे ॥ उपयुज्यते । युज० । घञ् ॥	उपरतिः । स्त्री । विषयेभ्य इन्द्रियाणां परावृत्तौ । निवर्त्तिता नामेषां श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियाणां श्रवणादिव्यतिरिक्तविषयेभ्य उपरमणे ॥ विहितानां कर्मणां विधिनापरिह्यगे ॥ पुमर्थः कर्मणानेति धीरेषोपरतिर्भवेदित्युक्तेः ॥ लाभप्राप्तावौदासीन्ये ॥ विरतौ ॥ उपरमणम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ॥
उपयोगिता । स्त्री । आनुकूल्ये । प्रयोजने । फलसाधनतायाम् ॥ उपयोगिनो भावः । तल् ॥	उपरत्नम् । न । गौणरत्ने ॥ तानियथा । उपरत्नानिकाचश्च कर्पूराश्चातयैवच । मुक्ताशुतिस्तथाशङ्खइत्यादीनिवहून्यपि ॥ गुणायथैवरत्नानामुपरत्नेषु ते तथा । किन्तु किञ्चित्ततोहीनाविशेषोयमुदाहृत इति ॥
उपयोगी । वि । अनुकूले । उपयुक्तद्रव्यादौ । क्रियासाधने ॥ उपयोगोऽस्ति अस्यास्मिन् वा । अत इति ठनावितीनिः ॥	उपरथ्या । स्त्री । क्षुद्रवीथिकायाम् ॥
उपरक्तः । पुं । स्वर्भानौ । राक्षसौ ॥ राहुग्रस्ते इन्दौ सूर्ये च । राहुकर्तृकग्रहणकर्मभूते चन्द्रे अर्के च ॥ वि । व्यसनार्त्ते । देवमानुषान्यतरपीडायुक्ते ॥ आसक्ते ॥ उपरज्यतेस्म । रञ्जरागे । कर्मणि क्तः ॥	उपरन्ध्रम् । न । अश्वस्यरन्ध्रे परिभागे ॥ यथोक्तम् । कुचिनाभ्यन्तरे रन्ध्रमुपरन्ध्रतथोपरीति ॥
उपरक्षकः । वि । रक्षितरि ॥	उपरमः । पुं । उपरतौ । वैराग्ये ॥
उपरक्षणम् । न । रक्षायै सैन्यविन्यासे । सज्जने । चौकी पहरा इति च भाषा ॥	उपरमणम् । रम० । घञ् । यम उपरमे इति निपातनान्नर्वादिः ॥ नाशे ॥ उपरमतेऽस्मिन्वा ॥
उपरतः । वि । सर्वेषणाविनिर्मुक्तेपरिब्राजि । संन्यासिनि ॥ मृते ॥ विरते	उपरमणम् । न । परावृत्तौ ॥

उपरा

उपरसः । पुं । गन्धकादिषु ॥ यथा ।
 गन्धोहिङ्गुवमध्रपालकशिलास्तो-
 तोञ्जनं टङ्गणं राजावर्त्तकचुम्बकौस्फ-
 टिकयाशङ्कः खटीगैरिकम् । कासी
 संरसकंकपहंसिकताबोलाश्च कङ्कु-
 कं सौराष्ट्रोच्चमताअमोउपरसाः सू-
 तस्यकिञ्चिद्गुणैः ॥ अथैषांशोधनवि-
 धिः । सूर्यावर्त्तावज्जकन्दः कदली
 देवदालिका । शिग्रुः कोषातकीव-
 न्याकाकमाचीचवालुकम् ॥ एषा
 मेकरसेनैव विचारैर्लवणैः सह ।
 भावयेदल्लवणैश्चदिनमेकं प्रयत्नतः
 ॥ ततः पचेद्वतद्द्रावैर्दोलायन्तेदिनं
 सुधीः । एवंशुद्ध्यन्ति ते सर्वे प्रोक्ता उ-
 परसाहिये ॥ विशेषश्च । कङ्कुठं गै-
 रिकं शङ्कुकासीसं टङ्गणं तथा । नीला
 अजंशुक्तिभेदाः चुल्लकाः सवराटि-
 काः ॥ जम्बोरवारिणास्त्रिधाः चालि-
 ताः कोष्णवारिणाः । निच्यमायान्त्य-
 मोयोज्याभिषग्भिर्योगसिद्धयेइति ॥
 उपरागः । पुं । ग्रहणे । राहुग्रस्तार्कच-
 न्द्रयोः । राहुकर्तृकचन्द्रादिकर्मक
 ग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ दुर्नये ॥ ग्रह-
 कल्लोले ॥ व्यसने ॥ विगाने । नि-
 न्दायाम् ॥ उपरज्यतेऽनेन सूर्यश्चन्द्र-
 श्च । रञ्जरागे । हलश्चेति घञ् ।
 घञिचभावकरणयोरितिनलोपः ॥

उपरी

सम्बन्धे ॥ यथा । गुणोपरागः स्वेच्छा-
 तः पुरुषस्य कल्पत इतिसहस्रनाम
 भाष्यम् ॥
 उपरामः । पुं । निवृत्तौ । विरतौ ॥
 उपरमणम् । रम० । घञ् । रमे-
 रनुदात्तोपदेशत्वात् न वृद्धिनिषेधः ॥
 निरहङ्कारत्वे ॥
 उपरि । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
 म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वायाः ऊर्ध्वमूर्ध्वावा-
 वसत्यागतोरमणीयं वा । उपर्युप-
 रिष्टादिति ऊर्ध्वस्योपादेशोरित् प्र-
 च्ययश्च ॥
 उपरिचरः । पुं । वसुविशेषे ॥ विमाने
 नोर्ध्वनिरन्तरंगमनादुपरिचर इति
 नामास्य । नृपतिरयंचेदिदेशाधिप-
 तिरासीत् ॥
 उपरिवुद्धिः । वि । उत्तानबुद्धौ ॥ उप-
 र्युपरिवुद्धीनां चरन्तीश्चरुद्वयइत्य-
 चउपरिवुद्धीना मुत्तानबुद्धीना मु-
 परिचरन्तीत्यर्थात् ॥
 उपरिष्टात् । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
 म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वायाः ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वा-
 वा वसति आगतो रमणीयं वा । उ-
 परिउपरिष्टादित्यूर्ध्वस्य उपादेशो-
 रिष्टातिलच प्रच्ययः ॥
 उपरीतकः । पुं । शृङ्गारबन्धविशेषे ॥
 तल्लक्षणं यथा । एकपादमुरौ कृत्वा

उपल	उपल
द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम् । नारीका मयतेकामीवन्धः स्यादपरीतक इति ॥ अत्रविपरीतको पिपाठः ॥ उपरुद्धः । वि । मृत्रादिवेगवति ॥ उपरूपकम् । न । नाटकप्रभेदे । स चाष्टादशविधो यथा । नाटिका चोट कं गोष्ठी सदृकं नाट्यरासकम् स्या नेल्लाप्यकाव्यानि प्रेङ्खणं रासकं तथा ॥ संलापकं श्रीगदितं शिल्पक ञ्चविलासिका । दुर्मल्लिकाप्रकरणी हल्लीशोभाणिकेतिच ॥ अष्टादशमा हुरूपरूपकाणिमनीषिणः । विनावि शेषसर्वेषां लक्ष्मणाटकवन्मतमिति- साहित्यदर्पणे ई परिच्छेदः ॥ उपरोधः । पुं । अनुरोधे ॥ उपरोधन म् । रुधिरं घञ् ॥ उपरोधकम् । पुं । न । गर्भागारे । वास गृहे ॥ वि । उपरोधकर्त्तरि ॥ उपलः । पुं । पाषाणे । प्रस्तरे ॥ मणौ । रत्ने ॥ उपलति । लादाने । आ- तइतिकः ॥ उंशम्भुं प्रति औशम्भौ वा पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥ औः शम्भोः पलः बोधको वा ॥ उपलक्षकः । वि । लक्षयितरि ॥ उपलक्षणम् । न । अजहत्स्वार्थलक्षणा याम् । एकपदेन तदर्थान्यपदार्थक बने ॥ यथा । देशान्तरे मृते पत्यौ साध्वी तत्पादुकादयम् । निधायोर- सिसंशुद्धा प्रविशेज्जातवेदसम् ॥ अ त्रपादुकादयमित्युपलक्षणम् । द्रव्या न्तरस्यापि ॥ उपसमीपस्थं लक्षणमा लोचनंयत्र ॥ स्वसिद्धयेपराक्षेपःपरा र्थेस्वसमर्पणम् । उपादानंलक्षणञ्चे त्युक्ताशुद्धैवसाद्विधा ॥ यथाकुन्ताःप्र विशन्तीत्युपादानम् । गङ्गायां घोष इत्युपलक्षणमितिकाव्यप्रकाशः ॥ उपलक्षणभावः । पुं । शक्यतावच्छेदक त्वे ॥ उपलक्षितः । वि । बोधिते ॥ ज्ञाते ॥ उपलधिप्रियः । पुं । चमराख्यवनजन्तौ ॥ इतिराजानेर्घण्टः ॥ उपलब्धः । वि । दृष्टे ॥ उपलब्धार्थः । वि । अनुभूते ॥ उपल ब्धः अर्थोऽस्य ॥ उपलब्धार्थः । स्त्री । आख्यायिकायाम् ॥ उपलब्धः केनापि प्रमाणेन अर्थोऽभि धेयं यस्याः सा । भूतार्थागच्छरचने- ति यावत् ॥ उपलब्धिः । स्त्री । मत्स्याम् ॥ प्राप्तौ ॥ ज्ञाने ॥ उपलम्भे ॥ उपलभ्यते ऽन- या । दुलभष् । पित्वात् प्राप्तमङ्- वाधित्वा बाहुलकात् क्तिन् ॥ उपलब्धा । पुं । आत्मनि ॥ उपलभेदी । पुं । पाषाणभेदिनि स्या-	

उपव

वरे ॥

उपलम्भः । पुं । उपलम्भौ । अनुभवे ॥

उपलम्भनम् । डुलभष् प्राप्तौ । घञ् ।

उपसर्गात् खल्घञोरितिनुम् ॥

उपलम्भनम् । न । उपलम्भे ॥ उपलम्भ

ते । डुलभष् । कर्मणिभावेवाल्युट् ॥

उपलम्भितः । वि । आपिते ॥

उपलम्भ्यः । चि । स्तवोपयुक्ते । स्तव्ये

॥ यथा । उपलम्भ्यः साधुः । इति

मुग्धबोधव्याकरणम् ॥

उपला । स्त्री । अश्लेषायांमृदि ॥ श

र्करायाम् ॥ उपलाति । लाआदाने

। आतश्चोपसर्गइतिकः । उंशभुं प्रति

औ । शम्भौवा । पलति । पलगतौ ।

पचाद्यच् । टाप् ॥

उपलिङ्गम् । न । अरिष्टे । उपद्रवे ॥

इति हेमचन्द्रः ॥

उपलेपः । पुं । उपलेपने ॥

उपलेपनम् । न । गोमयादिना आले

पे । उपाञ्जने ॥ उपलिप्यते । लि-

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

उपवटः । पुं । प्रियालवृक्षे । पियाले ॥

उपवनम् । न । आगमे । कृत्रिमेष्टच-

समूहे ॥ पुष्यप्रधाने रोपितवृक्षस-

मूहे ॥ उपगतं वनम् । प्रादयोगता

द्यर्थ इतिसमासः ॥

उपवर्त्तनम् । न । देशे । विषये । स्था

उपवा

नमावे ॥ उपवर्त्तन्तेऽव । वृत् ० । घ

ञोल्मुटोपवाद्स्वादन्यचापीतियुच् ॥

उपवर्षः । पुं । मुनिविशेषे । कृतकोटौ ॥

उपवर्हः । पुं । शिरोधाने । उपधाने ॥

उपवृष्टतेऽजानेनवा । वृष्टद्वौ वृष्ट

उद्यमनेवा । घञ् ॥

उपवर्हणम् । न । उपवर्हे । उच्छीर्ष-

के ॥ उप वृष्ट ० । ल्युट् ॥

उपवह्निका । स्त्री । अमृतस्रवालता-

याम् ॥

उपवसथः । पुं । ग्रामे ॥ उपवसन्तियत्र

। वस ० । उपसर्गेवसेरिच्यथः ॥

उपवस्तम् । न । उपवासे । उपवसन

म् । वसुस्तम्भे । भावे क्तः । अनेका

र्थत्वादभोजनेवृत्तिः ॥

उपवासः । पुं । उपवस्ते । अहोरात्रभो

जनाभावे ॥ तपनोदयमारभ्य यामा

ष्टकमभोजनम् । उपवासः सविज्ञेयः

प्रायश्चित्तेविधीयते । शास्त्रोदिते नि

त्ये काम्येवा अहोरात्रभोजने ॥ वै

धोपवासे भोजनचतुष्टयनिवृत्तिरु-

क्तामहाभारते । सायमाद्यन्तवोर

क्तोः सायम्प्रातश्च मध्यमे । उपवास

फलं प्रेम्नोर्वर्ज्यं भक्तचतुष्टयमिति ॥

काम्योपवासाश्च महाभारते । विरा

चं पञ्चगात्रंवा पक्षव्रतमथापिवा । मा

सोपवासान् कुर्याद्वाचान्द्रागणमथा

उपवा

ऽपिवेति ॥ 'उपावृत्तस्य पापेभ्यो यस्तु
बासोगुणैः सह । उपवासः सविज्ञे-
यः सर्वभोगविवर्जितः ॥ उपावृत्तस्य
नित्यस्य । पापेभ्यः पापकर्मभ्यः । गु-
णाः सर्वभूतेषु दया चान्तिः अनसूया
शौचम् अनायासः मङ्गलम् अकार्प-
ण्यम् असृष्टाश्च । सर्वभोगविवर्जितः
शास्त्राननुमतनृत्त्यगीतादिमुखर-
हित इत्यर्थः ॥ उपवासासमर्थ-
प्रतिनिधयः स्कन्दपुराणे । पुत्रं वा वि-
नयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा । एषा
मभाषणान्यं ब्राह्मणं विनियोजयेत्
॥ गरुडपुराणे । भार्याभर्तृव्रतं कु-
र्यात् भार्यायाश्च पतिस्तथा । असा-
मर्थे द्वयोस्ताभ्यां व्रतमङ्गो न आयते ॥
अनुकल्पमाह वायुपुराणे । नक्तं हवि-
विष्यान्मनोदनञ्च फलं तिलाः क्षी-
रमयाम्बुचाज्यम् । यत् पञ्च गन्धय-
दिवाद्यवायुः प्रशस्तमन्नोत्तममुत्तरञ्चे-
ति ॥ उपवासासमर्थे विशेषमाह ब्रह्म-
वैवर्ते । उपवासासमर्थश्चेदेकं विप्र-
न्तुभोजयेत् । तावदुनानि वादद्याद्य-
ङ्गुलद्विगुणं भवेत् ॥ सहस्रसंस्मि-
तां देवीं जपेद्वा प्राणसंयमान् । कु-
र्याद्वा दशसंख्याकान्यथा शक्तिव्रते न-
रः ॥ वैधायनस्त्वाह । अष्टौ तान्यव-
सन्नामि आमोमूलं फलं पयः । हवि-

उपवि

व्रीह्याणाम्याचगुरोर्वचनमौषध-
मिति ॥ अत्र श्रीसदाशिवः ॥ क-
लावन्नगताः प्राणानोपवासः प्रश-
स्यते । उपवासप्रतिनिधावेकं दानं वि-
धीयते इति ॥ उपवसनम् । वसनि-
वासे । घञ् ॥ उपवासफलं नश्येदि-
वास्वप्राञ्च मैथुनात् । स्त्रीणां सम्यक्
यात्स्पर्शात् ताभिः सङ्गमनादपीत्ये-
कादशीतत्त्वम् । सङ्गमनम् सम्यग्
भाषणम् ॥

उपवासी । णि । उपवासयुक्ते । व्रतोप-
वासमिष्टे तपस्विनि ॥ उपवासोऽस्या-
स्ति । इति ॥

उपवाह्यः । पुं । राजवाहकहस्तिनि ।
राजवाह्ये ॥

उपविषम् । म । कृत्रिमविषे । गरे । चा-
रे ॥ पुं । गौणविषे ॥ अर्कक्षीरं सु-
हीक्षीरं तथैव कलिहारिका । करणी-
रोयधत्तुरः पञ्चोपविषाः स्मृताः
॥ तत्र तत्र गुणाद्ये पांष्टष्ट्याः सुवि-
चक्षणैः ॥

उपविषा । स्त्री । महौषधे । शृङ्ग्या-
म् । अतीस इति भाषा ॥ विषमुपग-
ता । शुक्लकन्दाचोपविषा भङ्गुराद्युण-
वत्तमा ॥

उपविष्टः । त्रि । आसीमे । आसनाव-
स्थिते । समासीमे । वैठा इति भा-

उपवे:

उपविशतेः क्तः ॥

उपविष्टहेमः । पुं । स्वाहाकारप्रयोगा-
न्ते याज्यापुरोनुवाक्यारहिते हेमे ॥
उपविष्टिः । स्त्री । आस्यायाम् । स्थि-
तौ ॥

उपवीतम् । न । वामांसस्थापिते यज्ञ-
सूत्रे । यज्ञोपवीते । त्रिगुणीकृत्य-
चिगुणिते कार्पासादिसूत्रविशेषे ॥
तदुक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । ऊर्ध्वन्तुचिवृ-
तं कार्यं तन्तुत्रयमधोदृतम् । चिवृ-
तञ्चोपवीतं स्यात् तस्यैकोऽग्रन्यरिष्य-
त इति ॥ उपवीयते स्म । अजगत् । अजे-
र्यघजपोः । वीगत्त्वादिषु वा । क्तः ॥
यद्वा । उपाजतिस्म उपवेतिस्म वा ।
गन्त्यर्थेति क्तः ॥ उपवीतं यज्ञसूत्रं-
प्रोद्धृते दक्षिणे करे । प्रोद्धृते वहिस्कृ-
ते सति वामस्कन्धार्पित इत्यर्थः ॥

उपवीती । पुं । उपवीतवति द्विजे ॥ उ-
द्धृते दक्षिणे पाणावुपवीत्युच्यते द्विजः ।
दक्षिणे पाणौ उद्धृते वामस्कन्धस्थि-
ते दक्षिणकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रे वस्त्रे-
वा उपवीती द्विजः कथ्यत इत्यर्थः ।
उपवीतमस्यास्ति । अत इति ठनावि-
तीनिः ॥

उपहंसितः । चि । वर्द्धिते ॥

उपवेदः । पुं । प्रधानवेदाति रिक्ते वेदे ॥
सप्ततुर्विधः । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गा-

उपश

अथर्ववेदोऽर्थशास्त्रमिति भेदात् । त-
चर्गवेदस्यायुर्वेदोपवेदः । यजुर्वेदस्य
धनुर्वेदः । सामवेदस्य गान्धर्ववेदः ।
अथर्ववेदस्य शस्त्रशास्त्राणीति श्रौत-
कोक्तचरणव्यूहः ॥

उपवेशनम् । न । स्थितौ ॥

उपव्याघः । पुं । मृगान्तके । चित्रके ।
चीता इति भाषा सिद्धे ॥

उपव्याख्यानम् । न । विस्पष्टप्रकथने ॥

उपशमः । पुं । शमे । इन्द्रियाणां संयमे
। तृष्णाक्षये ॥ यत्तेरुपशमो धर्म इति
स्मृतिः ॥ अभावे । प्रतीकारे ॥ सा-
वशेषनाशे ॥ उपशमनम् । शम ।
भावे घञ् ॥ उपशाम्यत्यनेन वा । ह-
स्येति घञ् ॥

उपशयः । पुं । निदानपञ्चकान्तर्गतरो-
गज्ञानजनके ॥ तल्लक्षणम् । हेतु-
व्याधिविपर्यस्तविपर्यस्तार्थकारिणाम् ।
औषधान्नविहाराणामुपयोगं सु-
खावहम् ॥ विद्यादुपशयंव्याधेः सहि-
सात्म्यमिति स्मृतः ॥ इति निदानम्
॥ व्याधिहेतुविपरीतौषधादितः सु-
खावहोपयोगे ॥ न । समीपशयने
॥ त्रि । शयमाप्ते ॥ उपशयनम् । शी-
ङ् । एरच् ॥

उपशल्यम् । न । ग्रामान्ते । ग्रामान्तभा-
गे ॥ शल्यमुपगतम् । प्रादिसमासः ॥

उपसं	उपसं
उपशान्तः । चि । वाधिते । सम्यग्वाधि ते ॥ यथा । उपशान्तजगज्जीवशि ष्याचार्येश्वरधर्ममिति ॥	उपसंहरणम् । न । उपसंहारे ॥ ल्युट् ॥ उपसंहारः । पुं । समाप्तौ ॥ सङ्गृहे ॥ उपसंहरणम् । कृञ् । घञ् ॥
उपशान्तिः । स्त्री । शमे ॥ उपशमनम् । शम० । स्त्रियां क्तिन् ॥	उपसङ्ग्रहः । पुं । अभिवादे । पादस्पर्श पूर्वकनमस्कारे । पादग्रहणे ॥ मेल ने ॥ उपसङ्ग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रहवृत्तिनिश्चिगमश्चेत्यप् ॥
उपशायः । पुं । प्रहरिणाक्रमेणशयने । विशये ॥ उपशयनम् । शीङ् । व्यु पयोः शेतेः पर्याये इति घञ् । तवा द्यराजोपशायः ॥	उपसङ्ग्राह्यः । चि । अभिवाद्ये । उपस ङ्ग्रहणीये ॥
उपश्रुतम् । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥ उपश्रूयतेस्म । श्रुश्रवणे । क्तः ॥	उपसत्तिः । स्त्री । सेवायाम् ॥ सङ्गमाचे ॥ प्रतिपादने ॥ उपसदेर्भावेक्तिन् ॥
उपश्रुतिः । स्त्री । दैवप्रश्ने ॥ यथा । न क्तनिर्गत्ययत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं व चः । श्रूयते तद्विदुर्धीरादैवप्रश्नमुप श्रुतिमिति ॥ उपश्रूयते । श्रु० । कर्म णिस्त्रियां क्तिन् ॥	उपसद् । पुं । प्रवर्ग्याहः प्रसिद्धायामि ष्टौ ॥ गार्हपत्यादिवयभिन्नेऽग्नौ ॥ यथा । गार्हपत्योदक्षिणाग्निस्तथैवा हवनीयकः । एतेऽग्नयस्त्रयोमुख्याः शेषाश्चोपसदस्त्रय इति वक्रिपुराणे ग- णभेदनामाध्यायः ॥
उपश्लेषः । पुं । सम्बन्धविशेषे ॥ यथा- आधाराधेययोरन्यत्रसिद्धयोः प्रादे शिकः सम्बन्ध उपश्लेषः । कटेआस्ते स्थाल्यापचतीत्यवौपश्लेषिकाधिक- रणे सप्तमी ॥	उपसद्गती । पुं । उपसत्सु दृष्टिषुव्रतं प- योमात्रमक्षयं तदुपेतं ॥
उपश्लक्षकम् । न । स्थूणायाम् ॥ पुं । आ धिक्ये ॥	उपसन्नः । चि । उपनते । उपस्थिते ॥ यथा । भगवन्नुदधौ मृतिजन्मजले सुखदुःखभक्षे पतितं व्यथितम् । कृप याशरणागत मुद्गरमा मनुशाध्युप सन्नमनन्यगतिन्नितितोऽटकाचार्याः ॥ शरणागते ॥ उपासदत उपसी दतिस्मावा । षड् । गत्यर्थे क्तः ॥
उपसंयमः । पुं । उपसंहारे ॥	उपसमाधानम् । न । राशीकरणम् ॥
उपसंस्थानम् । न । परिधानांशुके । अ न्तरीये ॥ उपसंवीयतेऽनेन वा । व्ये ञ् संवरणे । कृत्यल्युट् इति ल्युट् ॥	

उपस	उपस
उपसम्पन्नः । चि । प्रमीते । प्रोक्षिते । यज्ञार्थहतपशौ ॥ प्रणीते । सुसंस्कृ- ते । पाकेनसंस्कृते मांसादौ ॥ पर्या- से ॥ प्राप्ते ॥ मृते ॥ उपसम्पद्यते स्म । तौपदग । कर्त्तरि कर्मणि वा गत्यर्थे तिङ्कः ॥	बलादन्यत्रनीयते । प्रहाराहारसंहा- रविहारपरिहारवत् ॥ उपसर्जनम् उपसृज्यते वा । सृज० । घञ् ॥ उपसर्जनम् । न । प्रधानभिन्ने । गौ- णे । अप्राग्ये । अमुख्ये । विशेषणे ॥ त्यागे ॥ उपसृज्यते । सृज० । कर्म- णि ल्युट् ॥
उपसम्भाषा । स्त्री । उपसान्वने ॥ स- म्भाषणे ॥	उपसर्त्तव्यम् । त्रि । उपगन्तव्ये ॥
उपसरः । पुं । स्त्रीगव्यादिषु पुंङ्गवादी- नां प्रथमगर्भाधानाय मैथुनाभियो- गे । प्रजने ॥ उपसरणम् । सृगतौ । प्रजनेसर्तेरिच्यप् । यथा गवामुप- सरः ॥	उपसर्पकः । त्रि । उपासके । उपसर्प- णकर्त्तरि ॥ उपसर्पणम् । न । अनुगमने । अनुवृ- त्तौ ॥ सृप्तृगतौ ल्युट् ॥
उपसरणम् । न । समीपगमने ॥ उप- सर्त्तव्ये ॥ सृ० । ल्युट् । उपसमीपे स- रणम् ॥	उपसर्था । स्त्री । ऋतुमर्त्या गवि । का- ल्यायाम् । गर्भाधानार्थं वृषभेणोप- गन्तुं योग्यायाम् ॥ उपस्त्रियते वृषे- ण । सृगतौ । उपसर्थाकाल्याप्रजने इति साधुः । काल्यापसर्थाप्रजने इ- त्यमरः ॥
उपसर्गः । पुं । रोगप्रभेदे ॥ उपप्लवे । उत्पाते । उपद्रवे । शुभाशुभसूचक- महाभूतविकारे ॥ क्रियायोगे प्रपरा- दिषु ॥ यथा । निपाताश्चादयोच्चेया- उपसर्गास्तु प्रादयः । द्योतकत्वात् क्रियायोगे लोकादवगतादमे ॥ स- त्रिधा । धात्वर्थं वा धत्ते कश्चित् क- श्चित्तमनुवर्त्तते । तमेवविशिष्टमष्ट- न्यउपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ क्रमेणोदाहर- णानि यथा । आदत्ते प्रसूते प्रणम- तीति ॥ अपिच । उपसर्गेण धात्वर्थो	उपसादितः । त्रि । प्रापिते ॥ उपसार्थः । चि । समीपगमनीये ॥ प्राप्तव्ये ॥ कर्मणि ग्यत् ॥ उपसुन्दः । पुं । रामायणप्रसिद्धे सुन्द- भ्रातरिराक्षसे ॥ उपसूर्य्यकम् । न । चन्द्रार्कमण्डले । चन्द्रार्कसमीपवर्त्तिनिमण्डले ॥ उप- गतंसूर्य्यम् उपसूर्य्यम् । प्रादिसमा- सः । ततःस्वार्थेकम् । चन्द्रपक्षे उप-

उपस्था

सूर्यमिव । इवार्थकम् ॥

उपस्थार्थकमण्डलम् । न । परिवेषे ॥

उपस्थः । चि । गम्ये ॥

उपस्थम् । न । मैथुने । सुरते ॥ चि

। उपसर्गयुक्ते । विस्ते ॥

उपसेकः । पुं । सेचनेन मृदुकरणे ॥

उपसेचनम् । न । दृते ॥ उपसिच्यते ।

षिचक्षरणे । ल्युट् ॥

उपस्कारः । पुं । कटककुण्डलहारादौ

॥ वेसवारे । व्यञ्जनादिसंस्कारार्थं ध

न्याकसर्षपादिपिष्टे ॥ दृशदुपलक्ष-

र्पादौ । गृहोपकरणकुण्डसम्भार्ज

न्यादौ ॥ उपकरोति व्यञ्जनेन सम

वैति । डुकृञ् । समवायेचेतिमुट् ॥

उपस्करणम् । न । परिकरे ॥

उपस्कृतः । चि । मण्डिते ॥

उपस्तरणम् । न । आस्तरणे ॥ उपस्ती

र्यते । स्तृञ् । ल्युट् ॥

उपस्थः । पुं । न । लिङ्गे । शेषसि ॥ भ

गे । मदनागारे ॥ क्रोडे ॥ चि । स

मीपस्थे ॥ उपतिष्ठते । षा० । सुपी-

तिकः । अर्द्धर्चादिः ॥

उपस्थापत्रः । पुं । भाण्डीरे । वटे ॥

उपस्थाता । चि । भृत्ये । सेवके ॥

उपस्थानम् । न । नमस्करणे ॥ उपेक्ष्य

स्थानम् ॥ उपस्थीयते । षा० । ल्यु

ट् ॥ सङ्गता ॥

उपहा

उपस्थितः । चि । आगते ॥ निकटस्थि

ते । उपसन्ने ॥ प्राप्ते ॥ उपपूर्वात्-

तिष्ठते र्गन्त्यर्थार्थकर्मकेति क्तः । इति

स्यतीतीत्वम् ॥

उपस्पर्शः । पुं । स्पर्शमात्रे ॥ स्नाने ॥ आ

चमने ॥ उपस्पर्शनम् । स्पृशस्पर्शे ।

घञ् ॥ उपस्पृश्यन्ते खान्यच । हल-

श्चेत्यधिकरणे घञ्वा ॥

उपस्पर्शनम् । न । उपस्पर्शे ॥ स्पृशे

ल्युट् ॥

उपस्पृष्टः । चि । आचान्ते ॥ सन्निधिमा

त्रेण सेविते ॥ उपस्पृशेः क्तः ॥

उपस्वत्वम् । न । उत्पन्ने । लभ्ये । त-

द्भिन्ने ततएवापजाते स्वत्वास्पदीभू

तभूम्यादिलब्धधनादौ ॥

उपहतः । चि । तिरस्कृते ॥ विघट्टिते

॥ अशुद्रद्रव्ये ॥ उत्पातग्रस्ते ॥ नष्टे ॥

यथा । कृत्वाशस्त्रविभीषिकां कति

पयग्रामेषु दीनाः प्रजा मग्नन्तो विटज

ल्पितैरुपहताः क्षोणीभुजस्ते किल-

। विद्वांसोऽपि वयं किल विजगतां स

र्गस्थितिर्व्यापदामीशस्तत्परिचर्यया

न गणितोऽयैरेष नारायणः इति ॥

उपहसितम् । न । हास्यप्रभेदे ॥

उपहारः । पुं । उपायने । भेट इति भा

षा ॥ नैवेद्यादिपूजासामग्र्याम् ॥ उ

पह्रियते । हञ् । घञ् ॥

उपाक	उपाजे
<p>उपहारपाणिः । वि । उपायनहस्ते ॥ उपहारः पाणौ यस्य ॥ उपहाककः । पुं । कुन्तलाख्यदेशे ॥ उपहासः । पुं । परीहासे । निन्दार्थवा क्यादौ । हांसी ठट्टा इति भाषा ॥ उपहासाय किं न स्यादसत्सङ्गो म नीषिणाम् ॥ उपहितः । वि । आहिते ॥ उपधीयते स्म । दुधाञ् ० क्तः । दधातेर्हिरिति- प्रकृतेर्हिरादेशः ॥ उपहतः । वि । समर्पिते ॥ उपह्वरः । पुं । रथे ॥ न । एकान्ते । र हसि ॥ निकटे ॥ उपह्वरे गन्तव्ये स मीपदेशे इति वेदभाष्यम् ॥ उपह्वर न्यच । ह्वृकैटिल्ये । पुंसीति घः ॥ उपांशु । अ । विजने । रहसि ॥ अप्र- काशोच्चारणे ॥ उपांशुः । पुं । जपविशेषे ॥ यत्समीप स्थोपिपरोनशृणोति तदुपांशुरित्यु- च्यते । यत्तदोरुच्चारणमर्थः । जिह्वी ष्ठौचालयेत् किञ्चिद्देवतागतमान- सः । निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः सजपः स्मृतः ॥ विधियच्चाज्जपयच्चो विशिष्टोदशभिर्गुणैः । उपांशुः स्या- च्छतगुणः ॥ उपगताः अंशवो यत्र ॥</p>	<p>तच्चतस्रहणञ्च । संस्कारपूर्वग्रहणस्या दुपाकरणं श्रुतेरित्यमरः ॥ आवय्या दिविधातव्ये संस्कारविशेषे ॥ प्रारम्भे ॥ संस्कारपूर्वपशूनां हनने ॥ उपा क्रियतेऽनेन तत् । कृञो ल्युट् ॥ उपाकर्म । न । उपाकरणे ॥ उपाकृतः । पुं । अध्वरे अभिमन्त्र्यहते- पशी ॥ उपद्रवे ॥ वि । उपद्रुते ॥ प्रारब्धे ॥ उपाक्रियते स्म । कृञ् हिं- सायाम् । क्तः ॥ उपाख्यः । वि । प्रत्यक्षत उपलब्धे । प्र त्यक्षे ॥ उप आख्यायते । ख्या० । आ तस्थोपसर्गइत्यङ् ॥ उपाख्यानम् । न । आख्याने । पुराणा दिग्रथितवार्त्तायाम् । वर्णने ॥ उपा ङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥ विशेषकथने ॥ उपागमः । पुं । समीपगमने ॥ स्वीका रे ॥ उपागमनम् । गल् ० । ग्रहवृद्धि त्यादिना अप् ॥ उपाङ्गः । पुं । तिलके । तमालपत्रके । पत्रलेखायाम् ॥ उपाजे । अ । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ॥ स समीप्रतिरूपकोऽयं निपातः ॥ उपाजेकृत्य । अ । दुर्बलस्य बलमाधा येत्यर्थः ॥ उपाजेऽन्वाजे इति गतिसं ज्ञा । कुगतीतिसमासः ॥ उपाजेकृत्वा । अ । उपाजेशब्दार्थे ॥</p>
<p>उपाकरणम् । न । श्रुतेः संस्कारपूर्वग्र हणे स ॥ स्कार उपनयनं पूर्वयत्र तत्</p>	<p>उपाजेकृत्वा । अ । उपाजेशब्दार्थे ॥</p>

उपादे

उपाजनम् । न । उपलेपने ॥

उपात्तः । पुं । निर्मदहस्तिनि ॥ वि । गृहीते । स्वीकृते ॥ प्राप्तं ॥ अयंकेचिदुपात्तस्यदुरितस्यप्रचक्षते ॥

उपात्त्ययः । पुं । शास्त्रतो लोकव्यवहारश्च अतिक्रमे ॥ अतिक्रमे । क्रमेऽक्षुब्धने ॥ उपात्त्ययनम् । इच्छं० एरच् । उपगतस्या तिक्रम्यायनं वा ॥

उपादानम् । न । स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां विकर्षणे । प्रत्याचारे ॥ हेतौ ॥ ग्रहणे ॥ अननुष्ठितस्यानुष्ठाने ॥ समवायिकारणे ॥ प्रवृत्तिजनकज्ञाने ॥ उत्पादके । उत्पत्तिस्थितिनाशायकारणे ॥ उपादानोत्पद्युट् ॥ आरम्भे ॥

उपादानाख्या । स्त्री । तुष्टेः प्रभेदे ॥ यातुप्रकृत्यापि विवेकख्यातिः नसा प्रकृतिमात्राद्भवति मास्मभूत् सर्वस्य सर्वदातन्मात्रस्य सर्वान् प्रत्यविशेषात् । प्रव्रज्यायास्तु सा भवति तस्मात् प्रव्रज्यामाददीयाः कृतं ते ध्यानाभ्यासे नेत्यायुष्मन्निख्यपदेशे या आध्यात्मिकातुष्टिः सा उपादानाख्या नामहिती या सलिलमुच्यते ॥ उपादानमित्याख्यायस्याः ॥

उपादिकः । पुं । कीटविशेषे । वज्याम् । देहिकायाम् ॥

उपादेयः । वि । उत्कृष्टे । उत्तमे । ग्रा

उपाध्या

द्ये ॥

उपाधिः । पुं । धर्मचिन्तायाम् ॥ कुटुम्बव्यापृते ॥ छले ॥ विशेषणे ॥ यन्त्रा । शर्मादेवश्च विप्रस्य वर्मापाताच्च भूभुजः । भूतिर्दत्तसुवैश्यस्य दासः शूद्रस्य कारयेदिति ॥ यः स्वधर्ममन्यनिष्ठतया भासयतिसः । उपाधेः प्रतिविम्बपक्षपातिस्त्वं न विम्बपक्षपातिस्त्वम् । लक्षणन्तु । यावत्कार्यमवस्थायिभेदहेतो रूपाधितेति ॥ अयथार्थव्यवहृतौ ॥ साध्यव्यापकत्वे सति हेतो रव्यापके ॥ यथा । धूमवान् वह्निरित्यत्र आर्द्रकाष्ठमुपाधिः । यत्र धूमस्तत्रार्द्रेन्धनसंयोगइति साध्यव्यापकता । यत्र वह्निस्तत्रार्द्रेन्धन संयोगइति नास्ति अयोगोल्लेखे आर्द्रेन्धनाभावात् । अस्य प्रयोजनम् । व्यभिचारस्यानुमानम् ॥ समीपप्राधेः । उपपन्नप्राधिर्वा । आधानमाधिः । उपसर्गे घोः किः । उपगत आधिम् । अत्यादय इति समासः । उपधीयतेऽनेनेति वा ॥

उपाध्यायः । पुं । अथापके ॥ वेदैकदेशाध्यापके ॥ यथाह मनुः । एकदेशस्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि बापुनः । यो ध्यापयति तदुच्यते मया ध्यायः स उच्यते इति ॥ उपेक्षास्मादधीयते इति वि-

उपान	उपाय
ग्रहः । इडश्चेति घञ् ॥	त्वात् क्तिप्चेतिवाक्किप् । नहि वृत्ति
उपाध्याया । स्त्री । उपाध्याय्याम् । स्व	दृषीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ॥
यंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेक्ष्याधीय	उपान्तः । त्रि । निकटे ॥ प्रान्ते ॥
तेऽस्याः । इडश्चेतिसूत्रे अपादाने	उपान्त्यम् । त्रि । अन्त्यसमीपे ॥ उत्तर
स्त्रियामुपसङ्ख्यानंतदन्ताच्चवाङी-	भाद्रपदायाम् ॥
षितिघञ् । टाप् ॥	उपायः । पुं । राजादीनामखिशीकर
उपाध्यायानो । स्त्री । उपाध्यायपत्न्या	णहेतौ सामादिचतुष्टये । भेदोद-
म् ॥ उपाध्यायस्य स्त्री । मातुलोपा-	ण्डःसामदानमित्युपायचतुष्टयमि-
ध्याययोरानुगवा	त्युक्ते ॥ कश्चित् सप्तोपाया अप्युक्ताः
उपाध्यायी । स्त्री । उपाध्यायायाम् ।	। यथा । सामदानञ्चभेदश्चदण्डश्चे
स्वयंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेक्ष्यअ-	तिचतुष्टयम् । मायोपेक्षेन्द्रजाल-
स्याअधीयतेइति विग्रहे यातुस्वयमे	ञ्चसप्तोपायाः प्रकीर्त्तिताइति । शृ
वाध्यापिकातत्रवाङीष्वाच्यइति इ-	ङ्गारेत्पुराविद्भिर्रुपायौदौ प्रकीर्त्ति
डश्चेतिसूत्रस्यवार्त्तिकात् घञ्पच्चे	तौ ॥ यथा । उपायौदौप्रयोक्तव्यौ
डोष् ॥ उपाध्यायान्याम् ॥ उपाध्या	कान्तासु सुविचक्षणैः । सामदानावि
यस्यस्त्री । मातुलोपाध्याययोरानुग	तिप्राहुः शृङ्गाररसको विदाः ॥ भेदे
वेत्त्यानुगभावः ॥	प्रयुज्यमानेहि रसाभासस्तुजायते ।
उपानत् । स्त्री । पन्नध्याम् । पादुकाया	निग्रहेरसभङ्गः स्यात्तत्स्मात्तौदूषि-
म् । चर्मादिनिर्मितेपादकोषे ॥ अ-	तौबुधैः ॥ भेदेकपटस्यावश्यंजायमान
स्याधारणविधिर्यथा । वर्षातपादिके	नत्वात् कपटंविनाभेदासम्भवात् स-
द्वयो दण्डी राव्यटवोष्च । शरीर	तितस्मिन्कपटे रसाभास एव ॥ उ
	पगतौ ॥ स्वार्थसम्पादके । साधने ।
	पुरुषकारे ॥ उपायतेऽनेन । अयं
	। हलश्चेति घञ् ॥
	उपायत्तः । चि । कार्यसाधनकुशले ॥
	उपायनम् । न । तोषकारिणि । उपहा
	रे ॥ व्रतादिप्रतिष्ठायाम् ॥ उपगमने

उपास

॥ उपेयते उपाय्यते वा । इण्गणतौ अ
यणतौ वा । कर्मणि ल्युट् ॥

उपारतः । त्रि । सन्निवृत्त ॥

उपार्जनम् । न । उद्योगादिना ऽर्थस
ङ्गहे । अर्जने ॥ स्वस्वहेतुभूतव्यापा
रे इति स्मृतिः ॥

उपार्जितः । चि । कृतोपार्जने ॥

उपालब्धः । त्रि । अधिचिप्ते ॥

उपालम्भः । पुं । दुर्वचने । दुर्वाक्ये ॥

सच्चगुणाविष्करणेन स्तुतिपूर्वकः । य
था । महाकुलस्य भवतः किमिदमु
चितमिति । निन्दापूर्वकश्च । यथा ।
वन्द्यकीमुतस्य भवत स्तदिदमुचित
मिति ॥ परपक्षदूषणे ॥ उपालभ्य
ते । लभ० । घञ् । उपसर्गात् खल्
घञोरिति नुम् ॥

उपावृत्तः । चि । अमशान्त्यर्थं मुहुर्भू
मै लुठिताश्चे । लुठिते ॥ पुनरागते
॥ निवृत्ते ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्यः पा
पेभ्यो निवृत्तस्येत्यर्थात् ॥ उपावर्त्त
तेस्म । वृत्० । क्तः ॥

उपाश्रयः । पुं । आश्रये ॥ उपाश्रयण
म् । श्रिञ्० । एरच् ॥

उपाश्रितः । त्रि । एकान्तप्रेमभक्त्या श
रणङ्गते ॥ उपाश्रयति उपाश्रियते स्म
बा । श्रिञ्० । गत्यर्थेति कर्मणि क्तः ॥

उपासकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । सेवके ॥

उपास

त्रि । उपासनाकर्त्तरि ॥ शक्तः शैवे
वैष्णवश्च सौरोगाणपतस्तथा । दि
व्योवीरः पशुश्चैव तेषु भावा स्तुयो
मताः ॥ सात्त्विकादिविभेदेन पुनश्चै
ते विभेदिताः ॥ उपासते । उप आ
स० । खलु ॥

उपासङ्गः । पुं । तूणीरे ॥ उपासक्यन्ते-
शराः अत्र । घञ्सङ्गे । हलश्चेति-
घञ् ॥

उपासनम् । न । शराभ्यासे ॥ उप असुच्चे
पणे । भावे ल्युट् ॥ उपास्तौ ॥ आस
ने ॥ सगुणग्रन्थविषयकमानसव्या-
पाररूपे शाण्डिल्यविद्यादौ ॥ शुश्रू
षानमस्कारादिप्रयोगेण सेवने ॥
भावनायाम् ॥ लौकिकात्माभिमान
वत् यावत्तत्तद्देवतादिस्वरूपात्मा-
भिमानाभिव्यक्ति स्तावन्नौकिकप्रत्य
याऽव्यवधानेन स्वेष्टदेवतादिरूपं म
नसेपगम्य आसनंचिन्तनमित्यर्थः ॥
नकैवल्यमुपासनात् ॥ अस उपवेश
ने । भावे ल्युट् ॥

उपासना । स्त्री । वरिवस्यायाम् । शु-
श्रूषायाम् । परिचर्यायाम् ॥ देवा
राधने । देवताचिन्तने ॥ अर्चोक्तं
श्रीदेवीभागवते । न विष्णुपासना
नित्या वेदेनोक्तातु कुपचित् । न वि-
ष्णुदीक्षानित्यास्तिशिवस्यापितथैव

उपाह

च ॥ गायत्र्युपासनानि न्यासर्ववेदैः
समीरिता । यथाविना त्वधः पातौ-
ब्राह्मणस्यास्तिसर्वथा ॥ तावता कृत
कृत्वत्वं नान्धापेक्षादिजस्यहि । गा
यत्रीमाचनिष्ठातो द्विजो मोक्षम-
वाप्नुयात् ॥ कुर्यादम्यत्रवा कुर्यादि
तिप्राहमनुःस्वयम् । विहायताम्नुगा
यत्रीविष्णूपास्तिपरायणः ॥ शिवो-
पास्तिरतोविप्रोनरकंयातिसर्वथा ।
तस्मादाद्युगेराजन् गायत्रीजपत
त्पराः ॥ देवीपादाम्बुजरता आसन्
सर्वेद्विजोत्तमाः ॥ इति ॥ उपासना
प्रयोजनं चित्तैकाग्र्यम् सूक्ष्मार्था
वधारणसमर्थत्वम् । सत्त्वलोकप्राप्ति
रुपासनाया अवान्तरफलम् ॥ उपास
नम् । आस० । गद्यासेतियुच् । टाप् ॥
उपासितः । वि । वरिवसिते । सेविते ।
कृतोपासने ॥ उपास्यते स्म । आस०
। गच्छति क्तः ॥
उपासीनः । वि । समीपस्थे ॥ उपसमी
पे आसीनः ॥ कृतोपासने ॥
उपास्तिः । स्त्री । सेवायाम् । तात्पर्ये-
वानुष्ठाने ॥ उप आस० । क्तिन् ॥
उपास्यः । वि । आराधये ॥ ध्येये ॥ उपा
सितुं योग्यः । गृह्यत् ॥ उपास्यं यन्नत
द्रुह्यतत्त्वमित्येषडिण्डिमः ॥

उपाहतम् । वि । ताडिते ॥ उपाहन्य

उपेन्द्रः

ते स्म । इन । क्तः ॥
उपाहितः । पुं । अनलोत्पाते । उत्का
पातादौ । अग्न्युत्पाते ॥ उपआस
अमाहितंफलं यस्य ॥ वि । आरोपि
ते ॥ संयोजिते ॥ उपाधीयते स्म । द
धातेर्हिः । क्तः ॥
उपाह्वयः । पुं । उपनामनि ॥
उपेक्षकः । वि । द्वयोर्विवदमानयो र्जय
पराजयासंसर्गिणि । तत्कृतद्वर्षविषा
दाभ्यामसंसृष्टे । उदासीने ॥ प्रती
काररहिते ॥
उपेक्ष्यम् । न । त्यजने । वर्जने ॥
उपेक्षा । स्त्री । क्षुद्रोपायभेदे । त्यागे ॥
अयक्त्युद्धविषये ॥ औदासीन्ये । अ
नपेक्षणे ॥ यथा । अपुण्यवस्तुचौदा
सीन्यमेवभावये ज्ञानुमोदनं नवाद्दे
षम् ॥ उपेक्ष्यम् । ईच्छ० । गुरोश्चे
त्यः । टाप् ॥
उपेक्षिता । वि । उपेक्षायाः कर्त्तरि ॥
उपेक्ष्यः । वि । उपेक्षावृद्धिविषये । य
चेप्सादेषयो रभावस्तस्मिन् ॥
उपेतः । वि । युक्ते ॥ अनुगते ।
उपेता । पुं । उपायेनोपेयस्य साधके-
आत्मनि ॥
उपेन्द्रः । पुं । केशवे । विष्णौ ॥ इन्द्रमु
पगतोऽनुजन्वात् । कुगतीतिसमा
सः ॥ इन्द्रलोकादप्युपरिलोकेवर्त्त

उपोद

मानत्वाद्वा । ममोपरियथेन्द्रस्त्वं स्या
पितोगोभिरीश्वरः । उपेन्द्र इति कृ-
ष्णत्वां गास्यन्ति दिवि देवताः । इति
हरिवंशः ॥ न । इन्द्रसन्निधौ ॥ अव-
गच्छे ॥

उपेन्द्रवज्रा । स्त्री । विदुभेदे । एकाद-
शाक्षरावृत्तिविशेषे ॥ यथा । यदी-
न्द्रवज्रा चरणावर्षा नरेन्द्रसर्वलघ-
वो भवन्ति । उपेन्द्रतुल्यामलशील-
शालिन्नुपेन्द्रवज्राभिहितातदानीम्
॥ यथा ॥ उपेन्द्रवज्रादिमणिच्छटाभि-
र्विभूषणानां कुरितं वपुस्ते । स्मरामि
गोपीभिर्हृषास्यमानं सुरद्रुमलेमणि-
मण्डपस्थमिति ॥

उपेयः । चि । उपायसाधे । प्राप्तये ॥
उपेयिबान् । चि । उपगते ॥ उपेयिका
ननान्माननूचानश्चेति कमुप्रत्यया-
स्तोनिपातः ॥

उपेयुषी । स्त्री । सङ्गतायाम् ॥ कमुप्र-
त्ययान्ता दुर्गितश्चेति ङीप् ॥

उपोढः । पुं । वस्त्रविन्यासे । व्यूढे ॥ त्रि ।
निकटे ॥ ऊढे । विवाहिते ॥ वहेः
कर्त्तरिक्तः ॥

उपोती । स्त्री । पूतिकायाम् । पोर्इशा-
क ॥

उपोत्तमम् । न । अन्यस्य समीपे ॥

उपोदकी । स्त्री । पूतिकायाम् ॥

उपोष

उपोदिका । स्त्री । पोतक्याम् । मोह-
न्याम् । पोर्इ इति प्रसिद्धे पञ्चशाके
॥ यथा । एकाहं षडुपोपेता किम-
न्यै र्व्यञ्जनान्तरैः । तण्डुलैरानतया
जैर्हसत्येषा उपोदिका ॥ वटपत्रव-
च्छुभपत्रिका परितस्तैलमुपाचि-
ता । नवहिङ्गुवाससुवासिता परि-
भोक्तृचित्तविकासिका ॥ सुतप्तै-
स्त्रविपाचिता सुघनान्नतक्रविपाचि-
ता । सुपोलिकाज्यविभर्जिता भो-
क्तुरायुरसनाग्रनर्त्तकी ॥ पोदिका-
शीतलावल्याक्षेष्मलावातपित्तहा ।
पथ्याचदोषशमनी निद्रापुष्टिकरी-
मतेति ॥ उपाधिक मुदकमस्याम् ।
उत्तरपदस्य चेत्युदकस्योदादेशः ।
कप् । टाप् ॥

उपोदीका । स्त्री । पोतक्याम् ॥

उपोद्घातः । पुं । उदाहारे । प्रकृताप-
पादके । प्रकृत्यर्थवर्णयितुमर्थान्त-
रवर्णने । प्रस्तोष्यमाणोपपादके ।
प्रतिपाद्यमर्थं बुद्धौ सङ्गृह्य तदर्थम-
र्थान्तरवर्णने । युक्त्याप्तार्थनिदर्शने ॥
चिन्ताप्रकृतसिद्ध्यर्थामुपोद्घातं विदु-
र्बुधाः ॥ उपसमीपे उद्दननं प्रापन-
म् । घञ् ॥ निर्दिष्टोपपादकत्वमु-
पोद्घात इति जगदीशतर्कालङ्कारः ॥

उपोषणम् । न । उपवासे । अभोजने

उभयः

॥ उषदाहे । ल्युट् ॥

उपोषितम् । न । उपवासे ॥ उपवसन
म् । वसनिवासे । भावे गन्त्यर्थेति
क्तः । वसतिक्षु धोरितीट् । शासिव
सीति षः ॥ चि । कृतोपवासे ॥

उत्तः । चि । कृतवपने । वोया । इति
भाषा ॥ अवकीर्ण । वखेरा । इति
भाषा ॥ उष्यते । टवप् । क्तः ॥ मु
ण्डिते ॥

उत्तकृष्टम् । चि । सवीजकृष्टचेचे । वी
जवपनानन्तरं कर्षितचेचे । बीजा
कृते ॥ उत्तञ्चतत् कृष्टञ्च । पूर्वका
लेति समासः ॥

उत्तिः । स्त्री । वपने ॥ टवप् । क्तिन् ॥
उभौ । चि । द्वयोः ॥ द्वित्वविशिष्टस्य वा
चकोनित्यद्विवचनान्तोयंशब्दः ॥

उभयः । चि । द्विवचनोऽङ्गितद्वयोः । यु
गले । दो इतिभाषा ॥ उभौ अवय
वौ अस्या तयप् । उभादुदात्तोऽनित्य
मितितयपोऽयजादेशः । कथमुभये
देवमनुष्या इति यतोवहूनामुभावय
वौ नघटतः । नैषदोषः । अत्रहि द्वौ
राशीसमुदायस्यावयवौ । एको देवा
नाम् अपरो मनुष्याणामिति ॥ उभा
दुदात्तोऽनित्यमितिनित्यग्रहणस्येद
म्प्रयोजनम् । वृत्तिविषये उभयशब्द
प्रयोगोऽभाभूत् उभयशब्दस्यैव यथा

उमागु

स्यादिति ॥

उभयतः । अ । पार्श्वद्वये ॥ सर्वतः ॥

उभयस्मात् । तसिल् ॥

उभयथा । अ । उभयप्रकारे ॥ उभयैः
प्रकारैः । प्रकारवचनेथाल् ॥

उभयद्युः । अ । उभयदिने । उभयोर
ङ्गोः ॥ द्युसोभयादङ्गव्यइतिसाधुः ॥

उभयेद्युः । अ । दिनद्वये । उभयोर-
ङ्गोः ॥ सद्यःपरुदिति उभया देद्युस्
निपातितः ॥

उम् । अ । रोषे ॥ अङ्गीकृतौ ॥ प्रप्ते ॥
अवनम् । उङ्शब्दे । उम्प्रत्ययः ॥

उमा । स्त्री । कात्यायन्याम् । दुर्गाया
म् ॥ ओर्महेशस्य मा लक्ष्मीः ॥ उमे
ति मात्रा तपसेनिषिद्धत्वाद्वा । आका
रान्तादपिटाप् । टायामिति भाष्य-
प्रयोगात् । अजादिच्त्वाद्वा ॥ उं शिवं
माति । मामाने मिसीतेवा । मा
ङ्मा नेशब्देच । आतोऽनुपसर्गेतिकः
। अजादिच्त्वाद्वा ॥ अर्वाति ऊयते
वा । उङ्शब्दे । विभाषातिलमा-
घोमेतिनिपातनान् मक् ॥ अत-
स्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ कीर्त्तौ ॥
कान्त्याम् ॥ शान्तौ ॥

उमाकटम् । न । हरिद्रादिरजसि ॥ उ
मायारजः । अलावूतिलेतिकटच् ॥

उमागुरुः । पुं । हिमालयाचले ॥

उरगः

उमाचतुर्थी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्या
म् ॥ यथोक्तं ब्रह्मपुराणे । ज्येष्ठशुक्ल
चतुर्थ्यान्तुजाता पूर्वमुभासती । त
स्मात्सातवसम्पूज्या स्त्रीभिः सौभा
ग्यदृष्टये इति ॥

उमाधवः । पुं । सदाशिवे ॥ उमायाः
धवः ॥

उमापतिः । पुं । शिवे ॥ उमायाःपतिः
उमाधनम् । न । वाणपुर्थ्याम् । शोणि
तपुरे । देवी कोटे

उमासुतः । पुं । } कार्तिकेये ॥ षष्ठी

उमासूनुः । पुं । } समासः ॥

उमेशः । पुं । } महादेवे । ईश्वरे ॥

उमेश्वरः । पुं । } षष्ठीसमासः ॥

उम्बरः । पुं । द्वारोर्द्धकाष्ठे ॥ देहल्याम् ॥
उम्बी । स्त्री । उम्बीतिलोकप्रसिद्धे च
वर्णे ॥ मञ्जरीत्त्वर्द्धपक्षा या यवगोधू
मयोर्भवेत् । तृणानलेनसम्भृष्टा बुधै
रुम्बीतिसास्मृता ॥ उम्बीकफप्रदा
वल्यालध्वीपित्तानिलापहा ॥

उम्यम् । न । उमाक्षेत्रे । औमीने ॥

उमानां भवनं क्षेत्रम् । विभाषाति
लमाषोमेतियत् ॥

उरःसूचिका । स्त्री । मुक्ताकृतहार

विशेषे ॥ उरसः सूचमिव । इवेप्र

तिकृतावितिकन् ॥

उरगः । पुं । वासुकिप्रभृतौ पद्मने ॥

उररी

उरसागच्छति । उरमोलोपश्चेति
इप्रत्ययः सकारलोपश्च ॥ सीसके
॥ खले ।

उरगस्थानम् । न । पाताले ॥

उरगाशनः । पुं । गरुडे ॥ उरगानन्ना
ति । अश० । ल्युः ॥ उरगा अशनम
स्येतिवा ॥

उरणः । पुं । मेषे ॥ ऋच्छति अर्थते
वा । ऋगतौ । अर्त्तः क्युरश्चेति क्यु
रादेशः ॥

उरणाच्चः । पुं । पद्माटौषधौ । दद्रुमे
॥ उरणस्य मेषस्याच्चिद्वाच्च यस्य
तत्तुल्यपुष्पत्वात् । अक्षोदर्शनादि
त्यच् ॥

उरणाख्यः । पुं । पद्माटे । चक्रमर्दके
। पवांड इतिभाषा ॥ उरणस्यमेष-
स्यआख्या आख्याऽस्य ॥

उरभ्रः । पुं । स्त्री । मेषे ॥ उरुभ्रमति
। भ्रमुचलने । अन्येभ्योऽपीतिङः ।
पृ० ॥ यदा । उनाशम्मुनारभ्यते ।
रभराभस्ये । बाहुलकाद्रक् ॥

उररी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥
वयतेर्बाहुलकात् ररीक् । सम्प्रसा
रणश्च ॥

उररीकारः । पुं । अङ्गीकारे ॥

उररीकृतम् । वि । अङ्गीकृते । स्वीकृते

॥ विस्तृते ॥ उररीक्रियतेऽस्य । क्तः ॥

उरस्वा

उरस्वः । पुं । कवचे ॥ उरस्वायते
ऽनेन । उरः अपवारणे । पुंसीतिघ्नः ।
कादेर्घइतिह्रस्वः ॥

उरः । न । वचःस्थले । वचसि ॥ अष्टे
॥ इयर्त्ति । ऋगतौ । अर्त्तेरश्नेत्य-
मुन् । उरादेशः कश्च ॥

उरसिजः । पुं । स्त्रीस्तने ॥ उरसिजाय
ते । जनी० । सप्तम्यामितिङः । इ
अदन्तादिष्वलुक् ॥

उरसिलः । चि । प्रशस्तवचोयुक्ते । उर
स्वति ॥ प्रशस्त मतिशयितंवा उरो
वचंयस्य । पिच्छादिष्वदिष्वच् । उ
रसावर्त्तं चक्षते इतिस्वामी ॥

उरस्कटः । पुं । वाक्कानामुत्तरीयविशे
षे । वाक्कयचोपवीतके । पञ्चवटे ।
बुक्वाकाड इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ।
गाती इतिभाषा ॥

उरस्वम् । न । उरस्वदे ॥

उरस्वायम् । न । नागोदरे । वचस्वा
यकवचे ॥

उरस्यः । चि । औरसेपुत्रे । स्वजाते ॥
उरसानिर्मितः पुत्रः । उरसोऽयं चे
तियत् ॥ उरसा एकदिक्वा । उरसो
यश्चेतियत् ॥ चात्तसिः । उरस्तः ॥
उरश्चवा । आखादिभ्योयः ॥

उरस्यान् । चि । उरसिले ॥ प्रशस्तम
तिशयितंवा उरोयस्य विशाखस्वात्

उरोजः

। मतुप् । मादुपधाया इतिवः ॥
उरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥ व
यतेरीक् । सम्प्रसारणञ्च वाहुल्य
कात् ॥

उरीकारः । पुं । स्वीकारे ॥ विस्तारे ॥
उरीकृतः । चि । स्वीकृते ॥ विस्तृते ॥
उरीक्रियतेष्य । क्तः ॥

उरः । चि । विशाले । विपुले । महति
। वडे ॥ ऊर्ध्वेति । ऊर्ध्वञ् । मह
तिह्रस्वश्चे लिकुप्रत्यये नुलोपो ह्र
स्वश्च ॥

उरकालः । पुं । } महाकाललतायाम् ।
उरकालकः । पुं । }

उरकर्मः । चि । भगवति ॥ उरकर्मज्ञान्
क्रमः शक्तिर्यस्य ॥

उरनायः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ बहुकीर्त्ति
मति ॥

उरचक्षाः । चि । विस्तीर्णतेजसि ॥

उरमानः । पुं । पूजायाम् ॥

उररी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरवुकः । पुं । रक्तैरण्डे ॥

उरवूकः । पुं । एरण्डे ॥ रक्तैरण्डे ॥

उरमहान्तं वायति । और्वैशेष्ये ।

उलूकादयश्चेत्यूकः ॥ कायेऽस्यमूलं
ग्राह्यम् ॥

उरव्यचाः । पुं । राक्षसे ॥

उरोजः । पुं । स्तने ॥

उर्वी

उर्जितः । पि । वर्जिते ॥

उर्द्रः । पुं । उद्रे । अम्बुविडाले ॥

उर्बटः । पुं । वस्तरे ॥ तिषिकाण्ड
शेषः ॥

उर्वरा । स्त्री । सर्वशस्याभूमौ ॥ भू
मिमाचे ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । प
चाद्यच् । यदा ईर्यते । ऋदारप् ।
उरुणामरा ॥ यदा । उर्यते । उर्वीहिं
सायाम् । खनोघचेति घः । उपधा
याच्चेति दीर्घ स्तुसंज्ञापूर्वकस्वास्व ।
उर्वराति । कः ॥ यदा । सम्पदा
दिच्चात्क्लिप् । रास्त्रोपः ॥ उर्चा-
सौवराचं । ऊर्ध्वरा वा ॥

उर्वरितः । त्रि । परिशिष्टे । अवशिष्टे ।
उवरा इतिभाषा ॥ शेषिते ॥

उर्वशी । स्त्री । स्वर्गवेश्यायाम् ॥ उरुन
महतोऽश्रुते व्याप्नोति वशीकरोती
तिवावत् । मू० कः । उरु अश्नाती
तिवा ॥

उर्वशीरमणः । पुं । चन्द्रवंशीयनृपति
विशेषे । पुरुवरसि । एले ॥

उर्वशीवल्लभः । पुं । पुरुवरसि । वौधे ॥

उर्वारुः । पुं । कर्कश्याम् ॥ स्वादुकर्क
श्याम् ॥

उर्वारुकः । पुं । कर्कटिकाख्येचिभिटिका
ख्येवा फलविशेषे ॥

उर्वी । स्त्री । भूमौ ॥ ऊर्णति । ऊर्णञ् ॥

उलूख

महतिह्रस्वश्चेतिकुर्नुलोपोह्रस्वश्च ।

योतो गुणवचनादिति ङीष् ॥

उलपः । पुं । न । गुल्मिन्याम् । शाखा
पञ्चप्रचयवक्ष्यां लतायाम् । वीरुधि
॥ पुं । कोमले तृणविशेषे । वल्लजे
षु । उलुखड इतिगौडभाषा ॥ बल
ति । बलसंवरणे । विटपविष्टपविशि
पोलपा इतिबलेः सम्प्रसारणं कप
श्च ॥ उल्यते । उल सौत्रः आवरणा-
र्थोदाहार्योवा । कपश्चाक्रवर्मणस्ये
तिकपो वा ॥

उल्लिन्दः । पुं । देशविशेषे ॥ इत्युणादि
कोषः ॥

उलूकः । पुं । नेचके । घूके । दिवान्धे
। कैशिके । उल्लू इति भाषा ॥ इ-
न्द्रे ॥ शकुनिपुत्रे । भारतयोधिनि ॥
न । तृणविशेषे ॥ उचति । उचस
मवाये । उलूकादय इतिसाधुः ॥
यदा । वल्लते । वल्ल० । उलूकादिच्चा
दलेः सम्प्रसारणमूकश्च ॥

उलूकी । स्त्री । ताम्रायाः सुता शुकी-
तस्याः कन्यायाम् ॥ शुकी शुकान
जनयत् उलूकीप्रत्युलूककानिति
विष्णुपुराणे १ अंशे २१ अध्यायः ॥

उलूखलम् । न । उदूखले ॥ गुग्गुलौ
॥ ऊर्ध्वखमुलूखम् । पृषोदरादि ।

उलूखं लति लाभादाने । आतो

उल्का

नृपेति कः ॥

उलूखलकम् । न । उलूखलार्थे ॥ स्वार्थे कः ॥

उलूतः । पुं । अजगरसर्पे ॥

उलूपी । पुं । शिशुके । शोशु इति प्रसिद्धे मत्स्यप्रमेदे ॥ चुलुम्पिनि । गौडभाषायाम् उपल इति प्रसिद्धे अतिचञ्चले मत्स्यविशेषे ॥ शिशुमाराकृतौ मत्स्यविशेषे ॥ उ विस्मयजनकरूपमस्यास्ति । अत इति । रलयोरैक्यम् । ओः शब्दोः रूपमस्यास्तीति वा ॥

उलूपी । स्त्री । अर्जुनभार्यायाम् । कैरव्यनाम्नो नागस्य कन्यायाम् ॥

उलूलुः । पुं । उत्सवकालिके गौडादिदेशप्रसिद्धे स्त्रीभिः क्रियमाणे शब्दविशेषे ॥

उल्का । स्त्री । अग्निनिर्गतज्वालायाम् ॥ अनले ॥ तेजःपुञ्जे । रेखाकारेऽन्तरीचात् पतञ्ज्योतिषि ॥ अस्यारूपप्रदर्शनन्तु । दिविभुक्तशुभफलानां पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः । धिष्णोन्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्चधाभिन्नाः ॥ अस्यालक्षणम् । उल्का शिरसिविशाला निपतन्ती वर्द्धते प्रतनुपुच्छा । दीर्घा च भवति पुरुषं भेदावहबोभवन्त्यस्याः ॥ काश्यपोपि । दृष्टिस्त्रिधा च स्यात् । रक्तानोखशि

उल्लाघः

खोज्जला । पौरुषीयप्रमाणेन उल्का नानाविधा स्मृता । इति ॥ ओषति । उषदाहे । अर्यते वा । ऋगते । शुक्वल्कोल्का इति साधुः ॥

उल्कापातः । पुं । अग्निशिखावत्तेजःपाते ॥ उल्कायाः पातः ॥

उल्कामुखी । स्त्री । खिखौ । लोमाशिकायाम् । दीप्तजिह्वायाम् । लोमडी इति भाषा ॥ उल्कामुखे अस्याः ॥

उल्मुकम् । न । अङ्गारे । अलाते ॥ ओषति । उषः । उल्मुकदर्वीति निपातनादातोः षस्यलः मुक्प्रत्ययश्च ॥

उल्लङ्घनम् । न । अतिक्रमणे ॥ अन्यथा करणे ॥ उत्स्रघेर्लुट् ॥

उल्ललः । वि । रोमशे । वहुरोमयुक्ते ॥

उल्ललन् । वि । उत्प्लवमाने ॥

उल्ललितः । वि । आन्दोलिते । तरलिते ॥ चलिते ॥

उल्लसनम् । वि । शोभमाने ॥

उल्लसनकम् । न । रोमाञ्चे ॥

उल्लसितः । वि । उड्डते ॥ उड्डते ॥ विचित्रिते ॥

उल्लाघः । वि । शुचौ ॥ कृष्णे । मरिचे ॥ दक्षे ॥ गदान्निर्गते । नीरोगे ॥

उल्लाघतेऽस्य । लाघतामर्थे । गत्यर्थेति कः । उल्लाघ्यतेऽस्य । अनुपसर्गा

उल्लेख

तत्फलक्षीवेतिवा साधुः ॥

उल्लापः । पुं । काकुवाचि । शोकरोगा
दिनाध्वनेर्विकारे ॥

उल्लापनम् । न । वर्त्तिकादिक्वजुकर
णे ॥

उल्लासः । पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ प्रकाशे
॥ आल्लादे ॥ वृद्धौ ॥ उल्लासनम् ।
लसत्प्रेषणक्रीडनयोः । घञ् ॥ अल
ङ्कारविशेषे । एकस्यगुणदोषाभ्या
मुल्लासोन्यस्यतौ यदि ॥

उल्लिखितः । वि । उत्कीर्ण ॥ तनूकृते
॥ उपरिलिखिते ॥ चिप्रिते ॥

उल्लिङ्गितः । चि । भङ्गिभिरेवसम्यगव
जाते ॥

उल्लेखः । पुं । उच्चारणे । कथने ॥ अ
लङ्कारविशेषे । बहुभिर्बहु धेाल्लेखा
देकस्योल्लेखइष्यते । एकेनबहुधेा
ल्लेखोप्यसौविषयभेदतः ॥ स्त्रीभिः
कामोऽर्थभिःस्वर्तुः कालः शत्रुभि
रैत्ति सः । गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयंकी-
र्त्तौभीष्मः शरासने ॥ उल्लेखनम् ।
उत् लिखेर्घञ् ॥

उल्लेखनम् । न । वमने ॥ खनने ॥ उ
च्चारणे ॥ यच्चा । मासपक्षतिथीना
म्निमित्तानाम्बसर्वशः । उल्लेखन-
मकुर्वाणोनतस्यफलभाग्भवेदिति
॥ लिख० । लुट् ॥

उल्लोच

उल्लोचः । पुं । विताने । चन्द्रातमे । चं
दोच्चा इतिभाषा ॥ ऊर्द्धं लोचति ।
लोचृभासने । अञ् ॥ ऊर्द्धं लोचते
वा । लोचृदर्शने । घञ् ॥ कुत्स्वन्तुन
निष्ठायामनिट इतिवचनात् । अस्य
तुतञ् सेट्स्वात् ॥

उल्लोचः । पुं । कल्लोले । महेर्मा ।
वडढेउ इतिगौडभाषा ॥ उत्लो
डयति । लोडृउन्मादे । णिच् । प
चाद्यच् । उल्लयोरेकत्वम् ॥

उल्लुम् । न । खरायौ । गर्भवेष्टनञ्
मणि ॥ कल्ले ॥ गर्त्ते ॥ उल्लीयते
। लीडृस्तेषथे । उल्लत्वादयश्चेतिसा
धु । यद्वा । ओलति उल्लयतेवा । उ
ल्लू सौचोदाहे । वल्यते वा वलप्राण
ने । अथवा उल्लयति उल्लयते समवैत्य
च वा । उचसमवाये । प्राग्वत् ॥

उल्लूगः । वि । व्यक्ते । स्पष्टे ॥ उल्लूग
ति वगशब्दे । पचाद्यच् । घृषोद-
रादिः ॥

उल्लूगः । चि । कामयमाने ॥

उल्लूगः । वि । कमनीये ॥

उल्लूगः । पुं । भार्गवे । शुक्ले ॥ वटि ।
वशकान्तौ । वशः कनसिः । ग्रन्थां
दिच्छात् सम्प्रसारणम् । ऋदुशन-
सिच्यनङ् । उल्लूगः उल्लूगसौ । अ
स्य सम्बुद्धौ वा अनङ् नलोपश्चवा । ते

उषः

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
 उशिक् । पुं । अग्नौ । वीतिहोत्रे ॥ घ
 ते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न
 यद्वचस्त्रिपदं हरेर्यशोजगत्प्रविचंप्र-
 गृणीत कर्हिचित् । तद्वायसंतीर्थ
 मुशन्तिमानसा न यवहंसा निरम
 न्युशिक्चया इति श्रीभागवतम् ॥
 वष्टि उश्यतेवा । वश० । वशः किदि
 तिइजिप्रत्ययः ॥

उशीः । स्त्री । वाञ्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशे-
 षे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशो
 ङ्गवस्यशिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाङ्गौ । नख
 दे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । व
 श० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा
 यथा । उशीरं पाचनं ग्रीतंस्तम्भनं
 लघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृदाम्नि
 मदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृणास्त्रवि
 षवीसर्पदाहकृच्छ्रवणापहमिति ॥

उशीरिकः । चि । उशीरविक्रेतरि ॥
 उशीरंपण्य मस्य । किसरादिभ्यः
 ष्टन ॥

उशीरी । स्त्री । लघुकाशे । नीरजे ॥
 उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षया
 न्हरत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ रा

उषः

विशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
 ॥ ओषति । उष० । बाहुलात्कु
 न् । ल्युङ् । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणा
 भावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्या
 म् ॥ शुण्ड्याम् ॥ टाप ॥ चविके ॥
 उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । नि
 न्यार्थायांवाचि ॥ उषेःशतरि आग
 मशासनस्यामित्यत्वात्नुमभावः ॥
 चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् व्या
 हारः उषत्वचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्नौ ॥ ओषति
 । उष० । उपिकुटिदलिकचिखजि
 भ्यः कपन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कृशानौ । पावके ॥ र
 क्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते
 प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः ।
 अहरादीनामित्यस्य व्यवस्थितवि
 भाषात्त्वान्नित्यंरः ॥

उषः । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एत
 स्यस्वरूपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति
 । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः का
 लइत्यर्थः ॥ ओषत्त्यन्धकारम् । उ
 षदाहे । उषः किदित्यसिः ॥ दश
 पाद्यान्तुषसः किदितिपाठः । वसति
 सूर्येणसहेति उषाः । अपोभीति

उषा

सूत्रे स्वसस्वतवसोर्मासउषसश्च
तद्व्यते इतिवार्तिकस्य समुपद्भिरि-
त्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादि-
भिरयं पाठः पुरस्कृतः ॥ स्त्री । दिवो
दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी । स्त्री । पितृप्रस्थाम् । सायंस
न्यायाम् ॥

उषस्तिः । पुं । ऋषिर्विशेषे । चाक्रा
यसे ॥

उषस्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ चि । तद्दे-
वताकद्रव्ये ॥ उषस् शब्दोदिवोदुहि-
तरं देवता माचष्टे । सा देवता अस्य
। वाय्वृतुं पिबुषसो यत् ॥

उषा । अ । रात्रौ ॥ रात्र्यन्ते ॥ ओष-
ति । उष० । का प्रत्ययः ॥ सातु न
चत्रतेजः परिहानिमारभ्य भानोर-
र्द्धादयं यावद्भवति । यथाह वराहः ।
अर्द्धास्तमयात् सन्याय्यतीभूता न
तारकायावत् । तेजः परिहानि रु-
षा भानोरर्द्धादयं यावदिति ॥

उषा । स्त्री । वाणासुरसुतायाम् । अ-
निरुहस्य भार्यायाम् ॥ रात्रौ । धे-
नौ ॥ सायंसन्यायाम् ॥ ओषति ।
उष० । इगुपधेति कः । टाप् ॥ यात्रामु-
हूर्तान्तरे ॥ यथा । प्रभ्रष्टयुतितार-
कास्फुटतटी प्राचीभवे स्निग्धला स्त्री
षट्कविलोहितान्तधवलादेवैः सदा

उष्ट्रगौ

वाञ्छिता । नो वारं न त्रिभिन्न योगक-
करणं लब्धम् नापेक्ष्यते इत्या दोष-
सहस्र सञ्चयमुषा नूनं करोत्युच्यति
मिति ॥

उषाकलः । पुं । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥

उषायां कलोऽस्य ॥

उषापतिः । पुं । अनिरुद्धे । कामात्मजे
॥ उषायाः पतिः ॥

उषारमणः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पत-
नये ॥ उषायाः रमणः ॥

उषितः । चि । व्युषिते । पर्युषिते ।
वुसा इति भाषा ॥ प्रुष्टे । दग्धे ॥ स्थि-
ते । कृतनिवासे ॥ त्वरिते ॥ उष्य-
तेऽस्य । उष० । कः ॥ वसेर्गन्त्यर्था
कर्मकेतिकः । यजादिः । अनुदात्त-
त्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिक्षुधो-
रितीट् ॥

उषेशः । पुं । अनिरुद्धे ॥

उष्ट्रः । पुं । कण्टकाशने । मरुद्विपे ।
क्रमेणके । लम्बोष्ठे ॥ ओषति उष्य-
तेवा । उष० । उषिखनिभ्यां किदि-
तिष्टन् । वाद्यरथे ॥ इति धरणी ॥

उष्ट्रकाण्डी । स्त्री । रक्तपुष्प्याम् । कर्ण-
पुष्प्याम् ॥ उंटाटी इति गौडभाषा ॥

उष्ट्रगोयुगम् । न । उष्ट्रयोः ॥ द्वावुष्ट्रौ ।
द्वित्वे गोयुगम् ॥

उष्ट्रगोष्ठम् । न । उष्ट्रगोष्ठावाम् ॥ उष्ट्रा

उष्णकः

शांस्थानम् । गोष्ठ्यम् ॥

उष्णसुरपुच्छिका । स्त्री । विह्वली वि
चिटीति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षवि
शेषे ॥उष्णपादिका । स्त्री । मदनमालीतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भूमि
मत्तायाम् ॥उष्णशिरोधरम् । न । उष्णग्रीवसंज्ञे भ
गन्दरोगविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् ।
प्रकोपणैः पित्तमतिप्रकोपितं करो
तिरक्तांपिष्टकांगुदागताम् । तदाशु
पाकाहिमपूतिवाहिनी भगन्दरन्तू
ष्णशिरोधरं वदेतिनिदानम् ॥उष्णिका । स्त्री । मृद्गाण्डप्रभेदे । मृन्म
येमद्यभाण्डे ॥ करभयोषिति । ऊं
टिनीइतिभाषा ॥ वृक्षिकालीवृक्षे ॥
उष्णी । स्त्री । मृद्गाण्डविशेषे ॥ करभ्या
म् । वाम्याम् ॥ उषेःपृन्तान्डीष् ॥
उष्णाः । पुं । ग्रीष्मर्तौ । निदाघे ॥ आ
तपे ॥ पलाण्डौ ॥ नरकान्तरे ॥ त्रि
। अशीते ॥ ओषति । उषः । इण्
षिञ्जिदीङुप्यविभ्योनगितिमक् ॥
निरालस्ये । चतुरे । दक्षे ॥ उष्णा
खंशीधकारित्वमस्यास्ति । अर्श-
आद्यम् ॥उष्णकः । पुं । निदाघे ॥ ज्वरे ॥ त्रि । क्षिप्र
कारिणि ॥ आतुरे ॥ उष्णमिव उष्णम्

उष्णिक

। संकारोति । शीतोष्णाभ्यांकारि
णीतिकन् ॥ उष्णं कार्यमस्य । कालप्र
योजनादोगे इतिकन् ॥ यावादिषु
कृता वृष्णाशीतइतिस्वार्थेकनवा ॥

उष्णगुः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णागावोऽस्य ॥

उष्णनदी । स्त्री । वैतरिण्याम् ॥

उष्णरश्मिः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णरश्म
योऽस्य ॥

उष्णवातः । पुं । मूत्राघातविशेषे ॥

उष्णवारणम् । न । आतपवे । कृचे ॥

उष्णवीर्यः । पुं । शिशुमारे ॥ वि । वी
र्योष्णवस्तुनि ॥ उष्णं वीर्यमस्य ॥उष्णा । स्त्री । क्षयव्याधौ ॥ सन्तापे ॥
पित्ते ॥

उष्णांशुः । पुं । सूर्ये ॥

उष्णागमः । पुं । निदाघकाले ॥ उष्णा
स्य आगमो यस्मिन् ॥उष्णालुः । त्रि । उष्णपीडिते ॥ उष्णं
नसहते । शीतोष्णोत्थालुः ॥

उष्णासहः । पुं । हेमन्तर्तौ ॥

उष्णिका । स्त्री । यवाग्वाम् । जाउ इ-
तिगौडभाषा ॥ अल्पमन्मस्याम् ।
प्राक्ष्णकोष्णिकेसंचायामितिकन् ।
निपातमादन्मन्मस्योष्णादेशः ॥ द
चायाम् ॥उष्णिक । स्त्री । सप्ताक्षरायांरत्नौ ॥ य
था । रत्ने बाहुविदग्धात् कुम्भीन्द्रा

उष्मकः

नमदलेखा । लम्ताभूमुरशयोः क
स्तूरीरसचर्चा इति ॥ उत् खिद्यति ।
क्षिप्रतीतौ । ऋत्विगिद्यादिना उत्पू
र्वात् स्त्रिहेः कि न् । निपातमादुपस
र्गान्तलोपः घञश्च । क्षिप्रन्तत्वात्
कुत्त्वेन हस्य घः ॥

उष्णीषः । पुं । न । शिरोवेष्टनश्चे ।

पाघ पघडी इति भाषा ॥ कस्य गुणा
यथा । उष्णीषं कान्तिकृत केश्यं रजो
वातकफापहम् । लघुचेच्छस्यते
यस्माद्गुरुपित्ताक्षिरोगकृदिति भा
वप्रकाशः ॥ किरीटे ॥ लक्षणात्
रे ॥ उष्णमीषते हिनस्ति । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । इगुपधेतिकः । श
कन्वादिः ॥

उष्णोदकम् । न । तप्तजले ॥ काष्ण
मानपादावशेषादूर्वावशेषपादहीन-
जले । अस्य गुणाः । तत्पादहीनं वा
तघ्नं मध्यहीनन्तुपित्तनुत् । कफघ्नं
पादशेषस्थं पानीयं लघुदीपनमि-
ति ॥ उष्णञ्चतत् उदकञ्च ॥

उष्णोपगमः । पुं । निदाघे ॥ उष्णः उप
गमोव ॥

उष्मः । पुं । निदाघे ॥ आतपे ॥ वसन्त
काले ॥

उष्मकः । पुं । शीघ्रर्त्ता । उषति रुज
ति । उषरुजायाम् । अन्येभ्योपीति

उष्मः

मनिन् । यावादित्त्वात् कन् ॥

उष्मपाः । पुं । पितृगणविशेषे ॥ उष्म
पास्तुकवेः पुषाः ॥ उष्माणपिबन्ति
। पापाने । क्षिप् ॥ यावदुष्णं भवत्य
न्नं यावदन्नं नित्यं वाग्यताः । पितरस्ता
वदन्नं नित्यावन्नोक्ता हविर्गुणाः इति
स्मृतिः ॥

उष्मागमः । पुं । आतपे । निदाघे ॥
ओषतीत्युष्मा । अन्येभ्य इति मनि-
न् । आगच्छतीत्यागमः । अच् ।
उष्माताय आगमोऽव ॥

उस्त्रः । पुं । वृषे ॥ मयूखे । किरणे ॥
वसन्ति रसा अस्मिन् । वसन् स्फाधि
तन्वीतिरक् । यजादित्त्वात् सम्प्रसा
रणम् । नरपरेति घत्त्वाभावः ॥

उस्त्रा । स्त्री । अर्जुन्याम् । गवि ॥ उप
चित्रायाम् ॥ वसति क्षीरमस्याम् ।
उस्त्राद्राप ॥

उह । अ । सम्बोधनाय ॥ एवार्थे ॥ उ
च हचेति विग्रहः ॥

उहह । अ । सम्बोधने ॥ उहच हच ॥

उहानः । पुं । देशविशेषे ॥

उह्यमानः । चि । आकृष्यमाणे ॥ वहने
नप्राप्यमाणे ॥ वहेः कर्मणि शानच् ॥

उहः । पुं । अनुहृदि ॥ वहति । वहन् ॥

दशपाद्यां स्फायितन्वीतिरक् वेदमि
वहिवसीति पाठात् इक् ॥

ऊध४

ऊः

—००००००—

ऊ । अ । वाक्यारम्भे ॥ रक्षायाम् ॥ अ
नुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥

ऊः । पुं । महेश्वरे ॥ चन्द्रे ॥ प्रापिते ॥
अवति । अवरक्षाणादौ । कर्त्तरि क्ति
प् । ज्वरस्त्वरेत्यूठ ॥ ऊकारे ॥

ऊठः । पि । विवाहिते ॥ वहनकर्मणि
। कृतवहने ॥ धृते ॥ उद्यतेष्व ।
वह । क्तः ॥

ऊठकङ्कटः । वि । वर्धिते । सक्ने । व
हसक्नाहे ॥ ऊठो धृतः कङ्कटः कवचो
येन ॥

ऊठा । स्त्री । भार्यायाम् ॥ टाप ॥

ऊतः । वि । स्यूते ॥ ऊयतेष्व । ऊयी
तन्तुसन्ताने । क्तः ॥

ऊतिः । स्त्री । रक्षणे ॥ स्यूतौ । सिमा
इतिभाषा ॥ लीलायाम् ॥ अवन
म् । अव० । ऊतियूतीत्यादिनाक्ति
न् । ज्वरस्त्वरेत्यूठ ॥

ऊधन्यम् । वि । ऊधसेहिते ॥ गवादि
षु ऊधसेनङ्चेति यत् ॥

ऊध४ । न । आपीने । क्षीराशये ॥ व
हति उनत्तिवा । वहप्रापणे उन्दीक्रे
दनेवा । असुन् । ऊधसेनङ्कितिनि

ऊरुप

हेशात् ऊधादेशः ॥

ऊधस्यम् । न । दुग्धे । ऊधसि भवम् ।
यत् ॥

ऊनः । वि । न्यूने । हीने । असम्पूर्णं ॥ ऊ
नयति । ऊनपरिहाने ॥ पचाद्यच् ॥

ऊम् । अ । रोषोक्तौ ॥ पृच्छायाम् ॥
ऊयते । ऊयी० मुक्प्रत्ययः ॥

ऊमम् । न । नगरे ॥ अवति । अव० ।
अविसिबीत्यादिनामन्कित् ॥

ऊररी । अ । अङ्गीकारे ॥ ततौ । वि-
स्तारे ॥ ऊयते । ऊयी० बाहुलका
त् ररीक् ॥

ऊरथ्यः । पुं । वैश्ये ॥ ब्रह्मण ऊरोर्जा-
तः । शरीरावयवाद्यत् । गुणावादे
शौ ॥ वि । ऊरुसमुद्भवे ॥

ऊरी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥
ऊयते । ऊयी० बाहुलकाद्रीक् ॥

ऊरीकृतः । वि । अङ्गीकृते ॥ तते ।
विस्तृते ॥ ऊरीकृततेष्व । क्तः ॥

ऊरुः । पुं । जानूपरिभागे । सक्थिनि ॥
ऊरुयते आच्छाद्यते । ऊरुं अ० ऊ
र्यातेर्मुलोपश्चेति कर्मणि कुः ॥

ऊरुजः । पुं । वैश्ये ॥ ऊरोर्जातः । ज
नी० । पञ्चम्या मजातावितिङः ॥

ऊरुपर्वा । पुं । न । जानुनि । अष्टीवति
। घांटू घुटना इति भाषा ॥ ऊरोः
पर्व ॥

उर्जस्व

उररी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरस्तम्भः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्य रूपम् । परकीया विवगुरुस्यातामति शय्यथै । धानाङ्गमर्दस्तैमित्यतद्वाक्यार्थश्चिज्वरैः ॥ संयुतौ पादसदनकुच्छोद्वरणमुत्तिभिः । तमूरस्तम्भमित्याहु राश्ववातमथापरे इति ॥

उरस्तम्भा । स्त्री । कदलीवृक्षे ॥

उर्क् । न । वले ॥ अन्ने ॥ उर्जस्तच्छीलादिषु भ्राजभासेति क्लिप् ॥ अम्बतशब्दाभिधेयोऽत्यन्तसारभूतः सूक्ष्मोन्नरस उर्गुच्यते इति मीमांसकाः ॥

उर्जः । पुं । कार्तिकमासे ॥ उक्ताहे ॥ वले ॥ प्राणने ॥ कार्तिकनाम्नि वर्षविशेषे ॥ न । जले । पानीये ॥ उर्जयति उक्ताहयति जिगीषून् । उर्ज्वरुप्राणनयोः । गयन्तात् पचाद्यच् ॥ असुनिसान्तोप्ययम् ॥

उर्जस्वलः । वि । वलाधिके । उर्जस्विनि ॥ अतिशयितः उर्जवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति उर्जमेव लच् । अदन्त उर्जशब्दादलचि सगपिनिपात्यः ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ रसभेदतदाभासतत्प्रकाशमानानिवन्धनेन रसवत् प्रापक उर्जस्वलाङ्कार इति सूत्रात् । तत्प्रकाशमा

उर्गना

नवन्धने समाहितालङ्कार इत्यर्थः ॥

उर्जस्वी । वि । वलाधिके । उर्जस्वले ॥ अतिशयित उर्जवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति विनिः । अदन्तात् विनिकृते सगपिनिपात्यः ॥ न । अलङ्कारविशेषे ॥ उर्जस्विहृढाङ्कारमिति तस्य लक्षणम् । साहङ्कारवस्त्वभिधानमित्यर्थः ॥

उर्जितः । वि । वलाद्यतिशययुक्ते । वलप्रकर्षशालिनि ॥ वलार्थादूर्जशब्दात्तारकादित्त्वादितच् ॥ वलार्थादूर्जे गत्यर्थकर्मकेत्यादिना कर्तरि क्तो वा ॥

उर्जितशसनः । पुं । नारायणे ॥ श्रुतिस्मृतिलक्षणमूर्जितं शसनमस्य । यथा । श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञेयस्ते उल्लङ्घ्यवर्त्तते । आज्ञाछेदी मम देष्टो मङ्गकोपि न वैष्णवः ॥ इति भगवद्वचनम् ॥

उर्जितिः । स्त्री । उत्कर्षे ॥

उर्गनाभः । पुं । मर्कटके । लूतायाम् । तन्तुसर्जने प्रसिद्धजीवे । मकडी इति भाषा ॥ उर्गव तन्तुर्नाभावस्य । अजितियोगविभागादच् । उयापो गिति ह्रस्वः ॥

उर्गनाभिः । पुं । लूतायाम् ॥ उर्गनाभावस्य ॥

ऊर्ध्वकः

ऊर्णा। स्त्री। मेघादिलोम्बि। ऊनइति
भाषा॥ भुवोरन्तरावर्त्ते॥ सतुभृदय
मध्येष्टशालतन्तुसूक्ष्माः शुभायतय
काः प्रशस्तावर्त्ता महापुरुषलक्षणम्
। चक्रवर्त्तीदीनां महायोगिनाञ्च
भवति॥ ऊर्णाति। ऊर्णुञ्। अ
न्येभ्योपीतिङः। ऊर्णातेर्ङ इतिङो
वा॥

ऊर्णायुः। पुं। चरमज्ञे। ऊर्णनाभे॥
मेघे॥ मेघलोमकम्बने। पट्टूदेव
खुलोर्ध्वपरुषी इतिभाषा॥ ऊर्णा
अभ्यास्ति। ऊर्णायायुस्। सिच्चात्
एदत्तम्। तेनयस्येतिलोमोऽन॥

ऊर्णरः। पुं। राजसे॥ शूरे॥ ऊर्णम
मृद्व्याति। दृ०। ऊर्णिदृणातेरल-
चौपूर्वपदान्यलोपश्च। अलचोःम्यरे
भेदः॥

ऊर्ध्वः। वि। उच्छिन्ने॥ तुङ्गे॥ उपरि
ष्टान्। उपर्यर्थे॥ दण्डवत् स्थिते॥
ऊर्ध्वशब्दो दीर्घादिनिर्विकारः सव-
कारश्चदृश्यते॥

ऊर्ध्वकः। पुं। मृदङ्गविशेषे। यदन्ध-
कृतिरुर्ध्वकः॥ शब्दार्थवत्तु। ऊर्ध्व
को गोपुच्छवत् सवितालोऽष्टाङ्गुले
मुखे। मृत्त्वोर्ध्ववाद्यते तेषां वाङ्मन-
जंमनना॥ इति॥ अपिच। हरीत
क्याकृतिस्त्वङ्गुस्तयालिङ्ग्योयवाकृ

ऊर्ध्वपुं

तिः। ऊर्ध्वकोदण्डतन्म्यः स्यान्मुरजा
भेदतोमताः॥ ऊर्ध्वःकायति। कै
शब्दे। सुपीतिकः॥

ऊर्ध्वकण्ठी। स्त्री। महाशतावर्याम्॥
ऊर्ध्वङ्गमः। पुं। ऊर्ध्वस्थे॥ इतिविका-
ण्डशेषः॥

ऊर्ध्वजानुः। वि। उपरिभागेस्थूलजा-
नुके। ऊर्ध्वधौ॥ ऊर्ध्वजानुनीयस्य॥
ऊर्ध्वमः। वि। ऊर्ध्वजानुनि॥
ऊर्ध्वचुः। वि। ऊर्ध्वजानुनि॥ ऊर्ध्व-
जानुनीयस्य। ऊर्ध्वविभाषेतिपक्षे
चुः॥

ऊर्ध्वदेवः। पुं। विष्णौ। हरौ॥

ऊर्ध्वपादः। पुं। शरयो॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रः। पुं। तिलकविशेषे॥ सतु
नाक्ष्णजनाटे पुण्ड्रेचुवत् चन्दना
दिनाकुलोर्ध्वरेखात्रयरूपः। यथा।
ऊर्ध्वपुण्ड्रेविपुण्ड्रस्यात् विपुण्ड्रेनेः
पुण्ड्रकमिति। ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्विजः कुर्या
कारिमृदङ्गाचन्दनैरित्यादिच वक्त-
वः। ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदाकुर्यात् विपुण्ड्रं
भस्मनासदा। तिलकं वै द्विजः कुर्या
चन्दनेनवदृच्छया॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्वि-
जः कुर्यात् सवियस्तु विपुण्ड्रकम्।
ऊर्ध्वचन्द्रस्तु वैश्यश्च त्र्यंशुद्वयोनि
जः॥ इतिब्रह्माण्डपुराणम्। अमु-
चिर्वाप्यनाचारोमनसापापमाचरे-

ऊर्ध्वम्

तु । शुचिरेव भवेन्नित्यमूर्ध्वपुण्ड्राङ्गि-
ताननः ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो लक्ष्मिप्रिय-
ते यत्र कुत्रचित् । स्वपाकापि विमान-
स्थो ममलोके महीयते । इति ॥
वैदिकातिरिक्ता एवास्याधिकारी ॥
यथोक्तं देवीभागवते श्रीनारायणेन ।
ऊर्ध्वपुण्ड्रं विशूलवत्तुल्यं चतुरस्र-
कम् । अर्धचन्द्रादिकं लिङ्गं वेदनिष्ठो-
न्धारयेत् ॥ जन्मनालव्यजातस्तु-
वेदपन्थानमाश्रितः । पुण्ड्रान्तरं भ्र-
मादापि ललाटे नैवधारयेत् ॥ स्या-
तिकान्त्यादिसिद्धयर्थं चापि विष्णवाग-
मादिषु । स्थितं पुण्ड्रान्तरं नैवधारये-
द् वैदिकोजन इत्यादि ॥ ऊर्ध्वश्चासौ
पुण्ड्रश्च ॥

ऊर्ध्वम् । अ । ऊर्ध्वशब्दार्थे ।

ऊर्ध्वमानम् । न । उन्माने ॥ पलादि-
शब्दवाच्येन पाषाणादिना तुलादावा-
रोपितेन येन सुवर्णादिर्गुरुत्त्वमुन्मी-
यते तदूर्ध्वारोपणादूर्ध्वमानमिति श-
ब्देन विवक्षितम् । यद्वृत्तादिति च य-
स्य भाषा ॥ ऊर्ध्वार्द्धम् ॥ ऊर्ध्ववस्थि-
तेन येन मीयते तत् । प्रथमश्च द्विती-
यश्च ऊर्ध्वमाने मतो ममेति महाभा-
ष्योक्तेः । प्रथमद्वितीये द्वयसज्ज-
प्रचौ ॥

ऊर्ध्वमुखम् । न । नक्षत्रविशेषेषु । य-

ऊर्ध्वः

था । आर्द्रापुष्याधनिष्ठा च शताख्या-
श्रवणा तथा । रोहिणी च्युत्तरा चैव-
नवैवोर्ध्वमुखाः स्मृताः इति ॥

ऊर्ध्वमूलः । पुं । संसारवृत्ते ॥ ऊर्ध्वमु-
त्कृष्टं कारणं कार्यप्रेक्षया परम-
व्याकृतं मूलमस्येति । अस्ति हि संसा-
रस्य मूलम् । नेदममूलं भविष्यती-
ति श्रुतेः ॥

ऊर्ध्वरेताः । पुं । महादेवे । सदाशिवे
॥ मुनिविशेषे । सनकादिषु ॥ भी-
षे ॥ सत्यासिनि ॥ ऊर्ध्वरेतो यस्य
सः । न पतति वीर्यं यस्येत्यर्थः ॥

ऊर्ध्वलिङ्गः । पुं । मन्त्रेण । देवदेवे ।
शिवे ॥

ऊर्ध्वलोकः । पुं । दिवि । स्वर्गे ॥

ऊर्ध्वस्थः । वि । उपरिस्थिते ॥ ऊर्ध्वेति
इति । टा० । सुपि स्थ इति कः ॥

ऊर्ध्वस्थितिः । स्त्री । उपरिस्थितौ ॥

ऊर्ध्वार्धम् ॥ सतु अश्वस्य पृष्ठस्थानम् ॥

ऊर्ध्वारितः । पुं । तरमुञ्जे ॥ कारवेले
॥ वि । ऊर्ध्वोपवेशिते ॥ ऊर्ध्वमश्वसि-
तः आसितो वा ॥

ऊर्ध्वः । पुं । स्त्री । वीच्याम् ॥ प्रकाशे ॥
वेगे ॥ भङ्गे । स्वल्पतरङ्गे ॥ वस्तुस-
ङ्कोचरेखायाम् ॥ वेदनायाम् ॥ पी-
डायाम् ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ बुभुक्षा-
दिषट्सु । बुभुक्षा च पिपासा च प्रा-

ऊर्ध्वसी

णस्यमनसः स्मृतौ । शोकमोहौश
रीरस्य जरामृत्युषडूर्मयइत्युक्तेः ॥
भृच्छति । ऋगतौ । अर्त्तेरुद्येति
मिः । अर्त्तेरुदादेशः ॥ अश्वगति-
विशेषे ॥ यथा । पङ्कीकृताना मश्या
नां नमनोन्नमनाकृतिः । अतिवेग-
समायुक्तांगतिरुर्मिरुदाहृतेतिवैज
यन्ती ॥

ऊर्ध्विका । स्त्री । अङ्गुलीये ॥ वस्त्रभ-
ङ्गे ॥ तरङ्गे ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ भृङ्ग-
नादे ॥ ऊर्मिरिव । इवेप्रतिकृतावि-
तिकन् । ऊर्मिं प्रकाशं कायति वा ।
कै० । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्ध्वमान् । वि । वक्त्रे । अराले । वाँ
काइतिभाषा ॥ तरङ्गिणि ॥ ऊर्मि
रस्यास्ति । मतुप् । यवादिः ॥
ऊर्ध्वमाली । पुं । समुद्रे । अकूपारे ॥
ऊर्ध्वीणांमालासाअस्तिअस्य । इनिः ॥
ऊर्ध्विला । स्त्री । सरिति ॥ लक्ष्मण-
भार्यायाम् ॥ काचमालायाम् ॥ ऊ
र्ध्विलाति । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्ध्वरा । स्त्री । उर्वरायाम्भूमौ ॥
ऊर्ध्वसी । स्त्री । नारायणोक्तंनिर्भिद्यस
भूता वरवर्णिनोतिहरिवंशप्रसिद्धा
यां स्वर्गवेश्यायाम् । उर्वश्याम् ॥ ऊ
रौउषितेति । वसनि० । ऊर्ध्वसी
दीर्घादिर्दन्त्यान्तापृषोदरादिषु व्य

ऊष्मा

त्पादिता ॥

ऊर्ध्वङ्गम् । न । गोमयच्छत्रिकायाम् ।
शिलीन्ध्रके ॥

ऊषः । पुं । चारमृदि ॥ प्रभाते ॥ प्रा
तःसन्ध्यायाम् ॥ रन्ध्रे ॥ चन्दनाद्रौ ॥
अवेविले ॥ ऊषति । ऊषरुजाया
म् । इगुपधेतिकः ॥

ऊषकम् । न । ऊषे । स्वार्थेकन् ॥

ऊषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
॥ शुण्ठ्याम् ॥ पुं । चित्रके ॥ ऊष
ति । ऊषणवाहुलकात्क्युन्ल्युङ्गा ॥

ऊषणा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चव्ये ॥
टाप् ॥

ऊषरः । पुं । चारभूमौ । ऊषवति ॥
यववीजमुसंनप्ररोहति तस्मिन्नि-
त्यर्थः ॥ ऊषोस्त्यस्मिन् । ऊषमुषी
तिरः ॥ रेणुकादिनवतीर्थेषु ॥ य
था । रेणुका सूकरः काशी काली
कालौ वटेश्वरौ । कालिञ्जरोमहा
कालऊषरानवमुक्तिदा इति वराह
पुराणम् ॥

ऊषरजम् । न । पांशवलवणे ॥ रोमक
नामायस्कान्तभेदे ॥ इतिराजनिर्घ
ण्टः ॥

ऊषवान् । वि । ऊषरे ॥ मतुप् ॥

ऊषा । स्त्री । वाणसुतायाम् ॥

ऊष्मा । पुं । निदाघे ॥ ऊष्माणः शषस

ऊहः

हाः । ऊष्मावायुस्तत्प्रधाना इत्यर्थः ।
एतच्चसोष्माण्डित्यस्य वायुनासहव
र्त्तन्तइत्यर्थ इति प्रातिपदिकभाष्ये-
स्पष्टम् ॥

ऊष्मा । स्त्री । ऊष्मणि ॥ टावन्तः । ऊ-
ष्मया सार्द्धमूष्मा पीतिद्विरूपः ॥
ऊहः । पुं । अध्याहारे । तर्के ॥ अपूर्वा
त्वेच्छणे इतिजैमिनिः ॥ आगमाऽ
विरोधिना न्यायेन आगमार्थपरी-
क्षणे ॥ परीक्षणञ्च संशय्य पूर्वपक्षनि-
राकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापनम् ।
तदिदं मननमाचक्षते आगमिनः
सा तृतीया सिद्धिः तारतारमुच्यते
। अन्येतुव्याचक्षते । विनोपदेशादि
नाप्राग्भवीयाभ्यासवशात् तत्त्वस्य
स्वयं मूहनंयत् सा सिद्धिरुहइति ।
विमर्शात्मकतर्क ॥ समूहे ॥ असम-

ऊहा

वेतार्थकपदस्यागपूर्वकसमवेतार्थ-
कपदसमभिव्याहारकरणे ॥ साका-
ङ्गवाक्यस्य पदान्तरेणाकाङ्क्षापू-
रणे ॥ आरोपे ॥ ऊहनम् । ऊहवि-
तर्क । भावे घञ् ॥

ऊहत्वम् । न । मानसत्त्वव्याप्ये जाति
विशेषे । तर्कयामीत्यनुभवसिद्धे ॥
अन्यथाश्रुतस्यशब्दस्य अन्यथा लि-
ङ्गवचनादिभेदेन विपरिणामनमू-
हस्तस्यभावे ॥

ऊहनम् । न । ऊहे ॥

ऊहनी । स्त्री । शोधन्याम् । सम्मार्ज-
न्याम् ॥

ऊहा । स्त्री । अध्याहृतौ ॥ ऊहनम् ।

ऊहः । गुरोश्चहलइत्यप्रत्ययः ।

टाप् ॥

ऋक्षग

ऋः

...

ऋ । अ । गर्हणे ॥ वाक्ये ॥ मन्त्रस्तोभ
वचने ॥ ऋकारे ॥ स्त्री । देवान्वा
याम् ॥ पुं । स्वर्गे ॥

ऋक्षम् । न । धने ॥ स्वर्गे ॥ ऋक्ष्यते-
ऋक्षशब्दे । बाहुलकात् थक् ॥

ऋक्षः । पुं । गिरिविशेषे ॥ तापीप
योष्णीनिर्विन्ध्याप्रमुखा ऋक्षसम्भ-
वाः ॥ भल्लूके ॥ शोणके । श्योनाक
प्रभेदे ॥ पुं । न । नक्षत्रे । भे ॥ मे
षादिराशौ ॥ वि । कृतवेधने ॥
अच्छे ॥ ऋषति । ऋषीगतौ । सुब्र
श्विकृष्यषिभ्यः किदिति ऋषे जीतौ
सः । षढोः कः सि ॥ यद्वा । ऋक्षणो-
ति । ऋक्षहिंसायाम् । अच् ॥

ऋक्षगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिक्याम्
। ऋषिजाङ्गल इति गौडभाषाप्रसि
द्धायाम् ॥ क्षीरविदार्याम् । महाश्वे
तायाम् ॥ वृद्धदारके छगलाव्याम् ।
वीरताड इति गौडभाषा ॥ ऋक्षान्
गन्धयति । गन्धअर्द्धने । मूलविभुजा
दिच्चात्कः ॥ यद्वा । ऋक्षोगन्धोऽ
स्याः । ऋक्षशब्दस्तङ्गन्धसदृशे गौणः ।
ऋक्षस्येव गन्धोऽस्याः । समासान्तस्या
नित्यत्वात् उपमानाच्चेति नेकारः ॥

ऋक्

ऋक्षगन्धिका । स्त्री । क्षीरविदार्याम् ।
श्वेतभृक्कृष्णण्डे ॥ ऋक्षगन्धार्थे ॥
ऋक्षगन्धैव स्वार्थे कन् ॥

ऋक्षगिरिः । पुं । ऋक्षाभिधे कुलाच
ले ॥

ऋक्षरः । पुं । ऋक्षविजि ॥ न । वारिधा
रायाम् ॥ ऋषति । ऋषीगतौ । त
नृषिभ्यां क्सरन् ॥ ऋक्षरः कण्टक-
इति वेदभाष्यम् ॥

ऋक्षराजः । पुं । जाम्बवति ॥ चन्द्रे ॥
ऋक्षाणां राजा । टच् ॥

ऋक्षधान् । पुं । नर्मदातीरस्थे पर्वतवि
शेषे ॥ ऋक्षाः सन्त्यस्मिन् । मतुप् ॥

ऋक्षविद्युम्बी । पुं । नक्षत्रसूचके ॥

ऋक्षहरीश्वरः । पुं । सुग्रीवे ॥

ऋक्षेशः । पुं । चन्द्रमसि । सोमे ॥

ऋक्षोदः । पुं । पर्वतविशेषे ॥

ऋक्षेदः । पुं । देवदैवत्ये ऋक्षगणस
मुदाये । ऋचि ॥

ऋक्षेदाधिपतिः । पुं । गुरौ । वृहस्पतौ ॥
यथा । ऋक्षेदाधिपतिर्जीवः सामवे
दाधिपः कुजः । यजुर्वेदाधिपः शुक्रः
शशिजेऽथर्ववेदराट् । इति ॥

ऋक् । स्त्री । नियताक्षरपादयुते देव
दैवत्ये एकविंतिशाखात्मके वेदभा
गे । समानाक्षरपादवन्धसमन्विते-
मन्त्रविशेषे ॥ तस्य लक्षणम् । यत्रा

कजुः

यवशेन पादव्यवस्थितिः । अस्यार्थः । यत्रार्थवशेन एकान्वयित्वेनानुष्टुवादिपादस्थितिः । इति जैमिनिः ॥-
कच्यन्तेस्तूयन्ते देवा अनया । कचस्तु
तौ । क्विप् ॥

कच्यीषम् । न । पिष्टपचनपाचे ॥ कच
ति । कचशब्दे । बाहुलकात् की
षम् ॥

कच्छरा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ कच्छति ।
कच्छगतीन्द्रियमलयमूर्तिभाषेषु ।
कच्छेररः ॥

कृजिमा । पुं । आर्जवे ॥ कजोर्भावः ।
इमनिच् ॥

कृजीकः । षि । दुष्टे ॥ तपोधने ॥ अ
र्जते । कजगतिस्थानार्जमोपाजनेषु
। कजेश्वेति ईकन् ॥ यद्वा । कजेः
कीकन् । कजीक इन्द्रो धूमश्चेति
कौमदी ॥

कृजीषम् । न । कटाहिकातन्त्रिकादौ
पिष्टभर्जनपाचे । पिष्टपचने ॥ धने ॥
उद्धृतरसे सोमलतायाः शेषे । एत
श्चमन्त्रभाष्ये स्पष्टम् ॥ नरकविशेषे ॥
अवपिष्टपचन प्रक्षेपः ॥ अर्ज्यते । अ
र्जर्जने । अर्जे कर्जचेति ईषन् ॥
कजुः । षि । अवके । अजिह्वे । प्रगुणे
। प्राञ्जले । सीधा इति भाषा ॥ कज
वेहिब्राह्मणा नेतरे स्वभावतः ॥ अ

कजुष

र्जति । अर्जर्जने । अर्जिदृशीति
साधुः । अर्जयति गुणान् वा ॥

कृजुकायः । पुं । कश्यपमुनौ ॥ त्रि । अ
वक्रशरीरे ॥ कजुः कायोऽस्य ॥

कज्जः । त्रि । गतिमति । कज्जाश्च इति
मन्त्रे कज्जा गतिमन्तोऽश्वस्येति वे
दभाष्यात् ॥ नायके ॥ अर्जयते अ
र्जयति वा । कज्जगत्यादिषु । कज्जे
न्नेति रन् । निपातनाहुणाभावः ॥

कज्जसानः । पुं । मेघे ॥ कज्जते । क-
जिभर्जने । कज्जिवृधीति असानच्
कित् । वेदभाष्ये तु यौगिकार्थ एव
पुरस्कृतः ॥

कणम् । न । अयमर्गेनोत्तमर्गात् पुन
र्देयतयास्त्रीकृत्यगृहीते धने । पर्यु
दश्चने । उद्वारे । उधार इति भाषा ॥
जले ॥ दुर्गे ॥ दुर्गभूमौ ॥ अर्जते स्म ।
कगतौ । क्त । कणमाधमर्गे इति
गात्वम् ॥

कृणवयम् । न । त्रिविधे कृणविशेषे ॥ य
था । देवानाञ्च पितॄणाञ्च कृषीणा
ञ्च तथानरः । कृणवान् जायते धस्मा
त् तन्मोक्षे प्रयतेत्सदा ॥ तत्परिशो
धनन्तु । देवाना मन्त्रणो जन्तु र्यज्ञै-
र्भवति मानवः । अल्पवित्तश्च पूजाभि
रुपवासव्रतैस्तथा ॥ आद्वेन प्रजया चै
व पितृणामन्त्रणो भवेत् । कृषीणा

ऋणादा

ब्रह्मचर्येण श्रुतेन तपसा तथा ॥ इ
तिविष्णुधर्मात्तरम् ॥

ऋणमत्कुणः । पुं । प्रतिभुवि । लग्न
ऋणमार्गणः । पुं । के । जामिन
जमान इतिचभाषा ॥

ऋणमुक्तिः । स्त्री । विगणने । ऋणप
रिशोधने ॥ ऋणस्य ऋणादामुक्तिः ॥

ऋणमोक्षः । पुं । ऋणमुक्तौ ॥

ऋणहर्त्ता । पुं । भौमे ॥ ऋणस्यहर्त्ता ॥

ऋणादानम् । न । उत्तमर्णेनाधमर्णा
त्सत्ताभधनग्रहणे । व्यवहारविशेषे
॥ तत्सत्तविधम् । यथा । ईदृशमृ
णंदेयम् १ । ईदृशमदेयम् २ । अ
नेनाधिकारिणादेयम् ३ । अस्मिन्
समये देयम् ४ । अनेनप्रकारेणदेय
म् ५ । इत्यधमर्णेपञ्चविधम् । उत्त
मर्णेतु दानविधिः ६ । आदानविधि
श्च ७ । इतिद्विविधम् । तथाच नार

दः ऋणंदेयमदेयञ्चयेनयत्र यथा
भवेत् । दानग्रहणधर्माश्च ऋणादा
नमितिसमृतम् ॥ अदेयमितियदुक्तं
तदाहकात्यायनः । नस्त्रीभ्योदास
वालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुद्धृतम् ।
दातानलभतेतत्तुतेभ्योदत्तन्तु त
दसु ॥ तत्रविशेषमाह वृहस्पतिः । प
रिपूर्णगृहीत्वा धिं वन्धंवा साधुलग्न
कम् । लेखारूढं साक्षिमद्वा ऋणंद

ऋतप

द्या दुनीसदा ॥ इतिविवादार्यवसे
तुः ॥

ऋणान्तकः । पुं । कुजे । मङ्गलग्नहे ॥

ऋणापनोदनम् । न । ऋणापनयने ॥

ऋणिकः । वि । अधमर्णे ॥

ऋणी । वि । ऋणवति । अधमर्णे । ऋ
णग्रस्ते ॥

ऋणोद्ग्राहणम् । न । अधमर्णगृहीतर्ण
ग्रहणे ॥

ऋतम् । न । ब्राह्मणस्योत्तमवृत्तौ । उ
च्छ्रितिले ॥ ऋतमुच्छ्रितिलं ज्ञेयमिच्छु
तेः ॥ जले ॥ सत्ये ॥ मोक्षे ॥ कर्म
फले ॥ स्रष्टायांवाचि ॥ यथाशास्त्रे
यथाकर्त्तव्ये बुद्धौ सुपरिनिश्चितेर्थे ॥
अवितथस्वभावे परमार्थभूतवस्तुनि
॥ मानससत्ये ॥ वि । दीप्ते ॥ पूजि
ते ॥ अर्थतेस्म ऋच्छतिवा । ऋगतौ
। निष्ठेति गत्वर्थेतिवाऽर्तेः क्तः ॥

ऋतजित् । पुं । यत्तविशेषे ॥

ऋतधामा । पुं । विष्णौ ॥ ऋतंसत्यं धा
म अस्य ॥

ऋतपः । पुं । संसारिणिजीवे ॥ ऋतंक
र्मफलंपिबति । पा० । कः ॥

ऋतपर्णः । पुं । राजर्षिविशेषे ॥ यथा ।
कर्कोटकस्थनागस्य दमयन्त्यानलस्य
च । ऋतपर्णस्य राजर्षेः कीर्त्तनं क
लिनाशन मितिमहाभारतम् ॥

ऋतुः

ऋतम् । अ । सत्यमिच्छर्थे ॥

ऋतम्भरा । स्त्री । प्रज्ञाविशेषे ॥ ऋतं
सत्यमेव विभर्त्ति न तत्र विपर्यासग-
न्धोप्यस्तीति यौगिकेवेयं समाख्या ॥
प्रक्षदीपस्य नदीविशेषे ॥

ऋतथ्यम् । त्रि । ऋतुदेवताके हविरा-
दौ ॥ ऋतुर्देवताऽस्य । वाय्वृतुपिचु-
षसोयत् । गुणावादेशौ ॥

ऋतिः । स्त्री । कल्या ॥ वर्त्मनि ॥ जु-
गुप्सायाम् ॥ स्पर्द्यायाम् ॥ गतौ ॥
अशुभे ॥ ऋगतौ । क्तिन् ॥

ऋतीया । स्त्री । अर्त्तने । जुगुप्सायाम्
॥ ऋतिःसौत्रः । ईयङ्पक्षे । अप्रत्य-
यादिभ्यः । टाप् ॥

ऋतुः । पुं । कालविशेषे ॥ सतु शिशिरा-
दिभेदात् षड्विधः । यथा । मासद्वया-
त्मकः कालऋतुः प्रोक्तो विचक्षणैरिति
। मलमासे तु मासद्वयात्मक एकोमा-
सः तेन मासद्वयात्मकत्वं विकृतम्
। षष्ठ्या तु दिवसैर्मासः कथितो वाद-
रायणैरित्युक्तेः ॥ शिशिरः पुष्पसम-
यो ग्रीष्मो वर्षाशरद्धिमः । माघादि-
मासयुग्मैस्तु ऋतवः षट्क्रमादितः ॥
उत्तरायणमाद्यैस्तैस्त्रिभिः स्याद्दक्षि-
णायनमिति ॥ ऋतूनां व्यत्यये जाते
यदुक्तं तच्च लिख्यते । यथा । शीतो
ष्णताविपर्यासो ऋतूनां रिपुजंभयम्

ऋतुः

। पुष्पफले च विकृते रात्रौ मध्यं तथा
दिशेदिति ॥ सत्रिविधोपि । कार्त्तिक-
काग्रहायणपौषमाघाः शीतः १ ।
फाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाः ग्रीष्मः २ ।
आषाढश्रावणभाद्राश्विनाः वर्षाः ३ ॥
द्विविधोपि । कार्त्तिकादिषण्मासाः
शीतः । १ । वैशाखादिषण्मासाः
ग्रीष्मः । २ । इति स्मृतिः ॥ स्त्रीपुष्पे-
आर्त्तवे । रजसि । शोणितदर्शने-
पलक्षिते गर्भधारणयोग्ये स्त्रीणाम-
वस्थाविशेषे ॥ ऋतुः स्वाभाविकः स्त्री-
णां रात्रयः षोडशस्मृताः । ऋतुर्भिरि-
तरैः सार्द्धं महेभिः सद्भिर्गर्हितैः ॥
दीप्तौ ॥ रुवीरे ॥ मासे ॥ इयर्त्ति-
गच्छति असाधारणं लिङ्गम् । ऋग-
तौ । अर्त्तेश्चतुरितितुः । चात्कि-
त्त्वम् । ऋच्छति वा ॥

ऋतुप्राप्तः । त्रि । फलितरौ । फले ग्रहे ।
। अवन्ध्यदृष्टादौ ॥ ऋतुः प्राप्ताने-
न ॥

ऋतुमती । स्त्री । रजस्वलायाम् । उद-
क्यायाम् ॥ ऋतुरस्यस्याः । मतुप् ।
ङीप् ॥

ऋतुराजः । पुं । वसन्ते ॥ ऋतूनां राजा
। राजाहः सखिभ्यष्टच ॥

ऋतुवृत्तिः । पुं । वर्षे । संवत्सरे ॥ ऋ-
तुषुवृत्तिरस्य ॥

ऋत्विक्

ऋतुसन्धिः । पुं । ऋतुद्वयसन्धिकाले । ऋत्त्वोरन्त्यादिसप्ताहयोः ॥ आहवा-
ववाग्भटः । ऋत्त्वोरन्त्यादिसप्ताहा-
दुत्तुसन्धिरिति स्मृतः । तत्रपूर्वा-
विधिस्त्याज्यः सेवनीयः परोविधिरि-
ति ॥

ऋतुस्नानम् । न । रजस्वलायाश्चतुर्थी-
हकर्त्तव्येस्नाने ॥ तत्स्नानानन्तरं भर्तु-
र्मुखं द्रष्टव्यम् । नान्यस्य । भर्तुसन्नि-
धाने भर्तारं मनसि ध्यात्वा सूर्यं वि-
लोकयेदितिकाशीं गण्डम् ॥

ऋते । अ । वर्जने । विना ॥ ऋतीयते ।
ऋतिः सौचोधातुः । ततः के प्रत्य-
यः ॥

ऋत्विक् । पुं । पुरोहिते । याजके ॥
ऋतैयजति ऋतुं यजति ऋतुप्रयुक्तो
वायजति । रूढिरेषा यथाकथञ्चिद्बु-
त्पाद्या । यजदेवपूजादौ । ऋत्विगा-
दिना किञ्चिन्तो निपातितः ॥ अग्न्या-
धेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान् म-
खान् । यः करोति वृत्तो यस्य स तस्य
त्विगिहोच्यते इति मनुः ॥ ते च यज्ञे
षोडश भवन्ति । तेषां नामानि य-
था । अध्वर्युः १ । प्रस्थाता २ । नेष्टा
३ । उन्नेता ४ । ब्रह्मा ५ । ब्राह्मणा-
च्छंसी ६ । अग्नीध्रः ७ । पोता ८ ।
उक्ताता ९ । प्रस्तोता १० । प्रतिह-

ऋनामा

र्त्ता ११ । अस्तु ब्राह्मणः १२ । हे-
ता १३ । मैत्रावरुणः १४ । अच्छा-
वाकः १५ । ग्रावस्तुत् १६ । इति ॥
ऋद्धम् । न । आवसिते धान्ये । सम्पन्न-
धान्ये ॥ परिपक्वमर्द्धितधान्ये ॥ सिद्धा-
न्ते ॥ वि । सुसमृद्धे ॥ ऋध्यति स्म ।
ऋधुवृद्धौ । क्तः ॥

ऋद्धिः । स्त्री । समृद्धौ ॥ देवताविशेषे ।
पार्वत्याम् ॥ अष्टवर्गान्तर्गतौ षड्वि-
शेषे । लक्ष्म्याम् । सिद्धौ ॥ अस्याः स्व-
रूपम् । यथा । ऋद्धिर्दृष्टिश्च कन्दौ द्वौ
भवतः कोषयामले । श्वेतलोमा-
न्वितः कन्दोलताजालः सरन्ध्रकः ॥
स एव ऋद्धिर्दृष्टिश्च भेदमप्येतयोर्बु-
बे । तूलग्रन्थिसमा ऋद्धिर्वाभावर्त्तफला-
चसा ॥ वृद्धिस्तु दक्षिणावर्त्तफलाप्रो-
क्ता महर्षिभिः ॥ ऋद्धिर्वल्यात्रिदोष-
घ्नी शुक्लामधुरागुरुः । प्राणैश्वर्यक-
री मूर्च्छारक्तपित्तविनाशिनी ॥ औ-
षधकरणे ऋद्धिवृद्धौः स्थाने वारा-
हीकन्दो वला वा देया ॥ ऋद्धोति ।
ऋधुवृद्धौ । क्तिच् । यद्वा करणे क्ति-
न् ॥

ऋधक् । अ । सत्ये ॥ वियोगे ॥ शीघ्रे ॥
सामीप्ये ॥ लाघवे ॥

ऋनामा । स्त्री । अदितौ । देवमात-
रि ॥ ऋनाम अस्याः । डावुभाभ्याम्

कृष्णः

न्यतरस्यामितिडाप ॥

ऋभुः । पुं । देवे । सुरे ॥ ऋशब्दवाच्यः
 स्वर्गः अदितिर्वा । स्वरादित्वादय
 यम् । तत्र ततो वा भवति इति ऋ
 पूर्वाङ्गवतेर्मितद्वादिभ्य उपसंख्यान
 मितिङुः । उपपदसमासः । क्विपि
 ऋभूरपि ॥ ब्रह्मणः पुत्रे परमहंसप
 रित्राजके ॥

ऋभुक्षः । पुं । वज्रे ॥ स्वर्गे ॥ ऋभुवे-
 देवाः क्षियन्त्यस्मिन् । क्षिनिवासग-
 त्योः । अन्येभ्योपीतिङः ॥ इन्द्रे ॥

ऋभुक्षाः । पुं । इन्द्रे । पाकशासने ॥
 ऋभुवो देवाः क्षियन्ति निवसन्त्यत्र ।
 चेर्दः । ऋभुक्षः स्वर्गः । सोऽस्यास्ती
 ति इनिः । ऋभुक्षाः पथिवत् ॥ य
 दा । ऋच्छति इयर्त्तीति वा । अर्त्त
 भुक्षिनक प्रत्ययः ॥

ऋषः । पुं । मृगविशेषे ॥ ऋच्छति इय
र्त्तिवा । ऋगतौ । बाहुलकात्प
क ॥

ऋषभः । पुं । लषे ॥ कर्णरन्ध्रे ॥ कुम्भीर
 पुच्छे ॥ उत्तरस्थः श्रेष्ठे ॥ अद्रिवि-
 श्रेष्ठे ॥ भगवद्वतारविशेषे । आदि
 जिने ॥ अयश्चसत्त्ययुगे अग्नीध्रसु
 तस्यनाभेः पुत्रः । अस्यपुत्रोजडभर
 तः ॥ आह्वसः । इदंशरीरं मम
 दुर्विभायं तत्त्वहिमे हृदयं यत्रधर्मः

आषम

। पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतेहि
साम्प्रभं प्राहुरार्यावति ॥ तन्वी
समुत्थिते कण्ठोत्थिते च सप्तस्वरान्त
र्गते द्वितीयस्वरे ॥ उच्यते ।
नाभिमूलाददावर्ण उत्थितः कुरुते
ध्वनिम् । एषमस्येव निर्यातिहेल
या ऋषभः स्मृत इति सङ्गीतदामोद
रः ॥ ऋषति वलीवर्द्धकृतस्वरसादृ
श्यं गच्छति । ऋषी गतौ । ऋषिदृ
पिम्यां किदित्यभच् । गाबानर्दन्ति
चर्षभम् ॥ ऊष्टवर्गान्तर्गतौ षधिवि
शेषे । शृङ्ग्याम् । विषाग्याम् । क
कुङ्गत्याम् ॥ पश्य गुणान् जीवके
॥ कोलपच्छे ॥

मृषभगजविलसितम् । न । अष्टिसंज्ञ
कपोडशाक्षरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा ।
भ्रविनगैः ऽ। ऽ। ऽ। ऽ। ऽ। ऽ। ऽ। स्वराङ्गुलू
भगजविलसितम् । यथा । ये हारि
रुच्चखान खरतरनखशिखरैर्द्वर्जय
दैत्यभिंहमुपिकटहृदयतटम् । कि
न्विहचित्रमेत दखिलमपहतवतः
वंसनिदेशदृष्य मृषभगजविल सि
तमिति ॥

ऋषभतरः । वि । मन्दगत्तौ भारस्यवो
 ढरि ॥ तनुर्द्धषभः । वत्तोच्चाश्वर्ष
 भेय्यश्वतनुत्त्वइतिष्टरच् । डीषि ।
 ऋषभतरी ॥

ऋषिकः

ऋषभध्वजः । पुं । चन्द्रमौलौ । स
दाशिवे ॥ ऋषभोष्टो ध्वजश्चक्र
मस्यध्वजे अस्यवा ॥ प्रथमजिने
न्द्रे ॥

ऋषभी । स्त्री । नराकारयोषिति ॥ शू
कशिंथ्याम् ॥ शिरालायाम् ॥ विध-
वायाम् ॥

ऋषिः । पुं । वेदे ॥ दीधितौ । किरणे
॥ मन्त्रद्रष्टरि । शास्त्रकृदाचार्ये । स
त्यवाचि । भृगुवशिष्टादिमुनौ । गो
त्रप्रवर्तके कश्यपभरद्वाजशाण्ड-
ल्यादौ ॥ सप्त ब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षि
परमर्षयः । काण्डर्षिश्चतुर्षिश्चरा
जर्षिश्चक्रमावरा इतिरत्नकोषः ॥ त
त्र ब्रह्मर्षयो वशिष्टाद्याः १ । देवर्षयः
कणादयः २ । व्यासाद्याः महर्षयः ३ ।
भेलाद्याः परमर्षयः ४ । जैमिन्याद्याः
काण्डर्षयः ५ । सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः
६ । ऋतपर्णादयो राजर्षयः ७ । ए
तेपुराणप्रसिद्धाः । इति त्रिकाण्डशे
षः ॥ सूक्ष्मवस्तुविवेचनसमर्थे । स
न्यासिनि ॥ मन्त्रे ॥ ज्ञानिनि । त
त्त्वज्ञाननिष्ठे ॥ ब्रह्मपुत्रे । अवगतप
रमार्थे ॥ ऋषति जानाति पश्यति
सर्वान्मन्त्रान् । ऋषीगतौ । इगुपधा
त्किदितोन् ॥

ऋषिकः । पुं । ऋषीके ॥

ऋष्यग

ऋषिकुल्या । स्त्री । नदीमात्रे ॥ शुक्ति
मतपादोद्गवायां नद्याम् ॥ ऋषिकु
लहितायाम् ॥ ऋषीणांकुल्या ॥

ऋषिजाङ्गलम् । न । ऋषिजाङ्गलिक्या
म् ॥

ऋषिजाङ्गलिकी । स्त्री । ऋक्षगन्ध्याया-
म् । ऋषिजाङ्गलवृक्षे ॥

ऋषिपुत्रः । पुं । आचार्यविशेषे ॥

ऋषिप्रोक्ता । स्त्री । माघपण्याम् ॥

ऋषियज्ञः । पुं । ब्रह्मयज्ञे । स्वाध्याये ॥

ऋषिसर्गः । पुं । सर्गविशेषे ॥

ऋषीकः । पुं । काव्याद्यृषिपुत्रे ॥

ऋष्टिः । पुं । असौ । खड्गे ॥ उभयतो धा
रेखड्गे ॥ ऋषति । ऋषीगतौ ।
क्तिच् ॥

ऋष्यः । पुं । मृगविशेष ॥ ऋष्योनीला
ण्डको लोके सरोभइतिकीर्तितः
॥ ऋषति । ऋषीणां अघ्न्यादिच्चात्-
साधुः ॥

ऋष्यकेतनः । पुं । अनिरुद्धे ॥

ऋष्यकेतुः । पुं । अनिरुद्धे । कामदेवपु
त्रे ॥ कामदेवे ॥ ऋष्योमृगः केतुर-
स्य ॥

ऋष्यगता । स्त्री । ऋष्यप्रोक्तायाम् । श
तमूल्याम् ॥

ऋष्यगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिक्याम्
॥ वृद्धदारके ॥

लृ

ऋष्यप्रोक्ता । स्त्री । यतावर्याम् ॥ अति
बलायाम् ॥ शूकशिंभ्याम् ॥ ऋष्यै
र्गैः प्रोक्ता । ऋषिभिर्प्रोक्तावा ॥

ऋष्यमूकः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ ऋष्यमूक
स्तुपम्पायाः पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ॥
सुदुःखारोहणो नाम शिशुनागाभि
रक्षितः ॥ अश्ववालिभयात्सुग्रीवा
दयः पञ्च वानराः स्थिता आसन्नि
तिरामायणम् ॥

ऋष्यशृङ्गः । पुं । विभाण्डकसुते मु-
निविशेषे ॥ अस्त्रभार्या लोमपादरा
जकन्या शान्ता । इतिरामायणम् ॥

एकः

॥ भुवि ॥ कुम्भे । पर्वते ॥ मन्त्रसोभ
वचने ॥ लृकारे ॥

लृः

.....

लृ । अ । देवनार्याम् ॥ नार्यात्मनि ॥
मातरि ॥ पुं । महादेवे ॥ लृकारे ॥
स्त्री । दैत्यभार्यायाम् ॥ दनुजमा
तरि ॥ कामधेनुमातरि ॥ इत्येका
क्षरकोषः ॥

कृः

कृ । अ । वाक्धारणे ॥ रक्षायाम् ॥
कृ । न । वक्षसि ॥ पुं । भैरवे ॥ दनुजे
॥ कृकारे ॥ स्त्री । देवान्नायाम् ॥ द
नौ ॥ स्मृतौ ॥ गतौ ॥

लृः

—+—

लृ । अ । देवतात्मायाम् ॥ देवमातरि

एः

ॐॐॐॐॐॐ

ए । अ । स्मृतौ ॥ अस्त्रयायाम् ॥ अनु
कम्पायाम् ॥ आमन्त्रणे ॥ स्मृतौ । आ
ह्वाने ॥

एः । पुं । विष्णौ ॥ एकारे ॥

एकः । त्रि । प्रथमसङ्ख्यायाम् ॥ सङ्
ख्येये । यथैकोविप्रः । नतुविप्रस्यैका
॥ एकाकिनि । केवले ॥ एकादाकि
निच् आसहाये । चात्पक्षेलुक् ॥
श्रेष्ठे ॥ इतरस्मिन् ॥ सत्ये । अद्रि-
तीये । सजातीयविजातीयादिभे
दशून्ये । गुणगुणिभावशून्ये । अनु

एकच

पमे ॥ एकोन्यार्थे प्रधानेच द्विती-
येकेवले तथा । साधारणे समानेऽ-
लोसङ्ख्यायाञ्च प्रयुज्यते ॥ एति ।
इण्गता । इण्भीकापाश्ल्यतिम-
र्चिभ्यःकन्नितिकन् ।

एककः । चि । असहाये । एकाकिनि ।

एकला इतिभाषा ॥ एकादाकिनि-

श्चासहाय इत्यञ्चकारात्पक्षेकन् ॥

एककार्यः । पुं । परस्परस्मारके अन्ते

वासिप्रभृतिगणे ॥ एककार्यमस्य ॥

एककार्यत्त्वम् । न । सङ्गतिविशेषे । ए

ककार्यकारित्वे ॥

एककालः । चि । अभिन्नसमये ॥ एकः

कालोयस्य ।

एककालिकः । चि । समानकालभवे ॥

एककालेभवः । कालादुञ्च ॥

एककालीनः । चि । एककालिके ॥

एककुण्डलः । पुं । वलरामे ॥ कुबेरे ॥

एककुण्डलमस्य ॥

एकगम्यः । चि । निर्विकल्पकज्ञानप्रप्ये ॥

एकगुरुः । पुं । सतीर्थे ॥ सतीर्थस्त्वेक

गुरुवः ॥ एकोगुरुर्येषांते परस्परमे

कगुरवोभवन्ति ॥

एकचक्रम् । न । शुभपुण्याम् । हरिग

हे ॥ पुं । असुरविशेषे ॥

एकचक्रा । स्त्री । पुरीविशेषे ॥

एकचरः । पुं । हिंस्रपशुविशेषे । गण्ड-

एकत

के ॥ चि । एकाकिचारिणि । सर्पा-

दौ ॥ व्याघ्रादौ ॥ एकस्यसौ चर-

श्च । एक एवचरतिवा । चर०।पचा

श्च ॥ एकचर्या । स्त्री । असहायग

मने ॥

एकचारी । पुं । बुद्धसहचारिणि ॥

एकके ॥

एकचित्तः । चि । अनन्यमनसि ॥ एक

म् अनन्यविषयचित्तंयस्यस्यः ॥

एकजटा । स्त्री । उग्रतारायाम् ॥

एकजन्मा । पुं । मण्डलेशे । भयापहे ॥

शूद्रे ॥ एकं जन्मास्य ॥

एकजातिः । पुं । शूद्रे ॥ यथा । बाह्य

गः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयोवर्णाद्विजात

यः । ततुर्थ एकजातिस्तुशूद्रो ना-

स्तिस्तुश्चमइतिस्मृतिः ॥ एका जाति

र्जन्मा यस्य ॥

एकजातः । चि । तुल्यजातीये ॥ ए

कः प्रकारः । प्रकारवचनेजातीयर् ॥

एकजीवयादी । चि । एकश्चैतन्यमेक

यैवाविद्ययावद्दंसंसरति तदेव कदा

चिन्त्यते नास्मादादीनां वन्धमे-

क्षोक्तः इत्येवंवदनशीले ॥ अयञ्च

वादःश्रुतिर्वाचस्पृतत्त्वान्मुमुक्षुभिर

नुपादेयः ॥

एकतमः । चि । बहूनांमध्ये एकस्मिन्

॥ एकाद्यप्राचामिति उतमच् । क

एकद

तमो भवतां साधुः ॥

एकतरः । वि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥

एकाच्चप्राचामिति उत्तरश्च । कतरो
भवतोर्देवदत्तः ॥

एकतः । अ । एकस्मात् ॥ तसिन् ॥

एकता । स्त्री । एकत्वे ॥ एकस्य भावः
। तस्य ॥

एकतानः । चि । अनन्यवृत्तौ । एकवि
षयासक्तचित्ते । तद्वत्ते ॥ एकं तानय
ति । तनुश्रुतौपकरणयोः । कर्मण्य
ण् । एक स्नानो विस्तारो स्येति वा ॥

एकतानकः । पुं । एकाग्रे । अनन्यवृद्
ये ॥ स्वार्थे कः ॥

एकतालः । पुं । समन्वितलये । मृत्पथ
गीतवाद्यानां यन्त्रसाम्यं तच्चेति याव
त् । विच्छेदरहिते ॥ एकः समस्त
लोमानमस्येति ॥

एकत्र । अ । एकस्मिन् ॥ त्रल् ॥

एकत्वम् । न । एकतायाम् । अभेदे
भेदव्यावर्तके ॥ सायुज्यमुक्तौ ॥ ए
कस्य भावः । तस्य भावस्त्वतला वि
तिस्त्वः ॥ एकवचने ॥ यथा । एक
त्वं न प्रयुञ्जीत गुरावात्मनि चेश्वरे च
ति ॥

एकदंष्ट्रः । पुं । गणेशे । विघ्नराजे ॥ ए

कदंष्ट्रा अस्य ॥

एकदण्डी । पुं । विदिततत्त्वे सञ्ज्ञासि

एकधु

नि ॥ यथा । यदातुविदितं तत्त्वं प

रम्भसमातनम् । तदैकदण्डं सङ्गृ

ह्य मोपवीतां शिखां त्यजेत् ॥ मौनं

योगासनं योगस्तितिसौकान्तशील

ता । निस्पृहत्वं समस्तश्च सप्तैतान्ये

कदण्डिन इति ॥ एकदण्डमस्यास्ति

। इति ॥

एकदन्तः । पुं । विनायके । गणेशे ॥

एकोदन्तोऽस्य स्कन्धेनोत्पाटितदन्त
त्वात् ॥

एकदा । अ । युगपत् ॥ एकस्मिन् का
ले । सर्वकान्यकिंयत्तदः काले दा ॥

एकदृक् । पुं । काके ॥ शम्भौ । महा
देवे ॥ चि । काणे ॥ एकादृक् यस्य ॥

एकदेशः । पुं । अवयवे । प्रतीके ॥ ए
कश्चासौ देशश्च ॥

एकदेशी । पुं । अवयविनि ॥ एकदेश

शब्दोऽवयवेऽदृष्टः । सोऽस्यास्ति । अ

तद्वनिः । यदपीह एकगोपूवदिति

ठञ् प्राप्तस्तथापि पूर्वापरधरोत्तर

मेकदेशिनेति निर्देशादिनिः ॥

एकदेहः । पुं । चन्द्रजे । वृधग्रहे ॥

एकधा । अ । एव प्रकारे ॥ प्रकारे धा ॥

एकधुरः । चि । एकधुरीणे । एकभार-

वाचके गवादैः ॥ एकाश्चासौ धूश्च ।

सृक् पूरित्यः समासान्तः । परवलि

ज्ञातस्त्रीत्वम् । टाप् । एकधुरां वच्

एकप

ति । एकधुरास्तुक्चेतिखस्यस्तुक् ॥
 एकधुरावहः । वि । एकधुरे । एकभा
 रिके ॥ वहति इतिवहः । अच् । ए
 कधुरायावहः ॥
 एकधुरीणः । वि । एकधुरे ॥ एकाधूः ।
 पूर्वकालौकेतिसमासः । ष्टक्पूर्वित्यः
 । एकधुरां वहति । एकधुरास्तुक्चेति
 चकारेण खस्यानुकर्षणसामर्थ्यात्
 पक्षे अवगमम् ॥
 एकनटः । पुं । कथके । मुख्यनटे । ना
 टकवर्णनकर्त्तरि ॥
 एकपक्षः । वि । अनन्यगे ॥ सहाये ॥
 एकः पक्षोयस्य ॥
 एकपत्नी । स्त्री । सपत्न्याम् ॥ साध्व्या
 म् ॥ एकः पतिर्यस्या इतिविग्रहे नि-
 त्यसपत्न्यादिविति एकपतिशब्दस्य
 नकारान्तादेशे ऋन्नेभ्य इतिङीप् ॥
 एकपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥
 एकपदम् । न । तत्काले ॥ पुं । शृङ्गा
 र्वन्धविशेषे । तल्लक्षणम् । पादमे
 कं हृदिस्थाप्यद्वितीयं स्तब्धसंस्थित
 म् । स्तनौधृत्चारमेत् कामीवन्धस्वे
 कपदः स्मृतइति ॥
 एकपदी । स्त्री । पथि ॥ एकः पादोऽस्या
 म् । कुम्भपदीषुचेतिनिपातः ॥ यद्वा
 । सङ्ख्यासुपूर्वस्येति पादस्यान्तलो-
 पः । पादान्यतरस्यामितिङीप् । स्वा

एकरू

ङ्गाश्चेतिङीष्वा । पादः पत् ॥
 एकपदे । अ । अकस्मादिच्छर्थे ॥
 एकपात् । पुं । शिवे ॥ विष्णौ ॥ एकः
 पादोऽस्य । सङ्ख्यासुपूर्वस्येति अन्त
 लोपः । पादोऽस्येतिश्रुतिः ॥
 एकपिङ्गः । पुं । कुबेरे । धनाधिपे ॥ सा
 म्रयं गौरीनिरीक्षणं तत्प्रभावात्
 वामेचक्षुषिनष्टे रुद्रानुनयात् तत्
 पिङ्गमचिह्नं देव्या दत्तम् । अतएकं
 पिङ्ग-मस्य ॥
 एकपिङ्गलः । पुं । गुह्यकेश्वरे । कुबेरे
 ॥ एकपिङ्गलाति । ला० । आतेन
 पेतिकः ॥
 एकभक्तव्रतम् । न । रात्रिभोजनाभाव
 विशिष्टे दिवाभोजने ॥ तदुक्तंस्कन्द
 पुराणे ॥ दिनार्द्धसमयेऽतीतेभुज्य
 ते नियमेनयत् । एकभक्तमितिप्रो
 क्तं रात्रौतन्नकदाचनेति ॥
 एकमूला । स्त्री । शालपत्रायाम् ॥ अत
 स्याम् ॥
 एकयष्टिका । स्त्री । हारविशेषे । एका व
 स्याम् । एकलङ्गीकाहारइतिभाषा ॥
 एकरजः । पुं । भृङ्गराजे । भंगरा । इ
 तिभाषा ॥
 एकराड् । पुं । चक्रवर्त्तिनि ॥
 एकरूपः । वि । समानाकारे ॥ एकरू
 पं यस्य सः ॥

एकविं

एकविंशतिः । पुं । खर्खे ॥ एक एव ऋषति
गच्छति । इन् ॥

एकलः । वि । एकाकिनि । अद्वितीये
॥ इतिपद्यावली ॥ अनवयवे ॥

एकलिङ्गः । पुं । कुवेरे । व्यम्बकसखे ॥
न । साधनस्खलविशेषे ॥ तथाचाग
मः । पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्त
रमीक्ष्यते । तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र
सिद्धिरनुत्तमेति ॥

एकवचनम् । न । येन पदेनैकोऽर्थ उच्य
ते तस्मिन् । एकस्यार्थस्य वचनम् ।
वचः । करणेऽल्युट् ॥ कर्मणिषष्ठ्यास-
मासः ॥

एकवर्णी । स्त्री । वाद्यप्रभेदे । करता
ल्याम् । कङ्कमाज्ञायाम् ॥

एकवर्षिका । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥
एकः वर्षोऽयस्याः । एकवर्षेव । कः ।
इत्त्वम् ॥

एकवाद्यः । पुं । डिण्डिमवाद्ये ॥

एकविंशतिः । स्त्री । एकाधिकविंशतौ
॥ यथा । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो
मांसं नास्ति मानवः । सप्रेक्ष्य पशुतां
याति सस्मृषानेकविंशतिमिति मनुः
॥ नैयायिकमते एकविंशतिदुःखा
नियथा । षडिन्द्रियाणि षड्द्रुपाद
योविषयाः षड्द्रुपादिज्ञानानि सु
खम् दुःखम् शरीरश्चेति । एकविंश

एकहा

तिदुःखमिष्टमिर्मुक्तिरिति ॥

एकवीरः । पुं । वृक्षविशेषे । महावीरे
। सकृद्वीरे ॥ द्वैहये । कृतवीर्येपि
तरि ॥

एकवृक्षः । पुं । स्थानविशेषे ॥ यथा । च
तुष्कोशान्तरे यत्र न वृक्षान्तरमीक्ष्य
ते । एकवृक्षः सविज्ञेयः इत्यागमः ॥

एकशफः । पुं । अश्वे ॥ एकखुरेजस्तु-
माचे ॥ यथा । खरोऽश्वोऽन्तरोऽगौरः
शरभश्चमरीतथा । एतेचैकशफाः
क्षतः शृणु पञ्चनखान्यशूनि ति
श्रीभागवतम् ॥

एकशृङ्गः । पुं । हरौ ॥ एकशृङ्गे पशौ ॥

एकशेषः । पुं । समासप्रभेदे ॥

एकश्रुतिः । स्त्री । उदात्तानुदात्तस्व
रितानामविभागेनोच्चारणे ॥ एका
चासौश्रुतिश्च ॥

एकषष्टिः । स्त्री । सङ्ख्यासङ्ख्येयवि
शेषे ॥ एकाधिकाषष्टिः ॥

एकसर्गः । वि । अनन्यमनसि । एक
ताने । एकाग्रे ॥ एकः एकस्मिन्वा स
र्गे निश्चयोऽस्य ॥

एकसूत्रः । पुं । डमरुवाद्ये ॥

एकस्थः । वि । एकत्रस्थिते ॥ एकस्मि
न् तिष्ठति । छा० । कः ॥

एकहायनी । स्त्री । एकाब्दायांगवि ॥

एकः हायनोऽयस्याः । दामहायनान्त

एकाग्रः

अति उीप ॥

एका । स्त्री । आर्यायाम् । कोट्टयाम् ।
पार्वत्याम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ।
यथा । एकैवाहंजगत्त्यचेति । एकै
वशक्तिः परमेश्वरस्य भिन्ना चतुर्धा
व्यवहारकाले । भोगे भवानी पुरुषे
षु विष्णुः कोपेषु काळी समरेषु दुर्गे-
ति च ॥

एकाकी । त्रि । एकके । एकले ॥ एका
दाकिनिष्ठासहाये ॥

एकाक्षः । पुं । काके ॥ चि । काक्षे ॥ ए
कमक्षि यस्य । पक्ष ॥

एकाक्षरम् । न । प्रणवे ॥ एकश्चतस्र-
रश्च ॥

एकाग्रः । चि । अनाकुले ॥ विषयान्त
राव्याक्षितचित्ते । एकताने । विक्षेप
रहिते ॥ एकम् एकस्मिन्वा अग्रम-
स्य । अग्रं पुरोगतं ज्ञेयमिति स्वामी ॥
चित्तस्य चतुर्थ्या भूमौ । एकाग्रचि-
त्ते ॥ एकविषयकधारावाहिकवृत्ति-
समर्था तत्त्वोद्रेकेण तमोगुणकृतत-
न्द्रादिरूपलयाभावादात्माकारावृ-
त्तिः सा च रजोगुणकृतचाञ्चल्यरूप
विक्षेपाभावादेकविषयैवेति शुद्धे स-
त्त्वे भवति चित्तमेकाग्रम् । अस्यां
भूमौ सम्प्रज्ञातः समाधिः तत्र ध्या-
कारावृत्तिरपि भासते ॥

एकाद

एकाग्र्यम् । चि । एकाग्रे ॥ एकमग्र्यमस्य ॥

एकाङ्गः । पुं । वृधग्रहे ॥ न । चन्दने ॥
एकाङ्गी सुगन्धः । पुं । कर्पूरादीनाङ्गणे
। सुगन्धगणे ॥

एकात्मा । पुं । परमात्मनि विष्णौ ॥ ए-
कः केवलेऽद्वितीयश्चासावात्मा चेत्ये-
कात्मा । जीवेश्वरभेदस्य जीवानां-
परस्परभेदस्य जडतद्भेदस्य च मिथ्या-
त्वात् ॥ ज्ञानं ज्ञेयं तथा ज्ञाता त्रितयं
भाति मायया । विचार्यमाणे त्रितये
आत्मैवैकोऽवशिष्यत इति श्रीमहा-
निर्वाणतन्त्रोक्तेश्च ॥ आत्मनोऽन्यदि-
जानीहि सर्वं ज्यैव चागमादिषु क्ते-
षु ॥

एकादशः । त्रि । एकादशानाम्पूरणे ॥
तस्य पूरणे डट् ॥

एकादशकः । पुं । इन्द्रियाह्वयेगणे ॥

एकादश । त्रि । एकाधिकदशसङ्ख्या-
याम् । ११ ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा । ए-
कादशेन्द्रियाणीति । तत्र । वृद्धीन्द्रि-
याणि चक्षुः श्रोत्रघ्राणरसनत्वगास्या-
नि । वाक्पाणिपादपायूपस्थान् क-
र्मेन्द्रियाण्याहुः ॥ उभयात्मकमव-
मनः ॥ मनोधिष्ठितानामेव हि चक्षु-
रादीनां वागादीनाञ्च स्वस्वविषये-
षु प्रवृत्तेः । एकादशसु इन्द्रियेषु म-
ध्ये मन उभयात्मकम् ॥

एकान्त

एकादशद्वारम् । न । शरीराख्येपुरे ॥ ए
कादशद्वाराणि अस्य । सप्तशीर्षण्या
नि नाभ्यासहावीर्ष्विणी शिरस्ये
कम् । तैरेकादशद्वारम्भवति शरी-
राख्यम्पुरम् ॥

एकादशी । स्त्री । हरिदिने । हरिवास
रे ॥ सातु शुक्लपक्षे सूर्यमण्डलात्
चन्द्रमण्डलस्य निर्गमरूपैकादश क
लाक्रियारूपा । कृष्णपक्षेसूर्यमण्ड-
ले चन्द्रमण्डलस्य प्रवेशरूपैकादश क
लाक्रियारूपा ॥ तत्रजातस्यफलम् ॥
क्रोधोत्कटः क्लेशसहः सुभाषी यागा
दिकर्त्तास्वजनैक भर्त्ता । महामति
र्देवगुरु प्रियः स्यादेकादशी सौमनु-
जोतिहृष्टः ॥ एकादशानां पूरणी ।
उडन्तान् उडीप ॥

एकाद्विंशतिः । त्रि । एकोनविंशत्याम्
॥ एकेन न विंशतिः । एकादिश्चैकस्य
चादुक् ॥

एकानंश । स्त्री । पार्वत्याम् ॥

एकान्तम् । न । अत्यन्ते । अतिमात्रे ।
निर्भरे ॥ नियते ॥ क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणोत्-
वाच्यलिङ्गत्वम् ॥ त्रि । निर्जने । जनै-
रनाकीर्णैः ॥ एकः अन्तः निश्चयेऽत्र ।
एकस्मिन्नेव अन्तः समाप्तिर्यस्यवा ॥

एकान्ततः । अ । अव्यभिचारिणि ॥

एकाय

एकान्तवादी । पुं । सप्तपदार्थवादिनि
नास्तिकविशेषे ॥

एकान्ती । त्रि । विष्णुभक्तविशेषे ॥ य
था । एकान्तेनासमो विष्णुर्यस्मादे-
वां परायणः । तस्मादेकान्तिनः प्रो-
क्तास्तद्भागवत चेतसद्व्यादिगारु-
डे १३१ अध्यायः ॥

एकान्नः । त्रि । एकभक्ते ॥

एकान्नविंशतिः । त्रि । एकोनविंशतौ ॥
एकेन न विंशतिः । नञोविंशत्या स
मासेकृते एकशब्देन सह तृतीयेति
योगविभागात् समासः । अनुनासि-
कविकल्पः ॥

एकापारम् । न । तुष्टेः प्रभेदे ॥ सेवा
दयोऽर्जनेपायाः । तेचसेवकादीन्
दुःखाकुर्वन्ति । दृष्टदुरीश्वरद्वार-
स्थदण्डदण्डार्द्धचन्द्रजाम् । वेदनां-
भावयन् प्राप्तः कः सेवासु प्रसज्यते
॥ एवमन्ये प्यर्जनेपायाः दुःखा इति
विषयोपरमे या वाच्यातुष्टिः सा ए-
कापारमुच्यते ॥

एकाब्दा । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥ ए
कः अब्दोयस्याः सा ॥

एकाम्बरम् । न । पुरुषोत्तमश्चेत्तन्नि-
धौ वर्त्तमाने भुवनेश्वरनाम्ना विश्रु-
ते परशक्त्याप्रतिष्ठिते पवित्रस्थाने ॥

एकायनः । त्रि । एकाग्रये ॥ एकताने

एकाव

॥ एकमयनमस्य ॥ न । नीतिशास्त्रे ॥
 एकायनगतः । वि । एकाग्रे । एकताने ॥
 एकश्च तदयनश्च । एकायनगतः ।
 एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानमस्येति वा ॥
 एकावली । स्त्री । एकयष्टिकास्थे हारे ॥
 एकपङ्क्त्याम् ॥ अर्थालङ्कारप्रभेदे
 ॥ यथा । गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरे
 कावलीमता । नेत्रे कर्णान्तविश्रा
 न्ते कर्णौ दोस्तभ्रदोलिनौ ॥ दोस्त
 भ्रौ जानुपर्यन्तप्रसम्बनमनोहरौ ।
 जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य द्विभू
 मुजः ॥ उत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशे
 षण्णभावः पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरविशे
 षण्णभावो वा गृहीतमुक्तरीतिः ।
 तत्राद्यः प्रकार उदाहृतः । द्वितीयो
 यथा । द्विक्कालात्मसमैव यस्य विभु
 ता यस्तत्रविद्योतते यस्यामुष्य सुधी
 भवन्ति किरणाराशेः स यासा मभूत्
 । यस्तत् पित्तमुषः सुयोस्य हविर्षं य
 स्तस्य जीवातवे बोढा यद्गुणमेषम
 न्मथरिपोस्तः पान्तु बोमूर्त्तयः ॥ अ
 पिच । स्थाप्यतेऽपोह्यतेवापि यथा
 पूर्वेपरम्परम् । विशेषणतया यत्रवस्तु
 सैकावली द्विधा ॥ पूर्वपूर्वं प्रतियचो
 त्तरोत्तरस्य वस्तुनेवीप्सयाविशेषण
 भावेन यत् स्थापनं निषेधोवासम्भव
 तिसा द्विधाबुधैरेकावली भग्यते ।

एकाष्टी

क्रमेणोदाहरणम् । पुराणियस्यां स
 वराङ्गनानि वराङ्गरूपपुरस्कृता
 ङ्ग्यः । रूपं समुन्मीलितसद्विलास
 मस्त्रं विलासाः कुसुमायुधस्य ॥ नत
 ज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न पङ्कजंत
 ददलीनषट्पदम् । नषट्पदोसौ
 कलगुञ्जितो न यो न गुञ्जितं तन्न ज
 हारयन्मनः ॥ पूर्वत्रपुराणां वराङ्ग-
 नास्मासामङ्गविशेषणमुखेन रूपं त
 स्य विलासास्तेषामप्यस्त्रमित्यमुना
 क्रमेण विशेषणं विधीयते । उत्तरत्र
 प्रतिषेधेऽप्येवं योज्यम् ॥ एकाचासौ
 आवलीच ॥

एकाग्रयः । वि । अनन्यगतौ । अनन्य
 गतिके ॥

एकाश्रितगुणः । पुं । एकवृत्तिधर्मो ॥
 यथा । रूपम् १ रसः २ गन्धः ३ स्पर्शः
 ४ एकत्वम् ५ एकपृथक्त्वम् ६
 परिमाणम् ७ परत्त्वम् ८ अपरत्त्व
 म् ९ बुद्धिः १० सुखम् ११ दुःखम्
 १२ इच्छा १३ द्वेषः १४ यत्नः १५
 गुरुत्वम् १६ द्रवत्वम् १७ स्वेदः
 १८ संस्कारः १९ अट्टम् २० शब्दः
 २१ ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

एकाष्टीलः । पुं । वक्त्रपुष्पे । शिवमहत्या
 म् ॥ एकमस्थिलाति । ला० । कः ।
 सुषामादित्वात्पञ्चम् । दीर्घत्वम् ॥

एजन

एकाष्टीला । स्त्री । पाठायाम् । वनति

क्ति कौषधौ ॥ टाप् ॥

एकाहः । पुं । एकदिने ॥

एकाहगमः । चि । एकाहगम्यमार्गे ॥

एकाहेन गम्यते । कर्त्तृकरणे कृते
तिसमासः ॥एकाहारः । पुं । एकदिनवृत्त्येकवार
भोजने ॥ यद्वा । एकाहारः सदा
कार्यो न द्वितीयः कदाचन । पर्य
ङ्गशायिनी नारी विधवा पातयेत् प
तिमिति स्मृतिः ॥ त्रि । तद्वति ॥एकीभावः । चि । विवेकानर्हत्वेनावि
शेषतां प्राप्ते ॥

एकीयः । त्रि । एकपक्षे । सहाये ॥

एकेन्द्रियसंचा । स्त्री । वैराग्यविशेषे । इ
न्द्रियवृत्त्यसमर्थतया पक्षानां कषा
यात्तु क्यमात्रेण मनसि स्थव
स्थाने ॥ अथवा दृष्टानुश्रविकविषय
प्रवृत्तेर्दुःखात्मकत्वबोधेन बहिरि
न्द्रियप्रवृत्तिमजनयन्त्या अपि तृणा
या औत्तुक्यमात्रेण मनस्यवस्थाने ॥

एकोद्दिष्टम् । न । प्रेतोद्देश्यकश्चादे ॥

एकोद्दिष्टविधिक्षां वत्सरिके ॥ एक
एव उद्दिश्यते यत्र तत् ॥ एकमुद्दिश्य
यच्छ्राद्धमेकोद्दिष्टं तदुच्यते ॥

एकोशिका । स्त्री । पाठायामोषधौ ॥

एजनम् । न । कम्पने ॥ पुं । बहिः श्वा

एणाः

से ॥ चि । कम्पके ॥

एडः । पुं । मेषे ॥ चि । वधिरे ॥ इल
ति । इलस्वप्ने । अच् । डल्योरै
क्यम् ॥ यद्वा । आसर्वतः ईदृश्यते । ई
डस्तुतौ । घञ् । अज्वा ॥एडकः । पुं । वनच्छगले ॥ एडकस्य प
लं चेत्यं मेषामिषसमं गुणैः ॥ पृथुशृ
ङ्गे मेषे । मेढ्रे । उरभ्ये ॥ इलति । इल
यतिवा । इलस्वप्ने पणयोः । गवुस्
। डल्योरैकता ॥एडका । स्त्री । मेष्याम् ॥ अजादिस्त्वा
ट्टाप् । क्षिपकादिस्त्वान्नेत्वम् ॥एडगजः । पुं । दद्रुमे । चक्रमर्द्दके ॥ ए
डो मेष एव गजो यस्य भञ्जकत्वात्
॥ यद्वा । एलनम् । इल्लेपे स्वप्ने
च । घञ् । डल्योरैकता । एडे स्वप्ने
गजति । गजमदेशब्दे च । अच् ॥एडमूकः । त्रि । वाक्श्रुतिवर्जिते ॥ श
ठे ॥ एडो वधिरश्वासौ मूकश्च ॥

एडुकम् । न । एडूके ॥

एडूकम् । न । अन्तर्न्यस्तकीकसे कुक्षे
॥ ईदृश्यते । ईडस्तुतौ । डलूकादय-
श्चेतिसाधु ॥एडोकम् । न । एडूके ॥ इति विरूपको
षः ॥

एणाः । पुं । कृष्णवर्णे मृगे । हरिण

जातिविशेषे ॥ अस्य मांसगुणाः । ए

एतनः

शः कषायो मधुरः पित्ताहृक्कफवात
हृत् । सङ्ग्राही रोचनो बल्यो ज्वरप्र
शमनः स्मृत इति ॥ अपिच । एणो
निलकफध्वंसी किञ्चित् पित्तकरो ल
घुः । उष्णो ग्राही रसेस्वादु बल्यो
ज्वरहरः स्मृत इति ॥ एति । बाहुल
कास्तु ॥

एणाकः । पुं । एणे ॥ स्वार्थेकः ॥

एणातिलकः । पुं । चन्द्रमसि ॥ एणास्ति
लकमिव यस्य ॥

एणाभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

एणी । स्त्री । मृग्याम् ॥ एणस्य स्त्री ।
पुंयोगादितिङीष् ॥

एणीनयना । स्त्री । मृगाद्याम् ॥ ए-
ण्याः नयने इव नयने यस्याः । ए-
णीनयने केलीकलहे प्रेयान् वदकिं
किं नो कुरुते । धन्या रमणी सर्वं
सहते दुःखं सुखवत् स्वान्ते मनुते ॥
एतः । पुं । कर्बुरवर्णे ॥ त्रि । आगते ॥
कर्बुरवर्णयुक्ते ॥ एति वर्णान् । इण् ०
। हसिमृगिण्वामिदमिलूपूधूर्विभ्य
स्तन्निति एतेस्तन् ॥

एतद् । त्रि । आसन्नवुद्विष्टे । पुरोवर्त्ति
वाचके सर्वनामनि ॥ एति इण् ० ।
एतेस्तुट्चेत्यदिः ॥ नित्यापरोक्ष-
आत्मनि ॥

एतनः । पुं । निश्वासे ॥

एधः

एतर्हि । अ । सम्प्रति । इदानीम् ॥ अ
स्मिन्काले । इदमोर्हिन् । एतेतौ
रथोः ॥

एतशः । पुं । द्विजैः तमे । ब्राह्मणे ॥ ए
ति । इण् ० । इणस्तशन्तशमुना
षिति तशन् ॥

एतशाः । पुं । ब्राह्मणे ॥ एति । इण् ०
। इणस्तशन्नितितशमुन् ॥ अश्वस
न्त्येतिदीर्घः । एतशसौ । एतशसः ॥
एता । स्त्री । आगतायाम् ॥ कर्बुरवर्णा
याम् ॥ वर्णादनुदात्तात् तोपधात्
तोनेति पाञ्चिकोऽङीव तत् सन्नियो
गशिष्टस्तकारस्य नकारादेशश्च न ॥

एतावान् । त्रि । एतत्परिमाणविशिष्टे
॥ एतत्परिमाणमस्य । यत्तदेते-
भ्यः परिमाणेवतुष् । आसर्वनाम्नः ॥
एतावान् साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्म
परिनिष्ठया । जन्मलाभः परः पुंसा
मन्ते नारायणस्मृतिः ॥

एधः । पुं । इन्धने । ईधन इति भाषा ॥
इध्यतेऽनेनाग्निः । ञिइन्धीदीप्तौ ॥
हलश्चेति करणेघञ् । अवादैधौ-
अप्रश्नयहिमश्नया इति घञिनलो
पोगुणश्च निपातितः ॥

एधतुः । पुं । पुरुषे ॥ अग्नौ ॥ एधते ।
एध ० । एधिवह्योश्चतुः ॥

एधः । न । वक्त्रिसन्दीपनार्थे काष्ठे ।

एरण्डः

समिधि । इन्धने ॥ एधतेऽनेन । ए
ध० । असुन् ॥

एधा । स्त्री । समृद्धौ ॥ एधनम् । एध०
। गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

एधितः । त्रि । प्रवृद्धे । वर्द्धिते ॥ एधते
गर्ह्यर्थेतिक्तः ॥

एन० । न । पापे ॥ अपराधे ॥ एतिग
च्छति प्रायश्चित्तेन । इण आगसी
त्यसुन् नुडागमश्च ॥

एनी । स्त्री । एतायाम् ॥ अवपाचिको
डीप् तकारस्य नकारादेशश्च ॥

एरका । स्त्री । निर्गन्धितृणविशेषे । ए
रकागुन्द्रमूलाश्च शिन्वी गुन्द्रा शरी
तिचेतिनामान्तराणि । पटला इति
भाषा ॥ एरका शिशिरा वृष्या चक्षु
ष्या वातकोपिनी । मूत्रकृच्छ्राशरी
दाहपित्तशोणितनाशनी ॥

एरङ्गः । पुं । अरङ्गा रङ्गा इतिगौडेपु
प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । एरङ्गो मधुरः
स्निग्धो विष्टम्भी शीतलो गुरुरिति-
चास्यगुणाः ॥

एरण्डः । पुं । अरण्ड इतिभाषाप्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । उरुवृक्षे ॥ अस्यगुणा
यथा । एरण्डयुग्मं मधुर मुष्णं गुरु
विनाशयेत् । शूलशोथकटीवस्ति-
शिरः पीडोदरज्वरान् ॥ व्रध्नास
कफानाहकासकुष्ठाममाहतानिति ।

एरण्ड

एरण्डयुग्मम् शुक्लरक्तैरण्डौ ॥ एर
ण्डपत्रं वातघ्नं कफकृमिघ्निनाशनम् ।
मूत्रकृच्छ्रहरश्चापि पित्तरक्तप्रकोप
णम् ॥ वातार्यग्रदलं गुल्मवस्तिशूल
हरम्परम् । कफवातकृमीन् हन्ति
वृद्धिसप्तविधामपि ॥ एरण्डफलम-
प्युष्णं गुल्मशूलानिलापहम् । यकृत
प्रीहोदरार्शोघ्नं कटुकं दीपनं परम्
॥ तद्वन्मज्जा च विड्भेदी वातस्त्रेफो
दरापहः इति ॥ कायेऽस्यमूलसंघा
ह्यमित्याहुरपरेजनाः ॥ आ ईरय
ति वायुम् । ईरगतौ कम्पने च । वा
हुलकादण्डच् ॥

एरण्डकः । पुं । एरण्डे ॥ स्वार्थेकः ॥

एरण्डतैलम् । न । एरण्डस्यस्नेहे ॥
स्नेहेतैलच् ॥ गुणा यथा । एरण्डतै
लं तीक्ष्णोष्णं दीपनं पिच्छलंगुरु-
। वृष्यं त्वच्यं वयःस्थायि मेधाकान्ति
बलप्रदम् ॥ कषायानुरसं सूक्ष्मं यो
निशुकविशोधनम् । विश्वं स्वादुरसं
पाके सतिक्तं कटुकं सरम् ॥ विषमज्व
रहृद्रोगपृष्ठगुह्यादिशूलहृत् । हन्ति
वातोदरानाहगुल्माष्ठीलाकटिग्रहा
न् ॥ वातशोणितविड्वन्ध्रध्वाशोथां
मविद्रधीन् ॥ आमवातगजेन्द्रस्य श
रीरवनचारिणः । एकएवनिहन्ताय
मेरण्डस्नेहकेशरीति ॥

एलवा

एरण्डपत्रिका । स्त्री । दन्तीवृक्षे ॥

एरण्डफलम् । न । रेण्डो इति प्रसिद्धे ए
रण्डस्य फले । एरण्डे ॥ एरण्डं को
मलं ग्राह्यं फलं तक्रेण स्वेदितम् । पा
चितं कटुतैलेन हिङ्गुनाति सुवासि
तम् ॥ कफानिलहरं वृष्यं हृ चमू-
ष्णञ्च पित्तलम् । अग्निसञ्जननं रुच्यं
गुरुपाकेति पिच्छिलम् ॥

एरण्डफला । स्त्री । लघुदन्त्याम् ॥

एरण्डा । स्त्री । } पिप्पल्याम् ॥ इति
एरण्डी । स्त्री । }

शब्दचन्द्रिका ॥

एर्वाकः । पुं । कर्कटोप्रभेदे । लोमशा
याम् । हस्तिदन्तफलायाम् ॥ आर्-
रणम् । ईरणम् । सम्पदादिच्चात् क्विप्
। एरण्ठोति वारयति वा । वृष्णम् ।
वाहुलकादुष् ॥

एलकः । पुं । मेघे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

एलङ्गः । पुं । मत्स्यविशेषे । गौडभाषायां
रायकडा रायखाँडा एलाङ्गा इति
च ख्याते ॥ एलङ्गो मधुरो वृष्यः
सङ्गाही कफघातहा । मेधाम्निपुष्टि
कारी च शीतलो गुरुरेव च ॥ श्लेष्म-
प्रसादनः प्रोक्तो निर्घण्टे राजपर्वके ॥

एलवालुकम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे
। वालुके । ऐलेये । लालुका इति गौ-
डभाषा ॥ एलति । इलप्रेरणे । पचा-

एलवालु

यच् । टाप् । एलाइवं वलते । वलप्रा-
णने । वाहुलकादुष् । स्वार्थे कन् ।
उयापोरिति ह्रस्वः ॥

एला । स्त्री । इलायचीति भाषासिद्धा
यां बहुलगन्धायाम् । ऐन्द्राम् ॥
सा द्विविधा । सूक्ष्मास्थूलेति भेदा-
त् ॥ सूक्ष्मोपकुञ्चिका तु त्याको-
रङ्गी चिपुटा चुटि रिच्यादिनाम
भिः प्रसिद्धा ॥ स्थूला तु । पृष्णी-
का चन्द्रवाला च निष्कुटिर्वहुला त-
थेच्यादिभिः ख्याता ॥ अस्या गुणास्तु
सूक्ष्मलायां स्थूललायाञ्च द्रष्टव्याः ॥
एलयति । इलप्रेरणे । पचायच् ।
टाप् ॥

एलापत्रः । पुं । नागविशेषे ॥

एलापर्णी । स्त्री । सुवहायाम् । रा-
त्रायाम् । युक्तरसायाम् । काँटाभा-
मरुली एलानी इति गौडभाषा ॥
एलाया इव पर्णान्यस्याः । पाककर्णेति
उोष् ॥

एलावालुकम् । न । ऐलेये । एलवालु-
के ॥ ह्रस्वाभावः प्रक्रिशापूर्ववत् ॥

एलीका । स्त्री । सूक्ष्मलायाम् ॥

एलवालु । न । एलवालुके ॥ एलवालु क-
टुकं पाके कषायं शीतलं लघु । इ-
न्ति कण्डूव्रणच्छर्दिदृष्टकासारुचिह-
द्रुजः ॥ वलासविषपित्तास्तृकुष्ठमूच-

एवम्

गदकृमीन् ॥

एव । अ । औपम्ये ॥ अनवकृतौ । अ
नियोगे ॥ वाक्यपरणे ॥ अवधारणे ॥
चारनियोगे ॥ विनिग्रहे ॥ एवका
रस्त्रिविधः । विशेष्यसङ्गतः विशेषण
सङ्गतः क्रियासङ्गतश्चेति । तत्र विशे
ष्यसङ्गतस्यैवकारस्य अन्ययोगव्यव-
च्छेदोऽर्थः । पार्थैव धनुर्दुर इत्या
दौ विशेषणे धनुर्दुरे पार्थान्ययोगव्य
वच्छेदबोधात् । धनुर्दुरपदस्योत्कृष्ट
धनुर्दुरेलाचणिकत्वात् तथैवतात्प
र्यात् । पार्थान्ययोगस्तादात्म्यम् ॥
विशेषणसङ्गतस्यैवकारस्या योगव्यव
च्छेदोऽर्थः । शङ्खः पाण्डुर एवेत्यादौ
विशेष्ये शङ्खे पाण्डुरत्वा योगव्यवच्छे
दबोधात् ॥ क्रियासङ्गतस्यैवकारस्य
चात्यन्तायोगव्यवच्छेदोऽर्थः । सम्भ
वाभिप्रायके नीलंसरोजं भवत्येवे
त्यादावन्वयितावच्छेदकसरोजत्व
सामानाधिकरण्यात् सरोजनील-
भवनकर्तृत्वात्यन्ताऽयोगव्यवच्छेद
बोधादिति सम्प्रदायः ॥ परिभवे ॥
ईषदर्शे ॥ अयनम् । इष् शीम्यां वन् ॥

एवः । चि । गन्तरि । गमनकर्त्तरि ॥ ए

ति । इष् । इष् शीम्यां वन् ॥

एवम् । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । व
त् । वा । यथा । तथा । इवेत्यस्य

एष्टव्यः

पर्यायाः ॥ यथा । अग्निरेवं विप्रः ।

अग्निरिवेत्यर्थः ॥ इदंप्रकारे । इ

त्यम् ॥ यथा । एवं वादिनि विप्रर्षी

। अवधारणे । यथा । एवमेतत् ॥ अ

ङ्गीकारे ॥ अर्थप्रप्ते ॥ परकृतौ ॥ वृ

च्छायाम् ॥

एषणः । पुं । लौहमयेवाणे ॥

एषणा । स्त्री । इच्छायाम् । पुत्रलोक

वित्तकामनासु ॥ न कश्चिदन्यः सं

सार उक्तादस्त्रेषणावयात् ॥ इषेल्यु

टिटाप् ॥

एषणिका । स्त्री । एषणायाम् । नारा-

च्याम् । स्वर्णकारादीनांतुलायाम् ।

नक्ति इतिगोडभाषा । कांटाइति

देशभाषा ॥ इष्यतेऽनया । इषगता ।

ल्युट् । स्वार्थे कः । टावित्त्वे ॥

एषणी । स्त्री । एषणिकायाम् ॥ व्रणमा

गानुसारिण्याम् । व्रणवेधशलाका

याम् । वेलकार इतिगोडभाषापसि

द्वायाम् ॥ चेतनाभिदि । इष्यतेन

या । इषग० । ल्युट् । गौरादिषु एष

णः करणइति ङीष् ॥

एषितव्यः । चि । अन्वेष्टव्ये ॥ एषितुं यो

ग्यः । तव्यः ॥

एष्टव्यः । चि । एषितव्ये ॥ यथा । एष्ट-

व्या वक्ष्यः पुत्रा यद्ये कोपि गयां व्रजे

त् । यजेत वाय्वमेधेन नीलं वाष्टप

ऐकान्य

मुक्तृतेदिति ॥

ऐः

...०००...

ऐ । अ । हूतौ । आह्वाने ॥ स्मृतौ ॥
आमन्त्रणे ॥ शोचने ॥ ऐकारे ॥

ऐः । पुं । महेश्वरे ॥

ऐकधम् । अ । एकधार्थे ॥ एकादुध्य
मुजन्यतरस्यामिति धा प्रत्ययस्य ध
मुञ् ॥

ऐकभाव्यम् । न । एकभावत्वे ॥ ब्राह्म-
णादिच्चात् ष्यञ् ॥

ऐकरस्यम् । न । सामरस्ये ॥ एकरसस्य
भावः । ष्यञ् ॥

ऐकागारिकः । चि । चौरै । तस्करे ॥
एक मसहाय मगारं प्रयोजनमस्य ।
ऐकागारिकट् चौर इति इकट् वृद्धि
श्च निपातनात् ॥ स्त्रियां टित्त्वान्ङी
पि । ऐकागारिकी ॥

ऐकाग्रः । त्रि । एकताने ॥ एकाग्रात्
स्वार्थेऽण् ॥

ऐकात्म्यम् । न । ऐक्ये ॥ एकात्मनो भा
वः । ष्यञ् ॥

ऐकान्तिकः । चि । अथभिचारिणि । सा
धनानन्तर मवश्यभाविनि ॥

ऐकान्यिकः । पुं । एकापपाठेच्छात्रे ॥

यस्याध्ययने प्रवृत्तस्य परीक्षाकाले

ऐश्वाक

विपरीतोच्चारणरूपं स्खलितमेक-
जातं सेनेनोच्यते । एकमन्यवृत्तम
स्य । कर्म । ध्ययने वृत्तमिति ठक् । ए
कमन्यदिति विगृह्य तद्वितार्थ इति
समासः । ततष्ठक् । एवं द्वैयन्यिकः
चैयन्यिकः ॥

ऐकाहिकः । त्रि । एकाहनिष्पद्ये ॥ पुं ।
एकदिनानन्तरभवे ज्वरे ॥ दिनेदि-
ने एककाले समागतज्वरे ॥ समुद्रस्यो
त्तरे तीरे द्विविदो नामवानरः । ऐ
काहिकज्वरं हन्ति तस्य नामानुकी-
र्त्तिनात् ॥ एकाहेभवः । ठक् ॥

ऐक्यम् । न । अभेदे । एकात्मभावे ।
एकत्वे व्यतिरेकाभावे ॥ भावे ष्यञ् ॥

ऐक्षवम् । न । मोरटे । इक्षोर्मूले ॥
इक्षोरिदम् । अण् ॥ त्रि । इक्षोर्वि
कारे । गुडादौ ॥ तदवयवे ॥ वि
त्वाद्यण् ॥

ऐश्वाकः । पुं । सूर्यवश्यन्वपे ॥ ऐश्वाको
रपत्यम् । जनपदशब्दात् क्षत्रियाद
ञ् । बहुत्वे लुक् । ऐश्वाकूणां दुरापे
र्थे त्वदधीनाहिसिद्धय इति प्रयोगः ॥
ऐश्वाकुषु जनपदेषु भवः । कोपधाद
ण् । अस्य बहुत्वेऽपि न लुक् । ऐश्वाकेषु
च मैथिलेषु च फलन्त्यस्माकमद्यांश
परतिमुरारिः ॥ द्वाण्डनायनेत्यु
कारलोपः ॥

ऐनसः

ऐङ्गुदम् । न । इङ्गुदीवृक्षस्यफले ।
 हिगोटा इतिभाषा ॥ इङ्गुद्याइदम्
 । प्रक्षादिभ्योऽण्विधेर्नाणोलुक् ॥
 ऐडविडः । पुं । ऐलविले । कुवेरे ॥
 ऐडूकम् । न । एडूके । सास्थिकुशे ॥
 स्वार्थेऽण् ॥
 ऐणम् । त्रि । एणस्य चर्मदौ ॥ एणस्य
 अवयवो विकारो वा । प्राणिरजता
 दिभ्योञ् ॥
 ऐणिकः । त्रि । एणहन्तरि ॥
 ऐण्येयम् । त्रि । एणीत्त्वगादौ ॥ एणया
 मृग्याविकारोऽयवो वा एणयाठञ् ॥
 स्त्रीणारतिबन्धविशेषे ॥
 ऐतरेयः । पुं । ऋग्वेदोपनिषदि । त
 च्छाखायाम् ॥ त्रि । इतराया अप
 न्ये ॥
 ऐतरेयी । पुं । ऋग्वेदीयशाखाविशेषा
 ध्यायिनि ॥
 ऐतिह्यम् । न । इतिह्य । पारम्पर्योप
 देशे ॥ तच्चानिर्दिष्टप्रवक्तृकं पारम्प
 र्यप्रवादमात्रम् इतिह्य जचुर्दुहा इ
 ति ऐतिह्यम् । यथेह वटे यक्षः प्र
 तिवसतीति । इतिहेति निपातस
 मुदायः उपदेशपारम्पर्ये । तदे
 व । अनन्तावसथेतिह्यभेषजाज्यः ॥
 यदा चतुर्वर्णादिज्ञात् । स्वार्थेऽण् ॥

ऐनसः । पुं । ऐनसि ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञा

ऐन्त्री

द्यण् ॥

ऐन्दवम् । न । मृगशिरोमन्त्रचे ॥ चि ।
 इन्दुसम्बन्धिनि ॥ इन्दोरिदम् । त
 स्येदमित्यण् ॥
 ऐन्दवी । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ ङीप् ॥
 ऐन्द्रः । पुं । अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ दै
 वसर्गान्तरे ॥ त्रि । शक्रसम्बन्धिनि
 ॥ इन्द्रस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥ न ।
 ज्येष्ठानन्त्रचे ॥ मूलविशेषे । वनार्द्र
 कायाम् ॥ इन्द्रदेवताकेहविरादौ ॥
 इन्द्रोदेवतास्य । सास्यदेवतेत्यण् ॥
 ऐन्द्रजालिकः । पुं । मायाकारके । मा
 याविनि ॥ इन्द्रजालेन चरति । च
 रतीतिठञ् ॥
 ऐन्द्रलुप्तिकः । त्रि । केशघ्नरोगविशिष्टे
 । खल्लीटे । गज्जा इतिभाषा ॥
 ऐन्द्रिः । पुं । जयन्ते । इन्द्रपुत्रे ॥ काके
 ॥ अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ अपत्येर्धे
 इञ् ॥
 ऐन्द्रियकम् । चि । प्रत्यक्षे । इन्द्रियग्रा
 ह्ये । इन्द्रियविषये ॥ इन्द्रियेणाऽ
 नुभूयते । कुलालादिस्वादुञ् ॥
 ऐन्त्री । स्त्री । शय्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥
 अलक्ष्म्याम् ॥ एलायाम् ॥ इन्द्रवारु
 ण्याम् । राखालसघा इतिगौडभा
 षा । इन्द्रायण इतिभाषा ॥ प्राच्यान्दि
 शि ॥ इन्द्रस्येयम् । तस्येदमित्यण् ॥

ऐराव

टिङ्गेतिङीप् ॥

ऐभी । स्त्री । हस्तिघोषायाम् ॥

ऐरः । पुं । मण्डे ॥ इराअन्वम् तन्मयः ॥
न । ऐरंमदीयं सर इतिश्रुतिप्रसिद्धे
मण्डेन पूर्णे मदकरे ब्रह्मलोकस्थे स
रसि ॥

ऐरण्डम् । न । ऐरण्डस्यफले ॥

ऐराकः । पुं । खुरासानमध्येच्छेदे
शविशेषे ॥ तन्मध्ये चोत्तरे देवि ऐ
राकः परिकीर्तितः । तन्मध्ये खुरा
सानमध्ये इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

ऐरावणः । पुं । अभ्रमातङ्गे । ऐरावते
। इन्द्रगजे ॥ इराया उदकेन वगति-
। वगशब्दे । पचाद्यच् । इरावण एव ।
स्वार्थे प्रज्ञाशब्दः ॥ यद्वा इरा सुरा
वनमुदकं यस्मिन् । पूर्वपदादितिग
त्तम् । इरावणे भवः । तत्रभव इ-
त्यण् ॥

ऐरावतः । पुं । नारङ्गे ॥ लकुचद्रुमे ॥
नागभेदे ॥ पञ्चमात्रस्य प्रथमेऽऽप्र
भेदे ॥ शक्रद्विपे । अभ्रमुवल्लभे ।
चतुर्हन्तगजे ॥ इराउदकानि सन्त्य
स्मिन् । मतुप् । इरावान् समुद्रः ।
इरावत्यब्धौ भवः तत्रभवइत्यण् ॥
इरावत्या विद्युत् इवायंवा । तस्येद
मित्यण् ॥ न । महेन्द्रस्य कजुदी
र्घशरासने ॥

ऐशानी

ऐरावती । स्त्री । वटपथीवृक्षे ॥ विद्यु
ति ॥ विद्युद्भेदे ॥ इराआपः सन्त्यस्य
इरावान् मेघः । तस्येयम् । तस्येद-
मित्यण् । ङीप् । ऐरावतेनैकदि-
क् । तेनैकदिगित्यण्वा ॥ उत्तर-
मार्गेनक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥
यथा । पुष्याश्लेषा तथादित्यावीची
चैरावतीस्मृतेति ॥

ऐरिणम् । न । पांशवलवणे ॥

ऐरेयम् । न । मद्यविशेषे ॥ वि । कुजे
॥ इराया अपत्यम् । स्त्रीभ्योक् ॥
ऐलः । पुं । चन्द्रवंशीये पुरुषसि नृ
पे ॥ इलाया अपत्यम् । अण् ॥

ऐलवालुकम् । न । ऐलेये । वालुके ।
हरिवालुके । गन्धद्रव्यमिदम् ॥ ए-
लवालुकमेव । स्वार्थेऽण् ॥

ऐलविलः । पुं । कुबेरे । पुण्यजनेश्वरे ॥

इलविलायाः अपत्यम् । इडविला-
यावा अपत्यमिति विग्रहे । ऐडविलो
पि । अट्टाभ्योनदीत्यण् ॥ डलयो
रेकत्वस्मरणादैडविलोपि । इडवि
डा अस्तिमातृत्वेन अस्येति विग्रहे
ज्योत्स्नादित्वा दणि ऐडविडोपि ॥

ऐलेयम् । न । ऐलवालुकनामगन्धद्रव्ये
॥ इलाया अपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

ऐशानी । स्त्री । ईशदिशि । ईशानको
खे ॥ ईशानस्येयम् । अण् ङीप् ॥

ऐहलौ

ऐश्वरम् । न । अघटनघटनाचातुर्ये ॥
त्रि ॥ ईश्वरसम्बन्धिनि ॥ ईश्वरस्येद-
म् । अण् ॥

ऐश्वरी । स्त्री । ईश्वरसम्बन्धिन्यांशक्तौ ॥
ऐश्वर्यम् । न । विभूतौ । अणिमाद्यष्ट-
सिद्धिषु ॥ सात्त्विकौबुद्धिधर्मऐश्वर्यम्
। यतोऽणिमालघिमामहिमाप्राप्ति-
प्राकाम्यवशित्वेशित्वकामावसायि-
त्त्वानां प्रादुर्भावः । ऐश्वर्या दविघा-
त इच्छाया भवति । ईश्वरोहि यदेवे-
च्छतितत्करोति ॥ सम्पत्तौ ॥ निय-
न्तृत्वे ॥ ईश्वरस्यभावः । गुणवचने-
तिष्यञ् ॥

ऐषमः । अ । वर्त्तमानवत्सरे । ऐसौ ई-
तिभाषा ॥ अस्मिन् संवत्सरे । सद्यः
परुत्परार्यैषम इति इदमइश् सम-
सण् प्रत्ययश्च संवत्सरे निपात्यते ॥
ऐषमस्तनः । चि । ऐषमोभवे ॥ ऐषमो-
ह्यः श्वसेन्यतरस्यामिति शैषिकेष्व-
र्थेषु पक्षेच्युलौ ॥

ऐषमस्त्यः । चि । ऐषमस्तने । ऐषमो-
भवे जाते इत्याद्यर्थेषु ॥ ऐषमोह्य-
सिति पक्षे च्यप् ॥

ऐहलौकिकम् । न । धने ॥ चि । इह
लोकोपयोगिनि ॥ यथा । ऐहलौ-
किकमीहन्ते मांसशोणितवद्भनम् ।
पारलौकिककार्येषु प्रसुप्ताभृशना-

आकः

स्तिका इति महाभारते पावकाध्य-
यनम् ॥ इहलोकेभवम् । अध्यात्मा
देष्टुमिष्यते ॥

ऐहिकः । चि । इहलोकभवे प्रतिपन्न-
शरीरसम्बन्धिनि स्वक्चन्दनवनि-
तागृहचेत्रपशुभृत्यादिविषयजन्य-
सुखदुःखादिस्वरूपेभोगे ॥ इहभव-
म् । कालाट्ठञ् ॥

आः

—><—

आ । अ । सम्बोधने ॥ आह्वाने ॥ स्म-
रणे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ आकारे ॥
आः । पुं । ब्रह्मणि ॥ इत्येकाचरको-
षः ॥

आकः । पुं । शकुन्ते ॥ वपले ॥ उचेरि-
गुपधलक्षणके गुणः कुत्त्वञ् आकउ-
चः के इति निपात्यते ॥

आकणः । पुं । } केशकीटे । यूकायाम्
आकणिः । पुं । } । जूं इति भाषा ॥

आकः । न । पुं । आश्रयमात्रे ॥ गृहे
मन्दिरे ॥ उच्यते समवैच्यत्र । उ-
चसमवाये । अमुन् । गुणः । न्यङ्
कादिस्वात् कुत्त्वम् ॥

आङ्कारः

आघः । पुं । प्रवाहे । जलस्य वेगे ॥ वृन्दे । सङ्घाते ॥ परम्परायाम् ॥ उपदेशे ॥ कालाख्यायां तुष्टौ ॥ यथा । मन्त्रज्यापिनसद्यो निवोणदेति सैव कालपरिपाकमपेक्ष्य सिद्धिं तेविधास्यति अलमुत्तमतया तवेत्युपदेशे या आध्यात्मिका तुष्टिः सा कालाख्या आघ उच्यते ॥ द्रुतवृत्त्ये ॥ नृत्यद्रुत्युपलक्षणं गीतवाद्ययोः ॥ ओचनम् । उचः । घञ् । पृषोदरादिच्चात्घः ॥ वहतिवा । वहः । पचाद्यच् । न्यङ्कादिच्चात् साधुः ॥ यद्वा । आऊह्यतेऽनेन । ऊहः । हलश्चेति घञ् ॥

आङ्कारः । पुं । प्रणवे । वेदितव्ये ब्रह्मणि वेदनसाधने ॥ अवति । अवर्चणादौ । अवतेष्टिलोपश्चेति मन् । मन्प्रत्ययस्यैवायं टिलोपो न तु प्रकृतेः । अन्यथा डिदित्येव ब्रूयात् । ज्वरत्त्वरेत्यट् । गुणः । वषट्कार इति लिङ्गात् समुदायादपिकार प्रत्ययः ॥ अत्राहापस्तम्बः ॥ आङ्कारः स्वर्गद्वारं तद्ब्रह्म ऽध्येष्यमाण एतदादि प्रतिपद्येत विकथां चान्याकृत्वा एबलौकिक्यावाचाव्यावर्त्तते इति ॥ लौकिक्यावाचाव्यावर्त्तते तयामिश्रितं न भवतीत्यर्थः ॥

ओजः

आङ्कारा । स्त्री । वृद्धशक्तिविशेषे । तारायाम् ॥

ओजः । पुं । विषमसङ्ख्यायाम् ॥ ओजनौजससमः पादे ॥ इति भरतादयः ॥

ओजतिथिः । पुं । विषमतिथौ ॥

ओजः । न । दीप्तौ ॥ अवष्टम्भे ॥ प्रकाशे ॥ प्राणवले । निजवले । सामर्थ्ये ॥ प्रथमतृतीयपञ्चमसप्तमनवमैकादशराशिषु ॥ धातुतेजसि ॥ शस्त्रादिकौशले ॥ चानेन्द्रियाणां पाटवे ॥ काव्यगुणे गौडीरीत्याम् ॥ तल्लक्षणम् । बहुसमाससंयुक्तवर्णपदाडम्बरः । यथा ओजः प्रसादमाधुर्यगुणतितयभेदतः । गौडवैदर्भपाञ्चालीरीतयः परिकीर्त्तिताः ॥ ओजस्समासभूयस्त्वं मांसलं पदडम्बरम् ॥ तस्योदाहरणं यथा । गङ्गोत्तुङ्गतरङ्गसङ्गतजटाजूटाग्रजाग्रत्फणिस्फूर्जत्फूत्कृतिभीति सम्भृतचमत्कारस्फुरत्सम्भ्रमा । आनन्दामृतवापिकां विदधती चित्तं गिरीशप्रभोस्त्वां पायान्नवसङ्गमे भगवती लज्जावती पार्वतीति ॥ रसादिसप्तधा तुसारभागजधातुविशेषे ॥ यथा । हृदि तिष्ठति यच्छुद्धं रक्त मीषत्सपीतकम् । ओजश्शरीरे सञ्जातं त

ओड्रपु

नाशानाशमृच्छति ॥ भ्रमरैःफल
पुष्पेभ्यो यथासम्भ्रियतेमधु । तद
दोजशरीरेभ्योधातुः सम्भ्रियते न
णामिति वैद्यकशास्त्रम् ॥ उज्जत्त्य-
नेन । उज्जआर्जवे । उज्जोर्बलेवलो
पश्चेत्यसुन् ॥

ओजिष्ठः । त्रि । ओजस्विनि ॥ सारत
मे ॥ उभयत्र विन्यन्ता दोजस्विशब्दा
दिष्ठन् । विन्मतेर्लुगिति लुक् टि
लोपश्च ॥

ओडवः । पुं । पञ्चस्वरयुक्तरागे ॥ सतु
क् प वर्जितः । प ग म ध नि युक्तः ।
यथा मंल्लारादयः ॥ इतिसङ्गीतदा
मोदरः ॥

ओडिका । स्त्री । उडिधान् इति गौडभा
षाप्रसिद्धे धान्यविशेषे । नीवारे ॥

ओडी । पुं । ओडिका धान्ये ॥

ओड्रः । पुं । जवापुष्पे ॥ जवापुष्प वृक्षे
॥ जने ॥ आर्द्रपदुनन्ति । उन्दी ।

स्फायितश्चीतिरक् । बाहुलकाद-
स्य डत्वम् ॥

ओड्राः । पुं । भूमि । उडीसा इति प्र-
सिद्धे नीवृद्धिशेषे ॥

ओड्रपुष्पम् । न । ओडर गुडहर इ-
तिप्रसिद्धायांजवायाम् । जवावृक्षे ॥
ओड्रं पुष्प मस्य । ओड्रपुष्पकुसुम-
प्रियेन्विके इतिहरानन्दः ॥

ओम्

ओडाखा । स्त्री । जवावृक्षे ॥

ओतः । त्रि । पटेदीर्घतन्तौ ॥ अन्तर्था
सौ ॥

ओतुः । पुं । स्त्री । विडाले ॥ अवति-
विष्ठाम् आखुभ्योगृह्णवा । अवरक्ष-
णादौ । सितनीतितुन् । ज्वरस्वरे
त्यूठ् । गुणः ॥

ओतुमदः । पुं । मार्जारघर्मो ॥

ओदनः । पुं । न । अने । भक्ते । भात
इति भाषा ॥ उनन्ति । उन्दी० उ
न्देर्नलोपश्चेति युच् ॥ यद्वा ऊर्द्धते-
ऽनेन । ऊर्द्धकीडायाम् । करणे
ल्युट् । पृषोदरादिः ॥

ओदनपाकी । स्त्री । आपधिविशेषे ।
नीलभिरुण्टायाम् ॥ पाककर्णेति-
डीष् ॥

ओदनाह्वा । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥

ओदनिका । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥
वलायाम् ॥

ओदनी । स्त्री । वलायाम् ॥

ओद्गः । पुं । उन्दने ॥ उन्दी० । औ-
णादिके मन् प्रत्यये । अवोदैधौद्ग
प्रश्नयहिमश्चया इतिनलोपोगुणश्च
निपातितः ॥

ओम् । अ । उपक्रमे ॥ प्रणवे ॥ अम्यु
पगमे । अनुमतौ ॥ अपाकृतौ । अ
स्वीकारे ॥ मङ्गले । शुभे ॥ वेद्येव

ओषधी

हृषिबेदनसाधने ॥ अवति । अव
रक्षणादौ । अवतेष्टिलो पश्चेतिम
न् । मनएवटिलोपः । ज्वरत्त्वरेत्तू
ठ । गुणः ॥

ओलः । पुं । अर्शोघ्ने । शूरणे । कन्दे ॥
त्रि । आर्द्रे । गीला भीजा इतिच
भाषा ॥

ओल्लः । पुं । ओले । शूरणे ॥ ग्राम्यक
न्दस्तुदोषलः ॥ त्रि । आर्द्रे । आला
गीला इतिचभाषा ॥

ओषः । पुं । दाहे । प्रोषे । प्रोषे ॥ ओ
षणम् । उष० । घञ् ॥

ओषणः । पुं । कटुरसे । भाल इति-
भाषा ॥

ओषणी । स्त्री । पुष्ट्या इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे शाकविशेषे ॥

ओषधिः । स्त्री । फलपाकान्ते कदल्या
दौ । ब्रीहियवादौ ॥ जातिमात्रवि
वक्षायां ओषधिशब्दस्य प्रयोगो भव
ति ॥ ओषः प्रोषः दीप्तिर्वाधीयते
ऽष । उधाञ् ० । कर्मण्यधिकरणेचे
ति किः ॥

ओषधिप्रस्थः । पुं । हिमालयस्य न-
गरविशेषे ॥

ओषधी । स्त्री । फलपाकान्ते ब्रीहिय
वादौ ॥ किमप्ययान्तात् कृदिकारा
दितिङीष् ॥ जातिमात्रविवक्षाया

ओष्ठः

मस्य प्रयोगो भवति । ओषधः प-
ञ्चधाख्याता लतागुल्माश्चशाखिनः ।
पादपाः प्रसराश्चेति तेषां वक्ष्यामि
लक्षणम् ॥ गुडूच्याद्यालताः प्रोक्ताः
गुल्माः पर्पटकादयः । आम्नाद्याः शा
खिनेत्तेया वटाम्बत्यादि पादपाः ॥
कण्टकार्यादिकाः सर्वाः प्रसरा इति
कीर्त्तिताः

ओषधीपतिः । पुं । इन्दौ । चन्द्रमसि
॥ ओषधीनांपतिः ॥

ओषधीशः । पुं । ग्लावि । चन्द्रे ॥ ओ
षधीना मीशः ॥ कर्पूरे ॥

ओष्ठः । पुं । दशनवाससि । रदनच्छ
दे । ऊपरला ह्ठाठ इतिभाषा ॥ अ
धरे । नीचला ओठ ह्ठाठ इतिच
भाषा ॥ उष्यते उष्णाहारेण । उष०
। उषिकुषीतिथन् ॥

ओष्ठपुष्पः । पुं । वन्धूकपुष्पवृत्ते ॥

ओष्ठरोगः । पुं । आस्यरोगान्तर्गतौष्ठ
भवव्याधौ ॥ विशेषोस्यनिदाने ॥

ओष्ठी । स्त्री । विम्बफले । कंदूरी-इ
तिभाषा ॥

ओष्ठोपमफला । स्त्री । विम्बिकायाम्
। कंदूरी इतिभाषा ॥ ओष्ठोपमा
नि फलानियस्याः ॥

ओष्ठः । पुं । ओष्ठभवेवर्णे ॥ त्रि ।
ओष्ठहिते ॥ ओष्ठेभवः । शरीराव

औचक

यवाच्चेति यत् ॥ ओष्ठयोर्हितः । श
रीरावयवाद्यत् ॥
ओष्णम् । चि । ईषदुष्णे ॥ आउष्णम् ॥

औः

.....

औ । अ । आह्वाने ॥ सम्बोधने ॥ वि
रोधे ॥ निर्णये ॥ शूद्राणां प्रणवे ॥
यथा । चतुर्दशस्वरो यो सौ सेतुरौ
कारसंज्ञितः । सचानुस्वारनादाभ्यां
शूद्राणां सेतुरुच्यते इतिकालिका
पुराणम् ॥ औकारे ॥

औः । पुं । अनन्ते ॥ निस्वने ॥ स्त्री ।
विश्वम्भरायाम् ॥

औक्थिकः । पुं । उक्थ्याध्ययनकर्त्तरि ॥
उक्थमधीते वेदवा । ऋतूक्थ्यादी
ति ठक् ॥

औक्थिक्यम् । न । औक्थिकानां धर्मे
॥ तेषामान्वायेपि ॥ छन्दोगौक्थिके
ति श्यः ॥

औक्षम् । न । एषसमूहे ॥ उक्ष्णां स
मूहः तस्यसमूह इत्यण् । औक्ष
मनपत्य इतिटिलोपः ॥ अपत्येतु ।

औक्ष्णः । षपूर्ववने त्यलोपः ॥

औक्षकम् । न । उक्ष्णां समूहे । वृ

औत्तरे

षट्ठन्दे ॥ गोवोचोष्टेति बुञ् ॥
औत्थम् । चि । स्थालीपक्के ऽन्नादौ ।
पिठरपक्के ॥ उत्थ मेव स्वार्थे ष्यञ् ॥
औचिती । स्त्री । औचित्ये ॥ सत्ये
॥ उचितस्य भावः । ब्राह्मणादिस्त्वा-
त् ष्यञ् । डीष् । हस्तद्वितस्येति
यलोपः ॥

औचित्यम् । न । उचितत्वे । योग्य
त्वे ॥ सत्ये ॥ उचितस्य भावः ।
ब्राह्मणादेराकृतिगणत्वात् ष्यञ् ॥
औजसिकः । पुं । शूरे ॥ औजसा वर्त्त
ते । औजस्यहोमसावर्त्तत इति-
ठक् ॥

औडः । पुं । औडदेशेऽङ्गवे आदौ
क्षत्रिये पञ्चाङ्गाङ्गणादर्शनेन क्रिया
लोपादिनाच शूद्रत्वमापन्ने दक्ष्युप-
दवाच्चे ॥ चि । औडदेशजे ॥

औत्कर्ष्यम् । न । उत्कर्षतायाम् ॥ भा
वे ब्राह्मणादिस्त्वात् ष्यञ् ॥

औत्तरपथिकः । चि । उत्तरपथेनाह-
ते ॥ तेनगच्छति उत्तरपथेनाहत्
च्चेति ठञ् ॥

औत्तरपदिकः । चि । उत्तरपदग्राहि
णि ॥ उत्तरपदं गृह्णाति । ठक् ॥

औत्तराहः । त्रि । उत्तरस्मिन् जातः भ
वः तत आगतोवा ॥ उत्तरादाहञ् ॥

औत्तरेयः । पुं । परीक्षितृपतेः ॥ उत्त

औदार्य

रायाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥

औत्तानपादिः । पुं । ध्रुवे । स्वायम्भुव
मनोःपौत्रे ॥ उत्तानपादस्यापत्यम्
। इज् ॥

औत्सर्गिकः । वि । उत्सर्गार्हे ॥ सामा
न्यविधिरुत्सर्गः । उत्सर्गमर्हति ।
ठक् ॥ सामान्यत्वे ॥

औत्सुक्यम् । न । उत्कण्ठायाम् ॥ उत्सु
कस्य कर्मभावेवा । प्यञ् ॥

औदनिकः । वि । सूपकारे ॥ औदनं
शिल्पमस्य । शिल्पमिति ठक् ॥

औदमेयिः । पुं । उदमेयस्यापत्ये ॥
अतइज् ॥

औदमेयी । स्त्री । उदमेयजातौ ॥ इज्
न्नात् इतोमनुष्यजातेरिति ङीष् ।

औदरिकः । वि । उदरमात्रपूरके ।
आद्यूने । पेटार्थी इति भाषा ॥ अत्य
न्तबुभुक्षिते । बुभुक्षयात्यन्तपीडिते
॥ उदरे प्रसितः । उदरादुत्पन्नान्
तिठक् ॥

औदश्वितम् । न । अर्द्धजलयुक्ते घोले
॥ वि । उदश्विति संस्कृते ॥ उदश्वि
तेन्यतरस्यामिति पक्षेऽण् ॥

औदश्वित्कः । पुं । औदश्विते ॥ उदश्वि
ति संस्कृतम् । उदश्वितोन्यतरस्या
मिति ठक् । इसुसुक्तान्तात्कः ॥

औदार्यम् । न । उदारतायाम् ॥ उदा

औहाल

रस्यभावः । गुणवचनेति प्यञ् ॥

औदासीन्यम् । न । शुभाशुभयोरुपे
क्षायाम् ॥ ताटस्थ्ये ॥ उदासीनस्यभा
वः । प्यञ् ॥

औदास्यम् । न । अकर्तृत्वे ॥ वैराग्ये ।
अनुरागादिशून्यतायाम् ॥ मनोयो
गाभावे ॥

औदुम्बरः । पुं । आह्वदेवे । यमे ॥ न ।
कुष्ठरोगप्रभेदे ॥ तस्यलक्षणम् । रु
ग्दाहरागकण्डूभिः परीतं रोमपि
ञ्जरम् । उदुम्बरफलाभासं कुष्ठमौदु
म्बरं वदेदिति ॥ ताम्रे ॥ उदुम्बरमे
व । प्रज्ञास्य ॥ यच्चाङ्गशाखिनः फ
लादेष ॥ फलमौदुम्बरं बाल मन्वत
क्रेणसाधितम् । वेसवारभृते साज्ये
पाचितं सैन्यवान्वितम् ॥ शीतं कषा
यं मधुरं रक्तपित्तप्रणाशनम् । मूत्र
कृच्छ्रहरं सम्यग् विवन्धाध्यानकार
कम् ॥ उदुम्बरस्या वयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योऽञ् ॥ चि
। ताम्रजे पात्रादौ ॥

औज्ञात्रम् । न । सामवेदविहिते उज्ञा
तुः कर्मणि भावेच्च ॥

औहालकम् । न । वल्मीककीटसम्
भृते मधुनि ॥ प्रायोवल्मीकमध्य-
स्थाः कपिलाः स्वल्पकीटकाः । कु
र्वन्तिकपिलं स्वल्पतत् स्यादौहाल-

औपग

कंसधु ॥ औदात्तकं दचिकरं स्वयं
कुष्ठविषापहम् । कषायमुष्णमम्ल-
श्च कटुपाकश्चपित्तकृत् ॥

औदात्तकिः । पुं । गौतमे ॥ उदात्त-
कस्यापत्यम् । अतद्वज् ॥ आरु-
णौ ॥

औदुत्यम् । न । अविनीतभावे ॥ उ-
दुतस्य भावः । प्यञ् ॥

औद्भिज्जम् । न । पांशुखलवणे ॥

औद्भिदम् । न । रेह इति प्रसिद्धे पां-
शुखलवणे ॥ औद्भिदं पांशुखलवणं य-
ज्जातंभूमितः स्वयम् । चारं गुरु क-
टु खिगं श्लेष्मलंवातनाशनम् ॥ भौ-
मस्य पानीयस्य प्रभेदे ॥ यथा । वि-
दार्य भूमिं निम्नां यन्महत्याधारया
स्रवेत् । तत्तोयमौद्भिदं नाम वद-
न्तीति महर्षयः ॥ औद्भिदंवारि पि-
त्तघ्नमविदाह्यतिशीतलम् । प्रीणनं
मधुरं बल्यमौषदातकरं लघु इति ॥

औदाहिकम् । न । उदाहसम्बन्धधना-
दैः ॥ भार्याप्राप्तिकाले लब्धे भार्याध-
ने ॥ तद्भातभिरविभाज्यम् । यथाह
याज्ञवल्क्यः ॥ पितृद्रव्याविनाशेन य-
दन्यत् स्वयमर्जयेत् । मैत्रमौदाहिक-
श्चैव दद्यादानां न तद्भवेदिति ॥

औपगवः । पुं । उपगवपत्ये ॥ उपगो-
पत्यम् । तस्यापत्यमित्यञ् ॥ उप-

औपच्छ

समोपे गौ र्यस्य इति उपगुर्गोपः ।
लक्षणया तत्पुरोहितोऽपि । दद्या-
ह हारीतः । यं वर्षं याजयेद्यस्तु सप्त
द्वयं चमाप्नुयात् । सद्योवर्षेण वर्षं
श्चेत्येवमेवावधीद्भुगुः ॥ तथाच
लक्षणया ब्राह्मणोऽप्युपगुपदवाच्यः ।
तस्या पत्यु मौपगवः ॥ इति श्रीधर-
स्वामिनः ॥

औपगवकम् । न । औपगवानां समू-
हे ॥ गोत्रोच्चोष्टेतिबुञ् ॥

औपचारिकः । चि । उपचारार्थे ॥ वि-
नयादिस्वात् स्वार्थेठक् ॥

औपच्छन्दसिकम् । न । वैताल्यौच्छ-
न्दोविशेषे ॥ तत्रैवान्ते ऽधिकेगुरौ
स्यादैपच्छन्दसिकं कवीन्द्रहृदयमि-
तिलक्षणम् ॥ यथा । आतन्वानं सु-
रारिकान्ता स्वीपच्छन्दसिकं हृदा वि-
नोदम् । कंसं योनिर्जघानदेवो य-
न्दे तं जगतां स्थितिं दधानमिति ॥ पु-
ष्पिताग्राभिधंकेचिदैपच्छन्दसिकं
विदुः ॥ अन्यच्च । विषमे ससजा गुरु-
समेचेत् स्मरयाश्चन्दसिकं तदैप-
पूर्वम् । यथा । स्मररागमयी वपु-
स्त्वमिस्त्रा परितस्ताररवेरसत्यव-
वश्यम् । प्रियमापदिवापिकोकिले-
खी परितस्ताररवेरसत्यवश्यमि-
ति ॥

औपव

औपवेयम् । न । उपघौ । रथाङ्गे ॥
 वृद्धिरुपधीतिस्वार्थेठञ् ॥
 औपनिधिकम् । न । उपनिधौ । प्री-
 त्याभोगार्थमर्पिते द्रव्ये ॥
 औपनिषदः । त्रि । श्रुतिवेद्ये परमा-
 त्मनि ॥ उपनिषदा दृश्यते गृह्यते
 वा । उपनिषदो व्याख्यान स्तम्भवे
 वा । शेषइति अण्कुङ्कुमनादिभ्यइ
 ति वा । अण् ॥
 औपनिषदस्मन्यः । पुं । भर्तृप्रपञ्चे ॥
 अयंवेदान्तैकदेशी ॥ त्रि । अन्यत्र ॥
 औपनीविकम् । चि । नीविसमीपे व्या-
 धृते ॥ भवार्थे उपजानूपकर्णनीवे-
 ष्टक ॥
 औपमन्यवः । पुं । प्राचीनशालाख्यर्षे ॥
 उपमन्योर्गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥
 औपम्यम् । न । अनुहारे । उपमाया
 म् । साम्ये ॥ उपमैव । चतुर्वर्णादि
 त्वात्प्यञ् ॥
 औपयिकः । चि । उपयुक्ते ॥ न्यायागत
 वस्तुनि । लभ्ये ॥ उपायन्यनेन । अ-
 यगतौ । हलश्चेति घञ् ॥ उपायएव
 । उपायो ह्रस्वत्वच्चेतिठक्ह्रस्वश्च ॥
 औपरोधिकः । पुं । पीलुदण्डे । पैलवे
 ॥ त्रि । उपरोधसम्बन्धिनि ॥
 औपवस्तम् । न । उपवासे ॥ उपवस्त
 मेव । प्रचाखञ् ॥

औरभि

औपवस्तम् । न । उपवासे । भोजना
 ऽभावे ॥ उपवसति । ढृच् । उपवस्तु
 रिदं कर्म । तस्येदमित्यञ् । माषा
 न्मधुमसूरांश्चवर्जये दौपवस्तुक-
 मितिस्मृतिः ॥
 औपसर्गिकः । पुं । सन्निपातरोगविशे-
 षे ॥ तस्यलक्षणम् । कफोनुलोमवा-
 तेन यदिपित्तानुगो भवेत् । स्वेदश्चै-
 त्यादिभिर्जुष्ट स्तदाभवतिमानवः ॥
 प्रतिलोमः पुनस्तेनस्वास्थ्यमाया-
 तिततत्क्षणात् । औपसर्गिकएवान्यः
 सन्निपातउदाहृत इति ॥ चि । उप-
 सर्गसम्बन्धिनि ॥
 औपस्थ्यम् । न । उपस्थेन्द्रियमुखे ॥
 औपानद्यः । पुं । मुञ्जे ॥ न । चर्मणि ॥
 उपानहे अयम् । ऋषभोपानहे-
 र्यः ॥
 औमीनम् । त्रि । उम्ये ॥ उमानाश्व
 नं चेषम् । विभाषातिलमाषोमे-
 ति पक्षेखञ् ॥
 औरगम् । न । फणिभे ॥ त्रि । सर्पस-
 म्बन्धिवस्तुनि ॥ उरगस्येदम् । अण् ॥
 औरभः । पुं । कम्बले । रत्नके ॥ उर-
 भस्य इदम् । अण् ॥
 औरभकम् । न । मेषदन्दे ॥ उरभ्राणां
 समूहः । गोघोचोष्टोरभ्रेतिबुञ् ॥
 औरभिकः । त्रि । मेषजीवने ॥

और्ध्वः

औरसः । पुं । स्त्री । उरस्ये । स्वात्मजे ।

ऊढसवर्णायां जनितापत्ये ॥ यथा ।

सवर्णयां संस्कृतायां स्तुमुत्पादये

स्तुयम् । औरसं तं विजानीयात्

पुत्रं प्रथमकल्पितमिति ॥ उरसानि

र्मितः । उरसोऽण् चेत्यण् ॥

औरसिकः । चि । उर इवेत्यर्थे ॥ अङ्

ल्यादिभ्यश्च ॥

और्द्धदेहिकम् । चि । और्द्धदेहिके ॥

केचिदस्यानुश्रुतिकादिषु पाठं ने

च्छन्ति ॥

और्द्धदेहिकम् । चि । प्रेतकर्मणि । प्रे

तदाने । प्रेतमुद्दिश्य मरणदिनमार

भ्य सपिण्डीकरणपर्यन्तं , प्रत्यहं

दीयमाने जलपिण्डादौ । मृतार्थं

तद्देहदानं चिषु स्यादौर्द्धदेहिकम्

॥ देहादूर्द्धः ऊर्द्धदेहः । राजदन्ता-

दिः । उर्द्धदेहेभ्यम् । अध्यात्मादि

त्त्वादृञ् । अनुश्रुतिकादिच्चादुभय

पददृङिः ॥

और्द्धस्तोतसिकः । चि । शैवे ॥ इति चि

काण्डशेषः ॥

और्ध्वः । पुं । वाडवानले ॥ सतुभूगोल

स्य दक्षिणसीमा । तत्र सर्वे नरकाः

दैत्याश्च वसन्ति ॥ पञ्चप्रवरान्तर्गत

मुनिभेदे ॥ उर्वस्य मुने रपत्यम् । क

थ्यण् । गोत्रापत्ये विदाद्यञ् ॥ न ।

औषध

पांशवल्लवणे ॥

और्ध्वरः । चि । भौमे । रजसि ॥

और्ध्वशेयः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

औलूकम् । न । पेशकसमूहे ॥ उलू-

कानां समूहः । खण्डिकादिच्चादृञ् ॥

औलूक्यः । पुं । वैशेषिके । वैशेषिक

दर्शनाभिज्ञे ॥

औशनसम् । न । शास्त्रविशेषे । वि-

चित्रनिर्माणप्रतिपादके शिल्पशा

स्त्रे ॥ उशनसा प्रोक्तम् । तेन प्रोक्तमि

त्यण् ॥ उपपुराणविशेषे ॥

औशिजः । पुं । उशिजि ॥ स्वार्थिकः-

प्रज्ञाद्यण् ॥

औशीरम् । न । शयनासने ॥ शयनं-

स्वापः शय्या वा । आसनम्पीठादि ।

स्वापपीठयोः समुदितयोरियं सं-

ज्ञा ॥ चामरे ॥ दण्डे ॥ पुं । चामरद

ण्डे ॥ चि । उशीरजे ॥ उश्यते । व

शकान्तौ । वशः किदिति ईरन् । प्र

ज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । उशीरस्येदम् । त

स्येदमित्यण् ॥

औषधम् । न । रोगनाशकद्रव्ये । भे

षजे । जायौ । अगदे ॥ सर्वैः प्राणि

भिर्भुज्यमाने औषधिप्रभवेऽने ॥

रोगहृत्त्वेन द्रव्यमात्रविवक्षाया मौ

षधशब्दप्रयोगः । तेन घृततैलादि

कमप्यौषधशब्दवाच्यमिति ज्ञेयम् ॥

अम्

ओषधेरिदम् । ओषधिरेव वा ।

ओषधे रजाता विप्लवः ॥ शुण्ड्या
म् ॥

ओषरम् । न । पांशवस्रवणे ॥

ओषरकम् । न । सार्वगुणे । मृत्तिका
स्रवणे । खारीलौन खारीनून इति
च भाषओषसः । चि । प्राभातिके ॥ अनुदितौ
षसराग इति ओषसातपभयादि
ति च भारवि लक्ष्यम् ॥ उषसिभ
वः । सन्धिवेलेत्यादिनायोगविभा
गादण् । अन्यथा कालादृञ् स्यादि
तिव्याख्यातारः । अपभ्रंश एवायमि
ति प्रामाणिकाः ॥ओषम् । चि । उषसम्बन्धिनि ॥ ओषं
दुग्धं लघु स्वादु लवणं दीपनं त
था । कृमिकुष्ठकफानाहशोफोदर
हरं सरम् ॥ उषसेदम् । अण् ॥ओषकम् । न । उषसमूहे ॥ तस्यसमू
ह इत्यर्थे गोत्रोच्चोष्टेतिबुज ॥ उषस्य
विकारोऽवयवोवा । उषादृञ् ॥ओष्ठः । चि । ओष्ठभवे ॥ शरीराव
यवाच्चेति यत् ॥अम् । न । परे ब्रह्मणि ॥ अनुस्वारे ।
पञ्चदशे स्वरे ॥ विन्दुमात्रानुनासि
कवर्णायम् । अत्राकार उच्चारणार्थः
। अयं नकारमकारस्थानेपि भव

कः

ति ॥

अः । पुं । महेत्यरे ॥ विसर्गे । शोडशे
स्वरे ॥ द्विविन्दुमात्रः कण्ठवर्णाय
म् । अत्राकार उच्चारणार्थः । अयं रे
फसकारस्थानेपि भवति ॥
इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडीचवाल
प्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज-
श्रीधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्री
सङ्करकुलावधूतश्रीपरमहंसपरिब्रा
जकाचार्यश्रीमदुरिहरानन्दनाथभा
रतिशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीमुखा-
नन्दनाथपरनामधेयेन विरचितेश
ब्दार्थचिन्तामणा वर्गः समाप्ति-
ज्ञतः ॥ १ ॥

तत् सत्

कः । पुं । ब्रह्मणि ॥ समीरे ॥ आत्म-
नि ॥ यमे ॥ दक्षप्रजापतौ ॥ भास्व
रे ॥ कामग्रन्थौ ॥ चक्रिणि । नारा
यणे ॥ पतत्रिणि । खगे ॥ पार्थिवे ।

कंसका

राजनि ॥ मयूरे ॥ अग्रौ ॥ मनसि
॥ शरीरे ॥ काले ॥ धने ॥ शब्दे ॥
प्रकाशे ॥ न । सुखे ॥ शरसि ॥ ज
ले ॥ कायति । कचतिवा । कैशब्दे
। कचदीप्तौ । अन्येभ्योपीतिङः ॥
ककारे ॥

कंवलः । पुं । कमलार्थेषु ॥

कंसः । पुं । उग्रसेनसुतेऽसुरविशेषे ।

श्रीकृष्णमातुले ॥ पुं । न । तैजस
द्रव्ये । स्वर्णरजतादिनिर्मिते पात्रमा
चे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रतथातुविशेषे ।
कांस्थे । कांसा कांसी इतिभाषा ॥
आढकपरिमाणे माने ॥ मद्यादिपा
नपात्रे । पानभाजने ॥ कस्यते । क
मुकाप्तौ । बृहद्वदिह्निकमीतिसः ॥

कंसकम् । न । नयनौषधे । पुष्पकासी
से । हीराकसीप्रभेदे ॥

कंसकारः । पुं । कसेरा इतिप्रसिद्धे जा
तिविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । वैश्या
यां ब्राह्मणा ज्जातोऽम्वष्ठो गान्धिको
वणिकः । कंसकारशङ्कुकारौ ब्राह्मणा
तत्सम्भूवतुः ॥ इतिवृहदुर्मपुराणम्
॥ अपिच । विश्वकर्मा च शूद्रायां वी
र्याधानं चकारसः । ततोवभूयुः पुत्रा
श्चनवैतेशिल्पकारिणः । मास्त्राकारः
कर्मकारः शङ्कुकारः कुविन्दकः । कुम्भ
कारः कंसकारः घडेतेशिल्पिनोऽनरा

ककुदः

॥ इतिब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥

कंसजित् । पुं । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ॥

कंसं जयति । जिजये । क्षिप् । तुक् ॥

कंसवती । स्त्री । कंसस्य भगिन्याम् ॥

कंसहा । पुं । देवकीसुते ॥ कंसं हन्ति ।

हन् । क्षिप्चेति क्षिप् ॥

कंसा । स्त्री । कंसवत्याम् । वसुदेवानु

जपत्न्याम् ॥

कंसारातिः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ कंसस्य

कंसारिः । पुं । अरातिः अरिर्वा ॥

कंसास्थि । न । कांस्यधातौ ॥

कंसीयम् । चि । कंसायहिते ॥ छः ॥

कंसोद्भवा । स्त्री । सुगन्धिमृत्तिका वि

शेषे । आढक्याम् । काच्याम् । सौ

राष्ट्र्याम् ॥

ककन्धः । पुं । कनके । स्वर्णे ॥

ककुञ्जलः । पुं । स्त्री । चातकखगे ॥

ककुत्स्थः । पुं । सूर्यवंशजे राजविशेषे ।

शशादतनये । इक्ष्वाकोऽपौत्रे ॥ क

कुदिष्टांसे तिष्ठति । डा० । कः ॥

ककुत् । स्त्री । वृषाङ्गविशेषे ॥ श्वेत

च्छत्रादौ राजचिह्ने ॥ वरे ॥ शैलशृ

ङ्गे ॥ कंसुखं कैति । कुशब्दे । क्षिप् ।

तुक् । पृषोदरादिस्वातदः ॥

ककुदः । पुं । न । प्रधाने । वरे । श्रेष्ठे ॥

राजचिह्ने । श्वेतच्छत्रादौ ॥ वृषा

ङ्गे । वृषांसस्य स्थूलमांसपिण्डे ॥ प

ककुभः

वताग्रभागे ॥ कंसुखं कैति । कु०
 क्षिप् । तुक् । पृषोदरादिः ॥
 ककुभान् । पुं । वृषे । वलीवर्द्धे ॥ कक्ष
 भौषधौ ॥ पर्वते ॥ ककुदस्ति अस्य ।
 मतुप् । यवादित्वा न्न वत्त्वम् ॥
 ककुभती । स्त्री । कव्याम् । पीछा इ
 तिभाषा ॥ ककुदृषस्कन्धः । स इव मां
 सपिण्डः ककुत् । सोऽतिशयितो ऽ
 स्याम् । मतुप् । यवादित्वा न्न वः ॥
 ककुप् । स्त्री । प्रवेग्याम् ॥ दिशि ॥
 शोभायाम् ॥ चम्पकस्तुजि ॥ रागि
 णीविशेषे ॥ अस्या लक्षणं यथा । पी
 तं वसाना वसनं मुकेशी वने वदन्ती
 पिकनाददूना । विलोकयन्ती ककु
 भोऽतिभीता मूर्तिः प्रदिष्टा ककुभ
 स्तथेयमिति सङ्गीतदामोदरः ॥ क
 कते । ककलौत्ये । बाहुलकादुभ
 प्रत्ययः ॥ यद्वा । कंवातं स्कुभ्राति
 विस्तारयति । स्कुभ्र इति सौत्रः । कि
 प् । पृषोदरादिच्चात् सलोपः ॥
 ककुभः । पुं । रागविशेषे ॥ वीणाङ्गे । प्र
 सेवके । वीणादण्डाधःस्थितं शब्दगा
 म्भीर्याय दारुमयं भाण्डं यच्चर्मणा
 च्छाद्यते तस्मिन् ॥ अर्जुनपादपे ॥
 ककुभः शीतलोभयक्षतक्षयविषा
 स्त्रजित् । मेदोमेहव्रणान्हन्ति लु
 वरः कफपित्तहृत् ॥ ककुभोदिशः

ककवटः

सन्त्यम्य बहुविस्तरश्चात् । अर्शआ
 यच् ॥ पर्वतान्तरे ॥ कश्च कुश्च ककू ।
 तेभाति । भा० । अन्तर्भावितगयर्थः
 । आतेनूपेतिकः ॥
 ककुभा । स्त्री । दिशि ॥ केन आदि-
 त्वेन जलेन वा कुक्षितानि भानि
 नचत्राण्येषेति टावन्तोपीति क
 श्चित् । तन्न । व्यधिकरसबहुव्री
 हिप्रसङ्गात् ॥ केन कुक्षिता भाति
 । भादीप्तौ । सुपीतिकः । भिदाद्य
 ऊं वा ॥ रागिणी विशेषे ॥
 ककुभादनी । स्त्री । नलीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 ककुभः । पुं । खगान्तरे ॥
 कक्कोलः । पुं । न । स्वनामख्यातमु-
 गन्धिद्रव्यविशेषे । कोलके । कां क
 ला इतिगौडभाषा । कांकोली-
 इति फलकपूर् इति गहुला इति-
 च प्रसिद्धे ॥ कक्कोलं खघु तीक्ष्णोष्णं
 तिक्तं हृद्यं रुचिप्रदम् । आस्यदैर्ग
 न्यहृद्देगकफवातामयान्यहृत् ॥
 ककते । कक० । सम्पदादिच्चात् क्षिप्
 । कोलति । कुलसंस्थाने । ज्वलादि
 च्चास्यः । कक्च तत् कोलश्च ॥
 कक्कोलकम् । न । कोषफले । कक्कोले
 । स्थूलमरिचे ॥ स्वार्थेकन् ॥
 ककवटः । चि । कठिने ॥ ककवति ।

कच्चाप

कक्कवहसने । शकादिभ्योऽटन् ॥

कक्कवटपत्रकः । पुं । पाट इति गौड
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पट्टे । राजशर्णे ॥
कक्कवटी । स्त्री । वर्णलेखायाम् । कठि
न्याम् । खड्याम् । सैलखडी इति
भाषा ॥

कक्कः । पुं । बाहुमूले । काक्क इति भा
षा ॥ वीरुधि । खतायाम् ॥ टुक्के ॥
शुष्कटुणे ॥ शुष्कवने ॥ पापे ॥ कक्के
॥ अरण्ये ॥ पार्श्वे ॥ कक्कति । कक्क्य
ते वा । कक्कहिंसायाम् । वृत्तवदिह
निकमिकक्कियः सः ॥

कक्करुहा । स्त्री । नागरमुस्तायाम् ॥

कक्कशायः । पुं । कुकुरे ॥

कक्का । स्त्री । अन्तरीयवस्त्रस्य पश्चिमे
श्वले । अधोऽंशुकस्य पृष्ठतो निहि
ताश्वले ॥ स्पृष्टास्पदे ॥ इभरज्ज्वाम् ।
गजमध्यवन्धनरज्जौ ॥ काक्क्याम्
॥ राजद्वारप्रवेशे ॥ गेहप्रकोष्ठके ॥
भित्तौ ॥ साम्ये ॥ रथभागे ॥ उद्गा
हिण्याम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे ॥ तल्ल
क्षणम् । बाहुपार्श्वशकक्षेषु कृष्ण
स्फोटां सवेदनाम् । पित्तप्रकोपस
म्भूतां कक्कामित्यभिनिर्दिशेदिति
॥ कक्कति कक्क्यते वा । कक्कः । वृत्ति
तिसेकृतेटाप् ॥

कक्कापटः । पुं । कौपीने ॥ इतिहला

कङ्कः

युधः ॥

कङ्कावेच्छकः । पुं । शुद्धान्तपाले ॥ उद्या
नपाले ॥ रङ्गाजीवे ॥ कवौ ॥ चि
ह्ने ॥ दास्ये ॥ कङ्कायाः अवेच्छकः ॥
कङ्कीवान् । पुं । स्फोटायने कङ्किवि
शेषे ॥ कङ्क्या अस्ति अस्य । मतुप्-
। आसन्दीवदष्टीवदितिनिपातनात्
कङ्कायाः सम्प्रसारणम् ॥ कङ्कावा
न् अन्यत्र ॥

कङ्कोल्या । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥

कङ्क्यम् । न । एषणिकापाचे । काँटे
की कटोरी इति भाषा ॥ इतिमि
ताक्षरा ॥

कङ्क्या । स्त्री । वृद्धतिकायाम् ॥ इम्या
दिप्रकोष्ठे । राजगृहादेर्वेष्टनावच्छि
न्ने देशे । राजगृहादीनां प्रारम्भको
ष्ठके ॥ सप्तकङ्क्या अतिक्रम्येति यथा
॥ सादृश्ये ॥ कङ्करज्जौ ॥ काक्क्या
म् । मेखलादामनि ॥ यथा । परि
धानादङ्गिः कङ्क्या निवृद्धा ह्यसुरीम
तेति ॥ मध्येभवन्धने । गजमध्यव-
न्धनरज्जौ ॥ यथा । हेमकङ्क्यागजा
इति ॥ उद्योगे ॥ यथा । परार्थवद्
कङ्क्याणां तादृशमुद्भवः कुतः ॥ क
क्षेभवा । शरीरावयवाद्यत् ॥

कङ्कः । पुं । छद्मदिजे ॥ काँक् इति गौ

डभाषा प्रसिद्धे पक्षिविशेषे । लोह

कङ्कणी

पृष्ठे । कंकहडा इति भाषा ॥ यमे
॥ युधिष्ठिरन्तपे । अजातशत्रौ ॥ कंस
भ्रातरि । उग्रसेनसुते ॥ महाराज
चूते ॥ कङ्कते । ककिगतौ । अच् ॥

कङ्कटः । पुं । कवचे । सन्नाहे ॥ कङ्कते
। ककिलौल्ये । शकादिभ्योऽटन् ॥ य
दा । कंसुखं कटति । कटे० । मू० कः ॥

कङ्कटकः । पुं । सन्नाहे । तनुषे । वर्म
णि ॥ स्वार्थे कन् ॥

कङ्कणम् । न । करभूषणे । कडा इति
भाषा ॥ हस्तसूत्रे । कङ्कणा इति
भाषा ॥ मण्डने ॥ गुर्वचरे ऽ ॥ कंशु
भंकणति । कणशब्दे । अच् । कङ्कते
या । ककिलौल्ये । बहुलमन्यवापी
ति अनुदास्तेतसहलादेरिति वा यु-
च् । पृषोदरादिच्चास्त्वम् ॥ शे-
खरे ॥

कङ्कणी । स्त्री । क्षुद्रघण्टिकायाम् । कि
ङ्कियाम् । कव्याभरणविशेषे ॥ कं
गणीति भाषाप्रसिद्धे स्त्रीणां हस्ताभ-
रणे ॥ कङ्कनम् । ककिगतौ । घञ् ।
कङ्के गतौ अणति । अण शब्दे । अच्
। गौरादिच्चाङ् डीष् । शकन्वादिः
॥ यदा । कंसुखं कणति । कण० । प
चाद्यच् ॥

कङ्कणीका । स्त्री । प्रतिसरायाम् । क्षु
द्रघण्टिकायाम् ॥ कङ्कणीति प्रसिद्धे

कङ्करः

स्त्रीणां करभूषणे ॥ चङ्कयते । क
णशब्दे । अस्माद्यङ्लुगन्तात् चङ्कि
णः कङ्कणचेति ईकन् । धातोः कङ्क
णादेशश्च ॥

कङ्कतम् । न । प्रसाधन्याम् । कङ्की
इति भाषा ॥ कङ्कते । ककि० ।
वाहुलकात् अतच् ॥

कङ्कतिका । स्त्री । कङ्कते । प्रसाधन्या
म् ॥ कङ्कते । ककिगतौ । वाहुलका
दतच् । गौरादिच्चाङ् डीष् । स्वार्थे
कन् । केण इति ह्रस्वः ॥ यदा । क
स्य शिरसोङ्काः । शकन्वादिः । कङ्के
ष्वतति । कुन् ॥ वलाप्रभेदे । नाग
वलाभाम् ॥

कङ्कती । स्त्री । कङ्कतिकायाम् ॥

कङ्कचोटः । पुं । काँकिला इति गौड-
भाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । जल-
व्यधे ॥

कङ्कचोटिः । पुं । कङ्कचोटमत्स्ये ॥ कङ्क
इव चोटिर्यस्य ॥

कङ्कपत्रः । पुं । शरविशेषे ॥ कङ्कस्य पत्रा
ग्रेव पत्राणि यस्य ॥

कङ्कमाला । स्त्री । करतालीवाद्ये ॥

कङ्कमुखः । पुं । न । सन्दंशे । सँडसी
सडँसीति च भाषा ॥

कङ्करः । चि । कुक्षिते ॥ न । तक्ने ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

कङ्कष्ठ

कङ्करोलः । पुं । निकोचकवृक्षे । अङ्को
ठे । टेरा इतिभाषा ॥ काँकरोल
इति गौडभाषाप्रसिद्ध्यां लता
याम् ॥

कङ्कशब्दः । पुं । पृश्निपर्णाम् ॥

कङ्का । स्त्री । उत्पलगन्धिके । कृष्णता
मे । गोशीर्षचन्दने ॥ उग्रमेनस्य
कन्यायाम् । वसुदेवानुजपत्न्याम् ॥

कङ्कालः । पुं । शरीरास्मि । त्वङ्गांस
रहिते शरीरारम्भकेऽस्थिपञ्चरे ।
करङ्के । अस्थिपञ्चरे ॥ कंसुखं शिरो
वा कालयति । कलक्षेपे । चुरादिः ।
अच्छ । यदा । कङ्कमे । ककिगतौ ।
बाहुलकात् कालम् ॥

कङ्कालमाली । पुं । बद्धे । विरुपाक्षे ॥
कङ्कालमाला अस्ति अस्य । ग्रीष्मा-
दिच्छादिनिः ॥

कङ्कुः । स्त्री । कांगुनी इतिख्यातेकङ्कु
धान्ये ॥ न । कंसासुरभ्रातरि ।

कङ्कुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशेषे
। कालकुष्ठे । रङ्गदायके ॥ यथा ।
हिमवतपादशिखरे कङ्कुष्ठमुपजा
यते । तच्चैकं नलिकाखंसात्तदन्यद्रे
णुकम्पृतम् ॥ पीतप्रभंगुदस्निग्धं अ
ष्टं कङ्कुष्ठमादिमम् । श्यामं पीतं लघु
च्युतसत्त्वं नेष्टं हि रेणुकम् ॥ कङ्कुष्ठं
रेचनं तित्तं कटूष्णं वर्णकारकम् । क

कचः

मिश्रोघोदराधानगुल्मानाश्चकफा
पञ्चमिति ॥

कङ्केरुः । पुं । काकविशेषे । हारवलि
भुजि ॥

कङ्केलिः । पुं । अशोकद्रुमे ॥

कङ्केल्लः । पुं । वास्तूके ॥

कङ्केल्लिः । पुं । अशोकवृक्षे । वज्रुले ॥

कङ्कुम् । न । भोगे ॥ पापभोगे ॥

कङ्कुः । स्त्री । कांगुनीतिप्रसिद्धे धान्य
विशेषे । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियां कङ्कुप्रिय
ङ्गुदे कृष्णरक्तसितास्तथा ॥ पीता
चतुर्विधाकङ्कुस्तासां पीतावरासृ-
ता ॥ कङ्कुस्तु भग्नसन्धानवातजृष्टं
हृणीगुरुः । रुचक्षेष्महरातीव वा
जिमांगुणकृद्भृशम् ॥ कम् अङ्गति ।
अगिगतौ । अङ्गयतिवा गयन्तः । भृग
व्यादिच्चात् कुः । शकन्ध्यादिः ॥

कङ्कुनी । स्त्री । कांगुनी इतिभाषाप्र
सिद्धे धान्यविशेषे । पीततण्डुले ॥
चीनके । अत्यन्तसुकुमारे ॥

कङ्कुनीपत्रा । स्त्री । तृणविशेषे । पण्ड्या
न्यायाम् ॥

कङ्कुः । स्त्री । धान्यभेदे । प्रियङ्गौ ॥

कचः । पुं । केशे ॥ दृढस्पतेः पुत्रे ॥ व
धे ॥ शुष्कद्रुणे ॥ कच्यते । कच्यन्
ने । पुंसीतिघः ॥ कचत्वात्मानं वा
। प्रचाञ्च ॥ मेघे इतिशब्दमाला ॥

कश्चरः

कचङ्गनम् । न । करगून्यहृष्टे । निर्मुटे ।

पैठ इतिभाषा ॥

कचङ्गलः । पुं । पाथोद्यौ । समुद्रे ॥

कचपम् । न । तृणे ॥ पचे ॥ शाकपचे

॥ कचते । कचवन्धने । उपिकुटिद

लिकचिखजिभ्यः कपन् ॥

कचपक्षः । पुं । केशसमूहे ॥ पाशः पक्ष

श्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ॥

कचपाशः । पुं । केशसमूहे ॥

कचरिपुफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

कचहस्तः । पुं । केशसमूहे ॥

कचा । स्त्री । हस्तिन्याम् ॥

कचाकुः । वि । दुराधर्षे ॥ दुशीले ॥

पुं । भुजङ्गमे ॥

कचाग्रम् । न । बालाग्रे । वसरेखट

के ॥

कचाक्षितः । वि । विकीर्णकेशे ॥

कचाटुरः । पुं । दाक्ष्युहे । शितिकण्ठे ॥

कचामोदम् । न । बाला इतिप्रसिद्धे

बालके ॥

कचुः । स्त्री । कच्चाम् । अरवी कचा

लु इति च भाषा ॥

कचेलम् । न । पक्षीनिवन्धने ॥

कचष्टम् । न । जलपिप्पल्याम् ॥

कश्चरः । वि । मलिने ॥ कुत्सितचर

ति । पचाद्यच् । रथवदयोश्चेति च

कारात् कोःकत्तत्पुरुषइतिवोग-

कच्छकः

विभागदा कोःकत् ॥ न । तके ॥

कच्चित् । अ । कामप्रवेदने ॥ साभिला

षप्रश्ने । इष्टपरिप्रश्ने ॥ हर्षे ॥ मङ्गले

॥ कदिति कुशब्दादेशः । कत् चित्

अनयोःसमाहारइन्द्रः ॥

कच्छः । पुं । अनूपे । जलप्रायदेशे ॥

नदीपर्वतादिजलाशयसमीपे । तटे

॥ तुन्नकद्रुमे ॥ नैकाङ्गे ॥ काछ

इतिभाषाप्रसिद्धे परिधानाञ्चले । क

चायाम् ॥ अवस्मृतिः । वामे पृष्ठे त

था नाभौ कचपय मुदाङ्कतम् । एभिः

कक्षैः परीधत्ते योविमः स शुचिः स्मृ

तः इति ॥ परिधानाङ्गहिः कचा-

निवद्धाद्यासुरीभवेत् । इतियाञ्चव

ल्लव्यः ॥ पुं भूम्नि । देशविशेषे ॥ य

था । गणेश्वरात् पूर्वभागे समुद्रादु-

त्तरे शिवे । कच्छदेशः समाख्यात

स्तन्त्रे श्रीशक्ति सङ्गमे इति ॥ कच

ति कचदीप्तौ । बाहुलकाच्छः ॥ य

द्वा । केन कृणाति । उकृदिर्दोषि

देवनयोः । अन्येभ्योपीति डः । कंज

लं ह्यति परिच्छिनत्ति । छेच्छेदने ।

आतोनुपेतिकः ॥ वि । जलप्राप्ते ॥

परिधानाञ्चले कच्छो जलप्राये वि

लिङ्गकइत्यमरः ॥

कच्छकः । पुं । तुन्नके । तूष्णी इति प्र

सिद्धे वृक्षे ॥

कच्छपी

कच्छटिका । स्त्री । कक्षायाम् । कच्छो
टो इतिभाषा ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
कच्छपः । पुं । पञ्चनखे जलजन्तुविशे
षे । कमठे । कूर्मे । कच्छुवा इति
भाषा ॥ अस्थिमांसप्रकारो गुणाश्च ।
तप्ततोये परिक्षिप्तं सम्यक् स्थिन्नञ्च
कच्छपम् । तन्मांसं खर्परान्नाह्यं ख
ण्डितं स्वल्पखण्डकैः ॥ पाचितं सा
र्षपे तैले हिङ्गुसैन्धवसंयुते । बेसवा
रसमायुक्ते दाडिमेन सहान्निते ॥ क
च्छपो बलदो वातपित्तनुत् पुंस्त्वका
रकः इति ॥ पुनश्च । कच्छपो बलकृ
च्छीर्घं वातजिच्छुककारकः । स्निग्धो
ष्णः प्रीणनः सद्यो विपाके । कटुकः
स्मृत इति ॥ कुबेरस्य निधिविशेषे ॥
मल्लस्यवन्धविशेषे ॥ मद्यस्ययन्त्रवि
शेषे ॥ कच्छेन पिवति । पा० । सु
पीतियोगविभागात्कः ॥

कच्छपिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
तल्लक्षणम् । ग्रथिताः पञ्च वा षड्वा
ष्टारुणाः कच्छपोन्नताः । कफानिला
भ्यां पिडका ज्ञेयाः कच्छपिकाबुधै
रिति ॥ प्रमेहे होपेक्षया जातदशपिड
कान्तर्गतपिडकाविशेषे ॥ लक्षणन्तु
। सदाहा कूर्मसंस्थाना ज्ञेया कच्छ
पिका बुधैरिति ॥

कच्छपी । स्त्री । वाणीवीणायाम् ॥ दु

कच्छुरा

लौ । कमथ्याम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे ।
कच्छपिकायाम् ॥ कच्छं कच्छे वा पि
बति । कच्छेन पातिवा । सुपीतिकः
। गापोष्टक्तु न पिवतेः सुराशीध्वे
रिति वचनात् । गतिकारकेति सुषु-
त्पत्तेः प्राक् समासः । जातेरिति डी
ष् ॥

कच्छरुहा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ कच्छे
रोहति । रुह० । इगुपधेतिकः ॥
कच्छा । स्त्री । वाराह्याम् । गृष्टिभेष-
जे ॥ चीरिकायाम् । भिक्षी मजी
रा इति च भाषा । भिंभीषोका इ
ति गौडभाषा ॥ परिधानापराजले ।
काछ इतिभाषा ॥ अदन्तत्वाद्वाप् ॥
कच्छाटिका । स्त्री । कच्छटिकायाम् ॥
कच्छुः । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं
यथा । सूक्ष्मावक्ष्यः पिडकाः स्त्राव
वक्ष्यः पामेत्युक्ता कण्डुमक्ष्यः सदा
हाः । सैवस्फोटै स्तीव्रदाहैरुपेता ज्ञे
या पाणयोः कच्छुरग्रास्फिचेत्येति ॥

कच्छुघ्नी । स्त्री । पटोले ॥ इपुषाप्रभे
दे ॥

कच्छुरः । पुं । पुंस्त्वले ॥ त्रि । पामने ।
पामासहिते ॥ कच्छूरस्ति अस्य । क
च्छा ह्रस्वत्वच्चेतिरः ॥

कच्छुरा । स्त्री । शूकशिथ्याम् ॥ श
थ्याम् । गन्धशथ्याम् ॥ दुस्यर्शायाम्

कज्जली

॥ यवासे ॥ पुंस्त्वय्याम् ॥ कच्छूं राति
। रादाने । आत इति कः । पृषोदरा
दिच्वात् ह्रस्वः ॥

कच्छूः । स्त्री । खाज इति प्रसिद्धे पा
मरोंगे ॥ कषति । कषहिंसायाम्
। कषेष्श्चेत्युः ॥

कच्छूमती । स्त्री । शूकशिंभ्याम् ॥ त्रि ।
कच्छूयुक्ते ॥

कच्छोटिका । स्त्री । कच्छे । परिधा-
नाञ्चले । कच्छोटी इति भाषा ॥

कच्छी । स्त्री । अरबीं घुंजा इति प्रसिद्धे
शाकविशेषे । वितण्डायाम् ॥

कजम् । न । कमले ॥ केजातम् । ज-
मी । उः ॥

कज्जलम् । न । काजल इति प्रसिद्धे
अज्जने । लोचके ॥ पुं । मेघे ॥

कज्जलध्वजः । पुं । दीपे ॥ कज्जलध्व
जं यस्य ॥

कज्जलरोचकः । पुं । न । ज्योत्स्नाट
चे । दीपवृत्ते । दीवट इति भाषा ॥

कज्जला । स्त्री । मत्स्यविशेषे । कज्ज-
ल्याम् ॥

कज्जली । स्त्री । मत्स्यविशेषे ॥ मिश्र
तरसगन्धके ॥ यथा । शुद्धं सूतं त
थागन्धं खल्ले तावदिमर्दयेत् । सूतं न
दृश्यते यावत् किन्तु कज्जलवद्भवेत्
॥ एषा कज्जलिका स्याता दृश्यतीति ॥

कञ्चुकी

र्यवर्दिनी । नानानुपानयोगेन सर्व
व्याधिविनाशिनीति ॥

कञ्चटम् । न । जलतण्डुलीये । लाङ्ग
ल्याम् । काँचडादाम इति गौड प्र
सिद्धे जलजशाकविशेषे ॥ पानीय
तण्डुलीयो यस्य कञ्चटमुदाहृतम्
। कञ्चटं तिक्तकं रक्तपित्तानिलहरं
लघु ॥ चर्वराई शाकस्य विशेषे ॥
इति भावप्रकाशः ॥

कञ्चडः । पुं । कञ्चटप्रभेदे । चक्रमर्द
। अम्बुमे ॥

कञ्चारः । पुं । सूर्ये ॥

कञ्चका । स्त्री । वंशशाखायाम् । कु-
ञ्चिकायाम् । कम्ची इति भाषा ॥
चुद्रस्फोटे ॥

कञ्चुकः । पुं । वारवाणे । भटादेशोल
काकृतिसन्नाहे ॥ लोहवर्मणि ॥ क
ञ्चते । कचिदीप्ति वन्धनयोः । वा
हुलकादुकन् ॥ कवचे ॥ निर्मोके
। अहिनिर्ल्वयिन्याम् । सर्पञ्चचि ।
काँचली इति भाषा ॥ चालके ।-
कूर्पासे । अङ्गिकायाम् । अङ्गिया
काँचुली चाली इति च भाषा ॥ वस्त्रे
॥ वर्द्धापकगृहीताङ्गस्थितवस्त्रे ॥

कञ्चुकालुः । पुं । सर्पे ॥

कञ्चुकी । पुं । अन्तःपुराथ्यचे । सौवि
दल्ले । स्थापत्ये । राज्ञां स्वयंगारेव

कटः

हीरचाधिकृते ॥ पिङ्गे ॥ अहौ ।
सर्पे ॥ जोङ्गकद्रुमे ॥ यवे ॥ चणके
॥ आवदुकवचे ॥ कञ्चुः ॥ सोलकोऽ
स्यस्य । अतर्निः ॥ न स्यात् कर्मणि
कञ्चुकीति स्मृतिः ॥

कञ्चुकी । स्त्री । ओषधिप्रभेदे ॥ स्त्री
रीशवृक्षे ॥

कञ्चुलिका । स्त्री । कञ्चुके । स्त्रीणां
मङ्गरक्षिण्याम् ॥

कञ्जः । पुं । केशे ॥ विरिञ्चौ । चतुरान
ने ॥ न । पोयूषे ॥ पद्मे ॥ कम् ज
ले जातम् । जनी० । डः ॥

कञ्जकः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पक्षि
विशेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

कञ्जजः । पुं । ब्रह्मणि । विश्वसृजि ॥

कञ्जनः । पुं । कन्दर्पे । कामे ॥ मयना
इति प्रसिद्धे पक्षिणि ॥

कञ्जयेनिः । पुं । शालूके ॥ कञ्जस्य प-
द्मस्य येनि रूपतिस्थानम् ॥

कञ्जलः । पुं । मयनाइ प्रसिद्धे पक्षिणि ॥

कञ्जारः । पुं । जठरे ॥ सूर्ये ॥ विरि
ञ्चौ ॥ वारणे ॥ मुनौ ॥ कञ्जति ।

कञ्जिः सैवः । कञ्जिमृजिभ्यांचिदि
त्यारन्

कञ्जिका । स्त्री । ब्राह्मणयष्टिकावृक्षे ।
वह्मनेटी इतिभाषा ॥

कटः । पुं । ओणी ॥ कटिपाश ॥ कि-

कटङ्क

लिञ्जे । वीरगनडादिमये तृणास
ने । चटार्ई मांदरी इतिभाषा ॥
अतिशये ॥ समये ॥ गजगण्डे ॥
तृणे ॥ शवे ॥ शवरथे ॥ ओषधौ
॥ श्मशाने ॥ त्रि । क्रियाकारे ॥ क
टति कथ्यते वा कटे वर्षावरणयोः
। पचाद्यच् । पुंसीतिघः ॥

कटंवरा । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । क
टुकीतिस्थातायाम् ॥ कटंवृणोति ।
वृष्व० । संज्ञायां भृतृ इति खच् ।
अरुर्दिषदितिमुम् ॥

कटकः । पुं । न । अद्रेर्नितम्ने । मेख
लास्ये पर्वतमध्यभागे ॥ वलये । वा
हुभूषणे ॥ दन्तिनादन्तमण्डले ॥
चक्रे ॥ सांमुद्रलवणे ॥ राजधान्याम्
॥ नगर्याम् ॥ मेनायाम् ॥ कटति
कथ्यते वा कटे० । कुन्शिल्लिसंज्ञ
योः । कृष्णादिभ्यः संज्ञायां बुध्निति
वुन् वा ॥ सानौ ॥

कटकी । पुं । नगे । पर्वते ॥ मेनाध्य
क्षे ॥ कटकोऽस्यास्ति । इनिः ॥

कटकोलः । पुं । पतङ्गहे । निष्ठीवनपा
चे । इति चिकाण्डशेषः ॥

कटकृत । चि । तृणासनकर्त्तरि ॥

कटखादकः । पुं । काचकलशे ॥ काके
॥ जम्बुके । त्रि । खादके । भक्षके ॥

कटङ्कटः । पुं । अम्भौ ॥

कटम्भ

कटङ्कटेरी । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥
हरिद्रायाम् ॥

कटम्भः । पुं । महादेवे ॥ विद्याधरे ॥
अक्षदेवने ॥ कामरूपिणि ॥ राक्ष-
से ॥ कीटे ॥ कटं प्रवर्ते तच्छीलः ।
प्रुङ्गतौ । क्विच्चिप्रच्छीति क्वि
पदीर्घा ॥

कटप्रोथः । पुं । स्फिचि । कव्याम् ॥

कटभङ्गः । पुं । सस्यानां हस्तच्छेदे ॥ न
पात्त्यये । राजविनाशे ॥

कटभी । स्त्री । ज्योतिष्मत्याम् ॥ वृक्ष-
भेदे । स्वादुपुष्पे । कटभीतु प्रमे-
हार्शनाडीव्रणविषकुमीन् । हन्यु-
णा कफकुष्ठमीकटु कृष्णाचकीर्त्ति-
ता ॥ तत्फलं तद्गुणं चैव विशेषात्क-
फशुक्रकृत् । श्वेताचैर्गुणसंयुक्ता ॥
कटवद्भाति । अन्येभ्योपीतिङः । गौ-
रादिः ॥ कांटाशिरीष इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥ अपराजि-
तायाम् ॥

कटमालिनी । स्त्री । मदिरायाम् ॥

कटम्बः । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ वाणे ॥ क-
टति । कटे० । कृकदिकडिकटिम्यो-
म्बच ॥

कटम्भरः । पुं । श्यामाकवृक्षे ॥ कटभी-
वृक्षे ॥

कटम्भरा । स्त्री । प्रसारणायाम् । गन्ध-

कटिष

भादालिया इति गौडभाषा ॥ रोहि-

ण्याम् । कटकी इति भाषा ॥ हस्ति-

न्याम् । हथिनी इति भाषा ॥ कल-

न्विकायाम् ॥ गोलायाम् ॥ वर्षा-

न्वि ॥ मूर्षायाम् ॥ कटं विभर्त्ति । डु-

भृञ्धा० । संज्ञायां भृट् वृजिधारि-

सहितपिदमः इति खच् । मुम् ॥

कटव्रणः । पुं । भीमसेने ॥

कटशर्करा । स्त्री । गाङ्गेष्ठीलतायाम् ।
नाटा इति गौडभाषा ॥

कटाक्षः । पुं । अपाङ्गदृष्टौ ॥ कटौ अति-
शयितौ अक्षिणीयव । बहुब्रीहौ स-
कथ्यक्षोरिति घच् ॥ कटं गण्डमक्ष-
ति वा । अक्षूष्यासौ । कर्मण्यश्च ॥ भ-
क्तेषु तिर्यङ्निपाताकृपादृष्टिः कटा-
क्षः ॥

कटायनम् । न । वीरणे ॥

कटारः । पुं । नागरे । कामिनि ॥

कटाहः । पुं । कूर्मकर्परे । कमठपृष्ठे
॥ द्वीपप्रभेदे ॥ तैलादेः पाकपात्रे ॥

जायमानविषाणाग्रमहिषीशावके ।

महिषीशिशौ ॥ खर्परे ॥ नरके ॥

कटिः । स्त्री । श्याम्याम् ॥ कथ्यते । क-

टे आवरणे । सर्वधातुभ्यङ् ॥

कटिवम् । न । रसनायाम् । काञ्च्या-

म् । कर्धनी कौधनी तघडी इति

भाषा ॥ कटिवस्त्रे ॥ कटिवर्मणि ॥

कटीत

कटी । पुं । इमे । गजे ॥ वि । कटवति ॥
 कटिप्रोथः । पुं । स्फिचि । चूतड इति
 भाषाप्रसिद्धे कटिदेशर मांसपिण्डे
 ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुंसीति
 घः । कव्याः प्रोथो मांसपिण्डः ॥
 कटिरोहकः । पुं । हस्तिपश्याङ्गागारो
 हके ॥
 कटिल्लकः । पुं । कारवेले ॥ कटति ।
 कटे० वाहुलकादिस्तः । स्वार्थे कन् ॥
 कटिशीर्षकः । पुं । कटिदेशे ॥
 कटिशूलः । पुं । कटिदेशस्थे शूलरोगे ॥
 असौषधं यथा । रजनीकदलीचा-
 रलेपः । सिद्धाविनाशनः । कुष्ठस्य भा-
 गमेकस्तु पथ्याभागद्वयं तथा ॥ उपो-
 दकेन सम्पीत्वा कटिशूलविनाशन-
 मिति ॥
 कटिशृङ्गुषा । स्त्री । चितिकायाम् ।
 कटिधार्यक्षुद्रघण्टिकायाम् ॥
 कटिखचम् । न । चन्द्रहार गोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे कव्यलङ्कारविशेषे ॥
 कटी । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ श्रोणिदेशे
 ॥ कव्यते । कटे० । सर्वधातुभ्यङ्
 । कृदिकारादिति कटाच्छ्रोणिवच-
 न इति गौरादिषु पाठाद्वा डीष् ॥
 कटीतलः । पुं । न्युख खड्गे । वाँका खाँ
 डा इति भाषा । खुरुडी इति खुरु-
 डी इति चनेपालभाषा ॥

कटुकः

कटीरः । पुं । जघने ॥ कन्दरे ॥ न ।
 कटौ ॥ कटति कव्यते वा कटीगतौ
 कटे० वा । कटृपृकटिपटिगौटिभ्य-
 ईरन् ॥
 कटीरकः । पुं । नितम्बे ॥ कटीरख ।
 स्वार्थे कः ॥
 कटुः । पुं । रसविशेषे । चर्परा इति
 भाषा । भाल इति गौड भाषा ॥
 कटू रुचः स्तन्यमेदः श्लेष्मकण्डूविषा-
 पचः । वातपित्तकृदाग्नेयः शोषी
 पाचनरोचकृत् ॥ चम्पकवृक्षे ॥-
 चीनकर्पूरे ॥ पटोले ॥ कट्टीकता-
 याम् ॥ स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो-
 हिण्याम् ॥ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ रात्रिका-
 याम् ॥ न । अकार्य ॥ दूषणे ॥ वि-
 । कटुरसयुक्ते ॥ सुगन्धौ ॥ तीक्ष्णे
 ॥ मन्त्ररे ॥ अप्रिये ॥ कटुव्याघ्रयो-
 ति तीक्ष्णतया मुखम् । कटे० । क-
 टिवटिभ्यांचेत्थुः । वस्तुतस्तु शृम्भृ-
 त्तिहिवपीत्यत्र चकारादुः । कटि-
 वटिभ्यामिति सूत्रस्योच्चलदत्तादि-
 प्वदर्शनात् । स्त्रियां वातो गुणेति-
 डीषि कट्टी कटुर्वा ॥ कटति । म०
 उर्वा ॥
 कटुकः । पुं । पटोले ॥ सुगन्धिवृक्षे ॥
 अर्कवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ राजसर्षपे
 ॥ न । व्योषे । त्रिकटुनि ॥ स्वार्थे कः ॥

कटुति	कटुरो
कटुकन्दः । पुं । शिग्रुवृक्षे ॥ आर्द्रके । शृङ्गवेरे ॥ लशुने ॥ कटुः कन्दोस्य ॥ कटुकफलम् । न । कक्कोले ॥ कटुकस्त्रेहः । पुं । सर्षपे ॥ कटुका । स्त्री । सुद्रव्यचुपे ॥ कटु रोहिण्याम् । कटुम्बरायाम् । कुटु की इतिभाषा ॥ कटुका कटुका पा के तिक्ता रुचा हिमा लघुः । भेदि नीदीपनी हृद्या कफपित्तज्वरापहा प्रमेहश्वासकासास्त्रदाहकुष्ठकृमि प्र णुत् ॥ ताम्बूल्याम् ॥ राजिकायाम् ॥ तिक्तालावुके ॥ कटुकी । स्त्री । कटुकायाम् । मत्स्यपि त्तायाम् । शतपर्षायाम् ॥ कुटुकी इति भाषा ॥ कटुकीटः । पुं । मशके ॥ कटुकायः । पुं । टिट्ठिभे ॥ कटुग्रन्थि । न । पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्या म् ॥ कटुचातुर्जातकम् । न । एलात्वक्पत्र कमरिचात्मकचतुष्के ॥ इतिराज निर्घण्टः ॥ कटुच्छदः । पुं । तगरहृक्षे । टगर इति गौडभाषा ॥ कटुतिक्तकः । पुं । भूनिम्बे ॥ शण्णहृक्षे ॥ कटुतिक्तिका । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् ॥ कटुतिन्दुकः । पुं । कुपीलौ । कुचला	इतिभाषा ॥ कटुतुण्डी । स्त्री । लताप्रभेदे । तिक्त तुण्ड्याम् । कटुतराद्र इति गौड भाषा ॥ कटुतुम्बी । स्त्री । इक्ष्वाकौ । तिक्ताला व्याम् ॥ कटुतुम्बी हिमा हृद्या पित्त कासविषापहा । तिक्ता कटु र्षिपाके च वातपित्तज्वरान्तकृत् ॥ कटुश्चा सौतुम्बीच ॥ कटुत्रयम् । न । त्रिकटुनि ॥ कटूनां च यम् ॥ कटुदला । स्त्री । कर्कश्याम् । ककडी इतिभाषा ॥ कटुनिष्पावः । पुं । नदीनिष्पावधान्ये ॥ कटुपत्रः । पुं । पर्पटे ॥ सितार्जके ॥ कटुपत्रिका । स्त्री । कारीवृक्षे ॥ कटुफलः । पुं । पटोले ॥ इतिराजनि र्घण्टः ॥ कटुफला । स्त्री । श्रीवल्लीवृक्षे ॥ कटुभङ्गः । पुं । } शुण्ठ्याम् ॥ कटुभद्रम् । न । } कटुमञ्जरिका । स्त्री । अपामार्गे ॥ कटुमेदम् । न । जवादिनामसुग न्धिद्रव्ये ॥ कटुरवः । पुं । मण्डूके ॥ कटुरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । अ- शोकरोहिण्याम् ॥ कायेस्यास्वग्ना

कटोलः

ह्या ॥ कटुश्चासौ रोहिणी च ॥

कटुवार्त्ताकी । स्त्री । श्वेतकण्टकार्या-
म् ॥

कटुबीजा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥

कटुशृङ्गालम् । न । गौरसुवर्षशाके ॥

कटुस्नेहः । पुं । सर्षपे ॥ गौरसर्षपे ॥

कटूत्कटम् । न । आर्द्रके ॥

कटूत्कटकम् । न । शुण्ठ्याम् ॥

कटोरम् । न । कटोरा इति प्रसिद्धे पा-
चे ॥ यथोक्तं मेरुतन्त्रे ५ प्रकाशे । मृ-

त्कर्पटे संयुतकाचकूप्यां दत्त्वामुखं
लोहपलोहसूचैः । निष्कासितो धू-

मरसस्तु तस्य सौगन्धिकैः काचक-
टोरकेय इत्यादि ॥ जैमिन्याश्वमे-

धिके पर्वणि ९ अध्यायेपि च । रम्यान्
देवकीदत्तं पाचे काचननिर्मिते ।

कटोराणां चतुःषष्टिः पात्रसोभय-
तः स्थिता इति ॥ कटति । कटे० ।

ओलच् । रलयोरैक्यम् ॥

कटोरकम् । न । कटोरा इति प्रसिद्ध-
प्राचभेदे ॥ स्वार्थे कः

कटोरा । स्त्री । स्वनामख्यातपाचे । इति
ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कटोलः । पुं । कटुरसे ॥ चण्डाले ॥ क-
टति । कटे० । कपिगडिगण्डिकटि-

पटिभ्य ओलच् ॥

कटोलकः । पुं । कटोलार्थे ॥ स्वार्थे

कट्वी

कः ॥

कटोलवीणा । स्त्री । केन्दुडा इति गौ-
डभाषाप्रसिद्धे यन्त्रे । चण्डालवृक्ष-
क्याम् ॥ कटोलस्य चण्डालस्य बी-
णा ॥

कट्टारः । पुं । कटिशब्दे । कटार इति भाषा ॥

कटफलः । पुं । कायफल इति प्रसिद्धे वृ-
क्षे । श्रीपण्डिकायाम् । कुमुदिका-

याम् ॥ कटफलस्तुवरस्निग्धः कटु-
वर्तकफज्वरान् । हन्ति श्वासप्रमेहा-

र्शः कासकण्ठाभयाश्च ॥ कटति ।
कटे० । क्विप् । कटफलमस्य ॥

कटफला । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ वृहत्या-
म् ॥ काकमायाम् ॥ देवदाल्याम् ॥

वार्त्ताक्याम् ॥ मृगेर्वारौ ॥

कटुङ्गः । पुं । सूर्यवंशजे दिलीपवृषपतौ
॥ श्रेयानाकटुमे । सोनापाठा इति-

भाषाप्रसिद्धे ॥ कटूनि अङ्गान्यस्य ॥
कटुरम् । न । दधिसरे ॥ व्यञ्जने ॥ त-

क्वे ॥ दध्नः ससारकस्याच तक्रं कटुर-
मुच्यते ॥ कटति । कटे० । छित्त्वर-

छत्त्वरधीवरपीवरमीवरचीवरती-
वरनीवरगह्वरकटुरसंयद्वरा इति ष्व-

रजन्तं साधु ॥

कट्वी । स्त्री । कटुकायाम् ॥ लताविशे-
षे । कटुकवल्याम् । काष्ठवल्हिकाया-

म् ॥ सुकाठायाम् ॥ बोतो गुणवच-

कठिनी

नादिति डीष् ॥

कठः । पुं । मुनिविशेषे ॥ कठशाखाध्य-
थनकर्त्तरि ॥ कठशाखाभिन्ने ॥ ऋ-
चां प्रभेदे ॥ स्वरे ॥ यजुशाखाविशेषे
॥ कठेन प्रोक्तमधीते । वैशम्पाय-
नान्ते वा सिञ्चात् जातस्य णिनेः कठ-
चरकात्तु गिति लुक् ॥

कठमर्हः । पुं । शिवे ॥

कठरः । पुं । कठिने ॥

कठा । स्त्री । करिण्याम् ।

कठाकुः । पुं । पक्षिणि ॥ कठति । कठ-
कृच्छ्रजीवने । कठिकुपिभ्यां काकुः ॥

कठाहकः । पुं । दाहयुहखणे ॥

कठिञ्जरः । पुं । तुलस्याम् । पर्णासे ॥
कृष्णवर्बरायाम् ॥ कठिनं जरयति ।
जृष् वयोहानौ । गत्यन्तः । कर्मण्य-
ण । पृषोदरादिः ॥

कठिनः । त्रि । क्रूरे । निष्ठुरे । कठारे ॥
स्तम्भे ॥ न । स्थान्याम् ॥ वैद्यशास्त्र-
प्रसिद्धेषु यवान्यजाजीषिकटुभूनि-
म्बादिद्रव्येषु ॥ कठति । कठ० । व-
ह्नुलमन्यवापीति इनच् ॥

कठिनपृष्ठकः । पुं । कमठे । कूर्मे ॥

कठिना । स्त्री । गुडशर्करायाम् ॥

कठिनिका । स्त्री । कठिन्याम् ॥

कठिनो । स्त्री । वर्षलेखिकायाम् । पा-
कशुक्लायाम् सैलखडी इति भाषा ॥

कडङ्क

गुणिगणनानारम्भे न पतति कठि-
नी ससम्भ्रमाद्यस्य । तेनाम्नायदि
सुतिनी वद वन्त्या कीदृशी नाम ॥

कठिलः । पुं । कारवेले ॥ कठति । क-
ठशोके । बाहुलकादिलः ॥

कठिलकः । पुं । कारवेले ॥ तुलस्याम् ॥
पुनर्मवायाम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कठी । स्त्री । कठेन प्रोक्तमधीयानाया-
म् ब्राह्मण्याम् ॥ शाखाभ्येतृवाचि-
त्वेन जातिस्त्वान् डीष् ॥

कठेरः । पुं । कृच्छ्रजीविनि । दरिद्रे ॥
कठति । कठकृ० । पतिकठिकुठी-
त्येरक् ॥

कठेरः । पुं । चामरवाते । मन्युरौ ॥

कठोरः । त्रि । कठिने ॥ कठति । कठ० । क-
ठिचकिभ्यामोरन् ॥ पूर्णे ॥ कठोरता-
राधिपक्षाञ्छनच्छविः । इति माघः

कडः । पुं । मूर्खे ॥ कडति । कडमदे-
। पचाद्यच् ॥

कडकम् । न । सामुद्रे । त्रिकूटे । कर-
कच इति गौडभाषाप्रसिद्धे सामुद्र-
खवणे ॥

कडङ्करः । पुं । माघमुद्गादिकाष्ठे । बुभे ॥

कडङ्करोति । कृ० । कडङ्करदक्षिणा-
दिति निपातनात् खच् ॥

कडङ्करीयः । त्रि । } कडङ्करार्हे गवि ॥
कडङ्कर्यः । त्रि । }

कणः	कणितः
कडङ्गर मर्हति । कडङ्गरदक्षिणा	कणगुग्गुलुः । पुं । गुग्गुलुप्रभेदे । पंश
च्छेति छः यत्च ॥	पीते । स्वर्णकर्णे । गन्धराजे ॥
कडङ्गः । पुं । सुराविशेषे ॥	कणजीरः । पुं । श्वेतजीरके ॥
कडङ्गरः । पुं । वृषे ॥ गृणाति गिरति	कणजीरकम् । न । क्षुद्रजीरके । वृष
वा । गृन्धे निगरणे वा । अच् । क	गन्धनि ॥
उस्य गरः । कडङ्गरेतित्तिर्देशान्मु	कणभः । पुं । कीटविशेषे ॥
म् ॥ यद्वा । कडति । कड० । क्तिप् ।	कणभक्षकः । पुं । भारिटरुगे । श्याम
कड्च तत् अङ्गम् । कडङ्गं राति	चटके । शैशरे ॥
। रा० कः ॥	कणलाभः । पुं । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥
कडचम् । न । पाषविशेषे ॥	कणा । स्त्री । जीरके ॥ कुम्भीरमक्षि
कडम्बः । पुं । शकनाडिकायाम् । कल	कायाम् ॥ पिप्पल्याम् ॥ श्वेतजीर
म्बे । डाँठ डाँठ इति भाषा ॥ को	के ॥ अक्षे ॥ टाप ॥
शे । प्रान्तभागे ॥ कडति । कड० ।	कणाटीनः । पुं ।
कृकटिकडीत्यम्बच् । केन । खम्बते	कणाटीरः । पुं ।
वा खवि० । अच् । डक्खोरैक्यम् ॥	कणाटीरकः । पुं ।
अग्रभागे ॥	कणादः । पुं । वैशेषिकदर्शनकर्त्तरि मु
कडम्बकः । पुं । कलम्बे ॥ स्वार्थकम् ॥	निविशेषे । काश्यपे ॥
कडम्बी । स्त्री । कलम्बीशाके ॥	कणिकः । पुं । कणायाम् ॥ श्वौ ॥ नी
कडारः । पुं । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । पिङ्ग	राजनाविधौ ॥ सूजीइतिभाषाप्रसि
लवर्णवर्ति ॥ कडारस्तृणवर्जिदित्य	दे गुष्कगोधूमचूर्णे ॥
न्ये इति भरतः ॥ दासे ॥ गडति । गड	कणिका । स्त्री । अस्य सख्क्ष्मस्तुनि
सेचने । गडेः कडचेत्यारन् ॥	॥ अग्निमन्ये । अरणीतिख्याते ॥ क
कखः । पुं । अतिस्वच्छे । लेशे ॥ धान्यां	खति । कणगतौ । पचायच् । स्वार्थे
शे । चूर्णतण्डुले ॥ सूक्ष्मस्तण्डुला	कन् । इत्थम् ॥ यद्वा । कणति । क
वयवः कणइति व्याख्यातारः ॥ वन	शशब्दे । कृन् ॥ कणाः सन्त्यस्य वा
जीरके ॥ कणति । कण निमीक्षने	। अतइनिठनर्षतिठन् ॥
। पचायच् ॥	कणितम् । न । पीडितानां शब्दे । आ

कण्टकः

संनादे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कणिशम् । न । शस्यमञ्जर्याम् । धान्या-
दिशीर्षे ॥ कणयः कणाः सन्त्यस्य ।
लोमादिच्छाच्छः ॥ यदा । कणिनं-
स्वावयवं श्यति । शोतनूकरणे । आ-
त इति कः ॥

कणी । स्त्री । वयकरुलतायाम् ॥
कणिकायाम् ॥ न । अल्पे ॥

कणीचिः । स्त्री । कणीच्यर्थेषु ॥ कण-
ति । कणगते । मृकणिभ्यामीचिः ॥

कणीची । स्त्री । पुष्पितलतायाम् ॥
गुञ्जायाम् ॥ कणाची इति किरां-
ची इतिच प्रसिद्धे शकटे ॥ कृदिका-
रादितिङीष् ॥

कणे । अ । अभिलाषातिशये । सप्त-
मीप्रतिरूपकोयं निपातः ॥

कणेरः । पुं । कर्णिकारवृक्षे ॥

कणेर । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हस्तिन्या-
म् ॥

कणेरः । स्त्री । कर्णिकारे ॥ करिण्याम्
॥ वेश्यायाम् ॥

कण्टकः । पुं । न । सूच्ये ॥ क्षुद्रशची ॥

मत्स्यादिकीकमे ॥ नैयायिकादिदे-

घोक्तौ ॥ रोमाञ्चे ॥ द्रुमाङ्गे । कां-

ठा इति भाषा ॥ केन्द्रे । लग्नचतुर्थ

सप्तमदशमस्थानेषु ॥ यथा ॥ लग्ना

म्युह्यूनकर्मणि केन्द्रमुक्तम् कण्टक

कण्टका

म् । चतुष्टयश्चात्रखेटोवली कमे
विशेषत इति ॥ वेणौ ॥

कण्टकद्रुमः । पुं । शाक्यसिद्धये ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

कण्टकप्रावृता । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
घृतकुमार्याम् ॥

कण्टकफलः । पुं । क्षुरे । गोक्षुरे ॥

कण्टकहन्ताकी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥

कण्टकश्रेणी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ क-
ण्टकानां श्रेणी यस्याम् ॥

कण्टकानारः । पुं । सरटजसौ ॥

कण्टकाण्यः । पुं । कुञ्जकवृक्षे ॥ जि ।
कण्टकयुक्ते ॥

कण्टकारिका । स्त्री । निदिग्धिकाया
म् । वृक्षस्याम् । भटकटैया इति

भाषा ॥ कण्टकान् इयर्त्ति । ऋग-

तौ । कर्मण्यम् । स्वार्थेकन् । कण्ट-

कारिका फले ॥ कण्टकारिकायाः फ-

लम् । हरीतक्यादिम्यश्चेति विका-

रावयवप्रत्ययस्य लुप् । हरीतक्या

दिषु लिङ्गमेवप्रकृतिवन्न सङ्ख्या ॥

कण्टकारी । स्त्री । व्याघ्याम् । कण्ट

कारिकायाम् । भटकटैया इति भा-

षा ॥ कण्टकारी कण्टकिनी तथा

स्वादुश्च शुक्ला । चक्षुष्या चतुशोथ

म्री ग्राहिणी ज्वरदाहनुत् ॥ दोषत्र

यहरीलघ्वी ग्रहण्यर्थातिसारजित् ॥

कण्टका

सुश्रुतेतु । कण्टकारी सरा तित्ता क
टुकादीपनी लघुः । रुक्षोष्णापाच
नीकासश्वासज्वरकफानलान् ॥ नि
हन्ति पीनसं पार्श्वपीडाकृमिहृदाम
यान् । तयोः फलं कटुरसं पाके च कटु
कं भवेत् ॥ शुक्रस्य रेचनं भेदि तित्त
पित्तामिकृष्णघु । हन्यान् कफमरु
त्कण्डूकासमेदकृमिज्वरान् ॥ कण्ट
कारीकृतः क्वाथः सकृष्णः सर्वकास
हा ॥ तद्वत् प्रोक्तासिता क्षुद्राविशे
षाङ्गर्भकारिणी ॥ शाल्मल्याम् ॥ क
ण्टकान् इयन्ति । ऋगतौ । कर्मण्य
म् । डोप ॥

कण्टकारीफलम् । न । कण्टकार्याः फ
ले ॥ कण्टकारीफलं तित्तं कटुकं दी
पनं लघु । रुक्षोष्णांश्वासकासघ्नं
ज्वरानिलकफापहम् ॥ शाकप्रकार
स्तु । तोयान्स्विन्नवृहतीफलं मा
द्रकश्च दण्डाहतं चिरविपाचितं मा
ज्यकेन । चूर्णेन सैन्धवमवेन विमि
श्रितञ्च क्षत्रिं प्रबोधयति कासनिघा
रणं हीति ॥

कण्टकालुकः । पुं । यवासे । यासे ॥

कण्टकाशनः । पुं । उष्ट्रे । कण्टकानि-
अशन मस्य ॥

कण्टकाठीलः । पुं । मत्स्यविशेषे । कु
लिशे ॥

कण्टका

कण्टकितः । त्रि । पुलकिते ॥

कण्टकी । पुं । मत्स्ये ॥ खदिरवृक्षे ॥

विकङ्कते । मदनवृक्षे ॥ गोक्षुरे ॥

वंशे ॥ बदरवृक्षे ॥ कण्टकाः सम्य
स्मिन् । इति ॥

कण्टकिनी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥ शो
णभिरग्न्याम् ॥ मधुखर्जूर्याम् ॥

कण्टकिफलः । पुं । कटहल इति प्रसिद्धे

वृक्षविशेषे । पनसे ॥ कण्टकाः सम्य

स्य । अत इति ठना वितीनिः । कण्ट

कि फलमस्य ॥ समष्टिलावृक्षे ॥

कण्टकिलः । पुं । वेडुर्वांश इति गौड

भाषाप्रसिद्धे वंशविशेषे ॥

कण्टकिलता । स्त्री । अपुष्याम् । खी-

रा इति भाषा । कण्टकिनीचासौ

सताच ॥

कण्टकी । स्त्री । वार्त्ताकीविशेषे । कं

ठीलावैगन् इति भाषा ॥

कण्टकुरण्टः । पुं । भिरग्न्याम् ॥

कण्टतनुः । स्त्री । वृक्षस्याम् ॥

कण्टदला । स्त्री । केतक्याम् ॥

कण्टपत्रः । पुं । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टपत्रफला । स्त्री । ब्रह्मदण्ड्याम् ॥

कण्टपादः । पुं । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टफलः । पुं । क्षुद्रगोक्षुरे ॥ पनसे

॥ धुस्तूरे ॥ सताकरञ्जे ॥

कण्टफला । स्त्री । देवदालीलतायाम् ॥

कण्ठनी	कण्ठी
कण्ठलः । पुं । वावले । वधूल इति भाषा ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥	कण्ठनीलकः । पुं । उत्कायाम् । मसाल इति भाषा ॥ इति शब्दमाला ॥
कण्ठवल्ली । स्त्री । श्रीवल्ली वृत्ते ॥	कण्ठपाशकः । पुं । हस्तिकण्ठवेष्टकरज्जी ॥
कण्ठवृत्तः । पुं । तेजःफलवृत्ते ॥	कण्ठभूषा । स्त्री । ग्रैवेयके । कण्ठी गो
कण्ठाफलः । पुं । कण्ठकिफले । कटहल इति भाषा ॥ विशेषात् पनसं वर्ज्यं गुल्मभिर्मन्दवृत्तिभिः ॥	पसकरी इति च भाषा ॥ भूष्यतेऽनया । भूष अलङ्कारे । गुरोश्चेत्यः । कण्ठभूषा ॥
कण्ठार्गला । स्त्री । नीलकिण्व्याम् ॥	कण्ठमणिः । पुं । ग्रैवेयकमणौ । काक
कण्ठालः । पुं । वंशे ॥ वृहत्प्याम् ॥ वाक्ताव्याम् ॥ वर्बूरे ॥	ले ॥ कण्ठस्य मणिः ॥
कण्ठाह्वयम् । न । पद्मकन्दे ॥	कण्ठशुद्धिः । स्त्री । गलस्य कफाद्यलिसत्त्वे ॥
कण्ठी । पुं । कलाये ॥ अपामार्गे ॥ खदिरे ॥ गोक्षुरे ॥	कण्ठसूत्रम् । न । स्तनालिङ्गने ॥ यथा । यत् कुर्वते दक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघातं निविडोपगूह्य । परिश्रमार्थं शनकैर्विदग्धास्तत्कण्ठसूत्रं प्रवदन्तिसन्त इति ॥
कण्ठः । पुं । मदनद्रुमे ॥ होमकुण्डाद्वहिरङ्गुलिपरिमिते स्थाने ॥ यथा । खाता द्वाहोऽङ्गुलः कण्ठः सर्वकुण्डेष्वयं विधिरिति ॥ त्रि । गले । ग्रीवाग्रभागे ॥ अत्र विशुद्धनामघोडशदलपद्ममस्ति ॥ सन्निधाने । निकटे ॥ ध्वनौ ॥ कण्ठति । कण्ठशब्दे कण्ठे ॥ यद्वा । कण्ठते । कठिशोके । अच् ॥	कण्ठाग्निः । पुं । पश्चिणि ॥ कण्ठे अग्निरस्य ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥
कण्ठकूयिका । स्त्री । बीणायाम् ॥	कण्ठालः । पुं । शूरणे ॥ युद्धे ॥ गोणी
कण्ठतलासिका । स्त्री । अश्वग्रीवावेष्टकरज्जुचर्म्यादेः ॥ इति शब्दमाला ॥	प्रभेदे । खूर्जी इति भाषा ॥ क्रमे
कण्ठनीडका । पुं । चित्तपश्चिणि । ची	लके ॥ नौकायाः खनिचे ॥
ख इति भाषा ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥	कण्ठाला । स्त्री । जालगोष्ठीकायाम् ॥
	कण्ठका । स्त्री । कण्ठाभरणे । एकल
	डीकण्ठी इति भाषा ॥ इति हेम-
	चन्द्रः ॥
	कण्ठी । स्त्री । गले ॥ अश्वकण्ठवेष्टनर

कण्डूः

जुचम्पादौ ॥

कण्ठीरवः । पुं । सिंहे ॥ मत्तमातङ्गे ॥
पारावते ॥

कण्ठीरवी । स्त्री । वासकवृक्षे ॥

कण्ठेकालः । पुं । महादेवे ॥ कण्ठेका
लोच्य । हलदस्तादिष्वलुक् ॥कण्ठ्यः । वि । कण्ठभवे शब्दादौ ॥ क
ण्ठहिते ॥ उभयत्र शरीरावयवत्वा-
त् यत् ॥कण्ठनम् । न । निस्तुषीकृतौ । उदू-
खलादिना तण्डुलादे निर्मलीक-
रणे । कण्ठना इति भाषा ॥

कण्ठनी । स्त्री । उलूखले ॥ मुषले ॥

कण्ठरा । स्त्री । महात्मायै । महाना
स्याम् ॥

कण्ठिका । स्त्री । वेदैकदेशे ॥

कण्डुः । स्त्री । कण्डूयायाम् । गात्रवि-
घर्षणे ॥ कण्डते । कडिमदे । मृग
ख्यादिस्वात् कुप्रत्ययः ॥कण्डुरः । पुं । कारवेक्ष्यतायाम् ॥ कु-
न्दरवृक्षे ॥कण्डुरा । स्त्री । आत्मगुप्तायाम् । शूक
शिंष्याम् ॥ अत्यन्त पर्यायम् ॥ क-
ण्डूराति । रादाने । आतोमुपे-
तिकः । पृषोदरादिस्वात् ह्रस्वः ॥कण्डूः । स्त्री । खाज इति प्रसिद्धे रोगे
। खर्जाम् । कण्डूयायाम् ॥ कण्डूय

कण्डोल

नम् । कण्डूम् गात्रविघर्षणे । सम्प-
दादिस्वात् क्विप् ॥

कण्डूकरी । स्त्री । शूकशिंष्याम् ॥

कण्डूघ्नः । पुं । आरग्वधे ॥ गौर सर्प-
घ्ने ॥कण्डूतिः । स्त्री । कण्डूयाम् । खाज इ-
ति भाषा ॥ कण्डूयतेः क्तिच् ॥

कण्डूयनम् । न । कण्डूयाम् ॥

कण्डूयमानः । वि । कण्डूयितरि । क
षमाद्ये ॥

कण्डूया । स्त्री । कण्डूयने । खर्जाम् ॥

कण्डूयनम् । कण्डूयम् । कण्डूदि-
भ्योयक् । अप्रत्ययात् ॥

कण्डूयिता । वि । कण्डूयमाने ॥

कण्डूरा । स्त्री । प्रावृषायणायाम् । म-
र्कस्याम् ॥ कण्डूराति । रा० । आत
इति कः ॥कण्डूखः । पुं । शूरखे ॥ वि । कण्डू-
युक्ते ॥

कण्डोलः । पुं । उष्ट्रे ॥ गोलीप्रभेदे ॥

पिटे । वंशादिनिर्मिते धान्यादिस्था-
पनभाष्ये ॥ कण्डते । कडिमदे ।वाहुलकादोलच् ॥ यद्वा । कपिग-
डिगण्डीति सूत्रे कण्डेः पाठादोल-
च् ॥

कण्डोलकः । पुं । कण्डोले ॥

कण्डोलपीया । स्त्री । केवडा इति

कति

गौडभाषा प्रसिद्धे वाच्यन्ते । चण्डा
लवस्तक्याम् । किङ्करीति प्रसिद्धे वा
द्ये ॥ कण्डते । कडि० । बाहुलका
दोलच् । कण्डोलस्य वीणा ॥

कण्डोली । स्त्री । कण्डोलवीणायाम् ॥
कण्डोघः । पुं । शूककीटे । शूयापो-
का इति गौड भाषा ॥

कण्वः । पुं । मुनिविशेषे ॥ पुरुवंशजा
ताप्रतिरथनामचत्रियपुत्रे ॥ यथा । सु
मतिर्धुबोऽप्रतिरथः कण्वोऽप्रतिरथा
त्मजः । तस्य मेधातिथिस्तस्मात् प्रकृ
तवाद्यादिजातयः । इति श्रीभागवत
म् ॥ न । पापे ॥ कणनम् । कणश
ब्दे । उल्हादयश्चेतिसाधुः ॥ कणति
। अशूमुषिलटिकणीत्यादिना कन-
वा ॥

कतः । पुं । मुनिविशेषे ॥ कतकट्टे ॥

कतकः । पुं । तिक्तफले । पयः प्रसादि
नि । निर्मली इति भाषा ॥ कतकस्य
फलं नेत्र्यं जलनिर्मलकारकम् । वा-
तक्षेष्महरं शीतं मधुरं तवरं गुरु ॥

कतफलः । पुं । कतकवृक्षे ॥

कतमः । पुं । बहूनां जातिपरिग्रहे ॥ कि
मोऽतमच् ॥

कतमालः । पुं । वज्रौ ॥

कति । चि । कियति । सङ्ख्यापरिमा-
णप्रश्ने ॥ का सङ्ख्यापरिमाणमेषा-

कथकः

म् । किमः सङ्ख्यापरिमाणेऽतिचे
ति डतिः । नित्यं बहुवचनान्तोऽयम् ॥

कतिथः । चि । कतीनां पूरणे ॥ षट्क
ति कतिपयचतुरांशुगिति डटिथुगा
गमः ॥

कतिपयः । चि । कतिशब्दार्थे । कितने
क इति भाषा ॥

कतिपयथः । चि । कतिपयानां पूरणे ।
षट्कतीत्यादिना कतिपयस्याऽस
ङ्ख्यात्वेऽपि अतएव चापकाडुट् त-
स्मिन् युगागमः ॥

कतृणम् । न । रामकर्पूर इति गौडभा
षाप्रसिद्धे सुगन्धितृणविशेषे । पौरे
। सौरान्तिके । रौहिणे ॥ अस्य गु-
णाः । कटुत्त्वम् तिक्तत्त्वम् कफशस्त्र
शल्यादिदोषवालग्रहविनाशित्वमि
ति राजनिर्घण्टः ॥ चाकुलिया इति
गौडभाषाप्रसिद्धे पृश्नी ॥ पृश्निकाया
म् । कुम्भिकायाम् ॥ कुम्भितं तृणम्
। तृणे च जाताविति कोः कत् ॥

कतोयम् । न । मये । मैरेये ॥

कत्यनम् । न । श्लाघायाम् ॥ कत्य० ।
ल्युट् ॥

कत्सवरम् । न । क्त्वन्ये

कथकः । चि । कथोपजीविनि ॥ एकन
टे । नाटकवर्णनकर्त्तरि ॥ वक्तरि ॥
यथा । वाद्युक्तसाधनियमच्युते

कथा

पिकथके रूपाधिरुद्धाय इतिचिन्ता
मणिः ॥ कथयति । कथवाक्यप्रव-
न्दे । बहुलमन्यवापीत कुन् ॥

कथङ्कथिकः । त्रि । प्रश्नकर्त्तरि ।
प्रष्टरि ॥

कथङ्कथिकता । स्त्री । पृच्छायाम् ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

कथङ्कारम् । अ । केन प्रकारेण कृत्सेत्य-
र्थे । कथमित्यर्थे ॥ अनर्थकादेव क-
रोतेः कथम्बोक्तामूल ॥

कथञ्चन । अ । केनाप्यंशेनेत्यर्थे ॥

कथञ्चित् । अ । अतिप्रयत्नेनेत्यर्थे ॥

कथनम् । न । कथायाम् । कहना इति
भाषा ॥ इतिहलायुधः ॥

कथम् । अ । हर्षे ॥ गर्हायाम् ॥ प्रका-
रार्थे ॥ सम्भ्रमे ॥ प्रप्ते ॥ सम्भावना-
याम् ॥ केन प्रकारेण । किमश्वेति
यमुः ॥

कथमपि । अ । यत्नगौरवे ॥ वाढमि-
त्यर्थे ॥ कथमादितथाप्यन्तयत्नगौ-
रव भेदयोः ॥

कथम्भूतः । त्रि । किम्प्रकारे ॥ कं प्रका-
रं किंवा प्रकार मापन्नः । द्वितीया-
न्तादपिथमुः ॥

कथा । स्त्री । प्रबन्धकल्पनायाम् ॥ प्रब-
न्धकल्पनांस्तोक्तसत्त्यां प्रज्ञाः कथां

विदुः । परस्परश्रयाया स्यात्साम

कदम्ब

ताख्यायिका कचिदिति कोलाहला-
चार्यः ॥ पक्षप्रतिपक्षोपन्यासेन-
विचारणायाम् ॥ नैयायिकमतेहि

नानावक्तृकपूर्वपक्षासिद्धन्तवान् वा-
क्यसन्दर्भः कथा । तद्भेदास्त्रयः । वा

दे । जल्यो वितण्डाचेति ॥ कथा का-
दम्बर्यादिस्वरूपा सैवगद्यपद्यमयी

चम्पूरितिग्रन्थान्तरे ॥ कथयति । क-
थवाक्यप्रबन्धे । चितिपूजिकथिकु-
म्बिचर्चश्चेत्यङ् । टाप् ॥

कथाप्रसङ्गः । त्रि । वातूले ॥ वात्तायाम्
। गोष्ठीवचने ॥ विषवेद्ये ॥

कथाप्राणः । त्रि । कथके । कथोपजी-
विनि । नाटकवक्तृरि ॥ कथायां प्रा-
णाः यस्य ॥

कथितः । त्रि । उक्ते । कथा इतिभाषा-
॥ कथ० । क्तः ॥

कदः । पुं । मेघे ॥ कंजलं ददाति । उ-
दाज् । कः ॥

कदकः । पुं । उल्लोचे । विताने ॥

कदध्वा । पुं । कापथे । निन्द्यमार्गे ॥

कुक्षितो ऽध्वा । कुगतीतिसमासः
। कोः कत् तत् पुरुषेऽचीति कदा-
देशः ॥

कदनम् । न । मर्दे । युद्धे ॥ पापे ॥
वाधायाम् ॥ मारणे ॥

कदन्नम् । न । कुक्षितान्ने ॥

कदम्ब

कदम्बः । पुं । नीपे । प्रियके ॥ कदम्बो
मधुरः शीतः कषायो लवणो गुकः ।
सेरो विष्टम्भकृद्रूक्षः कफस्तन्यानि ल
प्रदः ॥ अत्रसाञ्जः । नीपो महाकद
म्बः स्याद्वाराकदम्बइत्यपि । द्विती
योऽल्पप्रसरश्च वृत्तपुष्पः कदम्बकद्र
त्यस्यभेदः । तथारत्नेपि । हारिद्र
स्तुरजीवलः । धूलीकदम्बको धा-
राकदम्बः षट्पदप्रियः ॥ वृत्तपुष्पः
केशराश्वः प्रावृषेण्यः कदम्बकः ।
नीपोमहा कदम्बोपि तथा बहुफ
लोमतः । इत्यमरटी कायां भरतः ॥
सर्षपे ॥ देवताडकटुणे ॥ न । नि
कुरम्बे । सङ्घे । समूहे ॥ कदति
। कदः सौत्रोधातुः । कृकदिकडि
कटिभ्योम्बच् ॥

कदम्बकः । पुं । हरिद्रौ ॥ कदम्बार्थेषु
॥ स्वार्थेकन् ॥ यद्वा । कदति कन्द्य
तिवा । कदहिंसायाम् । कदि आ-
ह्वाने रोदने च । कृकदीत्यम्बच् ।
अनित्यत्त्वान्ननुम् । स्वार्थेकः ॥ न ।
निकुरम्बे । समूहे ॥

कदम्बगोलकन्यायः । पुं । कदम्बगोल
कस्य सर्वावयवेषु युगपदेव पुष्पाणा
मुत्पात्तरूपे दृष्टान्तविशेषे ॥

कदम्बपुष्पा । स्त्री । मुष्णितिकायाम् ।
मुष्णी इतिभाषा ॥

कदलः

कदम्बपुष्पी । स्त्री । महाश्रावणिकाया
म् । मुष्णार्याम् ॥

कदम्बी । स्त्री देवदाल्याम् ॥

कदरः । पुं । सोमवल्के श्वेतखदिरे ॥
कदरो विशदो वर्ण्यो मुखरोगकफा
स्त्रजित् ॥ ककचे । करपचे । कर
वत् करौत आरा इति च भाषा ॥ क
डाजामुडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे
व्याधिभेदे ॥ तल्लल्लगम् । शर्करोन्म
थिते पादे क्षते वा कण्टकादितः ।
ग्रन्थिः कोलवदुस्तम्बो जायते कदर
स्तु सद्गति ॥ अङ्गुशे ॥ दृणाति ।
दृविदारणे । पचाद्यच् । कस्यजलस्य
दरः ॥

कदर्थितः । चि । विडम्बिते । दूषिते ॥

कुत्सितोर्थः कदर्थः । कोः कत् । क
दर्थः कृतः कदर्थितः ॥

कदर्थः । चि । चुद्रे । कृपणे । सतिषि
भवे अदातरि ॥ यथा । आत्मानं
धर्मकृत्यञ्च पुत्रदारांश्च पीडयन् ।
यो लोभात् सञ्चिनोत्थर्थान् सकद
र्थ इति स्मृतः ॥ कुत्सितो ऽर्थः स्वा
मी ॥ कुगतीतिसमासः । कोः क
त् तत्पुरुषे ॥

कदलः । पुं । रम्भावृक्षे ॥ पृथ्वीलताया
म् ॥ कन्दते कन्द्यते वा । कदि आ-
ह्वाने रोदने च । वृषादिस्त्वात् कलच् ॥

कदली

कदलकः । पुं । कदलार्थे ॥ स्वार्थे कः ॥

कदला । स्त्री । पृश्ननाम् ॥ डिम्बिका-
याम् ॥ शास्त्रमलीवृक्षः ॥ अजादेरा
कृतिगणत्वाद्वाप ॥

कदली । स्त्री । वारणबुसायाम् । रम्भा
याम् ॥ यथा । माणिक्यमर्त्यामृत
चम्पकाद्याभेदाः कदल्या बह्वेषां
सन्ति । उक्तागुणास्ते प्वधिकाभवन्ति
निर्दोषताम्याल्लघुताचतेषाम् ॥ गु-
णान् पश्य मोचाफले ॥ पताका-
वाम् ॥ करिवैजयन्त्याम् ॥ मृगवि-
शेषे ॥ के दलति । दलविशरणे
। अच् । डीष् ॥ कन्दते कन्द्यते
वा कदिआ० । ह पादिच्चात् साधुः
। गौरादिः ॥

कदलीकन्दः । पुं । रम्भामूले । केराक-
न्दकेलाकन्द इति च भाषा ॥ शीतलः
कदलीकन्दो बल्यः केश्यो म्लपित्तजि-
त् । वङ्गिज्जुह्वारहारी च मधुरो रुचि-
कारकः ॥ कन्दः कदल्या दलितो नि-
तान्तं संस्वेदितो हिङ्गुष्टेन राटुः ।
उद्धूलितः सैन्धवरेणुनाथ मरीचस-
म्पर्कितश्च रुच्यः ॥

कदलीकुसुमम् । न । रम्भापुष्पे ॥ कद-
ल्याः कुसुमं त्रिगुणं मधुरं तुवरंगुरु ।
वातपित्तहरं शीतं रक्तपित्तक्षयप्र-
शुत् ॥

कदाचि

कदलीदण्डः । पुं । थोड इति गौडभा

षापसिद्धे मोचामध्यस्थदण्डे ॥ कृत्तः
स्विन्नः सलिलविधृतः कृत्ततन्तुः प्र-
भिन्नः कम्बुभृत्प्याजलविरहितः का-
रजम्बीरपुष्ठाः । मध्ये मध्ये तनुशक-
लितेनार्द्रकेणातिपृष्णः स्वादुस्त्वं
भवति मुतरांगर्भदण्डः कदल्याः ॥
यानि दोषहरो दण्डः कदल्याः स्त्रक्
दरंजयेत् । रक्तपित्तहरः शीतः सु-
रुच्योऽग्निप्रवर्द्धनः ॥

कदा । अ । कस्मिन् काले । कव इति
भाषा ॥ सर्वकान्यकिंयत्तदः काले-
दा ॥

कदाकारः । णि । कुत्सिनावयवे ॥ कु-
त्सितः आकारोऽयम् । कोः कदादे-
शः ॥

कदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि । कु-
त्सितनामनि ॥ कुत्सिता आख्याय-
स्य । कोः कत् तत्पुरुषेचीतिकदा-
देशः ॥

कदाचन । अ । कस्मिन् काले । किसी
समयमे इति भाषा ॥

कदाचारः । त्रि । कुत्सवहारे ॥ कुत्सि-
तः आचारोऽयम् । कोः कत् आदेशः ॥

कदाचित् । अ । जातु । कस्मिंश्चित् काले
प्रस्तावे ॥ कदाच चिच्च अनयोः स-
माहारः ॥

कनक

कदुष्णम् । न । कोष्णे ॥ ईषदुष्णम् ।
कवष्णोष्णे इतिपक्षेकदादेशः ॥ चि ।
तदति ॥

कद्रथः । पुं । कुत्स्नितरथे ॥

कद्रुः । पुं । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । तदति ।
स्वर्णपिङ्गे ॥ कन्दति । कदि आह्वाने
। मृगव्यादिच्चात् साधुः ॥

कद्रुपुत्रः । पुं । नागे ॥ कद्रुःपुत्रः ॥

कद्रुः । स्त्री । नागमातरि ॥ संज्ञायामि
त्युङ् ॥

कद्वदः । चि । गर्ह्यवादिनि । दुर्वाचि ॥
कुत्स्नितं वदति । वदेः पचाद्यच् । र
थवदयोश्चेति कोः कत् ॥ कुत्स्नित
स्य वदोवा ॥

कनकम् । न । स्वर्णे । क्लेप्ति ॥ पुं । किं
शुकवृत्ते ॥ नागकेशरवृत्ते ॥ कृष्णध
त्तुरे ॥ धूसूरे ॥ काञ्चनालवृत्ते ॥
कालीथे । कृष्णचन्दने ॥ चम्पकवृत्ते
॥ कासमर्हवृत्ते ॥ कणगुग्गुलुवृत्ते ॥
लघ्वक्षणे ॥ ॥ कनति । कनीदीप्तौ
। कृजादिभ्योवुन् ॥ लाक्षाद्रुमे ॥

कनकचारः । पुं । टङ्गणे । सुहागा इति
भाषा ॥

कनकदण्डः । पुं । राजशृङ्गे । राजच्छे
॥ कनकस्यदण्डोऽस्मिन् ॥

कनकदण्डकम् । न । राजशृङ्गे । राजच्छे
॥ स्वार्थे कन् ॥

कनिष्ठः

कनकपलः । पुं । सुवर्णादिपरिमाणक
षोडशमापके । पलपरिमाणे । कुब
विस्ते ॥ इतिहारावली ॥

कनकप्रभा । स्त्री । महाज्योतिष्मत्याम् ॥

कनकप्रसवा । स्त्री । स्वर्णकेतव्याम् ॥

कनकरम्भा । स्त्री । सुवर्णकदल्याम् ॥

कनकरसः । पुं । हरिताले ॥

कनकलोद्भवः । पुं । राले ॥

कनकाचलः । पुं । मुमेरुपर्वते ॥ दानवि
शेषे ॥ कनकमयः अचलः ॥

कनकाध्यक्षः । पुं । भैरविके । सुवर्णाधि
कृते ॥ कनकस्य अध्यक्षः ॥

कनकारकः । पुं । कोविदारवृत्ते ॥

कनकालुका । स्त्री । भृङ्गारे । सौवर्ण
कलशे ॥ कनकस्य आलुः । संज्ञा-
यां कन् ॥

कनकाह्वम् । न । नागकेशरपुष्पे ॥

कनकाह्वयः । पुं । धत्तूरे ॥ कनकमा
ह्वयोऽस्य । भुक्तेऽस्मिन् कनकवर्णप्र
थीदर्शनात् ॥ नागकेशरे ॥

कनकखलः । पुं । उग्रादेव्याः स्थाने ती
र्थविशेषे ॥ उग्राकनकखलेऽस्मृते तिपु
राणम् ॥

कनकनः । चि । काणे । एकदृशि ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

कनिक्या । स्त्री । समितायाम् ॥

कनिष्ठः । चि । अतियूनि ॥ अत्यल्पे ॥

कन्तुः

जघन्यजे । अनुजे । पश्चाज्जाते ॥
अयमेषा मतिशये युवा अल्पो
वा । अजादीगुणवचनादेवे तीष्ठ-
न् । युवाल्पयोः कनन्यतरस्यामिति
कनादेशः ॥

कनिष्ठकम् । न । शृकटणे ॥

कनिष्ठा । स्त्री । दुर्वलाङ्गुलौ ॥ पश्चा-
ज्जातायाम् । अनुजायाम् ॥ कनि-
ष्ठस्य भार्यायाम् ॥ कनिष्ठस्य स्त्री ।
पुंयोगलक्षणं डीषं बाधित्वा अजा
दित्वा टाप् ॥ नायिकाभेदे ॥

कनी । स्त्री । दुहितरि । कन्यायाम् ॥

कनीनिका । स्त्री । अच्छस्तागके ॥ क-
निष्ठाङ्गुलौ ॥ कनति । कनीदीप्तौ
। बाहुलका दीनः । स्वार्थे कन् । टा-
प् । इत्त्वम् ॥

कनीयान् । वि । कनिष्ठार्थे ॥ अयम-
नयोरतिशयेन युवा अल्पोवा । दि-
वचनविभज्योपपदेतरबीयसुनौ । अ-
जादीगुणवचनादेवेति ईयसुन् । यु-
वाल्पयोरितिकनादेशः ॥

कनीयसम् । न । ताम्रे ॥

कन्तुः । वि । सुखविशिष्टे । सुखिनि ॥

कं सुखम् अस्ति अस्य ॥ कं शब्दार्थं
वभयुस्तितुतयसः इति तुः ॥ काम-
देवे ॥ कुसुले ॥ कामयते । कमुका-
नौ । अर्जिटशिकम्य मीतिकुः प्रत्य-

कन्दः

योधातोस्तुगागमश्च ॥ कमिमनी-
तितुर्वा ॥ हृदये ॥

कन्या । स्त्री । मन्मथभिक्षौ । कांश्च इ-
तिभाषा ॥ प्रावरणान्तरे । स्यूतजी-
र्णपटनिर्मिताच्छादनवस्त्रे । कथरी
गुदरी इतिच भाषा ॥ यथा । भिक्षा
प्राणस्य रक्षार्थं कन्या शीतनिवार-
णी । अचला केशवे भक्ति विभवैः कि-
म्पयेजनमिति ॥ कम्यते । कमु० ।
बाहुलकात् थन् । टाप् ॥

कन्यागी । स्त्री । कन्यरी दुर्दुर्पाती
क्षणकण्टकातीक्ष्णगन्धा दुष्प्रवेशा
इत्यादिपर्यायवति वृत्ते ॥

कन्दः । पुं । न । मृरणे ॥ ग्राम्य कन्द-
स्तुदोषलः ॥ सस्यमूले ॥ सलगम-
इति प्रसिद्धे मूलविशेषे । गृञ्जने ॥
पुं । मेघे ॥ योनिरोगविशेषे । त-
स्य निदानलक्षणे यथा । दिवास्वापा-
दतिक्रोधा ह्यायामा दतिमैथुनात्
। जताच्च नग्वदन्ताद्यैर्वाताद्याः कु-
पिता यदा । पूयशोणितसङ्काशं ल-
कुचाकृतिसन्निभम् । उत्पद्यते यदा
योनौ नाम्ना कन्दस्तु योनिजः इति
॥ सचतुर्विधः । लक्षणभेदात् । यथा
। रुक्षं धिवर्णं स्फुटितं वातिकं तं वि-
निर्दिशेत् । दाहरागज्वरयुतं बिद्या-
त पित्तात्मककन्तुतम् ॥ नीलपुष्पप्र-

कन्दरा

सीकाशं कण्डूभक्तं कफात्मकम् । स
र्वलिङ्गसमायुक्तं सन्निपातात्मकं वि
दुः ॥ सन्निपातात्मकोऽसाध्यः शेषाः
कृच्छ्रप्रसाधनाः इति ॥ कन्दति क
न्दयति कन्दते वा । कदि आह्वाने
रोदनेच । अच् घञ्वा ॥

कन्दगुडूची । स्त्री । गुडूचीविशेषे । क
न्दावृतायाम् । पिण्डालुनि । सुय
नी इति काश्यादिदेशप्रसिद्धे कन्दे ॥
कन्दटम् । न । शुक्लोत्पले । कौञ्जी-
इति भाषा ॥

कन्दफला । स्त्री । लुङ्कारवेङ्ग्याम् ॥

कन्दमूलम् । न । मूलके ॥

कन्दरः । पुं । अङ्गुशे ॥ पुं । स्त्री । गुहा
याम् ॥ न । आर्द्र के । शृङ्गवेदे ॥
केत जलेन दीर्यते । दृविदारणे ।
चट्टोरम् ॥

कन्दरा । स्त्री । दर्याम् । कृषिमाकुवि
मेगुहाकारे गिरिविहारे ॥ कन्दरा
ट्टाम् ॥

कन्दराकरः । पुं । शिलोच्चये । पर्वते
॥ कन्दराणामाकरः ॥

कन्दराखः । पुं । गर्दभाखडवृक्षे ॥ कन्द
रांलाति । लाभादाने । आत इति
कः ॥ प्रचद्रुमे ॥ कर्पराले । आखोट
वृक्षे ॥ कन्दरा मलति । अलभूषणा
दौ । कर्मण्ययम् ॥ कन्दराऽस्यास्ति

कन्दल

मा सिद्धादिज्जासृच् ॥

कन्दरालकः । पुं । कन्दराले ॥

कन्दरो । स्त्री । गुहायाम् ॥

कन्दरोद्गवा । स्त्री । लुङ्पाषाणभेदि
नि वृक्षे ॥

कन्दर्पः । पुं । कामदेवे ॥ पुत्रोत्पत्त्यर्थो

यः कामानां मध्ये कामः सच भगवतो

विभूतिः ॥ कमिष्यव्ययं कुत्सायाम् ।

कुत्सितोदर्योऽस्य अस्मादा ॥ यद्वा ।

कंसुखं तत्र तेन वा दृष्यति । दृष्यर्ध

मोहनयोः । पचाद्यच् ॥ अथवा । के

ब्रह्मणिदृष्टवान् कं ब्रह्माणं दर्पित

वान् वा । वृषोदरादिः ॥ ध्रुवकप्र

भेदे ॥ यथा । एषो विंशतिवर्णाङ्

घिर्भुवः कन्दर्पसंज्ञकः । कीरे वा क

रणे वा स्नात् खण्डताले विधीयते

इति सङ्गीतदामोदरः ॥

कन्दर्पकूपः । पुं । भरो । घोनौ ॥

कन्दर्पजीवः । पुं । कामदृष्टिनामवृक्षे ॥

कन्दर्पमुषलः । पुं । मेढ्रे । शिन्ने ॥ इ

तिविकाण्डशेषः ॥

कन्दर्पशृङ्खलः । पुं । शृङ्गारबन्धविशे

षे ॥ सल्लक्ष्यम् । मारी पादद्वयं स्वा

प्य कान्तस्योदयोपरि । कटिच्छेदो

लयेदाशुबन्धः कन्दर्पशृङ्खलः इति ॥

कन्दलम् । न । कलापे ॥ उपरामे ॥ न

वाङ्मरे ॥ करभ्रनौ ॥ अपवादे ॥ पुं ॥

कन्दः

कनके ॥ युष्टे ॥ कपाले ॥ भूमिकन्द
ल्याः पुष्पे ॥

कन्दलता । स्त्री । मालाकन्दे ॥

कन्दली । स्त्री । मृगविशेषे ॥ गुल्मप्र
भेदे ॥ पताकायाम् ॥ पद्मवीजे ॥

कन्देसस्यमूले लीयते । लीड् स्त्रेष्णो
अन्येष्वपीतिङः ॥ यद्वा । कन्दते ।

कदि० । वृषा० कलच् । गौ० डीष् ॥
भूमिकन्दल्याम् ॥

कन्दलीकुसुमम् । न । शिलीन्ध्रे ॥

कन्दवर्द्धनः । पुं । शूरणे ॥

कन्दवल्ली । स्त्री । वन्याकर्कोटक्याम् ॥

कन्दवहुला । स्त्री । त्रिपर्णिकायाम् ॥

कन्दशूरणः । पुं । श्लेष्मे । शूरणे ॥

कन्दसंज्ञम् । न । योन्यर्शसि । योनि
रक्तरोगविशेषे ॥ तस्यनिदानादि क
न्दे द्रष्टव्यम् ॥

कन्दसारम् । न । नन्दनयने ॥

कन्दाश्वः । पुं । धरणीकन्दे ॥

कन्दार्हः । पुं । शूरणे ॥

कन्दालुः । पुं । कासालौ ॥ धरणीकन्दे
॥ त्रिपर्णिकायाम् ॥

कन्दी । पुं । शूरणे ॥

कन्दिरी । स्त्री । लज्जालुवृक्षे ॥

कन्दुः । पुं । स्त्री । कडाही इति भाषा
प्रसिद्धे भर्जनपात्रे । स्वेदन्याम् ॥

स्कन्दति । स्कन्दिर्गतिशेषणयोः ।

कन्यका

स्कन्देः सलोपश्चेत्युः ॥

कन्दुकः । पुं । गेन्दुके । गेदं इति भा
षा ॥ कन्द्यते । कदि० । बाहुलकादुः

। कंसुखं ददाति दयते द्यति यच्छति
वा मित० डुः । स्वार्थकन् ॥ कंशि
रोदुनेति दधति वा । टुदु उपतापे
दुगतौ वा । प्राग्वत् ॥

कन्दुपकम् । न । जलोपसेकं विना के
वलपात्रे यदग्निना पक्वं भृष्टतण्डुला
दि तस्मिन् ॥ यथा । कन्दुपक्वानि
तैलेन पायसं दधिसक्तवः । द्विजैरे-
तानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यपी
ति तिथ्यातिवृत्ते कर्मपुराणम् ॥
कन्दोटः । पुं । शुक्लोत्पले ॥ न । नीलो
त्पले ॥

कन्देतः । पुं । कुमुदे । निशाहमे ॥

कन्धः । पुं । मेघे । वारिदे ॥

कन्धरः । पुं । वारिवाहे ॥ मारिषवृक्षे ।
कम्जलस्य धरः ॥

कन्धरा । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ कंशिरो
धारयति । संज्ञायां भृष्टवृत्तीति ख
च् । खचिह्नम् ॥ यद्वा । धरति । धृञ्
। पचाद्यच् । कंशिरमोधरा ॥

कन्धिः । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ पुं । समु
द्रे ॥

कन्दम् ॥ न । पातके ॥ मूर्च्छायाम् ॥

कन्यका । स्त्री । दशवर्षायाङ्कुमार्या

कन्या

म् ॥ अज्ञाता कन्या । अज्ञाता दौ
कः । क्षिपकादिस्नानेस्त्वम् ॥
कन्यकाजातः । पि । अनूठापत्ये । का
नीने ॥
कन्यकापतिः । पुं । जामातरि ॥
कन्या । स्त्री । कुमार्याम् ॥ दशवर्षीयां
वालिकायाम् ॥ नार्याम् ॥ यच्चादष्टक
न्याम् ॥ यथा । यत्तुगन्धर्वसिद्धानां क
न्यका नरनागयोः । विद्याधरकिम्बुरु
षपिशाचाना मर्षिता इति ॥ ऊह
ल्याट्टे । पदीताराकुली मन्दे । दरीष्व-
पि ॥ * ॥ कन्यायां जातमाचार्यामुपहा
सं हकुर्वते । नवराचादिपूजार्थं जा
तातेऽद्यकुमारिका ॥ कन्यादानप्र-
सिद्धार्थं वंशद्वयविवृदये । इतितेना
पिजननादशमान्तं हितं भवेत् ॥ क
न्याविक्रये दोषो यथा । यः कन्यापा
लनं कृत्वा करोति यदि विक्रयं । वि
क्रेता धनलोभेन कुम्भीपाकं सगच्छ
ति ॥ कन्यामूषपुरीषश्च तत्र भक्षति
पातकी । कृमिभिर्दंशितः काकैर्या
वदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ मृतश्च व्याधयो
नाश्च सलभेज् जन्मनिश्चितम् । वि
क्रोशीति मांसभारं वहत्येव दिवा
निशमिति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ *
॥ अथ कन्या लक्षणम् । तत्र पादल
क्षणम् । त्रिगुणान्ताग्रतनुताग्रनखौ ।

कन्या

कुमार्याः पादौ समोपचितचादनि
गूढगुल्फौ । श्लिष्टाङ्गुली कमल-
कान्तिलौ च यस्यास्तामुदहेद्यदि भु
वोधिपतिस्त्वमिच्छेत् ॥ १ ॥ पाद
जङ्घाजानू रगुह्यमणीनां लक्षणानि
॥ मत्स्याङ्गुशाज यववज्रहलासि चि
न्हा वस्वेदनौ मृदुतलौ चरणौ प्रश
स्तौ । जङ्घे च रोमरहिते विसिरे
मुदत्ते जानुद्वयं सममनुल्लङ्घनस्थि
देशम् ॥ २ ॥ ऊरु घनौ करिकर
प्रतिमावरोमा वस्त्रत्यपवसदृशं वि
पुलङ्गगुह्यम् । श्रोणी ललाट मुह
कूर्मसमुन्नतश्च गूढो मणिश्च विपुलां
श्रियमादधाति ॥ ३ ॥ नितम्बनाभ्यो
र्लक्षणम् । विस्तीर्णमांसो पचितो
नितम्बो गुरुश्च धत्ते रशनाकलापम्
। नाभिर्गभीरा विपुलाङ्गनानां प्रद
क्षिणावर्त्तगता च शस्ता ॥ ४ ॥ मध्य
स्तनोरुवद्वेग्रीवालः । मध्यं स्त्रिया
स्त्रिषलिनायमऽरोमश्च वृत्तौ घना
वविषमौ कठिना बुरस्यौ । रोमप्रव
र्जितमुरो मृदुचाङ्गनानां ग्रीवाचक
म्बुनिश्चितार्थमुत्त्वानिधत्ते ॥ ५ ॥
अधरदन्तयोर्लः । वन्धुजीवकुसु-
मोपमो धरो मांसलो रुचिरविम्ब-
रूपभृत् । कुन्दकुण्डलनिभाः स
माद्विजाये प्रधितां पतिमुत्तामिता

कन्या

र्धदाः ॥ ६ ॥ वचननासिकादृशा-
ल० । दाक्षिण्ययुक्तं शठं परपुष्टं
सर्वलग्नप्रभाषितं मदीनमनल्पसौ-
ख्यम् । नासा समा समपुटा रुचिरा
प्रशस्ता दृङ्नीलनीरजदलशुति-
हारिणी च ॥ ७ ॥ भ्रूललाटल० ।
नेासङ्गते नातिपृथुचरम्ये शस्तेभ्रु-
वौवालशशाङ्कवक्त्रे । अर्धेन्दु संस्था
नमरोमशश्च शस्तं ललाटं न नतं न
तुङ्गम् ॥ ८ ॥ कर्णकेशशिरोल० ।
कर्णयुग्ममपि युक्तमांसलं शस्यते मृ-
दुसमाहितं समम् । क्षिप्रनील
मृदुकोष्पतैकशोमृद्वजाः सुखक-
राः समंशिरः ॥ ९ ॥ हस्तपादयो-
र्ललाटल० । भङ्गारासनवाजिकुञ्ज-
ररश्म्यीवृक्षयूपेषुभिर्मांसाकुण्ड-
लचामराङ्कशयवैः शैलेर्ध्वजैस्तोर-
णैः । मध्यस्वस्तिकवेदिकाव्यज-
नकैः शङ्खात पञ्चाम्बुजैः पादे पा-
णितलेषु वा युवतयो गच्छन्ति रा-
शीपदम् ॥ १० ॥ हस्तल० । नि-
गूढमणिवन्धनैः तरुणपद्मगर्भोप-
मैः करौन्दपतियोषितं स्तनविकृ-
ष्टपञ्चकुली । न निम्बमतिनोन्नतं
करतलं सुरेखान्वितं करोत्यविध-
वांचिरं सुतसुखार्थं सम्भोगिनीम्
॥ ११ ॥ मध्याङ्गुलिभ्यामणिवन्धनैः

कन्या

त्या रेखा गतापाणितले ऽङ्गनायाः
। ऊर्ध्वस्थितापादतलेषु वायं पुंसो
यवाराज्यसुखायसास्यात् ॥ १२ ॥
कनिष्ठिकामूलभवा गता या प्रदेशि-
नी मध्यमिकास्तरालम् । करोति
रेखा परमायुषः सा प्रमाणं मूना
तुतदनमायुः ॥ १३ ॥ अथापत्य-
ज्ञानम् । अङ्गुष्ठमूले प्रसवस्थरेखाः
पुत्रा वृक्षयः प्रमदास्तुतनयः । अ-
च्छिन्नमध्या दृष्टदायुषांताः स्वल्पा
युषां क्षिप्रलघुप्रमाणाः ॥ १४ ॥ शुभ-
लक्षणान्युक्ता अशुभलक्षणान्याह ।
तीदमुक्तं शुभमङ्गना नामतोविपर्य-
स्तमनिष्टमुक्तम् । विशेषतो ऽनिष्ट-
फलानि यानि समासत स्तान्यनुकी-
र्त्तयामि ॥ १५ ॥ पादयो रनिष्ट-
लक्षणम् । कनिष्ठिकावातदनन्तरा
वा मर्हानियस्याः स्पृशतिस्त्रियाः स्थाते
। गतायवाङ्गुष्ठमतीत्ययस्याः प्रदे-
शिनीसा कुल टातिपापा ॥ १६ ॥ ज-
ङ्गागुह्योदराणां ल० । उदराभ्यां पि-
ण्डिकाभ्यां सिरालेशुक्ते जङ्गे लो-
मशेचातिमांसे वामावर्त्तनिम्बमल्प-
अङ्गुलकुम्भाकारंचोदरंदुःखितानां
म् ॥ १७ ॥ ग्रीवाल० । ह्रस्वयातिनिः-
स्वतादीर्घया कुलक्षयः । ग्रीवया
पृष्ठयया योषितः प्रचण्डता ॥ १८

कन्या

॥ नेत्रगण्डयोर्ल० । नेत्रे यस्याः केक
रे पिङ्गलेबा सादुः शीला श्यावलो
लेखणाच । कूपौयस्या गण्डयोश्च
स्मितेषु निम्नान्दिग्धं वन्धकीं तावद
न्ति ॥ १८ ॥ अन्यदप्याह । प्रविल
म्बिनिदेवरं ललाटे श्वशुरं हन्युद
रे स्फिजोः पतिश्च । अतिलोमच-
यान्वितोत्तरौष्टी नशुभाभर्तुरती
वयाचदीर्घा ॥ २० ॥ स्तनकर्णदन्त
ल० । स्तनौ सरोमौ मलिनेल्लवणी
चक्रेणददाते विषमौचकर्णौ । स्थू
लाः कराला विषमाश्चदन्ताः क्रोशा
य चौर्यायच कृष्णमांसा ॥ २१ ॥ ह
स्तल० । कन्यादहूपैष्टृककाककङ्कैः
सरीसृपोलूक समानचिह्नैः । शु-
क्लैः सिरालैर्विषमैश्चहस्तैर्भवन्ति
नार्यः सुखविस्मयीनाः ॥ २२ ॥ अ
न्यदप्याह । यातूत्तरोष्ठेन समुन्नतेन
रूपाग्रकेशीकलहप्रियासा । प्रा-
यो विरूपासु भवन्तिदोषायत्रा कृ
तिस्तत्रगुणावसन्ति ॥ २३ ॥ अधुना
शरीरक्षेत्रविभागमाह । पादैः सगु
ल्फौ प्रथमं प्रदिष्टं जङ्घे द्वितीयं तु
सजानुचक्रे । भेटोरुमुष्कश्चततस्तृ
तीयं नाभिकटिचैवचतुर्थमाहुः ॥
२४ ॥ उदरं कथयन्तिपञ्चमं हृदयं ष
ष्ठमश्चस्तनान्वितम् । अथसप्तममा-

कन्याटः

स्यजं वृणी कथयन्त्यष्टममोष्ठकन्धरे
॥ २५ ॥ नवमं नयने च सप्तमृणी सल
लाटं दशमं शिरस्तथा । अशुभेष्वशु
भंदशाफलं चरणाद्येषु शोभ
नम् ॥ २६ ॥ इति वाराह्यां कन्यालक्ष
णं नामाध्यायः । ६७ ॥ * ॥ एतकु
मार्याम् । सहायाम् ॥ स्थूलैलाया-
म् ॥ वाराहो कन्दे ॥ वन्ध्याकर्कोट
क्याम् ॥ षष्ठराशौ ॥ जन्मकालीन
चन्द्राश्रितैतद्वाशिफलम् । युवति
गे शशिनि प्रमदाजनप्रवलकेलि
विलासकुतूहलैः । विमलशीलयु-
तो जननेत्सवैः सुविधिनां विधिना
सहितः पुमान् ॥ कन्यालक्ष्मोद्भवो
मर्त्या नानाशास्त्रविशारदः । सौ-
भाग्यगुणसम्पन्नः सुन्दरः सुरतप्रि
यः ॥ चतुरचरावृत्तिभेदे । मृगौ
चेत् कन्या । भास्वत्कन्या सैकाधन्या
। यस्याः कूले कृष्णोऽखिलत् ॥ कन
ति । कनदीप्तौ । अधन्यादिः । क
न्यायाः कनीनचेति निर्देशादयसि-
प्रयम इति नडीप् ॥ दक्षिणार्णवस
मीपेदुर्गादेव्याम् ॥

कन्याकुञ्जः । पुं । कान्यकुञ्जदेशे ॥ इ
ति हेमचन्द्रः ॥

कन्याटः । पुं । वाससद्गनि ॥ इति विका
णशेषः ॥

कपईः

कन्याधिपः । पुं । बुधग्रहे ॥

कन्यापतिः । पुं । जामातरि ॥

कन्यापालः । पुं । कनैत इति हिमगि-
रिप्रसिद्धे शूद्रजातिविशेषे । पालव-
गिजि ॥

कन्यारामः । पुं । बुधभेदे ॥

कन्युषम् । न । हस्तपुच्छे । हयोक्षा अं
गौक्षा इति भाषा ॥

कपः । पुं । वङ्गणे ॥

कपटः । पुं । न । व्याजे । दम्भे । छद्म
नि ॥ के मूर्धनि पट इव आच्छादकः
॥ यदा । पटति । पट० अच् । कस्य
ब्रह्मणोऽपि पटो व्यापकः ॥

कपटधारी । वि । छलान्ये ॥

कपटिकः । वि । कपटविशिष्टे । कपटि
नि ॥ मत्स्वर्थे ठन् ॥कपटी । वि । अयथार्थव्यवहारवति । द
म्भविशिष्टे ॥ कपटोऽस्ति अस्यास्मि
न्वा । इनिः ॥कपटिनी । स्त्री । गौडभाषया चीडा
नामनि गन्धद्रव्ये ॥

कपटेश्वरी । स्त्री । श्वेतकण्टकार्याम् ॥

कपईः । पुं । शिवस्य जटाजूटे ॥ वराट
के ॥ पर्वपूरणे । सम्पदादिस्वात् भा
वे क्तिप् । राज्ञोपः । केन सुखेन ज
लेन वा परं पूर्तिं ददाति । सुपीति
वोगविभागात्कः ॥ कस्य अक्षरपरः

कपलः

पूरणेन दापयतीति वा । दैपशोध
ने । आत इति कः ॥

कपर्दिका । स्त्री । वराटिकायाम् ॥

कपर्दकः । पुं । हरजटाजूटे ॥ वराचरे
। वराटके ॥ अस्याः प्रभेदाः । सुव
र्णवर्णा सिंही १ । धूमवर्णा व्याघ्री
२ । पीतपृष्ठासितोदरा मृगी ३ ।
श्वेतवर्णा हंसी ४ । नातिदीर्घिका
विदन्ता ५ ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥कपर्दी । पुं । शिवे । ईशे ॥ कपर्दीज
टाजूटोऽस्यास्ति । इनिः ॥कपाटम् । वि । अररे । कवाटे । किंवाड
इति भाषा ॥ कं वातम् विरोधा
पाटयति प्रविशते । पटगतौ । कर्म
ण्यण् ॥ अर्द्धर्चादि ॥कपाटिका । स्त्री । कपकपाटे । किर्वाडी
इति भाषा ॥ कपाट्येष । स्वार्थे कः
। टाप् ॥कपाटी । स्त्री । कपाटे ॥ अखन्तान्
डीप् ॥कपालः । पुं । न । शिरोस्थिनि । कर्ध
रे ॥ घटादेशकले । खपरा इति
भाषा ॥ ब्रजे । समूहे ॥ यतीनां म
न्मयकर्परादिभिश्चापाचे ॥ यथा । कं
पालं दृढमस्त्रानि कुचेनमसहाय
ता समता चैव सर्वस्मिन्नेतन्मुक्तकाल
स्यमिति ॥ कुष्ठरोगविशेषे ॥ तल्ल

कपाली

चयं यथा । कृष्णारुणकपालाभं य-
दृचं परुषंतनु । कपालं तोदवहुलं
तत् कुष्ठं विषमं स्मृतमिति ॥ कं पा
लयति । कर्मगयण ॥ यद्वा । कम्पते
। कपिचलने । तमिविशिविडिमृणि
कुलिकपिपलिपञ्चिभ्यः कालन् । क
पीतिनिर्देशान्नलोपः । आगमशा
स्त्रस्यानित्यत्वं वा ॥

कपालनालिका । स्त्री । तर्कव्याम् । त
र्कौ । तकुम्भा इतिभाषा ॥ इतित्रि
काण्डशेषः ॥

कपालभृत् । पुं । शिवे ॥ कपालं ब्रह्म
कपालं वा विभर्ति । उभृष्णं कि-
पु ॥

कपालमाली । पुं । भूतेशे । शिवे ॥
कपालानां मालाविद्यते ऽस्य । व्री०
इतिः ॥

कपालिका । स्त्री । भयमृन्मयभाजन-
शकले ॥ दन्तरोगविशेषे ॥ तल्लचनं
यथा । कपालेखिवदीर्यत्सु दन्तानां
सैव शर्करा । कपालिकेति पठिता
सदा दन्तविनाशिनीतिमाधवः ॥

कपाली । पुं । महादेवे । नृकपालश-
क्तिनि ॥ कपालोस्ति अस्य । असइतिः
॥ स्वनाम्नाख्याते जाति वि० ॥ सतु
ब्राह्मणकन्यायां तीवराज्जात इति
पराशरपद्धतिः ॥

कपिक

कपालिनी । स्त्री । दुर्गीयाम् ॥ इव
न्तान् डीप् ॥

कपिः । पुं । सिङ्गके ॥ शाखासृगे ।
वानरे ॥ एकैकस्योपकाराय प्राणा
न् दास्यामिते कपे । इति हनुमन्तं
प्रति श्रीरामवाक्यम् ॥ मधुसूदने
॥ रक्तचन्दने ॥ कम्पते । कपिचल
ने । कुण्डिकम्योर्नलोपश्चेतिद्वप्र
त्ययः ॥ वराहे ॥ कादुदकात् भू
मिंपातिस्मेतिकपिर्वराहः । पातेर्वा
हुलकात् किप्रत्ययः ॥

कपिकच्छुः । स्त्री । मर्कव्याम् । शूकशि
म्व्याम् । कौंच किवांच इतिचभाषा
॥ कपिकच्छु भृशंवृष्या मधुरा वृंह
णीगुरुः । तिक्ता वातहरी वल्या कफ
पित्तास्रनाशिनी ॥ तद्बीजं वातशम
नं स्मृतं वाजीकरं परम् ॥ कपीनां क
च्छुः कण्डूहेतुत्वात् ॥

कपिकच्छुफलम् । न । शूकशिम्व्याः
फले ॥ कोमलं रोमसहितं स्विन्न
माज्ये विपाचितम् । सोपस्करे स
वाह्लीके सिन्धुजेन समन्वितम् ॥
कपिकच्छुफलं दृष्यं मधुरं वृंहणं गु
ह । सिग्धं शीतानिलहरं दुष्टव्रणवि
नाशनम् ॥

कपिकच्छुफलोदमा । स्त्री । जतुका
लतायाम् ॥

कपित्थः	कपिर
कपिकन्दुकम् । न । शिरोस्थिनि ॥	ग्राहि दुर्जम् ॥ अपिचा । कपित्थ मा
कपिका । स्त्री । नीला । नुवारवृक्षे ॥	मं कण्डूम् विशदं ग्राहि वातलम् । म
कपिकेतनः । पुं । अर्जुनाखपाण्डवे ॥	धुराक्षकषायत्वात्सौगन्ध्याश्च रुचि
कपिः । केतनं चिह्नमस्य ॥	प्रदम् ॥ कपयस्तिष्ठन्त्यत्र । कपिरि
कपिकोत्तिः । पुं । कोत्तिविशेषे ॥	वतिष्ठतिवा । सुपिस्थ इतिकः । पृ० ॥
कपिचूडा । स्त्री । आघातकवृक्षे ॥	कपित्थस्त्वक् । पुं । एलवालुके ॥
कपिचूतः । पुं । आघातके । आम्रडा	कपित्थपर्णी । स्त्री । कपित्थानीति गौ
इतिभाषा ॥	डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । विरजा
कपिजः । पुं । तुरुष्के । सिङ्गुके । शि	याम् । चित्रपर्ण्यम् ॥
खारस इति गौडभाषा । नागौरी	कपित्थास्यः । पुं । वानरविशेषे । गो-
गूढ इति भाषा ॥	खाङ्गुले । दधिशोणे । नगाटने ॥
कपिजाङ्घ्रिका । स्त्री । तैलपिपीलिका	कपिध्वजः । पुं । हनुमता महावीरेण
याम् ॥	ध्वजरूपतयाऽनुग्रहीते अर्जुने ॥ क
कपिञ्जलः । पुं । तित्तिरौ ॥ कपिञ्जल	पिर्हनूमान् ध्वजे कस्य ॥
इतिप्राज्ञैः कथितो गौरतित्तिरः ॥	कपिनामा । पुं । सिङ्गुके ॥ कपिर्ना-
कपिञ्जल इतिख्यातो लोके कपिश	मास्य ॥
तित्तिर इतिच ॥ चातकवृक्षे ॥ ते	कपिपिप्पली । स्त्री । रकापामार्गे । व
जलेपचिणि ॥	शिरे ॥ सूर्यावर्त्तवृक्षे ॥
कपितैलम् । न । तुरुष्कनामगन्धद्रव्ये	कपिप्रभा । स्त्री । कपिकण्डूम् ॥
। सिङ्गुके । नागौरीगूढ इतिभाषा ॥	कपिप्रभुः । पुं । रघुनाथे । श्रीरामे ॥
कपित्थः । पुं । कैथ इति प्रसिद्धेवृक्षे ।	कपीनां सुग्रीवादीनां प्रभुः ॥ क
कुचफले ॥ कपित्थोयदधित्यस्तु ग्रा	पिराजे ॥
ही फलसुगन्धकः । अचस्पन्दोदधि	कपिप्रियः । पुं । आघातके ॥ कपित्थे
फलश्चिरपाकी कपिप्रियः ॥ कपित्थ	॥ कपीनां प्रियः ॥
मामं सङ्ग्राहि कषायं लघु लेश्वनम् ।	कपिप्रिया । स्त्री । चिन्वायाम् । तित्ति
पक्वं रगु तृषाहिक्राशमनं वातपित्त	डोकायाम् ॥ कपीनां प्रिया ॥
चित् ॥ स्वादुर्लभं तुवर वृक्षशोधनं	कपिरथः । पुं । श्रीरामे ॥ अर्जुने ॥

कपिला

कपिः रघुः रघे वा अथ ॥

कपिलः । पुं । अनले ॥ वासुदेवे । सि
 वेशे भगवतो विभूतिविशेषे देवहू
 त्वाङ्गुर्धमप्रजापते राविर्भूते ॥ सि
 द्धानाङ्गपिलोमुनिरिति भगवदुक्तेः ॥
 ॥ अयम् ज्ञानभक्तिसेत्वरसाङ्ग्य
 योगप्रचारार्थो भगवदवतारः ॥
 अनीश्वरसाङ्ग्यमतप्रवर्तके च मु
 निविशेषे ॥ कुङ्कुरे ॥ दानवविशेषे ॥
 पिङ्गले वर्षविशेषे ॥ नीलपीतः क
 पिलः इति रभसः ॥ कपिलोरोच
 नाच्छविरित्यन्ये ॥ पि । पिङ्गलवर्ण
 युक्ते ॥ कवते । कटवर्णे । कवेः पश्ये
 ति इत्यच् प्रत्ययः ॥ मत्स्येति ध्या
 दित्वाङ्गु जवा ॥

कपिलद्युतिः । पुं । सूर्ये ॥

कपिलद्राक्षा । स्त्री । गोस्तन्याम् । हा
 रद्वारायाम् ॥

कपिलद्रुमः । पुं । सुगन्धिकाष्ठविशेषे ॥

कपिलधारा । स्त्री । गङ्गायाम् । स्वर्ण
 याम् ॥ तीर्थविशेषे ॥

कपिलपुराणम् । न । कापिले उपपुराणे ॥

कपिलशिशपा । स्त्री । शिशपाष्टवि
 शेषे । पीतायाम् । कुशिशपायाम् ॥

कपिला । स्त्री । गोविशेषे । स्वर्णवर्णा

वाङ्गुवि ॥ कपिलवर्णयोगात् । अमु
 दाक्षणाभावात् वर्णादिति मङ्गीपा ॥

कपिशः

भस्मगर्भायाम् । कपिलवर्णपुण्यायां

शिशपायाम् ॥ भस्मगन्धिन्यौषधौ

रेणुकायाम् ॥ कपिलो । वर्षोऽस्त्य

स्याः । अर्ध आद्यच् ॥ पुण्डरीकदि

ग्गजकरिष्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ य

या । कज्जलाचलशैलात् पूर्वदिग्

शुभ्रपर्वतः । शच्या सह पुरा रेमे य

त्र शक्रः सुरेश्वरः ॥ तत्पूर्वस्यां महा

देवी नदीकपिलसंज्ञिता । तस्यां का

त्वा नरो गङ्गास्नानजं फलं भामुया

दितिकाशिकापुराणे ८१ अध्यायः ॥

कपिलाची । स्त्री । कपिलशिशपाया

म् ॥ मृगेर्वारौ ॥

कपिलाचार्यः । पुं । वासुदेवे ॥ कपि

लसा चैव साङ्ख्यस्य शुद्धात्मतत्त्ववि

ज्ञानस्य आचार्यसु ॥

कपिलाश्वः । पुं । विडो जसि । इन्द्रे ॥

कपिलोमफला । स्त्री । कपिकण्ठाम् ॥

कपिलोमा । स्त्री । रेणुकायाम् ॥

कपिलोहम् । न । पित्तले ॥

कपिल्लिका । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

कपिवक्रः । पुं । नारदे ॥

कपिवदन्यः । पुं । आघातके ॥

कपिवल्ली । स्त्री । करिपिप्पल्याम् । को

लवल्याम् ॥ कपिरिव वल्ली तत्तुल्य

रोमस्वात् ॥

कपिशः । पुं । सिद्धिजननमन्यश्वे ॥

कपीत

श्यावे । कृष्णपीतमिश्रितवर्णे ॥ त्रि
। तद्वर्णयुक्ते ॥ कपिर्विशेषोऽस्या
स्ति । लोमादिस्वात् शः ॥ विरक्तस
न्ध्याकपिशमित्यत्र कपिशं ताम्रमि
तिमल्लिनाथः ॥

कपिशा । स्त्री । माधव्याम् । माधुरीसु
रायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ टाप् ॥

कपिशान्ननः । पुं । शिवे ॥

कपिशामुत्रः । पुं । पिशाचे ॥

कपिशी । स्त्री । माधव्याम् । मदिरायाम् ॥

कपिशीका । स्त्री । मदिरायाम् ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

कपिशीर्षम् । न । क्रयशीर्षे । प्राका-
राग्रे ॥

कपिशीर्षकम् । न । हिङ्गुले ॥ खोड
कशीर्षके । प्राकाराग्रे ।

कपिष्ठलः । पुं । अधिविशेषे ॥ कपिष्ठ
लोगोत्र इति निपातनात् षत्वम् ॥

कपीज्यः । पुं । क्षीरिकावृक्षे ॥

कपीतः । पुं । श्वेतवृक्षावृक्षे ॥

कपीतनः । पुं । गर्दभाण्डे ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ आमातके ॥ अश्वत्ये ॥ पूगवृ
क्षे ॥ मालूरवृक्षे । विस्ले ॥ तनेति

। तनुविस्तारे । पचाद्यच् । कपीना
म् कपेर्वर्णस्य वा तनः । अन्येषामपी

तिदीर्घः ॥ यद्वा । याः खच्चम्याः त
नः ईतनः । कपीना कूपेर्वा ईतनः ॥

कपोत

कपीन्द्रः । पुं । हनुमति ॥ सुग्रीवे ॥ रा
घवे ॥ वराहमूर्त्तौ ॥ कपिश्चासावि
न्द्रश्च । कपीनामिन्द्रो वा ॥

कपीशः । पुं । हनुमति ॥ कपीशमच्च
हस्तारं वन्दे लङ्काभयङ्करम् ॥ कपी
नामीशः ॥

कपीष्ठः । पुं । राजादनवृक्षे ॥ कपित्ये ॥

कपूयः । चि । कुक्षिते ॥ कुक्षितं पूय
ते । पूयी विसरणे । पचाद्यच् । पृ
षोहरादिः ॥

कपूयचरणः । चि । दुष्कृतिनि । कुक्षि
तकर्मणि ॥ कपूयं निन्दितं चरणं क
र्मास्य ॥

कपोतः । पुं । पारावते । कलरवे ॥ क
पोतको गुंरुः स्निग्धो रक्तपित्तानि-
लापहः । सङ्गाही शुक्लः शीतः सु
स्वादूश्चिकारकः ॥ घुघुती इति प्र
सिद्धे चिकारविहङ्गमे । धूसरे । धू
मलोचने ॥ कस्य वायोः पोत इव ।
कोवायुः पोतो नौरिवास्य वा ॥ य
द्वा । कवते । कवृषर्णे । कवेरोतच्
पश्च ॥ पक्षिमात्रे ॥

कपोतकम् । न । सौवीराञ्जने ॥

कपोतचरणा । स्त्री । नलीनामगन्ध-
वस्तुनि ॥

कपोतपालिका । स्त्री । स्तम्भाग्रप्रसारि
ते दाहविशेषे ॥ सौधादिप्रान्तेकाष्ठा

कफः

दिरचिते पचिस्थाने । विटङ्के ॥ पा
लयति । पाखरचये । खुल् । कपो
तानां पाखिका ॥ कपोतान् पाखय
ति वा । कर्मय्यम् । संचायां कन्
ति कन् ॥

कपोतपाखी । स्त्री । विटङ्के ॥ कपोता
न् पाखयति । कर्मय्यम् । डीप् ॥
कपोतवद्धा । स्त्री । बाष्पीवृक्षे ॥
कपोतवर्षी । स्त्री । सूक्ष्मसायाम् ॥
कपोतवाया । स्त्री । मल्लीनामगन्धद्र
व्ये ॥

कपोतसारम् । न । स्त्रोतोऽजने ॥
कपोताङ्घ्रिः । पुं । कपोतपादे ॥ स्त्री
। नस्थाम् । गन्धद्रव्यविशेषे ॥ कपो
तस्याङ्घ्रिरिव ॥

कपोताभः । पुं । कपोतवर्षे ॥
कपोतारिः । पुं । श्येनपक्षिणि ॥ कपो
तानाम् हरिः ॥

कपोलः । पुं । गण्डे । गल्ले । खड्गखी
तिर्यक्सन्निधिभागे । गाल इति भा
षा ॥ कम्पते । कपिचलने । कपिग
डिगण्डीच्छोलच् । कपीतिनिर्देशा
जलोपः ॥ कं मुखं पोखति वा । पुल
महत्त्वे । कर्मय्यम् ॥

कप्याख्यः । पुं । सिद्धके ॥

कप्यासः । पुं । वानरगुदे । कपिपृष्ठान्ते ॥

कफः । पुं । शरीरस्थधातुविशेषे । स्त्रे

कफबी

शशि । सौम्यधातौ ॥ कफस्यकोपः
कुसुमागमेभवति । अस्यप्रकोपहे-
तुः । गुहमधुररसातिक्लिग्धदुग्धेषु
भक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापूपसर्पिःप्रपूरैः
। तुहिनपतनकाले श्लेष्मणः सम्प्रको
पः प्रभवति दिवसादौ भुक्तमात्रेव स
न्ते ॥ अपिच । गुहपटुमधुरान्निग्धमा
षैस्त्रिलैश्चद्रवदधिदिननिद्राशीतनि
श्चेष्टताभिः । प्रथमदिवसभागे रात्रि
भागे पित्राद्ये भवति हि कफकोपो
भुक्तमात्रे वसन्ते इति ॥ पित्राविभक्त
स्य दिवसस्य प्रथमे भागे एवं रात्रे
श्चाद्ये भागे ॥ फाल्गुने चैत्रमासे च ज
न्तुपीडाकरो मतः । सर्वशास्त्रविद्या
रचैः श्लेष्मा राजाप्रकीर्तितः ॥ केन
जलेन फलति । फलनिष्पत्तौ । अन्ये
म्योपीतिङः ॥ यदा । केन्निरसिफल
ति वा पूर्ववत्तङः ॥

कफकूर्चिका । स्त्री । लाक्षावाम् । सू
खीकायाम् । आस्थासवे । लाक्ष धू
क इत्यादिभाषा ॥

कफघ्नी । स्त्री । हृषाप्रभेदे ॥

कफणिः । पुं । स्त्री । कफोद्यौ ॥ केन
सुखेन फलति स्फुरति वा । फल
गतौ स्फुरसञ्चलने वा । इन् । पृषो
दरादिः ॥

कफणी । स्त्री । कफोद्यौ ॥ कृदिका

कफोष्ठी

रादिति पक्षेष्ठी ॥

कफप्रकृतिकः । वि । क । स्वभावे ॥ त

लक्ष्यं यथा । गम्भीरबुद्धिः स्फूर्ताङ्गः

स्निग्धकेशो महाबलः । स्वप्ने जलाश

यालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नर इति ॥

कफवर्द्धनः । पुं । पिबतीतगरघृष्टे ॥ वि ।

श्लेष्मघट्टिकारके ॥

कफविरोधि । न । मरिचे ॥

कफात् । पुं । कफनाशके ॥ कफमसि

। अ० । क्षिप् ॥

कफान्तकः । पुं । वरुणरष्ट्रे ॥ इति राज

निर्घण्टुः ॥

कफारिः । पुं । युयव्याम् ॥

कफी । पुं । गले । इक्षिनि ॥ वि । श्ले

ष्मले । श्लेष्मले । श्लेष्मयुक्ते ॥ कफो

ऽस्यास्ति । इन्द्रोपतापेतीनिः ॥

कफेक्षूः । पुं । श्लेष्मातके ॥ कफं क्षाति

। क्षाप्तादाने । अमृदूदभूजमूकफेक्षू

कर्कभूदिधिपूरिति कृप्रक्षयो नि

पातनादेत्त्वम् ॥

कफोष्ठीः । पुं । कूर्परे । भुजमध्यग्रन्थौ

। कोष्ठी इति भाषा ॥ कं सुखं स्फो

रयति । स्फुरस्फुरस्ते सञ्चलने च ।

ययन्तः । अचरः ॥ ४० । यद्वा । केन

सुखेन फलति स्फुरति वा । फल० ।

स्फुर० । इन् । ४० ॥

कफोष्ठी । स्त्री । कूर्परे ॥

कम्

कफोत्केशः । पुं । कफस्य वमनायोप
स्थितौ ॥

कवन्धः । पुं । उदरे ॥ धूमकेतौ ॥ रा

हौ ॥ रक्षोविशेषे ॥ न । जले । उ

दके ॥ पुं । न । क्रियायुक्तशिरशा-

न्यकलेवरे ॥ कवन्धोऽस्त्री क्रियायुक्त

मपमूर्द्धकलेवरम् ॥ यथा । मनुष्या

णां सहस्रेषु हतेषु हतमूर्धसु । त

दावेशात्कवन्धः स्यादेकोऽमूर्द्धा क्रि

यान्वितः ॥ अपि च । नागानामयुतं तु

रङ्गनियुतं सार्धं रथानां मतं पत्तीनां

दशकोटयोनिपतिता एकः कवन्धो

रश्चे । तादृकोटिकवन्धनर्त्तनविधौ

श्लेष्मस्रस्तश्चेति शिरस्तेषां कोटिनिपात

नेरघुपतैः कोदशघटारवः । इति

प्राचीनाः ॥ कं सुखं वध्नाति । वन्धव

न्धने । कर्मण्यम् ॥ कं वध्यते हियते अ

स्मात् । घञ् ॥ केन वायुना बध्यते वा

। कोवायुरेव वन्धः आश्रयो बलत्वा ॥

कवन्धी । पुं । ऋषिविशेषे ॥

मवित्यः । पुं । कपित्थवृक्षे ॥ कपयः ति

ष्ठन्त्यत्र ठा० । सुपिस्थ इतिकः । ४० ॥

कविलः । पुं । कपिलवर्णे ॥ वि । कपि

खवर्णाक्षे ॥

कभम् । न । रोहिणीनक्षत्रे ॥

कम् । अ । पादपूरणे ॥ जले ॥ मस्त

के ॥ सुखे ॥ मङ्गले ॥ निन्दायाम् ॥

कमन

कम्यते । कमु० । खिडभावे विच् ॥
 कमठः । पुं । कच्छपे ॥ दैत्यविशेषे ॥
 मुनिभाजने ॥ शल्लक्याम् ॥ भगव-
 तोऽवतारविशेषे ॥ न । मुनीनां ज-
 लपात्रविशेषे । वक्त्री वतकी लोट इ-
 ति च भाषाप्रसिद्धे ॥ काम्यते । कमु०
 । कमेरठः ॥ के जले मठति वा । म-
 ठमदनवासयोः । पचाद्यच् ॥
 कमठी । स्त्री । कच्छप्याम् । दुल्याम्
 ॥ स्वल्पकूर्मजातौ ॥ शल्लक्याम् ॥ पुं
 योगादिति जातेरिति वा ङीष् ॥
 कमण्डलुः । पुं । न । करके । कुण्ड्याम्
 । सस्यासिनां मृत्काष्ठादिमयेपाचे
 ॥ अलावुं दारुपात्रञ्च मन्मथं वैदलं
 तथा । एतानि यतिपात्राणि मनुः
 स्वायम्भुवोऽब्रवीत् ॥ पुं । पञ्चपाद-
 पे ॥ चतुष्पाज्जातिविशेषे ॥ कस्य
 प्रजापतेर्जलस्य वा मण्डः सारः । तं
 लाति । ला० । मितश्चादिच्चात् ङुः ॥
 यद्वा । मण्डनम् । मडिभूषायाम् ॥
 । घञ् । कस्य मण्डं भूषां लाति । ङुः ॥
 कमनः । पुं । कामे ॥ अशोकवृक्षे ॥
 ब्रह्मणि ॥ त्रि । कामुके ॥ कामयते क-
 मु० । कर्त्तरि ल्युट् ॥ अभिरूपे । क-
 मनीये । मनोहरे ॥ अनुदात्तश्चे-
 तिकमेर्युच् ॥

कमनच्छदः । पुं । कङ्कपक्षिणि ॥

कमच

कमनी । स्त्री । कामयित्याम् । ङीप् ॥
 कमनीयः । त्रि । कामनायोग्ये । वल्गु-
 नि । मनोहरे । रुचिरे । कान्ते ।
 शोभने ॥ कमेरनीयर् ॥
 कमरः । वि । काममोहिते । कामि-
 नि ॥ कामयते । कमु० । अर्त्तिकमि-
 भमीत्यरश्चित् ॥
 कमलः । पुं । मृगविशेषे । कुरङ्गे ॥ न
 । जले । ताम्रे ॥ क्लोमनि ॥ भेषजे
 ॥ सारसपक्षिणि ॥ जलजे । पद्मे ॥
 अस्य गुणाः । कमलं शीतलं वस्यं
 मधुरं कफपित्तजित् । दृष्ट्यादा-
 हास्त्रविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥
 विशेषतः सितपद्मं पुण्डरीकमिति
 स्मृतम् । रक्तं कोकनदं श्रेयं नीलमि-
 न्दीवरं स्मृतम् ॥ धवलं कमलं शीतं म-
 धुरङ्गफपित्तजित् । तस्मादल्पगुणं
 किञ्चिदन्यद्रक्तोत्पलादिकमिति ॥ प-
 र्याप्तस्य सप्तमऽऽऽप्रभेदे ॥ कामय-
 ते काम्यते वा । कमु० । खिडभावे
 वृषा० कलच् ॥ कञ्जलम् अलति ।
 अलभूषणादौ । मू० कोवा ॥ ध्रुव-
 कप्रभेदे ॥ यथा । उक्तो मलयताले
 न लघुमध्ये स्फुरेद्गुरुः । सप्तदशा-
 चरैर्युक्तः कमलोऽयं भयानके इति ॥
 कमलखण्डम् । न । कमलानां समूहे ।
 कमलादिभ्यः खण्डः ॥

कमला

कमलच्छदः । पुं । पद्मदले । पद्मपत्रे ॥

कमलजः । पुं । अजयोजना । धातरि ॥

कमले जातः । जनी । डः ॥

कमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् । श्रियि ॥ क

मलालयस्त्रायां देव्याम् ॥ वरस्त्रिया

म् ॥ कालकटादिपत्तने कमलानीषू इ

तिस्थाते फलविशेषे । यथा । रम्भाफ

लं तित्तिडीकं कमलानागरङ्गकम् ।

फलाभ्येतानि भोज्यानि एभ्योऽन्यानि

विषर्जयेदितितन्त्रसारे पुश्चरमाप्र

करणम् ॥ काम्यते । कमु० । वृषा

० कलच् ॥ कमलम् अस्ति अस्याः ।

अर्शमाशब्दा ॥ छन्दोविशेषे । यथा

। द्विगुणमगणसहितः सगण इर्हाह

विहितः । फणिपतिमतिविमला

क्षितिपभवतिकमलेति ॥ सवैयान्त

गता कमला यथा । वसुभिः प्रमिताः

सगणा विहिताः पुनरेकमितो नि

हितो गुरुरन्ते । यदि सत्कवयो वि-

लसन्मतयोऽभिधया कमलेतितदा

कलयन्ते । विद्धि च नयारमणीयत

या रसनापरिखेलितया कुतुकन्ते ।

यशवक्तनरेशविशोभिविशोधिकञ्जो-

भितसाविदधातुमुदन्ते इति ॥

कमलाक्षयः । पुं । सिद्धस्थानविशेषे ॥

यथा । कमलाक्षये महास्थाने कम-

लास्थो महेश्वरः । कमलाप्रमहेशानी

कम्पलिः

सकलार्थप्रदायिनीत्यागमोक्तिः ॥

कमलालया । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ कम

कमलवोयस्याः ॥

कमलासनः । पुं । धातरि ॥ कमलमा

सनमस्य ॥ न । आसनविशेषे ॥

कमलासनस्थः । पुं । पृथिवीपद्ममध्ये

मेरुकार्खकासनस्थे भगवन्नाभिकम

लासनस्थे विधातरि ॥

कमलिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् ॥ पद्मस्य

पदे । पद्माकरे ॥ कमलानि सन्त्यज

। पुष्करादिभ्यो देवे इति इनिः ॥

कमलौत्तरम् । न । कुसुमपुष्पे ॥ कम

लादुत्तरम् ॥

कमा । स्त्री । शोभायाम् ॥ इति राज-

निर्घण्टः ॥

कमिता । वि । कामुके ॥ कमेर्निङ

भावे कृच् ॥

कम्पः । पुं । गात्रादिचलने । वेपथौ ।

वेपने ॥ कम्पनम् । कपिकिञ्चिच्चल

ने । भावे घञ् ॥

कम्पनः । पुं । शिशिरसौ ॥

कम्पनम् । वि । कम्पे । लोले । चञ्चले

॥ न । कम्पे ॥ कम्पमशीलः । कपि०

चलनशब्दार्थादिति युच् ॥

कम्पलक्ष्मा । पुं । धावौ ॥

कम्पाकः । पुं । वायौ ॥

कम्पितञ् । न । कम्पने । वेपने । कम्पे

कम्बली

॥ चि । कम्पयुक्ते ॥ कम्पयतेस्म । क
पि० । क्तः ॥

कम्पिल्लः । पुं । कम्पिल्लके । रक्ताङ्गे ।
कंवीला कामल इति च भाषा प्रसिद्धे
वृत्ते ॥ देशविशेषे ॥

कम्पिल्लकः । पुं । कम्पिल्ले ॥

कम्पः । वि । कम्पयुक्ते । अतिचञ्चले
॥ कम्पनशीलः । नमिकम्पीतिरः ॥

कम्बरः । पुं । चित्रवर्णे । कर्बुरवर्णे ॥
वि । चित्रवर्णवति ॥

कम्बलः । पुं । नागराजे ॥ सास्त्रायाम्
॥ प्रावारे ॥ कृमौ ॥ वैकश्ये ॥ स्व
नामख्यातेमेघादिलोमरचिते व-
स्त्रासनादौ । रत्नके ॥ मृगविशेषे ॥
न । जले । सलिले ॥ कम्पते । क
मु० । कमेर्बुक्चेतिकलः ॥ कंकुस्त्रितं
शिरो ऽम्बु वा वलते । वलसंवरणे
सम्बरणे च । अच् ॥ कम्बति कम्ब्य
ते वा । कम्बगतौ । वृषादिस्त्रात्
कलच् ॥

कम्बली । पुं । वृषे ॥ चि । कम्बलवति
॥ कम्बलोऽस्ति अस्य । इनिः ॥

कम्बलिवाद्यकम् । न । गम्याम् ॥ वृ
षवाहो शकटे ॥ कम्बलः सास्त्रा । सा
ऽल्लेषाम् । इनिः । कम्बलिभिर्दृष्टे
रुद्ध्यते । वङ्ग० गयत् । स्वार्थेकम् ॥

कम्बलीया । स्त्री । ऊर्णायाम् ॥ कम्ब

कम्बोजः

लायहिता । असंज्ञात्वाग्रयत् । त
स्मैहितमिति छः ॥

कम्बल्यम् । न । ऊर्णायाम् ॥ कम्ब
लाञ्छसंज्ञायामिति प्राक्क्रीतीयेष्व
र्थेषु यत् ॥

कम्बिः । स्त्री । खजाकायाम् । दर्श्याम्
॥ वंशांशे ॥ कम्पते । कम्प० । बाहु
लकात् विन् ॥

कम्बुः । पुं । न । शङ्खे ॥ पुं । शम्भूके ॥
वलये ॥ हस्तिनि । गजे ॥ कर्चूरे ॥
ग्रीवायाम् ॥ नलके । पोलाहाड इति
भाषा ॥ काप्यते । कम्प० । जल्लादय
श्चेति निपातितः ॥ कम्बति । कम्ब
गतौ । मृगख्यादिर्वा ॥

कम्बुकः । पुं । कम्बुशब्दार्थे ॥

कम्बुकण्ठी । स्त्री । कम्बुग्रीवायाम् ॥
कम्बुकाष्ठा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कम्बुग्रीवा । स्त्री । शङ्खाकृतिविरेखाया
ग्रीवायाम् ॥ कम्बुः शङ्ख इव ग्री
वातिस्त्रो रेखा यस्याः ॥

कम्बुपुष्पी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥

कम्बुमालिनी । स्त्री । शङ्खपुष्पयाम् ॥

कम्बूः । पुं । वलये ॥ शङ्खे ॥ वि । प
रद्रव्या पहारिणि ॥ अन्वृद्धम्बुजम्बू
कम्बू इत्युज्ज्वलदत्तोक्तपाठात् साधुः ॥

कम्बोजः । पुं । हस्तिविशेषे ॥ शङ्खवि
शेषे ॥ देशविशेषे ॥ सवचा । पम्बन

करकः

दंसमारभ्यन्ते च्छादक्षिणपूर्वतः । क
 म्बोजदेशो देवेशि वाजिराशिपरा
 यणः ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥
 कम्बुतायी । पुं । शङ्खचिह्ने ॥
 कम्भारी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कंजलं
 विभर्त्ति । डुभृञ् । कर्मण्यण् ।
 ऊीप् ॥
 कम्बु । न । उशीरे ॥ इतिराजनि-
 र्घण्टः ॥
 कम्पः । वि । कामुके । मैथुनेच्छाविशि
 ष्टे ॥ कमनीये ॥ कामयते । कमु०
 । नमिकम्पीतिरः ॥
 करः । पुं । वर्षोपले ॥ रश्मौ ॥ पाणौ
 ॥ प्रप्याये । भागधेये । कर्षकादि डा
 रा प्रत्येकस्यावरजङ्गमादादेयेरा
 जग्राह्यभागे ॥ शुण्डायाम् ॥ हस्त
 नक्षत्रे ॥ चतुष्कलेशेषगुरोः ॥ ५
 संज्ञायाम् ॥ कीर्यते । ह्यविधेये ।
 ऋदारप् ॥ करोति वा । अच् ॥
 कर्मोपपदेसति कर्त्तृवाचकोयंशब्दः
 । यथा । आनन्दकरः ॥
 करकः । पुं । करज्जट्टे ॥ यक्षिशेषे
 ॥ दाडिमवृक्षे ॥ करे ॥ लङ्कायाम् ॥
 पलाशवृक्षे ॥ कोविदारवृक्षे ॥ वकु
 खवृक्षे ॥ करीरवृक्षे ॥ नारिकेला
 स्थनि । मासा इतिगौड भाषा ।
 नरेली कपाली इतिचभाषा ॥ पुं ।

करय

न । करङ्गे ॥ कमण्डलौ ॥ पुं । स्त्री ।
 वर्षोपले ॥ कृणोति । कृञ् हिंसा
 याम् । करोति दोषाभावं वा । कृ
 आदिभ्यः संज्ञायांङुन् ॥
 करकङ्कणन्यायः । पुं । कङ्कणशब्देनैव
 करभूषणविशेषबोधसम्भवेऽपि क
 रशब्दपूर्वकः कङ्कणशब्दः करसंज्ञम्
 कङ्कणबोधार्थक इत्यर्थपरं दृष्टान्ते ॥
 करकचः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।
 शनिभार्गवजीवज्जकुजसो मार्कवा
 सरे । षष्ठ्यादितययः सप्तक्रमात्
 करकचाः स्मृता इति ॥
 करकच्छपिका । स्त्री । कूर्ममुद्रायाम् ॥
 करकण्टकः । पुं । नखे ॥
 करका । स्त्री । वर्षोपले । मेघोपले ।
 आलाइतिभाषा ॥ कृणोतेर्बुक्कन्ता
 ट्वापि चिपकादिच्वात् प्रत्ययस्थादि
 तीत्त्वन ॥
 करकाजलम् । न । दिव्यपानीयप्रभेदे
 ॥ दिव्यवाय्वग्निसंयोगात्संज्ञताः स्वा
 त्पतन्त्रियाः । पाषाणखण्डवद्वाप
 स्ताः कारक्योऽमृतोपमाः ॥ करका
 जंजलंरुक्षंविशदंगुक्षस्थिरम् । दा
 रुणं शीतलं सान्द्रं पित्तकृत कफवायु
 कृत ॥
 करकाम्भाः । पुं । नारिकेलवृक्षे ॥
 करग्रहः । पुं । विवाहे ॥ करग्रहणे ॥

करंजः

करग्रहारम्भः । पुं । नववर्षसम्बन्धिनः ।

करस्यराज्ञाप्रजाभ्यः प्रथमादाने । पुं ।
गयाहं इति प्रसिद्धे ॥ तत्र दिननिर्णयो
यथा । तीक्ष्णोद्यवल्लीतरभेषु लम्बे
शीर्षोदये भानुदिने शुभाह्ने । कुर्या
दनुक्तानि समीहितानि करग्रहार
भूमपिप्रजाभ्य इति ॥

करग्राहः । पुं । पाणिग्राह्ये ॥ करं गृह्णा
ति । ग्रहः । अश्व ॥

करघर्षणः । पुं । दधिमन्यमदण्डे । त
क्राटे ॥ न । हस्तघर्षणे ॥

करघर्षी । पुं । क्षुद्रमन्यामदण्डे । हो
टीरयो इति भाषा ॥

करङ्कः । पुं । मस्तके ॥ अशस्त्रनारिके
लफलास्थनि । नारियलकाखोलइ
ति भाषा । पोखानारियल इति च ॥
शरीरास्थि ॥ इच्छविशेषे ॥

करङ्कुशाक्षि । पुं । करङ्गाभिधेक्षी ॥
करस्तदः । पुं । शाखोटदृष्टे । सिङ्गोडा
इति भाषा ॥

करच्छदा । स्त्री । सिन्दूरपुष्पगम् ॥

करजः । पुं । मखे ॥ करजघृष्टे ॥ न ।

व्याघ्रमखाख्यगन्धद्रव्ये । करजं नखं त
द्विष ॥ करेण जन्यते । जनीः । अ
न्यत्रापीतिङः ॥ कं सुखं जलं वा रज्ज
यति । रज्जरागे । कर्मण्यथ । त्यक्त
इति निर्देशादक्लिष्टपिनलोपः

करञ्ज

। संज्ञापूर्वकत्वात्तद्विदुः ॥

करज्योडिः । पुं । वस्तुज्योडिदृष्टे । हा
याजोडि इति भाषा ॥ इति राजनिर्घ
ण्टः ॥

करञ्जः । पुं । दृष्टविशेषे । करं जुषा
इति भाषा प्रसिद्धे ॥ सप्तद्विधः । तत्र
गौडभाषाया उरकरञ्जस्य पर्यायाः ।

चिरविल्वोनतमालः करजस्य करञ्ज
के ॥ नाटाकरञ्जस्य पर्यायाः । प्रकीर्यः

पूतिकरजः पूतिकः कलिकारकः ॥ गौ
डभाषया कौंटाकरञ्ज गौडियाकरञ्ज

इति प्रसिद्धस्य । षड्भ्यः ॥ मां कडा
करञ्जस्य । मर्कटी ॥ विषकरञ्जस्य ।

अङ्गारवल्लरी ॥ इति ॥ अम्लकरञ्ज
स्य पर्यायास्तु । करमर्दविनेक्षुशक

राल्लः करमर्दकः । इति ॥ कं सुखं ज
लं वा रज्जयति । रज्जोः कर्मण्यथ ॥

करञ्जकः । पुं । कच्छे ॥ स्वार्थे कम् ॥

करञ्जः कटुकस्तीक्ष्णो वीर्योष्णोऽनि
खदोषहृत् । कुष्ठोदावर्त्तगुल्माऽर्शो

व्रणकृमिकफापहः ॥ तत्पत्रं कफघ्ना
तार्शः कृमिशोषहरम्परम् । भेदनं

कटुकम्बाकेवीर्योष्णं पित्तसंलघु ॥
तत्फलं कफघ्नातघ्नं मेहार्शः कृमिकुष्ठ

जित् । घृतपूर्वकरञ्जोपिकरञ्जसदृ
शो मुखैः ॥ भृङ्गराज ॥

करञ्जफलः । पुं । कपित्थदृष्टे ॥

करणा

करञ्जी । स्त्री । उदर्कार्ये । महाकर
जे ॥ करञ्जी स्तम्भिः तिला तुवरा
कटुपाकिनी । वीर्योष्णा वमिवाता
शः कुमिकुष्ठप्रमेहजित् ॥

करटः । पुं । गजगण्डे ॥ कुसुमवृक्षे ॥
निन्द्यजीवने ॥ एकादशाहादिश्रा
द्धे ॥ दुर्दुरुटे ॥ वायसे ॥ वायविशे
षे ॥ करोति शकुनम् । शकादिभ्यो
ऽटन् ॥ केति रटतिवा । रटशब्दे ।
पचायच् ॥

करटकः । पुं । करटार्थे ॥ स्वार्थेकन् ॥

करटा । स्त्री । दुःखदोद्यायाङ्गवि ॥
अजायंतष्टाविति अदन्तलक्षणाष्टा
प ॥

करटी । पुं । हस्तिनि ॥

करटिनी । स्त्री । हस्तिन्याम् ॥

करटुः । पुं । कर्करेटौ । करकटियाद्
तिगौडभाषाप्रसिद्धेपक्षिवि० ॥

करकम् । न । हेतौ । साधकतमे । क्रि
यासिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ यद्यापा
रानन्तर मध्यवधानेन फलोत्पत्ति
स्तस्मिन्निश्चयः । तेनदोषेण धान्यं लु
नातीत्यवस्थादेः करणत्वेपि दा
वस्यैव करणत्वम् । तथाचोक्तम् । का
रणावधानेपि क्रियानिष्पत्तिकार
णम् । यद्वैविध्यवित्तं तेषु करणत्वं प्र
कीर्तितमिति ॥ साधने ॥ कर्मणि

करणा

॥ तिथ्यर्द्धपरिमितेषु ववाखेकादशसु

॥ यथा । ववाख्यवाख्यकौलवतैस्तिष्ठ

गरवणिजविष्टयः सप्त । जगदुरधेति

चराणि तिथिखण्डात्मकानि करणा

नि ॥ अचराण्युत्तरशकलायामासना

चतुर्दशीतस्याः । शकुनिचतुष्टयदमाग

किंस्तुप्रानि भवन्ति करणानि ॥ सि

तादेः करणव्येकोयाततिथ्यर्द्धसम्बन्धः

। सप्तभक्तोवशेषेणमितस्याद्वयतोग

तम् ॥ चराणि विष्टिं करणान्युत्तेचसा

भवन्ति सौम्याखिलकर्मसिद्धये । त

थैवधीराणिचपितृकर्मणे विष्टिर्वि

घातादिनिधौवराभवेदिति ॥ इत्त

लेपे ॥ नृत्तप्रभेदे ॥ नृत्तविषयका

होत्तरशतकरणविशेषेषु ॥ यथा ।

करणानां नृत्तसर्वेषां सामान्यं लक्षणं

त्विदम् । प्रायोवामकरोवचः स्थि

तोन्यः पुरतोनुगः ॥ पादाभ्याङ्कर

णंश्रेयं तदिहाष्टोत्तरंशतम् । निकु

म्भितं पार्श्वक्रान्तमतिक्रान्तं विवर्त्तक

म् ॥ विद्युद्भ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तञ्च

गरुडप्रतमिच्यादिसङ्गीतदामोदरः

॥ गीतप्रभेदे ॥ क्रियाप्रभेदे ॥ व्रत

वन्द्ये ॥ कायस्थसंहतौ ॥ कृतादौ ॥

शेत्रे ॥ गात्रे । काये ॥ संवेशने ॥

कायस्थे ॥ इन्द्रिये ॥ वर्णानां स्पष्टता

दौ ॥ योगिनामासनादौ ॥ न्याय

करण

मते व्यापारवदसाधारणं कारणं कुर-
णम् । समवाय्यसमवायिनिमित्तका-
स्यामध्येयदसाधारणं कारणं तदेव
करणमिति ॥ साङ्ख्ये नये इन्द्रियेषु
॥ यथा । कारणं त्रयोदशविधम् । इ-
न्द्रियाग्रेकादश बुद्धिरहङ्कारश्चेति
त्रयोदशप्रकारं कारणम् । त्रयोदश-
विधे कारणेऽवान्तरविभागं करोति ।
अन्तःकरणं त्रिविधं दशधा बाह्यं त्रय-
स्यविषयाख्यम् । साम्यतकालं बाह्यं
त्रिकालमाभ्यन्तरकरणम् ॥ ३२ ॥ अ-
स्यार्थः । अन्तःकरणं त्रिविधम् । बु-
द्धिरहङ्कारो मन इति । शरीराभ्यन्त-
रवृत्तिस्त्वादन्तःकरणम् ॥ दशधा बा-
ह्यमिन्द्रियम् त्रयस्यान्तःकरण-
स्य विषयाख्यम् । विषयमाख्याती-
ति विषयाख्यम् । सङ्कल्पाभिमाना-
ध्यवसायेषु कर्तव्येषु हारीभवति ।
तत्र बुद्धीन्द्रियाग्रेलोचनेन कर्मे-
न्द्रियाणि यथास्वव्यापारेण । बाह्या-
भ्यन्तरयोः कारणयोर्विशेषमाह । सा-
म्यतकालमित्यादि । साम्यतकालं
वर्त्तमानकालं बाह्येन्द्रियम् । वर्त्तमा-
नसमीपमनागतमपि वर्त्तमानम् अ-
तोऽबागपि वर्त्तमानविषयाभवति ।
त्रिकालमाभ्यन्तरं कारणम् । तद्यथा
। पूरभेदादभूतवृष्टिः अस्ति धूमाद-

करण

गिरिहिनगनिकुञ्जे असत्युपघात-
केऽपि पीलिकाण्डसञ्चरणादिह भवि-
ता वृष्टिरिति तदनुहृपाश्वसङ्कल्पा-
भिमानाध्यवसाया भवन्तीति ॥ आ-
त्रादिपञ्चज्ञानेन्द्रियाणि वागादि प-
ञ्चकर्मेन्द्रियाणि मनोबुद्धिश्चेति -
द्वादशसंख्याके ॥ कारणवर्गे मनोबु-
द्धिश्चेति वृत्तिविशेषौ वृत्तिमांस्त्वह-
ङ्कारः कर्तव्ये । चिदाभासस्तु सर्वत्रै-
वाऽविशिष्टः । अनात्मा भौतिकः क-
ल्पितश्च ॥ सेतिकर्तव्यताके साधने
॥ धात्वर्थे ॥ पुं । वैश्याच्छूद्रास्तु
ते । अयं लिखनवृत्तिः कायस्थ इति-
ख्यातः । इति भरतः ॥ धनधान्याध्य-
क्षताश्च राजसेवातथैव च । दिजातेः
परिचर्याश्च दुर्गान्तः पुररक्षणम् ॥
एषा पारश्वस्यान्ता उग्रस्य कारणस्य च
। प्रोक्ता उग्रमसा वृत्ति रभयप्रमुख
प्रदा ॥ ब्राह्म्यात्तच्चित्रात् सर्वस्याया
मुत्पन्ने भक्तमह्लादिसंज्ञके ॥ यथा ।
भक्तो भक्तश्च राजन्याद्वा त्र्याग्निच्छि-
विरेव च । नटस्य करणश्चैव खड्गो-
द्रविड एव चेति मनो १०ऽध्यायः ॥ वा-
नरादौ ॥ किरति कीर्यते ऽनेन वा
। कृ० । बहुलमन्यवापीति बुद्धिः ।
कृत्यल्युटो बहुलमिति ल्युट् ॥

करणकार्यम् । न । इन्द्रियाणां कार्यम् ॥ आ-

करण

हरणादिक्रियाणां सकर्मकत्वात् किं
कर्म कतिविधञ्चेत्तत्राह ॥ कार्यं
चतस्र दशधा कार्यं न्धार्यं प्रकाश्यञ्च
। तस्य त्रयोदशविधस्य करणस्य द
शधाकार्यम् । आहार्यम् धार्यम् प्र-
काश्यञ्च । आहार्यं व्याप्यम् कर्मेन्द्रि-
याणां वचनादानविहरणोत्सर्गो-
नन्दाः ज्ञानेन्द्रियाणां शब्दस्पर्शरु-
परसगन्धमया यथास्वं व्याप्याः । ते
च दिव्यादिव्यतया दशधा । एवंधा-
र्यमपि अन्तःकरणत्रयस्य प्राणादि
लक्षणाया वृत्त्या शरीरम् तच्च पाथि-
वादि पाञ्च भौतिकम् शब्दादीनां
पञ्चानां समूहः पृथिवीति । ते च
दिव्यादिव्यतया दशधेति धार्यमपि
दशधा । एवं बुद्धीन्द्रियाणां प्रकाश्यं
दशधेति शब्दादीनां पञ्चानां दि-
व्यादिव्यभेदात् । करणानाङ् कार-
यम् ॥

करणत्रयम् । न । मस्तके ॥

करणव्यापारः । पुं । करणानां व्यापा-
रे ॥ कारकविशेषः करणम् । न च
व्यापारावेशविना कारकत्वमिति
व्यापारमाह । तदाहरण धारण प्र-
काशकरम् । तत्र कर्मेन्द्रियाणि वा
गादीनि आहरन्ति स्वस्वविषयं य
था स्वमुपादहते स्वव्यापारेण व्या-

करणडा

मुवन्तीति यावत् । बुद्ध्यहङ्कारमनां
सितुं स्ववृत्त्या प्राणादि लक्षणाया
धारयन्ति । बुद्धीन्द्रियाणितु प्रकाश
यन्ति ॥

करणाधिपः । पुं । जीवे । हृषीकेशे
॥ श्रोत्रादिचतुर्दशेन्द्रियाणामधिपा
यथा । श्रोत्रस्य दिक् । त्वचोवातः ।
चक्षुषः सूर्यः । रसनायाः प्रचेताः ।
घ्राणस्याश्विनौ ॥ वाचा वक्रिः । ह-
स्तस्य इन्द्रः । पादस्य विष्णुः । पायो
मिवः । उपस्थस्य प्रजापतिः ॥ मन
सञ्चन्द्रः । बुद्धेस्तुर्मुखः । अहङ्का-
रस्य शङ्करः । चित्तस्याच्युत इति ॥

करणाधिपाधिपः । पुं । जीवस्येश्वरे ॥

करणाधिपस्य अधिपः ॥

करणी । स्त्री । वैश्याच्छूद्रायामुत्पन्ना
याम् ॥ स्युडन्तान् डीप् ॥

करणीयः । त्रि । कर्त्तव्ये । कार्ये ॥ कृ-
ञोऽनीयर् ॥

करणः । पुं । मधुकोषे ॥ असौ । खड्गे
॥ कारणडवे खगे ॥ द्वादशके ॥ वंशा-
दिरचिते भाण्डविशेषे । कंरंडी-
करणी इति च भाषा प्रसिद्धे पुण्यादि
धारणार्थे भाण्डे ॥ समुद्रे । समुद्रे
॥ करोति । डुकृञ् । अण्डनकुह
भृष्टजडखण्डन ॥

करणा । स्त्री । काण्डखण्डे । यकृति ॥

करते	करम
करणी । पुं । मत्से ॥ इन्द्रः ॥	याम्बुवाहिनीति ॥
करतलः । पुं । हस्ततले । हथेली इतिभाषा ॥ गुर्वन्त ॥ ५ चतुर्माषे ॥	करदीकृतः । वि । वशीकृते ॥ कर
करतालम् । न । वाद्यविशेषे । खड्गताल इतिभाषा ॥ यथा । शिवागारे भक्तकण्ठसूर्यागारे च शङ्खकम् । दुर्गागारे वंशिवाद्यं मधुरीष्वनवाद्येत् ॥ भक्तकं कांस्यनिर्मितकरतालकमिति रघुनन्दनभट्टाचार्येण व्याख्यातम् ॥ पुं । ढगणे । ५ आदिगुहत्रिकले ॥	म्भागं ददाति । डुदाञ् ० । कः । ततः च्विः । अकरदः करदः सम्पद्यमानः कृतः करदीकृतः । अस्य च्वावितीक्ष्णम् ॥
करताली । स्त्री । करतलध्वनौ ॥ तयाच । यथा न स्यादालीकपटकरतालीपटुरवः । इत्युद्भूतः ॥ कर्तालखड्गताल इतिचभाषा प्रसिद्धे वाद्यविशेषे । करहार्मम् ॥	करद्रुमः । पुं । कारस्करवृक्षे ॥ करपत्रम् । न । क्रकचे । करवत् करौ त इतिचभाषा ॥ अम्बुकीडायाम् ॥ करेण करादा पतति । पतलृ ० । सर्वधातुभ्यः घृन् ॥
करतोयम् । न । वर्षोपलजले ॥	करपत्रवान् । पुं । तालतरौ ॥ वि । करपत्रयुते ॥ करपत्रमस्यास्ति मतुप् ॥
करतोया । स्त्री । कामरूपदेशप्रसिद्धनद्याम् । सदानीरायाम् ॥ कर्मनाशजलस्पर्शात् करतोयाविलङ्घनात् । गण्डीबाह्वतरणादुर्मः च यतिकीर्तनात् ॥ गौरीविवाहसमये शङ्करकरगलितसम्पदानतोयप्रभवत्वात् करस्य तोयम् तद्वत्ति । अर्शआद्यच् ॥ अवस्मृतिः । अवाहौ कर्कटे देवी व्यञ्जं गङ्गारजस्वहा । सर्वारक्तवहानवः करतो	करपत्रिका । स्त्री । अम्बुकीडायाम् ॥ करपर्शः । पुं । भिण्डीतिप्रसिद्धे फलशकट्टे । भिण्डायाम् ॥ रत्नैरण्डे ॥ करपल्लवः । पुं । अङ्गुलौ ॥
करपात्रम् । न ।	करपात्रम् । न । } जलकीडायाम् ॥
करपात्रिका । स्त्री ।	करपात्रिका । स्त्री । }
करपालः । पुं । खड्गे ॥ करम्पालयति । पालरखणे । कर्मण्यम् ॥	करपालः । पुं । खड्गे ॥ करम्पालयति । पालरखणे । कर्मण्यम् ॥
करपालिका । स्त्री । इस्वेगदाकारे इस्तदण्डे । सोठा इतिप्रसिद्धे । इतिभरतः ॥ एकधारास्ते । इतिस्वामी ॥ ईत्याम् ॥ अणन्तान्डीप् । कन् ॥	करपालिका । स्त्री । इस्वेगदाकारे इस्तदण्डे । सोठा इतिप्रसिद्धे । इतिभरतः ॥ एकधारास्ते । इतिस्वामी ॥ ईत्याम् ॥ अणन्तान्डीप् । कन् ॥
करपीडमम् । न । विवाहे ॥	करपीडमम् । न । विवाहे ॥
करप्रवेयः । वि । पाणिघाते ॥ करे	करप्रवेयः । वि । पाणिघाते ॥ करे

करभो

प्रचेयः ॥

करभः । पुं । मणिवन्धा द कनिष्ठे करस्य
वहिर्भागे ॥ करिशवके ॥ उपपुचे ।
बोता इति भाषा ॥ उपे ॥ नखनाम
गन्धद्रव्ये ॥ कृणाति किरत्यनेन की
र्यते वा । कृविच्छेपे कृष्णहंसायां वा
। कृशृश्लिकलिगर्दिभ्योऽभच् ॥ करे
भक्तिवा । भादीप्तौ । सुतिकः ॥
करभकाण्डिका । स्त्री । उपक्राण्डीष्ट
चे ॥

करभञ्जिका । स्त्री । उदकीर्ये । करञ्
ज्याम् ॥

करभप्रियां । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभवल्लभः । पुं । कपित्थवृक्षे ॥ पीलु
वृक्षे ॥

करभादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभी । पुं । इस्तिनि ॥

करभी । स्त्री । उपयोषायाम् । वाम्या
म् ॥

करभीरः । पुं । सिंहे ॥ इति शब्दरत्ना
वली ॥

करभूषणम् । न । कङ्कणे ॥ करंभूषयति
। करो भूषयतेऽनेन वा । भूषणलङ्का
रे । ल्युट् ॥ हस्ताभरणमात्रे ॥

करभोक्तुः । स्त्री । उत्तमस्त्रीविशेषणे
॥ करभइव ऊहयस्याः सा । ऊहत्त
रपदादौपम्यइत्युङ् ॥

करम्बः

करमट्टः । पुं । गुवाकट्टचे । तन्तुसारे ॥

करमरी । पुं । वंदुश्या इति प्रसिद्धे । व
न्दिनि ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

करमर्हः । पुं । करमर्दके । करौंदा इ
ति भाषा ॥ करंमृदनाति । मृदचो
दे । कर्मगयण ॥ लघुदीर्घफलाभ्यान्तु

करमर्हद्वयं मतम् । करमर्हद्वयं त्वा
ममस्त्वंगु रूढपाह्वरम् ॥ उष्णं रुचिक
रं प्रोक्तं पित्तरक्तकफप्रदम् । तत्पक्वं

मधुरं रुच्यं लघु पित्तसमीरजित् ॥

करमर्हकः । पुं । कृष्णपाकफले । करौं
दा इति भाषा । सुपेक्षे । अविमे ॥ क

रमर्हणव । स्वार्थे कन् ॥

करमर्हिका । स्त्री । वनकरमर्हके ॥ क
रमर्हल्लघुफला सा सेया करमर्हि
का ॥

करमर्ही । पुं । करञ्जवृक्षे ॥

करमर्ही । स्त्री । करमर्हकवृक्षे ॥

करमालः । पुं । स्वतमाले । धूमे ॥ इ
ति हेमचन्द्रः ॥

करमाला । स्त्री । करपर्वरूपमालाया
म् ॥

करमुक्तम् । न । वरखी भाला इति भा
षा प्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥

करम्बः । वि । व्यामिश्रे । मिश्रिते ॥
करोति । डुकृष्णः । कृकदिकडीत्य
म्बच् ॥

करवीं

करम्बितः । वि । सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥

करम्भः । पुं । दधिमिश्रितसक्तुषु ॥ के

न जलेन रम्यते मिश्रीक्रियते ।

केन वायुनां वा रम्यते । रभिरनेका

र्थः । अकर्त्तरिचेति घञ् । रभेरश

वल्किटोरितिनम् ॥

करम्भकम् । न । कर्कसारे । करम्भे ॥

करम्भा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ शताधर्याम् ॥

कररुहः । पुं । नखे ॥ करेरोहति । रु

हेरिगुपधेति कः ॥

करदुः । स्त्री । करताव्याम् ॥ करस

म्पदि ॥ करस्य ऋदिः ।

करवाचुः । पुं । कृपाणे ॥ करं वलति ।

करेण वलति वा । वलप्राणने । क

र्मण्यण् । ज्वलादिभ्योणो वा । य

द्वा । वलनं वालः । वलवेष्टने । घञ्

। करेवालोस्य करेण वल्यते वा । क

र्मणि घञ् ॥

करवालिका । स्त्री । ईल्याम् । करपा

लिकायाम् ॥ करं वलते । वल्लिंसा

दानयोः । अस् । करेण वात्यते

वा । गिजन्तादचट्टः । कन् ॥

करवी । स्त्री । हिङ्गुपत्रे ॥

करवीरः । पुं । कृपाणे । खड्गे ॥ दैत्य

विशेषे ॥ ब्रह्मावर्त्ते दृष्टवती नदीती

रे चन्द्रशेखरराजपुरे ॥ श्मशाने ॥

विषप्रभेदे । करवीरमूले ॥ कनेर

करसू

इतिप्रसिद्धे वृक्षे । प्रतिहासे । हय

मारके ॥ करवीरद्वयं तित्तं कषायं

कटुकञ्च तत् । व्रणलाघवकृन्नेषको

पकुष्ठव्रणापहम् ॥ वीर्योष्णं कृमिक

ण्डुघ्नं भक्षितं विषवन्मृतम् ॥ रक्त

श्वेतप्रभेदेन करवीरद्वयं मतम् ॥

करं वीरयति । वीरविक्रान्तौ । क

र्मण्यण् ॥ न । अस्यपुष्पे ॥ करवीर

स्य विकारो वा पुष्पम् । पुष्पमूलेषु

बहुलमित्यणो लुक् ॥

करवीरकः । पुं । अर्जुनवृक्षे ॥ करवी

रार्थे ॥

करवीरकन्दसंज्ञः । पुं । तैलकन्दे ॥

करवीरभूषा । स्त्री । आढक्याम् । अ

रुहड इतिभाषा ॥

करवीरी । स्त्री । अदितौ । देवमात

रि ॥ सङ्गव्याम् । श्रेष्ठगव्याम् ॥ पुत्र

वत्याम् ॥

करशाखा । स्त्री । अङ्गुलौ ॥ करस्यशा

खाद्वय ।

करशीकरः । पुं । वमयौ । हस्तिशुष्का

निर्गतेजलकणो ॥ करस्यशीकरः ॥

करशूकः । पुं । नखे ॥ इतित्रिकाण्ड-

शेषः ॥

करसूचम् । न । विवाहादौ अङ्गुला

र्थं मूर्णादिमये हस्तसूच ॥ वामा

दौ मणिवन्धसूचं तूपचारात् ॥

कराखः

करहाटः । पुं । पद्मादिमूले । शिफा
कन्दे ॥ मदनद्रुमे ॥ अहापिण्डीत
रौ ॥ देशविशेषे ॥ करहाटयति ।
हटदीप्तौ । गत्यन्तः । कर्मगुणः ॥
करहाटकः । पुं । मदनपादपे । मयन
फल इति भाषा ॥ स्वार्थकन् ॥ न ।
हस्तसम्बन्धिस्वर्णे ॥
कराटः । चि । विकटे । भयानके ॥
करामर्हः । पुं । करमर्हे ॥
कराम्बुकः । पुं । अविद्ये । सुषेणे ॥
कराम्बुकः । पुं । करमर्हे ॥
करायिका । स्त्री । कूटपूर्याम् । करां
जी इति गुरुसल इति च भाषा ॥
करारोटः । पुं । अङ्गुरीयके ॥
करालः । पुं । गर्जनतैले इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे सर्जरसयुक्ततैले । धू-
नतैले ॥ भस्माततैले ॥ राक्षसविशे-
षे ॥ दन्तरोगविशेषे । यथा । शनैः
शनैः प्रकुर्वते वायुर्दन्तसमाश्रितः ।
करालान् विकृतान् दन्तान् करा-
लान् स सिध्यति ॥ न । कृष्णकुठेर-
के । श्यामतुलसी इति भाषा ॥ वे-
सवारप्रभेदे ॥ यथा । तस्य स्त्रे हे प-
चेत् पूर्वेसवारकसंज्ञकम् । पाक-
प्रापितसौरभ्यं करालं सूदकैर्मत-
मिति ॥ चि । दन्तुरे ॥ तुङ्गे । उच्च-
॥ विकृते । भीषणे ॥ करेण लाति

करिणी

। ला० । आतश्चोपसर्ग इति सुपी-
ति योगविभागाद्वा कः ॥ यदा ।
अलभूषणादौ । कर्मगुणः ॥
करालकः । पुं । करालार्थे ॥
करालविपुटा । स्त्री । काण्डिकायाम् ।
लङ्काधान्ये ॥
कराला । स्त्री । शारिषायाम् ॥
करालास्यः । चि । दन्तुरवदने ॥ करा-
लं दन्तुरमास्यं यस्य ॥
करालिकः । पुं । रुचे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
करालितः । चि । भीषिते । पीडिते ॥
कराली । स्त्री । वक्रैः सप्तजिह्वात्मर्ग-
तजिह्वाविशेषे ॥ देवीविशेषे ॥ व-
ह्वादिभ्यश्चेति पाचिको ङीष् ॥
करास्फोटः । पुं । आस्फोटिते । वक्ष-
स्थस्य बाहोर्द्वितीयहस्तेन ताडने ॥
करिकः । पुं । अरिमेदघृत्ते । विट् ख-
दिरे ॥
करिकणावल्ली । स्त्री । चविकावृत्ते ॥
करिका । स्त्री । नखग्रणे ॥ करिका न-
खरेग्विकेति वैजयन्ती ॥
करिकुसुम्भः । पुं । नागकेशरचूर्णके ॥
करिगर्जितम् । न । रुंहिते । रुक्मिण-
र्जिते ॥
करिणी । स्त्री । देवताभेदे ॥ घेनुका-
याम् । रुक्मिन्याम् ॥ रुक्मनाम्नाम्
खचलो ङीष् ॥

करिस्क

करिदारकः । पुं । सिंहे ॥

करी । पुं । हस्तिनि ॥ करः शुण्डा अ
स्ति अस्य । इति ॥ लक्ष्मीकामो
युद्धादन्यत्र करिवधं कुर्यात् इयं हि
श्रीर्येकरिण इति चाचुषः ॥

करिनासिका । स्त्री । यन्त्रविशेषे ॥

करिपत्रम् । न । तालीशपत्रे ॥

करिपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ।

अविकाफले ॥ करीवपिप्पली दृढ
त्वत् ॥

करिपोतः । पुं । करिशावके ॥

करिवन्धः । पुं । प्रारब्धौ । गजबन्धन
स्तम्भे ॥ इति हारावली ॥

करिमाचलाः । पुं । सिंहे ।

करिमुखः । पुं । गणेशे । विनायके ॥

करिणोमुख मिवमुख मस्य ॥

करिरतम् । न । रतवन्धान्तरे ॥ भूगत

स्तनभुजास्यमस्तका मुद्रतां स्वयम

धोमुखीं स्त्रियम् । कामति स्वकर

कृष्टमेवने वल्लभे करिरतं दुच्यते

॥ करिपदमिति पाठान्तरम् ॥

करिशावकः । पुं । कलभे । हस्तिशि

शौ ॥ करिणः शावकः ॥

करिष्ठः । चि । अतिशयेन कर्त्तरि ॥

अतिशयने इष्ठन् । तुरिष्ठे मेयस्य ॥

करिस्कन्धः । पुं । करीणां समूहे ॥ न

रकरितुरगाणां स्कन्धश्च ॥ गजांसे ॥

करुणः

करीरः । पुं । घटे ॥ क्रक्रे । ग्रन्थिले ।

करील इति भाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥ करी

रः कटुकस्तिक्तः स्वेद्युष्णोभेदनः स्मृ

तः । दुर्नामकफवातामगरशोथव्रण

प्रणुत् ॥ पुं । न । वंशाङ्कुरे ॥ कृणा

ति किरति कीर्यते वा । हृहिंसाया

म् हृबिचपेवा । हृशृपुकटीति ईर

न् ॥ करिणमीरयति वा । ईर० ।

कर्मग्यण् ॥

करीरफलम् । न । कारीरे । टीट इति
श्रुते ॥

करीरा । स्त्री । हस्तिदन्तमूले ॥ ची

रिकायाम् । क्षिप्त्याम् । भीगुर इ

ति भाषा । वनभींगुर नीदरा इति

चश्रुते कीटे ॥ अजाद्यतष्टाप् ॥

करीरिका । स्त्री । दन्तिनान्दन्तमूले ॥

करीरी । स्त्री । चीरिकायाम् ॥

करीषः । पुं । न । शुष्कगोमये । छग

णे । छाँसा करसी इति भाषा ॥ की

र्यते । हृबिचपे । हृत्तृभ्यामीषन् ॥

करीषङ्कषा । स्त्री । बात्यायाम् ॥ क

रीष ङ्कषति । कषहिंसायाम् । सर्व

कूलाभ्रकरीषेषुकषइतिकषेः खच् ।

मुमागमः ॥

करीषादिः । पुं । छागणे । गोमयान

ले ॥

करुणः । पुं । करुणा नीबू इति भाषाप्र

करेटुः

सिद्धे वृत्तविशेषे ॥ शृङ्गाराद्यष्टरसा
त्कर्मातृतीये रसे । इष्टनाशा दनि
ष्टाप्तेः करुणास्थो रसो भवेत् ॥ वृद्ध
भेदे ॥ सर्वभूताभयदातरि परमहंस
परिव्राजके ॥ त्रि । दीने ॥ सदये ।
दुःखितेपु दया करुणा तद्वति ॥ अ
र्श आद्यच् ॥ करोति मनः । उकृ
ञ् । कृवृदारिभ्यउनन् ॥

करुणमल्ली । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
करुणविप्रलम्भः । पुं । पूर्वगागादिचतु
र्भेदविप्रलम्भशृङ्गारमध्ये निप्रलम्भ
विशेषे ॥

करुणा । स्त्री । कृपायाम् । दयायाम् ।
परदुःखहानीच्छायाम् ॥ दुःखिते
षु कष्टेषु नामैषां दुःखनिवृत्तिः स्या
दिति कृपामेवभावये ओपेक्षां न
बाह्यर्षम् ॥ करणम् । कृवृदारिभ्यउ
नन् । टाप् ॥

करुणापरः । त्रि । दयालौ । मूरने ॥
करुणामयः । त्रि । कृपाप्राचुर्यवति ॥
करुणी । स्त्री । ग्रीष्मपुष्पग्राम् । रक्तपुष्
प्याम् । ककरखिरुणी इतिकोकण
भाषा ॥

करुषः । पुं । देशविशेषे ॥

करेटः । पुं । नखे ॥

करेटया । स्त्री । धनच्छूपचिणि ॥

करेटुः । पुं । स्त्री । कर्करेटौ । करकटि

कर्कचि

या इतिगौडभाषाप्रसिद्धे विहगे ॥
के जले वायौ वा रेटति । रेटृभाष
णे । मृ० कुः ॥

करेणुः । पुं । इभे । मतङ्गजे । गजे ॥ क
र्णिकारवृत्ते ॥ स्त्री । हस्तिन्याम् ॥
करोति । कृहभ्यामेणुः ॥ के रेणुर
स्येति वा ॥

करेणुभूः । पुं । पालकाप्यमुनौ ॥

करेणुसुतः । पुं । मुनिविशेषे ॥ इभशाव
के । कलभे ॥ करेणोः सुतः ॥

करेन्दुकः । पुं । भूटणे ॥

करेवरः । पुं । तुरुष्के । सिह्लके ॥

करोटः । पुं । न । शिरोस्थनि ॥ कं वा
युं रोटते । रुट० । अच् ॥

करोटिः । स्त्री । शिरोस्थि ॥ कं वायुं
रोटते । रुटदीप्तौ प्रतिघाते च । के
न रुध्यते वा । इन् ॥ रोटयति वा ।
रुटिञ्चुरादिः । अचङ् ॥

करोटिका । स्त्री । शिरोस्थि । कपाले
॥ करोटिरेव । स्वार्थे कन् ॥

करोटी । स्त्री । करोटी ॥ डीप् ॥

कर्कः । पुं । कर्कतने ॥ वज्रौ ॥ गुक्ता-
श्वे ॥ दर्पणे ॥ घटे ॥ चतुर्थराशौ
॥ कर्कटवृत्ते ॥ कुलीरे ॥ करोति
कुर्याति क्रियते वा । कृदाधारार्चि
कलियः कः ॥

कर्कचिर्भिटी । स्त्री । चिर्भिटाग्राम् ।

कर्कटः

कर्कटीभेदे ॥

कर्कटः । पुं । दक्षविशेषे । चूडामलक
सम्भूते । कर्कफले ॥ पक्षिवि० । क
कर्कटौ ॥ जलजन्तुविशेषे । कुलीरे ।
कांकडा इतिभाषा ॥ मेषादिराश्य
न्तर्गतचतुर्थराशौ ॥ जन्मकालीनच
न्द्राश्रितैतद्राशिफलम् । श्रुतकला
मलनिर्मलवृत्तयः सुकृशगन्धजला
शयकेलयः । किल नरास्तु कुलीरग
ते विधौ वसुमतः सुमतोऽर्थिलब्धयः
॥ कर्किलग्रे समुत्पन्नो भोगी सर्वजन
प्रियः । मिष्टान्नपानभोगी च जायते
स्वजनप्रियः ॥ वालुङ्गाम् ॥ शास्म
लीफले ॥ स्त्रीणांकरणे ॥ कृणाति
। कृहिं० । अन्येभ्योपीतिविच् । कट
ति । कटे० । पचाद्यच् । कर्चासौकट
श्च । अहरादित्वाट्रेफः ॥ कर्कइति
सौत्रोधातुः । शकादिभ्योटन्वा ॥
कर्कंश्वेतवर्णं टलति । टलगतौ । डो
वा ॥

कर्कटकः । पुं । दक्षविशेषे ॥ कुलीरे ॥

कर्कटगव । स्वार्थे कन् ॥

कर्कटशृङ्गिका । स्त्री । } अजशृङ्ग्याम्

कर्कटशृङ्गी । स्त्री । } ॥ महाघोषा

याम् । कुलीरशृङ्ग्याम् । कांकडा

सीगी इतिश्रुतायाम् ॥

कर्कटाख्या । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

कर्कन्धूः

कर्कटाधिपः । पुं । चन्द्रे ॥

कर्कटाह्वः । पुं । विल्ववृक्षे ॥

कर्कटाह्वा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

कर्कटिः । स्त्री । वालुङ्गाम् । इर्वारौ ॥

शास्मलीफले ॥ करङ्कटति । क

टे० । सर्वधातुभ्यङ् । शकन्ध्वादि

षु पररूपं वाच्यम् ॥

कर्कटिनी । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥

कर्कटी । स्त्री । एर्वारौ । वालुङ्गाम् ।

ककडी इतिभाषा ॥ कर्कटी शीतला

रूक्षा ग्राहिणी मधुरा गुः । रुच्या पि

त्तहरा सामा पक्का मन्दाग्निपित्तकृ

त् ॥ अस्याः पाकप्रकारस्तु । त्वग्नीजर

हिता प्रौढा गुलिकाकारखण्डिता ।

तल्लिता सुष्टते तप्तेकर्कटीवाग्रले-

हिता ॥ विपाण्डुखण्डंष्टतदुग्धसाङ्गं

विभावितं वल्लजशर्कराभ्याम् । कृतैश्च

वासञ्चकदुष्णमेतत् प्रतिक्षणं रोच

नमातनेति ॥ शास्मलीफले ॥ दे

वदालीलतायाम् ॥ कर्कटशृङ्गीवृ

क्षे ॥ घोटिकावृक्षे ॥ करङ्कटति ।

कटे० । इन् । पक्षेडोष् । शकन्

ध्वादिः ॥

कर्कटुः । पुं । करेटुपक्षिणि ॥

कर्कन्धूः । पुं । स्त्री । कोलिपादपे ।

वदरीवृक्षे ॥ वदरीफले । वेर इति

भाषा । कर्कन्धूः चूडवदरं कथितम्

कर्करी

पूर्वस्वरिभिः । अर्न् स्यात् चुद्रवदरं
कषायं मधुरं मनाक् । निग्धं गुरु च
तिक्तञ्च वातपित्तापहं स्मृतम् । शुष्कं
भेद्यमिदं सर्वं लघुत्वात् कृमास्त
जित् ॥ दैर्घ्यान्तरे ॥ कण्टकं दधा
ति । डुधाञ् ० । अन्ददन्मृज्ज्वलति
निपातितः कू प्रच्ययान्तः । कर्कं द
धाति वा । निपातनाम् ॥

कर्करः । पुं । दर्पणे । मुकुरे ॥ न । चू
र्णजनकचुद्रपापाणखण्डे । चूर्णख-
ण्डे । कङ्कर काँकर इति च भाषा ॥
मुङ्करे ॥ चि । कठिने । टुठे ॥ कर्कनम्
। कर्कहासे । घञ् । कर्कं राति ।
रा० । आतोनुपेति कः ॥

कर्कराङ्गः । पुं । कालकण्टविहङ्गमे । ख
ञ्जने ॥

कर्कराटुः । पुं । कटाक्षे ॥ इतिकश्चित्
जटाधरः ॥

कर्कराटुकः । पुं । कर्करेटुपक्षिणि ॥

कर्करान्धुकः । पुं । अन्धकूपे ॥

कर्करालः । पुं । चूर्णकुन्तले ॥

कर्करिका । स्त्री । घर्षे । नेत्रवर्ष्णाम् ॥

कर्करी । स्त्री । गलन्तिकायाम् । सना

लजलपात्रे । भारी इति भाषा ॥

कठिनायाम् ॥ कन्दोर्धतपक्कनिष्का

सनेसाधने । भार्ना भारा इति

च भाषा ॥ गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

कर्कश

कर्करीका । स्त्री । गलन्तिकायाम् । क
र्कर्याम् ॥ फर्फरीकादिस्त्वात् साधुः ॥
कर्करेटम् । न । अर्द्धचन्द्रे । अङ्गुलि-
तोरणे । गलेहस्ताधाने ॥

कर्करेटुः । पुं । करेटौ । करकटिया-
इति गौडभाषा प्रसिद्धे खगे ॥ क-
र्कतिरेटति । रेटुभाषणे । मृगव्या
दिः ॥

कर्कशः । पुं । काम्पित्ववृत्ते ॥ कासमर्दे
॥ इक्षौ ॥ खङ्गे ॥ चि । साहसिके ॥
क्रूरे ॥ टुठे ॥ अमस्ये । खरस्पर्शे ।
दुस्पर्शे ॥ निर्दये ॥ कृणोति । हृष्
हिंसायाम् । अन्ये म्योपीतिषिच् ।
कशति । कशशब्दे । पचाद्यच् । कर्
चासौ कशश्च ॥ यद्वा । करेकशति
। कशेः पचाद्यच् । अन्तर्भाषितगर्थे
वा ॥ शकन्ध्वादिः । कर्कान्मस्त्वर्थे
लोमादिस्त्वात् शोषा ॥

कर्कशच्छदः । पुं । शाखोटवृक्षे ॥ प-
टोले ॥

कर्कशच्छदा । स्त्री । कोशातक्याम् ।
तोरणी इति भाषा ॥ दग्धरुहा-
याम् ॥

कर्कशदण्डः । पुं । पटोले ॥

कर्कशदक्षा । स्त्री । दग्धाटुक्षे ॥

कर्कशवाक्यम् । न । निष्ठुरवचने । पर
ववाचि ॥

कर्कशः । स्त्री । वृश्चिकालीष्टके ॥ कू

रायाम् ॥

कर्कसारम् । न । करम्पे । दधिसक्तुषु ॥
कर्करुः । पुं । कुष्माण्डे ॥ स्त्री । कुष्मा
ण्ड्याम् ॥ कर्करुर्ग्रीहिणी शीतार
क्तपित्तहरा गुरुः । पक्का तित्ता मि
जननीसचाराकफवातनुत् ॥ कर्क
शुक्लवर्णम् ऋच्छति । ऋगतौ । वा
हलकादुय ॥

कर्करुकः । पुं । कालिङ्गेष्टके ॥

कर्करुः । स्त्री । कुष्माण्ड्याम् ॥

कर्किः । पुं । कर्कटराशौ ॥

कर्की । पुं । कर्कटे ॥

कर्केतनः । पुं । न । रत्नविशेषे ॥ अस्यो
त्पत्त्यादिकमुक्तंगारुडे ७५ ध्याये ।
सूतउवाच । वायुर्नखान् दैत्यप-
ते गृहीत्वाचिच्छे पसम्यग्यवनेषु ह
ष्टः । ततः प्रसूतं पवनोपपन्नं कर्केतनं
पूज्यतमं पृथिव्याम् ॥ वर्णेन तद्रुधि
रसेममधुप्रकाश माताम्रपोतदह
नोज्ज्वलितं विभाति । नीलं पुनः ख
लुसितं परुषं विभिन्नं व्याध्यादिदे
घकरणेन नतद् विभाति ॥ स्निग्धा
विशुद्धाः समरागिणश्च आपीतवर्णा
गुरवो विचित्राः । चास्रग्रन्थ्याधि वि
वर्जिताश्च कर्केतनास्ते परमाः पवि
त्राः ॥ पक्षेयकाश्च न मयेनतु वेष्टयि

कर्कोट

त्वां हस्ते गले ऽथ धृतमेतदति प्र-
काशम् । रोगप्रणाशनकरं कलिना
शनञ्च आयुष्करं कुलकरञ्च मुखप्र
दञ्च ॥ एवंविधं बहुगुणं मणिमाव
हन्ति कर्केतनं शुभमलकृतयेन राये
। ते पूजिता बहुधना बहुबान्धवाश्च
नित्योज्ज्वलाः प्रमुदिता अपि ते भ
वन्ति ॥ एकेऽपनद्याविकृता कुलनील
भासः प्रम्लानरागलुलिताः कलुषा
विह्वलाः । ते ज्योतिर्दीप्तिकुलपुष्टिवि
हीनवर्णाः कर्केतनस्य सदृशं वपुरु
दहन्ति ॥ कर्केतनं यदि परीक्षित
वर्णरूपं पत्त्यग्रभा स्वरदिवा करसु
प्रकाशम् । तस्योत्तमस्य मणिशा
स्त्रविदामहिम्ना तुल्यन्तु मूल्यमुदि
तं तुलितस्य कार्यमिति ॥

कर्कोटः । पुं । नागराजविशेषे ॥

कर्कोटकः । पुं । विल्ववृक्षे ॥ इक्षौ ॥

काँकराल इति गौडभा प्रसिद्धे फ
लखताविशेषे । किलासग्रे । तित्त
पत्रे ॥ काद्रवेये । कर्कोटको नाम
सर्पो यो दृष्टीविष उच्यते । तस्य स
र्पस्य सर्पत्वं तस्मै सर्पनमोस्तुते । इ
ति श्रुति प्रसिद्धे नागराजे ॥ अपि च
। कर्कोटकस्य नागस्य दमयन्त्यामल
स्य च । ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्त्तनं
कलिनाशनमिति ॥

कर्चूरः

कर्कोटकी । स्त्री । पीतघोषायाम् ।

महाजाल्याम् । खरसा इति स्या
ते फले ॥ कर्कोटकीफलं कुष्ठहृत्ता
सारक्षिनाशनम् । आसकासञ्चरा
न् हन्ति कटुपाकश्च दीपनम् ॥ ईष
क्षिभिर्जमरिचैः परिपूर्णं गर्भं तैलेन र
न्धितमुसैन्धवपातयोगम् । वाक्की
कयुक्तपयसा विहिताभिषेकं कर्कोट
कीफलमिदं रुचिकृतं रुच्यम् ॥

कर्कोटिका । स्त्री । कर्कोटा इति भाषा
प्रसिद्धे । कर्कोटके । कूष्माण्डायाम् ॥

कर्कोटी । स्त्री । कर्कोटिकायाम् ॥

कर्चूरिका । स्त्री । कचौरीतिश्रुते पि
ष्टकप्रभेदे ॥ इति पाकराजेश्वरः ॥

कर्चूरी । स्त्री । कचूरीतिश्रुते फले ॥

चीरात्कृतसंस्कारा मुष्का सेचवि
पाचिता । अरोचकादिरोगाणां क
र्चूरी कष्टकर्तरी ॥ कर्चूरी रुचिकृ
द्वल्या सुप्तादुरतिलेखनी । उष्णा
पित्तकरी प्रोक्ता कफ कृत् सारिका
स्मृता ॥

कर्चूरः । पुं । कचूर इति भाषा प्रसिद्धे
गन्धसादे । श्राविडे ॥ कर्चूरो दीप
नो रुच्यः कटुक स्तिक्त एव च । सुग
न्धिः कटुपाकः स्यात् कुष्ठार्शो व्रण
कासनृत् ॥ उष्णो खघुर्हरेष्कासगु
णव्यातकफ क्रिमीन् ॥ शब्दात् ॥

कर्चूग

न । स्वर्णे ॥ कर्जति । कर्जव्यवने ।

खर्जुरादिस्वादूरः । पुं ॥

कर्चूरकः । पुं । श्राविडेके । कचूर इति
भाषा ॥ स्वार्थे कन् ॥

कर्चूः । पुं । पृष्ठायाज्येष्ठमुते । वसुधेशे ।

चम्पापतौ ॥ सुवर्णाक्षिष्टे ॥ अव

रोन्द्रिये । ओषे ॥ गुडयुगले ॥

अरिचे ॥ कीर्यते शब्दग्रहणाय वि

प्यते यदा कीर्यते शब्दे ऽस्मिन्

किरतिशरीरे सुखं वा । हविष्ये

। हृत्तृजसीति नन् । वाहुलकाङ्गुलाः

॥ यदा । कर्णयति । कर्णभेदने ।

अदन्तः । मच् ॥ यदा । करोति श

ब्दतानम् । लुकृच् ॥ हृत्तृत्त्यादि

ना नम् ॥

कर्चूकण्डुः । पुं । कर्चूरोगविशेषे ॥ त

स्वनिदानं यथा । मातुः कफसंयु

क्तः कर्चूकण्डुं करोति चेति ॥

कर्णकीटी । स्त्री । कर्णजनैकायाम् ।

शतपद्याम् । कानसखाई इति भा

षा ॥

कर्चूचवेडः । पुं । कर्चूरोगविशेषे ॥ वा

युः पित्तादिभिर्बुक्तो नेषुघोषसमं

स्वनम् । करोति कर्चूयोः च्चेडं कर्चू

चवेडः स उच्यते ॥ इति माधवः ॥

कर्चूगूयम् । न । कर्चूमले ॥ कर्चूगू

यम् ॥

कर्णपू
कर्णगूचकः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥
पित्तोष्णशोषितः श्लेष्मा जायते कर्ण
गूचकरत्त्यस्य निदानम् ॥
कर्णचापः । पुं । कालपृष्ठाखेधनुषि ॥
कर्णस्य राधेयस्य चापः ॥
कर्णजलौकः । पुं । शतपद्याम् । गोज
र कानखजूरा इतिभाषा ॥
कर्णजलौका । स्त्री । शतपद्याम् । चि
त्राङ्ग्याम् । कानसलार्ई इतिभा
षा ॥
कर्णजाहम् । न । कर्णस्यमूले ॥ तस्य
पाकमूलद्रव्यादिना जाहम् प्र० ॥
कर्णजित् । पुं । अर्जुने । गुडाकेशे ॥
कर्णं जयति । जि० । सत्सूक्ष्मिषे
त्यादिनाक्लिप् । तुक् ॥
कर्णदर्पणः । पुं । ताडङ्गनामनि कर्णभू
षणे । कानतडङ्गा इतिभाषा ॥
कर्णदुन्दुभिः । स्त्री । शतपद्याम् ॥
कर्णधारः । पुं । नाविके । काण्डारि इ
तिशौडभाषा । मल्लाह मांभी इति
भाषा ॥ कर्णमरिचम् धरति । धृञ्
० । कर्मयण् ॥
कर्णपाली । स्त्री । कर्णभूषणे । कान्
वाला वाली इत्यादिभाषा प्रसि
द्धे ॥ कर्णपङ्क्तिप्रदेशयोः ॥
कर्णपिशाची । स्त्री । देवीविशेषे ॥
कर्णपूः । स्त्री । कर्णपुरे । चम्पायाम् ॥

कर्णवं
कर्णपुरम् । न । चम्पानगर्याम् । माहि
न्याम् ॥
कर्णपुष्पः । पुं । मेरुटलतायाम् ॥
कर्णपूरः । पुं । शिरीषवृक्षे ॥ नीलोत्प
ले ॥ अवतंसे । कर्णाभरणे ॥ अशो
कवृक्षे ॥ कर्णम्पूरयति । पूरी० । क
र्मयण् ॥
कर्णपूरकः । पुं । कदम्बवृक्षे ॥ न । शि
रीषे ॥ नीलोत्पले ॥ वतंसे ॥
कर्णप्रतिनाहः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥
तस्य सम्प्राप्तिरूपे यथा । सकर्णगू
चो ह्रवतां यदा गतो विलायितो
घ्राणमुखम्पद्यते । तदा स कर्णप्र
तिनाहसंज्ञितो भवेद्विकारः शिर
सोर्ध्वभेद कृदिति ॥
कर्णफलः । पुं । कान्ति माच् इति
गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥
कर्णभूषणम् । न । कर्णाभरणे ॥
कर्णमलम् । न । कर्णगूचे ॥
कर्णमुकुरः । पुं । ताडङ्गनामनि कर्णभू
षणे ॥
कर्णमोटिका । स्त्री । चामुण्डादेव्या
कर्णमोटी । स्त्री । म् ॥
कर्णरोगः । पुं । ओषध्याधौ ॥
कर्णलतिका । स्त्री । पात्याम् । कान
कापला इति भाषा इतिहेमचन्द्रः ॥
कर्णवंशः । पुं । मन्त्रे ॥ इतिहारावली ॥

कर्णसं

कर्णवर्जितः । पुं । सर्पे ॥ वि । बभिरि ॥

कर्णवेधः । पुं । कर्णघटकर्णनिवारणार्थं कर्णवेधे ॥ सोदरभ्रातृणां संस्काराणां पौर्वापर्यक्रमः । कर्णवेधस्याऽसंस्कारकृत्वत्वात् न तथा नियमः । यथा । यदापत्यदयंतिष्ठेत् सम्भवाप्यपरस्य च । कर्णघटकर्णनिवारणार्थं कर्णवेधे ॥ इत्याशङ्क्य तयोर्मध्ये शुद्धिरस्याववत्सरे । कर्णवेधोचितस्तस्य नावश्येष्टविचारणा ॥ घटकर्णेत्पत्तिमाशङ्क्य भानोः शुद्धासमेपि च । कर्णवेधो न दोषः स्नादमद्यथा मरणम्भवेत् ॥ इतिमाण्डव्यः ॥

कर्णवेधनी । स्त्री । हस्तिकर्णवेधनाख्ये । कर्णारायाम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

कर्णवेष्टः । पुं ।

कर्णवेष्टकम् । न । } कुण्डले ॥ कर्णस्य वेष्टनम् ॥

कर्णवेष्टनम् । न । }

कर्णशङ्कुखी । स्त्री । वेष्टने । कर्णगोलके ॥ कणमध्यवर्त्याकाशे ॥

कर्णशूलः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥

कर्णसंस्त्रावः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त

स्य निदानसम्प्राप्तिरूपानि यथा ।

शिरोभिघातादथवा निमज्जतो ज

लो प्रपाकादथवापि विश्वेधेः । स्त्रवे

कर्णः

द्विपूर्वं अवर्णोऽनिलार्हितः स कर्णः संस्त्राव इति प्रकीर्तित इतिमाधवः ॥

कर्णस्फोटा । स्त्री । कानफाटा इति गौडभाषा प्रसिद्धे लताविशेषे । कृष्णतण्डुलायाम् ॥

कर्णाटः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा । रामनाथं समारभ्य श्रीरङ्गाक्षं विलेश्वरि । कर्णाटदेशो देवेशि साम्राज्यभोगदायकः ॥ इतिशक्तिसङ्ग्रहमतन्त्रम् ॥

कर्णाटी । स्त्री । रागिणीविशेषे । मालवरागस्य नार्याम् ॥ हंसपदीवृत्ते ॥

कर्णानुजः । पुं । युधिष्ठिरे नृपे । अजातशत्रौ । कर्णस्य अनुजः ॥

कर्णान्दुः । स्त्री । कर्णपाल्याम् । कानतडक्का इति भाषा ॥ उत्तुत्तिकायाम् । कानकडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे कर्णाभरणविशेषे ॥

कर्णान्दुः । स्त्री । कर्णपाल्याम् ॥

कर्णाभरणकः । पुं । आरग्वधट्टके ॥

कर्णारा । स्त्री । नाल्याम् । कर्णवेधन्याम् ॥

कर्णारिः । पुं । अर्जुनपाण्डवे ॥ नदीसर्जट्टके ॥

कर्णास्फालः । पुं । करिणः कर्णवाहने । भालज्जलायाम् ॥

कर्णिः । पुं । कर्णकारफलके वाये ॥

कर्णी

कर्णिकः । वि । कर्णिले ॥ विष्टुहौक
र्णा वस्य । तुन्दादिषु स्वाङ्गादिषु
षित्तिष्ठक ॥

कर्णिका । स्त्री । करिहस्ताग्रे । पुष्करे ॥
करमध्याङ्गुलौ ॥ क्रमुकादिच्छटां-
शे । बौंटा इति गौड भाषा ॥ अज
वराटे । बीजकोषे ॥ कर्णाभरण
विशेषे । तासपत्रे । ठेठी इति भा
॥ लेखन्याम् ॥ कुङ्कुन्याम् ॥ अग्नि
मन्युर्ये ॥ अजशृङ्गीर्ये ॥ कर्ण
स्या लङ्कारः कर्णेभ्यो लङ्कारो वा
। कर्णलङ्कारादितिकम् ॥

कर्णिकाक्षः । पुं । सुमेरुपर्वते ॥
कर्णिकाक्षिः । पुं ।

कर्णिकारः । पुं । आरग्वधविशेषे । प्रय
हे । कृतमालके । छोटा धनवहेडा
इति भाषा ॥ कर्णिकारः कटुस्तिक्त
स्तुवरः शोधनो लघुः । रञ्जनः सु
खदः शोधस्वेषास्त्रप्रयुक्तजित् ॥
हृमोत्पले । कर्णिकार इति गौड भा
षा ॥ कर्णिकामिवर्त्ति । अङ्गुतौ ।
कर्मण्यय ॥

कर्णिकारकः । पुं । हृमोत्पले ॥ कृत
माले । सुवर्णके ॥ स्वार्थे कः ॥

कर्णिकी । पुं । इस्तिनि ॥ न । अङ्गुजे
॥ कर्णिका अस्ति अस्स । बी० इति ॥

कर्णी । पुं । वर्षवर्षतस्सकात्सर्गतवर्ष

कर्णेज

तविशेषे ॥ आरग्वधे ॥ कर्णिके ॥
विष्टुहौकर्णावस्य । तुन्दादिभ्यश्च
येति चकारादिनिः ॥

कर्णिलः । पुं । कर्णिनि । कर्णिके ॥ वि
ष्टुहौ कर्णावस्य । तुन्दादिभ्यश्च पत्रे
इत्यच् ॥

कर्णीरयः । पुं । स्कन्धवाहो याने । प्रय
इत्ये । खर्करिया चौपाला डोला
पीनस पाखकी तानयान इत्यादि
भाषा प्रसिद्धे ॥ कर्णसाध्या अन्न
क्रिया उपचारात् कर्णः । कर्णेऽस्या
स्ति । इति ॥ कर्णीचासौरयश्च ।
शब्दमात्रेण यो नवस्तु तोरयः ॥ य
दा । सामीप्यात्कर्णशब्देन स्कन्धोल
यते । सोऽस्त्यस्य वाचकत्वेन । इति
॥ कर्णीचासौरयश्च । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥

कर्णीवान् । पुं । आरग्वधे ॥

कर्णीमुतः । पुं । कंसासुरे । मृष्टदेवे ॥

कर्णेजपः । वि । हृ चके । पिशुवे । दु
र्जने । खले ॥ कर्णे जपति । अप०
। स्तम्बकर्णयोरित्यच् । हस्तदन्ता
दिभ्यश्च लुक् ॥

कर्णेन्दुः । पुं । उत्पत्तििकायाम् । अर्ध
चन्द्राकृतिकर्णा मरुते ॥ अर्धपास्या
म् ॥

कर्णम् । वि । कर्णचित्ते ॥ कर्णकोर्चित

कर्त्ता

म् । शरीरावयवाद्यत् ॥

कर्त्तनम् । न । छेदने ॥ शरीरावयव
निर्णीते । कातना इतिभाषा ॥ कृ
ती० । ल्युट् ॥

कर्त्तरी । स्त्री । कृपाणाम् ॥ पवीकृत
स्वर्णादेः कर्त्तनोपाये । कात काती
इतिभाषा ॥ नावितोपकरणविशेषे
। कैची इतिभाषा ॥ घागविशेषे ॥
यथा । क्रूरमध्यगतसुन्दरो खर्जवा क्रू
रमध्यगम् । कर्त्तरी नामयोगोयं
कञ्चामिधनकारकः इति ॥ अपिच ।
समात् पापाष्टवन्द्यु ययार्थस्त्री य
दातदा । कर्त्तरी नाम सा ज्ञेया मृ
त्पुष्टारिद्र्यभीकदेति ॥ कृण्वति ।
कृतीछेदने । वाहुलकादरः । यथा
कर्त्तनम् । घञ् । कर्त्तं राति ।
रादाने । आतानुपेतिकः । गौरा
दिस्त्वानङ्गीष् ॥

कर्त्तव्यम् । चि । करणीये । करणयो
ग्ये । कार्ये ॥ यस्मिन् क्रियमात्रे न
दोष सतकर्त्तव्यम् ॥ तद्यप्रत्ययः ॥
कर्त्ता । पुं । परमेष्ठिनि ॥ ज्वरनिवन्धने
दाह्ये । कीर्यते विधिष्यते इतस्तत
साध्यते कायो येन । कृ विशेये । ट
च् ॥ चि । स्वतन्त्रः कर्त्तेतिनिरूपि
तेष्वकारकान्तर्गतकारकविशेषे ॥ अ
पीतामहप्रथमा अनुसारेण दृष्टीवति

कर्त्ता

भक्तिर्भवति । तस्य कर्त्तव्यम् । क्रि

यानुकूलकृतिमत्त्वं कर्त्तृत्वम् ॥ यः
करोतिसः ॥ कृत्वाश्रयः कर्त्तेति
तार्किकाः ॥ चेतनान्तरापादाद्य
वधानेन धात्वर्थनिष्पादकरत्वेनः
कर्त्ता । कर्मकरवाहिकारकचक्रप
योक्तावा । इति प्राबक्षितविशेषः ॥
कृतिमति ॥ उत्पादके ॥ कारवानु
कूलव्यापारवति । अनुष्ठातरि ॥ धा
तृपात्तव्यापाराश्रये ॥ क्रियायां स्वात
न्त्र्येण विवक्षितेऽर्थे ॥ सतुपन्विधः ।
यथा । क्रियामुखो भवेत् कर्त्ता हे
तुकर्त्ता प्रयोजकः । अनुसक्ता ग्रही
ता च कर्त्तापन्विधः स्मृतइति ॥ स
चिधियेपि भवति । यथा । विधेय सा
यति कर्त्ता विशेषेण प्रतिनिधाम् ।
योग्यत्वप्रतिषिद्धत्वविशेषव्यपदान्व
येः ॥ अस्यार्थः ॥ क्रियाप्रति प्रकार
चयेण कर्त्ता विज्ञायते तस्य विवरण
म् । स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यत्र यो
ग्यत्वेन लब्धविद्यस्त्वैवर्तिकः । १ । अ
परहर्दवात् दीक्षितो न ददातीत्य
त्र प्रतिषिद्धत्वेन दीक्षितेतरपरः ।
२ । स्वर्गकामोयजेतेत्यत्र विशेष्य
पदान्वयेन स्वर्गकामः कर्त्ता जायते
। ३ ॥ अहङ्कारोमीत्याद्यभिमानवति
॥ ज्ञानवतिप्रधानेपन्वीकृतपन्वि

कर्त्तृ

हाभूतकार्योऽहङ्कारोऽन्तःकरणं
द्विविजानामित्यादिपर्यायशब्दमा-
स्यस्तादात्म्याध्यासेनात्मनि कर्त्तृत्वा-
दिधर्माधारोपहेतुः अनात्मा भौ-
तिको मायाकल्पितश्च सः ॥ क्रियाश्र-
ये । इतरकारकाप्रयोज्यत्वे सति स
कलकारकाणां प्रयोक्तारि क्रियाया-
निर्वर्तके चिदचिद्गुण्यरूपे फलका-
मनावति पुरुषे ॥ सच सात्त्विकादि-
भेदात् त्रिविधउक्ता भगवता । तत्र
सात्त्विको यथा । मुक्तसङ्गोऽनहंवा-
दीधृत्युक्ताहममन्वितः । सिद्धासि-
द्धोर्निर्विकारः कर्त्ता सात्त्विकउच्यते
इति ॥ राजसोयथा । रागी कर्मफ-
लप्रेप्सुर्लुब्धोहिंसात्मकोऽशुचिः । ह-
र्षशोकान्वितः कर्त्ता राजसः परि-
कीर्तितः इति ॥ तामसोयथा । अ-
युक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिको
लसः । विषादी दीर्घसूत्री च कर्त्ता
तामसउच्यते इति ॥ अन्तः करणो
पहिते चिदाभासे ॥ करणोपहित-
स्यकर्त्तृत्वात् ॥ करोति । डुकृञ् ।
तृच् तृन् वा ॥

कर्त्तृका । स्त्री । जुष्टवज्रे ॥

कर्त्तृत्वम् । न । कर्त्तृधर्म ॥ भावेकर्म

गिषा त्वः ॥

कर्त्तृ । स्त्री । कारिकायाम् ॥ करोति

कर्पटः

। डुकृञ् । गदुल्लुचाविति तृच् ।
सृन्नेभ्योऽडीप् ॥ कुरिकायाम् ॥
कर्दः । पुं । कर्दमे ॥ कर्दति । कर्दकु-
स्तिने शब्दे । पचाद्यच् ॥
कर्दटः । पुं । कर्चाटे ॥ पङ्के ॥ पङ्कारे ॥
कर्दनम् । न । कुञ्चिशब्दे ॥
कर्दमः । पुं । ब्रह्मणश्चायाया मुत्पन्ने प्र-
जापतिविशेषे । कपिलमुनेर्जनके ॥
पापे ॥ पङ्के । कीचकादा इति भाषा
॥ न । मांसे ॥ कर्दति । कर्दं । क-
लिकर्द्योरमः ॥ त्रि । कर्दमवति ॥
अर् ॥ अच् ॥
कर्दमकः । पुं । शालिविशेषे ॥
कर्दमाटकः । पुं । विठादिनिक्षेपस्थाने ।
उलावद्भा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
कर्दमी । स्त्री । मुङ्गरे । भोगरा इति
भाषाप्रसिद्धे पुष्पे ॥ इति वैद्यकम् ॥
कर्पटः । पुं । न । लक्तके । जीर्णवस्त्रे ।
लक्ता इति भाषा ॥ मन्वेदादिमार्ज-
नार्थं हस्तस्य वस्त्रखण्डे । द्रवद्रव्यं येन
पृथते तत्र हृदौ । लक्तककर्पटशब्दौ
तत्तुल्येव स्तेपिवर्त्तते इति स्वामी ।
मुकुटस्तु मलिनत्वादिदुष्टजीर्णवस्त्र-
खण्डेवर्त्तते इत्याह ॥ किरति कृ-
णाति वा । कृविक्षेपे कृहिंसायां वा
। करोति वा । विच् । कर्चासौ पट-
श्च ॥ यद्वा । कर्षपटः । शकं ध्वादिः ॥

कर्पासः	कर्पर
पर्वतविशेषे ॥	नौ ॥ क्रियते । डुकृञ् । कृञः पासः ॥
कर्पटधारी । चि । मलि । जीर्णवस्त्रधा- रिणि भिक्षुके ॥	कर्पासफलम् । न । कार्पासे । विनौ- ला इति भाषा ॥ कर्पास फलमिच्छु- क्तं कषायं मधुरं गुरु । वातश्लेष्म- हरं रुच्यं विशेषेणास्थिर्वाजितम् ॥
कर्पटिकः । चि । कर्पटान्विते । कर्पट- धारिणि ॥	कर्पासी । स्त्री । कार्पास्याम् । कपास कावुच इति भाषा ॥ कर्पासात् जातिच्चात् गौगदित्वाद्वा डीप् ॥
कर्पटी । चि । कर्पटान्विते ॥ म० इनिः ॥	कर्परः । पुं । न । घनमारे । चन्द्रमंते
कर्परः । पुं । मूर्द्धाङ्गादिभ्यः । कपाले ।	। सिताभ्रे । कपर इति भाषा ॥ क
खोपरी इति भाषा ॥ शस्त्रविशेषे ॥	परः शीतलो वृष्यश्च वृष्यस्तीपणा
वटाहे ॥ कल्पते । कृपसामर्थ्ये ।	लघुः । सुरभिर्मधुरस्तिक्तः कफपित्त
बाहुलकादरो लज्जाभावश्च ॥	विषापहः ॥ दाहवृणास्यवैरस्यमे
कर्परांगः । पुं । मृत्कपालखण्डे ॥	टो टौर्गन्धनाशनः ॥ कर्परो द्विवि
कर्परान्नः । पुं । अक्षौटे । कन्दगले	धः प्रोक्तः पक्का पक्वप्रभेदतः । पक्का
॥ कर्परम् अलति । अन्नभृ० । कर्म	न कर्परतः प्राहु रपक्वं गुणवत्तर
गयम् ॥	म् ॥ अपिच । कर्परो नूतनस्तिक्तः
कर्परिकातुत्यम् । न । तुत्यविशेषे । क	स्निग्धश्चोष्णस्वदाहृदः । क्षिरस्थो
पर्याम् ॥ गुडुचीयोगजाञ्जने ॥	दाहशोषघ्नः सधौतः शमकृत परः
कर्परी । स्त्री । दार्बिकायाम् । काथो	॥ पोतासभीमसेनादयो ऽस्य रेदा
द्रवतुल्ये । दारुहृदिद्रायाः काथस्य	श्वमन्ति । तेचभीमसेने दृष्ट्याः ।
तुल्ये । आवर्त्तननिष्पन्ने कृत्रिमरसा	किरति कृणाति वा । किरति किरा-
ञ्जने ॥ कल्पते । कृप० । बाहुलका	ति वा । कृविज्ञेये हिंसायां वा ।
दण्डलज्जाभावश्च । टित्त्वान् डीप् ॥	कृञ् डुकृञ् वा । विच् । पर्यते
कर्परीतुत्यकम् । न । रसके । खपरि	परी० । इगुपधेतिकः । कर्चासौ
या योया इति ख्याते ॥ कर्परीतुत्य	परश्च ॥ यदा । ककते । कृप० ।
कं तुत्यादन्यत् तद्रसकं स्मृतम् । ये	ख० ऊरः । बाहुलकालज्जा भा-
गुणास्तुत्यके प्रोक्तास्ते गुणा रसके	
स्मृताः ॥	
कर्पासः । पुं । न । तुण्डिकेयोम् । वस्त्रयो	

कर्पूरः

बो वा ॥

कर्पूरकः । पुं । कर्पूरे ॥ कर्पूरके । कर्पूरके ॥

कर्पूरतिलका । स्त्री । उमायाः सखी भेदे । जयायाम् ॥

कर्पूरतैलम् । न । कर्पूरस्नेहे । हिमतैले ॥

कर्पूरनालिका । स्त्री । कर्पूरनारीति ख्याते पक्वान्नविशेषे ॥ यथा । घृताद्यया समितया कृत्वा लम्बपुटंततः । लवङ्गोषणकर्पूरयुतया सितयान्वितम् ॥ पचे दाज्येन सिद्धेया ज्ञेया कर्पूरनालिका । संयावसदृशी ज्ञेया गुणैः कर्पूरनालिका ॥

कर्पूरमणिः । पुं । पाषाणप्रभेदे । कर्पूराश्मनि ॥ कर्पूरमणिनामायं युक्त्या वातादिदोषनुत् ॥

कर्पूररसः । पुं । रसकर्पूरे ॥

कर्पूरहरिद्रा । स्त्री । कर्पूरहृलदीति ख्यातायाम् । सर्वकण्डूविनाशिन्याम् ॥

कर्पूराश्मा । पुं । उपरत्नविशेषे । कर्पूरचीनियेति ख्याते ॥

कर्पूरः । पुं । दर्पणे ॥ इतिजटाधरः ॥

कर्पूरः । पुं । स्वाधे ॥ रक्षसि ॥ कृणाति । कृष्णं ॥ कृगृभृवृञ्चतिभ्यः ष्वरच् ॥

कर्ष्क

कर्ष्करी । स्त्री । शिवायाम् ॥ पिच्छान्जीष् ॥

कर्ष्कुदारः । पुं । कोविदारः ॥ नोलभिशट्टयाम् ॥ श्वेतकाञ्चने ॥

कर्ष्कुदारकः । पुं । श्लेष्मातकवृक्षे ॥

कर्ष्कुरः । पुं । पापे ॥ राक्षसे ॥ नानावर्णे । चित्रे । किर्म्मुरि ॥ नदीनिष्ठा

वधान्ये ॥ न । जले ॥ काञ्चने ॥ धुस्तूरवृक्षे ॥ चि । चित्रवर्णवति ॥ क

र्वति । कर्वहं० । कर्वत्त्यनेन वा । कर्वगतौ वा । श्लोष्ठोपधः । मञ्जु

रादयश्चेति उरच् ॥ कर्वुरोपधेन वा । बवयोरभेदादन्तस्थ मध्योपि ॥

कर्ष्कुरफलः । पुं । साकुरुण्डवृक्षे ॥

कर्ष्कुरा । स्त्री । कृष्णवृन्तायाम् । पाहल इति गौड भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥

वर्वरायाम् । वावुइतुलसी इति गौड भाषा ॥ उरजन्ता दृष्टम् ॥

कर्ष्कुरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

कर्ष्कुरः । पुं । शब्दयाम् ॥ द्राविडके । कञ्जीहलदी इतिभाषा ॥ राक्षसे ॥

न । स्वर्णे ॥ हरिताले ॥ चि । चित्रिते ॥ कर्वति । कर्वगतौ । खर्जा

दित्वादूरः ॥

कर्ष्कुरकः । पुं । कर्वुरार्थे ॥ स्वार्थेकः ॥

कर्ष्कुरः । पुं । कीनाशे । यमे ॥ चि ।

कर्मकी

भृत्ये ॥ वेतनाजीविनि । भरण्यभु
जि । मूल्येन कर्मकुर्वते । कमेरा
इति भाषा ॥ कर्म करोति । कृष्ण
। कर्मणिभृताविति टः ॥

कर्मकरी । स्त्री । मूर्खालतायाम् ॥ वि
स्विकालतायाम् ॥ मूल्येन कर्मकुर्व
न्त्याम् । दास्याम् ॥ टित्त्वान् डीप् ॥
कर्मकर्त्ता । पुं । कर्मात्मककर्त्तरि ॥
यथा । क्रियमाणन्तुयत् कर्म स्वयमे
व प्रसिध्यति । सुकरैः स्वैर्गुणैः
कर्त्तुः कर्मकर्त्तृति तद्विदुरिति ॥ त्रि
। कर्मणः कर्त्तरि ॥

कर्मकाण्डः । पुं । यावज्जीवमग्निहो
त्रं जुहुयादित्यादिरूपेण चित्तशो
धके कर्मप्रतिपादके वेदभागे ॥ सं
सारफलके ज्योतिष्टोमादिकर्मक
लापे ॥ कर्मणांसमूहः । दूर्वादिभ्यः
काण्डः ॥

कर्मकारः । पुं । वर्णसङ्करजातिविशे
षे । लौहकारे । लुहार इति भाषा
॥ गोपालात्तन्त्रवाय्यां वै कर्मका
रोह्यभूत् सुतः । ब्रह्मवैवर्तेतु शूद्रा
यां विश्वकर्मणोजातइत्युक्तम् ॥ वृषे
॥ त्रि । भृतिं विना भारवहनादिकर्म
कारके । बेगारी इति भाषा ॥ कर्म
करोति । कर्मण्यण ॥

कर्मकीलकः । पुं । रजके ॥ इति त्रिका

कर्मण्य

गुणशेषः ॥

कर्मक्षमः । पुं । अलङ्कर्मिणे । कर्म
करणसमर्थे ॥ कर्मसु क्षमः । सप्तमी
तियोगविभागात् समासः ॥

कर्मक्षेत्रम् । न । भारतवर्षे ॥

कर्मक्षोदना । स्त्री । कर्मविषयायां प्रेर
णायाम् ॥ कर्म क्रिया पुरुषस्यापारह
णार्थं भावना तद्विषयाक्षोदना प्रेर
णा विधिरूपा शाब्दीभावेनेत्यर्थः ॥

कर्मजः । पुं । कलियुगे ॥ स्वर्गादौ ॥

अट्टे ॥ वट्टमे ॥ त्रि । कर्मसम्भवे ।

कार्यकवाचिकमानसकर्माद्भवे ॥ क

र्मणोजातः । जनी ॥ पञ्चम्यामजा
ताविति डः ॥

कर्मजगुणः । पुं । क्रियाजन्यगुणे ॥ स
च संयोगः । विभागः । वेगः । इति
भाषापरिच्छेदः ॥

कर्मठः । त्रि । कर्मशूरे । प्रयत्नेन प्रार

ब्धं कर्मसमापयति यः सतथाच्यते ॥

कर्मकुशले ॥ कर्मणि घठते । कर्म

णिघटोऽठच् ॥

कर्मग्यः । त्रि । कर्मयोग्ये ॥ कर्मणि

प्रवीणे ॥ कर्मणि साधुः । तत्रसंभू

रितयत् ॥

कर्मग्यभुक् । त्रि । भरण्यभुजि । क

र्मकारे । वेतनोपजीविनि ॥ कर्म

ग्यं वेतनं भुङ्क्ते । भुज ॥ कृप ॥

कर्म

कर्मगया । स्त्री । वेतने । मूल्ये ॥ क
र्मणा सम्पद्यते । कर्मवेशाद्यत् ॥ क
र्मणि साधुर्वा । तत्रसाधुगितियत् ॥
कर्मदेवः । पुं । यज्ञेन स्वर्गं प्राप्ते ॥ य
था । ज्योतष्टोमादिना स्वर्गम्या
साः स्युः कर्मदेवताः इति ॥ अपिचाहुः
। अस्मिन्कल्पेऽश्वमेधादिकर्म कृत्वा
महत् पदम् । अवाप्याजानदे वैर्याः
पूज्यास्ताः कर्मदेवताः इति ॥

कर्मधारयः । पुं । समानाधिकरणे त
त् पुरुषे ॥

कर्म । न । क्रियायाम् । देहेन्द्रियादि
व्यापारे ॥ संयोगवियोगयो रसम
वायिकारणजातीयकर्मैति लक्षिता
क्रिया । उत्क्षेपणापक्षेपणाकुञ्च
नप्रसारणगमनानि पञ्चकर्माणि भ
वन्ति । निश्चयनैमित्तिककाम्यप्राय
श्चित्तप्रतिषिद्धभेदाच्चापिपञ्चविधं भ
वति । तत्र चत्वारि धर्म्याणि अन्त्यमध
र्म्यमिति निश्चयः ॥ निष्फलं क्लेशव
हुलंसन्दिग्धफलमेव च । न कर्मकु
र्वन्मतिमान् सदा वैरानुबन्धि च ॥
सञ्चितक्रियमाणप्रारब्धभेदात् क
र्मैषिविधं भवति ॥ कार्याकवाचिक
मानसिकभेदात् पुनस्तत् त्रिविधं
भवति ॥ विधिप्रतिषेधलक्षणां शा
स्त्रप्रसिद्धं कर्म । तच्च निश्चयनैमित्तिक

कर्म

कप्रायश्चित्तभेदात् त्रिविधमभवति
॥ यागदानहोमात्मके वेदविहिते ॥
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसं
क्षितः । भूतानां भवनधर्माणां सर्व
ेषां स्थावरजङ्गमानां भावमुत्पत्ति
म् उद्भवं वृद्धिश्च करोति यो विसर्ग
स्यागः तत्तच्छास्त्रविहितो यागदा
नहोमात्मकः स इह कर्म संक्षितः
॥ सात्त्विकादिभेदात् पुनस्तत्त्रि
विधम् । तत्र सात्त्विकं यथा । निय
तं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत् तत् सात्त्विक
मुच्यते ॥ राजसंयथा । यत्तु कामे
प्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः । क्रि
यते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृत
म् ॥ तामसं यथा । अनुबन्धं क्षयं
हिंसा मनोपेक्षया पौरोषम् । मोहा
दारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्य
ते ॥ तत्तद्व्याश्रमाभिमानतिसि
त्ते ऽकः करणशोधके । शास्त्रविहि
तक्रियाकलापे निश्चयनैमित्तिक
काम्यात्मके ॥ शुक्लं कृष्णं शुक्लकृष्ण
मेतिषिविधभेदभिन्ने ॥ तच्च त्रिवि
धं जन्मत्रयच्छति । तदाहुर्विश्वरू
पाचार्याः । शुभैराप्नोति देवत्वं नि
षिद्धैर्नारकीकृतम् । उभाभ्यामुपय
यापाभ्यां माकुर्वन् च भते ऽवजः ।

कर्म

इति ॥ क्रियते तत्तत् फलादिभिः
 तत् कर्म । तस्य चानाह्वयम् आश
 कोटे रमुपलभ्यमानत्वात् । यतः
 शरीरवतः कर्मकरकम् तच्च शरीरं
 कर्मरथम् । तान्यपि शरीरान्तरेण
 कृतानि । तच्च कर्मजमिति सोऽयं तृ
 तीयः पाशः ॥ जन्मनिमित्ते अट्ट
 विशेषे ॥ उक्तमववार्त्तिककारैः ।
 न कर्मकारणं मुक्तेर्नास्ति सापस्यभे
 दजम् । कर्मभ्योजनम् नियतं जन्म
 चेन्निरुहतिः कुतः । इति ॥ वासना
 कर्म विद्या च त्रयं जन्मप्रयोजकम् ।
 उक्तं तत्र प्रधानत्वं कर्मस्यः श्रूयते
 पुनः ॥ उत्तमाधमदेहाख्यं वैषम्यं
 कर्मणा भवेत् । देहे विद्यावासना
 म्यां भवेद्भोगस्य कौशलम् ॥ कर्म
 साध्वेव कर्त्तव्यमिच्छताभ्युदयश्च
 रम् । पापस्तु सर्वदाष्टेयं दुःखेभ्यस्तु
 स्यताभृशम् ॥ पूर्वकाण्डपरा इत्यं
 कर्मप्राधान्यम् चिरे । अत्र वेदान्तशा
 स्त्रज्ञाः प्राहुः कामप्रधानताम् ॥ पु
 मानादौ कामस्य एव भूत्वाय कर्म
 कृतं । बतोर्यं कर्मबोहेतुः कामो
 तोऽस्य प्रधानता ॥ अकामस्य क्रिया
 काचिद् दृश्यते नेह कस्य चित् । यद्य
 दि कुर्वते जन्तुः कस्यत्कामस्य चेष्टि
 तम् ॥ यथादिह रूपं निश्चयं कर्मविधा

कर्म

। संस्कारकं विविदिषाजनकम् । त
 त्र विहितत्त्वमावबुद्ध्या क्रियमाणं
 संस्कारकम् । ईश्वरार्पणबुद्ध्या क्रि
 यमाणं विविदिषाजनकम् । यत्क
 रोषीत्यादि भगवद्वचनादिति वि
 वेकः ॥ घटकारकान्तर्गतकारकवि
 शेषे ॥ अपचितीया विभक्तिर्भवति
 । उक्ते कर्मणि प्रथमाभवति । धातू
 पात्तव्यापारजन्यफलाश्रयं कर्मेति त
 ल्लक्षणम् । यत् क्रियते फलार्थं
 भिस्तत् कर्मेति प्रसिद्धम् । करो
 तेर्निश्चितक्रियावाचकत्वात् कर्त्तु
 र्यापारैर्यत् साध्यते तदिच्छर्थः । अ
 तएव क्रियाव्याप्यं कर्मेति क्रमदीश्वरः
 । तच्चतुर्विधम् । निर्वर्त्यम् १ यथा
 घटं करोति पुत्रं प्रसूते ॥ विकार्य
 म् २ तच्चद्विविधम् । प्रकृतेरच्छेद
 कम् प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् । आ
 र्थयथा काष्ठं भस्म करोति । अन्यं
 यथा । सुवर्णं कुण्डलं करोति । त
 याचोक्तं भर्तृहरिणा । यदसज्जायते
 पूर्वं जन्मना यत् प्रकाशते । तन्निर्व
 र्त्यं विकार्यकर्मवेधा व्यवस्थित
 म् ॥ प्रकृत्युच्छेदसम्भूतं विकार्यं का
 ष्ठभस्मवत् । अन्यज्जन्तरोत्पत्त्या
 सुवर्णादिविकारवत् ॥ प्राप्यम् ३ य
 था ग्रामज्जच्छति चन्द्रम् पश्यती

कर्मभू

त्यादि ॥ अनीक्षितश्च ४ यथा पा
पं त्यजती त्यादि ॥ लग्नाद्दशमभ
वने ॥ ज्ञानसाधनविशेषे ॥ यथाहुः
। कषायपत्र्यैकर्मणि ज्ञानश्चपरमा
गतिः । कषाये कर्मभिः पक्वे ततो ज्ञा
नंप्रवर्तते इति ॥ क्रियते फलार्थि
भिः । दुकृष्णः । कृष्णे भावे कर्म
णिच सर्वधातुभ्योमनिन इतिमनि
म् ॥ अर्धर्चादिः ॥ आरभेतैव कर्मा
णि आत्मः आत्मः पुनः पुनः । कर्मा
ण्यारभमाणं हि पुरुषं श्रीर्निषेवते ॥
कर्मन्दी । पुं । भिक्षु । परिव्राजि ॥
कर्मन्वेन प्रोक्तम् भिक्षुस्तत्र मधीते
। कर्मन्वकुशाश्वादिनिः ॥
कर्मफलम् । न । कर्मरङ्गफले ॥ कर्म
विपाके ॥ संसारे ॥ सर्वकर्मणाम्
फलं व्याकृतसंसार एवेति भाष्यो
क्तेः ॥ कर्मणः फलम् ॥
कर्मफलप्रेषुः । चि । कर्मफलार्थिनि ॥
कर्मफलसङ्गः । चि । कर्मणि फलेच-
आसङ्गः कर्तृत्वाभिमानो भोगाभि
लाषश्च यस्य तस्मिन् ॥
कर्मभूः । स्त्री । आर्यावर्त्ते ॥ कृष्टभूमौ
। कर्मभूते ॥

कर्मभूमिः । स्त्री । आर्यावर्त्ते । पु
रुषभूमौ ॥ अथकालिकथापुष्ट्या दृ
ष्टं भवेति निर्भेदीः । सर्वभक्षान प

कर्मवि

श्रयन्ति कर्मभूमिमचेतसः ॥ कर्मणो
भूमिः ॥ भारतवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतं श्रेष्ठं जम्बुद्वीपे महामुने । य
तोहि कर्मभूरेषा अतो न्या भोगभूम
य इति विष्णुपुराणम् ॥
कर्ममीमांसा । स्त्री । पूर्वमीमांसाया
म् । कर्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे जैमि
निप्रणीते ॥
कर्ममूलम् । न । कुशे । दर्भे ॥ कर्म-
णो हेतौ ॥ कर्मणो मूलम् ॥
कर्मयुगम् । न । कलियुगे ॥ इतित्रि-
काण्डशेषः ॥
कर्मयोगः । पुं । ईश्वरार्पणबुद्ध्या क्रिय-
माणे फलाभिसन्धिरहिते तत्तद्गर्णा
अमेचिते वेदविहिते कर्मकलापे
मन्दानां ज्ञानसाधन भूते ॥ चित्त-
शुद्धिजनके वैदिके कर्मणि ॥
कर्मरङ्गः । पुं । न । कर्मरत्न इति प्रसि
द्धे फलवृक्षे । पीतफले । कर्मरे ।
न्युजे ॥ कर्मरङ्गं हिमं ग्राहिस्वाह्वन्
कफ वातहत ॥
कर्मरी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥
कर्मवज्रः । पुं । शूद्रे ॥ इतिमहाभा
रतम् ॥
कर्मवाटो । स्त्री । तिथौ ॥
कर्मविपाकाः । पुं । कर्मजन्यफलस्य परि
पाके ॥ अतोह्यकर्मभूतमरतोक्ते प्राप

कर्मस

रोगप्रायश्चित्तानां विवरणग्रन्थे ॥

कर्मव्यतिहारः । पुं । क्रियाविनिमये
॥ परस्परकरणे ॥

कर्मशीलः । वि । कर्मो । कर्मकृति ॥
कर्मशील मस्य ॥

कर्मशूरः । वि । कर्मठे । प्रयत्नेन प्रा
रब्धकर्मपरिसमापके ॥ फलपर्यन्त
कर्मकर्त्तरि ॥ कर्मशिशूरः । सप्तमी
समासः ॥

कर्मशेषः । वि । उत्पाद्यविकार्याप्यसं
स्कार्येषु पुरोडाशसोममन्त्रग्रीह्या
दिषु ॥

कर्मसङ्गः । पुं । कर्मसुदृष्टादृष्टार्थेषु अ
हमिदङ्करोमि एतत् फलम्भोक्ष्ये
इत्यभिनिवेशविशेषे ॥

कर्मसङ्गी । वि । श्रुतिस्मृतिविहि
तप्रतिषिद्धकर्मफलाधिकारिणि । क
र्तृत्वाभिमानेन फलाभिसन्धिना
च कर्मण्यभिनिविष्टे ॥

कर्मसङ्गः । पुं । कर्मसङ्गृह्यते सम
वैत्यचेति व्युत्पत्त्या कर्माश्रये ॥
कर्मसङ्गः पुंस्वापारूपस्य अर्थभावना
याः सङ्गहे सङ्गमे ॥

कर्मसचिवः । पुं । कर्मोपयुक्तसचिवे
। धीसचिवातिरिक्ते मन्त्रविशेषे ॥

कर्मसचिवः सहायः ॥

कर्मसञ्ज्ञासिकः । पुं । यतौ । सञ्ज्ञा

कर्मज्ञः

सिनि ॥

कर्मसञ्ज्ञासी । पुं । यतौ ॥ द्विविधः

कर्मसञ्ज्ञासः फलसाधनभेदतः । फ
लाय ज्ञानिन सञ्ज्ञासो जिज्ञासोर्ज्ञा
नसिद्धये ॥ फलवत् कर्मणोपि सञ्ज्ञाज्य

स्वे कर्मण्येवाधिकारस्ते इत्यादिस्मृ
तिविरोध इत्याशङ्क्य तस्याविरक्त

विषयज्ञानमेवमित्याह । अविशु
द्धियः कर्मण्यधिकारो विशुद्धीः ।

सञ्ज्ञां विविदिषोत्पत्तौ तदर्थं कर्म
सन्त्यजेत् ॥ तदर्थं शुद्ध्यर्थम् ॥ कर्म

णः सञ्ज्ञासः कर्मसञ्ज्ञासः । सोऽस्या
स्ति । इति ॥ कर्मणा बध्यते जन्तुर्वि

द्ययाचविमुच्यते । तस्मात् कर्म न
कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥

कर्मसाक्षी । पुं । सूर्ये ॥ सूर्यादिनव
सु ॥ सूर्यः सोमो यमः कालो महा

भूतानि पञ्चच । एते शुभाशुभस्ये
ह कर्मणो नव साक्षिणः ॥ कर्मणः

साक्षी ॥

कर्मसिद्धिः । स्त्री । इष्टानिष्टलक्षणायां
फलप्राप्ती ॥

कर्मार्थः । वि । क्रियासाक्षिणि ॥

कर्मज्ञः । पुं । कर्मभुवि । कृष्टभूमौ
॥ इक्षुधान्यादिसङ्गहस्थाने ॥ शुची
नाकरकर्मान्ते इत्युक्तेः ॥ कर्मव
साने ॥ कर्मान्ते दासभूत्याश्चेत्यु

कर्मोद्भि

तेः ॥

कर्मारः । पुं । कर्मकारे । लौहकारे ।
 लुहार इतिप्रसिद्धे जातिविशेषे ॥
 वंशे । त्वचिसारे । वांस इतिप्रसिद्धे
 वंशे ॥ कर्मरङ्गे । कर्मरखइतिभाषा ॥
 कर्माहः । पुं । पुरुषे ॥ चि । क्रियायो
 ग्ये ॥

कर्माशीचः । पुं । अनहङ्कारे ॥

कर्मी । पुं । दक्षिणासहितज्योतिष्टो
 मादिकर्मनुष्ठायिनि । यजमाने ।
 देवानामन्त्रे ॥ केवलकर्मीहि चन्द्रम
 ण्डलाधिकारी परतन्त्रादेवानाम
 न्नभूतः इति श्रौतीप्रसिद्धिः ॥ त्रि ।
 कर्मविशिष्टे ॥ कर्मास्ति अस्य । त्री०
 इतिः ॥

कर्मीष्ठः । त्रि । क्रियावति ॥

कर्मीरकः । पुं । शाखोटे ॥

कर्मोद्भियम् । न । कर्मसाधकेन्द्रिये ।
 पाय्वादिपञ्चके व्यस्ते समस्तेषु ॥
 पायूपस्थम् पाणिपादैः वाक्चैवेन्द्रि
 यसङ्ग्रहः । उत्सर्गानन्दनादानगत्या
 लापासु तत्क्रियाः ॥ वागादीनी-
 न्द्रियागत्याकाशादीनां रजोशेथ्यो व्य
 स्तेभ्यः पृथक्पृथक् क्रमेणोत्पन्नानिभ
 वन्ति । यद्योक्तं भागवते । तेषां रजो
 शेजातानि क्रमात् कर्मोद्भियाणिच
 । प्रत्येकमिति ॥ कर्मसाधकमिन्द्रि

कर्षः

यङ्कर्मोद्भियम् ॥ कर्मोद्भियदेवताः ॥

अग्नीन्ध्रेऽपेन्द्रयमप्रजापतयः । कर्म
 न्द्रियाणां वागादीनां क्रमेणाग्न्याद
 यो देवता भवन्ति ॥ कर्मोद्भियाणां
 विषयास्तु वचनादानगमनविसर्गा
 नन्दाः क्रमेण वागादीनाविषयाः ॥

कर्षः । पुं । कामदेवे ॥ आखौ ॥ कृ
 णाति । हृज्जिह्वायाम् । किरतिवा
 । हृविचेपे । हृगृष्टृभ्योवः ॥

कर्षटः । पुं । न । द्विशतग्राममध्ये म
 नोरमस्थाने ॥ ग्रामशतस्थजनाः क्र
 यविक्रयादिना सेवादिना वा येनग्रा
 मेण जीवन्ति तस्मिन् ॥ इति केचि
 त् ॥ चतुः समग्रामे ॥ चतुः समेष्ट
 हस्थाने ॥ चतुः शतग्रामसङ्ग्रहस्था
 ने ॥ न । नगरे । पुरे ॥

कर्षरः । पुं । राक्षसे ॥ पापे ॥ भेषज
 विशेषे ॥ व्याघ्रे ॥ कृणाति । हृज्जि
 हृगृष्टृभ्योवः करच् ॥

कर्षरी । पुं । उमायाम् । शिवायाम् ॥
 हिङ्गुपत्र्याम् ॥

कर्ष्यः । पुं । कर्षूरे । कर्षूर इतिभाषा
 ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

कर्षः । पुं । न । अचे । माषषोडशके
 माने । अशीतिरत्तिकासु ॥ भिषजां
 व्यवहारेतु कर्षः स्यात् तोलकद्वय
 म् । सुवर्णे । विडालपदके ॥ राज

कर्षूः

निर्धगटकमते कर्षः स्याद्दशमाधकः
॥ पुं । कर्षणे ॥ विभीतक दृष्टे ॥
कर्षति । कृषविलेखने । पचाद्यच् ।
भावे घञ्वा ॥

कर्षकः । चि । चेत्राजीवे । कृषीवले ॥
आकर्षणकर्तरि ॥ पुं । अयस्कान्ते ॥
कर्षति । कृष० । खल् ॥

कर्षणम् । न । वैश्यवृत्तिविशेषे । कृषि
कर्मणि । लाङ्गलादिना भूमिखनने ।
खेती इतिभाषा ॥ आकर्षणे ॥ शो-
षणे ॥ पीडने ॥ कृषेर्लुट् ॥

कर्षणी । स्त्री । चीरिणीवृत्ते ॥

कर्षफलः । पुं । विभीतकदृष्टे । कलि-
द्रुमे ॥ कर्षम् फलमस्य ॥

कर्षफला । स्त्री । आमलक्याम् ॥

कर्षाईम् । न । तेलकपरिमाणे ॥

कर्षिणी । स्त्री । कविकायाम् । अथ
मुखवन्धनरज्जुस्थितलौहे ॥ चीरि-
कावृत्ते ॥

कर्षितः । चि । पीडिते ॥ यथा । अध-
र्मकर्षितः दृष्टिकर्षित इति ॥

कर्षूः । पुं । करीषाम्नौ ॥ तुषाम्नौ ॥ वा-
र्त्तायाम् । जीविकायाम् ॥ ऋषिवि-
शेषे ॥ स्त्री । कुल्यायाम् ॥ कुल्ये-
कीकसे ॥ नदीमात्रे ॥ इष्टिखाते ।

चतुरङ्गुलखातविशेषे ॥ कर्षणम् कृ-
ष्यते कर्षति वा कृषवि० । कृषिच

कलघो

मितनिधनिसर्जिगर्जिभ्य ऊः ॥

कर्हि । अ । कदा ॥ कस्मिन्काले । अ-
नद्यतनेर्हिलन्यतरस्याम् ॥

कर्हिचित् । अ । कस्मिंश्चित्काले ॥ क-
स्याश्चिदप्यवस्थायाम् । जानु ॥ क-
र्हिच चित् चेति विग्रहः ॥

कलः । पुं । मधुरध्वनौ । अथक्त मधु-
रध्वाने ॥ सालवृत्ते ॥ न । शुके । रे-
तसि ॥ चि । अजीर्णे ॥ कडतिमाद्य-
ति अनेन । कडमदे । हलश्चेति
घञ् । संज्ञापूर्वकत्वादृष्टाभावः । उ-
ल्लोरेकत्वम् ॥

कलकः । पुं । शकुलमस्ये ॥

कलकराटः । पुं । कलध्वाने ॥ हंसे ॥
पारावते ॥ पिके ॥ कलः कराटोऽस्य ॥

कलकलः । पुं । कोलाहले । बहुभिः
कृते उच्चैः शब्दे ॥ यथा । विशाला-
भ्यामाभ्यां किमिह नयनाभ्यां ख-
लुफलं नयाभ्यामासीत्ता परमरम-
णीया तवतनुः । अयं हि न्यक्कारो ज-
ननिमनुजस्य श्रवणयो र्ययोर्नान्तर्या-
त स्तत्र लहरिलीलाकलकल इति-
जगत्त्रयविशृङ्खली ॥ सर्जनिर्यासे ॥
कलशब्दे । कलनम् । घञ् । संज्ञा-
पूर्वकत्वादृष्टाभावः । कलादपि
कलः ॥

कलघोषः । पुं । कोकिले ॥ कलो घो-

कलः

षो यस्य ॥

कलङ्कः । पुं । अङ्गे । चिह्ने ॥ अपवा
दे ॥ काञ्चायसमले । लौहकिट्टे ॥
कम् । ग्रन्थाद्यं लङ्कयतिहीनतां गम
यति ज्ञापयति वा । लङ्किगता ।
कर्मगण्यम् । यद्वा । कलति । कलश
व्यसंस्थानयोः । क्लिप् । कल् चासा
वङ्कश्च ॥

कलङ्कलेखा । स्त्री । मालिन्यरेखायाम् ।

कलङ्कषः । पुं । सिंहे ॥

कलङ्कषा । स्त्री । करताल्याम् ॥

कलङ्की । त्रि । अपवाद्ग्रस्ते ॥ सचिह्ने
॥ लौहमलविशिष्टे ॥ मत्त्वर्थीय
इति ॥

कलङ्कुरः । पुं । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥
इतिचिकाण्यशेषः ॥

कलञ्जः । पुं । सविषाखेण हतयो र्भृगप
क्षिणोः ॥ ताम्रकूटे । ताम्राकू सुर
ती इति भाषा ॥ यथा । विष्णुसिद्धा
न्तसारावल्यां वैद्यके । अथ धूमप-
शीधूमपानगुणः । कलञ्जसंवेष्टन
धूमपामात् स्यादन्तशुद्धिर्मुखरोग
हानिः । कफघ्नमामज्वरहानिकृष्ट
गान्धर्वविद्याप्रवणैकश्रेष्ठम् ॥ संस्था
विशेषे ॥ यथा । सञ्चाखी प्रोच्यते
गुञ्जा सातिस्त्रो रूपकं भवेत् । रु
पकैर्द्वयभिः प्रोक्तः कलञ्जोनामना

कलनः

मते इतियुक्तिकल्पतरुः ॥

कलनूलिका । स्त्री । कामुकायाम् ।

वाञ्छिन्याम् । लङ्घिकायाम् ॥

कलत्रम् । न । श्रोणी ॥ भार्यायाम् ॥

खपादीनां दुर्गस्थाने ॥ गडति ग

द्यते वा । गडसेचने । गडरादेश्च

क इति अत्रन् । डलयोरैक्यम् ॥ क

लं चायते वा । चैड् पालने । कः ॥

कडति कद्यते वा । कडशासने ।

बाहुलका दत्रन् ॥

कलधूतम् । न । रूप्ये ॥ इतिराजनि
र्घण्टः ॥

कलधौतम् । न । स्वर्गे । हेमि ॥ रज
ते । रूप्ये ॥ पुं । कलध्वनौ ॥ कलो
ऽमलो धौतोऽस्य ॥

कलध्वनिः । पुं । पारावते ॥ पिके ।

। कोकिले ॥ मयूरे ॥ गम्भीरशब्दे

॥ कलोध्वनिर्यस्य । कर्मधारयो वा ॥

कलध्वानः । पुं । पारावते ॥ परभृते

॥ वर्ध्नि ॥ कलोध्वानो ऽस्य ॥

कलनः । पुं । वेतसवृक्षे ॥ न । चिह्ने

। लङ्घ्याणि ॥ दोषे ॥ लङ्घने ॥ ग्रस

ने ॥ यथा । कलनात् सर्वभूतानां-

महाकालः प्रकीर्तितः । महाका

लस्य कलनात् त्वमाद्याकालिका

परेति ॥ एकमासिकगर्भे ॥ गर्भे मि

श्रिते शुक्रशोणिते । तत्तु रकरावे

कलमो

ण भवतीति श्रीभागवतम् ॥ सङ्ख्याने । गणने ॥

कलमा । स्त्री । वशतायाम् ॥ गणनायाम् ॥

कलन्दरः । पुं । सङ्कीर्णजातिविशेषे । ससु लेटात् तीवरकन्यायां जातः । इति ब्रह्मवैवर्ते पुराणम् ॥

कलन्दिका । स्त्री । सर्वविद्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलन्धुः । स्त्री । पञ्चशाकविशेषे । कुवकालुकायाम् । घोलिकायाम् ॥

कलभः । पुं । पञ्चवर्षपर्यन्ते करिशावके ॥ इति सुभूतिः ॥ चिंशद्वर्षस्तु कलभ इति वैजयन्ती ॥ धत्तूरद्वये ॥ कलयति । कल विच्छेपे गतौ सङ्ख्याने वा । कलते वा । कलशब्दसङ्ख्यानयोः । दृशुश्लिकलिगर्दिभ्योऽभच् ॥ कलेभाषते वा । भाष्यक्तायां वाचि । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलभवस्तभः । पुं । पीलुवृक्षे ॥

कलभी । स्त्री । चक्षुष्टये ॥

कलभैरवः । त्रि । मधुरभीषणे ॥

कलमः । पुं । लेखन्याम् । वर्णतूल्याम् ॥ शालिधान्यप्रभेदे ॥ चारे । पाटश्वरे ॥ कलते । कल श० कलिकर्षो

रमः ॥

कलमोक्षमः । पुं । गन्धशालौ ॥

कलर

कलम्बः । पुं । नालिकाशके ॥ पृषत्कै । श्वरे ॥ कस्यते । कल विच्छेपे ।

उल्लयारेकत्वात् कृकदिकडिकटिभ्योन्वजित्यन्वच् ॥ कदम्बे । नीपपादपे ॥ कडम्बे । शकनायाम् ॥ कडति । कडमदे । अन्वच् ॥ केन लम्बते वा । लविभ्रवस्तंसने । पचाद्यच् ॥

कलम्बकः । पुं । कलम्बार्थे ॥ धाराकदम्बे ॥

कलम्बिका । स्त्री । कलम्बीशके । नाली इति भाषा ॥ ग्रीवापश्चान्नायाम् । मन्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलम्बी । स्त्री । जलजलताशाकविशेषे । कलम्बिकायाम् । कलम्बीशक इति गौडभाषा । करेणु इति भाषा ॥ कडति । कडमदे । कृकदीत्यन्वच् । उल्लयारेकत्वम् ॥ केजले लम्बते वा । लवि० । अच् । गौरादिक्त्वान्डीष् । कलम्बी स्तन्यदा प्रोक्ता मधुरा शुभकारिणी ॥

कलम्बुः । पुं । कलम्बिकायाम् ॥

कलम्बुटम् । न । नवनीते । हैयङ्गवोने ॥ इति हारावली ॥

कलम्बूः । स्त्री । कलम्ब्याम् । करेणु इति प्रसिद्धेशके ॥

कलम्बवः । पुं । कपोते । पारावते ॥

कोकिले ॥ कलम्ब्वनौ ॥ त्रि । कल

कलसः

ध्वनिविशिष्टे ॥ कलो रवोऽस्य ॥

कललः । पुं । न । गर्भवेष्टनचर्मणि ।
जरायौ ॥ कलने । युक्तयोगितस
ज्ञाते ॥ कल्यते । कलसङ्ख्याने ।
वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥

कललजः । पुं । राले । सालनिर्यासे ॥

कललजोद्भवः । पुं । सालदृष्टे ॥

कलविद्धः । पुं । चटके ॥ कलिङ्गकवृ
क्षे । इन्द्रयवे ॥ कलं वद्धते । वकि
गतौ । अल् । पृषो० ॥

कलशः । पुं । न । घटे । कूटे । कल
सा इतिभाषा ॥ कलं शवति । यु
गतौ । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलशिः । स्त्री । पृश्निपण्याम् । पिठव
नीति भाषा । चाकुलिया इतिगौ
डभाषा ॥ गर्ग्याम् । मन्यपात्रे ॥ क
लं श्यति । शीतनूकर्णे । इन् । वा
हुलकादाकारलोपः । कलशि मुद
धिगुर्बी वल्लवा लोडयन्तीतिमाघः ॥

कलशी । स्त्री । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग्या
म् ॥ जाति लक्षणोडीष ॥

कलसः । पुं । द्रोणपरिमाणे ॥ त्रि ।
घटे ॥ यथा । कलां कलां गृहीत्वा
तु देवानांविश्वकर्मणा । निर्मितो
यं सवै यस्मात् कलसस्तेन कथ्यत
इति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ अपि
च । सागरे मथ्यमाने तु पीयूषा

कलहं

यं सुरासुरैः । पीयूषधारणार्थाय
निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ कलाः क
लास्तु देवानामसिता स्ताः पृथक्
पृथक् । यतः कृतास्तु कलसा स्तत
स्ते परिकीर्त्तिताः इत्यादि कालि
कापुराणे ८७ अध्याये दृश्यम् ॥
केन जलेन लसति । लसस्त्रेषणक्री
डनयोः । पचाद्यच् ॥

कलसिः । स्त्री । } पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग
कलसी । स्त्री । } र्याम् ॥

कलसीसुतः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

कलसोदधिः । पुं । समुद्रे ॥ कलस इव
उदधिः मन्यानाधारत्वात् ॥ इतिम
हाभारतम् ॥

कलहः । पुं । खड्गकोषे ॥ भण्डने ॥ पुं
। न । युद्धे । समरे । खडाई इतिभा
षा ॥ पुं । राठे ॥ कलस्य मधुरध्व
नेर्हननम् । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलहंसः । पुं । कादम्बे । वालिहंस
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे हंसविशेषे ।
कलनादे ॥ राजहंसे ॥ नृपोत्तमे
॥ परात्मनि ॥ त्रयोदशाक्षरादृत्ति
प्रभेदे ॥ सजसाः सगौचकथितः क
लहंसः । इति ल० । यमुनाविहार
कुतुके कलहंसे ब्रजकामिनीकम
लिनीकृतकेलिः । जनचित्तहारिक
लकणनिनादः प्रमुदं तनोतुतवन

कला

न्दतनूजः ॥ अस्य सिंहनादसंज्ञाय
स्ति ॥ कलोमधुरवाक् हंसः ॥

कलहनाशनः । पुं । पूतिकरञ्जे ॥

कलहप्रियः । पुं । नारदे ॥ इति महा
भारतम् ॥

कलहप्रिया । स्त्री । सारिकायाम् ॥

कलहान्तरिता । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अस्त्रालक्ष्यं यथा । पतिमवमन्य
पश्चात् परितप्ता । यथा । कोपात्
कान्तं पराणुष पश्चात् तापसमन्वि
ता । कलहान्तरिताप्रोक्ता नायिका
नयशालिभिरिति ॥

कला । स्त्री । मूलधनरहो । सूद इ
तिभाषा ॥ शिल्पादौ ॥ अंशमात्रे ॥

चन्द्रस्यषोडशंशे ॥ कालमाने । चिं

शत् काष्ठात्मकेकाले ॥ स्त्रीरजसि

॥ नैकायाम् ॥ कपटे । छद्मनि ॥

विभूतौ ॥ शक्तौ ॥ कलनायाम् ॥

मरीचिपट्टायाम् । कर्दमात्मजायाम्

॥ राशेस्त्रिंशद्भागेशस्तस्य षष्ठिभागः

कलेतिज्योतिर्विदः । यथा । विकला

नां कलाषष्ठ्या तत्षष्ठ्याभाग उ

च्यते । तत्त्रिंशता भवेद्वाशिर्भगणो

द्वा दशैवते । इति ॥ अथग्रैवतन्त्रोक्ता

श्रुतः षष्ठिकला लिख्यन्ते ॥ गीतम्

१ । वाद्यम् २ । नृत्यम् ३ । नाच्य

म् ४ । आलेख्यम् ५ । विशेषकच्छे

कला

द्यम् ६ । तण्डुलकुसुमवलिषिकाराः

७ । पुष्पास्तरणम् ८ । दशनवसना

ङ्गरागाः ९ । मणिभूमिका कर्म १० ।

शयनरचनम् ११ । उदकवाद्यम् १२

। उदकघातः १३ । चिषायोगाः १४

। मातृग्रथनविकल्पाः १५ । श्रेखरा

पीडयोजनम् १६ । नेपथ्ययोगाः

१७ । कर्णपत्रभङ्गाः १८ । गन्धयु

क्तिः १९ । भूषणयोजनम् २० । इ

न्द्रजालम् २१ । कौचुमारयोगाः

२२ । वस्तुलाघवम् २३ । चित्रशाक

पूषभक्ष्यविकारक्रिया २४ । पान

करसरागातवयोजनम् २५ । सूची

वापकर्मणि २६ । सूचकीडा २७ ।

प्रहेलिका २८ । प्रतिमाला २९ ।

दुर्बचकयोगाः ३० । पुस्तकवाचन

म् ३१ । नाटिकाख्यायिकादर्शनम्

३२ । काव्यसमस्यापूरणम् ३३ ।

पट्टिकावेचवाणविकल्पाः ३४ ।

तर्ककर्मणि ३५ । तन्त्रणम् ३६ ।

वास्तुविद्या ३७ । रूप्यरत्नपरीक्षा

३८ । धातुवादः ३९ । मणिरागज्ञा

नम् ४० । आकरज्ञानम् ४१ । वृ

क्षायुर्वेदयोगाः ४२ । मेषकुक्कुट

लावकयुद्धविधिः ४३ । शुकसारि

काप्रज्ञापनम् ४४ । उक्तादनम्

४५ । केशमार्जनकौशलम् ४६ । अ

कलाकू

चरमुष्टिकाकथनम् ४७ । स्नेहित
कविकल्पाः ४८ । देशभाषाज्ञानम्
४९ । पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञान
म् ५० । अत्र निमित्तज्ञान मिति
पृथक् केचित् पठन्ति ॥ यन्त्रमातृ
का ५१ । धारणमातृका ५२ । स
म्पाद्यम् ५३ । मानसीकाव्यक्रिया
५४ । क्रिया विकल्पाः ५५ । छलि
तकयोगाः ५६ । अभिधानकोषच्छ
न्दोज्ञानम् ५७ । वस्तुगोपनानि
५८ । द्यूतविशेषः ५९ । आकर्षक्री
डा ६० । वाक्क्रीडनकानि ६१ ।
वैमायिकीनां विद्यानां ज्ञानम् ६२
। वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम्
६३ । वैतालिकीनां विद्यानां ज्ञान
म् ६४ ॥ इति श्रीभागवतटीकायां
श्रीधरस्वामिनः ॥ क्वचित् पुस्तके
सूचीवापकर्मसूत्रकीडेत्येकं पद
म् । तदुत्तरं वीणाडमरुक्वाद्यानि
। वैतालिकीनामिष्यच वैयासिकी
नामिति च पाठो दृश्यते ॥ कलति
कलयति कलते वा । कलशब्दस
ङ्ख्यानयेः । पचाद्यच् ॥ कल्यते वा
। पुंसीतिघः ॥ यद्वा कलति । आ
तेनपे तिकः ॥

कलाकूलम् । न । विघे ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

कलापः

कलाकैलिः । पुं । कामदेवे ॥ कलासु
कैलिर्यस्य ॥
कलाङ्कुरः । पुं । सारसे पक्षिणि ॥ कंसा
सुरे । मूलदेवे ॥
कलाचिका । स्त्री । } प्रकोष्ठे । कफो
कलची । स्त्री । }
शेरघोमणिवन्धपर्यन्ते । कलार्द्र इति
भाषे तिकश्चित् ॥ इति हेमचन्द्र
हारावली ॥
कलाजाजी । स्त्री । सुषय्याम् । कार
य्याम् । कलौजी मंगरैला इति च
ख्यातद्रव्ये ॥
कलादः । पुं । स्वर्णकारे ॥ कलामाद
त्ते । डुदाञ् । मू० कः ॥
कलादकः । पुं । स्वर्णकारे ॥
कलानिधिः । पुं । चन्द्रे ॥ कला निधी
यन्ते ऽत्र । डुदाञ् । कर्मण्यधिकर
णे चेति किः ॥
कलानुनादी । पुं । रोलम्बे । भ्रमरे ॥
कलविद्धे ॥ कपिञ्जले ॥
कलान्तरम् । न । वट्टी । लाभे । सूद
इतिभाषा ॥
कलापः । पुं । संहतौ । समूहे ॥ भयू
रपिच्छे । वर्डे ॥ काञ्च्याम् ॥ भूष
णसामान्ये ॥ तूणे ॥ चन्द्रे ॥ विद
ग्धे ॥ कातन्त्रव्याकरणे ॥ ग्रामवि
शेषे ॥ यथा ॥ देवापि र्योगमाख्या

कलायः

य कलापशाममाश्रितः । सोमवंशे
कलौनष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥
कलामामोति । आपृ० । कर्मण्यण्
॥ कलाआप्यतेऽनेन वा । हलश्चे
ति घञ् ।

कलापकः । पुं । हस्तिकण्ठवन्धे ॥ कला
पार्थे ॥ स्वार्थकः ॥ न । अण्विशे
षे ॥ यस्मिन् काले मयूराः कलापि
नो भवन्ति सउपचारात् कलापी
कलापिनि देयमृगम् । कलाप्यश्च
त्ययवसुसाधुन् ॥

कलापी । पुं । प्रचष्टते ॥ बर्हिणि ।
मयूरे ॥ कोकिले ॥ कलापोऽस्या
स्ति । इनिः ॥

कलापिनी । स्त्री । राशौ ॥ नागरमु
क्तायाम् ॥

कलापूर्णः । पुं । चन्द्रमसि ॥ कलाभिः
पूर्णः ॥

कलाभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

कलामकः । पुं । ग्रीहिविशेषे । कलम
धान्ये ॥

कलाम्बिका । स्त्री । अर्थानाम्प्रयोगे ।
ऋणदाने ॥ इतित्रिकाण्डशेषः ॥

कलायः । पुं । सतीनके । हरेणौ । म
टर इतिभाषा ॥ कलायस्त्रिकटः प्रो

क्तः । कलायोमधुरः स्वादुः पाकेरु

चक्षुशीतलः । कषायो वातलो वा

कलिः

ही कफपित्तहरो कघुः ॥ कलमय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

कलायनः । पुं । नर्तकमात्रे ॥

कलायशाकम् । न । केराउ शाक इति
ख्याते ॥ कलायशाकं भेदि स्यात्तघु
तिक्तं चिदोषजित् ॥

कलाया । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

कलालापः । पुं । भ्रमरे । चम्परीके ॥

कलावान् । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥ त्रि ।
कलाविशिष्टे ॥

कलावती । स्त्री । तुम्बुरोर्गन्धर्वविशेष
स्थवीणायाम् ॥ श्रीराधामातरि ।
दृषभानुपञ्चाम् ॥ अप्सरोविशेषे ॥
आगमोक्तदीप्ताविशेषे ॥

कलाविकः । पुं । कुक्कटे ॥

कलाविकलः । पुं । चटके ॥

कलाहकः । पुं । वाद्यविशेषे । काहला
याम् ॥

कलिः । पुं । शूरे ॥ आजौयधि ॥ कल
हे ॥ विभीतकष्टे ॥ अन्त्ययुगे ।
तिष्ठे । कलियुगे ॥ यत्र कान्तागिरो
वेदा यत्र धर्मोर्थसाधनम् । यत्र स्वप्र
तिभामानं तस्मै श्रीकलयेनम इति
कलिविडम्बनम् ॥ अववर्ज्यानाञ्च ।

। देवरेणमुतोत्पत्तिर्वानप्रस्थाश्रम

ग्रहः । दत्ताक्षतायाः कन्यायाः पुन

र्दानं परस्मै ॥ समुद्रयानम्बीकारः

कलिः

कमण्डलुविधारणम् । महाप्रस्थान
गमनं गोपशुश्रु सुराग्रहः ॥ अग्नि
होत्रवन्व्याश्वलेहो खीटापरिग्रहः
। असवर्णासु कन्यासु विवाहस्य द्वि
जातिषु ॥ वृत्तस्वाध्यायसापेक्ष मघ
सङ्कोचनंतथा । अस्थिसन्धयनादूर्ध्व
मङ्गस्पर्शनमेवच ॥ प्रायश्चित्तविधा
नश्च विप्राणां मरणान्तिकम् । संस
र्गदोषः पापेषु मधुपर्के पशोर्वधः
॥ दत्तौरसेतरेषाञ्च पुत्रत्वेनपरिग्र
हः । शमिचंचैवविप्राणां सोमवि
क्रयणं तथा ॥ दीर्घकालं ब्रह्मच
र्यं नरमेधान्वमेधकैः । कलौयुगे
त्विमान् धर्मान् वर्ज्यानाहुर्मनीषि
णः ॥ * ॥ तद्युगधर्मो यथा । क
लौतुधर्मपादानां तुर्यांशो ऽधर्महे
तुभिः । एधमानैः स्वीयमाणोह्य
न्ते सोपिविनङ्च्यति ॥ तस्मिन्
लुब्धादुराचारानिर्हयाः शुष्कवैरि
णः । दुर्भगा भूरितर्षाश्चशूद्रदामे
त्तराः प्रजाः ॥ यदा मायान्तं तन्द्वा
निद्राहिंसाविषादनम् । शोकमे
हैभयंदैन्यंसकलिस्तामसः स्मृतः
॥ यस्मात् शुद्रदशोमर्त्याः शुद्रभा
ग्यामहाशनाः । कामिनोवित्तही
नाश्चत्वरिण्यश्च स्त्रियोऽसतीः ॥ द
स्यूकृष्टा जनपदावेदाः पाषण्डदूषि

कलिः

ताः । राजानश्च प्रजाभक्ष्याः शिशो
दरपरादिजाः ॥ अव्रतावटवोऽशौ
चाभिचवश्चकुटुम्बिनः । तपस्विनो
ग्रामवासा न्यासिनोऽत्यर्थलोचुपाः ॥
ह्रस्वकाया महाहारा वृद्धपत्न्याग
तह्रियः । शश्वत् कटुकभाषिण्यश्चौ
र्यमायोऽरुसाहसाः ॥ पणयिष्यन्ति
वैशुद्राः किराटाः कूटकारिणः ।
अनापद्वपिमंस्यन्ते वार्त्तासाधु जुगु
प्सिताम् ॥ पतिं त्यज्यन्ति निर्द्वेषं भृ
त्याऽप्यखिलोत्तमम् । भृत्यं विप
क्रंपतयः कैलं गाश्चापयस्विनीः ॥
पितृन् भ्रातृन् सुहृज्जातीन् हि
त्वाऽसौरतसौहृदाः । ननानृश्याल
संवादा दीनाः स्त्रियाः कलौनरः ॥
शूद्राः प्रतिग्रहीष्यन्ति तपोवेशोपजी
विनः । धर्मवक्ष्यन्त्यधर्मज्ञा अधि
रुह्योत्तमासनम् ॥ नित्यमुद्विग्न म
नसो दुर्भिक्षकर कर्षिताः । निरन्त्रे
भूतले राजन्नावृष्टि भयातुराः ॥
वासेन्द्रपानशयनव्यवायस्त्राभूषणैः
। हीनाः पिशाचसन्दर्शा भविष्यन्ति
कलौप्रजाः ॥ कलौकाकिणके प्यर्थे
विगृह्य त्यक्तसौहृदाः ॥ त्यज्यन्ति हि
प्रियान् प्राणान् हनिष्यन्ति स्वकान
पि ॥ न रक्षिष्यन्ति मनुजाः स्वविरौ
पितरावपि । पुत्रान् भार्यान् सुखि

कलिः

शुद्धाः शि श्रोदरम्भराः ॥ कलौ नरा
जन् जगतां परं कुरुं । लोकनाथा
नतपादपङ्कजम् । प्रायेणमर्था भ
गवन्तमच्युतं यक्ष्यन्ति पाषण्डविभि
नचेतसः ॥ * ॥ कलिः कृतदोषवि
नाशोपायो यथा ॥ यन्नामधेयं प्रि
यमाण आतुरः पतन्स्खलन्वा विष
शो गृह्यन् पुमान् । विमुक्तकर्मार्ग
स उत्तमाङ्गतिं प्राप्नोति यक्ष्यन्ति न
तं कलौ जनाः ॥ पुंसां कलिकृतान्
दोषान् दृश्य देशात्मसम्भवान् । सर्वा
नहरति चित्तस्थो भगवान् पुरुषो
त्तमः ॥ श्रुतः सङ्कीर्तितो ध्यातः पू
जितस्वादृतोऽपि वा । नृणां चिणो
ति भगवान् हृत्स्थो जन्मायुतां शु
भम् ॥ यथा हेमिस्थितो वज्रिर्दुर्व
र्णहन्ति धातुजम् । एवमात्मगतो
विष्णुर्योगिना मशुभाशयम् ॥ विद्या
तपः प्राणनिरोधमैषीतीर्याभिषे
कव्रतदानजपैः । नात्यन्तशुद्धिं ल
भते क्तरात्मा यथा हृदि स्थे भगवत्य
नक्ते ॥ तस्मात् सर्वात्मनाराजन् ह
दिस्थं कुरु केशवम् । प्रियमाणो ह्य
बहिस्त स्ततो याहि पराङ्गतिम् ॥
कलेर्दोषनिघेराजन्नस्ति ह्येकोम-
हान्गुणः । कीर्तनादेव कृप्यास्य म
क्तः सङ्गः परं व्रजेत् ॥ कृते यद्वाय

कलिः

तो विष्णुं चेतायां यजतो मखैः । द्वाप
रे परिचर्यायां कलौ तद्गुरीर्त्तना
त् ॥ * ॥ तद्युगशेषधर्माः ॥ सौरा
ष्टावन्त्याभीराश्च शूरा अर्धुदमाल
वाः । ब्राह्म्यादिजाभविष्यन्ति शूद्र
प्राया जनाधिपाः ॥ सिन्धोस्तटं च
न्द्रभागां कार्त्ती काश्मीरमण्डलम्
। भोक्ष्यन्ति शूद्रा ब्राह्म्याद्या न्नेच्छा
अब्रह्मवर्चसः ॥ तुल्यकालादमेरा
जन्नेच्छ प्रायाश्च भूभृतः । एतेऽध
र्मान्वतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्ववः-
॥ स्त्रीबाणगोहिजघ्नाश्च परदारधना
दृताः । उदितास्तमितप्रायाश्च लप्य
सत्त्वाऽऽपकायुषः ॥ असंस्कृताः कि
याहीनारजसातमसावृताः । प्रजा
स्ते भक्षयिष्यन्ति न्नेच्छाराजन्यरु
पिणः ॥ जनतन्नाथास्तेपदास्तच्छ्री
लाचारवादिनः । अन्योन्येतो राज
भिश्चक्षयंयास्यन्ति पीडिताः ॥ तत
श्चानुदिनं धर्मः सत्यं शौचं च माद
या । कालेन वलिना राजन् नड्
क्ष्यत्यायुर्वलं स्मृतिः ॥ वित्तमेव क
लौ नृणां जन्माचारगुणोदयः । धर्म
न्याय व्यवस्थायां कारणं वलमेव हि
॥ दाम्पत्यो भिरुचिर्हेतुर्मायैव व्या
वहारिके । स्त्रीत्वे पुंस्त्वे च हिरति
र्विप्रत्वे सूत्रमेव हि ॥ लिङ्गमेव

कलिः

अमत्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अष्टन्यायदौर्बल्यं पाण्डित्ये चा
 पलंबचः ॥ अनाद्यतैवासाधुत्वे सा
 धुत्वेदम्भएवहि । स्वीकार एवचोदा
 हे स्नानमेव प्रसाधनम् ॥ दूरेवार्थ
 यनंतीर्थं लावण्ये केशधारणम् । उ
 दरम्भरता स्वार्थः सत्यत्वे धार्ष्ट्रमे
 वहि ॥ दास्ये कुटुम्बभरणं यशोर्थे
 धर्मसेवनम् । एवंप्रजाभिर्दुष्टाभि
 राकीर्णैश्चितिमण्डले ॥ ब्रह्मविट् च
 वशूद्राणांयो वली भविता नृपः । प्र
 जाहिलुब्धैराजन्यैर्निघृणैर्दस्युधर्मि-
 भिः ॥ आच्छिन्नदारद्र विनायास्यन्ति
 गिरिकाननम् । शकमूलामिषचै
 द्रफलपुष्पाष्टि भोजनाः ॥ अनाद्य
 ष्ण्याविनङ्गन्ति दुर्भिचकरपीडि-
 ताः । शीतवातातपप्रावृट् हिमैर
 न्योन्यतः प्रजाः ॥ क्षुत्तृडभ्यां व्या
 धिभिश्चैव सन्तप्यन्ते चचिन्तया ।
 चिंशद्दिंशतिवर्षाणि परमायुःकलौ
 नृणाम् ॥ क्षीयमाणेषु देहेषु देहि
 नां कलिदोषतः । वर्णाश्रमवतां
 धर्मेनष्टे वेदपथे नृणाम् ॥ पाषाण्ड
 प्रचुरे धर्मे दस्युप्रायेषुराजसु । चै
 र्यान्वतृथाहिंसानाना वृत्तिषु वै नृ
 षु ॥ शूद्रप्रायेषु वर्णेषु क्षागप्रायासु
 धेनुषु । गृहप्रायेष्वाश्रमेषु यौन

कलिः

प्रायेषु बन्धुषु ॥ अनुप्रायास्वोषधी
 षु शमीप्रायेषु स्थातुषु । विद्यु
 त्प्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सग्नसु ।
 इत्थं कलौ गतप्राये जनेषु खरधर्मिषु
 । धर्मपाणाय सत्त्वेन भगवानवत-
 रिष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥
 * ॥ अप विशेषस्तु श्रीमहा-
 निर्वाणतन्त्रे । तत्र श्रीमदाद्या प्रश्नः
 । आयाते पापिनिकलौ सर्वधर्मवि
 लोपिनि । दुराचारे दुष्प्रपञ्चे दुष्ट
 कर्मप्रवर्तके ॥ न वेदाः प्रभवस्तत्र
 स्मृतीनां स्मरणं कुतः । तानेतिहा
 सयुक्तानां नानामार्गप्रदर्शनाम् ॥ व
 ह्नुलाभाम्पुराणानां विनाशो भविता
 विभो । तदालोकाभविष्यन्ति धर्मक
 र्मवहिर्मुखाः ॥ उच्छृङ्खलामदेन्म
 त्ताः पापकर्मरताः सदा । कामुका
 लोलुपाः क्रूरा निष्ठुरा दुर्मुखाः श
 ठाः ॥ स्वल्पायुर्मन्दमतयोरोगशो
 कसमाकुलाः । निःश्रीका निर्वला
 नीचा नीचाचारपरायणाः ॥ नीच
 संसर्गनिरताः परवित्तापहारकाः ।
 परनिन्दापरद्रोहपरोवादपराः ख-
 लाः ॥ परस्त्रीहरणे पापशङ्का भय
 विवर्जिताः । निर्धनामलिनादीना
 दरिद्राश्चिररोगिणः ॥ विप्राः शूद्र
 समाचाराः सन्ध्यावन्दनवर्जिताः ।

कविः

कथाज्याजंका लुब्धा दुर्दृष्टाः पाप
कारिणः ॥ असत्त्वमविश्यो भूत्वा
हाम्बिका दुष्पण्यकाः । कन्याविक्र
यिष्यो प्राच्या समोपतपराङ्मुखाः
॥ लोकाप्रसारवाचीय जपपूजापराय
काः । पापघटाः पण्डितमन्याः
अद्वैतभक्तिविवाजिताः ॥ कदाचाराः
कदाचाराभृतकाः गृहशेवकाः । गृ
हान्नभोजिनः क्रूरा दृषणी रतिका-
मुकाः ॥ दास्यन्ति धनलोभेन स्वदा
रान्नीचजातिषु । दास्यन्त्यपि क्रमे
तावत् केवलं हृदयधारणम् ॥ नैव
पानादिनिबन्धो भक्ष्याभक्ष्यविशेष
जम् । धर्मशास्त्रे तद्गानिन्वा साधुदो
ष्टो निरन्तरम् ॥ सत्त्वमासाधमात्रं
व तेषां मनसि कचित् । त्वया कृता
नि तन्त्राणि जीवोद्धारणे हेतवे ॥ नि
गमागमजातानि भुक्तिमुक्तिकरा-
णि च । देवीनां यत्र देवानां मन्त्रयन्त्रा
दि साधनम् ॥ कवितावचनोन्वासाः
सृष्टिस्थित्यादिखद्यवाः । बहुपद्मास
नादीनि गदितान्यपि भूरिणः ॥ पशु
कीरदिव्यभावा देवतामन्त्रसिद्धिदाः
। शवासनं चितारोहो मुखसाध-
नमेव च ॥ सतासाधनकर्माणि त्वयो
क्तानि सहस्रशः । पशुभावदिव्यभा
वौत्सवमेव निवारितौ ॥ कलौ न प

कविः

शुभावेति दिव्यभावः कुतो भवेत्
। पत्रं पुष्पं फलं तोयं स्वयमेवाहरेत्
पशुः ॥ न गृहदर्शनं कुर्यान्नमस्तान
स्त्रियं स्मरेत् । दिव्यशुदेवताप्रायः
शुद्धान्तःकरसः सदा ॥ इन्द्रातीतो
वीतरागः सर्वभूतसमः चामी । क
लिकल्पयुक्तानां सर्वदा ॥ स्थिरचे
तसाम् । निद्रालस्यप्रसक्तानां भाव
शुद्धिः कथमेव ॥ वीरसाधनकर्मा
णि पश्यतस्त्रोदितानि च । मयं मांसं
तवामत्स्यमुद्रामैद्युनमेव च । एता
नि प्रसूतस्त्वानि त्वया प्रोक्तानि शत्रु
र ॥ कलिका मानवा लुब्धाः भिक्षो
हरपरायणाः । लोभात् तत्र पतिष्य
न्ति न करिष्यन्ति साधनम् ॥ इन्द्रिया
णां सुखावाय पीत्वा च बहुलमधु ।
भविष्यन्ति मदोन्मत्ता हिताहितवि
वर्जिताः ॥ परस्त्रीधर्षकाः केचिद् द
स्यवो बहवो भुवि । न करिष्यन्ति ते
मत्ताः पापयोनिविचारणम् ॥ अ
तिपानादिदोषेण गोगणो बहवः
क्षितौ । शक्तिहीना बुद्धिहीना भृत्त्वा
च विकलेन्द्रियाः ॥ इदं गते प्रान्तरे
च प्रासादात् पर्वतादपि पतिष्यन्ति
मरिष्यन्ति मनुजामदविह्वलाः ॥
केचिद्विवादयिष्यन्ति गुहभिः स्यज
नेरपि केचिन्मौनास्तप्राया अपरं व

कलिः

तुजल्यकाः ॥ अकार्यकारिणः क्रूराध-
र्ममार्गविलोपकाः ॥ हिताय यानिक-
र्मनिष्कथितानि स्वयाप्रभे ॥ मन्येता-
नि महादेवविपरीतानिमानवे ॥ के-
वायोगंकरिष्यन्ति न्यासजातानि के-
पिबा ॥ स्तोत्रपाठं यन्त्रलिपिं पुरश्चर्यां
जगत्पते ॥ युगधर्मप्रभावेण स्वभावे-
न कलौ नराः ॥ भविष्यन्त्यतिदुर्हताः
सर्वथापापकारिणः ॥ तेषामुपायं
दीनेशकृपया कथयप्रभो ॥ आयुरा-
रोग्यवर्धस्त्वल्लवीर्यविवर्धनम् ॥ वि-
द्याबुद्धिप्रदं नृणामप्रयत्नशुभंकरम् ॥
येन लोका भविष्यन्ति महावल पराक्र-
माः ॥ शुद्धचित्ताः परहिता मातापि-
तोः प्रियङ्कराः ॥ स्वदारनिष्ठाः पुरु-
षाः परस्त्रीषु पराश्रयाः ॥ देवता-
गुरुभक्ताश्च पुत्रस्वजनपोषकाः ॥ ब्रह्म-
ज्ञाब्रह्मविद्याश्च ब्रह्मचिन्तनमानसाः
॥ सिद्ध्यर्थं लोकयात्रायाः कथयस्व हि
तथाययत् ॥ कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं वर्णा-
श्रमविभेदतः ॥ विना त्वां सर्वलोका-
नां कक्षाता भुवनत्रये ॥ इति श्रीमहा-
निर्वाणतन्त्रे प्रथमेऽध्याये जीवनिस्ता-
रोपाय प्रश्नः ॥ इति देव्यावचः श्रुत्वा
शङ्करो लोकशङ्करः ॥ कथयामास त-
स्मै नमो महाकारुण्यवारिधिः ॥ श्रीस-
दाशिव उवाच ॥ साधुपृष्ठं महाभागे

कलिः

जगतां हितकारिणि ॥ एतादृशः शु-
भः प्रश्नो न केनापि कृतः पुरा ॥ धन्या-
सि सुकृतज्ञासि हितासि कलिजन्म-
नाम् ॥ यद्यदुक्तं त्वया भद्रे सत्यं सत्यं
यथार्थतः ॥ सर्वज्ञात्त्वं चिकालज्ञाध-
र्मज्ञापरमेश्वरि ॥ भूतम्भवद्भविष्यच्च
धर्ममुक्तं त्वया प्रिये ॥ यथा तत्त्वं यथा
न्यायं यथा योग्यं न संशयः ॥ कलिक-
ल्मषदीनानां हिजादीनां सुरेश्वरि
॥ मेधामेध्याविचाराणां न शुद्धिः
श्रौतकर्मणा ॥ न संहिताद्यैः स्मृति-
भिरिष्टसिद्धिर्ह्येवांभवेत् ॥ सत्यं स-
त्यं पुनः सत्यं सत्यं सत्यं मयोच्यते
॥ विना ह्यगममार्गेण कलौ नास्ति ग-
तिः प्रिये ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणादौ मयै-
वोक्तं पुरा शिवे ॥ आगमोक्तविधाने-
न कलौ देवान्यजेत् सुधीः ॥ कला-
बागममुल्लङ्घ्या येन्यमार्गे प्रवर्त्तते
॥ न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न सं-
शयः ॥ सर्वैर्बदैः पुराणैश्च स्मृतिभिः
संहितादिभिः ॥ प्रतिपाद्योऽस्मि ना-
न्योऽस्ति प्रभुर्जगति मां विना ॥ आ-
मनन्ति च ते सर्वे मत्पदं लोकपाव-
नम् ॥ मन्मार्गविमुखालोकाः पा-
षण्डा ब्रह्मघातिनः ॥ अतो मन्म-
तमुत्सृज्य यो यत्कर्म समाचरेत् ॥
निष्कलंतद्भवेद्देविकर्त्तापिनारकी-

कलिः

भवेत् । मूढो मन्मत्तमुक्तृश्रयोन्य
 न्तमपाश्रयेत् । ब्रह्महापितृहा-
 स्त्रीघ्नः सभवेन्नापसंशयः ॥ कलौ
 तन्त्रोदितामन्त्राः सिद्धा सूर्गफल
 प्रदाः । शक्ताः कर्मसुसर्वेषु जपय
 चक्रियादिषु ॥ निर्वीर्याः श्रौतजा
 तीयाविषहोनेरगाइव । सत्या
 दौ सफला आसन् कलौ ते मृतका
 इव ॥ पञ्चालिका यथाभितौ सर्वे
 न्द्रियसमन्विताः । अमूरशक्ताः का
 र्येषु तद्यान्ये मन्त्रराशयः ॥ अन्यम
 न्त्रैः कृतकर्मवन्त्यास्त्रीसङ्गमो यथा
 । न तत्र फलसिद्धिः स्याच्छ मरुवहिके
 वलम् ॥ कलावन्योदितैर्मार्गैः सिद्धि
 भिच्छ्रितियो नरः । तृषितो जाह्नवी
 तीरे कूपं स्नानति दुर्मतिः ॥ मदक्तादु
 दितं धर्मं हि त्वान्यदुर्ममीहते । अ
 मृतं स्वगृहे त्यक्त्वा क्षीरमार्कसवा
 ञ्छ्रुति ॥ नान्यः पन्था मुक्तिहेतुरि
 हामुवमुखासये । यथा तन्त्रोदितो
 मार्गो मोचाय च सुखाय च ॥ तन्त्रा
 गिवहुधोक्तानि नामाख्यानान्विता
 निच । सिद्धानां साधकानाञ्च
 विधानानि च भूरिशः ॥ अधिकारिवि
 भेदेन पशुबाहुल्यतः प्रिये । कुला
 चारोदितं धर्मं गुप्त्यर्थं कथितं क्वचित्
 ॥ जीवप्रवृत्तिकारीणि कानिचित्क

कलिः

थितान्यपि । देवानामाविधाः प्रोक्ता
 देव्योपिवहुधाः प्रिये ॥ भैरवाश्चैव
 चेतालावटुका नायिकागणाः । शा
 क्ताः शैवा वैष्णवाश्च सौरागागपता
 दयः ॥ नानामन्त्राश्च यन्त्राणि सिद्धोपा
 यान्यनेकशः । भूरिप्रयाससाध्यानि
 यथोक्त फलदानि च ॥ यथायथा कृ
 ताः प्रश्ना येन येन यदा यदा । तदा त
 स्थोपकाराय तथैवोक्तं मया प्रिये ॥
 सर्वलोकोपकाराय सर्वप्राणिहिताय
 च । युगधर्मानुसारेण याथातथ्येन
 पार्वति ॥ त्वया यादृक्कृतः प्रश्नो न
 केनापि पुराकृतः । तव स्नेहेन वक्ष्या
 मिसाराक्षारंपरात् परम् ॥ वेदा
 नामागमानाञ्च तन्त्राणाञ्च विशेष
 तः । सारमुद्धृत्य देवेशितवाग्रे कथ्य
 ते मया ॥ यथानरेषु तन्त्रज्ञाः सरि
 तां जाह्नवीयथा । यथा हं त्रिदिवेशा
 नामागमानामिदं तथा ॥ किं वेदैः
 किंपुराणैश्च किं शास्त्रैर्वहुभिः शिवे ।
 विज्ञा तेस्मिन्महा तन्त्रे सर्वसिद्धीश्च
 रो भवेत् ॥ यतो जगन्मङ्गलाय स्वया
 हं विनियो जितः । अतस्ते कथयि
 प्यामि यद्विद्वद्विद्वत्कृद्भवेत् ॥ कृते
 विश्वहिते देवि विश्वेशः परमेश्वरः
 । प्रीतो भवति विश्वात्मा यतो विश्वं त
 दाश्रितम् ॥ सकलस्य सद्रूपः सत्यो

कलिः

ऽद्वैतः परात्परः । स्वप्रकाशः सदा
पूर्णः सञ्चिदानन्दलक्षणः ॥ निर्वि-
कारो निराधारो निर्विशेषो निराकु-
लः । गुणातीतः सर्वसाक्षी सर्वात्मा
सर्वदृग्विभुः ॥ नूतः सर्वेषु भूतेषु स-
र्वव्यापी सनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा-
भासः सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥ लोका-
तीतो लोकहेतु रवाङ्मनसगोच-
रः । स वेत्ति विश्वं सर्वं च तं न जाना-
ति कश्चन ॥ तदधीनं जगत्सर्वं वैश्वो-
क्त्यं स चराचरम् । तदालम्बनतस्मि-
न्नेदमित्यर्थमिदं जगत् ॥ तत्तत्त्वता-
नुपाश्रित्य तद्वद्भाति पृथक् पृथक् ।
तेनैव हेतुभूतेन वयं जातामहेश्वरि-
॥ कारणं सर्वभूतानां स एकः परमे-
श्वरः । लोकेषु सृष्टिकारणात् स-
हस्रं ज्ञेयमिति मीयते ॥ विष्णुः पालयि-
तादेविसंहरणं हन्त दिक्कृया । इन्द्रा-
दयो लोकापालाः सर्वतद्वशवर्तिनः
॥ स्वेत्वेधिकारेनिरता स्ते शासित-
दाक्षया । त्वम्पराप्रकृतिस्तस्य पृथ्या-
सि भुवनत्रये ॥ तेनान्तर्यामिरूपे-
ण तत्तद्विषययोजिताः । स्वस्वकर्म-
प्रकुर्वन्ति न स्वतन्त्राः कदाचन ॥ य-
द्गुणाद्भाति वातोपि सूर्यस्तपतियद्ग-
यात् । वर्यन्ति तोयदोः काले पुष्प-
नितरबोवने ॥ कालं ह्वाणयते का-

कलिः

लेमृत्त्वोर्म्युर्मियोभयम् । वेदा-
न्तवेद्योभगवान् यत्तच्छब्दोपल-
ब्धितः ॥ सर्वदेवान् स देवश्च तन्मयाः
सुरवन्दिते । आब्रह्मस्तम्पर्यन्तं
नम्यं सकलं जगत् ॥ तस्मिंस्तुष्टे ज-
गत्तुष्टं प्रीणिते प्रीणितं जगत् । तदां-
राधनतो देवि सर्वेषां प्रीणनं भवेत् ॥
तरोर्मूलाभिषेकेण यथा तद्भुजपल्ल-
वाः । तृप्यन्ति तदनुधानास्तथा सर्वे
ऽमरादयः ॥ यथा तवाचर्चनाद्भ्यानात्
पूजनात्पूजनात्पिबे । भवन्ति तुष्टाः
सुन्दर्यस्तवाङ्गीमीहि सुव्रते ॥ यथा
गच्छन्ति सरितो ऽवधेनापि सरित्प-
तिम् । तथार्चादोमिकर्मादितुष्ट-
श्रानिपार्ति ॥ वेदोऽयान्वाज्य-
जेहेवान्ग्रहयायसदासवे । तत्तद-
दाति सोऽध्यक्षस्तैर्देवगणैः शिबे ॥ व-
हुनाश्वकिमुक्तेन तवाग्रे कथ्यते प्रवे-
। ध्येयः पूज्यः सुखाराध्यस्तं बिना
नास्ति मुक्तये ॥ नायासेनोपवासस्य
कायक्लेशेन विद्यते । नैवा चारा-
दिनि यमेनो पचारास्य भूरिशः ॥
नदिक्कालविचारोऽस्ति न मुद्रान्यास-
संहतिः । यत्साधने कुलेशानितं वि-
ना कोऽन्यथा श्रयेत् ॥ * ॥ इति श्री-
महानिर्वाण तन्त्रे सर्वतन्त्रोत्तमे त-
मे सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमहाद्या-

कलिः

सदाशिवसंवादे जीव निस्तारोपाय
प्रश्नोत्तरे परब्रह्मोपासनापक्रमेणा
मद्वितीयोक्तासः ॥ २ ॥ * ॥ तृती
योक्तासे ब्रह्मोपदेशकथनम् ॥ कलौ
पापयुगे घोरे तपोहीनेति दुस्तरे
। निस्तारबीजमेतावद्ब्रह्ममन्त्रस्य सा
धनम् ॥ साधनानि वस्तूनानि नाना
तन्त्रागमादिषु । कलौ दुर्बलजीवा
नामसाध्यानि महेश्वरि ॥ अल्पावुषः
स्वल्पवृत्ता अस्माधीनासवः प्रिये । लु
ब्धानां जनेष्वग्राः सदा च चक्षमान
साः ॥ समाधावस्थिरधियो यो न लोभा
सहिष्णवः । तेषां हिताय मोक्षाय ब्र
ह्मार्णो यमीरितः ॥ कलौ नास्त्येव
नास्त्येव सत्यं सत्यं मयोच्यते । ब्रह्मदी
क्षां विना देवि कैवल्या वस्तु सायचेति
॥ * ॥ शुक्लास्य क् परब्रह्मोपासनं
परमेश्वरी । परमानन्दसम्पन्ना गङ्गा
परिपुच्छति ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथि
तं यत्त्वयानां ब्रह्मोपासनमुत्तमम्
सर्वलोकप्रियकरं साक्षाद्ब्रह्मपदप्रद
म् ॥ तेजोबुद्धिबलैश्वर्यदायकं सुख
साधनम् । तृप्तास्मि जगदीशानत
ववाक्यामृतप्रुता ॥ यदुक्तं कव्यासि
न्धो यथा ब्रह्मनिषेवणात् । गच्छन्ति
ब्रह्मसायुज्यं तथैव मम साधनात् ॥ ए
गवेदितुमिच्छामि मदीयं साधनं पर

कलिः

म् । ब्रह्मसायुज्यजननं यत्त्वया कथि-
तमममो ॥ विधानं कीदृशं तस्य साध
नं केन वर्त्मना । मन्त्रः को वाचविहि
तो ध्यानपूजादिकश्च किम् ॥ सविशे
षं सावशेषमामूलावक्तुं मर्हसि । म
म प्रीतिकरं देवलोकाणां चित्तकार
कम् ॥ को ह्यन्यस्त्वामुत्तेशमो भव
व्याधिभिर्गुरुः ॥ इति देव्यावचः
श्रुत्वा देवदेवो महेश्वरः । उवाच
परया प्रीत्या पार्वतीं पार्वतीपतिः
॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥ शृणु देवि
महाभागे तवाराधनकारणम् । त
वसाधनतो येन ब्रह्मसायुज्यमनु
ते ॥ त्वंपराप्रकृतिः साक्षाद्ब्रह्मणः
परमात्मनः । त्वत्तो जातं जगत्सर्वं
त्वं जगज्जननी शिवे ॥ महदाद्यणु
पर्वतं यदेतत् सचराचरम् । त्वयै
वेत्यादितं भद्रे त्वदधीनमिदं जगत्
॥ त्वमाद्या सर्वविद्यानामस्माकम
पि जन्मभूः । त्वं जानासि जगत्सर्वं
नत्वा जानाति कश्चन ॥ त्वं काली ता
रिणी दुर्गा षोडशी भुवनेश्वरी । धृ
मावती त्वं वगला भैरवी द्वित्रमस्त
का ॥ त्वं मन्त्रपूर्णा वाग्देवी त्वं देवि
कमलाख्या । सर्वशक्तिस्वरूपा त्वं स
र्वदेवमयी तनूः ॥ त्वमेव ब्रह्मस्य
सात्त्विकं त्वाव्यक्तस्वरूपिणी । नि

कलिः

राकारापि साकारा कस्त्वावेदितुम
हेति ॥ उपासकानां कार्यार्थं श्रेयसे
जगतामपि । दानवानां विनाशाय
धत्सेनानाविधास्तनूः ॥ चतुर्भुजा
त्वंदिभुजा षड्भुजाष्टभुजा तथा ।
त्वमेव विश्वरक्षार्थं नानाशस्त्रास्त्रधा-
रिणी ॥ तत्तद्रूपविभेदेन मन्त्रयन्त्रा-
दिसाधनम् । कथितं सर्वतन्त्रेषु-
भावाश्च कथितास्तु यः ॥ पशुभावः
कलौ नास्ति दिव्यभावोऽपि दुर्लभः ।
वीरसाधनकर्माणि प्रत्यक्षाणि क-
लौ युगे ॥ कुलाचारं विना देवि क-
लौ सिद्धिर्न जायते । तस्मात्सर्वप्रय-
त्नेन साधयेत् कुलसाधनम् ॥ कुला-
चारेण देवेशि ब्रह्मज्ञानं प्रजायते ।
ब्रह्मज्ञानयुतो मर्त्या जीवन्मुक्तो न
संशयः ॥ ज्ञानेन मेध्यमखिलममे-
ध्यं ज्ञानमो भवेत् । ब्रह्मज्ञाने समु-
त्पन्ने मेधामेध्यं न विद्यते ॥ योजा-
नातिपरम्वद्ब्रह्म सर्वथा पिसनातनम्
। किमस्त्यमेध्यं तस्याग्रे सर्वं ब्रह्मेति
जानतः ॥ त्वंसर्वरूपिणी देवि स-
र्वेषां जननी परा । तुष्टायां त्वयि दे-
वेशि सर्वेषां तोषणम् भवेत् ॥ सृष्टेरा-
दौ त्वमेकासीत् तमोरूपमगोचर-
म् । त्वत्सौजातं जगत्सर्वम् परब्रह्मसि-
द्ध्यया ॥ महत्तत्त्वादिभूतान्तं त्वया सृ-

कलिः

ष्टमिदं जगत् । निमित्तमाचंतद्ब्रह्मस-
र्वकारणकारणम् ॥ सद्रूपं सर्वतोऽप्य-
पि सर्वमावृत्त्यतिष्ठति । सदैकरूपं चि-
न्मात्रं निर्लिप्तं सर्ववस्तुषु ॥ न करोति
न चाश्नाति न गच्छति न तिष्ठति । स-
त्यं ज्ञानमनाद्यन्तमवाङ्मनसगोच-
रम् ॥ तस्येच्छामात्रमालम्ब्य त्वं महा-
योगिनी परा । करोषि पाप्मि हंस्य-
न्ते जगदेतश्चराचरम् ॥ तव रूपं महा-
कालो जगत्संहारकारकः । महासं-
हारसमये कालः सर्वं ग्रसिष्यति ॥
कलनात्सर्वभूतानां महाकालः प्रकी-
र्तितः । महाकालस्य कलनात्त्वमा-
द्याकालिका परा ॥ कालसंग्रसनात्
काली सर्वेषामादिरूपिणी । काल-
श्चादौ भूतश्चादाद्याकालीति गीय-
ते ॥ पुनः स्वरूपमासाद्य तमोरूपं नि-
राकृतिम् । वाचातीतं मनोगम्य त्वमे-
कैवावशिष्यसे ॥ साकारापि निराका-
रा मायया बहुरूपिणी । त्वंसर्वादि-
रनादिस्त्वं कर्त्री हर्त्री च पालिका ॥ अ-
तस्ते कथितं भद्रे ब्रह्म मन्त्रेण दीक्षितः ।
यत्फलं समवाप्नोति तत्फलं तव साध-
नात् ॥ मानाचारेण भावेन देशका-
लाधिकारिणाम् । विभेदात् कथितं
भद्रे कुत्रचिद्भूतसाधनम् ॥ ये यथाधि-
कृता मर्त्यास्ते तत्र फलभागिनः । भ

कलिः

विष्यन्ति तरिष्यन्ति मानुषा गतकि
 ल्विषाः ॥ बहुजन्मार्तिः पुण्यैः कु
 लाचारेमतिर्भवेत् । कुलाचारेण पू
 तात्मासाक्षाच्छिवमयो भवेत् ॥ यत्रा
 स्तिभोगवाहुल्यं तत्र योगस्य का कथा
 । योगेऽपि भोगविरहः कैलस्तु भयम
 श्रुते ॥ एकश्चेत्कुलतत्त्वज्ञः पूजितो
 येन सुव्रते । सर्वदेवाश्च देव्यश्च पूजि
 तानात्र संशयः ॥ पृथिवीं हेमसंपूर्णां
 दृष्ट्वा यत्फलमाप्नुयात् । तस्मात्को
 टिगुणं पुण्यं लभते कैलिकार्चनात्
 ॥ अपचापि कुलज्ञानी प्राज्ञाणां हति
 रिच्यते । कुलाचारविहीनस्तु ब्राह्म
 णः अपचाधमः ॥ कैलधर्मात् परो
 धर्मेनास्ति ज्ञाने तु मामके । यस्या
 नुष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरो भवेत्
 ॥ सत्यं ब्रवीमि ते देवि इदिकृत्वा ध
 धारय । सर्वधर्मेऽत्तमात् कैलात्प
 रोऽधर्मे न विद्यते ॥ अयन्तु परमेमा
 नी गुप्तोऽस्ति पशुसङ्कटे व्यक्तीभविष्य
 त्यचिरात् संवृत्ते प्रवलेकलौ ॥ क
 लिकाले प्रवृद्धे तु सत्यं सत्यं मयोच्य
 ते । न स्यात्स्यन्ति विना कैलान् पशवो
 मानवा भुवि ॥ यदा तु वैदिकी दीक्षा
 दीक्षा पौराणिकी तथा । न स्यात्स्य-
 तिवरारोहे तदैव प्रवल्गः कलिः ॥ य
 दा तु पुण्यपापानां परीक्षा वेदसंज्ञा

कलिः

। न स्यात्स्यति शिवे शान्ते तदैव प्रवल्गः
 कलिः ॥ कचिच्छिन्ना कचिद्भिन्ना य
 दा सुरतरङ्गिणी । भविष्यति कुले
 शानितदैवप्रवल्गः कलिः ॥ यदा तु
 स्नेच्छजातीया राजानो धनलो लुपाः
 । भविष्यन्ति महाप्राप्ते तदैव प्रवल्गः
 कलिः ॥ यदा स्त्रियोति दुर्दाम्नाः-
 ककशाः कलहेरताः । गर्हिष्यन्ति
 स्वभर्तारं तदैव प्रवल्गः कलिः ॥ य
 दा तु मानवा भूमौ स्त्रीजिताः काम
 किङ्कराः । द्रुह्यन्ति गुरुमित्रादीन्
 तदैव ॥ यदा क्षोणी स्वल्पफला तो
 यदा स्तोत्रवर्षिणः । असम्यक्फल
 मोदसास्तदैव ॥ भ्रातरः स्वज
 नामात्यां यदा धनकण्ठहया । मि
 थः सम्पहरिष्यन्ति तदैव ॥ प्रक
 टे मद्यमांसादौ निन्द्य दण्डविवर्जिते
 । गूढपानं च रिष्यन्ति तदैव ॥ स
 त्यचेता द्वापरेषु यथा मद्यादिसेवन
 म् । कलावपि तथा कुर्यात् कुलधर्मा
 नुसारतः ॥ ये कुर्वन्ति कुलाचारं सत्य
 पूताजितेन्द्रियाः । व्यक्ताचारा दया
 शीलान् सन्तान्वाधते कलिः ॥ गुरु
 शृणुष्ये युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे
 । अनुरक्ताः स्वदारेषु नृजि ॥ सत्य
 प्रताः सत्यनिष्ठाः सत्यधर्मपरायणाः
 । कुलसाधनसत्याये नृजि ॥ कुलमा

कलिः

गैरातस्त्रानिशोधितानिच योगिने ।
 येदद्युः सत्यवचसे नहि० ॥ हिंसा
 मातस्यरहिता दम्भद्वेषविवर्जिताः ।
 कुलधर्मेषुनि षायेनहि० ॥ कौलिकैः
 सह संसर्गवसतिं कुलसाधुषु । कुर्व
 न्ति कौलसेवाये नहि० ॥ नानावे
 षधराः कौलाः कुलाचारेषु निश्चलाः ।
 सेवन्तेत्वां कुलाचारैर्नहि० ॥ जीव
 सेकादिसंस्काराः पितृश्राद्धादिकाः
 क्रियाः । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्नहि०
 ॥ ज्ञानं दानं तपस्तीर्थं व्रतं तर्पण-
 मेव च । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्नहि०
 ॥ कुलतत्त्वं कुलद्वयं कुलयोगिन
 मेव च । नमस्कृन्ति ये भक्त्या नहि० ॥
 कौटिल्यान्वृत्तहीनानां स्वच्छाना-
 द्बुद्धमार्गिण्याम् । परोपकारव्रति
 नां साधूनां किङ्करः कलिः ॥ कले
 र्दोषसमूहस्य महानेको गुणः प्रिये
 । सत्यप्रतिज्ञकौलानां श्रेयः सङ्ग
 त्यमावृतः ॥ अपरेतु युगे देविपु
 यं पापञ्चमानसम् । नृणामासी
 त् कलौ पुण्यं केवलं नतु दुष्कृतम् ॥
 कुलाचारैर्बिहीनाये सततासत्य-
 भाषिणः । परद्रोहपराये च ते नराः
 कलिकिङ्कराः ॥ कुलवर्त्मस्वभक्ताये
 परयोषित्तु कामुकाः । द्रष्टारः कुल
 निष्ठानां ते श्रेयाः कलिकिङ्कराः ॥

कलिः

युगाचारप्रसङ्गेन कलेः प्रावस्थ-
 लक्षणम् । सङ्क्षेपात् कथितम्
 द्रेप्रीतयेतव पार्वति ॥ प्रकटैव कलौ
 देविसर्वे धर्माश्च दुर्बलाः । स्यास्यत्ये
 कं सत्यमाचं तस्मात् सत्यमयो भ
 वेत् ॥ सत्यधर्मं समाश्रित्य यत्कर्म
 कुरुते नरः । तदेव सकलं कर्म सत्यं
 जानीहि सुव्रते ॥ नहि सत्यात् प
 रोधर्मो न पापम नृतात्परम् । त
 स्मात् सर्वात्मनामर्त्यः सत्यमेकं स
 माश्रयेत् ॥ सत्यहीना वृथा पूजा
 सत्यहीनो दद्यात् जपः । सत्यहीनं
 तपो व्यर्थं मूषरेव पनं यथा ॥ सत्य
 रूपम् परम् सत्यं हि परमन्तपः ।
 सत्यमूलाः क्रियाः सर्वाः सत्यात्
 परतरं नहि ॥ अतएव मया प्रोक्तं दु
 ष्कृते प्रबले कलौ । कुलाचारोपि
 सत्येन कर्त्तव्योऽप्यन्तभावतः ॥ गोप
 नाद्दीयते सत्यं न गुप्तिरन्वृतं धिमा
 । तस्मात्प्रकाशतः कुर्यात् कौलिकः
 कुलसाधनम् ॥ कुलधर्मस्य गुपत्यर्थं
 नान्वृतं स्याज्जगुप्सितम् । यदुक्तं कु
 लतन्त्रेषु न शक्तं प्रबले कलौ ॥ कृते
 धर्मस्तुष्पादस्ते तायां पादहीनकः ।
 द्विपादोद्वापरे देवि पादमाचं कलौ
 युगे ॥ तत्रापि सत्यं बलवत्तपः स्व-
 यं दद्यापि च । सत्यपादे कृते लोपे

कलिः

धर्मलोपः प्रजायते ॥ तस्मात् सत्यं
समाश्रित्य सर्वकर्मांसाधयेत् ॥
कुलाचारं विनायच नास्त्युपायः कुले
श्रिः । तत्रान्वतप्रवेशश्चेत् कुतो
निःश्रेयसं भवेत् ॥ सर्वथा सत्यपू-
तात्मा मन्मुखेरितवर्त्मना । सर्वदुर्म-
नरः कुर्यात् स्वस्ववर्णाश्रमेदितम्
॥ दीक्षां पूजां जपं होमं पुरश्चरणत-
र्पणम् । व्रतोद्वाहौ पुंसवनं सीमन्तो-
न्नयनं तथा ॥ जातकर्म तथा नाम-
चूडाकरणमेव च । मृतक्रियां पितृ-
श्राद्धं कुर्याद्भाग्यसम्पत्तये ॥ तीर्थ-
श्राद्धं षोडशर्गं श्राद्धोत्सवमेव च ।
यात्रागृह प्रवेशश्च नववस्त्रादिधार-
णम् ॥ वापीकूपतडागानां संस्कारं
तिथिकर्म च । गृहारम्भप्रतिष्ठाञ्च
देवानां स्थापनस्तथा । दिवाकृत्यं
निशाकृत्यं पर्वकृत्यं नैमित्तिक-
कृत्यं ॥ कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं त्याज्यं ग-
ह्यञ्च यद्भवेत् । मयोक्ते मविधानेन-
तत्सर्वं साधयेन्नरः ॥ न कुर्याद्यदि-
मोहेन दुर्मत्याऽश्रद्धयापि वा । वि-
नष्टः सर्वकर्माभ्यो विष्टायां स भवेत् कृ-
मिः ॥ यदि मन्मतमुत्सृज्य मोहेऽपि
प्रवलेकलौ । यदायत् क्रियते कर्म
विपरीताय तद्भवेत् ॥ मन्मतासम्प-

कलिः

तादीक्षा साधकप्राणघातिनी ।
पूजापवित्रतादेविहृतमन्मार्पणं-
यथा ॥ देवता कुपिता तस्य विघ्नस्-
तस्य पदे पदे ॥ कलिकाले प्रवृद्धे तु
ज्ञात्वा मच्छास्त्रमन्त्रिके । येन्य-
मार्गेः क्रियां कुर्यात् समहापातकी भ-
वेत् ॥ व्रतोद्वाहौ प्रकुर्वाणो ये न्य-
मार्गेण मानवः । स याति नरकं घोरं
बाब्रुन्ददिवाकरौ । व्रते ब्रह्मवधः
प्रीतो ब्राह्मणो मासवको भवेत् । के-
वलं स्रववाहोऽसौ चण्डालादधमो
पि सः ॥ उद्वाहितापियानारीजानी-
यात्स्वातुर्गर्हिता । उद्बोढापि भवे-
त् पापी संसर्गात् कुक्षनायिके ॥ दे-
व्यागमनं जपार्पणं तस्य पुंसेदिदं दिने
। तदुक्ता द्रव्यतोयादिनैव गृह्णन्ति दे-
वताः ॥ पितरोऽपि न चाश्रन्ति यतस्त-
न्मलप्रयवत् । तयोऽपत्यं कानीनः
सर्वधर्मवह्निष्कृतः ॥ दैवेऽपि श्रेयकुला-
चारेनाधिकारोऽस्य जायते ॥ अशा-
स्त्रेण मार्गेण देवतास्थापनं चरेत्-
। न सान्निध्यं भवेत्तत्र देवतायाः क-
थञ्चन ॥ इहामुत्र फलं नास्ति काय-
क्लेशोधनक्षयः ॥ आगमोक्तविधिं
हि त्वायः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ श्राद्धं त-
द्विफलं सोऽपि पितृभिर्निरकं व्रतेत् ॥
तत्तयोऽंशोऽक्षितसमं पिण्डो मलमयो

कलिः

भवेत् । तस्मान्मर्त्यः प्रयत्नेनशाङ्क
रंमतमाश्रयेत् ॥ बहुनाचकिमुक्तेन
सत्त्यं सत्त्यं मयोच्यते । अशाम्भवंकृ
तं कर्म सर्वदेविनिर्गन्धकम् ॥ अस्तुता
वत् परोधर्मः पूर्वधर्मोऽपिनश्यति । शा
म्भवाचारहोनस्य नरकान्नैवनिष्कृ-
तिः ॥ मदुदीरितमार्गेणानित्यनैमि-
त्तकर्मणाम् । साधनं यन्महेशानि
तदेवतवसाधनम् ॥ विशेषाराध-
नंतत्रमन्त्रयन्त्रादिसंयुतम् । भेष
जंकलिरोगाणां श्रूयतां गदतोमम ॥
॥ * ॥ इति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे
सर्वतन्त्रोक्तमेतमे सर्वधर्मानिर्णय-
सारे श्रीमदाद्यासदाशिवसंवादे जी-
वनिस्तारोपायप्रश्ने पराप्रकृतिसाध-
नोपक्रमेनामचतुर्थोऽङ्गासः ॥ ४ ॥
* ॥ यावद्वह्मणपूजास्ति यावद्वह्मण-
रातले । यावदेदमयोघोषस्तावन्नो
विद्यते कलिः ॥ हरेर्नामैवनामैवना
मैवममजीवनम् । कलौनास्त्येवना
स्त्येवनास्त्येवगतिरन्यथा ॥ एकाये ।
द्युतक्रीडासाधनीभूताक्षय्यस्मिन्
भागे एकोऽस्तस्मिन् ॥ कलनम् । क-
लशब्दादौ । इन् ॥ कलयतिकल्य-
तेषा । कलगतौसंस्थानेष । अदन्तः
। अच इः ॥

कलिः । स्त्री । कैरके । कलिकाया

कलिका

म् ॥ कलते । कलशब्दसंख्यानयोः ।
सर्वधातुम्यङ् ॥

कलिकः । पुं । कोचवक इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । कौञ्चे ॥

कलिका । स्त्री । अविकसितपुष्पे । को-
रके ॥ वीणामूले ॥ पदसन्ततियुक्त
रचनाविशेषे ॥ लक्षणान्तु । कला
नामभवेत् तालनियता पदसन्ततिः
। कलाभिः कलिकाप्रोक्ता तद्भेदाः
षट् समोरिताः इत्यादि रूपेणास्वा-
मिकृतगोविन्दविरुदाबलीभाष्येऽव-
लोकनीयम् ॥ कलयति । कलग-
तौसंस्थानेष । चुरादिः । अच इः ।
स्वार्थेकम् ॥

कलिकापूर्वम् । न । अङ्गप्रधानान्यतर-
बहुकर्मसाध्यस्वर्गादिफलजनकापू-
र्वोत्पत्तौ तत्तत् प्रत्येककर्मजन्ये अ-
दृष्टे ॥ इति स्मृतिः ॥

कलिकारः । पुं । धूम्याटपक्षिणि ॥
पीतमस्तकपक्षिणि ॥ पूतिकरञ्चे ॥
कलिकरोति । कृष्णं । कर्मण्यण् ॥

कलिकारकः । पुं । नारद ॥ पूतिकर-
ञ्चे । लङ्काकरञ्चे ॥ स्वार्थेकम् ॥

कलिकारी । स्त्री । उपविषप्रभेदे । ला-
ङ्गल्याम् । गर्भपातन्याम् । अग्निमु-
ख्याम् । विषलाङ्गलीया इति गौड-
भाषा ॥

कलिदेा

कलिङ्गः । पुं । पूतिकरञ्जे ॥ धूम्याटे ॥
कुटजवृक्षे ॥ शिरीषाक्षे ॥ प्रक्षर
क्षे ॥ कलिङ्गाः । देशविशेषे ॥ य
था । जगन्नाथात् पूर्वभागे कृष्णाती
रान्तर्गमिवे । कलिङ्गदेशः सम्प्रो
क्तो वाममार्गे परायण इति ॥ कलि
ङ्गाः क्षत्रियाः तेषां निवासो जनपदः
कलिङ्गाः । निवासेऽणो जनपदे लुप् ।
लुपियुक्तवद्वाक्तिवचने ॥ न । कैट
जफले । इन्द्रयवे ॥ कलिङ्गच्छति ।
अन्तर्भावितगयर्थोऽमेर्द्धः । पृ० ॥ ख
चडिश्चेति मुकुटः । कलिङ्गायतीति
स्वामी । केमूर्द्ध्नि लिङ्गं चूडास्येति
वा ॥

कलिङ्गकः । पुं । कलिङ्गार्थे ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिङ्गा । स्त्री । नितम्बिन्याम् । यो
षिति ॥ विवृतायाम् ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिञ्जः । पुं । कटे । चटार्ई सफ इ
ति भाषा ॥
कलितः । वि । विदिते ॥ आप्ते ॥ भे
दिते ॥ गणिते ॥ उक्ते ॥ वहे ॥ धृ
ते ॥ यथा । करकलितकपालः कु
ण्डलीदण्ड पाणिगिति भैरवध्यानम्
॥ सङ्क्रान्ते ॥ यथा । कदाकाले मा
तः कथय कलितालक्तकरसमिति ॥
विचारिते ॥

कलिदोषप्रः । पुं । कुलधर्म्ये ॥ कलि

कलिमा

मलापहे परमात्मनि वासुदेवे ॥ य
था । कलाववाति दोषाद्ये विषयास
क्तमानसः । कृत्वा तु सकलं पापं गो
विन्दस्मरणाच्छुचिः ॥ अतिपापप्र
सक्तोऽपि ध्यायन्निमिष मच्युतम् । भू
यस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावनः ॥
आद्येनापि नमस्कारः प्रयुक्तश्च कपा
णये । संसारस्थूलबन्धानामुद्धेजन
करो हिसः ॥ इत्यादिपुगागवचन
म् ॥ कलेर्दोषाः विहिताऽकरणप्रति
पिदुानुष्ठानलक्षणाः तान् स्मरन्मा
त्रेण हन्ति नाशयतीति व्युत्पत्तिः ॥
कलिद्रुमः । पुं । विभीतके । वहेडा इ
ति भाषा ॥

कलिन्दः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ सूर्य्ये ॥ वि
भीतकद्रुमे ॥
कलिन्दकन्या । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिन्दजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥ क-
लिन्दाज्जाता । जनी० डः । टाप् ॥
कलिन्दनन्दिनी । स्त्री । कालिन्याम् ॥
कलिन्दशैलजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिप्रियः । पुं । नारदमुनौ ॥ वानरे
॥ कलेः प्रियः । कलिः प्रियो यस्य वा ॥
कलिमलापहः । पुं । संसारदुःखोपश
मने ॥

कलिमारकः । पुं । पूतिकरञ्जे । कण्ट
कवतिकरञ्जे ॥ कलिमारयति ॥

कलिहा

कलिमाल्यः । पुं । पूतिकरजे ॥

कलियुगम् । न । कलौ । अन्त्ययुगे ॥
 अस्योत्पत्त्यादियथा । माघीपूर्णि
 मायां शुक्रवारेकलियुगोत्पत्तिः अ
 त्रावतारः कल्किः । पुण्यमेकपाद
 म् । पापंचिपादम् । गङ्गातीर्थम् ।
 ब्राह्मणो निरग्निः । अन्नगताः प्राणाः
 । सार्द्धं विहसन् परिमितो मनुष्यदेहः ।
 अष्टाधिकशतवर्षं परमायुः । भोज-
 नपात्रस्य नियमो नास्ति इत्यस्य लक्ष-
 णम् ॥ अस्याब्दाः ४३२००० ॥ अत्र
 षट् शककर्तारः । यथा । युधिष्ठि-
 रो विक्रमशालिवाहनौ नृपाधिना
 यौ विजयाभिनन्दनः । इमे नृनागा-
 र्जुनमेदिनीविभुर्बलिः क्रमात् षट्
 शककारकाः कलाविति ॥ धर्मः सङ्कुचि
 तस्तपो विरहितं सत्यं च दूरं गतं लो-
 काधर्महतादिजासु लुभितानां रीव
 आः मानवा इत्यस्य माहात्म्यम् ॥ अ
 च निस्ताराय आगमोक्तं ब्रह्मोपासन
 मेव सदा शिवेनेत्तम् ॥

कलियुगालयः । पुं । विभीतके ॥

कलिस्तम् । त्रि । गहने ॥ मिश्रे ॥ कल
 ते कल्यते वा । कलशब्दसङ्ख्यान-
 यो । सलिकलीतीलक्ष ॥

कलिहृत्तः । पुं । विभीतके ॥

कलिहारी । स्त्री । लाङ्गल्याम् ॥ कलि

कल्कः

हारीसराकुष्ठशोफार्शोब्रणशूलजि-
 त् । सचाराश्लेषजित्तिक्ताकटु-
 कातुवरापिच ॥ तीक्ष्णोष्णाकृमिह
 ल्लघ्वीपित्तहागर्भपातनी ॥

कली । स्त्री । कलिकायाम् ॥

कलुषः । पुं । स्त्री । महिषे ॥ न । पा
 पे ॥ चि । आविले ॥ लुघति । लुघ
 हिंसायाम् । इमुपधेतिकः । कस्यज
 लस्यलुघोघातकः ॥ कलर्याति । वशी
 करोति वा । कलसङ्ख्याने । पुन
 हि कलिभ्यउषच् ॥

कलेवरम् । न । अरीरे ॥ कलेशुक्रमे
 धुराव्यक्तध्वनौ वा वरं श्रेष्ठम् । हलद
 न्तादित्यलुक् ॥

कलोपजीवी । त्रि । बार्दुषौ ॥

कल्मः । पुं । न । घृततैलादिशेषे ॥
 दम्भे ॥ विभीतकद्रव्ये ॥ विठायाम्
 ॥ किङ्के ॥ तुरुष्कनामगन्धद्रव्ये । घृते
 नतैलेन वा त्रिफलादिद्रव्यसमवेते
 नसाधे पिष्टश्चैषधविशेषे ॥ घृत
 तैलादिपाके देयश्चैषधद्रव्ये । तत्तु
 पञ्चकषायान्तर्गतदृष्टपेक्षितम् ।
 यथा । द्रव्यमाचंशिलापिष्टं शुष्कं वा
 जलमिश्रितम् । तदेव स्वरिभिः पूर्वैः
 कल्क इत्यभिधीयते इति ॥ अस्य पू-
 र्णवीर्ययाममेकं तिष्ठति ॥ आक्ये ॥
 पापे । यथा । तपो न कल्कोऽध्ययनं न

कल्पः

कल्केइत्यादि॥ न । छद्मनि ॥ वि ।
पापाशये । पापात्मनि ॥ कल्पते ।
कल्० । क्रदाधारार्चिकलिभ्यः कः
इति कः ॥

कल्कनम् । न । दम्भे ॥ शास्त्रे ॥ कथने ॥
कल्हे ॥

कल्कफलः । पुं । दाडिमवृक्षे ॥

कल्किः । पुं । विष्णोर्भविष्यति दशमाव-
तारे । विष्णुयशः पुत्रे ॥ सत्कलिशे-
षे पापात्मनां विनाशाय सम्भलग्रामे
भविष्यति । यथा । सम्भलग्राममुख्य-
स्य ब्राह्मणस्य महात्मनः । भवने विष्णु-
यशसः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ तस्य
कर्म यथा । अश्वमाशुगमाकृष्ट देवद-
त्तं जगतपतिः । असिनाऽसाधुदम-
नमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ॥ विचरन्नाशु-
ना क्षीयन् ह्येनाप्रतिमद्युतिः । नृ-
पलिङ्गच्छेदोदस्यून कोटिशोनिह-
निष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥ वि-
शेषः कान्किपुत्राणादिषु द्रष्टव्यः ॥

कल्की । पुं । कल्कवतारे ॥ यथा ।
मत्स्यः कूर्मेवराहश्चनरसिंहेथवा-
मनः । रामो रामश्च रामश्च वृद्धः क-
ल्की च तेदृशेति ॥

कल्पः । पुं । शास्त्रे । यागक्रियाणां मुप-
देशके वेदाङ्गविशेषे । यज्ञविद्या-
याम् । वेदायनादिकर्मपटुतिग्रन्थे ।

कल्पः

सुवग्रन्थे ॥ अनुरोधयुक्तमः कल्पः ॥

विधौ ॥ कल्पतेऽनेन वा । कृपसाम-
र्थ्ये । अच् । घञ्वा ॥ प्रलये । संव-
त्से ॥ कल्पते समर्थो भवति । पुंसी-

तिघः ॥ ब्रह्मणो दिने ॥ ब्रह्मणो दि-
नमेकः कल्पः । ब्रह्मणोरात्रिश्चा-

परः कल्पः ॥ कल्पयति स्थितिं प्रल-
यञ्च । कृप० । गयन्तात् पचाद्यच् ॥

क्रमसन्दर्भे तु । विंशत्कल्पैर्ब्रह्मणो
कोमासो भवति । तेषां क्रमतो ना-

मानि । यथा । ज्येष्ठवाराहः १ नी-
ललोहितः २ वामदेवः ३ गायान्त-

रः ४ रौरवः ५ प्राणः ६ वृहत्कल्पः
७ कन्दर्पः ८ सत्यः ९ ईशानः १०

ध्यानः ११ सारस्वतः १२ उदानः
१३ गरुडः १४ कौर्मः १५ अयं ब्रह्म-

णः पौर्णमासो । नारसिंहः १६ स-
माधिः १७ आग्नेयः १८ विष्णुजः

१९ सौरः २० सोमकल्पः २१ भाव-
नः २२ सुप्तमाली २३ वैकुण्ठः २४

आर्चिषः २५ वल्मीकल्पः २६ वै-
राजः २७ गौरीकल्पः २८ मातृश-

रः २९ पितृकल्पः ३० अयम्ब्रह्मणो-
मावास्या । इति क्रमसन्दर्भे प्रभास-

खण्डम् ॥ एतादृशैर्द्वादशमासैर्ब्रह्म-
णः संवत्सरो भवति । एवं वर्षे शतम्

ब्रह्मणो आयुः । तत्र पञ्चाशद्वर्षा यती-
त्युक्तम् ॥

कल्पना

ताः । एकपञ्चाशदारम्भे अधुनाश्वे
तवाराहः कल्पः । इति महाभारत-
म् ॥ विकल्पो ॥ कल्पवृक्षे ॥ न्याये ॥ ए
षोऽत्र कल्पः उचित इत्यर्थः ॥ व्याक
रणस्य प्रत्ययविशेषे । सचसुबन्त
तिङन्तपदाभ्यामीषदूनार्थे भवति
। तत्रवाच्यलिङ्गः । यथा ईषदूनेवि
हान् विद्वत्कल्पः । ईषदूनं पचति
पचति कल्पम् ॥ त्रि । उत्तरपदस्थः
स्वसदृशे ॥ यथा पितृकल्पः ॥ कल्प
यति मनोरथम् । अक्ष ॥ । कल्पन
म् । घञ् ॥

कल्पकः । पुं । नापिते ॥ कक्षूरे ॥ क
ल्पकारके ॥ कल्पते । कृपू० । गबुल् ॥

कल्पक्षयः । पुं । प्रलये ॥

कल्पतरुः । पुं । कल्पवृक्षे ॥ कल्पस्य स
ङ्कल्पितार्थस्य तरुः । अन्यजनकभावे
ऽत्रपृष्ठी ॥

कल्पनम् । न । कृप्ता ॥ छेदे । कर्त्तने
॥ कल्पते । नन्दादिल्युः ॥

कल्पना । स्त्री । करिसज्जनायाम् । ना
यवस्यारोहणार्थं पल्याणाद्यारोप
णेन करिणः सज्जीकरणे ॥ अनुमि
तौ ॥ रचनायाम् ॥ यथा प्रदन्धक
ल्पनाकथा ॥ सम्पादनायाम् ॥ कल्प

नम् । कृपू० । गयन्तः । गयासम्यग्ये
तियुच् । टाप् ॥

कल्मषः

कल्पनाकालः । त्रि । विद्युदादावस्थि
रे कल्पनाकालभाविनिमनस्यन्तर्वा
र्त्तमाने ॥

कल्पनी । स्त्री । कर्त्तर्याम् । कैची इति
भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कल्पपादपः । पुं । देवतरौ ॥ कल्पस्य
सङ्कल्पितार्थस्य पादपः ॥ अस्य दान
नविधिर्दानसागरे द्रष्टव्यः ॥

कल्पपालः । पुं । शैण्डके ॥

कल्पलतादानम् । न । महादानवि-
शेषे ॥

कल्पवृक्षः । पुं । सुरद्रुमे ॥ कल्पः सङ्क
ल्पितार्थः तस्य वृक्षः । अन्यजनक-
भावेऽत्रपृष्ठी ॥

कल्पान्तः । पुं । प्रलये ॥ कल्पस्य ब्राह्म
दिनस्य अन्तोऽवधिः ॥

कल्पितः । पुं । सज्जितगजे ॥ त्रि । र
चिते ॥ अर्पिते ॥ आरोपिते ॥ क
ल्पितं निखिलं विश्वमिति वेदान्तडि
ण्डिमः ॥ ब्रह्मणि जगतः कल्पितत्त्व
म् आत्मनि चाहङ्कारादेः कल्पितत्त्वं
तत्त्वविदां सुस्पष्टम् ॥ कल्पितस्य चा
धिष्ठानादनतिरेकः ॥ यथेत्तं सूतसं
हितायाम् । अधिष्ठानावशेषो हिना
शः कल्पितवस्तुन इति ॥

कल्प्यः । त्रि । कल्पितुं योग्ये ॥

कल्मषः । पुं । नरकविशेषे ॥ न । पा

कल्यज	कल्याण
<p>पे ॥ हस्तपुच्छे ॥ वि । मलिने ॥ शुभं कर्म स्यति समा ॥ करोति । पो न्तकर्मणि । आतोनुपेतिकः । पृ० ॥ लक्ष्यपत्ते ॥</p>	<p>कल्याणः । पुं । } कल्याणपात्रकः । पुं । } शौण्डिके ॥ कल्याणवर्त्तः । पुं । प्रातराशे ॥ इति विज्ञा यउशेषः ॥</p>
<p>कल्याणः । पुं । राक्षसे ॥ चित्रवर्णे ॥ कृष्णवर्णे ॥ कृष्णपाण्डुरवर्णे । ग न्धशालौ ॥ चि । चित्रवर्णवति ॥ क लयति । कल० । क्लिप् । कल् । मा षयति । अभिभवति वर्णान् माषः । मषहिंसायाम् । इत्यर्थश्चेति च । रादैः पाठा मिच्छ । कल्चासौमा षश्चेति कल्याणः ।</p>	<p>कल्या । स्त्री । मये ॥ हरीतक्याम् ॥ टाप् ॥ शुभात्मिकायां वाचि ॥ कल्याणम् । न । अक्षयस्वर्गे ॥ मङ्गले । शिवे । भद्रे । शुभे ॥ हेमि ॥ चि । शुभयुक्ते ॥ कल्ये प्रातः काले अग्य ते । अण्शब्दे । अकर्त्तरि चेत्यञ् ॥ स्त्री । बह्नादिभ्यश्चेति ङीष् क ल्यामी ॥</p>
<p>कल्याणकण्ठः । पुं । शिवे ॥ इतिहा रावली ॥</p>	<p>कल्याणकृत् । चि । शास्त्रविहितकारि णि ॥ कल्याणं करोति । डुकृञ् । क्लिप् । तुक् ॥</p>
<p>कल्याणपादः । पुं । सौदासम्बपे ॥ कल्याणी । स्त्री । शवलायाम् ॥ अन्य तो ङीषति ङीष् ॥</p>	<p>कल्याणगुणम् । न । अहावैराग्यादैः ॥ कल्याणघृतम् । न । औषधविशेषे ॥</p>
<p>कल्यम् । न । प्रत्यूषे । प्रभाते ॥ मधुनि ॥ लमे ॥ चि । वाक्श्रुतिवर्जिते ॥ उपा यवचने ॥ सज्जे ॥ नीरोगे ॥ दक्षे ॥ कल्याणवचने ॥ कलयति चेष्टाम् । अध्वन्यादयश्चेति कलेर्यक् ॥ यद्वा । कल्यते । कलगतौ सङ्स्थाने च । चुरादिगदन्तः । अचोयत् ॥ कलासु साधुर्वा । तत्र साधुरितियत् ॥</p>	<p>कल्याणतमः । चि । अतिशोभने ॥ कल्याणबुद्धिः । चि । सुधियि ॥ कल्याणयोगः । पुं । यात्रायागान्तरे ॥ यथा । गुरौ केन्द्रे त्रिकोणवारविर्त्ता भेचकर्मणि । कल्याणयोगो भूपस्य यातुः कल्याणकृद्भवेदिति ॥ पुनश्च । त्रिकोणगे शुभेखेटे सवले वाद्विती यगे । कल्याणसंज्ञोयोगायं यायिनां मङ्गरुप्रदइति ॥</p>
<p>कल्यजग्धिः । स्त्री । प्रातराशे । प्रात र्भोजने । कलेउ कलेवा इति भाषा ॥</p>	<p>कल्याणबीजः । पुं । मसूरे ॥ इति रा</p>

कवचः

जनिर्घण्टः ॥

कल्याणिका । स्त्री । मनशिलायाम् ॥

कल्याणी । त्रि । कल्याणविशिष्टे ॥

कल्याणिनी । स्त्री । वलायाम् ॥

कल्याणी । स्त्री । माघपर्यायम् ॥ गवि

॥ मङ्गलमूर्त्याम् ॥ वङ्गादिभ्यश्चे

तिङीष् ॥

कल्यापालः । पुं । शौण्डिके ॥ इतित्रि

काण्डशेषः ॥

कल्लः । त्रि । वधिरे । अवल्लेन्द्रियहीने

। वहरा इतिभाषा ॥ इतिचिकाण्ड

शेषः ॥

कल्लस्त्वम् । न । स्वरभेदे ॥ वाधिर्ये ॥

कल्लोलः । पुं । हर्षे ॥ उल्लोले । महात

रङ्गे । यडोलहर इति भाषा । षड

ठेऊ इतिगौडभाषा ॥ त्रि । वैरिणि ।

सपत्ने ॥ कंजलमृतस्यलोलः उन्मादः

। वापदान्तस्येत्यनुस्वारस्यलकारः ॥

कल्लन्तेऽनेन नयः । कल्लञ्ज्यक्तेशब्दे

। बाहुलकादोलज्वा ॥

कवकः । पुं । कवले । ग्रामे ॥ न । कृचा

के ॥ भौमानि कवकानि चेतिमनुः ॥

कवचः । पुं । गर्दभाण्डे । नन्दिरुत्ते ॥ प

टहवाये ॥ पुं । न । तनुवाणे । व

र्मणि । सन्नाहे ॥ मन्त्रविशेषे । लौ

हार्दवर्मवदङ्गादिसंरक्षणार्थं देवता

मन्त्रविग्रहे ॥ तत्तुपूजायां पाठ्य-

कवरा

म् भूर्जेविलिख्यकण्ठादौ धार्यञ्च ॥

कंवातंवञ्चति । वञ्चुगतौ । अन्तर्भा

वितण्यर्थेवा । मू० कः ॥ कैति ।

कुशब्दे । कृतन्यञ्जीत्यादिना कैते

रचइत्येके ॥

कवचपत्रम् । न । भूर्जपत्रे ॥

कवटी । स्त्री । कपाटे ॥

कवयिः । स्त्री । कवय्याम् ॥

कवयी । स्त्री । कयीमाच इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे मत्स्ये । कवई इतिभाषा

। ककचपृष्ठ्याम् ॥ कवयीमधुरा

स्निग्धाकषायाकचिकारिणी । किञ्च

तपित्तकरीवातशमनीषलवर्द्धिनी ॥

कवरः । पुं । पाठके ॥ पुं । न । लवणे

॥ अल्ले ॥ केशपात्रे ॥ त्रि । शङ्खे

॥ खचिते । सम्पृक्ते ॥ कैति कृत्यते

वा । कुशब्दे । कोररन् ॥ कवरंलव

णेऽल्लेस्त्रीपृष्ठीतुङ्गीकचान्तरे । कर्वयु

मायांनारक्षः पापयोर्भेषजान्तरे ॥

इतिमेदिनी ॥ कवरः कर्वुरः सारइ

तिहलायुधः ॥

कवरकी । स्त्री । वन्द्याम् ॥ इतिहारा

यली ॥

कवरा । स्त्री । वर्बगायाम् । खरपुष्पा

याम् । वावुई इतिभाषा ॥ अजाय

तष्टाप् ॥

कवनी । स्त्री । केशविन्यासे । केशवेगे

कवाट

॥ पृथ्व्याम् । कारव्याम् ॥ कवरी के
शानां सन्निवेशविशेषः ॥ इव ॥ शा
कभेदे ॥ वृणोति । दृक् वरणे । अ
च । गौरादिः । कस्यशिरसेावरी ॥
यद्वा । कृत्यते । कुशब्दे । कोररन् ।
जानपदेति डीष् ॥ कंशिरो दृणो
ति आच्छादयति कंकृष्णवर्णं दृणो
ति वा । पूर्ववदच् डीषौ ॥ तु ड्ग्या
म् । वर्वरायाम् ॥

कवर्गः । पुं । कादिपञ्चसु ॥

कवर्गीयः । पुं । कवर्गभवेवर्णे ॥ भवा
र्ये वर्गान्ताच्चेति छः ॥

कवलः । पुं । ग्रासे ॥ चिलिचिमे । वे
लेमाच इति गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये
॥ केन वलते । वल० । अच् ॥

कवलितः । प्रि । भुक्ते ॥ व्याप्ते ॥

कवसः । पुं । उरश्चदे । कवचे ॥ कै
ति । कु० । ऋतन्यञ्जीत्यादिना कै
तेरसः ॥

कवाटम् । न । कपाटे ॥ कं वातम् व-
टति । वटवेष्टने । कर्मण्यण् ॥ कुड्
शब्दे । ऋदोरप् । कवं शब्दमटति वा
। अटगतौ । पचाद्यच् । कवञ्चोष्ण इ
त्यचवोगविभागात् कोः कवादेशो
वा ॥

कवाटवक्रम् । न । कवाटवेटु इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे दृक्विशेषे । वक्रा-

कवितः

ये । कपोतवक्त्रे ॥

कवाटी । स्त्री । सुद्रकपाद्याम् ॥ टिड्डे
ति डीप् ॥

कवारम् । न । पद्मे ॥ इति त्रिकाण्ड
शेषः ॥

कविः । पुं । वाल्मीकिमुनौ ॥ शुक्ले ।
दैत्यगुरौ ॥ सूरौ । भास्करे ॥ का
व्यस्यकर्त्तरि ॥ सर्वपथीनाः कवयः ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रि । कान्तदर्शिनि । अ
तीतानागताद्यशेषवस्तुदर्शिनि स-
र्वज्ञे । सर्वदृशि ॥ स्रज्ज्योर्ध्वविभेदि
नि । मेधाविनि । पण्डिते ॥ स्त्री ।
खलीने ॥ कैति । कु० । अच् इः ॥
कविकम् । न । खलीने ॥ इति इच्छा
युधः ॥

कविका । स्त्री । खलीने । कडि आली
इति लगाम इति चख्याते ॥ केविका
पुण्ये ॥ कवयीमत्स्ये ॥ यथा । कविका
मधुरास्निग्धा कषाया रुचिकारिणी
। किञ्चित्पित्तकरी वातशमनी वल
वर्द्धनी ॥ कवते कैति वा । कुड्शब्दे
। कुशब्देवा । अच् इः । कविः । स्वा
र्ये कन् । कृष्णादिस्वाङ्गुन् वा । टाप् ॥

कविज्येष्ठः । पुं । वाल्मीकिमुनौ ॥

कविता । स्त्री । कवित्वे । काव्ये ॥ क
वेः कर्मभावोवा । तल् ॥ कविता व
निता वापि आयातासुखदायिनी ॥

कशा

कवियः । पुं । न । अश्वस्यवन्धनरज्जौ । खलीने ॥

कविरामायणः । पुं । वाक्सीकिमुनौ ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

कविलासिका । स्त्री । बीणाविशेषे ॥

कवी । स्त्री । खलीने ॥

कवीयम् । न । खलीने ॥

कवेलम् । न । उत्पले । कुबलये ॥

कवोष्णम् । न । कोष्णे । मन्दोष्णे ॥

ईषदुष्णम् । कषब्धोष्ण इतिकोः क । वादेशः ॥ चि । तद्धति ॥

कषम् । न । मृतोद्देशेनस्थक्ते । पितृ सम्प्रदानकात्रे । पिचन्ने ॥ ॥ कूयते

पितृभ्यः । कुशब्दे । अचोयत् ॥

कष्यवालः । पुं । पितृगणविशेषे ॥

कशा । स्त्री । चर्मयष्ट्याम् । अश्वदि ताडन्याम् ॥ आदिनोष्ट्रचोरादिग्र

हः ॥ अचकशाचमविचारः । एतेषु निमित्तेष्वश्वोऽङ्गेष्वेवंताव्य इतिवि

मर्शे ॥ कशानामुत्तममध्यमाधमे षु यथासङ्ख्यं मृदुसमनिष्ठुरैकद्वि

त्रिरूपं चितयम् तस्यविचारे ॥ यथा हभोजराजः । मृदुमेकेन घातेन द

हडकालेषु ताडयेत् । तीक्ष्णं मध्यं पु नर्दीर्घां जघन्यं निष्ठुरैस्त्रिभिः ॥ उप

वेशेऽथनिद्रायां स्खलितेदुष्टचेष्टिते । वडवालोकनैःस्तुक्ते बहुगर्हिते

कशिपुः

षिते ॥ सन्नासेच दुर्गत्याने विमार्ग

गमने भये । शिखात्यागस्य समये स

आतेचित्तविभ्रमे ॥ दण्डः प्रयो

ज्यो वाहानां कालेषु द्वादशस्वपि ।

ग्रीवायाम्भोतमाह्वयात् वस्तुचैव

चवाजिनम् ॥ विभ्रान्तचित्तमधरे

त्यक्तशिचक्षताडयेत् । प्रहे षिते

स्कन्धवाहोर्वडवालोकनन्तथा ॥ उ

पवेशेच निद्रायां कटिदेशेचताडये

त् । दुश्चेष्टितंमुखेह्वयात् उन्मार्गं

प्रस्थितं तथा ॥ जघनेस्खलितं ह्वया

न्नेत्रमार्गेदुर्गत्यितम् । यः कुशप्र

कृतिर्वाजी तं सर्वचैवताडयेत् ॥ इ

ति माघे ५ सर्गे तेजोनिरोधेति

१० श्लोके मल्लिनाथः ॥ मांसरोहि

ण्याम् ॥ कशति । कशशब्दे । पचा यच् ॥

कशार्हः । चि । कश्ये । कशाघातयो ग्ये ॥ कशायाः अर्हः ॥

कशिपुः । पुं । भक्ते । भोज्ये ॥ आच्छा दने । वस्त्रे ॥ एकोक्त्या भक्ताच्छाद न

योः । भोज्यवस्त्रयोः । कशिपुर्भोज्यव स्त्रयोः । एकैकस्मिन्द्वयोश्चापीतिहे

मचन्द्रः ॥ शय्यायाम् ॥ सत्त्यां चितौ किंकशिपोः प्रयासैः ॥ कशति दुः ख

म् कश्यते वा । कशगतिशासनयोः । मृ० साधुः ॥

कश्मल

कशेरुः । पुं । न । पृष्ठकीकसे । पृष्ठा
स्थिति ॥ जलोद्भवे मूलविशेषे
॥ कशेरु द्विविधतस्तु महद्राजकशेरु
कम् । मुस्ताकृति लघु स्याद्यत्ताञ्चिवो
ट मिति स्मृतम् ॥ कशेरुकद्वयं शीतं
मधुरं तुवरं गुरु । पित्तशोणितदाह
घ्नं नयनामयनाशनम् ॥ ग्रहि शुक्रा
निलम्बेष्वरुचिस्तन्यकरम्परम् ॥ पुं ।
भारतवर्षान्तःपाति द्वीपविशेषे ॥ कं
शृणाति । शृङ्गसायाम् । बाहुलका
दु प्रत्यये प्रकृतेरेरडादेशः ॥ श
णजातौ ॥

कशेरुकम् । न । तृणकन्दे । कशेरुणि ॥
कशेरुका । स्त्री । पृष्ठास्थि । पृष्ठबन्धे ॥
कंवार्युशृणाति । शृ० । केनशीर्यते
वा । केअएरङ्चास्ये च्छूः । संज्ञायाम्
ङ्गन् । केअइतिह्रस्वः ॥ यदा । कश्य
ते कशतिवा । कश्यशब्दे । बाहुल
कादेशः । स्वार्थे कन् ॥

कशेरुः । स्त्री । तृणकन्दे ॥ पृष्ठकीकसे
॥ अणजातौ ॥ कंशृणाति । शृ० ।
केअएरङ्चास्ये च्छूः ॥

कश्चन । अ । कश्चिद् ॥

कश्चित् । अ । कश्चन । अविषये । को
इ इतिभाषा ॥ अर्थान्तरभूते ॥

कश्चलम् । न । मूर्च्छने ॥ पापे ॥ मे
हे ॥ चि । मस्तिने ॥ कश्चनम् । क

कषः

शगतौ । कुटिकशिकैतिभ्यः प्रत्यय
स्यमुडिति कलः ॥

कश्मीरः । पुं । काश्मीराख्यदेशे ॥

कश्मीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कश्मीरे
जायते । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥

कश्मीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कश्मीरे
जन्मास्य ॥

कश्यम् । न । अश्वमध्ये ॥ मद्ये ॥ क
श्यतेऽनेनवा । कश्य० । बाहुलका
द्यः ॥ चि । कशार्हे ॥ कशायमयष्टिः
। तद्घातः उपचारात् कशा । ताम
र्हति । दण्डादिस्वात् यत् ॥

कश्यपः । पुं । मुनिविशेषे । कलागभ
जे मरीचिमुनेरौरसे पुत्रे ॥ यथा ।
ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरि
तिविश्रुतः । कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत्
कश्यपानात् स कश्यपः ॥ इतिमा
कण्डेयपुराणे विश्वकर्मकृतसूर्यस्त
वाध्यायः ॥ कश्यं मद्यं पिबति पाति
वा । पा० सुपीति कः ॥ मीनप्रभे
दे ॥ मृगान्तरे ॥

कश्यपनन्दनः । पुं । गरुडे ॥ इतिहस्ता
युधः ॥ कश्यपस्य नन्दनः ॥

कषः । पुं । पाषाणविशेषे । निकषे । सु
वर्णपरीक्षणपाषाणे । कसौटी इ
तिभाषा ॥ खड्गादितीक्ष्णीकरणय
न्त्रे ॥ कषति । कषाहंसायाम् । प

कषाय

चायच ॥

कषणः । पुं । अपक्व । शलाटैः ॥ न ।

घर्षणं । कषे ॥ कण्डूयने ॥

कषमाणः । चि । कण्डूयमाने ॥

कषाकुः । पुं । अग्नौ ॥ सूर्ये ॥

कषायः । पुं । श्योनाकट्टे ॥ रागे ॥ अ

न्तःकरणदोषे । कामक्रोधादिमले

॥ लयविच्छेपाभावेपिचित्तवृत्तेरा-

गादिवासनया स्तब्धीभावादखण्डव

स्वनवलम्बने ॥ रक्तपीतवर्णयोगे ॥

धवट्टे ॥ त्रि । तुवररसवति ॥ सु

रभौ ॥ लोहिते ॥ रक्तपीतमिश्रित

वर्णे ॥ पुं । न । काये । निर्यासे ।

कायरसे ॥ यथा त्रिफलाकषयः ।

सपञ्चविधो यथा । स्वरसञ्च तथा

कज्जः कायञ्च हिमफाण्डकैः । ज्ञेयाः

कषायाः पञ्चैतेलघवः सूर्यद्योत्तरम्

॥ अङ्गरागे ॥ विलेपने ॥ कसैला

इतिप्रसिद्धे रसविशेषे । पृथिव्यनिल

गुणवा ह्रस्वात्तस्योत्पत्तिरित्याह-

शिवदासः । तुवरे ॥ कषायोरोप

योऽग्राहीस्तम्भनः शोधनोहिमः । क

फशोणितपित्तघ्नो जिह्वाजाड्यकरो

लघुः ॥ कषतिकण्डूम् । कष० वा

कुलकादायः ॥

कषायकृत् । पुं । रक्तलोभे ॥

कषायजलम् । न । संस्कारोपयोगि-

कसने

नि पञ्चचीरद्रुमकथिततोये । प्रक्षा

श्रत्योदुम्बरशिरीषवटसम्भवैः क-

षायजलैरित्युक्ते ॥

कषाययावनालः । पुं । तुवरयावनाल

धान्ये ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

कषाया । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

कषायी । पुं । सखुष्मा० इति प्रसिद्धे

सालट्टे ॥ लकुषट्टे ॥ खर्जूरी

ट्टे ॥ विषयेषु सरागे ॥

कषिः । त्रि । हिंसके । हिंसे ॥ कषति

कष्यते वा । कष० । खनिकषीत्या

दिना इः ॥

कषीका । स्त्री । पक्षिजातौ ॥ कषति

। कष० । कषिट्टिभिर्भ्यामीकन् ॥

खनिचे ॥ कषत्त्यनया । पूर्ववदीकन् ॥

कष्टम् । न । पीडामात्रे । कृच्छ्रे । व्य

यायाम् ॥ चि । गहने ॥ पीडायु-

क्ते ॥ जुगुप्सिते ॥ दोषविशेषे ॥ क

ष्टंतदर्यावगमो दुरायत्तो भवेदिति

लक्षणम् ॥ कषतिस्म कष्यतेस्म वा

। कष० । क्तः । कृच्छ्रगहनयोः क-

षइतिनेट् ॥

कष्टकारकः । पुं । संसारे ॥ त्रि । पीडा

करे ॥ कष्टस्य कारकः ॥

कष्टस्थानम् । न । पीडाकृतस्थले । दुः

खजनक स्थाने ॥ कष्टस्य स्थानम् ॥

कसनेत्याटनः । पुं । वासकवृक्षे ॥ त्रि

कक्षार

। कासघ्ने ॥

कसेरुः । पुं । कशेरौ । गुडकन्दे । सु
कन्दे । शूकरेष्टे ॥कसेरुकः । पुं । } कशेरुणि ॥
कसेरुका । स्त्री । }

कस्तूरम् । न । रङ्गे । पिष्टटे । वङ्गे ॥

कस्तूरिका । स्त्री । } मृगमदे । कस्तू
कस्तूरिका । स्त्री । } र्याम् ॥कस्तूरी । स्त्री । मृगमदे । मृगनाभौ
। गन्धकेलिकायाम् । वेधमुखाया
म् ॥ कस्तूरिका कटु स्तिक्ता क्षारेणा
शुक्ला गुरुः । कफवातविषच्छर्द्दिशी
तदौर्गन्धशोषहृत् ॥ साचत्रिवि-
धा । कामरूपोद्भवा कृष्णा नैपाली
नीलवर्णयुक् । काश्मीरी कपिलच्छा
या कस्तूरी त्रिविधामता ॥ कामरू
पोद्भवाश्रेष्ठा नैपाली मध्यमा भवे
त् । काश्मीरदेशसम्भूता कस्तूरी ह्य
धमा स्मृता ॥ कसति गन्धोऽस्याः
। कसगता । ख० ऊरः । पृषोदरा
दिः ॥कस्तूरीमल्लिका । स्त्री । मृगमदवासा
ग्राम् ॥कक्षारम् । न । खेतोत्पले । सैग-
न्धिके ॥ कस्य जलस्यहारइव । के
क्षादते वा । क्षादी० पञ्चाद्यच्
। पृषोदरादिः ॥

कांस्यम्

कक्षः । पुं । वकपक्षिणि ॥ क इतिशब्दे

व के जले वा । क्षयति । क्षेप्स्य
र्हीयां शब्देच । मू० । कः ॥कांसीयम् । न । कांस्ये ॥ इतिराजनि
र्घगटः ॥

कांस्यम् । न । वाद्यविशेषे ॥ पानपात्रे ॥

मानभेदे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातौ
। ताम्रह्ने । सौराष्ट्रके । वज्रिलोहके॥ ताम्रं वपुजमाख्यातं कांस्यं घोषश्च
कंसकम् । उपधातुर्भवेत् कांस्यद्वयोस्तराणिरङ्गयोः ॥ कांस्यस्य तु गुणा चे
याः स्वयोनिसदृशाजनैः । संयोगजप्रभावेण न स्यान्त्येपि गुणाः स्मृताः ॥
कांस्यं कपायं तिक्तोष्णं लेखनं विशदंसरम् । गुरु नेत्रहितं रुक्षं कफपित्त
हरं परम् ॥ * ॥ अस्य शोधनम् । पक्षलीकृत्य पत्राणि कांस्यस्याग्नी मता
पयेत् । निषिञ्चेत् तप्ततप्तानि तैले तक्रेच काञ्चिके ॥ गोमूत्रे च कुलत्थानां
कपाये च विधाविधा । एव कांस्यस्य रीतेष्वविशुद्धिः सम्प्रजायते ॥ * ॥
मारणविधिस्तु । अर्कक्षारेण सम्पिष्टोगन्धक स्तेनलेपयेत् । समेन कां
स्यपत्राणि शुद्धान्यम्लद्रवैर्मुहुः ॥ ततोमृषापुटे धृत्वापचेद्गजपुटेन च
। एवं पुटद्वयात् कांस्यं रीतिशुभ्रियते धु

वम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥ कांसीयस्य

काकचि

विकारः कंसीयपरसस्ययोरितिवञ्
। लस्यचलुक ॥

कांस्यकम् । न । कांस्यशब्दार्थे ॥

कांस्यकारः । पुं । कंसकारे । कसेरा इति
ख्याते जातिविशेषे । शौल्लिके ।
ताम्रकुट्टके ॥ कांस्यं करोति । उक्त्वा
म् ० कर्मरसम् ॥

कांस्यनीलः । पुं । अञ्जनविशेषे । मू
षातुल्ये । हेमतारे ॥

काकः । पुं । आत्मघोषे । वायसे । कर
टे ॥ पीठसर्पिणि । पङ्गौ ॥ वृक्षवि
शेषे । शिरोऽवच्छादने ॥ परिमाण
विशेषे ॥ द्वीपविशेषे ॥ अतिधृष्टे ॥
तिलके ॥ न । सुरतबन्धे ॥ काका
नांसंहतौ ॥ काकानांसमूहः । तस्य
समूह इत्यण् ॥ कायति । कैश
ब्दे । इण्भोकापाशत्यतिमर्चिभ्यः
कन् ॥

काककङ्कः । पुं । चीनके । चीणा इति
प्रसिद्धे धान्ये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

काककर्कटी । स्त्री । खर्जूर्थ्याम् ॥

काककला । स्त्री । काकजङ्घादृष्टे ॥

काककुष्ठम् । न । कङ्कुष्ठे ॥

काकघ्नी । स्त्री । महाकरञ्जे ॥

काकचिञ्चा । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥ का

काकचिञ्चिः । स्त्री । कवर्णा चिञ्चा ।

काकचिञ्ची । स्त्री । गौरादिः ॥

काकता

काकच्छदः । पुं ।
काकच्छदिः । पुं । } खञ्जनपक्षिणि ॥

काकजङ्घा । स्त्री । स्पनाम्नाख्याते वृक्ष
विशेषे । काकनासिकायाम् । नदी
कान्तौषधौ ॥ काकजङ्घा हिमाति-
ता कषाया कफपित्तजित् । निहन्ति
ज्वरपित्तास्रज्वरकण्डुविषक्रिमीन्
॥ काकजङ्घाङ्घायाम् ॥

काकजम्बुः । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥

काकजम्बूः । स्त्री । काकफलायाम् ।
काकनीलायाम् ॥

काकगम् । न । कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्ष
णं यथा । यत्काकगम्निष्कावर्णं म
पाकं तीव्रवेदनम् । विदोषलिङ्गं त
त्कुष्ठं काकगं नैवसिध्यतीति ॥

काकगन्तिका । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥

काकतालीयम् । न । अवितर्कितसम्भवे ॥

यादृच्छिकन्याये ॥ समासाद्यतदि
षयादितिङ् । अस्मादेवज्ञापकादि
वार्थसमासः । सहसुपेतिषा । द्वावि
वार्थौ । काकागमनमिव तालपतन
मिव । काकतालम् । काकतालमिव
काकतालीयम् । दृष्टिविषये काक
तालशब्दौ काकतालसमवेतक्रिया
वाचिनौ । तत्रकाकागमनं देवदत्ता
गमनस्योपमानम् । तालपतनं द
सूपनिपातस्य । तालेन तु यः काक

काकना

स्यवधः स देवदत्तस्य दस्युना बधस्योप
मानम् । इति वधादिः कतालीया
दि शब्दवाच्यः सम्पद्यते ॥ काकता
लसमागमसदृशश्चोरसमागम इ-
ति समासार्थः । तत्प्रयुक्तः काकम
रणसदृशस्तु प्रत्ययार्थः ॥

काकतित्ता । स्त्री । काकचिन्तायाम् ॥
काकतिन्दुकः । पुं । काकेन्दौ । काकपी
लुके । माकडाकेन्दु माकडानाक्
काकतेन्दु इति च गौडभाषा ॥ का-
कानाम् काकवर्णा वा तिन्दुकः ॥

काकतुण्डः । पुं । काकागुण्डि ॥

काकतुण्डफला । स्त्री । काकनासाया
म् ॥

काकतुण्डिका । स्त्री । काकचिन्ताया
म् ॥

काकतुण्डी । स्त्री । राजरीत्याम् ।
राजपीतल इति भाषा ॥ कैआडे
डी इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे ।
काकादन्याम् ॥

काकध्वजः । पुं । बाडवामौ ॥

काकध्वजा । स्त्री । धूमावस्थाम् ॥

काकनामा । पुं । वकटचे ॥ इति रत्न
माला ॥

काकनासः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥

काकनासा । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काकस्यनासेव फलमस्याः । काक

काकपु

नासा कषायेष्वा कटुकारस पाक
योः । कफघ्नी वामनी तिक्ता श्लेष्मा
शङ्खिकुष्ठमुत् ॥

काकनासिका । स्त्री । काकजङ्घायाम् ।
कौवाठोठीतिस्वातौषधौ ॥ रक्तत्रि
वृत्ति ॥

काकपक्षः । पुं । शिखण्डके । मस्तकपा
र्श्वद्वये केशरचनाविशेषे । पट्टे इति
भाषा ॥ यक्षा । वालानान्तु शिखा
प्रोक्ता काकपक्षः शिखण्डकः इति च
छायुषः । काकस्य गच्छति ॥

काकपदः । पुं । रतिकम्बविशेष ॥ यक्षा ।
पादौ द्वौ स्तब्धयुग्मस्यौ चिह्नानि जं
भगे लघु । कामयेत् कामुर्जी कामी
बन्धः काकपदोमत इति ॥

काकपर्णी । स्त्री । मुद्गपर्णम् ॥

काकपीलुः । पुं । काकतिन्दुके । कुच
ला इति भाषा ॥ श्वेतगुञ्जायाम् ॥
काकतुण्ड्याम् ॥ काकैः पील्यते ।
पीलप्रतिष्ठम् । बाहुलकादुः ॥

काकपीलुकः । पुं । काकपीलौ ॥ का
कानाम् पीलुरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥

काकपुच्छः । पुं । पिके ॥

काकपुष्टः । पुं । कोकिले ॥ काकेन-
पुष्टः ॥

काकपुष्पम् । न । ग्रन्थिपर्णे ॥

काकमु

काकफलः । पुं । निम्बवृक्षे ॥ इतिरा-
जनिर्घटः ॥

काकवलिः । पुं । काकसम्पदानकात्रा
दै ॥

काकभाण्डी । स्त्री । महाकरञ्जे ॥

काकभीरुः । पुं । पेचके ॥

काकमज्जुः । पुं । दास्युहे ॥

काकमर्दः । पुं । महाकाललतायाम् ॥

काकमर्दकः । पुं । किम्पाके ॥

काकमाचिका । स्त्री । वायस्याम् ॥

काकमाची । स्त्री । वायस्याम् । बहु

फलायाम् । सर्वतिल्लायाम् । मको

य इतिभाषा ॥ काकमाची त्रिदो-

षष्ठी त्रिगुणोष्णस्वरशुक्रदा । तिला

रसायनी शोथकुष्ठार्शोच्चरमेहजि

त् । कटुर्नेत्रहिताहिकार्द्धिहृद्रोग

नाशिनी ॥ काकमाचिजनितं मृदु

शाकं वेसवारमिलितेन सुवासम् ।

तप्ततैलतलनेन सुपाकं कैरवाप्य न

कृतं सुखवासम् ॥ काकान्मच्चते

। मच्चिधारणोच्छ्रायपूजनेषु । क-

र्मगुण ॥ आगमशासनस्थानित्य-

त्वान्ननुम् ॥

काकमाता । स्त्री । काकमाच्याम् ॥

काकमुज्जा । स्त्री । मुज्जपण्याम् । मुगा

णी इतिगौडभाषा ॥ ईषत् कम्-

ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः । काकेन

काकवि

ईषज्जलेन मुदं गच्छति । गमश्चेति

उः ॥ यद्वा । काकाः मुज्जाः हर्षं प्रा

प्तायस्याम् ॥

काकयवः । पुं । आगडा इतिगौडभाषा

प्रसिद्धे तण्डुलशून्यधान्ये ॥ इतिम-

हाभारतम् ॥

काकरिपुः । पुं । उलूके ॥

काकरुहा । स्त्री । वन्दायाम् ॥

काकरुकः । पुं । स्त्रीजिते ॥ उलूके ॥

दम्भे ॥ त्रि । नग्ने ॥ भीरुके ॥ निर्द

ने ॥

काकलम् । न । कण्ठमणौ ॥ पुं । श्लेष्म

काके ॥

काकलकः । पुं । कण्ठमणौ । ग्रीवाया

मुन्नतप्रदेशे ॥

काकलिः । स्त्री । काकल्याम् ॥

काकली । स्त्री । सूक्ष्ममधुरास्फुटध्व

नौ ॥ ईषत्कलः काकली । ईषद

र्थेचेतिकोः कादेशः । गौरादिच्चा

नङीष् ॥

काकलीद्राचा । स्त्री । निर्वीजायाम् ।

रसाधिकायाम् । सुवृत्तायाम् । कि

समिस् इतिभाषा ॥ इति राजनिर्घ

टः ॥

काकलीरवः । पुं । कोकिले ॥

काकवल्लरी । स्त्री । स्वर्णवल्याम् ॥

काकविष्ठा । स्त्री । काकमले ॥ कर्म

काकारः

गयनपादेयस्त्वेन वैराग्यास्पदे ॥

काकशीर्षः । पुं । वकटके ॥

काकस्फूर्जः । पुं । काकतिन्दुके ॥

काका । स्त्री । काकनासायाम् ॥ काको
त्याम् ॥ काकजङ्घायाम् ॥ रक्तिका
याम् ॥ काकमात्रायाम् ॥ काकोदु
म्बिकायाम् ॥ टाम् ॥काकाचिगोलाकन्यायः । पुं । एकमेव
चक्षुर्गोलाक मुभयचक्षुःसम्बन्धिस-
दुभयचक्षुःकार्यकारकमित्यर्थनिष्ठे
दृष्टान्ते ॥

काकाङ्गी । स्त्री । काकजङ्घायाम् ॥

काकस्ये वाङ्मनासारूपं फलमस्याः ।

जातेरिति गौरादिच्चाङ्गोऽङ्गीष् ॥

काकाण्डः । पुं । महानिम्बे ॥ काक
तिन्दुके ॥

काकाण्डा । स्त्री । कोलशिंथ्याम् ॥

काकाबडी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्या
म् ॥

काकाण्डोला । स्त्री । कोलशिंथ्याम् ॥

काकादनी । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥ श्वे
तगुञ्जायाम् ॥ वृक्षविशेषे । हिंसा
याम् । गृध्रनस्याम् ॥ गौरादिच्चा
ङ्गोऽङ्गीष् ॥

काकायुः । पुं । स्वर्णवल्याम् ॥

काकारः । त्रि । चलस्राविधि ॥ कंज
बन्धमाकिरति ॥ ह्र० । काङ् पूर्वः ।

काकुत्स्थः

कर्मण्यण ॥

काकारिः । पुं । पेचके ।

काकाण्डः । पुं । द्रोणकाके ॥ काका इ
तिरन्तं स्नाति । ला० । कः ॥

काकिणी । स्त्री । पणस्य तुर्य्यांशे । वरा

टकानां दशकद्वये ॥ काठा इति गौड

भाषाप्रसिद्धे मानदण्डस्तुरीयेऽंशे ॥

इति हेमचन्द्रः ॥ कृष्णलायाम् । रक्ति

कायाम् ॥ एकवरात्रायाम् । एककोडो

इति भाषा ॥ उन्मानींशे ॥ उदमा

नचतुर्यभागे ॥ ककनम् । ककति

त्ये । घञ् । काकमनति । अण्

व्ये । अण् । घृ० ॥

काकिनी । स्त्री । पणपादे । पञ्चगण्ड

के ॥ मानपादे ॥ वराटके ॥ उदमा

नचतुर्यभागे ॥ ककनम् । कक० । घ

ञ् । काकमनति । अनप्राणने । अ

ण् । घृ० ॥

काकी । स्त्री । वायस्याम् ॥ काकोस्या
म् ॥

काकुः । स्त्री । शोकभीत्यादिभिः का

मक्रोधादिभिर्वेधनेर्विकारं ॥ जि

ह्वायाम् ॥ कक्यते । ककलौस्योप

सापयोः ॥ बाहुलकादण् ।

काकुत्स्थः । पुं । सूर्येवंशजे पुरञ्जयाख्ये

राजनि ॥ पुरा किल पुरञ्जयो नाम

साक्षाद्भगवतोविष्णोरंशावतारः

काकेलुः

कश्चिदैल्लोकोराजा देवैः सह सम-
यवन्धेन देवासुरयुद्धे महेच्छरूपधा-
रिणोमहेन्द्रस्य ककुदस्थित्वापिना-
किलीलया निखिलमसुरकुलं निह-
त्य ककुत्स्थसंज्ञालेभे इति पौराणि
की कथाज्ञानसन्धेया ॥ यथाहरघु-
वंशे कालिदासः । महेन्द्रमास्थाय म-
हेच्छरूपं यः संयतिप्राप्तपिमाकिली-
लः । चकार बाणैरसुराङ्गनानां गण्ड-
स्थलीः प्रोषितपक्षलेखा इति ॥ श्री
रामचन्द्रे ॥ ककुत्स्थस्य गोत्रापत्य-
म् ॥ शिवादिभ्योऽ

काकुदम् । न । तालुनि । जिह्वेन्द्रिया-
धिष्ठाने । तालुआ इति भाषा ॥ का-
कुर्जिह्वा सा उद्यते ऽस्मिन् । अने-
कार्थस्त्वाद्दि क्तच्चेपणवर्त्तते । घ-
ञर्थे कः । पृषोदरादिस्त्वादेकस्योका-
रस्यलोपः । शकन्धुवत् पररूपं वा ।
नुदेर्घाऽधिकरणे कः । पृषोदरादिस्त्वा-
न्नुलोपः ॥ ईषत् कवते वा । कुङ्श-
ब्दे । अब्दादिच्चात् साधु ॥ यद्वा ।
निश्चेष्टं ककुदंशिरः । ककुदे भवम्
। अण् ॥

काकुतम् । न । विकृतशब्दे ॥ काकु-
श्च तद्रुतम् ॥

काकेलुः । पुं । खगडे । इक्षुगन्धाखेट-
बे । खगडा इति गौडभाषा ॥

काकोलः

काशे ॥

काकेन्दुः । पुं । काकतिन्दुके । कटुति-
न्दुके । कुचला इति भाषा ॥ काका-
नां काकवर्णवा तिन्दुः । पृ० ॥

काकेष्टः । पुं । निम्बवृक्षे ॥

काकोचिकः । पुं । काउची इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे मत्यविशेषे । काकोच्याम् ॥

काकोची । स्त्री । काकोचिके मत्ये ॥

काकोदरः । पुं । सर्पे । चक्षुश्श्रवसि ॥

काकस्येव उदरमस्य ॥ यद्वा । ईष-
त् अकति । अक० । ईषदर्थे चेति कोः
कादेशः । काकमीषकुटिलगतिम-
त् उदरमस्य ॥

काकोदुम्बरः । पुं । मलप्वाम् । जघ-
नेफलायाम् । काकडुमुर इति गौड-
भाषा । फेगडा फेगुडा इति पर्वती-
य भाषा ॥

काकोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरे
। कडम्बरी काष्ठोदुम्बर इति च ख्या-
ते ॥ काकप्रिया उदुम्बरी । संज्ञा-
यांकन् ॥

काकोलः । पुं । कुलाले ॥ श्रेणकाके
॥ काकयति । ककलौल्ये । स्वार्थग्य-
न्तः । बाहुलकादोलच् ॥ सर्पे ॥ शू-
करविशेषे ॥ काकोली नाम ख्यातौ
षधिविशेषे ॥ न । नरकविशेषे ॥ पुं
। न । कृष्णवर्णस्यावरविषविशेषे ॥

काचसे

काकोलमुद्यतेजः स्यात् कृष्णच्छविम
हाविषम् ॥ ईषत् को ॥ ति । कुल
संस्थाने । अच् । ईषदर्थे चेति कोः
कादेशः ॥

काकोली । स्त्री । अष्टवर्गीयौषधिवि
शेषे । वायसोख्याम् । स्वादुमांस्या
म् ॥ जायते क्षीरकाकोली महामे
दोद्भवस्थले । यत्र स्यात् क्षीरकाको
ली काकोलीतत्र जायते ॥ पीवरी
सदृशः कन्दः सक्षीरः प्रियगन्धवान्
। साप्रोक्ता क्षीरकाकोली काकोली
लिङ्गमुच्यते ॥ यथा स्यात् क्षीरका
कोली काकोल्यपितथाभवेत् । ए
षा किञ्चिद्भवेत् कृष्णा भेदोऽयमुभ
योरपि ॥ काकोलीयुगलं शीतं शुक्ल
लं मधुरं गुरु । टङ्गणं वातदाहास्तपि
क्षशेषज्वरापहम् ॥ काकान्त्रोऽल
गडयति । ओलडित्त्वेपणे । अन्ये
भ्योपीति डः । शकं ध्वादिः ॥ अस्याः
स्थाने अश्वगन्धामूलम् ॥

काकोलूकिका । स्त्री । काकोलूकयोर्वि
रभावे ॥

काचः । पुं । कटाक्षे ॥ कुत्सितोऽचः
कुत्सितोऽक्षोऽस्य वा । कापथ्यक्षयोरि
ति कादेशः ॥

काचसेनिः । पुं । अभिप्रतारिनामनि
वृषविशेषे ॥ कचसेनस्या पत्यम् ।

काचः

अत इज ॥

काक्षी । स्त्री । तुषरिकायाम् । अरह
ड इति भाषा ॥ सौराष्ट्रमस्तिकाया
म् ॥ कक्षेभवा । तत्रभवत्पथ्या
णीप् ॥

काक्षीवः । पुं ।

काक्षीवकः । पुं ।

शोभाञ्जनवृक्षे ॥

कागः । पुं । काके ॥ इति जटाधरः ॥

कागदः । पुं । न । कागजइत्यार्षो
भाषाप्रसिद्धे शणपचे ॥ यद्योक्तं म
न्त्रकल्पद्रुमेऽक्तं हनुमत्कवचे । भू
र्जेषावसने रक्तेऽयमेवा तालपत्रके
। कागदेवाऽगन्धेन पञ्चगन्धेनवा
पुनः ॥ विगन्धेनाथ वैकेन विलिख्य
धारयेन्नर इति ॥

काङ्क्षा । स्त्री । इच्छायाम् ॥ काचिइ
च्छायाम् । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

काङ्गा । स्त्री । वचायाम् ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

काचः । पुं । शिक्ये । छीका इति भाषा
॥ मणौ ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ तस्य ल
क्षणम् । अस्मिन् अपितमेभूतनाति
रूढेमहागदे । चङ्गादित्यै । समक्ष
वावन्त रीक्षेचविद्युतः ॥ निर्मलानि
च तेजांसिभ्राजिष्णूनीव पश्यन्ति ।

सएवलङ्गनाशस्तुमीलिका काचसं
क्षित इति ॥ चारे । मस्तिकाविशे

काचल

घे । काच इतिभाषा ॥ न । सिक्थ
के । सीसा मैग मोम इतिच
भाषा ॥ काचलवणे ॥ कचते कच्यते
ऽनेनात्र वा । कचवन्धने दीप्तीच ।
घञ् । नकादेरितिकुत्स्न ॥ लिज
न्नात् पचाद्यच्वा ॥ कचते । अच् ।
प्रचाद्यञ् वा ॥

काचकः । पुं । काचशब्दार्थे ॥

काचकूपी । स्त्री । सीसी इति ख्याते
काचपात्रे ॥

काचकोषः । पुं । खालटेनाख्ये अपव
रक्तविशेषे ॥

काचनम् । न । पचनिवन्धने ॥ इतिचि
काण्डशेषः ॥

काचनकम् । न । पचनिवन्धने ॥ लेखो
निबध्यते येन तत्र काचनकाभिधे
तिहारावली ॥

काचनकी । पुं । तालिके । लेखे । लि
पौ इतिजटाधरः ॥

काचनी । स्त्री । लिखितस्य निवन्धने
। तालिके ॥

काचभाजनम् । न । काचपात्रे । शि
क्याये ॥ काचस्यभाजनम् ॥

काचमलम् । न । काचलवणे ॥

काचलवणम् । न । कालालूण इति प्र
सिद्धे लवणविशेषे । नीले । काचे ।
कृष्णलवणे ॥

काचनः

काचसम्भवम् । न । काच लवणे ॥

काचसौवर्जलम् । न । काचलवणे ॥

काचस्थाली । स्त्री । पारुलगाह इति
गौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षे । पाटलाया
म् । फलेऽद्यायाम् ॥ काचपात्रे ॥ का
चस्य चारस्य स्थाली पात्रम् ॥

काचाचः । पुं । कपर्दकाचे । वृक्षके ॥

काजिघः । पुं । काचने । शातकुम्भे ॥

छिमडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे ले
मण्डे ॥ मूषिके ॥

काचित् । अ । काचन । कापिस्त्रीश
ब्दार्थे ॥

काचितः । चि । शिष्यारोपिते पदार्थे
। शिष्यिते ॥ काचेधृतम् । प्रातिप
दिकादात्त्वर्थे इति णिच् । क्तः ॥

काचिमः । पुं । देवकुलोद्भववृक्षे । भ
ञ्जरो इतिचिकाण्डशेषः ॥

काच्छः । चि । कच्छदेशोद्भवे ॥ कच्छे
षु भवः । अण् ॥

काचनः । पुं । कचनार इति प्रसिद्धे
रक्तखेतभेदेन द्विविधे वृक्षविशेषे

। तत्रायस्य पर्यायाः । रक्तपुष्पः । को
विदारः । युग्मपत्रः । कुण्डलः ॥

द्वितीयस्य । काचनालः । कर्बुदारः ।

पाकारि रिति ॥ चम्पके ॥ नागके

शरे ॥ उदुम्बरे ॥ धुस्तूरे ॥ न । स्व

र्थे । हेमि ॥ किष्किल्के । अलके शरे

काष्मिणी

॥ धने ॥ नागकेशरपुष्पे ॥ काष्मिति
 । काचिदीसौ । मन्द्यदेव्युः ॥
 काष्मनकः । पुं । शालेर्जातिविशेषे ॥
 कोविदारवृक्षे ॥ न । हरिताले ॥
 काष्मनकदली । स्त्री । स्वर्णकदल्याम्
 । चांपाकेला इति गौडभाषा ॥
 काष्मनकारिणी । स्त्री । शतमूल्याम् ॥
 काष्मनचीरी । स्त्री । चीरिणीस्तता
 याम् ॥
 काष्मनगिरिः । पुं । सुमेरुपर्वते ॥
 काष्मनपुष्पकम् । न । आहुत्यवृक्षे ।
 तखराख्ये । सुपुष्पे ॥
 काष्मनपुष्पी । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ॥
 काष्मनारः । पुं । कोविदारे । युगप
 चके ॥ काष्मनारो हिमो घ्राणीतुव
 रः स्नेहपित्तनुत् । कृमिकुष्ठगुदभ्रंस
 गण्डमास्त्रावणापहः ॥ कोविदारो
 पित्तव्यात्तत्स्य पुष्पं लघु स्मृतम् ।
 रुचं सङ्गाहिपित्तास्त्रप्रदरक्षयकास
 जित् ॥
 काष्मनालः । पुं । कोविदारे ॥
 काष्मनाक्षयः । पुं । चाम्पेये । नाग
 केशरे ॥ काष्मनस्याक्षया प्राक्षये
 यस्त ॥
 काष्मिणी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ गोरो
 चनायाम् ॥ स्वर्णचीरीवृक्षे ॥ काष्
 मतेऽनया । काचिदीस्यादौ । क

काष्मिक

रखेतिस्फुट् । टिट्टेतिङीष् ॥
 काष्मिणीया । स्त्री । गोरोचनायाम् ॥
 काष्मिः । स्त्री । काष्माम् ॥ काष्मसे ।
 काचिदीप्तिवन्धनयोः ॥ सर्वधातु-
 भ्यश्च ॥
 काष्मिकम् । न । काष्मिके । आरनाले
 ॥ इक्ष्मात् सञ्जायां कम् ॥
 काष्मी । स्त्री । सप्तपुर्यन्तर्गतपुरीविशे
 षे ॥ यथा । शिवकाष्मीविष्णुकाष्मी
 काष्मीयुग्मसम्मतम् । एतास्तुष्टि
 वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन ॥ एताः
 सप्तपुर्यः ॥ काशीशिवविष्णुलंका का
 ष्मी हरिहरात्मिका । वामदक्षिणह
 स्ताभ्यां दधार द्विजपुङ्गवा इति भूत
 युद्धितन्त्रम् ॥ चन्द्रहारगोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे स्त्रीकव्याभरणे ।
 मेखलायाम् । तत् पर्यायाः । सप्त
 की । रसना । सारसनमिति ॥ के-
 चित्तु एकयष्टिर्भवेत् काष्मी मेखला
 त्वष्ट्याष्टिका । रसनाषोडशज्ञेया क
 लापः पञ्चविंशकः ॥ इति भेदं पठन्ति
 । इहस्वभेदात् पर्यायता ॥ गुण्वाया
 म् ॥ कृदिकारादितिवाङ्गीष् ॥
 काष्मीपदम् । न । जघने ॥ इतिहला
 युधकोषः ॥
 काष्मिकम् । न । आरनाले । अवन्ति
 सेमे । धान्यान्ने । काष्मी इतिभा-

काञ्जिकं

घा ॥ काञ्जिकं रोचनं रुच्यं पाचनं व
 ऋदीपनम् । शूलजीर्णविवन्धनं
 क्रोष्ठमुद्विगरम् परम् ॥ नभवेत्का
 ञ्जिकं यत्र तत्र भ्राष्टिः प्रदीयते ॥ सं
 हितं धान्यमण्डादिकाञ्जिकं कथ्यते
 जनैः ॥ काञ्जिकमेदि तीक्ष्णोष्णं रो
 चनं पाचनं लघु । दाहज्वरहरं स्प
 र्शत् पानाद्वातकफापहम् ॥ माघा
 दिवटकैर्यत् क्रियते तद्गुणाधिकम् ।
 लघुवातहरं तत्सुरोचनं पाचनं परम्
 ॥ शूलजीर्णविवन्धनाशनं वस्ति
 शोधनम् ॥ धान्यान्ममच्छतरयाम
 निवारिहारिगुणो रजो लवणजीर-
 कसंस्कृतं यत् । आवासितं सुरभिहि
 त्कृत्वा यत्नात् तेनाशुमुच्छणिकणो
 ऽधिकतां प्रयाति ॥ एलामहौषधवि
 भावितमाणिमन्त्रं संसिद्धमामकरम
 दककाञ्जिकं यत् । मन्त्रं विवर्द्धयति
 जाठरवीतिहोचनिर्वाणदीपमिव ग
 न्धकचूर्णयोगः ॥ काञ्जिकं रुचिदं ह
 र्यस्वच्छममिकरं परम् । वातहृदल
 दंश्रेष्ठं गुर्वाहारस्य पाचकम् ॥ अपिच
 । काञ्जिकं दधितैलन्तुषणीपलितना
 शनम् । दाहकं गात्रशैथिल्यं वल्यं स-
 न्तर्पणं परम् ॥ मर्दनाच्च भक्षणात्
 ॥ अपिच । कुल्माषधान्यमण्डेन-
 चाशृतं काञ्जिकम्भवेत् ॥ यन्मस्वा-

काञ्जिका

दिशुचौभाग्येसगुडसौद्रकाञ्जिकम्
 । धान्यराशौ विराजस्यंशुक्तं चुक्रंतदु
 च्यते ॥ अञ्ज्यत्तयादौ । संज्ञायामि
 तिभावेखुल् । धात्वर्थनिर्देशे वा ।
 केअञ्जिका अस्य ॥

काञ्जिकवटकः । पुं । काञ्जीवरा इति
 लोके ॥ तस्य पाकप्रकारो यथा । म
 न्यनीनूतनाधार्या कटुतैलेन लेपि-
 ता । निर्मलेमांशुना पूर्य तस्यां चू
 र्णविनिः श्लिपेत् ॥ राजिकाजीरक
 वणहिङ्गुगुण्ठीनिशाकृतम् । निः
 श्लिपेद्वटकांस्तत्र भाण्डस्यास्य चमुह
 येत् ॥ ततो दिनत्रयादूर्ध्वमन्त्राः स्यु
 र्वटकाधुवम् ॥ काञ्जिकवटकोरुच्यो
 वातहरः श्लेष्मकारकः शीतः । दाहं
 शूलमजीर्णं हरते नेत्रामयेष्वहितः
 ॥ इति ॥

काञ्जिका । स्त्री । जीवन्तीलतायाम् ॥
 पलाशीलतायाम् ॥ सार्धपदण्डैः
 कृतेत्यञ्जनान्तरे ॥ सार्धपीकन्दली
 सूक्ष्माखण्डितास्निग्धभाजने । स्या
 पितामण्डसहितात्वथवातण्डुलोद
 के ॥ सप्तरात्रात् परञ्चुक्रंततः सम्य
 क् प्रजायते । तस्मादेव समाकृष्य
 तस्येवाप्रलेहयेत् ॥ काञ्जिकेति स
 माख्याताशूद्रधर्मोपजीवकैः । सार्ध
 पस्य गुणायैहिते चास्या अपिकीर्त्ति

कारडः

ताः ॥

काञ्ची । स्त्री । महाद्री ावृत्ते ॥

काठः । पुं । पाषाणे । अश्वनि ॥

काठकम् । न । कठानान्धर्मे आन्वाये
समूहे । चरणेभ्यो धर्मवदिति गोच
चरणादुञ् ॥काठिन्यम् । न । कठिनतायाम् ॥ यथा
। वाच्यतां समयोतीतः स्पष्टमग्रे भ
विष्यति । इतिपाठयतां ग्रन्थे काठि
न्यं कुववर्त्तत इति कलि विडम्बनम् ॥

काठिन्यफलः । पुं । कपित्थवृत्ते ॥

काणः । पुं । काके । वायसे ॥ चि । एक
चक्षुषि । काणा इति भाषा ॥ ये
गविशेषे । यथा । रबौ अयेठा सेमे
ऽभिजित् भौमे पूर्वाभाद्रपदा बुधे
ऽश्विनी भरणी च गुरावार्ही शुके
मघा शनौ चित्रा चेत् काणयोगो भ
वति ॥ कणनिमीलने । अस्मात्
घञ् ॥काणूकः । पुं । करटे । वायसे ॥ कण
ति । कण० । मृकणिभ्यामूको कणा
विष्टू कण् ॥काण्डः । पुं । न । स्तम्भे । तृणादिगुच्छे
॥ तरुस्तम्भे । गुहा इति भाषा ॥ वा
ये । शरे ॥ अवसरे । प्रस्तावे । प्रक
रणे ॥ कुस्ति ते ॥ वृक्षविशेषे । अ
क्लोठे ॥ नाडीदृग्ने । नाले ॥ वर्गे ।

काण्डपु

परिच्छेदे ॥ घृन्ने । समूहे ॥ रहसि
। निर्जनस्थाने ॥ षोडशहस्तप्रमा
ये दण्डे ॥ साधायाम् ॥ पापीयसि
॥ कनति । कनीदीप्तौ । अमन्ता
ट्टः । कादिभ्यः कित् । अनुनासि-
कस्येति दीर्घः ॥ कणति कणयते वा
। कणशब्दे । डः । बाहुलकादीर्घः
॥ न । सन्धिविच्छिन्नैकखण्डास्थिनि ॥

काण्डकटुकः । पुं । कारवेले ॥

काण्डकाण्डकः । पुं । काशतृप्ते ॥

काण्डकीलकः । पुं । लोघे ॥

काण्डगुण्डः । पुं । दीर्घकाण्डे । कशे
रुतृप्ते ॥ गुण्डनामृतृप्ते ॥काण्डगोचरः । पुं । नाराचे । लौचम
येवाणो ॥काण्डतिक्तः । पुं । भूनिम्बे । चिरायता
इति भाषा ॥

काण्डनीलः । पुं । लोघे ॥

काण्डपटः । पुं । तिरस्कृतिगयाम् ॥ दृ
ष्याधोलम्बिनि वायुसञ्चारार्थे पट
विशेषे । चिक् सिकी इति च भाषा
॥ कनात इति च ॥

काण्डपुङ्खा । स्त्री । शरपुङ्खायाम् ॥

काण्डपुष्पम् । न । दौना इति भाषा
प्रसिद्धे क्षुद्रसुगन्धिपुष्पविशेषे ॥काण्डपृष्ठः । पुं । वैश्यापतौ ॥ सुता-
न्तरे ॥ स्वकुलं पृष्ठतः कृत्वा यो वैप

काण्डीरः

रक्तुलं प्रजेत् । तेन दुश्चरितेनासौ ।
काण्डपृष्ठ इति स्मृतः ॥ न । कर्णधनु
षि ॥ काण्डानि शस्त्राणि पृष्ठे यस्य ॥
॥ वि । शस्त्राजीवे ॥

काण्डवह्ना । स्त्री । कटुक्याम् ॥

काण्डर्षिः । पुं । वेदकाण्डविशेषाध्या
पके जैमिन्यादौ मुनिविशेषे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

काण्डवान् । वि । काण्डीरे । वाणधार
के । तीरम्बाज इतीतरभाषा ॥ का
ण्डोवाणो ऽस्मात्ति । मतुप् ॥

काण्डवारिणी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ य
था । महागजघटाटोपसंयुगे नर
वाजिनाम् । स्मरणाद् वारते वाणा
न् तेन सा काण्डवारिणीति देवी-
पुराणे देवीनिरुक्ति नामा ४५ ऽध्या
यः ॥

काण्डसन्धिः । पुं । ग्रन्थौ ॥

काण्डस्पृष्टः । पुं । काण्डपृष्ठे । शस्त्राजी
वे ॥ स्पृष्टं गृहीतं काण्डं शस्त्रं येन ।
वाहिताग्न्यादिष्विति परनिपातः ॥

काण्डहीनम् । न । भद्रमुस्तके ॥

काण्डका । स्त्री । लङ्कायाम् । कर्णाल
विपुटायाम् ॥ वालुकीनामकर्क
श्याम् ॥

काण्डीरः । वि । काण्डवृत्ति ॥ काण्डो
वाणो ऽस्मात्ति । काण्डाण्डादीरस्त्री

कातर्य

रचौ ॥ पुं । अपामार्गे ॥ काण्डवेल
इति गौडभाषा प्रसिद्धे लताप्रभेदे
। कारवल्याम् ॥

काण्डीरा । स्त्री । } मञ्जिठायाम् ॥
काण्डीरी । स्त्री । }

काण्डेशुः । पुं । कोकिलाक्षे । तालम
खाणा इति भाषा ॥ काण्डेश्वरे ॥ का
ण्डेश्वरिण ॥

काण्डोलः । पुं । पिटे । कण्डोले ॥
स्वार्थिकः प्रज्ञाशाला ॥

काण्डः । पुं । यजुर्वेदीयशाखाविशेषे ॥
कण्डस्य गोत्रापत्यम् । काण्ड्यः ।
ग० यञ् ॥ काण्डस्य छात्रः । कण्डा
दिभ्यो गोत्रापत्यम् । कण्डोदेवता ऽ
स्यवा ॥

कातरः । वि । अधीरे । व्यसनाकुले ।
रोगादिना ऽऽकुलमनसि ॥ भीते
॥ विषये ॥ ईषत्सरति । पचाद्य
च् । ईषदर्थे चेति कोःकादेशः ॥ पुं
। कातखामाच इति गौडभाषाप्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

कातराक्षी । स्त्री । चकितनेत्रायाम् ।
मृगलोचनायाम् ॥

कातर्यम् । न । अधीरतायाम् । केवला
यांनीतौ ॥ यथा । कातर्यं केवला
नीतिः शैर्यं आपदचेष्टितम् । अ
तः सिद्धिसमेताभ्यामुभाभ्यामन्विष्ये

कादम्ब

ष सः ॥ भानेय्यम् ॥

कातलः । पुं । मत्स्यविशे । कातला इ
तिभाषा ॥ कातलोमधुरसोष्णो
गुहपाकीविदोषकृत् ॥

कातृणम् । न । रोहिषतृणे ॥

कात्त्यः । पुं । कात्त्यायनमुनौ ॥ कत
स्यापत्यम् । गर्गादिच्चात् यञ् ॥

कात्त्यायनः । पुं । धर्मशास्त्रकर्तृमुनि
विशेषे ॥ व्याकरणवार्तिककारे । व
ररुचौ ॥ कात्त्यस्यापत्यम् । ण्फः ॥

कात्त्यायनी । स्त्री । उमायाम् । दुर्गा
याम् ॥ काषायवस्त्रार्द्धदृढविधवाया
म् ॥ कात्त्यायन्यर्द्धदृढायाकाषायव
सनाऽध्वेय्युक्तेः ॥ कतस्यपत्यम् ।
ग० यञ् । सर्वत्रलोहितादिकतन्त्रेभ्य
इतिष्फः । षित्त्वान्ङीप् ॥

कात्त्यश्चित्कः । चि । कर्षश्चिदर्थे ॥ वि
नयादिच्चात्स्वार्थेठक् ॥

काथिकः । पुं । कथायांसाधौ ॥ कथा
दिभ्यष्ठक् ॥

कादम्बः । पुं । वालिर्हंस इतिगौड
प्रसिद्धे कलहंसपक्षिणि । नीलहं
सोयमिति रघुस्थाय्यानेमत्तिनाथः ॥

वाणे । इषौ ॥ कदति । कदिः सौचः
। कदेर्गित् पक्षिणीत्यम्बच् ॥ कद
म्बेसमूहेभ्यः । अण् ॥

कादम्बकः । पुं । वाणे । सायके ॥

कादम्बि

कादम्बरः । पुं । दध्यग्रे । दधिसरे ॥

न । कदम्बपुष्पोद्भवेमये ॥ कादम्बं
कदम्बजातरसंराति । रा० । आत
इतिकः ॥ मल्लिनाथस्तु दधङ्गिरभि
तस्तटावितिमाघ श्लोकव्याख्यावसरे
कादम्बरश्चुः । कादम्बः कलहंमे
खोरितिबिम्बः । कादम्बं राति र
लयोरभेदात्ताति प्रकृतिच्चेनादत्ते
इतिकादम्बरमैखवम् । पानसत्राण्य
माधूकं स्वार्ज्वरन्तालमैखवम् इति
स्मरणात् । आत इतिकः इत्याह ॥

कादम्बरी । स्त्री । कोकिलायाम् ॥ भा
रत्याम् । सरस्वत्याम् ॥ शारिका
पक्षिणि ॥ मदिरायाम् । हलिप्रिया
याम् ॥ कुक्षितमम्बरम् । कुगती
तिसमासः । कोःकत्तत्पुरुषेचि ।
कदम्बरं नीलाम्बरमस्मात्ति । अर्०
अच् । तस्येयम् । तस्येदमित्यण् ।
ङीप् ॥ यद्वा । कदम्बजातोरसःकाद
म्बः । तत्रजातइत्यण् । कादम्बरा
ति । रादाने । आतेनपेतिकः ।
गौरादिच्चात् ङीप् ॥

कादम्बर्थः । पुं । कदम्बद्रुमे ॥

कादम्बा । स्त्री । मुण्डोतिस्थातायाङ्क
दम्बपुष्पयाम् ॥

कादम्बिनी । स्त्री । मेघमालायाम् ॥

कादम्बाः कलहंसाः बलाकावन्मेघ

कानीनः

मनुधावन्ते ते सन्त्यस्याः । इतिः ॥
कदम्बस्रविकाशः कादम्बः । सेः स्र
स्याः । कार्यत्वेनेति वा ॥

कादाचित्कम् । वि । कदाचिद्भवे ॥
काद्वेयः । पुं । नागे । नराकारे फला
वाङ्मूलवति सर्पेभ्योऽन्धस्मिन् देव
यो नो ॥ कदाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽ
क् । डेलोपोऽकदाः ॥ शुभादित्वा
हाडक् ॥

कानकम् । न । जयपालबीजे ॥

काननम् । न । वने ॥ गृहे ॥ ब्रह्मलो
मुखे ॥ कानयति । कनीदीत्यादौ ।
युच्युडा ॥ कञ्जलम् अननं जीव
नमस्येति वा ॥

काननारिः । पुं । शमीवृक्षे ॥ इतिशब्द
चं० ॥

कानीनः । पुं । पाराशर्ये । वेदव्यासे ॥
कर्णे । कुन्तीज्येष्ठपुत्रे ॥ वि । कन्य
काजाते ॥ कन्यायश्नुढातदावोढुरे
वपुषः । यथाहमनुः । पितृवेषमनि
कन्यातु यं पुत्रं जनयेद्ब्रह्मः । तंकानी
नं वदेन्नाम्नावोढुः कन्यासमुद्भवमि
ति ॥ कन्यायश्नुढापितृगृहएवति
ष्ठति तदा ततपुत्रो मातामहस्यैव
। यथाह याज्ञवल्क्यः । कानीनः
कन्यकाजातो मातामहसुतोमत-
इति ॥ कन्याया अपत्यम् । कन्या

कान्तः

याः कनीनचेत्यर्थः ॥

कानीयसः । चि । कनीयसि ॥ स्वार्थे
ऽञ् ॥

कान्तः । पुं । पत्न्यौ ॥ लोहे ॥ चन्द्रसू
र्यायः पर्यायान्तः कान्तः शिलायाम्
। यथा । चन्द्रकान्तः सूर्यकान्तः अ
यस्कान्त इति ॥ वसन्तर्तौ ॥ हिज्ज
लवृक्षे ॥ कदाचिदाद्याललितापुं
रूपाकृष्णविग्रहा । वंशीनादधिने
देन करोति विवशं जगदित्यादि
पुराणवाक्यात् द्विपुरसुन्दर्यवतार
त्वेनातिसुन्दरे श्रीकृष्णचन्द्रे । वा
सुदेवे ॥ अभिरूपतमदेहधारित्वा
त द्विपराङ्मान्ते कस्यब्रह्मलोऽन्तोय
स्यादिति वा । द्विपराङ्मावसानेकं ब्र
ह्माणमनयतिनाशयति वा ॥ न ।
कुङ्कुमे ॥ लौहविशेषे ॥ तस्यल०
यथा । स्वादुर्यत्र भवेन्नित्यकल्को रा
त्रिन्दिबोधितः । कान्तंतदुत्तमं य
च्चरूप्येणावर्तितं मिलेत् ॥ तस्यप
रीक्षा यथा । पाषेयस्मिन् नसरति
जलेतैलविन्दुर्निषिक्तोविटुं गम्भवि
सृजतिनिजं रूषितं निम्बकल्कैः ।
पाकेदुग्धं भजतिशिखराकारतानै
तिभूमौ कान्तलोहंतदिदमुदितं ल
ख्योक्तं नचान्यदिति सुखबोधः ॥
वि । मनोरमे । शोभने ॥ अभीष्टे

कान्तलो

॥ गृहविशेषे ॥ काम्यतेस्य । कम
कान्तौ । क्तः । यस्यविशेषेतिनेट् ।
अनुनासिकस्येतिदीर्घः ॥ कनति
स्य वा । कनीदीप्तिकान्तगतिषु ।
गत्यर्थेति क्तः ॥

कान्तपत्नी । पुं । मयूरे ॥

कान्तपुष्पः । पुं । कोविदारदृष्टे ॥

कान्तलकः । पुं । मन्दीदृष्टे । ओद
इति गौडभाषा प्रसिद्धे । तुल्ये ॥
काम्यते । कम० । मतिबुद्धि पूजार्थे
भ्यश्चेतिक्तः । लकति । लकआस्या
दने । अच् । कान्तश्चासौलकश्च ॥

कान्तलोहः । पुं । न । अयस्कान्ते । का
न्तीसार इति प्रसिद्धे लोहे ॥ अस्य
परीक्षा । यत्पाषे मप्रसरतिजले
तैलविन्दुः प्रतप्ते हिङ्गुर्गन्धत्यजतिच
निजंतिक्ततां निम्बकक्तः । तप्तदुग्धं
भवति शिखराकारकं नैतिभूमिं कृ
ष्णाङ्गः स्यात् सजलचयकः कान्तलो
हंतदुक्तमिति ॥ अस्यगुणाः । मुष्मो
दराशः शूलाममामवात भगन्दरम् ।
। कामलाभोयकुष्ठानि क्षयं कान्तम
योहरेत् ॥ प्रीहानमन्त्रपित्तचयकृ
ष्टापिशिरोरुजम् । सर्वान् रोगान्
विजयते कान्तलोहंनसंशयः ॥ वल

वीर्यवपुःपुष्टिकुरुते ऽमिविवर्द्धये
दिति ॥

कान्तिः

कान्ता । स्त्री । नार्थ्याम् ॥ स्त्रीविशेषे
। सर्वाङ्गसुन्दर्याम् ॥ भोगेवीर्यधनं
पूर्वमनः कुटिलभाषणैः । कान्ता
हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपरः
॥ प्रियङ्गुवृक्षे । फलिन्याम् ॥ नागर
मुस्तायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ वृद्धदे
लायाम् ॥ काम्यतेस्य । कम० । गि
ङ् । भावेक्तः । टाप् ॥

कान्ताङ्घ्रिदोहदः । पुं । कान्ताचरणदो
हदे । अशोकदृष्टे ॥

कान्तायसम् । न । अयस्कान्ते ॥

कान्तारः । पुं । कोविदारदृष्टे ॥ इक्षु
विशेषे । कनारा इतिभाषां ॥ का
न्तारेक्षुर्गुह्यप्यः स्नेहलोवृंहणः स
रः ॥ न । उपसर्गादौ ॥ कानने ॥
अज्जविशेषे ॥ पुं । न । महारग्ये ॥ दु
र्गमवर्त्मनि ॥ विले ॥ कान्ताअरायस्य
॥ यद्वा । कस्य जलस्य सुखस्य वा ।
अक्तः । कान्तं मनोक्षम कच्छति
इत्यर्त्ति वा । कर्मगयण ॥

कान्तारकः । पुं । काजलि आकु इति
गौड भाषा प्रसिद्धे इक्षु विशेषे ॥
कान्तारसमृच्छति । अगतौ । कर्म
गयण ॥ स्वार्थे कन् खुल्या ॥

कान्तारी । स्त्री । कान्तारके ॥

कान्तिः स्त्री । शोभायाम् । दीप्तौ ॥ अभि
लाषे । इच्छायाम् ॥ स्त्रीणांशृङ्गार

कान्दर्पि

जेगुगविशेषे । सौन्दर्ये ॥ काम्यते
अनया वा । कमनं वा । कम० । क्लिन्
। अनुनासिकेति दीर्घइति केनचि
दुक्तंतत्र । काम्यतीति तेनविग्रही
तत्त्वात् । तत्राङ्गत्वास्मिङ्निमित्त
वृद्धेः सम्भवात् । आयादयइति णिङ्
भावेवावोधम् ॥

कान्तिदम् । न । पित्ते ॥ त्रि । कान्त्यु
त्पादके । शोभादायके ॥

कान्तिदा । स्त्री । वाकुच्याम् । सोमरा
ज्याम् ॥

कान्तिदायकम् । न । कालीयकवृक्षे ॥
त्रि । कान्तिप्रदे ॥

कान्तिकः । त्रि । कन्यायाम्भवे ॥ शैपि
कः कन्यायाष्ठकः ॥

कान्दर्पिकम् । न । वाजीकरणे ॥ यथा
। रक्ते ऽधिके स्त्रीपुरुषस्तु शुके न
पुंसकंशोषितशुक्रसाम्ये । यस्मादतः
शुक्रविवृद्धिदानि निषेवितस्थानिर-
सायनानि ॥ हर्म्यपृष्ठमुडुनाथर-
श्ययः सोत्पलंमधुमदालसाप्रिया ।
वज्रकीर्णरकथारहः स्वजोवर्गणप
मदनस्य वागुरा ॥ माक्षीकधातु-
मधुपारदलोहचूर्णपथ्याशिलाजतु-
विडङ्गहतानियो ऽद्यात् । सै कानि
विंशतिरहानि जरान्वितोपि साशी
तिकोपिमयस्थवलांयुवेव ॥ क्षीरं

कान्दर्पि

श्रितंयः कपिकच्छुमूलैः पिवेत्क्षयं
स्त्रीषुनसोभ्यु पैति । माषान् पयः
सर्पिषिवाविपकान् षड्ग्रामावांश्च
पयोनुपानात् ॥ विदारिकायाः स्व
रसेन चूर्णं मुहुर्मुहुर्भावितशोषित
ञ्च । घृतेन दुग्धेन सशर्करेण पिवेत्
सयस्य प्रमदाः प्रभूताः ॥ धात्रीफलानां
स्वरसेन चूर्णं सुभाविता क्षौद्र
सिताज्ययुक्तम् । लीङ्गानुपीत्वाच-
पयो ऽग्निशक्त्या कामाग्निकामः पु-
रुषो निषेवेत् ॥ क्षीरेण वस्ताण्डयु
जाश्रितेन सम्प्राप्यकामी बहुश-
स्तिलानयः । सुशोषितानसिपिबेत्
पयश्चतस्राग्रतः किंचटकः करोति
॥ माषसूपसहितेन सर्पिषा षष्टिकैः
दनमदन्ति येनराः । क्षीरमप्यनुपि
वन्तितासुते शर्वरीपुमदनेन शेरते
॥ तिलाश्वगन्धाकपिकच्छुमूलैर्विदा-
रिकाषष्टिकपिष्टयोगाः । आजैनपि
ष्टाः पयसा घृतेन पक्वा भवेच्छुक्लि
कातिहृष्या ॥ क्षीरेण वा गोक्षुरको
पयोगं विदारिकाकन्दकभक्ष्यं वा
। कुर्वन्मसीदेद्यदिजीर्यतेस्य मद-
ग्निनाचेदिदमवचूर्णम् ॥ साजमो
दलवणाहरीतकीशृङ्गवे रसहिता-
च पिप्पली । मद्यतक्रतरलोणवा
रिभिश्चूर्णपानमुदराग्निदीपनम् ॥

कापटि

अप्यक्षतित्तवणानि कटूनि वाप्ति
यः चारशाकवहुला निचभोजना-
नि । हकमुकशीर्यरहितः स करोत्य
नेकयाजान् जरन्निव युवाप्यवलाम
वाप्येति ॥

कान्दवम् । न । मिठार् पकवान इ
ति प्रसिद्धेभक्ष्ये ॥ कन्दौ संस्कृत
म् । संस्कृतम्भक्ष्याइत्यर्थः ॥

कान्दविकः । वि । आपूपिके । पूपविक
यकर्त्तरि । भक्ष्यकारे ॥ कान्दवं पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमिति ठक् ।

कान्दिभूतः । वि । कान्दिशीके ॥

कान्दिशीकः । वि । भयहृते । भीत्या
पलायिते । कान्दिश्यामीत्याह ।

तदाहेतिमाशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् । पृ० ॥

कान्यकुजम् । न । पुरविशेषे । गाधि
पुरे । कुशस्थले । महोदये । कनौ
ज इति भाषा ॥

कान्यजा । स्त्री । नखीनामगन्धद्रव्ये ॥

कापटिकः । वि । शठे ॥ पुं । छात्रे ॥

परमर्मज्ञे । पञ्चवर्गेषु प्रथमे ॥ त

त्र परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कपटव्य

वहारित्वात् कापटिकः । तं वृत्त्यर्थि

न मर्षमानाभ्या मुपगृह्यारहसि रा

जाग्रूयात् यद्यदुर्हसंपश्यसि तत् त

दानीमेव मयि वक्तव्यमिति ॥ कपटे

कापिलः

न चरति । ठक् ॥

कापयम् । न । कपटभावे ॥

कापयम् । न । उग्रोरे ॥ पुं । कप्ये

। निन्द्यवर्त्मनि ॥ कुक्षितः पक्षः ।

कुगतीतिसमासः । ईषद्वर्णेति

कोः कादेशः । कुमार्गोपीषन्मार्गो

भवति । इत्यमदन्तपञ्चशब्देन समा

सेन पुंस्त्वंनिर्वाह्य पविन् शब्देन स-

मासे कापय्यचयोरितिकादेशे पक्षः

सङ्ख्याव्ययादेरितिक्रीषत्त्वं भवति ॥

कापालः । पुं । कालियाकडा इति गौ-

डभाषा प्रसिद्धकर्कटायाम् ॥ न ।

अष्टादशकुष्ठान्तर्गतवातिककुष्ठे । प

श्यकपालम् ॥

कापालिकः । पुं । कपालि इति गौड

भाषाप्रसिद्धेवर्णसङ्करजातौ । अन्य

जविशेषोयम् ॥ सिद्धान्ताचारिविशे

षे ॥ यथा । अथतीर्थकराग्रणीः प्रत-

स्थे कापालिकजालकं विजेतुमिति श

ङ्करविजयः ॥ अस्य स्वरूपं यथा । न

रास्थिमालाकृतभूरिभूषणः श्म-

शानवासी नृकपाखभोजनः । प

श्यामि योगांजनमुदुर्दर्शने जग

न्मिषोभिक्रममित्रमीश्वरादिति ॥

अश्वधर्मोयथा । मत्तिकाक्तवसाभि

धारितमहामांसाहुती कुक्षतां व

न्धौ ब्रह्मकपाल कल्पितसुरापाने

कापोत

न नः पाणिना । सद्यः कृत्तकठोरक
 गृह विगलत्कीलालधारेक्षणे रर्च्या
 नः पुरुषो पद्मारवलिभिर्देवो महा
 भैरवः इति प्रबोधचन्द्रोदयः ॥ कपा
 लिकेव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
 कापाली । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥
 कापित्यम् । न । दाधित्ये ॥ कपित्यस्या
 वयवोविकारोवा । अनुदात्तादेश्चे
 त्यञ् ॥
 कापिलः । पुं । साङ्ख्यशास्त्रे ॥ पि
 ङ्गलवर्णे ॥ चि । पिङ्गलवर्णवति ॥
 । न । उपपुंराणविशेषे ॥
 कापिशम् । न । मद्ये ॥
 कापिशायनम् । न । मद्ये । मधुनि ॥
 देवतायाम् ॥ कापिश्याजातादि ।
 कापिश्याःष्फक् ॥
 कापिशायनी । स्त्री । श्चायाम् ॥ पि
 त्त्वान् डीष् ॥
 कापिशेयः । पुं । पिशाचे ॥
 कापुरुषः । पुं । कुपुरुषे ॥ कुत्सितः पु
 रुषः । विभाषापुरुषइतिकादेशः ॥
 ईषत् पुरुषोवा ॥
 कापेयः । पुं । शौनकर्षी । कपिगोषो
 त्पक्षे ॥ इतस्थानिज इतिठक् ॥ चि ।
 कपिसम्बन्धिनि ॥ न । कपित्वे ॥ क
 पेः कर्मभावोवा । कपित्तात्थोर्ठक् ॥
 कापोतम् । न । कपोतसमूहे ॥ कपो

कामम्

तानांसमूहः । अनुदात्तादेश्च ॥
 सौवीराञ्जने ॥ कपोतस्येदम् । क
 पोतवर्णत्वात् । तस्येदमिच्यण् ॥ पुं
 । रुचके ॥ कपोताभवर्णे ॥ सर्जिका
 चारे ॥ कपोतवर्णाऽस्यास्ति । ज्यो
 अण् ॥ त्रि । कपोताभवर्णवति ॥ क
 पोतस्यावयवोविकारोवा । प्राणिर
 जतादिभ्योञ् ॥
 कापोताञ्जनम् । न । सौवीराञ्जने ।
 स्रोतोञ्जने ॥ कापोतश्च तदञ्जन
 च ॥
 काप्यकरः । पुं । काप्यकारे ॥
 काप्यकारः । पुं । स्वयंकृतं पापंचित्ते
 आधाय यः कथयति तस्मिन् । स्वपा
 पवक्तरि ॥
 काफलः । पुं । कट्फले ॥
 काम । अ । अभ्यनुत्तायाम् ॥
 कामम् । न । रेतसि ॥ इष्टानतिक्रमे
 । निकामे ॥ काम्ये ॥ वाढे ॥ अनुम
 तौ ॥ पुं । इच्छायाम् ॥ अनुरागे ॥
 फलतृष्णायाम् ॥ तत्तद्दृष्टेष्टविष
 याभिलाषे ॥ पुंसेयाविषयापेक्षास
 कामइतिभग्यते । पुमानादौकाम
 मय एवभूत्वायकर्मकृत । यतोयंकर्म
 णोहेतुः कामोतोस्यप्रधानता ॥ अका
 मस्यक्रियाकाचिद्दृश्यते नेहकर्हि
 चित् । यद्यद्विकुरुतेकिञ्चित्तत्तत्का

कामम्

मस्यचेष्टितम् ॥ बाह्यादिभेदात् काम-
मस्त्रिविधः । बाह्योग्र-क्षेपादिः १
आन्तरोमनोराज्यरूपः २ वासना-
मात्ररूपस्तृतीयः ३ ॥ इन्द्रियाधिष्ठा-
ने ॥ अज्ञैः काम्यमानत्वाच्चब्दादि-
विषयेषु ॥ विषयभोगे ॥ स्त्रीपुंस-
यौः परस्परव्यतिकराभिलाषेत्त्व-
त्यन्तनिरुद्धः कामशब्दः ॥ स्त्रीसङ्गे-
॥ अस्मात् सङ्कल्पादिदंमेस्यादित्ये-
वंरूपे ॥ अप्राप्तेपि विषयः प्राप्तिका-
रणाभावेपि प्राप्यतामित्याकारेचि-
त्तवृत्तिविशेषे ॥ रतिमात्रहेतुः का-
मः ॥ शास्त्रानुमतजायापुत्रवित्तादि-
विषयोऽभिलाषः ॥ मोहनस्तम्भना-
कर्षणवशीकरणमारुणाच्चाटनादिः
॥ दिव्यमानुषभेदात् द्विविधः कामः
॥ कर्मफले ॥ कामयितव्ये ॥ रिरंसा-
याम् ॥ रतौ ॥ त्रयोदशाङ्गे ॥ कामस्तु
ब्रह्मणो हृदयाज्जातः । यथा । हृदि
कामोभुदोः क्रोधोत्तेजोभस्माधरदच्छ-
दादिति श्री भागवतम् ॥ महाराज-
चृते ॥ कामदेवे । स्मरे ॥ अस्य स्थाना-
नि यथा । पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि द्विती-
यायाश्चगुल्फके । ऊरुदेशे तृतीया-
यां चतुर्थ्यां भगदेशतः । नाभिस्थ-
नेचपञ्चम्यां षष्ठ्यान्तुकुचमण्डले । स-
प्तम्यां हृदयेचैव चाष्टम्यां कक्षदेशतः ।

कामुक

॥ नवम्यां कण्ठदेशे च दशम्यां च ॥ छदेशे
तः । एकादश्यां गण्डदेशे द्वादश्यां न
यने तथा ॥ अथ गणेशायो दश्यां चतुर्द
श्यां ललाटके । पैर्गामास्यां शिखाया
श्च ज्ञातव्यश्च इति क्रमात् ॥ दक्षे पुं-
सां स्त्रिया वामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः ॥
यत्र स्थाने वसेत् कामस्तत्रैव नखचु
म्बनम् । मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं ज्ञातव्यं
रतिकोविदैः ॥ काम्यतेऽनेन । क
मु० । पुंसि संज्ञायामिति घः । यद्वा
। कामयते । पचाद्यच् ॥ कमनम् ।
कमेर्घञ्वा ॥
कामकला । स्त्री । रतौ । कामदेवप
त्न्याम् ॥ मुखं विन्दुङ्कुत्सेति ध्या
नोक्तशक्तिप्रभेदे ॥ चन्द्रत्ययाः षोड
शकलास्त एव कामस्य कलाः ॥
कामकर्मी वि । अजे । कामान् विधया
न् कामयितुं शीले ॥
कामकारः । पुं । कामतः प्रवृत्तौ । स्वे
च्छायाम् ॥ कामं करोति । कृञ् ।
कर्मण्यण् ॥
कामकारतः । अ । स्वेच्छामादेशो न्य
र्थे ॥
कामकूटः । पुं । वेश्याप्रिये ॥ वेश्याया
विभ्रमे ॥
कामकृत् । चि । कामकारके ॥ कामा
न् करोति । डुकृञ् । कृप् ॥

कामदा

कामकेलिः । पुं । सुरते ॥ चि । पिङ्गे ॥

कामक्रोधपरायणः । चि । कामक्रोधा
भ्यां सदापरिगृहीते ॥ कामक्रोधा
परमयन माश्रयेयस्य ॥

कामखण्डला । स्त्री । स्वर्णकेतक्याम् ॥

कामगामी । चि । कामङ्गामिनि ॥

कामगिरिः । पुं । भारतवर्षस्य पर्वतवि
शेषे ॥ सतुकामरूपदेशे वर्त्तते ॥

कामगुणः । पुं । रागे ॥ विषये ॥ आ
भोगे ॥

कामङ्गामी । चि । कामचरे । अनुका
मीने ॥ कामंयथेच्छं गमनशीलः ।

काममिच्छययम् । सुपीतिणिनिः ॥

कामचारः । पुं । कामाचारे ॥ स्वत
न्वतायाम् ॥

कामचारी । चि । कामुके ॥ स्वच्छन्दे
। स्वेच्छाचारिणि ॥ कलविङ्गे ॥ पुं ।
गरुडे ॥

कामचारिपुरम् । न । देवपुरविशेषे ॥

कामजानः । पुं । कोकिले । पिके ॥

कामतांलः । पुं । कोकिले । वनप्रिये ॥

कामतिथिः । स्त्री । त्रयोदश्याम् ॥

कामदः । चि । कामिके । अभीष्टदे ॥

न । दक्षिणस्यां दिशि विख्याते वन
विशेषे ॥ कामानन्ददाति । उदाञ् ।

आत इति कः ॥

कामदा । स्त्री । कामधेनौ । टाप् ॥

कामप

कामदुघा । स्त्री । कामधेनौ ॥ काम

न् दुग्धे दोग्धिवा । दुहः कप् घश्चे
ति दुहेः कप् प्रत्ययो घश्चान्तादेशः ॥

कामधरः । पुं । कामरूपस्य मत्स्यध्वज
पर्वतस्ये सरोवरे ॥

कामधुक् । स्त्री । समुद्रमथनोद्भवायां
वसिष्ठमुनेः कामधेनौ ॥ धेनूनां म
ध्ये सा भगवतो विभूतिः । कामान्
दोग्धि । दुह० क्लिप् ॥ चि । का
म्यप्रदे ॥ यथा । एकः शब्दः सुज्ञातः
सुप्रयुक्तः स्वर्गलोके कामधुग् भवती
ति श्रुतिः ॥

कामदूतिः । पुं । कामदूतिकायाम् ॥

कामदूतिका । स्त्री । नागदन्त्याम् ॥
पाटलायाम् ॥

कामदूती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ काम
दूतिकार्थे ॥

कामधेनुः । स्त्री । कामदुहि । स्वर्ग
वि ॥ वशिष्ठधेनौ ॥

कामध्वंसी । पुं । शिवे ॥ कामं ध्वंसय
ति । ध्वंसु० सुपीतिणिनिः ॥

कामनः । चि । कामुके ॥ अनुदात्तादे
श्चेति णिङन्तात्कमेर्युच् ॥

कामना । स्त्री । इच्छायाम् ॥ टाप् ॥

कामन्धमी । पुं । कांस्यकारे ॥

कामपत्नी । स्त्री । रतौ ॥ कामस्य
पत्नी ॥

कामरू

कामपरीतः । त्रि । कामातुरतया वि
परीतबुद्धौ ॥

कामपालः । पुं । वलदेवे ॥ कामान्
पालयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ॥

कामप्रदः । पुं । भगवति । वासुदेवे ॥

कामानां पुरुषार्थानांप्रदः ॥ रतिव

न्धविशेषे । यथा । द्वा पादौ स्तब्धसं

ख्यौ चिन्तालिङ्गभगे तथा । काम

येत् कामुकः प्रीत्याबन्धः कामप्रदो

हिंसः इति ॥

कामप्रवेदनम् । न । स्वाभिप्रायाविष्क
रणे ॥

कामफलः । पुं । महाराजामृतचे ॥

कामभाक् । त्रि । कामार्हे ॥

कामम् । अ । अनुमतौ ॥ प्रकामे ॥

पर्याप्ते ॥ अस्त्रयायाम् ॥ अनुगमने

॥ अकामानुमतौ । स्वच्छन्दार्थे ।

आदावनिच्छायां पश्चादङ्गीकारे ॥

काम्यते । कर्मणिङ्ङन्तादम् ॥

काममहः । पुं । चैव्याम्पूर्णमायाम् ॥

कामयमानः । त्रि । उग्रति । बाष्कति ॥

कामयानः । त्रि । अर्चिनि ॥ कामुके ॥

कामयाना । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥

कामयिता । त्रि । कामुके ॥ कामयते

। कमु० । शिजन्तात् टन् ॥

कामरूपः । पुं । कांवरू इतिप्रसिद्धे दे
वे । प्राग्ज्योतिषे ॥ कालेश्वरं च

कामलः

तगिरिं चैपुरं नीलपर्वतम् । काम

रूपाभिधो देशो गणेशगिरिर्मुहूर्ति

॥ तत्र कामगिरौ योनिपीठे । का

माख्या देख्यस्ति । यथा । योनिपी

ठं कामगिरौ कामाख्या तत्र देवते

त्युपक्रम्य सर्वत्र विरक्ता चाहं काम

रूपे गृहे गृहे इतितन्त्रचूडाम

खौ पीठमाला ॥ त्रि । मनोहररूपे

॥ स्वच्छारूपे ॥

कामरूपिणी । स्त्री । अश्वगन्धारचे ॥

कामरूपी । पुं । विद्याधरे ॥ जाह्नकज

न्तौ ॥ त्रि । मनोहररूपिणि ॥ स्व

च्छारूपिणि ॥ सर्व माशु विचेतव्यं

हरिभिः कामरूपिभिरितिरामाद्यस्य

म् ॥ कामंतोरूपाययस्य । इतिः ॥

कामरेखा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

कामलः । पुं । वसन्तकाले ॥ मरुभूमौ

॥ त्रि । कामुके ॥ पुं । स्त्री । रोग

विशेषे ॥ तस्यनिदानसम्प्राप्तिस्तत्र

णानियथा । पाण्डुरोगी च योऽप्य

र्थं पित्तलानि निषेवते । तस्य पित्त

मसृङ्गासंदग्ध्वारोगाय कल्पते ॥

। हारिद्रनेत्रः स भृशंहारिद्रत्व-

ङ्गनखाननः । रक्तपीतशङ्खान्मूत्राभे

कवर्णो हतेन्द्रियः ॥ दाहाविपाकदौ

र्वल्यसद्वनारुचिकर्षितः । कामला

वह्नुपित्तैषाकोष्ठशाखाग्रयामता ॥

कामरु

अस्यौषधयथा । फलत्रिकामस्तावा
सातित्ताभूनिम्बनिम्बजः । कायः
क्षौद्रयुतोऽन्यात् पाण्डुरोगंसकाम
लमिति । कालान्तरात् खरीभूता
कृच्छ्रास्यात् कुम्भकामला ॥ तस्या
रिष्टलक्षणम् । कुर्यारोचकहृत्लास
ज्वरक्लमनिपीडितः । नश्यति श्वास
कासार्षो विड्भेदी कुम्भकामली ॥
कृष्ण पीतशृङ्गमूत्रो भृशंशूनश्चमा
नवः । सरक्ताक्षिमुखच्छर्दिषिरामूत्रो
यश्चताम्यति ॥ दाहारचित्ठडाना
हतन्द्रामोहसमन्वितः । नष्टाक्षिसं
क्षः क्षिप्रं हि कामलावान् विपद्यते
इति ॥ मरीचतिलपुष्पाभ्यामञ्जन
कामलापहमिति गार्हडे १८७ अ
ध्यायः ॥

कामलता । स्त्री । शिमे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

कामला । स्त्री । कामले रोगे ॥

कामलायनः । पुं । उपकोसलाख्यमु
नौ ॥ कमलस्यापत्यम् । नडादिच्चा
त् फक् ॥

कामलिका । स्त्री । कङ्गुधान्ये ॥

कामवती । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥

कामवल्लभः । पुं । आग्ने ॥

कामवल्लभा । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥

कामरुचः । पुं । वन्दाके ॥

कामाख्या

कामरुद्रिः । पुं । कामज इति कर्णाट
देशप्रसिद्धे क्षुपविशेषे । मदनायुषे
। कन्दर्पजीवे ॥

कामरुन्ता । स्त्री । पाटलायाम् ॥

कामशरः । पुं । आग्ने ॥

कामसखः । पुं । वसन्तकाले ॥

कामसुतः । पुं । अनिरुद्धे ॥

कामसूत्रम् । न । वाक्यायनादिकाम
तन्त्रप्रतिपादकशास्त्रे ॥

कामहैतुकम् । न । कामातिरिक्तका
रणाशून्ये ॥

कामाख्या । स्त्री । कामरूपदेशे देवी
स्थाने ॥ सतीदेहेनावतीर्णाया म
हादेव्या यचयेनिमण्डलं पतितम्
कालिकापुराणे च यक्षमहर्ष्यनंतत
त्रिपुरभैरव्याः स्थानम् । यद्योक्तं दे
वीगीतायाम् । श्रीमत्त्रिपुरभैर
व्याः कामाख्यायोनिमण्डलम् । भू
मण्डले चैव रत्नमहामायाधिवासित
म् ॥ नातः परतरं स्थानं कचिदस्ति
धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवी यत्र
साक्षाद्रजस्वला ॥ तत्र त्र्यादेवताः
सर्वाः पर्वतात्मकतांगताः । पर्वतेषु
वसन्त्येव महत्त्र्योदेवता अपि ॥ तत्र
त्र्यापृथिवी सर्वा देवीरूपा स्मृता बुधैः
। नातः परतरं स्थानं कामाख्यायो
निमण्डलादिति ॥ नामकारणं

कामान	कामान
यथा । श्रीभगवानुवाच । कामार्थं मागता यस्मान् मया । अर्द्धं महागि रौ । कामाख्या प्रोच्यते देवी नो लकूटे रहोगता ॥ कामदा कामि नी कामा कान्ता कामाङ्गदायिनी ॥ कामाङ्गनाशिनी यस्मात्कामाख्या तेन चोच्यते इति कालिकापुरा णम् ॥	कामान्धः । पुं । कोकिले ॥ पि । कामे न विवेकहीने ॥ कामान्धा । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥ कामायुधः । पुं । महाराजामृतच्छे ॥ न । कामदेवास्त्रे ॥ कामायुः । पुं । गरुडे ॥ कामारिः । पुं । विटमाक्षिकधातौ ॥ श्री सदाशिवे । महादेवे ॥ कामार्तः । वि । कामपीडिते । कामा तुरे ॥ कामालुः । पुं । रक्तकाञ्चनदत्ते ॥ कामावशायिता । स्त्री । शिवस्याग्निमा द्यष्टधैश्वर्यान्तर्गते ऐश्वर्यविशेषे । सत्यसङ्कल्पतायाम् ॥ कामान् अ- वशेते । श्रीङ्गोणिनिः । कामावशा यिनो भावः । तल् प्रत्ययः ॥ कामावसायिता । स्त्री । कामावशायि तायाम् ॥ कामान् अवस्यति तिष्ठती त्यर्थे स्यतेर्णिनिः । भावेतल् ॥ कामावसायित्वम् । न । अष्टैश्वर्यान्त- र्गते ऐश्वर्यविशेषे । सत्यसङ्कल्पतायाम् ॥ यथास्यसङ्कल्पो भवति भूतेषु तथै व भूतानि भवन्ति । अन्येषां निश्चया निश्चेतव्यमनुविधीयन्ते योगिन- स्तु निश्चेतव्याः पदार्था निश्चयमि ति । कामान् स्वेच्छया अवसाययि तुं निश्चेतुं शीलमस्य । स्यतेर्णिनिः
कामाङ्गशः । पुं । नखे ॥ शिन्ने ॥ व्या घ्रनखद्वययुक्ते वा लानाम्भूषणे ॥ कामाङ्गः । पुं । आम्रदृष्टे ॥ कामातुरः । वि । कामार्ते ॥ कामात्मजः । पुं । अनिरुद्धे ॥ कामात्मता । स्त्री । फलाभिलाषशील त्वे ॥ कामात्मनो भावः । तल् ॥ कामात्मा । पुं । कामस्वभावे । कामा कुलचित्ते ॥ काम्यमानविषयशता कुलचित्तत्वेन काममये ॥ कामेफ लतृष्णाया मात्मा यस्यसः ॥ कामाधिष्ठानम् । न । इन्द्रियमनोबु द्धिषु ॥ इन्द्रियाणि मनोबुद्धि रस्या धिष्ठान मच्यते ॥ कामानशनम् । न । अनाशके । तप- सि ॥ तपोनानशनात् परम् । का- मानामनशनम् । रागद्वेषरहितैरि न्द्रियैर्विषयाणां सेवनं यदृच्छाला- भसन्नुद्वृत्तमितियावत् ॥	

कामिनी

। भावे त्वः ॥

कामाह्वः । पुं । राजाग्रे

कामिः । पुं । कामुके ॥ स्त्री । रक्ष्याम् ॥

कामिकः । पुं । कारण्डवेखगे ॥ न ।

कार्ये । काम्यमानभोगमोक्षप्रयो

जने विधिपूर्वके कर्मणि ॥ चि । का

मदे । अमीष्टफलप्रदे ॥

कामितः । त्रि । इच्छिते । वाञ्छिते ॥

कामः सञ्जातोस्य । ता० इतच् ॥

कामी । पुं । परमात्मनि ॥ पूर्णकामश्चा

त् कामोऽस्मास्ति । इनिः ॥ कामुके

॥ चक्रवाके ॥ पारावते ॥ चटके ॥

संसारिणि ॥ चन्द्रे ॥ ऋषभौषधौ

॥ सारसखगे ॥ अवश्यङ् काम्यते ।

कमुकान्तौ । आवश्यकेति ग्रह्यादि

त्वादायिनिः ॥

कामिनी । स्त्री । अतिशयकामयुक्ता-

यानार्याम् । सवर्णासवर्णयो रताया

म् ॥ भीरुस्त्रियाम् ॥ स्त्रीसामान्ये ॥

वन्द्यायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ म-

दिरायाम् ॥ अवश्यं काम्यते । क

मेः पूर्ववस्मिनिः ॥ भूयान् कामो-

क्त्यस्याः । अतदनिर्वा ॥

कामिनीपुष्पः । पुं । वृक्षविशेषे ॥ न ।

आर्त्तवे ॥ कामिन्याः पुष्पम् ॥

कामिनीशः । पुं । शोभाञ्जनवृक्षे ॥

विदग्धनायके ॥

काम्पित्यः

कामिमहः । पुं । स्मरोत्सवे ॥

कामीनः । पुं । रामपूगे । सुरेवटे ॥

त्रि । कामानुरूपिणि ॥

कामुकः । पुं । अशोकपादपे ॥ अति-

मुक्तके । माधवीलतायाम् ॥ चटके

॥ त्रि । कमने । कामयितरि । का

मिनि । स्त्रीसुखासक्ते ॥ कामयते

तच्छीलः । लपपतपदेत्यादिनाक

मेरुकञ् प्रत्ययः ॥

कामुककान्ता । स्त्री । अतिमुक्तकलता

याम् ॥

कामुका । स्त्री । इच्छावक्ष्याम् । घना

दीच्छायुक्तायाम् ॥ कामयते तच्छी

ला । उकषन्ताट्टाप् ॥

कामुकी । स्त्री । मैथुनेच्छायुक्तायाम्

। वृषस्यन्त्याम् ॥ जानपदकुण्डलो-

येत्यादिनाङीष् ॥

कामेषुः । पुं । फलकामे । सकामे ॥

काममाप्नुमिच्छतीति तथा ॥

कामेश्वरी । स्त्री । कामाख्यापञ्चमृ-

त्यन्तर्गतमूर्त्तिविशेषे ॥

कामोदकम् । न । मृतोद्देशेनस्वेच्छ-

याद् तोदके ॥

कामोदा । स्त्री । रागिणी विशेष्टे ॥

काम्पित्यः । पुं । गुण्डारोचनिकायाम्

। कंकीला इति भाषा ॥ उत्तरदेश

विशेषे ॥ काम्पित्या अदूरभवः ।

काम्बोजः

सङ्काशादिच्चात् गद्यः ॥

काम्पिल्लः । पुं । काम्पिल्लये ॥ काम्पिल्लः कफपित्तसृक्कृमिगुल्मोदरव्रणान् । हन्तिरेची कदुष्णश्च मेहाना हविषाश्मजित् ॥

काम्पिल्लकः । पुं । काम्पिल्ल्यर्थे ॥

काम्पिल्लका । स्त्री । उत्तरजनपदविशेषे ॥

काम्पीलः । पुं । } काम्पिल्यर्थे ॥
काम्पीलकः । पुं । }

काम्बलः । पुं । कम्बलावृतरथे ॥ कम्बलेन परिवृत्तो रथः । परिवृत्तो रथ इत्यर्थः ॥

काम्बविकः । पुं । शङ्खवलयदि कर्त्तरि । शङ्खिके । शङ्खकारे ॥ कम्बुशिल्पमस्य । शिल्पमिति ठक् । शान्त्वतिक इति निर्देशात् कादेशोऽनित्यः ॥ कम्बोर्विकारोऽस्यास्तीति टन्वा ॥

काम्बुका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥

काम्बोजः । पुं । कम्बोजदेशजेऽप्ये ॥ सोमवल्के ॥ पुत्रागवृत्ते ॥ कम्बोजदेशोद्भवे प्रथमतः चित्रिये पश्चाद्विहितक्रियालोपदिना गृह्यत्वमापन्ने दक्ष्यपदवाच्ये । सतु यवनतुल्योऽस्तेच्छजातिविशेषः । अस्य सगरराजेन सर्वशिरोमुण्डनङ्कृतम् । यथा । अर्दुशकानां शिरसोमुण्डयित्वा व्यसर्ज

काम्यदा

यत् । यवनानां शिरः सर्वे काम्बोजा

नां तथैव चेति ह० ॥ पुं । न । वल

चखदिरे । पपरियाखैर इति भाषा ॥

कम्बोजेषु देशेषु भवः । तत्र भव इ

त्यर्थे । कच्छाद्यण । कम्बोजेऽ

भिजनोऽस्य वा । सिंघाद्यण ॥

काम्बोजी । स्त्री । माघपर्यायम् । हय

पुच्छायाम् ॥ दुष्यदिरे ॥ गुञ्जायाम्

॥ वाकुष्याम् ॥ कम्बोजेषु भवा । अ

ण । डीप् ॥

काम्यम् । न । अन्तःकरणशुद्धावनुपयो

गिनि कर्मविशेषे । फलकामनया

चादिते ॥ यथा । यत्किञ्चित्फलमु

दिश्य यत्तदानजपादिकम् । क्रिय

ते कायिकं यच्च तत्काम्यं परिकीर्त्ति

तमिति ॥ वि । कमनीये । सुन्दरे

॥ कामनाविषये स्त्रगादौ ॥ कामो

स्ति यत्र । अन्यत्रापीति यप् ॥ यद्वा ।

काम्यते । कम० । अचायत् ॥

काम्यकर्म । न । स्वर्गादौ साधने

ज्योतिष्टोमादौ । फलोद्देशेन विधी

यमाने कर्मणि ॥ काम्यश्च तत्कर्म

चेति विशिष्टः ॥

काम्यदानम् । न । प्रवारणे ॥ फलका

मनयादाने ॥ यथा । अपत्यविजयै

श्रुत्यै स्वर्गार्थं यत् प्रदीयते । दामन्तत्का

म्यमाख्यात मृषिभिर्दुर्मन्त्रिणैरि

कायचिं

ति गरुडपुराणम् ॥ काम्येनेच्छया
काम्यस्य सुहृदादीष्टस्य वरस्त्रीहस्य
आदेः वादानम् ॥

काम्यफलम् । न । आर्थिक्यांशुदौ ॥

प्राधान्येन फलं शुद्धिरार्थकी काम्य
कर्मणः । आर्थिकीशुद्धिः काम्यकर्म
णः प्राधान्येन फलम् ॥

कायः । पुं । कदैवते । ब्राह्मतीर्थे ॥

मूर्त्तौ । देहे ॥ सङ्गे ॥ लक्ष्ये ॥ म्व

भावे ॥ मूलधने ॥ प्रजापत्यविवा

हे । सहनौ धर्मचरतामिति निय

मनङ्कृत्वा कन्यादाने ॥ न । मनु

ष्यतीर्थे । प्रजापतितीर्थे ॥ तत्तु

स्वल्पाङ्गुल्योर्मूलैकनिष्ठानामिकयो

रघोभागे प्रसिद्धम् । कायमङ्गुलिमू

ल इति वचनात् ॥ प्रजापतिदेव

ताऽस्य । कस्येदित्यण् इदन्तादेशस्य

। यस्येतिलोपात् परत्वादादिदृष्टिः ॥

चीयतेऽस्मादिभिः चीयतेऽस्मिन्न

स्थ्यादिकमिति वा । चिञ्चयने ।

निवासचित्तीत्यादिनाघञ् ।

कायचिकित्सा । स्त्री । वैद्यविद्याङ्गवि

शेषे ॥ यथाह सुश्रुतः । कायचि

कित्तानामसर्वाङ्गसंस्तानां व्याधीं

नां ज्वरातीसाररक्तपित्तशोषोन्मा

दापक्ष्मारकुष्ठमेहादीना मुपशम

नार्थमिति ॥

कायिका

कायवलनम् । न । कवचे । तनुवे ॥

इति हारावली ॥

कायमानम् । न । तृणकुश्याम् ॥ शरी

रपरिमाणे ॥

कायस्थः । पुं । परमात्मनि ॥ नरेषुधू

र्त्ते कृपाहीने नरजातिविशेषे । अ

क्षरजीविके । कूटकृति । पञ्जीक

रे । कायथ इति भाषा ॥ यथोक्तं ब्र

ह्मवैवर्त्ते कृष्णजन्मखण्डे ८५ अध्याये

। विश्वैकलिपिकर्त्ता च भक्षदातु इ

नं हरेत् । कायस्थेनोदरस्थेन मातु

र्मोसंनखादितम् । तच्चनास्तिकृपा

तस्यदन्ताभावोहि केवलमिति ॥

वङ्गपुराणेपि । चाटचारणचौरे

भ्यो बधवन्धभयादिभिः पीड्यमानाः

प्रजारचेत् कायस्थेभ्यो विशेषत इति ॥

काये तिष्ठति । छा । सुपिस्थ इति

कः ।

कायस्था । स्त्री । इरीतक्याम् ॥ आम

लक्याम् ॥ कावस्तिष्ठत्यनया । घ

ञर्थेकः ॥ ग्लाङ्गये ॥ तुलस्याम् ॥

कायस्थभार्यायाम् ॥

कायिकः । चि । शारीरिके । कायनि

घन्ने ॥

कायिका । स्त्री । } गवादिवलीवर्दा

कायिकावृद्धिः । स्त्री । } दि कर्मयुतायां वृ

द्धौ ॥ यथा । दोह्यवाद्यकर्मयुता का

कारकः

विकासमुदाहृतेतिव्यासः ॥ मूलध
नाऽविरोधिन्यां प्रकृद्देयपगत
दर्शादिरूपायां ह्यै ॥ यथा । काया
विरोधिनी शश्वत् पणार्द्धायात्कायि
केति नारदः ॥ हलायुधस्तु पणार्द्धा
दा इत्यत्र पणवाह्येतिपठित्वा पण
स्यमूलधनस्य यावदवस्थानं तावत्
शश्वत् वर्षसहस्रमपि उत्तमर्गेन या
वाह्यते प्राप्यते सा कायिकेति व्याख्या
तवान् । तत्राद्या भोगलाभात्सर्गता
अपराध तद्विज्ञा । इति मिश्राः ॥

कारः । पुं । वधे ॥ निशुये ॥ बलौ ॥
यत्ने ॥ यतौ ॥ तुषारशैले । हिमा
द्रौ ॥ क्रियायाम् ॥ यथा । स्वाहा
कारवषट्कारनमस्कारादिवैकसा
म् । हस्तकारो मनुष्याणां स्वधाका
रः स्वधाभुजामिति ॥ करणम् कारः
॥ कर्मोपपदेकर्तृवाचकः । यथा । क
र्मकारः स्वर्णकारः इत्यादि ॥ वि
क्षिप्ते धान्यादिराशौ ॥ यथा । दौ
कारौ ॥ करणम् । प्रज्ञाद्यम् ॥ ह
विक्षेपे । परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यद
तिकर्मणि घञ् । सर्वेभ्यदितिपञ्च
मीनिर्देशात् प्रकृत्याश्रयणवद्दे
रवितिप्राप्तेऽप्यबाध्यते नत्वर्थ्याश्र
याः स्त्रीप्रत्ययाः ॥

कारकः । त्रि । कर्त्तरि । क्रियाजनके

कारक

॥ भाष्ये करोति क्रियानिर्वर्त्तयती
तिव्युत्पत्तिदर्शनात् । त्वुल् ॥ न ।
क्रियोपाधिके ॥ साक्षात् क्रियानि
मित्ते । कर्मोद्यन्यतमे । तानितु ।
कर्त्ता कर्म च करणञ्च सम्प्रदानं त
थैव च । अपादानाधिकरणोऽप्युक्त्याहुः
कारकाणि षट् ॥ कर्त्ता १ यथा पु
रुषैः शिवोदृष्टः । कर्म २ यथा रा
मं प्रणमति । करणं ३ यथा नेत्रैः
शिवोदृष्टः । सम्प्रदानम् ४ यथा ह
रिः सज्जः सुखं ददात् । अपादानम्
५ यथा विभीषणः पदाङ्गुष्ठः । अधि
करणम् ६ यथा रेमे शरदि गोवि
न्दः ॥ सर्वत्र सर्वकारकशक्तिसम्भवः
। उक्तञ्च । अनेकशक्तियुक्तस्य विभ्व
स्यानेककर्मणः । सर्वदासर्वथाभावा
त् कचित् किञ्चिद्विचक्ष्यत इति । य
था । सर्वप्रयत्नेन च भूमिपालास्त
स्मिन् प्रजघ्न्युधि सर्वेष्वेवेत्यत्र कर्मणा
धिकरणविवक्षायां सप्तमाति ॥ कर
कोद्भवजले ॥

कारकदीपकम् । न । अलङ्कारविशेषे
। यथा । कर्मिकैकगतानास्तुगुम्फः
कारकदीपकम् । गच्छत्यागच्छ
तिपुनः पान्यः पश्यति पृच्छति ॥
यथावा । निद्राति स्नाति भुङ्क्ते च ल
ति कचभरान् शोषयत्यन्तरास्तेदी

कारणं

व्यक्त्यैर्नचायं गदितुमवसरा भूय
आयाहियाहि । इत्यदृष्टैः प्रभूणा
मसकृदधिकृतैर्वारितान् दारिदी
नान् पश्यास्मान्धिकन्येसरसि रुहरु
चामन्तरङ्गैरपाङ्गैः ॥ आद्योदाहरणे
श्रुतस्य पान्यस्य कर्तृकारकस्य गमना
दिष्वन्वयः ॥ द्वितीयेत्त्वद्याहृतस्य
प्रभोः कर्तृकारकस्य निद्रादिष्वन्वयः
इत्येकस्यानेकवाक्यान्वयेन दीपक-
त्वाच्छायापत्याकारकदीपकम् ॥

कालकुक्षीयः । पुं । साल्लदेशे ॥ तदे
शीयजने बहुवचनान्तः ॥

कारणम् । न । करणे ॥ साधने ॥ वधे
॥ इन्द्रिये ॥ देहे ॥ कर्मणि ॥ का
यस्थे ॥ वाद्यप्रभेदे ॥ गीतप्रभेदे ॥
अव्यक्ते । बीजभावे ॥ ईश्वरे । अ
भिन्ननिमित्तोपादाने ॥ वेदान्ति
नेमुखादीश्वरस्याभिन्ननिमित्तोपा
दानकारणतां श्रुत्वा पातञ्जलीयः-
सक्रोधमाह । आः पाप कथमीश्वर
मेवविकारिणं कृत्वा विनाशधर्मि
णमुपपादयसि । अस्यायम्भावः वेदा
न्तीहि भगवतः सकलकार्योपादान
त्वं मन्यते तच्चमृदवविकारितया
सङ्गच्छते । यथाहिमृत् स्वयं विकुर्वा
णघटशरावाद्युपादानं भवति तथा
स्वयंविकुर्वन्नीश्वरो जगदुपादानमि

कारण

त्यभ्युपगन्तव्यम् । तथाच भगवतो
मृदवविकारित्वादिनाशित्वं सिद्ध्य
तीति ॥ साङ्ख्यस्त्वाह ननुरे प्रकृते
र्विश्वोत्पत्तिः पुरुषस्तूदासीन इति
। एतच्छ्रुत्वा वेदान्ती सखेदमाह ।
दुर्वुद्धीही भौ एतदपिनजानीतः य
त् सर्वप्रमेयजातं घटादिवत् कार्य
मिति प्रधानोपादानकारणमप्यपेक्ष
णीयमेवेति अतइयंविकारशङ्कामु
ग्धवधूषिकल्पविलसितमिव । तथाहि
। शान्तं ज्योतिः कथं मनुदितानस्त
नित्यप्रकाशं विश्वोत्पत्तौ ब्रजतिवि
कृतिं निष्कलं निर्मलम् । शश्वन्नी
लोत्पलदलरुचामम्बुवाहावलीनां-
प्रादुर्भावे भवति नभसः कीदृशोवा
विकारइति ॥ हेतौ । बीजे । येन बिना
यन्नभवति तस्मिन् ॥ तच्च निमित्तो
पादानभेदाद्विविधम् । कारणत्वं
माह । अन्यथासिद्धिशून्यत्वे सति नि
यतपूर्ववर्त्तित्वम् । तच्च समवाय्यस
समवायिनिमित्तभेदात् त्रिविधम् ।
परमाणुपरिमाणभिन्नानां कारण
त्वमिति भाषापच्छेदः ॥ अणुपरिमा
णान्तुनकस्यापि कारणमिति सिद्धान्त
मुक्तावली ॥ कार्यते ऽनेन । गयन्ता
त् कृञ्जाल्युट् ॥

कारणकारणम् । न । प्रकृतेरधिष्ठानभू

कारण

ते ब्रह्मणि ॥

कारणगुणोद्भवगुणः । पुं । कारणगुण
पूर्वकगुणे ॥ तद्यथा । रूपम् १ र
सः २ गन्धः ३ अपाकजस्पर्शः ४ द्र
वत्वम् ५ स्नेहः ६ वेगः ७ गुरुत्वम्
८ रक्तत्वम् ९ पृथक्त्वम् १० परि-
माणम् ११ स्थितिस्थापकसंस्कारः
१२ । इति भाषा परिच्छेदः ॥

कारणता । स्त्री ।

कारणत्वम् । न ।

हेतुत्वे । पश्य

कारणे कारणत्वम् ॥ मृततन्वादि
रूपायां सर्वविकाराधिष्ठानतायाम् ॥

कारणमाला । स्त्री ।

अलङ्कारविशेषे
। यथोत्तरम्भेत् पूर्वस्य पूर्वस्यार्थस्य
हेतुता । तदाकारणमालास्यात् ॥

उत्तरमुत्तरमिति यथोत्तरम् । उ
दाहरणम् । जितेन्द्रियत्वं विनयस्य

कारणं गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते
। गुणप्रकर्षोऽजनोऽनुरज्यते जना

नुरागप्रभवाहिसम्पदः ॥ अपिच ।
गुम्फः कारणमालास्याद्यथा प्राप्त

नकारणैः । नयेन श्रीः श्रियाच्या
ग स्थागेन विपुलं यशः ॥ उत्तरो-

त्तरकारणभूतपूर्वपूर्वः पूर्वपूर्व कार
णभूतोत्तरोत्तरैर्वा वस्तुभिः कृतो

गुम्फः कारणमाला । आद्योदाह-
ता द्वितीया यथा । भवन्तिनर-

कारणो

काः पापात् पापं दृष्ट्वा सम्भवम्
। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्मादानपरो
भव ॥

कारणशरीरम् । न । सत्त्वप्रधानेऽज्ञा-
ने । आनन्दमयकोषे । सुषुप्तौ ॥
अनाद्यविद्यानिर्वचनीयं शरीरद्वय
कारणमात्रं सत्त्वरूपाऽज्ञानं यद
स्तितत्कारणशरीरमित्याहुः ॥

कारणा । स्त्री । यातनायाम् । गाढवे
दनायाम् ॥ नरकरुजायमयातनेति
केचित् ॥ गिजस्तात् कुञ्जोगयासश्च
न्येतियुच् । टाप् ॥

कारणिकः । दि । परीक्षके ॥ कारणै-
श्चरति । चरतीतिठक् ॥

कारणोत्तरम् । न । प्रत्यवस्कन्दने ॥

सत्यत्वेनाङ्गीकृत्य तत्प्रतिकूल
रूपकारणं वृथात् तदा तदुत्तरं

कारणोत्तरम् । तत् त्रिविधम् । व
ल्लवत् १ तुल्यवल्लम् २ दुर्बलम् ३ ।

आद्यं यथा । मयात्त्वत्तः शतङ्क ग
हीतमितिसत्यम् किन्तु तत् परि

शोधितम् । द्वितीयं यथा । मदीये
यम्भूमिः क्रमागतत्वादिति वाचुक्ते

प्रतिवादिनेऽपि तथोत्तरम् । तृती
यं यथा । ममेयम्भूमिः क्रमागतत्वा

त इतिवाचुक्ते ममेयम्भूमिः दशव
र्षोपभुज्यमानत्वात् इति प्रत्युक्त

कारवी

रम् ॥

कारण्डवः । पुं । खड्गहांस इति गौडे

पु प्रसिद्धे हंसविशेषे ॥ जमन्ताड्ड

इति रमेर्डः । ईषत् रण्डः । ईषद

र्थेचेतिकोः कादेशः । कारण्डवाति

। वा ? । आतोनुपेतिकः ॥

कारण्डव्यूहः । पुं । वृद्धभेदे ॥

कारन्धमी । पुं । कांस्यकारे । शैल्वि

के ॥ धातुवादर्ते ॥

कारमिहिका । स्त्री । कर्पूरे ॥

कारम्भा । स्त्री । प्रियङ्गुवृत्ते ॥ ईषत्

रम्भा । ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः ॥

कारवः । पुं । काके ॥ का इतिरवा

ऽस्यासः ॥

कारवल्ली । स्त्री । कारवेले ॥ काण्डी

रे ॥

कारवी । स्त्री । शतपुष्पायाम् । मधु

रायाम् ॥ रुद्रजटा इति गौडभाषा

प्रसिद्धे दीप्ये । मयूरशिखायाम् ॥

सुषय्याम् । कल्जीरी इति भाषा

॥ त्वक्पय्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ चु

द्रकारवेल्याम् ॥ केनजलेनरौति ।

रुशब्दे । पचाद्यच् करवस्स मयूरस्ये

यम् । तस्येदमित्यण् ॥ कारवाति

वा । वागतिगन्धनयोः । आतोनुपे

तिकः । गौरादिङीष् ॥ यद्वा । कार

णम् । कृहिं । गयन्तः । सं० क्तिप् ।

कारस्क

कारमवति । अव रचणादौ । क

र्मगयण् । डीप् ॥

कारवेलेः । पुं । करेला इतिप्रसिद्धे शा

के । कठिल्लके । सुषय्याम् ॥ कार

वेलेहिमंभेदिलघुतिक्तमवातलम्

। ज्वरपित्तकफास्रघ्नं पाण्डुमेह कृ

मीन् हरेत् ॥ कारवेलेति वेलेचल

ने । कर्मगयण् ॥

कारवेलेकः । पुं । कारवेले ॥ स्वार्थेकः ॥

कारवेल्ली । स्त्री । चुद्रकारवेले ॥ त

द्गुणा कारवेल्लीस्या द्विशेषाद्दीपनी

लघुः । तद्गुणाकारवेले गुणा ॥ का

रवेल्ली फलंतकस्वेदितं हिङ्गुमर्दित

म् । भर्जितं नवनीतेन सैन्धवेन स-

मन्वितम् ॥ विदलितमुखमीषत्का

रवेल्लीकठोरं पुलकितमिवतैलेसा

धितंगामटेन । रचितमरिचचूर्णं

सैन्धवेनातिपूर्णं सुललितरसनाशं

लोलतामातनोति ॥ कारवेल्ली

फलभेदिलघुतिक्तं मुशीतलम् । पि

त्ताऽसृक्कामलापाण्डुकफमेदः कृ

मीन् चयेत् ॥

कारस्करः । पुं । किम्पाकद्रुमे । विष-

तिन्दौ ॥ कारङ्करोति । डुकृञ् ।

कृष्णेहेतुताच्छीलानुलोम्येषु इति

टः । कारस्करोवृक्ष इति निपात-

नात्सुट् ॥

कारिका

कारस्कराटिका । स्त्री । कर्णजलोका
याम् ॥

कारा । स्त्री । वन्धनालये । कारागारे ॥
दृष्ट्याम् । प्रमेवके । वीणाधःका
ठभाण्डे ॥ सुवर्णकारिकायाम् ॥ व
न्धने ॥ पीडायाम् ॥ कीर्यते । हविः
। भिः अङ् । ऋटशोडीतिगुणे
दीर्घस्त्वनिपाच्यते ॥

कारागारम् । न । वन्धनशालायाम् ॥
कारैव आगारम् । कारायै वन्धाय
वा आगारम् ॥

कारागुप्तः । चि । वन्धनागारस्थे ॥ का
रायां गुप्तः ॥

कारापद्यः । पुं । देशविशेषे । लक्ष्म-
णात्मजयो रङ्गदचन्द्रकेत्वोर्विषये ॥

कारावरः । पुं । पारशवादेदेह्यामुत्यन्ने
। चर्मकारे ॥ कारावरोनिपादात्तु
चर्मकारः प्रसूयते ॥

कारावेशम् । न । वन्धनालये । वधाङ्ग
के ॥ कारैव कारायै वावेशम् ॥

कारिः । स्त्री । क्रियायाम् ॥ चि । शिल्पि
नि ॥ करोति । डुकृञ् । कृञ् उदी
चांकारुष्विति इञ् ॥

कारिका । स्त्री । नटयोपिति ॥ कृतौ
॥ स्वल्पाक्षरवृत्त्यावच्छेदार्थापिका-
यां कवितायाम् । विवरणश्लोके ॥ शि
ल्ये ॥ यातनायाम् ॥ नापितादिकम्

काशी

गि ॥ करणम् । धात्वर्थनिर्देशे करो
ने गर्बुल् । गित्त्वाद्धिः ॥ यदा । क
रोति । गर्बुल् । प्रत्ययस्थादितीत्त्व
म् ॥

कारितः । चि । कुर्वन् प्रेरितः कारित
इत्युच्यते । कराया इतिभाषा ॥

कारिता । स्त्री । कारिकायाम् । कारि
तादृष्टौ । अधिकस्तद इतिभाषा ॥
यथा । ऋणिकेनतुयादृष्टिरधिका
सम्प्रकीर्तिता । आपत्कालकृतानि
त्त्यं दातव्यासा तुकारिता ॥ इति
कात्यायनः ॥

काशी । स्त्री । कारिकायाम् । कटुपत्रि
कायाम् ॥ कण्टकाशी आकर्षकाशी
स्थेपादिधा ॥

काशीरम् । न । भस्मनि ॥ काशीरस्या
वयवे । काण्डे ॥ टीट इतिप्रदे क
शीरफले । ततपुष्पे ॥ फलं काशीरस्य
हि बीजवर्जितं संस्कारितं मोदक
भाजनेषु । सुचिक्रुणेवष्टदिनं मुम
न्धितं सन्धानगीत्यामुधियाविपाचि
तम् ॥ काशीरङ्गटुकङ्गाहि फलमु
ष्णं रुचिप्रदम् । कफपित्तकरङ्कि
ञ्चित्कषायवातहृदयम् ॥ अस्यकुसु
मशाकस्तु । काशीरङ्गुसुसंमुधर्म
निहितं सदाशिरणा संयुतं सप्ताहेन
विपाचितं सखवर्गं हिङ्गवाद्यतैलेभृ

कारजः

शम् । विसंतकतरं सुकाञ्जिकमथो
सवेसवारान्वितं भोक्ता केनसमर्चि
तः प्रतिदिनं श्रीपार्वतीशः स्वयम् ॥
कारोरङ्गसुमम्भेदि कटुकं कफनाश
नम् । पित्तकुटुचिरं भयं कषायं प
थ्यदम्भृशम् ॥ कारोरङ्गसुमंरुच्यंशी
तलङ्गुलमनाशनम् ॥ करीरस्यावय
वो विकारो वा । अणु । पलाशाद्य
अवा ॥

कारीरी । स्त्री । वृष्यादिफले याग
विशेषे ॥

कारीषम् । न । शुष्कगोमयसमूहे ।
विटैरा उपलौकाढेर इति भाषा ॥
करीषाणां समूहः । भि० अणु ॥

कारुः । त्रि । शिल्पिनि ॥ कारयिष्यात्
कर्माणि कारुं पश्यान्वचयेदिति कू
र्मपुराणम् ॥ कारके ॥ पुं । विश्वक
र्मणि ॥ शिल्पे ॥ करोति । उक्ताञ्०
। कृवापेत्युण् ॥

कारुकः । त्रि । रूपकारादिशिल्पिनि
॥ स्वार्थे कः ॥

कारुककर्म । न । रूपकारादीनाङ्कर्म
णि ॥ यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुश्रूष्य
न्ते हि जातयः । तानि कारुककर्माणि
शिल्पानि विविधानि च ॥

कारुचैरः । पुं । सम्भिचैरे ॥

कारुजः । पुं । करभे । गजार्भके ॥ फे

कार्तवी

ने ॥ वल्मीके ॥ नागकेशरे ॥ गैरि
के ॥ शिल्पिनां चिचे ॥ स्वयञ्जात
तिले ॥

कारुणिकः । त्रि । दयालौ ॥ करुणाशी
लमस्य । शीलमिति ठक् । करुणा-
प्रयोजन मस्य वा । प्रयोजनमिति
ठक् ॥

कारुण्डी । स्त्री । जलौकायाम् ॥

कारुण्यम् । न । परदुःखदुःखित्वे । क
रुणायाम् ॥ करुणः करुणावान् त
स्य भावः । प्रा० प्यञ् ॥

कारुषः । पुं । सुधन्वाचार्ये । विजन्मनि ॥

कारुषाः । पुं । करुषदेशवासिषु । वृ
हजृहेषु ॥ बहुवचनान्तोऽयम् ॥

कारोत्तरः । पुं । सुराग्रभागे । सुराम
ण्डे ॥ कूपे ॥ त्रि । कार्यक्षमे ॥ कारे
ण क्रियया उत्तरः ॥

कार्कन्धवम् । न । कर्कध्वाविकारे ॥ त
दवयवे ॥ वित्त्वाद्यञ् ॥

कार्कश्यम् । न । कठोरतायाम् ॥ कर्क
शस्य भावः । प्यञ् ॥

कार्णीटः । पुं । कर्णीटदेशे ॥ स्वा० अ
णु ॥

कार्तवीर्यः । पुं । चन्द्रवंशीयकृतवीर्य
राजपुत्रे । अर्जुने । हैहये । इरेषु

कावतारे ॥ अस्य ध्यानम् । उद्यतस्य
र्यसहस्रकान्तिरखिललोणीधवेर्भ-

कार्तिक

न्दिताहस्तामाश्रयतपश्चकेनतु दधञ्चा
पानिषुस्तावता । करहाटकमाल
यापरिवृतश्चक्रावतारोहरेः पाया
तस्यन्दनगोहणाभवसनः श्रीकार्त
वीर्योन्मेषः इति ॥ जैनराजचक्रव
र्त्तिविशेषे । सुभूमे ॥ कृतवीर्यस्या
पत्यम् । अग ॥

कार्तिकस्वरम् । न । स्वर्ग । हेमनि ॥
कृतस्वरे आकारविशेषे भवम् । अ
ग ॥ कृताः पठिताः स्वरायेन तस्मै वा
इदम् । शेषदृश्यम् ॥ धुस्तुरे ॥

कार्तिकान्तिकः । पुं । देवसे । मौहूर्त्ति
के । ज्योतिर्विदि ॥ कृतान्तवेत्ति ।
कृतक्यादिस्त्वान्ताङ्क ॥

कार्तिकः । पुं । स्कन्धे । कार्तिकेये ॥
ऊर्जे । शरदृतोर्द्वितीयेमासे । वा
हुले ॥ अवजातस्यफलम् । दक्षः क
ये विक्रयणे धनाश्रयः स्याद्वाषट्कोऽ
खिलकौशलक्षः । यः कार्तिके का
र्त्तिकरूपधारी जातो भवेद् युद्धवि
शारदश्चेति ॥ वर्षविशेषे । सचकृ
त्तिकारेऽहिगयोरेकतरस्मिन् दृष्ट-
स्तेरस्तोदयैकतरसमन्धे भवती-
ति मलमासतत्त्वम् ॥ कार्तिकी पौ
र्णमास्यस्मिन् । विभाषा फाल्गुना
ति पाचिकोण ॥

कार्तिकिकः । पुं । कार्तिकमासै ॥ का

कार्यटः

र्त्तिकी पौर्णमास्यस्मिन् । विभाषा-
फाल्गुनी श्रयणा कार्तिकी चैत्रीभ्यः
। इति ठक् ॥

कार्तिकी । स्त्री । कार्तिकपौर्णमास्या
म् ॥ कृत्तिकवा युक्ता पौर्णमासी ।
मक्षत्रेण युक्तः कालः इत्यम् । त
तोऽङ्गीप् ॥

कार्तिकेयः । पुं । कुमारे । महासेने
॥ कृत्तिकानामपत्यम् । तत् पाप्मि
तत्त्वात् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥ अस्य धानं
यथा । कार्तिकेयं महाभागं मयूरे
परि संस्थितम् । तप्तकाञ्चनवर्णा
भं शक्तिहर्तृवरप्रदम् ॥ द्विभुजं श
रुहन्तारं नानालङ्कार भूषितम् ।
प्रसन्नवदनं देवं सर्वमेनासमायुत
मिति ॥

कार्तिकेयप्रसूः । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

कार्तिकेयवनम् । न । शरवणे ॥

कार्तिकोत्सवः । पुं । कैटव्याम् । का
र्त्तिकी पूर्णिमायाम् ॥ दीपोत्सव
तिथौ ॥

कार्त्तर्यम् । न । साकल्ये ॥ कृतकस्य-
भावः । प्यञ् ॥

कार्यटः । पुं । जतुनि । जाच्यायाम् ॥

कार्यिणि । कार्यार्थिनि । उमेदवा

र दरवारी इति पारस्यभाषा ॥ इ-

तिहेमचन्द्रः ॥ वस्तु ॥ स्वा. यञ् ॥

कार्पासी

कार्पाटगुप्तिका । स्त्री । भोला भोली
वटुवा इत्यादिभाषा प्रसिद्धे ॥

कार्पाटिकः । पुं । मर्मज्ञे ॥ तीर्थसेवि
नि ॥

कार्पाण्यम् । न । कृपणतायाम् । दैन्ये
। उचितव्ययाकरणेनापि धनरक्षणे
च्छारूपे ॥ अनात्माध्यासवत्त्वे ॥ कृ
पणस्यभावः । घञ् ॥

कार्पासम् । न । कार्पासीफले ॥ तूले
॥ चि । कार्पासीवस्त्रादौ । वादरे ॥
कार्पास्याः विकारः फलम् । अवय
वेवेत्यण् । तस्यफले लुक् ॥ कर्पास
स्य विकारः । तस्यविकारइत्यण् । वि
त्वाद्यण्वा ॥

कार्पासकः । पुं । कार्पासिकायाम् । तु
ण्डिकेयाम् ॥ कार्पासकोलघुः कोणो
मधुरोपातनाशनः । तत् पलाशं स
मीरघ्नं रक्तकृन्मूषवर्द्धनम् ॥ तत्क
र्णपिण्ड कानादप्युच्चावविनाशकृ
त् । तद्बीजस्तन्यदंवृष्यसिग्धंकफकर
रुक् ॥

कार्पासधेनुः । स्त्री । दानार्थं कर्पास
निमित्तायां धेनौ ॥

कार्पासनासिका । स्त्री । तर्की । तकु
वा इतिभाषा ॥

कार्पासिका । स्त्री । तुण्डिकेयाम् ॥

कार्पासी । स्त्री । कार्पासवृक्षे । वटुवा

कार्यम्

याम् । समुद्रान्तायाम् ॥ करोति कि

यतेवा । कृञ् । पासः । पृ० । जाति

त्वात् गौरादित्वाद्वा डीप् ॥ यद्वा ।

कर्पासोऽस्यत्वाः प्रज्ञाद्यण् । डीप् ॥

कार्म्यः । चि । कर्मशीले । कर्मसुफल-

मनपेक्ष्य प्रवृत्ते ॥ कर्मशीलः । छ-

वादित्वात् । कार्मस्तच्छील्य इति

टिलोपः । स्त्रियां कार्मी ॥

कार्म्यणः । चि । कर्मठे । कर्मकुशले ॥

न । कामण इतिप्रसिद्धे मूलकर्मणि

। आघाद्यादिमूलेनवासनोच्चाटनस्त

म्भनवशीकरणादिकर्मणि ॥ मन्त्रत

न्वादियोजने ॥ वाचिकं श्रुत्वाक्रिय

माणे कर्मणि ॥ योगविद्यायाम् ॥

कर्मव कार्म्यणम् । तद्युक्तात्कर्मणो

ण् ॥

कार्म्यिकः । चि । विचित्रवस्त्रादौ ॥ इ

तिमिताक्षरा ॥

कार्म्युकः । पुं । बंशे । वेणौ ॥ श्वेतखदि

रे ॥ चिञ्जले ॥ महानिम्बे ॥ न । इ

प्वासे । धनुषि ॥ चि । कर्मठे । कर्म

क्षमे ॥ कर्मणे प्रभवति । कर्मणउ-

कञ् ॥

कार्यम् । न । हेतौ ॥ प्रयोजने ॥ यथा ।

कार्याविनः कुतोर्गर्भ इति ॥ वैय्याक

रणाना मादेशप्रत्ययागमेषु ॥ स

श्रिवेशशिवेषवतिविनश्वरोऽशरीरे ॥

कार्यपु

तार्किकमते प्रागभावप्रतियोगिनि
घटपटादिरूपे विका ॥ कार्यप्रति
कारणविविधम् । समवाधिकारणम्
१ यथा घटकार्यप्रतिकपालम् । अस
मवाधिकारणम् २ यथा घटकार्यप्र
तिकपालसंयोगादि । निमित्तकार
णम् ३ यथा घटप्रतिदण्डचक्रादी
ति ॥ कार्याणां नियोगविकल्पसमुच्च
या भवन्ति । अनेनैवोपायेन नान्येने
तिनियोगः । अनेनवाऽनेनवेतिवि
कल्पः । अनेनचेतिसमुच्चयः ॥ विवा
दे ॥ यथा । यस्मात् कार्यसमारम्भश्चि
रात्तेन विनिश्चितः । तस्मान्नलभते
कालमभियुक्तसकालभारु ॥ इति
कात्यायनः ॥ अपूर्व ॥ यथा । विधि
प्रत्ययस्य कार्यशक्तिरिति मीमांस
काः ॥ चि । सम्पादनीये । कर्तव्ये ॥
क्रियते इति । लुकृञ् ० । विभाषा
कृष्टोरिति श्रवभावे कृष्टलोप्येत
रुद्धिः ॥

कार्यकुशलः । चि । कर्मक्षमे । कार्य
ठे ॥

कार्यता । स्त्री । कार्यत्वसङ्गतौ ॥ भावे
तल ॥

कार्यत्वम् । न । कार्यतासङ्गतौ ॥ अभू
त्वाभावित्वे ॥ भावे त्वः ॥

कार्यपुटः । पुं । चपणे ॥ उन्मत्ते ॥ अ

कार्षिकः

नर्धकरे ॥

कार्यप्रदेयः । पुं । आलस्ये ॥

कार्या । स्त्री । कारीरुचे ॥

वार्या । चि । यस्य निर्दिश्यते कार्यं तस्मि
न् ॥ कर्मार्थिनि ॥

वाग्दानवः । चि । आग्नेये ॥ कृशालेगि
दम् । अण् ॥

कार्मरी । स्त्री । काश्मरीरुचे । गम्भा
र्याम् ॥

कार्यः । पुं । कार्ये । सावदत्ते ॥ कर्त्तुं
रे ॥ लुकृच्चे ॥ न । कृष्टत्वे ॥ कृष्टस्य

भावाः । वर्णदृष्टादिभ्यः प्यश्चेतिष् ॥

कार्षः । पुं । कर्षके ॥ कृषिः शीघ्रमस्य
। छ्वादिस्थोणः ॥

कार्षकः । पुं । कर्षके ॥ कर्षति । कृष्ण
। कृष्टेर्द्विष्टोदीचामिति कुन् ॥

कार्षापणः । पुं । न । कार्षिके । रजत
रूप्ये ॥ षोडशपणे ॥ ताम्रिकेपणे ॥

कार्षापणस्तु विज्ञेयस्ताम्रिकः कार्षि
कः पणः । इतिमनूक्तेः ॥ कर्षस्याय

म् । तस्येदमित्यण् । आपणनम् ।
पणः । नित्यपणः परिमाणे इत्यप

। गोचरसञ्चरेतिघो वा कार्षस्य
कार्षेण वा आपणः ॥

कार्षिः । स्त्री । कृषिरुत्तौ ॥ कृषति ।
कृष्णं कृष्टेर्द्विष्टेति रज्ज् ॥

कार्षिकः । पुं । कार्षापणे । रूप्यमाने

कालः

॥ कृषके । इति हेमचन्द्रः ॥ कर्षस्य
अयम् । अथा० ठञ् ॥ शास्त्रीयप
लचतुर्थभागे ॥

कार्णाजिनिः । पुं । ऋष्यन्तरे ॥

कार्णायसम् । न । कृष्णायसो विकारे
॥ अण् ॥

कार्णिः । पुं । प्रद्युम्ने । मकरध्वजे ॥

कृष्णस्या पत्यम् । अतइञ् ॥

कार्णी । स्त्री । शतावर्याम् ॥

कार्यः । पुं । सखुआ इति प्रसिद्धे सा
लद्वजे ॥ कृषति । कृष० । इगुपथे
तिकः । चतुर्वर्णादिच्चात् स्वार्थे
प्यञ् ॥

कालम् । न । लोहे ॥ कक्कोलके ॥ का
लीयके ॥ त्रि । कृष्णगुणवति ॥

कालः । पुं । यमे । दण्डधरे ॥ कृष्णव
र्णे ॥ मृत्तौ ॥ यथा । सर्वस्वदंवल
मधो नयसि च्छलेन प्राणप्रियां जन
कजां विपिने जहासि । संवर्द्धयादव
कुलं स्वयमेव हंसि कस्वांभजेद्यदि
हकालभयं नहि स्यादिति ॥ महा
कालशिवे ॥ शनौ ॥ कासमर्दे ॥ र
क्तचिचके ॥ राले ॥ कोकिले ॥ गु
णचोभके ॥ कालदण्डयोगे ॥ नि
मेपाद्यभिमानिन्यां देवतायाम् ॥
क्षणादण्डमुहूर्त्तप्रहरदिनरात्रिपच
मीसायनदक्षगदै । दिष्टे । अ

कालः

नेहसि । समये ॥ यथा । प्रत्यर्थी

लभते कालं त्यहं सप्ताहमेव च । अ
र्थीतु प्रार्थयन्कालं तत् क्षणादेव
हीयते ॥ क्वचित् प्रत्यर्थीकालं न ल
भते । यथा हयाक्षवल्क्यः । साहस
स्तेयपाहप्यगोभिर्गोपाच्ययेस्त्रिया
म् । विवादयेत् सद्यश्वकालो न्यषे
च्छया स्मृत इति ॥ सचसर्वाधारः सर्व
कार्यनिमित्तकारणमादित्यादिक्रि
याप्रचयरूपः ॥ अनादिनिधनः कालो
ब्रह्मः सङ्कर्षणः स्मृतः । कलनात् स
र्वभूतानां सकालः परिकीर्तितः ॥
अतीतादिव्यवहारहेतुः कालः सचै
कोनित्योविभुश्च । जन्यानां जनकः
कालो जगता माश्रयोमतः । पराप
रस्वधीहेतुः क्षणादिः स्यादुपाधितः
॥ अस्य गुणाः । सङ्ख्या १ परिमि
तिः २ पृथक्त्वम् ३ संयोगः ४ विभा
गः ५ । इति भाषा प० ॥ कालश्च
वैशेषिकाभिमत एकः स न अनाग
तादिव्यवहारभेदं प्रवर्त्तयितुमर्हती
ति तस्मादयं यैरुपाधिभेदैरनाग
तादिभावं पतिपद्यते सन्तु त एवा
पाधयोऽनागतादिव्यवहारहेतवः
कृतमन्तर्गदुना कालेनेति साङ्ख्या
चार्याः । तस्मान्न कालरूपतत्त्वान्त
राम्युपगम इति ॥ लिङादिविषया

कालक

भूतभविष्यद्वर्त्तमानास्तयः कालावति
वैयाकरणाः ॥ कालेऽहं भगवदि
भूतिः । कालः कलयतामहम् । क
लयतां सङ्ख्यान् कुर्वतांमध्ये ॥ कि
याशक्त्युपहितः सर्वस्य सङ्कर्त्तापरमे
श्वरः कालः ॥ अहमेवास्तयः कालः ।
अस्तयकालाभिमान्यऽस्तयः परमे
श्वरास्तयः कालः ॥ कलनात् सर्वभूता
नां ब्रह्मादीनानि मेयतः । कालश
ब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्दश्चक्षुः
॥ कलयत्यायुः । कलसङ्ख्याने ।
पचाद्यजन्तात् प्रचाद्ययुः ॥ कल्य
ते । कलसङ्ख्याने शब्दे च । कर्म
णिघञ् ॥ कालयति सर्वमिति वा ।
कलप्ररणे । गयन्तात्पचाद्यच् ॥ यदा
। काल्यते । कालउपदेशे । घञ् ॥
यस्याऽहःप्रथमं रूपमरूपस्यतथानि
शा । सन्ध्याच परमेशस्य तस्मै का
लात्मनेनमः ॥

कालकः । पुं । जटुले । जतुके । पिप्रौ
। देहस्यचिह्नविशेषे । लक्षण इति
भाषा ॥ अलगर्दे ॥ न । कालशाके
॥ यकृति ॥ अनित्ये वर्गे रक्तेचार्थे
कालाच्चेति कन ॥ कालकः षट्
कालिकाशटी कालकम्बुखम् ॥ का
लयति । कलचपे । चु० खल्ल् ॥

कालकटङ्कटः । पुं । शिवे ॥

कालकू

कालकण्ठः । पुं । शिवे ॥ पीतसारे ॥
मयूरे ॥ खञ्जने ॥ कलविह्वे ॥ दा
त्यूहे ॥ कालः कृष्णवर्णः कण्ठो यस्य
सः ॥ काले प्रावृषिकण्ठो ध्वनिर
स्यवा ॥

कालकण्ठकः । पुं । दात्यूक्षपक्षिणि ॥

कालकण्ठे ॥ कालकण्ठोऽस्य । क
प् ॥ म्या० कन्वा ॥

कालकन्दकः । पुं । जलसर्पे ॥

कालकन्या । स्त्री । जरायाम् ॥ काल
स्यकन्या ॥

कालकर्णिका । स्त्री । अगच्छ्याम् ॥

कालम्यकर्णिका ॥

कालका । स्त्री । कालकेयनाम्बोऽसुर
गणस्यजनन्याम् ॥

कालकालः । पुं । सदाशिवे । देवदेवे ॥

कालकीलः । पुं ।

कालकीलकः । पुं ॥ } कोलाहले ॥

कालकुठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशे
षे । कङ्कुष्ठे । विरङ्गे ॥

कालकूटम् । न । विषे ॥ वाते ॥ पुं ।

न । स्थावरेतीदृशविशेषे ॥ देवासु
रगणैर्देवैर्हृतस्यप्रथुमानिनः । दैत्य
स्यरुधिराज्जातस्तुरगश्चन्द्रसन्निभः ॥

निर्यासः कालकूटोऽस्यमुनिभिः परि-

कीर्तितः । सोऽद्विच्छेद्यगृह्यवे-

कोङ्कणे मलये भवेत् ॥ कालमपि

XXXX

XXXX

कालच

कूटयति । कूटपरिदाहे । चु० । कर्म
गण्य ॥ कालस्य कर्मणो मृत्योर्वाकू
ठेरान्तिविति वा ॥

कालकृत् । पुं । सूर्ये ॥ कालं करोति ।

डुकृ० । कृप् । तुक् ॥

कालकृतः । पुं । सूर्ये ॥ वि । कालजा
ते ॥ यथा । सर्वङ्कालकृतमन्ये

कालोहि वलवत्तरः । इतिपु ॥

कालकेशी । स्त्री । नील्याम् ॥

कालखञ्जनम् । न । यकृति ॥ इतिहे
मचन्द्रः ॥

कालखड्गः । पुं । महानरकविशेषे ॥

कालखण्डम् । न । दक्षिणकुक्षिस्थे मांस
खण्डे । यकृति ॥ कालश्चतत्खण्डश्च ॥

कालग्रन्थिः । पुं । वत्सरे ॥

कालघण्टः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।

पठ्ठीशीतांशुवारे परिहर दशमीं

सप्तमीम्भार्गवेपि अष्टम्यादेवपूज्यं

बुधदिननवमीं सौरिवारं दशम्याम् ।

एकादश्याश्चभौतं दशशतकिरणेव

जयेद्वा दशीश्च सर्वाग्भं न कुर्याज्ज

नयतिविपदं कालघण्टोहियोगः इ-

ति ॥

कालकृतः । पुं । कालकासुन्दे इतिगौ

डभाषाप्रसिद्धे कासमर्दे । कसौदी

इतिभाषा ॥

कालचक्रम् । न । कालस्वरूपे चक्रे ॥

XXXX

कालध

यथा । कालोद्विविधे । ऽवसर्पिण्युत्स

र्पिणीषुभेदतः । सागरकोटिकोटो

नांविंशत्यास समाप्यते ॥ अवसर्पि

ग्यांषडरा उत्सर्पिण्यांतएवविपरी

ताः । एवंद्वादशभिररैर्विवर्ततेका

लचक्रमिदम् ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ व

त्सरस्वरूपे ॥

कालचिन्तकः । पुं । ज्योतिर्विदि । दै
वज्ञे ॥

कालज्ञः । पुं । कुक्षुटे ॥ वि । अस्याय

ङ्कालइतिविदुषि ॥ बहेदभिर्चस्कन्धे

नयावत्कालविपर्ययः । तमेवचागते

काले भिन्द्याद्घटमिवाश्मना ॥ का

लं जानाति । ज्ञा० । कः ॥

कालञ्जरः । पुं । योगिचक्रस्यमेलके ॥

भैरवे । शिवे ॥ पर्वतविशेषे ॥ दे

शविशेषे ॥ काल्याः स्थाने सिद्धपी

ठे ॥

कालञ्जरा । स्त्री । } चण्ड्याम् ॥

कालञ्जरी । स्त्री । }

कालतालः । पुं । तमालवृक्षे ॥

कालतिन्दुकः । पुं । काकेन्दौ । कुपी

लुके ॥

कालदण्डः । पुं । योगविशेषे ॥ काल

स्यदण्डे ॥

कालधर्मः । पुं । मृत्यौ ॥ समयस्वभा

वे ॥ कालस्य धर्मः ॥

XXXX

कालपु

कालनियोगः । पुं । दैत्यसायाम् ॥

कालस्यनियोगः । कालकृतोवा नि
योगः ॥

कालनिर्ध्यासः । पुं । गुग्गुलौ ॥

कालनेमिः । पुं । राक्षसविशेषे ॥ हि

रग्यकशिपुपुत्रे । दैत्यविशेषे ॥

कालनेमी । पुं । कालनेमौ ॥

कालनेमिनिहा । पुं । श्रोपतौ । विष्णौ

॥ कालनेमिनिजघानेति ॥

कालनेमिरिपुः । पुं ।

कालनेमिहा । पुं । } विष्णौ ॥

कालनेम्यरिः । पुं । }

कालपर्यः । पुं । तगरवृक्षे ॥

कालपालकम् । न । कङ्कष्ठमृदि ॥

कालपाशः । पुं । यात्रायां वर्जनीयविशे

षे ॥ उत्तरादिषु पूर्वान्तदिक्षु सूर्या

दितः कमात् । कालस्तस्मिन्मुखे पा

शो निशायान्तु विपर्ययः ॥ सम्मुख

स्था कालपाशौ यात्रायाश्चविवर्जये

त् ॥

कालपीलुकः । पुं । कुपीलौ ॥

कालपुच्छः । पुं । मृगविशेषे ॥ गुणै रे

णसमः कालपुच्छो मुनिभि रीरि

तः ॥

कालपुरुषः । पुं । यमसहाये ॥ ज्यो

तिशशस्त्रे ॥ यथा । किञ्चस्त्र काल

पुरुषाख्यमहार्णवस्य गच्छेत् कदा

कालमे

चि दन्वधिर्मनसापि धारम् । इति

॥ नराणां शुभाशुभंशानार्थं जन्म

लम्नादिद्वादशराशिकल्पिते ज्योति

शास्त्रप्रसिद्धे पुरुषाङ्कारे ॥

कालपृष्ठः । पुं । मृगविशेषे ॥ कङ्कपक्षि

णि ॥ न । कोदण्डमाने । धनुर्माने

॥ कर्णपापे । कर्णस्य पृष्ठासनयस्य

धन्वनि ॥ कालो यम इव पृष्ठ मस्य

। कालवर्णो वा पृष्ठ मस्य ॥

कालपेधी । स्त्री । श्यामलतायाम् ॥

कालप्रभातम् । न । शरदृतौ ॥ इति

त्रिकाण्डशेषः ॥

कालभाण्डिका । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥

कालमानः । पुं । कृपाज्जके । कृष्णतल

स्याम् ॥ राजनिर्घण्टे कालमान इ

ति पाठः ॥

कालमुष्कः । पुं । घग्ठापाटलिधृक्ते ॥

कालमूलः । पुं । रक्तचिद्रके ॥

कालमेघः । पुं । श्यामलेसघनेवने ॥

कालमेशिका । स्त्री । कालमेण्या

म् ॥ काले मिष्यते । मिश्रजम्बे ।

कर्मणिघञ् । गौ० डीष् । स्वार्थे

कन् ॥

कालमेधी । स्त्री । कालमेधिकायाम् ।

मञ्जिष्ठायाम् ॥ चिह्ति ॥ सोमरा-

ज्याम् ॥ कालवर्णं मिषति । मिष

स्पर्हायाम् । कर्मण्यण् । गौरा

काश्लौ

दिस्वान्छीष् ॥

काश्लयुक्तः । पुं । वस्तरे ॥ यथा । गोम
द्विद्योविनश्यन्ति ये चान्येनटनर्त्तकाः
। वासवोवर्षते देविशस्यच नहिजा
यते ॥ तिस्रसर्षपमाषादिकार्पासा
नां महार्घता । गोमद्विद्यः सुवर्णा
नि कांक्षतासाक्षशेषतः ॥ तत्सर्व-
देविविक्रीयकर्त्तव्योधान्यसम्बन्धः ।
तेन धान्येन लोकोऽयं निस्तरेष्यति
दुर्दिनम् ॥ पार्श्ववामोऽयका हीनाः
काश्लयुक्ते प्रपीडिताः ॥ इति ॥

काश्लराशिः । स्त्री । सर्वभूतापहारीयतां
वस्तुदेव्याम् ॥ सर्वमारकस्यापिका
वस्तु रात्रिर्नाशिका । प्रत्येकाश
स्यापिनाशात् ॥ काश्लरात्रिर्यमभगि
नीतिभावप्रकाशः ॥ कल्यान्तराचै
॥ भीमरथ्याम् ॥ निशाविशेषे । ही
पावल्याम् ॥ हीपावलीतुयाप्रोक्ता
काश्लरात्रिस्तु सामतेत्यागमवचना
त् ॥ दुर्गायाः शक्तिविशेषे ॥ दैनन्दि
नप्रत्ययेऽपीतिकश्चित् ॥ काश्लः सं
हारोऽमरस्य तदुपलब्धता राशिः ॥

काश्लरश्मिः । पुं । काश्लामिद्रे ॥

काश्लवस्तुम् । न । विद्वत्तुम् ॥

काश्लौहम् । न । तिस्रा इति त्रीण
भाषाप्रसिद्धं कृष्णावर्णे । रक्ते । सी
त्ते ॥

कारणा

काश्लवित् । पुं । ज्योतिर्विदि ॥ ज्योति
र्विदि काश्लः परमार्थ इत्याह । त
न । कालौक्ये मुहूर्त्तादिव्यवहारा
योगात् । तन्मानात्तेपि न स्वातन्त्र्य
म् । अन्यविषयत्वेन प्रतीतेः । उदय
काश्लरथादिनाक्रियाधर्मत्वेन प्रती
तेः स्फुटत्वात् । नचक्रियाधर्मत्वं
कालेपितदुत्पत्तिदर्शनात् । अन्य
थाकाश्लानवच्छिन्नत्वेनक्रियानिष्ठ
त्वापातात् ॥ द्वि । अवसरत्वे ॥

काश्लविभक्तिः । स्त्री । माससर्ग्यनादैः ॥

काश्लवृत्तः । पुं । कुलवृत्तये ॥

काश्लवृत्ती । स्त्री । पाटलावृत्तये ॥

काश्लवेला । स्त्री । क्रियानर्त्तकाश्लवि
शेषे ॥ यथा । पञ्चविषयवृत्तिनगेन्द्र
वेददिग्दन्तिनस्यापिदिवा ऽवराचै
। षट्तूर्यरामाहिगरामिचन्द्रमागा
स्तुत्यादिषु काश्लवेला इति ॥ का
श्लशनेस्तत्तयाभार्त्तकृपावेला ॥
इतिदीपिका ॥

काश्लशकम् । न । नाशिकम् आहुश
कम् कालकर्मतिपर्यायप्रसिद्धे शक
विशेषे । नरिका नरका इतिगैरुड
भाषा ॥ काश्लशकंसंस्कृत्यं वातक
त्कफशोफहत । वस्तुंश्चिकरंमेधं
रक्तमित्तहरं हिमम् ॥

काश्लशक्तिः । पुं । काश्लशक्तिः ॥

काला

कालशेयम् । न । गोरसे । घोले ॥ क
लश्याम् मन्यनपात्रे ॥ इति
कुचिकलशिवस्त्यस्य हेर्दम् ॥

कालसंगोपः । पुं । शिरकालावस्थाने ॥
कालसर्पः । पुं । कृष्णसर्पे महाविषे ॥
कालसारः । पुं । कृष्णसारे मृगे ॥ न
। पीतचन्दने । कालानुसार्ये । का
लिया इति गौडभाषा ॥

कालहवम् । न । अयुतयोजनपरिम
णले ताम्रमेतत्समदेशे उपर्यध
स्तादग्न्यर्कस्थामतितप्यमाने नर
के ॥ कुलाक्षचक्ररूपच्छेदनरूपेन
रके ॥

कालसेयम् । न । घोले ॥

कालस्तन्धः । पुं । तमालवृक्षे ॥ तिन्यु
कटक्षे ॥ जीवकद्रुमे ॥ दुष्यदिरे ॥
उदुम्बरे ॥ कालः स्तन्धो यस्य ॥

कालहानिः । स्त्री । विलम्बे ॥

कालहीनः । पुं । लोभे ॥

काला । स्त्री । कृष्णविरतायाम् ॥ का
लयति । कलविच्छेपणे । गत्यन्तः । य
चायच् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ नीलिका
याम् ॥ कल्यते । कलक्षेपे । कर्मणि
घञ् ॥ कृष्णजीरके ॥ अश्वगन्धायाम् ॥
पाटलायाम् ॥ कालियाकडा

इति गौडभाषाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे
॥ कालोवर्णोऽस्यास्ति । अर्-अच् ॥

कालाञ्ज

गौर्याम् ॥ वर्णस्याविषचायां ज्ञानप
देति न ङीष् ॥

कालाक्षरिकः । वि । शिञ्जिताक्षरे ॥
कालाख्या । स्त्री । नवविधासु-तुष्टिषु
तृतीयायाम् ॥ यथा । प्रवृज्यापिन
सद्योनिर्घोणदेति सैव कालपरिपा
कमपेक्ष्यसिद्धिं ते विधास्यति अलमु
तत्ततयेत्युपदेशे यातुष्टिः साका
लाख्या श्लोघ उच्यते ॥

कालागुह । न । कृष्णागुरुणि ॥ काल
श्चतत् अगुरुच्च ॥ अयंप्राग्ज्योतिषे
भवतीति प्रसिद्धिः ॥

कालाग्निरुद्रः । पुं । संसारकारिरुद्रे ॥

कालाग्निः । । पञ्चमुखे रुद्राक्षे ॥

कालाङ्गः । पुं । काश्यपेयप्रभेदे ॥

कालाङ्गम् । न । कालपुरुषस्याङ्गे ॥ यथा
मेषः शिरो वृषो वक्रं मियुनं बाह्वयु
ग्मकम् । कर्कटो हृदयश्चैव संश्रुत
दरमेव च ॥ कन्या कटिस्तुलावस्ति
र्दृष्टिको गुह्यमेव च । धनु रुरुमृगो
जानू कुम्भो जङ्घे प्रकीर्त्तिते ॥ मीनः
पादद्वयश्चैव कालाङ्गानि यथाक्रम
म् ॥ इति कालनरस्याङ्गे सदसङ्गुहयो
गतः । पुंसामपितदङ्गेषु शुभाशुभ
फलं वदेदिति ॥

कालाञ्जनी । स्त्री । नीलाञ्जन्याम् ।
रेचन्याम् ॥

कालानु
 कालातीतः । पुं । कालात्ययापदिष्टे ॥
 कालातिक्रमणे ॥ कालस्यप्रतीतम्
 ॥ चि । अतीतकाले ॥
 कालात्ययापदिष्टः । पुं । कालातीते
 । बाधितहेतौ ॥ कालस्यसाधनका
 लस्य अत्ययेअभावे अपदिष्टः प्रयु
 क्तोहेतुः । एतेनयस्यहेतौः साध्याभा
 वः प्रमाणान्तरेण सिद्धः सकालात्य-
 यापदिष्टः । यथा । वक्रिरनुष्णः कृ
 तकल्पात् । अत्रानुष्णत्वंसाध्यंतद
 भावउष्णत्वम् तत्स्पर्शेन प्रत्यक्षे
 यागृह्यते इति ।
 कालानलः । पुं । प्रलयाम्नौ ॥
 कालानुनादी । पुं । भ्रमरे । रोखन्ने ॥
 कलविद्धे ॥ कपिञ्जले ॥
 कालानुशरिवा । स्त्री । तगरपादिके
 । तगरमूल इति भाषा ॥ शीत
 स्थाम् । शिठलीछोप इति गौडभा
 षा ॥
 कालानुसारकम् । न । तगरे ॥ पीत
 चन्दने ॥
 कालानुसारिः । पुं । शैलेये । शैलज
 नामगन्धद्रव्ये ॥
 कालानुसार्यः । पुं । न । शैलेये ॥ का
 लीयके । गौडभाषया कालियानाम
 पीतवर्णसुगन्धिकाष्ठे ॥ शिंशपावृक्षे
 ॥ तगरे ॥ कालेनअनुस्मियते । ख

कालिकः
 गतौ । कल्लोर्मयत् ॥
 कालानुसार्यकम् । न । शैलेये ॥
 कालान्तरविषः । पुं । मूषिकादौ ॥
 कालापः । पुं । सर्पभोगि ॥ राक्षसे ॥
 चि । कलापव्याकरणे ॥
 कालापकम् । न । चतुर्णां श्लोकानां स
 मन्वये ॥
 कालायसम् । न । लोहे ॥ कालायत
 त् अयश्च । अनोश्रयायः सरसीजा
 तिसंज्ञयोरितिठक् ॥
 कालायीनम् । न । कलायानाङ्गुले
 ॥ कलायानाम् भवनंक्षेत्रम् । धान्या
 नाम्भवनेक्षेत्रम् ॥
 कालागुद्धिः । स्त्री । शुभकर्मानर्हसम
 ये ॥ सायद्या । वक्राऽतिचारदृष्टा
 स्तत्रात्यन्तेगुरुक्रयोः । गुरौमकर
 सिंहस्थे ज्येष्ठासाधिसासयोः ॥ उ
 योदशदिनेपक्षेगुर्वादिपक्षेयैवच ।
 लुप्ताब्देविविधोत्पाते कालागुद्धिश्च
 दाहतेति ॥
 कालिकः । पुं । क्रौञ्चविहगे ॥ न । का
 लीये । कृष्णचन्दमे ॥ न । वैरे ॥
 प्रकृष्टोद्दीर्घः कालोऽस्य । प्रकृष्टेठक् ॥
 चि । कालसम्बन्धिनि ॥ सामयिके
 ॥ कालेननिर्वृत्तः । मिर्हतेऽथय
 तादिभ्य इतिठक् ॥ कालेभवेवा ।
 कालादृक् ॥

कालिङ्ग

कालिका । स्त्री । गौर्याम् ॥ चण्डिका

भेदे ॥ काण्ये ॥ घृष्टिः कपवृक्षे ॥

क्रमदेयवस्तु मूल्ये ॥ धूसर्याम् ॥ न

वमेघे ॥ पटोलशाखायाम् ॥ रोमा

ल्याम् ॥ मांस्याम् ॥ काक्याम् ॥ शि

वायाम् ॥ मेघावली ॥ स्वर्गादिदो

षे ॥ सुरायाम् ॥ चीरकीटे ॥ का

कोल्याम् ॥ श्यामाख्यविहगे ॥ प्रति

मासीयवृद्धौ ॥ यथा । प्रतिमासं स

वतिया दृष्टिः साकालिकामतेतिना

रदः ॥ कुञ्जटिकायाम् ॥ हिमाच

लभवायां त्रिशिरायां हरीतक्याम् ।

सागन्धयोगकरणे प्रशस्ताभवति ॥

कालोवर्णः समयशाल्यस्याः । अत

द्विनिठनावितिठन् ॥ स्वा० कन्वा ।

केण इति ह्रस्वः ॥

कालिकापुराणम् । न । उपपुराणविशे

षे ॥

कालिकाव्रतम् । न । अमावास्यायां स्त्री

कर्त्तव्ये भविष्यपुराणोक्ते व्रतविशेषे ॥

कालिङ्गः । पुं । भूमिकर्कारौ ॥ इस्ति

नि । द्विपे ॥ सर्पे ॥ लोहविशेषे ॥

अस्य चण्डं यक्ष ॥ कानिङ्गोऽलिङ्ग

वान् यः स्यात् घनः स च्छाङ्गकोमत

इति ॥ कलिङ्गानां राजानि ॥ ह्यजम्

गधर्कालिङ्गस्वरमसादह ॥ न । कर्ली

दातरवृज इति ख्याते फलविशेषे । सु

कालिन्दी

वर्तुले । कालिन्दके ॥ गुर्वा वया ।

कालिङ्गं ग्राहिहृत्कपित्थमुक्तं चण्डि

तलं मुक्तं । यक्षन्तु सेष्णं सद्याहं पि

त्तलं कफवातजित् ॥ कालिङ्गाः पुं भू

खि । नीवृत्ति ॥ कलिङ्गदेशमार

भ्यपञ्चाष्टयोजनं शिवे । इक्षिण्यक्षाम

देशानि कालिङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥

कालिङ्गिका । स्त्री । पिबति ॥

कालिङ्गी । स्त्री । राजकर्कश्याम्

कालिदासः । पुं । विक्रमादिस्थसभा

यां नवरत्नमध्यगणिते प्रसिद्धकवि

विशेषे । मेधावरे ॥ काल्याः दासः ।

उग्रापोः कञ्चाहन्दसेर्वहुलमिति

ह्रस्वः ॥

कालिनी । स्त्री । भार्गवान्नये ॥ इति

हेमचन्द्रः ॥

कालिन्दम् । न । कर्लीदा इति प्र-

कालिन्दकम् । न । सिद्धे फलविशेषे

। कालिङ्गे ॥

कालिन्दी । स्त्री । यमुनायाम् ॥ कलि

न्मध्येयम् । तस्येदमित्ययम् । स्त्रीप् ॥

रक्तप्रवृत्ति ॥

कालिन्दीभेदनः । पुं । कालिन्दीकर्षणे

। वलदेवे ॥ कालिन्द्याः भेदनः ॥

कालिन्दीसूः । स्त्री । सूर्यपत्न्याम् । य

मुनामातरि ॥

कालिन्दीसादरः । पुं । यमे ॥ कालि

कालीय

न्याः सोदरः ॥

कालिमा । पुं । काण्ये ॥

कालियः । पुं । कृष्णसर्पविशेषे ॥

काली । स्त्री । शान्तनुराजपत्न्याम् । स

त्यवस्थाम् ॥ कालिकायाम् ॥ अ-

म्बिकाखलाटान्बिकास्तायां देव्याम्

। चीरकीटे ॥ मातृभेदे । उमाया

म् । काल सङ्गतनात् कालीत्याग

मः ॥ कालजरखायां देव्याम् ॥

नयमेघौघे ॥ परिवादे ॥ काला

ज्याम् ॥ तुषर्याम् ॥ विवृति ॥ रा

चौ ॥ दृष्टिकाख्याम् । विहाटी इति

गौड भाषा ॥ वज्रजिह्वाविशेषे ॥

कालोवर्णास्त्यस्याः । कालाज्जानप

दकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनी

लेत्यादिनाडीषु ॥

कालीकः । पुं । कौण्डे ॥

कालीची । स्त्री । यमस्यविचारभूमौ ॥

इतित्रिकाण्यशेषः ॥

कालीतनयः । पुं । मन्त्रिषु ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

कालीयम् । न । कृष्णचन्दने । हरि

चन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥ पुं । सर्पविशेषे ॥

कालीयकः । पुं । दाहहरिद्रायाम् ॥ न

। गौडभाषया कालिया इति प्रसि

द्धे पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे । जायके ।

कालानुसार्ये ॥ कृष्णचन्दने ॥ का

काल्यम्

लीयकं रक्तगुणं विशेषाद्यङ्गना

शनम् ॥ कालस्यवर्णस्यायम् । वृद्धा

च्छः । स्वार्थेकम् ॥

कालीयकचोदः । कुङ्कुमे ॥

कालुष्यम् । न । मालिन्ये ॥

कालेयः । पुं । दैत्यभेदे ॥ न । कालख

ण्डे । यकृति ॥ गौडभाषया कालि

नामपीतवर्णसुगन्धिकाष्ठे ॥ प्राग्दी

व्यतीयेर्षे अमिकलिभ्यांठग्वक्तव्यः

इतिठक् ॥

कालेयकः । पुं । दाहहरिद्रायाम् ॥ कु

ङ्करे ॥ न । कालीयके । पीतवर्णे

सुगन्धिकाष्ठे ॥ कलेरयम् । सर्वत्रा

मिकलिभ्यांठक् । स्वा० कम् ॥

काल्यः । पुं । कञ्चीइलदी इति प्रसिद्धे

द्राविडके । कर्धूरे ॥

काल्यकः । पुं । वेधमुख्ये । कर्धूरके ।

काल्ये ॥ कल्येविधौभवः । तत्रभवद्

त्यणस्तात् कम् ॥

काल्यनिकः । वि । आरोपिते । कल्पि

ते । कल्पनाभवे ॥ कल्पनाया आग

तः । ठक् ॥

काल्यकः । वि । कल्योवेदाङ्गम् तदुक्त

विधौ ॥

काल्यम् । न । प्रत्यये । प्रभाते ॥ क

लयतिषेडाम् । अघ्न्यादयश्चेति

कलेर्यक् । ततः प्रसाद्यम् ॥ शीते

कावेरी

॥ त्रि। प्राप्तकाले ॥ कालः प्राप्तोऽस्य ।
कालाद्यत् ॥

काल्यकः । पुं । कर्चूरे । शविडके ॥ का
लेसाधुः । तत्तत्साधुरितियत् । स्वा०
कम् ॥

काव्यमानः । त्रि । विद्यास्वमाने ॥
काव्या । स्त्री । उपसर्वायाम् । गर्भश
हणप्राप्तकालायाङ्गवि ॥ कालः प्रा
प्तोऽस्यः । तदस्यप्राप्तमिति वर्त्तमा
ने कालाद् यत् ॥

कावचिकम् । न । तनुचिणाङ्गणे ॥
कवचिनांसमूहः । ठञ्कवचिनस्य ॥
कावादः । पुं । वाक्कखहे ॥ ईषदादः
ईषदर्थचेतिकोः लादेशः ॥

कावारम् । न । शैवले ॥ आसमन्तात्
वार्यते आच्छाद्यतेऽनेन । वृषश्चु
रादेः पुंसीतिवः । यद्वाकावारयति
व्रियते वा । वृष्० अच् । घञ्वा ।
कस्यजलस्य आवारम् ॥

कावारी । स्त्री । तृणादिच्छत्रके । भ्र
मत्कुव्याम् । वारिवायम् ॥ कृत्रादिति
भाषा ॥

कावृकः । पुं । कुक्कुटे ॥ चक्रवाके ॥ पीत
मुण्डस्वगे ॥

कावेरम् । न । कुङ्कुमे ॥

कावेरी । स्त्री । नेश्यायाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ सरिदिशेषे ॥ कस्य जलस्य

काव्यलि

वेरं शरीम् । तस्येवम् । तस्येवमि-
त्यण् । डीप् । ईषदेरमस्या वा ॥

काव्यः । पुं । शुक्ले । दैत्यगुरौ ॥ न ।
ग्रन्थे । कविकृतौ ॥ अदोषौ सगुणौ
सालङ्कारौ शब्दार्थौ काव्यमिति वा
मनः ॥ तत्त्रिविधं यथा । सव्यङ्ग्य
मुत्तमं काव्यं मव्यङ्ग्यमधमं स्मृतम्
। किञ्चिद्व्यङ्ग्यसमायुक्तं मध्यमं प
रिकीर्तितमितिकाव्यचन्द्रिका ॥ कवे
रपत्यम् । कुर्वादिभ्योगयः ॥ कवेरिद
ङ्कर्मभावो वा । त्रा० । प्यञ् ॥ कु
धातेः । अपरावश्यके इति ग्यङ्वा ॥

काव्यचैरः । पुं । चन्द्रेश्वरौ ॥

काव्यलिङ्गम् । न । अर्थालङ्कारप्रभेदे
॥ अस्यलक्ष्यं यथा । हेतोर्वाच्यप-
दार्थत्वे काव्यलिङ्गमुदाहृतमिति ॥
काव्यलिङ्गं हेतोर्वाच्यपदार्थतेति च
॥ यथा । वपुःप्रादुर्भावा इमुमित
मिदं जन्मनि पुरा पुरारे न प्रायः
कचिदपि भवन्तं प्रकृतवान् । नमन्मु
क्तः संप्रत्यहं मतम् रगेप्यनति
भाग् महेश चक्षुष्यं त दिदमपरा
धद्वयमपि ॥ अनेकपदार्थता यथा
। प्रश्नयिसखीसखीलपरिहासर
साधिगतै र्खलितशिरिषपुष्पहन
नैरपि ताम्यति यत् । वपुषि
वधाय तत्र तव शस्त्रमुपविपतः प

काव्यार्थी

तत् शिरस्यऽकाण्डयमदण्ड इवैष
भुजः ॥ एक पदार्थता यथा । भस्मो
हूलनभद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले
शुभं । हा सोपानपरम्पराङ्गिरिमु
ताकात्तालयालङ्कृतिम् । अद्याराध
नतोषितेन विभुना युष्मत्स पर्यासु
खालोको च्छेदिनि मोक्षनामनि
महामोहे निधीयामहे ॥ एषु अ
पराधवये पूर्वापरजन्मनोरनमनम्
भुजपाते शस्त्रोपक्षेपो महामोहे-
मुखालोको च्छेदित्वच्च यथाक्रम-
मुत्तरूपोहेतुः ॥

काव्या । स्त्री । पूतनायाम् ॥ बुद्धौ ॥
काव्यार्थापत्तिः । स्त्री । अर्थालङ्कारप्र
भेदे ॥ कैमुत्येनार्थ संसिद्धिः काव्या
रथापत्तिरिष्यते । स जित स्वन्मुखे
नेन्युः का वार्ता सरसीरुहाम् ॥
अत्र सरस्यनेन पद्मानि येन जिता
नि इति विवक्षितम् । तथाच सो-
पियेनजित स्तेन पद्मानिजितानी
ति किमुवक्तव्यमितिदण्डः पूपि का
न्यायेन पद्मजयरूपस्यार्थस्य संसिद्धिः
काव्यार्थापत्तिः ॥ तान्त्रिकार्थापत्ति
व्यावर्त्तनाय काव्यविशेषणम् । यथा
वा । अधरोयमधीराख्याबन्धुजीव
प्रभाहरः । अन्यजीवप्रभाहस्तहर
तीति किमङ्गुतम् ॥ स्वकीयहृदयं

काशिरा

भिस्त्वा निर्गतौ यौ पयोधरौ । ह
दयस्यान्यदीयस्य भेदने का कृपात
योः ॥

काशः । पुं । रोगविशेषे ॥ क्षुते ॥ पुं ।
कण्टकण्डूयने ॥ कांस इति प्रसिद्धे
तृणविशेषे । इक्षुगन्धायाम् ॥ काशः
स्थान्मधुरस्तिक्तः स्वादुपाकोहिमः-
सरः । मूत्रकृच्छ्राश्रयदाहास्त्रचयपि
तजरोगजित् ॥ न । काशपुष्पे ॥
काशते । काशृदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
काशकः । पुं । काशे । कांस इतिभा
षा ॥

काशात्मलिः । स्त्री । कूटशात्मलिवृत्ते ॥
काशिः । स्त्री । देशविशेषे । काश्या
म् ॥ काशते । काशृ० । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

काशिका । स्त्री । काश्याम् । महाशम
शाने ॥ प्रकाशिकायाम् ॥ काश्येव ।
। स्वार्थे कन् ॥ काशिक्याम् ॥ का
श्यादिष्वाङ्गिठः । इकारउच्चरणार्थः ॥
काशिकाप्रियः । पुं । दिवोदासे । धन्व
न्तरौ ॥

काशिकी । स्त्री । काश्याञ्जातायाम् ॥
काश्यांजाता तत्रभवा तत आगता
दिर्वा । काश्यादिभ्यष्ठङ्गिठावितिठ
ञ् । ङीप् ॥

काशिराजः । पुं । नृपतिविशेषे । धन्व

काशिरा

नरौ । सुषोड्भवे ॥ काश्याः राजा
। राजाहः सखिभ्यष्टः ॥

काशी । स्त्री । वाराणस्याम् । तपः स्थ
ल्याम् । अविमुक्ते । आमन्दवने ॥
मुने प्रलयकालेऽपि न तत् चेवं क
दाचन । विमुक्तं न शिवाभ्यां यद्
विमुक्तं ततोविदुः ॥ न यदाभूमिव
लयं न यदापां समुद्भवः । तदा वि
हर्तुं मीशेन चेव मेत द्विनिर्मित
म् ॥ इत्यगस्त्यमतिस्कन्दवचनम् ॥
अयोध्या मथुरा माया काशी का
शी अवन्तिका । पुरीद्वारावती चै
व सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥ एता-
स्तु पृथ्वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन
। पुरीद्वारावतीविष्णोः पाञ्चजन्यो
परिस्थिता ॥ एताश्च मुक्तिदाः सर्वा
एकचगणिताः सुरैः । यानि यानिच
चेचाणि काशीप्राप्तिकराणि षट् ॥ प्रा
णिना मिह मोक्षार्थं महाकाशगि
कः शिवः । तारोपदेशं कुरुते इ-
त्याहुः शास्त्रकोविदाः । यथोक्तं
द्रयामले । काशीपुरीपरिसरे सुर-
सिन्धुतीरं कर्णे जपत्यनुदिनं कल
देहभाजाम् । मोक्षार्थमेव दयया
शशिखण्डमौलिः श्रीशक्तिवीजम
नघं सुरसंघसेथमिति ॥ तत्र वैष्ण
वेभ्योराममन्त्रश्चैवेभ्यः पञ्चाक्षरस्य

काश्वरी

वृहज्जाबालोक्त्या शक्तेभ्यः शक्तिवी
जस्य भवने श्रीमन्त्रस्य यतिभ्यः प्रण
वस्येति व्यवस्था ॥ सदा कृतयुगञ्चास्तु
सदा चास्तु चरायणम् । सदा म-
होदयश्चास्तु काश्यां निवसतां स
ताम् ॥ लोलाकं केशवैः कोटो गङ्गा
ज्या नगरंधनुः । कलि र्लक्ष्यः शरो
धर्मः शिवो धन्वी पुनातु माम् ॥ अ
थवा सर्वचेचाणि काश्यां सन्ति नगो
त्तम । तत्र नित्यं वसेन् नित्यं देवी
भक्तिपरायणः ॥ तानि स्थानानि स
म्पश्यन् जपन् देवीं निरन्तरम् ।
ध्यायं स्तज्जरणम्भोजं मुक्तो भवति व
न्धनादिति देवीगीता देवीभागव-
ते ॥ काशते । काशृदीप्तौ । पचा
द्यच् । गौरादिच्ञान् डीष् ॥

काशीनाथः । पुं । विश्वेश्वरे । शिवे ॥
काशीराजः । पुं । शिवे ॥ धन्यनरौ ॥
काश्याः राजा । टच् ॥

काशीशम् । न । धातुकाशोशे । हीरा
कसीति प्र० उपधातुविशेषे ॥ तद्दि
विधम् । हरिद्वर्णं लोहितञ्च धातु
काशीशमिष्यते । शुक्लवर्णं तथा कृ-
ष्णमुष्णकाशीशमिष्यते ॥

काशृकारः । पुं । गुवाके ॥

काश्वरी । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ काशते
। काशृ० । अन्येभ्योपीतिमनिन् । व

काश्मीरी

नोरचेति डीव्रौ ॥

काश्यर्थः । पुं । काश्मीरीष्टचे । गम्भार्याम् ॥ काश्मीरीशब्देऽस्त्यस्य । अन्येभ्योपीतियपं ॥

काश्मीरम् । न । पुष्करमूले ॥ कुङ्कुमे ॥ टङ्के ॥ पुंभूम्नि । देशविशेषे । शास्त्रशिल्पिषु ॥ संप्रदायविशेषे ॥ यथा । शारदामठमारम्य कुङ्कुमाद्रितटान्तकम् । तावत्काश्मीरदेशः स्यात्पञ्चाशद्योजनात्मकः ॥ काश्मीरेषुभवम् । तत्रभवत्यर्थे कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ॥ स्वार्थेणवा ॥

काश्मीरजम् । न । कुष्ठे । पारिभाष्ये ॥ कुङ्कुमे ॥ पुष्करमूले ॥ काश्मीरे जायते । जनी० । सप्तम्यांजनेर्डः ॥ काश्मीरजन्म । न । कुङ्कुमे ॥ कुष्ठे । पारिभाष्ये ॥ काश्मीरे जन्मास्य ॥ काश्मीरजा । स्त्री । अतिविषायाम् । महौषधे ॥

काश्मीरा । स्त्री । अतिविषायाम् ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥ पृथिव्याम् ॥

काश्मीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ गुणयथा । काश्मीरीतुवरान्तिकावीर्याणामधुरागुरुः । दीपनी पाचनी मेधामेदिनीभ्रमशोषजित् ॥ दौषट्णामशूलार्शोविषदाहज्वरापहा । तत्फलं दृढं हृद्यं गुरुकेश्यं रसा

काष्ठम्

यनम् । वातपित्ततृषारक्तचयमूत्रविवन्धकम् ॥ स्वादुपाकेहिमंस्निग्धं तुषरान्तं विबुद्धिकृत् । इत्यादावदुषावातरक्तपित्तचतस्रानिति ॥

काश्यः । पुं । काशिराजे ॥ न । मये ॥ काश्यपः । पुं । मुनिविशेषे ॥ कणादमुनौ ॥ मृगविशेषे० ॥ मीनवि० ॥ गोत्रवि० ॥ तत्प्रवरान्तर्गतमुनिवि० ॥ कश्यपस्यात्मजमात्रे ॥ कश्यपस्यगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥ न । मांसे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

काश्यपिः । पुं । अरुणे । गरुडाग्रजे ॥ गरुडे ॥ कश्यपस्यापत्यम् । वा० इञ् ॥ काश्यपी । स्त्री । पृथिव्याम् । भूमौ ॥ कश्यपस्येयम् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥ अम्बिकायाम् ॥

काश्यपेयः । पुं । सूर्ये ॥ काश्यरी । स्त्री । काश्मीर्याम् । गम्भार्याम् ॥ काशते । काशृ० । अन्येभ्योपीतिवनिप् । वनोरचेति डीव्रौ ॥

काषः । पुं । कषणे ॥ कषणपाषाणे ॥ कष्यतेऽनेन । कष० । घञ् ॥

काषायम् । त्रि । कषायेणरक्तेवस्त्रादौ ॥ तेनरक्तं रागादित्यण् ॥

काषायी । त्रि । कषायरक्तवस्त्रवर्ति ॥

काष्ठम् । न । दारुणि । इन्धने ॥ अर्कनिष्कास नार्थेकाष्ठे ॥ यथा । ससा

काष्ठः

रमति शुक्लं यत् मुष्टिमध्येतमेष्ट
ति । तत् काष्ठकाष्ठमि- ग्राहुः खदि
रादिसमुद्भवम् ॥ काशते । काशृ०
। हनिकुषी-द्यादिनास्थम् । व्रश्चेति
षत्वम् । तितुचेतिनेट् ॥

काष्ठकम् । न । अगुरुणि ॥

काष्ठकदली । स्त्री । वनकदल्याम् । शि
लारम्भायाम् । काठकेला इतिभाषा ॥

काष्ठकीटः । पुं । घुणे ॥

काष्ठकुट्टः । पुं । शतच्छदस्वगे । खटक
बढैया इति भाषा ॥

काष्ठकुडालः । पुं । अभयाम् । नौका
देर्मलापनयनार्थे काष्ठघटितकुडाले
॥ कमुडालयति । दलविदारणे ।
कर्मगयण । शकंध्यादिः । काष्ठस्य कु
डालः ॥

काष्ठजम्बूः । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥

काष्ठतट् । पुं । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
रथकारे । वटुकै । वटइ इति भा-
षा ॥ काष्ठं तच्छति । तच्छतनूकरणे
क्लिप् । काष्ठतच्चौ । काष्ठतड्म्यामि
त्यादिरूपाणि ॥

काष्ठतच्चकः । पुं । रथकारे । तच्चणि ॥

काष्ठंतच्छति । तच्छ० । खल ॥

काष्ठतन्तुः । पुं । कोषकारे । काष्ठकूमौ ॥

काष्ठदारुः । पुं । देवकाष्ठे ॥

काष्ठदुः । पुं । पलाशवृक्षे ॥

काष्ठाम्बु

काष्ठधात्रीफलम् । न । आमलके ॥

काष्ठपाटला । स्त्री । सितपाटलिकाया
म् ॥

काष्ठमठी । स्त्री । चितायाम् ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

काष्ठमल्लः । पुं । शवयाने । अर्थी इति
भाषा ॥

काष्ठमौनम् । न । इङ्गितेनापिस्वाभि
प्रायाऽप्रकाशने ॥

काष्ठलेखकः । पुं । घुणे ॥

काष्ठलोहो । पुं । काष्ठलोहयुक्तपात्रे ।
वातर्हो ॥

काष्ठवह्निका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

काष्ठशरिवा । स्त्री । शरिवायाम् । अ
नन्तमूल इतिगौडभाषा ॥

काष्ठा । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥ स्थि
तौ । स्थानमात्रे ॥ दिशि । आशा
याम् ॥ उत्कर्षे । प्रकर्षे ॥ मर्यादा
याम् । सीमनि ॥ निठायाम् ॥ पर्य
वसानभूमौ ॥ अष्टादशानमेपात्म
के काले ॥ दशचणपरिमितेकाले
॥ काशते । काशृ० । हनिकुषिनी
रमिकाशिम्यः क्यम् । व्रश्चेतिषत्व
म् । टाप् ॥

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

काष्ठाम्बुवाहिनी । स्त्री । द्रोण्याम् । का
ष्ठादिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे
चन्याम् ॥ पुनः पुनरम्बुवहति । व

कासना

हुलमाभीरुण्यद्वितिसिनिः । काष्ठ
स्य अंशुवाहिनी । काष्ठेत्युपलक्षण
म् । शिलामय्या अपिद्रोणीत्वात् ॥
काष्ठालुकम् । न । काष्ठिन्युक्ते कन्दवि
शेषे ॥

काष्ठीशः । पुं । राजार्के ॥

काष्ठीला । स्त्री । कदल्याम् ॥ काष्ठिना
दृश्यते । दृक्षस्वप्नक्षेपणयोः । घञ्
॥ कर्षित् अष्टीलमस्यावा ॥

काष्ठोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि
कायाम् ॥

कासः । पुं । खांसीति प्रसिद्धे रोगे ।
क्षय्ये ॥ पञ्चकासाः स्मृतावातपित्त
क्षेमक्षतक्षयैः । क्षयायोपेक्षिताः
सर्वेवक्त्रिनस्ययोत्तरम् ॥ कासते अ
मेन । कास्त्रशब्दकुत्सनयोः । हल
श्चेति घञ् ॥

कासकण्डः । पुं । कोकणदेश प्रसिद्धे ।
कासालौ । विशाखपत्रे ॥

कासमः । पुं । मोदकविशेषे ॥ यथा ।
हरीतकीकण्डाशुगुलीमरिचंगुडसंयु
तम् । कासमोमोदकः प्रोक्तस्तृष्णा
रोचकनाशनइति ॥

कासघ्नी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥

कासजित् । स्त्री । भाग्याम् ॥

कासनाशिनी । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्या
म् ॥

कासारः /

कासन्धीवटिका । स्त्री । वेसवारविशे
षे ॥

कासमर्दः । पुं । कालकास्तुम्भा इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे गुल्मप्रभेदे । अरिम
र्दः । जरये ॥ पुं । न । कास्तुन्दी इ
तिगौडभाषाप्रसिद्धे वेसवारे ॥ पे
षितजलमिश्रितवस्त्रगलितवेसवार
इतिपाकराजेश्वरः ॥

कासमर्ददलम् । न । कसौंदी इति
खातभाके ॥ कासमर्ददलंरुच्यंवृष्यं
कासविषास्तनुत् । मधुरंकफवात
प्रपाचनंकरुणशोधनम् ॥ विशेषतः
कासहरंपित्तप्रंघ्राहकंलघु ॥

कासमर्दनः । पुं । पटोले ॥

कासरः । पुं । महिषे ॥ केजले सरति
सृगतौ । अच् ॥ यद्वा ॥ कुर्षित् स
रति । स्थूलकायत्वात् । ईषद्वर्षेचे
तिकोः कादेशः ॥

कासहा । पुं । कावविशेषे ॥ यथा । क
ण्टकारीकृतः कावः सकृष्णः सर्व
कासहेति ॥

कासारः । पुं । सरोवरे । सपद्मे निष्प
न्नेषा महाजलाशये ॥ कुत्रिमेपद्मा
करे ॥ कासते । कास्त्रशब्दे । तुषा
राद्वयश्चेत्त्यारन ॥ यद्वा ॥ कुर्षित्
सारोस्य । ईषद्वर्षेचेति कोः कादे
शः । अर्धञासच् ॥ यद्वा । केनजले

कासीस

नसारः । अन्येषामपीति दीर्घः ।
आङ् प्रस्ये घोवा ॥ क सस्यच्छति ।
स्युगते । कर्मय्यश्वा ॥

कासारम् । न । कासार इतिस्थाते प
कान्तविशेषे ॥ तत् प्रकारो यथा ।
इतेतसे विनिःक्षिप्य कनिकां पाच
येष्मनाक् । ततस्तत्रविनिःक्षिप्य ख
ण्डभागसमं पचेत् ॥ ततश्चाङ्गुयत
त् पात्रेक्षिप्या सम्यक् मुचिक्रये । च
तुरखीकृतंयेतत् भवेत् कासार
संचकम् ॥ कासारं रुचिदंश्रेष्ठं नाति
रूचनं पिच्छिलम् । हृत्तासकफपित्त
मं विरुचौ रुचिकारकम् ॥ प्रक्षिप्य
माषशृङ्गाटकशेरूणां पृथक् पृथक् ।
शाकूकस्यचकर्तव्यं कासारं खण्डस
र्विषा ॥

कासारिः । पुं । कासमर्दे ॥ आलूके ॥
कासालुः । पुं । काकणदेशप्रसिद्धे आ
लुविशेषे । कासकन्दे ॥

कासीसम् । न । हीराकसी इतिगौड
भाषा प्रसिद्धे उपधातु विशेषे । भस्म
वन्मृत्तिकाकासीसमितिपरीक्षि
ते धातुकासीसे । खेचरे । धातुशेख
रे ॥ कासीसं धातुकासीसं पांशुका
सीसमित्यपि । तदेवकिञ्चित्पीतं
न्तुपुष्पकासीसमुच्यते ॥ कासीस म
क्ष मुष्णश्च तिक्तश्च तुषर स्या ।

काहार

वातक्षेपहरं केश्यं नेत्यङ्गुद्विषप्र
णुत । मूत्र कृष्णाशरीरिष्व माशनं प
रिक्कीर्तितम् ॥

काहः । स्त्री । विकलवाचि ॥ शब्दस्त्रे
॥ वुडौ ॥ रुजि ॥ कसति । कसग
तौ । क्षित्कसिपयर्त्तरिप्युः ॥

काहतरौ । स्त्री । शब्दास्ये आयुधे ॥
इत्वाकाहः । काहगोखीभ्यांहरच्
। ङीष् ॥

काहका । स्त्री । काहलावाये ॥
काहलः । पुं । कुक्कुटे ॥ शब्दमात्रे ॥ ह
हृक्कावाम् । मन्नामर्दे ॥ बिडाले
॥ न । भवत्तवाक्ये ॥ चि । मुष्के ॥
भृशे ॥ खले ॥

काहला । स्त्री । वाद्यभाण्यविशेषे ।
काहली इति हिमगिरौप्रसिद्धा
यां ध्वनिनालायाम् ॥ अक्षरसांप्रभे
दे ॥

काहलापुष्पः । पुं । धुसूरे ॥ काहले
वपुष्पायस्य ॥

काहली । स्त्री । तद्वयस्यम् । दिक्कथ्याम् ॥

काहारकः । पुं । काहार इति प्रसिद्धे
शिविकावाहकजातिविशेषे ॥ यथा ।
तथा गारुडिका वीराः क्षुरकर्मेप
जीविकाः । व्याधाः काहारकाः पुष्टाः
कृष्णं संवाहयन्ति ये इति लैङ्गिनि
भारते आश्वमेधिके पर्वणि १० अथा

किकिदि

यः ॥

किंवदन्तिः । स्त्री । जनश्रुतौ ॥ कोपि
वादः । किम्पूर्वाद्वदेः भुवोभिच् ।
बाहुलकाद्द्वदेरपि । ततोऽङीष्
कल्पः ॥

किंवदन्ती । स्त्री । जनश्रुत्याम् । स-
त्ये असत्येवा लोकवादे ॥ कोपिवा
दः । किम्पूर्वाद्वदेः तृभूवद्विषसीति
बाहुलकाज् भच् । भोक्तः । गौ०
ङीष् ॥

किंवा । अ । विकल्पे । अथवा ॥

किंशब्दः । पुं । सस्यश्रुके । धान्याद्यभागे
॥ बाणे ॥ कङ्कपक्षिणि ॥ किञ्चित् कु-
त्सितं वा । शृणाति । शृङ्गिंसायाम्
। किञ्चरयोः श्रिण इति ऋण ॥

किंशुकः । पुं । पलाशवृक्षे ॥ नन्दीवृक्षे
॥ किञ्चित् शुक इव । शुकतुण्डाभपु-
ष्पत्वंत ॥

किंशुलुङ्गः । पुं । पलाशवृक्षविशेषे ॥

किंसखा । पुं । कुत्सिते सख्यौ । दुर्म-
न्त्रिणि ॥ कुत्सितः सखा । किमः
क्षेप इ समासः सन्तप्रतिषेधः ॥

किकिः । पुं । किकिदिवे । चाघे ॥ ना-
रिकेले ॥

किकिदिवः । पुं । } चाघखगे ॥

किकिदिविः । पुं । }

किकिदीवः । पुं । चाघविङ्गगे ॥ नोल

किङ्करी /

कण्ठे ॥

किकिदीविः । पुं । सेनाचडा इति गौड
भाषाप्रसिद्धे स्वर्णचातके । चाघ
पतत्रिणि ॥ बाहुलकाद्द्वस्वदीर्घ
योर्विनिमयः ॥

किकीदिवः । पुं । किकिदिवौ ॥ कि-
किदीविकिकीदिवाविति द्विरूपको
षादकारान्तोपि ॥

किकीदिविः । पुं । चाघे ॥ किकीति
दिव्यति वासते । दिवुकीडादैः । कृ-
विघृष्ट्विच्छविस्थवि किकीदिविरि-
तिसाधुः ॥

किकीदीवः । पुं । }

किकीदीविः । पुं । } चाघपक्षिणि ॥

किखिः । पुं । वानरे । कपौ ॥ स्त्री । फे-
रौ । लघुशृगाले । लोमडी इति
भाषा ॥

किङ्करः । वि । दासे । सेयके ॥ विप्रत्यकि-
ङ्करो भूपे । वैश्यो भूपस्य भूमिप । सर्वे
पांकिङ्कराराः शूरा ब्राह्मणस्य विशेष-
तः ॥ किञ्चित् कुत्सितं वा करोति ।
दिवाविभेद्यत्र किंयत्तद्वहु विव्यच ॥

किङ्करा । स्त्री । दास्याम् ॥ अजन्ताट-
टाप् ॥

किङ्करी । स्त्री । दास्याम् ॥ किङ्करस्य ॥

स्त्री । पुंयोगादाख्यायामिति ङी-
ष् ॥

किञ्च	किञ्चत्क
<p>किङ्किणी । स्त्री । चुद्धघण्टिकायाम् । घाघर इति गौडभाषा प्रसिद्धे क व्याभरण विशेषे । कर्धनी कौधनी इति भाषा ॥ किञ्चित् किण्डु करो ति । किण्डुशब्दात् तत् करोतीति ग्युक्तात् अच् । गौ० डीष् ॥ विक कृतद्रुमे ॥</p>	<p>किञ्चन । अ । अकारान्तम् । असाकल्ये । अल्ये ॥ किञ्चनः । पुं । हस्तिकर्णपलाशे ॥ किञ्चित् । अ । स्वल्पे । ईषत् । मना क् ॥ इदं नयानिर्देष्टुमशक्ये ॥ कि ञ्चिच्च अनयोः समाहारः ॥</p>
<p>किङ्किणीका । स्त्री । चुद्धघण्टिकायाम् ॥ चङ्कग्यने । कयाशब्दे । अस्मात् यङ्लुगन्तात् चङ्किणः किङ्किणचे त ईकन् । धातोः किङ्किणादेशश्च ॥ किङ्किरः । पुं । कोकिले । भ्रमरे ॥ ह ये ॥ कामदेवे ॥ न । गजकुम्भे ॥ किङ्किरा । स्त्री । चतजे । रुधिरा ॥ किङ्किरातः । पुं । अशोकद्रुमे ॥ कामदे</p>	<p>किञ्चुलिका । स्त्री । } किञ्चुलके ॥ किञ्चुलकः । पुं । केचुआखे कीटविशे षे । गण्डपदे ॥ किञ्चुलुम्पति । काम्यनेकाजग्रहणं चुलुम्पाद्यर्थमि ति वार्त्तिकनिर्दिष्टचुलुम्पधातुः । अन्येभ्योपीतिङ् । टेरिति ऊकार मकारपकाराणां लोपः । ततः सं चायां कन् ॥</p>
<p>वे ॥ रक्तान्त्राने ॥ युके ॥ पिके ॥ पुष्पविशेषे ॥ हेमगैरे । पीतान्त्रा ने ॥ अन्य गुणाः । किङ्किरातो हिम स्तिक्तः कषायश्च हरेदसौ । कफपि त्पिपासास्रदाह शोषवमिकृमोनि ति ॥</p>	<p>किञ्जम् । न । } किञ्जत्के ॥ किञ्जलः । पुं । } किञ्जल्कः । पुं । केसरे । पुष्परेणौ ॥ किञ्जल्कः शीतलो रुचः कषायेषा च कोपितः । कफपित्तदृषादाहर त्तार्शोविषशोथजित् ॥ पद्मकिञ्ज ल्क इति शेषः ॥ किञ्जलति । ज लप्रवारणे । वातुलकात्कः ॥ न । नागकेशरपुष्पे ॥ यद्वाभ्यन्तरस्ते केशाकारे करहाटकवेष्टने कैसर इति स्याते । पीतपराने ॥</p>
<p>किङ्किरालः । पुं । वर्धुरवृक्षे ॥ किङ्किरी । पुं । विकङ्कते । सुवाट्ये । बुद्धि इति गौडभाषा ॥ किञ्च । अ । आरम्भे ॥ साकल्ये ॥ स म्भावनायाम् ॥ किम्च चचेति वि श्वः ॥</p>	<p>किञ्जल्कविभेदः । पुं । केसरायनमे ॥</p>

किञ्चः

किटिः । पुं । मोषे । शूकरे ॥ केटति ।

। किटगतौ । इगुपधात्कित् ॥

किटिभः । पुं । केशकीटे । जूं लीख

इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

किट्टम् । न । सले । तैत्थायशोभाग

स्वे ॥ शिङ्गाखादौ ॥ यच्चा । भ्राय

मानस्य लोहस्य सखं मण्डूर मुच्यते

। यत्तोष्ठं यद्गुह्यं प्रोक्तं तत्किट्टं अपि

तद्गुह्यमिति ॥ केटतिस्त्र । किट् ० ।

गत्यर्थेतिक्तः । आगमशास्त्राद्या नि

त्यत्वाच्चेट् ॥

किट्टवर्जितम् । न । शुक्रे ॥ इति हेम

चन्द्रः ॥

किट्टालः । पुं । ताम्रकलशे ॥ लोह-

गुथे ॥

किणः । पुं । शुष्कद्रव्ये । मांसघ्न्यौ ॥ नि

घर्षणजव्ययाचिह्ने । घट्टा इति भा

षा ॥ घुणे ॥

किणिः । स्त्री । अपामार्गे ॥

किणिङ्गी । स्त्री । खरमज्जर्याम् । कपा

मार्गे ॥ किणिनो ब्रह्मान् विहीते ।

शोहाङ्मनौ । आतोनुपेतिकः ।

गौरादिभ्यान् ऊोप् ॥

किञ्चः । पुं । न । सुपावीजे । कम्पहि

॥ न । फामे ॥ कणनम् । कणशब्दे ।

उल्वादयत्येति साधुः । कर्मणिङ्गा ॥

कञ्चति क । मङ्गू मुचिच्छतीति कञ्

किन्तु

। बाहुल्यकाहित्वम् ॥

किन्तवः । पुं । द्यूतकृति । अचदेविनि

॥ द्यूतसमाह्वयदेविनि ॥ मत्ते ॥ व

चके ॥ खले ॥ चारनामनिगन्धद्र

व्ये ॥ किञ्चाने । भावेक्तः । कितं वा

यति कितेनवातिवा । श्लोवैशेष-

ये वागन्धनेवा । आतोनुपेतिकः ॥

कनकाह्वये । धनूरे ॥ कितबाः स

म्यस्य ग्राहकाः । अर्शजायच् ॥ किता

न् वच्यतिवा । अन्येभ्योपीतिङ् ॥

किनाटम् । न । टक्षत्यत्वचोभ्यन्तरेका

ष्ठसंख्येवन्तकलरूपे ॥ वेदे प्रसिद्धम् ॥

किन्तनुः । पुं । अष्टपादे । मकडा मक

डो इति भाषा

किन्तमाम् । अ । पृष्टैकतमे ॥ इदमे-

षा सतिशयेन किमिच्छर्थे अतिश

यनेतमप् । किमेत्तिङ् व्ययेत्त्वा-

सुः ॥

किन्तराम् । अ । पृष्टैकतरे ॥ इदमन

यो रतिशयेन किम् । दिवचनविभज्ये

त्यादिनातरप् । किमेत्तिङ् व्यये-

त्यासुः ॥

किन्ता । स्त्री । कुत्सितत्वे ॥ कष्ट केषां

वा भावः । तत् ॥

किन्तु । अ । किम्पुनः । पूर्ववाक्यजडो

वत्तावके । प्रागुक्तिविरुद्धार्थे ॥ यथा

। भूत्याभावे भवति मरणं किन्तु स

कः	किम्पुन
म्भावितानाम् । इति प्राचीनाः ॥	॥ परिग्रहे ॥ कामम् कायधिया । कै
किन्तुमः । पुं । ववाद्येकः शक्यमानम् ।	शब्दे । कायतेर्हिमिः ॥ स्त्री । का
यतशेषकरणे ॥ तत्रजातस्यफलम् ।	। न । किम् ॥
मिषामिषे नैवकिष्किदिशेषो धर्मो	किमिच्छकः । पुं । मार्कण्डेयपुराणोक्ते
धर्मे तुल्यता मानवस्य । स्तोत्रे वादे	व्रतविशेषे ॥
सर्वदाप्रीतियुक्तः किन्तुमाख्येयश्च न	किम् । अ । सम्भावनायाम् ॥ विमर्श
नं अनिः स्यादितिकोष्ठीप्रदीपः ॥	॥ किम्च उच ॥
किन्ही । पुं । } घोटके । अश्वे ॥ ना	किमुत् । अ । किमुत्तार्थे ॥
किन्ही । पुं । } लावेत्ता ॥	किमुत् । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ विकल्पे
किन्नरः । पुं । किम्पुष्ये । मन्त्रौ । अश्व	अतिग्रहे ॥ किम्पुष्ये तदुत्त च । सखा
मुखदेवयोनिरविग्रहे देवगायने	हारोवा ॥
॥ किष्किन्नरः अश्वमुखत्वात् । कुम्भित	किमुत् । अ । वितर्के ॥ किम्पुष्ये उत्तम
तोवा नरः किन्नरः । किञ्चप इति	अनयोः सखाहारः ॥
समासः । कुम्भाच्च कस्यचिन्नरमुखत्वा	किम्पुष्यः । वि । किम्पुष्याने ॥ किम्पुष्य
शुकायत्वात् कस्यचिदश्वमुखनरश-	ति । पञ्चाशच्च । किञ्चप इतिसमा
रीरत्वात् ॥ अर्हदुपासकविशेषे इ	सः ॥
ति हेमचन्द्रः ॥	विम्पुष्यामः । वि । कृपणे ॥ किम्पुष्ये प
किन्नरेशः । पुं । वैश्रवणे । कुवेरे ॥ कि	चति । औद्यादिकप्रामजितिसा
न्नराणामीशः ॥	मी ॥ किम्पुष्यति । ताच्छीत्येति
किन्नरेश्वरः । पुं । कुवेरे । नरवाहने ॥	प्रामश्रानन्वा । अमिष्यमागमशा
किम्पु । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ स्थाने ॥	सनमिति नमुक् । किञ्चप इतिसमा
किम् । अ । कुम्भायाम् । गर्हणे ॥ वित	सः ॥
र्के ॥ निषेधे ॥ प्रश्ने ॥ प्रकारे । कृय	किम्पुष्यः । पुं । माकाश्च इति गौडभा
यते कर्तव्यम् । कुम्भे । बाहुनका-	षापसिद्धमहाकाशचतायाम् ॥ त
ट् किम् । कायतेर्हिमिर्वा ॥ ईषद	त्कले ॥ वि । अश्वे ॥ मातृभासिते ॥
द्वे ॥ अतिग्रहे ॥	किम्पुष्यः । पुं । किन्नरे ॥ किम्पुष्ये कु
किम् । वि । चेपे ॥ वितर्के ॥ निम्नायाम्	स्तिते । वा पुष्यः । किञ्चप इतिसमा

क्रियाः	किरात
<p>सः । कुत्साचकिन्नर शब्देऽवलोक नीयां । लोकभेदे । जम्बूद्वीपस्य न वखड्गान्तर्गते हिमांचल हेमकूटयो र्मध्यवर्त्तिनि वष ॥</p> <p>किम्पुरुषार्थता । स्त्री । कुत्सितपुरुषा र्थत्वे ॥ प्रपञ्चस्य पुरुषार्थत्वेन सत्य त्वप्रतिपादने भयनिवृत्त्यभावात्कु त्सितत्वम् ॥</p> <p>किम्पुरुषेशः । पुं । कुबेरे ॥ किम्पुरु किम्पुरुषेश्वरः । पुं । पाणामीशः ईश्व रोवा ॥</p> <p>किम्पुरुषः । पुं । किन्नरे ॥ न । वर्षभे दे ॥</p> <p>किम्प्रभुः । पुं । कुत्सितेप्रभौ । आप्त जनादिताश्रयणकारिणि ॥ कुत्सि तः प्रभुः । किंचेपदति समासः ॥</p> <p>किम्भरा । स्त्री । नलीनामगन्धद्वये ॥</p> <p>कियान् । चि । किम्परिमाणविशिष्टे ॥ किम्परिमाणमस्य । किमिदं ध्यां वा घटति वतुप् । वयश्चघः । इदङ्कि मोरीशकी । यस्येतिलोपः ॥ कास ङ्ख्या परिमाणमस्यवा । किमः स ङ्ख्यापरिमाणे उतिचेतिवतुप् वा । वस्य घः ॥ स्त्री । कियती ॥ न । कियत् ॥</p>	<p>चन्द्रः ॥</p> <p>किरः । पुं । बराहे । शूकरे ॥ किरति । हविषेपे । इगुपधच्चाप्रीकिरःकः ॥</p> <p>किरकः । पुं । लेखके ॥ बालशूकरे ॥</p> <p>किरणः । पुं । सूर्ये ॥ अर्केन्दुदीधितौ- ॥ कीर्यते । हविषेपे । हृपृष्टजिम न्दिनिधाजः कुरितिक्युः ॥</p> <p>किरणमाली । पुं । सूर्ये ॥ किरणानां माला सा अस्ति अस्य । ग्री० इनिः ॥</p> <p>किराटिका । स्त्री । किराजो इतिख्या- ते सारिकाखगे ॥</p> <p>किरातः । पुं । अरण्यचरेस्ते च्छजाति प्रभेदे । किरातदेशोद्भवे पूर्वङ्कचि ये पश्चादिहितक्रियालोपाद्वाङ्मणा दर्शनेनच शूद्रतामापन्नेदस्युपदवा- चे ॥ देशविशेषे ॥ तप्तकुण्डसमार भ्य रामचेवान्तकं शिषे । किरातदे शो देवेशि धिन्यशैलेऽवतिष्ठति ॥ घोटकरचके ॥ अल्पतनौ ॥ भूनि- स्त्वे ॥ यथा । किरातः सारकोलुक्षः शीतलस्तिक्तकोलघुः । सन्निपातज्व रश्चासकफपित्तास्रदाहनुत् ॥ कास शोषट्षाकुष्ठज्वरप्रणकुमिप्रणुदिति ॥ किरति । हवि० । इगुपधेतिकः ॥ अतति । अतसा० । अच् । किरसा सावतस्य ॥</p>
<p>कियदेतिका । स्त्री । उक्ताहे । उद्योगे ॥</p> <p>क्रियाहः । पुं । रक्तवर्णाश्वे ॥ इतिहेम</p>	<p>किरातकः । पुं । भूनिम्बे ॥ किरातको</p>

किर्मी

ऽन्योनैपाद्यः सोऽर्हति कोऽज्वरान्तकः
॥ किरातएव । स्वार्थे क ॥

किराततिक्तः । पुं । चिरायता इति प्र-
सिद्धे वृत्ते । भूनिम्ने । अनार्यतिक्ते
॥ किरातदेशे अस्ति जन्मस्थान म-
स्य । अर्शश्चाद्यच् । किरातस्य सौति-
क्तश्च ॥

किराताशी । पुं । गरुडे ॥

किरातिः । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ इति ज-
टाधरः ॥

किरातिनी । स्त्री । जटामांश्याम् ॥

किराती । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ गङ्गाया-
म् ॥ कुट्ट्याम् ॥ चामरधारि-
ण्याम् ॥

किरिः । पुं । भूदारे । शूकरे ॥ किर-
ति । कृषिचेषे । कृगृष्टृपृकुटिभिदि-
च्छिदिभ्यश्चेति इप्रत्ययः ॥ इक्कु-
प्यादिभ्यः इति भाषे इग्वा ॥

किरिटि । न । हिमालफले ॥

किरीटः । पुं । न । मुकुटे ॥ किरति-
कीर्यतेऽनेन वा । कृ० । कृत्तृकृषिभ्यः
कीटन् । शिरोवेष्टने ॥

किरीटी । पुं । अर्जुनपाण्डवे ॥ चि ।
किरीटवति ॥ किरीटोच्छास्त्रि । इ-
निः ॥

किरीटमाली । पुं । अर्जुने ॥

किर्मी । स्त्री । पद्माग्रे । बालायाम् ॥

किलकि

हेमपुत्र्याम् । स्वर्गपुत्रलिकायाम् ॥
लोचपुत्रलिकायाम् ॥

किर्मीरिः । पुं । नागरङ्गवृक्षे ॥ राक्षस-
विशेषे ॥ कर्बुरे ॥ चि । कर्बुरवर्णव-
ति ॥ कीर्यते । कृषि० । बाहुल्य-
कात् कृष्टृपृकुटिपटिशौटिभ्यश्चरकि-
तिर्ङ् न मुडागमस्य ॥

किर्मीरजित् । पुं । भीमसेने ॥

किर्मीरत्त्वक् । स्त्री । नारङ्गवृक्षे ॥

किर्मीरभित् । पुं । भीमसेने ॥ कि-
र्मीरम् भिनत्ति । भिदिर्० । कि-
प ॥

किर्मीरसूदनः । पुं । भीमसेने ॥ कि-
र्मीरं सूदयति सूदितवान् वा ।
सूदक्षणे । नन्द्यादित्वात् ल्युः ॥

किल । अ । वार्त्तायाम् ॥ सम्भाष्ये ॥
अनुशयार्थे ॥ निश्चये ॥ प्रसिद्ध्या
माणद्योतके ॥ सत्ये ॥ हेतौ ॥ अरुचौ
॥ अलीके ॥ न्यक्करणे ॥ किलसि ।
किलश्चैत्ये । इगुपधेतिकः ॥

किलकिञ्चितम् । न । स्त्रीणां विला-
सविशेषे । इष्टजनदर्शनवर्षवशात्
शुष्करुदितहसितवसितक्रोधग्रमा-
भिलापानां सङ्करकरगरूपे हावे ।
शृङ्गारभावजायांकियायाम् ॥ तल्लक्ष-
णं यथा । हर्षादुदितगीतादिभ्यामि-
अंकिलकिञ्चितमिति ॥ क्रोधाभ्युद-

किलामी

र्षभीत्यादेः सङ्करः किलकिञ्चित-
मिति च ॥ अपि च । गर्वाभिलाषरुदि
तस्मितास्त्याभयक्रुधाम् । सङ्करीक
रणयत् स्यादुच्यते किलकिञ्चितमि-
त्यलङ्कारकौस्तुभः ॥

किलकिला । स्त्री । हर्षस्यने । सिंह-
नादे ॥ वानराणां शब्दानुकरणे ॥

किलाटः । पुं । क्षीरविकृतौ ॥ नष्टदु-
ग्धस्य पक्वस्य पिण्डः प्रोक्तः किलाट-
कः ॥ दधिकूर्चिकातक्रूर्चिकयोः
पिण्डे ॥

किलाटी । पुं । वंशे । वांस इति भाषा
॥ इतिहारावली ॥

किलाटी । स्त्री । क्षीरविकृतौ । कूर्चि
कायाम् ॥

किलासम् । न । सेह्रुवाँ इति ख्याते
सिधुरोगे । त्वक्पुष्पे ॥ किलति
। किलशैत्यक्रीडनयोः । इगुपधे
तिकः । अस्यति । असुचे ० । अच्
। किलञ्च तदसञ्च ॥ यद्वा । केलन
म् । भि० अङ् । किलमस्यति । अण्
। किलेनशैत्येन असति वा । अस
दीप्तौ । अच् ॥

किलासप्रः । पुं । काँकरोल इति गौड
भाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । कर्कोट
के । तिरुपत्ते । सुगन्धके ॥

किलासी । वि । सिधुले । किलासरो

किल्मी

गवति ॥ किलासमस्यास्ति । इन्द्रो
पतापेति इति प्रत्ययः ॥

किलि । अ । कण्ठकूजिते ॥

किलिकिला । स्त्री । सिंहनादे ॥ जित
शाचवदर्पस्य प्रतिष्ठापूरणीकृतः । वी
रस्यगर्जितसिंहनादः किलि किला-
तथे तिविश्वः ॥

किलिकिलितम् । न । शौर्येणगर्जिते ॥

किलिञ्जः । पुं । किलिञ्जके । कटे ॥

किल्यतेनेन । किल० । इगुपधादि

ति इन् । वेववीरगादेः किलेर्जातः ।

जनी० । पञ्चम्यामजाता वितिष्ठः ।

पृ० ॥ सूक्ष्मदाहणि ॥

किलिञ्जकः । पुं । वीरगादिकटे ॥ कि
लिञ्जात् स्वार्थे । कन् ॥

किलिमम् । न । देवदाहणि ॥ इतिरा
जनिर्धगटः शब्दरत्नावलीच ॥ द्रुकि
लिमम् किलिमम् । भीमसेना भी
म इतिवत् ॥

किल्बिषम् । न । अपराधे ॥ पापे ॥
रोगे ॥ धर्मधर्मफलभूते अनिष्टे
संसारे ॥ पापवत् पुण्यस्याप्य निष्टफ
लत्वेन किल्बिषत्वमेव । श्लाघ्यम
धमदः ॥ केलनम् । किल्यतेवा ।
किलशैत्ये । किलेर्धुक्चेतिटिषच्
प्रत्ययः ॥

किल्मी । पुं । घोटके ॥ किलीतिपाठा

किष्कन्धा

नारम् ॥

किशलयः । पुं । न । पल्लवे ॥

किशलयः । पुं । न । पल्लवे ॥ किञ्चित्
त शलति । शलचलने । वा० कय
न । पृ० ॥किशोरः । पुं । अश्वशिखौ ॥ तैलशयी
षधौ ॥ सूर्ये ॥ तरुणावस्थे । द
शवर्षादु मापञ्चदशवर्षके ॥ यथा ।
किञ्चित्छूरः किशोरः स्यादतो हि
दशमात् परम् । शूरत्वं दृश्यते कि
ञ्चिदनुदुर्दिनेदिने इति ॥ चि । कै
शोरावस्थायुक्ते ॥ कशति । कशशब्दे
किञ्चित् श्रवतिवा शुगता श्रवग
तावा किञ्चित् शृणातिवा । शृङ्गि
सायाम् । किशोरादयश्चेति साधुः ॥किशोरी । स्त्री । किशोरावस्थायुक्ताया
म् ॥ तरुणायाम् ॥ किशोरात् वयसिप्र
थम इति ङीप् ॥किष्कन्दः । पुं । ओष्ठदेशस्थेश्लविशेषे
। स्त्री । तत्रत्यगुहायाम् ॥किष्किन्धा । स्त्री । गन्धमादनगुहा
याम् ॥ पुरीविशेषे ॥ सापूर्वे वालि
वानरस्य राजधान्यासीत् । श्रीग
मो वालिनं हत्वा तां सुग्रीवाय दत्त
वान् ॥ किङ्किन्धाति । दुधाम् ॥
आत इति कः । पारस्करादिच्चात् पू
र्वस्य किमो मलोपः । सुट् षच्चाच्च नि

कीकटः

पात्यते ॥

किष्कन्धाधिपः । पुं । वालिवानरे ॥

किष्कुः । पुं । स्त्री । वितस्तौ । दादशा
ङ्गुलपरिमण्डे ॥ प्रकौष्ठे । कफोणेर
धोमणिवन्धपर्यन्ते ॥ करे । हस्ते ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलेमाने ॥ त्रि । कुक्षि
ते ॥ कायतेऽनेन । कैशब्दे । मृग
व्यादिच्चात् कुः । पारस्करादिच्चात्
साधुः ॥

किष्कुपर्धा । पुं । इक्षौ ॥ वंशे ॥ पोटागले ॥

किसरम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥

किसरिकः । त्रि । वणिग्विशेषे । किस
रवणिजि ॥ किसरंपण्यमस्य । किस
रादिभ्यः छन् । चित्त्वान् ङीष् ।
किसरिकी ॥किसलयः । पुं । न । पल्लवे । नवीन
पत्रे ॥ नवपत्रादि युक्तशाखाग्रपर्वणि
नवपत्रस्तवके ॥ किञ्चित्सलति ।
पल्लगता । वा० कयन् । पृ० ॥

की । अ । कुत्सायाम् ॥

कीकटः । पुं । अश्वे । घोटके ॥ की
कटाः । गयाप्रदेशे ॥ यथा । च
रणाद्रिं समारभ्य गृध्रकुटान्तकं शि
वे । तावत्कीकटदेशः स्यात् तदन्त
र्भागो भवेत् ॥ पश्यमगधम् । वि
हारमात्रा प्रसिद्धे देशे इति केचि
न् ॥ चि । कूपस्थे ॥ निर्धने । निःस्वे ॥

कीटकः

कीकशः । पुं । चण्डाले ॥ की इति क
 शति कशशब्दे ॥ पचाद्यच् ॥
 कीकसः । पुं । कृमिजातौ ॥ न । अ
 स्थिनि ॥ ङि । कर्कशे ॥ कीतिकसति
 कसगतौ ॥ पचाद्यच् ।
 कीकसास्यः । पुं । पक्षिणि ॥ इतिहारा
 वली ॥
 कीचकः । पुं । दैत्यविशेषे ॥ राक्षसवि
 शेषे ॥ द्रुमेदे ॥ नले ॥ केकयनृपात्म
 जे । विराटराजश्याले ॥ विपुलान्तरा
 लगर्भे वेणुजातौ ॥ अनिलयोगात्
 शब्दायमानवशे ॥ चीकति शब्दायते
 । चीकमर्षणे । चु० । चीकयते रा
 क्षन्तविपर्ययश्चेति बुन् ॥ यद्वा । की
 च्यव्यक्तं शब्दं चकति । चकटप्यादौ
 अच् ॥ कीचेत्यव्यक्तं कायति वा ।
 । मू० कः । अन्येभ्योपीति डोषा ॥
 कीचकजित् । पुं । भीमसेने ॥ कीच
 कमजैषीत् । जी० । क्तिप् । तुक् ॥
 कीचकभित् । पुं । वृकोदरे । भीमसे
 ने ॥ कीचकम् भिनत्ति । भिदिर्०
 सक्तूद्विषेति क्तिप् । तुक् ॥
 कीटः । पुं । कृमिभ्यः किञ्चित्स्थूलेक्षुद्र
 जन्तुमाषे ॥ कीटति । कीट० अच् ॥
 कीटकः । पुं । कृमिजातौ ॥ मागधजा
 तौ ॥ त्रि । निष्ठुरे ॥ स्वा० कः क
 न्वा ॥

कीनाशः

कीटघ्नः । पुं । गन्धके ॥ कीटं हन्ति ।
 हन् ० । अमनुष्यकर्तृकेचेतिटक् ॥
 कीटजा । स्त्री । जतुनि । लाक्षायाम् ॥
 कीटेभ्योजाता । जनी० डः ॥
 कीटपादिका । स्त्री । हंसपदीदृष्टे ॥
 कीटमणिः । पुं । खद्योते ॥ कीटेषुम
 णिरिव ॥
 कीटमाता । स्त्री । हंसपदीवृष्टे ॥
 कीटमारी । स्त्री । हंसपदीवृष्टे ॥
 कीटमेषः । पुं । मृगचिडा इतिप्रसि
 द्हे कीटे । अयंनदीतीरेसिकताम
 ध्येतिष्ठति ॥
 कीटसंज्ञकः । पुं । रात्रिविशेषस्य संज्ञा
 याम् । मकरान्ताहुं कर्कटमीनवृश्चि
 काश्च कीटाख्याः ॥
 कीडेरः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥
 कीटक् । चि ।
 कीटशः । चि । } किम्पकारे ॥
 कीनाशः । पुं । यमे । कृताप्ते ॥ यत्रा
 । किङ्कीनाश पाशधर गर्जसि मामु
 पगम्यहासभर मर्जसि । हरिचरं
 शरणं नहि पश्यसि यन्नामस्मरणा
 दपिनश्यसीति ॥ वानरविशेषे ॥ त्रि
 । कर्षके ॥ क्षुद्रे ॥ पशुघातिनि ॥ की
 च्यव्ययङ् कुक्तायाम् । की कुक्षितं
 नाशयति । पचाद्यच् ॥ यद्वा । क्षिप्ना
 ति क्षिप्यतेवा । क्षिपुविधाधने क्षि

कीर्तिः

शब्धेवा । क्लिशेरीचोपधायाः कन्
लोपश्चलोनामा चेतिश्च । उपधाया
ईत्स्वम् खलोपोनामागमश्च ॥

कीरः । पुं । शुके । मेधाविनि । फला
शने ॥ कीराः । पुंभूम्नि । कश्मीरदे
शे ॥ न । मांसे ॥ कीर्ति ईरयति
। ईर० । शिजन्तः । अच् ॥

कीरकः । पुं । वृक्षविशेषे ॥ अपत्यके ॥
प्रापणे ॥ शुकशावके ॥

कीरवर्णकम् । न । स्थौण्येयकनामनि
सुगन्धिद्रव्ये ॥

कीरेष्टः । पुं । अचोट वृक्षे ॥ आम्रद्रुमे
॥ अजमधूकवृक्षे ॥ कीराणामिष्टः ॥

कीर्णः । वि । दत्ते ॥ आच्छन्ने ॥ विवि
प्ते ॥ हते । हिंसिते ॥ कीर्यतेस्म ।

हृ० । क्तः । नच्चात्वे ॥

कीर्त्तनम् । न । उक्ता । कथने ॥ का
लापास्तुयुचमपीच्छन्तीति क्तियू
तीत्यत्रप्रसादकारः ॥

कीर्त्तना । स्त्री । यशसि ॥

कीर्त्तयन् । वि । कथयति ॥ हतेर्कटः
शब्दादेशः ॥

कीर्त्तिः । स्त्री । प्रसादे ॥ विस्तारे ॥ क
र्त्तमे ॥ शब्दे ॥ दीप्तौ ॥ मातृका-
विशेषे ॥ यशसि । समन्तायाम् ॥

धार्मिकत्तनिमित्तायां प्रशस्तत्वेन
नामादिगदेशीयलोकाञ्जानविषय-

कीलः

ताहंपायांस्थातौ ॥ पराञ्चस्थातौ ।

सृतस्थस्थातौ ॥ यस्य कीर्त्तिर्हता

लोके धिक् तस्यैव कुजोवितम् ।

दानादिप्रभवा कीर्त्तिः शौर्यादि प्र

भवं यशः ॥ कीर्त्तिं स्वर्गफला माहु

रासंसारं विपश्चितः । अकीर्त्तिन्तु

निरालोकमरकोद्देशदूतिकाम् ॥

तस्मात्कीर्त्तिमुपादद्यादकीर्त्तिश्च-

व्यपोहयेत् ॥ सुकर्मपत्नी संसिद्धा

कीर्त्तिर्धन्यैश्चपूजिता । यथाविना

जगत्सर्वयशोहीनंमृतंयथा ॥ की

र्त्तते । कृतसंशब्दने । क्तियूती

तिनिपातनात् साधुः । कीर्त्तनम् ।

कीर्त्तिः सौधः । हृदिशिरुहीत्यादि

नेनः ॥

कीर्त्तितः । वि । कथिते ॥

कीर्त्तिभाक् । पुं । श्रोणाचार्ये ॥ वि ।

कीर्त्तियुक्ते ॥

कीर्त्तिमान् । पुं । वसुदेवस्य ज्येष्ठपुत्रे ॥

वि । कीर्त्तिसंयुक्ते ॥

कीर्त्तिशेषः । पुं । मरणे ॥ यशसो ऽव

धौ ॥

कीलः । पुं । स्त्री । अग्निशिखायाम् ।

ज्वालायाम् ॥ शङ्खौ ॥ शस्त्रे ॥ कफो

शो ॥ कफोणिकाघाते ॥ क्लम्भे ॥

लेशे ॥ कीलति वध्नाति । कील

वन्धने । इगुपधेतिक्कः ॥ कील्यते

कीलाख

अज्ञानेन वा । कर्मविषयं पुंसीति
घोषा ॥

कीलकः । पुं । शिवके । गवांस्तम्भे ।
यववद्गौर्दुह्यते तस्मिन् । खूटा
इति भाषा ॥ गवां गात्रकण्डूयना
र्थे गोष्ठे निखातस्तम्भे ॥ कीलशब्दा
र्थे ॥ वस्त्रविशेषे । यथा । आय-
न्ते सर्वसंस्थानि सुभिन्नं निरुपद्रवम्-
। सौम्यदृष्टिर्भवेद्राजा कीलकैश्च शुभं
वदेदिति ॥ कील्यते । कील० । ह
लश्चेति घञ् । स्वा० कन् ॥

कीलसंस्पर्शः । पुं । गाव इति गौड भा
षा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥

कीला । स्त्री । पुं । कीले ॥ स्त्री । रतह
तौ । रतौ प्रतिहतविशेषे ॥ यदा
हवात्स्यायनः । कीला उरसि कर्त्त
री शिरसि विद्धाकपोलयोरिति ॥
कीलति । कील० । इगुपधेतिकः
। टाप् ॥

कीलालम् । न । रुधिरं ॥ जले ॥ अ
मृते ॥ मधुनि ॥ कीलां वल्लिज्वाला
मलति वारयति । अलभूषणादौ ।
कर्मण्यय ॥ और्ध्वार्ध्वेः कीलां लाति
वा । कीलेन प्रतिबन्धेन अस्यते
वार्यते । अल० । घञ् । कीलम् प्रति
बन्धम् अलति वा । कर्मण्यय ॥ पुं ।
पशौ ॥ कीलवन्धनम् अलयोग्यम्

कुकः

स्येति ॥

कीलाखधिः । पुं । समुद्रे ॥ कीलाला
निधीयन्तेऽस्मिन् । डुधान् । अधि
करणेति ॥

कीलाखपः । पुं । राक्षसे ॥ कीलालं
पिबति । पा० । आतोनुपसर्ग इति
कः ॥

कीलितः । वि । वहे ॥ निखातकीले ॥

कील्यतेस्म । कील० । क्तः ॥

कीशः । पुं । कपौ । वानरे ॥ सूर्ये ॥

पक्षिणि ॥ चि । दिगम्बरे । नग्रे ॥

की इति शब्दमीष्टे । ईश० । मू०

कः ॥ यद्वा । कस्यवाच्यो रपत्यम् । अ

तइत् । किः इन्मान ईशो यस्यसः ॥

कीशपर्शः । पुं । अपामार्गे ॥

कीशपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥ कपिलो

मतुल्यानि लोमशानि पर्शान्यस्याः

। पाककर्णेतिङीष् ॥

कीशफलम् । न । कक्कोले । गन्धद्रव्य

विशेषे ॥

कु । अ । पापे ॥ कुत्सायाम् ॥ ईधद

र्थे ॥ निवारणे ॥ कवते । कूयते वा

। कुङ् शब्दे । मित० डुः ॥

कुः । स्त्री । अचखायाम् । धरायाम्

। भूमौ ॥ प्रथमाङ्के १ ॥ कवते । कु

ङ् । मित० डुः ॥

कुकः । वि । समर्थे ॥ कोकले आदत्ते

कुकुराः

। कुक० । इगुपधेतिकः ॥

कुकुभम् । न । मये ॥ इति शब्दच-
न्द्रिका ॥

कुकुरः । त्रि । रोगकुञ्चितकरे । कुबौ ॥

कुकुचः । पुं । पर्वते । शिलोच्चये ॥

कुकुटः । पुं । स्वस्तिके । सितावरे । सु
निषस्यशाके ॥

कुकुदः । पुं । कुकुदे । सत्कृष्यकन्या
दातरि ॥

कुकुन्दरः । पुं । कुकुरदुमे ॥ न । कूप
के । नितम्बस्थकूपकद्वये । स्त्रियाः
पृष्ठवंशादधोगर्ते ॥ कुम्भूमिं दर
यति । दृढये । ययक्तः । कर्मयय्य ।
शिलोपस्थस्थानिवस्त्रान्नदृष्टिः । त
त्पुरुषेकृतीति बाहुलकादशुक् ।
कुत्सितं कुन्दरम् ईषत्कुन्दरमपे
तिषा ॥ यदा । स्कुन्द्यते कामिना ।
स्कुद्विष्ठाप्रवणे । मङ्गुरादयश्चेति
साधु ॥

कुकुभा । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

कुकुरः । पुं । यदुर्वशीयान्धकराजस्य
तनये ॥ कुकुरे ॥ न । ग्रन्थिपर्णिवृ
त्ते ॥ कोकते । कुकुरादाने । को
कतेर्षाकुनिष्ठुरश्च ॥

कुकुराः । पुंभूनि । देशविशेषे । यदुंघु
। द्वाभार्चेषु । सास्त्रतेषु ॥ नित्यं व
हुवचनास्तः ॥

कुकुठः

कुकुटी । पुं । शास्त्रमन्त्रीदादये ॥

कुकुलः । पुं । तुषानले ॥ शिरीषा द
पिम्बहन्नी केय मायतलोचना । अ
यं क च कुकुलामिकर्कशो मरुना
निचः ॥ न । शङ्कुभिः सङ्कीर्णविक्रे ॥
तनुषे । दंशने ॥ कोर्भमेः कूलम् ।
कुत्सितं वा कूलम् ॥ यदा । कवते ।
कुङ्कुम्ये । पिप्पलादिष्णादूक्य । धा
तोः कुगागमः ॥

कुकोलम् । न । कोलिपृष्ठे ॥

कुकुटः । पुं । काचने । ताम्रचूडे । अ
रणायुधे । कुकुडा इति भाषा ॥ अ
स्य मांसगुणायथा । कुकुटो दंशणः
स्निग्धो वीर्योष्णो ऽनिलहृद्गुरुः । अ
चुप्यः शुक्रकफकृदल्यो हृत्स्थः कषा
यकरति ॥ कुकुटलक्षणं यथा । कु
कुटस्त्वृजुतनूदृष्टाङ्गुलिस्ताम्रवक्त्र
खचूलिकसितः । रौति सुस्वर मु
यस्थये च यो वृद्धिदः स नृपराष्ट्र
बाजिनाम् ॥ यवग्रीवो ज्ञो वा वदर
सदृशो वा पि विहगो घृष्टमूर्द्धा व
र्णो भवति बहुभिर्यस्त्रचिरः । स श
स्तः सङ्ग्रामे मधुमधुपवर्णो ज्ञ ज
यकृन् शस्ती योतो ऽन्यः कुशतर
वः खञ्जचरणः ॥ इति वाराहीसं-
हिता ॥ निषादपुत्रे ॥ शूद्रपुत्रे ॥ त
खोत्कायाम् ॥ कुकुभपक्षिणि ॥ व

कुक्कुट

क्रिकणे । स्फुलिङ्गे ॥ वनकुक्कुटे ॥
 यथा । सुरासमण्डपानाय भोजने
 चरयायुधाः । तित्तिराविष्किराः प
 ष्याः कुक्कुटाविषमज्वरे इत्यभिवे
 शः ॥ अत्र चरयायुधोगृहकुक्कुटः ।
 कुक्कुटेवनकुक्कुटइतिव्याख्यानात् ॥
 कोकनम् । कुक्कुटा० । सं० क्तिप् ।
 कुटति । कुटकौ० । इगुपधेतिकः ।
 कुकाकुटः । कर्तृकरणयोस्त्वितिसमा
 सः ॥ कुत्सितः कुटः कोः पृथिव्याः
 कुटे वा । पृ० ॥

कुक्कुटमण्डपः । पुं । काश्याप्रसिद्धे मुक्ति
 मण्डपे ॥

कुक्कुटकः । पुं । कुक्कुटार्थे ॥ गृह्राज्जा
 तोनिषाद्यास्तुसवैकुक्कुटकः स्मृतः ।
 इतिमनुः ॥

कुक्कुटमस्तकम् । न । चण्डे । चे । इति
 गौडभाष ॥

कुक्कुटव्रतम् । न । सन्तानार्थं स्त्रीकर्त्त
 व्ये व्रतविशेषे । ललितासप्तमीव्रते
 ॥ भाद्रेमासि सिते पक्षे सप्तम्यां
 नियमेनया । सात्त्वा शिवं लेखयि
 त्वा मण्डले च सहाम्बिकम् । पूजये
 च तदातत्याः दुष्प्रापं नैव विद्यते ॥

कुक्कुटशिखः । पुं । कुसुम्भवृक्षे ॥

कुक्कुटाभः । पुं । कुक्कुटतुल्यवर्णं सर्प

कुक्कुटाभिः । पुं । विशेषे ॥

कुक्कुर

कुक्कुटिः । स्त्री । दम्भचर्चयाम् ॥

कुक्कुटी । स्त्री । अन्वतचर्चयाम् ॥ ष्ये
 ष्ट्याम् । छिपकली इति भाषा ॥
 शास्त्रमलीवृक्षे ॥ कुक्कुटयोषिति ॥
 अस्थाल० कुक्कुटी च मृदुचाबभा-
 पिणीस्निग्धमूर्त्तिश्चिराननेक्षणा
 । सा ददाति सुचिरं महीक्षितां श्री
 यशोविजयवीर्यसम्पदः ॥ जातेरस्त्री
 विषयादिति डीष् ॥

कुक्कुटीव्रतम् । न । भाद्रशुक्लासप्तम्यां
 कर्त्तव्ये नियमविशेषे । ललिता स
 त्प्याम् ॥

कुक्कुभः । पुं । पातकुका इति गौडभा
 षाप्रसिद्धे पक्षिणि ॥ वनकुक्कुटे ॥
 कुगित्यव्यक्तं शब्दं कैति । बाहुल
 कात्भक् ॥ कुक्कुशब्दभाषते वा ।
 भाषय्य० । अन्येभ्योपीतिडः ॥

कुक्कुरः । पुं । कूकर इति भाषाप्रसिद्धे
 कैलेयके । सारमेये ॥ कोकते ।
 कुक्कुआदाने । क्तिप् । कुरति । कुरश
 ब्दे । इगुपधेतिकः । कुक्कुआसौ कुर
 श्च ॥ न । ग्रन्थिपर्यो । कुक्कुरौदा इति
 ख्यातौषधौ ॥ कुक्कुरोऽस्यास्ति । कुक्कुर
 शब्दस्तन्मध्ये लाक्षयिकः । अर्शआद्य
 च । यथा । कोकते । कुक्कु० । कोक
 तेर्वाकुगित्युरश्च । कुगागमश्च ॥

कुक्कुरदुः । पुं । मृदुच्छदे । लक्ष्मणपत्रे

कुङ्कुम

। कुङ्कुरमन्दा कुङ्कुरोदा इति च भाषा
॥ कुङ्कुरः कटु स्निग्धो चररक्तकफा
पङ्कः । तन्मूलमार्द्रनिःश्लिप्तं वदने
मुखशोषहृत् ॥

कुङ्कुरी । स्त्री । मुन्याम् । सारमेय्या
म् । कूकरी कुत्ती इति च भाषा ॥
जातेरिति ङीष् ॥

कुङ्कुवाक् । पुं । सारङ्गमणे ॥

कुचः । पुं । कुचौ । जठरे ॥ गर्भे ॥ कु
ष्णाति । कुषनिष्कर्षे । उन्निगुधि
कुषिभ्यश्चेति सः कित् ॥

कुचिः । पुं । उदरे ॥ कुच्यते निष्का
स्यते मलोऽस्मात् । कुप० । मुषिकु
षिगुषिभ्यः कित् ॥ केतुमालवर्षस्य
देशविशेषे ॥ समुद्रमध्यप्रदेशे ॥ कु
चिपार्श्वोदरकटीपृष्ठवक् पर्वभेदन
मित्यत्र कुचिशब्द उदरस्य वामद
क्षिणभागद्वयव्याप्तिभाषप्रकाशः ।
कूच इति भाषा ॥

कुचिम्बरः । वि । आत्मम्बरौ । स्वो
दरमात्रपूरके ॥ कुचिर्विभर्त्ति इति
विग्रहे कुचेर्मुमागमो भृञ्भृन्प्रत्य
यश्च निपातसिद्धः ॥

कुचिरन्तः । पुं । मले ॥

कुङ्कुमम् । न । कुम्कुम् केसर इति
च नाम्ना वित्ते गन्धश्चेत् । काश्मीरज
न्मनि ॥ काश्मीरदेशजे चोक्ते कुङ्कुमं

कुचरः

यङ्गवेदितम् । सूर्य्यकेशर मारुतं
पद्मगन्धितदुत्तमम् ॥ वाष्णीकदेश
संजातं कुङ्कुमं पाण्डुरं भवेत् । केत
कीगन्धयुक्तं तन्मथं सूर्य्यकेशर
म् ॥ कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि
तदीरितम् । ईषत्पाण्डुरवर्णतद
धमं स्थूलकेशरम् ॥ कुङ्कुमं कटुकं
स्निग्धं शिरोरुग्मणजस्तुजित् । ति
क्तं वमिहरं वयं व्यङ्गदोषत्रयापह
म् ॥ कुम्कुम् इति शब्दोक्ति वा
चकत्चेनास्य । अर्थमाद्यच् ॥ यदा । कु
च्यते । कुक० । वा० उमङ्प्रत्ययः
। आच्छीत्यत्र नुमितियोगविभा
गास्तुम् ॥

कुङ्कुमाद्रिः । पुं । पर्वतविशेषे ॥

कुङ्कुनी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्याम् ॥

कुचः । पुं । स्तने ॥ कुचति । कुचसङ्को
चे । इगुपधेतिकः ॥

कुचण्डिका । स्त्री । मूर्धानतायाम् ॥

कुचण्डी । स्त्री । मूर्धायाम् ॥

कुचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥ वकम्
इति भाषाप्रसिद्धे पञ्चाङ्गे ॥ द्रुमविशे
षे ॥ निर्गन्धत्वात् कुत्तितं चन्दनम्
। कौचन्दनमिव वा । कुत्तितान्य
न्यचन्दनान्यस्मादा ॥

कुचफलः । पुं । दाडिमद्रुमे ॥

कुचरः । वि । कुवादे । परदोषकथन

कुजा

शोले ॥ कुत्सितं चरति । पचायच ॥
 कुचायम् । न । चूचुके । स्तनाग्रभागे ॥
 कुचस्य अग्रम् ॥
 कुचाङ्गेरी । स्त्री । चुकिकायाम् । चू
 काशक इति भाषा ॥
 कुचिकः । पुं । } कुचिया इति गौडभाषा प्रसिद्धे-
 कुचिका । स्त्री । } मत्स्ये ॥
 कुचितः । वि । परिमिते ॥ कुचति ।
 कुचसङ्कोचे । कुचिकुचोति कि
 तच् ॥
 कुचेलः । वि । कुवाससि ॥ कुत्सितं चे
 लमस्य ॥
 कुचेलः । स्त्री । विहकय्याम् ॥
 कुचेली । स्त्री । अम्बुषायाम् । आकना
 दि इति गौडभाषा ॥
 कुच्छम् । न । कुमुदे ॥ इति शब्दच
 न्द्रिका ॥
 कुजः । पुं । आरे । भौमग्रहे ॥ नरका
 सुरे ॥ द्रुमे ॥ कोः पृथिव्याः जातः ।
 पञ्चम्यामितिङः ॥
 कुजम्भलः । वि । सन्धिवारे ॥ इति-
 हारावली ॥
 कुजम्भिलः । वि । कुजम्भले ॥ इति शब्दा
 रत्नावली ॥

कुजा । स्त्री । कात्यायन्यादेवाम् ॥
 सीतादेवाम् ॥

कुञ्चित

कुजाष्टमः । पुं । दोषविशेषे ॥ सर्वान्
 गुणानि हन्त्याशु विख्यातः कुजः
 । अस्यापवादः । अस्मिन्ने नोचने भौ
 मे शब्दोचने गतेपि वा । कुजाष्टमो ह
 वो दोषो न किञ्चिदपि विद्यते इति ॥
 कुज्जिशः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥
 कुज्जटिः । स्त्री । धूममहिष्याम् । कु
 हेनिकायाम् ॥
 कुज्जटिका । स्त्री । रताम्याम् । नभो
 रेण्वौ ॥
 कुज्जट्टी । स्त्री । कुहेनिकायाम् ॥
 कुञ्चनम् । न । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्ल
 चयम् । वाताद्या वर्त्मसङ्कोचं जन
 यति यदा मलः । तदा द्रष्टुं न शक्नो
 ति कुञ्चनं नाम तद्वदिति ॥
 कुञ्चफला । स्त्री । कुम्भ एवम् ॥
 कुञ्चिः । पुं । अष्टमुष्टिमिते धान्यमान
 भेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत् कुञ्चिः
 कुञ्चयोष्टौ च पुष्कलमिति ॥
 कुञ्चिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कुञ्चे
 इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ य
 था । कुञ्चिकैर्न विख्यायति भा
 ययति ॥ कम्बो इति भाषा प्रसि
 द्वायां वंशशाखायाम् ॥ कुञ्जी ताक्षी
 इति च भाषा प्रसिद्धायां कूर्चिकाया
 म् ॥ मेघिकायाम् ॥
 कुञ्चितम् । न । तगरपुष्पे ॥ वि । व

कुञ्जरः

के ॥ सङ्कौचिते । कुञ्चतिम् । कु
ञ्चकौटिल्ये । त्तः । वाङ्मलात् सं
ज्ञापूर्वकत्वाद्वा नलोपाभावः ॥

कुञ्जः । पुं । न । हस्तिह्नौ ॥ हस्तिद
क्ते ॥ निकुञ्जे । समन्तात्सतादिभि
राच्छादिते स्थानविशेषे ॥ कैजा
यते । कावजनि वा । जनीप्रा० । स
सम्भाजनेर्ङः । वृ० ॥

कुञ्जरः । पुं । अनेकपे । हस्तिनि ॥ अ
तिशयितः कुञ्जोहनुरस्यस्य । रप्र
करणेणमुक्त्वकुञ्जेभ्यः उपसङ्ख्यान
मितिः ॥ देशविशेषे ॥ केमे ॥ उ
त्तरपदस्थित्यन्तेष्टार्थे ॥ पञ्चमात्र
स्यप्रथमे । ऽऽ प्रभेदे ॥

कुञ्जरचारमूलम् । न । मूलके ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

कुञ्जरच्छाया । स्त्री । गजच्छायायाम्
॥ यथा । योगो मघात्रयोदश्याः
कुञ्जरच्छायसंतकः । भवेन्मघायां
संख्ये च शशिन्यर्के कएस्थिते इति ॥

कुञ्जरपर्यायः । पुं । पञ्चमात्रस्यप्रथम
। ऽऽ पर्याये ॥

कुञ्जरपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

कुञ्जरा । स्त्री । धातकीदृमे ॥ पाटला
याम् ॥ हस्तिन्याम् ॥

कुञ्जरारातिः । पुं । शरभे ॥ सिंहे ॥

कुञ्जरस्य अरातिः ॥

कुट्टः

कुञ्जराणुकम् । न । हस्त्याणुनि ॥ इति
शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जराशनः । पुं । अश्वत्थे । पिप्पले ॥
कुञ्जरेणाश्रयते । अशभोजने । कर्म
णिस्थुट् ॥

कुञ्जरी । स्त्री । करेणौ । हस्तिन्याम् ॥
कुञ्जलम् । न । काञ्चिके ॥ कुत्तितंज
लम् । पृषोदरादिः ॥

कुञ्जवल्ली । स्त्री । निकुञ्जिकान्ता-
वृक्षे ॥

कुञ्जिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ निकु
ञ्जिकान्तावृक्षे । कुञ्जवल्लीर्याम् ॥

कुटः । पुं । कोटे । गढ इति भाषा ॥
शिलाकुट्टे । पत्थर फोडनेका इयौ
डा इतिभाषा ॥ पर्वते ॥ वृक्षे । अ
नेकहे ॥ टर्गप्रथमोपध इति प्रा
माणिकाः ॥ पुं । न । कलशे । घटे
॥ पुं । स्त्री । गृहे । वेश्मनि ॥ कुट
ति । कुटिली भवति । कुटकौटिल्ये
। इगुपधेतिकः ॥

कुटकम् । न । फाले ॥ कुटति । कुट०
। कुन् ॥

कुटकाचलः । पुं । पर्वतविशेषे ॥

कुट्टः । पुं । गृहाच्छादने । कृष्णर
त्नान इतिच भाषा ॥

कुट्टः । पुं । कुट्टवृक्षे ॥

कुट्टः । पुं । कैरिया कैरव्या इतिम

कुटल

सिद्धे वृक्षविशेषे । गिरिमल्लिकाया
म् । वत्सके ॥ अस्यफलमिन्द्रियवः
॥ कुटजः कटुको रूचो दीपन स्तु
वरो हिमः । अर्शोतीसारपित्तास्र
कफटृष्णामकुष्ठनुत् ॥ अगस्त्यमुनौ
॥ श्रोणाचार्ये ॥ कूटे शृङ्गे जायते
स्य । सप्तम्यां जनेर्हः । पृषोदरादिः ॥

कुटजबीजम् । न । इन्द्रियवे
कुटजा । स्त्री । कलहंसच्छन्दसि ॥ स
जसा भवेद्विहसगौकुटजाख्यमिति
लक्षणात् ॥

कुटन्नटः । पुं । श्योनाकवृक्षे । शोणके
॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके । मोथा इति
भाषा ॥ कुटन् वक्त्रीभवन् नटति ।
नटस्यन्दने पचाद्यच् ॥

कुटपः । पुं । मुनौ ॥ निष्कुटे । गृहस
मीपोपवने ॥ कुडवपरिमाणे मान
भाण्डे ॥ न । कमले ॥ कुटति । कु
टः । उपिकुटिदलीत्यादिना कुटेः
कपन् प्रत्ययः ॥

कुटरः । पुं । न । कुठरे । मन्यानदण्ड
वन्धनस्तम्भे ॥ वा० कुटेः करन् ॥

कुटरः । पुं । अंशुकगृहे । छोटान्तम्
तम्बूटी इति च भाषा ॥ कुटति । कु
टः । कुटः किञ्चेत्यङ् ॥

कुटरुणा । स्त्री । चित्रतायाम् ॥

कुटलम् । न । पटले । छान छप्पर इ-

कुटी

तिचभाषा ॥ इतिहारावली ॥

कुटहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥
कुटिः । पुं । महीरुहे ॥ शरीरे ॥ स्त्री
। स्वल्पगृहे ॥ शालाग्राम् ॥ कुटति
। कुटः । इगुपधात् किदिति इन्प्र
त्ययः ॥ यदा । द्वगृशृष्टकुटिभिदि-
च्छिदिभ्यश्चेति इः सचकित् ॥

कुटिचरः । पुं । वारिशूकरे । संसृति
भाषा ॥

कुटितम् । चि । कुटिले ॥ कुटति । कु-
टः । रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः कितच् ॥

कुटिलः । चि । अन्वजौ । अराले ॥ भ
ङ्गुरे ॥ न । तगरपुष्पे ॥ कुटिङ्कौटि
ल्यं लाति । ला० । आतोनुपेतिकः
॥ कुटति वा । कुटः । मिथिलादि-
त्वाद्वाहुलकाद्वा इलच् ॥

कुटिलकः । पुं । नागविशेषे ॥

कुटिलगः । पुं । सर्पे ॥

कुटिलगा । स्त्री । नद्याम् ॥

कुटिला । स्त्री । नदीविशेषे ॥ राधि-
कासखीविशेषे ॥ तगरपाद्याम् ॥ स्तु
क्कानामगन्धद्रव्ये ॥

कुटिलिका । स्त्री । व्याधानाकृतिविशे
षे ॥ कर्मरोपकरणभूते लौहे ॥ व
क्राग्रालौहयष्टिर्या प्रोक्ताकुटिलिका
विशेषेत्युक्तेः ॥

कुटी । स्त्री । कुम्भदास्याम् । कुठनी

कुटुम्बी

इतिभाषा ॥ सुरानामगन्धर्वो ॥ चि
वगुच्छे ॥ स्वल्पनिखये ॥ कृदिकारा
इतिनइतिङीष ॥

कुटीचकः । पुं । पुत्रावादि । पुत्राञ्जनी
विमि विरक्ते ॥

कुटीचरः । पुं । यतिविशेषे ॥ कुट्या
कुटीचरकः । पुं । चरति । अच् ॥ स्वार्थे
कः ॥

कुटीरः । पुं । कुट्टुहे । भौपडी भू
पडी कुट्टिया इतिचभाषा ॥ इत्याकु
डी । कुटीरमीशुखाभ्योरः ॥ न ।
केवले ॥ रते ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
कुटति । कुट० । वा० ईरन् ॥

कुट्टकः । पुं । वृक्षलतानहने ॥ इ
दिसि ॥

कुट्टम् । पुं । न । पोष्यवर्गे ॥ वाच्यमे
॥ सप्ततौ ॥ द्वितीयगृहे ॥

कुट्टम्बपुत्रः । वि । अभ्यागारिके ।
उपाधौ । पुत्रद्वारादिपोषणव्यये ॥
कुट्टम्बे कुट्टम्बोपपद्ये व्याप्रियतेस्य
। पृष्ठवाधामे । अकर्मकजात क
र्त्तरिक्तः ॥

कुट्टम्बहारकः । पुं । खाद्यायोगविशेषे
॥ सप्तमे चन्द्रमा स्वस्यैव सप्तमे
नीचखेचरः । कुट्टम्बहारकेयोगो

यातुः प्रथमतो हरेत् ॥

कुट्टम्बी । पुं । गृहमेविनि । गृहस्थे ।

कुट्टिम

गार्हस्थ्यायमविशिष्टे ॥ वि । कुष
के ॥ कुट्टिमविशिष्टे ॥ कुट्टिमः पो
ष्यवर्गोऽस्य ॥ अतइति ॥

कुट्टिमिनी । स्त्री । पतिपुत्रद्विवादि
पुत्राया प्रतिष्ठितायां स्त्रियाम् । पु
त्रन्धाम् ॥ इत्यन्तानङीप् ॥ कुट्ट
मिनीसमृद्धे ॥ खलादिभ्यश्चिर्भक्त
व्यइतिइति ॥ कुट्टिपविशेषे । पय
स्यायाम् । वक्तव्यायाम् ॥

कुट्टिमौकः । न । कुट्टिमवासस्थाने ॥
कुट्टकः । पुं । गणकाना मङ्गविशेषे ॥
कुट्टमम् । न । छेदने । कूटनां इतिभा
षा ॥

कुट्टनी । स्त्री । नार्यासहाय्यपतिर्नयो
नकारिण्याम् । ब्रह्मन्त्याम् । कुट्टनी
इतिभाषा ॥ कुट्टयति । कुट्टच्छेदन
भर्त्सनयोः । ल्युट् । डीप ॥

कुट्टाकः । वि । कुट्टनशीले ॥ कुट्टयति
। तच्छीलः । कुट्ट० । जल्यभिश्चकुट्ट
सुतट्टुडः पाकन् इतिपाकमप्रत्य
यः ॥ स्त्री । कुट्टाकी ॥

कुट्टारः । पुं । पर्वते ॥ न । केवले ॥ रते
॥ कुट्टारंकेवलेरते इतिमेदिनी ॥

कुट्टितमांसम् । न । मांसव्यञ्जनप्रभेदे
॥ मांसमकायु सङ्गृह्य सूक्ष्मं कृत्वा
सुकुट्टितम् । वेमवारसुगन्धस्थं स्येदि

त म्पाचितम्भवेत् ॥ कुट्टितं प्राचि

कुट्टिमि

तं मीसं सुत्वादु कचु दीपनम् ।
तथापि जाङ्गलं श्रेष्ठं जाङ्गलेष्वपि
क्षिणाम् ॥

कुट्टिमः । पुं । न । स्वल्पगृहे । कुटी
रे ॥ गर्भागारे ॥ मणिभूमौ । रत्न
स्थलनौ ॥ सुधाघटितभूतले ॥ वह
भूमौ । नीव इति कुरसी इति च
भाषा ॥ दाडिमद्रुमे ॥

कुट्टिमितम् । न । चाबभेदे । स्त्रीणां
द्वयभायृङ्गारचेष्टास्तर्गतचेष्टाविशेषे
। स्त्रीणां स्वाभाविकदशाखङ्गा रान्त
र्चते विशासभेदे ॥ तल्लक्ष्यं यथा ।
केशस्तनाधरादीनां यत्तु हर्षोऽपि
सम्भूतम् । मातुः कुट्टिमितं नाम शि
रः करविधूननम् ॥ अपि च । केशा
धरादिग्रहणे मोदमानेपिमानसे ।
दुःखितेव वधिः कृप्येव कुट्टिमितं
क्षितदिति ॥ स्त्रीक्षामेष्वभावो य
दिष्टमप्यनिष्टतया निवारयन्त्य एव सु
रतसुखमुपभुञ्जते इति ॥ अपि च ।
दुःखोपचारः सौख्येपि हर्षात्कुट्टि
मितं मतम् ॥ सुरतेषु गाढपरिपीड
ने केशस्तनादिग्रहणे च हर्षात् सुखे
पि दुःखाधिष्ण्या दुःखेपि सुखाधि
ष्ण्या कुट्टिमितम् । कुट्टनम् । कुट्टं
घञ् । कुट्टेन निर्दत्तम् । भावप्रत्य
क्षादिमयवस्तु इतीमम् । ततो

कुठारी

स्यकाङ्गावेत्तः । तारकादिस्वादि
तज्वा ॥

कुट्टिहारिका । स्त्री । शाकाम् ॥ इति
इक्ष्वायुधः ॥

कुट्टीरः । पुं । सुदुर्पर्वते ॥ इति चारा
वली ॥

कुट्टमङ्गः । पुं । मुकुले । विकारोन्मु
खप्रौढकलिकायाम् ॥ न । नरकान्त
रे ॥ वधरज्जुभिः पीडनम् ॥ कुठ
ति । कुट्टकौटिल्ये । वृषादिस्वात्
कचत् तल्लक्ष्यम् ॥ यथा । कुञ्जते
कुट्टतिवा । कुट्टं । कुट्टिकुपिण्यां
कमलम् ॥

कुठः । पुं । रुमे । बाले ॥ कुठति । कु
ठं । पचायत् ॥

कुठरः । पुं । दृक्विविक्लमे । मन्यामाक
र्षरज्जुभि र्युक्ते स्तम्भे ॥ कुठति कुठ
गतिप्रतिघाते । बाहुलकात् करम् ॥

कुठाकुः । पुं । कुठकचट्टेया इति भाषा
प्रसिद्धे पक्षिविशेषे ॥

कुठाटङ्गः । पुं । स्त्री । कुठाटे ॥

कुठारः । पुं । रुमे ॥

कुठारः । पुं । स्त्री । युधितौ । परमौ
। कुठाडा इति भाषा । फर्सा ।
क्षिणम् ॥

कुठारी । स्त्री । कुठारे । कुठाडी इति
भाषा ॥ कठितत्वात् डीष् ॥

कुठिः

कुठाकः । पुं । दृष्टे ॥ कीये । वाकरे ॥
मखाकारे ॥

कुठिः । पुं । छाभृति ॥ महीबहे ॥

कुठिकः । पुं । कुष्ठौषधौ । कुठ इति
भाषा ॥

कुठेरः । पुं । बज्जी ॥ तुल्यसाम् ॥ चर्च्य
के । बाबुर इति बर्बरी इति च असि
हे पर्याये ॥ कुष्ठति । कुठतिवाते
कुठिच । पतिकठिकुठीचोरक । चा
नमन्नाखला निच्यत्वात्कुम् ॥

कुठेरकः । पुं । पर्याये । तुल्यसाम् ॥
श्वेततुल्यसाम् । बाबुर तुल्यसो इति
गौडभाषा ॥ कुष्ठार्थके ॥ मन्वीर
चे ॥

कुठेरवः । पुं । श्वेततुल्यसाम् । कुठेर
के । बर्बरीयाम् ॥

कुठेकः । पुं । चामरवाते । चौरकीपव
न इतिभाषा । मन्यरौ ॥

कुठवः । पुं । धान्यमानभेदे । मुष्टिच
तुल्ये ॥ मस्यचतुर्धाशे ॥ वैद्यकम
तेहिप्रसृतपरिमाणे । द्वाविंशत्तोष
के । मज्जलौ ॥ कुष्ठस्य ते कुष्ठतेवा
। कुठिदाहे । वा० कव प्र० । आग
मस्यानिच्यत्वात्कुम् ॥

कुठिः । पुं । देहे । शरीरे ॥ कुष्ठते
। कुठि० । कुष्ठिकप्योर्नलोपश्चे
ति इः कित् ॥

कुष्ठपा

कुष्ठिभः । पुं । कुष्ठिमात्र इतिगौड
भाषाप्रसिद्धे मस्यविशेषे ॥

कुष्ठुहुम्बी । स्त्री । कुष्ठकारवेकुम्बम् ॥

कुष्ठुचः । पुं । कुट्मले ॥ न । मरकवि
शेषे ॥ कुष्ठते । कुठतिषा । कुठिच
इने कौटिल्येवा । कुठिकुष्ठिचो
काकम् । पु० । कुष्ठति । कुष्ठवाक्ये
। बाहुचकात् कुष्ठेरपिच्यत्वात् ॥

कुष्ठम् । न । भित्तौ । भीम कम्ब इ
तिभाषा ॥ विलेख्ये ॥ कुष्ठार्थाद्यु ।
तपसाधुरितियत् । पु० ॥ कुष्ठतेमा ।
कुष्ठुकार्कश्ये । यत् । कुष्ठे रक्ष्या
दित्वात् यक्प्रत्ययेऽनुनासक इच्छु
व्यवदत्तादयः ॥ कौमुद्वे ॥

कुष्ठकम् । न । कुष्ठार्थे ॥

कुष्ठच्छेदी । पुं । सन्धिचौरे ॥ छेदनं
दः । कुष्ठच्छेदः । सोस्यास्तिहनिः ॥

कुष्ठच्छेद्यम् । न । खानिके । भीतका
गडा इतिभाषा ॥

कुष्ठमन्सी । स्त्री । गृह्णोपिकाया
कुष्ठमन्स्यः । पुं । म । छिपकणी ॥

कुष्ठकः । पुं । वाक्के ॥

कुष्ठप्रः । पुं । करस्यानकम् ॥ न

कुष्ठप्ररः । पुं । नवकुवा करकुवा
तिचभाषा ॥

कुष्ठपा । स्त्री । कुष्ठे ॥

कुष्ठपः । पुं । न । कुष्ठवाक्ये । कुष्ठे ॥

कुलीक

रक्षा इति प्रसिद्धे जलविशेषे ॥ पूति
गन्धे ॥ चि । पूतिगन्धौ ॥ कृणोति ।
कृणोति । कृणोः सम्प्रसारणश्चेति
कपन् ॥

कुलीकः । स्त्री । कृत्सारिकायाम् ॥
कुलीकः । पुं । देशविशेषे ॥ कृणोति ।
कृणोः । पीयूषाणिभ्याकाकन् । कंह
लकात् सम्प्रसारणम् ॥

कुलिः । पुं । सूणी इति स्यात्ते तुल्यत्वे
॥ मूत्र इति गौरवभावा ॥ चि । कुक
रे ॥ कृणोति कृणोते वा । कृणोति
॥ यकृणोः । इगुपधाक्खित्तिम् ॥
कुलिन्धः । पुं । शब्दे ॥ कृणोति । कुली
॥ कुलिपुष्पोः कित्थम् ॥

कुलुकः । चि । स्थले । मोटा इति भा
षा ॥

कुलुः । चि । क्रियासुमन्त्रे । कर्मण्ये
॥ कुलुगोमन्त्रः क्रियासुयः ॥ मूर्खे ॥
कुलुति । कुठि प्रसिधौते भाष्ये च
॥ पञ्चाक्ष ॥

कुलुकः । चि । कुलु ॥ स्वार्थकः ॥

कुलु । स्त्री । गतिप्रतिहतौ ॥ कुलुन
म् । कुठिप्रतीचाते । पिङ्गिदादि
स्थीज् । टाप् ॥

कुलुतः । चि । कुलीकृते । सङ्घाचि
ते ॥

कुलीकृतः । चि । कुलीकृते ॥

कुण्डल

कुण्डलः । पुं । अमृतमर्त्तारिणारक्षी । चा
रात्पतिवतीसुते ॥ कुण्डलेकुलम
नेन । कुण्डिदाहे । धन् ॥ न । भा
नभेदे ॥ देवगन्धशये ॥ चैवञ्च इ
ति प्रसिद्धे जलाधारविशेषे ॥ होमी
धान्याख्ये ॥ न । स्त्री । पिठरे ।
स्थायाम् ॥ कुण्डयति । कुण्डिरच
यो । कु । अच् । कृणोति वा । कु
ण्ड ॥ क्वादिभ्यः कित्थिदि ॥

कुण्डलीटः । पुं । पतितमालाखीयुषे ।
कारतोमालाखीयुषे ॥ दासीकामुक्ति
॥ चार्वाकवन्दनामिन्द्रपुष्पे ॥ चार्व
के ॥ अतिविचारदे ॥

कुण्डगोलकम् । न । काञ्चिके ॥

कुण्डजः । पुं । कुण्डे । वृक्षाच्छादित
स्थाने ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुण्डपाथः । पुं । क्रतौ ॥ कुण्डेन पी
यते ऽस्मिन् सोम इति । क्रतौ कुण्ड
पाथसञ्चायाविति पिवन्तेरधिकस्थो
यत् प्रस्थयो युगागमश्च निपास्यते ॥

कुण्डलम् । न । स्वनामख्यत्तकर्मभू
षणे । कर्मवेष्टने ॥ पात्रे ॥ धन्ये ॥
गुर्वचरे ॥ कुण्डते कुण्डयति वा ।
कुण्डिदाहे कुण्डिरचायां वा । वृषा
दिभ्याम् कलच् ॥ कुण्डं कुण्डला
कारं लसति वा । आतोनुयेतिकः ॥
सिद्धादित्वाल्लज्वा ॥

कुण्डलि

कुण्डलिका । स्त्री । माघावृत्तभेदे ॥

यथा । कुण्डलिका सा च यते प्रथमं
दोहा यत्र । रोलाचरणचतुष्टयं प्र
भवति विमलं तत्र ॥ प्रभवति विम
लं तत्र पदमति सुललितयमक
म् अष्टपदी सा भवति विमलकवि
कौशल्यगमकम् । अष्टपदी सा भव
ति सुखितपण्डितमण्डलिका कुण्ड
लिनायकभक्षितविषुधकर्णे कुण्डलि
केति ॥ जलेषी इति प्रसिद्धे पञ्चाङ्गे ॥

कुण्डली । पुं । फणिनि । सर्पे ॥ वरुणे
॥ मयूरे ॥ चित्रमृगे । चित्तल इति
भाषा ॥ चि । कुण्डलयुक्ते ॥ कुण्डल
ङ् कुण्डलाकारो वा सोऽस्यास्ति । अ
तश्च निः ॥

कुण्डलिनायकः पुं । पिङ्गलसर्पे ॥

कुण्डलिनी । स्त्री । मूलाधारनिवासि
न्याङ् कुलकुण्डलिनीशक्तौ ॥ उर
ग्याम् ॥ गुडूच्याम् ॥ कुण्डलानां म
मूहे ॥ खलादिच्चादिनिः ॥ जले
षीति ख्याते पञ्चान्नविशेषे ॥ तस्याः पा
कप्रकारो यथा । नूतनं घट मानीय
तस्यान्तः कुशलो जनः । प्रस्यार्द्धपरि
माणेन दध्नाऽस्त्रेण प्रलेपयेत् ॥ द्वि
प्रस्यांसमितां तत्र दध्यस्त्रं प्रस्यसमि
तम् । घृत मर्द्धशरावच्च घोलयित्वा
घटे क्षिपेत् ॥ आतपे स्थापयेत् सा

कुण्डिनः

व द्याव द्याति तदस्तत्ताम् । ततस्त
त् प्रक्षिपेत् पात्रे सक्छिद्रे भाजने च
तत् ॥ परिभ्राज्य परिभ्राज्य ततस्त
प्ते घृते क्षिपेत् । पुनः पुन स्त द्यावृ
त्त्या विदध्या मण्डलाकृतिम् ॥ तां
सुपकां घृता श्रीत्वा सितापात्रे त
नुहवे । कर्पूरादिमुगन्धे च स्वपथि
स्थो दुरेक्षतः ॥ एषा कुण्डलिनी ना
म्ना पुष्टिकान्तिफलप्रदा । धातुवृद्धि
करी हृष्या रुच्या चेन्द्रियतर्पणीति
॥ कुण्डलिनी उदीय ॥

कुण्डली । स्त्री । गुडूच्याम् ॥ काञ्चनद्रु
मे ॥ कपिकण्ठाम् ॥ सर्पिणीवृक्षे ॥ ज
लेषीति प्रसिद्धे मिष्टान्नविशेषे । कु
ण्डलिन्याम् ॥ इति पाकराजेश्वरः ॥
कुलकुण्डलिन्यां शक्तौ ॥

कुण्डाशी । चि । कुण्डस्य सङ्गरविशे
षस्यान्नभोजिनि ॥ असृते जार
जः कुण्डो मृते भर्त्तरि गोशकः ।
य स्रयो रन्न मय्याति स कुण्डाशी
ति कथ्यते ॥ इति देवलः ॥ कुटना
इति प्रसिद्धे भगभक्षके ॥ महाभा
रते दानधर्मे तथा दर्शनात् ॥

कुण्डिका । स्त्री । कमण्डली ॥ पिठये ।
स्थाय्याम् ॥ कुण्ड कुण्डा इति च प्रसिद्धे
पात्रविशेषे ॥ म्वा० कः ॥

कुण्डिनः । पुं । कृषिप्रिये ॥ न । वि

कुतपः

दर्भनगरे ॥ यथा । अथ भीमसुता
वलोक्तैः सफलं कर्तुमह स्त देव
सः । चितिमण्डलमण्डनायितं न
गरं कुण्डन मण्डजोययाविति पूर्व
नैपथे २ सर्गः ॥ कुण्डते । कुडिदा
हे । बहुलमन्यवापीति इनच् प्र० ॥
कुण्डी । स्त्री । अमत्रविशेषे । कमण्ड
लौ ॥ कुण्डी कम्बुकपालानि मधु
पूर्णानि विभ्रतः । किं न पश्यति लो
को यं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ जान
पदकुण्डेत्यादिना अमचे डीष् ॥
भर्त्स्येते जारजातायाम् ॥ अथम
नुप्यजातिस्वात् जातिलक्षणी डी
ष् ॥ कुणति वा । कुणशब्दोपकरण
योः । अमन्ताडुः ॥

कुण्डीरः । पुं । मनुष्ये ॥ चि । बलव
ति ॥ इति धरणी ॥

कुतनुः । पुं । कुवेरे ॥ चि । कुत्सित
शरीरे ॥

कुतपः । पुं । सूर्ये ॥ वैश्वानरे ॥ द्विज
न्मनि ॥ अतिथौ ॥ गवि ॥ भागिने
ये ॥ पुं । न । दौहित्रे ॥ वाद्ये ॥ छाग
लकम्बले । नेपालकम्बले । गवाचा
इति पर्वतीय भाषा ॥ कुशतुणे ॥
दिनस्याष्टमांशे । अङ्गोऽष्टमे मुहूर्
त्ते । विंशहण्डदिनमाने द्विती-
यमहरर्षे षडण्डावधितृतीयप्रहरप्र-

कुतुक

यमदण्डपर्यन्ते काले । अयञ्चैको
द्विष्टाद्वारम्भकालः । यथा । आर
भ्यकुतपे आङ्गं कुर्यादारौहिण्युधः
। विधिज्ञो विधि मास्थाय रौहिण
न्तु न लङ्घयेदिति ॥ दिवसस्य
ष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः ।
स कालः कुतपो ज्ञेयः पितृणां दत्त
मन्त्रयम् ॥ अपिच । अङ्गो मुहूर्त्ता
विख्याता दश पञ्च च सर्वदा । तत्राष्ट
मो मुहूर्त्तायः सकालः पुतपः स्मृत
इति मत्स्यपुराणम् ॥ * ॥ पारिभाषि
ककुतपास्तु । मध्याह्नः खण्डपाचन
यानेपालकम्बलः । रौप्यदर्भास्तिला
गावो दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः ॥ पापं
कुत्सितमिच्छाहुस्तस्य सन्नापका
रिणः । अष्टावेतेयत स्तस्मात् कुत
पा इति विश्रुताः ॥ इति मिताचरा
यामाचाराध्यायः ॥ कुत्सितं तप
ति । तप० । संज्ञायाम्भृद्वृत्तीति
ग्वच् । अनव्ययस्येति न मुम् । यद्वा
। कुम्भवंतपति । आगमशास्त्रस्यानि
त्यस्त्वात्र मुम् ॥

कुतः । अ । प्रश्ने ॥ पञ्चम्यर्थे । कस्मा-
दर्थे ॥ निङ्गवे ॥ कस्मात् किमस्त
सिन् । कुतिहोः ॥

कुतुकम् । न । कौतुके । फलनिरपे-
क्षतया चिकीर्षिते ॥ कुतूचर्म नि

कुतूह

मितस्नेहपात्रं कायति । कै० । आ-
 तोनुपेतिकः । उपपद्यमासः । इ
 कोऽहम्वोऽशोगास्त्रस्येतिह्रस्वः ॥ य
 दा । कुत्वाम्भवम् । अध्या० ठक् । इ
 मुमुगितिकः । केण इति ह्रस्वः । सं
 चापूर्वकत्वात् पचेवृह्यभावः ॥

कुतुपः । पुं । चर्ममये ऽल्पे स्नेहपात्रे ।
 कुप्पी इतिभाषा ॥ ह्रस्वा कुतूः ।
 कुत्वाडुपच् ॥

कुतुम्बः । म । कुत्सिततिन्दुकीफले ॥
 कुतूः । स्त्री । चर्मनिर्मिते स्नेहपात्रे ।
 कुप्पा इतिभाषा ॥ कुत्सितं तन्यते
 । तनु० । वा० कूः टिलोपश्च ॥ कौ
 ति वा । कुशब्दे । वा० कूस्तुकश्च ।
 कुत्वाडुपजितिनिर्देशाद्वा ॥

कुतूणकः । पुं । कतुया इति गौडभा-
 षाप्रसिद्धे बालानां नेत्ररोगे ॥ तस्य
 ल० । यथा । कुतूणकः क्षीरदोषा
 स्त्रिगूणा मेव वर्त्मनि । जायते तेन
 तन्नेत्रं कष्टूरश्च स्रवेन् मुहुः ॥
 शिशुः कुर्यात्तलाटाच्च कूटना
 साव घर्षणम् । शक्तो नार्कप्र-
 भां द्रष्टुं न वर्त्मान्मीलनचमः
 इति ॥

कुतूहलम् । न । अपूर्ववस्तुदिदृक्षाद्य-
 तिशये चेष्टाविशेषे । कैतुके । कै
 तूहले ॥ कुतूहलं रम्यदृष्टौ चाप-

कुतूह

ल्यं परिकीर्तितम् ॥ हलनिरपेक्ष
 चिकीर्षिते ॥ वि । प्रशस्ते ॥ अङ्गुते
 ॥ कुतूहलति । हलविलेखने । म०
 कः ॥ यदा । हलति । पचाद्यच् ।
 कुत्वाः हलम् ॥

कुतूहली । वि । विनोदार्चिनि ॥

कुतूणम् । न । कुम्भिकायाम् । वारिप-
 र्याम् । जलपत्नी कार्द इतिच भाषा
 । पामा इति गौडभाषा ॥

कुच । अ । देशप्रन्ने ॥ कस्मिन् । सप्त
 म्यास्तुल्य ॥

कुचचित् । अ । कुच । किसीठिकाने
 इति भाषा ॥

कुत्सनम् । न । निन्दने ॥ कुत्स० । ल्युट् ॥
 कुत्सला । स्त्री । नीलीष्टचे ॥

कुत्सा । स्त्री । निन्दायाम् ॥ कुत्सन-
 म् । कुत्स अवच्छेपणे । गुणेऽसहज इति
 स्त्रियाम् । टाप् ॥

कुत्सितम् । न । कुष्ठनामौषधे ॥ वि ।
 निन्दिते । निकृष्टे । प्रातकृष्टे । रेफे
 ॥ कुत्सा सञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

कुथः । पुं । वर्चिषि । दर्भे ॥ पुं । स्त्री ।
 आस्तरणकम्वले । गजपृष्ठस्थितश्च
 त्रकम्वले । प्रवेग्याम् । वर्णे । हा
 यीकीभूल इति भाषा ॥ कुष्माति
 । कुन्धसंश्लेषणे । अच् । दृष्टदृशेति
 निर्देशात् कचिदकिञ्चपि नलोपः ॥

कुधान्य

यद्वा । कुन्यत्यशोभां । कुयिर्हिंसा
 र्त्तलोभनयोः । आगमशास्त्रस्यानित्य
 स्त्वाद्युम्न । इगुपधेतिकपि अम्वा ।
 ॥ कुय्यति वा । कुयपूतीभावे । इ
 गुपधेतिकः ॥ कुया कन्या समाख्या
 ता कुयः स्यात्करिकम्बलम् । कुयः
 कुशः कुयः कीटः प्रातः स्नायीद्विजः
 कुयइत्थाहकश्चित् ॥

कुया । स्त्री । आरुण्ये ॥ टाप ॥

कुयोदसी । स्त्री । कल्किपुराणे प्रसिद्धा
 यां कुम्भकर्णपौत्र्यां निकुम्भदुहित
 रि ॥ साकल्किनाहतेति पुराणे प्र-
 सिद्धिः ॥

कुट्टिष्ठः । स्त्री । वेङ्कटाद्यातार्किककल्प
 नायाम् ॥ यावेङ्कटाद्याः स्मृतयो या
 य काश्च कुट्टिष्ठयः । इतिमनुः ॥

कुदालः । पुं । कोविदारे । काञ्चनारे ॥
 भूमिदारणास्त्रे । कुदाल इतिभाषा
 ॥ कुम्भूमिमुदालयति । दलविदा
 रणे । कर्मण्यण् । शकंध्वादिः ॥

कुद्रङ्गः । पुं । गृहविशेषे । मञ्जोपरिम
 गडपे । उद्घाटे । पिठरे ॥ इतिचि
 काण्डशेषः ॥

कुद्रङ्गः । पुं । पिठरे । कुद्रङ्गे ॥

कुद्रवः । पुं । कोद्रवे ॥

कुद्रवनः । पुं । कोद्रवे ॥

कुधान्यम् । न । कुद्रधान्ये ॥

कुन्तः

कुधीः । चि । धिपरीतबुद्धिमति ॥

कुभ्रः । पुं । पर्वते ॥ कुंभरति । धृञ् ।
 मूलविभुजादिच्चातकः ॥

कुनखः । पुं । क्षुद्ररोगविशेषे ॥ तक्ल ०

यथा । नखमांस मधिष्ठाय वातः पि
 त्तञ्च देहिनाम् । कुर्वते दाहपा
 कौच तं व्याधिं चिप्य मादिशेत् ॥
 तदेवाल्पतरैर्दोषैः परुषं कुनखं
 वदेदिति ॥ चि । कुत्सितनखयुक्ते ॥

कुनखी । चि । कुनखरोगयुक्ते ॥ सङ्क
 चितनखे ॥

कुनटः । पुं । श्योनाकप्रभेदे ॥ कुत्सि
 तनटे ॥

कुनटी । स्त्री । नैपाल्याम् । मनशि
 लायाम् ॥ धन्याके ॥ कौनटति । न
 टअवस्यदने । अच् । गौरादित्त्वान्
 ङीष् ॥ कुत्सिता नटी इव वा ॥

कुनली । पुं । वकटक्षे ॥

कुनाभिः । पुं । निघौ ॥ वातमण्डल्या
 म् । ववूला ववण्डर इतिचभाषा ॥

कुनाशकः । पुं । दुरालभायाम् । यवा
 से ॥ कुनाशयति । गण० । गयन्तः ।
 अच् । म्वा० कन् ॥

कुन्तः । पुं । गवेधुकायाम् ॥ प्रासायुधे
 । भल्ले । भाला इति भाषा ॥ प्रा
 योहस्तचेप्येशत्ये इति स्वामी ॥ कु
 शरीरमुनत्ति । उन्दी० । वाहुलका

कुन्तीपु

सूतः । शकंधादिः ॥

कुन्तलः । पुं । केशे । चिह्नरे । वाले ॥
 ह्रीवेरे ॥ चषके ॥ जवे ॥ हले ॥
 कुन्तं कुन्ताग्राकारं लाति । ला० ।
 आतोऽनुपेतिकः ॥ कुन्तलाः । पुंभू-
 त्ति । जनपदविशेषे ॥ यथा । काम-
 गिरिं समारभ्य द्वारकान्तं महेन्द्र-
 । श्रीकुन्तलाभिघो देशो वर्णितः
 शक्तिसङ्गमे इति ।

कुन्तलवर्द्धनः । पुं । भृङ्गराजे । भंगरा-
 इति भाषा ॥

कुन्तलिका । स्त्री । दध्नादिच्छेदस्या-
 म् । पालिकायाम् । दहीकाठनेकी
 छुरी वाकटोरी इति भाषा ॥

कुन्तलोशीरम् । न । वासके । वासा-
 इति भाषा ॥

कुन्तिः । स्त्री । युधिष्ठिरादिपाण्डवानां
 मातरि ॥ वा० कमेर्भिच् । प्रच्यया
 दिलोपे कुशुब्दादेः ॥ देशविशेषे ॥

कुन्ती । स्त्री । युधिष्ठिरादीनां जनन्या-
 म् । शूरसेनसुतायाम् । पृथायाम् ॥
 गुग्गुलुष्टे ॥ शक्तव्याम् ॥ इतो म-
 नुष्यजातेरिति ऊोष् ॥

कुन्तीपुत्रः । पुं । युधिष्ठिरादिषु ॥ कु-
 न्तीच शूरसेनराजस्य कन्यापृथानां
 आख्याता । तत्पिता तां कुन्तिभो-
 जराजायदत्तवान् । अतः कुन्तीति ।

कुन्तः

विश्रुता । साच मृगीभूतस्य मुनेः
 शापाम्मैश्वरहितस्य स्वामिन साच
 बा धर्मात् युष्टिरं पवनाङ्गीम मि-
 त्रात् दर्जुन मन्त्रिनीकुभाराभ्यां
 कुलसहदेवौ जनयामास ॥ साच-
 कन्यावस्थाया मादित्यात् कर्षण-
 जनयामास । अतः । कर्षोपि कु-
 न्ताः पुत्रः ॥

कुन्तुः । पुं । वौहविशेषे ॥ जिनचक्रव-
 र्त्तिविशेषे ॥

कुन्तः । पुं । अच्युते । मुकुन्दे ॥ सर्व-
 पापविनाशाय वाजिमेघेन चेष्टवान्
 । तस्मिन् यत्ने महादाने दक्षिणां
 भृशमुत्तनः । मारीचाय ददौ प्रीतिः
 कश्यपाय वसुन्धरामिति हरिकण्ठो-
 क्तः ॥ कुंधरां कश्यपाय ददाति । उ-
 दाह० । आतोऽनुपसम इतिकः ।
 पृषोदरादिच्छादार्णमः । कुंह इ-
 ति गौड भाषाप्रसिद्धे भ्रमियन्ते ।
 चक्रभ्रमौ ॥ कुषेरस्य निधिविशेषे
 ॥ कुम्बुहनामगन्धद्रव्ये ॥ करवीरवृक्षे
 ॥ पालकृक्यशाके ॥ पुं । न । पुण्य-
 विशेषे । माये ॥ कुम्भं शीतं लघु-
 स्तेष्वग्निरोहणविषमिश्रितम् ॥ कुम्भ-
 वंदावति सति वा । दैप्रशोधने दे-
 अवखण्डने वा । आत इतिकः । त-
 त्पुष्टे इति द्वितीयाया अलुक् । न ।

कुन्दुरु

दा । कुम्भूमिम् उनन्ति । उन्दी०
। कर्मण्यण् । श० ॥ यदा । कैति ।
कुब्बदे । अब्दादिष्वात् कैतेर्नुमि
तिदन् ॥

कुन्दकः । पुं । कुन्दुरके ॥

कुन्दमः । पुं । मार्जारः ॥ इति त्रिकाण्ड
शेषः ॥

कुन्दरः । पुं । कुन्दरा इति कलिङ्गेपु
खाते तृणविशेषे दीर्घपञ्चे । खर
च्छदे ॥ कुन्दराति । रा० । आतो
नु पसर्ग इतिकः ॥

कुन्दिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । पद्मिन्या
म् ॥

कुन्दुः । पुं । मूषिके ॥ स्त्री । कुन्दुना
मगन्धद्रव्ये ॥

कुन्दुरुः । पुं । स्त्री । स्वनाम्नाख्याते सुग
न्धिद्रव्ये । यस्य निर्यासे कुन्दुरुखाटि
इति गौडानांख्यातिः । पालङ्गुया
म् । सौराष्ट्रे । बहुगन्धे ॥ कुन्दुरुमं
धुर स्तित् स्त्री च स्तव्यः कटु हरे
त् । ज्वरस्वेदग्रहालक्ष्मीमुखरोगक
फानिलान् ॥ कुम्भूमि मुनसि उदय
ति वा । जम्बादयश्चेति साधुः ॥
पालङ्गुयाकेपीतिकश्चित् ॥

कुन्दुरकः । पुं । कुन्दुरनाम्नि सुगन्धिद्र
व्ये ॥

कुन्दुरकी । स्त्री । शूलकीवृक्षे ॥ कुन्दु

कुप्यम्

रारिवप्रतिकृतिः । इवेप्रतिकृतावि
ति कन् । गौरादिष्वात् ऊीष् ॥

कुपथः । पुं । कदध्वनि । कापथे ॥

कुपाणिः । त्रि । कुकरे । वक्रहस्ते । टु
ण्डा इति भाषा ॥

कुपितः । त्रि । रुषिते । रुष्टे ॥

कुपिनी । पुं । कैवर्त्त । जालिया मछु
वा इति च भाषा ॥

कुपिनी । स्त्री । खालु इति गौडभा
षाप्रसिद्धायां स्वल्पमत्यधान्याम् ॥

कुपिन्दः । पुं । तन्तुवाये ॥ कुप्यति । कु
प० । कुपेर्वाक्चेति किन्दश्च ॥

कुपीलुः । पुं । कारस्करवृक्षे । काके
न्दौ । कुचला इति भाषा ॥ कुपीलुः
शीतल स्तित्को वातलो मदकृत्तुः
। परं व्यथाहरो ग्राही कफपित्तास्त्र
नाशनः ॥

कुपुरुषः । पुं । कुत्सितनरे ॥ कुत्सि
तः पुरुषः । कुगतीति समासः ॥

कुपूयः । त्रि । कुत्सिते । जात्याचारा
दिनिन्दिते ॥ कुत्सितं पूयते । पूयी
विसरणे । पचाद्यच् ॥

कुप्यम् । न । स्वर्णरूप्याभ्या मन्यन्मिन्
तैजसे ताम्रादिधातौ ॥ अष्टधातुम
ध्यदस्ता इति स्याते धातौ ॥ गुप्यते
। गुपूरचणे । राजसूयसर्वभूषोद्य

रुच्यकुप्यकृष्ट पचाऽऽभ्या इति क्यव

कुजाः

स्तोत्रनिपातितः कृप्यशब्दः । तत्रगुणे
रादेः कृत्स्नसंज्ञायाम् ॥

कृप्यशाला । स्त्री । स्वर्णरजतभिन्नतैज
सपाषादिनिर्माणगृहे । सन्धान्या
म् । ठठेरहृडा इतिभाषा ॥

कुप्रियः । वि । जघन्ये ॥

कुप्रवः । पुं । तृणादिनिर्मिते कुत्सि
तो दुपादौ ॥

कुवेरः । पुं । धनदे । यक्षराजि ॥ न
न्दीवृक्षे ॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥
चि । कुदेहे ॥ मन्वे ॥ कुत्सितं वेरं
शरीर मस्य कुष्ठितत्वात् । यथाहुः
। कुत्सायां कितिशब्दोर्ध्वं शरीरं वेर
मुच्यते । कुवेरः कुशरीरत्वात्मान्ना
तेनैवसोद्धृतः ॥ इतिबाहु पुराणम्
॥ यद्वा । कुम्बति धनम् । कुविद्या
च्छादने । कुम्बेर्नलोपश्चेश्वरेरक् ।
आष्वथमथः ॥

कुवेरकः । पुं । नन्दीवृक्षे ॥ कुवेरे ॥
स्वार्थेकः ॥

कुवेराक्षी । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ लता
करञ्जे । सितपाटलिकावृक्षे ॥ कुवे
रस्थेवाक्षियस्याः । अक्ष्णोदर्शनादि
त्यच् । गौरादिस्त्वान् ऊीष् ॥

कुवेराचलः । पुं । } कैलासपर्वते ॥

कुवेराद्रिः । पुं । }

कुजः । पुं । खड्गे ॥ अपामार्गे ॥ वि । ग

कुमारः

हुले । कुवडा इतिभाषा ॥ अस्यकृत्
खं । यथा । हृदयं यदि वा पृष्ठं मुख
तं कमशः सहक् । क्रुद्धो वायु र्यदा
कुर्यात्तदातं कुजमादिशेत् । इति
॥ कुरीपत् उज्जमार्जवमस्य । शः ॥

कुजकः । पुं । पुष्पविशेषे । भद्रपुष्पे ॥

महासहे । कण्टकाक्षे । कुञ्ज कृजा
कूजे इतिचभाषाप्रसिद्धे सेवतीप्रभे
दे । यथा । चम्पकात् पुष्पशतका
दशोकंपुष्प मुत्तमम् । अशोकात्
पुष्पसाहस्रात् सेवतीपुष्प मुत्तमम्
। सेवतीपुष्पसाहस्रात् कुजकं पु
ष्पमुत्तममिति नारसिंह पुराणम् ॥
अस्यगुणा यथा ॥ कुजकः सुरभिः
स्वादुः कषायानुरसः सरः । पिदोष
शमनो वृष्यः शीतहर्ता च सधृत इ
ति ॥ कौ उज्जति । उज्जमार्जवे ।
अच् । यद्वा । कुरीपत् उज्जमार्जव
मस्य । शः । स्वार्थेकः ॥

कुजकस्तकः । पुं । श्वेतवर्धरे ॥

कुशम् । न । वने ॥ कुम्बति । कुविद्या
च्छादने । कुम्बेन्द्रेतिरन् ॥

कुभृद्रेषिकः । पुं । संप्तशन्तार्कचक्रे ॥

कुमनीपः । वि । कुत्सितवृद्धिमति ॥

कुत्सिता मनीषाऽस्य ॥

कुमारः । पुं । शुक्रे ॥ कार्तिकेये । स्व

न्दे ॥ नाग्योक्त्यायुवराजि ॥ अश्ववार

कुमारि

के ॥ पञ्चवर्षीयबालके ॥ वरुणहमे
॥ अर्जदुपासकविशेषे ॥ सिन्धुनदे
॥ न । जात्यजाचने । उत्तमस्वर्णे
॥ कुमारयति क्रोडति । कुमारी
डायाम् । पचायच् ॥ कुत्सितोमा
रोऽस्येतिवा ॥ कुमारयति दुष्टान्
। अच् ॥ सदावाञ्छन्नाङ्गकुमारः ॥
यथा । कामयते । कम० । कमेःकि
दुष्टोपधायाङ्कारन् प्रच्ययः ॥

कुमारकः । पुं । वरुणहमे ॥ कुमारश्चि
रतद्वयत्वात् ॥ कुमारवति । पचा
यच् । कुमारव । इवेप्रसिद्धतावि
तिकम् ॥ बाणके ॥ जातः कुं युधि
वीं पञ्चां मारयेत् तत् कुमारकः ॥

कुमारपालः । पुं । शालिवाहजन्मपे ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

कुमारभृत्या । स्त्री । गर्भिण्याःपरिच
र्यायाम् । वाञ्छतन्त्रे ॥

कुमारयुः । पुं । युवराजे ॥

कुमारवः । त्रि । कुमारवति ॥ कुमा
रोऽस्यस्य । अन्येभ्योपिट्ठस्यते इति
वः ॥

कुमारवाही । पुं । मयूरे ॥

कुमारः । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ दुर्गाया
म् ॥ कुमारंस्ते । पूङ्० । स्त्रीप् ॥

कुमारः । पि । वाञ्छतिनि ॥

कुमारिकः । पि । कुमारीमति ॥ कु

कुमारी

मर्यास्यस्य । त्री० ठक् ॥

कुमारिका । स्त्री । कुमार्वर्षे ॥ नवम
स्त्रिकायाम् ॥ भारतवर्षस्यमण्डविशे
षे । भरतखण्डे ॥ यथा । वर्षस्यव
स्थितिरिहैव कुमारिकास्ये शेषेषु
चान्यजजनानिबसन्ति सर्वे इति ॥
स्यूलैलायाम् ॥

कुमारिणी । स्त्री । चण्ड्याम् ॥ कुत्सि
तान् दैत्यान् मारयति तच्छ्रीका ॥

कुमारी । स्त्री । मैत्रतनयायाम् । पा
र्वण्याम् ॥ नवमस्त्रिकायाम् ॥ नदी
प्रभेदे । युक्तिमत् पादोद्गवायांस
रिति ॥ सहायाम् । दत्तकुमार्याम् ॥
यथा । कुमारी भेदिनी श्रीता ति
क्ता नेव्याःरसायनी । अधुरा धृष्ट
णी वस्या दृष्ट्या बालविषप्रणुत् ॥
गुणमणी इयङ्कुदृष्टिकफज्वरहरी हरे
त् । ग्रन्थप्रसिद्धविष्फोटपिस्तरक्त
स्वगामयानिति ॥ अपराजिताया
म् ॥ जम्बुद्वीपविभागे ॥ रामतक
श्याम् ॥ वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ स्यू
लैलायाम् ॥ भेदिनीपुष्पे ॥ तद्वणी
पुष्पे ॥ श्यामापक्षिणि ॥ कन्धाया
म् ॥ द्वादशवर्षीयाप्राक्तन्यासम् ॥ य
था । अष्टवर्षी भवेद्गौरी दशवर्षी
च कन्यका । सम्प्राप्तद्वादशवर्षे कुमा
रीत्यभिधीयते । इत्युक्तौ भेदः ॥

कमल

कन्याकुमारीश्चमरे तृपचाराद-
भेदः॥ आगमेतु कुमारीपूजते च
जातपुण्याचेत् तदा षोडशवर्षपर्वन्त
वयस्कापि कुमारीत्युच्यते । तस्याः व
योभेदेन नामभेदाः । यथा । एक
वर्षा भवेत् सन्ध्या द्विवर्षा च सर
स्वती । त्रिवर्षा तु त्रिधामूर्ति श्वतु
र्वर्षा तु काशिका ॥ सुभगा सप्तवर्षा
च षड्वर्षा च सप्तमा भवेत् । सप्तभिर्मा
त्रिणी साक्षात् षड्वर्षा च कुशिका
॥ अष्टभिः त्वाष्टसङ्ख्या इष्टभिः सा
पराशिसा । एकादशेतु द्वादशी वा
द्वादशेतु त्रैविणी ॥ त्रयोदशेतु चतु
र्विंशती ॥ अष्टमापीठनायिका ॥ चेत्
प्रापञ्चदशभिः षोडशे चाक्षदामता
॥ एवञ्च मेख सम्पूज्या यावत् पुष्टान्
जायते । पुष्टितामि च सम्पूज्या तत्
पुण्यादानकर्मसीति ॥ कुमारयति
। कुमारकीडायाम् । अच् । गौरा
द्रिः ॥ यद्वा । कामयते । कमु० ।
कमेऽकिदुष्टोपधायादित्यारज् । वय
सिप्रथम इति ङीप् ॥ काम्यते वा ॥
कुक्षितोमारोऽस्य स्या वा ॥

कुसुमसंकः । पुं । सौवीरदेशे ॥

कुमुत् । न । कैरवे । कुमुदे ॥ रक्तो
त्पले ॥ पि । कृपणे ॥ अग्नीते ॥

कुमुदम् । न । कुमुदि । कैरवे । क

कमला

धारे । इत्युक्तमस्ते । कौटिल्य इतिभा
 या ॥ कुमुदं पिच्छितं त्विधं मधुरं
 ह्लादि शीतलम् ॥ कृप्ये ॥ रक्तप
 मे ॥ पुं । नैर्ऋतकोशस्थदिग्वसि
 नि ॥ रक्तोत्पन्नतुल्यवर्णत्वात् ॥ ना
 गविशेषे । तत्त्वकस्यपुष्पमेपुष्पे ॥ य
 स्य तासा बहुभ्यामा दीर्घञाङ्गुलमा
 श्रिताः । तासाः पीताः श्रिताश्चैव
 प्रकीर्णाक्षोरकर्मस्य इतिरामायणमसि
 हे नागरविशेषे ॥ दैत्यविशेषे ॥
 श्रितोत्पले ॥ कर्पूरे ॥ वैष्णोदत्ते ।
 कुद्वर्षे । इत्युपधेतिकः ॥ पर्यतवि
 शेषे ॥ भुवकविशेषे ॥

कुमुदसङ्गम् । न । कुमुदानां सङ्गहे
॥ कमलादिभ्यः सङ्गः ॥

कुमुदवान्धवः । पुं । चन्द्रे । शशिवि ॥

कुसुमानां वाग्वधः ॥ कर्पूरे ॥

कुमुदवती । स्त्री । कुमुदपत्न्याम् ॥

कुमुदवीजम् । न । कुमुदतीक्ष्णजे ।

कुमुदा । स्त्री । कुम्भिकायाम् । वारि-

पर्याम् । काइ इति भाषा । पाना

इति गौडभाषा ॥ गम्भारीसूत्रे ॥

शालपर्याय्ये ॥ घातकीवृत्ते ॥ क-

दुःखे ॥ अथाद्यतष्टाप ॥

कुमुदाभिष्यम् । न । कृष्ये ॥ कुमुदमि

व अभिख्या शोभायस्व ॥

कुमुदावाचः । पुं कुमुदप्रायदेये ॥ कु

कुमोदः

कुमुदानां आवासे यस्मिन् ॥

कुमुदिका । स्त्री । कटफले ॥ कैमो
दते । मुदीर्घे । इगुपधेतिकः ।
स्वार्थे कन् ॥कुमुदिनी । स्त्री । कुमुदयुक्तपुष्करिण्या
दौ ॥ कुमुदलतायाम् ॥ उत्पलि-
न्याम् । छोटी कौंजी इतिभाषा ॥
कुमुदान्यत्रदेशे सन्ति । पुं । इतिः ॥
कुमुदखण्डे ॥ कुमुदानांसमूहः । ख
लाः इतिः ॥ पद्मिन्यां ये नृणाः प्रो
क्ताः कुमुदिन्यान्वते स्मृताः । सातु
मूलादिसर्वैश्चै रक्तासमुदिताबुधैः ॥कुमुदिनीनायकः । पुं । } चन्द्रमसि ॥
कुमुदिनीपतिः । पुं । }

कुमुदी । स्त्री । कटफले ॥

कुमुदेशः । पुं । चन्द्रे । इन्द्रौ ॥

कुमुहान् । चि । कुमुदप्रायदेशे ॥ कुमु-
दानि प्रायाण्यत्र । कुमुदनडवेतसे
भ्योऽस्तुप् । भयइ वः ॥कुमुदती । स्त्री । कुमुदिन्याम् ॥ उगि
तश्चेति ङीप् ॥ रामपुत्रस्य कुशस्य
पत्न्याम् ॥ कुमुदनागस्य कनिष्ठा-
याम् ॥कुमुदतीबीजम् । न । बेरा इतिप्रसिद्धे
कैरविणीफले ॥ भवेत् कुमुदतीबी
जं स्वादुरुच्यं हिमंगुरु ॥

कुमोदकः । पुं । विष्णौ ॥ इतिहेमच-

कुम्भः

न्द्रः ॥ कोः पृथिव्यामेदकः पालक-
त्वात् ॥कुम्भः । त्रि । बाहुकुण्डे । दौर्गन्धौ । टुण्डा
इति भाषा ॥कुम्भा । स्त्री । सुगहनायामावृतौ । दि-
विडवेष्टने । अस्पृश्यादिदर्शनवारणा
यवेष्टने ॥ कुम्भति अनयावा । कुवि
आच्छादने । चितिपूजिकथिकुम्भि
चर्चश्चेत्यङ् । टाप् ॥

कुम्भः । पुं । एकादशे राशौ । हृद्देशे ॥

जन्मकालिकचन्द्राश्रितैतद्राशिफल
म् । यथा । अलसतासहितोऽन्यशुभप्रियः कुशलता कलितोऽतिवि
चक्षणः । कलशगामिनि शीतक-रेमरः सदसि सज्जनमान सुरो
धनः इति ॥ तत्त्वमेजातस्त्रफलम् ।कुम्भलये समुद्भूतश्चलचित्तोति सौ
हृदः । परदारतो निश्च्यसत्त्वकायोमहासुखी ॥ इक्षिमूर्द्धौ से । गजशिर
सः पिण्डवये ॥ यथा । ते क्षत्रियाःकुण्डलिने युवानः परस्परं साय
कविचिताङ्गाः । कुम्भेषु लग्नाः सुषुपुर्गजानां कुक्षेषु लग्ना इवकानि
नीनामिति ॥ राक्षसान्तरे । कुम्भकर्णस्य पुत्रे ॥ वेण्यापतौ ॥ प्राणा
यामाङ्गकुम्भके ॥ परिमाणान्तरे ॥

सर्वे विपलशतं श्लोको विंशतिश्लोके

कुम्भकः

सुकुम्भः इति धान्यं दशम्यः कुम्भेभ्य
इत्यत्राह कुम्भकभट्टः । अन्यच्च । द
शशोभवेत् खारी कुम्भस्तुद्रोण
विंशतिरिति प्रायश्चित्ततत्त्वेकाद्या
यनवाक्यम् ॥ वैशक परिभाषया तु
द्रोणद्वयपरिमाणे । ६४ सेर इति
भाषा ॥ कलशे । घटे ॥ अस्य परि
माणं । यथा । षट्त्रिंशदङ्गुलाया
मं षोडशङ्गुलमुच्चैः । चतुर्दङ्गुल
कं कण्ठं मुखं तस्य षडङ्गुलम् ॥ प-
ञ्चाङ्गुलिमितं मूलविधानं घटनिर्मि
ताविति ॥ कलावतीदीप्तोक्तमानं
यथा । पञ्चाशदङ्गुलव्याम उत्सेधः
षोडशङ्गुलः । कलसानां प्रमाणस्तु
मुखमष्टाङ्गुलं स्मृतम् ॥ षट्त्रिंशद
ङ्गुलं कुम्भं विस्तारोन्नतिशालिनम् ।
षोडशं द्वादशं वा पि ततोन्यूनं न
कारयेदिति ॥ न । गुग्गुलौ ॥
चिवृति ॥ कुम्भमिं कुत्सितं वा उ
म्भति । उम्भपूरणे । कर्मण्यण् । पचा
यज्वा । शकंधादिः ॥

कुम्भकः । पुं । दक्षिणहस्तेन नासापु
टद्वयं धृत्वा प्राणायामाङ्गे वायुस्तम्भ
ने । पूरकेण पूरितश्वायो रन्तरेव
निरोधे ॥ कुम्भको निश्चलश्वास इति
याज्ञवल्क्यः ॥ सदृष्टिर्निश्चलः ॥ आ
त्मानुसन्धानदार्ढ्ये ॥ स्वांगसङ्ग्रहणे

कुम्भकः

हिक्वा निरोधः कुम्भकः स्मृतः । रो
धशक्तिस्तदभ्यासा द्यक्ति मेत्यनि
वारिता ॥

कुम्भकर्णः । पुं । रावणानुजे ॥
कुम्भकारः । पुं । शूरागर्भे विश्वकर्मेर
सजाते जातिविशेषे । कुलाले । च
क्रिणि ॥ कुम्भं करोति । डुकुञ् ।
कर्मण्यण् । उपपदसमासः ॥ कुकु
भपक्षिति ॥

कुम्भकारिका । स्त्री । कुलत्यायाम् ॥
कुम्भकारी । स्त्री । कुलत्याकायाम् ॥
मनशिलायाम् ॥ कुलत्याज्जने ॥
कुम्भकारस्य योषिति ॥ अगन्तात्
टिट्ठेति ङीप् ॥

कुम्भतुम्बी । स्त्री । अलावूपभेदे । गो
रखतुम्ब्याम् । गोरखतुम्बी गोल
तुम्बी इतिभाषा ॥

कुम्भदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् ॥
कुम्भयोनिः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥ वशि
ष्ठमुनौ ॥ द्रोणाचार्ये । कुम्भोयो
निरस्य ॥ द्रोण पुष्प्याम् ॥

कुम्भला । स्त्री । मुण्डितिकायाम् । मु
ण्डी इति भाषा ॥

कुम्भबीजकः । पुं । गीठाकर्ज्जे ॥
कुम्भशाला । स्त्री । कुम्भनिर्माणादिगृ
हे । पाकपुण्याम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुम्भसन्धिः । पुं । आरसे । वस्तिकुम्भ

कुम्भिन

वयमथस्यामे ॥

कुम्भसम्भवः । पुं । अगस्त्यमुने ॥ कु-
म्भात् कलशात् सम्भव उत्पत्ति र्य
स्य सः ॥

कुम्भा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ नागकुम्भी
तिप्रसिद्ध भेषजे । नागदन्ताम् ॥
कुम्भाण्डः । पुं । वाणासुरस्य मन्त्रवि-
शेषे ॥ कुम्भाखंडे ॥

कुम्भाण्डी । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥

कुम्भधियः । पुं । शनिग्रहे ॥

कुम्भकानुः । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

कुम्भिका । स्त्री । पात्रा इति जौह भा-
वा प्रसिद्धे जलजलविशेषे । का-
श्यादिदेशेषु कुम्भीति स्यात्ते पानी
यष्टजे । वारिपण्याम् ॥ वारिपर्णी
वृक्षस्या कुम्भिकेति प्रकीर्तिता ॥
पाटलाख्ये ॥ शोणपुष्प्याम् ॥ नेत्रो-
गवि० ॥ यथा । इत्मान्ते पिडका ध्या-
ता भिक्षन्ते च स्वप्नन्ति च । कुम्भी
कबीजसदृशाः कुम्भिकाः सन्निपात-
जाः इतिमाधवः ॥ कुम्भोऽस्यस्याः ।
अतश्च निठनावितिठन् ॥

कुम्भी । पुं । हस्तिनि ॥ कुम्भीरे ॥ गु-
ग्गुलौ ॥

कुम्भिनीबीजम् । न । जयपाले ॥

कुम्भिपाकी । स्त्री । कट्फले ॥

कुम्भिमदः । पुं । हस्तिमदे ॥

कुम्भीपा

कुम्भिकः । पुं । चोरे ॥ शास्त्रज्ञस्ये ॥
श्रीकार्धचोरे ॥ श्याले ॥ इति हेम-
चन्द्रः ।

कुम्भी । स्त्री । उखायाम् ॥ पाटलाख्य
ये ॥ वारिपण्याम् ॥ कट्फले ॥ कु-
म्भीपुष्प इति कोकणदेश प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । रोमाख्यविटपिनि ॥
वृन्निवायाम् ॥ गर्ग्याम् ॥ कुम्भीव
कुम्भी रसाधारणात् ॥

कुम्भीकः । पुं । देववल्गवे । पुष्पागृहे
॥ कुम्भिकायाम् ॥ नपुंसकभेदे ॥
तस्मिन्मन्त्रं यथा । स्वे गुदे ऽग्र्याच
र्याथः स्त्रीषु पुंवत् प्रवर्तते । स कु-
म्भीक इति श्रेयो गुह्यो निरुक्त स
स्युत इति ॥

कुम्भीका । स्त्री । कन्ददेशे इतिमा-
कारफलायां खतायाम् ॥

कुम्भीधान्यः । पुं । } वर्षनिर्वाहोपि
कुम्भीधान्यकः । पुं । }
त धान्यादिधने गृहस्थमाह्वये ॥

कुम्भीनसः । पुं । क्रूरसर्पे ॥

कुम्भीनसी । स्त्री । कवचासुरमातरि
। रावणभगिन्याम् ॥

कुम्भीपाकः । पुं । नरकविशेषे । सम्प-
तापने ॥ य इह मशून् पश्चिमोवा
प्रायतो रन्धयति तं परत्र ममानुच
रा कससैले यथो परममनिसकु-

कुरङ्गः

कुरङ्गः । पुं । कुरङ्गीर - ति नांका

इतिच भाषा प्रसिद्धे मारके जलज
न्तुवि० । नक्त्रे । गिखग्राहे ॥ कुम्भि
नं इस्तिन मीरयति । कर्मस्यग्न ।
उपपदसमासः ॥

कुरङ्गीरमक्षिका । स्त्री । कुरङ्गीराक्षिका
इति गौड भाषा प्रसिद्धे मक्षिका
विशेषे । कणायाम् ॥ इतिहारावली ॥

कुरङ्गीबीजम् । पुं । जयपाले ॥

कुरङ्गीकुः । न । गुग्गुलौ ॥

कुरङ्गीखलकम् । न । गुग्गुलौ ॥

कुरङ्गीखलकाकारादृच्छकोशावि
र्यातम् ॥

कुरका । स्त्री । सल्लकीवृक्षे ॥

कुरङ्गरः । पुं । } सारसपक्षिणि । पु

कुरङ्गरः । पुं । } कुरङ्गः ॥

कुरङ्गः । पुं । हरिणविशेषे ॥ कुरङ्ग
ईपत्तामः स्यादुरिणाकृतिको महा
न् ॥ कुरङ्गोद्वहणे वल्यः शीतलः पि
त्तहृद्गुरुः । मधुरो वातहृद्ग्राही
किञ्चित् कफकरा मतः इति । हरि
णस्यगुणैस्तुल्यः कुरङ्गः कथितोबुधै
रितिचभावप्रकाशः ॥ नृगे । वातायै
॥ कौ रङ्गति । रगि० अच् ॥ कैरङ्गो

स्त्यस्य वा । अर्शआस्यच् ॥ यदा । किर

ति । हवि० । विडादिभ्यः किदित्य

कुररी

ङ्गप्र० । बाहुलकात् उत्तम् । कु
रङ्गशब्देवाऽस्तु ॥

कुरङ्गनयना । स्त्री । मृगनयनादीना
र्याम् । कुरङ्गाद्याम् ॥

कुरङ्गनाभिः । पुं । कस्तूर्याम् ॥

कुरङ्गमः । पुं । एखे । कप्ये ॥ हरिणवि
शेषोयम् ॥

कुरङ्गाक्षी । स्त्री । एखीनयनायाम् ॥

कुरङ्गिका । स्त्री । मुत्रपत्न्याम् ॥

कुरङ्गी । स्त्री । कुरङ्गयोषावाङ् । मृ
ग्याम् ॥

कुरङ्गिलः । पुं । कर्कटे ॥

कुरङ्गः । पुं । चर्मकारे ॥

कुरङ्गः । पुं । } पीतायां भिण्णाम्

कुरङ्गकः । पुं । } । पीतान्ने ॥ कुर्य

ते । कुरङ्गशब्दे । बाहुलकात् अष्टः ।
स्वार्थे कन् ॥

कुरङ्गः । पुं । मुष्कटद्विरेगे । अष्टव
र्द्धने ॥ साकरुण्डत्वे ॥

कुरङ्गकः । पुं । चिसन्ध्यादेव्याः स्थाने ॥

कुरङ्गः । पुं । उत्क्रोशखगे ॥ कवते ।
कुङ्गशब्दे । कुवः करन् ॥

कुरङ्गाङ्घ्रिः । पुं । देवसर्पपे । रक्तमूल
के । सूक्ष्मदले ॥

कुरगी । स्त्री । मेप्याम् ॥ कुरङ्गस्थिया
म् ॥

कुररीरता । स्त्री । लब्धोविशेषे ॥ कुर

कुरीरः

रीरता नजभजै र्जगयुक् । यथा । अ
नतिचिरोज्जितस्य जलदेन चिर
स्थितवहुबहुदस्य पयसेनुकृतिम् ।
विरलविकीर्णवज्रशकलासकला मि
ह विदधाति घैतकलघैतमहीति ॥

कुरलः । पुं । उत्क्रोशे । कुररे ॥ चूर्ण
कुल्ले ॥ इति धरणी ॥

कुरवः । पुं । पीतभिक्ष्याम् ॥ कुरवके
। रक्तभिक्ष्याम् ॥ सितमन्वारे ॥ कु
त्सितशब्दे ॥ वि । कुत्सितशब्दयु
क्ते ॥

कुरवकः । पुं । रक्ताब्जाने । रक्तसहा
याम् । रक्तभिक्ष्याम् ॥ पीतभि
क्ष्याम् ॥ वि । कुत्सितरवे ॥ कुत्सि
तः ईषदा अलीना मल्पमकरन्द
त्वात् रवेऽच । बहुव्रीहिस्यान्नका
देशः ॥

कुरसः । पुं । मद्यभेदे ॥ कुत्सितरसे
॥ वि । कुत्सितरसयुक्ते ॥ कुत्सितो
रसेऽच ॥

कुरसा । स्त्री । गोजिह्वास्त्रतायाम् ॥
कुराहः । पुं । कुलाहे । ईषत्याण्डौक
णजङ्घे घोटके ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुरी । स्त्री । तृणधान्यप्रभेदे ॥

कुरीरः । पुं । कम्बले ॥ न । मैथुने ॥

क्रियते । ङुक् ० । कृञ् उच्चेति ईर
नप्रत्ययः । उदक्तादेशश्च ॥

कुरुचे

कुरुः । पुं । आग्नीध्रराजपुत्रे । प्रियव्रत
स्य पौत्रे ॥ चन्द्रवंशीयराजविशेषे
। सम्बरखराजभार्यायां सूर्यकन्या
यां तपस्यां जाते ॥ ओदने । भक्ते
॥ श्रीकण्ठजाग्रले ॥ कण्ठकारिका
याम् ॥ कर्त्तरि ॥ करोति । ङुक् ०
। कृग्रोरुच्चेतिकुः ॥ अम्बुदीपस्थानवव
र्षान्तर्गते वर्षविशेषे ॥ कुरवः च
त्रियाः । तेषां निवासो जनपदः कुर
वः । निवासे ऽथो जनपदेषु । लु
पियुक्तवद्यत्तिवचने ॥ पुं भू । नीवृद्धि
शेषे ॥ इस्तिनापुर मारभ्या कुरुचे
चा श्वदक्षिणे । पञ्चालपूर्वभागे तु कुरु
देशः प्रकीर्तितः ॥

कुरुकन्दकम् । न । मूलके ॥

कुरुचेवम् । न । देवयजने । देशविशे
षे । धर्मक्षेत्रे । कुरुपाखडवानां युद्ध
भूमौ ॥ तरन्तुकारन्तुकयो र्यदन्तरं
महदानाञ्च भक्षकृकस्य च । एतत्
कुरुचेवसमन्तपञ्चकं प्रजापतेरुत्तर
वेदिरुच्यते ॥ अयागामपिलोकानां
कुरुचे च विशिष्यते । अर्द्धतस्तुकुरु
चे च मर्द्धतस्तुष्टुदकम् ॥ कुत्सितं रौ
तीति कुरु पापकर्म तस्य चेषत्वात्
गमनकारणत्वात् क्षेपम् ॥ यद्वा ।
कुः पृथिवी तस्यां रौतिशब्दं करोति
यः प्राणस्तस्य निवासभूतम् ॥ स्यात्

कुरुरा

प्रियादेव्याः स्नानमेतत् ॥

कुरुचेनीयोगः । पुं । एकस्मिन् सावन
दिने तिथिप्रयनचतुष्टययोगप्रया-
यां स्यते ॥ कुरुचेने मरणयोगे ॥
॥ यथा । पञ्चग्रहयुते मन्वो यम-
संख्ये घृष्टस्यतौ । सौम्यचतुर्गते ज-
मे कुरुचेने मृतिर्भवेदिति जातका-
मतसङ्गहेयोगाध्यायः ॥

कुरुटः । पुं । सितावरणके ॥

कुरुष्टः । पुं । पीतभिक्षुध्याम् ॥ पीता
स्थाने ॥

कुरुगटकः । पुं । पीतपुष्पास्थाने ॥ पी-
तभिक्षुध्याम् । सङ्घर्षध्याम् ॥ कुरुगति
कटिस्तेयकरणे । कुरुन्वा । कुरु-
तसितः कैवा कुरुगटकः । कुगतीति
समासः ॥

कुरुगटी । स्त्री । दारुपुस्तिकायाम् ॥

कुरुपतिः । पुं । युधिष्ठिरे ॥

कुरुम्बम् । न । कुलपालके । कमला
नेषु इति गौडभाषाप्रसिद्धे । नारङ्ग
विशेषे ॥

कुरुम्बा । स्त्री ।

कुरुम्बिका । स्त्री । श्लोणपुष्प्याम् ॥

कुरुम्बिका । स्त्री । सैहलीवृक्षे ॥

कुरुराट् । न । दुर्योधने ॥

कुरुराजः । पुं । दुर्योधने ॥ कुरुणां दे-
वविशेषाणां राजा । टच् ॥

कुर्यारः

कुरुचः । पुं । भास्वितपूर्वकनले । भ-
मरके । भ्रमराक्षके ॥

कुरुवकः । पुं । शोणान्धाने । रक्तान्धाने
। रक्तभिक्षुध्याम् ॥ पीतभिक्षुध्याम्
॥ ईषत्रैति । रुग्ण्ये । संज्ञावाङ्मन-
। उवङ् ॥

कुरुवर्धः । पुं । कुरुसंज्ञके वर्षे ॥

कुरुविन्दः । पुं । मेघनामनि । मुक्ता
याम् ॥ कुरुमाघे ॥ भीष्मभेदे ॥
मुकुरे ॥ हिङ्गुले ॥ न । पद्मरागम-
यौ । मायक इति भाषा ॥ काचल
वक्षे ॥ कुरुन् विन्दति । विद्वृष्टा भे-
। अनुपसर्गास्त्रिभुविन्दधारिपारि ने-
चुदेविचेतिसातिसाहिभ्यश्चेति शः ॥

कुरुविल्वः । पुं । पद्मरागमयौ ॥

कुरुविस्तः । पुं । स्वर्णपले । ४ तोला
सौना इति भाषा ॥ कुरुषु विस्तः ॥

कुरुवटुः । पुं । भीष्मपिता महे ॥ कुरु-
षु कुरुवंशजेषु वटुः ॥

कुरुवृक्षः । पुं । युधिष्ठिरे ॥

कुरुप्यम् । न । रङ्गे ॥

कुरुमजः । पुं । कुलजनवृक्षे । गन्धमूले ॥

कुर्यारः । पुं । कफोयौ ॥ जानुनि ॥

कुरति । कुरुशब्दे । क्लिप् ॥ कोरण-
म् । संपदादिर्धा । पिपर्त्ति । पू० अच्
। कुर्यासौपरस्व ॥ कुरा शब्देन प-
रो वा ॥

कुलम्

कुर्पासः । पुं । अर्धकोशके ॥

कुर्पासकः । पुं । कच्छुलिकायाम् ।
काँगी काँचुली न्वाली इति च भा
षा ॥कुर्वत् । वि । कर्मकारे । भृत्ये ॥ क
रोति । डुकृञ् । शतृ ॥ तनादि
कृञ्भ्यङ् । अतउत्सार्वधातुके ।
यञ् ॥कुर्वीषः । वि । भृत्ये ॥ कारके ॥ कु
रते । डुकृञ् । शानच् ॥कुलम् । न । जनपदे ॥ मध्यमहलद
येन बावती भूमिर्वाह्यते तावत्यां
भूमौ ॥ दशी कुलन्तु भुञ्जीतेति म
नुः ॥ गोत्रे ॥ सजातीयगणे ॥ यथा
। विप्रकुलम् ॥ आचारे । विनयो वि
द्या प्रतिष्ठा तीर्थदर्शनम् । निष्ठा
दत्ति स्तपो दानं नवधा कुललक्ष
णम् ॥ भवने ॥ तनौ । देहे ॥ सब
इति भाषा प्रसिद्धेषु जीवादिषु
यथा । जीवः प्रकृतितत्त्वञ्च दिक्का
लाकाशमेव च । क्षित्यप्तेजो वा
यवस्य कुलमिच्छ भिधीयते इति ॥
पुं । कुलिके । शिल्पिकुलप्रधाने ॥ को
खति । कुलसंस्थाने बन्धुषु च । इगु
पधेतिकः ॥ यदा । कूयते । कुड्श
ब्दे । वा० लक् ॥ कृम् भूमिं चातिवा ।

कौलीयते वा । लीङ् । शेषणे । अ

कुलटा

न्येभ्योपीतिङ् ॥

कुलकः । पुं । वस्मीके ॥ काकतिम्बु
के ॥ कुलखेटे ॥ मरुषकवृक्षे ॥ इ
रितसर्पे ॥ न । पट्टाले ॥ पञ्चादि
सम्बद्धसो कसमूहे ॥ वि । शिल्पि
कुलप्रधाने । कुलश्रेष्ठिनि ॥ कुलस्य
गृहस्य प्रतिकृतिरिव । इवेति कृता
वितिकन् ॥ यदा कोखति । कुल-
संस्थाने । इगुपधेतिकः । स्वा कम्
कृम् वा ॥कुलकर्कटी । स्त्री । चीनाकर्कश्याम् ॥
कुलकुण्डलिनी । स्त्री । } मूलाधारपत्र
कुलकुण्डली । स्त्री । } स्थितशिवशक्तिविशेषे ॥कुलकः । पुं । करताख्याम् । तावमर्द्ध
ले ॥ इति हारावली ॥

कुलचया । स्त्री । शूकरिण्याम् ॥

कुलजः । पुं । कुलीने । सत्कुलप्रसूते
॥ कुले जातः । सप्तम्यां जनेर्ङ् ॥कुलजा । स्त्री । कुलपालिकायाम् ॥
उान्ताद्वाप् ॥

कुलजः । पुं । कुलजनवृक्षे ॥

कुलजनः । पुं । स्वनाम्नाख्याते कुलजे
। गन्धमूले ॥ कुलजनस्य स्वरकृत
हृत्कण्ठमुखशोधनः । अर्क इति-
शेषः ॥

कुलटा । स्त्री । असत्ख्याम् । पुंस्यत्या

कुलत्वा

म् । वन्धक्याम् ॥ अभिचारार्थं कु
लानि भटति । भट० पचाद्यच् ।
शकंधादिः ॥ भिद्युक्त्याम् । सत्ता
म् ॥ भिद्यार्थं कुलानि भटति ।
पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ परकीयान्तर्गतना
यिकाविशेषे ॥

कुलतिथिः । पुं । स्त्री । चतुर्थ्यष्टमी द्वा
दशीचतुर्दशीषु ॥ यथा । द्वितीया
दशमीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतम् ।
विषमास्याऽकुलाः सर्वाशेषाश्चति
थयःकुलाः ॥ इति तन्त्रशास्त्रम् ।

कुलत्यः । पुं । स्वनाम्नाख्याते ऽ अविशे
षे । तावबीजे । कुल्य कुल्यी इति
अभाषा ॥ कुल्यः कटुकः पाके कषा
यः पित्तरक्तकृत् । लघुर्विदाही बी
र्योक्तः कासश्वासकफानिहान् ॥ च
न्ति हिक्काश्मरीशुकटुगानाहान् स
पीनसाम् । स्वेदसङ्ग्राहको मेदः क
फज्वरकृमीन्हरत् ॥

कुलत्या । स्त्री । कुलत्यिकायाम् । दृक्
प्रसादायाम् । वनकुलत्ये ॥ अस्यागु
खा यथा । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् ।
अर्शःशूलनाशित्वम् । विवन्धाध्मा
नशमनत्वम् । चक्षुर्हितत्वम् । व्रण
रोपणत्वञ्चेति ॥ कुलत्याञ्जने ॥

कुलत्याञ्जनम् । न । कुम्भकार्याम् । प्र
सापहायाम् ॥

कुलना

कुलत्यिका । स्त्री । कुलत्याकाराञ्जनप्र
सत्तविशेषे । चक्षुर्धायाम् । सापरि
या इति भाषा ॥ वनकुलत्ये ॥ कुल
त्यप्रतिकृतिः । इवेप्रतिकृतावितिक
न् ॥ यथा । कुलेतिष्ठति । षा० । सु
पीतिकः । स्वार्थे कन् । पृ० ॥

कुलधर्मः । पुं । असाधारणकुलोचित
धर्मे । स्वजातीयधर्मे । कुलाचारे ॥
यथा । उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्या
णां जनार्दन । नरकेनियतं वसेभ
वतीत्यनुशुशुमेति भगवद्गीता ॥
दिव्यवीरपशुभावान्तर्गतदिव्यधर्मे ।
यथा । कुलधर्मात् परो धर्मो ना
स्ति ज्ञाने ऽपि मामके । यस्यानु
ष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरोभवेदि
ति ॥ कुलस्य धर्मः ॥

कुलधारकः । पुं । औदारसात्मजे । पुषे ॥
कुलस्त्ववंशस्यधारकः ॥

कुलनक्षत्रम् । न । भरणीरोहिणीपु
ष्यमघोत्तरफल्गुनीचित्राविशाखा
ज्येष्ठाश्रवणोत्तरभाद्रपद ॥ यथा ।
वारुणाहोभिजिन्मूलं कुलाकुल मु
दाहृतम् । कुलानि समधिप्यग्यानि
शेषाणि चाकुलानिचेतितन्त्रशास्त्र
सुम् ॥

कुलनाथः । पुं । कुलपति ॥

कुलनाथः । पुं । उष्ट्रे ॥ कुलध्वजे ॥

कुलपा

स्वकारणं यथा । कूर्मोपरिभागे १५
ऽध्याये । अन्वतात् पारदार्याश्च त
या ऽभक्ष्यस्य भक्षणात् । अश्रौतध
र्माचरणात् क्षिप्रं नश्यति वैकुलम् ॥
अश्रौत्रिये वेददानात् वृषलेषु तथैव
च । विहिताचारहीनेषु क्षिप्रं नश्य
ति वैकुलमिति ॥ तदभावस्य कार
णम् । यावच्च वेदधर्माः स्यु र्यावत्स्या
च्छ्रद्धारार्चनम् । यावत्स्याच्छुचिकृ
त्तयं च तावन्नाशो भवेन्नहीति ॥

कुलपतिः । पुं । मुनिविशेषः ॥ यथा ।
मुनीनां दशसाहस्रं यो ज्ञदानादि
योषणात् । अध्यापयति विप्रर्षिं
सौ कुलपतिः स्मृतः । इति पुराणो
क्तलक्षलक्षिते ॥ गणमुख्ये । जमा
दार हौलदार इत्यादि यवमभा
षा प्रसिद्धे ॥ यथा । शिविकावाहा
नां कुलपतिः ॥ कुलस्यपतिः ॥

कुलपथः । पुं । दमनकवृक्षे ॥

कुलपर्वतः । पुं । महेन्द्रादिसप्तशैलेषु ॥
यथा । महेन्द्रो मलयः । सहाः शु
क्तिमा लक्षपर्वतः । विन्ध्यश्च पारि
पात्रश्च सप्तान् कुलपर्वताः इति ।
अथ भारतेवर्षे । इति विष्णुपुरा
णम् ॥

कुलपालकम् । न । कुरम्भे । कमला
मेव इति मैत्रेयभाषा प्रसिद्धे नार

कुलश्रे

ङ्गविशेषे ॥ चि । वंशप्रतिपालके ॥

कुलपालिः । स्त्री । कुलवत्याम् ॥
भुलपालिका । स्त्री । कुलक्षियाम् ।
साध्व्याम् । अभिचारवारणेन कृत
कुलरक्षायाम् ॥ यथा । एकत्र कौ
लव्रतभङ्गशङ्का विदग्धता भङ्गभयं
परम् । इत्याकुलानां कुलपालिका
नां गतागतैरेव गताव्रिया मेति ॥ अ
पिच । सुखयतितरां न रक्षति प
रिचयलेशं गणाङ्गने व श्रीः । कु
लकामिनीव नोक्तति बाण्डेवी
जन्मजन्मापीति ॥ कुलम् पाक्षय
ति । बाणरक्षणे । कर्मण्यम् । स्मा०
कन् ॥

कुलम्भरः । पुं । कुजम्भले । सन्धिवारे ॥
कुलवान् । चि । कुलिनि ॥ कुलमस्य
स्य । यलदिच्छात् पक्षे मतुप् ॥

कुलवर्णा । स्त्री । रक्तचिह्नि ॥

कुलवारः । पुं । भौमशुक्रयोः ॥ यथा ।
रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः सुत्वारश्च
कुला इमे । भौमशुक्रौ कुला स्वौहि
वुधवारः कुलाकुलः ॥ इति तन्त्रशा
स्त्रम् ॥

कुलविप्रः । पुं । कुलपुरोहिते ॥

कुलश्रेष्ठी । चि । शिल्पिकुलप्रधाने ।

कुलिके ॥ कुलश्रेष्ठत्वमख्यम् । इ
निः ॥

कुलाकु

कुलसंज्ञकः । पुं । तिथिवारमन्त्रवि
शेषे ॥ यथा । अर्काष्टे वेदतिथि
षु । कुजशुक्रयोः । पूर्वाश्वीज्यमघे
न्युक्त्याद्वनदीशेन्द्रविषासु ॥

कुलसत्तमः । वि । कुलश्रेष्ठिनि ॥

कुलसम्भवः । पुं । वीज्ये ॥ कुलेसम्भव
ति । अच् ॥ कुलेसम्भवोऽस्य वा ॥ य
दा । सम्भवत्यस्मात् । कदेरप् ।

कुलस्य सम्भवः ॥

कुलसौरभम् । न । मरुवकवृक्षे ॥

कुलस्त्री । स्त्री । कुलपालिकायाम् ।

नान्यगामिन्यां कुलरक्षिकायाम् ॥

कुलस्य पालिका स्त्री । शा० ॥

कुलदण्डकः । पुं । आरण्ये । आवर्त्ते ॥

कुलाकुलतिथिः । पुं स्त्री । द्वितीयाष्ट

ष्टी दशमीषु ॥ यथा । द्वितीयादश

मीषष्टी कुलाकुल मुदाहृतमिति
तन्त्रशास्त्रम् ॥

कुलाकुलनक्षत्रम् । न । आर्द्रामूलाऽ

भिजिच्छतभिषासु ॥ यथा । वारुणा

र्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुल मुदाहृत

मिति ॥

कुलाकुलवारः । पुं । बुधवारे ॥ यथा

। भौमशुक्रौकुलास्थौ हि बुधवारः

कुलाकुल इति ॥

कुलाकुलसंज्ञकः । वि । तिथिवारमन्त्र

विशेषे ॥ यथा । द्वितीयाष्टष्टीद

कुलायि

शमीषु ॥ बुधे ॥ मूलाशतभिषा
र्द्राभिजित्सु ॥

कुलाचलः । पुं । कुलपर्वते ॥ . . .

कुलाचारः । पुं । कुलधर्मो ॥ धर्मका

मार्थमोक्षप्रदे आगमोक्ताचारवि

शेषे ॥ यथा । जीवः प्रकृतितत्त्वस्य

दिक्कालाकाशमेव च । चिन्त्यप्

तेजोवायवस्यकुलमिच्छमिधीयते ॥

ब्रह्मबुद्ध्यामिर्विकल्पमेतेष्वारण्य

यत् । कुलाचारः स एवाद्येधर्मका

मार्थमोक्षद इति ॥ वि । कुलाचा

रविशिष्टे ॥ कुलेभाचारः ॥ कुलाचा

रोस्ति अस्य । अर्० अच् ॥

कुलाचार्यः । पुं । कुलाचारमभिज्ञे ॥

कुलाटः । पुं । सुद्रमस्यप्रभेदे ॥

कुलाद्रिः । पुं । कुलाचले । कुलपर्वते ॥

कुलाधारकः । पुं । पुत्रे ॥ कुलस्य आस

मन्तात् धारकः ॥

कुलायः । पुं । यज्ञविशेषे ॥ स्थानमात्रे

॥ नीडे । पक्षिनिलये । घोसला

कोल इति भाषा ॥ न । शरीरे ॥

कुलः पक्षिसङ्घातोऽयते ऽच । अ

यगतौ । हलश्चेति घञ् ॥ यदा ।

कौ । खाभोगति रस्मात् ॥

कुलायस्यः । पुं । पक्षिणि ॥ कुलाये

तिष्ठति ङा० । सुपिस्व इति कः ॥

कुलायिका । स्त्री । पक्षिशालायाम् ॥

कुलाह

कुलालः । पुं । कुकुभेखगे ॥ धूकपचि
णि ॥ कुम्हार इति भाषा प्रसिद्धे कु
म्भकारे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । माला
कारात् कर्मकार्याङ् कुम्भकारोऽथ
जायत इति प० सं० ॥ पट्टिकारा
श्च तैलिक्यां कुम्भकारोऽथ भूवह । इ
ति प० प० ॥ कुंभुमिंलाडयति ।
लडविलासे । कर्मगयम् । उल्लयो
दैक्यम् । कुलमालयति वा । आ
तोनुपेतिकः । कुलमलति वा । अ
ल० । अल० ॥ कुलंलुनाति वा । लू
प् छेदने । उः ॥ कोलति वा । कु
लसंस्थाने । तमिविशिविडिमणि
कुलिकपिपलपञ्चिभ्यः कालन् । इ
तिकाल न प्रच्ययः ॥

कुलाशी । स्त्री । नीलोपलभेदे । अ
ज्जनान्तरे । चक्षुष्यायाम् । कुलत्या
काराज्जनप्रस्तरविशेषे ॥ अरग्यकु
ल्यायाम् ॥ कुलालभार्यायाम् ॥
कुलमलति । अल० अल० । डीप् ॥

कुलाहः । पुं । ईषत् पीतवर्णं कृष्ण
जानौ घोटके ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
कुलाहकः । पुं । कुकलासे ॥ राज्ञाकु
ले खाडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे वृ
क्षविशेषे ॥

कुलाहलः । पुं । कोकसीमा इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे सुद्रव्यविशेषे । भू

कुमारि

कदम्बे ॥

कुलिः । पुं । हस्ते । भुजादले ॥ स्त्री ।
कण्टकार्याम् ॥

कुलिकः । पुं । अष्टमहानागान्तर्गतमा
गविशेषे ॥ कात्याकडा इति गौड
प्रसिद्धे द्रुमविशेषे ॥ वेलाविशेषे
॥ यथा । शक्रार्क दिग्वसुरसाभ्यन्वि
न्यः कुलिकारवेः । राशौ निरेकास्ति
प्यंशः शनौ चान्योऽपि निन्दित इति ॥
पि । कुलयेष्टे । कुलसत्तमे । शि
त्पिकुलप्रधाने ॥ कुलमधीनत्वेना
स्यास्ति । अत इति ठनाविति ठन् ॥

कुलिङ्गः । पुं । फिङ्गा इति गौडभाषाप्र
सिद्धे पक्षिविशेषे । धूम्याटे । फिङ्ग
के ॥ भूपत्यासन्नगमनचारिणि धा
न्यजीविनिखगे । चटके । गौरव्या
चिडी इति भाषा ॥ कुलिङ्गः शीत
लः स्निग्धः स्वादुः शुक्रकफप्रदः ।
सन्निपातहरोऽप्येव चटकस्त्वतिशुक्र
लः ॥ पि । कुचिङ्गधारिणि ॥ कु
त्तितंलिङ्गमस्य ॥

कुलिङ्गकः । पुं । कलविद्धे । चटके ॥
कुलिङ्गाची । स्त्री । पेटारी इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे पेटिकावृक्षे ॥
कुलिङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीवृक्षे ॥

कुली । पि । कुलवति ॥ कुलमल्यस्य ।
वलादिख्यात् पक्षे इति ॥

कुलीनः

कुलिरः । पुं । कुलीरे । कर्कटे ॥
 कुलिशः । पुं । न । दम्भेति । वज्रे ॥
 कुलौ हस्ते श्येते अन्येभ्योपीतिङः ॥
 कुलिनः पर्वताम् श्यति वा । शीतः ।
 आतोमुपेतिकः ॥ कुत्तितम् ईष
 दा लिशति । लिशमन्तीभावे । इ
 गुपधेतिकः ॥ अस्थिसंचारश्चे ॥ पुं ।
 मत्स्यविशेषे । कण्टकाष्ठोले ॥
 कुलिशद्रुमः । पुं । सुहीवृक्षे । यूचर इ
 तिभाषा ॥
 कुलिशनायकः । पुं । शृङ्गारबन्धविशेषे
 ॥ यथा । स्त्रीपादद्वयमाकृष्य विमु
 मुत्तितलिङ्गकः । योनिष्वपीडये
 त् कामी बन्धः कुलिशनायक इति ॥
 कुलिशपाणिः । पुं । इन्द्रे ॥
 कुलिशाङ्गुशः । स्त्री । बौद्धानां विद्यादे
 वीविशेषे ॥
 कुलिशासनः । पुं । शाक्यमुनौ ॥
 कुली । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ पत्न्याः
 श्रेष्ठभगिन्याम् ॥ गौ० डीष् ॥
 कुलीनः । पुं । आजानेये । श्रेष्ठहये ॥
 वि । कुलाचारस्थिते । कैले ॥ वी
 रे ॥ कुनोद्भवे । महाकुले । आर्ये
 ॥ कुलस्यापत्यम् । कुलात्पुत्रः ॥ उ
 त्कर्षविशेषविशिष्टवंशजकुलीन इति
 गौडाः ॥ सचवङ्गजकुलाचार्यग्रन्थे
 कुलदीपिकायामाधुनिककुलीनत्वे

कुलेशः

न वर्णितो द्रष्टव्यः ॥
 कुलीनकः । पुं । वनमुक्ते ॥
 कुलीनसम् । न । अले ॥ इति हेमः ॥
 कुलीरः । पुं । कौकडा इति प्रसिद्धे ज
 लचरे । कर्कटे ॥ कर्कटराशौ ॥ कौ
 लति । कुलसं० । गम्भीरादयश्चे
 ति ईरन् ॥ कौलीयते । लीड् शेष
 ये । मा० रक् ॥ यदा । कुलमन्त्रास्ति
 । अतश्च निः । तमीरयति । कर्मण्य
 य् । जनकभक्षकत्वात् ॥ लयमन्तीः
 । सं० क्लिप् । कुत्तितालीः । तां रा
 त्तिवा ॥ कुलीरशब्दस्य कपिलकादि
 त्वात्त्वत्पि कुलीरः ॥
 कुलीरविषाणी । स्त्री । शृङ्ग्याम् ॥
 कुलीरशृङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीश्चे ॥
 कुलीरात् । पुं । कर्कटशिखौ । स्योगवौ
 ॥ इति चिकाण्यशेषः ॥
 कुलुकम् । न । जिह्वामले ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 कुलुकगुञ्जा । स्त्री । उत्कालौ ॥
 कुलेशः । पुं । सदाशिवे ॥ कुलपतौ ॥
 कुलेशानी । स्त्री । उमायाम् । पार्व
 त्याम् ॥
 कुलेश्वरः । पुं । सदाशिवे ॥ कुलस्य ध
 र्मविशेषस्य ईश्वरः ॥ गोत्रपतौ ॥
 कुलेश्वरी । स्त्री । पार्वत्याम् । शिवा
 याम् ॥ कुलस्य ईश्वरी ॥

कुस्मासः

कुलोत्कटः । पुं । कुलीनाम्ने ॥

कुलोद्गतः । त्रि । कुलाद्गुणनियमिते ॥
कुलोद्भवः । वि । कुलीने ॥ कुले उद्भू-
वायस्य ॥कुल्फः । पुं । रोगे ॥ शरीरावयवे ।
गुल्फे ॥ कलते । कलशब्दसंख्यान
योः । कलिंगलिभ्याम्पगस्योश्च ॥कुक्कुलम् । न । पापे ॥ कुप्याति । कु-
पनिष्कर्षे । कुटिकुपिभ्याम्कुल न
कुपेर्लङ् ॥कुक्कुमाषः । पुं । यावके ॥ अर्द्धस्वित्रभा-
न्ये । घुंघुंनो कौंक्षरी इति च भाषा ॥
अर्द्धस्वित्रा स्तु गोधूमा अन्येपि च
गकादयः । कुक्कुमाष इति कथ्यन्ते
शब्दशास्त्रेषु पण्डितैः ॥ कुक्कुमाषा गु-
रवो रुक्षा वातला भिन्नवर्चसः ॥
रुग्भेदे ॥ चण्डांशोः पारिपार्श्वे
के ॥ कीटदृष्टमाषे ॥ कुक्कुतमाषे
॥ शूकशून्येयवादैः ॥ न । काञ्चिके
॥ कुलं मस्यति । मसीपरिणामे । क-
र्मण्यस्य । पृ० ॥ यद्वा । कोलति । कु-
ल० । क्लिप् । कुल् अर्द्धस्वित्रोमा
षोस्मिन् ॥ कुल् वन्मुर्माषोत्पवा ॥
कुक्कुमाषाभिषुतम् । न । काञ्चिके ॥
कुक्कुमाषै र्यवादिभिरर्द्धस्वित्रैरभिषू-
यतेस्म । घुञः क्तः । घञम् ॥

कुक्कुमासः । पुं । कुक्कुमाषांषे ॥

कुवल

कुल्यम् । न । अस्मि । कीकसे ॥ अष्ट-
शोण्याम् ॥ कृष्णे ॥ आमिषे ॥ मा-
न्ये ॥ वि । कुलजे । कुलोद्भवे ॥ कु-
लहिते ॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वप-
दादन्यतरस्यामितियत् ॥ कुलेभव-
म् साधुवा । दिगादिच्चायत् तच्
साधुरिति वा ॥ यद्वा । कोलति कु-
ल्यते वा । कुलसं० । अघ्० यक् ॥
कुल्या । स्त्री । सरिन्माषे ॥ कूल वर्हा
इति भाषाप्रसिद्धायां पयःप्रणाल्याम्
। सारथौ ॥ कुल्याऽस्याकृषिमासरि-
त् ॥ जीवन्तिकौषथौ ॥ कुलस्त्रिया
म् ॥ अष्टशोणमितेमाने ॥ कुले
प्राणिगणे कुटुम्बेदाम्पत्ये वा साधुः
। तत्रसाधुरितियत् ॥कुवम् । न । उत्पले । जलजपुष्पमात्रे
॥ कौवलते । वलसंवरणे । अन्येभ्यो
पीतिङः ॥ यद्वा । कुवते । कूङ् श-
ब्दे कुटादिः । पचाद्यवङ् ॥

कुवकालुका । स्त्री । घोलीशाके ॥

कुवङ्गम् । न । सीसके ॥

कुवज्जकम् । न । वैक्रान्तमथौ ॥

कुवलम् । न । उत्पले ॥ मुक्ताफले ॥ व-
दरोफले ॥ क्षितेः संवलनाज्जले ॥
कौवलते । वल० । पचाद्यव् ॥ कु-
वल्याः फलम् । अणुलुका । लुक्त्वादि-
तलुकीति लुकीषी लुक् ॥

कुविन्दः

कुवलयम् । न । उत्पले । चन्द्रविका
शिनि । कमेदिनी के । प्री इतिभा
षा ॥ श्वेतं कुवलयमोक्तं कुमुदम्
कैरवन्तवा ॥ नीलोत्पले ॥ इतिरा
जनिर्घण्टः ॥ यथा । कुवलयदक्षनी
सर्ववरीतिगधकेशमिति ॥ कमलकु
मुदादिसामान्ये जलज पुष्पे ॥ को
र्वलयमिव शोभाकरत्वात् ॥ भूम-
ण्डले । भूमिवलये ॥

कुवलापीडः । पुं । कंसस्य इतिरूपे
दैत्यविशेषे ॥

कुवलाविनी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

कुवलान्वः । पुं । धुन्धुमारन्यपे ॥

कुवली । स्त्री । कोलिमृचे ॥ कोवल
ति । वल प्राणने । पचायच् । गौ०
डोष् ॥

कुवलेययः । पुं । विष्णौ ॥ कुं भूमिवल
ते संवृत्तेतीतिकुवलं तोयम् । वल
संवरणे । पचायच् । कुवले जले-
शे ते । शीडो ऽधिकरण्येतेरित्य
च् । शयवासेत्यलुक् ॥

कुवादः । पुं । कुत्सितवादे ॥ त्रि । कु
चरे । परदोषकथनशीले ॥ कुत्
सितो वादो ऽस्य । अर्० अच् ॥

कुवित् । अ । भूर्यर्थे ॥ प्रशंसायाम् ॥

कुविन्दः । पुं । शूद्रागर्भे विन्दकर्मसोजा
ते । तत्सुवाये ॥ कुम्भुर्विन्दति कु

कुशः

तत्सितं वा विन्दति । विदुष्टत्वाभे । ग
वादिषु विन्देः संज्ञायामिति शः ॥ य
दा । कुप्यति कुपकोधे । कुपेर्वावनेति
किन्दच् ॥

कुवृत्तिकृत् । पुं । कांटाकरज इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे करजभेदे । पूतिके
॥ त्रि । कुवृत्तिकर्त्तरि ॥

कुवेयिः । स्त्री । मत्स्याधान्याम् ॥

कुवेयी । स्त्री । स्वात्तर इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे मत्स्यापनपात्रे । मत्स्याधा
न्याम् ॥ कुत्सितं वेयस्ते मत्स्याध्या
म् । वेयगता । इत्येति घञ् । गौ
रादित्वाङ् डीष् ॥

कुवेयम् । न । कुवलये ॥ इति हेमच
न्द्रः ॥

कुशः । पुं । रामसुते ॥ कुशोन्मृष्टः
कुशः । वाल्मीकिना कुशे बभूवुष्टो
गर्भक्केदो ऽस्य ॥ योक्ते ॥ एतसमु
द्रेणावृतेक्षीपविशेषे ॥ कुशोभून् का
ञ्चनः कुशेभ्यश्च भुवि विपातति । अ
यमेवास्य कुशसंज्ञायां कारयम् ॥

न । जले ॥ पुं । न । कुशा इतिभा
षा प्रसिद्धे तृणे । दर्भे ॥ अस्योत्पत्ति
र्यथा । वर्धिमतीनामपुरी सर्वस
म्पत्समन्विता । न्यपतन् यच्च रोमा
णि यच्चस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ कुशका
शा क्त एवासन् शम्भुरित्यर्चसः ।

कुश

अथ यो वै : पराभावा यत्तन्मानं य
 त्त मीजिरे ॥ इति श्रीविष्णुभागवत
 म् ॥ अस्यागुणा यथा । ह्रस्वदीर्घपच
 भेदात् कुशस्तु द्विविधो मतः । दर्भ
 दयं त्रिदोषघ्नं मधुरंतुवरं हिमम् ।
 मूत्रकृच्छ्राश्मरीदृष्णावस्तिरुक् प्रद
 रास्तुजिदिति ॥ अथ कुशधारणवि
 धिस्तत्प्रतिनिधिश्च । पूजाकाले सर्व
 दैवकुशहस्तोभवेच्छुचिः । तर्जन्या
 रजतंधार्यस्वर्णं धार्यमनामया ॥ कु
 शकार्यकरं यस्मान्ननुवन्याः कुशाः
 कुशाः । कुशेन रहिता पूजा विफला
 कथिता मया ॥ नान्यस्य रजतंस्व
 र्णं धार्यं हि निजमङ्गले । इति वरदा
 तन्त्रे १ पटलः ॥ नस्पृशेत् तिलदर्भां
 स्य सधवातुकथञ्चनेति ब्राह्मणं सव
 स्वम् ॥ चि । पापिष्ठे ॥ मत्ते ॥ कै
 शेते तिष्ठति । अन्येभ्योपीति उः ॥
 कुश्यति वा । कुशक्षेपणे । इगुपधेति
 कः ॥ कुपापंश्यति वा । शोचन्त
 सुपीति योगविभागात् कः

कुशध्वजः । पुं । राक्षोजनकस्यानुजे ॥
 कुशपः । पुं । पानपात्रे ॥
 कुशपुष्पम् । न । ग्रन्थिपर्णे । गांठिया
 खा इति भाषा ॥

कुशलम् । न । कल्याणे । चेमे ॥ पुण्ये
 । सुकृते ॥ पर्याप्तौ ॥ त्रि । शि

कुशा

चिसे ॥ नहि कुशलो दृष्टा कालं याप
 यति ॥ मोक्षे ॥ कुत्सितम् अशुभ
 रूपं शलते ऽनेन । शलचलने । प-
 चाद्यच् ॥ कुशान् लाति वा । लादा
 ने । आतइति कः ॥ यद्वा । कै । पृथि
 व्यां शलति । शलचलने । अच् । शि
 जर्थलक्षणा वा । कै शलति चालय
 ति राजकार्याणि ॥ यद्वा । कु पापेघ
 दर्शयेः । पापात् शलति बुद्धिबैभ
 वात् ॥ यद्वा । कुशयति । कुशसंक्षेप
 णे । सौत्रो धातुर्वा । दृष्टा० कलः ॥
 मन्त्रार्थे सिद्धादित्वाल् लज्जा ॥

कुशलप्रश्नः । पुं । कै शल्याम् । कुशल
 जिज्ञासायाम् ॥ कुशलस्य प्रश्नः ॥
 कुशलचौ । पुं । द्विवचनान्तः । एकयो
 क्त्या रामपुत्रयोः ॥
 कुशलानुशिष्टः । त्रि । निपुणाचार्यशि
 त्तिते ॥ कुशलेन अनुशिष्टः ॥
 कुशली । चि । कुशलयुक्ते ॥ इनिः ॥
 कुशली । स्त्री । अशमन्तकवृक्षे ॥ चुरा
 म्लिकायाम् ॥

कुशल्यलम् । न । कान्यकुब्जदेशे ॥
 कुशल्यली । स्त्री । द्वारकायाम् ॥
 कुशा । स्त्री । रज्ज्वाम् । वल्गायाम् ॥
 मधुकर्कश्याम् ॥ छन्दोगाः स्तोत्रीयाग
 यनार्थनौदुम्बरान् शङ्खान् कुशा
 इति व्यवहरन्ति ॥

कुशील

कुशीलकरः । पुं । वक्रो ॥

कुशीलीयः । त्रि । कुशीलशब्दः ॥ कुशी-
लमिव । कुशीलाच्छः ॥कुशीलीयमतिः । त्रि । तीक्ष्णबुद्धौ । प्र-
त्युत्पन्नमती । सूक्ष्मादर्शनि ॥ स्त्री
। सूक्ष्मायां बुद्धौ ॥ कुशीलीयामति-
र्यस्य ॥ कर्मधारयोऽन्यत्र ॥

कुशीलीया । स्त्री । तीक्ष्णायां बुद्धौ ॥

कुशीलः । पुं । दुर्वासामुनौ ॥

कुशीलमतिः । पुं । रोहितकटुचे ॥

कुशीलवती । स्त्री । रामात्मजस्य कुशील-
राजधान्याम् ॥ अस्त्यर्थे मतुप् ॥

कुशीलपा । स्त्री । कपिलशिशुपायाम् ॥

कुशीलकः । पुं । मुनिविशेषे । जमदग्नेः
पितरि ॥ फाले ॥ सर्जवृक्षे ॥ विभी-
तकवृ० ॥ अन्यकर्षवृ० ॥ तैलशेषे ॥

त्रि । केकरे ॥ विश्वामित्रस्य पितरि ॥

कुशीलतः । त्रि । जलमिश्रिते ॥

कुशी । पुं । वात्मीकिमुनौ ॥

कुशी । स्त्री । फाले । लौहविकारे ॥ कुशी-
शब्दादयो विकारेर्ब्रजानपदेतिङीष्कुशीदम् । न । रक्तचन्दने ॥ दृष्टिजी-
विकायाम् । वृक्षौ धनप्रयोगे ॥कुशीलवः । पुं । वात्मीकौ । प्राचेत-
से ॥ कीर्तिसम्भारकनटे । चारु-
से ॥ वाचके ॥ कुत्सितं ग्रीवमस्यस्य

। कुगतीतिसमासः । अन्यवाचिदृश्य

कुशः

ते इति वः ॥ कुशीलं वाति वा । वाग-

त्यादौ । कः ॥ नर्त्तनदत्तौ ॥

कुशीलवौ । पुं । एकयोक्तारामात्म-
जयोः ॥

कुशीलवः । पुं । वात्मीकिमुनौ ॥

कुशीलः । पुं । तुषामौ ॥ अजकोष्ठके
। इष्टकादिनिर्मिते धान्यस्त्रापमार्ह-
स्थाने । ग्रीष्मगारे ॥ इति त्रिकाण्ड-
शेषः ॥कुशीलधान्यकः । पुं । ब्राह्मणविशेषे ।
नित्यनैमित्तिकधर्मकृत्यपोष्यवग-
सहितस्य गृहस्थो यावता धान्यादि-
धनेन वर्षत्रयं समधिकं वा निर्वाहो
भवति ता वदुने विभे ॥ कुशीलं कुशी-
लपरिमितं धान्यं यस्यसः ॥कुशीलयः । पुं । कर्णिकारवृक्षे ॥ न ।
पद्मे ॥ सारसपक्षिणि ॥ कुशीलशेषे
ते । अधिकरशेषे ते रित्यच् । शय-
वासेत्यादिनाऽलुक् ॥कुशीलयकरः । पुं । रवौ ॥ त्रि । अन्य-
त्र ॥ कुशीलयंकरे यस्य ॥कुशीलकः । पुं । वानरे ॥ वक्रौ ॥ सू-
र्ये ॥ त्रि । परोत्तापिनि ॥ कुशीलति ।

कुशीलकर्थे । कठि कुषिभ्याङ्गाकुः ॥

कुषितः । त्रि । जलमिश्रिते ॥

कुशीदम् । न । कुसीदे ॥

कुशः । पुं । न । पुष्करभेषजी । कुश-

कुष्ठारिः

इति गौ०भाषा ॥ पारिभाष्ये ॥ कु
ष्ठमुष्णं कटुस्वादुशुक्रलं तिक्तकं ल
घु ॥ हस्तिबातास्त्रवीसर्पकासकुष्ठ
मरुत्कफान् ॥ कोष्ठ इतिप्रसिद्धे
पापरोगे ॥ श्विने ॥ म्रियतेयदि कुष्ठे
न पुनर्जातस्य तद्भवेत् ॥ नातो नि
श्च्यतरो रोगो यथा कुष्ठं प्रकीर्त्ति
तम् ॥ विषभेदे ॥ कुष्णाति रोगम्
। कुष० ॥ हनिकुषिनीरमिकाशि
भ्यः कथम् ॥

कुष्ठकेतुः । पुं । भूम्याहुष्ये । मार्कण्ड
कायाम् । भुजिखल्ता इतिभाषा ॥
कुष्ठगन्धि । न । खल्वालुके ॥
कुष्ठगन्धिनी । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कुष्ठघ्नः । पुं । हिताबल्याम् ॥
कुष्ठघ्नी । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम्
॥ बाकुष्याम् ॥
कुष्ठनाशनः । पुं । वाराहीकण्डे ॥ गौ
रसर्षपे ॥ खीरीशघृक्षे ॥
कुष्ठनाशिनी । स्त्री । बाकुष्याम् । सो
मराज्याम् ॥
कुष्ठलम् । न । कुत्सितस्थले ॥
कुष्ठरदनः । पुं । आरग्वधे ॥
कुष्ठहन्ता । पुं । हस्तिकन्दे ॥
कुष्ठहन्त्री । स्त्री । बाकुष्याम् ॥

कुष्ठहृत् । पुं । खदिरे ॥

कुष्ठारिः । पुं । विट्खदिरे ॥ पटाले ॥

कुष्माण्डः

आदित्यपत्रे ॥ खदिरे ॥ गन्धके ॥

कुष्ठितः । श्वि । कुष्ठरोगवति ॥ कुष्ठं
सञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥
कुष्ठी । श्वि । कुष्ठरोगयुक्ते ॥ बन्धोपता
पेति इतिः ॥
कुष्माण्डम् । न । केदने ॥ छादने ॥ वि
कसिते ॥ कुष्णाति । कुष० । कुटिकु
षिभ्याङ्कुक्षलम् ॥

कुष्माण्डः । पुं । कुंठडा इतिप्रसिद्धे फल
शके । कर्कारौ ॥ कुष्माण्डं घृष्टं
घृष्टं गुह पित्तास्त्रवातनुत् । बालं पि
त्ताघ्नं शीतं मध्यमं कफकारकम्
॥ दृढं नातिहिमं स्वादु सञ्चारं दी
पनं लघु । वस्तिशुद्धिकरं चेतोरोग
हृत् सर्वदोषजित् ॥ अस्य प्रकाराः
। यथा । दृते तसेविनिःक्षिप्य ख
ल्वान् कुष्माण्डसंभवान् । वार्त्ताकवि
धिना कुर्यात् प्रलेहतलनादिकम् ॥
सुस्वादुमुन्दरम् ॥ यथा । वेसभारा
लतको ण दृतेतलन पूर्वकम् । कुष्मा
ण्डकं फलं सिंहं विदुः सुस्वादुमुन्द
रम् ॥ गुलिका । दृतेन गुहयुक्तेन
गोशकुष्माण्डखण्डकम् । रन्धिता
न् खीरमरिचै रिमान् सुगुलिकां
विदुः ॥ * ॥ खल्वकुष्माण्डकम् ।

अतुरस्त्रायतान् खल्वान् स्विकान्

खीरेष्वोदितान् । सुपाथान् ख

कुसिदा

एकसर्पिर्भ्यां मरिचैवादिवासितान्
॥ * ॥ भर्जितास्तकुष्माण्डम् । कु
ष्माण्डखण्डानि ससैन्धवानि तनूनि
सम्पार्हितपिण्डतानि । जम्बीरनी
राश्रितशृङ्गवेरैर्भवन्ति वङ्गेरपितो
षणाय ॥ * ॥ खोशिका । कुष्माण्ड
सम्भवाः खण्डाः सुस्विन्ना शृणका
न्विताः । वेद्यवारयुतेतैले तन्त्रये
दाप्रलेहयेत् ॥ * ॥ राजिकास्तूरी
। खण्डं कनिष्ठिकाकारं कौष्माण्डं
स्वेद्यपिण्डतम् । राजिकादधिसि
न्धूत्यै मिश्रितं कास्तूरीयकम् ॥ एवं
बहुविधाः कार्वाः कौष्माण्डादिविच
क्षणैः । प्रलेहतजनस्वादुचारसन्धा
नराजिकाः ॥ ईषत् पित्तसत्त्वात् ऊ
ष्मा अण्डेषु बीजेषु यस्य । पृ० ॥ शिव
स्वर्गदेवताविशेषे ॥ भृगुविशेषे ॥

कुष्माण्डकः । पुं । कुष्माण्डे ॥

कुष्माण्डी । स्त्री । उमायाम् । अम्बि
कायाम् ॥ श्लोषघ्नी ॥ कर्कारौ ॥
यागक्रियाविशेषे ॥

कुसितः । पुं । जनपदे ॥ कुस्यति । कु
ससंश्लेषणे । कुमेरुभोमेदेता इति
इत प्रत्ययः ॥

कुसितायी । स्त्री । कुसिदाय्याम् ।

कुसिदायी । स्त्री । वृद्धिजीविप

सम्भाम् ॥ कुसितस्य कुसिदस्य वा

कुसीद

स्त्रीत्यर्थे वृषाकप्यग्रि कुसितकुसि
दानामुदात्तइति प्रकृतेरैकारादे
शोऽङीप्च प्रत्ययः ॥

कुसिन्नी । स्त्री । शिङ्खाम् ॥

कुसीदम् । न । अर्थप्रयोगे । वृद्धिजी

विकायाम् । वृद्धाजीवने । वृद्धकी

जीविका इति भाषा ॥ पुनर्देयत्वे

न स्वीकृत्य गृहीते अणविशेषे ॥

॥ यथा । स्थानलाभनिमित्तं यदा

नगद्वयं मिष्यते । तत् कुसीदमि

तिशेषं तेन वृद्धिः कुसीदिनाम् ॥

इति नारदः । अस्मार्थः । स्थान-

मूलधनावस्थानम् । लाभोद्विः-

। दानग्रहणपदे कर्मणि लुटा

साधे तेन मूलधनाऽवस्थानेन सत्येव

योऽलाभस्तदर्थं यद्वानं धनिकेन ही

यमानं मूलधनम् अधमर्गेन च ग्रह

णं तत्रास्वीकृत्य गृह्यमाणं यत् त

द्वयमिति ॥ कलाभुज्ये तु अत्र श्या-

पाकरणीयत्वरूपगुणयोगाद् गौण

प्रयोगः । अतएव बाणिज्यार्थमवृक्त

स्य न क्षुण्णत्वम् इति मिश्राः ॥ अ-

पिच । कुत्सितात् सीदतश्चैव नि

र्विशङ्कैः प्रगृह्यते । चतुर्गुणं वाष्टगु

णं कुसीदास्य स्वयन्वतः । इति वृ

हस्पतिः । अस्मार्थः । कुत्सितात्

सीदतश्चाधमर्गात् सकलजनं यत

कुलाह

गृह्यते निर्विशङ्कै रत्तमर्णैः चतुर्गुणं
वेतिवाकारोऽनास्थायाम् तेनद्वैगु
य्यादिस्त्राभः इति ॥ कुसीदे विशे
षो गारुडे २१५ अथाये उक्तः सय
था। कुसीदकृषिवाणिज्यं प्रकुर्वीता
स्वयंकृतम्। आपत्काले स्वयं कुर्व
न् नैनसा युज्यते द्विजः ॥ वहवोव
र्त्तनोपाया कृषिभिः परिकीर्त्तिताः।
सर्वेषां मपि चैवैषां कुसीद मधि
कं विदुः ॥ अनावृष्यारजभयान्-
मूसिकाद्यैरुपद्रवैः। कृष्यादिके भवे
द्वाधा साकुसीदे न विद्यते ॥ शुक्ल
पक्षे यथा कृष्णे रजन्यादिवसेपि
वा। उष्णवर्षतिथीते वा वर्द्धनं न
निवर्त्तते ॥ देशंगतानां या वृद्धिर्ना
ना गण्योपजीविनान्। कुसीदंसर्वतः
सम्यक् संस्थितस्यैव जायते ॥ खल्व
लाभः पितृन् देवान् ब्राह्मणांश्चैव
पूजयेत्। तेष्टप्तास्तस्य तद्दोषं शम
यन्ति न संशयः ॥ वणिक्कुसीदोद
द्यात्तुवस्त्राणां काञ्चनादिकम्। कृ
षीवल्लोऽन्नपानानि यानशय्यास
नानि च ॥ पण्येभ्योर्विंशतिं दत्त्वा प
शुस्वर्णादिकं शतम्। पादेनायस्त्रपा
रक्यं कुर्यात् सन्धय मात्मवान् ॥ अ
र्द्धेन चात्मभरणं निरत्यनैमित्तिका
म्वितम्। पादस्य प्रार्थ्यमानस्य मूल

कुमारि

भूतं विवर्द्धयेत् ॥ विद्याशिक्षणं भृतिः
सेवा गोरक्षविप्रसिः कृषिः। वृत्ति
र्भक्ष्यं कुसीदस्य दशजीवनहेतवः
इति ॥ वि। कुसीदिके ॥ कुस्यते।
कुससंक्षेपणे। कुसेरुम्भोमेदेताद-
तीदः। इहसूषेष्टतीयोह्रस्वादि
र्दीर्घादिश्चतस्रेणोपात्तः। वृषा
कप्यमीति सूत्रे ह्रस्व एवेति वृत्तिका
रहरदत्तादिग्रन्थो पष्ठमो निर्णीत-
म् ॥

कुसीदिकः। वि। वार्द्धिके। वृद्ध्याजी
वे ॥ कुसीदं वृद्धिस्तदर्थं द्रव्यं कुसीद
म्। तत् प्रयच्छति। कुसीददशै-
कादशात् छन् छचाविति छन् ॥ छि
यां। पिच्छान् छीषि कुसीदिकी ॥
कुसुमम्। न। स्त्रीरजसि ॥ नेत्ररोग
विशेषे ॥ फले ॥ पुष्पे ॥ मात्रामात्रे
पञ्चमाषिकस्य। ५॥ षष्ठे प्रभेदे ॥ कु
स्यति कुस०। कुसेरुम्भोमेदेता इ
त्युमः ॥ अत्र कुसुमलताध्यायो
यथा। फलकुसुमसम्पत्तिर्द्विंशनसि
तीनां बिलोक्य विज्ञेयम्। सुखभ
क्षं द्रव्याणां निष्पत्तिः सर्वसंस्थानाम्
॥ केन कस्य वृद्धिर्ज्ञेया तदाह। शाले
न कलमशालीरक्ता शोकेन रक्तशा
लिस्य ॥ पाण्डूकः क्षीरकया नीला
शोकेन शूकरकः ॥ न्यग्रोधेन चयव

कुसुम

क तिस्रुकवृद्धाचघटिको भवति । अन्त्येन सेवा निष्पत्तिः सर्वप्रसा-
नाम् ॥ अम्भस्तिष्ठमाषाः शिरी-
षट्पद्माचक्रु निष्पत्तिः । गोधूमा-
श्चमधूकै र्यववृद्धिः सप्तपर्येन ॥ अ-
तिमुक्तककुन्दाभ्यां कर्पासं सर्वपान-
वदे दऽसनेः । बदरीभिश्चकुलार्थां
शिरविस्त्रेनादिशेन्मुद्गान् ॥ अतसी-
वेतसपुष्पैः पलाशकुसुमैश्चकोद्रवा-
श्रेयाः । तिष्ठकेन शङ्खमौक्तिकरज-
ताम्बुऽवचेद्गुदेन शराः ॥ करिष्य-
वृत्तिकर्षेरादेश्या वाजिनोऽन्यकर्षेन
। गावश्चपाटकाभिः कदलीभिरजा-
विकम्भवति ॥ चम्पककुसुमैः कमकं
विहससम्पद्भवन्धुजीवेन । कुबक-
ट्ट्यावज्जैवैदूर्यमन्त्रिकावर्षैः ॥ वि-
द्याश्च तिस्रुवारेण मौक्तिकं कादकाः
कुसुमेन । रक्तोत्पलेन राजा मन्त्री
नीलोत्पलेनोक्तः ॥ श्रेष्ठोऽसुवर्षपुष्पा-
न् पद्मैर्विप्राः पुरोहिताः कुमुदैः ।
योगन्धिकेन वक्त्रपतिरर्केण शिरय्य-
परिटद्धिः ॥ आग्नेः चेमं भस्मात्तकैर्भ-
वं पीडुभिस्तवारोग्यम् । खदिरश-
मीभ्यां दुर्भं च मर्बुनैः शोभनाट-
ट्टिः ॥ पिचुमन्दनागकुसुमैः सुभिक्षं
मन्मथतः कपित्थेन । निचुलेनावृ-
क्षिभ्यं आधिभयं भवति कुट्टमकुसु-

कुसुमा

मेन ॥ दूर्वाकुशकुसुमाभ्यामिषु
र्वज्जिषकोविदारेण । श्यामास्त-
भिरट्ट्या वन्धक्यो वृद्धिमाप्नोति ॥
अथैताभिर्घृष्टि लक्ष्यमाह । वक्षि-
नकाले स्निग्धनिच्छिद्रपत्राः संह-
श्यन्ते दृक्षगुणमास्तताश्च । तस्मिन्
ट्टिः शोभना सम्प्रदिष्टा रुच्यन्ति
रस्यमंभः प्रदिष्टम् ॥ इति वाराणां
२७ अध्यायः ॥

कुसुमकार्युक्तः । पुं । कामदेवे ॥
कुसुमपुरम् । । पटना इति प्रसिद्धे पुरे
। पाटलिपुत्रे ॥

कुसुममध्यम् । न । चाखितानाञ्च इति
गौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । म-
ध्यहरे ॥

कुसुमशरः । पुं । कामदेवे ॥

कुसुमाकरः । पुं । वसन्तर्षे ॥

कुसुमाक्षः । वि । पुष्पयुक्तनेत्रव-
ति ॥

कुसुमागमः । पुं । वसन्ते ॥

कुसुमाञ्जनम् । न । पुष्पाकाररी-
तिमखसम्भवेऽने । पीप्यके । री-
तिपुष्पे ॥

कुसुमाञ्जलिः । पुं । पुष्पाञ्जली ॥ उद-
यनाचार्यकृतेश्चान्यविशेषे ॥

कुसुमात्मकम् । न । कुड्ममे ॥ कुड्म-
ये ॥

कुसुमः	कुसुमा
कुसुमाधिपः । पुं ।	कुसुमतिः । स्त्री । शाब्दे ॥ इन्द्रजाले ॥
कुसुमाधिराट् । पुं ।	कुसुमितासुतिः । स्त्री । त्तिन् ।
। हेमपुष्पके ॥	कुसुमीति समासः ॥
कुसुमायुधः । पुं । कामदेवे ॥	कुसुमः । पुं । समुद्रे ॥ कु ईयत् कुम्भुवं
कुसुमाखः । पुं । चारे । तस्करे ॥	वा । स्तुभोति । स्तुम्भुः सौचः । मू०
कुसुमासवम् । न । मधुनि ॥	कः । अचि नलोपोनस्यात् ॥ विष्णौ ॥
कुसुमेषुः । पुं । पुष्पवासे । कामदेवे	कुसुम्बरी । स्त्री । धन्याके ॥ इन्द्रम
॥ कुसुमानि इषवोयस्य ॥	रटीकायांभरतः ॥
कुसुमोच्चयः । पुं । गुच्छे । स्तवके ॥	कुसुम्बुरु । न । धन्याके ॥ कुत्सितं तु
कुसुम्भः । पुं । कमण्डलौ ॥ महारज	म्यति । तुविमर्हने । बाहुलकात् कु
नष्टचे ॥ न । शातकुम्भे । स्वर्ण-	स्तुम्बुरुषिजातिरिति निर्देशाद्वा उ
॥ कसूभा इति प्रसिद्धे महा	रुद्रस्यैवः सुट्च ॥
रजनयुध्ये । कमलोत्तरे । वज्रिणि	कुह । अ । कुषार्थे ॥ कुच इव ॥
खे ॥ अस्यगुणा यथा । कुसुम्भं वात	कुहः । पुं । कुबेरे । यक्षराजि ॥
लं कृच्छ्ररक्तपित्तकफापहमिति ॥	कुहकम् । न । इन्द्रजाले । मायायाम्
कुपुम्भ्यत्यनेन वा ॥ कुपुम्भेपे । क	॥ वि । दाण्डाजिनिके । व्यंसके ।
ण्डादिः । पचाद्यच् । हस्तश्चेति घ-	मायिनि । धूर्त्ते ॥ कुहयते । कुह
ञ्वा । घृ० ॥ कुसुतिवा । कुस० ।	विस्मापने । बा० कुन् ॥
कुसेरुम्भोमेदेता इति उम्भप्रत्ययः	कुहकजीवी । वि । मायाजीविनि । वा
। बाहुलकात्सगुणः ॥	जीगर इतिभाषा ॥
कुसुमतैलम् । न । कुसुम्भेहे ॥ खेहे	कुहकस्वनः । पुं ।
तैलच् ॥ कुसुमतैलमस्त्रं स्यादुष्णं	कुहकस्वरः । पुं ।
गुरु विदाहि च । चक्षुर्भ्यामहितं	कुहकः । पुं । तालप्रभेदे ॥ यथा । द्रुतध
वत्यं रक्तपित्तकफप्रदम् ॥	नं लघुद्वन्द्वं ताले कुहकसंज्ञके इति ॥
कुसुमबीजम् । न । वरटायाम् । वरड	कुहनः । पुं । मूषिके ॥ सर्पे ॥ न । सङ्गा
करड इतिच भाभाषा ॥	ण्डवि० ॥ काचभाजने ॥ वि । ईर्ष्यालौ ॥
कुसुः । पुं । किञ्चुलुके । गण्डूपदे ॥	कुहना । स्त्री । इन्द्रजालायाम् । इमे

कुहू	कूटः
नकृतध्यानमौमादैः ॥ अर्धलिख	कुहेडिका । स्त्री । कुम्भाटिका-
यामिष्याधर्माश्रयणे ॥ कुहवि० पु०	कुहेडी । स्त्री । याम् ॥
अदन्तः । ययासश्चोयुच् ॥	कुहेलिका । स्त्री । कुम्भाट्याम् । धूमि
कुहनिका । स्त्री । कुहनायाम् ॥	कायाम् । मभेरैकौ ॥
कुहः । पुं । नागविशेषे ॥ न । गह्व	कुह्वानः । पुं । कुत्सितशब्दे ॥
रे ॥ कुषिरे । छिरे ॥ कर्णे ॥ कण्ठे	कूः । स्त्री । पिशाच्याम् ॥
॥ कण्ठशब्दे ॥ समीपे ॥ कुंहरति ।	कूकुदः । वि । सत्कृत्यालङ्कृतकन्या
हरतेरनुचमनेऽच् ॥ यदा । कुहवि	प्रदातरि ॥ सत्कृत्यालङ्कृताङ्गण्यां
स्मापने । इगुपधत्वात्कः । कुहंरा	यो ददाति स कूकुदः ॥ कोकति ।
ति । रा० । आतइतिकः ॥	कुकम्भादाने । इगुपधेतिकः । पु० ॥
कुहरितम् । न । पिकास्त्रापे ॥ रतध्व	यदा । कवनं कूः । कूङ्गशब्दे । तु० ।
नौ ॥ रटिते ॥ वि । कृतच्छिद्रे ॥	सं० । कुबः शब्दस्य कुः भूः कीर्त्ति
कुहलिः । पुं । पूगपुष्पिकायाम् । पान	भूमिरितियावत् । कूकुददाति ।
इतिभाषा ॥	आतोनुपेति सुपीति योमविभागा
कुहा । स्त्री । कुम्भाटिकायाम् ॥ कटु	दा कः ॥
क्याम् ॥	कूचः । पुं । कुचे । स्तने ॥ कवते । कु-
कुहुः । स्त्री । कुह्वाम् ॥ कुहयति ।	ङ्० । कुवश्टदीर्घश्च ॥
कुहविस्मापने । म० कुः ॥	कूचिका । स्त्री । तलिकायाम्
कुहूः । स्त्री । नष्टन्दुकलायाममायाम्	कूची । स्त्री । चिचनेखनि
। उदयेऽमायोगान्द्रष्टव्यकलाऽमा	कायाम् ॥ टित्वानङ्गी ॥
कुहूपदयाच्या ॥ अदादुहितरि ॥ कु	कूजनम् । न । कुन्यने ॥
हयति । कुहवि० ॥ नृतिशृङ्गोः कूरि	कूजितम् । न । रुते । पक्षिध्वनौ ।
ति कूपप्रत्ययो बाहुल्यकादिहापि ॥	कूटः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥ पुं । स्त्री ।
कुहूकणः । पुं । कोकिले । पिके ॥	गृहे ॥ पुं । न । निशले ॥ राशौ ।
कुहूमुखः । पुं । कायल इतिभाषा ॥	धान्यादिपुञ्जे ॥ अयोधने ॥ लोहमुज्ज
कुहूरवः । पुं ।	रे ॥ दम्ने ॥ मायायाम् । विपरीत
कुहूलम् । न । सशस्त्रोर्वीरिभ्ये ॥	दर्शने । यथार्थवस्तादनेनाऽ

कूटम्

अथार्चयत्तु प्रकाशने ॥ अग्निं हवे ॥
तुच्छे ॥ सीरावयये । फालाधारे ॥
यन्त्रे ॥ अगवन्धनति ॥ अन्दते ॥
भस्मशृङ्गपण्डे ॥ पूर्धारि । कूटयते ।
कूटभाप्रदाने । पचायच् ॥ कूटयति
पा० । कूटदाहे । अच् ॥ कूट्यतेवा ।
अच् ॥

कूटकः । पुं । गन्धकुक्ष्याम् । मुरानाम्
गन्धद्रव्ये ॥ कवर्याम् । पर्वत विभेधे
॥ न । फाले ॥ कूटयति । कूटच्छे
दने । पचायच् । स्वा० कन् ॥

कूटकारकः । पुं । साचिवादे सघावा
दक्षवर्त्तरि ॥

कूटकार्यापकः । पुं । मिथ्याभूतरौप्यादि
मुद्रायाम् । कुत्रिमरौप्यादौ ॥

कूटकृत् । पुं । शिबे ॥ कायस्थे ॥ वि ।
कितवे ॥

कूटजः । पुं । कुटजवृक्षे ॥

कूटपाणकः । पुं । पित्तज्वरे ॥ कुक्ष्या
वस्थ पवने ॥

कूटपूरी । स्त्री । करार्यिकायाम् ॥

कूटपूर्वः । पुं । हस्तिमस्त्रिदोषजिज्वरे
॥ नायिनि ॥

कूटयन्त्रम् । न । उन्माद्ये । आमिषन्द
त्वात्मग पचिवन्धनार्थं कृत्वापातित्वय
ने । फल्गुर्वाह इति ज्ञात इति च भा
॥ कूटस्वहृत् यामम् ।

कूटम्

कूटशास्त्रमणिः । पुं । शास्त्रमणि विभेधे ।

कूटशास्त्रमस्थाम् । रोचने ॥ कूट
शास्त्रमणिकस्तित्तः कटुकः कषयप्रत
नुत् । भेषु प्याग्नीहवठरयकुम्भ
विषापहः ॥ भूतानाह विवन्धास्त्रमे
दः मूलकफापहः ॥ कूटसायैशा
स्त्रमणिसु ॥

कूटसङ्क्रान्तिः । स्त्री । अर्द्धरात्रातीते
सूर्यस्य राश्यन्तरगमने ॥ यथा । अर्द्ध
रात्रे व्यतीते तु यदा सङ्क्रमते रविः ।
साधेया कूटसङ्क्रान्तिर्मुनिभिः परि
कीर्तिता इति ॥

कूटसाक्षी । वि । मिथ्यासाक्षिणि ।
साक्ष्ये मिथ्याभिधायिनि ॥

कूटस्थः । वि । काष्ठमभिधाय्यस्थिते
। एकहृत्पतयाकाशव्यापिनि । एके
नैव स्वभावेन निरवधिकाशस्य व्याप
के आकाशादौ ॥ अज्ञानसत्कार्या
विधाने ॥ विषयसन्निधावविधिकार
शून्ये ॥ अधिष्ठानतया देहदवावृष्टि
अचेतनः कूटवर्तिर्विकारेयस्थितः
कूटस्थ उच्यते ॥ न । ब्रह्मणि । परि
णामरहिते ॥ कूटो निश्चल स्थिति
। यदा । कूटमयो घनस्तद्वतिष्ठति ।
संसर्गि नाशेपि स्वयमनह इत्यर्थः ॥
॥ ॥ सुपिस्थ इति कः ॥ काष्ठम
आकाशमभ्यास्ये ॥

कूपः

कूटागारम् । न । चन्द्रशालिकाया
म् । वडम्याम् ॥ सृषागारे ॥ स्त्री
णां क्रीडागृहे ॥

कूटायुधम् । न । वह्निः काष्ठादिमये ऽ
न्तर्गुप्तनिश्चितशस्त्रे ॥ अधर्मप्रधान
प्राणिभिः कृतव्यवहाराणि तानिव
हप्रकाणि सन्ति ॥

कूटार्थभाषिता । स्त्री । प्रबन्धकल्पना-
याम् । कथायाम् । रूपकथा इति
गौडभाषा ॥ प्रहेलिकायाम् ॥

कूणिः । त्रि । रोगादिनाकुञ्चितकरे ।
कुकरे ॥

कूणिका । स्त्री । शृङ्गे ॥ कलिकायाम्
। वीणामूलस्यवंशशलाकायाम् ॥

कूणितः । त्रि । मुद्रिते । सङ्कुचिते ॥

कूदरः । पुं । जातिविशेषे ॥ यथा ब्रा
ह्मण्या मृषिवीर्येण ऋतोः प्रथमवा
सरे । कुतसिते चेदरे जातः कूदर
स्तेनकीर्तितः ॥ तदशौचं विप्रतुल्यं
पतितो हृतुदोषतः । सद्यः कोटक
संसर्गादधमोजगतीतले ॥ इति ब्र
ह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कूपः । पुं । स्नानान्नाख्याते जलाधारे ।
उदपाने ॥ अस्यलणम् । यथा । भू
मौ खातोल्पविस्तारो गम्भीरो म
ण्डलाकृतिः । वडो ऽ वडुः स कूपः स्या
त् तदम्नः कौपमुच्यते ॥ गर्त्तं ॥ गु

कूमम्

णवृक्षे ॥ मृन्माने ॥ कूपके । कुप्या इ
भाषा ॥ कुवन्तिमण्डूका जस्मिन् कु
शब्दे । कुपुभ्याञ्चेतिपोदीर्घश्च ॥ कु
त्सिताः ईषदा आपो ऽत्र । ऋक्पृ
रित्यः । उदनोरित्यवदीर्घनिर्दे-
शादन्यत्राप्युदिति वा ॥

कूपकः । पुं । गुणवृक्षे । नौमध्यस्थर
ज्जुवन्धनकाष्ठे । गुणधरा मास्तूल इ
तिभाषा ॥ कुप्या इतिभाषा प्रसिद्धे
तैलादिपात्रे ॥ कुकुन्दरे ॥ उदपाने
॥ नद्यादौ । स्रोतोद्बेधकारिणित
रुशिलादौ ॥ विदारके । शुष्कनद्या
दौवार्यर्थं कृतगर्त्ते ॥ कुत्सितः कूपः
। कुत्सिते इति कः । कूपस्य प्रतिकृ
तिरिति वा । इवे प्रतिकृतावितिक
न् ॥ कूपे कायति वा । कै० । सुपी
ति कः ॥

कूपखानकः । पुं । कूपस्य खननक
र्त्तारि ॥

कूपत् । अ । प्रश्ने ॥ प्रशंसायाम् ॥

कूपाङ्गः । पुं । } रोमाञ्चे ॥

कूपाङ्गः । पुं । }

कूपारः । पुं । अकूपारे ॥

कूपिका । स्त्री । अभोगतोपले । जल
मध्यस्थितेपर्वतादौ ॥

कूपी । स्त्री । पात्रविशेषे ॥

कूमम् । न । सरोवरे ॥

कूर्चिका

कूरः । पुं । न । अने । भक्ते ॥

कूर्चः । पुं । न । भ्रुवोर्मध्ये ॥ कत्यने ॥ श्म
श्रुति ॥ कैतवे । दम्भे ॥ मयूरपुच्छम्
ष्टौ । मुद्रा इति भाषा ॥ कुशमुष्याम्
॥ अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्योपरिभागे ॥ पुं
। शीर्षे ॥ आसनविशेषे ॥ न । मलापक
र्षणाद्यर्थे मुशीरादिनिर्मिते मुष्टि
माने ॥ तथाच नरसिंहपुराणम् ।
ततः समपयेत् कूर्चमुशीरादिवि-
निर्मितम् । मलापकर्षणाद्यर्थं श्री
मन्मूर्च्छङ्गसन्धितः इति ॥ विष्णुध-
र्मोत्तरेपि । उशीरकूर्चकंदत्वासर्व
पापैः प्रमुच्यते । दत्त्वा गोवालजं कू
र्चं सर्वास्तापान् व्यपोहति ॥ दत्त्वा
चामरजं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमा
मिति हरिभक्तिविलासस्य ६ विला
से ४८ श्लोकः ॥ कुरति । कूर्यते वा
। कुरशब्दे । वा० षट् प्रत्ययः ॥

कूर्चशिरः । न । अङ्घ्रिस्कन्धे । गुडमु
डा इति गौड भाषा ॥

कूर्चशीर्षः । पुं । अष्टवर्गमध्यपठिते जी
वकौषधौ । मधुरके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चं श्मश्रुतदच्छीर्षमस्य ॥

कूर्चशीर्षकः । पुं । जीवके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चशेखरः । पुं । नालिकेरे ॥

कूर्चिका । स्त्री । चोरविकृतौ । चीर
सा इति गौडभाषा ॥ सा द्विधा । य

कूर्माः

या । दध्रासह च यत् पक्षं चीरं सा
दधिकूर्चिका । तत्रेण पक्षं यत् चीरं
सा भवेत्तत्रकूर्चिका ॥ कूर्चिकाया
म् ॥ तूलिकायाम् । आलेखकूर्चिका
याम् । तुली इति गौडभाषा ॥ कुश
ले ॥ कुशिकायाम् । कपाटोद्भेदने
॥ द्रव्यमार्जनसाधने । तृणगुच्छे ॥
कूर्चति । कूर्चविकारे भादेराकृति
गणत्वादोध्यः । संज्ञायां गुल् ॥ कू
र्चः श्मश्रुवादि रस्यस्यावा । अत इति
ठनाविति ठन् ॥

कूर्दनम् । न । क्रीडायाम् । खेलायाम्
॥ कूर्दक्रीडायाम् । ल्युट् । वोरुप
धायादीर्घ इकः ॥

कूर्दनी । स्त्री । चैत्रावल्याम् । मधूतसवे ॥
कूर्पम् । न । भ्रुवोर्मध्ये ॥ इति हेम ॥

कूर्परः । पुं । कुर्परे ॥

कूर्पासः । पुं । अर्द्धचोचके ॥ कुर्परः
कफोणिर्जानुना स्थिते ऽच । कुर्प
रे आस्ते वा । असुक्ष्मेपणे आसउप-
वेशने वा । घञ् । पृ० ॥

कूर्पासकः । पुं । चोले । स्त्रीणामाप्र
पदीनकञ्चुके । स्त्रीणां कञ्चुलिका
याम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कूर्माः । पुं । उन्मीलननिमीलनकरे श
रीरस्थवायु विशेषे ॥ उन्मीलने स्मृ
तः कूर्मा भिन्नाञ्जनसमप्रभः इत्यु

कूर्मः

तेः ॥ कच्छुवा इति प्रसिद्धे ॥ जन्तु
विशेषे । कच्छपे । पञ्चगुप्ते । कमठे ॥
अस्थलजगं यथा । स्फटिकरजसवर्णे
नीलराजीविचित्रः कलशसदृशमू
र्त्तिः सार्वभौमस्य कूर्मः । अरुणसमव
र्णो सर्पपाकारचित्रः सकलान्धपम
हत्त्वं मन्दिरस्थः करोति ॥ अञ्जन
भृङ्गश्यामतनुर्वा विन्दुविचित्रो ऽथ
ङ्गशरीरः । सर्पशिरो वा स्थूलगलो
यः सोपिम्बपाणाराष्ट्रविघ्नहृत् ॥ वै
दूर्यन्धिः स्थूलकण्ठः स्त्रिकोणो गूढ
च्छिद्रसार्वभौमस्य शक्तः । क्रीडा वा
प्यां तोयपूर्णं मणौवा कार्यः कूर्मो
मङ्गलार्थं नरेन्द्रैरिति ॥ वंशः पृष्ठा
स्थिः । मणिः कूपाधोभागः ॥ विष्णो
रवतारवि० । सत्ययुगे समुद्रमन्य
नकाले मन्दराचलधारणार्थं कच्छ
पक्षुपे भगवदवतारे ॥ यथा ॥ वि
लोक्य विघ्नेशविधिं तदेष्वरो दुरन्त
वीर्यो ऽवितथाभिसन्धिः । कृत्वा व
पुः काच्छप मङ्गलं महत्प्रविश्य तो
यं गिरि मुञ्जहार ॥ सुरासुरेन्द्रै
र्भुजवीर्यवेपितं परिभ्रमन्तं गिरि म
ङ्ग पृष्ठतः । विभ्रतत्तदा वर्त्तनमादि
कच्छपोमेने ऽङ्गकण्डूयन मप्रमेय
इति ॥ कुः कुत्सितः कौ भुविवा
कर्मिर्वेगो ऽस्य । अचप्रत्यम्बवेत्य

कूर्मच

वाजितियोगविभागादङ्ग समासा
न्तः ॥ मुद्राविशेषे ॥

कूर्मचक्रम् । न । ज्योतिषप्रसिद्धे कृषि
कर्मात्ते कच्छपाकारचक्रे ॥ तस्या
कारो यथा । प्राङ्मुखो भगवान् दे
वः कूर्मरूपी व्यवस्थितः । आक्रम्य
भारतं वर्षं नवभेदं यथाक्रमम् ॥ *
॥ तत्र नक्षत्रन्यासक्रमः । मध्यप्राग
मियाम्यादिकृत्तिकादित्रयचयैः ।
क्रूरवेधयुतैस्तैस्तु पीड्यन्ते तन्निवासि
नः ॥ * ॥ तत्र वेधो यथा । पूर्वापरे
भवेद्वेधो वेधस्रोत्तरदक्षिणे । ईशा
नेराक्षसेवेधो वेधआग्नेयमावृते ।
तारात्रयान्वितं तत्र सौरिंयत्नेन चि
न्तयेत् ॥ * ॥ तत्र वेधादिजन्यदोषाः
। अतिवृष्टिरनादृष्टिः शूलभामूषि
काः खगाः । स्वचक्रं परचक्रञ्च सप्तै
ते सम्पवन्ति च ॥ * ॥ एवं देशगृह
ग्रामक्षेत्रनामर्च्यतो वदेत् । तथाच
यत्र नक्षत्रेदि व्यपार्थिवनाभसाः ॥ दृ
श्यन्ते सुमहोत्पाताः स्वादिशंतत्रपी
डयेत् । सौरिर्वलाधिकोदुष्टः स्वल्प
वीर्यः शुभावहः ॥ एकदापीडयेद्य
च भानुजः कूर्मपञ्चके । तत्र स्थाने म
हाविघ्नो जायते नावसंशयः ॥ दुष्ट
स्थाने गते चन्द्रे कर्त्तव्यं शान्तिपौष्टि
कम् ॥ * ॥ तत्र क्रममध्यस्थादेशाः ।

कूर्मः

मध्येसारस्वता मत्स्याः सूरसेनाः
 समाशुराः । पञ्चालसात्वमाण्डव्य
 कुरुचेचगजाङ्गयाः ॥ मरुनैमिषवि
 न्याद्रिपाण्ड्यघोषाः सयामुनाः । का
 श्ययोध्याप्रयागशृगया वैदेहकादयः
 ॥ * ॥ तत्रपूर्वस्थदेशाः । प्राच्यां मा
 गधशोणीच वारेन्द्री गौडराठकाः
 । वर्तमानतमोलिसप्राग्ज्योतिषोद
 यादयः ॥ * ॥ तत्राग्निर्कोणस्थदेशाः
 । आग्नेय्या मङ्गवङ्गोपवङ्गचैपुरको
 सलाः । कलिङ्गोड्रान्ध्रकिष्किन्धावि
 दर्भशवरादयः ॥ * ॥ तत्रदक्षिणस्थ
 देशाः । दक्षिणे ऽवन्तिमाहेन्द्रमल
 या ऋष्यमूककाः । चित्रकूटमहार
 यकाष्ठी सिंहलकोङ्कणाः ॥ कावे
 रीताम्रपर्णीचलङ्कात्रिकूटकादयः ॥
 * ॥ तत्रनैर्ऋत कोणस्थदेशाः । नै
 ऋते द्रविडानर्त्तमहाराष्ट्राश्वरैव-
 ताः । यवनः पञ्चवः सिन्धुः पारसी
 कादयोमताः ॥ * ॥ तत्रपश्चिमस्थ
 देशाः । पश्चिमेहैहयास्ताद्रिस्नेच्छ
 वासशकादयः ॥ * ॥ तत्रवायुकोण
 स्थदेशाः । वायव्ये गुज्जराटशुनाट
 जालन्धरादयः ॥ * ॥ तत्रोत्तरस्थदे
 शाः । उत्तरे चीननेपालहूणकैके
 यमन्दराः । गान्धारहिमवत् क्रौञ्च
 गन्धमादनमालवाः ॥ कैलासमद्र

कूलम्

काश्मीरस्नेच्छदेशाः खसादयः ॥ *

॥ तत्रेशानकोणस्थदेशाः । ऐशाने
 स्वर्ण भौमशृगङ्गाद्वारशृङ्गणाः । वा
 ल्मीकब्रह्मपुरककिरातादरदादयः
 ॥ इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ * ॥ जपय
 चकर्मोक्ते कमठाकारचक्रे ॥ कूर्म
 चक्रमविज्ञाययः कुर्याज्जपयचक्रम्
 । तस्ययज्ञफलं नास्ति सर्वानर्थाय क
 ल्पते ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥

कूर्मपुराणम् । न । कैर्म्म । सप्तदश
 सहस्रश्लोकात्मके महापुराणे ॥ य
 था । सप्तदशसहस्रश्लोकात्मके कूर्म
 भाषितमिति ॥

कूर्मपृष्ठः । पुं । अल्लानवृत्ते ॥ कमठ
 पृष्ठदेशे ॥ न । शरावे ॥

कूर्मपृष्ठकम् । न । शरावे । सकोरा
 इति भाषा ॥

कूर्मराजः । पुं । कच्छपराजे । अकू
 पारे । आदिकच्छपेविष्णोरवतारे ॥
 यथा । पृथ्वि स्थिरा भव भुजङ्गम
 धारयैनां त्वं कूर्मराज तदिदं दित
 यं दधीयाः । दक्कुञ्जराः कुरुत त
 त् त्रितये दिधीर्षा मार्यः करोतु
 हरकार्भुक माततज्यमिति महान
 टकम् ॥

कूलम् । न । रोधसि । तीरे । तटे ।
 नद्याजलसमीपस्थाने ॥ स्तूपे सै

कूवरी	कूकल
न्यपृष्ठे ॥ तडागे ॥ कूलयति । कूल आवरणे । पचाद्यच् ॥	कूवरी । स्त्री । कम्बलाच्छन्दितरये ॥ इतिहलायुधः ॥
कूलकः । पुं । कृमिशैले ॥ पुं । न । स्तू पे ॥ तीरे ॥	कूष्माण्डः । पुं । कर्कारौ ॥ गणदेवता विशेषे ॥ द्वाचिंशन्निरयाधिपतौ ॥
कूलङ्गः । पुं । समुद्रे ॥ कूलङ्गपति । कषहिंसायाम् । सर्वकूलाभ्रकरीषे षुकषः इतिखच् । अरुर्द्धिषदिति मुमागमः ॥	कूष्माण्डकः । पुं । कुष्माण्डे ॥ कूष्माण्डवटिका । स्त्री । कुहडौरीइति ख्यातेवटीविशेषे ॥ कूष्माण्डवटिका त्रेयापूर्वाक्तवटिकागुणा । विशेषात् पित्तरक्तघ्नी लघ्वी च कथिता बुधैः ॥ पूर्वाक्तवटिका माषवटी ॥
कूलङ्गषा । स्त्री । नद्याम् ॥	कूष्माण्डो । स्त्री । अम्बिकायाम् ॥ ओ षधौ ॥ कर्कार्वाम् ॥ कूष्माण्डो तु
कूलभूः । स्त्री । तीरभूमौ ॥	भृशं लघ्वी कर्कार् रपिकीर्त्तिता ॥
कूलवती । स्त्री । नद्याम् ॥	कूहा । स्त्री । कुम्भटिकायाम् । कुहा सा इतिभाषा ॥
कूलहण्डकः । पुं । जलावर्त्ते ॥ कूल भङ्गे ॥	कूकः । पुं । गले ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
कूलेचरः । पुं । लुलापादिपशुषु ॥ य था । लुलापगण्वाराहचमरीवार णादयः । एते कूलेचराः प्रोक्ता य तः कूलेचरन्त्यपाम् ॥ कूलेचरा म रुत्पित्तहरा दृष्या वलावहाः । म धुराः शीतलाः स्निग्धाः मूत्रलाः श्ले ष्मवर्द्धनाइति ॥	कूकणः । पुं । कयार इति भाषाप्रसिद्धे क्रकरपक्षिणि ॥ कीटविशेषे ॥ कू इति कणति । कणशब्दे अच् ॥ कूकेणकरणे न अणति वा । अणशब्दे । अच् । श० ॥
कूवरः । पुं । कुल्लके । कूजा इतिभाषा प्रसिद्धे पुष्पे ॥ पुं । न । युगन्धरे । यत्रयस्ययुगकाष्ठमासज्यते तत्र ॥ त्रि । रम्ये । चारौ ॥ कवते । कूङ् शब्दे । कुटादिः । वा०वरच् ॥	कूकरः । पुं । शिवे ॥ देहानिलविशे षे । शुक्लरेवायौ ॥ कूकरस्तु शुतेचै व जषाकुसुमसन्निभः ॥ करवीरश्च चे ॥ चव्ये ॥
कूवरी । पुं । रये ॥ कूवरोयुगन्धरः सो त्थास्ति । इतिः ।	कूकलः । पुं । शुक्लरेदेहस्येवायुविशेषे ॥
	कूकला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥
	कूकलासः । पुं । सरटे । क्रकचपादि ॥

कृच्छ्रसा

प्रतिस्वर्ये । इमांशवे ॥ कृकंशिरोग्री
वा काण्डश्च लासयति । लसन्नित्य
योगे । चु० कर्मण्यण् ॥

कृकवाकः । पुं । कुकुटे ॥ मयूरे ॥
सरटे ॥ कृकेन गलेनवक्ति । वचप
रिभाषणे । कृकेवचः कश्चेतिभुण् ॥
कृकवाकुध्वजः । पुं । कार्तिकेये । स्क
न्दे ॥ कृकवाकुध्वजेऽस्य ॥

कृकाटिका । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवा
यामुन्नतभागे ॥ ग्रीवापश्चाद्भागे ॥
कृकङ् कण्ठम् अटति । अटगतौ ।
इन् । स्वा० कन् ॥

कृच्छ्रम् । न । आभीले । कष्टे । दुःखत
त्कारणयोः ॥ अङ्गसि । पापे ॥ सा
न्तपनादिव्रते ॥ मूत्रकृच्छ्ररोगे ॥ वि
। तद्वति ॥ स्मृतौ व्रतेपुल्लिङ्गोप्ययम्
॥ कृत्स्नान्ति अनेनवा । कृतीच्छेदने ।
कृतेच्छकूचेतिरक् प्रत्ययः लक्ष्मन्त्य
स्यादेशः ॥

कृच्छ्रसान्तपनम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा
गोमूषं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिकु
शोदकम् । एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं
सान्तपनं स्मृतमिति ॥ गोमूत्रादी
न्येकीकृत्य एक स्निग्धदिने भक्षये-
त् तद्दिनेनान्यत्किञ्चिदद्यात् । अप
रदिने चोपवास इत्यर्थः ॥ सम्यक्
तपनमत्र । प्रज्ञायण् यदा । सकृप

कृतम्

ति । ल्युः । तस्येदङ् कर्म । अक् ।
कृच्छ्रश्चतत्सान्तपनम् ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रः । पुं । व्रतविशेषे ॥ यथा
हवशिष्ठः । अवभक्षस्तृतीयः कृच्छ्रा
तिकृच्छ्रोयावत् सकृदादीत । या
वदेकवारमुदकं हस्तेन ग्रहीतुंश
क्नोति तावन्नवमुदिवसेषु भक्षयित्वा
त्यहमुपवासः कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ सु
मन्तुर्यथा । द्वादशरात्रं निराहारः स
कृच्छ्रातिकृच्छ्रः । एतत् कृच्छ्रातिकृ
च्छ्रद्वयं द्वादशाहसाध्यमशक्तविषय
म् ॥ ब्रह्मपुराणम् । चरेत् कृच्छ्राति
कृच्छ्रश्च पिवेत्तोयश्च शीतलम् । ए
कविंशतिरात्रन्तुकाले ज्येतेषु संयतः
॥ कालेषु प्रातःसायंमध्याह्नेष्वि
त्यर्थः । इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृच्छ्रादिः । पुं । विल्वाक्षरवृत्ते ॥
कृच्छ्रादुः । पुं । दिनषट्कसाध्येव्रतविशे
षे ॥ यथाहापस्तम्बः । सायम्प्रातस्त
थैकैकं दिनद्वयमयाचितम् । दिनद्व
यश्च नाश्रीयत् कृच्छ्रादुः सोभिधीय
ते ॥ इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृणुः । पुं । चित्रकरजातौ । चित्तेरा
इतिभाषा ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

कृतम् । न । सत्त्ययुगे ॥ यथा । द्विष्यै र्व
र्षसहस्रैस्तु कृतचेतादिसंज्ञितमि
ति । मनुश्च । चत्वार्यहः सहस्राणि

कृतक

वर्षाणान्तु कृतं युगम् । तस्य तावच्छ
ती सन्यासन्यां शश्वतथाविधः ॥ स
न्यासन्यांशयो रन्त र्यः कालो मुनि
सत्तम । युगाख्यः सतु विज्ञेयः कृतने
तादिसंज्ञक इति ॥ पर्याप्ते । अलम
र्थे ॥ फले ॥ वि । विहिते ॥ हिंसिते ॥
अकारि । डुकृन् । क्तः ॥ निष्पा
दिते ॥ पुं । कृताये ॥

कृतकम् । न । विड् लवणे ॥ चि । कृ
चिमे ॥ कृन्तति । कृती छेदने । कृ
णत्तिवा । कृती वेष्टने । वा० कृन् ॥
कृतकर्मा । चि । निपुणे । प्रवीणे । शि
क्षिते ॥ पुण्यवति ॥ कृतकर्म तत्स
द्वर्णाश्रमाभिमाननिमित्तमन्तःकर
णशोधकं येन ॥

कृतकृत्यः । वि । कृतार्थे । निष्पन्नक
र्मणि । समाप्तकार्ये ॥ धन्ये ॥ विदुषि ॥
कृतं कृत्यं वर्णाश्रमेचितमन्तः कर
णशोधकं कर्त्तव्यं येन न पुनः कृत्या
न्तरं यस्यास्ति सः । कृतकृत्यस्तु सन्न्य
स्य स्वात्ममात्ररतिर्भवेत् ॥ ऋणव
यादिमुक्ते ॥ ज्ञानासृतेन तृप्तस्य कृ
तकृत्यस्य योगिनः । नैवाऽस्ति कि
ञ्चित्कर्त्तव्यमस्ति चेन्न स तत्त्ववित् ॥
अकृतकृत्यो हि मृत्योर्बिभेति । यं
थाहुः ॥ प्रायेणाकृतकृत्यत्त्वान् मृ
त्योर्बिभेजते जन इति ॥

कृतघ्नः

कृतकोटिः । पुं । काश्यपमुनौ ॥ उपव
र्षमुनौ ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

कृतक्रियः । चि । कृतकार्ये ॥ . . .

कृतक्षयः । चि । लब्धावकाशे ॥

कृतघ्नः । वि । कृतहन्तरि । कृतोपकार

स्यापकारे प्रवर्त्तमाने ॥ कृतमुपका

र मपकाराचरणेन यो विनाशयति

सकृतघ्न इत्यर्थः । सचानेकविधः प्रो

क्तः पुराणे स्कन्दसंज्ञके । यथा । भ-

र्त्तृपिण्डापहर्त्ता च पितृपिण्डापहा-

रकः । यस्माद् गृहीत्वा विद्यां द

क्षिणां न प्रयच्छति ॥ पुत्रान् स्त्रियश्च

यो ददति यस्तान्घातयेन्नरः । कृतस्य

दोषं वदति सकामान् न करोति यः

॥ न स्मरेच्च कृतं यस्तु आश्रमान् य

स्तु दूषयेत् । सर्वान् स्तानृषिभिः सा

हं कृतघ्नान् वधीन्मनु रिति ॥ तस्य

प्रायश्चित्तमपि नास्ति । यथा । ब्रह्मघ्ने

च सुरापे च चारे च गुरुतल्पगे । नि

ष्कृतिर्बिहिता सद्भिः कृतघ्नेनास्ति नि

ष्कृतिरिति ॥

कृतच्छिद्रा । स्त्री । कोषातकीलता-
याम् ॥

कृतघ्नः । पुं । हरौ ॥ कृतं कार्यं जगद्रूप

म् । जानातीति घ्नः आत्मा । कृतं चा

सौक्ष्म्येति तथा । यद्वा । कृतं जगत्

घ्नः आत्मा यस्य । प्राणिनां पुण्यपाप

कृतम्	कृतवे
रूपंकृतं कर्म जानाति फलदानाये ति वा ॥ शुनि । कुक्कुरे ॥ त्रि । म र्यादिनि । प्रत्युपकारे सयत्न ॥ येन केनचित् स्वस्मै किञ्चिदपि कृतमुप कारं बहुतया जानाति । चाश्रवणे धने । आतद्गतिकः ॥	कृतमालाः । पुं । आरग्वधे । नृपदृष्टे ॥ कर्षिकारे । लघ्वारग्वधे ॥ कृता मालाऽस्य ॥
कृतज्ञता । स्त्री । उपकारिस्त्वे ॥ भावे तल् । तलन्तस्त्रियाम् ॥	कृतमुखः । त्रि । प्रवीण्ये । विज्ञे ॥ कृ तं मुखमस्य । सर्वस्य कृतमुखत्वात् अ थ कृतशब्दस्य संस्कृतपरत्वम् ॥
कृतज्ञा । स्त्री । पायमाणायां लतायाम् ॥	कृतयुगम् । न । तिष्ठे । सत्ययुगे । स न्यासन्याश्रययुक्तेषु चतुर्षु दिव्यसह स्रवर्षेषु ॥
कृतदासः । पुं । नारदोक्तपञ्चदशदासा न्तर्गते दासविशेषे । सतु केनचिन्नि मितेन एतावत्कालपर्यन्तं तवाहंदा स इति कृतसमयः ॥ इतिक्रमसङ्ग्रहः ॥	कृतरुचिः । त्रि । अलङ्कृते ॥
कृतधीः । त्रि । पण्डितोत्तमे । निर्मला न्तःकरण्ये । अभ्याससंस्कृताऽन्तःकर ण्ये ॥	कृतलक्षणः । त्रि । गुणैः प्रतीते । शै र्यादिगुणैर्विख्याते ॥ कृतमुच्चारितं लक्षणं नामास्य ॥ श्रीचरौ ॥ कृता निलक्षणाणि शास्त्राग्र्यनेन । वेदाः शास्त्राणि विज्ञानमेतत् सर्वज्ञनाहं नादिति स्मृतेः ॥
कृतनाशः । पुं । दोषविशेषे ॥ कृतयोः पुण्यपापयोर्भागमन्तरेण नाशः ॥	कृतवर्मा । पुं । हृदीकसुते च चियवि शेषे ॥
कृतपुङ्गवः । त्रि । सम्यक्कृतशराभ्यासे । सुप्रयोगविशिखे ॥ कृतोऽभ्यस्तः पु ङ्गव्युक्तः शरायेन ॥	कृतविद्यः । त्रि । अभ्यस्तविद्ये ॥
कृतपूर्वी । त्रि । पूर्वनिष्पन्नकर्मणि ॥ कृ तं पूर्वमनेनेत्यर्थे इष्टादिभ्यश्चेति क र्त्तरि इनिः ॥	कृतवीर्यः । पुं । एकवीरनृपात्मजे । च न्द्रवंशीयकार्ष्णवीर्यस्य जनके ॥
कृतफलम् । न । ककोले ॥	कृतवेतनः । त्रि । वेतनेन नियुक्ते दा सादौ ॥
कृतफला । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥	कृतवेदी । त्रि । कृतज्ञे ॥
कृतम् । अ । अलमर्थे ॥ निषेधे ॥	

कृतञ्च

कृतवेधः । पुं । श्वेतघोषा इति गो
कृतवेधकः । पुं । उ भाषा प्रसिद्धायां
कोशातक्याम् ॥

कृतवेधनः । स्त्री । राजकोशातक्याम्
कृतश्रमः । त्रि । महोद्यमे । महोत्-
साहे ॥ श्रान्ते ॥ कृतः श्रमोयेन ॥
कृतसापत्निका । स्त्री । अधिविवाधायां
। अधूढायाम् । अनेकभार्यस्तु प्रथ-
मोढायाम् । सपत्न्याः भावः । व्यञ्ज-
नीष्वलोपाः । स्वार्थे कन् । इत्थः ।
कृता सापत्निका यस्याः ॥

कृतस्वरः । पुं । आकरविशेषे । कर्मी-
करे ॥

कृतहस्तः । त्रि । सुशिक्षितशरमेधी ।

कृतपुङ्खे ॥ कृतिः । म्यस्तो हस्तौ य-
स्य ॥

कृतकृतम् । न । कार्यकारणयोः ॥ कृ-
तञ्च अकृतञ्च अनयोः समाहारः ॥

घटिताघटिते ॥ कृतञ्च तदकृतञ्च
। स्तेनञ्च मिश्रिते नामञ्जिति समा-
सः ॥ पुं । परमेश्वरे ॥ कृतः कार्या-
त्मकः अकृतः कारणात्मकः । कृत

। आस्तावकृतञ्च पूर्ववत् समासः ॥

कृतागमः । पुं । विष्णोः ॥ कृतआगमः

। अतिव्याख्यादिचक्षणो येन सः ॥

कृताञ्जलिः । पुं । राज्ञाख्योपधौ ॥ चि ।

सम्पुटीकृतहस्तः । कृतः अञ्जलिर्येन ॥

कृताम्

कृतात्मा । त्रि । कृतकृते ॥ विचिता-
न्तःकरणे ॥ योगिनि ॥

कृताख्यः । पुं । कर्मनाशे ॥ कृतञ्च अ-
ख्यः ॥

कृतात्मः । पुं । यमे ॥ सिद्धान्ते ॥ दैवे
॥ अकुशलकर्मणि । अख्ये मकर्मणि
॥ कृतः अन्तो विमाशोयेन ॥ कृतः
अन्तः निश्चयोयेन यत्न वा । वेदा-
न्तमाख्ये ॥ कृतञ्च कर्म तस्यान्तःपदि
समाप्तिसु स्वप्नान्तेत्यायव ॥ श-
नौ ॥

कृतान्तजनकः । पुं । खर्वे ॥ इति हिम-
वन्तः ॥

कृतान्तः । स्त्री । रेणुकानामगन्धार्थे ॥

कृतान्नम् । न । लङ्ङुकादौ ॥ कृतञ्च त-
त् अन्नञ्च ॥

कृतायः । पुं । खूचकोडासाधनीभूताः
। अशब्दिकश्च चतुरङ्गभागे ॥

कृतार्थः । त्रि । कृतप्रयोजने । कृतका-
र्ये ॥ कृतः अर्थः प्रयोजनं येन ॥

कृतार्थता । स्त्री । साफस्ये ॥ भावेत-
त् ॥

कृतालयः । पुं । मेके । मबहूके ॥ चि ।
। कृतवासे ॥ कृतः आलये येन ॥

कृतावदानः । त्रि । कृतकर्मणि ॥ कृत-
मवदानं शुभं कर्मवेव ॥

कृतार्थसंविधका । त्रि । कृतादिना कृत

कृत्तिका

पृष्ठजानुजङ्गादिवन्धे ॥

कृतास्तुः । त्रि । शिचितास्ते ॥

कृतिः । स्त्री । करणे ॥ पुरुषप्रयत्ने ॥

हिंसायाम् ॥ विंशत्यक्षरायां वृत्तौ

॥ क्रियायाम् ॥ कृतिरिन्द्रियसंयम

शिवसैकाग्रताकरणञ्चेति छान्दोग्य

भाष्यम् ॥ करणम् । उक्कृञ् । स्त्रि

यां क्तिन् । क्रियतेनया वा ॥

कृतकरः । पुं । रावणे । दशवदने ॥ इ

तिशब्दमात्रा ॥

कृती । त्रि । पण्डिते । वृधे ॥ योग्ये ।

अभिज्ञे ॥ पुण्यवति ॥ साधौ ॥ कृ

तार्थे ॥ कृतञ् कर्म प्रशस्तमस्याऽ

स्ति । अतश्च निः । कृतमनेन वा ।

इष्टदित्वादिनिः ॥

कृत्तः । त्रि । छिन्ने । चेष्टिते ॥ कृत्त्य

ते स्म । कृती छेदने क्तः ॥

कृत्तिः । स्त्री । कृष्णसारादिचर्मणि ॥

त्वचि ॥ भूर्जे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥

कृत्त्यते । कृती । स्त्रियां क्तिन् ॥

कृत्तिका । स्त्री । तृतीयनक्षत्रे । बहुला

याम् ॥ तत्रजातस्य फलम् । क्षुधा

धिकः सत्यधनैर्विहीनो दृष्टाटनो

त्यजमतिः कृतघ्नः । कठोरवाक् च

हितकर्मकृत् स्यात् चेत् कृत्तिका

यां मनुजः प्रसूत इति ॥ कृत्तति ।

कृती ० । कृतिभिर्दिलतिभ्यः किदि

कृत्त्यवि

ति तिकन् ॥

कृत्तिकाभवः । पुं । चन्द्रमसि ॥ कृत्ति

कायाः भवेऽस्य ॥

कृत्तिकासुतः । पुं । इन्दौ ॥ स्कन्धे । का

र्त्तिकेये ॥ कृत्तिकायाः सुतः ॥

कृत्तिवासः । पुं । शिवे ॥ इति द्विरु० ॥

कृत्तिवासाः । पुं । शिवे ॥ कृत्तिस्वर्ग

वा सोऽस्य ॥

कृत्तुः । चि । कारौ । शिल्पिनि ॥ क

र्त्तरि ॥ करोति कृणोति वा । उक्कृ

ञ् कृञ् हिंसायां वा । कृहनिभ्या

ङ्कृत्तुः ॥

कृत्त्यम् । न । कर्त्तव्ये । कार्ये । प्रयो-

जने ॥ पुं । तथादिप्रत्ययेषु ॥ यथा ।

कृत्त्याः षट् ते समाख्याताः कथपुण्य

तौ भावकर्मणोः । तथा नीयावनन्ताद्

यत् के लिमः कर्मकर्त्तरि इति सुप-

प्रसम्पताकारिका ॥ कर्त्तरि कर्मणि

चार्ये बिहिताः कृत्त्याः वाच्यलिङ्गा

भवन्ति ॥ त्रि । विद्दिष्टे ॥ कार्ये ॥ क्रि

यते । उक्कृञ् । विभाषाकृष्टणोरि

तिक्वप् ॥ कृत्त्यते वा । कृती छेदने

। ऋदुपधाच्चाकृपिचृतेरितिक्वप् ॥

धनादिभिर्भेद्ये शची ॥ क्रुदुलुब्धभी

तावमानिताः परे कृत्त्या इति नी

तिः ॥

कृत्त्यवित् । त्रि । कार्यज्ञे ॥ विधिज्ञे ॥

कृत्स्

कृत्स्न्या । स्त्री । क्रियायाम् ॥ यथा ।
 कां कृत्स्ना मकार्षीः ॥ अभिचारः दैव
 ते ॥ यज्ञदेवतावि० ॥ ॥ अभिचार
 क्रियायाम् ॥ करणम् । कृञः शचे
 तिचात्क्यप् । तुक् । टाप् ॥ कृत्स्न्य
 ते वा । कृती० । कदुपधादितिक्यप् ॥
 कृत्स्नमः । पुं । सिद्धके । तुरुष्कनाम्नि
 गन्धद्रव्ये ॥ द्वादशमुखात्मगतपुत्रवि० ॥
 यथा । सदृशन्तु प्रकुर्याद्यं गुणदो
 षविषय्यणम् । पुत्रमुत्रगुणैर्युक्तं
 सविज्ञेयसुकृत्स्नम इतिमनुः ॥ न ।
 बिडुलवणे ॥ काचलवणे ॥ जवादि
 नामगन्धद्रव्ये ॥ रसाञ्जने ॥ त्रि । कृ
 तिसम्भवे । रचिते ॥ डुकृञ्० भावे
 डितः क्तिः । कृत्स्ना क्रियया निर्वृत्त
 म् । चेर्मन्निश्चयम् इति मप् ॥
 कृत्स्नमकः । पुं । तुरुष्कनामनि गन्धद्र
 व्यविशेषे ॥
 कृत्स्नमधूपः । पुं । } एकधूपे ।
 कृत्स्नमधूपकः । पुं । } नाना सुग
 न्धद्रव्यकृतदशाङ्गादिधूपे ॥ कृत्स्नम
 स्यासौधूपश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥
 कृत्स्नमपुत्रकः । पुं । कृत्स्नमेपुत्रे ॥ त्रि ।
 पुत्तलिकायाम् । गुडिया इति भाषा ॥
 कृत्स्नममित्रः । पुं । रचितवन्धौ ॥
 कृत्स्ना । अ । विधायेत्यर्थे ॥
 कृत्स्नम् । न । उदके । जले ॥ समुदा

कृपणः

ये ॥ पुं । पापे ॥ कृन्तति कृणसि वा
 । कृतीछेदने वेष्टने वा । स्तुत्रश्चि
 कृत्स्नधृषिभ्यः क्तिदितिसः ॥
 कृत्स्नम् । न । जले ॥ सर्वस्मिन् ॥ कुक्षौ
 ॥ त्रि । पूर्ण । समये । सोपकरणे ।
 सफले ॥ कृत्स्नते । कृती० । कृत्स्न
 श्रृङ्गाक्षः ॥
 कृत्स्नधर्मः । पुं । निष्कामकर्मानुष्ठाने ॥
 कृत्स्नवित् । त्रि । परिपूर्णात्मविदि ॥
 कृदरः । पुं । कुसूले । अन्नकोष्ठे । धा
 न्यादिगृहे । गन्धगोला इतिचभाषा
 ॥ कुर्वन्ति तस्मिन् । डुकृञ्० कृद
 रादयश्चेतिसाधुः ॥ ॥
 कृत्स्नचम् । न । लाङ्गले ॥ कृन्तति । कृ
 ती० । कृतेर्नुमचेतिकप्रत्ययः ॥ कृ
 न्तवङ्कर्त्तनीयमिति वेदभाष्यम् ॥
 कृत्स्ननम् । न । छेदने ॥ यथा । कृन्तनं
 नखकेशानां छेदनञ्च वनस्यतेः ।
 शवाशौचे न कर्त्तव्यं पाठनं पठनं
 तथा ॥ इति नारदः ॥
 कृपः । पुं । श्रोणाचार्यस्य श्यालके । अ
 श्वत्याममातुले । कृपाचार्ये ॥ व्यासे ॥
 कृपणः । पुं । कृमौ ॥ त्रि । मन्दे । क्षुद्रे ।
 किम्पचाने ॥ कुत्सिते ॥ महायथसन
 प्राप्ते । दीने ॥ यथा । महायथसनं
 प्राप्तो दीनः कृपण उच्यते । कुलेप्यकृ
 पणे राम सम्भूतः सर्वकामदे ॥ इति

कृपादेः

रीमावयम् ॥ अथ नदीने । कल
हेतौ । सकामे ॥ योऽप्यस्वप्नम
पि विचक्षति न च मते सकृपणः त
विधत्वादिच्छितोऽनात्मवित् अप्रा
सपुत्रपार्थतया कृपणो भवति ॥ क
स्यते अल्पदानम् । कृपू सामर्थ्ये ।
वाहुलकात् क्युन् । अक्षयनल
स्वम् ॥

कृपाः स्त्री । दयावाम् । अनुकम्पायाम् ।
प्रत्युपकारनिरपेक्षतया दीनजना
भुजिषृङ्गायाम् ॥ अमैते इति ध्यामो
हनिमित्तोत्प्रेक्षविशेषे ॥ कृपयाम् ।
कृपकृपायाम् । कृपेः सम्प्रसारणच्
तिभिर्दादिपाठादङ् । टाप् ॥

कृपाणः । पुं । खजे ॥ कृपासधारानम
माद् व्याघ्रकर्षावखजनात् । भुज
कृपारणा नून मशक्यं कृत्ववर्त्तनम्
॥ कृपानुदति । नुदप्रेरणे । अन्येभ्यो
पीतिङ् । पूर्वपदादिति शस्वम् ॥

कृपाणकः । पुं । खजे । निक्षिंशे ॥ स्वार्थे
कन् ॥

कृपाशिका । स्त्री । कृपायाम् ॥ स्वा
कः । प्रत्ययस्यादित्ति श्वम् ॥

कृपाश्री । स्त्री । कर्त्तर्याम् ॥ कुरिका
वाम् ॥ असिखतायाम् ॥ कृपामण

ति । अणशब्दे । कर्मण्यण् । ङीप् ॥

कृपामितः । पुं । कृपामेता

कृमिः

कृपाशुः । मि । कृपायुक्तोऽदयाशौ ॥

कृपांलाति । लाभादाने । भित्तुः ॥

कृपावान् । त्रि । कृपाशौ ॥ कृपा अस्ति
अस्यास्मिन् वा मतुप् ॥

कृपी । स्त्री । श्लोकाचार्यस्य पत्न्याम् ॥

कृपीटम् । न । उदरे ॥ तोषे ॥ कल्प

ते । कृपू । कृतकृपित्यः कीटश्च

किपिने ॥ इत्यने ॥

कृपीटपाशः । पुं । केनिपासे ॥ समुद्रे ॥

कृपीटपेयनिः । पुं । अम्यौ ॥ कृपीटस्य

जलस्य पेयनिः घूमजन्माश्लेषानाम्

। अम्येरापस्तिश्रुतेषु ॥ कृपीटं ज

लं पेयनि वृत्पत्तिस्थानमस्येति वा ।

अम्यौ अम्यिर्वाच्यतः चचमिति मनु

स्मृतेः ॥

कृपीपतिः । पुं । श्लोकाचार्ये ॥

कृपीधुवः । पुं ।

कृपीसुतः । पुं । } अश्वत्थानि ॥

कृमिः । पुं । कीटात् खच्छे । मीकाङ्

गौ ॥ लाक्षायां ॥ कृमिले ॥ खरे

॥ उदरजातकीटरोगे ॥ तदौषधं

यथा । बदरीकारवीमूखंगुडाज्येन

समन्वितम् । अग्निनासाधितं ज

गृध्वाकृमीन् सर्वान् हरेच्छिबेति

गादडे १८४ अध्यायः ॥ कामति

कमुपा० । कमितमिश्रितस्वभावे

सहस्रेतिदनिः सम्प्रसारणच् । अम्यौ

कृमिला

सम्प्रसारणसिन्धुतः सम्प्रसारणानु
वृत्तेः ॥

कृमिकण्टकम् । न । चित्राङ्गे ॥ विडङ्गे
॥ उदुम्बरे ॥ चित्रायाम् ॥
कृमिकोशोत्थम् । चि । कौशेये । रेखि
कपडा इतिभाषा ॥

कृमिघ्नः । पुं । पलाण्डौ ॥ कोलकन्दे ॥
परिभक्षे ॥ भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ कृ
मीन् हन्ति । अमनुष्यकर्तृके चे
तिटक् । अतूर्धस्येतिनियमाश्रय
त्वम् ॥

कृमिघ्ना । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥
कृमिघ्नी । स्त्री । धूमपत्रायाम् ॥ विडङ्गे ॥
कृमिजम् । न । अगुरुणि ॥ चि । कृ
मिजाते । कृमिभिर्जन्यते । जनी०
। अन्येभ्योपीतिङः ॥

कृमिजग्धम् । न । अगुरुणि । जोङ्गके ॥
कृमिजा । स्त्री । ला चायाम् ॥
कृमिदन्तकः । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥
कृष्णच्छिद्र स्थलः स्त्रावी ससंरम्भो
महावजः । अनिमित्तवज्जीवातात्
सत्त्रेयः कृमिदन्तकः ॥

कृमिफलः । पुं । उदुम्बरे ॥ कृमयः फ
लेऽस्य ॥

कृमिरिपुः । पुं । विडङ्गे ॥ कृमीणां-
रिपुः ॥

कृमिला । स्त्री । अनेकप्रस्थाम् । बहु

कृशानुः

सन्तानप्रसवायाम् ॥ चि । कृमियु
क्ते ॥ कृमीन् ज्ञाति । ज्ञा० । कः ॥

कृमिवृक्षः । पुं । कोषाम्ने ॥ ।
कृमिशङ्कुः । पुं । न । कृमिजलजे । जी
वशङ्के ॥

कृमिशचुः । पुं । विडङ्गे ॥
कृमिशुक्तिः । स्त्री । जलशुक्तौ ॥
कृमिशैलः । पुं । } वल्मीके । वाँवी
कृमिशैलकः । पुं । } इति भाषा ॥
कृमीलकः । पुं । वनमुङ्गे ॥

कृविः । पुं । तन्तुवायद्रव्ये । वापयन्त्रे
। तात इति भाषा ॥ करोति क्रिय
ते ऽनेनवा । डुकृञ्० । कृविष्टि
च्छविस्थविक्रिकीदिविरितिसाधुः ॥
कृशः । चि । अल्पे । सूक्ष्मे ॥ कृश्यते
स्य । कृशतनूकरणे । अनुपसर्गात्
फुल्लचीवेतिसाधुः ॥ कृशधने ॥

कृशरः । पुं । कृसरे ॥ कृशंराति । रा
दाने । आत इति कः ॥

कृशरा । स्त्री । कृसरायाम् ॥ टाप् ॥
कृशशाखः । पुं । पर्पटे ॥

कृशाङ्गः । चि । सूक्ष्माङ्गविशिष्टे ॥
कृशाङ्गी । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ तन्वङ्
ग्याम् ॥ कृशान्यङ्गान्यस्याः ॥

कृशानुः । पुं । पावके । अनले ॥ चि
त्रकट्टे ॥ कृश्यति तनू करोति ।
कृशतनूकरणे । अतन्वजीतिकृशे

कृषीवः

रानुक् ॥.

कृशानुरेताः । पुं । सर्वज्ञे । धूर्जटौ ।
शिवे ॥ कृशानौ रेताः ऽस्य । देव्या
सोढु मशक्यत्वाद्यौ प्रचिसंरेतः
। इति पुराणम् । अतो ऽग्निभूः कु
मारः ॥

कृशाश्वी । पुं । नटे ॥ कृशाश्वेन प्रो
क्तं नटसूत्र मधीते । कर्मन्दकृशा
श्वदिनिः ॥

कृशिका । स्त्री । आखुकर्णीलतायाम् ॥
कृषकः । पुं । फाले ॥ वृषे ॥ चिः । कर्ष
के ॥ कृषति । कृषविलेखने । कृषे
र्दृष्टोदीचामितिकुन् ॥

कृषिः । स्त्री । वैश्यवृत्तिवि० । अन्वते
। खेती इति भाषा ॥ अन्वोत्पत्त्य
र्थं भूमेर्विलेखनं कृषिः ॥ कर्षणम्
। कृष० । इक् कृष्यादिभ्यः । इगुप
धात् किदितिन् वा ॥

कृषिकः । पुं । फाले ॥ चि । कर्षके
॥ कृषति । कृष० । वृषिकृषोः कि
कन् ॥

कृषिका । स्त्री । फाले ॥ टाप् ॥

कृषिजीवी । पुं । कृषिपृत्तौ । स्वयङ्
कृतया ऽस्वयङ्कृतया वा कृष्या
जीवति इति तथा ॥

कृषीवलः । चि । कर्षके । कृषिजीवि
नि ॥ कृषि रस्यास्ति । रजः कृष्या

कृष्णः

सुतिपरिषदोवल्लब्धः । वले इति
दीर्घः ॥

कृष्करः । पुं । शिवे ॥ इति त्रिकाण्ड-
शेषः

कृष्टम् । चि । कृष्टिमत् चेचे । सीत्ये
। जेता खेत इति भाषा ॥ कृष्यते
स्म । कृष० । क्तः ॥ आकृष्टे ॥

कृष्टपच्यः । चि । धान्ये ॥ शालिषु ॥ कृ
ष्टे स्वय मेव पच्यन्ते इत्यर्थे राज
सूयसूर्य मृषोश्चरुच्यकृष्टपच्य
व्यव्याः इति क्यबन्तो निपातितः ॥
कृष्टेन पच्यते वा ॥

कृष्टपाक्यः । चि । कृष्टपच्ये ॥ शुद्धे कर्म
णि गत्यत् ॥

कृष्टिः । पुं । पण्डिते । वृषे ॥ स्त्री ।
आकर्षे । कर्षणे ॥ कर्षति । कृष० ।
क्तिच् ॥ वा० तिर्वा । संचापूर्धकत्वा
न्नगुणः ।

कृष्णः । पुं । भगवतो ऽवतारविशे
षे । केशवे । वासुदेवे । देवकीन
न्दने । भक्तदुःखकर्षिणि ॥ भक्ता
नां पापादिदोषान् सर्वथानिवार
यितु मशक्यानपि कृषतिनिवारय-
ति तेषा मेवसर्वथा प्राप्तु मशक्या
नपि पुरुषार्थान् आकर्षति प्रापय
तोति वा ॥ यथा । स्मरणादेवकृ
ष्णस्य सिद्ध्यन्ति सर्वसिद्धयः । स्मृते

कृष्णः

सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते । पुरुषं तमजं नित्यं ब्रजामिशरणं हरिम् । स्मरणादेव कृष्णस्य पापसङ्घातपञ्जरम् । शतधाभेदमाप्नोति गिरिर्वज्रहतो यथेति कृष्णस्मरणमाहात्म्यम् ॥ अस्य जन्मसमय उत्तोलमाणिक्यनामनि ज्योतिर्ग्रन्थे । उच्चस्थाः शशिभौमचान्द्रिशनयो लम्बदृषो लाभगो जीवः सिंहतुलालिषु क्रमवशात् पूषोशनोराजवः । नैशीथः समयोऽष्टमी बुधदिनं ब्रह्मर्क्षमत्र चणो श्रीकृष्णभिधमस्य जेषणमभूदाविः परम्ब्रह्मतदिति ॥ जनं जनेन जनिता जनं पाति जनेन यः । जनं जनेन हरति तं कृष्णं भजसाम्प्रतम् ॥ परब्रह्मणि ॥ यथा । कृषिर्भूवाचकः शब्दो गश्च निर्वृतिवाचकः । तयो रैक्यं परम्ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥ पारासयं । वेदव्यासे ॥ अर्जुनपाण्डवे ॥ वायसे । काके ॥ कोकिले ॥ करमर्दके ॥ वर्णविशेषे । नीले । श्यामे । मेचके ॥ न । मरिचे ॥ लोहे ॥ नीलाञ्जने ॥ कालागुरुणि ॥ अशुभकर्मणि ॥ चि । मेचकवर्णवति ॥ कर्षतिमनः । कृषः । कृषेर्वर्ण इति नक् ॥ यदा । कर्षत्यरीन् । बाहुल

कृष्णचू

कात्वर्यं विनापिनक् ॥ कृष्णोवर्णोऽस्यास्ति वा कृष्णः । नगन्तात् गुणवचनेभ्यो मतुपो लुगितिलुक् ॥

कृष्णकन्दम् । न । कैरवे । निशाहसे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥ कृष्णः कन्दोऽस्य ॥ कृष्णकर्मा । चि । दुराचारे । पापाचारयुक्ते ॥ कृष्णकर्मस्य ॥ कृष्णार्पितकर्मणि ॥

कृष्णकलिः । स्त्री । गुलालफूल इति प्रसिद्धे कृष्णकेलौ इति गौडाः ॥ कृष्णकायः । पुं । महिषे ॥ चि । श्यामतनौ ॥ कृष्णः कायोऽस्य ॥

कृष्णकाष्ठम् । न । कालागुरुणि ॥

कृष्णकोहलः । पुं । द्यूतकृति । अचदे विनि ॥ कृष्णोऽशुभः कोहलोऽस्य ॥

कृष्णगन्धा । स्त्री । शोभाञ्जने ॥

कृष्णगर्भः । पुं । कट्फले ॥

कृष्णचन्द्रचुकः । पुं । चणके ॥

कृष्णचतुर्दशी । स्त्री । कृष्णपक्षीयचतुर्दश्याम् । भूते ॥ कृष्णाचासौ चतुर्दशी च ॥

कृष्णचन्दनम् । न । हरिचन्दने । पीतचन्दने ॥ कृष्णस्य चन्दनम् ॥

कृष्णचरः । चि । कृष्णस्य भूतपूर्वगवादैर्भूतपूर्वचरट् ॥

कृष्णचूडा । स्त्री । स्वनाम्ना गौडेषु प्रसिद्धे पुष्पवृक्षे । गुलतुरा इति यव

कृष्णध

नेषु प्रसिद्धे ॥

कृष्णचूडिका । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णचूर्णम् । न । लौहमले ॥

कृष्णजटा । स्त्री । जटामांस्याम् ॥

कृष्णजीरकः । पुं । सुषय्याम् । कारव्या

म् । काखाजीरा इति भाषा ॥ कृ

ष्णाश्वासौ जीरकश्च ॥

कृष्णतण्डुला । स्त्री । कर्णस्फोटायांल

तायम् ॥

कृष्णताम्रम् । न । गोशीर्षचन्दने ॥

कृष्णतारः । पुं । हरिणे ॥

कृष्णत्रिवृता । स्त्री । त्रिवृताभेदे । पा

लिन्द्याम् । श्यामायाम् । कालतेज

स्वी इति गौडभाषा ॥ कृष्णाचासौ

त्रिवृताच ॥

कृष्णदन्ता । स्त्री । काश्मरीरुचे ॥

कृष्णदेहः । पुं । भ्रमरे ॥ त्रि । कृष्ण

वर्णशरीरे ॥ कृष्णोदेहोऽस्य ॥

कृष्णद्वैपायनः । पुं । वेदव्यासे ॥ यथा ।

कृष्णद्वैपायनं व्यासं विद्वि नारायणं

विभुम् । को ह्यन्यः । पुण्डरीकाक्ष

न्महाभारत कृद्भवेदिति विष्णुपुरा

णम् ॥ द्वीपमयनं जन्मभूमिर्यस्यसः

। द्वीपायनएव । प्रज्ञाद्यन् । द्वीपंयमु

नाद्वीप मित्यर्थः ॥ कृष्णः कृष्णध

र्णत्वात् कृष्णश्वासौ द्वैपायनश्च ॥

कृष्णधत्तूरकः । पुं । कालाधतूरा इति

कृष्णपि

भाषाप्रसिद्धे कृष्णपुष्पे । विषारार्ता

। क्रूरधूर्त्ते । शिवे । सिद्धे ॥ सितनी

लकृष्णलोहितपीतप्रसवाश्चसन्ति -

धत्तूराः । सामान्यगुणोपेता स्तेषुगु

णाद्यस्तु कृष्णकुसुमः स्यादितिराज

निर्घण्टः ॥

कृष्णपक्षः । पुं । सितेतरपक्षे । असितप

क्षे ॥ सतु प्रतिपदाद्य मावास्यान्तपक्ष

दशदिनात्मकः । यथा । तत्र पक्षा

बुभौ मास शुक्लकृष्णौ क्रमेणहि ।

चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रय

त्मकः ॥ पक्षच्यावास्तु तिथयः कृमा

त् पञ्चदशस्मृताः । दर्शान्ताः कृष्णप

क्षेताः पूर्णिमान्ताश्चशुक्लके ॥ इति

तिथ्यादितत्त्वम् ॥

कृष्णपर्णी । स्त्री । कालतुलस्याम् ॥

कृष्णपाकः । पुं । करमर्द्धके ॥ कृष्णः पा

कोऽस्य ॥

कृष्णपाकफलः । पुं । करमर्द्धे ॥ कृष्ण

पाकफलमस्य ॥

कृष्णपिङ्गला । स्त्री । चण्ड्याम् । दुर्गा

याम् ॥

कृष्णपिण्डीतकः । पुं । कृष्णपिण्डीरवृ

क्षे । वराहे ॥

कृष्णपिण्डीरः । पुं । कृष्णपिण्डीतके ॥

कृष्णपिपीली । स्त्री । कृष्णवर्णायाम्पि

पीलिकायाम् । रुचरुहायाम् । स्यु

कृष्णम्

कयाम् ॥

कृष्णपुच्छः । पुं । लोम्ही इतिभाषा
प्रहिदे वन्यजन्तुविशेषे । किल्वै ॥

कृष्णपुष्पः । पुं । कृष्णवस्त्रके ॥

कृष्णपुष्पी । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥

कृष्णफलः । पुं । कर्मर्षके ॥ कृष्णानि
फलान्यस्य ॥

कृष्णफलपाकः । पुं । कर्मर्षके । करौ
दा इतिभाषा ॥

कृष्णफला । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ कृ
ष्णानिफलान्यस्याः ॥ कौलशिख्याम्
॥ अजादिस्वाङ्गाय ॥

कृष्णभूकृष्णण्डः । पुं । विदार्याम् ॥

कृष्णभूमः । वि । कृष्णवर्षमस्तिकायुक्ते
देशे ॥ कृष्णोदगित्यच् ॥

कृष्णभूमिजा । स्त्री । गोमूषिकावृणो ॥

कृष्णभेदा । स्त्री । कटुकायाम् ॥ कृष्णो
वर्णेन भेदश्चेदेऽस्याः ॥

कृष्णभेदी । स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो
द्विय्याम् ॥ कृष्णं मलमिनत्ति । क
र्मण्ययम् । उगीम् ॥

कृष्णमन्त्री । पुं । पवनव्याधौ । उद्वेगे ॥

कृष्णमल्ली । स्त्री । कृष्णमल्लिकायाम् ।
वनवर्धरे । वर्धयाम् । काली तुल
सी इतिभाषा ॥

कृष्णमुक्तः । पुं । कासा मृग इतिप्रसि
द्धे मुक्ते । वासन्ते । सुराष्ट्रके ॥

कृष्णम्

कृष्णमूली । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

कृष्णसृस्तिकः । पुं । कृष्णभूमे ॥

कृष्णमृत । स्त्री । काली मिट्टी इतिप्र
सिद्धकृष्णवर्णायां सृदि । सृच्छभू
मौ ॥ कृष्णमृत चतदाहासप्रहर
स्नेहपित्तनुत् ॥

कृष्णरुहा । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

कृष्णरूप्यः । वि । कृष्णचरे ॥

कृष्णलम् । न । रक्तिकायाम् । रक्ती
पुंघुची चिरमूठी इतिभाषा ॥ चि
भिर्यवैःपरिमितेमाने ॥ सर्षपाः षट्
यवो मध्यस्त्रिवन्त्येककृष्णलम् ॥

कृष्णलकः । पुं । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णलवणम् । न । सौवर्चललवणे ।
कालालूण इति भाषा ॥ काचलवणे ॥

कृष्णला । स्त्री । रक्तिकायाम् । गुञ्जा
याम् ॥ कृष्णं वर्णं लाति । लादामे
। आतोनुपेतिकः ॥ यदा । कृष्णो
वर्णोऽस्यस्याः । सि० खच् ॥

कृष्णलोहम् । न । अयस्कान्ते ॥

कृष्णलोहितः । पुं । धूम्रवर्णे । कृष्णर
क्तमिश्रवर्णे ॥ चि । धूम्रवर्णवति ॥

कृष्णमिश्रलोहितः । शा० ॥

कृष्णवक्त्रः । पुं । वानरे ॥ इति हला
युधः ॥ चि । श्याममुखे ॥

कृष्णवर्णः । पुं । शूद्रे ॥ विधुन्तुदे ॥ कृ
ष्णोवर्णोऽस्य ॥

ॐ ॐ ॐ

कृष्णाणि

कृष्णवर्मा । पुं । अग्नौ । आश्रयाभे ॥

कृष्णधूमोवर्मास्य ॥ दुराचारे ॥ वि
धुस्तुदे ॥ चिषकृष्टे ॥

कृष्णवर्षरकः । पुं । वर्षरष्टके ॥

कृष्णवल्लिका । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

कृष्णवल्गो । स्त्री । कृष्णार्जके ॥ सारि
वा विशेषे ॥

कृष्णवानरः । पुं । कपौ । गोलाङ्गुले ॥

कृष्णवीजः । पुं । रक्तशिशौ ॥ न । का
लिङ्गे । कलौदा इति भाषा प्रसिद्धे
फले ॥

कृष्णदन्ता । स्त्री । पाटलादृष्टे ॥ माघ
पर्यायम् ॥ कृष्णं दन्तमस्याः ॥

कृष्णवृन्तिका । स्त्री । गम्भायाम् ॥ कृ-
ष्णवृन्तायाम् ॥

कृष्णवेद्या । स्त्री । सरिद्धिशेषे ॥

कृष्णशारः । पुं । कालसारस्यगे । कृष्ण
सारे ॥ कृष्णशसौ शारःशबलस्य ।
वर्णोवर्णेनेतिसमासः ॥

कृष्णशालिः । पुं । कालधान इति गौड
भाषा प्रसिद्धे धान्य विशेषे । श्या
मशालौ ॥ कृष्णशालिस्त्रिदोषघ्नोम
धुरः पुष्टिकृद्भितः । पुष्टिधीर्यवर्द्धनश्च
वर्णकान्तिवलप्रद इत्यस्यगुणाः ॥

कृष्णशिम्बिका । स्त्री । काकाप्ट्याम् ॥ कृ-
ष्णवर्णा शिम्बिका ॥

कृष्णशिग्रुः । पुं । शोभाञ्जने ॥

ॐ ॐ ॐ

कृष्णा

कृष्णशृङ्गः । पुं । महिषे । सुखाभे ॥

कृष्णसखः । पुं । अर्जुनदृष्टे ॥ अर्जुने ॥

कृष्णस्य सखा । टच् ॥

कृष्णसखी । स्त्री । जीरके ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

कृष्णसर्षपः । पुं । राजसर्षपे । राजिका
याम् ॥

कृष्णसारः । पुं । सुह्याम् ॥ मृगविशेषे ।

कालसारे ॥ कृष्णसारस्तु चरति मृ-
गायचस्वभावतः ॥ गदिरं ॥ कृष्णे

नसारः शबलः । तृतायेतियोगवि
भागात् समासः ॥

कृष्णसारथिः । पुं । पार्थे । धनञ्जये ॥
अर्जुनदृष्टे ॥

कृष्णसारः । स्त्री । शिञ्जपादृष्टे ॥ कृष्णः
सारो ऽस्याः ॥

कृष्णस्तन्यः । पुं । कालस्तन्ये । तमास
दृष्टे ॥

कृष्णा । स्त्री । त्रैपद्याम् ॥ नीलीदृष्टे ॥

कलायाम् ॥ द्राक्षायाम् ॥ नीलपुन
र्नवायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ गम्भायाम् ॥

कटुकायाम् ॥ सारिवाविशेषे
॥ राजसर्षपे ॥ पर्यायम् ॥ काक्का

स्याम् ॥ सोमराज्याम् ॥ नदीविशेषे
॥ निर्द्धतेः पर्यायम् ॥ कृष्णादैत्यपते

र्द्धत्योर्धामवद्दैत्यसेविता । नील
रत्नप्रभाजालविस्तानवरभूषणा ॥ धू

ॐ ॐ ॐ

कृष्णवा

मादिगतौ । ज्ञानहीनत्वेन तमे
मयत्वात् दक्षिणमार्गत्वेन नन्वप्र
सिद्धे पितृयागमार्गे ॥ कृष्णवर्णाया
ङ्ग वि । अनुदात्तत्वाभावात्तडीप् ॥
कृष्णवर्णा ऽस्त्यस्याः । अर्शमाद्यच् ॥
कृष्णागुह । न । अगुरुणि । कालागु
रणि । कृष्णकाष्ठे । धूपार्हे ॥ कृष्णङ्ग
नाधिकतत्तु लोहव द्वादिमज्जति ॥
अगुरुप्रभवः स्नेहः कृष्णागुरुसमः
स्मृतः ॥

कृष्णाचलः । पुं । रैवताद्री ॥ कृष्णरघा
सावचलश्च ॥

कृष्णाजिनम् । न । कृष्णसारचर्मणि ॥

कृष्णाजनी । स्त्री । कालाजनीवृक्षे ॥

कृष्णानदी । स्त्री । कृष्णसमुद्रवायाम् ।

कृष्णगङ्गायाम् ॥ स्वच्छमस्त्राजलं क
च्यं पाचनं दीपवं मतम् ॥

कृष्णामा । स्त्री । कालाजिन्याम् ॥

कृष्णामिषम् । न । कृष्णलौहे ॥ इ० हे० ॥

कृष्णायसम् । न । कृष्णवर्गलौहे । काल
लौहे ॥

कृष्णार्चिः । पुं । अमौ ॥

कृष्णार्जकः । पुं । कालीतुलसी इति
भाषा प्रसिद्धे । गरमे । वनवर्षरे ॥

कृष्णाशुः । पुं । नीलाशौ ॥

कृष्णापातः । पुं । अश्वत्यट्ये ॥ कृष्ण

आवाहो ऽस्मिन् ॥

कैकयः

कृष्णिकम् । स्त्री । राजिकायाम् । राइ

इति भाषा ॥ कृष्णेव । संघायां
कन् ॥

कृष्णोक्षुः । न । काजली ईश्व इति
प्रसिद्धे कोकिलाक्षे । श्यामेक्षी ॥

कृष्णेतरः । पुं । शुक्लपक्षे ॥

कृष्णोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्ब
रिकायाम् ॥

कृष्णा । स्त्री । कर्षणायायाम् ॥

कृसरः । पुं । लुप्यतिच्छास्ते ॥ तिलसगुड

खसम्पकः कृसरः सोभिधीयते ॥

क्रियते । डुकृष् । कृधूमदिभ्यः क्रि
द्वितिसरः । वा० नपञ्चम् ॥

कृसरा । स्त्री । त्विचरीति लोकप्रसि

द्धे द्विदलमिश्रितौदने ॥ तण्डुला

दालिसमिश्राखवणार्द्रकश्चिद्रुभिः ।

संयुक्ताः सलिले सिद्धाः कृसरकान्ति

तावुधैः ॥ कृसरशुक्लाम्बुश्यागुरुः

पित्तकफप्रदा । दुर्जरापुष्टिविष्टम्भ

मलमूत्रकरी स्मृता ॥

कृतसः । त्रि । रश्मिले ॥ कृतकल्पने
॥ नियते ॥

कृतकीला । स्त्री । पट्टोलिकायाम् ।

॥ व्यवस्थापचे ॥ इति विकारप्रशेषः ॥

कृतधूपः । पुं । सिद्धके ॥

कृतिकः । त्रि । कीर्ते ॥ इति इत्यायुधः ॥

कैकयः । पुं । सूर्यवंशीवराजविशेषे ॥

केतः

कावस्य इति स्थाते देशविशेषे ॥

केकयी । स्त्री । भरतमातरि । दशरथ
रापजत्न्याम् ॥ केकयस्य दुहिता ।
सङ्कोचेमानाभावा ज्ञान्यजनकभा-
वापि पुंयोग इति पुंयोगादास्या
यामिति ङीष् ॥

केकरः । वि । वल्लिरे । ऐचाताना इति
भाषा प्रसिद्धे निम्नोन्नताक्षिपुरु
षे । टेरके ॥ केमूर्ध्निकर्तुं शील
मस्य । कृष्णो हेतुताच्छील्यानुलो
म्येष्विति टः ॥ हलदन्तादित्यलुक् ॥

केका । स्त्री । मयूरस्य बाणायाम् ॥ के
मूर्ध्निकायते । कैशब्दे । अन्येभ्यो
पोतिङः । हलदन्तात् सप्तम्याः सं
ज्ञायामित्यलुक् ॥

केकावसः । पुं । मयूरे ॥

केकिकः । पुं । केकावति । मयूरे ॥ व्री
ह्यादिभ्यश्चेति ठन् ॥

केकी । पुं । मयूरे ॥ केकः ऽस्त्यस्य । व्री
ह्यादिभ्यश्चेति पच्चे इति ॥

केचन । अ । केचिदित्यर्थे ॥

केचित् । अ । केचनेत्यर्थे ॥

केचुकम् । न । शाकविशेषे । नाडीचे
। विश्वरोचने ॥

केशिका । स्त्री । पटकुश्याम् । तंबूटी
इति भाषा ॥

केतः । पुं । अभिनवमन्दिरे ॥ केतनम्

केतुः

। कित० । घष् ॥

केतकः । पुं । केवडा इति स्थाते केत
कीटश्चे ॥ केतकः सूचिकापुष्पो
जम्बुकः ककचच्छदः । सुवर्णकेत
कीत्स्वन्यालघुपुष्पासुगन्धिनी ॥ के
तकः कटुकः स्वादुर्लघु स्तितः क
फापहः ॥ न । केतक्याः पुष्पे ॥ केत
क्याः पुष्पम् केतकम् । पुष्पमूलेषु व
हुलमिच्छ्यगोलुक् । नादि टडिः । लु
क् तद्धितलुकीति स्त्रीप्रत्ययस्य लुक् ॥

केतकी । स्त्री । लृणाद्रुमान्तरे । सूची
पुष्पे । धूलिपुष्पिकायाम् ॥ केतयति
। कितनिवासादौ । कुन् । खलुक् ॥
॥ गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

केतनम् । न । सद्ने । गृहे ॥ निम
न्त्रणे ॥ केतौ । ध्वजे । चिह्ने ॥ कृ
त्ये ॥ केत्यते ज्ञायते ऽनेन । कि
त० । भावकर्मकरणाधिकरणेषु लु
ट् ॥ स्थाने ॥

केतितः । वि । निमन्त्रिते ॥ केतितस्तु
यथान्यायं हव्यकथेष्वतन्द्रितः । क
थंश्चिदप्यतिक्रामन्पापः शूकरतां प्र
जेत् ॥

केतुः । पुं । रुजि । द्युतौ ॥ पताका
याम् ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ रिपौ ॥
नवमग्रहे । राहोः प्ररीरे । शिखि
नि ॥ सचेत्यातरूपः ॥ यथा । ना

केतुः

नाहूपधरोऽथक्तो रविश्चानरसश्च
यः । नेत्यपत्तिर्चायते तस्य नादेयः प
श्चित्तरपि ॥ एकचूडो द्विचूडश्च
त्रिचूडः पञ्चचूडकः । सहस्रं शिख
रूपश्च इन्द्रकेतुरिव स्थितः ॥ सूर्य
पुत्रोऽग्निपुत्रश्च ब्रह्माविष्णुशिवात्मजः
। अनेकशिखरः केतुर्ग्रहपीडां व्य
पोहतु ॥ अथ केतुरित्येकवचनं जा
त्यभिप्रायम् । धूमा दिवाहवः सर्व
गदिनो विकृताननाः । गृध्रासनग
ता निच्यंकेतवः स्युर्वरप्रदाः ॥ सर्वकि
रोटिनः कार्वा ग्रहालोकहितावहाः
। स्वाङ्गुलेनेच्छिताः सर्वे शतमष्टोत्त
रंसदा ॥ इत्यादिषु बहुलदर्शनात्
॥ * ॥ अथ केतुचारेणाराहीतो लि
ख्यते । सयथा । तत्राद्वागमप्रदर्शना
र्हमाह । गार्गीयं शिखिचारं पारा
शरं अमृतदेवलकृतञ्च । अन्यांश्च
बहुन् दृष्ट्वा क्रियतेऽयमनाकुलश्चरः
॥ अथोद्भास्तमयलक्षणमाह । दर्श
नं सस्तमयो वा न गणितविभिना
श्च शक्यते ज्ञातुम् । दिव्यान्तरिक्ष
भौमास्त्रिविधाः स्युः केतवो यस्मात् ॥
अथ केतूनां दिव्यवर्जितानामन्येषां
स्वरूपमाह ॥ अहुताशेऽनलरु
पंयस्मिंस्तत् केतुरूपमेवात्मम् ।
खलोत्पिशाचाखयमग्निरत्नादीन्

केतुः

परित्यज्य ॥ दिव्यान्तरीक्ष भौमा
नां केतूनां ल० । ध्वजं शङ्खं भवनतह
तुरगकुञ्जराथेष्वथान्तरीक्षात्ने ।
दिव्या नचत्रस्था भौमाः स्युरेतान्य
थाशिखिनः ॥ केतूनां संख्यां मता
न्तरेणाह । शतमेकाधिकमेके
सहस्रं मपरे वदन्ति केतूनाम् ।
बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः
केतुम् ॥ मतान्तरास्युक्तास्वसिद्धा
न्तमाह । यद्येको यदिबहवः किम
नेन फलन्तु सर्वथा वाच्यम् । उद
यास्तमयैः स्थानैः स्युर्वरा धूपनै
र्वन्धः ॥ तेषां फलपाकनियमार्थ
माह ॥ यावन्त्यहानि दृश्यो मासा
स्त्रावन्त एव फलपाकः । मासैरब्दां
श्च वदेत् प्रथमात् पञ्चत्रयात् पर
तः ॥ शुभस्य केतो ल० । इत्य
स्तनुः प्रसन्नः स्निग्धः ऋजु रश्मिरसं
स्थितः शुक्लः । उदितो वाप्यभिदृष्टः
सुभिचसौख्यावहः केतुः ॥ अशुभ
स्य केतो ल० । उक्तविपरीतरूपो
न शुभकरो धूमकेतुरुत्पन्नः । इन्द्रा
युधामुकारो विशेषतो द्वित्रिचूलो
वा ॥ अधुना केतुसहस्रस्य लक्षणं
सफलं विवक्षुस्तत्रादावेव रविनाः
पञ्चविंशतिः केतवो भवन्ति तेषां
लक्षणमाह ॥ हारमणिहेमरूपः

केतुः

किरणाद्यः पञ्चविंशतिः सशिखाः ।
 प्रागपरदिशो दृश्यान्वपति विरोधा
 दहा रविजाः ॥ अग्निपुत्रा स्तावन्त
 इत्याह । शुक्रदहनबन्धुजीवकला
 चाक्षतजोपमा हुताशसुताः । आ
 येभ्यां दृश्यन्ते तावन्त स्तेपि शि
 खिभयदाः ॥ मृत्पुत्रा स्तावन्त आ
 ह वक्रशिखा मृत्पुत्रा रुचाः कृ
 ष्णासु तेपि तावन्तः । दृश्यन्ते याम्या
 यां जनमरकावेदिन स्तेच ॥ भूमि
 पुत्रा द्वाविंशतिरेवाह । दर्पणवृत्ता
 कारा विशिखाः किरणान्विता धरा
 तनयाः । चुङ्गयदा द्वाविंशति रैशा
 न्या मम्युतैलनिभाः ॥ चंद्रसुता ख
 यः । शशिकिरणरजतहिमकुमुद
 कुन्दकुसुमोपमः सुताः शशिनः ।
 उत्तरतो दृश्यन्ते चयः सुभिचावहाः
 शिखिनः ॥ ब्रह्मदण्डस्य ल० ॥
 ब्रह्मसुत एक एव त्रिशिखो वर्ण
 स्त्रिभि युंगान्तकरः । अनियतदिक्
 सम्प्रभवे वित्तये ब्रह्मदण्डाख्यः ॥
 एकाधिकं शतं कथित मन्यानि नव
 शतान्येकेनानि कथनीयानीत्याह
 । शत मभिहित मेकाधिक मेकेन
 विरहिता न्यस्मात् । कथयिष्ये
 केतूनां शतानि नवचक्षुः स्य-
 ष्टैः ॥ शुक्रपुत्रा चतुरशीतिसङ्

केतुः

ख्या स्तानाह । सौम्येशान्धी वदय
 शुक्रसुता यान्ति चतुरशीत्याख्याः ।
 विपुलसिततारका स्ते सिग्धाश्चभ
 वन्तितीव्रफलाः ॥ षष्टिः शनैश्चर
 पुत्राः । सिग्धाः प्रभासमेता द्विशि
 खाः षष्टिः शनैश्चराङ्गवहाः । अति
 कष्टफला दृश्याः सर्वचैतेकनकसं
 ज्ञाः ॥ गुरुपुत्राः पञ्चषष्टिः । विक
 चा नाम गुरुसुताः सितैकताराः
 शिखापरित्यक्ताः । षष्टिः पञ्चभिर
 धिका सिग्धा याम्याश्रिताः पापाः ॥
 एकपञ्चाशद्बुधपुत्राः । नातिव्यक्ताः
 सूक्ष्मा दीर्घाः शुक्ला यथेष्टदिक्प्र
 भवाः । बुधजा स्तस्करसंज्ञाः पापफ
 ला स्वेकपञ्चाशत् ॥ भौमपुत्राः ष
 ष्टिः । क्षतजानलाऽनुरूपा स्त्रिचूल
 ताराः कुजात्मजाः षष्टिः । नान्वा च
 कौकुमा स्ते सौम्याशसंस्थिताः पा
 पाः ॥ चयस्त्रिंशद्गुरुपुत्राः । विंशत्
 व्यधिका राहो स्तेतामसकीलका इ
 तिख्याताः । रविशशिगा दृश्यन्ते
 तेषां फलमकचरोक्तम् ॥ अर्कचा
 रोक्ततामसकीलकसंज्ञाराहुसुताः
 केतवदृश्यादिनेत्यर्थः । विंशत्यधि
 कं शत मग्निपुत्राणाम् । विंशत्य
 धिक चान्य क्षत मग्ने बिम्बरूपसं
 ज्ञाणाम् । तीव्रानलभयदानां ज्वा

केतुः

शामासाभिरा कुलतनूनाम् । सप्त
सप्तति वायुयुवाः । श्यामावसा वि
तारा श्यामरूपा विकीर्णदीधित
यः । अरुणाख्या स्त्री वायोः सप्त च
सप्ततिः पापदाः पदवाः ॥ प्रजापति
सुतान् ब्रह्मणः पुत्रांश्चाह । तारापु
त्रानिकाशाः गणका नाम प्रजापते
रष्टौ । द्वे च शते चतुरधिके चतुर
स्त्रा ब्रह्मसन्तानाः ॥ द्वाविंशद्वरणपु
त्रा नाह । कङ्का नाम वरुणजा द्वा
विंशद्बंशगुह्यसंस्थानाः । शशिवत्
प्रभासमेता स्त्रीव्रफलाः केतवः प्रो
क्ताः ॥ षष्ठवतिः कालपुत्राः । षष्ठ
वतिः कालपुत्राः कवन्धसंज्ञाः कव
न्धसंस्थानाः । पुष्टा भयप्रदाः स्यु
र्विकृपताराश्च ते शिखिनः ॥ नव
विदिक्पुत्राः सर्वेषां च संख्या मन्ये
षाश्च विशेषं वक्ष्यामीत्याह । शु
क्लविपुलैकतारा नव विदिगां केत
वः समुत्पन्नाः । एवं केतुसहस्रं विशे
ष मेषा मतो वक्ष्ये ॥ तत्र ये दृश्य
न्ते तेषां लक्षणं वक्तुकामस्तथाहा
वेव वसाकेते लक्षणमाह । उद
गायतो महान् स्निग्धमूर्तिरपरोद
यी वसाकेतुः । सद्यः करोति मर
कं सुभिचम प्युत्तमं कुरुते ॥ अ
स्थिकेतोः शस्त्राख्यस्य च । तल्लक्ष

केतुः

योऽस्थिकेतुः सतु रुचः बुद्ध्याव
हः प्रोक्तः । स्निग्धस्तादृक् प्राच्यां
शस्त्राख्यो वमरमरकायः ॥ कपाल
केतो लं । दृश्योऽमावास्यायां क
पालकेतुः स धूमरश्मिशिखः । प्राङ्
नभसोऽर्धविचारी शुन्मरकादृष्टि
रोगकरः ॥ रौद्रकेतो लं । प्राग् वै
श्वानरमार्गेशूलाग्रः श्याः वरुणचताम्रा
र्ध्वः । नभसः स्निग्धभागगामी रौद्र इ
ति कपालतुल्यफलः ॥ चलकेतो लं ।
अपरस्यां चलकेतुः शिखया या
म्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया । गच्छेद्य
यायथोदक् तथा तथा दैर्घ्यं माया
ति ॥ सप्त मुनीन् संस्पृश्य भुवम
भिजितमेवचप्रतिनिदत्तः । नभसो
ऽर्द्धभागमिच्छायाम्येनास्तं समुप्रया
ति ॥ इत्यात्प्रयागकूलाद् यावदव
न्ती च पुष्करारण्यम् । उदगऽपि
च देविका मपि भूयिष्ठं मध्यदेशाख्य
म् ॥ अन्यानपि च स देशान् कचि
त् कचिदुन्ति रोगदुर्भिक्षैः । दशमा
साम् फलपाकोऽस्य कैश्चिदष्टादश
प्रोक्तः ॥ श्वेतकेतो लं । प्राग् रौद्र
रात्रदृश्यो याम्याग्रः श्वेतकेतु रन्यस्य
। कश्चिद्विषयं युगावृत्ति रपरे युगपत्सौ
सप्तदिनदृश्यौ ॥ स्निग्धौ सुभिचशि
वदौ तथाधिकं दृश्यते कनामा यः ।

केतुः

दश वर्षासुपत्तायं चनयति सस्यप्र
कोपकृतम् ॥ श्वेतस्य सस्यम् ॥ श्वे
त इति अडाकारे ॥ रुचः श्यावो वि
सिभिभागगतः ॥ विनिवर्तते ॥ स्पस
कं विभागयोः प्रजाः कुर्वते ॥ रक्षि
केतो र्कः ॥ साधुसया इति शिखया
दर्शनमाप्नोति कुतिकासंखः ॥ प्रियः
सरक्षिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते
॥ भुवकेतो र्कः ॥ भुवकेतु रनियति
गतिमन्नायवर्षा इति भवति विषयक
॥ द्विष्वाप्तरीक्षभौमो भवत्ययं वि
श्वदृष्टफलः ॥ येनाङ्गेन सवाक्यं गृ
ह्यतश्चक्षुषोः अपि देवानाम् ॥ गृहि
या सुपस्करेषु च विना मिनां दर्शनं
कामि ॥ कुमुदकेतो र्कः ॥ कुमुद
इति कुमुदकान्तिर्वाच्यं प्राक्शि
खो निशामेकान् ॥ दृष्टः सुभिच
मतुषं दशविंशत्यर्थं स करोति
॥ सविकेतो र्कः ॥ सविदेकयागद
श्वः सुसप्ततारो मरेक सविकेतुः ॥
सज्जी शिखाऽस्य शुक्ला क्तोऽज्ञता
चौरधारेव ॥ उदयकेतुः सुभिचं च
तुरोमसान् करोत्यसौ सादृशं ॥
प्रादुर्भावं प्रायः करोति च सुप्रज
न्तुनाम् ॥ जलकेतो र्कः सप्तमहः ॥
जलकेतु रपिचपस्यां शिखः ॥ शिख
प्राप्तयेवो चतुयाः नव मासान् स

केतुः

सुभिचं करोत शान्तिश्च लोकम् ॥
भवकेतो र्कः ॥ भवकेतु रेकदाचं दृ
श्यः प्राक् सखातारकः शिखः ॥ द
रिशाङ्गोपमया ब्रह्मिणा वर्तया
मिष्यया ॥ यावत् एव मुहूर्त्तान् द
र्शनमाप्नोति निर्द्वेषेकासान् ॥ ज्ञाव
दसुखं सुभिचं रुचः प्राप्नोति कान्
रोमान् ॥ पद्मकेतो र्कः ॥ पद्मरेख
पद्मकेतु र्कयाचमौरो भवे शिखा
मेकान् ॥ सप्त करोति सुभिचं वर्षा
स्यतिर्षं युक्तानि ॥ सप्तकेतो
र्कः ॥ सप्तकेतु इति शिखोऽस्य
मिषोऽस्य निभोऽग्रे शिखः ॥
यावत् स्यान् स दृश्य स्याव न्यासा
न् सुभिचकरः ॥ संवर्त्तकेतो र्कः ॥
मयात् सन्ध्याकाले संवर्त्तो नाम
भूयतामिष्यः ॥ प्राक्स्थ मिष्यत्यं
शं बुद्ध्यामिष्यते रौद्रः ॥ यावत्
एव मुहूर्त्तान् दृश्यो वर्षाणि वृन्ति
तामिष्यः ॥ भूपान् शस्त्रमिष्यते दृ
ष्ट्यर्थं अपि पीडयति ॥ सप्तभुमान्
केतुन् वर्त्तयिष्याऽसुभानां नक्षत्रस्य
ग्रहा भूपनाद् दृष्टफलं वक्ष्यमीत्यां
॥ मे प्रज्ञा स्तान् शिखा केतुमिरा
भूयतेऽस्य सप्त ॥ सप्तकेतुमिरा व
धो येनां प्राप्तां प्रपद्येताम् ॥ सप्त
काः सप्तकान् भूयतेऽपि सप्तपा

केतुः

धिवं हन्यात् । बहुलासु कलिङ्गे
शं रोहिण्यां शूरसेनपतिम् ॥ औ
शोनर अपि सौम्ये जलजाजीवाधि
पंतयार्शसु । आदिन्ये ऽश्वकनाथं
पुण्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ अशिकेशं
भोजङ्गे पिच्ये ऽङ्गं पाण्डनाथ अपि
भाग्ये । औज्जयनिक भार्यमणे सा
विषे दण्डकाधिपतिम् ॥ चित्रासु
कुक्ष्येशाधिपस्य मरणं समादिशे
तज्जः ॥ काश्मीरककाम्बोजौ नृ
पती प्राभञ्जने न स्तः ॥ इक्ष्वाकुर
लकनाथश्च हन्यते यदि भवे दि
शाखासु । मैत्रे पुण्ड्राधिपतिं ज्येष्ठा
सु च सार्वभौम वधः ॥ मूले नृमद्र
कपती जल देवे काशिपो मरणमे
ति । यौधेयकार्जुनायनशिविचै
द्यान् वैश्वदेवे च ॥ हन्यात् कैकय
नाथं पाण्डनदं सिंहलाधिपं बाह्वम्
। नैमिषन्धपं किरातं अरुणादिषु
षट्स्विमान् क्रमशः ॥ केतो वि
शेष माह । उत्काभिताडितशिवः
शिखी शिवः शिवतरो ऽभिदृष्टो यः
। अशुभः स एव चोलातङ्गणसित
हृण्णीनानाम् ॥ विशेषान्तरमाह
। नम्रायतः शिखिशिखाभिस्ततो य
तोवा कचंच यत् स्पृशति तत्कथि
तांश्च देशान् । दिव्यप्रभावनिहता

केदारः ।

न् संयथागच्छमान् भुङ्क्ते गतो न
रपतिः परभोगिभोगान् ॥ इतिवा
राहीसंहितायां केतुचारनामाध्या
य एकादशः ॥ चाय्यते ऽनेनवा ।
चायुपूजादौ । चायः किरितितुः ॥
केतुगृहम् । न । मीनराशौ ॥
केतुग्रहवस्तुभम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केतुभः । पुं । मेघे ॥
केतुमालम् । न । जम्बुद्वीपस्य नवख
ण्डान्तर्गते खण्डविशेषे ॥ सुकेतनं
केतुमालं प्रतीच्यां गन्धमादनात् ॥
मेतुरत्नम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केदारः । पुं । दृष्टविशेषे ॥ त्रि । टेरके ॥
केदारः । पुं । अश्विनिशेषे ॥ वदर्याः स
मीपेक्षेत्रविशेषे ॥ यथा । केदारा
स्ये महाक्षेत्रे देवी सामार्गदायनी
तिदेवीगीता ॥ शिवे ॥ भूमिप्रभे
दे ॥ आलवाले ॥ खेत इति प्रसिद्धे
क्षेत्रे । क्यार इति माघा ॥ कैदा
रं वारि मधुरं विषाके गुरु दोषल
म् । तदेव बहुमुक्तम् विशेषादोषदं
भवेत् ॥ के जले शिरसिवा दारोऽ
स्य । हलदन्तादिस्थलुक् ॥ केन ज
लेन दीर्यते वा । दृविदारणे । क
र्मणि घञ् । केदाराद्यच्चेति निर्देशा
देस्त्वम् ॥

केदारकटुका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

केन्द्रम्

केन्द्रारणम् । न । पञ्चमाष्टे ॥

केन्द्रारणः । पुं । केन्द्रारणरे । काशि-
स्त्रेणिवविशेषे ॥

केनती । स्त्री । स्वरदारेषु । रतौ ॥

केन्द्रः । पुं । कुम्भिनरके ॥ ग्रिहः क
पोलसन्धिषु ॥केनिपातः । पुं । अरिषे । कर्के । नौ
काष्ठस्य चालनकाष्ठे । हासि इति
गौडभाषा । पतवार इति देशभा-
षा ॥ केन्द्रे निपातस्य । कलहता
हिस्यस्य ॥केनिपातकः । पुं । केनिपाते ॥ अर्थादि-
स्तिकपु । संज्ञासामितिकम्भा ॥

केन्दुः । पुं । तिन्दुकस्य ॥

केन्दुकः । पुं । गाव इति गौडभाषा
प्रतिष्ठे गावश्च दृष्टे ॥ तस्यविशे-
षे ॥ यथा । लघुपदं विरामान्तं
ताले केन्दुकसंज्ञके इति दामोदरः ॥केन्द्रम् । न । कलहके । लम्बचतुर्धसप्त
मदशमस्थानेषु ॥ यथा । लम्बाम्बु
धूमकर्मणि केन्द्रं मुक्तञ्च कलहक-
म् । चतुष्टयञ्चात्र खेटो वली ल-
भे विशेषत इति ॥ स्पष्टग्रहानयना-
र्थं शीघ्रमन्दसंज्ञकाङ्कये ॥ गोल-
स्य मध्यस्थाने ॥ यथा । दसस्य मध्यंकिल केन्द्रं मुक्तं केन्द्रं ग्रहोच्चान्तर-
दुच्यते ऽतः । यतो ऽन्तरे तावन्ति

केन्द्र

मुञ्जदेशा कीचोच्चकुलस्य सदैवके

न्द्रमिति ॥ बाष्पा योगविशेषे ॥ य-

था । आग्नेयक्षिप्रगते चन्द्रे केन्द्रस्य
सुरपूजिते । योगः केन्द्र इति स्या
तोयातुरिहार्थं सिद्धिरिति ॥केन्द्रभवनम् । न । लम्बचतुर्धसप्तमद-
शमभवनेषु ॥केन्द्रमः । पुं । जन्मकाष्ठिके योगविशे-
षे ॥ यथा । रविबर्जे द्वादशमै रन-
पा चन्द्रात् द्वितीयगैः शुभका ।
उभवास्थितैर्दुर्धरा केन्द्रमसंज्ञि-
तौतो ऽन्य इति ॥ भूतकं पुःखिनम-
धमंजातं केन्द्रमे विद्यादिति च फ-
लम् ॥केमुकः । पुं । केड इति गौडभाषा
प्रसिद्धे दृष्टविशेषे । मेचुके । दल-
सारिङ्गात् ॥ न । केन्द्राकर्कवि० ॥
केमुकं कटुकं पाके तिक्तं ग्राहि हिमं
लघु । दीपनं वाचनं हृद्यं कफपित्त-
ज्वरापहम् ॥ कुठकासप्रमेहास्रना-
शनं वातघ्नं लघु ॥ इति ॥केयूरम् । न । प्रगण्डभूषणे । अङ्गदे ।
बाजबन्ध इति भाषा ॥ केवाहुशिर-
सि वैति । युमिश्रणे । खर्जपिप्प-
लस्य खरोखवाविशूरः । इत्यद-
न्तादिष्वलुक् ॥ पुं । रतिवन्धवि०

॥ यथा । खीचके चैव सन्धीया दे

केरली

यस्य मालिङ्ग्य सुन्दरीम् । कारये
त् स्थापनं कामी बन्धः केयूरसंज्ञ
क इति ॥ अपिच । स्त्रीणां मङ्गा
महाविडो गाढ मालिङ्ग्य सुन्दरी
म् । कामये द्विपुलं कामी बन्धः के
यूरसंज्ञक इति ॥

केरलः । पुं । मल्लेवार इति प्रसिद्धे दे
शवि० ॥ यथा । उग्राः केरलपर्याया
इति हेमचन्द्रः ॥ सुव्रह्मण्यं समार
भ्य बावहेशो जमार्दनः । तावत् के
रलदेशः स्नात तन्मध्ये सिद्धुकेरल
॥ रामेश्वरम् ब्रह्मदेवा पुंसकेरल
नामकः । अमक्तशैल भारथ्य बाव
म् स्ना दृश्यं चरे ॥ तावत् सर्ववना
भासु केरलः परिकीर्तित इति । वेद
यागानधिकारिश्चन्द्रधारिणश्च वि०
। पुरैसे चचिया आसन् सगरेषु पां
धर्मेनाशितः वेशान्यच्च च कृतम् ।
यथा । निः स्वाथयव्यट्काराः
कृता स्तेन महत्तमजा । शका यवन
कान्बोजाः पारदाः पङ्कषा सखा ॥
कोलिसर्पा माहिषका दवा खोलाः
सकेरलाः सर्वे ते चचिया स्नात धर्म
स्तेषां निराकृतः ॥ इति हरिवंशः
॥ सम्प्रदाय विशेषे ॥ प्रश्नग्रन्थवि
शेषे ॥

केरली । स्त्री । ज्योतिर्वन्धविशेषे ॥

केलिक

हेरांयाम् ॥

केलिकः । पुं । खड्गधारादिनर्तके । म
वके ॥

केलासः । पुं । स्फटिके ॥

केलिः । पुं । स्त्री । परीहासे । इषे ।
कीडावाम् ॥ केलनम् । किलकीडा
याम् । केलुचलनेवा । इन् ॥ स्त्री
। पृथिव्याम् ॥

केलिकः । पुं । अशोकवृक्षे ॥

केलिकला । स्त्री । सरस्वत्यावीणाकाम् ॥

केलिकालः । पुं । कीडासमये ॥

केलिकिखः । पुं । कृष्णपङ्कजसंज्ञके शि
वस्यानुचरे ॥ नाचो नाचकवयस्ये ।
विदूषके । वैहासिके ॥

केलिकिला । स्त्री । कामदेवपत्न्याम्
। रतौ ॥

केलिकिलावती । स्त्री । स्वरमावां
याम् ॥

केलिकीर्णः । पुं । उष्ट्रे ॥

केलिकुञ्चिका । स्त्री । पत्नीभगिन्याम्
। श्यालिकादाम् । साली इति
भाषा ॥

केलिकोपः । पुं । नटे ॥

केलिनानरः । पुं । बहुभोगिनि । स
भोगवति ॥

केलिपुष्टः । पुं । परीहासे ॥

केलिपृष्ठः । पुं । केलिकदम्ब इति गी

केवला

उभाषाप्रसिद्धे कदम्बविशेषे ॥

केलियुधिः । स्त्री । धरित्याम् ॥

केलिसचिवः । पुं । क्रीडाविषयकम्

न्त्रिणि । नर्मदे । नर्मसचिवे ॥

केवर्त्तः । पुं । कैवर्त्तजातौ ॥ इति द्विरु० ॥

केवलः । पुं । कुहने ॥ न । ज्ञानभेदे ॥

शुद्धे ॥ निर्णीते ॥ त्रि । अद्वितीये ।

एकस्मिन् । असहाये ॥ कृतस्ते ॥ के

वते । केवसेवने । दृषा० कलः ॥ के

विरसि वलयति वा । वलयप्राप्तने ।

पचाद्यच् ॥

केवलज्ज्ञानी । पुं । भूतार्हद्विशेषे ॥

केवलद्रव्यम् । न । मरिचे ॥

केवलव्यतिरेकि । न । व्यतिरेकमात्र

व्याप्तिकानुमाने ॥ यथा । पृथिवी

तरेभ्योभिद्यते गन्धवत्त्वात् यदि

तरेभ्यो नभिद्यते न तद्गन्धवत् य

था अलम् नचेयं तथा तस्मात् त

थेति । अत्र यद्गन्धवत् तदितरभि

न्न मिथ्यन्वयदृष्टान्तो नास्ति पृथि

वीमात्रस्य पक्षत्वात् ॥

केवला । स्त्री । एकस्याम् ॥ कृतस्त्राया

म् ॥ केवलात् टाप् ॥

केवलान्वयि । न । अन्वयमात्रव्याप्तिका

नुमाने ॥ यथा । घटोऽभिधेयः प्र

मेयत्वात् पटवत् इत्यत्र प्रमेयत्वा

भिधेयत्वयोर्व्यतिरेकव्याप्तिर्नास्ति

केशका

सर्वस्याप्यभिधेयत्वात् प्रमेयत्वाच्च ॥

केवली । पुं । जैनविशेषे ॥

केवली । स्त्री । ज्ञानविशेषे ॥ ग्रन्थवि

शेषे ॥ केवलमात्रमेति संज्ञाकृत्

सोऽर्णीप् ॥

केविका । स्त्री । केवेर इति कोकयभा

षाप्रसिद्धे पुष्पविशेषे । भृङ्गारौ । म

हागन्धायाम् ॥

केशः । पुं । वक्ष्ये ॥ शीवेरे ॥ दैत्यवि०

॥ बिष्णौ ॥ चिकुरे । कुन्तले । वा

ले ॥ मञ्जुजातोपधातुविशेषोऽयम् ।

केशसमूहार्थवाचकाः शब्दाः यथा ।

वालाः स्युस्तत्पराः पाशोरचना

भार उच्चयः । वस्तः पक्षः कलापस्य

केशभूयस्त्ववाचका इति हेमचन्द्रः ॥

क्लिश्यते । क्लिश बन्धे क्लिशु उपता

प्रेवा । क्लिश्नातिवा । क्लिशुविवाधा

याम् । क्लिशेरन्लोलोपस्य ॥ के

शेते । शीङ् । अन्येभ्योपीतिङः ।

हलदन्तादिष्वलुक्वा ॥ कस्यशिर

सः ईशोवा ॥

केशकः । पुं । केशेषु प्रसिते ॥ स्वाङ्गैभ्यः

प्रसिते इति कन् ॥

केशकलापः । पुं । केशपात्रे । केशस

मूहे वा ॥

केशकारः । पुं । करिया कुशियार इति

भाष्ये प्रसिद्धे इत्युप्रभेदे ॥ केशकारे

केशः

गुरुः शीतरे रक्तपित्तचर्मापहः ॥

केशनी ८. पुं । धूनायाम् ॥

केशगर्भः । पुं । } कवय्याम् ॥
केशगर्भकः । पुं । }

केशघ्नम् । न । इन्द्रकुसुके ॥

केशटः । पुं । हरौ । विष्णौ ॥ अजे ।

छागे ॥ उत्कटे ॥ भातरि ॥ शोष

णाख्ये सदनस्य वाख्ये ॥ शोषकवृक्षे ॥

केशधृत् । पुं । भूतकेशे ॥

केशनाम । न । बाले । ह्रीवेरे । बाला
इतिभाषा ॥

केशपक्षः । पुं । कचैघे । केशकलापे ॥

केशपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥

केशपाशः । पुं । केशपक्षे ॥ पाशः पक्ष
स्य हस्तस्य कलापार्थाः कक्षात् परे ॥केशपाशी । स्त्री । शिखायाम् । शि
रोमध्यस्थचूडायाम् ॥ केशानां पा
शः । गौरादिः ॥

केशभूः । पुं । शिरसि ॥

केशमयनी । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

केशमार्जकम् । न । कङ्कतिकायाम् ।
कङ्का कङ्गी इतिचभाषा ॥

केशमार्जनम् । न । कङ्कतिकायाम् ॥

केशमुष्टिः । पुं । विषमुष्टिवृक्षे ॥ महा
निम्बे ॥

केशरः । पुं । सिंहस्कन्धजटायाम् ॥ तु

रङ्गस्कन्धकेशेषु ॥ पुत्रागवृक्षे ॥ व

केशः

कलुषके ॥ न । हिङ्गुनि ॥ पुं । न । कि
ञ्चले ॥ के जले शीर्यते । शृङ्गिंसा
याम् । ऋदोरम् । हलदन्तादिस्थ
लुक् ॥

केशरञ्जनः । पुं । भृङ्गराजवृक्षे ॥

केशराजः । पुं । नागमारि । भृङ्गराजे
। भंगरा इतिभाषा ॥

केशरान्नः । पुं । मातुलुङ्गकवृक्षे ॥

केशरी । पुं । सिंहे ॥ तुरगे ॥ केश
राः स्कन्धवालाः सन्त्यस्य । इतिः ॥
बीजपूरकवृक्षे ॥ पुत्रागे ॥ नाग
केशरे ॥

केशरुहा । स्त्री । भद्रदन्तिकावृक्षे ॥

केशरुपा । स्त्री । वन्दाकवृक्षे ॥

केशवः । पुं । पुत्रागवृक्षे ॥ वासुदेवे ।
विष्णौ ॥ केशी ब्रह्मरक्षैः सर्वेश्वरा
धपि अनुकम्प्यतया वात्येष गच्छ
तीति व्युत्पत्ति माश्रित्य निरतिश
यैश्वर्यप्रतिपादनात् सर्वेश्वरे ॥ कश्च
ईशस्य केशी पुत्रपौत्रौ स्तोऽस्य । के
शाश्च इति वः । केशीवातिबा । वा
गतौ । आतइतिकः । शम्भोः
पितामहे । ब्रह्मपिता शक्राद्यधी
श्वर इति पद्मोक्तेः ॥ यदा । केशिनं
दैत्यविशेषं वाति गच्छति मारणा
र्थं वाते गर्भनार्थादन्येभ्योपिदृश्यते

केशवः

इति ॥ १ ॥ यद्वा दरादिच्चात् इकार
इतः केशी चमार्दन । तस्मात् के
शवनात् त्वं लोके ख्यातो भविष्य
सीति हरिर्बं शोक्तेः ॥ यद्वा । केश
संज्ञिताः । सूर्यादि संक्रान्ता अंशवः
तद्वत्तया केशवः । अंशवो ये प्रकाश
न्ते समते केशसंज्ञिताः । सर्वज्ञाः केश
वन्तस्मात् प्राहुर्मां दिवसत्तमाः ॥
इति भारतम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाख्याः
शक्तयः केशसंज्ञिताः तद्वत्तया वा ।
तयः केशिन इति श्रुतेः ॥ कश्च अश्व
ईशश्च केशाः ब्रह्मविष्णुशक्ताः ते
अस्य वश्यतया सन्तीति केशवः । के
शशब्दा अस्त्वर्थीयः केशादन्यतर
स्त्वामिति वक्ष्येयः ॥ यद्वा । केशान्
ब्रह्मविष्णुशक्तान् वष्टि इच्छति सर्गा
दिकार्यायेति । वशकान्तौ । अन्ये-
भ्योऽपि दृश्यत इति वक्ष्येयः ॥ यद्वा ।
केशान् ब्रह्मविष्णुशक्तान् वाति गच्छ
ति नियामकत्वेनेति केशवः । वाग
तिगन्धनयोः । आतोऽनुपसर्ग इति
कः ॥ को ब्रह्मेति समाख्यात ईशो
हं सर्वदेहिनाम् । आवां तवांशस-
म्भूतौ तस्मात् केशवनामवान् ॥
इति ८० वं ॥ चि । प्रशस्तकेशवति
॥ प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य । प्रशंसा

केशस्तः

यास् केशादन्यतरस्यामिति वः ॥

स्य । मतुप् ॥

केशवर्दिनी । स्त्री । सहदेवी भतायाम् ॥
केशवायुधः । पुं । आग्रह्ये ॥ न । विष्णो
रखे ॥

केशवालयः । पुं । अग्रह्ये ॥ विष्णो
र्मन्दिरे ॥ केशवस्य आलयः ॥

केशवावासः । पुं । अग्रह्ये ॥

केशवेशः । पुं । कवर्त्ताम् ॥ केशानां
वेशः मार्जनाबन्धनादिना कृतशोभा
विशेषः ॥

केशहन्तृफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

केशहन्त्री । स्त्री । सक्तुफलायाम् । श
मीवृक्षे ॥

केशहस्तः । पुं । केशसमूहे ॥

केशकेशि । अ । केशेषु केशेषु गृही
त्वा प्रहस्ते युहे ॥ तत्र तेनेदमिति
सहृषे इति कर्मव्यतिहारे बहुव्री
हिः । अन्येषामपि दृश्यते इति पूर्व
पदान्तस्य दीर्घः । इच्छकर्मव्यतिहारे
इति इच्छसमासान्तः । तिष्ठन्नुप्रभृ
तिषु इच्छप्रत्ययस्य पाठादव्ययीभा
वत्त्वमव्ययत्वं च ॥

केशान्तः । पुं । गृह्योक्ते संस्कारविशेषे ॥

ब्राह्मणादीनां घोडशादिवर्षेषु कर्त्त
व्ये गोदानाख्ये व्रतविशेषे ॥ यद्वा

केश्यम्

मनुः । केशान्तः षोडशे वर्षे ब्राह्म
स्य विधीयते । राजन्यवन्धोदीविं
शे वैश्यस्य द्वाधिके तत इति ॥
केशावहा । स्त्री । सहदेव्याम् ॥
केशार्हा । स्त्री । महामोक्ष्याम् ॥
केशिकः । त्रि । प्रशस्तकेशविशिष्टे । के
शिनि ॥ प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य ।
केशाद्योन्यतरस्यामिति पक्षे ठन् ।
केशिका । स्त्री । यतावर्याम् ॥
केशी । पुं । विष्णो ॥ दैत्यविशेषे ॥
सिंहे ॥ त्रि । केशिके ॥ ठनोऽभाव
पक्षे इति ॥
केशिनिखदनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥
केशिनी । स्त्री । सांखाङ्गुली इति स्या
तायां चारपुष्प्याम् ॥ रावणस्य मात
रि ॥ जटामांस्याम् ॥ प्रशस्तकेशव
स्याम् ॥ इत्यन्तान् ङीप् ॥
केशिखदनः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं खदितवान् खद
यति वा खदचरये । न० स्युः ॥
केशिहा । पुं । केशवे । श्रीकृष्णे ॥ के
शिनामान मसुरं इति-इतवान्वा
। इन्० ङीप् ॥
केशी । स्त्री । नील्याम् ॥ भूतकेश्याम्
॥ अजलोमा वृषे ॥
केशोद्भवः । पुं । केशपात्रे ॥
केश्यम् । न । कुष्माण्डवि ॥ भृङ्गराजे ॥

कैकेयी

केसरः । पुं । सिंहस्कन्धजटायाम् ॥
सिंहच्छटायाम् ॥ तुरगस्कन्धकेशेषु
॥ पुष्पागतरी ॥ वकुलवृक्षे ॥ नाग
केसरदुमे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ नागके
सरपुष्पे ॥ कासीसे ॥ स्वर्णे ॥ पुं ।
न । किञ्जल्के ॥ रभसस्तु हिङ्गुनि इ
योरित्याह ॥ केजले संरति । सृग
तौ । पञ्चाक्ष ॥ वसदन्तादिष्वनु
क् । प्रशस्ताः केसराः अस्य । अर्ध
आक्षणा ॥
केसरवरम् । न । कुङ्कुमे ॥
केसरान्धः । पुं । बीजपुरे ॥
केसरिका । स्त्री । सहदेवीसतायाम् ॥
केसरी । पुं । तुरगे ॥ सिंहे ॥ पुष्पागे
॥ नागकेसरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥ बीज
पुरे ॥ वानराणां यूथपते विशेषे
। हनूमतः पितरि ॥ केसराः स्कन्ध
वालाः सन्त्यस्य । अत इति ॥
केसरिसुतः । पुं । हनूमति ॥ इतिङ्के
मचन्द्रः ॥
कैकयः । पुं । देशविशेषे । ब्रह्मपुत्रा-
त्कामरूपा नम्रभागे तु कैकयः ॥
कैकेयः । पुं । अन्वपतिवृषे ॥ कैकयस्या
ऽपत्यम् । जनपदशब्दात् चणियाद
ञ् । कैकयमित्रयुमन्त्रयानां यादे
रिय इति इयादेशः । वृद्धिः ॥
कैकेयी । स्त्री । भरतमातरि ॥ कैक

कैटर्थाः

यस्यापत्यं स्त्री । जनपदशब्दादिभ्य
पत्यप्रत्ययः । अतश्चेति तद्राजस्या
कारस्य लुक्तुन । नप्रात्यभर्गादि
वैधेयादिभ्य इति प्रतिषेधात् । पूर्व
वत्या देरियादेशः । अजन्तत्त्वान्
ङीप् ॥

कैटर्थाः । न । किङ्करत्वे । दासत्वे ॥

कैटजः । पुं । कुटजवृक्षे ॥

कैटभः । पुं । दैत्यविशेषे ॥

कैटभजित् । पुं । विष्णौ ॥ कैटभ मसु
रविशेष मजैषीत् । जिजये । सत्
सूद्विषदुहदुहदुजविदभिदच्छिद-
जिनीराजामुपसर्गेषिकिप् इति -
किप् ॥

कैटभहा । पुं । विष्णौ ॥

कैटभा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

कैटभारिः । पुं । विष्णौ ॥

कैटभी । स्त्री । कात्यायन्याम् ॥

कैटभेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ तथा
च देवीपुराणम् । कैटभस्तु वशं कृ
त्वा गृहीता तत् पुरीयथा । तेन
सा गीयते देवी पुराणे कैटभेश्व
रीति ॥

कैटर्थाः । पुं । कट्फले । पूतिकरञ्जे ।

कायफल इति भाषा ॥ मदनष्टके ॥

कैटनम् । किट्पासे । षञ् । कैटं

राति अतितितत्त्वात् । रा० । आ

कैरवः

तद्वृत्तिकः । चतु० व्यञ्ज् ॥ निम्बे ॥
महानिम्बे ॥

कैडर्थाः । पुं । कट्फले ॥ कटभीष्टके ॥

कैतकम् । न । कैतकीपुष्पे ॥ केवडा
भिधेगन्धजले ॥ चि । कैतकी सख
म्बिनि ॥

कैतवम् । न । कपटे ॥ सूते ॥ वैदूर्य

मन्त्रे ॥ धत्तूरफलपुष्पादौ ॥ खल

तायाम् ॥ कितवस्यकर्मा । यु० अण् ॥

कैदारः । पुं । शाखिधान्ये ॥ न । खे

वसमूहे ॥ केदारजले ॥ केदारं खे

व मुदिष्टं कैदारं तल्लक्षं व्यतम् ।

कैदारं वार्यभिष्यन्दि मधुरं गुहदो

षकृत् ॥ केदारस्योदम् । अञ् ॥

कैदारकम् । न । केदारसमूहे । चैवे ॥

केदाराणांसमूहः । केदाराद्यन्तेति

वुञ् ॥

कैदारिकम् । न । कैदारके ॥ केदारा

णांसमूहः । ठञ् कवचिनश्च । चा

त्केदारादपि ॥

कैडार्थम् । न । चैवे । कैदारिके ॥ के

दाराणां समूहः । केदाराद्यन्तेति

यञ् ॥

कैरवः । पुं । कितवे ॥ रिपौ ॥ न । कु

मुदे । शुक्लोत्पले ॥ केजले दैति

। रुशब्दे । पचाद्यञ् । तत्पुरुषे

तीत्यलुक् । केरवस्य वंसस्येति

कैलासः

म् । तस्येदमिच्छ्यम् ॥

कैरविणी । स्त्री । कुमुदिन्याम् । कुमु
दयुक्तपुष्करिण्यादौ ॥ कैरवाणिस
न्त्यस्याम् । पुं । इनिः ॥

कैरविणीखण्डम् । न । कैरविणीनां स
मूहे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥

कैरविणीफलम् । न । वेरा इतिप्रसिद्धे
कुमुदबीजे ॥

कैरवी । पुं । चन्द्रे ॥

कैरवी । स्त्री । चन्द्रिकायाम् ॥ मेधि
कायाम् ॥

कैराटः । पुं । } स्थावरविषयिषे ॥
कैराटकः । पुं । }

कैरालः । पुं । वलवत्पुरुषे । दोग्रहे ॥
न । शम्बरचन्दने ॥ पुं । न । भू
निम्बे ॥

कैरालम् । न । विडङ्गे ॥

कैराली । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥

कैलासः । पुं । शिवकुवेरयोः स्थाने ।
कुवेराचले । गणपर्वते ॥ केजले ला
सो लसन मस्य कैलासः स्फटिकः ।
हलदन्तादिष्यलुक् । तस्यायम् ।
कैलासः । अण् ॥ यद्वा । केलीनां
समूहः कैलम् । तस्यसमूहइत्यण् ।
तेनास्यतेऽञ् । आसउपवेशने । ह
लश्चेत्त्रिषञ् ॥ आचाचकादूर्द्ध्वे ॥ कै
लासास्यंतदूर्द्ध्वे तु बोधिनीस्तदूर्द्ध्वे तु

कैवल्य

इत्युक्तेः ॥

कैलासनिकेतनः । पुं । शिवे । पार्व
तीपतौ ॥

कैलासौकाः । पुं । कुबेरे ॥ शिवे ॥

कैवर्त्तः । पुं । धीवर इतिप्रसिद्धे वेश्या
गर्भे चषियौरसजाते । धीवरे । दा
से । जालिके ॥ केजलेवर्त्तन्ते । वृ
तुः । पचाद्यच् । कैवर्त्तानां मत्स्या

नामयं घातकः । तस्येदमिच्छ्यम् ॥

कैवर्त्तमुस्तम् । न । } कैवर्त्तीमुस्तके
कैवर्त्तमुस्तकम् । न । } कुटन्नटे ॥

कैवर्त्तिका । स्त्री । मालवप्रसिद्धेलता
विशेषे । वस्त्ररङ्गायाम् । सुरङ्गाया
म् । सुभगायाम् ॥

कैवर्त्तमुस्तकम् । न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥

कैवर्त्ती । स्त्री । परिपेलवे ॥ कैवर्त्त
भार्यायाम् ॥

कैवर्त्तीमुस्तकम् । न । कुटन्नटे । वा

नेये । परिपेलवे । मोथा इतिभा
षा ॥ इदन्तु वितुन्नकनाम्नो वृक्षस्य
मुस्ताकृतित्वगिति भावप्रकाशः ॥
कैवर्त्तानां जातिः कैवर्त्ती । कैवर्त्त्या
मुस्तकम् ॥

कैवल्यम् । न । निर्वाणे । अत्यन्तदुः

खत्रयप्रशमनलक्षणायाम् मुक्तौ ॥

आत्यन्तिकोहि दुःखत्रयाभावः कै

वल्यम् । तच्च पुरुषस्य स्वाभाविका

कोकडः

देवाऽचैगुण्यात् सुखदुःखमोहरहि
तत्त्वात् सिद्धम् ॥ केवलस्य भाषः ।
ब्रह्मणादिच्चात् प्यञ् ॥

कैशिकम् । न । कैश्ये । केशसमूहे ॥
केशानांसमूहः । अचिलहस्तिघेनो
ष्ठक् ॥ पुं । शृङ्गाररसे ॥

कैशिकी । स्त्री । नाटकवृत्तिविशेषे
॥ यथा । भारती सात्त्वती कैशि
क्यारभ्यो च एतय इति ॥

कैशोरम् । न । किशोरावस्थायाम् ।
दशवर्षानन्तर मापञ्चदशवर्षपर्यन्ता
वस्थायाम् ॥ कैमारं पञ्चमाब्दात्
पौगण्यं दशमावधि । कैशोर माप
ञ्चदशादित्युक्तोः ॥ किशोरस्य कर्म
भावो वा । प्राणभृज्जातिभयोवच
नोक्तावादिभ्योञ् ॥

कैश्यम् । न । कैशिके । केशवृन्दे ॥ के
शानांसमूहः । केशाश्चाभ्यांयञ्चा
वन्यतरस्याम् ॥

कोकः । पुं । चक्रवाके ॥ एके ॥ ज्येष्
थ्याम् ॥ खर्ज्जरीवृक्षे ॥ दर्दुरे ॥ वि
ष्णौ ॥ कोकते । कुकभादाने । प
चाद्यच् ॥

कोकडः । पुं । विलेशये मृगविशेषे ।
चमरपुच्छे । लोमशे । धूमवर्णके ॥
तन्मांसंश्चासानिलकासहरम् पित्त
दाहकरश्चेति राजनिर्घण्टः ॥

कोकिले

कोकदेवः । पुं । कपोते ॥

कोकनदम् । न । रक्तकुमुदे ॥ रक्तप
ङ्कजे ॥ कोकां सकान् नदति । ग
दञ्चयत्तेशब्दे । अन्तर्भावितशब्दः ।
मूलविभुजादिच्चात् कः ॥

कोकनदच्छविः । पुं । शोणे । ईषद्रक्तो
रक्तोत्पलाभे ॥ चि । तद्वति ॥ को
कनदं रक्तोत्पलम् तद्विच्छविर्वस्य ॥

कोकवन्धुः । पुं । सूर्ये ॥ कोकस्रवन्धुरिव ॥

कोकाग्रः । पुं । समष्टिले क्षुपविशेषे ॥

कोकाहः । पुं । श्वेताश्वे । कर्के ॥ का
काह इति कचित्पाठः ॥

कोकिलः । पुं । पिके । वनप्रिये । ता
म्राण्ये । मधुगायने ॥ अङ्गारे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः । कोकते । कुकभा
दाने । सलिकत्यनिमहिभडिभण्डि
शण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूषणलक्ष् ॥

कोकिला । स्त्री । पिकभार्यायाम् ॥ अ
जादिच्चाट्टाप् ॥

कोकिलाक्षः । पुं । तालमखाना इति
प्रसिद्धे वस्तुनि । इक्षुगन्धायाम् ॥
कोकिलोऽचियस्य । कोकिलशब्दः
कोकिलाक्षसदृशे लाक्षणिकः । अ
क्ष्णोदर्शनादित्यच् ॥

कोकिलावासः । पुं । आसवृक्षे ॥

कोकिलेक्षुः । पुं । वृषणवर्णश्च ॥

कोकिलेष्टा । स्त्री । महाजम्ब्याम् ॥

कोटिबी

कोकिलोत्सवः । पुं । आसृष्ट्ये ॥

कोक्कः । पुं । देशविशेषे ॥

कोक्कणः । पुं । कोकन इतिप्रसिद्धे देशे

॥ अद्याभ्यङ्गं समारभ्य कोटिदेशस्य

मध्यगे । समुद्रप्रान्तदेशोऽपि कोक्कणः

परिकीर्तितः ॥ न । शस्त्रप्रभेदे ॥

कोक्कणासुतः । पुं । परशुरामे ॥

कोचः । पुं । सङ्करजातिविशेषे ॥ स

तु मांसच्छेदिमर्भे तीव्ररस्यौरसजा

तः । इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कोचामरः । पुं । आश्विनपौर्णमास्या

म् । चतुर्थ्यामायाम् । कैमु

द्याम् ॥

कोठः । पुं । दुर्गे । कुटे । गढ इति

भाषा ॥ कुटनम् । कुट० । भावे

घञ् ॥

कोटकः । पुं । घराणि राज इति भा

षा प्रसिद्धे गृहकारके ॥ सतु कु

म्भकार्या गर्भे अट्टाश्लिकाकारस्यौर

सजातः ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥

कोटरः । पुं । न । घृचस्थितगच्छरे ।

निष्कुहे ॥ कोटराति । रा० । आत

इतिकः ॥

कोटवी । स्त्री । चण्डिकायाम् । दुर्गा

याम् ॥ नयिकाम् । विवसनायास्त्रि

याम् ॥ कोठं वाति । वा० । आतो

नुपेतिकः ॥ गौ० ङीष् ॥

कोटिशः

कोठिः । स्त्री । धनुषोद्यभागे ॥ अथौ

। अस्त्रादेरद्यभागे ॥ परीचकपरि

कल्पितनिर्णयनिरूपणीये । प्रावादु

कशास्त्रनिर्णयान्ते ॥ उत्कर्षे । प्रक

र्षे ॥ दशप्रयुते । शतचक्षसङ्ख्या

याम् । १००००००० ॥ पिडङ्गशाक

इति गौड प्रसिद्ध शाके । पृक्कायाम्

॥ कूटयते ऽनया वा । कूटआप्रदाने

। चु० । अचरः ॥ कोटयति कोव्य

ते वा । कुटकौटिखे । इः ॥ कुण्यते

वा । इवजादिभ्यश्चतीम् । सर्वधा

नुभ्वद्गतीन् वा । वा० गुणः ॥

कोटिकः । पुं । शक्रगोपकीटे ॥

कोटिजित् । पुं । कालिदासे । मेधा

वद्रे ॥

कोटिपाचः । पुं । केनिपातके । अरि

चे इति हेमचन्द्रः ॥

कोटिरः । पुं । नकुले ॥ शक्रे । इन्द्रे ॥

इन्द्रगोपकीटे ॥

कोटिवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटिवर्षा । स्त्री । पिडङ्गशाक इति

गौडप्रसिद्ध पृक्कायाम् । आसारके

इति भाषा ॥ कोटिभिरग्रैर्वर्षति । म

धु । वृषु सेचने । अच् ॥

कोटिशः । पुं । लोष्टभेदने । हिंगा इति

भाषा ॥ कोटिना अग्रेण श्यति शो

तनूकरणे । सुपीतिकः ॥ कोटिर

कोठः

स्यास्तीति वा । लोमादित्वात् शः ॥

कोटिशः । अ । कोटौकोटौ ॥

कोटीरः । पुं । किरीटे ॥ जटायाम् ।

कोटीवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटीशः । पुं । कोटिशे ॥

कोट्टः । पुं । पुरस्य दुर्गे । राजधान्याम्

॥ न । दुर्गे । किञ्चा गठ इतिभा

षा ॥ कुट्टच्छेदनभर्त्सनयोः अच् ॥

कोट्टवी । स्त्री । मुक्तकेश्याम् नग्यायां

स्त्रियि ॥ यास्त्ववासामुक्तकेशी कोट्ट

वीनमिकाचसेतिजटाधरः ॥ दुर्गा

याम् ॥ वाणासुरमातरि ॥ कुट्टनम्

। कुट्ट° । घञ् । वा० गुणाभावः ।

कोट्ट्वाति । वा० । आत इति कः ।

गौरादित्वात् ङीष् ॥

कोट्टवीपुरम् । न । वाणासुरपुरे ॥ को

ट्ट्याःपुरम् ॥

कोट्टारः । पुं । नागरे ॥ कूपे ॥ पुष्करि

ण्याः पाटके ॥ कुव्यते । कुट्टच्छेदने

प्रतापनेवा । वा० आरन् गुणश्च ॥

कोठः । पुं । चक्राकारे कुष्ठरोगे । म

ण्डलके । त्वग्दोषे ॥ अस्यलक्षणम् ।

असम्यग्वमनोदीर्घपित्तश्लेष्मविनिग्र

हैः । मण्डलानि सकण्डूनि रागव

न्तिबहूनि च ॥ उत्कोठः । सामुबन्धश्च

कोठ इत्यभिधीयतेइति ॥ अन्यच्च

। बरटीदृष्टनिकाशः कण्ठमान् लो

कोथः

हितोऽस्यकफपित्तात् । चर्षिकोर्त्

पादविनाशः कोठ इति निगद्यते

तज्जैरिति ॥ कुण्ठति । कुठिप्रतिघा

ते । अच् । आगमशास्त्रस्यानिव्य

त्त्वानुम् ॥

कोठरः । पुं । अङ्गोठवृक्षे ॥

कोठरपुष्पी । स्त्री । वृद्धदारके ॥

कोणः । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ वीणादीनां

वादने । येन धनुषाङ्गतिना वीणा

दिर्वाद्यते तस्मिन् । नेपालभाषया

गञ्जा इति स्याते वाद्यवादनकाष्ठे ।

वाजानेकीलकडी इति भाषा ॥ गृ

हादीनामेकदेशे । कंना इतिभाषा

॥ अश्रौ । अस्त्रादीनामग्रभागे ।

पाल्याम् ॥ लगुडे ॥ मङ्गलग्रहे । भौ

मे ॥ द्वयोर्दिशोर्मध्यभागे । त्रिदिशि

॥ लग्नान्नवमपञ्चमयोः ॥ शनौ ॥

कुण्ठ्यते ऽनेन । कुण्ठशब्दोपकरण

योः । हलश्चेति घञ् । कुण्ठ्यने

नवा । कर्त्तर्यप् ॥

कोणकुण्ठः । पुं । उत्कुण्ठे । उद्देशे ।

उडुस खट्मल मङ्गण इत्यादिभा

षाप्रसिद्धे मत्कुण्ठे

कोथः । पुं । कथे इति गौड भाषा प्र

सिद्धे नेत्ररोगविशेषे ॥ चि । मथिते

॥ शटिते ॥ यथा । मांसकोथः मां

मांसगलनमिति ॥

कोपता

कोपदण्डः । पुं । भुवि । भूयतायाम्
॥ न । चापे । भनुषि ॥ पुं । न । नी
द्विशेषे ॥ कोटति । कुटप्रखतभा
षणे । वा० अणन् । पृषोदरादिः ॥

कोतेर्विच् । कोर्दण्डोऽस्यवा ॥

कोद्वः । पुं । भान्यप्रभेदे । कोरदूषे ।
कोदा इति भाषा ॥ कोद्वो वात
को । प्राची हिमः कित्तकफापहः ॥
कोतिकवतेवा । कुशब्दे कुशब्दे
वा । त्रिच् । श्रुति । रुमती । अच्
। कोश्वाऽसौ श्रुत्य ॥ केन वायुना
श्रुतीति वा । पृ० ॥

कोपः । पुं । कोषे ॥ अस्त्रनिवृत्तेऽप्यय
उक्तः शास्त्रे । यत्रा । अपकारिणि
चेत् कोपः कोपः कोपेकश्च न हि । ध
र्मात्काममोक्षाणां प्रसङ्गपरिपन्थि
नीति ॥ अपिच । रिपौवन्मौ स्वदेहे
च समैकार्थ्यं प्रपश्यतः । विवेकिन
कुतः कोपः स्वदेहावयवेष्विवेति ॥
कोपनम् । कुपकोधे । घञ् ॥

कोपनः । चि । कोपविशिष्टे । कोधिनि
॥ कुप्यति तच्छीलः । क्रुधमण्डार्थे
भ्यश्चेति युच् ॥

कोपनकः । पुं । चौरनामगन्धर्व्ये ॥

कोपना । स्त्री । कोपवर्त्यांस्तियाम् ।

भामिन्याम् ॥ कुप्यतितच्छीला ।
युजस्तादाप् ॥

कोरकः

कोपसता । स्त्री । कर्षस्फोटायंसता
याम् । चिचपयक्षाम् । चिपुत्रायाम् ॥

कोपितः । चि । कोपमपिते । सञ्जा
तकोपे ॥ ता० इतच् ॥

कोपी । पुं । जलपारावते ॥ चि ।
कोषने ॥ अवश्यङ् कुप्यति । कुप
कोधे । आवश्यकेति शिनिः ॥

कोपोपायः । पुं । दण्डे ॥ कोपजन्यउ
पायः ॥

कोमलम् । न । जले ॥ त्रि । अकठिने
। मृदौ । मृदुले ॥ मनोत्ते ॥ का
म्यत्वे । कमुकान्तौ । वा० अलच् । अ
तउलम् ॥ कोति वा । कुशब्दे । दृ
षा० कलः तल्लमुट् । वा० गुणः ॥

कोमलकम् । न । कोमलार्थे ॥ मृदाले ॥

कोमलवत्कली । स्त्री । लवल्याम् ॥

कोमला । स्त्री । चीरिकायाम् ॥ वृ
त्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥

कोमासिका । स्त्री । जालिकायाम् ।
फलकीजाली इति भाषा ॥

कोयष्टिः । पुं । अककुक्कुभे खगे ॥ कं
जलं यष्टिरिवास्त्र । पृ० ॥

कोयष्टिकः । पुं । कोडापाखी इति गौ
डभाषासिद्धे टिड्भिखगे ॥ स्वार्थे
कम् ॥

कोरकः । पुं । न । कलिकायाम् । कु
ञ्जले ॥ विकारकोरकाणीति भाषः ॥

कोलः

। कोरकेऽस्त्रीकुशले स्यात् कक्कोल
कम्पणस्येति मेदिनिकरः । को
रकत् कुशले स्यादिति हेमोऽनेका
र्थे । तथाच कलिकाकोरकः पुमा
नित्यमरस्य प्रमादः । प्रायिकाभि
प्राये वा ॥ कक्कोलके ॥ मृणाले ॥
चोरनामगन्धस्थे ॥ कुर्यते । कुर
शब्देतारे । कृ० पु० ॥ यद्वा । कोल
ति । कुलसंस्थाने । खुल् । रखयो
रैक्यम् ॥

कोरङ्गी । स्त्री । खल्लैलायाम् ॥ पि
प्लवाम् ॥ कुरति । कुर० । बाहु
लकादङ्गच् । गौरादि ङोच् ॥

कोरदूषः । पुं । कोरवे ॥ कोरं दूषय
ति । दुषवैकृत्ये । यथस्तः । कर्म
यदयम् ॥

कोलः । पुं । अङ्गपाल्याम् ॥ शनौ ॥
चिवे । चीता इति भाषा ॥ वराहे ।
शूकरे ॥ उत्सङ्गे । क्रोडे । भुजान्त
रे ॥ डौंगा डौंगो इति च भाषाप्रसि
द्धे । प्रवे । भेलके । अल्पनैकाया
म् । उडुपे ॥ अस्त्रविशेषे । टङ्कद
यमाने ॥ वर्णसङ्करजातिविशेषे । स
तु लेटात् तीवरकन्यायां जातः ।
इति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ श्मशुधारि
णि स्त्रीच्छजातिविशेषे ॥ सच पूर्वं
क्षत्रिय आसीत् सगरेण सौ वेद

कोलम्

यागादावनधिकारीकृतः ॥ इति य
लायुधः ॥ देशविशेषे ॥ न । चम्पे ॥
मरिचे ॥ तोलकपरिमाणे ॥ वदरे
। कोलफले ॥ कोल्याः फलम् । अ
यं लुकै । लुक् तद्धितलुकीति ङी
षोलुक् ॥ सौवीराक्षघ्न सम्पन्नं म
धुरं कोलमुच्यते । कोलन्तु वदरं
दादि रक्ष्य मुष्णच वातघ्नम् । कफ
पित्तकर ऋषि गुह सारक मीरित
म् ॥ कोलति । कुलसंस्थाने । ज्व
लितीति णः ॥ यद्वा । कोलतिपीन
त्वात् । अच् ॥ यद्वा । कोलन्यङ्गा
न्यत्र । हलश्चेति घञ् ॥

कोलकः । पुं । अङ्गोठरुचे ॥ बहुवार
वृत्ते ॥ न । कांकला इति गौडभा
षाप्रसिद्धे गन्धस्थविशेषे । कक्कोले
॥ मरिचे ॥ कोलति । कुल० । खु
ल् । कृमादिस्त्वाद्बुम्बा ॥

कोलकन्दः । पुं । महाकन्दविशेषे । क
मिमे । पुटकन्दे ॥

कोलकङ्कटिका । स्त्री । मधुखर्जूरिका
याम् ॥

कोलदलम् । न । नखोनामगन्धस्थे
॥ कोलस्य वदर्योद्व दलम् ॥

कोलनासिका । स्त्री । वङ्गिणीवृत्ते ॥

कोलपुच्छः । पुं । कङ्कपक्षिणि ॥

कोलमूलम् । न । पिप्पलीमूले ॥

कोलावि

कोलम्बकः । पुं । वीजायः काये । त
न्रीहीने अलावूदण्डककुभसमुदा
ये ॥ कोलति । कुल० । बाहुलकाद
म्यच् । ततः संचायां कन् । ओ
ष्वय मध्यः ॥

कोलवल्ली । स्त्री । वशिरे । करिपिप्प
ल्याम् । कोलवल्ली तत्सुखरोम
त्वात् ॥

कोलवालुकम् । न । कङ्कुष्ठे ॥

कोलशिम्विः । स्त्री । आलकुशीति गौ
डभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे । शूकर
पादिकायाम् । कोलशिम्विः समी
रणीगुर्युष्णा कफपित्तवृत् । शुक्रा
ग्निसादृक्कृदन्त्या वचिकृद्दुविट् गुहः ॥

कोला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चय्यभेष
जे ॥ कोलद्रुमे ॥ सुरवस्य राजधा
न्यस्तरे ॥ अस्त्रविशेषे ॥ कोलति ।
कुल० । ज्वलितीतिगः । पचाद्यञ्वा
। टाप् ॥

कोलाञ्चः । पुं । देशविशेषे ॥

कोलापुरम् । न । दक्षिणदेशप्रसिद्धे ल
क्ष्मीदेव्याः स्थानविशेषे ॥

कोलाविध्वंसी । पुं । कोलावासिनि ॥
कोलां विध्वंसितुं शीलमस्य । विश
ब्देन धातो रन्यार्थं करणम् ॥ पर्व
तवासिनिस्तेच्छ विशेष्टे ॥ एवंपाल
यतस्तस्तेच्छाः पर्वतवासिनः ।

कोविदा

कोलाविध्वंसिनः प्रांताः पृथ्वीग्रहस्य
तत्पराइति देवीभागवतोक्तेः । अत्र
नामैकदेशेन प्रग्रहयामिति न्यायात्
कोलाशब्दः कोलाहल वाचकः । त
थाचकोलाहलेनान्यायेनैव अचुरा
ज्यविध्वंसनशीलाः नतुयुदुनीत्यव
लम्बिन इत्यर्थ इति भागवत व्या
ख्यानेनीलकण्ठशैवः ॥ यद्वा । कोलां
काचित् सुरवस्य राजधानीं विध्वं
सितुमुपमर्हितुं शीलमस्य विनिः ॥

कोलाहलः । पुं । कलकले । बहुविध
दूरगाथतद्ध्वनौ ॥ कुल० । कोलनं
कोलः एकीभावः तमाहलति । ह
लविलेखने । अच् ॥ गिरिवि० ॥

कोलिः । पुं । स्त्री वदर्याम् ॥ कोलति
। कुल० । इन् ॥

कोली । स्त्री । वदर्याम् । वेर इति प्र
सिद्धे वृक्षे ॥ कोलति घनीभवति
। कुल० । अच् । गौ० डीष् ॥

कोविदः । पुं । धीरे । परिहते । वि
दुषि ॥ विवेक्तरि ॥ कैति धर्मा
दि । कुशब्दे । कवते वा । कुङ्कुश
ब्दे । विच् । गुणः । कोर्वेदस्य विदो
वेत्ता । इगुपधेतिकः ॥ कवि वेदे
विदा यस्य वा ॥

कोविदारः । पुं । रक्तकाञ्चनारे । चम
रिके । कचनार इति भाषा ॥ को

कोशका

विदारकलिकातिकोमला वक्रसिद्ध
तिक्तैषपाविता । हिङ्गुवासवसु
वासवासिता केसरारुचिताऽति
लोभदा ॥ काञ्चनारः कषायः स्या
दुष्णः शीतहरो लघुः । रुचः पि
ताहन् प्रदरग्रहणी च वक्रासनुत् ॥
कुम्भं विहृणाति । दृढिदारणे
कर्मण्ययम् । पृषोदरादिः ॥

कोशः । पुं । न । कुशले ॥ चषके ।
पानपात्रे ॥ द्विती ॥ कृष्णपिधाने ॥
जातिकोषे । जायफल इति भाषा ॥
कर्षसङ्घाते । कर्षचये ॥ पेश्याम् ।
ग्रन्थे ॥ अरुकोषे ॥ गन्धादिसङ्घे
॥ बोनौ ॥ शिन्धायाम् ॥ गोपनगृ
हे । गुप्तिस्थाने ॥ हिरण्यादिनिः
क्षेपाधारे । मञ्जूषायाम् ॥ आच्छा
दके ॥ अन्नमवप्राणमवसनोमयवि
ज्ञानमयानन्दमकेष्वात्मनः शरीरे
षु ॥ पनसादिफलस्यान्तःस्थावय
वे । कोष्ठा इति भाषा ॥ शब्दान्तर
संयोगे गोलकवाच कोयं यन्न कृत्
कोशः नेत्रकोशः इति ॥ कुश्यते ।
कुशसंक्षेपणे । अकर्त्तरिचेति घञ् ॥
अकुप्ये । हिरण्ये । कृताकृतयोर्हे
मरूप्ययोः ॥

कोशकारः । पुं । कुशिकार इति प्रसि
द्धे इत्युविशेषे पश्याद्यगुणाम् मूर्द्ध

कोशात

न्यमध्ये ॥ कोशं करोति । कर्म
यस्य ॥

कोशकृत् । पुं । कोषकाराख्ये इत्युप्र
भेदे ॥

कोशफलम् । न । कक्कोले ॥ कोशे फल
मस्य ॥

कोशफला । स्त्री । वृषुष्याम् ॥ महाको
शातक्याम् ॥

कोशलः । पुं । अयोधायाम् । स
रयूकूले निविष्टे जनपदविशेषे ॥
कुशयति । कुशसंक्षेपणे । वेपदेव
कते साक्ष्यान्तः । कुषादिस्थानात्
कणः । बाहुल्यकाद् मुञ्चः ॥

कोशला । स्त्री । अवोधाननर्थात् ।
साकोते ॥ टाप् ॥

कोशललात्मजा । स्त्री । श्रीरामचन्द्रस्य
मातरि । कैसल्यायाम् ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥

कोशलिकम् । न । घूस इति प्रसिद्धेऽत
कोचे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कोशस्थितः । पुं । कोशस्थेऽवधारणा
गणे ॥

कोशाङ्गम् । न । वृक्षविशेषे । बहुमूले
। इत्कटे ॥ इति चारावली ॥

कोशातकः । पुं । कटे ॥ कोशमतति ।
अंतः । कुम् ॥

कोशातकी । पुं । वाखिज्ये ॥ बखिजि ॥

कोष्ठः

न । कर्पूरतुल्यगन्धद्रव्यविशेषे । क
कोले ॥ कोषे फलमस्य ॥

कोषफला । स्त्री । पीतघोषायाम् ॥

कोषवृद्धिः । स्त्री । अर्थो घटदो ॥ कु
रण्डे ॥

कोषशायिका । स्त्री । कुरिकायाम् ॥

कोषस्थः । पुं । जलचरजीवविशेषा

याङ्गणे ॥ यथा । शङ्खः शङ्खनकस्या

पि मुक्तिशम्बूककर्कटाः । जीवा ए

वंविधाश्चान्ये कोषस्थाः परिकीर्त्ति

ता इति ॥ कोषस्थामधुराः सिग्धाः

पित्तवातहरा हिमाः । रुंह्या बहु

वर्चस्का वृष्या श्ववसवर्द्धना इति ॥

कोषातकः । पुं । वचे । केशे ॥ कठे

॥ कोषमतति । अतः । कुन् ॥

कोषातकी । स्त्री । श्वेतघोषे । घोषके

॥ ज्योत्स्निकायाम् ॥ पटोल्याम् ॥

कोषमतति । अतः । कुम् । गौ

रादित्त्वान् डोष् ॥

कोषाम्रम् । न । केओडा इति गौड

भाषाप्रसिद्धे फलविशेषे ॥ अस्य गुणाः

। कफवायुनाशित्वम् । अग्निदीपन

त्वम् । मलवदुताकारित्वञ्चेति ॥

कोषो । पुं । आम्रवृक्षे ॥

कोषो । स्त्री । पादुकायाम् ॥

कोष्ठः । पुं । कुसले ॥ गृहमध्ये ॥ कु

ष्ठे मध्ये ॥ यथा । स्थानान्यामादि

कौकुटि

पकानां मूषस्य हभिरस्य च । वृद्धाणाम्

कः पुष्पुषश्च । कौकुटस्यभिधीयते

इति ॥ वि । आत्मीये । निजे ॥ कु

प्यते । कुषः । उपिकुषिगार्त्तिभ्य

स्यन्निति धन् ॥

कोष्ठाकः । पुं । पर्वतान्तरे ॥

कोष्ठागारम् । न । धान्यदिकोष्ठके ।

कोठार इति भाषा ॥

कोष्णम् । न । ईषदुष्णे । मन्त्रोष्णे ॥ वि

। तद्धति ॥ ईषदुष्णञ् कोष्णम् । ई

षदर्थ इति कादेशः ॥

कोसलः । पुं । सरयूतीरनिविष्टे जनप

दविशेषे । अयोध्यानगरायाम् ॥ कुस्य

ति । कुससंक्षेपणे । इत्याक्तो निर्वि

बादः । बाहुलकात् कलप्रत्ययोग

णश्च ॥ यद्वा । कौषुडिभ्यां सलति ग

च्छति । सलगतौ । पचाश्च । पृष्टो

दरादित्वात् कुशब्दस्य गुणः ॥

कोशलः । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ नाभ्यशा

स्त्रप्रवक्तरि मुनिविशेषे ॥ मखे इति

हेमचन्द्रः ॥

कौकुत्थम् । न । अनुतापे ॥ अयुक्त

करणे ॥

कौकुटिकः । पुं । दाम्भिके ॥ अदूरमे

रिते चण्डे । भिक्षौ ॥ कुकुटीमाया

पादपातश्च । तौपश्यति । संज्ञायां

ललाटकुकुब्धौ पश्यतीति ठक् । कु

कौटजः

कुटीशब्देन तत्पातार्हः स्वल्पदेशो
लक्ष्यते । सव्यासीहि कीटादिवध
भीत्या पादविशेषपर्याप्तदेशपर्यन्त
मेव चक्षुः संयम्य गच्छति ॥

कौकुटिकन्दलः । पुं । बोडासांप इति
गौडप्रसिद्धे सर्पविशेषे । भाण्डपुष्पे
॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

कौक्षः । वि । कुक्षौ भवे ॥ तन्नभवः इ
त्यण् ॥

कौक्षिकः । पुं । अक्षौ । खड्गे ॥ कुक्षौ भ
वः । कुलकुक्षिग्रीवाभ्यः श्वास्थलङ्का
रेष्विति ढकञ् ॥

कौक्षः । पुं ।

कौक्षणः । पुं । } कौकनइतिप्रसिद्धे कौ

कौक्षिणः । पुं । } क्षणदेशे ॥

कौटः । पुं । कुटजवृक्षे ॥ स्वतन्त्रे ॥

कौटजः । पुं । कुरैय्या इतिप्रसिद्धे वृक्षे

। कुटजे ॥ कूटोऽद्रिशृङ्गः स एव कौटः

कौटेजायते स्म । सप्तम्यांजनेर्डः ।

न । कुटजफले ॥ कौटजस्तु लघु

स्वादु मृदु ग्राहि च पित्तलम् । ज्व

रहृद्गोगपित्ताहृद्गुदावर्त्तं स्थूलजि

त् ॥ कुटजकुसुमे ॥ तच्छाकप्रका

रोयथा । काञ्जिकेन मधुरेण मुहू

र्त्तं स्वेदितः कुटजपुष्पगुलुच्छः । पा

चितः सखवणं स्निहतैले ग्राति हि

रुमुरभीरुचिमत्त्वम् ॥ कौटजं कु

कौडवि

सुमं ग्राहि सुस्वादु मृदुशीतलम् ।
लघु हृद्गोगपित्ताहृद्गुदावर्त्तं च
रेत् ॥

कौटतच्चः । पुं । स्वकर्मजीविनि स्वा
धीने निजालवस्थे तच्चणि ॥ कुव्या
म्भवः कौटः स्वतन्त्रः सचासौ तच्चा
च । ग्रामकौटाभ्यांतच्छा इतिटच्
समासान्तः ॥

कौटल्यः । पुं । वात्स्यायनमुनौ ॥

कौटसाक्षी । पुं । मिथ्यासाक्षिणि ॥

कौटिकः । वि । खटीक इतिप्रसि
द्धे मांसविक्रयजीविनि । वैतंसिके ॥
कूटेन मृगादिवन्धनयन्त्रेण चरति
। चरतोतिठक् ॥

कौटिलिकः । पुं । व्याधे ॥ कर्मारे ॥

कुटिलिकया हरति मृगान् अङ्गा
रान्वा । अणकुटिलिकायाश्च्यऽण् ॥

कौटिल्यम् । न । अपसरणे ॥ चाणक्य
मूलके ॥ कुटिलतायाम् ॥

कौडविकः । वि । कुडवपरिमितव्रीह्या

दिवापयोग्ये क्षेपे ॥ कुडवस्य वापः ।

तस्यवापइतिठक् ॥ पाचविशेषे ॥ कु

डवंसम्भवति । सम्भवत्यवहरतिप

चतोतिठक् । कुडवंस्वस्मिन् सना

वेशयतीत्यर्थः । टिड्ढेतिङीप् कौ

डविकीवाङ्मणी । कुडवमुपसंहर

तिपचति चेत्यर्थः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

कौदासीनः पुं० । कद्वैसङ्गरुचीति
विशेषः । सत एजंकातीयमालोकात् ।

कै. प्रविशन् । नि । सौमर्षसंयमये ।
 कै. हृषीणः । नि । विष्णुमोक्षे । मोक्षदा

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वैज्ञानिकः वि. वास्तविकः सुखदः ३

मितिठक् n

निष्कामधर्मो नानुनायुः द्वितीयः

कौसीवः । पुं । बुध्दिशक्तिदिक्कनीतन

यस्य ॥ अपत्यं विधीतम् ॥ अथ पुनः
दृष्टम् ॥

कायम् । न । भूषोदये ॥ भूषोदये ॥
 उपविष्टाः । गङ्गायाः । नमः ॥

तिः । तद्वद्विदुः सै कूपः साक्षात्कम्भः
 योपमय्यते । योपमय्यते । योपमय्यते ।

कुपिदोषं हि विदुः । तत्कारं
मपवातं दीप्यं न कृत्यरम् ॥

आपो नमः ॥ नमः शिवाय ॥ श्री ॥ मे
श्री ॥ नमः शिवाय ॥ श्री ॥ मे

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

कौमार्य

कौमार्यम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 पुत्रसंज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 कौपीनम् । शालीनकौपीने कपट
 इति । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 योऽतीव अभिनिविष्टम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।

कौमारम् । न । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।

कौमार्यम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।
 तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।

कौमार्यम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् । तत्संज्ञकम् ।

कौमोद

कार्तिकेय यज्ञो ॥ वाराहीयज्ञो ॥
 भार्यायाम् ॥ अपर्यायति कुमारी प
 तिसुपपन्ना । कौमार्यपूर्व कौमोद
 ति प्रथमास्मात् स्वार्थे ङ्ग प्रत्यये
 नसाधुः ॥

कौमुदः । मुं । कार्तिकमासे ॥
 कौमुदिका । स्त्री । उमासखीविभेदे ॥

कौमुदी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् । प्रका
 शिकायाम् ॥ आश्विनज्यां पूर्वार्धे
 म् ॥ कुमुदासमिधम् ॥ तस्येहमि
 च निद्रिहेति ङीप् ॥ कार्तिकेयाम्
 । कार्तिकेयस्ये ॥ कुमुदेन मन्त्री
 ज्ञेयम् । कुमुदस्ये ततोदयम् । प्रातस्त
 र्निर्यमैष्वेव तेन सा कौमुदी स्मृता
 ॥ कौमोदस्ते जना यस्याः शान्तभा
 वैः परस्परम् । इहा सुहा ॥ सुखा
 पदा स्तेन सा कौमुदी स्मृता ॥
 कौमुदीधाराः । मुं । न । कौमोदस्य
 र्धिसायाम् । प्रातस्तमम् ॥

कौमुदीधाराः । मुं । इत्यौ ॥ कौमुदाः
 पतिः ॥

कौमुदीधाराः । मुं । दीपवृक्षे ॥ दीपट
 इति भाषा ॥

कौमोदकरी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥
 कौमोदकः । कौमोदकः पालकश्च
 कुमोदको विष्णुः । तस्येयम् । तस्य
 ङीप् ॥

कौशटि

कौशटि । खी । कौशटिद्वयम् ॥
 कौरवः । पुं । कुराजसन्ततौ । धृतरा
 ष्ट्रदिभ्यु । पाण्डवेभ्यु च ॥ पाण्डोः क
 र्वंशजत्वात् । कुरोरयम् । कच्छा
 दिभ्यश्चेत्यञ् ॥
 कौरवकः । पुं । कौरवे ॥ कुरुभुवः
 कुरोरयं वा । विभाषा कुरुगन्धरा
 भ्यामितिबुञ् ॥
 कौरव्यः । पुं । कौरवे ॥ कुरोरपत्ये ।
 कौरव्यः कौरव्यो कौरव्यः । माङ्गनाः
 । कुरुदिभ्योप्यञ् ॥ अत्रियेतु । क
 र्वनादिभ्योप्य इति ष्येङ्गुते । तद्राज
 स्य बहुवृत्तेनैवास्त्रियामितिबहुञ्छे
 कुरुकौशट्यः कौरव्यो कुरवः इ
 ति-बोध्यम् ॥
 कौश्वः । पुं । कृषिकरागौ ॥
 कौश्वः । पुं । कृषिकरागौ ॥
 कौश्वः । वि । आन्विकि । सत्कुलोत्पन्नो
 । कुलीने ॥ दिव्यवीरपशुभक्त्यास
 र्जते दिव्यमावरते । कुरुष्वाररते
 । ब्रह्मविदि ॥ यथा । दिव्यमावरतः
 कौश्वः सर्वत्र समदर्शन इति ॥ अपि
 च । पशोर्वक्त्रा कृष्यमन्त्रः पशुदेव
 कसंयज्ञः । वीरा कृष्यमन्त्रोर्वीरः
 कौश्वः च ब्रह्मविद्विदिति मन्त्रागो

कौशिक

सतीभिश्चुक्त्वाः सुते । सत्त्वा भिन्ना
 र्थं गेहज्ञेयमटक्त्वाः पुत्रे ॥ कुचटा
 याग्रपत्यम् । कुचटावावेतीमङ् ।
 खीभ्योठक् ॥
 कौशटेयः । पुं । खी । कौशटिनेवे ।
 सतीभिश्चुक्तीपुत्रे ॥ असतीपुत्रे । वा
 न्धकिनेवे । बन्धुखे ॥ कुचटायाः अ
 पत्यम् । खीभ्योठक् ॥
 कौशटेरः । पुं । असतीसुते । बान्धकि
 नेये । कौशटेये ॥ कुचटायाः अप
 त्यम् । कुचटाभ्योवेतिठक् । अङ्गणी
 ना मीकलीनादि कुचटा ॥
 कौशत्यः । वि । कुचत्यसंभ्यन्धिनिरस्ता
 दौ ॥ कुचत्यायम् । सत्सेदभिपत्य
 ष् ॥ कुचत्यैः संस्कृते ॥ कुचत्यकौ
 पधादृक् ॥
 कौशत्योमम् । वि । कुचत्योमवचने ॥
 कुचत्यानाम्भवमङ्गेषम् धाम्याना
 म्भवने ष्येङ्गुमितिबुञ् ॥
 कौशवः । पुं । ववादिषु तृतीयकरणे ॥
 तत्रजातस्यफळंयथा । वाग्मो विनी
 तो नितरांस्वतन्त्रः प्रागल्भ्यधुतोम
 नुजोमहौजाः । सुसम्पत्तः स्यादि
 दुषां कुतश्च ष्येत् । कौशवार्थं कर
 णं प्रकृतौविति ॥

कौशाखकम् । वि । कुशाखेन कृतम् ॥
 कुशाखादिभ्यो बुञ् ॥

कौबेर

कौलिकः । पुं । तन्त्रवाये ॥ कुलमार्ग
प्रवर्तके वरशिखे ॥ शक्रः कौलिक
इति श्रुते ॥ वि । कुलमार्गस्थे ।
ब्रह्मविदि ॥ पाषण्डे ॥ कुलपरम्प
रायाम् ॥ यथा कौलिक धर्मपथः ॥
कौलीनम् । न । गुह्ये ॥ जम्बे । परी
वादे । लोकापवादे ॥ अकार्ये । कु
र्मणि ॥ कुलीनत्वे ॥ अहिपशुपति
युगां युधि । प्रायिष्यते ॥ कुलीनस्य
कर्मभावो वा । युवादिस्त्वाहम् ॥
कौलीनम् । न । कुलीनत्वे ॥
कौलीरा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
कौलेयः । वि । कुलीने ॥ इति द्विरूपो
भरतस्य ॥
कौलेयकः । पुं । कुकुरे । शुनि ॥ कु
लेभवः । कुलकुचिग्रोवाभ्यां न्यास
सङ्कारेण्वित्ठकम् ॥ वि । कुलीने
॥ कुलस्त्रापत्यम् । अपूर्वपदादभ्य
सरेष्वाङ्कुलजावितिठकम् ॥
कौलमवाशम् । वि । कुलमाघोद्भवे
चे ॥ कुलमाघायां भवनङ् चेषम् ।
धान्यामामितिसम् ॥
कौल्यः । वि । कुलीने ॥ इति द्विरूप
कौषः ॥
कौबलम् । न । कुबले । कौलिफले ॥
कौबेरम् । न । कुष्ठोपधौ ॥ वि । कुवे
रसङ्गि ॥ कुवेरसम्बन्धिनि तस्मा

कौशाब्धी

येच ॥ कुवेरस्योदमित्यर्थे ॥
कौबेरी । स्त्री । मातृभेदे ॥ उत्तरदि
शि ॥ कुवेरशक्त्याम् ॥ अशक्तान्
डीप् ॥
कौशम् । न । काव्यकुञ्जदेशे ॥
कौशलम् । न । क्रियायां नेपथ्ये । कु
शलतायाम् ॥ यथा । कथातिकक
शः शान्तः कथातिलक्षितः शुचिः ।
एकत्र काव्ये व्याख्यातु स्ता वद्धौ कौ
शलं कवेः ॥ इत्यमरशतकटीका
॥ कुशलस्य कर्मभावो वा । यु । अश
कौशिका । स्त्री । प्राभृते । उपाधिमे
॥ कुशलप्रभे ॥
कौशली । स्त्री । कुशलप्रभे ॥ प्राभृते ॥
कौशलेयः । पुं । श्रीरामे । रघुसमै ॥
कौशल्यम् । न । कुशलतायाम् ॥ कुश
लस्य कर्मभावो वा । वाङ्मनादिस्त्वा
त्वेण् ॥ वि । कौशलयाभिभवे ॥
कौशल्या । स्त्री । राममातरि ॥ कुश
लेव । स्वार्थे ष्यञ् ॥
कौशल्ययनिः । पुं । कौशल्ययने ॥
कौशल्येवः । पुं । सीतापती । श्रीरा
मे ॥ कौशल्ययाचमत्येयैठक् ॥ म
नेमयादान्तरे विज्ञानमये कौषे ॥
कौश्या । सौदीर्घावद्योनसतन्मर्द्याव
द्वित्तर्थाभवः ॥
कौशाब्धी । स्त्री । कुशाब्धनिर्मुत्तायां

कल्याण

साम् । न । नवसगीतमादिना
सुतमे ॥

कौशेयम् । पि । कुमिकोशेत्ययम् । दै ।
 । रेडिकमन् । इति भाषा ॥ कौशे
 सभूतम् । कोशग्रन्थम् । कोशकवि
 कारो वा । विकारे वा इण् ॥
 कौषिकः । पुं । कौशिकार्थम् ॥
 कौषिकी । स्त्री । उमायाम् । नही
 ति शेषे ॥

कोसल्या । श्री । श्रीरामचन्द्रनन्द
म् ॥ कोसल्या राज्ञे प्रपन्नं की ।
वृत्ते कोसल्या नन्दः स्वर्गं कृत
ज्युः । यदुच्चाविति वापु ॥ इति
निर्देशात् कोसल्यायै दन्त्यमार्ता ।
इति ॥

कौसल्यानन्तरं पुं श्री रामे ॥
 नरे ॥ कौसल्यायाः कातव्यं वर्जयितु
 तच्छीलः ॥ अत्रापि तेति युक्त्वा
 ॥ कौसल्यानन्तरं बह्वनेनाम्ना
 कौशल्याभिनिः पुं श्री रामे ॥ कोश
 लस्यापत्यम् । कौशल्यकार्माभ्या

पुनर्निर्माणम् । सत्यप्रकृतेरेवमस्मिन्

सूते । तर्हि कथं विदुः त्रिभिर्होत्रैः
 ज्ञेयं वाचं । तस्मात् यतः कथयन्त

कौस्तुभः

वियोगेन प्रकृतिरूपनिपात्यते
॥ कौस्तुभादयस्त्रालयमध्याजपि-
बोधाः ॥

कौसीचम् । न । आसस्ये । तन्नायाम्
॥ कुसीदस्यभावे ॥

कौसुमम् । न । कुसुमाञ्जने । पुष्पा-
ञ्जने ॥

कौसुम्भः । पुं । अरण्यकुसुम्भे ॥ न ।
शकविशेषे ॥ यथा । कौसुम्भं कौ-
मलं शकं कासमर्देविमर्दितम् ।
पाचितं तप्तसुष्टुते भागिमन्त्रवि-
मिश्रितम् ॥ कौसुम्भं कासजि च्छ-
कं कृष्यमुष्णं च पित्तलम् । सुस्वा-
दु मधुरं पाके लघु रसं सरं हित-
मिति ॥ वि । कुसुमपुष्परागवृत्ते ।
कसूभा कसूभी इति भाषा ॥ कुसु-
म्भेन रक्तम् । तेन रक्तं रगाम्बुधम्
॥ तस्येदमिच्छन् वा ॥

कौस्तुतिकः । वि । मायाकारे ॥ कुह-
त्वाचरति । ठक् ॥

कौस्तुभः । पुं । विष्णोर्मणिप्रभेदे ॥
यथा । आत्मानं मस्य जगतो निर्णि-
क्तं मगुणामलम् । विमर्त्तिकौस्तुभ-
मणित्वरूपं भगवान् हरिरिति वि-
ष्णुपुराणम् ॥ कुम्भं स्तुभाति व्या-

मोति इति कुस्तुभो ऽधिः । तत्रभवः
॥ अथ ॥ कुं स्तोभते इति कुस्तुभो-

क्रतुः

विष्णुः । दृढस्तम्भे । मू० कः । तस्या
यमिति वा ॥

कौस्तुभलक्षकः । पुं । विष्णौ ॥

कौस्तुभवसाः । पुं । पृथ्विगर्भे । विष्णौ ॥

क्रकचः । पुं । ग्रन्थिलास्यतरौ ॥ पुं । न

। करपचे । करवत् करौत आरा इति

भाषा ॥ योगविशेषे ॥ पञ्चव्यादिति

ययो मन्दा दिलोमं क्रकचः स्मृतः

॥ क० इति कचति । कचग्रन्थे ।

पञ्चाक्ष ॥

क्रकचच्छदः । पुं । केतकीवृक्षे ॥ क्रक-

चसदृशा श्रद्धाः यस्य सः ॥

क्रकचपत्रः । पुं । शकवृक्षे ॥

क्रकचपात् । पुं ।

क्रकचपादः । पुं । } कृकलासे ॥

क्रकचपृष्ठी । स्त्री । कवयी इति प्रसि-
द्धे मन्त्रे ॥

क्रकणः । पुं । कवार इति गौडभाषाप्र-

सिद्धे पक्षिविशेषे । कृकरे ॥ क्रकति

कणति । कण० । अच् ॥

क्रकरः । पुं । करीरवृक्षे ॥ क्रकणे ॥ दी-

ने ॥ क्रकचे ॥ क्रकतिकरोति । अ-

च् ॥ क्रकतिशब्दकरणशीलः । कृजो

हेतुताच्छीक्येतिटः ॥

क्रतुः । पुं । यज्ञे । श्रौतामिष्टोमादौ

॥ सोमसाध्येयागे । दूषयिते यज्ञे

॥ कामः क्रतुः कर्म जन्मे तेषामेव

कतुष	कतुष
क्रमोभवेत् । तत्रकामकृत्त्वरभेदमा शङ्काह । पुंसो या विषयापेक्षा स काम इति भण्यते ॥ स एव वर्द्धमानः सन् क्रतुत्वं प्रति पद्यते । रुचेरति शयः काम्ये विषये क्रतुरीर्यते इति ॥ सङ्कल्पे ॥ ब्रह्मणः कराज् जातेम रीत्याद्यन्तर्गते मुनिविशेषे ॥ अथ वसाये । एवमेवनान्यथेत्यविचल प्रत्यये ॥ विश्वदेववि० ॥ करोति क्रियते वा । कृञः कतुः ॥ इन्द्रियेषु ॥ क्रतुच्छदः । पुं । वृद्धभेदे ॥ क्रतुदोषमुत् । पुं । प्राणाद्यामे ॥ क्रतु शब्देनेन्द्रियाणि सङ्कल्पोपातेषां दे वाः । विहिताननुष्ठाननिषिद्धाचर णकृताः तान् नुदति उपशमयती ति क्रतुदोषमुत् । उक्तं च । दद्या न्तेध्यायमानानां धातूनाञ्च यथा मन्त्राः । प्राणायामैस्तथा दोषा शाम्यन्तीन्द्रियगोचरा इति ॥ । क्रतुधुक्त् । पुं । असुरे ॥ नास्तिके ॥ क्रतुद्विट् । पुं । असुरे ॥ नास्तिके ॥ क्र तुं देष्टि । द्विष अप्रीतौ । सत्सु द्वि षेति क्विप् ॥ क्रतुध्वंसी । पुं । वृषाङ्के । शिवे ॥ क्र तुं दद्ययन् ध्वंसयति । ध्वंसु० । सु प्यजाताविति शिनिः ॥ क्रतुपशुः । पुं । अश्वे ॥ इति हारावली ॥	क्रमः क्रतुपुरुषः । पुं । विष्णौ ॥ क्रतुभुक् । पुं । असुरे । देवे ॥ क्रतुङ् क्रतौ वा भुङ्क्ते । भुजपालनाभ्यव हारयेः । अन्येभ्योपिदृश्यते इति क्विप् ॥ क्रतुराजः । पुं । राजसूययज्ञे ॥ क्रतू नाराजा । टच् ॥ क्रतुविक्रयी पुं । क्रतुविक्रायके । म दीययानस्य फलं तव भवत्स्वित्त्वभि धायधनग्रहीतरि ॥ क्रतूसमः । पुं । राजसूययज्ञे ॥ क्रतुषु उत्तमः ॥ क्रथकैशिकाः । पुं । भूमि । विदर्भदेशेषु ॥ क्रथनम् । न । मारुते ॥ क्रथङ् संसाया म् । भावे ल्युट् ॥ शुक्तागुह्यि ॥ क्रथनकम् । न । क्रथनार्थे । स्वार्थकः ॥ क्रथनम् । न । रोदने । शोकादिना ऽसुपतने ॥ आह्वाने ॥ क्रदिआह्वा नेरोदनेच । भावे ल्युट् ॥ योधसं रावे ॥ पुं । विडाले ॥ इति शब्दमाला ॥ क्रन्दिनम् । न । आह्वाने ॥ रुदिते ॥ युधिचीत्कृतौ ॥ क्रदि० । क्तः ॥ क्रमः । पुं । अनुक्रमे । नियतपूर्वापर भावात्मनि ॥ शक्तौ ॥ विधाने । क ल्पे ॥ आक्रमणे ॥ चरणे । अङ्गौ ॥ विततिविशेषे ॥ भिषजांमते चिकित् सायाम् ॥ क्रमश्च मनेन वा । क्रमु०

क्रमस्य

१। घञ् । नेदात्तोपेति न दृष्टिः ॥
क्रामतिगच्छति वा । क्रमेः पचाद्य
च् ॥ पादविच्छेपे ॥

क्रमकः । पुं । क्रमज्ञे ॥ क्रममधीते वे
दवा । क्रमादिभ्योऽनु ॥

क्रमणः । पुं । चरणे ॥ न । अतिक्रमे ॥

क्रमनिग्रहः । पुं । हठनिग्रहादन्यस्मि
न्मनसो निग्रहे ॥ क्रमनिग्रहेचाऽ
ध्यात्मविद्याप्राप्त्यादय उपायाः । अ
ध्यात्मविद्याच दृश्यमित्याच्छं दृग्वस्तु
नः प्रकाशस्त्वन्ववोधयति । तत्राच
सति एतन्मनः स्वगोचरेषु दृश्येषु
प्रयोजनाभावं प्रयोजनवति दृग्वस्तु
नि अगोचरस्त्वन्व वुद्धा निरिन्धना
ग्विवत् स्वप्ने वा प्रशाम्यति । तथा
चक्षुर्वसे । यथानिरिन्धनो वक्त्रिः स्व
योनावुपशाम्यति । तथा दृष्टिश्च
याद्विच्छिन्नं स्वयोनावुपशाम्यतीति ॥
योनिरात्मा ॥

क्रमपूरकः । पुं । वक्रवृत्ते ॥

क्रमशः । अ । क्रमेण क्रमेणेत्यर्थे । द
बलवसे इति भाषा ॥

क्रमागतम् । वि । क्रमायाते । पितृ
पितामहादिक्रमेण प्राप्ते ॥ यथा ।
अस्वतन्त्राः स्त्रियः सर्वाः पुत्रदासप
रिग्रहाः । अस्वतन्त्र स्त्रिय गृही यत्र
कस्यैतन् क्रमागतमिति नारदः ॥

/ क्रयले

क्रमायातः । वि । क्रमागते ॥

क्रमुः । पुं । गुवाके ॥ क्रामति । क्रमु०
। बाहुलकादुः ॥

क्रमुकः । पुं । भद्रमुस्तके ॥ ब्रह्मदाह
णि ॥ कार्यासिकायाः फले ॥ पट्टिका
लोभे ॥ पूगे । गुवाके ॥ क्रमति । क्र
मु० । बाहुलकादुः । कन् ॥

क्रमुकफलम् । न । गुवाके ॥

क्रमुकी । स्त्री । गुवाकदुमे ॥

क्रमेणः । पुं । उपे ॥

क्रमेलकः । पुं । उपे । महाज्ञे ॥ क्राम
ति । क्रमु० । विच् । एलति इलग
तौ । एलयति यत् । इलक्षेपे । खलु ।
क्रम् चासौ एलकश्च ॥

क्रयः । पुं । मूल्यानपरस्माद्व्यग्रहणे
द्रव्यदानेनात्यन्तस्वीकारे ॥ यथा ।
निश्चित्य वस्तुतन्मूल्यं मुभयोः स
म्मतौ शिवे । परस्परान्नाकरणं क्रय
सिद्धिस्ततोभवेदिति ॥ अपिच । क्र
यसिद्धिरदृष्टानां गुणश्रवणतोभवे
त् । विपर्यये तद्गुणानामन्यथाभव
तिक्रयइति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

क्रयलेखम् । न । भूम्यादिक्रयलिपौ ।

क्रयाला कवाला इति भाषा ॥ यथा

। गृहं चेवादिकं क्रोत्वा तल्ल मूल्या

चरान्वितम् । पञ्चकारयतेयस्तु क्रय

लेखं तदुच्यते ॥ इति वृहस्पतिः ॥

क्रयविक्रयः । पुं । वाणिज्ये । वणज इति

क्रयम्

भाषा ॥

क्रयविक्रयानुशयः । पुं । क्रयविक्रययोः
पश्चात्तापे । अष्टादशविवादान्तर्गत
विवादविशेषे ॥ यथा । क्रीत्वा वि-
क्रीय वा किञ्चिदस्तेष्वनुशयो भवे-
त् । सोऽन्तर्दशाहान्तर्दृश्यं दद्याच्चै-
वाद्दीत वेतिमनुः ॥

क्रयविक्रयिकः । पुं । वाणिजि ॥ क्रयवि-
क्रयाभ्यां जीवति । वसक्रयविक्रया-
द्वम् ॥

क्रयविक्रयी । चि । क्रयविक्रयकर्त्तरि ॥
क्रयशीर्षम् । न । कपिशीर्षे । प्राकारा
क्रयशीर्षकम् । न । ये ॥ इति विक्राण्ड-
शेषः ॥

क्रयारोहः । पुं । उद्वे । हाट इति भाषा ॥

क्रयिकः । चि । क्रयके । क्रेतारि ॥ क्रय जी-
वात्तौ । वाणिजि ॥ क्रयेण जीवति ।
वसक्रयविक्रयाद्वम् । क्रयविक्रयग्रहणं
सङ्घातविगृहीतार्थम् ॥ यदा ।
क्रीणाति । डुकीञ् । द्रव्यविनिमये ।
क्रियइकन् ॥

क्रयी । चि । क्रयकर्त्तरि । क्रेतारि ॥ क्र-
योऽस्यास्ति । इतिः ॥

क्रयम् । चि । एष्टासादितवस्तुनि । क्रे-

तारोऽष्टकाः । क्रीणीयुर्गुह्यीयुरिति
बुद्ध्या आपणे प्रसारिते द्रव्ये ॥ क्री-

क्रीया

यते । डुकीञ् । अचोयत् । क्र-
यस्तदर्थ इति साधु ॥

क्रयम् । न । मांसे ॥

क्रयघातनः । पुं । मृगे ॥

क्रयात् । पुं । कैणये । राचसे ॥ जि ।
आममांसभोजिनिगृभादौ ॥ क्रय-
माममांस मत्तीतिविग्रहे क्रयेचे-
तिविट् ॥

क्रयादः । पुं । अस्त्रये । राचसे ॥ सिं-
हे ॥ श्येने ॥ क्रयादोऽमृतमक्षये इ-
त्युक्तेः शवभक्षकाम्ने ॥ चि । मांसा-
ऽग्निनि ॥ मांसमत्तीतिविग्रहे अदः
कर्मण्यर्थः । पृषोदरादित्वादुपपदस्य
क्रयादेशः ॥ कृत्तं छिन्नं तदेव पु-
नर्विशेषतः कृत्तं पक्ष्ण्यं भुङ्क्ते इति क्र-
यादः । कृत्तविकृत्तपक्ष्ण्यद्वयं पृ-
क्रयादेशः इति काशिका ॥

क्रशितः । चि । कृशीकृते ॥ कृशशब्दा-
त् सत्करोतीति गृह्यतात् कर्मणि
क्तः । णाविष्ठवद्भावे । रक्ततोऽप्यु-
देर्लघोरित्युकारस्य रेफादेशः ॥

क्रशिमा । पुं । कार्श्ये ॥ कृशस्य भावः ।
पृथ्वादिह्वादिमनिच् । रक्ततोऽप्यु-
देरिति रेफादेशः ॥

क्रीयान् । चि । अत्यन्तकृशतरे ॥ ची-

ये ॥ तनीयसि ॥ अयमनघोरतिश-
येन कृशः । द्विषधमविभज्येतीयसु-

क्रिभिः

नि रञ्जतश्च निरेकादेशः ॥

क्रान्तः । पुं । अस्ते । चवे ॥ क्रामति ।

क्रमु० । क्रः ॥ पि । आक्रान्ते ॥ नि

-क्रान्ते ॥ व्याप्ते ॥ सङ्क्रान्ते ॥

क्रान्तदूर्वा । वि । कवौ । अतीतानाग

ताद्यमेष्वस्तुदर्भिनि ॥ क्रान्तमस्त

दादीन्म्रियविषयतामति क्रान्तवस्तु

सर्वविषयस्यापियथा सात्तवावाद्दु

शीलमस्ये ॥

क्रान्ता । स्त्री । दृष्टव्याम् ॥

क्रान्तिः । स्त्री । आक्रमे ॥ गतौ ॥ ख

गोचमध्यवर्त्तित्त्वर्यनमनार्थे तिर्य

गोचरेखायाम् ॥ यथा । अमना द

वर्त्तवावत् कथा तिर्यक् तादापरा

। क्रान्तिसंज्ञा तदा स्वर्यः सदाप्यर्थे

ति भावव्यति ॥

क्रान्तिवचनः । पुं । क्रान्तिमखण्डे । वि

बुद्धतास्तुर्विप्रतिभागीर्हचिबेचो

चरे यद्दृत्ततस्थिन् ॥

क्रान्तुः । पुं । खगे । वचिषि ॥ क्राम

ति । क्रमु० । क्रमिनस्त्रिचमिभ्यस्तु

न् वृद्धिश्च ॥

क्रामन् । पि । पाद्विचिषति ।

क्रायकः । पुं । क्रयिके । क्रैतरि । प्राह

के ॥ क्रीयाति । कुकीज् द्रव्यविनि

मवे । क्लृप् ॥ क्रयजीविनि ॥

क्रिमिः । पुं । कृमौ । गीष्वाङ्गौ । कृ

/ क्रियमा

क्षुण्णकौ ॥ साचायाम् ॥ कृमिले

॥ खरे ॥ रोगविशेषे ॥ अस्त्रनिदा

नम् । यथा । अजीर्णभोजी मधुरा

स्त्रनिष्ठो द्रवप्रियः पिष्टगुडोपभोक्ता

। सायामवर्जिष दिवाशयानो विरु

दुभोजी लभते क्रिमीश्चेति ॥ क्रा

मति । क्रमु० । क्रमितमिश्रतिल

भामतरश्चेतीन् ॥

क्रिमिकण्टकम् । न । कृमिकण्टको ॥

क्रिमिः । पुं । विडग्ने ॥ क्रिमीन् ह

न्ति । क्रम० । अमनुष्यकर्त्तृकेषु चे

तिटक् । अत्पूर्वस्तेतिनिर्यभाक्ष

स्यम् ॥

क्रिमिणी । स्त्री । सौमराख्याम् ॥ टि

जान् डीप् ॥

क्रिमिजम् । न । समुद्राय ॥

क्रिमिजा । स्त्री । साचायाम् ॥ क्रिमि

मिर्जयते । वनी० । डः ॥

क्रिमिशपुः । पुं । पप्रिस्तामाहार इति

गैमरुप्रसिद्धे रक्तपुष्पकेमन्दारे ॥ क्रि

मीखाङ्गुः ॥

क्रिमिशपवः । पुं । विट्सदिरे ॥

क्रिमिशैलः । पुं । वज्जीके । नाकौ ।

वाङ्गो इति र्वयई इतिचभाक्ता ॥

क्रियः । पुं । सेषराशौ ॥

क्रियमयम् । न । कर्त्तमावदेहनिर्ब

त्येकार्थिणि ॥

क्रिया

क्रिया । स्त्री । उपाये ॥ वेद्यायाम् । इन्द्रियव्यापारे ॥ साचपाकादिरूपापाकादिशब्दानां प्रवृत्तौ निमित्तम् । कारणे ॥ निष्कृतौ ॥ पूजायाम् ॥ सम्प्रसारणे ॥ कर्मणि ॥ शास्त्रविहितनिश्चयनैमित्तिकवाप्यात्मककर्मकापात्मिका क्रिया साचोयोगपत्नी । यथा । क्रियातूयोगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता । यथाविनाजगत्सर्वविच्छिन्नश्च नारदेति भगवद्वाक्यं देवीभागवते ९ स्कन्धे ॥ शिवायाम् ॥ चिकित्सायाम् ॥ करणे ॥ धात्वर्थः करोत्यर्थो वा क्रियेति वैवाकरशाः ॥ आख्याते ॥ गर्भाधानादिसंस्कारे ॥ चतुष्प्रकारव्यवहारपादान्तर्गतव्यवहारपादविशेषः क्रिया । सा विधा । मानुषी दैवी च । तथा च सा स्यलेख्यानुमानभेदेन विधा । द्विताया घटाग्न्युदकविषकोषतण्डुलतप्तमाषकफालधर्मजभेदेन नवधा दिव्यपदवाच्या । यथा । द्विप्रकाराः क्रियाप्रोक्ता मानुषी दैविकीतया । सा स्यलेख्यानुमानश्च मानुषीविधा स्मृता ॥ घटाद्याधर्मजान्ताश्च दैविकी नवधा स्मृतेति दृश्यति ॥ यौत्वे ॥ करणञ् क्रियते वा । अचेति योगविभागात् भावादौ कृञः प्र

क्रियाभ्यु

त्थयः । रिङ्प्रवृत्तिश्च । अचिन्तुमानुषां योरियङ्प्रवृत्तावितीवङ् ॥ क्रियाकारः । पुं । नवच्छेदेः नवाविधार्थी इति भाषा ॥ क्रियां करोति रण्यु ॥ क्रियायाः कारो नियमः ॥ चण्डो वाच्यवस्थापनं वा ॥ चि । क्रियाकृति ॥ क्रियादेवी । पुं । साचयलिखितभुक्तियुक्तिप्रपञ्चेष्टरि ॥ सचव्यवहारविषये पञ्चधा जनान्तर्गतहीनविशेषः । यथा । अन्यवादी क्रियादेवी ज्ञेयस्थायी निवर्त्तरः । आहूतप्रपञ्चायी चहीनः पञ्चविधः स्मृतइति नारदः ॥ धि । कर्मदेष्टरि ॥ क्रियावादः । पुं । चतुष्पादव्यवहारान्तर्गततृतीयपादे ॥ यथा । पूर्वपञ्चः स्मृतः पादो द्वितीयश्चोत्तरः स्मृतः । क्रियावादः सञ्चाचान्य स्मृत्योः निर्वर्त्तः स्मृत इति वृत्तस्यतिः । सचसाचयलिखितभुक्तियुक्तिप्रपञ्च स्तुपः ॥ क्रियाफलम् । न । कर्मफले ॥ उत्पत्त्यादिषु ॥ यथा । उत्पत्तिरिति विवृतिः संस्कृतिश्च चतुर्विधम् ॥ क्रियाफलं प्राहुः शार्ङ्गः कैवल्ये तत्र भवेदिति ॥ क्रियाभ्युपगमः । पुं । परस्परक्रियां स्वीकारेण द्वयोः युक्तयेन कर्त्तृविधिष्वर्थे वाच्यरात्री कर्मदेयाः अनुमते ॥

क्रियासा

यथा । क्रियाभ्युपगमात् चेर्बोधा
र्थं बत् प्रतीयते । तस्यैव भागिनैः
दृष्टेः बोधी चेष्टिक एव चेति मनः ॥

क्रियायोगः । पुं । देवाराधनतदाख्या
द्विकारखरुपाया पुण्यक्रियायाम् ॥
अथ नारदं प्रतिब्रूयिषाच । ज्ञानयोगो
गस्तु योगस्य यस्तु साधनमात्मना ।
यस्तु बाह्यार्थं संयोगः क्रियायोगः
सङ्गच्छते ॥ प्रधानं कारणं योगोऽयम्
क्षेमनिबरोत्तमः । क्रियायोगस्तु यो
गस्य परमं तातसाधनमिति वद्वि
वराहम् ॥

क्रियावान् । वि । कर्मक्षिरते । कर्मस्य
क्षते ॥ क्रियास्यास्ति । तद्व्याप्तीति
मतम् ॥

क्रियावसक्तः । वि । साध्यादिना प्राप्त
पराजये ॥ यथा । स्वयमभ्युपगमो हि
स्वचर्यावसितोऽपि सन् । क्रियावस
क्तो वादेतु परसंभवावधारणमिति ॥

क्रियावादी । वि । प्रमाणवादिनि ।
कार्यवादिनि । पुकारु फर्षादी इति
च भाषा ॥

क्रियासमभिहारः । पुं । पौनः पुन्ये ॥
भृशार्थे ॥ क्रियायाश्च क्रियाविशेषा
णांसमभिहारः समुच्चयः ॥

क्रियासाधनम् । न । ज्ञाने ॥ द्रव्ये ॥
ज्ञानद्रव्याभ्यां सम्पन्नस्य कृतः क्रिया

कीतः

पञ्चरत्नम्

क्रियेन्द्रियम् । न । कर्मेन्द्रिये ॥ क्रिया
साधकमिन्द्रियम् ॥ १ ॥

कीडः । पुं । परीक्षासे ॥ इति शब्द
भावली ॥

कीडनम् । न । खेलायाम् ॥

कीडनकम् । न । कीडासाधने । खि
लौणा इति भाषा ॥ तेमस्यपेताऽ
खिलचायलेऽर्भके दान्तेऽभृतकीड
नकेऽनुवर्तिनि । इति भागवत
म् ॥ पुंविज्ञोपि यथा । इष्टात्मजवि
नेत्ययान् नृपान् नृसत्तिभूरियम् ।
अहोमां विजिगीषन्ति वृद्धोः की
डनकावरा इति ॥

कीडा । स्त्री । खेलायाम् । परीक्षासे ॥
अवधाने । अनादरे ॥ केचित्प्रकारे ॥

कीडाताडः । पुं । ताडविशेषे ॥ एक
एवप्रतो यश्च कीडाताडः सकल्प्यते ।
अपरं नियमं विनेति दामोदरोक्तेः ॥

कीडायामम् । न । कीडारथे । पु
ण्यरथे ॥

कीडारत्नम् । न । रत्ने ॥

कीडारथः । पुं । कीडार्थरथे ॥ असौ पुष्प
रथः कीडायानं न समराय बन् ॥

कीडोपस्कारम् । न । कीडासाधने ॥

कीतः । वि । कवकर्मणि ॥ कृतकवै
मूखप्रज्ञात्वेन गृहीते । कीना इ

कृत्

ति भाषा ॥ दीयमानं न गृह्णाति
कीतम् पश्यन्त्यः कयी । सर्वका
ऽस्य भवेत्कोषो विवेकयोऽप्रयच्छतः
इति नारदः ॥

कीतकः । पुं । द्वादशपुचान्तर्गतपुच
विशेषे ॥ यथा । कीलीयात् य ख्य
पर्यायं मातापिपो र्यमस्तिकात् ।
स कीतकः सुत सख्य सदृशी ऽसदृ
शो ऽपि वेति ॥ न । क्रये ॥ विनि
मये ॥

कीतानुवृत्तः । पुं । इत्थं कीत्वा कृत्वा
दन्तुताये ॥ यथा । कीत्वापूख्येन यः
पण्डितेन न वहुमव्यते । कीतानु
शयप्रत्येतद्विदादपहस्यते इति या
जुषकृत्तः ॥

कृत् । पुं । स्त्री । कौत्सपश्चिदि ॥ कृ
त्ति गच्छति । कृत्तकैर्भट्टिच्छापी
भाव्यकेः । कृत्तिनितिसाधुः ॥

कृत्तः । पुं । कौत्सखगे ॥ कौत्सद्विरे ॥
कृत्ता । स्त्री । कौत्सविद्वत्ता ॥ न
जादिच्छादृप ॥ वीयाभेदे इति क
श्चित् ॥

कृत्ती । स्त्री । कौत्सप्रभेदे ॥

कृदुः । वि । उत्पन्नकोषे । कौत्सयुक्ते
॥ कृत्तमन्त्रकेः कृतेविवेकः ॥

कृदुत्तुः । वि । सत्तासत्कोषे ॥

कृत् । स्त्री । कोषे ॥ कृत्तकोषे ऽसं

कूरस

म्पदादिस्वात्क्षिप् ॥

कृभा । स्त्री । कोषे । कोषे ॥ कृधं ।
सं० क्षिप् । भानुरिमते ठाप ॥

कृभा । स्त्री । कृनाले ॥ कोयति ॥ कृ
धं । शीघ्रं कृमीत्यादिनात्क्षिप् ॥
कृद्धम् । न । रोदने ॥ रावे ॥ कृद्धा
ज्ञाने रोदनेच । भावेत्ताः ॥

कूरः । वि । कठिने ॥ घोरे ॥ नृग्रंसे ॥
परशोऽकारिणि ॥ उष्णे ॥ पुं । भू
ताङ्कुमद्वये ॥ रत्नकरवीरे ॥ श्येनप
क्षिणि ॥ कृद्धखगे ॥ कृन्तति । कृ
तीकृदने । कृतेऽकृत्तेतिरक् प्र
त्ययो धातोः कृत्तादेशश्च ॥ न । न
क्षत्रविशेषेषु ॥ पूर्वाह्नं याम्बम
घे उग्रं कूरं कुजस्तथेत्युक्तेः ॥

कूरसर्पः । पुं । कटुतुम्बोद्वये । कटुतु
म्बिन्याम् ॥ वि । भयानककार्मक
क्षरि ॥

कूरगन्धः । पुं । गन्धके ॥

कूरगन्धा । स्त्री । कन्यार्याम् । तीक्ष्ण
काण्डवायाम् ॥

कूरद्वक् । पुं । ग्रनैश्चरे ॥ वि । पिशुने ॥

कूरधूलः । पुं । कृष्णधूलके ॥

कूरप्रसादनः । पुं । भक्तो ॥

कूरराशी । पुं । शोषकाके ॥

कूरखोचनः । पुं । ग्रनौ । ग्रनैश्चरे ॥

कूरसत्तः । पुं । पाघादौ ॥

क्रोधः

क्रूरा । स्त्री । रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 क्रूराकृतिः । पुं । रावणे ॥ वि । भवा
 नका ऽऽकारे ॥ क्रूरा आकृतिर्यस्य ॥
 क्रैणः । पुं । कवये ॥
 क्रैतव्यः । वि । क्रयार्हे । क्रैतवस्तु नि ॥
 क्रैता । वि । क्रयकर्त्तरि ॥ यथा । क्र
 ता तच्च गृहाराभाम् विनिर्माति
 भनति वा । मूल्यं दत्त्वापि नाग्नो
 ति स्वाभरं सन्निधिस्थितः इति ॥
 क्रौञ्चति । कुक्कीन् इव विनिमये ।
 टम् टम् वा ॥
 क्रैयः । वि । क्रैतव्यमात्रके । इहे प्रसा
 रयद्योग्ये ॥ क्रौञ्चते । कुक्कीन् ० ।
 अचोयत् । गुणः ॥ कीमने योग्यव
 स्तु इति भाषा ॥
 क्रोडा । पुं । शनैः ॥ उदग्ग्रासे ॥ शूक
 रे ॥ वाराहीकन्दे ॥ न । स्त्री । अङ्गे । भु
 जान्तरे ॥ रचति ॥ क्रुञ्चते । क्रुञ्चवा
 ख्ये । घञ् ॥ क्रुञ्चनम् । क्रुञ्चनत्वे
 । घञ्वा ॥ क्रोडो ऽस्यास्ति । अर्थ
 आदिभ्यो ऽच् वा ॥
 क्रोडकन्या । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडकण्डेः । पुं । मुस्तके ॥
 क्रोडचूडा । स्त्री । महाश्रावणिकावृ
 षे ॥

क्रोडपर्वी । स्त्री । कण्टकारिकावाम् ॥

क्रोडपादः । पुं । कण्टके ॥

क्रोधः

क्रोडा । स्त्री । अश्वानामुत्सृष्टि ॥ भु
 जान्तरे ॥
 क्रोडाङ्घ्रिः । पुं । कच्छमे । कम्बुदे ॥
 क्रोडी । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडीकरणम् । न । आलिङ्गने ॥
 क्रोडीकृतः । वि । विषयीकृते ॥
 क्रोडीकृतिः । स्त्री । आलिङ्गने । संक्षे
 ष्ये ॥
 क्रोडीमुखः । पुं । गण्डके । सङ्गे । गं
 डा इति भाषा ॥
 क्रोडेष्टा । स्त्री । मुस्तायाम् ॥
 क्रोधः । पुं । हनने ॥
 क्रोधः । पुं । अमर्षे । क्रोमे ॥ स्वपरापक
 रप्रवृत्तिहेता वभिज्वलनात्मके ऽ
 न्तःकरणवृत्तिविशेषे । परानिहाभि
 चाये । अनिष्टविषयद्वेषे । चेतोवि
 कारविशेषे । नेवसौहिंस्यादिहे
 तोदायविशेषे ॥ क्रोधान्धाः किंनु
 र्वन्ति ॥ स्वकृत्स्न क्रोध एव कथयति ।
 अन्धीकरोमि भुवनं वधिरिकरोमि
 धीरं सचेतन सचेतनतां नयामि
 । कृत्स्नं न पश्यति नचात्महितं शृणो
 ति धीमा नवीत मपि न प्रतिपन्न
 धातुर्वेति ॥ क्रोधवशेन सर्वस्वकर्म
 भवति अर्धैर्भवति इहवशून्यता
 च भवतीति भाषः । न प्रतिपन्नधा
 ति । असंस्मरतीत्यर्थः ॥ ॥ ॥ ॥

क्रोधी

वक्रोधविजये समर्थे त्रिविवेकिनः ॥
 क्रोधकार्यं विभङ्गायेति शकुनेशसु
 म् । क्रोधनम् । क्रुधकोपे । भावे
 घञ् ॥ ३८ वत्सरे ॥ विषमस्थं जग
 त्सर्वथा कुलंसमुदाहृतम् । जनानां
 जायते भस्त्रे क्रोधे क्रोधः परस्परम् ॥
 क्रोधजः । पुं । मोहे ॥ क्रोधाद्भवतिस
 म्बोह इति स्मृतेः ॥ द्विधा व्यसनान्तर्ग
 ते व्यसनगणे ॥ यथा । पैशुन्यं साह
 संशोह ईर्ष्या । उह्यार्थदूषणम् । वा
 ग्दण्डजश्च पादप्यं क्रोधोऽपि गणो
 हक इति ॥ क्रोधाज्जायते । जनी० उ० ॥
 क्रोधनः । त्रि । कोपिनि । अमर्षणे ।
 क्रोधविशिष्टे ॥ क्रोधशीलः । क्रुध० ।
 क्रुधमण्डेति युच् ॥ ५९ वत्सरे ॥
 रोगो मरणदुर्भिक्षं विरोधो बहुसङ्क
 लः । क्रोधे तु विषमं सर्वं समाख्यातं ह
 रप्रिये ॥
 क्रोधना । स्त्री । कोपवत्यां स्त्रियाम् ।
 भामिन्याम् ॥ क्रुध्यतितच्छीला ।
 क्रुध० । युच् । टाप् ॥
 क्रोधमूर्च्छितः । पुं । चोरनामगन्धद्र
 व्ये ॥ त्रि । अतिकोपने ॥
 क्रोधरात्रिः । स्त्री । चैत्रायेन वराचे ॥
 क्रोधरात्रिर्महेशानी चैत्रीयं न वरा
 चक्रमिच्छागमात् ॥

क्रोधी । त्रि । क्रोधसंयुक्ते । क्रोधने ॥

क्रोष्टुवि

महिषे ॥ क्रोघोऽस्य ॥ इति ॥
 क्रोशः । पुं । अष्टसहस्रहस्तपरिमाणे ।
 दण्डसहस्रद्वितये । इति स्त्रीणावती
 ॥ चतुस्रहस्रहस्तपरिमाणे । सह
 स्रधनुषि । गव्यूते । कोस इति भाषा
 । इति हेमचन्द्रः ॥ मुहूर्त्ते ॥ यथा ।
 दग्धदण्डे तु या पूजा तत् सर्वमक्षयं
 भवेत् । षष्ठक्रोशे महेशानि तत् स
 र्वं ममृतोपमम् ॥ सप्तमक्रोशकेदे
 विसर्बं क्षीरोपमं भवेत् । अष्टमक्रो
 शके देविद्रव्यतुल्यं न संशयः ॥ अ
 तः परं महेशानि विघेतुल्यं न संश
 य इति गुप्तसाधनतन्त्रे ई पटलः ॥
 क्रोशतालः । पुं । ठक्कायाम् ॥
 क्रोशध्वनिः । पुं । ठक्कायाम् ॥
 क्रोशयुगम् । न । गव्यूतौ । गोरुते ।
 क्रोशद्वये ॥ क्रोशयोर्युगम् ॥
 क्रोष्टा । पुं । शृगाले ॥ क्रोशति । क्रुश
 आह्वाने । सितनिगमोत्तितुन् । तृ
 त्वत् क्रोष्टुः ॥
 क्रोष्टुकपर्च्छिका । स्त्री । पृश्निपण्या
 क्रोष्टुकमेखला । स्त्री । म् । गो
 क्रोष्टुपर्च्छी । स्त्री । लोमिका
 याम् ॥
 क्रोष्टुफलः । पुं । इन्द्रोदृच्छे ॥
 क्रोष्टुविन्ना । स्त्री । पृश्निपण्याम् ॥ क्रो
 ष्टुर्भिर्विन्ना विचारिते वदन्ते वेति वा ॥

ॐ ॐ ॐ

कौश्या

ॐ कौश्याः । पुं । श्वेतेष्वै ॥

कौश्या । स्त्री । शृगालिकायाम् ॥ कृष्ण
विदार्याम् ॥ लाङ्गल्याम् ॥ शुक्लवि
दार्याम् ॥ क्रोशति । क्रुशन्नाह्वाने
। सितनिगमीतितुन् । स्त्रियाच्चेति
तृज्वत् । ऋन्नेभ्य इतिङीप् ॥

कौश्याः । पुं । कौचवक् इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । कुञ्चि ॥ ठीक
इतिलोकप्रसिद्धे शरदिहङ्गे ॥ पर्वत
विशेषे ॥ कुररपक्षिणि ॥ अर्हतांश्च
जे ॥ दैत्यविशेषे ॥ दधिमण्डोदस
मुद्गेषावृते षोडशलक्षयोजनपरि
मिते द्वीपविशेषे । इतिश्रीभागव
तम् ॥ कौञ्चे कौञ्चो हतो दैत्यः
कौञ्चाद्रौ हेमकन्दरे । स्वन्देन यु
द्धा सुचिरं चिचमायी सुमायिना ॥
सशैल सस्य दैत्यस्य स्यात् श्विचेण
कर्मणा । केतुता मगमत् तस्य ना
न्ना कौञ्चः स उच्यते इतिमृगेन्द्रसंदि
ता ॥ कुञ्चति । कुञ्च ॥ अक्षिगा
दिनाकिम् । प्रज्ञाद्यञ् ॥

कौञ्चदारणः । पुं । कार्त्तिकेये ॥ दार
यति । दृविदारणे गयन्ताद्युः । कौ
ञ्चस्य गिरिविशेष्य दारणः ॥

कौञ्चनिस्तदनः । पुं । कौञ्चमर्दने । प
डानने । कार्त्तिकेये ॥

ॐ कौश्या । स्त्री । काञ्चखगल्य भार्याया

ॐ ॐ ॐ

कौश्याः

म् । राक्षस्याम् ॥

कौञ्चादनम् । न । घेञ्चुली घेञ्चु इति
गौडभाषाप्रसिद्धे घेञ्चुलिकायाम् ॥
चिञ्चोटके । चेंचुका इतिगौडभा
षा ॥ मृगाले ॥ पिप्पल्याम् ॥

कौञ्चादनी । स्त्री । पद्मवीजे ॥

कौञ्चारण्यम् । न । जनस्यानात् कौ
ञ्चयान्तरे दण्डकारण्यपार्श्ववत्ति
न्यरण्ये ॥

कौञ्चारातिः । पुं । कार्त्तिकेये । कुमा
रे ॥ कौञ्चस्य अरातिः ॥ परशुरामे ॥

कौञ्च्यम् । न । कोपजायामनेवृत्तौ ॥
क्रूरत्वे ॥

कौञ्चशतिकः । पुं । भिचौ ॥ क्रोशश्च
तादभिगमन मर्हति । ततोभिग
मनमर्हतोति ठञ् ॥ वि । शतकौ
ञ्चमनकर्त्तरि ॥ क्रोशशतङ्गच्छ
ति । क्रोशशतयोजनशतयोरिति
ठञ् ॥

कौमः । पुं । काशसे । श्रमे ॥ यो ऽना
यासः श्रमो देहे प्रवृद्धः श्वात्तवर्जि
तः । कौमः स इति विशेष इन्द्रियार्थ
प्रवाधकः ॥ ग्लानौ ॥ कौमनम् । कौ
मुल्लानौ । घञ् । नोदात्तोपदेश
स्येतिनटद्धिः ॥

कौमथः । पुं । कौमे ॥ कौमनम् । कौमु ॥
। ममादिभ्योथञ् ॥

ॐ ॐ ॐ

आदिवासी

॥ ज्ञानोऽयं ॥

जित्वाः सि । त्वर्ह । भीमा इति भवति
 । इति जित्वाः । जित्वाः भवति ।
 जित्वाः भवति । जित्वाः भवति ।

लिङ्गायाः । वि । शेषादिना लिङ्गबन्धु
वि । लङ्गे - लिङ्गे च लिङ्गी कथम् ।
तद्वृत्तिरिति तस्य स्थितिरिति कथम् ॥

क्लिप्तः । पि । क्लिष्टे । क्लेशान्विते ॥
 क्लिष्टस्ते यः । क्लिष्टपतापे क्लिष्ट
 निपाथये वा । ताः । क्लिष्टः स्वानिष्ठ
 वैरिणोऽपि ॥ न । क्लेशान्वयशात्
 ते वचसि ॥

क्रियम् । न । पूर्वापरनिबद्धे नञसि ।
 परस्परपरान्तैः । सङ्कुले ॥ वि ।
 क्रियिवे । क्रिययुक्ते ॥ क्रियते नञ ।
 क्रिया । क्रियू । वा । क्तः । क्रियः
 क्रियानिष्ठयोदिति यञ्जे इह भावः ॥

क्रिष्टिः । स्त्री । क्लेशे ॥ सेवायाम् ॥
कीर्तय । न । अभावे ॥

स्तीतकम् । न । नैव्यष्टयाम् ॥ स्तीव
वम् । स्तीव्यष्टयाम् । भावे स्तः ।

आगमनास्तनमनिर्पद्यम् । क्रीतम
 वाङ्मयं कथयति । कथयते । कुरा
 दिभ्यो णिञ्चेति णिञ्भाषः । अन्विभ्यो

प्रतीतिः । खो । प्रीत्यास । प्रीत

नं तयोऽह्यस्मः ॥ अपि यथा हि सांख्ये ॥
अम् ॥ यथा हि सांख्ये ॥ ॥ ॥ ॥

क्रीडनकम् ॥ न । मधुसिन्धवाब् ॥

लीयः । मुं न । नपुंसके । दृष्टिमा
 प्रकृतौ ॥ लक्षणं यथा । न नपुं

फेनिशं कस्य विहाया सुनिश्चयति
। जेह् सोनाह् सुनाभ्यां हीना ली

कः सङ्गच्छते इति ॥ चि ॥ विज्ञातव्ये
॥ स्वीकृते । स्वीकृतवार्थे । रूप

वेत्तिकः । अथमोऽसौपथः । तत्र
अन्तर्गम्य पाठस्तत्तमादिकवेत्तिके

हाम्रो यो अभिप्रेषणः अत्यन्तैव महत्त्वपूर्ण छ। यसबाट
सामान्य जनतालाई आफ्नो अधिकारबारे जानकारी गराउन
सकिनेछ।

कृतः निःशब्दितः कथितः ॥ किञ्च
तेऽनिर्दिष्टः ॥

क्रोडः । पुं । पृथीभावे न यथा । अहंनि
 तस्य पञ्चस्य वस्तु वक्ष्यमाणत्वात् ।

ब्रह्मचर्यं तस्य सत्यं च कोटिगणकशास्त्रं
अथर्ववेदः कोटिगणः शिवस्य च श्रीभा

लो. घञ् ॥
लोदा । पं । यजे । यजे । यजे ।

लिनः० । अमुच्यन् पूषम् ग्रीष्मः
द्विद्विनि द्विद्विनि पञ्चमः ॥

कोटनः पुं । मयोः संज्ञानकारकोटान्तः

लोदुः । पुं । प्रकृत्यभिन्नः प्रकृत्यभिन्नः ।

क्रोम

सिधसिद्धिनिर्दिष्टमिदमनिर्दिष्टं
न्युः । क्रिदति वा । क्रिदिपरिदेव
ने ॥

क्रेशः । पुं । दुःखे ॥ कोषे ॥ व्यवसाये ॥

रोगोद्दे ॥ अविद्यास्मिन्मारागदेषा

भिनवेशेषु ॥ तत्र विद्याविरोधिनी

अविद्या । अहं मन्मीत्स्वहङ्कारो

स्मिता । इच्छाविशेषो रागः । वै

रभावोदेषः । मरणभय मभिनि

वेशः ॥ क्रिश्यन्त्यनेन ॥ क्रेशनं वा ।

क्रिशूविवाधने । घञ् । अज्वाकर्त्तरि ॥

क्रेशकः । पुं । क्रेशशीले ॥ क्रिश्यते

तच्छीलः । क्रिशपतापे क्रिशू

वा । निन्दित्सक्तिशब्दादविनाशप

रिचिपपरिरटपरिवादिभ्याभाषासू

त्रे । कुञ् इति कुञ् ॥

क्रेशपदः । पुं । पुत्रे ॥ क्रेशमपहन्ति

इति विद्यहे अपेक्षेणममखेरिति

अपपूर्वाहुतेः क्रेशकर्मोपपदेऽः प्र

त्ययः ॥

क्रेशितः । चि । क्रेशयुक्ते ॥

क्रैतिकम् । न । मन्त्रे ॥

क्रैथम् । न । अज्वास्तेवभादिभङ्गक-

पाधैर्ये । निष्प्रोक्षत्वे ॥ क्रौवस्थभा

वः कर्म वा । घञ् ॥

क्रोमः । न । कुप्फुसे । औदर्यजलाधा

रे । तिलके ॥ वाङ्मो ईयोर्मध्योवचः

कचितः

तन्माये हृदयम् तत्पाश्वर्कलोमपिपा

सास्थानमिति वैयाः । अधस्तु हृदि

ये भागे हृदयात् क्रोम तिष्ठति ।

अलवाहिशिरामूलं तृणाच्छादन्

कं मतम् ॥ एतच्च वातरक्तजम् ।

तदुक्तं हृदवाग्मटेन । रक्तादमिल

संयुक्तात् कालेयकसमुद्भवः इति ॥

क्रवते । क्रुङ्मते । मनिन् ॥

क । अ । कुलेत्यर्थे । कही इति भाषा ॥

कश्मिन् । क्रिमोदित्यति प्रत्यये का

सीति क्रिमः कादेशः ॥ अत्यन्तास

म्भाघनाया कदर्यं प्रयुज्यते ॥ दौक

शब्दो महदन्तरं सूचयतः ॥

कचन । अ । कचिदर्थे ॥

कचित् । अ । कश्चिश्चित्काले ॥ कश्चि

सिद्धये ॥ कदाचिदर्थे ।

कणः । पुं । वीणायाः कणिते । निष्क

ये ॥ ध्वनिमात्रे ॥ कटकादिभूषण

शब्दे ॥ शब्दकरणे ॥ कणनम् । कण

शब्दे । कणो वीणायाश्चेत्यय् ॥

कणनम् । न । वीणायाः कणिते । क

ये ॥ कणो वीणायाश्चेत्यवभावे त्य

ट् ॥ पुं । इण्डिकासुते । खोटी खोटी

इति भाषा । मङ्गु मङ्गटु इति च पर्वतो

यभाषा इति चिकाण्डशेषः ॥

कथितः । चि । अतिशयप्रकृत्यज्जडश

मूलादौ । निष्प्रज्ञे । कथाये । कावे

कायः

। काठा इति भाषा ॥ कथ्यते स्म ।
कथेनिष्पाके । क्तः । इट् ॥

कथिता । स्त्री । कटी इतिप्रसिद्धे व्य
जने ॥ यथा । स्याख्यां दृतेवातैले
वा हरिद्रां हिङ्गु भर्जयेत् । अवलेह
न संयुक्तं क्तं चैव निः शिष्येत् ॥ एषा
सिद्धा समरिचा कथिता कथिता
बुधैः । कथिता पाचनी स्यात् क
म्बीवह्निप्रदीपनी ॥ कफानिलविव
न्धनी किञ्चित् पित्तप्रकोपनी ॥ अली
कमत्स्याः शुष्कावा किञ्चित् कथित
या युताः । घृहणा रोचना घृष्टा
वल्या वातगदापहाः ॥ कोष्ठशुद्धि
कराः शुक्ताः किञ्चित् पित्तप्रकोपनाः
। अर्दिते सहनुस्सम्भे विशेषेण हि
ताः स्मृता इति ॥

कायः । पुं । कथे ॥ कथो वीणायाश्चे
त्यवभावे पाचिको घञ् ॥

कायः । पुं । अतिदुःखे ॥ व्यसने ॥ द्र-
व्यस्यनिष्पाके ॥ तुर्यांशशेषपक्वे ॥
यथा । काये विचूर्णितं क्षिप्त्वा तत्
घोडशगुह्यं स्पृचेत् । पादशेषं प्रकर्त्त
व्यं मेष कायविधिः स्मृतः ॥ काय
मानं तापं त्रिविधम् । पादावशेषम् ।
अर्द्धावशेषम् । त्रिपादावशेषम् । अ
क्षनाम पारिभाषिकमुष्णोदकम् ।
तत्रपादावशेषं कफनाशकं कथ्यते ॥

चः

अग्निवर्धकम् । अर्द्धावशेषं पित्तना
शकम् । त्रिपादावशेषं वातनाशक
म् । तेषां मध्ये त्रिपादावशेषं जलं
हेमन्ते शिशिरेचप्रशस्तम् । वसन्ते
पादावशेषम् । शरदिशीर्षे चार्द्धाव
शेषम् । वर्षायां मर्द्धभागावशेषं जलं
प्रशस्तम् ॥ दिनपक्वं जलं रात्रौ गुरु
रात्रिपक्वं जलं दिवा गुरु भवतीति
विवेकः ॥

कायेऽङ्गवम् । न । कर्प्यार्थम् । कृत्रिम
रसाञ्जने ॥

चः । पुं । संवर्त्ते ॥ राक्षसे ॥ नरसिंहे
॥ विद्युति ॥ खेचे ॥ नाशे ॥ क्षेपपा
ले ॥ एकपञ्चाशन्मातृकार्यानां म
निमेवर्त्ते ॥ अस्यकारणकारणसंयो
गजन्यत्वेन पृथग्वर्त्तत्वं केचित्प्रमन्य
न्ते । तेषां सते तन्मोक्षैकपञ्चाश
द्वर्त्ताऽनुपपत्तिरागमोक्तरीत्या च
कारस्य मेरुत्वेन कथनाऽनुपपत्ति
श्च । तस्मात् चकारस्य पृथग्वर्त्तत्वं
मन्तव्यम् । यथोक्तमागमे । अका
रादिलकाराणां वर्त्ताः पञ्चाशदीरि
ताः । संयोगात् कथशेरेष चका
रोमेररीरितइति ॥ तथापिमेदि
नी हेमचन्द्रा द्विकोषानुरोधात् क
थसंयोगजन्यत्वेन कादिवर्त्तमर्थोक्ति
स्थितः ॥

चणभ

चणः । पुं । पर्वणि ॥ उत्सवे ॥ यथा ।
 चणेरयाः कुसुमिहति ॥ व्यापारे
 ॥ व्यापारविकचत्वे । निर्वापारस्थि
 ता ॥ अवसरे ॥ परतन्त्रतायाम् ॥
 मध्ये ॥ अनेहसेमानविशेषे । चिं
 शक्तलापरिमितेकाले । दशपलप
 रिमिते ॥ खवद्वे ॥ निमेषक्रिया
 वच्छिन्नस्यकालस्य चतुर्थभागे ॥ य
 था । आयुषः चणएकोपिनलभ्यः स्व
 र्गकोटिभिः । सचेत् नुविफलोया
 तिकानो हानिस्ततोऽधिकेति ॥ च
 खोतिदुःखम् । चणुहिंसायाम् ।
 चण् ॥

चणचेपः । पुं । चणविलम्बे ॥

चणदः । पुं । नलके ॥ न । अले ॥ च
 यंददाति । दुदाज् । चात इतिकः ॥
 चणदा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चण
 मुत्सवं निर्वापारस्थितिं वा ददा
 ति । कः । टाप् ॥ हरिश्चायाम् ॥

चणनम् । न । वधे ॥ चखोतेर्भावे ल्यु
 ट् । त्यागे । दाने ॥

चणनिःश्वसः । पुं । शिशुमारें ॥ च
 श्वनिःश्वसोऽस्य ॥

चणप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ चणं प्र
 भायस्याः ॥

चणभङ्गः । पुं । ऊयनाभे ॥

चणभङ्गुरः । वि । चणैकनाशये ॥ दृष्ट

चतवि

नष्टे ॥

चणिकः । वि । अनित्ये ॥ चणमात्र
 स्थायिनि ॥

चणिकत्वम् । न । तृतीयचणवृत्तिर्ध्वं
 सप्रतियोगित्वे ॥ यथा । आकाशे श
 ब्दस्य प्रथमचणोत्पत्तिः द्वितीयच
 णे स्थितिः तृतीयचणो विनाशः ॥

चणिका । स्त्री । तडिति । विद्युति ॥

चणिनी । स्त्री । निशि ॥

चतम् । न । ईर्म्मे । ग्रन्थे । स्ववद्वत्तपू
 यादैः । घाव इतिभाषा ॥ चणन
 म् । चणु० । नपुंसके भावे क्तः । अ
 नुदात्तोपदेशस्येत्यादिना खलोपः
 ॥ खण्डिते ॥ षष्ठगृहे ॥ नष्टे ॥

चतकासः । पुं । पञ्चविधकासरोगान्त
 र्गतकासरोगविशेषे ॥

चतम्रः । पुं । कुकुरोधा इतिप्रसिद्धे शु
 पविशेषे ॥ चतंहन्ति । हेन० । ह
 न्तेरन्मनुष्येत्यादिना टक् ॥

चतघ्नी । स्त्री । द्रुमामये । लक्ष्म्याया
 म् ॥ टित्त्वान् डीप् ॥

चतजम् । न । रक्ते । रुधिरं ॥ पूवे ॥

चताज्जातम् । जनी० । पञ्चम्यामि
 तिङः ॥

चतजट्टणा । स्त्री । शस्त्रादिचतयुक्तस्य
 पिपासायाम् ॥

चतविध्वंसी । पुं । धृष्टदारकट्टणे ॥

चत्तः

चतव्रणः । पुं । षट्प्रकारव्रणरोगान्त
र्गतव्रणरोगविशेषे ॥

चतव्रतः । पुं । चत्तव्रते । अवकीर्णि
नि । खण्डितव्रतवर्षादिब्रते ॥
चतं खण्डितं व्रतमस्य ॥

चतहरम् । न । अगुहसि ॥ त्रि । च
तमे ॥

चतिः । स्त्री । चते ॥ अपचये ।
चये । घटती इति भाषा ॥ यथा ।
जलमुचि वितरणविमुखे का चति
रख्यसिखाम्नुपासृणाम् । केवचघ
तरसभक्षी चातकपक्षी कमान्त्रय
तीत्युद्भटः ॥

चतोदरः । पुं । उदररोगविशेषे ॥

चत्ता । पुं । शूद्रात् चत्तियाया मुत्पन्ने
॥ शूद्रा दायोगवः चत्ता चत्ताख
स्वाभिमोक्षसाम् । वैश्यराजन्यवि
प्रासुजायन्ते वर्णसङ्कराः ॥ प्रती
हारे ॥ सारथौ ॥ भुजिष्यात्तस्ये ।
दासीपुत्रे ॥ नियुक्त ॥ विधसि ॥ च
दति चयते सा । चद्दिः सौत्रः स
भृतौ । हन्तृचौशंसि चदादिभ्यः सं
जायां चानिटौ ॥ चत्तार्याशूद्रयोः
सुतइत्यमरः ॥

चत्तः । पुं । चत्तिये ॥ न । तगरे ॥ श
रीरे ॥ चदति । चदसंवरणे सौत्रः
॥ गुधृषीपजिवितियमिसदिचदिभ्यः

चत्तियः

चत्तः ॥ चत्तात् चायते वा । सुपीति
योगविभागात् कप्रत्ययः । पृथोदरा
दित्वात् पूर्वपदस्याकारलोपः ॥ यदा
। चत्तनम् । चत्तहिंसायाम् । सम्पदा
दित्वात् क्तिप् । अमादित्वाद्भुना
सिकलोपः । तुक् । चत्तेमाशात्
चायते । चैङ्पाशने । सुपीतिवो
गविभागात्कः ॥ चत्तियजातेः क
र्त्तव्यम् ॥

चत्तवन्धुः । पुं । चत्तियस्यनिर्देशे ॥ नि
व्यचत्तिये । अत्रिचित्तचत्तिये ॥ च
त्तस्य चत्तियजाते र्वन्धुरेवाऽनुष्ठाना
भावादिति जातिचत्तियोऽभिहित
प्यते ॥

चत्तविद्या । स्त्री । अनुर्भेदे ॥

चत्तवृत्तः । पुं । अनुकुन्ने ॥

चत्तियः । पुं । सत्त्वोपसर्जनरजःप्रधाना
यां जातौ । मूर्तुर्मिषिके । राजन्ये
। काकुत्से ॥ चदसि चदति जनान्
। चदेऽष्टम् । गुधृषीपक्षीत्वादिना
चोवा । चत्तात् चायते वा । सुपीति
योगविभागात् कप्रत्ययः । पृथोद
रादिः ॥ यदा चदति क्तिक्लोपप
दात् चायतेः कप्रत्ययः । चत्तवृत्त
व्यम् । चत्ताद्वयः ॥ चत्तवृत्तव्यम् क
र्त्तव्यम् । चत्तवृत्तव्यम् । चत्तवृत्तव्यम्
चत्तवृत्तव्यम् चत्तियचत्तये ॥ चत्ति

चपसु

याः सूर्यचन्द्रवंशजा राजानः । तेषां क-
लेः सहस्रवर्षपर्यन्तमासन् । ततो
महानन्धिसुतो नन्दः शूद्राया मुत्प-
न्नः शतवर्षपर्यन्तं राज्यं चकार । त-
दन्ते खानक्यनामाग्राह्यो नन्दस्त-
त्पुत्रांश्चत्वा मुरुवंशजं चन्द्रगुप्तं रा-
जानं कृतवान् । कलौ नन्दास्तः च-
त्रियवंशः । इति श्रीभागवते १२ स्क-
न्धे १५ अध्यायात् संगृहीतम् ॥

चत्रिया । स्त्री । चत्रियाण्याम् ॥ अर्थ-
चत्रियाभ्यां वा स्वार्थे इत्यानुगाग-
मोभाषट् ॥ चत्रियजातौ ॥ बो-
पधत्वात् ङीष् ॥

चत्रियाणी । स्त्री । चत्रियजातीयाया-
म् ॥ अर्थचत्रियाभ्यामिति पाक्षिक-
आनुगागमोभाषट् ॥

चत्रियो । स्त्री । चत्रिययोषायाम् ॥ च-
त्रियस्य स्त्रीत्यर्थे पुंयोगादास्याया-
मिति ङीष् ॥

चन्तव्यः । चि । चन्तव्ये ॥

चन्ता । त्रि । चन्तायुक्ते । सहिष्णौ ॥

चन्मते । चन्मूषः । तच्छीलः । तृन् ॥

चपसः । चि । निर्लज्जे ॥ इति चिका-
शङ्गशेषः ॥

चपणकः । पुं । वृद्धभेदे । दिगम्बरसि-
ङ्गान्ते ॥ सञ्ज्ञासिनि ॥ यथा । एकः

चपणकः शाकाहर्ता तत्र चपणक-

चमता

दश शाकाशा । यत्र चपणक दश
शाकाशास्तत्र चपणक का शाका-
शा ॥ इत्युद्भटः ॥

चपण्युः । पुं । अपराधे ॥

चपयिता । चि । नाशयितरि ॥ चपय-
ति । चै० । तृच् ॥

चपा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चपयि-
ति चेट्टाम् । चैचये । अस्माद्यय-
न्तात् पचाद्यच् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चपाकरः । पुं । चन्द्रे । नक्षत्रे ॥ च-
पां करोति । कृञोहेतुताच्छीलान्
लौग्येषु इतिटः ॥ कर्पूरे ॥

चपाचरः । पुं । राक्षसे ॥

चपाटः । पुं । राक्षसे ॥ चपायामटति
। अट० । पचाद्यच् ॥

चपितः । चि । दूरीकृते ॥ नाशिते ॥
विस्मृते ॥

चमम् । न । युक्ते ॥ चि । शक्ते ॥ हि-
ते ॥ चमावति ॥ पुं । धूसरे इतिट्
च्चे चटके । धान्यमक्षणे ॥ चमते
चम्यते वा । चमूषसहने । पचाद्य-
च् । घञ्वा । नोदात्तोपदेशस्येति
नट्टिः ॥

चमणीयः । त्रि । चन्तव्ये ॥ चमेरनी-
यर् ॥

चमता । स्त्री । योग्यतायाम् । साम-
र्थ्ये ॥ अर्थप्रकाशनसामर्थ्ये ॥ यथा

चमः

। वरिरेवसुदं दामी श्वदामीति
पदस्य वेदनप्रकाशनसामर्थ्येति वरि
रित्यस्य आस्तुतदर्भप्रकाशनसाम
र्थ्येति आस्तुतदर्भवेदने समुदाय
सत्त्वस्येतियोगो ऽवगम्यते ॥ इति ध
र्मदीपिका ॥

चमा । स्त्री । भूमौ ॥ तिति चायाम् ।
चान्तौ । सख्यपि सामर्थ्ये परिभव
हेतुं प्रति क्रोधस्थानुत्पत्तौ आकुटस्थ
तादित्यस्य वा निर्विकारचित्तताया
म् । अर्धविषादभौ रविकृतचित्तता
याम् ॥ तत्र चोत्पत्तौ । वाच्ये चान्ता
त्मिके चैव दुःखे चैव तात्त्विके कश्चित्
। न कृपयति न वाहन्ति सा चमा प
रिकीर्त्ततेति ॥ अपिच । आकुटो
ऽभिहतो यस्तु नाक्रोशेन्न हने दपि
। अदुष्टैर्वाह्यनः कायै स्तितिक्षुब्ध
मास्मृतेति ॥ क्रोधं जेतुं चमामेव
मन्यन्ते खलु साधवः । यथाह सा ।
क्रोधान्धकार विकटभुकुटीतरङ्ग
भीमस्य सान्ध्यकिरणावगच्छेददृष्टेः
। निष्कम्पनिर्मलगभीरपयोधिधी
रा धीराः परस्य परिवादगिरः चम
न्ते ॥ क्रमेण वाचां शिरसो नशूकं
न चित्ततापो न तनोर्विमर्दः । न चा
पिङ्गितादिरनर्थयोगः स्नाय्यापरक्रो
धस्ये ऽहमेकेति ॥ क्रोधचयो पाय

चमी

मय्याह । कुटुम्बे रसुखावधीरयमया
विष्टे प्रसादकस्येव आक्रोशे कुशलोक्ति
रात्मदुरितच्छेदोत्सवस्मादने ।
धिगुणस्तोरजितात्मनोऽस्य मज्जती दे
वदुपेता विप्रत् दुर्वारेति दयारसा
र्त्तमनसां क्रोधस्य कुवोदय इति ॥
स्वधर्मचित्तामपहायज्ञेयं महत्पा
पमुक्त्वा र्त्तमिह ब्रूयुः । न चेत् चमा
मप्यहम्पदार्थमस्तु कुतश्चोवदकी
दृशो न्यः । इति च ॥ चमते । अज
न्तास्तु चमेष्टाप ॥ चमयम् । चित्ता
दृष्ट्वा ॥ खडिरे ॥

चमादंशः । पुं । शिग्रौ ॥

चमावान् । वि । चान्ति युक्ते ॥ यथा ।
एकः चमावतां दोषो द्वितीयेनो
पपद्यते । यदेनं चमयायुक्तं मशक्तं
मन्यते जन इति माह उ ११४ अ
ध्यायः ।

चमिता । वि । चमाशीले ॥ चमयाशी
लः । उमूष् ० । तन् । स्वरतीति
वेत् ॥

चमी । वि । चमितरि । तिति चै ।
सहिष्णुः ॥ चमते तच्छीलः । च
मूष् ० । शमित्यष्टाभ्यो घिनुष् । नो
दात्तो पदेशस्येति वृद्धिप्रतिषेधः ॥
खेसरे । अश्वखरजे । खड्गर इति
भाषा ॥

क्षयः

क्षयः । पुं । कासरोगविशेषः । यक्ष्म
णि । श्लेष्मे ॥ क्षयति देहम् । क्षि
क्षये । क्षिनिवा सगत्थोर्वा । अन्त
र्भाविताग्यथात् क्षयः परच् । कि
वा क्षप्रकरत्वात् क्षय इत्युच्यते वृधैः
॥ अस्त्रोपधम् । यथा । श्वेतकोकि
क्षाक्षमूलं छागीक्षीरेण संयुतम् ।
क्षिप्तसहस्रवैपीतं क्षयरोगं क्षयं न
येत् । रोगमात्रे ॥ वेश्मनि । निवासे
॥ संवत्से । कल्पान्ते ॥ क्षीयन्ते प्राणि
नेऽपि ॥ अपवये । क्षानौ ॥ क्षयसम्
क्षयः ॥ नीतिवेदिनां त्रिवर्गान्तर्गते प्र
थमवर्गे ॥ समुराज्यामष्टवर्गस्यापचयः
॥ यथा । क्षयः स्थानमवृद्धिश्च त्रिव
र्गो नीतिवेदिना मिथ्यमरः ॥ ध्वंसे
। शरीरसामर्थ्यस्य धनस्य सेनायाश्च
नाशे ॥ पश्चिमोत्तरद्वारगृहे ॥ विरा
मे ॥ हिंसायाम् ॥ क्षीर्षहिंसायाम्
। एरच् ॥ धातुक्षयहेतौ ॥ क्षीयते
ऽनेनेतिष्णुः पुंसिसंज्ञायामितिघः ॥
ई० बत्सरे ॥ मेदिनी चक्षते देवि
सर्वभूतंचराचरम् । देशभङ्गश्च दुर्भि
क्षं क्षये संक्षीयते प्रजाः ॥ सौराष्ट्रेमा
ख्ये देशे दक्षिणे कोङ्कणे तथा । दु
र्भिक्षं जायते घोरं क्षये संवत्सरे प्र
चे ॥ कौमुदी चर्मनक्षोश्च यमुनान
र्महातटे । विन्ध्यस्यासैन्यवेचापि

क्षयः

विन्ध्यसिन्धुसंशयः ॥ सिंहलं मध्य
देशश्च कालञ्जरं तथैव च । क्षये क्षय
न्तिसर्वाणि नान्यथा वदन्ति ॥
क्षयतरुः । पुं । बेलियापीपर इति प्र
सिद्धे मन्दीरुचे । स्थालीवृक्षे ॥
क्षययुः । पुं । कासे ॥
क्षयमाश्रिनी । स्त्री । जीवन्तीरुचे ॥
क्षयपक्षः । पुं । कृष्णपक्षे ॥
क्षयमासः । पुं । रविसङ्क्रांतिद्वयसहित
मासे ॥ यथा । द्विसङ्क्रांतिमासः
क्षयाख्यो मासः स च कदाचिदेव भव
ति । क्षयः कार्तिकादिष्वे नान्यतः
स्थान् तदावर्षं मध्येऽधिमासद्वयस्या
दिति ॥ अपि चाङ्कालिदासः । सौ
राष्ट्रदा चन्द्रमसो गरीयान् मासो
द्विसङ्क्रान्तिरसौ क्षयाख्यः । स य स्त
दास्यात् क्षितिवे द्रुपै १४१ रव्ये
र्मिते वार्कचिदङ्गचन्द्रैरिति ॥
क्षयितः । त्रि । नाशिते ॥
क्षयी । त्रि । नाशिनी ॥ क्षयशीलः ।
जिटक्षिवित्रीण्यमाथ्यवाभ्यमपरि
भूप्रसूयश्चेति द्विनिः ॥ राजयक्ष्मा
न्विते ॥ क्षयेऽस्यास्ति । अतएव नि
ठनावितीनिः ॥
क्षय्यः । त्रि । क्षेतुं शक्ये ॥ क्षि० । अक्षो
यत् । क्षय्यज्यौगकार्ये ॥
क्षरः । पुं । मेघे ॥ विनाशिनः कार्यरा

चविका

शै ॥ यथा । कार्यकारणरूपं न
 श्वरं चरमुच्यते । चराद्विरुद्धधर्मत्वा
 दक्षरं चरमुच्यते इति ॥ चरः
 सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽचरउच्य
 त इति च ॥ न । नीरे । जले ॥ चर
 ति । चरसञ्चलने । पचाद्यच्
 चरणम् । न । च्युतौ । चूवना इति
 भाषा ॥
 चरितः । चि । च्युते । चूवा गिरा इति च
 भाषा ॥
 चरी । पुं । वर्षाकाले ॥ चि । चरण
 विशिष्टे ॥
 चवः । पुं । च्युते । छिक्कायाम् । छीक
 इति भाषा ॥ राजिकायाम् ॥ राजि
 काप्रभेदे ॥ चैति । टुचुशब्दे ।
 ग्यर्थः । पचाद्यच् ॥ चवणम् । च
 दोरप् वा ॥
 चवकः । पुं । राजिकायाम् ॥ अपामार्गे
 ॥ भूताङ्कुशे ॥
 चवकृत् । स्त्री । छिक्कन्याम् ॥ चवङ्
 करोति । कृञः क्तिप् ॥
 चवथुः । पुं । च्युते ॥ कासे ॥ चैत्य
 नेन । टुचु० । द्वितोऽथुच् ॥
 चवपत्रा । स्त्री । द्रोणपुष्प्याम् ॥ चवः
 पत्रेषुयस्याः ॥

चविका । स्त्री । दहतीप्रभेदे । पीत
 वस्त्रायां । पुत्रप्रदायाम् । बहु

चामः

फलायाम् ॥

चाचम् । चि । चाचियसम्बन्धिनि ॥
 चात्रकर्म । न । चाचियजातेः कर्मणि
 ॥ यथा । शैथ्यं तेजो धृतिर्दाह्यं
 देवाप्यपलायनम् । दान मीश्वरभा
 वश्चचाचं कर्मस्वभावजमिति ॥ चा
 वचतत् कर्मचेतिविग्रहः ॥
 चान्तः । चि । सहिष्णौ । घोढे ॥ केन
 चित् पीडितोपि यः समर्थः संस्तत्
 पीडापराधमुख स्तस्मिन्नित्यर्थः ॥
 चम्यते स्म । चमूष् । क्तः । अनु
 नासिकस्येतिदीर्घः ॥
 चाक्तिः । स्त्री । चमायाम् । तित्तिचा
 याम् । क्रोधप्राप्तौ चित्तसंयमने । स
 त्वपिसामर्थ्ये अपकारिण्यपकाराच्चि
 कीर्षायाम् ॥ यथा । शमायासं ज
 ल्वङ्गे स्तमसो भास्वरोदयः । चा
 न्तिः कले रघौघस्यनामसङ्कीर्त्तनं ह
 रेरिति ॥ चमणम् । चमूस्वने । दि
 वादिः । अस्यापिच्चात् क्तिन् । अनु
 नासिकस्येतिदीर्घः ॥ तुदमानोपि
 परुषेनेत्तरं प्रतिपद्यते ॥
 चाक्तुः । चि । चमाशीले । मर्षके ॥
 चाम्यति । चमू० । क्रमिगमिचमि
 भ्यस्तुन् वृद्धिश्च ॥

चामः । चि । चीणे ॥ अवले ॥ चैचये
 । गत्यर्थो कर्मकैत्यादिनां क्तः ।

चारकः

आयोम इति निष्ठातस्त्वम् । आदे
उपदेशेतितीत्यास्त्वम् ॥

चामवती । स्त्री । } यागविशेषे ॥

चामवतीष्टिः । स्त्री । } यद्योक्तम्भवि

ष्ये । चामवत्यादिना यद्यत्कर्मणा

पृतनापते । दैवदोषादकरणे जाते

दोषकदम्बके ॥ होमेनैकेन दोषा

णां सर्वेषां क्षयमादिशेत् । एवञ्च

एकप्रायश्चित्तेनानेकदोषक्षयाय चाम

वतीष्टिः सर्वत्रदृष्टान्तः । इति प्रा-

यश्चित्ततत्त्वम् ॥

चामास्यम् । न । अपथ्ये । अहिते ।

रोग्ये ॥ त्रि । क्षीयवदने ॥ चाम

मास्येयस्य । चामश्चतदास्यश्चेतिवा ॥

चारः । पुं । चार इति प्रसिद्धे रसे ॥

धूर्त्त ॥ लघ्वणे ॥ काचे ॥ भस्मनि ॥

गुडे ॥ न । टङ्गणे ॥ यवचारे ॥ विड्

लघ्वणे ॥ सर्जिकाचारे ॥ पलाशधवपू

तीककरञ्जपाटलादिजाः । चारा

स्तुपाचनाः सर्वे रक्तपित्तकराः सराः

॥ गुल्मार्शः कृमिपुंस्त्वग्नाः शर्कराऽ

श्मरिनाशनाः इति राजवल्लभः ॥

चरति । चरसञ्चलने । ज्वलति

कसस्तेभ्योः । उपधावृद्धिः ॥

चारकः । पुं । पश्चिमस्यादिपिटके ॥

आलके । नवकलिकावन्दे ॥ चरति

। चर० । खलु ॥ पश्च्यादिपात्रे ॥

चारकः

चारकर्तुमः । पुं । नरकविशेषे ॥

चारतैलम् । न । पक्वतैलविशेषे ॥ यथा

। शुक्कमूलकशूलोनां चारोहिङ्गु

लनागरम् । शतपुष्पावचाकुष्ठद

शिशुरसाञ्जनम् ॥ भौवर्चलयवचार

सामुद्रं सैन्धवं तथा । भुजग्रयिविडं

मुस्तं मधुशुक्लं चतुर्गुणम् ॥ मातुलु

ङ्गरसञ्चैवकदली रसमेव च । तैलमे

भिर्भिपक्तव्यं कर्णशूलापहं परम् ॥

वाधिर्यङ्गनादस्य पूयस्त्रात्रस्य दारु

णः । पूरणादस्यतैलस्यक्रमयः कर्ण

योः खिलाः ॥ क्षिप्रं विनाशमायान्ति

शशाङ्कतशेखर । चारतैलमिदं श्रे

ष्ठं मुखदन्तामयापहम् ॥ इतिगारुडे

१८८ अध्यायः ॥

चारत्रयम् । न । विविधचारे ॥ यथा

। सर्जिकञ्च यवचारं टङ्गणचारमे

वच । चारत्रयञ्च चिचारं चारत्रित

यमेव च ॥

चारदला । स्त्री । चिह्न्याम् । चूडवा

स्तूकशके ॥ चारोदलेष्वस्याः ॥

चारदशकम् । न । दशविधचारे ॥ य

था । शिशुमूलकपलाशचुक्रिकाचि

त्रकार्हेकसनिम्बसम्भवैः । इक्षुशैख

रिकमे । त्रिकोद्भवैः चारपूर्वदशकं प्र

कीर्तितम् ॥

चारदुः । पुं । चण्डपादविषये ॥

चाराट्

चारद्वयम् । न । सजिक्तायावशकयोः
॥ चारयोर्द्वयम् ॥

चारपत्रः । पुं । वास्तुकशास्त्रे ॥
चारपत्रकः । पुं ।

चारभूमिः । पुं । समुद्रोपान्तदेशे ॥ य
था । जीवनं जीवनं हन्ति प्राणान्
हन्ति समीरणः । किमाश्चर्यं चार
भूमौ प्राणदा यमदूतिका ॥ स्त्री ।
लवणभूमौ ॥

चारमध्यः । पुं । अपामार्गे ॥

चारमृत्तिका । स्त्री । ऊपे ॥ चाराचा
सौमृत्तिका च ॥

चारमेलकः । पुं । चारसङ्घे ॥

चारदृक् । पुं । मुष्कके ॥

चारश्रेष्ठः । पुं । पलाशे । किंशुके ॥
मुष्ककवृक्षे ॥ न । वज्रचारे ॥

चारषट्कम् । न । षड्विधचारे ॥ य
था । धवापामार्गकुटजलाङ्गलीति
लमुष्ककैः । चारै रेतेस्तुमिलितैः
चारषट्कमुदाहृतम् ॥

चारसिन्धुः । पुं । लवणसमुद्रे ॥ सतु
जम्बुद्वीपस्य दक्षिणे शाकद्वीपस्य चो
त्तरे वर्तते ॥

चाराच्छम् । न । सामुद्रलवणे ॥

चाराब्धिः । पुं । चारसिन्धौ ॥

चाराष्टकम् । न । अष्टप्रकारचारे ॥

यथा । पलाशवाज्रशिखरिचिन्हा

चितिः

कर्तिलनालजाः । यवजः सर्जिता
चेति चाराष्टकमुदाहृतम् ॥ चारा
एतेऽग्निना तुल्याः शूलगुल्महराभृश
मिति ॥ चाराणामष्टकम् ॥

चारिका । स्त्री । भोगपिशाचिकाया
म् । क्षुधायाम् ॥

चारितः । वि । स्नाबिते ॥ चारे ॥ अ
भिगच्छे । अपवादयस्ते । प्राप्तदो
षे ॥ चार्यते स्म । चरः । गय
न्तः । क्तः ॥

चारोदः । पुं । लवणोदे ॥ चारमुद
कं यस्मिन् । उत्तरपदस्य चैत्युदक
स्योदादेशः ॥

चालनम् । न । निर्णेजने । प्रचालने ॥
चालितम् । वि । धौते । निर्णयिते । कृ
त प्रचालने ॥

चिः । पुं । निवासे ॥ गतौ ॥ चमे
चितः । वि । हिंसिते ॥ चिधातोः क
र्मणि क्तः ॥

चितिः । स्त्री । निवासे ॥ मेदिन्याम् ॥

महालयेक्षयं याति चित्तिस्तेन प्र
प्रकीर्तिता ॥ क्षये ॥ रोचनाख्येग
व्यद्व्ये ॥ क्षियति । क्षिनिवासगच्छोः

। क्तचित् । चेतित्तिच् ॥ क्षयम्

क्षीयतेऽस्यावा क्षिचये । क्षिनिवा

सगच्छोः । स्त्रियाङ्क्तिन् ॥ कान्धमे

दे । प्रलयकाले ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

चितिर

चितिकणः । पुं ।

चितकणा । स्त्री ।

धूलौ । रजसि ॥

चितिचमः । पुं । खदिरदुमे ॥

चितिचित् । पुं । चितिशे ॥ चितिङ्

चियति । चि० तुदादिः । किपि तु

क् । चितिपतिष्वेवासौ चितिचि

दितिभट्टमल्लः ॥

चितिजः । पुं । उपरसविशेषे । भूना

गे ॥ मङ्गलग्रहे ॥ वृत्ते । महीरुहे ॥

चितेर्जातः । जनी० । उः ॥ न । ख

गोले आकाशमध्याग्रवर्त्तमानरे

तिर्यग्वृत्ते ॥ चि । भूमिजाते ॥

चितिजन्तुः । पुं । भूनागे ॥ चितेर्ज्ज

न्तु रिष ॥

चितिधरः । पुं । पर्वते ॥ कूर्मवासुकि

दिग्गजेषु च ॥

चितिनागः । पुं । उपरसविशेषे । भू

नागे ॥

चितिनाथः । पुं । राजनि ॥

चितिपः । पुं । भूपतौ ॥

चितिपतिः । पुं । स्वप्ने । भूपे ॥

चितिपाखः । पुं । भूपाले । राक्षि ॥

चितिपालभाक् । पुं । राजनि ॥

चितिपुत्रः । पुं । नरकराजे । नरका

सुरे ॥

चितिरन्ध्रम् । न । अवदे ॥ चितेः र

न्ध्रम् ॥

चिपशिः

चितिरुहः । पुं । वृक्षे ॥ रोहति । रु

ह० । इगुपधत्वात्कः । चितौ रुहः

। सप्तमीतिसमासः ॥ चितौ रोह

तिवा । रुहेरिगुपधेतिकः ॥

चितिवहरी । स्त्री । भूवदर्याम् । आ

उवेरी इतिभाषा ॥

चितिवर्द्धनः । पुं । शवे ॥ चि । भूमि

वर्द्धके ॥

चितिव्युदासः । पुं । भुङ्गरा इतिप्रसि

द्धे भूमिगृहे ॥

चितिसुतः । पुं । भौमे ॥ नरकासुरे ॥

चितिशः । पुं । राक्षि ॥ श्रीरामे ॥

चितेर्भूमेरीशः ॥

चित्यदितिः । स्त्री । देवक्याम् ॥

चित्त्वा । पुं । वावौ ॥ चयति चियति

वा ॥ चित्चये चिनिवासगन्धोर्वा

। शीङ्कुशीत्यादिनाकनिपितुक्

॥ काले ॥

चिपः । पुं । चेषणे ॥ चेषरि ॥ चिपे

रिगुपधेतिकः ॥

चिपकः । चि । योधे ॥ चिपति । चि

पमेरुखे । इगुपधत्वाप्रीकिरःकः । त

तोऽज्ञातादौकः ॥ स्त्री । चिपका

। चिपकादीनाच्चेतीत्याभावः ॥

चिपलम् । न । चेषणे । चिपायाम् ॥

चिपशिः । स्त्री । नौकादेखे ॥ आयु

धे ॥ वडिशे ॥ चियतेऽनयेति वा ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

चिप्रम्

चिपेः कहे न्यनिः । चिपणिं चेषण
मिति वेदभाष्यम् ॥

चिपणी । स्त्री । चेषयाम् । नौकाद
एते ॥ कृदिकारादिति ङीष् ॥

चिपणुः । पुं । वायौ ॥ चिपति । चि
प० । अनुङ् नदेशेति चकारात् चि
पेप्यनुङ् ॥

चिपण्युः । पुं । वसन्ते । इच्छुज्ज्वलद
त्तः ॥ देहे ॥ चि । सुरभौ ॥

चिपा । स्त्री । चेषणे ॥ चेषणम् । चि
प० । भिदाचङ् । टाप् ॥

चिप्तः । चि । प्रेरिते ॥ निष्पेयकृतवस्तु
नि । त्यक्त । नुत्ते । नुत्ते ॥ विकी
र्णे ॥ अवच्छाते ॥ न । रागवेषादि
वशाद्विषयेष्वभिनिविष्टेचित्ते । चि
त्तस्य प्रवमभूमौ ॥ चिप्यते स्म । चि
प० । क्तः ॥ वायुशस्ते ॥

चिप्तकुकुरः । पुं । अलङ्कृते ॥

चिप्ते । स्त्री । राशौ ॥ इति हलायुधः ॥

चिपनुः । चि । निराकरिणौ । निराक
रणशीले ॥ चेषणशीलः । चिप० ।
चसिगृधिधृषिचिपेः क्तः ॥

चिप्रम् । न । शीघ्रे ॥ नक्षत्रवारविशे
षाणां संचायाम् ॥ पुण्याश्विन्यभि
जिहस्ताख्येषु चिप्रं गुरु क्षया ॥

चिप्यति । चिप० । स्फायितश्चीति
रम् ॥ शीघ्रात् क्रियाविशेषणञ्चाद

चीयम्

द्रव्यो वर्तमानः क्लीबे । द्रव्ये तु विणि
क्तः ॥ शीघ्रगे च ॥

चिप्रकारी । चि । शीघ्रप्रयोक्तारि ॥

चिप्रपाकी । पुं । गन्धमुण्डे । गर्दभा
एते । गेडीति भाषाप्रसिद्धेष्टे । गन्ध
भादालिया इति गौडभाषा ॥ चि ।
शीघ्रपाकिनि ॥

चिप्रा । स्त्री । अवन्तीतलवाहिन्यांस
रिति ॥

चिया । स्त्री । अपचये । चये ॥ चिच
वे । चिनिवासगच्छोर्वा । भिदाचङ्
। टाप् ॥

चीजनम् । न । कीचकानां नादे ॥

चीणः । चि । अमासे । दुर्वले । चामे
॥ चिचये । क्तः । निष्ठायामण्यद
र्थ इति दीर्घः । चियो दीर्घादिति नः
॥ धर्मार्थं चीणकोशस्य चीणस्य न
पिशोभने । सुरैः पीतावशेषस्य कृ
ष्णपक्षे विधेरिति कामन्दकः ॥

चीणचन्द्रः । पुं । विनष्टेन्द्रभयाष्टयोर्म
ध्यस्थेन्द्रैः ॥ यथा । कृष्णाष्टमीदृक्का
दूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदलम् । ताव
त् कालं शशीचीणः पूर्यस्तत्रोपरि
स्मृत इति ॥

चीणवान् । चि । चयविशिष्टे ॥

चीणाष्टकर्मा । पुं । जिने ॥

चीयमाणः । चि । अपचीयमाने ॥

धीरक

धीरम् । न । जले । धारिणि ॥ दुग्धे ।

ययसि ॥ आकाशपथपिण्डाककुसुम
खपया भिषेः । कलेरदधिमाघैश्च
प्रायः चीरं विदध्यते ॥ सिग्धं श्रीतं
बुधं चीरं सर्वकालं न सेवयेत् । दी
र्घं जिंकुते मन्दं मन्दाग्निं न ह मे
वच ॥ चीरं न भुञ्जीत कदाप्यतस्तं
तस्य नैतल्लक्षणेन सार्द्धम् । पिष्टान्
सन्धानकमायमुक्तकोपातकीकन्दफ
लादिकैश्च ॥ सघाव । मत्स्यमांस
मुडमुडमूलकैः कुष्ठ भावद्विजेवि
तं पयः । शाकजायवरसादिसेवितं
मारयत्वबुध भागु सर्पवत् ॥ चिब
ति । चिनिवासगच्छोः । सुसिचि-
चिमीनादीर्घश्चेति कान्दीर्घस्त्व-
॥ यद्वा । यस्मिन् । यस्मिन् । यसेः
किञ्चेति ईरन् । गमहनेत्युपधातो
पः । खरिचेति चर्त्तम् । शासिवसीति
घत्तम् ॥ यद्वा । चयगम् । चीष्णि
सायाम् । सं० क्षिप् । चियमीरय
ति । ईरगती । एयन्तः । कर्मण्यय ॥
धीरकः । पुं । धीरमेरुदण्डतायाम् ॥
धीरकचुकी । स्त्री । धीरीश्वर्ये ॥
धीरकगुः । पुं । बलके । स्तन
धीरकगुक्कः । पुं । भये ॥

धीरकन्तः । पुं । धीरविदार्याम् ॥

धीरकम् । स्त्री । धीरवक्ष्यम् । का

धीरणी

अधोमिक्षुषण्ण इति गौर भाषा ॥

धीरकाकारिका । स्त्री । धीरविदा-
र्याम् । धीरमुक्तायाम् ॥ पश्यका
कोक्षीम् ॥

धीरकाकोक्षी । स्त्री । अष्टवर्गपठितै
षधिविशेषे । जीवध्वाम् ॥ एस
वीक्ष्यकैश्च काकोक्ष्याः सहशीक्ष
सा ॥ दुग्धिकाभेदे । शुक्लकाकोक्ष्या
म् ॥ पश्यकाकोक्षीम् । अक्षीयाने
ऽन्वगम्यालम् ॥

धीरकाण्डकः । पुं । धीर्याम् ॥ अर्कवृक्षे ॥

धीरकाष्ठा । स्त्री । वंटीवृक्षे ॥

धीरकीटः । पुं । दुग्धजातकीटे । का
लिकायाम् ॥

धीरक्षवः । पुं । धीरगोत्रा इति गौर
भाषा प्रसिद्धे दुग्धपाषाणे ॥

धीरजम् । न । दधनि । मज्जस्त्रे ॥ चि
धीरजातश्चे ॥

धीरदक्षः । पुं । अर्कवृक्षे ॥ धीरवन्ति
दक्षान्वय ॥

धीरदुमः । पुं । अन्वले । पिण्डले ॥

धीरधेनुः । स्त्री । दानार्थं धीरनिर्मि
तायाङ्गवि ॥

धीरनाशः । पुं । शाखोद्वेष्टे ॥ दुग्ध
क्षये ॥

धीरनीरम् । न । आलिङ्गने ॥ जलदु
ग्धसमाहृतैः ॥

ॐ

चीरश

चीरपथः । स्त्री । अर्कवृक्षे । विकीरये ॥

चीरपायी । चि । दुग्धपात्रकर्तार ॥

चीरमेचकः । पुं । शोभाञ्जने ॥

चीरमेरटः । पुं । मेरटे । मधुसूत्रे

। चीरमेरटा इति गौडभाषा
प्रसिद्ध्यां चतायाम् ॥

चीरवल्ली । स्त्री । चीरविदार्याम् ॥

चीरवतीवल्ली ॥

चीरविकृतिः । स्त्री । चीरसा इति

गौडभाषाप्रसिद्ध्यां कूर्चिकायाम्

॥ दध्ना सह पक्वं यत् तत् स्वाद्

दधि कूर्चिका । तत्रेव पक्वं यत् ची

रं सभिवेत्त ककूर्चिका ॥ चीरस्य

विकृतिः ॥

चीरविदारिका । स्त्री । चीरविदा

र्याम् ॥

चीरविहारी । स्त्री । शुक्लभूकुष्माण्डे ।

महाश्वेतौषधौ ॥ चीरवतीविदा

री ॥ शुक्लकृष्णभूकुष्माण्डयोः ॥ ची

रकन्दो द्विधा प्रोक्तो विनालस्तु स-

नालकः । विनालो रोगहर्ता स्या

द्वयस्त्री सनालकः ॥

चीरविषाणिका । स्त्री । चीरकाको

ल्याम् ॥ दृष्टिकाल्याम् ॥

चीरवृक्षः । पुं । राजादन्याम् ॥ उदु

म्बरे ॥

चीरशरः । पुं । आमिषायां । छाना

ॐ

चीरसा

इति गौडभाषा ॥

चीरशाकम् । न । दुग्धविकृतौ ॥ अप

क्व मेव यज्जटं चीरशाकं चित्तम्पयः ॥

चीरशीर्षः । पुं । श्रीवासे ॥

चीरशुक्ला । स्त्री । चीरकाकोल्याम् ॥

चीरविदार्याम् ॥

चीरशुक्तः । पुं । जलकण्टके । शृङ्गाट

के । सिंघाडा इति भाषा ॥ राजादने ॥

चीरशुक्ला । स्त्री । शुक्लभूकुष्माण्डे ॥

विदार्याम् । चीरकाकोल्यायाम् ।

कृष्णभूकुष्माण्डे ॥ चीरमिश्रशुक्ला ॥

चीरसः । पुं । चीरसारे ॥

चीरसन्तानिका । स्त्री । छाना इति

नट्चीर इति गौडभाषाप्रसिद्धे

दुग्धविकारविशेषे । चीरसन्तानि

का वृष्या त्रिधा पित्तानिलापहा ॥

चीरसमुद्रः । पुं । चीराब्धौ ॥ अयंश्चे

तद्दीपे वर्त्तते ॥

चीरसागरः । पुं । चीरसमुद्रे ॥

चीरसागरसुता । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥

चीरसारः । पुं । पालजिबु इति भाषा

प्रसिद्धे चीरविशेषे । चीरसे ॥ यथा ।

ईषच्छेषकरं गौल्यं पित्तं तर्पणं

गुरु । पुष्टिरेषाभिधा तस्य चीरसा

रस्तु चीरसः ॥ इति रा० नि० ॥

नवनीते ॥ यथा । चीरसारमपनी

य शङ्कया स्वीकृतं यदि पक्वायनं त्व

ॐ

शीरिका

या । मानसे मम नितास्ततामसे
नन्दनन्दन कथं न शीयसे ॥ शीर
स्यसारः ॥

शीरसिन्धुः । पुं । शीरार्थवे ॥

शीरस्फटिकः । पुं । शीरवर्णस्फटिक
विशेषः ॥

शीरहिष्णीरः । पुं । दुग्धफेने । शार्करे ॥

शीरा । स्त्री । काकोल्याम् ॥

शीराब्धिः । पुं । शीरसागरे ॥ शीरस्य
अब्धिः ॥

शीराब्धिजः । पुं । चन्द्रे । इन्दौ ॥ शेषे
॥ तार्क्ष्ये ॥ अमृतादिसमूहे ॥ न ।

सामुद्रलक्षणे ॥ भौतिके ॥

शीराब्धिजा । स्त्री । इन्दिरायाम् । च
क्ष्म्याम् ॥ शीराब्धेर्जाता । ज

नी० । डः ॥

शीराब्धितनया । स्त्री । रमायाम् । ल
क्ष्म्याम् ॥ शीराब्धेः तनया ॥

शीरामृतम् । न । मधुरमांसे ॥

शीराविका । स्त्री । शीराभ्याम् ॥

शीरावी । स्त्री । दुद्धोतिप्रसिद्धौषधौ
। दुग्धिकायाम् ॥ शीरमवति । अ

वरचणादौ । कर्मण्यण् । डीप् ॥

शीराह्वः । पुं । सरलद्रुमे ॥

शीरिका । स्त्री । राजादने । फलाध्य

क्षे । शिरणी इतिभाषा ॥ शीरि

कायाः फलं वृष्यं वृष्यं सिग्धं हिम

शीरिणी

ज्जरु । तृष्णामूर्च्छामदृष्टिनिवय

दोषवेयास्तजित् ॥ अपिच । शीरि

कायाः फलं पूर्णं गुरु विष्टम्भि शी

तलम् । कषायं मधुरं सांज्ञं नाति

वातप्रकोपनम् ॥ शीरमस्त्यस्याः ।

अतद्वनिठनावितिठम् ॥ परमाक्षे ।

पायसे । शीर इतिभाषा ॥ यथा ।

सुद्वेऽर्द्धपक्वे दुग्धेतुष्टताक्ता स्तण्डु

लान् पचेत् । ते सिद्धाः शीरिका

ख्याता सासिताज्ययुक्ताश्चमा ॥ शी

रिका दुर्जरा बल्या धातुपुष्टिप्रदा

गुरुः । विष्टम्भिनी हरेत् पित्तरक्त

रित्ताग्निमाहृतान् ॥ नालिकेरशी

रिकातु प्रोच्यते शास्त्रतोमया ॥ ना

लिकेरं तनूकृत्य क्षिप्रं पयसि गोः

क्षिपेत् । सितागव्याज्यसंयुक्ते तत्

पचेन् मृदुना मिना ॥ नालिकेरो

द्भवा शीरी सिग्धा शीता तिपुष्टि

दा । गुर्वी सुमधुरा वृष्या रक्तपि

सानिलापहा ॥ एवं कुष्माण्डमज्जा

दीं स्तथा वंशाङ्कुरानपि । कदलो

नां फलान्मूलान् कर्तव्याशीरिकावु

धैरिति ॥ नारङ्गशीरिणोम्यस्य ॥

शीरिणी । स्त्री । काञ्चनशीरीलताया

म् । तिक्तदुग्धायाम् । पीतदुग्धाया

म् । हिमाद्रिजायाम् ॥ शीरिणीति

तशीताश्च रेचनी शोफनापनुत् ॥

शीरी

शुमिदे। प्रकपमीच वित्तज्वरहराप
रा ॥ शीरेकाकोल्याम् ॥ दुग्धिका
यम् ॥ कुटुम्बिकाभेदधौ ॥ गम्भा
वीर्मे ॥ शीरेमन्त्रायाम् ॥ इन् ॥ डीप् ॥
शीरी। पुं । कुल्लाम् ॥ चर्कवृक्षे ॥ राजा
इने ॥ दुग्धपाषाणे ॥ बटे ॥ प्रथे ॥
से। मन्त्रायाम् ॥ व्यासीष्टये ॥ शी
रमन्त्रायाम् ॥ अतद्वनिठना
वितीनिः ॥

शीरिष्टः । पुं । व । शीरयुक्तवृक्षप
ञ्चके ॥ यथा । न्यग्रोक्षेदुम्बरान्धत्य
पारिश्रम्यपादपाः । यच्चैते शीरि
खो दृष्ट्वा स्तेषां त्वक् पञ्चवत्कलम्
॥ केचित्तु पारिश्रम्ये शिरीषं वे
तसं परे । वदन्तेतिशेषः ॥ शीरिवृ
क्षा हिमा वगर्षा येनिरोगग्रन्थाप
हाः । रुक्षाः कषाया सेदोघ्ना वि
सर्पामयनाशनाः ॥ शोथपित्तकफा
स्त्रघ्नाः स्तन्या भस्मास्थियोजकाः । ए
षां त्वक्गुणाः । त्वक्पञ्चकं हिमं
ग्राहि ब्रह्मणोयविसर्पजित् । तेषां प
ञ्चगुणाः । तेषां पञ्च हिमङ् ग्राहि
कफवातास्त्रनुल्लङ्घु । विष्टभाधान
जित् तिक्तं कषायं लघु लेहनमि
तिराजनिर्घण्टः ॥

शीरी । स्त्री । शीरिष्टये ॥ शिरगो
वा इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे । दु

शुपम्

व्यपाषाणे । वज्राग्ने ॥ दुग्धिकावाम् ॥
शीरीशः । पुं । शीरेकचुकी इति
गौडप्रसिद्धे स्वकृच्छदे ॥
शीरेयी । स्त्री । पयसे ॥ यथा । शी
रेय पायसं प्रोक्तं परमोदकं
रिभिरिति दृष्टायुधः ॥
शीरोदः । पुं । दुग्धसमुद्रे । शीरोदो
॥ शीरमुदकं वक्षिन् । उत्तरपदं
चेत्युदकस्योददिशः ॥

शीरोदतनया । स्त्री । कश्चिन्नाम् ।
श्रियाम् ॥ शीरोदस्य तनयो ॥
शीरोदतनवापतिः । पुं । विष्णो ॥
शीरोदनन्दः । पुं । चन्द्रे ॥
शीवः । वि । मत्ते ॥ शीवते मत्ते ॥ शी
दमदे । अकर्मकत्वात् कर्षरिक्तः
। अनुपसर्गात् पुल्लचीवेति साधुः ।
कोवा ॥

शीवा । वि । मत्ते ॥ वाहुलकात् कनिम् ॥
चुः । पुं । सिंहे ॥
चुणः । पुं । शरिष्टये ॥
चुक्षः । वि । प्रथ्यस्ते ॥ प्रहते । चू
र्णीकृते । सम्पिष्टे ॥ चुदेः क्तः ॥
चुत् । स्त्री । चुते । चवे । शिक्राया
म् ॥ चवणम् । टुचुशब्दे । सं०
किम् । तुक् ॥ वलिना च्युतं सकृत् ॥

शुतम् । न । नासिकातः सन्नद्धवायो
निः सरणे । चवे ॥ अस्त्रशकुनम् ।

चुक्र

मिषं ब्रह्मणि कार्यसिद्धिरतुकाशके
 कुताशे भयं याम्यामतिभयं सुरदि
 धिकलिर्नाभः समुद्राख्ये । वायव्यां
 मरुत्सङ्गन्धसलिलं दिव्याङ्गनाचो
 त्तरे ऐशान्यां मरणं भुवनिगदितं
 दिग्बलचण्डखण्डने ॥ ज्येष्ठीरुते
 चुते ऽप्येव मूचुः किञ्चिच्च कोविदाः
 ॥ आसने शयने दाने भोजने वस्त्र
 सङ्ग्रहे । विवादे च विवाहे च चु
 तं सप्तसु शोभनम् ॥ असंयुतमुख
 च चुम्बिषेधो वडा । नासंयुतमुखः
 कुर्याद्वाचं कृष्णं तथा चुतम् ॥ य
 त्फलं सङ्गनरुते चुतेष्वेवं तदेव
 चि ॥ चि । शाखादिनातीक्ष्णीकृते
 ॥ चवयम् । टुचु शब्दे । भावेक्तः ॥

चुतकः । पुं । राजिकायाम् ॥

चुताभिजननः । पुं । कृष्णसर्पे । रा
 यी इति भाषा ॥ चुतमभिजनयति
 । नन्द्यादिच्चात् ल्युः ॥

चुत्करी । स्त्री । सर्पायाम् ॥

चुत्पिपासे । स्त्री । चि० । लोभभार्क
 योः ॥ यथा । चुत्पिपासे लोभभा
 र्कं धन्येमान्ये च पूजिते । याभ्यां व्या
 सं जगत्सर्वं निश्चिन्तातुरं भवे
 दिति ॥ चिन्तातुरम् चुत्पिपासा
 नाशकाज्जलचिन्तातुरमित्यर्थः ॥

चुद्रः । वि । अधमे ॥ क्रूरे ॥ कुपये ॥

चुद्रगो

अल्पो ॥ दरिद्रे ॥ छलान्नेषिणि ॥
 चुगच्छि । चुद्रिर्सम्पेषणे । स्फाधि
 तन्वीतिरक् ॥

चुद्रकण्टकारी । स्त्री । अमिदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टकी । स्त्री । दृष्ट्याम् ॥

चुद्रकण्टारिका । स्त्री । चुपविशेषे ।

अमिदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टिका । स्त्री । कण्टकारिका
 याम् ॥

चुद्रकम्बुः । पुं । शङ्खनखे । शम्बूके ॥

चुद्रकारवेल्लो । स्त्री । कारवेल्लविशेषे ।

कारवेल्ल्याम् । वनकरेला इति भा
 षा ॥

चुद्रकारणिका । स्त्री । चुद्रकारवे
 ल्याम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः

चुद्रकुलिशः । पुं । न । वैक्रान्तमखौ ॥

चुद्रकुष्ठम् । न । स्वल्पकुष्ठरोगे ॥

तदेकादशविधं यथा । एकं कुष्ठं स्मृ

तं पूर्वं गजचर्मततः परम् । ततश्च

र्मदलं प्रोक्तं ततश्चापि विचर्चिका ॥

विषादिकाभिधासैवपामा कच्छूस्त

तः परा । ततोद्दुश्चविस्फोटः किटि

भञ्जततः परम् ॥ ततश्चासकप्रोक्तं

शतादृशं ततः परम् । चुद्रकुष्ठानि

चैतानि कथितानि भिषग्वरैरिति ॥

चुद्रखदिरः । पुं । दुषखदिरे ॥

चुद्रगोचुरकः । पुं । खोटागोखरु इति

चुदतु

भाषा प्रसिद्धे विकटके ॥

चुदघण्टिका । स्त्री । किङ्किण्याम् । घूं
घट्टकैर्धनी कर्धनी इति च भाषा ॥
घण्टेव । इवेतिकन् । यद्वा । घण्टयति
घण्टतिवा । घटिदीप्तौ । खुल् ।
चुदाचासौ घण्टिकाच ॥

चुदघोली । स्त्री । चिविल्लिकाचुपे ॥

चुदचञ्चुः । पुं । चुपविशेषे । त्वक्सार
भेदिन्याम् ॥ स्त्री । पक्षिणां स्वल्पवो
न्याम् ॥

चुदचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

चुदचिर्भिटा । स्त्री । गोपालककन्या
म् । कचरी इति भाषा ॥

चुदचूडः । पुं । शरत्पल्लवगे । गूय-
लक्ते ॥

चुदजस्तुः । पुं । स्वल्पजन्तो ॥ आनकु
लात् चुदजस्तवः । चुदजन्तुरनस्थः
स्याद यवा चुद एव यः । शतं वा प्र
सूतौ येषाङ् केचिदानकुलादपि
॥ चुदश्चासौ जन्तुश्च ॥ शतपद्याम् ॥

चुदजम्बूः । स्त्री । भूमिजम्बाम् । ह्रस्व
फलायाम् ॥

चुदजातीफलम् । न । आमलके ॥

चुदजीरकम् । न । कणजीरके । सु
गन्धे ॥

चुदजीवा । स्त्री । जीवन्त्याम् ॥

चुदमुचसी । स्त्री । अर्जके ॥

चुदपा

चुददंशी । स्त्री । चुददंशिकायाम् । हो
टाडांस इति भाषा । मसङ् इति प
र्वतीय भाषा ॥

चुददुःस्पर्शा । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुददुराणभा । स्त्री । स्वल्पदुराणभा
याम् । मरुस्थायाम् । मरुसम्भवा
याम् ॥

चुददुस्पर्शा । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुदधात्री । स्त्री । कर्कटवृक्षे ॥

चुदधान्यम् । न । कङ्गुवादि कुधान्ये ।
तृणधान्ये ॥ चुदधान्यं मनुष्यं स्या
त् कषायं सद्यु लेखनम् । मधुरं क
टुकं पाके रुच्यं क्रीदशोषकम् ॥
वातकृद्दुधित्कञ्च रक्तमिस्रकफाप
यम् ॥

चुदनासिकः । पि । स्वल्पनासायुक्ते ।
नः चुदे ॥

चुदपवा । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥

चुदपवी । स्त्री । वचायाम् ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

चुदपनसः । पुं । उहौ । लकुचे ॥ चु
दश्चासौ पनसश्च ॥

चुदपर्यः । पुं । अर्जके ॥ पि । सूक्ष्मं
पत्रं ॥

चुदपाषाणभेदा । स्त्री । चुपविशेषे । च
तुप्यव्याम् । कन्दरोद्भवायाम् । शै
लोद्भवायाम् ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

चुद्र

चुद्रपिपली । स्त्री । वनपिपल्याम् ॥

चुद्रपोतिका । स्त्री । मूलपोत्याम् ॥

चुद्रफलः । पुं । } जीवद्रुमे । जी

चुद्रफलकः । पुं । } वनद्रुमे ॥

चुद्रफला । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् । ग

वादन्याम् ॥ गोपालकर्कश्याम् ॥ क

गठकार्याम् ॥ अग्निदमन्याम् ॥ भू

मिजम्ब्याम् ॥

चुद्रभगटाकी । स्त्री । वृहत्याम् । क

गठकार्याम् ॥

चुद्रमत्स्यः । पुं । छोटीमच्छीतिलोक

प्रसिद्धे मत्स्ये । चुद्रमत्स्याः स्वादुरसः

दोषघ्नविनाशनाः । खघुपाका

रुचिकराः सर्वदाते हितामताः ॥

अतिरुच्यः पुंसवराः रुच्याः का

सानिनापहाः ॥

चुद्रमुस्ता । स्त्री । कसेरुकन्दे ॥

चुद्ररोगः । पुं । द्विचत्वारिंशद्देहिभि

रुमे भावप्रकाशोक्ते स्वल्पव्याधौ ॥

चुद्रवर्षणा । स्त्री । वरटायाम् ॥

चुद्रवल्ली । स्त्री । मूलपोत्याम् ॥

चुद्रवारुणी । स्त्री । सुरायाः प्रभेदे ॥

चुद्रवार्त्ताकी । स्त्री । वृहत्याम् ॥

चुद्रवार्त्ताकिनी । स्त्री । श्वेतकण्टका

र्याम् ॥

चुद्रशङ्खः । पुं । शङ्खनखे । चुद्रश्चासौ

शङ्खश्च ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

चुद्रा

चुद्रशर्करा । स्त्री । रावनालशर्करा

र्याम् ॥

चुद्रशार्दूलः । पुं । चित्रके । अंगान्तके

। चीता इति भाषा ॥

चुद्रशीर्षः । पुं । अल्पमस्तके ॥ पुं ।

मयूरशिखावृक्षे ॥ चुद्रशीर्षमस्य ॥

चुद्रशुक्तिः । स्त्री । } जलशुक्तिका-

चुद्रशुक्तिका । स्त्री । } र्याम् ॥

चुद्रश्यामा । स्त्री । कटभ्याम् ॥

चुद्रक्षेमातकः । पुं । भूकर्बुदारके ॥

चुद्रसहा । स्त्री । मुद्गपण्याम् । मार्ज

रगन्धायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स

हतिरहते वा । घृ० । अच् । टाप्

चुद्रसहा ॥

चुद्रसुवर्णम् । न । रीतौ । पिप्पले ॥

चुद्रश्वासः । पुं । अल्पश्वासरोने ॥

चुद्रहिङ्गुलिका । स्त्री । } कण्टकार्या

चुद्रहिङ्गुली । स्त्री । } म् ॥ चुद्रा

चासौहिङ्गुली च ॥

चुद्रा । स्त्री । व्यङ्गायाम् ॥ नव्याम् ॥

कण्टकारिकायाम् ॥ कायेत्त्वस्याम्

लङ्गाद्यम् ॥ सरघायाम् ॥ चाङ्गेर्या

म् ॥ वेश्यायाम् ॥ हिंसायाम् ॥ म

क्षिकामात्रे ॥ चुद्रास्ति चुद्रते वा ।

चुद्रिर्सञ्चूर्णने । स्फायितश्चीतिर

क् । टाप् ॥ गवेषुकायाम् ॥ वादर

तायाम् ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

चुहेवा

चुहामिन्त्रः । पुं । द्रुममूलप्रसिद्धे द्रुमे
विशेषे । लघुमन्त्रे । तनुचचायाम्
। कोटीमखियारी इतिभाषा ॥ अ
मिमन्यद्वयश्चैव तुल्यं वीर्यरसादि
षु । अत्र प्रयोगानुसारेण योजयेत्
स्वसनीयम् ॥

चुहामनम् । न । सुश्रुते क्लेशचूरेण
स्यौषधे ॥

चुहामनमन्त्रकृतः । पुं । पोताधाने
। केनभाष इतिगौडभाषा ॥ चु
हादण्डाक्षः । न । चुहाण्डमन्त्रः
। तेषां सङ्गतः ॥

चुहामान्त्रिकः । पुं । रक्तापामार्गे ॥

चुहामन्त्रकम् । न । आमन्त्रके । काठ
भाषा इतिभाषा ॥

चुहामन्त्रकसङ्घः । पुं । कर्कटवृक्षे ॥

चुहामः । पुं । कोषाग्रे । सुकोशके ॥

चुहामनसः । पुं । लघुचे ॥

चुहाम्ना । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥ अशा
पुष्पाम् ॥

चुहाम्लिका । स्त्री । शाखाशायाम् ।
चाङ्गेर्याम् ॥

चुहिका । स्त्री । दंशे ॥

चुहिका । पुं । चुहके ॥ चुहस्य भावः
। इमनिच् ॥

चुहेरुदी । स्त्री । ववासे ॥

चुहेवाकः । पुं । गोपालकर्कश्याम् ॥

ॐ ॐ ॐ

चुधाभि

चुद्रोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि
कायाम् ॥

चुद्रोपायः । पुं । मायादिषु । मावे
पेक्षेन्नुज्ज्वलानि चुद्रोपायाश्चेत्यर्थः ॥

चुद्रोपोदकनाम्नी । स्त्री । मूलपोष्याम् ॥

चुद्रोपोदकी । स्त्री । स्वल्पपूतिभाषा
के । मसृष्ट्याम् ॥ रसधीर्यविपाकेषु
सदृशी पूर्वयास्वयम् । पूर्वया उपो
दक्या ॥

चुद्रोलूकः । पुं । दुग्दुले । शाकुनेये ।
रक्तसत्त्वविभाषा ॥

चुत् । स्त्री । चुधायाम् । वृधुचयाम्
॥ चोधनम् । चुधवृधुचयाम् ।
किम् ॥

चुधा । स्त्री । भोजनेच्छायाम् । वृधु
चयाम् । अशनायायाम् ॥ वृधुचो
त्पादकौदर्याग्निविकारे ॥ भानु
रिमतेन टाप् ॥

चुधाकुशसः । पुं । विस्वान्तरुचे ॥

चुधातुरः । पि । चुधापीडिते ॥ वधा
। अर्वातुराणां न सुदृक् वन्धुः का
मातुराणां न भयं न लज्जा । चिन्ता
तुराणां न सुखं न निद्रा चुधातुरा
णानवलनतेज इति ॥

चुधाभिजननः । पुं । राजिकायाम् ॥

चि । चुजनके ॥ चुधामभिजनन
ति । जनी । नंदादिक्वात्स्युः ॥

ॐ ॐ ॐ

चुम्मा

चुम्माकसी ॥ श्री । मैय्यरमवस्तुतच
घोत्पादककठिकायाम् ॥

चुधासागररसः । पुं । मैय्यरमवस्तु
त्ते धौधधविर्धे ॥

चुधितः । वि । भगनायिते । चुभुचि
ते । चुधायुक्ते ॥ चुधति यः । चु
धेरकमेकत्वान् कर्त्तरिक्तः । वस
तिदुधेरितीद् ॥ चुत् सजाताय
वा । तारकादिक्वादितच् ॥

चुधुनः । पुं । लोचमेदे ॥ चुधति ।
चुध० । चुधिपिप्रिमिधियः किदि
चुधनम् ॥

चुधः । पुं । स्वयम्भवाग्रिमे । सखेट
कादिचुद्धचे ॥ श्रीकृष्णात्मजे ॥ इ
स्वभुभूपतनये ॥ अरकापश्चिमदि
क्षेपर्वते ॥ चैति । टुचुधये ।
आहुलकात् पः । अगुधयः ॥

चुपाकुः । पुं । पानीयालौ ॥

चुपखोडमुष्टिः । पुं । विषमुष्टिषुये ॥

चुम्मा । पुं । मन्त्रे । मन्त्रानदृष्टे ॥ चु

भति यः । चुभसचने । तः । चु

अस्मन्नेवादिनासाधुः । किञ्चु

भिते ॥ तयः । चुभोरका चुम्मा

निरिगदीत्वादिप्रकेगप्रममंमन्त्रः ।

चुम्मातिचम्मादोभाः ॥

चुम्मा । पुं । मन्त्रके ॥

चुम्मा । पुं । निम्माचुम्मादोभाः ॥

चुरक

तावामिति नदीभारतम् ॥

चुभितः । वि । विलोडिते ॥ आचुलि
। वस्ते ॥ चुभितः । इट् ॥

चुम्मा । श्री । अतश्चाम् ॥ नीचिको
याम् ॥ खं व इतिपर्वतीवभावाप्रसिद्धे
चताप्रमेदे ॥ चैति । चुयते च ।
टुचु० । बाहुलकान् मक् । अपिस्तु
सुहुलधुचिचुमेतिमन्त्रा । संचा
पूर्वकत्वाय गुणः ॥

चुरा । पुं । लोमच्छेदनप्रये । नापि
ताखे । चुरा इतिमाषा ॥ कोकिचा
चे ॥ गोचुरे ॥ अपो ॥ मन्त्रपिच्छी
तके ॥ अरे ॥ चुरति । चुरविलेख
ने । इगुपधवाग्रीकिरः कः ॥ अका
चुम्मेन्द्राद्येत्वादिनारम् । निवास्त
नार्हेकलोपोगुणाभावश्च ॥ चुरद्व
चुरो वा ॥

चुरकः । पुं । गोचुरे ॥ तिलकाहुजे ॥
कोकिचाचे ॥ चुरकः शीतलो ॥

यः स्वादन्तः पिच्छिष्य सया । ति

तो वातमन्त्रोवा अतश्चादृष्टमि

लास्रजित् ॥ चुरति । चुर० । चु

न् शिल्पिसंचयोः ॥ चुरद्वका ॥ इ

वेप्रतिवृताविति नम् ॥ भूताहुजे

चुरकर्मा । न । चोरे ॥ देवकावे

तत्ताद्वेरेरंमप्रसिद्धे । चुरद्वर्मा

न चुरकर्मा निम्मादोभा ॥

ॐ ॐ ॐ

चुल्लः

चुरधानम् । न । नापितोपस्कराधाने ।

गुच्छी इतिपर्वतीयभाषा ॥ चुरोधी
यते ऽस्मिन् । धाजोत्युट् ॥चुरधारः । पुं । महानरकविशेषे ॥ अ
स्त्रविशेषे ॥चुरपत्रः । पुं । शरे ॥ चि । चुरतुल्यप
त्रयुक्ते ॥चुरपत्रिका । स्त्री । पालङ्गशके । पा
लङ् इतिभाषा ॥चुरप्रः । पुं । शरविशेषे ॥ वासच्छेद
नास्ते । खुरपा इतिभाषा ॥चुरभाण्डम् । न । चुराधारे । गुच्छी
इतिपर्वतीयभाषा ॥

चुरमर्ही । पुं । नापिते ॥

चुरमुण्डी । पुं । नापिते ॥ मुण्डं क
रोतीतिमुण्डी । चुरेणमुण्डी ॥

चुराङ्गः । पुं । गोचुरे ॥

चुरिका । स्त्री । पालङ्गशके ॥

चुरिकापत्रः । पुं । शरे ॥

चुरिणी । स्त्री । नमस्कार्याम् । वरा
हक्रान्तायाम् ॥ नापितभार्यायाम् ॥चुरी । पुं । नापिते ॥ चुरोऽश्वास्ति
इति ॥

चुरी । स्त्री । चुरिकायाम् ॥

चुल्लः । चि । अल्पे ॥ लघौ ॥ चोदम

म् । चुदिस्सम्पेपये । संक्षिप् ।

चुदंश्वाति । आतोनुपेतिकः । तो

ॐ ॐ ॐ

चेवम्

र्हि ॥ यद्वा । चुर्यते । स्फायितश्ची
तिरक् । रत्नयोरेकत्वम् । कपिल
कादिस्वादास्तत्वम् ॥चुल्लकः । पुं । चुरद्रष्टे ॥ नीचे । पा
मरे ॥ अल्पे ॥ कनिष्ठे ॥ दुःस्विते ॥

स्वले ॥ चुल्लशब्दात् स्वार्थेकन् ॥

यद्वा । चुरास्ति चुर्यते वा । चुदि

र० चुदचोदेवा । स्पायीतिरक् ।

क० लत्वम् ॥ यद्वा । चुधालक्यते

। लकन्नास्वादाने । पुंसीतिघः ॥

चेवम् । न । शरीरे । इन्द्रियान्तः कर
यसंहिते भोगायतने ॥ यथोक्तम् ।

इन्द्रियाणि दमैकत्वं पञ्चचेन्द्रियगो

चराः । इच्छादेषः सुखं दुःखं सङ्गा

तश्चेतना धृतिः ॥ एतत् चेचंसमा

सेनसविकारमुदाहृतमिति ॥ सस्य

स्थेवास्मिन्नसकृत्कर्मणः फलस्यनिर्घ

त्ते ॥ केदारे । श्रीद्याद्युत्पत्तिस्था

ने ॥ सिंहस्थाने ॥ कलचे । पत्न्या

म् ॥ भारतादौ ॥ भगे ॥ अङ्गे ॥

मेषादिराशौ ॥ यथा । मेषस्वङ्गार

कचेचंष्टयः शुक्रस्यकीर्तितम् । मि

थुनम्वधुधचेचं सोमस्य कर्कटस्त

था ॥ सूर्यचेचंभवेत्संघः कन्याचेचं

वुधस्यच । तुलाचेचंतुशुकस्य भौम

स्य दक्षिकस्तथा । धनुः सुरगुरोःचे

चंशमेर्मेकरकुम्भकौ ॥ मीनः सुरगु

ॐ ॐ ॐ

चेवचः

रोश्चैव ग्रहचैवं प्रकीर्तितम् ॥ ली
लावत्यादि प्रसिद्धे गणितव्यवहारे
॥ चयति चीयते अनेन वा । चिच
ये चिनिवासगत्योर्वा । पुं ॥

चेवकरः । पुं । चेवस्य कर्त्तरि ॥ चेवं
करोति । दिवाविभेद्यादिनाटः ॥

चेवकर्कटी । स्त्री । वासुङ्क्याम् ॥

चेवचिर्भिटा । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

पाण्डुफलायाम् ॥

चेवजः । पुं । त्रिपिटके पुत्रविशेषे ।

स्वपन्न्यामन्यदाराजनितेपुत्रे ॥ य

बाह्वेऽधायनः । मृतम्यच प्रसूतो

यः क्लीवस्य व्याधितस्य वा । अन्येना

नुमतो वा स्यात् स्वलेचे चेवजः स्मृ

त इति । अस्यार्थः । क्लीवादेः स्वे

लेचे तदनुमतो ऽन्येन प्रसूतः चे

वजो भवति । मनुरप्याह । यस्त

ल्पजः प्रमीतस्य क्लीवस्य व्याधितस्य

वा । स्वधर्मगनियुक्तायां सपुत्रः चेव

जः स्मृत इति ॥ त्रि । चेवजाते ॥

चेवजा । स्त्री । ताम्बु इति गौड

भाषा प्रसिद्धेतृणविशेषे । गोमूत्रि

कायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चणिका

याम् ॥ शशाण्डुल्याम् ॥ शिल्पिका

याम् ॥ श्वेतकण्डकार्याम् ॥

चेवचः । पुं । आत्मनि । पुरुषे । शरी

रस्य कर्मसु प्रवर्त्तयितरि । शरीरा

चेवपा

धिदैवते ॥ यो ऽस्यात्मनः कारयिता

तङ् चेवचं प्रचक्षते । इति ममः ॥

चेवाख्यानि शरीराणि, तेषां चैव

यथामुखम् । आत्मानं चेति संयो

गा दत्तः चेवच उच्यते इति दत्त पु

राणम् ॥ चेवचो नाम मृष्टिदेहे

दक्षिणे चक्षुषि व्यवस्थितो दृष्टा चक्ष

योः करणानां नियन्ता कार्यकरण

स्वामी हिरण्यगर्भविग्राहात्मन् स

मृष्टिदेहाभ्यामन्य इति व्याख्यातारः

॥ त्रि । छेके । निपुणे । द्दिग्धे ॥

कृषके ॥ चीयते इति चेवं शरीरं

तज्जानाति । आ अवबोधने । आरे

नृपसर्गेकः ॥

चेवदूतिका । स्त्री । उहप्याम् ॥

चेवदूती । स्त्री । श्वेतकण्डकार्याम् ॥

चेवपतिः । पुं । चेवपाले ॥ रुद्रादिपु

॥ यथा । रुद्रङ् चेवपतिम् प्राहुः

केचि दग्नि मया यजे । स्वतन्त्र एव

वा कश्चित् चेवस्य पतिरुच्यते इति ॥

चेवपर्पटी । स्त्री । खेतपापटा इति

प्रसिद्धे क्षुप विशेषे ॥

चेवपालः । पुं । देवताविशेषे ॥ भेदा

एकोनपञ्चाशत् चेवपालस्य बीर्त्तताः

। मातृकाचरभेदेन सम्भिन्ना नाम

भेदत इति ॥ प्रयोजन न्वेतत् । ना

मयदस्यवर्णानां वेदवर्णा मातृकाः कदे

चेत्री

। दृश्यते मयमं तत्र तत्रायं चेवपा
लकः ॥ चेवपालमसम्पूज्य यः कर्म
कुरुते क्वचित् । तस्य कर्मफलं हन्ति
चेवपालो न संशय इत्यादि ॥ विशे
षः प्रयोगसारे द्रष्टव्यः ॥

चेवरुहा । स्त्री । बालुकी कर्कश्याम् ॥
त्रि । चेवजाते ॥

चेववित् । पुं । जीवात्मनि ॥ चेवचे ॥
चेवसम्भवः । पुं । चक्षुक्षुमे ॥ भिष्ठा
क्षुमे ॥ त्रि । भूमिजे ॥

चेवसम्भूतः । पुं । कुन्दरे ॥ त्रि । चेवो
द्भवे ॥

चेवाजीवः । त्रि । कर्षके । किसानाय
इति प्रसिद्धे ॥ चेवम् आजीवो जीवि
कास्य ॥

चेवाधिदेवता । स्त्री । तीर्थाधिपदेव
तायाम् ॥ देवं गुरुं गुरुस्थानं चेव
चेवाधिदेवताम् । सिद्धं सिद्धाधिका
रांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत् ॥ इति
प्रयोगसारः ॥

चेवाधिपः । पुं । मेधाधिपतिग्रहेषु ॥
कुजशुक्रबुधेन्द्रकौम्यशुक्रावनीभु
बाम् । जीवार्कभानुजेज्यानां चे
वाणिस्युरजादयः ॥ इति ज्योतिषम् ॥

चेवामलकी । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

चेविकः । पुं । चेवस्वामिनि ॥

चेवो । पुं । चेवविशिष्टे । कृषीवले ॥

चेपणिः

इति ॥ भर्त्तरि ॥

चेवियः । पुं । असाध्यरोगे ॥ परदार
रते । पारदारिके ॥ अन्यदेहचि
कित्सार्हे ॥ परचेवेचिकित्स्यः । श
रीरान्तरेचित्स्य इत्यर्थः । चेविय
च् परचेवेचिकित्स्य इति परचेव
शब्दात् घच् परशब्दस्य लोपश्च निष्ठा
यते ॥ अन्यस्य भार्याया मन्येनेत्या
दिते । यथा विचित्रवीर्यस्य चेवे
चत्रियायां ब्राह्मणोत्पादिता धृता
राष्ट्रादयः चेवियाः ॥ न । चेवज
तुष्टे ॥

चेवेक्षुः । पुं । यावनाले । जुन्हरी
जुषार इति भाषा ॥

चेपः । पुं । निन्दायाम् ॥ विक्षेपे ॥
लेपने ॥ गर्वे ॥ प्रेरणे ॥ लङ्गने ॥
विलम्बे ॥ हेलायाम् ॥ गुच्छे ॥ चे
पणम् । क्षिपप्रेरणे । घञ् ॥

चेपकः । त्रि । चेपकर्त्तरि ॥

चेपणम् । न । प्रेरणे । क्षिपायाम् ॥
प्रस्तरादीनां दूरप्रक्षेपणार्थं रज्जु
निर्मिते शिख्ययन्त्रे । गोफिया इति
भाषा ॥ यापने ॥ यथा । विधवा यौ
वनस्याच नारी भवति कर्कशा ।
आयुषः क्षेपणार्थं दातव्यं स्त्रीधनं
सर्वाति हारीतः ॥

चेपणिः । स्त्री । डाँड इति ख्याते नौ

चेमः

कादण्डे ॥ चिप्य ते ऽनया । चिप्ये
रणे । चिपेः किञ्चेत्यनिः । बाहु
लकात् गुणः ॥ जातप्रभेदे ॥
चेपणी । स्त्री । नौकादण्डे ॥ जातप्र
भेदे ॥ कृदिकारादक्तिन इति ङीष् ॥
चेपणीयः । पुं । भिन्दिपाले । पाषाण
प्रचेपणास्ते ॥ चि । चेपणार्हे ॥
चेपिमा । पुं । चिप्रत्वे ॥ चिप्रस्यभावः
। पृष्ठादिच्चादिमनिच् । स्थूलदूरेति
साधुः ॥
चेपिष्ठः । चि । अतिचिप्रे ॥ अयमेष्टा
मतिशयेनचिपः । स्थूलदूरेतीष्टनि
साधुः ॥ वायुर्बे चेपिष्ठा देवतेति
श्रुतिः ॥
चेपीयान् । त्रि । चिप्रतरे ॥ अयमन
योः चिप्रः । द्विवचनविभज्येतीय
सुनि स्थूलदूरेति साधुः ॥
चेप्ता । चि । चेपणकर्त्तरि ॥ चिप
ति । चिप० । टृच् ॥
चेमः । पुं । चण्डायाम् । चोरनामग
न्ध्रये ॥ पुं । न । लब्धरचणे ॥ कल्या
णे । कुशले ॥ मे।चे ॥ चतुर्थतारा
याम् ॥ त्रि । तदति ॥ अयस्यशुभ
म् । चि० । मन् ॥ चिणोति वा ।
चिहिंसायाम् । अर्त्तिस्तुसुहृद्वधु
चिचुभायावापदियचिनीधोमचि
तिमन् ॥

चेमशू

चेमकः । पुं । चोरनामगन्ध्रये ॥ प्रा
गुडुवंशजेराजपुत्रे ॥ परीचिदाहयः
चेमकान्ताः कलेः सङ्गसङ्गत्सङ्गपर्य
न् राजान् जातन् । ततोऽस्य वंश
स्य विश्रान्तिः । ततः सोमवंशशा
खान्तरे मगधवंशाराजानः कले
वहुकाकंश्चिताः ॥ नागविशेषे ॥
भारतप्रसिद्धे राजसे ॥
चेमकरः । त्रि । मङ्गलकारके ॥ चेन
स्यकरः ॥
चेमकरी । स्त्री । भवान्याम् ॥
चेमकारः । त्रि । शुभशूरे ॥ चेमप्रिय
मद्रेण्चेत्यश् ॥
चेमङ्गरः । चि । चेमकारे । अरिष्ट
तातो ॥ चेमप्रियमद्रेण्चेतिचका
रात् खच् । मुमागमः ॥
चेमङ्गरी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ भग
वन्मामूर्त्यन्तरे शङ्खचिह्नयाम् ॥ य
था । कुङ्कुमाक्षय सर्वाङ्गि कुम्भेन्दुधव
लानने । मत्स्यभांसप्रिये देविचे
मङ्गरिनमो ऽस्तुते इतिदर्शने नक्त
स्कारमन्त्रः ॥
चेमफला । स्त्री । उदुम्बरवृक्षे ॥ चेमा
यफलान्यस्याः ॥
चेमवान् । चि । मङ्गलयुक्ते ॥
चेमशूरः । त्रि । निर्भयस्थाने वलप्रका
शके ॥

चोदिमा

चोमा । स्त्री । उमायाम् । कात्याय
न्याम् ॥ चोमकुर्याम् ॥ धनकुर्याम्
चयश्च शुभम् । चि० । चिणोति
दुःखम् । चिहंसायाम् । मन् ।
टाप् ॥

चोम्यः । चि । कुशलयोग्ये ॥

चोयम् । चि । चेतुयोग्येपापादौ ॥
चि० । अचोयत् । गुणः ॥

चैषम् । न । चैषवृन्दे । कैदार्ये ॥ चै
षाणां सभूहः । भिन्नादिभ्योऽण् ॥

चैरेयम् । चि । चौरसंस्कृते ॥ चैरेसं
स्कृतम् । चौराष्ट्रम् ॥

चैरेयी । स्त्री । यवाग्वाम् ॥ ऊीप् ॥
पायसे ॥

चोडः । पुं । आलाने । गजवन्धन्याम् ॥

चोणिः । स्त्री । धरित्याम् ॥ चोति ।
टुच् शुब्दे । बाहुलकान्तिः ॥

चोणी । स्त्री । भूमौ ॥ कृदिकारादि
तिङ्गीष् ॥

चोणीप्राचीरः । पुं । समुद्रे ॥

चोदः । पुं । रजसि । चूर्णे ॥ पेषणे ॥
चुद्यते । चुदिस्सम्पेषणे । घङ् ॥

चोदक्षमः । चि । विचारसहे ॥

चोदितम् । न । चूर्णे ॥ चि । पेषिते ॥

चोदिमा । पुं । चुद्रस्त्वे ॥ चुद्रस्य भा

षः । पृष्ठादिच्चादि मनिच् । स्थूल
निदूरेतिसाधुः ॥

चोमकः

चोदिष्टः । चि । अतिचुद्रे ॥ अयमेषा

मतिशयेनचुद्रः । अतिशयनेतम
विठनावितीष्ठनि स्थूलदूरेतिसाधुः ॥

चोदीयान् । चि । चुद्रतरे ॥ अयम
नयोरतिशयेनचुद्रः । द्विवचनवि

भज्येतीयसुनि स्थूलदूरेतिसाधुः ॥

चोद्यः । चि । चोदनीये । चूर्णितुं-
योग्ये ॥

चोभः । पुं । व्यर्थमितस्ततः सञ्चलने
॥ चोभणे ॥ चित्तचाञ्चल्ये ॥

चोभकः । पुं । कामाख्यास्यपर्वतवि
शेषे ॥ चि । चोभजनके ॥

चोभकृत् । चि । विघ्नकारिणि ॥

चोभणः । पुं । कामवास्यविशेषे ॥ चो
भकारके ॥ विष्णौ ॥ प्रकृतिम् पुरु
षश्चैव प्रविश्य स्वेच्छया हरिः । चो
भयामास सम्प्राप्ते सर्गकाले व्यथा
व्यथैः ॥ परिणाम्यपरिणामिनौ उ-
पादाननिमित्तौ ॥ इत्यर्थः ॥ चोभ
यति । चोभसञ्चलने । ल्युः ॥

चोभितः । चि । चोभयुक्ते । सञ्च-
लिते ॥

चोमः । पुं । न । मण्डपोपरिशाला
याम् । रुद्रे ॥ चोति । टुच् शुब्दे ।
अर्चिस्तु स्थितिमन् ॥

चोमकः । पुं । गणहासके । चोरनाम
गन्धद्रव्ये ॥

चौमः

चौद्रम् । न । मधुनि ॥ पानीये ॥ क
पिलवर्णे मधुनि ॥ मक्षिकाः कपि
लाः सूक्ष्माः चूराख्या स्तत्कृतम्
धु । मुनिभिः चौद्र मित्युक्तं तद्वर्णा
त् कपिलम् भवेत् ॥ गुणैर्माक्षिक
वत् चौद्रं विशेषान्नेहनाशनम् ॥
चूराभिर्मक्षिकाभिः कृतम् । चूरा
भ्रमरवटरपादपादनित्यञ् ॥ पुं ।
क्षितिकणे । पांशौ ॥ चम्पकवृक्षे ॥
सजातीयान्मागध्यांजाते सङ्करजाति
विशेषे ॥ वागुरादिनाऽस्यजीविका ॥

चौद्रजम् । न । सिक्थे । मधुच्छिष्टे
॥ वि ॥ मधुजातमात्रे ॥

चौद्रधातुः । पुं । माक्षिके ॥

चौद्रप्रियः । पुं । जलमधुकृच्छे ॥ वि ।
मधुप्रिये ॥

चौद्रमेहः । पुं । प्रमेहरोगविशेषे ॥
तस्यलक्षणं यथा । कषायं मधुरं रु
खं चौद्रमेहं बदेद्बुधः । कषायं क
षायवर्णम् ॥

चौद्रेयम् । न । सिक्थके । सिथा मैण
मेम इति भाषा ॥

चौमः । पुं । न । अट्टे । अट्टा अटारी
इति भाषा ॥ दुकूले ॥ न । वल्क
लजांशुके ॥ शण्णैवस्ते ॥ अतसीव
स्ते ॥ मट्टवस्ते ॥ वि । चूमायाविका

रे ॥ चौमाहतेरथे ॥ चूवन्यव । चौरिकः । पुं । नापिते ॥ इतिशब्द

चौरिकः

टुक्षु ॥ कर्त्तिस्तुस्वितिरन् । ततः प्र
साद्यन् ॥ चूमायाः विकारः । तस्य
विकारइत्यण् ॥ चौमेणदुकूलेनप
रित्तेतरथः । परिवृत्तेतरथइत्यण् ॥
चौमी । स्त्री । अतस्याम् ॥ चूमानि
र्मितकन्यायाम् ॥

चौरम् । न । चुरकर्मणि । मुण्डने ।
वपने ॥ केशश्चश्चुनखादीनां कर्त्त
नंसम्पसाधनम् । सम्पसाधनम् पवि
त्रीकरणम् ॥ व्रतादिसंयमे चौरक
र्माकरणेदोषो यथा । व्रताना मुप
वासानां श्राद्धादीनाञ्चसङ्गमे । न क
रोति चौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्म
सु ॥ स्वयंमाल्यंस्वयंपुष्पं स्वयं दृष्टृश्च
न्दनम् । नापितस्य गृहे चौरं शक्नाद
पि हरेत् श्रियम् ॥ रवौ दुःखं सुखं
चन्द्रे कुजेऽस्त्युर्बुधेधनम् । मानं
हन्तिगुरोर्वारे शुक्रेशुक्रक्षयेभवेत्
॥ शनौचसर्वेदोषाः स्युः चौरमत्र
विवर्जयेत् ॥ अत्रहृद्गर्गः । केशव
मानर्त्तपुरं पाटलिपुत्रं पुरीमहच्छ
त्राम् । दितिसदितिचस्मरतां चौर
विधौ भवतिकल्याणमिति ॥ चुरे
णनिर्हसम् । तेनानिर्हसमित्यण् ॥
चौरपथम् । न । चुरवज्रतुल्यतीक्ष्ण
दृढगृहे ॥

चौरिकः । पुं । नापिते ॥ इतिशब्द

प्रथमः

मावालो

अनुतः । पि । निमिदे । माविने ॥

अनुतेषा । अनुतेजने । तः ॥

अवा । खी । मेदिन्याम् । भूमी ॥ अम

ते भारम् । अमृष्टतदने । अमेव

पथलोपश्चेत्यच् । टाप् ॥

अवाकः । पुं । भौमे ॥

अवातकम् । न । भूतये ॥

अवापतिः । पुं । राजनि ॥ अवायाःपतिः

॥ अवापतिवा । पारचये । पा

तेर्देतिः ॥

अवाभुवुः । पुं । राजि ॥ अवाभुवति

पाचयति । भुवपाचनान्नवहारयोः

किप् ॥

अवाभृत् । पुं । स्वप्ने । भूमे ॥ अवेले । प

मते ॥ अवाविभर्ति । अमृष्ट भारवा

मेयवयोः । किप्चेति किप् । लुक् ॥

अवामानाः । पुं । वासुदेवे । भगव

ति ॥ अवा भूमिः । मा चच्छीः । त

वेर्देतिः ॥

अवेः । पुं । ध्वनौ ॥ कर्वात्मने ॥ वि

वे ॥ प्रीतघोषादये ॥ न । खेदि

तात्पर्यार्थफले ॥ घोषमुघे ॥ डि ।

कुटिले ॥ कुटिले ॥ अवेते मोह

यदि । अविच्छेद । पचाद्यच् ॥ अवि

चयनेन वा । अविच्छेदात्कर्मणो

अवेतोः । अवेतेत्यच् । टाप् ॥

प्रथमः

अविच्छेदः । अवेलेत्यच् । टाप् ॥

अवेलेत्यच् ॥

अवेलेत्यच् । न । अवागे । अवेले । खी

अवा इति भाषा ॥

अवेलेत्यच् । न । नावदे ॥

अवेदा । खी । अवेदमन्त्राकायाम् ॥ अवेद

नादे ॥ अवातक्याम् ॥ अवेदाप

॥ अवेदं वा । अविच्छेदात्कर्मणो च

अवेदोः । अवेदनवेदरिच्छेदे । अक् ।

पृ० ॥ अवेदनादे । अवेदेत्यच् । टाप् ॥

अवेदम् । अवेदेत्यच् । टाप् ॥

अवेदम् । अवेदेत्यच् । टाप् ॥

अवेदितम् । न । अवेदनादे ॥

अवेदिका । खी । अवेदनायाम् ॥ अवेदिका

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

अवेदुः । अवेदुः । टाप् ॥

खगव	खगोलः
मराशौ ॥ खन्यते खनति वा । ख	खगवती । स्त्री । भूमौ । क्षितौ ॥
नुभवदारणे । अन्येभ्योपीतिङः ॥	खगशब्दः । पुं । पृश्निपगंयीम् ॥
खर्वक्लस्मिन् वा । खर्वगतौ । ङः ॥	खमस्थानम् । न । कोटरे । निष्कुहे ॥
अभ्रके ॥	खगानांस्थानम् ॥
खकुन्तलः । पुं । शम्भौ । शिवे ॥	खगान्तकः । पुं । श्येनपक्षिणि ॥
खक्खटः । पुं । कक्खटे । कठिने ॥ ख	खगासनः । पुं । उदयाचले ॥ विष्णौ ॥
क्खति । खक्खहसने । शकादिभ्यो	खगस्य खगानां वा आसनं यस्मिन्
ऽटन् ॥	सः ॥ खगो गरुडः आसनं यस्य वा ॥
खगः । पुं । सूर्ये ॥ ब्रह्मे ॥ देवे ॥ मा	खगेन्द्रः । पुं । गरुडे । वैनतेये ॥ खगा
गंख । शरे ॥ पक्षिणि । विहङ्गमे ॥	नामिन्द्रः ॥
वायौ ॥ खगच्छति । गच्छृगतौ ।	खगेन्द्रध्वजः । पुं । विष्णौ । हरौ ॥ ख
अन्येभ्योपीतिङः ॥	गेन्द्रो ध्वजे यस्य । खगेन्द्रो ध्वज
खगगतिक्रिया । स्त्री । पक्षिणां डीना	श्चिह्नं मस्य वा ॥
दिगतिचेष्टायाम् ॥ यथा । डीनं प्र	खगेश्वरः । पुं । गरुडे । सुपर्णे ॥ खगा
डीन मुड्डीनं सण्डीनं परिडीनक	नामीश्वरः ॥
म् । विडीनं मवडीनञ्च निडीनं	खगोलः । पुं । आकाशमण्डले ॥ तस्य
डीनहीनकम् ॥ गतागतप्रगतित	विवरणं यथा । एतद्ब्रह्माण्डं सच्छि
सम्पताद्याश्चपक्षिणाम् । गतिप्रभे	दं कटाहद्वयस्य गोलाकारसमुत्पत्त
दाः पक्षिगृहं कुलायोनीडमस्त्रिया	त्यम् । यत्र भूर्भुवःस्वर्गोऽज्ञानतपः
मितिजटाधरः ॥	सत्त्वसंज्ञकानि सप्तभुवनानि सन्ति
खगतिः । स्त्री । आकाशगमने ॥	। ब्रह्माण्डमध्ये यः परिधिः स आ
खगपः । पुं । गरुडे ॥ खगान् पाति ।	काशकक्ष्या । तन्मध्ये परावहपरिव
पारक्षणे । आत्मानुपेतिकः ॥	हसुबहसंवहोदहाख्यानां पञ्चानां
खगपतिः । पुं । गरुडे ॥ खगानाम्	वायूनां स्थानानि अधोऽधःक्रमेण स
पतिः ॥	न्ति । तदधस्तात् अधोऽधःस्थितपूर्वा
खगमः । पुं । खेचरे ॥	भिमुखानि वृहस्पतिराहुकेतुमङ्ग
खगवक्त्रः । पुं । लकुचवृक्षे ॥	लसूर्यशुक्रबुधचन्द्रग्रहयुक्तं दक्षिणो

खचरः

त्तस्थितध्रुवाख्यताराद्वयेन बद्धं न
 खचक्रं सदापश्चिमगतिना प्रवहवा
 युना भ्रमति । ततोधोधः क्रमेण
 सिद्धविधाधरमेघविद्युदादियुक्तः स
 दोत्तर्गत रावहवायुर्भ्रमति । ए
 तद्ब्रह्माण्डस्य मध्ये समन्तादीश्वर
 स्य धारणात्मिकां शक्तिं विधाणो भू
 गोलः शून्ये तिष्ठति । पृथ्व्यन्तर्गता
 नागसुरसमाश्रया दिव्यौषधिरसे
 पेता रम्याः पातालरसातलमहात
 लतलातलसुतलवितलातलसंचका
 ऊर्ध्वोर्ध्वक्रमेण सप्तपातालभूमयश्च
 सन्ति । सुमेरुपर्वतोपरि शून्ये एका
 ध्रुवताराभ्रमति । एवं वडवानलो
 परि शून्येऽन्याध्रुवतारा भ्रमतीति ॥
 खगडः । पुं । खगडा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे तृणविशेषे । पोटागले । वृ
 हत् काशे ॥

खङ्कुरः । पुं । चूर्णकुन्तले ॥

खचमसः । पुं । चन्द्रे ॥ खचमस इव ॥

खचरः । पुं । वायौ ॥ राक्षसे ॥ सूर्ये

॥ त्रयाणामुदाहरणं यथा । खचरस्य

सुतस्य सुतः खचरः खचरस्यपिता

न पुनः खचरः । खचरस्यसुतेन ह

तः खचरः खचरी परिरोदिति हा

खचर ॥ मेघे ॥ रूपकभेदे ॥ यथा

॥ खचरो रङ्गनाले स्यात् गुरुरादौ

खजित्

लघु स्तथा । शान्तेऽथवा हास्यरसे
 भवे देषदशाचर इति सङ्गीतदामो
 दरः ॥ पि । आकाशगामिनि ॥ खच
 रति । चर० । चरेष्टः ॥

खचितः । पि । करम्बिते । हषिते ।
 संयुक्ते । कुरिते । व्याप्ते ॥

खजः । पुं । दर्थ्याम् । करङ्को इति
 भाषा ॥

खजकः । पुं । वैशाखे । मन्यानदण्डे ॥

खजपम् । न । घृते ॥ दध्नि ॥ खज्यते ।

खजमन्यने । उषिकुटिदलिकचिख
 जित्यः कपन् ॥

खजलम् । न । नीहारे ॥ खस्यजलम्

॥ दिव्योदके । आकाशवारिणि ॥ य

था । वर्षासु चरन्ति घनैः सहार

गा वियति कीटलूताश्च । तदिष

जुष्टमपेयं खजलमगच्छोदयात् पू

र्वम् ॥

खजा । स्त्री । मन्ये ॥ प्रवृत्ते ॥ दर्थ्याम् ॥

खजाकः । पुं । खगे । पक्षिणि ॥ खज

ति । खज० । खजेराकः ॥

खजाका । स्त्री । दर्थ्याम् । करङ्की च

मचा इति भाषा ॥ खजेराकप्रत्य

यान्तात् टाप् ॥

खजिका । स्त्री । खजाख्योपदेशे ॥

खजित् । पुं । वृद्धप्रभेदे ॥ खंजयति ।

जि० । किप् । तुक् ॥

खञ्जः

खञ्जोतिः । पुं । खञ्जोते ॥

खञ्जः । वि । विकलगतौ । खोडे । खो
डा लंगडा इतिभाषा ॥ खञ्जति ।
खञ्जिगतिवैकल्ये । पचाद्यच् । तल्ल
ख्यं यथा । वायुः कव्याश्रितः सक्
प्रः कण्डरामाक्षिपे यदा । खञ्ज रु
दा भवे ज्ञन्तुः पङ्क्तुः सक्प्रो द्वयो
र्वधात् ॥

खञ्जकः । वि । खोरे । खञ्जे ॥

खञ्जकारिः । पुं । सुखायाम् । खिस्ता
री इतिभाषा ॥

खञ्जखेटः । पुं । खञ्जनाख्यविहङ्गमे ॥

खञ्जखेलः । पुं । खञ्जनपक्षिणि ॥

खञ्जनः । पुं । खञ्जरीटे । ममोला इ
तिभाषा ॥ अस्य लक्षणाध्यायः । ख
ञ्जननामा यो यं विहङ्गमं स्तस्य द
र्शने प्रथमे । प्रोक्तानि यानि मुनिभिः
फलानि तानि प्रवक्ष्यामि ॥ तत्र च
त्वारः खञ्जना भवन्ति । तेषां नामान्य
ह । स्थूलो ऽभ्युन्नतकण्ठः कृष्णगलो
भद्रकारकोभद्रः १ । आकण्ठमुखात्
कृष्णः सम्पूर्णः २ पूरयत्याशाम् ॥
कृष्णोगलेऽस्य विन्दुः सितकरटान्तः स
रिक्तकृद् रिक्तः ३ । पीतो गोपीत
४ इति लोकोक्तः खञ्जनेऽदृष्टः ॥ अथ
कस्मिन् स्थाने दृष्टः कीदृक् फलक
रोतीत्याह । अथ मधुरसुरभिफ

खञ्जः

खकुसुमतकष सचिखाशयेषु पुण्ये
षु । कर्तितुरगभुजंगमूर्धसु प्रासा
दाद्यानहर्म्येषु ॥ गोगोष्ठसत्समा
गमयन्नोत्सवपार्थिवद्विजसमीपे ।
हस्तितुरङ्गमशालाखध्वजचामरा
येषु ॥ हेमसमीपसितान्तरकम-
लोत्पलपूजितोपलिप्तेषु । दधिपा
चधान्यकूटेषु च श्रियं खञ्जनः कुरु
ते ॥ अन्येष्वप्याह । पङ्क्ते स्वादना
सिर्गौरससम्पन्नगोमयोपगते । शा
दलगे वस्त्रासिः शकटस्थे देशविभं
शः ॥ गृहपटले ऽर्थभं सोवधेमन्धो
ऽशुचौ भवति रोगः । पृष्ठे खजाविका
नां प्रियसङ्गममावहत्याशु ॥ अन्य
दप्याह । महिषोऽष्टगर्दभास्थिश्मशान
गृहकोणशर्करादृश्यः । प्राकारभ स्म
केष्वेषु चाशुभो मरणादुद्भवयदः ॥ प
क्षौ धुन्वन्नशुभः शुभः पिबन् वारि नि
खगासंस्थः । सूर्योदये प्रशस्तो नेष्ट
फलः खञ्जनेऽस्तमये ॥ नीराजने
निवृत्ते ययादिशाखञ्जनेऽन्यपं या-
न्तम् । पश्येत् तथा गतस्य क्षिप्र म
रातिर्बश मुपैति ॥ अथ प्रत्ययप्र
दर्शनार्थमाह । तस्मिन्निधि भवति
मैथुनमेति यस्मिन् यस्मिंस्तु हर्द
यति तत्र तले ऽस्ति प्रायः । अङ्गा
र मध्यपदिशन्ति पुरीषणे ऽस्य त-

खञ्जः

स्त्रौतुकोपनयनाय खने हरिणीम् ॥
 अन्यच्छुभाशुभमाह । स्रुतविकल
 विभिन्नरोगितः स्वतनुसमानफल
 प्रदः खगः । वनकूटभनिखीयमा
 नको विद्यति च वन्युसमागमप्रदः ॥
 अथ शुभखञ्जने दृष्टे विधानमाह ।
 नृपति रपि शुभं शुभप्रदेशे खग म
 वलोक्य महीतले विदध्यात् । सुर
 भिकुसुमधूपयुक्तमर्घं शुभ मभिन
 न्वित मेव मेति वृद्धिम् ॥ अथाशु
 भे खञ्जने दृष्टे विधानमाह । अशु
 भ मपि विलोक्य खञ्जनं द्विजगुह
 साधुसुरार्चने रतः । न नृपति र
 शुभं समामुयाद्यदि सप्तसदिना
 निमांसमुक् स्यात् ॥ अथ कालफ
 लप्रदर्शनार्थं माह । आघर्षात् प्रथ
 मे दर्शने फलं प्रतिदिनन्तु दिनशे
 षात् । दिक्स्थानमूर्त्तिखगर्चशा
 न्तादीनादिभिश्चोद्यम् ॥ इति वा
 राह्यात्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३
 विशेषः शाकुने ॥ दिग्विशेषे ऽस्य
 शब्दफलम् । वित्तं ब्रह्मणि कार्यं
 सिद्धिरतुला शक्ते हुताग्नेभयं याम्या
 मग्निभयं सुरद्विषिकलि लोभः स
 मुद्राक्षये । वायव्यां वरवस्तुगन्धस-
 त्तिलं दिव्याङ्गनाचोत्तरे ऐशान्यां
 अरण्यं भुवंविगदितं दिग्बलक्षयं ख

खटिनी

खने ॥ ओष्ठीरुतक्षुतेप्येव वेधम् ॥
 न । गमने ॥ खञ्जति । खजि० ।
 नन्द्यादित्वाल्ह्युः ॥
 खञ्जनकः । पुं । खञ्जने ॥
 खञ्जनरतम् । न । यतीनां गोपनीये
 रते ॥ यमिनां यद्वर्तं गोप्यं तत् ख
 ञ्जनरतं विदुरिच्छुक्तेः ॥
 खञ्जना । स्त्री । खञ्जरीटसमपक्षिणि
 । क्षुद्रखञ्जनजातौ । सर्षप्याम् ॥
 खञ्जिका । स्त्री । खञ्जनाकृतौ । स
 र्षप्याम् । हापुत्रिकायाम् ॥ खञ्जने
 व । स्वार्थकः । टाप् । इच्छम् ॥
 खञ्जरीटः । पुं । खञ्जने ॥ असिधाराया
 म् ॥ व्रतचारिणि ॥ खञ्जद्वयकच्छ
 ति । कृगतौ । बाहुकात् कीटन् ॥
 खञ्जा । स्त्री । छन्दः प्रभेदे ॥
 खटः । पुं । अन्धकूपे ॥ कफे ॥ प्रहारा
 न्तरे ॥ टङ्गे ॥ तृणे ॥ लाङ्गले ॥ क
 तृणे ॥ खटकाङ्गायाम् । अच् ॥
 खटकः । पुं । नागवीटे । टाङ्क रे ॥
 खटकमुखः । पुं । शराकर्षणमुद्रायाम्
 ॥ हस्तकविशेषे ॥
 खटिकः । पुं । कुञ्जितपाशौ ॥
 खटिका । स्त्री । शैलखडो इति प्रसिद्धा
 यां कठिन्याम् । लेखनद्रव्ये ॥ कर्णर
 न्धे ॥ बीरणे ॥
 खटिनी । स्त्री । खट्याम् । खटिका

ॐॐॐॐ

खट्वा

याम् ॥

खटी । स्त्री । कठिन्याम् । धवलमृत्ति
कायाम् ॥ खटी दाहास्त्रजि च्छी
ता मधुरा विषशोथजित् । लेपादौ
तनुयाः प्रोक्ता भक्षितामृत्तिकासमा
॥ खटी गौरखटी द्वे च गुणौ स्तुल्ये
प्रकीर्त्तिते ॥

खट्टनः । त्रि । खर्वे ॥

खट्टाशः । पुं । गन्धोत्तै । वनवासने ॥
खाटास गन्धगोकुला इति च गौड
भाषा ॥

खट्टाशी । स्त्री । पूतिश रिजायाम् ॥

खट्टिः । पुं । शयने । अन्तश्चयाम् ॥

खट्टिकः । पुं । खटीक इति ख्याते मांस
विक्रयिणि ॥ मक्षिषी क्षीरफेने ॥ शा
कुनिके । चिडीमार इति भाषा ॥

खट्टिका । स्त्री । क्षुद्रखट्टायाम् । निष
द्यायाम् ॥ शयने ॥

खट्टेरकः । त्रि । खर्वे ॥

खट्टका । स्त्री । खट्टिकायाम् ॥ अभाषि
तपुंस्काञ्चेति पक्षे इत्थाभावः ॥

खट्टा । स्त्री । पराङ्गे । शयने । मञ्चे ॥

खट्ट्यते निशालुभिः । खट्टकाङ्गायाम्

। अशूषीतिकन् । टाप् ॥ अष्टाभिः

काष्ठखण्डैश्च खट्टेति प्रतिचक्षते ॥

विशेषोयुक्तिकल्पतरौ ॥ कौलशिं

ध्याम् ॥

ॐॐॐॐ

खड्यू

खट्टाका । स्त्री । खट्टिकायाम् ॥ आदा
चार्याणामिति पक्षे आत्त्वम् ॥

खट्टाङ्गः । पुं । सूर्यवंशीयराजर्षिविशेषे

॥ न । नरपञ्जरे ॥ दण्डारोपितनर

शिरस्के ईशायुधविशेषे ॥ पृष्ठवंशे ॥

खट्टापादे ॥

खट्टाङ्गभृत् । पुं । शिवे ॥

खट्टाङ्गी । पुं । शिवे ॥

खट्टारुढः । त्रि । खट्टाश्रिते ॥ अविनी

ते । प्रमादिनि ॥ जारम् । निषिद्धा

ऽनुष्ठानपरे ॥ वेदं व्रतानि च समाप्य

समावृत्तेन हि खट्टारोढव्या ब्रह्मच

र्यएव भूमिशयनार्होऽपि यः खट्टामा

रोहति स जात्मः । रुढश्चायम् । ते

न खट्टा मारोहतु मावा निषिद्धानु

ष्ठानपरः सर्वोऽपि खट्टारुढ उच्यते ।

खट्टाक्षेप इति निश्चयतत्पुरुषः ॥

खट्टिका । स्त्री । शयने । क्षुद्रखट्टायाम्

। खट्टिया खट्टोला इति भाषा ॥ ख

ल्पाखट्टा । कन् । ह्रस्वः । अभाषितपुं

स्काञ्चेतीत्वम् ॥

खड्डः । पुं । पानान्तरे ॥ भेदे ॥ पुं । न

। लघुत्वे । खड्ड इति भाषा ॥

खड्डिका । स्त्री । } पञ्चदारे । खि

खड्डकी । स्त्री । } डकी इति भाषा

॥ इति चारावली ॥

खड्डयूषः । पुं । यूपवि० ॥ यथा । तक्र

ॐॐॐॐ

खड्गः

खड्गः

कपिल्यैवाङ्गेरीमरिषा जाजिचिच-
कैः । सुपर्क खड्गयूषोयं चक्रदत्तेन
भाषितः ॥

खडिका । स्त्री । } खेल्खडी इतिभा
खडी । स्त्री । } षा प्रसिद्धायां क
ठिन्याम् ॥

खडुः । पुं । मृतशय्यायाम् ॥

खड्गम् । न । लोहे ॥

खड्गः । पुं । खागइतिख्याते गण्डकभृङ्गे
॥ युद्धभेदे ॥ गण्डके । गैडा इति
प्रसिद्धवनसृगे ॥ चारकनामगन्ध
द्रव्ये ॥ खौडा तरवारिइतिच ख्याते
शस्त्रे । असौ । चन्द्रहासे ॥ खण्डति
। खडिभेदने । क्वापूखडिभ्यः किदि
तिगन् । आगमशास्त्रस्याऽनित्यत्वा
अनुम् ॥ अथ खड्गविषयकप्रयोदश
विधसम्भरणं महाभास्ते । यथा मण्ड
लाकारतः खड्गभ्रामणंभ्रान्तमुच्यते १
। तदेववाहुमुद्यम्यकृतमुद्गान्तमीरि
तम् २ ॥ भ्रामणं स्वस्य परितः खड्ग
स्याविद्धमुच्यते ३ । परप्रयुक्तशस्त्र
स्य वारणार्थं मिदं त्रयम् ॥ शत्रो रा
क्रमणार्थाय गमनन्त्वाप्तं मतम् ४
। खड्गस्याग्नेण तद्देहस्पर्शनं प्रसृतं म
तम् ५ ॥ बन्धयित्वा रिपौ शस्त्रपात
नं गदितं स्मृतम् ६ । परिदृश्यं भ
वेच्छत्रो वीरमदक्षिणतो गतिः ७ ॥

खड्गप

पश्चात् पदापसरणं निदृश्यं सम्म
चक्षते ८ । अन्योन्यताडनं प्राहुः
सम्पातमुभयो रपि ९ ॥ आधिक्य
मात्मनो यत् तत् समुदीर्णं मुदी
रितम् १० । अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रा
मणं भारतं स्मृतम् ११ ॥ विचित्र
खड्गसम्भारदर्शनं कौशिकं स्मृतम्
१२ । निक्षीय चर्मणि क्षेपो यदस्त्रेः
सात्त्वतं हितम् १३ ॥ इति ॥

खड्गकोषः । पुं । असिपिधाने । खड्गपत्रे ॥

खड्गज्ञानम् । न । खड्गपरीक्षायाम् ॥

खड्गटः । पुं । दृष्टकाशे ॥

खड्गधेनुः । स्त्री । खड्गपुत्रिकायाम् । कु
री इति भाषा ॥ गण्डकस्थियाम् ॥

खड्गपत्रः । पुं । असिकोषे । खड्गलता
याम् ॥

खड्गपरीक्षा । स्त्री । खड्गज्ञाने ॥ यथा ।

अङ्गं रूपं तथा जातिर्नेवारिष्टे

च भूमिका । ध्वनिर्मानमिति

प्रोक्तं खड्गज्ञानाष्टकं शुभम् ॥ अभि

ज्ञे दृश्यते यादृक् विभिन्न घटिते

तथा । यदेव दृश्यते चिह्नं तदङ्गं

सम्प्रचक्षते १ ॥ नीलकृष्णादिकं

खड्गे रूपमित्यभिधीयते २ । तेनै

व यत्प्रतीतं स्यात् तज्जातिरिति

गद्यते ३ ॥ अङ्गातिरिक्तं यज्जाति

स्तन्माहात्म्यो पदचर्कम् । तन्नेत्र

खड्गल

मिति। जानीयात् खड्गे खड्गविशार
दः ४॥ अङ्गातिरिक्तं खड्गादि यच्छु
दुत्वापस्त्रचकम् । तदरिष्ट मिति
प्राहुः ५ भूमिरङ्गादिधारणम् ६॥
यः खड्गे जायते शब्दो नखदण्डादि
ना हते । स ध्वनि ७ स्तुतना
मानं ८ ज्ञानमष्टविधन्तिदम् ॥ प
ञ्चाद्या निपुणैः खड्गे सम्भाव्यन्ते
पिकृत्रिमाः । अन्त्या वकृत्रिमौ श्रेयै
ता वेव सहजा विति ॥ अत मङ्गा
नि चत्वारि रूपाणि जातयस्तथा।
चिंश ज्ञेयाणि जानीया दारिष्टानि
तथैव च ॥ भूमिश्च द्विविधा श्रेया
ध्वनि रष्ट विधो मतः । मानन्तु
द्विविधं प्रोक्तमित्येषांसङ्गहेमतः॥
इति ॥ विशेषस्तुलौघार्णवलौहदी
पयुक्तिकल्पतरुप्रभृतिग्रन्थेषु दृष्टव्यः ॥

खड्गपिधानम् । न । } खड्गकोशे । प
खड्गपिधानकम् । न । } रीवारे । प्र
त्याकारे । कोशे ॥

खड्गलक्षणम् । न । खड्गस्वरूपज्ञाने ॥
तथादौ खड्गस्य प्रमाणं ब्रणानाञ्च शु
भाशुभज्ञानार्थमाह । अङ्गुलशतार्दु
मुत्तम जनः स्यात् पञ्चविंशतिः ख
ड्गः । अङ्गुलमानाज् श्रेयो ब्रणोयु
भोविषमपर्वस्थः ॥ * ॥ ब्रणानामाकृ
तिलक्षणमाह । श्रीष्टलवर्द्धमानात

खड्गल

पत्रशिवलिङ्गकुण्डलाङ्गानाम् । स
दृशा प्रणाः प्रशस्तः ध्वजायुधस्वस्ति
कानाञ्च ॥ * ॥ अशुभलक्षणानि ।
कुकलासकाककङ्ककयादकवम्भष्टसि
काकृतयः । खड्गेप्रधानं शुभदा वं
शानुगताः प्रभूताश्च ॥ स्फुटितो ह
स्वः कुण्डो बंशश्चो नटपुत्रो नु
गतः । अस्वनइति चानिष्टः प्रोक्तवि
पर्यस्तदृष्टफलः ॥ * ॥ खड्गचेष्टित
माह । कश्चित् मरणाद्योक्तं पदाज
यायाप्रवर्तनं कोशात् । स्वयङ्गुली
यं युद्धं ज्वलिते विषयो भवित ख
ड्गे ॥ * ॥ अथपरिभाषार्थमाह ।
नाऽकारणं विवृणुक्तं अविद्यद्वेषे
पश्येन्नतप्रवदनं नबदेष्टमूल्यम् । दे
शं नचास्य कथयेत् प्रतिमानयेन्न
नैवस्पृशेन्नृपति रप्रयतोऽसियष्टिम्
॥ * ॥ अन्यलक्षणमाह । गोत्रिज्ञा
संस्थानो नीलोत्पलवंशपत्रमदृश
श्च । करवीरपत्रशृङ्गाग्रमण्डलाग्राः
प्रशस्ताः स्युः ॥ निप्यन्नो न च्छेद्यो
निकषैः कार्यः प्रमाणयुक्तः सः ।
मूले प्रियते स्वामी जननी तस्याग्र
तश्चिन्ने ॥ * ॥ अथ मुष्टौदृष्टायां
ब्रणज्ञानमाह । यस्मिन् तत्सङ्गदे
शे ब्रणोभवेत्तद्वदेष्टखड्गस्य । वनि
तानामिव तिलको गुह्यवाच्यो मु

खण्डल

खेदृष्टा ॥ * ॥ अत्रब्रह्मोपायमाह ।
 अथवा स्पृशति यदङ्गं प्रष्टानिखंश
 भृत् तदवधाय । कोशस्थस्यादेश्यो
 रण्योपि शास्त्रं विदित्वैवम् ॥ शिर
 सिस्पृष्टे प्रथमेऽङ्गुले द्वितीयेऽङ्गुलाट
 संस्पर्शे । भूमध्ये च तृतीये नेत्रस्पर्शे च
 तुर्ये च ॥ नासोष्ठकपोलहनुश्रवणग्री
 वांसके च पञ्चाङ्गाः । उरसि द्वादश
 संस्पर्शस्त्वयोदशः कक्षयोर्द्वयः ॥ स्तन
 द्वयोर्द्वयः कक्षौ नाभौ चतुर्दश
 दयोर्द्वयः । नाभौ मूले कक्षां गुह्ये
 एकोनविंशतितः ॥ ऊर्वोर्द्वाविंशेऽङ्गुला
 दूर्वार्मथोत्रणस्त्वयोर्द्विंशे । जानुनिच
 चतुर्विंशजङ्घायां पञ्चविंशे च ॥ जङ्घा
 मध्ये गुल्फे पार्श्वोपादे तथा कुलिष्व
 पिच । षड्विंशादिषु यावत् चिंशदि
 तिमतेन गर्गस्य ॥ * ॥ अथैतेषां ब्र
 ह्मणां फलान्याह । पुत्रमरणं धना
 सिर्धनहानिः सम्पदश्च वन्धश्च ।
 एकाद्यङ्गुलसंस्थे ग्रंथैः फलं निर्दिशे
 त् क्रमशः ॥ सुतलाभः कलहो ह
 स्तिलब्धिः पुत्रमरणधनलाभः । क्रम
 शा विनाशवनितासिचित्तदुःखानि
 षट्प्रभृति ॥ लब्धिर्हानिः स्त्रीलब्ध
 यो वधदृष्टिमरणपरितोषाः । ज्ञेया
 षट्पद्विंशादिषु धनहानि श्वैकविंशे
 स्यात् ॥ वित्ताप्तिर निर्वाणार्थनाग

खण्डल

मोऽप्युसम्पदोऽस्त्वम् । ऐश्वर्यं
 मृत्युराज्यानिचक्रमात् चिंशदिति
 यावत् ॥ अनिर्वाणिर्मृत्युः ॥ परतो
 न विशेष फलं विषमसमस्यास्य पा
 पशुभफलदाः । केचिदफलाः प्रदिष्टा
 स्त्रिंशत्परतोऽग्रमितियावत् ॥ * ॥
 अथगन्धलक्षणमाह । करवीरोत्प
 लगजमदघृतकुङ्कुमकुन्दचम्पकसग
 न्धः । शुभदेनिष्टोगोमूत्रपङ्कजमे
 दसः सट्शगन्धः ॥ कूर्मवसासृक्क्षौ
 रोपमसुभयदुःखदे भवतिगन्धः । वै
 दूर्यकनकविद्युत् प्रभोजयारोग्यवृ
 द्धिकरः ॥ * ॥ अथशस्तपानम् । इ
 दमौशनशश्च शस्तपानं रुधिराण
 श्रियमिच्छतः प्रदीप्तम् । हविषा
 गुणवत्सुताभिलिप्तोः सलिलेनाच
 यमिच्छतश्च वित्तम् ॥ वडवोऽष्टक्रेण
 दुग्धपानं यदिपापेन समीहते र्यसि
 द्धिम् । भक्षपित्तमृगाश्च वस्तदुग्धैः क
 रिहस्तच्छिदये सतालगर्भैः ॥ आर्क
 पयोऽहुडविषाणमसीसमेतं पाराव
 ताखुशवृताचयुतः प्रलेपः । शस्तस्य
 तैलमथितस्य ततोऽप्यपानं पञ्चाच्छि
 तस्य नशिलासुभवेऽपिघातः ॥ चारे
 कदल्या मथितेन युक्ते दिनेऽपि ते पा
 यसमायसंतत् । सम्यक् क्षितं चाशु
 निनैतिभङ्गं न चान्यत् । हेष्वापितस्य

खण्डख

कौण्ड्यम् ॥ इतिवाराद्याम् ४८ ॥

ध्यायः ॥

खण्डिकः । पुं । महिषीक्षीरफेने ॥ सौ
निके । मांसविक्रयिणि ॥

खण्डी । पुं । गण्डके । तुङ्गमुखे । वज्र
चर्मणि ॥ खण्डः शृङ्गमस्त्यस्य । इतिः
॥ मञ्जुघोषे ॥ चि । खण्डधरे ॥

खण्डः । पुं । इच्छोर्ध्वकारविशेषे । ऐ
क्षवे । चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे
॥ प्रयुज्यतेचरसास्त्रायाम् । खण्ड
स्योडशपलानिशशिप्रभस्येत्थच -
॥ खण्डस्तुमधुरोवृष्यश्चुष्योवृष्य-
योहिमः । वातपित्तहरः किम्योव
स्योबान्तिहरः परः ॥ मणिदोषे ॥
न । विडलवणे ॥ * ॥ पुं । न । भि
से । शकले ॥ खण्ड्यते । खण्डिभेद
ने । कर्मणि भावेवा घञ् ॥ खण्ड्य
ते वा । खण्डुः । अमन्ताङ्गुः ॥

खण्डकः । पुं । सितायाम् । चीनी इ
तिभाषा ॥ चि । छेदकारिणि ॥

खण्डकवा । स्त्री । वाङ्मयप्रभेदे ॥

खण्डकर्णः । पुं । आलुविशेषे । वज्रक
न्दे । सकरकन्द इतिभाषा ॥ कटु
पाक्नी खण्डकर्णः कफपित्तविनाश
नः ॥

खण्डकाण्डुः । न । आलुविशेषे ॥

खण्डखण्डूरम् । न । खण्डूरइतिख्याते

खण्डपा

पकान्ते ॥

खण्डजः । पुं । गुडे ॥ यवासशर्करा
याम् ॥

खण्डजोद्भवजः । पुं । तवराजोद्भवख
ण्डे ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

खण्डतालः । पुं । तालविशेषे ॥ यथा
। द्रुतमेकं भवेद्यच्च खण्डतालः स
उच्यते । अपरं नियतं विनेति दा
मोदरः ॥

खण्डधारा । स्त्री । कर्त्तर्याम् । कैची
इतिभाषा ॥

खण्डनम् । न । मञ्जने ॥ निराकरणे
॥ छेदने । भेदने ॥

खण्डपरशुः । पुं । शिवे ॥ खण्डयतीति
खण्डः । खण्डः परशुरस्य ॥ जामद
ग्न्ये ॥ खण्डयति शत्रून् । खण्डि० ।
पचाद्यच् । खण्डः परशुरस्य ॥

खण्डपर्शुः । पुं । पर्शुरामे । भार्गवे ॥
शङ्करे । शिवे ॥ चूर्णलेपिनि ॥ ख
ण्डामलकभैषज्ये ॥ राहौ । सैहिके
ये ॥ खण्डयतीति खण्डः । सदाऽसु
रवधे खण्डः पर्शुरस्य ॥ भमदन्तह
स्तिनीतिशब्दरत्नावली ॥

खण्डपालः । पुं । शशयां चित्रियाज्जा
ते । मयरा इतिगौडभाषा प्रसिद्धे
वर्णसङ्करविशेषे । खण्डिके । मोद
के ॥ इतिहारावली ॥

खण्डिता

खण्डमोहकः । पुं । यवासर्कराशाम् ॥

खण्डवस्त्रम् । न । धूर्त । विडम्बणे ॥

खण्डविकारः । पुं । मत्स्यसंख्याम् ॥ ख

खण्डविकारोऽस्याः ॥

खण्डविकृतिः । स्त्री । शर्करायाम् ॥

खण्डस्य चीनीतिख्यातस्य विकृतिः ॥

खण्डवाक्का । स्त्री । महिषवक्ष्याम् ॥

खण्डसरः । पुं । यवासर्करायाम् ॥

खण्डभ्रम् । न । अश्लेषे । फटामे

य इतिभाषा ॥ स्त्रीकांदनधत्ता

न्तरे ॥

खण्डः । स्त्री । खण्डने ॥

खण्डकः । पुं । कलापे ॥ कदन्तरे ॥

कचे । कख इतिभाषा ॥ खण्डोऽस्या

स्ति । अतइतिठनाविति ठन् ॥

खण्डिका । स्त्री । इत्यखण्डे ॥

खण्डितः । वि । भेदिते ॥ छिते । छे

दिते । लूने ॥ यथा । चन्द्रे कखङ्कः

सुजनेदरिद्रता विकाशवच्छोः क

मलेषु च खडा । मखेऽप्रसादः सध

नेषु सर्वदा वशोविधातुः कथयन्ति

खण्डितमिति ॥ शास्रमिति ॥ ख

खडाः सञ्जाताअस्य । ता० इतच् ॥

खण्डिता । स्त्री । स्वीयादिनायिकाभे

दे । भर्तुरन्यासङ्गज्ञानकलुषिता

याम् ॥ चाते ऽन्यासङ्गविकृते ख-

ण्डितेर्थाकषायितेत्युक्ते । अपिच

खञ्जः

। नीत्वा ऽन्यत्र भिक्षां प्राप्तं रागते

प्राणवत्त्वमे । अन्यासम्भोगचिह्नैस्तु

खण्डितेर्थाकषायितेति ॥

खण्डी । पुं । वनमुङ्गे ॥

खण्डनी । स्त्री । धरिणायाम् ॥

खण्डमा । पुं । खण्डतायाम् ॥ खण्ड

स्य भावः । इमनिच् ॥

खण्डीरः । पुं । पीतमुङ्गे । सोनामूंगे

इति भषा ॥

खतमालः । पुं । पयोधरे । मेघे ॥

धूमे ॥

खदिका । स्त्री । लाजासु । खीख इ

तिभाषा ॥

खदिरः । पुं । खैरसार इतिप्रसिद्धे गा

यत्रिणि । बालतनयद्रुमे । दन्धधा

वने । वक्रकखे ॥ खदिरः शीतलो

दन्यः कखुकासाश्चिप्रमुत् । ति

क्तः कषापो मेदोन्नः कृमिमेवज्ज

रवशान् ॥ श्विषशोयामपिचाखपा

खुकुष्ठकफान् चरेत् ॥ इन्द्रे ॥ खन्द्रे

॥ खदति । खदस्थैर्येहिंसायाश्च । क

विरश्विर्विरश्विखलिखि रस्किरख

विरखदिरा इति किरच् ॥

खदिरपत्रिका । स्त्री । अरिखदिरे ॥

खज्जालुखतायाम् ॥

खदिरपत्री । स्त्री । खज्जालुखतायाम् ॥

खदिरलारः । पुं । खदिरे । खैरसार

खनकः	रुमणिः
इतिभाषा ॥	घिखनकी ॥
खदिरिका । स्त्री । लाजायाम् ।	खननम् । न । विदारणे । खोदना इतिभाषा ॥
खदिरी । स्त्री । शकभेदे । खज्जालुकायाम् । नमस्कार्याम् । हाथाजोडो इतिभाषा ॥ खदति । खदेः किरच् । डीप् ॥	खनयित्री । स्त्री । अक्षप्रभेदे ॥
खदिरोपमम् । न । खदिराभे । श्वेतखदिरे । सोमवल्के । काँटावावला इतिगौडभाषा ॥	खनिः । स्त्री । आकरे । गज्जायाम् । धातुरत्नाद्युत्पत्तिस्थाने ॥ खन्यते । खनु० । खनिकप्यज्यसीति इः । खनने ॥
खदूरवासिनी । स्त्री । तारायाम् । वदुशक्तिविशेषे ॥	खनिजम् । न । अवदारणे । कुदाक इतिभाषा ॥ खन्यते ऽनेन । खन खनने । अर्त्तिखूध्विति इवः ॥
खद्योतः । पुं । ज्योतिःक्रमे । कीटमयो । प्रभाकीटे ॥ खद्योतते । द्युतदीप्तौ । कच् ॥ खद्योतयति वा अण् ॥ खर्ये ॥	खनिविमः । वि । खननेन निर्दत्ते ॥
खद्योतनः । पुं । अर्के । खर्ये ॥ खस्यद्योतनः ॥	खनी । स्त्री । खनैः ॥ कृदिका इतिपाश्चिकोडोष् ॥
खधूपः । पुं । कमिक्रीडविशेषे । इवाई इतिभाषा ॥ यथा । उर्णा प्रवक्तु नगरस्य मार्गान् ध्वजान् वधन्मुमुचुः खधूपन् । इतिभट्टिः ॥ वन्दूक इति सिद्धे वन्दूके ॥	खपान्यः । पुं । ग्रहे ॥ खस्यपान्यः ॥
खनकः । पुं । उन्दुरौ ॥ रुन्धिरौ ॥	खपुरः । पुं । कमके । गुवाके । सुपारी इति भाषा ॥ भद्रमुस्तके ॥ व्यालनखे ॥ न । घटे ॥ ऊर्ध्वगेषुरे । नभःपूर्याम् । हरिसुन्दपुरे । करचंदावली इति भाषा ॥ वि । अलसके ॥ खम् इन्द्रियम् आकाशं वा पिपत्ति । पृषालनपूरणयोः । मूलविभुजादिस्त्वान् कः । उदोषव्यपूर्वस्य ॥
वि । अवदारके । खननकर्त्तरि ॥ भूमिविस्तरे । स्वर्गाद्युत्पत्तिस्थानाभिन्ने ॥ खनति । खनुअवदारणे ॥	खभ्रान्तिः । पुं । चित्ते । चील इति प्रसिद्धे खगे । नभो भ्रमे ॥ खेआकाशे भ्रान्तिर्भ्रमश्च मस्य ॥
शिल्पनिष्पन्न ॥ स्त्रियादिस्त्वन् डी	खमणिः । पुं । खर्ये ॥ खस्यमणिरिव ॥

खरच्छ

खमीलमेम् । न । तन्द्रायाम् ॥

खमूलिः । स्त्री । वारिपण्याम् । कुम्भि
कायाम् ॥खमूलिका । स्त्री । } वारिपण्याम् ॥
खमूली । स्त्री । }खरः । पुं । गर्दभे । रासभे ॥ खं मुख
विलमतिशयित मस्य । रप्रकरणे
खप्रखकुञ्जेष्वपसंख्यानमितिः ॥
घर्मे ॥ राक्षसान्तरे । रावणभ्रातरि
दैत्ये ॥ कष्टकिवृक्षविशेषे ॥ क
ङ्के ॥ काके ॥ कुररपक्षिणि ॥ २५
वतसरे ॥ उपद्रुम्भं जगत्सर्वं तस्करै
र्मृषिकैः स्वर्गैः । पीडिताश्चप्रजाः
सर्वादेशभङ्गः खरेप्रिये ॥ पश्चिम
द्वारगृहे ॥ रवेःपार्श्वगे ॥ तिर्यगे
। तीक्ष्णे ॥ त्रि । तद्धति ॥ दुःस्पर्शे ॥
कठिने ॥ यया । खरविशदसभ्यव
हार्थं भक्ष्यमिति ॥ खमिन्द्रियं राति
अभिभवति । रा० । कः ॥

खरकाष्ठिका । स्त्री । वलायाम् ॥

खरकुटी । स्त्री । नापितशालायाम् ॥

खरक गाः । पुं । तित्तिरिदगे ॥

खरगन्धा । स्त्री । नागवलायाम् ॥

खरगृहम् । न । } गर्दभशालाया

खरग्रहः । पुं । } म् ॥

खरघातनः । पुं । नागकेशरे ॥

खरच्छदः । पुं । उल्लखड इति गौड खरपचकः । पुं । तिलकदन्ते ॥

खरप

भाषा प्रसिद्धे तृणविशेषे उल्लूके ॥

इत्कटे । ओकडा इति गौडभाषा
॥ कुन्दरवृक्षे ॥ शाखोटे ॥ भूमी
सहे ॥खरणाः । त्रि । खरणासे ॥ खरा तीक्ष्णा
नासिकास्य । खुरखराभ्यांवानस् ।
पूर्वपदादितिगत्वम् ॥खरगसः । त्रि । तीक्ष्णानासिके । खर
णासि । खरा तीक्ष्णा नासिकास्य ।
खुरखराभ्यांवानसितिपक्षे अञ्जना
सिकायाइत्यच् नसादेशस्य । ग
त्वम् ॥खरत्त्वक् । स्त्री । अलम्बुषायाम् । ल
ज्जालुप्रभेदे ॥

खरदण्डम् । न । पक्षे ॥

खरदला । स्त्री । काष्ठोदुम्बरे ॥

खरदूषणः । पुं । धत्तूरे । धुत्तूरे ॥ ख
रेणसहदूषणे ॥ दोषवहुले ॥खरध्वंसी । पुं । रघून्तमे । श्रीरामच
न्द्रे ॥ खरध्वंसयति । ध्वंसुं सुपीति
गिनिः ॥खरनादिनी । स्त्री । रेणुकानामगन्ध
वस्तुनि ॥खरपत्रः । पुं । शाकाखदुमे ॥ लुद्रपत्र
तुलस्याम् । सरवके ॥ यावनालशरे
॥ खराणि पत्राणि यस्य ॥

खरस्क

खरपत्री । स्त्री । गोजिह्वायाम् । दा-
र्विकायाम् । अधः पुष्प्याम् ॥ का-
कोदुम्बरिकायाम् ॥

खरपात्रम् । न । लौहपात्रे ॥

खरपादाब्जः । पुं । कपित्थद्रुमे ॥

खरपुष्पः । पुं । मरुवके ॥

खरपुष्पा । स्त्री । वर्षराशके । कवर्षा-
म् । वावुइतुलसी इति गौडभाषा
॥ खराणि पुष्पाण्यस्याः ॥

खरपुष्पी । स्त्री । वर्षराम् ॥ पाककर्णे-
तिङ्गीष् ॥

खरप्रियः । पुं । कपेते । पारावते ॥

खरमञ्जरी । स्त्री । अपामार्गे ॥ खरा-
मञ्जरिरस्याः गौरादित्वान्ङीष् ॥

खररोमा । पुं । नागभेदे ॥

खरवस्त्रिका । स्त्री । नागमखायाम् ॥

खरशब्दः । पुं । कुररखगे ॥ खरस्य
शब्दे ॥

खरशाकः । पुं । फञ्जिकायाम् । भा-
ग्याम् ॥

खरशाकम् । न । } खरगृहे ॥ खरा

खरशाखा । स्त्री । } शांशाला विभा-

षासेनेतिपाचिकंक्षीवत्त्वम् ॥ चि ।

खरशालेजाते ॥ स्थानान्तर्गोशाले-
ति जातार्थस्यलुक् ॥

खरस्कन्धः । पुं । प्रियालवृक्षे ॥

खरस्कन्धा । स्त्री । खर्जूरार्थम् ॥

खर्जन

खरस्वरा । स्त्री । वनमल्लिकायाम् ॥

खरा । स्त्री । देवताङ्गुष्ठे ॥ तीक्ष्ण-
त्वात् ॥

खरांशुः । पुं । सूर्ये ॥ खरास्तीक्ष्णा अंश-
वोऽस्य ॥

खराग्निः । पुं । अर्कार्थमग्निविशेषे ॥

खराब्दाङ्गरकम् । न । वैदूर्यमग्नौ ॥

खराश्या । स्त्री । मयूरशिखायाम् । व-
द्रजटा इति गौडभाषा । कारव्याम्
। खेचयमानिकेतिकेचित् ॥ खरम-
श्रुते खरैरप्यते वा । अशूच्याप्तीस-
ङ्गातेच अशभोजने वा । उल्ल्वाद-
यश्चेतिवः ॥

खराह्वा । स्त्री । अजमोदायाम् ॥

खरिका । स्त्री । कस्तूरीविशेषे । सातु-
चूर्माकृतिरिति जरानिर्घण्टः ॥

खरी । स्त्री । गर्दभ्याम् ॥

खरुः । पुं । दर्पे ॥ हरे ॥ हये ॥ दन्ते

॥ श्वेतवर्णे ॥ कामदेवे पीतिदीप्ति-

तः ॥ चि । श्वते ॥ निषिद्धैकरुचौ

॥ निर्बोधे । मूर्खे पीतिदशपादीवृ-

त्तिः ॥ क्रूरे ॥ स्त्री । पतिम्बराकन्या-

याम् ॥ खरसंयोगो पधान्नेतिनङ्गी-

ष् ॥ खनति । खनु । खरशङ्खुपीयु-

नीलङ्गुलिगु इतिङ्कुः रेफश्चाप्ता-

देशः ॥

खर्जनम् । न । कण्डूयने ॥

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

ॐ खर्जिका । स्त्री । अवदंशे ॥

खर्जुः । पुं । खर्ज्वाम् ॥

खर्जुः । स्त्री । कीटान्तरे । कानखजू

रा गोजर इति च भाषा ॥ खर्जूरीपा

दपे ॥ कण्डुम् ॥ खर्जमम् खर्जति

वा । खर्जपूजने च चाद्यथने । कृषि

चमितनिधिसर्जिखर्जिम्युः ॥

खर्जूमः । पुं । चक्रमर्दे ॥ धत्तरे ॥ अ

र्कवृत्ते ॥

खर्जूरः । पुं । दृष्टिककीटे ॥ न । रु

प्ये ॥ खर्जूरफले ॥ पुं । स्त्री । तृण

द्रुमे ॥ खर्जति । खर्ज ० । खर्जपिञ्जा

दिम्युजरोलवाविच्युः ॥ खर्जूरस्य

फलम् । फले विहितस्याखोलम् ॥

खर्जूरी । स्त्री । वनखर्जुरे ॥ जातेर

स्त्रीतिङोष् ॥ गौरादिर्वा ॥

खर्जूरीचितयम् । न । छोहारा पिण्ड

खर्जूरी क्षुद्रखर्जुरिका तथा । खर्ज

रीचितयं प्रोक्तं ग्रन्थभावेन निर्मिते

॥ खर्जूरीचितयं शीतं मधुरं रसपा

कयोः । निग्धं रुचिकरं कृशं क्षत

क्षयहरं कृशं ॥ तर्पणं रक्तपित्तघ्नं पु

ष्टिविष्टम्भशुक्रदम् । कोष्ठमारुतकृ

द्वल्यं वाद्यवातकफापहम् ॥ ज्वरा

भिघातक्षतृणाकासश्वासनिवारण

म् । मदमूर्च्छामरुतपित्तमद्योक्तं न

गद्वान्मृत् ॥ महतीभ्यां गुणैरस्या

खर्बशा

स्वल्पाखर्जरिकास्मृता ॥ खर्जूरीसह

तोयन्तुमदपित्तकरम्भवेत् । वातस्त्रे

षाहरं रुच्यं दीपनं वलशुक्रकृत् ॥

खर्परः । पुं । तस्करे ॥ धूर्त्ते ॥ भिच्चा

भाण्डे । भिच्चापात्रे ॥ कपाले । भि

त्रभाण्डशकले ॥ न । धातुभेदे । ख

र्परीतुल्ये ॥ अक्षशोधनम् । नरमूत्रे

च गोमूत्रे सप्ताहं रसकं पचेत् ।

दोलायन्त्रेण शुद्धः स्यात् ततः काय

षु योजयेत् ॥ खर्परं कटुकं चारं

कषायं वामकं लघु । लेखनं भेद

नं शीतं चक्षुष्यं कफपित्तहृत् । वि

षाण्मकुष्ठकण्डूनां नाशनं परमं म

तम् ॥

खर्परः । स्त्री ।

खर्परः । पुं ।

खर्परः । पुं ।

चक्षुष्ये ॥

खर्बः । पुं । कुञ्जकवृत्ते ॥ निधिभेदे ॥

न । दशहस्ते । दशाक्षसंख्यायाम् ।

१०००००००००० ॥ चि । नीचे । वा

मने ॥ खर्बति । खर्बगता । पचाद्यच् ॥

खर्बटः । पुं । न । गिरितटग्रामे ॥ एक

तो यत्र तु वामो नगरश्चैकतः स्थि

तम् । मिश्रन्तु खर्बटं नाम नदीगि

रिसमाश्रयम् ॥ चतुश्शतशाममथ

स्थले ॥

खर्बशाखः । चि । ह्रस्वे । वामने ॥ ह

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

खलतिः	खलीका
स्वशाखद्रुमे ॥	खलतिकः । पुं । पर्वते ॥
खर्वा । स्त्री । खर्वप्रमाणायाङ्गवि ॥	खलपूः । वि । बहुकरे । भुवंमार्जय
खर्वुरा । स्त्री । तरदीष्टचे ॥	ति । भूमिमार्जनकारिणि । फरास
खर्वुजम् । न । दशाङ्गुले लताफलवि	भाडुवरदार इति भाषा ॥ खलंभू
शेषे ॥ खर्वुजं मूचलं वल्यं कोष्ठशुद्धि	स्थानकल्केषु । खलंपुनाति । पूज्
करङ्गुह । स्निग्धं स्वादुतरं शीतं वृ	पवने । क्तिप् ॥
थ्यं पित्तानिखापहम् ॥ तेषु सञ्चा	खलमूर्तिः । पुं । पारदे ॥
क्षमधुरं सञ्चार चरसाङ्गवेत् । रक्त	खलाधानम् । न । खले । शस्यमर्दन
पित्तकरं तत्तुमूचकृच्छकरंपरम् ॥	स्थाने खलान इति भाषा ॥
खर्म्मम् । न । पौरुषे ॥ कोषजांशुके ।	खलाधारा । स्त्री । तैलपायिकायाम् ।
चौमे ॥	तिलचट्टा इति भाषा ॥
खलः । पुं । स्तूय्ये ॥ तमालवृक्षे ॥ धत्तू	खलिः । पुं । तैलकिट्टे । खल इति
रट्टचे ॥ न । भुवि ॥ स्थाने ॥ कल्के ॥	भाषा ॥
खलाधाने । सस्यमर्दनस्थाने ॥ चि ।	खलिनः । पुं । न । कविकायाम् ॥ ख
क्रूरे ॥ कर्णेजपे । नीचे । परस्पर	लिनं हयाय दद्यादितिलक्ष्यम् ॥
भेदके ॥ अधमे ॥ खलति । खलस	खलिनी । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ खल
चये । पचाद्यच् ॥ खं छिद्रं लातिवा	धृन्दे । खल्यायाम् । धीनोंके अनेक
। लादाने । कः ॥	खल्यान इति भाषा ॥ खलानांसम्
खलता । स्त्री । खलत्वे ॥ अश्लोहिणि	हः इतिवक्तव्यचश्चेतीनिः ॥
तथा शान्ते विक्षेपः खलता स्मृता ॥	खलिबर्धनः । पुं । दन्तरोगविशेषे ॥
भावकर्मयोत्सल ॥ गगनक्षतिकाया	माहतेनाधिको दन्तो जायते तीव्र
म् ॥ खल्यलता ॥	वेदनः । खलिबर्धन संज्ञोऽसौ जा
खलतिः । पुं । खल्लाटे । शिपिविष्टे ।	ते बक् च प्रशाम्यति ॥
ऐन्द्रलुप्तिके । इन्द्रलुप्तरोगवति ॥	खलिशः । पुं । खलिशामाच् इति गौ
खलति । खलसञ्चलने । खलति	भाषा प्रसिद्धे मत्स्ये । कङ्कचोटे ।
रिति खलतेः सलोपोऽतच् प्रत्य	खलेशये ॥
यान्तस्य इत्त्वञ्चनिपात्यते ॥	खलीकारः । पुं । अपकारे । शोहे ॥

खलः

निर्भर्त्सने ॥

खलीनः । पुं । न । कविकायाम् ॥ खे
ऽश्वमुखविले लीनः ॥

खलीनकः । पुं । कविकायाम् । कडि
याली इति गौडभाषा ॥ स्वार्थे
कन् ॥

खलु । अ । वाक्यभूषायाम् ॥ जिज्ञा
सायाम् ॥ सान्त्वने ॥ वीक्षायाम् ॥
माने ॥ निषेधे ॥ पदपूरणे ॥ वाक्य
पूरणे ॥ अनुनये ॥ निश्चये ॥ खल
ति । खलसञ्चये । बाहुल्यकात् ॥

खलुक् । पुं । अन्धकारे ॥ जान्तः ॥

खलुरेषः । पुं । मृगभेदे ॥

खलूरिका । स्त्री । शस्त्राभ्यासभूमौ ॥

खलेवाली । स्त्री । मेधिकाष्ठे ॥ वल्ली
वर्धवन्धनाय निष्ठातोमेढिः खलेवा
लीतिमीमांसकाः ॥

खलेशः । पुं । } खलिशे । खले

खलेशयः । पुं । } शये ॥

खल्या । स्त्री । खलिन्याम् ॥ खलानां
समूहः । खलगेरथादितियत् ॥ चि

। खलहिते ॥ खलायहितम् । ख
लयवमाघतिलवृषप्रक्षाल्येति यत् ॥

खलः । पुं । वस्तुप्रभेदे ॥ गर्ते ॥ निम्ने
॥ चर्मणि ॥ चातके ॥ औषधमर्दन

पात्रे । खरल इति भाषा ॥ दृत्तौ ।

खाल पयखालमसक इति च भाषा ॥

खशः

खल्ली । स्त्री । हस्तपादावमर्दनाखरो

गे ॥ तस्यलक्षणं यथा । खल्लीतुपादज
ङ्गोरुकरमूलावमोटनीति ॥ तस्यौ

षधं यथा । कुष्ठसैन्धवयोः कल्कश्च
क्रतैश्च समन्वितः । सुखोष्णोमर्दने
योज्यः खल्लीशूलनिवारणः ॥

खल्लीटः । चि । खलतौ । खल्लाटे ॥

खल्वपि । अ । निश्चयार्थे ॥ खलुचअ
पिचेति विशङ्कः ॥

खल्लाटः । पुं । इन्द्रलुप्ते । निष्केशशि
रसि ॥

खल्विका । स्त्री । ऋजीषे । पिष्टका
दिभर्जनपात्रे ॥

खवल्ली । स्त्री । खवल्याम् ॥

खवल्ली । स्त्री । आकाशवल्याम् ॥ ख
वल्ली ग्राहिणी तिक्ता पिच्छिला
ऽभ्यामयापहा । तुवराऽभिकरीकृ
द्यापित्तक्षेपामनाशिनी ॥

खवारि । न । दिव्योदके ॥

खवाय्यः । पुं । रजनीजले । हिमे ।
ओस इति भाषा ॥

खशः । पुं । देशविशेषे । हिमालय
प्रान्तैकदेशे ॥ खशदेशोद्भवे । आ

दौ क्षत्रिये पञ्चादिहितक्रियालोपा
द्वाङ्गणानाञ्च याजनाध्यापनप्राय

श्रित्ताद्यर्थदर्शनाभावेन शनैः शनैः

शूद्रतामापन्ने दस्युपदवाचे ॥

खसवी	खाडव
खशा । स्त्री । तालपण्याम् । मुराना मगन्धद्रव्ये ॥ कश्यपपत्न्यां दक्षक- न्यायाम् । यक्षरक्षसांमातरि ॥	खसा । स्त्री । राक्षसमातरि ॥ खसात्मजः । पुं । राक्षसे ॥ खसायाः अ- त्मजः ॥
खशेटः । पुं । खलेशे । खलिशामच्छी इतिभाषा ॥	खसूमः । पुं । विप्रचित्तेः पुत्रे ॥ खस्वसः । पुं । वृक्षविशेषे । सूक्ष्मवी- जे । पोस्त इतिभाषा ॥
खश्वासः । पुं । पवने । वायौ ॥	खस्वसरसः । पुं । अहिफेने । अफीम् इतिभाषा ॥
खष्पः । पुं । क्रोधे ॥ वलात् कृतौ ॥ खनति । खनु अवदारणे । खष्पशि- ल्पशष्पशष्परूपपतल्याः इतिपः नि- पातनात् खनतेर्नकारस्यपत्वम् ॥	खस्तनी । स्त्री । भूमौ । धरायाम् ॥ खस्फटिकः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ ॥ सू- र्यकान्तमणौ ॥
खसः । पुं । पामरोगे । विचर्चिकाया म् ॥ ब्राह्म्यात् क्षत्रियात् सवर्णाया मुत्पन्ने सङ्कीर्णजातौ । तस्यनामा नियथा । भङ्गो मल्लश्च राजन्यात् ब्राह्म्यान्निच्छिवि रेवच । नटश्चकर- णश्चैव खसे इविद्ध एवचेति ॥	खायसः । पुं । खसतिले । खस्वसे ॥ स्या- त्खायसफलोद्भूतं वल्कलं शीतलं लघु । ग्रहि तिलं कषायश्च वातकृ- त् कफकांसहत् ॥ धातूनां शोषकं रूक्षं मदक्वाग्निवर्द्धनम् । मुहुर्मो- हकरं रुच्यं सेवनात् पुंस्त्वनाशनम् ॥
खसकन्दः । पुं । क्षीरकण्डुकी वृक्षे ॥	खाखसतिखम् । न । खसवीजे ॥
खसतिखः । पुं । खाखसे । खस् खसे ॥	खाङ्गाहः । पुं । श्वेतपिङ्गलाश्वे ॥
खसमः । पुं । सौगते । बुद्धे ॥	खाजिकः । पुं । लाजेषु ॥
खसम्भवा । स्त्री । आकाशमांस्याम् ॥	खाटिः । स्त्री । असङ्गहे ॥ किण्वे ॥ शव- रथे ॥ खटति । खटकाङ्गायाम् । वाहुलकादिज् ॥
खसर्पणः । पुं । बुद्धविशेषे ॥	खाटिका । स्त्री । } खाटिशब्दार्थे ॥
खसवीजम् । न । खाखसतिले ॥ खसवी- जानि वल्यानि वृष्याणि सुगुरुणि च । जनयन्ति कफं तानिश्भयन्ति समीरणम् ॥ तैलन्तु खसवीजानां वर्त्यं वृष्यं गुह्यं स्मृतम् । वातहृत् क- फकृच्छीतं स्वादुपाकरसञ्चतत् ॥	खाटी । स्त्री । } खाडवम् । न । चूर्णविशेषे ॥ यथा । कोशामलकजं चूर्णं गुण्येलाशक

खात्रम्

रान्वितम् । मातुलुङ्गसेनाक्तं शो
षितं सूर्यरश्मिभिः ॥ एवन्तु बहुशो
ऽभ्यक्तं शोषितञ्च पुनः पुनः । ईष
ल्लवणसंयुक्तं चूर्णं खाडवमुच्यते ॥
खाडवं मुखवैशद्यकारकं रुचिधार
णम् । हृद्रोगशमनञ्चेति मुखवैर
स्यनाशनम् ॥ भोजनान्ते विशेषेण
भोक्तव्यं खाडवं सदा ॥

खाण्डवः । पुं । इन्द्रस्य बने ॥

खाण्डवी । स्त्री । पुरीविशेषे ॥

खाण्डिकः । पुं । खण्डपाले ॥ खण्डजा
विनि ॥ न । खण्डिकानां समूहे ॥
खाण्डिकादिभ्यश्चेत्यञ् ॥

खातम् । न । पुष्करिण्याम् ॥ शतेन ध
नुर्भिः पुष्करिणीति तत्परिमाणम्
॥ यथा । चतुर्विंशद्भुलो हस्तो धनु
स्तद्वत्पुष्करः । शतधन्वन्तरश्चैव ता
वत्पुष्करिणी शुभा ॥ गर्ते ॥ खनुं
। क्तः । जनसन खनामिस्थित्वम् ॥

खातकः । पुं । अधमर्णे । रिणी इति
भाषा ॥ यथा । उत्तमर्णे । धनस्वामी
अधमर्णे स्तुखातक इति कश्चित् ॥ न
। खातार्थे ॥ परिखायाम् । खार् इ
ति भाषा ॥

खातभूः । स्त्री । परिखायाम् । प्रति
कूपे ॥

खात्रम् । न । खाते ॥ खनिषे ॥ जला

खानिक

धारे ॥ खन्यते । खनुं । उपि खनि
म्यांकिदिति घृन् ॥

खादकः । वि । भक्षके ॥ यथा । विक्र
यैर्गोविनिमयैर्दत्त्वा गोमांसखाद
के । व्रतं चान्द्रायणं कुर्यादधे साक्षा
दधीभवेदिति गोभिलः ॥ कणग्रही
तरि ॥ खादति तच्छीलः तदुर्मः त
त्साधुकारी वा । खाट् । निन्दहिं
सेति वृञ् ॥

खादनः । पुं । दन्ते ॥ न । आहारे ।
भक्षणे । खाना इति भाषा ॥

खादितः । वि । गिलिते । खाया इति
भाषा ॥ खाद्यते ख । खाट् । क्तः ॥

खादिरः । पुं । यूप्ते ॥ वि । खदिरविकृतौ
॥ खदिरस्य विकारः । पशालादिभ्यो
वेत्यञ् ॥ खदिरसार इति प्रसिद्धे ।
अङ्गुतसारे ॥

खादिरसारः । पुं । खदिरवृक्षनिर्यासे
। खादिरे । सत्सारे ॥

खादुकः । वि । हिंसा लुके ॥ इति हारा
वली ॥

खाद्यः । वि । भक्षणीयद्रव्ये ॥

खानः । पुं । हिन्दुधर्मप्रलोसरिक्तेच्छं
जाति विशेषे ॥

खानिः । स्त्री । खनैः । धातुरन्नाद्याक
रे ॥ खनुं । गयन्तादचङ् ॥

खानिकम् । न । कुव्यच्छेद्ये । भीतका

खारी

गढा इति भाषा । आला इति च ।
खानेदकः । पुं । नारिकेले । शिरः
फले ॥

खापगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥

खारः । पुं । खारीपरिमाणे ॥ इति ह-
डुचन्द्रः ॥

खारिः । स्त्री । खार्याम् । शोणचतु-
ष्टये ॥

खारिकम् । न । महापारे वते ॥

खारिम्पचः । त्रि । खारीपरिमितान्नादि
पाककर्त्तरि ॥ पुं । कटाहे ॥ खारिम्प-
चतीतिविग्रहे । परिमाणे पचः इ-
ति पचेः कर्त्तरिखश् ॥

खारी । स्त्री । धान्यमानभेदे ॥ यदा
हुः । पलं प्रकुञ्चकं मुष्टिः कुडवस्त-
श्चतुष्टयम् । चत्वारः कुडवाः प्रस्थ-
श्चतुः प्रस्थ मथाढकम् ॥ अष्टाढको
भवेद्दोणो द्विदोणः सूर्यउच्यते । सा-
हस्रर्षो भवेत् खारीद्वे खार्या गोण्यु-
दाहता ॥ तामेव भारं जानीयात्
वाहेभारचतुष्टयम् । इति भरतः ॥
षोडशशोणपरिमाणे । इति लीलाव-
ती ॥ गोणीचतुष्टये ॥ तत्तुषस्रवत्य-
धिकचतुःस्रस्रपलानीति वैद्यकप-
रिभाषा ॥ शोणचतुष्टये ॥ यथा । चतु-
राढको भवेद्दोणः खारीशोणचतुष्ट-
यमिति स्मृतिः ॥

खिखिः

खारीकम् । त्रि । खारीवापे । खारीप-

रिमितत्रीष्णादिवापयेऽग्ये च ॥ खा-

र्याः वापः । खारीपरिमाणमस्य वा-

। खार्याईकन्नित्यार्थीयईकनु ॥

खारीवापः । चि । खारीके ॥ खार्या-
वापः ॥

खार्कारः । पुं । गर्दभजातिशब्दे ॥

खार्जूरः । पुं । वेधवि० ॥ यथा । व्याघा-

तगण्डव्यतिपातपूर्वशूलान्त्यव औप-

रिघातिगण्डे । योगे विरुद्धे स्वभि-

जित्समेते खार्जूरमर्कादिषमेशशी-

चेत् ॥ यस्मिन्दिने व्याघातादिविरु-

द्धयोगे सति अर्कं न च चात् चन्द्रो ऽ-

भिजित्समेते विषमे विषमसंख्य-

कनक्षचे चेत् स्यात् तदा खार्जूरा-

स्यो दोषः । यदा तु समः स्यात् त-

दा न दोषः ॥

खार्वुजेयम् । न । रसालप्रभेदे ॥ यथा ।

मधुरदधनि मध्ये शर्करां सन्नियोज्य

शुचिविदलितखण्डं प्रक्षिपेत् खार्वु-

जेयम् । करविलुलित मेषैर्वासि-

तं नाभिगन्धैर्जिगमिषु जठरामिं-

स्थापयत्येव नूनम् ॥ रसालं खार्वु-

जस्येदं विष्टम्भि रुचिकारकम् । ह-

यश्च कफदं वल्यं पित्तघ्नं मूत्रकृद-

रम् ॥

खिखिः । स्त्री । उत्कामुख्याम् । लोम् ॥

खिलम्

डी इतिभाषा ॥

खिहिरः । पुं । उत्कामुख्याम् ॥ खद्वा
ङ्गे । शिवस्यास्त्रविशेषे ॥ वारिवाल
के । ह्रीवेरे ॥

खिदिरः । पुं । इन्दौ । कुमुदवान्धवे ॥
खिद्यते । खिददैत्ये । इषिमदिमु
दिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दिति
मिमिहिमुहिमुचिरुचिरुधिवन्धिशु
धिम्यः किरच् ॥

खिद्यमानः । वि । खेदयुक्ते । दैन्यग्र
स्ते । उपतप्ते ॥

खिद्द्रः । पुं । रोगे ॥ हरिद्रे ॥ अमे ॥
खिद्यते ऽनेन । खिद० । स्फायित
ञ्चीतिरक् ॥

खिन्नः । वि । अलसे ॥ खेदयुक्ते । दै
न्यग्रस्ते ॥ खिद० । क्तः ॥

खिरहिट्टी । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥
खिलम् । वि । हलादिना ऽकृष्टभूमौ ।

अप्रकृते ॥ पुं । सारसङ्क्षिप्ते ॥ वे
धसि ॥ शून्ये ॥ न्यूने ॥ पूर्ववानुक्तं
परिशिष्टं वस्तुखिलशब्दवाच्यमिति
व्याख्यातारः ॥ श्रीसूक्तशिवसङ्कल्पा
दैौ ॥ खिले नारायणः प्रोक्त इषव
स्तुङ्गुणाः स्मृताः । इति खिलेषु ह
रिबंशे इत्यत्रनीलकण्ठटीका ॥ खि
लति । खिलउञ्छे । इगुपधेतिकः ॥

खिल्यते ऽस्मिन्वा । हलश्चेतिघञ् ।

खुरालि

संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः ॥

खिलीकृतः । वि । दुर्गमीकृते ॥

खुङ्गाङ्गः । पुं । कृष्णवर्णघोटके ॥

खुज्जाकः । पुं । देवताडहञ्चे ॥ इति
रत्नमाखा ॥ खुज्जाकइतिक्वचिन्वाठः ॥

खुरः । पुं । कोलदले । नखीनामग
न्धद्रव्ये ॥ शफे ॥ खद्वादीनां पादुके
। पाया इतिभाषा ॥ खुरति । खु
रच्छेदने । इगुपधच्चाप्रीकिरःकः ॥
यद्वा । ऋजेन्द्राग्रवज्रविप्रकुव्रचुव्रचु
रखुरभद्रोग्रभेरभेलशुकशुक्लगौरव
न्नेरामालाः । इतिरन् रलोपो गुणा
भावश्च ॥

खुरणाः । वि । खुरणासे ॥ खुरइवनासि
कास्य । खुरखराभ्यांवानस् । पूर्व प
दादितिक्त्वम् ॥

खुरणासः । वि । खुरणसि । पशुखुर
सट्शनासिके । चिप्टीनाकवाला
इतिभाषा ॥ खुरइव नासिका ऽस्य
। खुरखराभ्यांवानसितिपञ्चे अञ्
नासिकायाइत्यच् नसादेशश्च । पू
र्वपदात् संज्ञायामगइतिक्त्वम् ॥

खुरली । स्त्री । शरशिचक्षे । शरा
भ्यासे ॥

खुराका । पुं । पशौ ॥

खुरालकः । पुं । लोहमयेवाद्ये ॥

खुरालिकः । पुं । ग्रामणीभाण्डनारा

खेटः

खे । नापितकाञ्चुरधान इतिभाषा ॥
उपधाने ॥ खरालिकोपिपाठः ॥

खुरासानः । पुं । देशविशेषे ॥ हिङ्गु
पीठं समारभ्य मङ्केशान्तं महेश्वरि
। खुरासानाभिघो देशो लोच्छमा
गंपरायणः ॥

खुल्लम् । न । नखीनामगन्धद्रव्ये ॥ चि
। नीचे ॥ अल्पे ॥ खदनम् । खदहिं
सायाम् । संपदादिच्चात् क्तिप् । पृ०
। खदंलाति । कः ॥

खुल्लकः । पुं । नीचे ॥ स्वल्पे ॥ खदंला
ति । ला० । कुन् ॥

खुल्लमः । पुं । अयने । पथि । मार्गे ॥

खेखीरकः । पुं । सशब्दयष्ट्याम् ॥

खेगमनः । पुं । कासकण्ठविहगे ॥

खेचरः । पुं । विद्याधरे ॥ ग्रहे ॥ शिवे
॥ पारदे ॥ चि । आकाशचारिणि
॥ न । कासीसे ॥

खेचरी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥ यथा ।
चित्तं चरति खे यस्मा ज्जिह्वाचर
ति खेगता । भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मु
द्राभवति खेचरी ॥ नचासमं सिद्धस
मं नकुम्भसदृशोनिलः । नखेचरी
समा मुद्रासत्त्यसत्त्यञ्चनारदेति ॥

खेटः । पुं । ग्रहे ॥ कफे ॥ यष्ट्याम् ॥

ग्रामभेदे । कर्षकग्रामे ॥ पुं । न० ।

चर्मणि ॥ चि । स्फारे ॥ मृगये ॥

खेसरः

अर्वति । अधमे ॥ खेटति । खिट्पा
से । पचाद्यच् ॥

खेटकः । पुं । कर्षकग्रामे ॥ यष्ट्याभि
धाने ऽस्त्रे ॥ न । चर्मणि । फलके ॥ मू
लार्थवृद्धौ । वसुनन्दके ॥ स्वार्थे कः ॥

खेटितालः । पुं । खेडिताले ॥

खेटी । पुं । नागरे ॥ चि । खेटवति ॥

खेडम् । न । तृणविशेषे ॥

खेडितालः । पुं । वैतालिके ॥

खेदः । पुं । अवसादे ॥ शोके ॥ निर्वेदे ॥

खेदयतीति खेदारोग इति कैयटः ॥

खेदितः । चि । खेदयुक्ते ॥

खेदिनी । स्त्री । लतायाम् ॥ अशनप
र्याम् ॥

खेयम् । न । परिखायाम् । दुर्गादिप
रितः खाते । खाई इति भाषा ॥ ख
न्यते । खनु० । ईचखन इति क्यप्
। ईकारश्चान्तादेशः । गुणः ॥ चि ।
खननीये ॥

खेलनम् । न । क्रीडने । विहरणे ॥

खेलनी । स्त्री । शारिफले ॥ शारौ ॥

खेला । स्त्री । कूर्दने । क्रीडायाम् ॥

खेलनम् । खेलुचलने । गुरोश्चेत्यः ॥

खेलिः । स्त्री । गीते ॥ वागे ॥ सूर्ये ॥

पक्षिणि ॥ जन्तौ ॥

खेसरः । पुं । खञ्जर इति प्रसिद्धे अश्वख
रजे । मिश्रशब्दे । अध्वगे ॥

ख्यातिः	गगना
खोडाहः । पुं । खेतपिङ्गलाश्वे ॥	तिस्रस्तुर्विधा । अख्यात्यात्मस्यात्य
खोटिः । स्त्री । चतुरायां नार्याम् ॥	सत्स्यात्यन्यथास्यातिभेदात् । स्या
इतिशब्दमात्रा ॥ पालङ्क्याम् ॥	नम् । स्याप्रकथने । चण्डिडादेशो
खोटी । स्त्री । पालङ्कीवृत्ते ॥ चतुरा	वा । क्तिन् ॥
याम् ॥	स्यापनम् । न । प्रकाशने ॥
खोडः । चि । खञ्जे । खोडा इतिप्रसिद्धे	स्यापितः । त्रि । प्रकाशिते ॥
विकलगतौ ॥ खोडति । खोड्छगति	
प्रतिघाते । पचाद्यच् ॥	
खोडकशीर्षकम् । न । प्राकाराग्रे ।	
कपिशोर्षे ॥	
खोरः । चि ।	गः
खोरकः । चि ।
खञ्जे ॥	
खोलः । त्रि । खञ्जे ॥ रुहे ॥ खोडतेर	गः । पुं । गकारे ॥ गणेशे ॥ गन्धर्वे ॥
च् । डलवोरभेदः ॥	गुर्वचरे ॥ न । गीते ॥ गम्यते । ग
खोलकः । पुं । पाके ॥ शिरस्त्रे ॥ वल्मी	क्षृगता । गमेडः ॥
के ॥ पूगकोषे । सुपारीकाहिलका	गगनम् । न । अन्तरिक्षे । नभसि । अ
इतिभाषा ॥	नक्ते ॥ गच्छन्त्यनेनास्मिन्वा । गमे
खोल्लुकः । पुं । मङ्गलग्रहे ॥	गंश्चेतिर्युच् गश्चान्तादेशः ॥
ख्यातः । त्रि । प्रतीते । प्रश्रिते । स्या	गगनगः । पुं । रथ्यादियहे ॥ विद्याध
तियुक्ते ॥ आख्यायि । स्याप्रकथने ।	रादौ ॥
चण्डिडः स्यान्वा । क्तः । नद्याख्येति	गगनध्वजः । पुं । मेघे ॥ दिवाकरे ॥
नस्याभावः ॥	गगनाङ्गनम् । न । मात्रावृत्तप्रभेदे ॥
ख्यातगर्हणः । चि । विख्यातनिन्दने ।	यथा । षट्कल मादौ विरचयशेषे
अवगीते ॥ ख्याता गर्हणायस्य ॥	रगणविभूषितं मध्ये नियमविहीनं
ख्यातगर्हितः । त्रि । ख्यातगर्हणे ॥	द्वादशके यतिसङ्गतम् । फण्यपति
ख्यातिः । स्त्री । प्रसिद्धौ । प्रथायाम् ॥	पिङ्गलवर्णितं कविकुलहृदयरक्षणं प
आख्यायाम् । नामनि ॥ चाने ॥ स्या	द्याधिकविंशतिकलहस्तमिदं गगना

गङ्गा

ङ्गनम् ॥ यथा । गिरिवरतनयाकुच
रसपानविमुद्रितलोचने निद्राश्वसि
तसमीरणदूरदुरितभवमेवलोचने । अ
तिवलविचरदसुरवरतारित सुरवर
नायके अनुगतजनतातारिणि मम
नतिरस्तु विनायके ॥

गगनाध्वगः । पुं । सूर्ये ॥

गगनेश्वरः । पुं । ग्रहे ॥ नक्षत्रे ॥

गगनेल्लुक्कः । पुं । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

गगनेपमः । त्रि । सर्वगते ॥ गगनमुप

मा यस्यसः ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अक्षांताद्य
र्थेकः । अभाषितपुंस्काञ्चेति पाचि
क इत्थाभावः ॥

गङ्गा । स्त्री । स्वनाम्नातिप्रसिद्धायां देव
नद्याम् । भागीरथ्याम् ॥ विष्णुपाद
विनिष्क्रान्ता प्रावयिस्तेन्दुमण्डलम्
। समन्त्रा ब्रह्मणः पुर्यां गङ्गापतति
वैदिवः ॥ सातवपतिता दिक्षु चतु
र्धा प्रतिपद्यते । सीताचालकनन्दा
च वङ्क्षुर्भद्राच वै क्रमात् ॥ ध्यान
मस्या लिखाम्यद्य येनसा हृत्तताभवे
त् ॥ सितमकरनिषणां शुभ्रवर्णां चि
नेषां करधृतकलसेद्यत्सुतपला
भीत्यभीष्टाम् । विधिहरिहररूपां
सेन्दुकोटीरज्जूटां कलितसितदुकू
लां जाङ्गवीं तां नमामीति । गच्छ

गङ्गाध

ति गम्यते ऽर्थिभिर्वा । गच्छ ० । ग
नंगम्यद्योरितिगन् ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अक्षांता
द्यर्थेकः । केण इतिह्रस्वः । आदाचा
र्याणामितिपाचिक आदादेशः ॥

गङ्गाश्चेत्तम् । न । गङ्गातीरविशेषे ॥

तीराद् गच्छूतिमावन्तु परितः क्षेत्र
मुच्यते । अवयवत् कृतं कर्मगङ्गा
यां नाचसंशयः ॥ अवस्थास्त्रिदिवया
न्ति येमृता स्ते ऽपुनर्भवाः ॥

गङ्गागर्भः । पुं । गङ्गायाः गर्भे ॥ सयथा
। भाद्रव्याचतुर्दश्यां यावदाक्रमते
जलम् । तावद्गर्भं विजानीयात् त
दूर्ध्वं तीरमुच्यते ॥ तीरे प्रतिग्रह
स्याज्य स्याज्यो धर्मस्य विक्रयः ॥

गङ्गाचिह्नी । स्त्री । चिह्नविशेषे । देव
ट्ट्याम् । विश्वकायाम् ॥

गङ्गाजः । पुं । कार्तिकेये । षडानने ॥
भीष्मे ॥ गङ्गायाः जातः । ज
नी ० । उः ॥

गङ्गाट्टेयः । पुं । चिह्निहिमाच् इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गां ले ॥

गङ्गातीरम् । न । गङ्गागर्भादूर्ध्वप्रदेशे
॥ सार्द्धं हस्तशतं यावद्गर्भतस्तीरमु
च्यते । तीरे प्रतिग्रहस्याज्यस्याज्यो
धर्मस्य विक्रयः ॥

गङ्गाधरः । पुं । शिवे ॥ अथौ ॥ धर

गजः

ति । धृञ् । अच् । गङ्गायाः धरः
॥ जीर्णातिसारनाशके चूर्णे ॥ यथा
हलोलिम्बराजः । धातक्यामलकी
पयोधरवकीकद्वङ्गयष्टीमधुश्रीजंघा
मफलास्थिनागरविषाहीवेरलोधे-
न्द्रजैः । तुल्यांशं विहितं सतण्डुल
जलं गङ्गाधराख्यं महश्चूर्णं तूर्णं मपा
करोति सकलं जीर्णातिसारं पर
मिति ॥

गङ्गापत्री । स्त्री । वृक्षविशेषे । गन्धप-
त्रिकायाम् ॥

गङ्गापुत्रः । पुं । भीष्मपितामहे ॥ वग-
सङ्करजातिविशेषे । लेटात् तीवर
कन्यायांजाते । मुरदारफरोस इ-
ति पारस्यभाषा ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्तपु-
राणम् ॥

गङ्गासुतः । पुं । कार्तिकेये ॥ भीष्मे ॥
गङ्गायाः सुतः ॥ गङ्गापुत्रे ॥

गङ्गाम्बरूपम् । न । तद्भाननिरूपित
स्वरूपे ॥

गङ्गिका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्यर्थकः । ह्रस्वः । अभाषितपुंस्त्राज्ञे
ति पाश्चिकोत्तरदेशः ॥

गच्छः । पुं । वृक्षे । गच्छ इति भाषा ॥
इति चिकित्शशेषः ॥

गजः । पुं । मानविशेषे ॥ अरत्नीनां
शतान्यऽष्टावे कषण्यधिकानि च ।

गजक

गजप्रमाणमाख्यातं मुनिभिर्ब्रह्म-
वादिभिः ॥ मानसामान्ये ॥ साधार-
णो नराङ्गुल्या चिंशदङ्गुलको गजाः
॥ हस्तद्वये पादोनहस्तद्वये च ॥ ह-
स्तिनि । मतङ्गजे ॥ भद्रो मन्दो
मृगश्चैव विज्ञेया स्त्रिविधागजः ॥
वास्तुस्थानविशेषे । प्रस्तारे दैर्घ्यं
मानन्तु स्वहस्तेन तथानरैः । कृत्वा
विभ्रं गजैर्हृत्वा वास्तुस्थाननिरूपण-
म् ॥ ध्वजो धूमश्च सिंहश्च श्वा वृषः
खर एव च । गजः काकपदश्चैव स्या-
नान्यष्टौ च वास्तुनः ॥ ध्वजे विभू-
तिर्मरणश्च धूमे सिंहे जयः श्वा च क-
रोत्यनर्थम् । वृषे च भोगी जयणं
खरे च पुष्टिर्गजे काकपदे विनाशः
॥ औषधपाकार्यं गर्त्तविशेषे । गज-
पुटे ॥ अष्टसु ॥ चतुर्माचिकस्यादिमे
ऽऽपर्याये ॥ उगले । ५ । मध्यगुरु
संज्ञायाम् ॥ गजति । गजमदे । प-
चाद्यच् ॥

गजकन्दः । पुं । हस्तिकन्दे । स्थूलकन्दे ॥

गजकर्णी । स्त्री । औषधिविशेषे ॥

गजकर्णीतु तिकोष्णा तथा वात
कफान् जयेत् । शीतज्वरहरी स्वा-
दुःपाके तस्यास्तुकन्दकः ॥ पाण्डु-
रोगकृमिप्रीहगल्मानाहोदराप-

हः । ग्रहण्यर्शविकारघ्नो वनसूरण-

गजच्छा

कन्धवत् ॥

गजकूर्माशी । पुं । गरुडे ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥गजकृष्णा । स्त्री । कपिवल्याम् । गज
धिप्यल्याम् ॥ गजद्वकृष्णा । वृह
त्तात् ॥गजगतिः । स्त्री । अनुष्टुप् छन्दः । गजगतिः । यथा । नभलगजगतिः । यथा ।
रविमुतापरिसरे विहरतो दृशिह
रेः । ब्रजवधू गजगति मुद मलं व्य-
तनुत ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

गजचिर्भिटः । पुं । गोडुम्बायाम् ॥

गजचिर्भिटा । स्त्री । महेन्द्रवारु
ण्याम् ॥गजच्छाया । स्त्री । दर्शापराक्षे ॥ दि
गुणाद्यात्मन श्वाया दर्शेऽस्या दाप
राक्षिकी । गजच्छायेति सा प्रोक्ता
पितृणां वृत्तिकारिणी ॥ कुञ्जरच्छा
यायाम् ॥ योगविशेषे ॥ यदेन्दुः पि
तृदैवस्ये हंसश्चैव करे स्थितः । या
म्यातिथिर्भवेत् सा हि गजच्छाया प्र-
कीर्त्तितेति मिताक्षरापरिभाषा ॥
अपिच । कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां मघा
स्विन्दुः करे रविः । यदा तदा गज
च्छाया आदौ पुण्यैरवाप्यत इति कृ-
ष्यचिन्तामणिः ॥ अमावास्या आह

गजपि

काले ॥ यथा । अमावास्या गते सोमे

छायाया प्रादुर्बुधी भवेत् । गजच्छा

या तु सा प्रोक्ता तत्र आहुं प्रकल्पये-

दिति ॥ चन्द्रार्कयोर्ग्रहणकाले ॥

यथा । सैहिकेयो यदा भानुं ग्रसते

पर्वसन्धिषु । गजच्छाया तु सा प्रोक्ता

आहुं तत्र प्रकल्पयेदिति वराहः ॥

गजठक्का । स्त्री । मदास्नाते । गजोपरि

स्थवृहड्ठक्कायाम् ॥

गजता । स्त्री । गजसमूहे हास्तिके ॥

गजानां समूहः । गजसहायाभ्यामि-

तितल् ॥

गजतुरगविलसितम् । न । कषभग

जविलसिताख्यवृत्ते ॥

गजदन्तः । वि । गजपरिमाणे ॥

गजदन्तः । पुं । श्रीगणेशे ॥ गजस्य द-

न्ताविव दन्तावस्य ॥ गजस्य दन्ते । हा

थीदांत इति भाषा ॥ नागदन्ते ।

द्रव्यस्थापनार्थं भित्तिस्येदण्डद्वये ।

खूंटा इति भाषा ॥

गजदन्तफला । स्त्री । उज्जरीलता

याम् ॥

गजदानम् । न । हस्तिमदे ॥ मतङ्ग

जस्य त्यागे ॥ गजस्य दानम् ॥

गजपादपः । पुं । नन्दीवृक्ष । स्यात्स्त्री

वृक्षे ॥

गजपिप्पली । स्त्री । इभककायाम् ।

गजव

करिपिप्पल्याम् ॥ चविकायाः फल
प्राज्ञैः कथिता गजपिप्पली । गज
कृष्णा कटुर्वीतश्लेष्मनुद्वक्त्रिवर्द्धनी
॥ उष्णा निहन्त्यतीसा श्वासकण्ठा
मयकृमीन् ॥ गजइवपिप्पली । वृ
हत्त्वात् ॥

गजपुटः । पुं । औषधमाकार्यं हस्तपरि
मिते गर्त ॥ यथा । हस्तप्रमाणो
गर्तायः पुटः स तु गजाद्वयः । इत्थं
चारुतिकेकुण्डे पुटो वाराह उच्यते ॥

गजपुष्पी । स्त्री । नागपुष्प्यां लता
याम् ॥

गजप्रिया । स्त्री । शल्लकीवृक्षे ॥

गजबन्धः । पुं । आकरेभ्योगजग्रहणे ॥

गजबन्धनी । स्त्री । हस्तिबन्धनशाला
याम् । वार्याम् । हथीथान इति
भाषा ॥ बध्यन्त ऽस्याम् । बन्धबन्ध
ने । ल्युट् । डीप् । गजस्य बन्धनी ॥

गजभक्षकः । पुं । अश्वत्यवृक्षे ॥

गजभक्ष्या । स्त्री । शल्लकीद्रुमे । सा
लै इति भाषा ॥ गजैर्भक्ष्यते ।
घञ्या ॥

गजमाचलः । पुं । स्त्री । सिंहे ॥

गजमात्रः । त्रि । गजदंष्ट्रे ॥

गजवदनः । पुं । लम्बोदरे । हेरम्बे

॥ गजस्यवदनमिव वदनमस्य ॥

गजवल्लभा । स्त्री । गिरिकदल्याम् । व

गजारी

हुवीजायाम् । वनरम्भायाम् ॥ श
ल्लक्याम् ॥

गजवीथी । स्त्री । उत्तरमार्गे । नक्षत्र
विशेषाणां संज्ञायाम् ॥ यथा । रो
हिण्यार्द्रामृगशिरोगजवीथ्यभिधीय
त इति ॥

गजसाह्वयम् । न । हस्तिनापुरे ॥ गजे
नसहित आह्वयो नामयस्य । हस्ती
नामराजा तेन निर्मितत्वात् ॥

गजाख्यः । पुं । चक्रमर्द्दवृक्षे ॥

गजाग्रणीः । पुं । ऐरावतगजे ॥ गजा
ना मग्रणीः ॥

गजाजीवः । पुं । आधोरणे । हस्तिप
के । इभपालके ॥ गजआजीवोयस्य ॥

गजाण्डम् । न । पिण्डमूले ॥

गजाननः । पुं । गजवदने । विनायके
॥ यथा । वागीशाद्याः सुमनसः स
र्वार्यानामुपक्रमे । यं नत्वा कृतकृ
त्याः स्युस्तं नमामि गजाननमिति

॥ गजआननमस्य । समुदायशब्दा
अवयवेऽपिवर्तन्तइति गजमुखपरो
गजशब्दः ॥ गजाननमिवाननम
स्येतवा । उप्रमुखवत् समासोत्तर
पदलोपौ ॥

गजारिः । पुं । तरुविशेषे ॥ सिंहे ॥ इ

तिहड्डचन्द्रः ॥

गजारोहः । पुं । हस्तिपके ॥ गजमारो

गडः

इति । रुहेः कर्मगटुण् ॥

गजाशनः । पुं । पिप्पल वृक्षे ॥ गजेन
अश्रयते । अश्रयः । कर्मणिल्युट् ॥गजाशना । स्त्री । भङ्गायाम् ॥ पद्मम्
ले ॥ शल्लक्याम् ॥

गजास्यः । पुं । गणाधिपे । दैमातुरे ॥

गजस्य आस्यमिव आस्य मस्य ॥

गजाक्षम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्षयम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्षा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

गजेष्टा । स्त्री । विदार्याम् ॥

गजेष्टा । स्त्री । करिपिप्पल्याम् ॥

गज्जः । पुं । रीढायाम् । अवज्ञायाम् ॥

पुं । न । भाण्डागारे ॥ खनौ ॥ गो
ष्ठागारे ॥

गज्जनम् । न । नाशे ॥

गज्जा । स्त्री । मदिरागृहे ॥ खन्याम् ॥

पामरसद्गनि ॥ मयभाण्डे ॥ गज्ज
न्यस्याम् । गजिशब्दे । गुरोः शुक्लद्र
व्यप्रत्ययः ॥गज्जिका । स्त्री । मदिरागृहे ॥ गज्जैव ।
स्वार्थे कः । प्रत्ययस्यादितीत्वम् ॥गडः । पुं । गडुद्माच् इति गौडभाषा
प्रसिद्धे मत्स्ये ॥ पुच्छशीर्षेण रहिताः

कासमर्दविमर्दिताः । हिङ्गुतैले च

सन्तप्ता गडमत्स्यस्य खण्डकाः ॥ गडो

वातहरो बल्योदप्यः पथ्योऽग्निवर्द्ध

गडुः

नः । मुरुच्यः शुक्रदेः न्यर्थं किञ्चि

त्कफकरः सरः ॥ अन्तराये ॥ परि

खायाम् ॥ अध्वाने ॥ शाकम्भरीये

। सांभर इति भाषा प्रसिद्धे लवणे ॥

गडाख्यं लघु वातघ्न मत्स्युष्णं भेदि

पित्तलम् । तीक्ष्णं व्यवायि सूक्ष्म

श्चा भिष्यन्दि कटुपाकिच ॥ गडति

। गडः । अच् ॥ देशविशेषे ॥

गडकः । पुं । मत्स्यविशेषे । शकुलार्भ

के । गडुद्माच् इति गौडभाषा ॥

गडति । गडसेचने । कुन् शिल्पि

सञ्चयोरितिकुन् ॥

गडयन्तः । पुं । मेघे ॥ गडेस्तृभूवहीति

भक् । घटादिच्छान् मिच्छं ह्रस्वः ।

अयामन्तेति गेरयादेशः ॥

गडदेशजम् । न । साम्बरे । सांभर

लून इति भाषा ॥

गडलवणम् । न । सांभर इति प्रसिद्धे

लवणे । साम्बरे । शुभ्रे । पृथ्वीजे ॥

गडाख्यः । पुं । शाकम्भरीये लवणं ॥

गडिः । पुं । वत्सतरे ॥ अलसेगवादै

। गडिया इति भाषा ॥ यथा । गुणा

नामेव दैरात्या दुरि धुर्यो नियु

ज्यते । असञ्जातकिणस्कन्धः सुखं

स्वपिति गौर्गडिरितिकाव्यप्रकाशः ॥

गडुः । पुं । पृष्ठगुडे । घाटामस्तकयो

र्मध्ये मांसवृद्धौ ॥ कुञ्जे ॥ किञ्चलु

गणः

के ॥ विषमग्रन्थौ ॥ अक्षप्रभेदे । श
ल्यास्ते ॥ गडति गड्यते वा । गड
सेचने । बाहुलकादुः ॥

गडुरः । वि । कुञ्जे ॥

गडुलः । वि । कुञ्जे ॥ गडुरस्यास्ति ।

सि० लच् । गौ० डीषि गडुली ॥

गडेरः । पुं । मेघे ॥ गडति । गड० ।

पतिकठिकुठि गडिगुडीत्येरक् ॥

गडोत्यम् । न । गडलवणे ॥

गडोलः । पुं । गुडे ॥ गुडके ॥ ग्रामे ॥

गडति । गड० । कपिगडिगण्डी त्यो

लच् ॥

गडुरिका । स्त्री । मेघयूधैरनुगम्यमा

नायां मेघ्याम् ॥ अक्षातप्रवाहागम

मूले धारावाहिनि ॥

गडुः । पुं । } गडुआ० इति प्रसिद्धे ज

गडुकः । पुं । } लपात्रविशेषे ॥ इति

गडुकः । पुं । } शब्दरत्नावली ॥

गणः । पुं । प्रमथे । कद्रानुचरे ॥ स

ङ्ख्यायाम् ॥ ओ० घे० समूहे ॥ चण्डाया

म् । चोर्नामगन्धद्रव्ये ॥ सैन्यप्रभे

दे । विषुगुल्मेषु । इभाः २२ -

थाः २७ अश्वः ८१ पदातिकाः १३५

समस्तसङ्ख्याया २७० । एतत्परिमा

न्विशिष्टायां सेनायाम् ॥ गणेशे ॥

यथा । गाणपस्तु महेशानि गण

दीक्षा प्रवर्त्तक इति ॥ गणयते गण

गणः

यति वा । गणसङ्ख्याने । दण्ड अ

क्वा । अक्षोपस्य स्थानिवत्त्वाच्च वृद्धिः

॥ धातुसमूहे ॥ यथा । भावदादी

जुहोत्यादि हिंवादिः स्वादिरेवच

। तुदाकधातनुक्यादि श्चुरादिश्च ग

णा दशेति ॥ अश्विन्यादिजन्मनक्षत्रा

नुसारेण देवमानुष राक्षस इति

पारिभाषिके ॥ यथा । देमरा मदे

मा दे देरा राममदरादरा । देरा

राममदेरा रा म मदेति गणवयम्

॥ अपिच । पूर्वोत्तराष्वयश्चैव भर

ग्याह्रीचरोहिणी । इमानिमानुषा

ग्याहुर्नक्षत्राणि मनीषिणः ॥ ज्योष्ठा

शतभिषामूलधनिष्ठा श्लेषकृत्तिकाः

। चित्रामघाविशाखाः स्युस्तारा राक्ष

सदेवताः ॥ अश्विनी रेवतीपुष्यः

स्वातीहस्तः पुनर्वसुः । अनुराधा

मृगशिरःश्रवणं देवतारका इति ॥

अस्यफलान्तु । स्वकुलेचोत्तमा प्रीति

र्मध्यमा देवमानुषे । देवासुरेक

निष्ठाच मृत्युर्मानुषराक्षसे ॥ रा

क्षसी चयदाकन्या मानुषश्च वरो

भवेत् । तदा मृत्युर्न दूरस्थो जि

र्दुर्नक्षमद्यापिर्वेति श्रीपतिराह ।

निजनिजगणमध्ये प्रीति रक्ष्युत्तमा

स्या दमरमनुजयोः सामध्यमा संप्र

दिष्टा । असुरमनुजयोः श्वेन् मृत्यु

गणक

रेव प्रदिष्टो द्रुजविमुधयोः साह
रमेकान्त मेवेति रामः ॥

गणकः । पुं । सांवत्सरे । ज्योतिषि
के । दैवज्ञे ॥ वर्णसङ्करजातिविशे
षोऽयम् । देवलाद्वैश्यागर्भजातः ।
तिथिवारादिचापनञ्च तस्य कर्मोक्तं
पराशरपद्धतौ ॥ तल्लक्षणं यथा ।
ज्योतिःशास्त्रविशेषज्ञः सुन्दराङ्ग
सभापटुः । कुलकमागतः शुद्धो ग
णकः स्यान्मही पतेरितियुक्तिकल्पत
रुः ॥ असृष्टोऽयं धर्मानुष्ठाने । यथा । क
लिकाले महेशानि पाषण्डा वद्मो
जनाः । सङ्गदोषान् महेशानि त
त्क्षणादुनितां व्रजेत् ॥ तस्मात् प्र
यत्नतो देविसंससर्गं वर्जयेत् सुधीः
। वरं चण्डलासंस्पर्शं कुर्यात्तु साधको
त्तमः । तथाप्यसृष्ट्यगणकं सर्वदा तं
परित्यजेदिति महिषमर्दिनीत
न्त्रम् ॥ त्रि । गणेन क्रीते ॥ सङ्ख्या
या इतिकन् ॥ गणयति वा । गण० ।
स्वुल् ॥

गणकर्णिका । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥

गणकारः । पुं । धातुसङ्ग्रहकर्त्तरि भी
मसेने ॥

गणकी । स्त्री । गणकयोषायाम् ॥ ग

णकस्य स्त्री । पुंयोगादिति ङीष् ॥

गणकूटः । पुं । न । गणमैत्रे ॥

गणना

गणचक्रम् । न । धार्मिकाणां सम्भूय

गणचक्रकम् । न । भोजने ॥ गणानां
चक्रं ॥

गणता । स्त्री । गणसमूहे ॥

गणतिथः । त्रि । गणानाम्पूरणे ॥ तस्य
पूरणे ङट् । तस्य तिथुगागमः ॥

गणदीप्ती । पुं । बहुयाजके ॥

गणदेवता । स्त्री । सङ्ख्यादिदेवतावि
शेषे ॥ यथा । आदित्यविश्ववसव
स्तुषिता भास्वगानिलाः । महारा
जिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः
इति ॥ तत्र आदित्याद्वादशप्रोक्ता
विश्वेदेवाद्दशस्मृताः । वसवश्चाष्टस
ङ्ख्याताः षट्त्रिंशत्तुषितामताः
॥ आभाम्वराश्चतुःषष्टिर्वाताः पञ्चा
शदूनकाः । महाराजिकनामानो
द्देशते विंशतिस्तथा ॥ साध्याद्वादश
विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृताः । ए
ते च संहता देवाः पुराणेषु निरूपि
ता इति विशेषः ॥ समुदाये ङत्ताः शब्दा
अवयवेष्वपि वक्तव्ये इति न्यायादमी
षां शब्दानामेकवचनमपि साधु ॥

गणद्रव्यम् । न । साधारणद्रव्ये ॥

गणमम् । न । सङ्ख्याभिः । गिणना ठी
कदेना इति च भाषा ॥ येनैव लिख
नङ्कुर्यात् तेनैव गणनं स्मृतम् ॥

गणना । स्त्री । गणने । सङ्ख्यायाम् ॥

गणरू	गणिका
गणनायः । पुं । गणेशे ॥ गणानां प्रमथानां नाथः ॥	गणरूपकः । पुं । राजार्के ॥ गणरूपी । पुं । श्वतार्के ॥
गणनायकः । पुं । गणेशे ॥	गणवतीसुतः । पुं । दिवोदासे ॥
गणनायिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥	गणशः । अ । बहुशः । गणान् इति ।
गणनीयः । चि । सङ्ख्येये । गणये ॥	वह्मल्यार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या
गणयते । गणसङ्ख्याने । अनीयर् ॥	मितिगणाच्छस् ॥
गणपतिः । पुं । श्रीगणेशे ॥ गणानां प्रमथानां पतिः ॥ पुष्टिर्गणपतेः पत्नी ॥	गणहासः । पुं । } चारकनामग गणहासकः । पुं । } न्द्रव्ये । चण्डा
गणपर्वतः । पुं । कैलासाचले ॥	याम् ॥ गणहासयति । हसे ॥ गय
गणपीठः । पुं । न । } वक्षसि ॥	न्तः । अच् ॥ खल् कुन्वा ॥
गणपीठकम् । न । }	गणाग्रणीः । पुं । गणेशे ॥ गणानां म
गणभर्त्ता । पुं । प्रमथनाथे ॥	ग्रणीः ॥
गणमैत्रम् । न । गणकूटे ॥ पश्यास्यपि वरुणं गणशब्दे । अश्विन्यादिजन्मन चत्रानुसारेण देवमानुषराक्षसगण इतिपारिभाषिकइत्यत्र ॥	गणाचलः । पुं । कैलासपर्वते ॥ गणा नामचलः ॥
गणयाजकः । पुं । विनायकादिगणयागकृति ॥ गणानां याजकः ॥	गणाधिपः । पुं । गणेशे ॥ शिवे ॥ गणा नां प्रमथानां अधिपः ॥
गणरात्रम् । न । रात्रिर्बुद्धे ॥ गणानां बह्वीनां रात्रीणां समाहारः । गणशब्दस्य सङ्ख्यत्वात् तद्वितार्थेति द्विगुः । अहः सर्वकदेशे त्यच् । सङ्ख्या पूर्वरात्रं क्लीवमिति लिङ्गा नुशासने क्लीवत्वविधानात् रात्राक्लाहाः पुंसीति पुंस्त्वंन ॥	गणाधिवर्तिः । पुं । गणेशे ॥ शिवे ॥ ग णानां अधिवर्तिः ॥
गणरूपः । पुं । ऊर्कपादये ॥ श्वेतार्के ॥	गणान्नम् । न । मठवाह्यगणसङ्क्रान्ते ॥ गणाम्यन्तरः । पुं । गणार्थोत्सृष्टमठ धनाद्युपजीविनि । गणार्थोत्सृष्टस म्बन्धिधनाद्युपजीविनि ॥
गणानां चत्वात् गणा बहूनि रूपाण्यस्य ॥	गणिका । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ गणः समू होऽस्यस्याः भर्त्तृत्वेन । ठन् ॥ यूयि कायाम् ॥ चित्ताकर्षकत्वात् गणि
	केव ॥ गणकारिकाष्टके ॥ इभ्याम् । हस्तिन्याम् ॥ गणयति । गण ० ॥

गणेरुः

गणुल् ॥

गणिकारिका । स्त्री । श्रीपणं अस्मि
मन्ये । वडगणियारी इति गौडभा
षा । अरणी इति भाषा ॥ गणनम्
। गणुः । इक्कृयादिभ्यः । गणक
रोति । कर्मण्यण् । स्वार्थे कन् ॥
यद्वा । ऋच्छति । ऋः । गणुल् ।
गणिकासाधारिकाच ॥ जयपणं ॥
गणिकारी । स्त्री । गणियारी इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे पुष्पवृक्ष विशेषे ।
काष्णिकायाम् । वसन्तदृश्याम् ।
अलिमोदायाम् ॥

गणितम् । न । अङ्कशास्त्रे ॥ तद्वि
विधम् । द्विविधगणितमुक्तं व्यक्तमव्य
क्तयुक्तमित्युक्तेः । व्यक्तं पाटीगणि
तम् । अव्यक्तं रोजगणितम् ॥ गण
ने ॥ त्रि । सङ्ख्याते । कृतगणने ॥
गण्यतेस्म । गणः । क्तः ॥

गणपिटका । स्त्री । जिनानां विद्यावि
भागे । द्वादशाङ्ग्याम् ॥

गणयेः । त्रि । गणनीये । सङ्ख्येये ।
गणये ॥ गणरेयः ॥

गणेरुः । पुं । कर्णिकारवृक्षे ॥ स्त्री ।
करिण्याम् ॥ वेश्यायाम् ॥

गणेरुका । स्त्री । कुट्टन्याम् ॥

गणेरुः । स्त्री । करिण्याम् ॥ वेश्या
याम् ॥

गण्डः

गणेशः । पुं । विनायके । विघ्नराजे ।
कतुण्डे ॥ यथा । योयः कश्चिन्तीर्थ
यावान्तुगच्छेत् सुसंयतः सप्त पूर्वग-
हेस्वे । कृतोपवासः शुचिरप्रमत्तः
सम्पूजयेद्भक्तिनम्रो गणेशमिति ब्रह्म
पुराणम् ॥ शिवे ॥ गणानां श्रीशः ॥
गणेशकुसुमम् । न । रक्तकरवीरे ॥
गणशभूषणम् । न । सिन्दरे ॥
गणोत्साहः । पुं । खड्गे । गण्डके । गै-
डा इति भाषा ॥

गण्डः । पुं । खड्गिनि । तुङ्गमुखे । वज्र
चर्मणि ॥ वीथ्यङ्गे ॥ पिटके ॥ चिह्ने
॥ वीरे ॥ कपोले । गाल इति भाषा
॥ यथा । गण्डं गण्डे सन्दधत्या आ-
दात् ताम्बूलचर्वितमिति श्रीभाग-
वते कौलचर्या ॥ हयभूषणवुडुदे ॥
करिकपोले । कटे । करटे ॥ गण्ड
ति । गडिवदनैकदेशे । अच् ॥ य
हप्रभेदे ॥ विष्कम्भादिषु दशमेयो
गे ॥ तत्रजातस्य फलम् । स्वकार्यक
र्त्ता परकार्यहर्त्ता गण्डोद्भवः स्याद
तिगण्डवाक्यः । अत्यन्तधूर्त्तः पुरुषः
कुरुपः सुहृद्गणानां मतितापदाता
॥ दोषजनकेऽश्विन्यादीनां भाग
विशेषे ॥ यथा । अश्वनीमघमूलानां
तिस्रो गण्डाद्यनाडिकाः । अन्त्याः
पौष्णोरगेन्द्राणां पञ्चैव जवनाजगुः

गण्डकु

॥ मूलेन्द्रयोर्दिवागण्डो मिश्रायां
पितृसर्पयोः । सन्ध्याद्वये तथाज्ञेयो
रेवतीतुरगर्क्षयोः ॥ तत्रोत्पन्नस्य
दोषो यथा । सन्ध्यारात्रिदिवाभा
गे गण्डयोगोद्भवः शिशुः । आत्मा
मं मातरं तातं विनिहन्ति यथाक्र-
मम् ॥ चतुष्कले ऽ ॥ आदिगुरोः सं-
ज्ञायाम् ॥ गच्छति । गन्तुं । जम-
न्ताडुः ॥

गण्डकः । पुं । खड्गे । गैडा इति भाषा
। एकचरे ॥ सङ्ख्याप्रभेदे । गण्डा
इति भाषा ॥ विद्याप्रभेदे ॥ अव-
च्छेदे ॥ अन्तराये । विघ्ने ॥ स्वांकः ॥

गण्डकारी । स्त्री । वराहक्रान्तायाम् ।
समज्ञायाम् । हाथाजोडी इति भा-
षा ॥ गण्डेषुग्रन्थिषु कारी ॥

गण्डकाली । स्त्री । खदिर्याम् । नम-
स्कार्याम् । समज्ञायाम् ॥ गण्डेषु ग्र-
न्थिषु काली ॥

गण्डकी । स्त्री । नदीविशेषे ॥ गण्ड-
क्याश्चैकदेशे च शालग्रामस्थलं स्मृ-
तम् । पाषाणं तद्भवं यत् तत्शाल-
ग्राममिति स्मृतम् ॥

गण्डकीपुत्रः । पुं । शालग्रामे ॥

गण्डकीशिला । स्त्री । शालग्रामे ॥

गण्डकुसुमम् । न । उत्कटे । सञ्जात

मेदे हस्मिनि ॥ इति हारावली ॥

गण्डले

गण्डकूपः । पुं । पर्वतस्योच्चस्थले ॥ उद्गे

शो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥

गण्डगात्रम् । न । आतृष्ये । सीताफ

ल सारीफा इति भाषा । आता इ

ति गौडभाषा ॥ गण्डाः गात्रेयस्य ।

गण्डदूर्वा । स्त्री । गोलोम्याम् । श्वेत

दूर्वायाम् । मत्स्यायाम् । गांडरदु

वी इति भाषा ॥ गण्डदूर्वा हिमा

लोहश्रविष्ठी ग्राहिणी खद्युः । ति

क्ता कषाया मधुरा वातकृतकटुपा

किनी ॥ दाहटृणा वलासास्त्रकुट

पित्तज्वरापहा ॥

गण्डमाला । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तस्य

सम्प्राप्तिरूपे यथा । कर्कन्धुकोला

मलकप्रमाणैः कर्चा समन्यागलवड्

खणेषु । मेदः कफाभ्यांचिरमन्धपा

कैः स्याद्गण्डमाला बहुभिश्चगण्डे

रिति ॥

गण्डमालिका । स्त्री । लज्जाल्ताम् ॥

गण्डमाली । चि । गण्डमालाख्यव्याधि

युक्ते ॥

गण्डयन्तः । पुं । मेघे ॥ गण्डयति । ग

डि० । तृभूवह्वसिभासिसाधिगडि

मण्डिजिनन्दिभ्यश्चेति भक्त । सचषि

त् । गण्डघटादिस्त्वान्मिच्छम् । ह्रस्वः

। अयामन्तेति यो रयादेशः ॥

गण्डलेखा । स्त्री । गण्डस्थल्याम् ॥

गण्डः

गण्डशैलः । पुं । गिरेश्चुते स्थलेऽपले ॥

भूकम्पादिना शैलात् खलिते मह

ति प्रस्तरे ॥ ललाटे ॥ गण्डद्वयशैलः

। शैलशब्दः शैलावयवे वर्तते । विशे

पणं वशेष्येण बहुलमितिसमासः ॥

शैलस्य गण्डद्वयेति वा । राजदन्तादिः ॥

गण्डाङ्गः । पुं । खड्गिनि । गण्डके ॥

गण्डान्तम् । न । तिथिनचत्रलयानां

सन्धौ ॥ नचत्रतिथिलयानां गण्डा

न्तं त्रिविधं स्मृतम् । नवपञ्चचतुर्था

ना द्व्येकार्धघटिकामितम् ॥

गण्डारिः । पुं । कोविदारष्ट्रे ॥

गण्डाली । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् । शत

वीर्यायाम् ॥ गण्डयति । गडि० । वा

हुलकादालम् । गौ० डीप् ॥ यदा

गण्ड मलति । अल० । कर्मण्यण् ।

डीप् ॥

गण्डः । पुं । दृढस्यमूलाच्छाखावधि

भागे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

गण्डरीः । पुं । गंडरदुर्वाति प्रांसहे

शाके । समष्टिलायाम् ॥ शूरे ॥ ग-

ण्डयति । गडि० । गण्ड्यते वा ।

वा० ईरन् ॥ यदा । गण्डान् ग्रन्थी

न् ईरयति । ईरघरेणे । कर्मण्यण् ॥

गण्डरी । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥ से

हुण्डे ॥

गण्डः । पुं । स्त्री । ग्रन्थी ॥ उपधाने ॥

गतना

गण्डपदः । पुं । किञ्चुलुकैः । केचुआ

इति भाषा ॥ गण्डो ग्रन्थयः पदा

न्यस्य ॥

गण्डपदी । स्त्री । किञ्चुलुकस्त्रियाम् ।

चुद्र किञ्चुलुकजातौ । शिल्पाम् ॥

जातेरस्त्रीति डीप् ॥

गण्डूषः । पुं । मुखपूर्णा । मुखपूर्ण

तोये ॥ यथा । अपांद्वादशगण्डूषै

र्मुखशुद्धिर्विधीयतेइति ॥ इभश्च

गडाग्रे । पुष्करे ॥ प्रसृतोन्मिमे । प्र

सृज्याप्रमिते ॥ कराङ्गुलौ ॥ गण्ड

ते । गडि० । गण्डेश्चेष्टूषन् ॥

गण्डूषा । स्त्री । गण्डूषशब्दार्थे ॥ उक्त

तनाभौ ॥ टाप् ॥

गण्डोलः । पुं । गुडे ॥ ग्रासे ॥ गण्डति

। गडि० । कपिगडिगण्डिकटीक्यो

लच् ॥

गण्यः । पुं । गणनीये । सङ्ख्येये ॥ ग

णलब्धिरि ॥ गणलब्धा । धनगणलब्धे

तियत् ॥

गतः । त्रि । विज्ञाते ॥ याते ॥ समाप्ते

॥ पतिते ॥ आप्ते ॥ न । गमने ॥

गन्तृ० । गन्त्यर्थाकर्मकेतिक्तः । अ

नुदात्तोपदेशेति मलोपः ॥

गतवपः । त्रि । त्यक्तलज्जे ॥ गताव

पायस्यसः ॥

गतनासिकः । त्रि । नासिकारहिते ॥

गतिः

विशेषः ॥ गता नासिकास्थः ॥

गतवृद्धिः । चि । ज्ञानशून्ये ॥ गतावृद्धि
र्यस्य ॥गतरसः । चि । विरसतां प्राप्ते । उद्धृ
तसारे मधितदुग्धादौ ॥ गतो र-
सोऽस्मात् ॥गतव्ययः । चि । अनुत्पन्नदुःखे ॥ गता
व्ययः यस्य यस्माद्वा ॥गतसङ्गः । चि । फलासङ्गशून्ये ॥ गतः
सङ्गो यस्य सः ॥गतसन्देहः । चि । निवृत्तसर्वसंशये ॥
गतः सन्देहो यस्य सः ॥

गतसन्नकः । पुं । निर्मदे हस्तिनि ॥

गतस्मयः । चि । निश्चङ्कारे ॥ गतः स्म
यो गर्वो यस्य ॥गतानुसङ्गः । न । यातायाते ॥ गताग
तं कामकामा लभन्ते ॥ पश्चिणां
गतिविशेषे ॥गतार्त्तका । स्त्री । वन्यायाम् ॥ हृदा
याम् ॥गतिः । स्त्री । मार्गे ॥ दशायाम् ॥ जा
ने ॥ पादयोर्ध्यापारे । यात्रायाम् ॥

अशुपाये ॥ नाडीवृत्तसरणायाम् । वृ

हृदये ॥ कम्पफले स्वर्गादौ ॥ मु

क्तौ ॥ आश्रये ॥ प्राप्ता ॥ गम्यते ।

गन्तुं । क्तिन् ॥ शरणे ॥

गतिः । स्त्री । नदीविशेषे ॥ परम्परा

गदाग्र

विशेषः ॥

मत्सरः । चि । गमनशीले ॥ गच्छति ।

तच्छीलादिः । गन्तुं । गत्वरश्चेति

करप् अनुनासिकलोपसुनिपात्यते

। डीपि गच्छरी ॥

गदः । पुं । श्रीकृष्णानुजे ॥ आमवे ।

रोगे ॥ भाषणे ॥ गदति । गदन्

क्तार्या वाचि । पचाद्यच् ॥ न ।

विषे ॥

गदमम् । न । निगादे ॥ गदं । ल्युट् ॥

गदयितुः । पुं । कम्पे । अनङ्गे ॥ शरा

सने । कामुके ॥ जल्पाके ॥ गदय

ति । गदं । स्तनिवृद्धिपुषिगदिम

दिभ्योश्चेरिङ् ॥ अवाप्तोतिखेर

यादेवः ॥

गदा । स्त्री । आयुधे । स्वनाम्ना प्रसि

द्धे लोहमये शस्त्रे ॥ पाटलावृक्षे

॥ अजन्तावृक्षे ॥

गदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ । कूट इति

भाषा ॥

गदागदौ । पुं । अश्विनीकुमारयोः

। स्वर्वेद्ययोः ॥

गदाग्रजः । पुं । श्रीकृष्णे । श्रीहरौ ॥

निगदेन मन्त्रेणाग्रे जायते । निश

ब्दलोपं कृत्वा गदाग्रजः ॥ यदा ।

गदानाम वासुदेवस्यावरः । तस्मा

दग्रेजातः । सप्तम्यां जनेर्डी ॥

गङ्गद

गङ्गाव्रणीः । पुं । चयरोगे ॥

गदाधरः । पुं । हरौ ॥ धरतीति धरः ।
बुद्धितत्त्वात्मिका कैमोदकी नाम
गदा । तस्याः धरः ॥ त्रि । गदाधा-
रिणि ॥

गदाभृत् । न । विष्णौ ॥

गदाम्बरः । पुं । घने । मेघे ॥

गदारातिः । पुं । औषधे ॥

गदार्त्तः । त्रि । रोगिणि ॥ गदेन रोगे
ऋ आर्त्तः ॥

गदावान् । त्रि । गदिनि ॥ पुं । अ-
च्युते ॥

गदाह्वम् । न । } कुष्ठौषधे ॥
गदाह्वयम् । न । }

गदी । पुं । कैस्तुभवचसि । विष्णौ ॥

गदा अस्ति अस्य । ब्रीह्यादिश्चादि-
निः ॥ त्रि । गदाविशिष्टे ॥ रोगयुक्ते ॥

गदिनी । स्त्री । गदावस्थाम् ॥ नान्त-
लक्षणो ङीप् ॥ रोगिण्याम् ॥

गङ्गदः । पुं । वाचःसुखलिते । कण्ठक-
म्पने ॥ अस्थस्यष्टवक्तरि ॥ तस्यस-
म्यासिपूर्वकं लक्षणम् । यथा । आ-
वृत्त्य वायुः सक्रोधः धमनीः शब्द-
काहिनीः । नरान् करोत्यर्थचनान्
मूकमिन्मिनगङ्गदानिति ॥

गङ्गदध्वनिः । पुं । हर्षश्लोकादिना अस्प-

ष्टध्वनौ । मन्मने ॥ गङ्गदस्यासौ ध्वनि-

गन्धः

श्च ॥ मन्याने ॥ गङ्गदोऽध्वनिर्गन्धः ॥

गद्यम् । न । पद्यभिन्नेकविक्रुते । अपा-
दे पदसन्ताने ॥ अपादं पदसन्तानं
गद्यं तत्तु विधामतम् । वृत्तकोत्क-
लिकाप्रायवृत्तगन्धिप्रभेदतः ॥ गद्य-
ते । गद० । गदमदचर यमश्चानुप-
सर्गइति यत् ॥

गद्यासकः । पुं । अष्टचत्वारिंशदक्षि-
कापरिमाणे ॥ वैद्यकमते चतुः ष-
ष्टिगुञ्जापरिमाणे ॥

गन्तव्यः । त्रि । प्राप्ये ॥

गन्तुः । पुं । पथिके ॥ गच्छति । गन्तु-
गतौ । सितनीतितुन् ॥

गन्ता । त्रि । गामुके । गमनशीले ॥

गच्छति तच्छीलः । गच्छ० । ता-
च्छीलिकेषु वासरूपविधिर्नास्ति ।
स्थस्य प्रायिकत्वात्तुन् ॥

गन्त्री । स्त्री । कम्बलिवाद्युके । वृष-
वहनीयशकटे । गाडीइति भाषा ॥ ग-
म्यतेऽनया । गच्छ० । घृन् ङीप् ॥
गन्त्रीरथः । स्त्री । मठे । शकटे ॥ इ-
ति हारावली ॥

गन्धः । पुं । सम्बन्धे ॥ लेशे ॥ गन्धके-
॥ गर्वे ॥ शिग्रौ ॥ घृष्टचन्दने ॥ चन्द-
नकुङ्कुमादिषु गन्धाः । यथोक्तम् ॥

गन्धस्तु सौरभेयोगे गन्धकेर्मर्बलेश-
योः । स एव द्रव्यवचनो बहुल्येपुंसि

गन्धः

च स्मृतः इति ॥ सपञ्चविधो यथा । चूर्णीकृतो वा घृष्टो वा दाहाकर्षित-
एव वा । रसः समर्द्धजो वापि प्राण्य
झोझवएव वा । गन्धः पञ्चविधः प्रोक्तो
। देवानां प्रीतिदायक इति । लक्ष-
णं तत्तच्छब्दे दृश्यम् ॥ गन्धो मलय-
जो यस्तु दैवे पैचेच सम्मतः ॥ कर्पू-
रगन्धसाराद्याः क्षोदे घृष्टे च संस्थि-
ताः । चन्द्रभागादयश्चापि रसे पक्वे च
सङ्गताः ॥ गन्धसारस्तु सर्वत्र संसर्गा-
दैः प्रयुज्यते । मृगनाभिर्भवेद् घृष्ट-
श्चूर्णोऽप्यन्यस्य योगतः ॥ एवं सर्व-
स्तु सर्वत्र गन्धो भवति पञ्चधा । घ-
ृष्टादिभाषादन्योन्यं गन्धः प्रीतिकरः
परः ॥ गन्धस्य विस्तरो भेदः प्रोक्तः
कालीयकादयः । सर्वः पञ्चविधेष्वे-
व प्रविष्टो भवतीच्छणादिति कालि-
कापुराणम् ॥ आमोदे ॥ सतुघ्राण-
ग्राह्यः पृथिवीगुणः । यथा । घ्राण-
ग्राह्यो भवेद् गन्धो घ्राणस्यैवोपका-
रकः । सौरभश्चाऽसौरभश्च सद्बेधा-
परिकीर्तितः ॥ सतुदशविधो यथा ।
द्रष्टः १ कस्तूरिकादौ । अनिष्टः २
शवादौ । मधुरः ३ मधुपुष्पादौ ।
कटुः ४ मरिचादौ । निर्हारी ५ हि-
ङ्गवादौ । संहतः ६ चित्रगन्धोऽ-
नेककल्कगतः । स्निग्धः ७ सद्यस्तस-

गन्धकः

घृतादौ । रुचः ८ सार्धपतैलादौ ।
। विसदः ९ शाल्यनादौ । अन्नः
१० आमातकादौ ॥ माषा माषे
॥ न । कृष्णागुरुणि ॥ त्रि । प्रतिवे-
शिनि ॥ गन्धयते । गन्धमर्द्धने । प-
चाद्यच् ॥

गन्धकः । पुं । शिग्रौ । शोभाञ्जने ॥ ग-
न्धाश्मनि । सौगन्धिके । उपधातुवि-
शेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । श्वेतदीपे
परा देव्याः क्रीडन्त्या रजसा मृतम् ।
दुकूलं तेन वस्त्रेण स्नातायाः क्षीरनी-
रधौ ॥ प्रसृतं यद्रजस्तस्माद्गन्धकः
समजायत ॥ तस्य भेदाः । चतुर्धा ग-
न्धकः प्रोक्तो रक्तः पीतः सितोऽसितः
। रक्तो हेमक्रियाहृत्तः पीतश्चैव र-
सायने । व्रणादिलेपने श्वेतः कृष्णः
श्रेष्ठः स दुर्लभः ॥ श्रेष्ठो हेमक्रिया-
दिषु सर्वत्र प्रशस्ततर इत्यर्थः । अस्य
गुणाः । गन्धकः कटुकस्त्रिक्तो वीर्यो-
ष्णस्तुवरः सरः । पित्तलः कटुकः पा-
के कण्डुवीसर्पजन्तुजित् ॥ हन्ति कु-
ष्ठक्षयप्रीहकफघातम् रसायनः ॥ अ-
शोधितो गन्धक एष कुष्ठं करोति
तार्पं विषमं शरीरे । सौख्यञ्च रू-
पञ्च वलं तथैवजः शुक्रं निहन्त्येव क-
रोति चास्त्रम् ॥ शोधितो यस्तु गन्धः
स्यात् जरामृत्युरुजापहः । अग्निस-

ॐ ॐ ॐ

गन्धको

गन्धीपनः श्रद्धो वीर्यवृद्धिकरोऽस्थि
कृत् ॥ शोधनविधिस्तु । लेहपाचे
विनिःक्षिप्य घृतमग्नौ प्रतापयेत् ।
तप्ते घृते तत् समानं क्षिपेद्गन्ध
कजं रजः ॥ विद्रुतं गन्धकं दृष्ट्वा त
नुवस्त्रे विनिःक्षिपेत् । यथा वस्त्रा
क्षिनः स्रुत्य दुग्धमध्येऽखिलं क्षिपे-
त् ॥ एवं स गन्धकः शुध्येत् सर्वकर्मो
चितो भवेत् ॥ गन्धोऽस्याऽस्ति । अर्श
आशुच । स्वार्थे कन् ॥

गन्धकन्दकः । पुं । कशेरुणि ॥

गन्धकचूर्णः । पुं । न । दाहू बहुद
इति प्रसिद्धे पदार्थे ॥ गन्धकप्राधान
श्चूर्णः ॥

गन्धकान्तम् । न । कैरवे ॥

गन्धकारिका । स्त्री । सैरन्ध्याम् ॥

गन्धकालिका । स्त्री । } व्यासमात

गन्धकाली । स्त्री । } रि ॥

गन्धकाष्ठम् । न । शम्बरचन्दने ॥ अगु
रुकाष्ठे ॥

गन्धकुटी । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये ॥
लेख्यस्थाने ॥ गन्धस्य कुटी इव ॥

गन्धकुसुमा । स्त्री । गणिकार्याम् ॥

गन्धकेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धकोकिला । स्त्री । ओषधिविशेषे ॥

सिन्धोष्णा कफकृत् तिक्तासुगन्धा ग
न्धकोकिला ॥

गन्धना

गन्धखेडम् । न । गन्धवीरगे भूतखे
रौहिषे । गन्धवेणा इति गौड
भाषा ॥

गन्धखेडकम् । न । गन्धतृणे । सुगन्ध
भूतणे ॥

गन्धचेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धजलम् । न । केतवादिजले ॥

गन्धजातम् । न । तेजपत्रे ॥

गन्धज्ञा । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धतूर्यम् । न । वादविशेषे । रणतू
र्ये । महास्वने ॥

गन्धतृणम् । न । सुगन्धभूतणे । सुर
से । मुखवासे ॥

गन्धतैलम् । न । गन्धद्रव्याणाम गुर्वा
दीना मंग्रियोगेन निष्कसिते स्ने
हे । अतर इति भाषा ॥

गन्धत्वक् । न । एलवालुके ॥

गन्धदला । स्त्री । अजमोदायाम् ॥

गन्धधूमजः । पुं । स्वादुनामगन्धद्रव्ये ॥

गन्धधूलिः । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धनम् । न । उत्साहे ॥ प्रकाशने ॥

सूचने ॥ हिंसायाम् ॥ तृणविशेषे

॥ गन्धः । भावकमकरणाधिकरणे

पल्लुट् ॥

गन्धनकुलः । पुं । कुच्छन्द्याम् ॥

गन्धनाकुली । स्त्री । राक्षायाम् । नां

इ इति भाषा प्रसिद्धे राक्षामेदे ॥ क

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गन्धपा	गन्धमा
न्दविशेषे । महासुगन्धायाम् । म	पाप्राणः । शार्कपार्थिवादिः ॥
हाहिगन्धायाम् ॥ गन्धवती ना	गन्धपिशाचिका । स्त्री । धूपे ॥
कुली ॥	गन्धपीता । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥
गन्धनामा । पुं । रक्ततुलस्याम् ॥ गन्ध	गन्धपुष्पः । पुं । अङ्गोठे ॥ वेतसपादपे
पाषाणे ॥	॥ अशोकद्रुमे ॥ बहुवारवृक्षे ॥
गन्धनाम्नी । स्त्री । कक्षासदृशे सुदुरोगे ॥	गन्धपुष्पा । स्त्री । केतक्याम् ॥ गणि
गन्धनाली । स्त्री । नासिकायाम् ॥	कार्याम् ॥ नील्याम् ॥
गन्धनिलया । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥	गन्धफणिज्जकः । पुं । रक्ततुलस्याम् ॥
गन्धनिशा । स्त्री । पलाश इतिमालव	गन्धफलः । पुं । कपित्थे ॥ बिल्वे ॥ ते
देशप्रसिद्धगन्धपत्रायाम् ॥	जः फलवृक्षे ॥
गन्धपत्रः । पुं । श्वेततुलस्याम् ॥ मरुवे	गन्धफला । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ मेथि
॥ वर्धरे ॥ नारङ्गे ॥ बिल्वे ॥	कायाम् ॥ विदार्याम् ॥ शल्लक्याम्
गन्धपत्रा । स्त्री । शटीभेदे । एकपत्रि	। गजभक्ष्यायाम् ॥ गन्धः फलेऽस्याः ॥
कायाम् । तवचीर्याम् ॥	गन्धफली । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गन्धव
गन्धपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् । दी	न्तिफलान्यस्याः । पाककर्णेति स्त्री
घपत्रायां । शटीविशेषे ॥ अजमे	ष् ॥ चम्पककलिकायाम् ॥ गन्धः फ
दायाम् ॥	लंसाध्यमस्याः ॥
गन्धपत्री । स्त्री । अजमेदायाम् ॥ अ	गन्धबन्धुः । पुं । आम्रवृक्षे ॥ गन्धोबन्धु
म्बुषायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥	रस्य ॥ गन्धद्रव्यविशेषे । चीडायाम् ॥
गन्धपलाशिका । स्त्री । हरिदायाम् ॥	गन्धभद्रा । स्त्री । गन्धाल्याम् । गन्धभा
गन्धपलाशी । स्त्री । शय्याम् । गन्धमू	दालिया इति गौडभाषा ॥ गन्धेन
ल्याम् ॥ भवेद् गन्धपलाशीतु कषा	भद्रा ॥ गन्धः भद्रो ऽस्या वा ॥
या ग्राहिणी लघुः । तिक्ता तीक्ष्णा	गन्धभाण्डः । पुं । गर्हमाण्डवृक्षे ॥ न
च कटुका ऽनुष्णास्यमलनाशिनी ।	गन्धार्थे भाण्डे ॥
दोषकासत्रणश्वासशूलहिष्माग्रहा-	गन्धमांसी । स्त्री । भूतकेश्यामे घघौ ॥
पहा ॥	गन्धमाता । स्त्री । भूमौ ॥ गन्धस्य माता ॥
गन्धपाषाणः । पुं । गन्धके ॥ गन्धपुक्तः	गन्धमादनः । पुं । न । पर्वतविशेषे ॥

गन्धाम्

कुपेरस्य शैले । इच्छावृत्तस्य पूर्वे उत्तर
रते । नीलपर्यन्तं दक्षिणतो निषध
पर्यन्तश्च दीर्घे भद्राश्ववर्षस्य सीमाप
वते । दिसहस्रयोजनविस्तीर्णं ॥
मेरोर्याम्यतः पीतशर्णे विष्कम्भशै
ले । अथ च पञ्चाशत्सहस्रोक्त्यायः
। यत्र सहस्रयोजनोन्नतिमान् ज
म्बूपादपोऽस्ति ॥ गन्धेन सादयति
। मदीहर्षे गिजन्तः । नन्दादिल्युः ॥
पुं । गन्धके ॥ भ्रमरे ॥ रामायणप्रसि
द्धे वैवस्वतपुत्रे बानरविशेषे ॥

गन्धमादमी । स्त्री । सुरायाम् ॥ वन्दा
के ॥ चीडानाम् गन्धद्वये ॥

गन्धमादिनी । स्त्री । लाक्षायां ॥ सु
गन्धद्वयविशेषे । पुरायाम् ॥

गन्धमार्जारः । पुं । खट्वासे ॥ गन्धमा
ज्ज्वरवीर्यन्तुधीर्यकृत् कफवातहृत्
कण्डुकोठहरं नेत्र्यं सुगन्धं स्वेदगन्ध
नृत् ॥ गन्धेनोपलक्षितो मार्जारः ॥

गन्धमाखती । स्त्री । औषधिविशेषे ॥
गन्धकेकिलया तुल्या विक्षेया गन्ध
माखती ॥

गन्धमुखी । स्त्री । कुच्छुन्दर्याम् ॥ गन्धो
मुखेऽस्याः ॥

गन्धमुण्डः । पुं । गन्धमादालिया इति

गौडभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे । न

न्दीवृक्षे । गर्दभाण्डे ॥

गन्धरा

गन्धमूलः । पुं । कुलञ्जनवृक्षे ॥ कर्पूरे ॥

गन्धमूलकः । पुं । शब्द्याम् ॥

गन्धमूला । स्त्री । शब्द्याम् ॥ शक्त्याम् ॥

गन्धमूलिका । स्त्री । माकन्द्याम् ॥ म-
थ्याम् ॥

गन्धमूली । स्त्री । शब्द्याम् ॥ गन्धमूल
मस्याः पाककर्णेतिङ्गीष् ॥

गन्धमूषा । स्त्री । कुच्छुन्दर्याम् ॥

गन्धमूषकः । पुं । चिक्रे । वेश्म

गन्धमूषी । स्त्री । नकुले ॥

गन्धमृगः । पुं । खट्वासे ॥ गन्धेनोपल
क्षितो मृगः ॥

गन्धमैथुनः । पुं । वृषे ॥

गन्धमेदनः । पुं । गन्धके ॥

गन्धमेहिनी । स्त्री । चम्पककलिका
याम् ॥

गन्धयुक्तिः । स्त्री । कुङ्कुमादिसम्पादने ॥
अस्याविवरणं वाराह्याः पञ्चसप्तति
तमेऽध्याये द्रष्टव्यम् ॥

गन्धरासः । पुं । गन्धद्वयविशेषे । बोलो ॥

फलसत्त्व इति गौडभाषाप्रसिद्धे
उपधातुविशेषे ॥ गन्धवान् रमेऽस्य ॥

गन्धरासङ्गकः । पुं । श्रीवेष्टनः सत्तग
न्धद्वये ॥

गन्धराजः । पुं । कण्ठगुण्ठौ ॥ मुद्गर

वृक्षे ॥ न । चन्दने ॥ उषादिनामग

न्धद्वये ॥ स्वनाम्नस्याते मुक्तवर्णे पु

गन्धर्वः

अनिशेषे ॥ खड्गकृततायाम् ॥ इति
कश्चित् ॥

गन्धराजी । स्त्री । नखीनामगन्धर्वो ॥

गन्धर्वः । पुं । पशुप्रभेदे । सतुकस्तूरी

मृग इति कश्चित् ॥ पुंस्कोकिले ॥

घोटके । तुरङ्गे ॥ अन्तराभवसत्त्वे ॥

अन्तरा मरणजन्मनोमंथे भवं स
त्त्वं यातना शरीरम् तस्मिन्नित्यर्थः ॥

॥ गुप्तप्राणीतिकेचित् । यथा । गन्ध

र्वाः पतयोममेतिविराटे ॥ गायनध

र्मिणि ॥ खेचरे ॥ स्वर्गगायके । दे

वयोनिविशेषे । हाहाहूहूहूप्रभृतिषु ॥

यथा । हाहा हूहू श्वित्ररथो हंसे

विश्रावसु स्तथा । गोमायु स्तुम्बुरु

र्नन्दिरेवमाद्यास्तस्मृताः । इति ॥

गानधर्मीगन्धर्वोद्विधः । मर्त्यगन्ध

र्वोदेवगन्धर्वश्चेति । यथाहुः । अ

स्मिन् कल्पे मनुष्यः सन्-पुण्यपाक

विशेषतः । गन्धर्वत्वं समापन्नोम

र्त्यगन्धर्व उच्यते ॥ पूर्वकल्पोक्तात् पु

ण्यात् कल्पादावेषचेद्भवेत् । गन्धर्व

त्वं तादृशो ऽचदेवगन्धर्व उच्यते

इति ॥ गन्धसौरभम् अर्वाति इतिग

न्धर्वः । अर्वागतौ । कर्मण्यण् । श०

॥ गन्धयति गन्धते वा । गन्ध । चु०

। अच् घञ् वा । अर्वाति । अर्वाग

तौ । अच् । गन्धश्चासावर्षश्च । शकं

गन्धर्व

ध्वादिर्वा ॥ गन्धोऽर्वाऽस्येति वा ॥

गन्धर्वतैलम् । न । एरण्डतैले ॥

गन्धर्वनगरम् । न । राजनगराकारे नी

लपीतादिमेघरचनाविशेषे ॥ त

स्यदिग्वशेन फलप्रदर्शनार्थमाह ।

उदगादिपुरोहितनृपवलपतियुव-

राजदोषदंष्ट्रपुरम् । सितरक्तपीत

कृष्णं विप्रादीना मभवाय ॥ दोषद

मशुभप्रदम् ॥ नागरनृपविजयाबह

मुदं ग्विदिकस्यं विवर्यनाशाय । शा-

न्तायां तद्दृष्टं सतोरणं नृपतिविज

याय ॥ विवर्याः सङ्गराः ॥ सर्वदिगुत्थं

सततोत्थितं भयदं नरेन्द्रराष्ट्राणा

म् । चौराटविकान् हन्याद्भूमानख

शक्रचापाभम् ॥ गन्धर्वनगरं मुत्थित

मापाण्डुर मशनिपातवातकरम् ।

दीप्ते नरेन्द्रमृत्युर्वामे रिभयं जय

प्रदंसथे । अनेकवर्णाकृति स्वे प्राक्का

शते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम्

यदा तदा नागमनुष्यवाजिर्नापिब

त्त्यसृग् भूरिरणो वसुन्धरा ॥ गन्धर्वा

णांनगरमिव ॥ इन्द्रजाले ॥

गन्धर्वपुरम् । न । गन्धर्वनगरे । गूण्या

ऽधिष्ठाने मायाविनिमित्तेपत्तने ॥ ग

न्धर्वाणां पुरमिव ॥

गन्धर्वलोकः । पुं । गुह्यकलोकोपरि

विद्याधरलोकस्याधोवर्त्तमानेलोको ॥

ॐ ॐ ॐ

गन्धव

गन्धर्ववेदः । पुं । सङ्गीतविद्यायाम् । सा

मवेदस्योपवेदे ॥

गन्धर्वहस्तः । पुं । } मुक्तेरण्डे ॥

गन्धर्वहस्तकः । पुं । } गन्धर्वस्य मृगमे

दस्य हस्तद्वयपत्रमस्य ॥

गन्धलता । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥

गन्धलोलुपा । स्त्री । मल्लिकायाम् ॥

गन्धलोलुपा ॥

गन्धवणिकः । पुं । गन्धी इतिप्रसिद्धे अ

न्वठात् राजपुत्र्यां जाते वर्णसङ्करजा

तिविशेषे । गन्धाजीवे । गान्धिके

॥ अस्य कर्मलिखनं गन्धदानञ्चेति प

राशरभाष्यम् ॥

गन्धवती । स्त्री । पृथिव्याम् ॥ पुरीमे

दे । वरुणपुर्याम् ॥ योजनगन्धाया

म् । व्यासमातरि ॥ सुरायाम् । ग

न्धोत्तमायाम् ॥ वायो नर्गयाम् ॥ य

था । वायो गन्धवती तुङ्गश्चेतपीत

ध्वजाकुला । वलवद्भूतसञ्जुष्टा सर्व

रत्नविनिर्मितेतिमृगेन्द्रसंहिता ॥ व

नमल्लिकायाम् ॥ सुरानामनिगन्ध

द्रव्ये ॥ गन्धोत्थस्याम् । रसादिभ्यश्चे

तिमतुप् । ङीप् ॥

गन्धवधूः । स्त्री । शय्याम् ॥ चीडाख्ये ग

न्धद्रव्ये ॥

गन्धवल्कलम् । न । त्वचे । दारचीनी

इतिभाषा ॥

ॐ ॐ ॐ

गन्धयु

गन्धवल्लरी । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

गन्धवल्ली । स्त्री । डामिपेला इतिगौ

डभाषाप्रसिद्धे पीतपुष्पे दृष्योत्पले

। गोबन्दन्याम् । सहदेव्याम् ॥

गन्धवहः । पुं । वायौ ॥ वहति । वह

प्रापणे । अच् । गन्धस्य वहः ॥ वि ।

गन्धयुक्ते ॥

गन्धवहलः । पुं । सितार्जके ॥

गन्धवहा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ वह

ति । वह० । पचाद्यच् । टाप् । ग

न्धस्यवहा ॥

गन्धवहुला । स्त्री । गोरचीरुचे ॥

गन्धवारि । न । गन्धवासितोदके । ग

न्धजले ॥

गन्धवाहः । पुं । वायौ ॥ कस्तूरीमृगे

॥ गन्धं वहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

गन्धवाहा । स्त्री । घ्राणे । नासिकाया

म् ॥ गन्धस्य वाहो वहनं यस्यां सा ॥

गन्धविह्वलः । पुं । गोधूमे ॥

गन्धबीजा । स्त्री । मेथिकायाम् ॥

गन्धवृक्षकः । पुं । सालरुचे ॥

गन्धव्याकुलम् । न । कक्कोले ॥

गन्धशटी । स्त्री । शय्याम् ॥

गन्धशकम् । न । गौरसुवर्णशके ॥

गन्धशालिः । पुं । वासमतीतिख्याते क

लमोत्तमे । गन्धतण्डुले ॥

गन्धशुण्डिनी । स्त्री । कुच्छुन्द्याम् ॥

ॐ ॐ ॐ

गन्धास्त्रा

गन्धशेखरः । पुं । कस्तूर्याम् ॥

गन्धसंलिलम् । न । गन्धद्रव्याणां मणि
संयोगेन निष्कासितेजले ॥

गन्धसारः । पुं । चन्दनवृक्षे ॥ गन्धवा
न् सारः स्थिरभागो ऽस्य । गन्धएव
सारो ऽस्य वा ॥ मुद्गरवृक्षे ॥

गन्धसारस्यः । पुं । वृक्षद्रव्याम् ॥

गन्धसोमम् । न । कुमुदे । कैरवे ॥

गन्धहस्ती । पुं । मत्तेभे ॥ यस्य मदग
न्धेन अन्ये गजाः पलायन्ते स गन्धह
स्ती च्युच्यते ॥

गन्धहारिका । स्त्री । परगृहं गत्वा कर्म
कारिण्यां शिल्पिन्याम् ॥ गन्धहरण
कर्त्र्याम् ॥

गन्धा । स्त्री । शय्याम् ॥ शालपत्र्याम्
॥ चम्पककलिकायाम् ॥

गन्धाखुः । पुं । कुच्छुन्दर्याम् ॥

गन्धाजीवः । पुं । गन्धवर्णिजि ॥ गन्ध
आजीवो ऽस्य ॥

गन्धाद्यः । पुं । नारङ्गवृक्षे ॥ न । चन्द
ने ॥ जवादिनामगन्धद्रव्ये ॥ वि । ग
न्धयुक्ते ॥

गन्धाद्या । स्त्री । गन्धपत्र्याम् ॥ स्वर्ण
यूष्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ आरामशी
तलायाम् ॥ गन्धाल्याम् ॥

गन्धाधिकम् । न । वृणकुङ्कुमे ॥

गन्धास्त्रा । स्त्री । वनवाजपूरके ॥

गन्धाष्ट

गन्धारः । पुं । रागे ॥ सिन्दूरे ॥ स्वर ॥

विशेषे ॥ पुंवहुत्वे नीवदन्तरे । ख
न्धार इति भाषा ॥

गन्धाला । स्त्री । जियतीति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

गन्धालिका । स्त्री । } लताविशे-
गन्धाली । स्त्री । } पे । प्रसा-
रण्याम् । भद्रपण्याम् ॥

गन्धालीगर्भः । पुं । सूक्ष्मैलायाम् ॥

गन्धाश्मा । पुं । गन्धके ॥ गन्धयुक्तो ऽश्मा
। शाकपार्थिवादिः ॥

गन्धाष्टकम् । न । शक्त्यादिदेवताभ्योर्दी
यमाने गन्धानामष्टके ॥ यथा । च
न्दनागुरुकर्पूरचोरकुङ्कुमरोचनाः ।

जटामांसी कपियुता शक्तेर्गन्धाष्टकं
विदुः ॥ १ ॥ चन्दनागुरुह्रीवेरकुष्ठ

कुङ्कुमसेव्यकाः । जटामांसी पुर
मिति विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ॥ २ ॥

चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुम-
म् । कुशीदं कुष्ठसंयुक्तं शैवं गन्धा
ष्टकं विदुः ॥ ३ ॥ स्वरूपं चन्दनं

चोरं रोचना ऽगुरु मेव च । मदं ह
गदयैर्ज्ञातं कस्तूरी चन्द्रसंयुतम् ॥

गन्धाष्टकं विनिर्दिष्टं गणेशस्य महै
शितुः ॥ ४ ॥ इति शारदातिलकम्

॥ अपिच । चन्दनागुरुकर्पूररोचना

गभस्तिः

कुङ्कुमं मदम् । रक्तचन्दनहीवरं
गाणपत्यमुदाहृतम् ॥ ४ ॥ जलका
श्रीरकुष्ठै स्तु रक्तचन्दनचन्दनैः ।
उशीरागुरुकर्पूरेः सौरं गन्धाष्टकं
विंदुरिति मेरुतन्त्रम् ॥ ५ ॥ भिष
जांगन्धाष्टकं यथा । जातीपत्रं लव-
ङ्गञ्च त्वगे ला नागकेसरम् । मरि-
चं मृगनाभिश्च विंदु र्गन्धाष्टकं त्वद-
मिति ॥

गन्धि । न । तृणकुङ्कुमे ॥ इति राज
निर्घण्टः ॥

गन्धिकः । पुं । गन्धके ॥ गन्धोऽस्य स्ति
। अत इति ठना विति ठन् ॥

गन्धिनी । स्त्री । गन्धकुश्याम् । मुरा-
याम् ॥ प्रशस्तो गन्धोऽस्याः । इति ॥

गन्धिपर्णः । पुं । सप्तच्छदवृक्षे ॥

गन्धोत्तु । पुं । खट्वाशे ॥

गन्धोत्कटा । स्त्री । दमनकवृक्षे ॥

गन्धोत्तमा । स्त्री । मदिगायाम् । मध्ये
॥ गन्धेनोत्तमा । गन्धः उत्तमो यस्य
वा । राजदन्तादिः ॥

गन्धोली । स्त्री । वरटायाम् । ततैया-
वरडै इति च भाषाप्रसिद्धे सपक्षकी-
टे ॥ गुण्ठायाम् ॥ भद्रायाम् ॥ गन्ध-
यति । गन्धमर्हने । बाहुलकात् औ-
लच् । गौरादि ङीष् ॥

गभस्तिः । पुं । किरणे ॥ सूर्ये ॥ स्त्री ।

गमः

वह्नियोपिति । स्वांहायाम् ॥ गम्यते
। अन्यवापीति डः । गोः तेयर्गः तंव
भस्ति दीपयति इति गभस्तिः । भस-
भर्त्सनदीप्त्योः । जु । तिच्त्तौ
चेति तिच् ॥

गभस्तिनेमिः । पुं । गभस्तिचक्रस्य मध्ये
सूर्यात्मनास्थिते हरौ ॥ नेमिपदे
न चकावयववाचिनाऽवयविचक्रं ल-
ह्यते । गभस्यात्मिका नेमिश्चक्रमस्य
। गभस्तिचक्रमध्यवर्त्तिनः सूर्यात्म-
नः परमेश्वरस्येति गभस्तिनेमिः ॥

गभस्तिमान् । पुं । सूर्ये ॥ न । तलात-
लाख्ये पातालपदे ॥ भारतवर्षीयो
पद्मीपविशेषे ॥ गभस्तदो विदन्ते
ऽस्यास्मिन् वा । मतुप् ॥

गभस्तिहस्तः । पुं । सूर्ये ॥ गभस्तयोह-
स्तायस्यसः ॥

गभीरः । वि । निम्ने । गभीरे ॥ अगा-
धे ॥ गह्वरे ॥ गते जलमच गच्छति
वा । गाङ्गतौ गन्तुगतौ वा । गभीरा-
दयश्चेति गभीरगभीराविति वा ग-
मेरीरन् भशान्तादेशः ॥

गभीरिका । स्त्री । दण्डवक्त्रायाम् ।
वृहड्वायाम् । दमामा नगारा इति
च भाषा ॥

गभोलिकः । पुं । मसूरे ॥

गमः । पुं । द्यूतप्रभेदे । अचविव

गम्भारी

त्ते ॥ अपर्यालोचने ॥ अध्वनि ।
वर्त्मनि ॥ सदृक्पाठे ॥ याने । जिगी
षोगमने ॥ गमनम् । गन्तृगतौ ।
ग्रहवृद्धित्यप् ॥

गमकः । पुं । बोधके । ज्ञापके ॥ स्वर
विशेषे ॥

गमकारित्वम् । न । रभसे । हर्षे ॥

गमयः । पुं । पथि ॥ वि । अध्वगे । प
थिके ॥ गच्छति गम्यते वा । गन्तृ०
शीङ्शपिरुगमिवश्चिजीविप्राणिभ्यो
ऽथइत्यप प्रत्ययः ॥

गमनम् । न । यात्रायाम् । जिगीषोः
प्रयागे । कूच इति पारसीक भाषा
॥ पादविहरणे । पञ्चविधकर्मान्तर्ग
तकर्मविशेषे । तस्यभेदायथा । भ्र
मणं रेचनं स्यन्दनोर्द्वज्वलनमेवच
। तिर्यग्गमनमप्यत्र गमना देवगृह्य
ते ॥ गन्तृ० । ल्युट् ॥

गमनायः । वि । पदनीये ॥ गन्तुमर्हः
। अर्हे कृत्यतृचश्चेति गमेरनीयर् ॥

गमयिता । वि । प्रापयितरि ॥

गमितः । वि । प्रापिते ।

गमी । वि । गमिष्यति ॥ गन्तृ० । गमे
रनिः । सचभविष्यति गम्यादय
इति भविष्यत्काले ॥ गमनकर्त्तरि ॥

गम्भारिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥

गम्भारी । स्त्री । सर्वतोभद्रायाम् । का

गम्यमा

श्रीर्याम् ॥ गम्भार्याः फलमूलञ्च ग

म्भारी । अनुदात्तादेश्चेत्यञः फल
पाकशुषामितिलुपि युक्तवद्भावः ।

कंजलं विभर्त्ति । डुभृञ् धारणपो
षणयोः । कर्मण्यण् । पृ० गत्त्वम् ॥

गम्भीरः । पुं । जम्बीरे ॥ पङ्कजे । पद्मे
॥ ऋङ्यन्ते ॥ वि । गम्भीरे । निम्ने ॥

गहने । दुरवगाहे ॥ गाते जलमच
गच्छति वा । गाङ्० गन्तृ० वा ।

गम्भीरादयश्चेति गम्भीर गम्भीरा
व्रितिवा गमेरीरन् भश्चान्तादेशो
नुमागमश्च निपातसिद्धः ॥ स्वरः
सत्त्वञ्च नाभिश्च गम्भीरस्त्रिषुश-
स्यते ॥

गम्भीरवेदी । पुं । दुर्दुरहस्तिनि । अ
वमताङ्कुशे । चालके ॥ अस्य लक्ष
णं यथा । चिरकालेन यो वेत्ति
शिचां परिचितामपि । गम्भीरवेदी
विज्ञेयः स गजैर्गजवेदिभिरिति ॥
अन्यच्च । त्वग्नेदाच्छोणितस्त्रावा
न्मांसस्यमथनादपि । आत्मानं यो न
जानाति स स्याद्गम्भीरवेदितेति ॥
गम्भीरं मन्दं वेत्तीति ॥

गम्यः । वि । प्राप्ये ॥ गमनयोग्ये ॥ गम्य
ते । गन्तृ० । पोरदुपधादितियत् ॥

गम्यदिक् । स्त्री । गन्तुमिष्टायां दिशि ॥

गम्यमानः । वि । बुध्यमाने ॥ वत्तमान

गया

गमनाश्रये ग्रामादौ ॥

गम्या । स्त्री । पत्न्याम् ॥ खेदात् स्त्रीषु
प्रवृत्तिर्भवति । समानस्य खेदविग-
मो गम्याया मगम्यायाच्च । तत्र निय-
मः क्रियते इत्यङ्गमेतिभाष्यम् । खेद-
यतीति खेदो रोगः । इन्द्रियनियमा-
सामर्थ्यं वा खेद इति कैयटः ॥ एवञ्चा-
गम्यानिषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकत-
यास्वदारगमने दोषाभावः ॥

गयः । पुं । असुरविशेषे ॥ अमुत्रयः
पुत्रे राजर्षिप्रभेदे ॥ वैवस्वतपुत्रे
रामायणप्रसिद्धे वानरविशेषे ॥

गयपुरी । स्त्री । गयातीर्थे ॥

गया । स्त्री । तीर्थविशेषे । गयराज-
र्षिपुर्याम् ॥ गयाशिरश्चादिपरिमा-
णम् । नागा ज्जनार्दना द्रुह्ययूपा-
च्चोत्तरमानसात् । एतद् गयाशिरः
प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ॥ पिता
महं समासाद्य यावदुत्तरमानस-
म् । फल्गुतीर्थं तु विज्ञेयं देवाना-
मपि दुर्लभम् ॥ क्रीष्णपादात् फल्गु-
तीर्थं यावत् साक्षाद् गयाशिरः । मुखं
गयासुरस्यैतत् । तस्माच्छ्राद्धमथाद्य-
यम् ॥ मुण्डपृष्ठाच्च पूर्वस्मिन् पश्चि-
मे दक्षिणोत्तरे । श्राद्धे क्रोशद्वयं मा-
नं गयायां ब्रह्मणेरितम् ॥ पञ्चक्रोशं
गयाचेष्टं क्रोशमेकं गयाशिरः । त

गया

न्मध्ये सर्वतीर्थानि चैलेऽप्ये यानि
सन्ति वै ॥ गयायां नहि तत् स्थानं
यत्र तीर्थं न विद्यते । 'साम्निध्यं सर्व-
तीर्थानां गयातीर्थं ततो वरम् ॥
ब्रह्मज्ञानेन किंसाध्यं गोब्रह्मे मरणं
न किम् । वासेन किङ्क कुरुचचे य-
दिपुत्रो गयां व्रजेत् ॥ श्राद्धकृद् यो
गयाचेष्टे पितृणामन्वणोपि सः । शि-
रसि श्राद्धकृद् यस्तु कुलानां शतमु-
द्धरेत् ॥ गयाशिरसियः पिण्डान् ये
षां नाम्ना तु निर्वपेत् । नरकस्थादि-
वं यान्ति स्वर्गस्थामोक्षमाप्नुयुः ॥
गच्छा वणिग् गयाशीर्षे प्रेतराजस्य
पिण्डकम् । प्रददौ मनुजैः साहं
स्वपितृभ्यस्ततो ददौ ॥ प्रेताः प्रेत-
त्त्वं निर्मुक्ता वणिक् च गृहमागतः
। प्रेतराजः सह प्रेतैर्गयाश्राद्धाद् द्वि-
वंगतः ॥ ॥ गयायां सर्वकालेषु पि-
ण्डं दद्याद् द्विचक्षणः । अधिमसे ज-
न्मदिने चास्तेऽपि गुरुशुक्रयोः ॥ न-
त्यक्त्यं गयाश्राद्धं सिंहस्थेऽपि वृ-
हस्पतौ । तथा दैवप्रभादेन प्रवहत्
सुव्रणेषु च ॥ पूतः कर्माधिकारी
च श्राद्धकृद् ब्रह्मलोकभाक् ॥ मीने
मेघस्थिते सूर्ये कन्यायां कार्मुके
घटे । नारदत्रिषु लोकेषु गयाश्रा-
द्धं सुदुर्लभम् ॥ ॥ मुण्डनञ्चोपवा-

गरग्री

सस्रसर्वतीर्थेष्वयं विधिः । वर्जयित्वा
कुश्चेनं विष्ठां खां विरजां गयाम् ॥
दण्डं प्रदर्शयेद् भिक्षु र्गयांगत्वा न
पिण्डदः । दण्डं न्यस्य विष्णुपदे पि
तृभिः सह मुच्यते ॥ गयागञ्जो गया
दिक्षो गायत्री च गदाधरः । गया ग
या सुरश्चैव षड् गया मुक्तिदायि-
काः ॥ इति गया माहात्म्यादिकं वायु
पुराणे ॥ गयायां सर्वमङ्गलास्थानं व
र्त्तते इति देवीगीता । गयायाश्च ग
वेश्वरीत्यागमः ॥

गयाक्षेत्रम् । न । पञ्चमोऽशात्मके प्रसि
द्धे च ॥

गरः । पुं । उपविष्टे ॥ विष्टे ॥ रोने ॥
न । पञ्चमकरणे ॥ तत्र जातस्य फल
म् । विचारद्वये । विजितारिपक्षः
ब्रूरो ऽतिधीरो मृदुहास्ययुक्तः ।
दाता दयालु गुणवान् नरः स्याद् ग
रे परेषामुपकारकर्त्तेति ॥ वत्सना
भात्यविष्टे ॥ गरणे ॥ गरणम् । गृनि
गरणे । ऋदोरप् ॥ गिरति वा ।
गृ० । पचाद्यच् ॥

गरग्नः । पुं । कृष्णार्जके ॥ वर्धरे ॥
गरग्री । स्त्री । गरद इति प्रसिद्धे मत्स्य
विशेषे ॥ गरग्री मधुरा तिका तु व
रा वातपित्तहृत् । कफघ्नी रुचिकृ
त्सुखी दीपनी वलवीर्यकृत् ॥

गरिष्ठः

गरणम् । न । निगारे । भक्षणे ॥ से
चने ॥

गरदम् । न । विष्टे ॥ वि । विषमदे ।
मरणहेतुदृश्यस्य दातरि ॥ गरं ददा
ति । उदाञ् ० । आतदति फः ॥
गरभः । पुं । गर्भे ॥ गिरति गृणाति वा
। गृ० । वा० अभच् ॥ मृगे ॥

गरखम् । न । तृणपूजे । घासका मूला
इति भाषा ॥ पञ्चगविष्टे ॥ विष्टे ॥
माने ॥ गिरति जीवम् । गृ० । अ
च् । गरं लाति । ला० । कः । भाव
परत्वं गरशब्दस्य ॥ गिरतेः बाहुल्य
कात् लज् वा ॥

गरखारिः । पुं । मरकतमयौ ॥

गरवतः । पुं । मयूरे ॥

गरा । स्त्री । देवहालीलतायाम् ॥
मिगरणे ॥

गरागरी । स्त्री । देवता उद्गमे ॥ मूषि
कविषमत्वात् गरम् आगिरति ।
अच् । डीप् ॥

गरात्मकम् । न । शिशुवीजे ॥

गराधिका । स्त्री । लाञ्छायाम् ॥

गरिमा । पुं । गुरुत्वे ॥ गुरोर्भावः । पृ
थ्वादिच्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेत्या
दिना गुरोर्गर् आदेशः ॥

गरिष्ठः । त्रि । अतिशयेन गुरौ । गुरुत
मे ॥ प्रियस्थिरेति साधुः ॥

गरुड

गरुडगरी । स्त्री । देवता उद्गमे ॥ गृणाति
। गृशब्दे । अच् । गौरादिः ॥ पचा
दै । गरुडिति पाठान् डीप् बा ॥

गरीयान् । त्रि । प्रभूते ॥ गुरुतरे ॥

यथा । उत्पादकब्रह्मदात्रो गरीया
न् ब्रह्मदः पितेति ॥ अयमनयो र
तिशयेन गुरुः । दिवचनविभज्योप
पदेतरषी यमुनाविती यमुन् ॥

गरुडः । पुं । गरुत्मति । तार्क्ष्ये । वै न
तेवे ॥ गरुड्भिर्डयते । डीङ् विद्वा
यसागतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषो
दरादिच्चात् तलोपः ॥ गिरउडञिति
उडञ्वा । केषिदिमंनपठन्ति । तदा
पूर्ववदेव विग्रहः ॥ पञ्चमात्रिकस्य
द्वितीये ऽ । ऽ पर्याये ॥

गरुडध्वजः । पुं । विष्णौ ॥ गरुडोध्वज
श्चिह्नमस्य ॥

गरुडपुराणम् । न । गारुडे ॥

गरुडरुतम् । न । अष्टिसंज्ञकषोडशा
क्षरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । गरुडरुतं
नजौ भजतमायदास्युक्तदा ॥ अम
रमयूरमानसमुदे पयोदध्वनिर्ग
रुडरुतं सुरारि भुजगेन्द्रसन्त्रास-
ने । धरणिभरावसारविधिं डिण्डि
माडम्बरः सज्जति कसरङ्गभुवि सिं
हनादोहरे रिति ॥

गरुडव्यूहः । पुं । गरुडाकृतिवत् कृत

गर्गरः

रचने व्यूहप्रभेदे ॥ गरुडमुखपक्षा
ङ्गागः पृथुतरमधो गरुडव्यूहो भव
ति । अनेन पार्श्वयोर्भये सति मा
गं व्रजेत् ॥

गरुडाग्रजः । पुं । अरुणे । स्वरसूते ॥

गरुडस्य अग्रजः ॥

गरुडाङ्कितम् । न ।

गरुडाग्र्या । पुं । मरकतमयौ ॥

गरुडोक्तीर्यम् । न ।

गरुत् । पुं । पक्षे । पंख इति भाषा प्रसि
द्धे ॥ गिरति । गृनि गरुणे । गृणाति

बा । गृशब्दे । मृगोरुतिः ॥

गरुत्मान् । पुं । पक्षेमात्रे ॥ गरुडे ।

तार्क्ष्ये ॥ गरुतः पक्षाः सन्त्यस्य । मतु

प् । यवादिच्चाज्भय इति वृत्तं न

। तसौमत्त्वर्थे इति भत्त्वम् ॥

गरुडोधी । पुं । भारतीश्वरे । भारद्वा

इति गौड भाषा ॥

गरुगः । पुं । ब्रह्मणः पुत्रे मुनिविशेषे ॥

वृषे ॥ किञ्चुलुके ॥ गृणाति । ग० ।

मुद्दिग्रोर्गंगाविति गः ॥ तालविशेषे

॥ यथा । चतुर्द्वतं विरामान्तं तालो

ऽयंगर्गसंज्ञित इति ॥

गर्गरः । पुं । बेलगगरी इति प्रसिद्धे

मीनविशेषे । गागरा इति गौड

भाषा ॥ गर्गरः पितृस्यः किञ्चिद्वातजि

त्कफकोपनः ॥ अस्त्राकारगुणौ यथा

गर्जित

। यः पीतवर्णाऽपिचपिच्छिलाङ्गः
घृष्टेषुरेखा बहुलः सशक्तः । संगर्ग
रो वर्वरनादवश्यो जडश्च शीतः क
फवातकारी इति ॥ तरुणपशौ ॥
दधिमन्यनभाण्डे । गर्ग इति शब्दं रा-
तिरा० । आतइति कः ॥ गिरतिवा
। गृ० वा० गरन् ॥ गृ० । पचाद्यच्
उणादयो बहुलमिति बहुलवचना
द्विर्वचनमभ्यासेरुगागमश्च ॥

गर्गरी । स्त्री । मन्त्रनपाचे । मन्यन्या
म् । मथानी इति भाषा ॥ कल
श्याम् । गगरी इति भाषा ॥ यथा
॥ मेघादौ सक्तवो देयावारिपूर्णा
चगर्गरी इति ॥ गौरादि डीष् ॥
गर्गाटः । पुं । मत्स्यविशेषे । यो-
गनाविके ॥

गर्जम् । न । हस्तिशब्दे ॥ मेघादिशब्दे ॥
गर्जकः । पुं । गजाड इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे शालमत्स्ये । शालजे ॥
गर्जनम् । न । निनदे । स्वनिते ॥ को
पे ॥ गर्जशब्दे । ल्युट् ॥

गर्जरम् । न । गाजर इति प्रसिद्धे मूले
। स्वादुमूले । नारङ्गे । पीतकन्दे ॥
इति राजनिर्घण्टः ॥

गर्जाफलः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥ युडे ॥

गर्जिः । पुं । मेघशब्दे ॥

गर्जितम् । न । मेघनिर्घोषे ॥ पुं । म

गर्दभ

तकुञ्जरे ॥ गर्ज० । भावे क्तः ॥ गर्जय
ति । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि वा क्तः
॥ गर्जो जातोऽस्य वा । ता० इतच् ॥
गर्जः । पुं । अवटे । क्षितिरन्ये । गढा
इति भाषा ॥ विगर्जदेशांशि ॥ कु
कुन्दरे । नितम्बस्थकूपे ॥ अष्टधनुः
सहस्रेभ्यो न्यूनगतौ जलाशयविशेषे
॥ तदुक्तं परिशिष्टे । धनुः सहस्रा
ण्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते । न
ता नदीशब्दवहागर्त्तास्ताः परिकी
र्त्तिताः इति ॥ गिरति । गृ० । ह
सिम्हश्रितितन् ॥

गर्त्ता । स्त्री । अवटे । भूरन्ये ॥ टाप ॥
गर्त्तिका । स्त्री । तन्तुशालायाम् । तांत
घर इति भाषा ॥

गर्दभः । पुं । गधा इति प्रसिद्धे जन्तु
विशेषे । चकीवति । रासभे ॥ यथा
। अविश्रामं वहेद्भारं शीतोष्णान्नं
विन्दति । ससन्तोषस्तथा निश्च्यं
वीणि शिञ्जेत गर्दभादिति ॥ गन्ध
विशेषे ॥ न । श्वतकुमुदे ॥ विडङ्गे
॥ गर्दति । गर्दशब्दे । दृशशलिक
लिगर्दिभ्योऽभच् ॥

गर्दभगदः । पुं । जालगर्दभरोगे ॥

गर्दभशाकः । पुं । ब्रह्मयष्ट्याम् । भा
र्याम् ॥ गर्दभभक्ष्यशाकत्वात् गर्द
भक्ष्यशाकः ॥

गर्भः

गर्दभशाखा । स्त्री । ब्रह्मयषक्याम् ॥
गर्दभशाखी । स्त्री । भार्याम् ॥ इति
राजनिर्घण्टः ॥

गर्दभाण्डः । पुं । निगोडी पीलण
इति प्रसिद्धे वृक्षे । कन्दराले । क-
पीतने । प्रक्षे ॥ अयं पत्रकाण्डफला
दिभि रश्वत्याकारः ॥ गर्दभं गन्धविशे-
षम् अमति । अमगत्यादिषु । अ-
मन्ताहुः ॥

गर्दभाह्वयः । पुं । कुमुदे ॥

गर्दभिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
तस्य रूपं यथा । मण्डलं वृत्तं मुत्-
सन्नं सरक्तं पिडकावृतम् । रुजाक-
रीं गर्दभिकां तां विद्यादातपित्तजा-
मिति ॥

गर्दभी । स्त्री । क्षुद्रजन्तुविशेषे । गो-
मयकीटे ॥ गर्दभिकारोगे ॥ रास-
भ्याम् ॥ अपराजितायाम् ॥ श्वतक-
गटकार्याम् ॥ कटभ्याम् ॥

गर्दभः । पुं । अभिलाषातिशये । स्पृहा-
याम् ॥ गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । घञ् ॥
गर्दभनः । चि । लुब्धे ॥ गर्दभशीलः । गृधु-
॥ जुचङ्कप्येतियुच् ॥

गर्दभी । चि । अभिलाषातिशयवति ॥
गर्दभाऽस्यास्ति । इनिः ॥

गर्भः । पुं । भूषणे । जन्मकारणे ॥ तस्य ल-
क्षणं यथा । गर्भाशयगतं शुक्र मार्लवं

गर्भः

जीवसञ्चकम् । प्रवृत्तिः सधिका-
रांच तत्सर्वं गर्भसंज्ञकम् ॥ कालेन
वर्द्धितो गर्भो यद्यङ्गोपाङ्गसंयुतः ।
भवेत् तदा समुनिभिः शरीरीति
निगद्यते इति ॥ अपिच । चाम-
ता गरिमा कुक्षे मूर्च्छा रुद्धि ररो-
चकम् । जृम्भा प्रसेकसदने रोमरा-
ज्याः प्रकाशनमिति ॥ अर्भके । शि-
शौ ॥ कुक्षौ ॥ सन्धौ ॥ नाटकसन्धौ
॥ पनसकण्टके ॥ मध्यमे ॥ अपवर-
के ॥ गङ्गाद्युपितस्थले ॥ भाद्रकृष्ण-
षतुर्दश्यां याव दाक्रमते जलम् ।
ताव गर्भं विजानीयात् तदूर्ध्वं ती-
रमुच्यते ॥ गिरति गृणाति वा गी-
र्यते वा । गृनिगरणे गृशब्दे वा । अ-
र्त्तिगृभ्यां भन् ॥ गर्भोपवरकेन्नेमौ
सुतेपनसकण्टके । कुक्षौ कुक्षिस्थ-
जन्तौचेतिकोशास्तरम् ॥ अवप्रावृ-
ट्कालपरीक्षार्थं गर्भलक्षणं करोति
वराहमिहिरः ॥ तत्रादौ प्रयोजन-
प्रदर्शनार्थमाह । अन्नं जगतः प्राणाः
प्रावृट्कालस्य चान्न मायत्तम् । य-
स्मा दतः परीक्ष्यः प्रावृट्कालः प्र-
यत्नेन ॥ तल्लक्षणानि मुनिभि र्यानि
निषङ्गानि तानि दृष्टे दम् । क्रियते
गर्गपराशरकश्यपवज्रादिरचितानि
॥ दैववि दविहृतचित्तो युनिशं

गर्भः

यो गर्भलक्षणो भवति । तस्य मुने
रिव वाणी भवति न मिथ्या मृनि
होते ॥ किञ्चातः परं मन्यच्छास्त्रं
आयोऽस्ति यद्विदित्वैव । प्रध्वंसि
नपि काले विकालदर्शी कलौ
भवति ॥ अत्र परमतं स्वमतं चाह ।
केचिददन्ति कार्तिकशुक्लान्तं मतो
त्ये गर्भदिवसाः स्युः । नतु तन्मतं
बहूनां गर्गादीनां मतं वक्ष्ये ॥ मार्ग
शिरः सितपक्षप्रतिपत्प्रभृति च पा
करे ऽष्टाढाम् । पूर्वा वा समुपगते
मर्माणां लक्षणं चैवम् ॥ अत्रधृतस्य
गर्भस्य प्रसवकालज्ञानं भाह । यत्र
चप समुपगते गर्भे श्वन्द्रे भवेत् स
चन्द्रवशात् । पञ्चमवतिशतदिवसे
तथैव प्रसवमायाति ॥ सितपक्षम
वाः कृष्णे शुक्ले कृष्णायुसम्भवा
चै । नक्तं प्रभवति श्वाहनि सन्ध्या
जातास्य सन्ध्यायाम् ॥ * ॥ गर्भाणां
विशेषलक्षणं कालनिर्देशमाह ।
मृगशीर्षाद्यागर्भा मन्वफलाः पौष
शुक्लजातोऽस्य । पौषस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्दिशेच्छ्रावणस्यसितम् ॥ माघ
सितोऽस्या गर्भाः श्रावणकृष्णे प्रसू
तिमायान्ति । माघस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्दिशेद्भाद्रपदशुक्लम् ॥ १० ॥
पौषानशुक्लसमुत्था भाद्रपदस्यासि

गर्भः

ते विनिर्देश्याः । तस्यैव कृष्णपक्षे
इवास्तु ये तेऽश्वयुक् शुक्ले ॥ चैत्र
सितपक्षजाताः कृष्णेऽश्वयुजस्य वा
रिदा गर्भाः । चैत्रासितसम्भूताः
कार्तिकशुक्लेऽभिर्भवन्ति ॥ * ॥ मे
घानां वायोश्चक्षुष्यम् ॥ पूर्वाङ्गताः
पश्चादधरोऽस्याः प्राग्भवन्ति जीमूताः
। शेषास्त्वपि दिक्ष्वेवं विपर्ययो भव
ति वायोऽस्य ॥ * ॥ गर्भसम्भवज्ञः ।
ह्लादिमदूदक्षशिवशक्रदिग्भवो मा
हतो वियद्विमलम् । क्षिण्यसितव
हुक्षपरिवेषपरिवृतौ हिममयूखा
कौ ॥ पृथुवहुक्षक्षिण्यघनं घनक्षुची
चुरकलोहिताभयुतम् । काकाण्ड
मेचकाभं विय दिशुदेन्दुनक्षत्रम् ॥
सुरचापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिस्फुर्य
काशुभा सन्ध्या । शशिशिव शक्रा
शाखाः शान्तरवाः पश्चिमगसङ्काः
॥ विपुलाः प्रदक्षिणचराः क्षिण्यमयू
खा ग्रहा निरुपसर्गाः । तरवस्य निव
पट्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा हृष्टाः ॥
गर्भाणां पुष्टिकराः सर्वेषा मेव यो
त्र तु विशेषः । स्वर्त्तृस्वभावजनितो
गर्भविदृष्टौ त मभिधास्ये ॥ तत्तत् ॥
पौषे समार्गशीर्षे सन्धारारोगान्नु
दाः सपरिवेषाः । नात्यर्थं मृगशी
र्षे पौषे ग्रीतश्च हिमपातः ॥ माघे

गर्भः

प्रजो वायुं सुषाणकसुषुणी र
प्रियशाहो । अतिशीतं सघनस्य च
मानो रसोदयौ धन्यौ ॥ २० ॥ फा
लान्मन्त्रासे हृद्यं शुण्डः पवनो भस
म्प्रवाः त्रिधाः । परिवेषा श्वासक
लाः कपिल स्तामो रविश्च शुभः ॥
पवनघनदृष्टियुक्ता श्वेते गर्भाः शु
भाः सपरिवेषाः । घनपवनसन्निध
विद्युत्सन्नितैश्च हिताय वैशाखे ॥
* ॥ गर्भकाले मेघानां च । मु
क्तारजतनिकाशा क्षमाक्षणीलोत्प
लाक्षणाभासः । जलचरसन्धाकारा
गर्भेषु च घनाः प्रभूतजन्ताः ॥ तीव्र
दिवा करकिरणाभितापिता मन्त्रमा
वता जलदाः । रुषिता इव धाराभि
र्विसृजन्त्यम्भः प्रसवकाले ॥ * ॥ ग
र्भोपघातकः । गर्भोपघातचिह्ना
न्युक्ताशनिपांशुपातदिग्दाहाः ।
क्षितिकम्पस्वपुरकीलककेतुग्रहयुह
निर्घाताः ॥ दृष्टौ रुधिरादिवैकृत
परिघेन्द्रधनूषि दर्शनं राहोः । इ
त्युत्पातैश्चिविधैश्चान्यैर्ज्ञेयो ह
तो गर्भः ॥ स्वर्तुस्वभावजनितैः सा
मान्यैर्येष्वक्षयैर्दृष्टिः । गर्भाणां
विपरीतैस्तैरेव विपर्ययो भवति
॥ भद्रपदाद्यविश्वेदेवान्मुदेवपैता
महंपञ्च । एतेष्वेषु विद्वद्भ्यो गर्भो व

गर्भः

हुतोयदो भवति ॥ * ॥ येषु न च
चेषु गर्भः सम्भूतो बहुन्यहानिवर्ध
तितान्याह । अतभिषगस्त्रेपार्श्वी
स्वातिमघासंयुतः शुभो गर्भः । पुष्पा
ति बहुन् दिवसान् इत्युत्पातै
र्हतं स्त्रिविधैः ॥ त्रिविधोत्पातकः
। दिव्यं ग्रहर्चजातं भुवि भौमं स्थिर
चरोद्भवयश्च । दिग्दाहो त्कामाव
तपरिवेषाद्यं विद्यत्प्रभवम् ॥ * ॥
अनन्तरोक्तायां दिवससंख्यायां निब
मं करोति । सगमासादिष्वष्टौ च
दृष्टोऽथ विंशति संतुयुक्ता । विंश
तिरथ दिवसस्य मेकतमर्च्येण च
पञ्चम्यः ॥ ३० ॥ पञ्चनिमित्तः अत
योजनं तद्दृष्टुं मेकहान्या इतः ।
वर्धति पञ्च समन्ता द्रूपेणैकेन यो
गर्भः ॥ * ॥ प्रत्येकनिमित्तसंयुक्ता
नां गर्भाणां पानीयसङ्ख्यामाह ॥
श्लोकः पञ्चनिमित्ते गर्भेऽपीष्टाठका
नि पवनेन । षट्विद्युतानवाभैः स
नितेन द्वादशप्रसवः ॥ * ॥ अथैव
विशेषमाह । क्रूरग्रहसंयुक्ते करका
शनिमत्स्यवर्षदा गर्भाः । अग्नि
रौघा वा शुभसंयुक्ते क्षिते भूरिदृष्टि
कराः ॥ * गर्भसम्भवे विशेषस्तथा
यमाह । गर्भसमये इति दृष्टिर्गर्भा
भावाय निर्निमित्तकृता । श्लोकाः

गर्भः

श्रेष्ठधिके दृष्टे गर्भः परितुतो भवति ॥ * ॥ अथैव विशेषफलमाह । गर्भः पुष्टः प्रसवे ग्रहोपघातादिभि र्यदि न दृष्टः । आत्मीयगर्भसमये करकामिश्रं ददात्यम्भः ॥ * ॥ अत्र दृष्टान्तमाह । काठिन्यं याति यथा चिरकालधृतं प्रयः पयस्विन्याः । काक्षातीतं तद्वत् सलिखं काठिन्यमुपयाति ॥ * ॥ अथ गर्भलक्षणं पुष्टिकरमाह । पवनसलिलविद्युर्गर्जिता भ्रान्वितो यः स भवति बहुतोयः पञ्चरूपो ऽभ्युपेतः । विसृजति यदि तोयं गर्भकाले ऽतिभूरि प्रसवसमयं मिच्छा शीकराम्भः करोति ॥ ३० ॥ इति वाराह्यामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ अत्र गर्भवायुधारणापि । तत्र तासां लक्षणम् । ज्येष्ठसितं ऽष्टम्याद्या शुक्लारो वायुधारणा दिवसाः । मृदु शुभपवनाः शस्ताः स्निग्धघनस्थगित गगनाश्च ॥ विशेषमाह । तत्रैव स्वाध्याये वृष्टे भवतुष्टये क्रमान्मासाः । आवणपूर्वा ज्ञेयाः परितुता धारणा स्तास्यः ॥ यदि ताः स्युरेकरूपा स्ततः शुभाः सान्तरास्तु न शिवाय । तस्करभयदाः प्रोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र वासिष्ठाः ॥ तानाह । सविद्युतः सपुवतः सपांशुत्करमावताः । सार्कच

गर्भः

न्द्रपरिच्छिन्ना धारणाः शुभधारणाः ॥ यदातु विद्युतः श्रेष्ठाः शुभाशाप्रच्युपस्थिताः । तदापि सर्वसस्यानां वृद्धिं ब्रूयाद्विचक्षणः ॥ सपांशुवर्षाः सापश्च शुभा वालक्रिया अपि । पतत्रिणां सुस्वना वा क्रीडापांशुजलादिषु ॥ रविचन्द्रपरीवेष्टाः स्निग्धा नात्यन्तदूषिताः । वृष्टिस्तथापि विज्ञेया सर्वशस्यार्थसाधिका ॥ मेघाः स्निग्धाः संहताश्च प्रदक्षिणगतिक्रियाः । तदा स्यान्महती वृष्टिः सर्वसस्याभिवृद्धये ॥ इति वाराह्यागर्भवायुधारणाध्यायोद्वाविंशतितमः ॥ २२ ॥ गर्भकः । पुं । केशमध्ये स्थितमास्ये ॥ गर्भरवः । इवेति कृतावितिकन् ॥ न । रजनीद्वन्द्वे । दोरात इति भाषा ॥ गर्भकरः । पुं । पुत्रजीवदृष्टे ॥ गर्भगृहम् । न । गर्भागारे ॥ गर्भरवगृहम् ॥ गर्भघातिनी । स्त्री । लाङ्गलिक्याम् ॥ गर्भण्डः । पुं । नाभिगुडके । नाभिकीगांठ इति भाषा ॥ गर्भस्य अण्डरव ॥ शकंध्वदिः गर्भदः । पुं । पुत्रजीवदृष्टे ॥ गर्भदात्री । स्त्री । क्षुपविशेषे । अपत्यदायाम् । प्राणिमातरि । तापस इमसन्निभायाम् ॥

गर्भश

गर्भनाशः । पुं । गर्भध्वंसे ॥ अग्निलक्षणं
यथा । अपविहशिरायात् शीताङ्गी
निरपत्रपा । नीलोद्गतशिरा हन्ति
सा गर्भं सच तां तथा ॥ मानसाग
न्तुभिर्मातु रपतापैः प्रपीडितः ।
गर्भो व्यापद्यते कुक्षौ व्याधिभिश्च
प्रपीडितः ॥ अन्तर्मृतगर्भलं यथा ।
गर्भास्पन्दनमार्धनां प्रणाशः श्या
वर्णता । भवेदुच्छासपूतित्वं शोथ
श्चान्तर्मृते शिशाविति ॥

गर्भनुत् । पुं । कलिकार्याम् । विषकाङ्ग
स्त्रिया इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥
गर्भपाकी । स्त्री । षष्टिकाख्यव्रीहौ ।
सहो धान इतिभाषा ॥

गर्भपातः । पुं । पञ्चमषष्ठमासीयस्य क
ठिनशरीरस्य गर्भस्य पतने ॥

गर्भपातकः । पुं । रक्तशोभाजने ॥

गर्भपातनः । पुं । अरिष्टद्रुमे । फेनि
ले । रीठा इतिभाषा ॥

गर्भपातनी । स्त्री । कलिकार्याम् ॥

गर्भपातिनी । स्त्री । विशल्यादृष्टे ॥

गर्भरूपः । पुं । तरुणे ॥

गर्भवती । स्त्री । रक्तवर्त्तन्याम् । का

पन्नसत्त्वायाम् । गुर्विण्याम् ॥ * स

द्योगृहीतगर्भायाः लं । शुभ्रशोण

तदोर्योने रक्तायोऽथश्रमेद्भवः

। सावसादः पिपासा च ग्लानिः

गर्भश

स्फूर्तिर्भगे भवेदिति ॥ * ॥ तस्या

उत्तरोत्तरकाकीनलं यथा । स्नान

यो मुखकाण्ठं स्याद्रोमराज्यम

स्तथा । अक्षिपक्ष्माणि चाप्यस्याः स

म्मील्यन्ते विशेषतः । छर्दयेत् पक्ष

भुक्तापि गन्धादुद्विजते ऽ शुभात् ।

असेकः सदनञ्चैव गर्भिण्यालिङ्गमु

च्यते ॥ * ॥ पुत्रगर्भवत्यालं यथा

। पुत्रगर्भयुतायास्तु नार्या मासिद्वि

तीयके । गर्भो गर्भाशये लक्ष्यः पि

ण्डाकारो ऽपरंशृणुः ॥ दक्षिणाक्षि

महत्त्वं स्यात् प्राक्क्षीरं दक्षिणक्ष

ने । दक्षिणोरुः सुपुष्टः स्यात् प्रसक्त

मुखवर्णता ॥ पुत्रामघेयद्रवेषु स्वप्ने

ष्वपि मनोरथः । आम्नादिफलमा

प्नोति स्वप्नेषु कमलादिषु ॥ * ॥ क

न्यागर्भवतीलं यथा । कन्यागर्भव

ती गर्भे पेशी मासि द्वितीयके ।

पुत्रगर्भस्य लिङ्गानि विपरीतमवेक्ष

ते ॥ * ॥ नपुंसकगर्भवतीलं यथा

। नपुंसकं यदा गर्भो भवेद्गर्भोऽ

र्बुदाकृतिः । उदते भवतः पार्श्वे पु

रस्तादुदरं महदितिमात्रप्रकाशः ॥

गर्भशय्या । स्त्री । पिप्ताशयपक्षाशययो

र्मध्यवर्त्तिन गर्भाशयस्वरूपे ग

र्भात्पत्तिस्थाने ॥ तस्वरूपं यथा ।

शङ्खनाभ्याकृतियोनिसत्त्वावर्त्ता सा

गर्भाधां

च कीर्त्तिता । तस्या स्मृतीये च्चाव
र्त्ते गर्भशय्या प्रतिष्ठिता ॥ यथा रो
हितमन्त्रस्य मुखं भवति रूपतः ।
तत्संस्था च तत्रा रूपां गर्भशय्यां वि
दुर्बुधाः ॥ इति भावप्रकाशः ॥

गर्भस्त्रावः । पुं । चतुर्थमासपर्यन्तं शो
णितरूपगर्भस्य स्त्रवणे ॥ तस्य निदा
नलक्षणे यथा । भयाभिघाततीक्ष्णो
ष्णपानाशननिषेधणात् । गर्भे पत
ति रक्तस्य सगुलं दर्शनं भवेत् ॥ आ
चतुर्थी ततो मासात् प्रसूये जर्भं
विद्वद्वाः । ततः स्थिरशरीरस्य पातः
पञ्चमषष्ठयोः ॥ गर्भोऽभिघातवि
षमाशनपीडनाद्यैः पक्कं द्रुमा दिव
फलं पतति क्षणेन । मूढः करोति
पवनः खलु मूढगर्भं शूलञ्च योनिज
ठरादिषु मूषसङ्गम् ॥

गर्भस्त्रावी । पुं । चिन्तालवृत्ते ॥

गर्भगारम् । न । वासगृहे । गृहमध्य
भागे ॥ गर्भद्वार आगारम् ॥ गर्भा
शये ॥

गर्भाधानम् । न । दशसंस्कारान्तर्गत
प्रथमसंस्कारे ॥ तत्रायं क्रमः । ऋतु
स्नानादूर्ध्वं निषेकदिवसे सायं सन्ध्या
या मतीतायां पतिः शुचिः सुगन्धिः
सुवेशो मन्त्रेण स्त्रियायार्थं दत्त्वा पूर्वा
भिमुखोपविष्टायाश्च ध्या दक्षिण ह

गर्भूटि

स्तेनो पस्वसृग्मन् पट्टस्युक्तं मन्त्रं सं
जपेत् । ततः पुनरप्युपस्वं सृग्मन्
मन्त्रं जपेत् । ततो भार्याभुषेयादिति
भवदेवभट्टः ॥ विशेषो महानिर्वा
णे द्रष्टव्यः ॥

गर्भाशयः । पुं । गर्भवेष्टनचर्मणि । जरा
यौ ॥ गर्भशय्यायाम् ॥ गर्भ आशये
ऽच । श्रीङ् ० । पुंसीति घः ॥

गर्भाष्टमः । पुं । निषेकतो ऽष्टमे मासे
। देवमासे ॥ गर्भग्रहणमासः संबत्
सरो वा ऽष्टमो वस्य ॥

गर्भिणी । स्त्री । अन्तर्वत्न्याम् । गुर्वि
याम् ॥ गर्भोऽस्यस्याम् । अत इति
॥ क्षीराबीष्ट्ये । क्षीरा इति गौड
भाषा ॥

गर्भिण्यवेक्षसम् । न । कुमारभृत्त्या
याम् । गर्भिणीपरिचर्यायाम् ॥ इ
ति त्रिकाशुशेषः ॥

गर्भोपघातिनी । स्त्री । वेष्टति । गर्भं
पातकारिगव्याम् ॥ गर्भमुपहन्ति ।
सुप्यजाताविति शिनिः ॥

गर्भुत् । स्त्री । स्वर्णे ॥ लतायाम् ॥ म
यना इति गौडभाषाप्रसिद्धे तृणभा
न्यविशेषे ॥ गिरति गीर्यते वा ।
गृ० । ग्रोमुट्चेत्युतिः ॥

गर्भूटिका । स्त्री । मडुवा इति प्रसिद्धे
बीहिभेदे । मर्मुति ॥

गर्हः	गलघ्न
गर्होऽटिका । स्त्री । जरडीतुये ॥	॥ गर्हते । गर्ह० । कर्हलोर्गर्हत् ॥
गर्वः । पुं । अभिमाने । अहङ्कारे ॥ अहङ्कारस्तथाध्यात्म्यं सर्वसंसारकारणम् । अभिमानोऽधिभूतश्च रुद्रस्तत्राधिदैवतम् ॥ ऐश्वर्यरूपतारुण्यकुलविद्यावलैरपि । इष्टलाभादिना न्येषामवज्ञागर्वैरितः ॥ गर्वमाने । यच् ॥ यद्वा । गिरति गृणाति वा । गृ० । कृगृष्टृ भ्योः ॥	गर्हवादी । चि । कर्हदे ॥ गर्हो बहति । बह० । सुप्यंजाताविति णिनिः ॥ गलः । पुं । गला इति प्रसिद्धे कण्ठे । घोषाग्रभागे ॥ सर्जरसे । राख इति भाषा ॥ गडक इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ वाद्य वि० ॥ गिलति । गृ० । पचाद्यच् । अचिविभाषेति वालः ॥ यद्वा । गीर्यते ऽनेन । पुं सीति घः ॥ गलति वा । गलअदने । अच् ॥
गर्वरः । चि । अहङ्कारिणि ॥ गिरति । गृ० । कृगृष्टृचतिभ्यः घ्वरच् ॥ स्त्री । चित्त्वान्छीधिगर्वरी ॥ पुं । गन्धर्वे ॥	गलकः । पुं । शकुलार्भके । गडके ॥ डलयोरभेदः ॥
गर्वाटः । पुं । दौःसाधिके । द्वारपाले ॥	गलकम्बलः । पुं । सास्त्रायाम् । गवांगलस्थिते कम्बलाकारेमांसे ॥ गलस्य कम्बलः । गलेकम्बलरूपया ॥
गर्वितः । चि । गर्वसंयुक्ते । अहङ्कृते । दृष्टे ॥ गर्वः सञ्जातो ऽस्य । तारकादिच्छादितच् ॥	गलगण्डः । पुं । स्वनाम्नां स्वातेरोगविशेषे । गिल्लड इति भाषा ॥ तस्य ल० यथा । निवद्धः श्वययुर्वस्यमुष्कवत्सम्बते गले । महान्वा यदिवाऽस्यो गलगण्डतमादिशेदिति ॥
गर्वणम् । न । कुत्सायाम् । निन्दायाम् ॥ गर्ह गल्ह कुत्सायाम् । ल्युट् ॥	गलग्रहः । पुं । तिथिविशेषे ॥ यथा । कृष्णपक्षे चतुर्थीच सप्तम्यादिदिनत्रयम् । षयोदशीचतुष्कञ्च अष्टावेते गलग्रहा इति नारदः ॥ अपिच ।
गर्ही । स्त्री । निन्दायाम् ॥ गर्हणम् । गर्ह० । गुरोश्चल इति स्त्रियाम् । अप्रत्ययः । टाप् ॥	आरम्भानन्तरं येष प्रत्यारम्भो न विद्यते । गर्गादिमुनयः सर्वे तमेवाहुः ॥
गर्हितः । चि । निन्दिते ॥ गर्हा सञ्जाता ऽस्य । तारकादिच्छादि इतच् ॥ गर्ही । चि । अधमे । निन्द्ये । कृपूर्वे ॥	

गलाङ्कः

गलग्रहमिति राजमार्तण्डः ॥ अ-
नविशेषे । मत्स्यघण्टे ॥

गलत् । वि । संसमाने ॥ स्त्रवति ॥

गलक्तिका । स्त्री । कर्कर्याम् । स्वल्प

दारिधान्याम् । आत्त्वाम् ॥ गलति

। गल० । लटः शतृशानच्वादिश

ट । उगिस्त्वान् डीप् । शप्श्यने-

रिति नुम् । स्वार्थे वन् ॥

गलमेखला । स्त्री । कण्ठाभरणविशेषे

। कण्ठसूत्रे । सूत्राल्याम् । सकी

तोडा इति च भाषा ॥

गलव्रतः । पुं । मयूरे ॥ इति विकारण

शेषः ॥

गलशुण्डिका । स्त्री । तालूर्ध्वसूक्ष्म

जिह्वायाम् । घण्टिकायाम् । सुधा

स्रवायाम् ॥

गलस्सनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलहस्तः । पुं । अर्धचन्द्रे ॥ गलेहस्तः ॥

गला । स्त्री । अलम्बुषायाम् । लज्जाल

प्रभेदे ॥

गलाङ्कुरः । पुं । गलरोगविशेषे । रोहि

ण्याम् ॥ तस्य सम्प्राप्तिपूर्वकं लक्षणं

यथा । गले ऽनिलः पित्तकफौ च

मूर्च्छितौ प्रदृष्य मांसञ्च तथैव शो

णितम् । गलोपसंरोधकरै स्तथा

ङ्कुरैर्निह न्यस्तन् व्याधित्यञ्च रो

हिणीति ॥

गवयः

गलानिलः । पुं । चिङ्गिडिमाच् इति

गौडप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गाटेये ॥

गलानिकः । गलाविलः इति च कश्चि

त्पाठः ॥

गलिः । पुं । दुष्टवृषे । शक्तोपधुर्वहो

वृषो गलिरित्युच्यते । गलियावैल

इति भाषा ॥ गुणानामेव दौराख्या

दुरिधुर्या नियुज्यते । असञ्जातकि

णस्कन्धः सुखं स्वपिति गौर्गलिः ॥

गलितः । चि । च्युते । पतिते । स्तस्ते

। हस्तादिभ्यो भ्रष्टे ॥ गल्यते स्म ।

गल० । क्तः ॥ गत्यर्थकर्मकेतिक

र्त्तरि वा क्तः ॥ रिक्ते ॥

गलेगण्डः । पुं । पक्षिविशेषे । मर्कटे ।

अस्थिगिला हाडगिला इति च भाषा ॥

गलेस्सनी । स्त्री । छाग्याम् ॥

गलोद्देशः । पुं । निगारे ॥ गलस्योदे

शः समीपभागः ॥

गल्या । स्त्री । गलसमूहे ॥ गलानांस

मूहः । पाशा० यः । गलोद्वल्काशः ॥

गल्लः । पुं । गण्डे । गाल इति भाषा ॥

गल्लकः । पुं । चषके । मद्यपानपात्रे ॥

गल्लर्कः । पुं । चषके ॥ इन्द्रनीलमणौ ॥

गवयः । पुं । रोम्भ इति भाषाप्रसिद्धे

गलकम्बलहीने गोसदृशपशौ । ग-

वालूके । वलभद्रे । महागन्ध ॥ ४

अस्य मांसपाकविधिर्यथा । तैले स ॥ ४

मवाचः

आचिते तंते हिङ्गुसैन्धवसंयते ।
 मांसं गवयसम्भूतं सुस्विन्नं भूरवा-
 येति ॥ गवयो मधुरो वृष्यः त्रिगुधो
 षण्णः कफपित्तलः । विदाही गुरुविष्ट
 म्भी विपाके विरसः सदेष्ट्यस्य मां
 सस्यगुणाः ॥ वैवस्वतपुत्रेवामरविशे
 षे । यथा । रामायणे । पुत्रावैवस्व
 तस्याप पञ्च कालान्तकोपमाः । गयो
 गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः
 इति ॥ गवते । गुङ्गशब्दे । वा० अयः
 ॥ यद्वा । गवनम् । ऋदोरप् । गवं
 गवेनवा याति । या० । मू० कः ॥
 गवयी । स्त्री । गवययोषायाम् । वन
 धेनौ । भिक्षुगव्याम् ॥ योपधप्रतिषे
 धे गवयश्चयमुकयमनुष्यमत्स्याना म
 प्रतिषेधेति जातिलक्षणेऽङीप् ॥
 गवराजः । महोक्षे । वृषे ॥ इति शब्द
 चन्द्रिका ॥

गवलः । पुं । वनमहिषे ॥ न । महिष
 शृङ्गे ॥ अलति । अलभूषणादौ ।
 अच् । गवामलम् ॥ यद्वा । गवनम्
 । गुङ्ग० । ऋदोरप् । गवं लाति । कः ॥

गवाक्षः । पुं । जाली भूरोवा इति च
 भाषाप्रसिद्धे वातायने । वधूट्गयने ।
 जालके ॥ वैवस्वतपुत्रे कपिविशेषे ॥

गवांकिरणा नामक्षीव । अक्षिशब्दे
 कर्त्तृवाची । अक्षोर्दर्शनादित्यच्

मवाच

॥ गावोजलानि किरणानि वा । अ
 क्षन्ति व्यामुवन्ति एतं मनेन वा । अ
 क्षूषासौ । अक्षर्त्तवर्थे घञ् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥ गो
 दुम्बायाम् । गोमुक् इति गौडभा
 षा ॥ शाखोटे । शेडडा इति भाषा
 ॥ अपराजितायाम् ॥ गां भूमिम
 क्षोति । अक्षू० । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
 गवाक्षी । स्त्री । पाँकालमाच् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये ॥

गवादनम् । न । घासे ॥ गोभिरक्षते ।
 अद्० । ल्युट् ॥

गवादनी । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥ ग
 वादनीद्वयं तित्तां पाके कटुरसं लघु
 । वीर्योष्णं कामलापित्तकफघ्नी होद
 रापहम् ॥ आसकासापहं कुष्ठगुल्म
 ग्रन्थिब्रणप्रणुत् । प्रमेहमूढगर्भमग
 ण्डामयविषापहम् ॥ गवांघासादना
 श्रये । नादं लडावनी इति च भाषा ॥
 नीलापराडितायाम् ॥ गौ० ङीप् ॥

गवालूकः । पुं । गवये । गोसदृशे ऽर-
 यपशौ ॥

गवाशनः । पुं । गोभक्षके । गोक्षी ति
 भाषा ॥ यथा । माताप्येका पितृप्ये
 को मम तस्य च पक्षिणः । अहं मु
 निभि रानीतः सखीतो गवाशने
 रिण्डुटः ॥

गवेडुः

गवाशिका । स्त्री । लाक्षायाम् । जतुनि ॥

गविनी । स्त्री । गवांसमूहे ॥ खला
दिभ्यश्चिनिर्वृत्तव्यः ॥

गविष्ठः । त्रि । भूमिस्थे ॥ स्वर्गस्थे ॥

गविष्ठिरः । त्रि । गविस्थिरे ॥ हलद

स्तादित्यलुक् । गवियुधिभ्यांस्थिरः

इतिषत्त्वम् ॥

गवीश्वरः । पुं । गवांस्वामिनि । गोम

ति । गोमिति ॥ गवामीश्वरः ॥

गवेङ्गितम् । न । शुभाशुभाव गवामाका

रे ॥ यथा । गावो दीनाः पार्थिवस्त्रा

ऽशिवाय पादैर्भूभिर्कुटुम्बेष्वप्य

रोगान् । सत्यं कुर्वन्त्यस्तुपूर्णाय

तायः पशुर्भूतिस्तस्करानावव

न्धः ॥ अकारणं क्रोशति चेदनर्थो

भवाय राघो वृषभः शिवाय । भृशं

निबद्धा यदि मत्तिकाभिस्तदाशुष्ट

ष्टिसरमात्मजैर्वा ॥ आगच्छन्त्यो वे

द्मश्मभारवेण संसेवन्त्यो गोष्ठदृष्टौ

गवां गाः । आर्द्राङ्ग्यो वा दृष्टरो

मन्थः प्रहृष्टा धन्या गावः स्तुर्वाहि

ष्योपिचैवम् ॥ इतिवाराह्यामेकोन

नवतिः ॥

गवेडुः । स्त्री । आरय्यगोधूमाख्ये मु

न्धे । गह्वर इतिगौडभाषा ॥

गवे गवांश्दीयते । दीङ्प्रत्यये ।

मृगयादिस्वात् कः । नैबक्तोदकार

गवम्

स्यः । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् ॥

गवेधुः । स्त्री । गवेडौ ॥ गवेधुः कटुका

स्वादी कार्श्यकृत् कफनाशिनी ॥

गवेधुकम् । न । गैरिके ॥ इतिराज

निर्धगटः ॥

गवेधुका । स्त्री । तृणधान्यविशेषे । ग

ह्वर इति द्वेधान इतिचगौडभाषा ।

गवेडौ ॥ नामवन्तायाम् ॥ गविभूमौ

एधते । एध० । बाहुलकादुः । संघा

यांकन् ॥

गवेरुकम् । न । गैरिके ॥

गवेष्मका । स्त्री । गोदन्ध्याचक्षित्या इ

तिगौडप्रसिद्धे दृष्टविशेषे ॥

गवेष्मणा । स्त्री । अन्धेष्टयायाम् । पर्ये

षयायाम् । मार्गणे ॥ धर्माद्यन्धेष्टणे

॥ गवेष्ममार्गणे । चु० । यन्ताद्युच् ॥

गवेष्मितम् । त्रि । अन्धेष्टिते । मार्गिते

॥ गवेष्मिते ॥ गवेष्ट० । क्तः ॥

गवम् । न । आयायाम् ॥ रामश्च्ये ॥ चि

। गोदुग्धादौ । गोसम्पत्तिनि सर्व

स्मिन् ॥ गव्यं चिषु गवां सर्वम् । स

र्वम् भवविकारावयवादि गवां गव्य

म् ॥ गविभवम् गौर्देवतास्य वा ।

गौरजादिप्रसङ्गे यत् ॥ गोहिते ॥

गवेहितम् । उगवादिभ्यो वत् ॥

गोर्निमित्तं संयोग उत्पातो वा ।

गोद्वयो ऽसंख्यापरिमाणाद्वादेर्यत् ॥

गच्छरः

॥ गोरिदम् । गोपयस्येत रवान्तो
यि प्रच्यये ॥

गव्या । स्त्री । गोत्रायाम् । गोदन्धे ॥

गव्यासमूहः । खलुगोरथात् इति यः

॥ गव्यूतौ ॥ गोरौचनायाम् ॥

गव्यूतम् । न । क्रोशे ॥ गव्यूतौ ॥

गव्यूतिः । स्त्री । क्रोशयुगे । द्विसहस्र

धनुषि । गोरुते ॥ धन्वन्तरसहस्र

न्तु क्रोशः क्रोशद्वयं पुनः । गव्यूतं

स्त्रीतु गव्यूति गोरुतं गोमतश्च तत्

॥ गोर्यूतौ सन्वस्युपसंस्थानम् । अ

ध्वपरिमाणेचेत्यवादेशः ॥

गहनम् । न । घना इति भाषा प्रसिद्धे

कामने । वने ॥ गच्छरे ॥ दुःखे ॥

पि । कलिले । दुर्गमे । दुष्प्रवेशे

॥ पुं । परमात्मनि ॥ दुष्प्रवेशत्वात्

अवस्थात्रयभावाभावसाक्षित्वात् वा

गहनः परमात्मा । अस्य स्वरूपं सा

मर्थ्यचेष्टितं वाचातुं न शक्यते ऽतो

गहनः ॥ गाद्यते गाह्विलोहने ।

बहुध्वमन्ववापीति युच् । पृषोदरा

दिक्त्वात् ह्रस्वः । कृच्छ्रगहनयोरिति

निर्देशाद्वा ह्रस्वः ॥

गहना । स्त्री । अलङ्कारे ॥ इति देवी

पुराणम् ॥

गच्छरः । पुं । निकृष्टे ॥ न । गुहा

याम् ॥ दन्धे ॥ वने ॥ विषमस्त्रा

गाङ्गः

ने । अनेका ऽनर्थसङ्घटे ॥ गाद्यते

। गाह्वे । द्विस्वरं द्विस्वरेतिसाधुः ॥

गच्छरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

गा । स्त्री । गाथायाम् ॥

गाङ्गः । पुं । भीष्मपितामहे ॥ कार्त्तिके

केये । गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शि

वादिभ्योऽण् ॥ वि । गङ्गासम्भूते ॥ न

। गङ्गाजले ॥ धाराजले ॥ यदा स्या

दाश्विने मासि सूर्यः स्वाति विशा

खयोः । तदा न्नु जलदैर्मुक्तं गाङ्ग

मुक्तं मनीषिभिः ॥ आकाशगङ्गास

न्वन्धि जल मादाष दिग्गजाः । मे

घै रत्नरिता वृष्टिं कुर्वन्तीति वचः

सताम् ॥ गाङ्ग माश्वयुजे मासि प्रा

यो वर्षति वारिदः । सर्वथा तज्जलं

देयं तथैव चरके वचः ॥ स्थापिते

हेमजेपात्रे राजते सन्मवे ऽपि वा

। शाल्यन्त्रं येन संसिक्तं भवे दत्तेद

वर्णवत् । तद् गाङ्गं सर्वदोषघ्नं स्येयं

सामुद्र मन्यथा ॥ सामुद्रं चान्विने

मासि गुणैर्गोङ्गवदादिशेत् । यतो

ऽगस्त्यस्य दिव्यर्षे रुदयात् सकलं ज

लम् । निर्मलं निर्विषं स्वादु शुक्लं

स्या ऽददोषजम् ॥ यत आह । कू

त्कारविषवातेन नागानां व्योमचा

रिणाम् । वर्षासु सविषं तोयं दि

व्य मप्याश्विनं विनेति ॥

साठम्

गाङ्गटः । पुं । विङ्गडिमाच् इति
गाङ्गटकः । पुं । गौडभाषाप्रसिद्धे-
गाङ्गटेयः । पुं । मध्ये ॥ इति शब्दर-
त्नावली ॥

गाङ्गावनिः । पुं । भीषे । शान्तमके ॥
गुहे ॥ गङ्गायाम् अपत्यम् ॥ तिस्रो दि-
ग्भ्यः फिञ् ॥

गाङ्गेयः । पुं । भीषे ॥ स्कन्धे ॥ इक्षी-
यमीने ॥ भद्रमुखायाम् ॥ न । क-
रेवणि ॥ मुखे ॥ स्वर्गे ॥ यं रभं सु-
मुखे गङ्गा पावकादीस्तस्मैजसम् ।
तदुक्तं यवते गङ्गां तिर्यग्यं सपय-
त्तम् ॥ गङ्गायाम् अपत्यम् । शुभ्रादि-
भ्यश्चति ढक् ॥

गाङ्गेयकी । स्त्री । गौराक्षतण्डुलायाम्
। नागवलायाम् ॥ गाङ्गं जलमीर-
यति । ईरगत्तौ चोपयोगे । सुगन्धाद्
यश्चेति कुः । स्वार्थे कन् । गौरादि-
ङीष् ॥

गाङ्गेष्ठी । स्त्री । कटशर्करासतायाम् । न
टा इति गौडभाषा इति हारावली ॥
गाजरम् । न । गृञ्जने । नारङ्गवर्णके
॥ गाजरं मधुरं तीक्ष्णं तिक्तोष्णं
दीपनं खण्डु । सङ्गादि रक्तपित्ताग्नां
यक्ष्णीकफवातजित् ॥

गाङ्गिकायः । पुं । वर्त्तिकपक्षिणि ॥

गाङ्गम् । न । दृढे ॥ तीव्र ॥ चि । तद्यु-

गाङ्गेयः

ते ॥ अवगाढे । सेविते ॥ तपस्वि ॥

गाढातमसां प्रापेति रघुः ॥ गाङ्गते

स्य । गाङ्गुधिलोडने । क्त ॥

गाङ्गमुष्टिः । पुं । खण्डे ॥ चि । कृपणे ॥

गाङ्गामुष्टिर्यस्य ॥

गाङ्गावटी । स्त्री । कतुरङ्गकीडान्धो

कीडादिशेषे ॥ यथा । प्रैकैका मृदि

का यस्य विद्यते खेचने यदि । गाङ्गा

वटीति तिख्याता पदं तस्य न दुष्य

तीति ॥

गाङ्गापतः । चि । गङ्गापतिदेवताके ॥

गङ्गेभोपासकोऽप्यङ्गपतिर्देवताऽस्य

। मन्त्रपथ्यादिभ्यश्चेति ण्यपमा ढो-

ऽण् । गाङ्गपथ्यो मन्त्र इति तु प्रामादि

कमेव । गङ्गापतिश्चेत्पथ्यदीनाम

न्त्रपथ्यादिषु पाठान् ॥ गङ्गापतिस्तस्य

न्धिनि ॥

गङ्गापथ्यम् । न । गङ्गापतिश्चे ॥ मन्त्रप-

तेः कर्मभावो वा । मुखवचनब्राह्म

णादिभ्यः कर्मणिचेति ष्यञ् । गङ्गा

पथ्यधिपतिशब्दयोर्ब्राह्मणादिषु पा-

ठात् ॥

गाङ्गिक्यम् । न । वेश्यादृन्धे ॥ गङ्गिका

नां समूहः । गङ्गिकाया यञिक्ति ष

क्त्यमिति ष्यञ् ॥

गाङ्गेयः । चि । गङ्गानीये । गङ्गायितुं च

क्ये ॥ गङ्गयते । गङ्गाङ्गुल्याने । च

नेचम्

चोयत् । संज्ञापूर्वकस्वान्न, शिलो
पः । चिन्तिपूजीत्यङ् विधानाङ्गुणा
भावार्थाद्वा ॥ अन्यथा अप्रत्ययादि
त्वनन्तरं पठित्वा अकारमेव विद
धात् ॥

गाण्डिवः । पुं । न । अर्जुनस्य धनुषि ॥

कार्मुकमात्रे ॥ गाण्डि ग्रन्थि रस्या

स्ति । गाण्डि जगात्संज्ञायामिति वः ॥

गाण्डिवः । पुं । न । गाण्डिवे ॥ गाण्डि

ग्रन्थि रस्यास्ति । कृदिकारदिति ङी

वन्तात् गाण्डि जगादिति वः ॥

गाण्डिवभूषणः । पुं । अर्जुने ॥ धनुष्के

। धनुस्मति ॥ गाण्डिवं भूषणस्य ॥

गाण्डिवी । पुं । अर्जुने । कौन्तेये ॥

चापिनि । धनुष्के ॥ अर्जुनवृत्ते

॥ गाण्डिवोस्त्यस्य । इनिः ॥

गातुः । पुं । पुंस्कोकिले ॥ भृङ्गे ॥ ग

न्धर्वे ॥ त्रि । रोषणे ॥ गायति ।

गैशदे । गातेवा । गाङ्गुतौ । क

मिप्रनिजनिगम । याहिभ्यश्चेति तुः

॥ गायने ॥

गाता । पुं । गायके ॥ गायति । गै० ॥

तृष् ॥

गात्रम् । न । गजाग्रजङ्घादौ । गजाग्र

भागे ॥ अङ्गे ॥ कलेवरं । इन्द्रिया

यतने । शिरःपाश्याद्यवयव न संमु

दये । गात इति भाषा ॥ गातेऽने

गाधः

न वा । गाङ्गुतौ । धृम् ॥ एति वा

। बहुलंतशीति इगो गा ॥ यद्वा ।

गच्छति । गच्छ० । गमेराक्षितिं च न

। आचान्तादेशः ॥

गात्रभङ्गा । स्त्री । शूकशिरम्याम् ॥

गात्रशय्यः । पुं । तापसविशेषे ॥ केवलं

गात्रैरेव यः शेते सः ॥

गात्रासङ्कोची । पुं । जाह्नकजम्बै ॥

गात्रसम्प्रवः । पुं । प्रवपक्षिणि ॥

गात्रानुलेपनी । स्त्री । अनुलेपनवर्त्य

म् । वर्णके । विलेपने । गात्रानुले

पयोग्ये पिष्टष्टमुगन्धिद्वये ॥ गा

त्रमनुलिप्यते ऽनया । कर्णेति-

त्युट् । ङीप् ॥

गात्रिका । स्त्री । गात्री इति लोकाप्र

सिद्धे ॥

गायकः । पुं । गायके । गानोपजीविन

॥ गायति । गै० । गस्यकन् ॥

गाथा । स्त्री । श्लोके ॥ संस्कृतान्यभा-

षायाम् । प्राकृतभाषायाम् ॥

गेये ॥ एत्ते । अक्षरसङ्ख्यातपद्ये

॥ यथा । पादे द्वादशविषमे मात्रा

षाष्टादश द्वितीयेति । पञ्चदश चेत्

तुरीये कायेता गाथा तथैवार्थेति

॥ गीयतेऽसौ । गाङ्० । उषिकु

षिगार्त्तिभ्यस्थन् ॥

गाधः । पुं । तलस्यशे । स्थाने ॥ सुप्त

गान्धर्वः

रे । गाहन इति पाँजइतिचभाषा ॥
लिप्तायाम् ॥

गाधिः । पुं । कान्यकुञ्जदेशाधिपेचन्द्र
वंशीयकुशिकराजस्यपुत्रे विश्वामित्र
मुनेःपितरि ॥

गाधिजः । पुं । विश्वामित्रमुनौ ॥ गा
धेर्जातः । जनी० डः ॥

गाधिपुरम् । न । कान्यकुञ्जे कनौज
इतिख्याते महोदयपुरे ॥

गाधिभूः । पुं ।

गाधिसुतः । पुं । } विश्वामित्रे ॥

गाधेयः । पुं ।

गानम् । न । गीते । गेये ॥ ध्वनौ ॥

गैशब्दे । ल्युट् ॥ मार्गे देशी च

गानस्य प्रकारौ दाबुदीरितौ ॥

गानिनी । स्त्री । वचायाम् ॥

गान्तुः । चि । गन्तरि ॥ गच्छति । गन्तृ० ॥

क्रमिगमि क्षमिभ्यस्तुन्टद्विष्य ॥

गान्त्रम् । न । शकटे ॥ गम्यतेऽनेन

। गन्तृ० । भस्जिगमिनमिहनिवि
श्यशाद्विष्येतिष्टन् ॥

गान्दिनी । स्त्री । श्रीगङ्गायाम् । जा

ङ्गयाम् ॥ अकूरयादवमारि ॥

गान्दिनीसुतः । पुं । भीष्मपितामहे ॥

अकूरयादवे ॥

गान्धर्वः । पुं । गन्धर्वे ॥ विवाहविशेषे

यथा । इच्छयाऽन्योन्यसंयोगः कन्या

गान्धारः

यास्य वरस्य च । गान्धर्वः स तु विज्ञे

यो मैथुन्यः कामसम्भवः इति ॥ गा

न्धर्वः समयान्मिथइतिच । यत्र कन्या

वरयो रन्योन्यानुरागात् त्वं मे भा

र्या त्वं मेपति रितिमिथयः स इत्य

र्थः ॥ अष्टविधदैवसर्गाक्षरे ॥ भारत

वर्षीयोपदीपविशेषे ॥ न । गाने ॥ सा

मवेदस्योपवेदे । पदावस्थिततामप

रिच्छेदप्रयुक्तावधानेन पृथक् षड्जा

दिस्वरसमुदाये ॥ तदाहदन्तिलः ।

पदस्यस्वरसङ्घातस्तालेन समित

स्तथा । प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वम

भिधीयते ॥ इति ॥ गन्धं सौरभम्

अर्वति । अर्वगतौ । कर्मण्यण् । शकं

ध्वादिः । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥ चि । गन्ध

र्वसम्बन्धिनि ॥

गान्धारः । पुं । सिन्धूरे ॥ रागप्रभेदे ॥

तत्त्वरूपं यथा । जटां दधानः कृत

भूतिभूषणः काषायवासा स्मनुदेह

यष्टिः । सयोगपट्टः कृतनेत्रमुद्रोगा

न्धाररागः कथितस्तपस्वीति ॥ अ-

यंभैरवरागस्यपुत्रः । प्रत्यघोऽस्यगा

नसमयः ॥ कन्धार इति भाषाप्रसि-

द्धे देशे ॥ गन्धारदेशे भवः । कच्छा

दिभ्यश्चेत्यण् ॥ गन्धारोऽभिजनो

ऽस्यवा सिंघाद्यण् ॥ नृपान्तरे ॥ गा

न्धारेः अपत्यम् । सास्त्रेयगान्धारि-

गान्धर्वः

भ्याश्चेत्यञ् । तस्य राजन्यप्येवम् ॥
तन्वीकण्ठोत्थिते सप्तस्वराङ्गगते तृ
तीयस्वरे ॥ अजाविकौच गान्धारं
नदतः । तस्योत्पत्त्यादि र्यथा । वा-
युः समुद्रतो नाभेः कण्ठशीर्षसमा
हतः । नानागन्धश्चः पुष्योगान्धार
स्तेन हेतुनेति ॥ अपिच । नाभेः
समुद्रतो वायुर्गन्धश्चोपे च चाख्यन्
। स शब्दस्तेन निर्याति गान्धारस्ते
न कथ्यते ॥ चतस्रः पञ्चमे षड्जे
मध्यमे श्रुतयो मताः । ऋषभे धै
षते सिस्त्रो हे गान्धारनिषादके इति
॥ न । गन्धरसे ॥

गान्धारराज । पुं । महाभारतप्रसिद्धे शकु
निनाम्नाख्याते दुर्योधनस्य मातुले ॥
गान्धारी । स्त्री । धृतराष्ट्रस्य पत्न्याम्
॥ जिनानां शासनदेवताविशेषे ॥ य
वासे ॥ दुराक्षभायाम् ॥ नाडीविशे
षे ॥ यथा । इडापृष्ठे तु गान्धारी म
यूरगलसन्निभा । सव्यपादादिनेत्रा
न्तागान्धारीपरिकीर्त्तितेति ॥ गाँ-
भा इति प्रसिद्धे मादकद्रव्यविशेषे ॥
इति विष्णुसिद्धान्तसारावली वैद्यक
ग्रन्थः ॥

गान्धारेयः । पुं । दुर्योधननृपे ॥ गा

न्धार्या अपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

गान्धिकः । पुं । लेखके ॥ सुगन्धिव्यव

गायत्री

हारिणि । गन्धर्वसिञ्जि ॥ सप्तु अम्ब
घात् राजपुत्र्याजातः सद्गरजातिः ।
अस्य कर्मलिखनं गन्धदानञ्चेति परा
शरः ॥ गांधियोक्ता इति गौडभाषा
प्रसिद्धे कीटिविशेषे ॥

गामुकः । वि । गमनशीले । गन्तरि ॥
गच्छति तच्छीलः । गन्तृ० । खषप
तपदस्याभूदषडनकमगमशब्दलक
ञ् इत्युक्त्वा ॥

गाम्भीर्यम् । न । अक्षोभ्यत्वे ॥ गम्भी
रेभवम् । गम्भीराङ्गव्यः ॥ गम्भी
रत्वे । अनाधत्वे ॥ पीत्वा गर्जन्यप
क्षे दिशि दिशि जलदा स्वं शरण्यो
गरीषां सूचामावासाभावा ममरवि
टपिनां जन्मभूमि स्वमेव । गाम्भी
र्यं किञ्च तादृक् त्वयि सलिलनिधे
किञ्च विज्ञापयामः सर्वोपायेन मै
वावहयिमुनिनृपादृष्टयः काङ्क्ष-
णीयाः ॥

गायकः । वि । गातरि । गायने ॥ ग-
न्धर्वे ॥ गायति । गै० । खुल् ॥

गायत्रम् । न । सामविशेषे ॥ चि । गा
यत्री सम्बन्धिनि ॥

गायत्री । पुं । खदिरवृक्षे ॥ वज्रिगाय
त्रिणांतयेति वैद्योक्तेः । ब्री० इति ॥

गायत्रस्तोत्रवर्ण्युक्तातरि ॥

गायत्री । स्त्री । विपदादेव्याम् । वेद

गायनः

मातरि ॥ गायन् चायते । चैङ्पा-
खने । आतोनुपसर्गे इतिकः । गौ०
ङीष् ॥ यथाहव्यासः । प्रतिग्रहान्न
दोषाश्च घातका दुपपातकात् । गा-
यत्री प्रोच्यते तस्माद्गायन् चायतेय
त इति ॥ अपिच । न भिक्षा प्रतिप
द्येत गायत्रीं ब्रह्मणा सह । सोऽहम्
स्मीत्युपासीत विधिनायेन केनचि-
दिति ॥ अस्याः स्थानं पुष्करे ॥ उपल-
भ्यचसावित्रीं नोपतिष्ठेतयो द्विजः
। कालेपिकाशं सप्ताहात् सपतेजा-
च संशयः ॥ गायत्रीमन्त्रतोयाश्व-
दत्तयेनाञ्जलिष्वम् । कालेसाविचि-
केण स्यात् तेनदत्तं जगत्प्रयमि-
ति पद्मपुराणम् ॥ दुर्गायां देव्याम्
। भवान्याम् ॥ यथा । गायनाद् गम-
नाद्वापि गायत्रीं त्रिदशार्चितेति देवी
निरुक्ताध्यायः ॥ यथा । गानङ् गायः
। भावे घञ् । युक् । गायेन गानेन
चायते । चैङ् ० । सुपीतियोगविभा-
गात् कः ॥ खदिरद्रुमे ॥ षडक्षरे छ-
न्दोवि । तस्यावृत्तिस्त्रिविधा । यथा
। तनुमध्या १ शशिवदना २ सोम
राजीति । उदाहरणान्तु तत्तत्स्था-
ने द्रष्टव्यम् ॥

गायन । चि । गायके । गायके ॥ गा-
यति । गौ० । गायुट्चेति शिक्षिनि

गार्गीय

कर्त्तरि गायुट् । आतोयुक् ॥ ज-
त्याके ॥

गायत्री । स्त्री । गानकव्याम् ॥ टित्वा
नङीप् ॥

गायिका । स्त्री । गायन्याम् ॥ ख्युल्लना
त् गायकात् स्त्रियां टाप् । प्रत्यय-
स्यादित्यम् ॥

गायिष्म । न । चोदने ॥ गीर्धते । गृ०
। भूवादिगृभ्योऽसिञ्चस् इति सिञ्चस्
प्रत्ययः ॥

गारुडम् । न । स्वेडमन्त्रे ॥ मरकतम-
यौ ॥ विषशास्त्रे ॥ गरुडपुराणे ॥
अस्य श्लोकसंख्योक्ता देवीभागवते-
यथा । एकोनविंशत्साहस्रं गारुडं
हरिभाषितमिति ॥ स्वर्णे ॥

गारुडिकः । पुं । विषवैद्ये ॥

गारुडी । स्त्री । पातालगरुडीलताया
म् ॥ विद्याविशेषे ॥

गारुत्मतम् । न । मरकते । हरिन्मयौ ।
पद्मा इति भाषा ॥ गरुत्मतो जात-
म् । तस्ये दमिच्यण् ॥

गारुत्मतपत्रिका । स्त्री । पाचीलता-
याम् ॥

गार्गी । स्त्री । बृहदारण्यकोपनिषत्प्र-
सिद्धायां ब्रह्मवादिन्यां वचक्नुतनया-
याम् । वाचक्नुव्याम् ॥ गर्गस्यापत्यं
स्त्री । गगायञ् । यञश्चेति ङीप् ॥

गार्हस्थ्यं

इत्यस्यद्वित्येत्यलोपः ॥

गार्गीयम् । वि । गर्गप्रोक्ते ॥

गार्ग्यः । पुं । मुनिविशेषे ॥ गर्गस्य गो

पापत्यम् । ग० यञ् । बहुल्ले गर्गाः ॥

गार्ह्यम् । न । लिप्तायाम् । आकाङ्क्षा

याम् । तृष्णाभरे ॥ गर्दुरव । चतुर्थ

र्वादिष्ठात् स्वार्थे ष्यञ् ॥

गार्भपत्रः । पुं । गर्भपत्रयुक्ते वाये ॥

गार्भः । पुं । गर्भमुद्धार्य क्रियमाये क-

र्मविशेषे ॥ पि । गर्भसम्बन्धिनि ॥

तस्येदमित्यब् ॥ गर्भाधानादौ ॥

गार्भिकम् । वि । गर्भसम्बन्धिनि ॥

गार्भिकम् । न । गर्भिणीनां समूहे ॥

तस्यसमूह इत्यधिकारे भिच्वादि

भ्योश् इत्यणि भस्याठ इति पुंवङ्गा

वेचकृते इत्यनपत्य इति प्रकृति

भावः ॥

गार्ष्टेयः । पुं । गृष्टिवत्से ॥ गृष्ट्या अप

त्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चेतिटञ् ॥

गार्ष्टपत्यः । पुं । यच्चाग्निविशेषे ॥ गृ

ष्टपति र्यजमानः तेन संयुक्तः । गृ

ष्टपतिना संयुक्तेभ्यः । अच संज्ञाया

मित्यनुट्ठे राहवनीयादौनाति

प्रसङ्गः ॥

गार्ह्यः । पुं । गृहस्थे यागपुत्रादिका

रये द्वितीयाश्रमे ॥ स्वार्थिकेभ्यः ॥

गार्ह्यम् । न । गृहस्थे ॥ गृहस्थ

गावेधु

स्य कर्म भावोवा । ष्यञ् ॥

गालनम् । न । चारणे । जुवायना

पसायना इति गलावना इति च

भाषा ॥

गालवः । पुं । मुनिविशेषे ॥ लोभे ॥

केमुके ॥ गालवस्यापत्यम् । कस्य

न्धकेत्यण् ॥

गालिः । पुं । गामे ॥ इति चिकारश्चेषः ।

यथा । ददतु ददतु गालिं गालिमन्तो

भयन्तो यय मिह तदभावा गालिदा

नेय्यशक्ताः । अगति विदितमेतद्दी

यते विद्यमानं नहि शत्रकविषाणं

दीयते य इदानीरित्युद्भटः ॥

गालितः । वि । कृतगालने । जुवायानि

चोडा इति च भाषा ॥ यथा । गालि

तं दधि सुक्लिम्य मित्यादिः ॥ इवी

कृते ॥ यथा । गालितस्य सुवर्णस्य

षोडशांशेन सीसकम् इति । गला

या इति भाषा ॥

गालिनी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥

गालोद्यम् । न । पद्मबीजे । कमल

गङ्गा इति भाषा ॥

गावस्तापिः । पुं । सज्जये ॥ गवस्ताप

स्यापत्यम् । अतइञ् ॥

गावेधुक । पि । गवेधुकायाश्चववे ।

तद्विचारेण ॥ विख्यायञ् ॥

गाहनम् । न । प्रवेक्षणे ॥ नाहना इति

ॐॐॐॐ

गिरिक

ख्याते विलोडने ॥

गीः । स्त्री । भाषायाम् । वाचि । सर
स्वत्त्वाम् ॥ गृणन्त्येताम् । गृशब्दे ।
। सं० क्तिप् । ऋतद्वातोः ॥

गिरा । स्त्री । भणितौ । वचने ॥

गिरिः । पुं । गोत्रे । पर्वते ॥ मेरुमन्द

रकैलासमलया गन्धमादनः । म-

हेन्द्रः श्रीपर्वतश्च हेमकूट स्तथैव

च ॥ अष्टा वेते तु सम्पूज्यागिरयः

पूर्वादिक् क्रमात् ॥ गिरियके ॥ ने

त्ररुक्प्रभेदे ॥ पारदस्यदोषविशेषे

॥ संन्यासिनां नामविशेषे ॥ यथा ।

सदोर्दृवाहु यो वीरो मुक्तकेशो

दिगम्बरः । सर्वत्र समभावेन भाव

ये द्योमरोत्तमः ॥ इष्टदेवीधिया

नारीं स गिरिः परिकीर्त्तित इति

॥ स्त्री । गीर्णौ । गिल्ना इति भाषा

॥ वालमूषिकायाम् ॥ त्रि । पूज्ये ॥

गिलनम् । गृ० । इक् कृष्यादिभ्यः ॥

वाहुलकात् किर्वा । ऋतद्वात् ॥ गिर

तिवा । कृगृशब्दकुटीति इः कित् ॥

गिरिकण्टकः । पुं । वस्त्रे ॥

गिरिकदम्बः । पुं । धाराकदम्बे । नीपे ॥

गिरिकदली । स्त्री । बहुभीजायाम् ।

वनम्भायाम् ॥

गिरिकर्णिका । स्त्री । पृथिव्याम् ॥ श्वे

तकिर्णिहीरुचे ॥ अपराजिता-

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

गिरिजा

याम् ॥

गिरिकर्णी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥

यवासे ॥ गिरिर्वालमूषिका कर्णा-

स्याः तत्कर्णतुल्यपत्रत्वात् । डीष् ॥

गिरिका । स्त्री । वालमूषिकायाम् ॥

गिरेः संचायांकन् ॥

गिरिकाणः । त्रि । गिरिरेगोत्रैकचक्षु

र्हिने ॥

गिरिगुडः । पुं । गेण्डुके ॥

गिरिजः । पुं । मधूकवृक्षविशेषे । गौ

रशाके ॥ न । अभ्रके ॥ शिलाजतु

नि ॥ शैलजे ॥ लोहे ॥ गैरिके ॥

त्रि । गिरिसम्भूते ॥ गिरेर्जातम् ।

जनी० । पञ्चम्यामितिङः ॥ गिरौ

जातं वा । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥

गिरिजा । स्त्री । गौर्याम् । पार्श्वस्थाम्

॥ मातुलुङ्ग्याम् ॥ श्वेतदुङ्गायाम्

॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ त्रायमाणा

लतायाम् ॥ कारीवृक्षे ॥ मल्लिका

याम् ॥ गिरिकदस्थाम् ॥ गिरेर्जा

ता । जनी० । पञ्चम्यामजातावि-

तिङः ॥

गिरिजामलम् । न । अभ्रके ॥ गिरौ-

जातं गिरिजम् । अर्मात् । अमगतौ

। एषादिच्चात् कलः । न मलमस्ये

तिवा । गिरिजश्चतदमलम् ॥ गिरि

जायामलं वा ॥

ॐॐॐॐ

गिरिभूः ।

गिरिज्वरः । पुं । दूर्जे ॥

गिरिवः । पुं । शिवे ॥

गिरिदुर्गम् । न । पर्वतपृष्ठे ऽतिदुरा
रोहे सङ्कटकमार्गोपेते ऽन्तर्नदीप्र
स्रवणाद्युदकयुक्ते बहुसस्योत्पन्नचे
चपुच्छान्विते राक्षानिवासस्थाने ॥ स
र्वेण तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्
। एषां हि बाहुगुण्येन गिरिदुर्गं वि
शिष्यते ॥ एषां धन्वदुर्गादीनाम् ।
गिरिदुर्गं शत्रुदुरारोहत्वं महत् प्र
देशादल्पप्रयत्नप्रेरितशिलादिना व
हुविपक्षसैन्यस्थापादननिष्ठ्यादयो
ब्रह्मो गुणा विद्यन्ते तस्मात् प्रयत्ने
न तदाश्रयेत् ॥

गिरिधातुः । पुं । गैरिके ॥

गिरिनदी । स्त्री । शैलापगयाम् ॥ गि
रेः प्रसृता नदी । गिरिनद्यादीनां
वेतिपाचिकोणत्वाभावः । तेन पक्षे
गिरिगदीत्यपि बोध्यम् ॥

गिरिनिम्बः । पुं । महारिष्टवृक्षे ॥

गिरिपीलुः । पुं । पल्लवकवृक्षे । फाल
सा इति भाषा ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

गिरिपुष्पकम् । न । शैलेये ॥

गिरिप्रिया । स्त्री । चमर्याम् ॥

गिरिभिद् । पुं । पाषाणभेदवृक्षे ॥

गिरिभूः । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ क्षुद्रपा
षाणभेदे ॥

गिरिसु

गिरिमल्लिका । स्त्री । कुरैया इति भा

षाप्रसिद्धे कुटजवृक्षे ॥ गिरिमल्ली
व । इवार्थकम् ॥

गिरिमल्ली । स्त्री । गिरिमल्लिकायाम् ॥

गिरिमृद् । स्त्री । गैरिके ॥

गिरिमृद्भवम् । न । गैरिके ॥

गिरिमेदः । पुं । बिट्खदिरे ॥ इरिमे
दइत्यपि पाठः ॥

गिरियकः । पुं । कन्दुके । गेण्डुके ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

गिरिवासी । पुं । हस्मिकन्दे ॥

गिरिशः । पुं । सदाशिवे । शङ्करे ॥ गि
रि राश्रमत्वेना ऽस्यास्तीति विशिष्टे
लोमादिस्वात् शः ॥ गिरौ श्येते गिरिं
श्र्यति उपभोगेन तनू करोति वा । गि
रौ डक्त्वसि । लोके तु छान्दसानां
कचिद्भाषायामपि प्रयोग इत्याशु
शुक्लगिव दित्याह स्वामी ॥

गिरिशालिनी । स्त्री । अपराजिता-
याम् ॥

गिरिशृङ्गः । पुं । मण्डशे । विनायके ॥
न । अद्रिशिखरे ॥

गिरिसारः । पुं । लोहे ॥ रङ्गे ॥ मल
याचले ॥

गिरिसुनः । पुं । मैनाकपर्वते ॥

गिरिसुता । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ यथा
। अवतुषो गिरिसुता शशिभूतः प्र

गीतम्

यतमा । विद्यतु वो हृदि सदा भग
वतः पदयुगमिति ॥

गिरीशः । पुं । स्थायै । रुद्रे । शिवे ॥
अद्रिपतौ । हिमाचले ॥ दृढस्पतौ
॥ गिरेः कैलासस्य ईशः ॥

गिलः । पुं । जम्बीरे ॥ गिलति । गृ०
। मू० कः । अचिविभाषेतिलत्त्वम् ॥

गिलग्राहः । पुं । कुम्भीरे । नाका इति
भाषा ॥

गिलनम् । न । गिरये । भक्षणे ॥

गिलिः । स्त्री । गिलने ॥ गरणम् ।
गृ० । इक् कृष्यादिभ्यः । अचिविभा
षेतिलत्त्वम् ॥

गिलितः । वि । भक्षिते ॥ गिलिर्जाता
ऽस्य । तारकादिस्त्वादितच् ॥

गिष्ठाः । पुं । सामवेदविदि ॥ नायके ॥
गीतम् । न । गाने ॥ तस्यल० यथा ।

धातुमातुसमायुक्तं गीतं मिथ्युच्य
ते बुधैः । तच्च नादात्मको धातुर्मा
तु रश्चरसञ्चय इति ॥ तद्विधं य
था । गीतञ्च द्विविधं प्रोक्तं यन्त्रगा
यविभागतः । यन्त्रं स्थादेणुवीणादि
गायन्तु मुखजं मतम् ॥ अपिच । नि
बद्धमनिबद्धञ्च गीतं द्विविधं मुच्य
ते । अनिवद्धं भवेद्गीतं वर्णादिनि
यमं विना ॥ यदागमकधातुचै रनि

बद्धं विना कृतम् । निबद्धञ्च भवे

गीतम्

द्गीतं तालमानरसाञ्चितम् ॥

न्दोगमकधातुचै र्वर्णादिनियमैः कृ
तम् ॥ * ॥ अग्निः पञ्चमभू ज्ञीतं

सामर्थ्यः समपद्यत । यजुर्म्यो ऽभि
नया आतारसाश्चाऽथर्वणः स्मृताः

॥ ॥ अङ्गै रालम्बये ज्ञीतं हस्तेना
र्थं प्रदर्शयेत् दृष्टिभ्यां भाषयेद्भावं

पादाभ्यां तालं निर्ययः ॥ गीतं पी
नपयोधरा समदना नारी विचित्रा

कथा रम्यं हर्म्यतलं सुधांशुकिरण
प्रोदीपिता यामिनी । चित्तज्ञाः सु

हृदः सुताः सुमनसो भक्ताः पुनः
सेवकाः ब्रुवुं गीतफलं कवित्वं न तु

खं संसारसारामताः ॥ सङ्गीत केन
रम्येण सुखं यस्य न चेतसि । मनु-

ष्यवृषभो लोके विधिनै रसवञ्चितः
॥ संसारदुःखदग्धाना मुत्तमाना म

नुग्रहात् । प्रभुणा शङ्करेणात्र गीतं
वाच्यं प्रकाशितम् ॥ गीतज्ञो यदि

गीतेन नाप्नोति परमं पदम् । ब्रह्म
स्थानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदते

॥ गीतेन हरिणा रङ्गं प्राप्नुवन्त्यपि प
क्षिणः । वना दायान्ति फलिनः शि

श्रवो न रुदन्ति च ॥ कृतिचमत्कृत
ये किमतः परं फलिचरो ऽन्तरो

वत पञ्चमः । अपिस्तं यदवाप म
दासतां मधुरगीतवशी कृतमङ्गरः ॥

गीतिः

परमानन्दविवर्द्धन मभिमतकलं व
शोकरणम् । सकल जनचित्तहरणं
विमुक्तिधीजं परंगीतमिति प्रशंसा
॥ चि शब्दिते ॥ गै० । क्तः ॥

गीतमोदी । पुं । किञ्चरे ॥ चि । गा
नानुरागिणि ॥

गीता । स्त्री । कृष्णार्जुनसंवादात्मकेशा
स्त्रविशेषे ॥ यथा । भारते सर्ववेदाऽ
र्थो भारतार्थश्च कृत्स्नश्च । गीताया
मस्ति तेनेयं सर्वशास्त्रमयी मता
॥ इव मष्टादशाध्यायो क्रमात् षट्
कत्रयेण हि । कर्मोपास्तिज्ञानका-
ण्डवितयात्मा निगद्यते इतिनीलक
ण्ठचतुर्धरः ॥ गोतासुगीताकर्त्तव्या
किमन्यैः शास्त्रविस्तरै रित्यादिश्री
धरस्वामी ॥ एतदन्याः । आश्वमेधि
कपर्वाक्ते ब्राह्मणगीतानुगीते । दे-
वीभागवतोक्ता भगवतीगीता । अ-
ध्यात्मरामायणोक्तारामगीता । श्री
विष्णुभागवतोक्ता गोपीगीता । शि-
वगीतायाश्चवह्नोऽध्यात्मविद्या
निरूपणपराः सन्ति ॥

गीतासारः । पुं । श्रीकृष्णार्जुनसंवादा
त्मके मुख्यार्थे ऽष्टाङ्गादियोगग्रन्थे ग
रुडपुराणोक्ते ॥

गीतिः । स्त्री । गाने ॥ आर्याखन्दो वि
शेषे ॥ यथा । आर्याप्रथमाहुः समं हि

गीष्पतिः

तीय मपि चार्द्ध मीक्ष्यते यस्याम्
। सागीतिः फणिपतिना निर्मलम
तिना निवेदिता नूनमिति ॥

गीतिका । स्त्री । कृतिसंज्ञकविशेष्य
क्षरावृत्तिविशेषे ॥ यथा । सज्जा
भरौ सलगा यदा कथिता तदा खलु
गीतिका ॥ वरपाणिशोभिमुवर्ण क
ङ्कणरत्नरज्जुविभूषिता सुपयोधराप
दसङ्गिनूपुररूपकुण्डलमण्डिता । फ
णिराजपिङ्गलवर्णिता कविसार्धमा
नसहारिका वरकाभिनीव मनोह
ता नहि कस्य सा किल गीतिकेति ॥

गीरघः । न । जीवे । दृढस्यतौ ॥
गीर्क्षः । चि । वर्णिते । स्तुते ॥ गिलिते ॥
गीर्यते स्म । गृनिगरणे शब्दे च । क्तः ॥
गीर्क्षिः । स्त्री । गिरौ । निबन्धने ॥ गि-
लनम् । गृ० । क्तिन् । कृत्वादिभ्यः
क्तिविष्ठावत् । तेनलत्वम् ॥

गीर्द्वी । स्त्री । सरस्वत्याम् ॥
गीर्क्षता । स्त्री । महाज्योतिष्मत्याम् ॥
गीर्षाणः । पुं । देवे । सुरे ॥ गीरेव
निग्रहाऽनुग्रहसमर्था । दण्डो ऽस्त्रं
यस्य सः ॥ दन्तोऽप्यपाठे गिरंवनुते
याचते स्तुतिप्रियत्वात् । वनयाचने
। कर्मण्यण् । पूर्वपदादितिगत्वम् ॥

गीर्षाणकुसुमम् । न । लवङ्गे ॥

गीष्पतिः । पुं । धिषणे । गुरौ । दृढ

गुग्गुलुः

स्यतौ ॥ गिराम्पतिः । अहंरादी
नामितिरेफाभावपक्षे इदुदुपधस्ये-
ति षः । अहंरादीनामिति रेफपक्षे
गीर्पतिः । रेफाभावपक्षे गीः पतिः
गीःपतिः ॥ पण्डिते ॥

गीष्पतीष्टिः । स्त्री । वृहस्पतिसवनाम
यागे ॥

गुग्गुलुः । पुं । स्वनाम्नाप्रसिद्धे वृक्षवि-
शेषस्यनिर्यासे । गुग्गुलौ ॥ रक्त
शिग्रौ ॥

गुग्गुलुः । पुं । कुम्भे । उत्सृज्यलके ।
पुरे ॥ अस्त्रमुखादयः । महिषाक्षो
महानीलः कुमुदः पद्म इत्यपि ।
हिरण्यः पञ्चमेक्षेयो गुग्गुलौः पञ्च
जातयः ॥ भृङ्गाञ्जनसवर्णस्तु महिषा
क्षइति स्मृतः । महानीलस्तु विज्ञेयः
स्वनामसमलक्षः ॥ कुमुदः कुमुदा
भः स्यात् पद्मोमाणिक्यसन्निभः । हि-
रण्याखस्तु हेमाभः पञ्चानां लि-
ङ्गमीरितम् ॥ महिषाक्षमहानीलौ
गजेन्द्राणां हिता वुभौ । चयानां
कुमुदः पद्मः स्वस्मारोग्यकरौपरौ
॥ विशेषेण मनुष्याणां कनकः पार-
कीर्तितः । कदाचि नमहिषाक्षस्तु
मतः कैश्चिन्नृणां मपि ॥ गुग्गुलु
विश्वद स्तिक्तो वीर्योष्णः पित्तलः
सरः । कषायः कटुकः पाके कटू

गुग्गुलुः

रूढो लघुः परः ॥ भग्नसन्धानकृ-
दृष्यः सूक्ष्मः स्वर्गो रसायनः । दी-
पनः पिच्छिलोवत्यः कफघातव्रणाप-
चि । मेदोमेहाश्मवातांश्च क्लेद-
कुठाश्रमाहतान् ॥ पिडकाग्रन्थिशो-
फार्शोगण्डमालाकृमीन् जयेत् ॥
माधुर्या च्छमये दातं कषायत्वाच्च
पित्तहा । तिक्तत्वात् कफजित् तेन
गुग्गुलुः सर्वदेघहा ॥ स नवो वृंह-
सोवृष्यः पुराण स्वतिलेखनः । त्रि-
ग्धः काष्णसङ्काशः पक्वजम्बूफलो-
पमः ॥ नूतनो गुग्गुलुः प्रोक्तः सुग-
न्धि र्यस्तु पिच्छिलः । शुष्को दुर्गन्ध-
कश्चैव त्यक्तप्रकृतवर्णकः ॥ पुराणः
स तु विज्ञेयो गुग्गुलुर्वीर्यवर्जितः
॥ अस्त्रं तीक्ष्णं मजीर्णञ्च अवायं
अम मातपम् । मद्यं रोधं त्यजेत्
सम्यग् गुणार्थी पुरसेवकः ॥ अत्यस्या-
नविज्ञेये जन्मादिकथनं यथा । जा-
यन्ते पुरपादपा मरुभुवि श्रीषोऽर्क-
सन्तापिताः श्रीतार्ताः शिशिरेऽपि
गुग्गुलुरसं मुच्यन्ति ते पञ्चधा । हे-
माभं महिषाक्षतुल्यं मपरं सत्प-
द्मरागोपमं भृङ्गाभं कुमुदद्युतिञ्च
विधिना ग्राह्या परीक्षाततः ॥ वज्रै-
र्वज्रान्ति तपने विलयं प्रयान्ति कि-
द्यन्ति कोष्णसखिले पयसः समानाः

गुच्छक

। ग्राह्याः शुभाः परिहरे चिरकाल
जातान् अङ्गारवर्णसमपूयविगन्धव
र्णानितिप्रयोगामृतम् ॥ पक्षस्यास्य
पूर्णावीर्यत्वं मासत्रयपर्यन्तं तिष्ठती
तिवैद्यकपरिभाषा ॥ गोजति । गु
जस्येये । क्षिप् । गुजे व्याधेः गुडति
। गुडरक्षणे । बाहुलकात् रुः । उ
त्तयोरैक्यम् ॥

गुच्छः । पुं । सवके । कलिकादिकद
म्बे । बहुभिः पुष्पैः फलैर्वा सम्या
धः पल्लवग्रन्थिर्गुच्छः । गुच्छा इति
भाषा ॥ सस्ये । मूलत एव यत्र ल
तासमूहे भवति न च प्रकाण्डानि
ते गुच्छा मल्लिकादयः । भुण्ड इति
भाषा ॥ चारविशेषे । द्वात्रिंशद्वटि
केहारे ॥ कलापे । मेरुपङ्क्त इति
भाषा ॥ गुध्यते । गुधपरिवेष्टने । स
स्यादिभ्यश्छिति श्रीभोजः ॥ गूय
ते । गुड्गव्ये । बाहुलकात् छ्वा
॥ यक्षा । गवनम् । गुड् । सं । कि
प् । तुक् । गुतञ्चति । छोछेदने ।
आतेनपेतिकः ॥

गुच्छकः । पुं । सवके । पुष्पसङ्घाते ॥
सस्ये ॥ द्वात्रिंशद्वटिकेहारे ॥ कला
पे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ न । ग्रन्थिपर्य ॥

गुच्छास्वार्थे कन् ॥

गुच्छकविशः । पुं । रागीधान्ये । तृणधा

गुञ्जरी

न्यविशेषोयम् ॥

गुच्छंकरञ्जः । पुं । सानन्दे । सिग्ध
दले ॥

गुच्छदन्तिका । स्त्री । कदल्याम् ॥

गुच्छपत्रः । पुं । तालवृक्षे ॥

गुच्छपुष्पः । पुं । सप्तच्छदवृक्षे ॥

गुच्छपुष्पकः । पुं । गुच्छकरञ्जे ॥ री
ठाकरञ्जे ॥

गुच्छपुष्पी । स्त्री । धातक्याम् ॥ शिम
डीवृक्षे ॥

गुच्छफलः । पुं । रीठाकरञ्जे ॥ राजा
दन्याम् ॥ कतके ॥

गुच्छफला । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥
काकमाच्याम् ॥ निष्पाद्याम् ॥ द्रा
क्षायाम् ॥ कदल्याम् ॥

गुच्छवध्रा । स्त्री । गुण्डालावृक्षे ॥

गुच्छमूलिका । स्त्री । गुण्डासिनी
वृक्षे ॥

गुच्छार्हः । पुं । चतुर्विंशतियष्टिके हा
रे ॥ न । अर्दुगुच्छे ॥ गुच्छस्य चर्हः
। ग्रामार्दुवत् समासः ॥

गुच्छालः । पुं । भूतृक्षे । गन्धखेड ॥

गुच्छाह्वकन्दः । पुं । गुल्लवृक्षे । नि
घण्टिकायाम् । कुली इति गौड
भाषा ॥

गुच्छी । स्त्री । गुच्छकरञ्जे ॥

गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥

गुञ्जा :

स्वरूपं यथा । श्यामा सुकेशी म
लयदुमाणां मृदूलसत्पल्लवतल्या
ता । श्रुतेः स्वराणां दधती विभा
गं तन्त्रीमुखाद् दक्षिणगुञ्जरीयम्
॥ अस्याः कालनिशमो यथा । नाटो
गौडो वराडीच गुञ्जरी देशि रेव
च । पूर्वाक्षे गान मेतेषां निषिद्ध
मिति तद्विदः ॥ मतभेदेन पूर्वाक्षे
पिगोयते ॥

गुञ्जः । पुं । गुच्छे । पुष्पस्तवके ॥
गुञ्जवृत् । पुं । भ्रमरे ॥ गुञ्जं ध्वनिवि
शेषं करोति । डुकुञ्ज । क्लिप्तुकौ ॥
गुञ्जनम् । न । भ्रमरादीनां गुणगुण-
ध्वनौ । गुञ्जिते ॥

गुञ्जा । स्त्री । लताविशेषे । काकचि
ञ्चाम् । रक्तिकायाम् । घुंघची
चिरमूठी रक्ती इत्यादिभाषाप्रसि
द्धायाम् भिल्लभूषणायाम् ॥ श्वेत
रक्त प्रभेदेन ज्ञेयं गुञ्जाद्वयं युधैः ।
गुञ्जाद्वयन्तु केश्यं स्याद्वातपित्तज्व
रापहम् । मुखशोथभ्रमश्वासतृष्णा
मदविनाशनम् ॥ नेत्रामयहरं दृष्ट्यं
वल्गुं कण्डूव्रणं हरेत् । कुमीन्द्रलुप्त
कुष्ठानि रक्तावदुवलापिच ॥ मान
विशेषे ॥ तुल्या यवाभ्यां कथिताश्च
गुञ्जेति लीलावती ॥ त्रियवपरिमा
णौ ॥ इति वैद्याः ॥ चतुर्द्वान्यपरिमा

गुडः

णे ॥ गोधूमद्वयमाने ॥ पटहे ॥ भ
धुरध्वनौ ॥ मदिरागृहे ॥ चर्चया
म् ॥ गुञ्जति । गुञ्जिभ्यक्तेशब्दे । प
चाद्यच् ॥

गुञ्जिका । स्त्री । गुञ्जार्थे ॥ स्वार्थे कः ॥
गुञ्जितम् । न । गुञ्जने ॥ न गुञ्जितं त
न्नजहार यन्मनः इति भट्टिः ॥

गुटिः । स्त्री । गोले । जपसङ्
गुटिका । स्त्री । खानसाधने । व
गुटी । स्त्री । टिकायाम् । गो
ली वडो इति च भाषा ॥

गुडः । पुं । गोखके ॥ इक्षिसन्नाहे ॥
ग्रासे ॥ कार्पास्याम् ॥ इक्षोर्विकारे
। इक्षुसारे । शिशुप्रिये ॥ इक्षो र
सो यः सम्पक्को जायते लोष्टवद्दृढः
। स गुडो गौडदेशे तु मत्स्यखोव
गुडो मतः ॥ गुडो दृष्टो गुरुः क्षि-
ग्धो वातघ्नो मूत्रशोधनः । नाऽति-
पित्तहरो मेदः कफकृमिवलप्रदः ॥
गुडो जीर्णो लघुः पथ्योऽनभिष्य-
न्द्यमिषुष्टिकृत् । पित्तघ्नो मधुरो दृ
ष्ट्यो वातघ्नोऽसृक् प्रसादनः ॥ गुडो
नमः कफश्वासकासकृमिकरोऽग्निहृ
त् ॥ श्लेष्माण माशु विनिहन्ति स
दार्द्रकेण पित्तं निहन्ति च स एव ह
रीतकीभिः । शुण्ठ्या समं हरति
वात मशेषमित्यं दोषत्रयचयकरा

गुडफ

य नमो गुडाय ॥ गुडति । गुडवेष्ट
मे । इनुपधेतिकः ॥ यदा । गवते ।
गुडप्रत्यक्षेण्ये । कादिभ्यः किदिति
डः ॥ सिता चतुर्गुणा देया वटीषु
द्विगुणो गुडः ॥

गुडकः । पुं । गुडद्वारापकौषधविशेषे
॥ अस्य पूर्णतेजः षण्मासपर्यन्तं ति
ष्ठतीति परिभाषा ॥

गुडकरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥
गुडतृणम् । न । इक्षौ ॥ गुडस्य तृणम् ॥
गुडत्वक् । न । त्वचे । चेष्टे । । दारु
चीनी इति भाषाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये ॥

गुडत्वक् । न । त्वक्पत्रे । गुडत्वचि ॥
गुडदाह । न । इक्षौ । रसाले ॥

गुडधानाः । स्त्री । गुडमिश्रितधानासु
। गुडधानी इति भाषा ॥ गुडेन धा
नाः गुडधानाः । भक्ष्येणमिश्रीकर
णमिति समासः । मिश्रणक्रियादा
रा सामर्थ्यम् । तां विना मिश्रीकर
णत्वा योगात् । बहुवचनान्तोऽयं धा
नाभृष्टयनेस्त्रियः इति बहुवचननिर्द्दे
शात् ॥

गुडधेनुः । स्त्री । दानार्थं गुडादिनिर्मि
तायां धेनौ ॥

गुडपुष्पः । पुं । मधूकवृक्षे । महुवा इ
ति भाषा ॥ गुडद्रवपुष्पमस्य ॥

गुडफलः । पुं । पीलुवृक्षे ॥

गुडची

गुडभा । स्त्री । यावनालशर्करायाम् ॥

गुडमूलः । पुं । अल्पमारिषणाके ॥

गुडलम् । न । गौडीमदिरायाम् ॥

वि । गुडयुक्त । गुडका गुडली इति
च भाषा ॥

गुडबीजः । पुं । मसूरे ॥

गुडशर्करा । स्त्री । पिप्टायाम् ॥ इति
चिकावडशेषः ॥

गुडशिशुः । पुं । रक्तशोभाञ्जने ॥

गुडा । स्त्री । कृद्याम् ॥ गुडिकायाम् ॥
उशीर्याम् । कघुकाशे ॥ गुडात्
टाप् ॥

गुडाका । स्त्री । निशायाम् इति श्रीध
रस्वामिनः ॥

गुडाकेशः । पुं । सदाशिवे ॥ गुडा स्नु
हीतवत् केशा अस्य जटाधारित्वा
त् ॥ अर्जुने ॥ गुडाकायार्द्रशः ॥ वि
। जितनिद्रे ॥ सर्वत्र साध्याने ॥

गुडालकः । पुं । न । केशचक्रं ॥ मु
खं मुकुन्दस्य गुडालकावृत् ॥

गुडाशयः । पुं । आखोटे ॥ वि । गु
डेच्छौ ॥

गुडिका । स्त्री । दृढदटिकायाम् ॥ व
टिका गुडिका चेति संज्ञाऽवान्तर
भेदतः । इति वैद्यकपरिभाषा ॥

गुडुची । स्त्री । गुडूच्याम् । अमृता
याम् ॥

गुडूची

गुडूची । स्त्री । गिल्लाय इति भाषाप्रसिद्धायां लतायाम् । वत्सादन्याम् । छिन्नकहायाम् । अमृतायाम् ॥ अस्या उत्पत्त्यादिकं यथा । अथ लङ्घेश्वरो मानी रावणो राक्षसाधिपः । रामपत्नीं वनाच्छीतां जहार मदनात्पुं रः ॥ ततस्तं वलवान् रामो रिपुं जायापहारिणम् । दृष्टो वानरसैन्ये न जघान रणमूर्धनि ॥ हते तस्मिन्सुरारातौ रावणे बलगर्विते । देवराजः सहस्राक्षः परितुष्टोऽतिराघवे ॥ तत्र ये वानराः केचिद्राक्षसैर्निहता रणे । तानिन्द्रो जीवयामास संसिच्याऽमृतवृष्टिभिः ॥ ततो येषु प्रदेशेषु कपिगात्रात् परिच्युताः । पीयूषविन्दवः पेतुस्तेभ्यो जाता गुडूचिका ॥ गुडूची कटुका तिक्ता स्वादुपाकारसायनी । सङ्गाहिणी कषायेष्णा लघ्वी वल्याग्निदोपनी ॥ दोषत्रयामहृद्दाहमेहकासांश्च पाण्डुताम् । कामलाकुष्ठवातास्रज्वरकृमिवमीर्हरेत् ॥ गुडति । गुडरक्षणे । बाहुलकादूचट् । डीप् ॥

गुडूचीकल्कः । पुं । कल्कविशेषे ॥ सयथा । अमृतायाः शतं चूर्णं वाससापरिशोधितम् । पृथक् षोडशभागाः

गुणः

स्युर्गुडमाक्षिकसर्पिषाम् ॥ यथाग्निमक्षये देत क्रूरो हितमिताशनः । नास्य कश्चिद्भवेद्याधिर्न जरापलितं न च ॥ न ज्वरा विषमानैव मेहना निलरक्तकम् । न च नेत्रगता रोगाः परमेतद्रसायनम् ॥ मेधाकरं चिदोषघ्नं प्रयोगादस्य बुद्धिमान् । जीवेद्वर्षशतं सायं यथैवादितिजस्तथेति ॥

गुडूचीपत्रम् । न । अमृतापर्णम् ॥ गुडूचीपत्रं मामेयं सर्वज्वरहरं लघु । कषायं कटु तिक्तञ्च स्वादुपाकारसायनम् ॥ वल्यमुष्णञ्च सङ्गाहिहृन्वाद्दोषत्रयं हृषाम् । दाहप्रमेहवातास्रकामलाकुष्ठपाण्डुताः ॥

गुडेरः । पुं । गुडके ॥ ग्रामे ॥ गुडतिगुडः । पतिकठिकुठिगडिगुडिदं शिभ्यणरक् ॥

गुडेरकः । पुं । ग्रामे ॥

गुडोद्भवा । स्त्री । शर्करायाम् ॥

गुणः । पुं ॥ मौर्याम् । ज्यायाम् । धनुराकर्षणरज्जौ । चित्ता इति भाषा ॥ अप्रधाने । शौर्यादौ रसगन्धादौ च ॥ तल्लक्षणं यथा । सत्त्वे निविशते ऽपैति पृथक्जातिषु दृश्यते । आधेयश्च क्रियाजश्च सो ऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः ॥ सत्त्वद्रव्यम् । सत्त्वएव

गुणः ।

निविशते इति साधारणं व्याख्येयम् ।
एतेन सत्ता व्यावर्त्तते । सा हि न केव
लं द्रव्ये वर्त्तते किन्तु द्रव्यगुणकर्मसु ।
ननु द्रव्य एव द्रव्यत्वं वर्त्तते इति तत्राति
व्याप्तिरत आह । अपैतीति । अप
गच्छतीत्यर्थः । अर्थात् सत्त्वादेव । य
था पीततायां जातायां फलादेर्नील
तापैति नैवं द्रव्यत्वं द्रव्यादपैति । एव
मपि गोत्वं गोषु वर्त्तते अश्वादेश्चा
पैति तत्रातिव्याप्तिरत आह । पृथग्जा
तिषु दृश्यते इति । गोत्वं हि द्रव्यत्वा
वान्तरनानाजातिषु न दृश्यते गुण
स्तु दृश्यते । यथा अभेदो नीलतात्
वादिष्वपि दृश्यते । एतेन पूर्वार्द्धे न स
कलजातेर्यच्छेदः । एवं तर्हि कर्म
द्रव्ये वर्त्तते ततोऽपैति पृथग्जातिषु
दृश्यते चेति तत्रातिव्याप्तिरत आह ।
आधेयश्चाक्रियाजश्चेति । उत्पाद्या
नुत्पाद्य इत्यर्थः । उत्पाद्यो यथा । घ
टादेः पाकजो रूपादिः । अक्रियाजः
अनुत्पाद्यः । स यथा । आकाशादेर्मह
त्वादिः । क्रियातु सर्वाप्युत्पाद्यैव न
नित्येति तस्या द्वैविध्याभावाद्गुणत्वा
भावः । एवमपि द्रव्यस्य गुणत्वं प्रामोति
अथ यविद्व्यां हि अवयवद्रव्येषु निवि
शते । असमवायिकारणसंयोगनिवृ
त्तौ विनाशात्ततोपैति भिन्नजाती

गुणः

येषु च हस्तपादादिषु दृश्यते । निवि
धं च भवति नित्यामिच्छाभेदेन । निर
वयवस्यात्मपरमाणादेर्नित्यत्वादव
यविद्व्यास्तु घटादेर नित्यत्वादत
आह । असत्त्वप्रकृतिरिति । अद्रव्य
स्वभाव इत्यर्थः ॥ ॥ उपैत्यन्य ज्ञा
त्यन्यदृष्टो द्रव्यान्तरेष्वपि । वाचकः
सर्वलिङ्गानां द्रव्यादन्यो गुणः स्मृतः
॥ इति पारिभाषिको गुणोऽप्रधान
एवान्तर्भवति ॥ तेजोबलवीर्यैश्च
र्यवैराग्यशक्तयश्च पराश्रितत्वा देव
गुणाः ॥ शुक्लादौ ॥ स च शुक्लादिश
ब्दानां पटादौ प्रवृत्तिनिमित्तं भव
ति ॥ विशेषाधानहेतौ सिद्धे वस्तुध
र्मे । शुक्लादयो हि गवादिकं स्वजा
तीयेभ्यः कृष्णगवादिभ्यो व्यावर्त्तय
न्ति ॥ अपि च । द्रव्यत्वं व्यापकतावच्छे
दकसत्तान्यजातिमत्त्वं तदर्थः ॥ यथा
। रूपरसगन्धस्पर्शसङ्ख्यापरिमाण
पृथक् संयोगविभागपरत्वापरत्त्वगुरु
त्त्वद्रवत्त्वस्नेहशब्दबुद्धिसुखदुःखेच्छा
हेषप्रयत्नधर्मधर्मसंस्काराश्चतुर्विंश
तिगुणा इति ॥ कर्मव्यतिरिक्तत्वे सति
जातिमात्राश्रये ॥ विवेकवैराग्योप
रतितितित्वासमाधनेषु ॥ आकाशा
दौ । सांसिद्धिकवैनयिकप्राकृति
कभेदभिन्ने ॥ द्रव्याश्रिते फलादेर

गुणः

सगन्धादौ ॥ सूदे ॥ इन्द्रिये ॥ त्या
गे ॥ शौर्यादौ ॥ सत्त्वरजस्तमसु
॥ गुणानाम् परमं रूपं न दृष्टिपथ
गच्छति । यत्तु दृष्टिपर्य प्राप्तं तन्मा
त्रैव सुतुच्छकमिति भगवान् वार्धग
ययः । गुणानां सत्त्वादीनाम् परमं रू
पम् अधिष्ठानमात्मैवार्थः ॥ राज्ञः
सन्धिविश्रहादौ ॥ यथा । सन्धिविश्र
हयानां नि संस्था प्यासन मेव च ।
वैधीनामवश्य विज्ञेयाः वज्रुणा नीति
वेदिनामिति ॥ देशकालक्षतादि च
तुर्दशसु ॥ ते च । देशकालक्षता दा
र्यं सर्वज्ञेयसहिष्णुता । सर्वविज्ञा
नता दाक्ष्य भूर्जः संवत्समन्वता ॥
अविस्मृतादिता शौर्यशक्तिचक्षुः कृत
चता । शरणागतवात्सल्य ममर्षि
त्वमहापणम् ॥ एते च तुर्दश गुणाः
प्रोक्ताः शास्त्रेषु स्मृतिभिः ॥ गौतमो
क्ता गुणा यथा । दया सर्वभूतेषु चा
न्तिः जनहृया शौचम् अनायासः म
ङ्गलम् अकार्पण्यम् अस्पृहेति ॥
काव्यगुणश्च ॥ यथा । ये रसस्याङ्गि
नो धर्माः शौर्यादय इवात्मनः । उत्क
र्षहेतव स्तेषु रचयिष्यतयो गुणा
इति ॥ तस्य भेदा यथा । शेषः प्रसा
दः समता माधुर्यं सुकुमारता ।
अर्धव्यक्ति बदारत्न मोजः कान्तिस

गायधु

भाषयः ॥ इति वैदर्भमार्गस्य प्राणा
दशगुणाः स्मृताः । माधुर्यैः प्रसा
दाद्या स्वयं स्ते न पुनर्दश ॥ तस्य
दशसङ्ख्याभावे हेतुर्यथा । केचि
दन्तर्भवन्त्येषु दोषत्यागात् परोक्षि
ताः । अन्ये भजन्ति दोषत्वं कुर्वन्ति
च ततोदश ॥ आह सौ ॥ रञ्जौ ॥
तनौ ॥ भीमसेने ॥ उत्कर्षे । दो
षाव्यभिन् विज्ञेयश्च ॥ समानभागे ॥
यथा । सङ्ख्याया गुणस्थानिमाने मय
डित्य च ॥ संज्ञा जाति क्रिया प्रवृत्तान्
हिक्ता ऽप्ये गुणवाचिनः । यत्तु दृष्टी
शब्दानां प्रवृत्तिरिच्छाकरग्रन्थानिष्क
र्शादेषानिर्णयः ॥ गुणवत्ते । गुणभा
मन्त्रये । घञ् ॥ गुणाः कुर्वन्ति दूत
त्वं दूरेपि वसतां सताम् । केतकी
मन्त्रमाघाय स्वयं गच्छन्ति षट्पङ्कः ॥
गुणकः । पुं । पूरकाङ्के ॥ यथा । गुण्या
न्तमङ्गं गुणकेन हन्यादिति ॥
गुणकारः । पुं । भीमसेने ॥ चि । गुण
कारके ॥
गुणगृह्यः । चि । गुणपञ्चपातिनि ॥ गु
णानां गृह्यः । पदास्वैरिवाद्यापश्ये
षचेति ग्रहेः क्यप् ॥
गुणक्षः । चि । गुणवेत्तरि ॥ यथा । गुणि
नि गुणक्षो रमते ना ऽगुणशीलस्य
गुणिनि परितोषः । अक्षि रेति

गुणभो

वनात् कमलं नहि भेक स्वेकवा
सेपि ॥

गुणव्यवित्तिर्भूतः । पुं । मायाकल्पि
ते संसारवृत्ते ॥

गुणधर्मः । पुं । गुणधर्मधर्मः ॥ यथा ।
यो गुणेन प्रवर्तते गुणधर्मः स उच्य
ते । यथा मूर्धाभिषिक्तस्य प्रजानां
परिपालनमिति ॥

गुणमिका । स्त्री । मृत्तये ॥ मृत्तयाङ्गे ॥
पाठनिश्चये ॥ मालायाम् ॥ आग्ने
डिते ॥ गुणआग्नेडने । चु० । गद्यास
अन्योगुजितियुच् । कात्पूर्वस्येकारः
॥ शास्त्रादीनांशीलने ॥

गुणमी । स्त्री । पाठनिश्चये । शीलने ॥
गुणनीयः । पुं । शास्त्राद्यध्यासे ॥ इति
हारावली ॥

गुणप्रवाहः । पुं । चेतनाचेतनात्मके
प्रपञ्चे ॥

गुणप्रवृद्धः । पुं । संसारवृत्ते ॥ तच्छा
खायाम् ॥ गुणैः सत्त्वरजस्तमोभि
र्देहेन्द्रियविषयाकारपरिणतै र्जल
सेचनीयैरिव स्थलीभूतत्वात् ॥ गु
णैः प्रवृद्धः ॥

गुणभोक्तृ । न । ज्ञेयेब्रह्मणि ॥ सत्त्वर
जस्तमसां शब्दादिद्वारा सुखदुःख
भोहाकारेण परिणताना मुपलब्ध
त्वात् ॥

गुणवृ

गुणधर्मः । पुं । गुणनाशे । पर्याप्तिका
याम् ॥

गुणलयनिका । स्त्री । वस्तुनिर्मितगृहे
। केशिकायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

गुणलयनी । स्त्री । गुणलयनिकायाम् ।
पटकुक्ष्याम् ॥ इति हलायुधः ॥

गुणवान् । वि । गुणविशिष्टे । मद्भी
ना एते गुणा इत्यभिमानवति ॥ गु
णवन्तं नियुञ्जीत गुणहीनस्तु वर्जये
त् । पण्डितस्य गुणाः सर्वे मूर्खे दे।

पाहिकेवलमिति गार्हडेनीतिसारः ॥
गुणोक्त्यस्य । मतुप् ॥ सम्बन्धिनि ॥

गुणवादः । पुं । प्रमाणात्तरविरोधेस
त्यर्थवादे ॥ यथा । आदित्योयूपः
इत्यादिषु यूपे आदित्याभेदस्य प्र

त्यक्षवाधितत्वात् आदित्यवदुज्ज्व
लरूपोगुणो ऽनेन लक्षणाया प्रति

पाद्यते । इति ॥

गुणवित् । वि । साङ्ख्ये ॥ सच स
त्त्वरजस्तमसि प्रयोगुणाः साम्येना

वस्थिताः जगतो महदादिलक्ष्यस्य
कारणमिति कल्पयति ॥ गुणचे ॥

गुणवृक्षः । पुं । कूपके । नैकमध्यस्थे
रज्जुबन्धनसममे । गुणधरा मसतूला

इति भाषा ॥ गुणानां रज्जूनां
वृक्षः ॥

गुणवृक्षकः । पुं । कूपके ॥ स

गुणितः

कन् ॥

गुणसङ्गः । पुं । शब्दादिषु सुखदुःख-
 ओंशात्मकेष्वभिप्राये ॥ गुणेषुसङ्गः ॥
 गुणसङ्ख्यानम् । न । साङ्ख्ये कापि
 चशब्दे ॥ गुणाः सत्त्वरजसमांसि
 सम्यक् कार्यभेदेन ख्यायन्ते प्रतिपाद्य-
 न्ते ऽस्मिन्निति व्युत्पत्तेः ॥

गुणसङ्गुहः । वि । गुणैः कार्यतयाधर्मै-
 र्हेहादिभिर्विकारैः सम्यङ्मूढे । स्व-
 रूपास्फुरणेन तानेवात्मत्वेन मन्य-
 माने ॥

गुणसागरः । पुं । ब्रह्मणि । विधासरि ॥
 बहुविशेषे ॥ वि । सकलगुणाधारे ॥
 गुणानां सागरः ॥

गुणा । स्त्री । दूर्वावाम् ॥ मांसरोहि-
 ष्याम् ॥

गुणाकरः । पुं । बुद्धे ॥ वि । गुणान्वि-
 ते ॥ गुणानामाकरः ॥

गुणातीतः । वि । परमेश्वरे ॥ गुणाः शी-
 तोष्णसुखदुःखादयः सत्त्वादयो वा
 तान् अतीतो ऽतिशक्तः ॥ स्थित-
 प्रज्ञे ॥

गुणान्वितः । वि । विवेकवैराग्योपर-
 तितितित्वासमाधानयुक्ते ॥ सुख-
 दुःखमोहात्मकगुणै र्युक्ते ॥ गुण-
 युक्ते ॥

गुणितः । वि । जायते । पूरिते ॥ व-

गुणिकः

या । पञ्चधा गुणिता पञ्चसङ्ख्या

पञ्चविंशतिर्भवतीत्यादिः ॥ पिण्ड-
 ते ॥ आवर्त्तिते । अभ्यस्ये ॥ गुणय-
 ते स्म । गुण आमन्त्रये । क्तः ॥

गुणी । पुं । धनुषि । शरावापे । चापे
 ॥ चि । गुणविशिष्टे ॥ गुणोक्तस्य
 । इतिः ॥

गुणीभूतः । चि । अप्रधानीभूते ॥
 गुणीभूतव्यङ्ग्यः । पुं । काव्यविशेषे ॥
 यथा । अतादृशि गुणीभूतव्यङ्ग्यं
 व्यङ्ग्येण मध्यमम् ॥

गुणेशः । वि । सत्त्वादिगुणानां नियाम-
 के । ईश्वरे ॥

गुणेश्वरः । पुं । चित्रकूटाचले ॥ वि ।
 गुणाश्चे ॥ गुणानाम् ईश्वरः ॥

गुणोत्कर्षः । पुं । अतिशये । गुणप्राधा-
 न्ये । परभागे ॥

गुणोत्कीर्त्तनम् । न । गुणकथने ॥ वि-
 रहकालिक मित्रादिविषयकप्रशंसा
 प्रतिपादने ॥

गुणितः । वि । वेष्टिते ॥ गुणिते ।
 रूषिते ॥ गुणयते स्म । गुणिवेष्टने
 । क्तः ॥

गुण्यः । पुं । असिपचे । नीलपचे । तृ-
 णविशेषे ॥ यस्यकन्दः कञ्जः ॥

गुण्डकः । पुं । मल्लिने ॥ धूलौ ॥ कलौ
 क्तौ ॥ क्षेपपात्रे ॥

ॐ ॐ ॐ

गुत्सः ।

गुण्डकन्दः । पुं । कशेरुणि ॥

गुण्डारोचनिका । स्त्री । काम्पिले । कं
वीला इति भाषा ॥

गुण्डाला । स्त्री । चन्द्रचुपविशेषे । ज
लोद्भूतायाम् । गुच्छवधायाम् ॥

गुण्डासिनी । स्त्री । तृणविशेषे । गुच्छ
मूलिकायाम् । चिपिठायाम् ॥

गुण्डकः । पुं । स्त्री । गुण्डके । तण्डु
लादिचूर्णे ॥ गुण्डकैः सितपीतै-
श्च मण्डयन्तो गृहाङ्गनम् ॥

गुण्डिचा । स्त्री । आपुरणोत्तमदेवस्य
रक्षारोहणानन्तरं वासार्थं मण्डप
विशेषे । गुलीचावाही इति भाषा ॥

ससाहं ये प्रपश्यन्ति गुण्डिचामण्ड
पस्थितम् । साचरामं सुभद्राचमम
सायुष्य मामुयुत्स्युत्कलखण्डम् ॥

गुण्डितः । वि । रजसाकीर्णं । रुषि
ते ॥ गुण्डनेस्म । गुडिवेष्टने । क्तः ॥

गुण्यः । वि । गुणवति । प्रशस्तगुणयु
क्ते ॥ अन्येभ्योपिदृश्यत इति यप् ॥

गुत्यः । पुं । गवेधुकायाम् ॥

गुत्यकम् । न । ग्रन्थिपर्ण ॥

गुत्सः । पुं । स्तम्भके ॥ विक्रसेन्मुख
कलिकायाम् ॥ कलिकादिकदम्बे ॥

गुथ्यते गुधपरिवेष्टने । उन्दिगुधिकु
षिभ्यश्चेतितः कित् ॥ स्तम्भे ॥ द्वाविं
अष्टिकेहारे ॥ ग्रन्थिपर्णि ॥

ॐ ॐ ॐ

गुह्यो

गुत्सकः । पुं । स्तम्भके । गुच्छाप्रतिभा
षा ॥ ग्रन्थिपरिच्छेदे ॥

गुत्सकपुष्पः । पुं । सप्तपर्णे ॥

गुत्सार्हः । पुं । गुच्छार्हे । चतुर्विंशति
यष्टिकाभिर्निर्मितेहारे ॥ गुत्सस्य
अर्धः ॥

गुदम् । न । अपाने ॥ गुदस्य मानं
सर्वस्यसार्हं स्याच्चतुरङ्गुलम् । तस्य
स्युर्वलय स्तिस्रः शङ्खावर्त्तनिभा
स्तताः ॥ प्रवाहिनीभवेत् पूर्वा सा
र्द्धाङ्गुलमितामता उत्सर्जनी च त
दधः सा तार्द्धाङ्गुलसम्मिता ॥ तस्यौ
अधःसंवरणी स्या देकाङ्गुलसम्मिता
। अर्द्धाङ्गुलप्रमाणस्तु बुधैर् गुदमुखं म
तम् ॥ मलोत्सर्गस्य मार्गीयं पायु
र्देहे विनिर्मितः ॥ गोदते । गुदक्री
डायाम् । इगुपधेतिकः ॥ यद्वा । गू
यनेऽनेन । गुपरीषोत्सर्गे । गवते
वा । गुड्गन्दे । अब्दादय इति माधु ॥

गुदकीलः । पुं ।

गुदकीलकः । पुं ।

अर्शे रोगे ॥

गुदग्रहः । पुं । उद्वर्त्तरोगे ॥

गुदभ्रंशः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्यल०

यथा । प्रवाहनातिमाराभ्यां निर्ग
च्छति गुदं वहिः । सूक्ष्मदुर्बलदेह
स्य गुदभ्रंशं त मादिशेदिति ॥

गुदयोनिः । पुं । कुम्भीके ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुप्तः

गुदाङ्गरः । पुं । अर्शः । रे । ने ॥

गुधेरः । पुं । लैङ्घातके ॥ गोप्तरि
। रक्षके ॥ मुध्यति । गुधपरिवेष्टने ।
मूले । दयश्चेत्येरक् ॥

गुन्दलः । पुं । मर्दलशब्दे ॥

गुन्द्रः । पुं । तेजनके । शराभिधृष्टये ॥

गोदपटे । इतिभाषाप्रसिद्धे वृक्षवि
शेषे । पटेरके । शृङ्गवेराभमूले ॥ गुन्द्रः कषायो मधुरः शिशिरः पित्तर
क्तजित् । स्तन्यशुक्रजीमूत्रशोधने ।

मूत्रकृच्छ्रजित् ॥ गोदते । गुद० ।

बाहुलकात् रक् । पृषोदरादिः ॥

गुन्द्रमूला । स्त्री । एरकायाम् ॥

गुन्द्रा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ भद्रमुल्लके ॥

गांजलं इति । द्रागती । आतेन

पेतिकः । पृषोदरादिः । टाप् ॥ एर

कायाम् ॥ तवेधुकायाम् ॥ गुन्द्रयति

। गुद्रिणे । दे । पचादृच् ॥

गुन्द्रालः । पुं । जीवञ्जीवपक्षिणि ॥

गुपिलः । पुं । रात्ति ॥ गोपायति । गु

पूरक्षणे गुपादिभ्यः किदिति इलच् ॥

गुप्तः । वि । रक्षिते । कृतरक्षणे । चा

ते ॥ गूढे । कृतगोपने ॥ संवृते ॥

आहारनिर्हारविहारयोगाः सुसंवृ

ताधर्मविदातु कार्याः । वाग्गुप्तिका

र्याणि तपस्तपैव धनायुषी गुप्तत

मेतुकार्ये ॥ इतिवशिष्ट ॥ वैश्यस्य

गुम्फितः

संज्ञाबोधने ॥ गुप्यते स्म । गुप्यो
पनादौ । क्तः ॥गुप्तगतिः । पुं । अपसर्पे । चरे ॥ गुप्ता
गतिर्यस्य ॥

गुप्तचरः । पुं । वलदेवे । हलायुधे ॥

गुप्तचारे ॥ गुप्तशायौ चरश्च ॥ चि
पूर्वगुप्ते ॥

गुप्तस्नेहः । पुं । अङ्गोष्ठश्चे ॥

गुप्ता । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ परकी
यास्तर्गतनायिकाप्रभेदे ॥

गुप्तिः । स्त्री । रक्षणे ॥ राज्ञा मात्मन

तायां राष्ट्रगतायाञ्च रक्षायाम् ॥ का

रागारे ॥ भूगर्त्ते ॥ अवस्तरस्थाने ।

पोखरा इतिभाषा ॥ भूगर्त्ते ॥ यमे

॥ गुप्यते । गोपनञ्च । गुप् ० । क्ति

न् ॥ गोपने ॥ नगुप्तिरन्वतं विना ॥

गुप्तिकर्म । न । प्राकारपरिखादिनि

र्माद्ये ॥

गुम्फितः । चि । गुम्फिते । ग्रथिते ॥

गुम्फः । पुं । गुम्फने । ग्रन्थने ॥ बाहो

रलङ्कारे । दोर्भूषणे ॥ श्लश्रुणि ॥

गुम्फनम् । न । ग्रथिते । दृढ्ये ॥

गुम्फना । स्त्री । रचनायाम् ॥ यथा ।

वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फ

ना स्मृता । शब्दार्थक्रमपर्यावपद

वाक्यकृताचसेति ॥

गुम्फितः । चि । दृढ्ये । ग्रथिते ॥ गुम्फ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुरुः ।
ग्रन्थे । गद्यन्तः । क्तः ॥

गुरणम् । न । उद्यमे । भाराद्युद्यमने
॥ गुरीउद्यमे । कुटादिः । ल्युट् ॥
गुरुः । पुं । निषेकादिकृति ॥ निषे
कोगर्भाधानम् आदिना सीमन्तोन्न
यनादे मन्त्रविद्यादानादेश्च ग्रहण
म् । तत्कर्त्ता पित्रादिर्गुरुः स्यात् ।
यथा । निषेकादीनि कर्माणि यः
करोति यथाविधि । सम्भावयति चा
न्नेन सविप्रोगुरुकथ्यते इतिमनुः ॥
सगुरुयः क्रियां कृत्वा वेदमस्यै प्र
यच्छति ॥ पितृमात्राचार्यादौ ॥
शास्त्रोपदेष्टरि ॥ साङ्गवेदबोधके ॥
उपदेष्टरि । सम्प्रदायप्रवर्त्तके ॥ शा
न्तो दान्तः कुलीनश्च विनीतः शुद्धवे
शवान् । शुद्धाचारः सुप्रतिष्ठः शुचि
र्देवः सुबुद्धिमान् ॥ आश्रमी ध्यान
निष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारदः । निग्र
हानुग्रहेण शक्तो गुरुरित्यभिधीयते
॥ उद्भूतुश्चैव संवर्त्तुं समर्थो ब्राह्म
णोत्तमः । तपस्वी सत्यवादी च गृ
हस्थो गुरुकथ्यते ॥ तस्य देशभेदे
न विशेषो यथा । मध्यदेशकुरुक्षेत्रे
चलाटकोङ्कणसम्भवाः । अन्तर्वेदी
प्रतिष्ठाना आवन्त्यस्य गुरुत्तमाः ॥
गौडाः साख्योद्भवाः सौरा मागधाः
केरलास्तथा । कोसलाश्च दशार्णा

ॐ ॐ ॐ

गुरुः

स्य गुरुवः सप्तमथ्यमाः ॥ कर्णाटन
र्मदारेवाकच्छातीरोद्भवा स्तथा ।
कालिङ्गाश्च कलन्वाश्च काम्बीजाश्च
ऽधमा मताः ॥ मध्यदेशसमुद्भूतः
शान्तः सर्वगुणैर्युतः । पुत्रदारैश्च स
म्पन्नोगुरुरागमसम्मतः ॥ मध्यदेश
समुद्भूत इति श्रेष्ठस्त्वदर्शनार्थम् ॥ शा
क्ते शक्तो गुरुः शस्तः शैवे शैवो गु
रुर्मतः । वैष्णवे वैष्णवः सौरे सौ
रो गुरुः कदाचित् ॥ गाणपे गाणप
श्चैव कौलः सर्वत्र सङ्गुरुः ॥ इति
श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ रोगग्रस्तो
यथा वैद्यः पररोगचिकित्सकः । त
था गुरु र्मुमुक्षुर्मे गृहस्थो यं विड
म्बनेति श्रीदेवीभागवतम् ॥ विशेषे
ण सन्त्रसाराद् ज्ञेयः ॥ शिष्येण सङ्गु
रो निर्न्दादिकं न श्रोतव्यं तत्र प्रमा
णमाह । गुरो र्यत्र परीवादे नि
न्दावापि प्रवर्त्तते । कर्णो तत्र पिधा
तव्यो गन्तव्यं वा ततोऽन्यत इति ॥
अचनिन्दपरिवादयोः सदसदोष
विषयकत्वेन भेदो बोध्यः ॥ द्विमा
त्रे । दीर्घे ॥ दीर्घस्वरो विन्दुयुतो
विसर्गो संयुक्तपूर्वश्च गुरु र्द्विमात्रः ।
पादान्तगामी तु गुरु र्लघुर्वा वर्णो वि
कल्पोऽन गुरु र्नियुक्तः ॥ दृढस्य तौ ।
सुराचार्य ॥ श्रोत्राचार्य ॥ कपिकक्षा

ॐ ॐ ॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

गुरुत्त्वः

गुर्जरः

म् ॥ वि । गम्भीरार्थे ॥ बलवति ॥
 पूज्ये ॥ महति ॥ दुर्जरे ॥ अक्षयौ
 ॥ गृणाति उपदिशति धर्मादि । गृ
 षब्दे । गिरत्यज्ञानं वा । गृनिगर
 ये । कृग्रोरुचेतिकुः । उश्मन्तादेशः ॥
 गुरुक्रमः । पुं । इतिह । पारम्पर्येप
 देशे ॥ इतिहलायुधः ॥
 गुरुगुरुम् । न । आचार्यवेषमनि ॥ ध
 नुर्मीनराश्योः ॥
 गुरुघ्नः । पुं । गौरसर्धपे ॥ वि । गुरुह
 न्नरि ॥
 गुरुगटकः । पुं । तिलमयूरै ॥ इतिवि
 काण्डशेषः ॥
 गुरुतरः । वि । गरीयसि ॥ सारवत्तरे ॥
 गुरुतल्पगः । पुं । विमातृगन्तरि ॥
 गुरुता । स्त्री । गुरुत्वे ॥ भावेतल् ॥
 गुरुतालः । पुं । तालविशेषे ॥ यथा ।
 एक एव गुरुर्येव गुरुतालः स कथ्यते ।
 अपरं नियमं विनेति ॥
 गुरुत्त्वम् । न । महत्त्वे ॥ पतनप्रति
 योमितिगुणे । आद्यपतनासमवायि
 कारणे । अलघुतायाम् ॥ यथा ।
 अतीन्द्रियं गुरुत्वं स्यात् पृथिव्यादिद्व
 येतु तत् । अनित्ये तदनित्यस्या
 न्नित्येनित्यमुदाहृतम् ॥ तदेवा
 समवायिस्यात् पतनाखेतु कर्मणि ॥
 इतिभाषा परिच्छेदः ॥ गुरोर्भावः ।

तस्यभावस्त्वतलावितिस्त्वः । त्वान्नं
 स्त्रीवम् ॥ पिण्डपुष्टौ ॥
 गुरुदैवतम् । न । पुष्यनक्षत्रे ॥ वि । गु
 रतत्परे ॥ गुरुदैवतं यस्य ॥
 गुरुपचम् । न । रङ्गे ॥
 गुरुपत्र । स्त्री । अश्लिकायाम् । तिलि
 डीहत्वे ॥
 गुरुभारिकम् । न । लघुपाके ॥
 गुरुमर्दलः । पुं । डिण्डिमवाद्ये ॥
 गुरुरत्नम् । न । पुष्परागमगौ ॥
 गुरुवर्जोन्नः । पुं । लिम्पके । कागुदी
 नीवू इतिभाषा ॥
 गुरुवर्ती । वि । गुरुशुश्रूषके ॥
 गुरुवासी । पुं । नैष्ठिकब्रह्मचारिणि ॥
 अष्टाशीतिसहस्राणां यतीना मूर्ख
 रेतसाम् । स्मृतं स्थानन्तु यत्तेषां त
 देवगुरुवासिमाम् ॥
 गुरुशिशपा । स्त्री । शिशपाद्रुमे ॥
 गुरुशुश्रूषा । पुं । विद्यादातुःसेवायाम्
 ॥ यथाहभगवान् । नाहमिज्याप्र
 जातिभ्यां तपसोपशमेनवा । तुष्ये
 यं सर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयाययेति ॥
 गुरुसारा । पुं । शिशपायाम् ॥
 गुरुस्कन्धः । पुं । स्नेहलावृत्ते ॥
 गुरुहा । पुं । गुरुमे । नरकीलके ॥
 गुरुपदिष्टः । वि । शास्त्रीये ॥
 गुर्जरः । पुं । देशविशेषे ॥ तद्देशस्थे

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

गुल्मिका

पुम्पूनि ॥

गुल्मी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ री
तिभेदे ॥ गुर्जरदेशवनितायाम् ॥
वसतिरतिपतिगुर्जरीणां कुचेषु ॥
गुर्वादिभ्यः । पुं । योगविशेषे । सूर्य
जीवयोरेकराशिस्थितौ ॥
गुर्विणी । स्त्री । गर्भस्थायाम् ॥ गुरु दु
र्जरो लघुर्वा गर्भोत्पत्त्याः । ब्रीह्या
दिभ्यः । इति । संज्ञापूर्वकत्वाद्गु
ल्मः ॥ यद्वा । गर्वति । गर्वगतौ । गर्वर
तउच्चेतीनन् । गौरादिभ्यः । ङीष् ॥
गुर्वी । स्त्री । गुर्विण्याम् । गर्भवत्याम्
॥ नहि वन्त्या विजानाति गुर्वीप्रस
ववेदनम् ॥ गुरुपत्न्याम् ॥ गुरुत्वा
युक्तायाम् ॥

गुल्मः । पुं । ऐच्छवे । गुहे ॥

गुल्मकन्दः । पुं । गुल्मकन्दे । नि
घण्टिकायाम् । कुली इति गौड-
भाषा ॥

गुल्मा । स्त्री । सुहृद्वृत्ते । धृष्टर इति
भाषा ॥

गुल्मिका । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ गोला
इतिभाषाप्रसिद्धे आग्नेयास्त्रप्रक्षेप-
वस्तुनि ॥ गुडयुक्तकुष्माण्डव्यञ्जन-
विशेषे ॥ घृतेन गुडयुक्तेन गोलाकु
ष्माण्डखण्डकान् । रन्धितान् जीरम
रिचै र्मान् सुगुलिका विदुः ॥

गुल्मः

रोगविशेषे ॥

गुली । स्त्री । गुटिकायाम् । सोतला
इति भाषा प्रसिद्धे रोगे ॥
गुलुच्छः । पुं । गुच्छे । स्तवके ॥ पशु
जङ्घायाम् । गुल्छु इति पर्वतीय
भाषा ॥ गुच्छशब्दार्थेषु । गुत्से । गु
च्छे । गुलुच्छवदितिद्विरूपकोषात् ॥

गुलुच्छः । पुं । गुच्छे ॥

गुल्फः । पुं । घुटिकायाम् । पादग्रन्थौ
। टकुना इति भाषा ॥ गर्लाति गल
ते वा । गलम्रदने । कलिगलिभ्यां
फगस्येतिफक् प्रत्ययः । अतउ-
त्त्वञ्च ॥

गुल्मः । पुं । सख्यप्रधानपुरुषाधिष्ठिते
रक्षितपुरुषसमूहे ॥ त्रिषुसेनामुखे
षु ॥ तत्र इमाः ८ रथाः ८ अश्वः २७
पदातयः ४५ । समुदायेन ८७ । य
ततपरिमाणविशिष्टासेना गुल्म इ-
त्यर्थः ॥ सैन्यरक्षणे ॥ घट्टप्रभेदे
॥ रक्षार्थं सैन्यस्थाने ॥ अत्र काण्ड-
वृत्ते । रुम्मे । लताप्रतानादौ ।
तृणसमूहे । एकमुक्ताः सङ्घातजा
ताः श्वरेक्षुप्रभृतयो गुल्माः ॥ ग्रीह
रोगे ॥ वायुगोला इतिप्रसिद्धरोगे
॥ यथा । दुष्टा वातादयो ऽस्यर्ध
मिथ्याहारविहारतः । कुर्वन्ति पञ्च
धा गुल्मं कोष्ठान्तर्गन्धिरूपिणम् ॥

गुवाकः .

तस्य पञ्चत्रिंशं स्थानं पार्श्वद्वन्त्राभिव
स्तयः ॥ हन्त्राभ्यो रन्तरे ग्रन्थिः सञ्चा
री यदिवा चक्षुः । हन्तश्चयापचय
वान् स गुल्मइतिकीर्तितः ॥ स व्य
स्तैर्जायते दोषैः समस्तैरपिचोच्छि
तैः । पुरुषाणां तथा स्त्रीणां ज्ञेयो
रक्तेन चापरइति ॥ गुह्यतेऽस्मात्
। भीमादयोपादाने इतिसाधुः ॥ य
द्वा । गुह्यते गुडतिग्ना । गुडवेष्टने र
क्षणे वा । बाहुलकात् मरुः । उल्लयो
रेकत्वञ्च ॥

गुल्मकेतुः । पुं । अश्ववेतसे ॥

गुल्ममूलम् । न । आर्द्रके ॥

गुल्मवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् ॥

गुल्मी । वि । मुल्मवति । गुल्मविशिष्टे ॥

गुल्मिनी । स्त्री । त्रपुषीद्राक्षाताम्बू

ल्यादिरूपायां प्रतानिन्यां लतायाम्

। सशाखलतायाम् । उल्लप्ते ॥ गुल्मः

प्रतानोऽल्यस्याः । अतर्निठनाविती

निः । डीप् ॥

गुल्मी । स्त्री । आमलक्याम् ॥ लवल्या

म् ॥ एलायाम् ॥ वस्त्रवेशे । प

टौकसि ॥ वन्याम् ॥ गृध्रनखीवृक्षे

। गुडकां ओली इतिगौडभाषाप्र

सिद्धे ॥

गुल्यः । पुं । मधुरे । स्वादौ ॥

गुल्लकः । पुं । सुपारी इतिप्रसिद्धे वृक्षे

गुहाश

। घोण्टायाम् । पूगे । क्रमुके ॥ गु
वन्त्यनेन । गुपुरीषोत्सर्गे । पिनाका
दयश्चेति साधुः ॥

गुहः । पुं । कार्त्तिकेये । स्कन्दे ॥ अश्वे

। घोटके ॥ शृङ्गवेरपुरवासिनि नि

षादाधिपतौ श्रीरामसखे ॥ गूहति

रक्षति सेनाम् । गूहसंवरणे । इगु

पधेतिकः ॥ बिष्णौ ॥ गूहते संवृणो

ति स्वरूपादीनिमाययेतियोगात् ॥

गुहषष्ठी । स्त्री । मार्गशीर्षशुक्लषष्

थ्याम् ॥

गुहा । स्त्री । सिंहपुच्छीलतायाम् ॥

गर्त्ते ॥ अकृत्रिमेऽद्विविवरे । पर्वता

न्तरावकाशे । देवस्याते । विले । गु

फा ड्वारइतिचभाषा ॥ कप्रत्ययान्ता

ट्टाप् ॥ भिदाद्यङ् वा ॥ गूढा अस्यां

ज्ञानज्ञेयज्ञातृपदार्थाः इतिव्याख्या

नात् विदुषां बुद्धौ ॥ हृदये हृदाका

शे ॥ अज्ञाने ॥

गुहाचरः । वि । बुद्धावुपलभ्यमाने ॥ गु

हायांचरति । चरेष्टः ॥

गुहाशयः । पुं । मूषिके ॥ सिंहादिषु

॥ सिंहव्याघ्रवृका ऋक्षतरचुद्धिपि

न स्तथा । बभ्रुजम्बुकमार्जार इत्या

द्याः स्युर्गुहाशयाः ॥ गुहाशया वात

हारा गुरुणा मधुरास्य ते । सिग्धा

बल्या द्विता नित्यं नेत्रगुह्यविकारि

गुह्यकः ।

गाम् ॥ विष्णौ । परमात्मनि ॥ प्रत्यु
 ऋमप्रश्रयणाभिवादनं विधीयते सा
 धु मियः सुमध्यमे । प्राक्तैः परस्मै
 पुरुषाय चेतसा गुहाशयायैव नदे
 हम्मनिने ॥ गुहायां शेते । शीङ् ०
 अधिकरणे शेतेरित्यच् ॥

गुहाहितः । त्रि । बुद्धिस्थे । गुहायामा
 हितः ॥

गुहिलम् । न । धने ॥ वने ॥ गूहति
 गूहते वा । गुह् ० । गुपादिभ्यः किदि
 तिङ्लच् ॥

गुहेरः । पुं । गोसरि ॥ लौहकारे ॥
 गूहति गूहते वा । गुह् ० । मूलेराद
 यश्चेत्येरक् ॥

गुह्यः । पुं । कमठे ॥ दम्भे ॥ परमात्म
 नि । विष्णौ ॥ रहस्यो पनिषदेयत्वा
 त् गुहायां बुद्धौ हृदयाकाशे वा नि
 हितः इति वा गुह्यः । गुह्यमर्हति
 । दण्डादिभ्य इतियत् ॥ न । रहसि ॥
 उपस्थे । भगलिङ्गयोः ॥ गुदे ॥ त्रि ।
 रहस्ये । गोप्ये । यस्मै कस्मै चिद्वक्त
 मनर्हे ॥ निर्जने ॥ गुह्यानिवासिनि ॥
 गूहनम् गुह्यते वा । गुह् ० । शंसिदु
 हीतिक्यप् ॥

गुह्यकः । पुं । देवयोनिविशेषे । कुवे
 रनिधिरक्षके मणिभद्रादौ ॥ गूह
 ति निधिरक्षति । गुह् ० । खुल् ।

गुह्यपु

पृषोदरादिस्वाद्यगागमः ॥ निधिं रक्ष
 ण्ति ये यक्षास्तेसु गुह्यकसंज्ञका इति
 व्याडिः ॥ यद्वा । गुह्यं कुतः सितं कायति
 । कैशब्दे । आत इति कः ॥ गुह्यं गोपनी
 यं कं सुखं यस्यति वा । अनयोः पक्ष
 योः शंसिदुहि गुह्यभ्यो वेतिकाशिको
 क्तोऽप्यप् ॥ गूभा इति प्रसिद्धे पक्वान्ने ।
 तस्य प्रकारः । समितां सर्पिषा भृष्टां
 सिताद्राक्षादिसम्भृताम् । एलालवङ्ग
 कर्पूरमरीचपरिवासिताम् ॥ क्षिप्
 त्वान्यसमितालम्बपुटे वेष्टयते प
 चेत् । ततः खण्डे न्यसेत् पक्वे गुह्य
 को ऽयमुदाहृतः ॥ गुह्यको वृंहणो
 ह्यो दृष्यः पित्तानिलापहः । मधु
 रो ऽतिगुरुः पाके किञ्चित् सन्धान
 कृतसरः ॥

गुह्यकलोकः । पुं । पिशाचलोकादुप
 रि गन्धर्वलोकादधो वर्तमाने भुवने ॥
 गुह्यकाली । स्त्री । देवीविशेषे ॥ ने
 पालस्थेतत्स्थाने ॥

गुह्यकेश्वरः । पुं । मनुष्यधर्मणि । कुवे
 रे ॥ गुह्यं कायन्तीति गुह्यकाः । तेषा
 मीश्वरः ॥

गुह्यगुरुः । पुं । शिवे ॥

गुह्यदीपकः । पुं । खद्योते ॥

गुह्यनिष्यन्दः । पुं । मूत्रे ॥

गुह्यपुष्पः । पुं । अश्वत्यवृक्षे ॥

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

गूढपु .

गूढल

गूढभाषितम् । न । मन्त्रे ॥ गुप्तवाक्ये

॥ गूढसासौ पुंषश्च ॥

॥ गूढाक्षतत् भाषितम् ॥

गूढपुष्पकः । पुं । वकुलपादये ॥

गूढबीजः । पुं । भूतयो ॥

गूढफलः । पुं । वदरे ॥

गूढाष्टकम् । न । भारभूत्यादिषु ॥ ते

गूढमार्गः । पुं । भूमध्यमार्गे । सुरङ्गा

च यथा । भारभूत्याषाद्विडिण्डि ला

याम् । सुरङ्ग इति भाषा ॥ गूढश्वा

कुल्यसरपुष्कराः । प्रभासन्नैमिषौ

सौमार्गश्च ॥

चेतिगूढाष्टकमिदंजले ॥ इति स

गूढमैथुनः । पुं । काके ॥ गूढं मैथुन

मेन्द्रसंघिता ॥

मस्य ॥

गूढः । स्त्री । मले । विष्ठावाम् ॥ गच्छ

गूढवर्षाः । पुं । दर्दुरे ॥ गूढं वर्षास्य ॥

ति । गच्छुः । क्विप् । ऊङ्गमादी

गूढवस्तिका । स्त्री । अङ्कोठवृत्ते ॥

नामिति वार्त्तिकेन मलोपोऽकार

गूढसाक्षा । पि । योर्थिना गूढतया प्र

स्य ऊङ्गादेशः ॥

त्यर्थिवचनं आवितः सः ॥ तत्राच

गूढम् । न । रहसि ॥ गूढे ॥ चि । अप

नारदः । अर्थिना स्वार्थसिद्ध्यर्थं प्र

कटे । गुप्ते । संवृते ॥ गूढने । दुर्वि

त्यर्थिवचनं स्फुटम् । यः आच्यते

वेचने ॥ गूढते स्म । गूढूः । क्तः ।

तदा गूढो गूढसाक्षी स उच्यते ।

यस्यविभाषेतीडभावः ॥

इति ॥

गूढजः । पुं । गूढोत्पन्नपुत्रे ॥

गूढाङ्गः । पुं । कच्छपे ॥

गूढनीडः । पुं । खञ्जनखसे ॥

गूढाङ्घ्रिः । पुं । सर्पे ॥

गूढपत्रः । पुं । करीरे ॥ अङ्कोठे ॥

गूढोत्पन्नः । पुं । पुत्रविशेषे ॥ यथा ।

गूढपथः । पुं । अन्तःकरणे ॥ गुप्तेवर्त्मनि ॥

उत्पद्यते गृहे यस्य नच ज्ञायेत क

गूढपात् । पुं । सर्पे ॥ गूढाः पादा अस्या

स्य सः । स गृहे गूढउत्पन्नस्यस्या

। पृषोदरादिः ॥ यत्रा । गूढं पादवति

व्यस्यतल्पजः ॥

। पदगतौ । गयन्तात् क्विप् ॥

गूढः । पुं । न । मले । शकृति ॥ गूढ

गूढपादः । पुं । सर्पे ॥ गूढाः संघटाः पा

ते । गुच्छशब्दे गुप्तीघोत्सर्गवा ।

दाअस्य । पादाया मपि विशेषे वे

तिथपृष्ठगूथेति साधुः ॥

शते वे च विंशती इत्यागमः ॥

गूढवस्तुः । पुं । शरभस्ते । गूढवृद्धे ॥

गूढपुष्पः । पुं । प्रखिपौ । राक्षसचरे

गुप्ते साखिक इति मौडभाषा प्रसि

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

गृध्रः ।

हे खगे ॥

गूनः । चि । कृतपुरीषोत्सर्गः । हन्ने
॥ गूयते स्म । गु० । क्तः । दुग्धोर्दी
र्घश्चेति नत्वम् ॥

गूरणम् । न । उद्यमे ॥

गूवाकः । पुं । क्रमुके । गुवाके ॥ गु
वन्त्यनेन । गु० । पिना० साधुः ॥

गूषणा । स्त्री । मेषके । मयूरपिच्छ
चक्र ॥

गृञ्जनः । पुं । खससन इति प्रसिद्धे र
खेनके ॥ रक्तलघुने ॥ इतिरावनि
र्घगटः ॥ न । विषदिग्धपशोर्माम् ॥
साखगम इति प्रसिद्धे कन्दे । शिखि
मूले । वर्तुले । यवनेष्टे ॥ गृञ्जनः
पित्तजो ग्राही तीक्ष्णेषो रोगना
शनः । गन्धाकृतिरसैः सुख्यः सूक्ष्म
नालः पलाखुना ॥ गृञ्ज्यते भक्ष्य
त्वेन कथ्यते रोगेषु । गृञ्जिगन्धे ।
कर्मणिल्युट् ॥

गृङ्गीवः । पुं । लोपाके । पृथुशृगाले
। वडा मोटा सिञ्जाल इति भाषा ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

गृत्सः । पुं । कन्दर्पः ॥ गृध्यति । गृधुअ
भिकाङ्गायाम् । गृधिपश्योर्दकौचेति
सः । धातोर्दान्तादेशः ॥

गृत्समदः । पुं । ऋषिविशेषे ॥

गृधिः । स्त्री । महदभिजापे ॥

गृध्रसी

गृधुः । पुं । कामदेवे ॥ गृध्यति । गृ
धु० । पृभिदिब्यधिगृधिधृषिब्यह-
ति क्तुः ॥

गृधुः । चि । खड्गे ॥ गर्दनशीलः । गृ
धु० । वसिगृधिधृषीति क्तुः । नेत्रुशि
कृतीतीहनिषेधः ॥

गृधुता । स्त्री । खड्गत्वे । रागे । सङ्गे ॥

गृध्रः । पुं । दाचाय्ये । वज्रतुण्डे । पर
मांसभक्षणाभिकाङ्क्षिणखगे । गीध
इति भाषा ॥ आसन्नमृत्ते नि
चरन्ति गृध्रादयो मूर्ध्नि गृहेर्द्धभागे
॥ चि । खड्गके ॥ गृध्यति । गृधु० । सु
खधागृधियः क्रन् ॥

गृध्रकूटः । पुं । मगधदेशस्य सीमाशैले ॥

गृध्रनखी । स्त्री । कोलिरुचे । वदर्था
म् ॥ काचियाकडा इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे ॥ हिंसायाम्
। ह्रींस इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥

गृध्रपत्रा । स्त्री । धूमपत्रावृक्षे ॥

गृध्रराजः । पुं । छटायुर्पाचिणि ॥

गृध्रसी । स्त्री । ऊरुसन्धौ वातरोगविशे-
षे ॥ ख० यथा । स्फिक्पायूरु कटिपृष्ठ
जानुवज्जुपदं क्रमात् । गृध्रसी स्त
म्भक्षतोदैर्गृह्णाति खन्दते मुहुः
॥ वाता हातकफा सन्नागौरवाऽरो
चकान्विता । इति ॥ गृध्रमपि सति ।
होन्तकर्मणि । आसन्नमृत्ते कः गौराः

ॐ ॐ ॐ

गृहम्

दिक्षान्डीष ॥

गृष्टिः । स्त्री । संकृतप्रसूतायां गवि ॥
 वराहकान्तायाम् ॥ वदरायामेष-
 धौ ॥ काश्मर्याम् ॥ गृह्णाति । ग्रह
 उपादाने । क्तिच् । पृषोदादिः ॥ स
 कृतप्रसूतायाम् ॥ अतएव गृष्ट्याश्च
 तुष्पाश्चेपि गृष्ट्यादिभ्यश्चेत्यच पु-
 नर्ग्रहणंकृतम् ॥

गृहम् । न । इष्टकादिरचिते वासस्था-
 ने । गेहे । उदवसिते । वेश्मनि ।
 घर इति भाषा ॥ गृह्णाति धान्यादि-
 कम् । ग्रहणं गेहेकः ॥ यद्वा । गृह
 ग्रहणे । गर्हते । इगुपधेतिकः ॥ क-
 लत्रे । भार्यायाम् । दारपरिग्रहल-
 क्षणे श्रौतस्मार्त्तयोरन्यतराम्निनि-
 पेषिते सर्वकर्मसम्पादके त्रिवर्गका-
 रणे ॥ न गृहं गृहमित्याहुर्गृहि-
 णी गृहमुच्यते । तथा हि सहितः स-
 वान् पुरुषार्थान् समश्नुते ॥ नाम-
 नि ॥ भवने । राशौ ॥ चतुर्थभवने ॥
 गृह्णाति पुरुषं यस्माद्गृहं तेन प्र-
 कीर्तितम् ॥ अत्राहव्यासः । न गृहं
 बन्धनागारं बन्धनेन च कारणम् ।
 मनसा यो विनिर्मुक्ता गृहस्थोऽपि
 विमुच्यत इति ॥ नहि जडं गृहंपुरु-
 षं बन्धाति नचान्यदन्धने कारणम-
 स्ति किन्तु मनस आसक्तिमात्रं का-

गृहगो

रणं तां विहाय संसारं कुर्वाणे मुच्य-
 तएवेत्यर्थः ॥

गृहाः । पुंभूति । कलत्रे । दारेषु ॥
 तात्स्थ्यात् । भवतिहि तात्स्थ्या-
 त्ताच्छब्दम् । मन्वाः क्रोशन्तीत्या-
 दौ मन्वशब्देन पुरुषा अपि व्यपदि-
 श्यन्ते । एवञ्च गृहशब्दे वेश्मनि मु-
 ख्यो दारेषु त्वौपचारिकः । अत्रेदम-
 वधेयम् । गृहशब्दोयमर्द्धचादिक्षा-
 दुभयलिङ्गः । तत्र नपुंसकलिङ्गोऽ-
 भिधेयवचनः । पुंलिङ्गस्तु बहुवचना-
 न्तएवेति ॥

गृहकच्छपः । पुं । पेषणशिलायाम् ॥
 गृहकन्या । स्त्री । एतकुमार्याम् ॥
 गृहकपोतः । पुं । प्रासादकुक्कुटे । भि-
 ल्लीकण्डे । पारावते ॥
 गृहकर्त्ता । पुं । धूसरेऽतिरुद्धे चट-
 के । धान्यभक्षणे ॥

गृहकारकः । पुं । घरामी राज इति च
 प्रसिद्धे वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥ यथा
 । प्रतिमाघटकादेव कन्यायां नापि
 तस्य च । सूत्रकारस्य सम्भूतिः सोपा-
 नगृहकारकः इति पराशरपट्टतिः ॥
 गृहकारी । पुं । कुम्हारी इति भाषाप्र-
 सिद्धे कोटे ॥

गृहकूलकः । पुं । चिचिण्डाखेशके ॥
 गृहगोधा । स्त्री । विशम्बरायाम् । प-

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गृहपो	गृहया
ल्लिकायाम् । लिप्कली विसृष्टा इति भाषा ॥	वली ॥
गृहगोधिका । स्त्री । मुषल्याम् । गृह	गृहप्रवेशः । पुं । गृहान्तर्गमने ॥
गेमधायाम् ॥ अल्पागेधा । अल्पार्थे	गृहवभुः । पुं । गेहनकुले ॥
कम् । गृहस्यगोधिका ॥	गृहवलिप्रियः । पुं । वकपक्षिणि ॥
गृहगोलिका । स्त्री । पल्याम् ॥	गृहवलिभुक् । पुं । चटके ॥ काके ॥
गृहजातः । पुं । दास्यामुत्पन्ने दासवि	वके ॥
शेषे ॥	गृहभूमिः । स्त्री । वास्तौ । वेष्टभुवि ॥
गृहणी । स्त्री । काञ्जिके ॥	गृहमणिः । पुं । दीपे ॥
गृहतटी । स्त्री । वीथ्याम् ॥ इतिहा	गृहमाधिका । स्त्री । चर्मचव्याम् । अ
रावली ॥	जिनपचायाम् । चाम् चिरव्या इति
गृहद्रुमः । पुं । मेषशृङ्गीरुचे ॥	भाषा ॥
गृहधूपः । पुं । गेहधूपे ॥	गृहमृगः । पुं । कुकुरे ॥
गृहनाशनः । पुं । वनकपोते । चिचकगृहे	गृहमेधी । पुं । कृतदारपरिग्रहे । गृ
। घुघुती पिण्डुकिया इति च भाषा ॥	हस्ये ॥ गृहे दारैर्मेधते सङ्गच्छते
गृहनीडः । पुं । चटके ॥	। मेधसङ्गमेच । सुप्यजाताविति
गृहपङ्क्तिः । स्त्री । रक्षकजनावासपङ्क्ती	णिनिः ॥
। जिसे अववारिक कहते ॥	गृहमेधिनी । स्त्री । सात्त्विक्यां बुद्धौ ॥
गृहपतिः । पुं । गृहस्ये ॥ सत्रिणि । स	गृहस्थपत्न्याम् ॥
दानदानकर्त्तरि गृहस्ये ॥ मन्त्रवि	गृहमेधीयम् । न । गृहमेधे ॥ गृह
शेषे ॥ धर्मे ॥ गृहस्थपतिः ॥ स्त्री । गृह	मेधो देवतास्य । यावापृथिवीतिष्ठः ॥
पत्न्याम् ॥ विभाषासपूर्वस्येति पाञ्चि	गृहमेधीयः । पुं । गृहाश्रमविहिते क
कोनत्त्वाभावः ॥	र्मादौ ॥
गृहपालः । पुं । शुनि ॥ गृहपालयति	गृहमेध्यम् । न । गृहमेधीये ॥ गृहमे
। पालरक्षणे । कर्मण्ययम् ॥	धो देवतास्य । यावापृथिवीति यत् ॥
गृहपोतकः । पुं । वास्तौ । हवेली	गृहयायः । पुं । गृहस्वामिनि ॥ गृहयते
घर इति च भाषा ॥ इति शब्दरत्ना-	। गृहग्रहणे । शुद्धिस्पृष्टिगृहिभ्य
	आयः ॥

गृहास्त्रि	गृहेस्त्रि
गृहयात्राः । पुं । ग्रहीतरि । ग्रहणशी	गृहगोधिकायाम् ॥
ले ॥ गृहयते तच्छीलः । गृहञ्चु०	गृहावग्रहणी । स्त्री । देहल्याम् ॥ गृ
। स्पृह्निगृहिपतीत्यांलुच् । अयाम	ह मवग्रह्यते ऽनया । ग्रहउपादाने
न्तेतिगोरयादेशः ॥	। करणे ल्युट् ॥
गृहवाटिका । स्त्री । गृहान्तिककृता	गृहाशया । स्त्री । ताम्बूल्याम् । नाग व
रामे ॥	ल्याम् । पानकी बेल इतिभाषा ॥
गृहसंवेशकः । पुं । गृहसन्निवेशोपदे	गृहाश्मा । पुं । पेषणशिलायाम् । सि
शके । वास्तुविद्योपजीविनि ॥	ल इतिभाषा ॥
गृहस्थः । पुं । गृहिणि । गृहपतौ ।	गृहासक्तः । पुं । गृह्यके ॥ त्रि । गृहे
ज्येष्ठाश्रमिणि । द्वितीयाश्रमिणि ॥	आसक्तिविशिष्टे ॥
न्यायार्जितभनस्तद्वत् ज्ञाननिष्ठोऽ	गृहिणी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ इनिर्म
तिथिप्रियः । आदृक् सत्यवादीच	स्वर्णीयः । डीप् । गेहकर्मकुशला
गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥ गृहशब्दस्य	याम् ॥
दारवचनत्वात् कृतदारपरिग्रहेगृ	गृही । पुं । गृहस्थे ॥ गृहाः दाराः स
हस्थः । गृहेतिष्ठति । षा० । सुपि	न्यस्य । इनिः ॥
स्थइतिकः ॥	गृहीतः । त्रि । स्वीकृते ॥ ज्ञाते ॥ प्रा
गृहस्थ्याम् । न । गृहस्तम्भे ॥ गृहस्थ	प्ते ॥ धृते ॥ गृहीत इव केशेषु मू
स्थूणा ॥	त्युना धर्ममाचरेत् ॥
गृहाक्षः । पुं । वातायने ॥	गृहीतदिक् । त्रि । पलायिते । तिरो
गृहागतः । पुं । अतिथौ ॥ चि । गेह	हिते ॥
मायाते ॥	गृहीतिः । स्त्री । ग्रहणे ॥
गृहाधिपः । पुं । गृहस्थे ॥	गृहीती । स्त्री । गृहीतवति ॥ गृही
गृहान्त्रम् । न । काञ्चिके ॥	तमनेन । इष्टादिभ्यश्चेति कर्त्तरि
गृहायनिकः । पुं । गृहिणि ॥	इनिः ॥
गृहारामः । पुं । निष्कुटे । गृहोपवने	गृहेनर्दी । पुं । गेहेशूरे ॥
॥ गृहस्थआरामः ॥	गृहेशः । पुं । गृहपतौ ॥
गृहालिका । स्त्री । शकुनज्ञायाम् ॥	गृहेलिका । स्त्री । पल्याम् ॥

गेहम्

गृह्यः । पुं । गृहासक्तस्रगाण्डजयोः ॥

गृह्यते । गृह् ० । पदास्वैरीतिक्यप्

॥ न । मलवर्त्मनि । गुदे ॥ ग्रन्थप्रभे

दे । गृह्यसूचे ॥ वि । अस्वैरिणि ॥

पचे ॥ गृह् ० । ऋदुपधाच्चाकृपिचृ

तेरितिक्यप् ॥ गृहेभवो वा । यत् ॥

गृह्यकः । पुं । छेके । गृहासक्तपक्षिम्

गयोः ॥ वि । निघ्ने । आयत्ते ॥ क्य

वन्तात् स्वार्थे ऽनुकम्पायां वाकन् ॥

गृह्या । स्त्री । शाखापुरे । इति मेदिनी ।

टाप् ॥

गेन्दुः । पुं । } कन्दुके । गेन्द इति भा

गेन्दुकः । पुं । } षा ॥ गे गगने इन्दुरिव

गेन्दूकः । पुं । } ॥ गे इन्दुरिव प्रतिकृ

तिर्वा । इवे प्रतिकृतावितिकन् ॥ पृषो

दरादित्वादीर्घः ॥

गेयम् । न । गीते ॥ यथा । मेयं गीता

नामसहस्रम् ॥ वि । गातव्ये ॥ गायने

॥ अर्हेकृत्यतृचश्चेति योग्यताया

मचायत् । ईयति । गुणः ॥ गायति

। गैशब्दे । भयगेयेति कर्त्तरि वाय

त् । गीयते इति वा ॥

गेष्णः । पुं । पर्वणि ॥

गेष्णुः । पुं । गायने ॥ नटे ॥ गायति ।

गै ० । गादाभ्यामिष्णुच् ॥ सामगान

कर्त्तरि ॥

गेहम् । न । उद्वसिते । गृहे ॥ गेन

गेहम्

गैरेय

गणेशेन ईह्यते काम्यते । ईह ० । क

र्मणि घञ् ॥ गोगणेशो गन्धर्वो वा ।

ईहः ईप्सितोऽयस्मिन् वा ॥

गेहधूपः । पुं । अपराजितधूपे ॥ यथा ।

मयूरपिच्छं निस्वस्यपत्राणि बृहती

फलम् । मरिचं हिङ्गुमांसी च बी-

जं कर्पाससम्भवम् ॥ छागरेमा ऽहि

निर्माको विष्टा वैडलिकी तथा ।

गजदन्तश्च तच्चूर्णं किञ्चिद्दृष्टविमि

श्रितम् ॥ गेहेषु धूपनं दत्तं सर्वान्

बालग्रहान् जयेत् । पिशुचान् रा-

क्षसान् हत्वा सर्वज्वरहरं भवेदिति ॥

गेही । पुं । गृहिणि ॥

गेहेनर्ही । पुं । कापुरुषे । पिण्डीसूरे ॥

गेहेश्वरः । पुं । गेहेनर्दिनि ॥ इति हे

मचन्द्रः ॥

गैरिकम् । न । रक्तधातौ । गेरु इति

भाषा ॥ गैरिकं रक्तधातुश्च गैरे

यं गिरिजन्तया । सुवर्णगैरिकं नृच

न्यत् ततो रक्ततरं हि तत् ॥ गैरि

कद्वितयं सिग्धं मधुरं तुवरं हिमम्

। चक्षुष्यं दाहपित्तास्रकफहिक्कावि

षापहम् ॥ स्वर्णं ॥ गिरौ भवम् ॥

अध्यात्मादित्वाद्गुञ् ॥

गैरिकाक्षः । पुं । जलमधूकण्डजे ॥

गैरी । स्त्री । लाङ्गलिकीदृचे ॥

गैरेयम् । न । शिलाजतुनि ॥ गिरौ भ

गैरेयम्

गोकर्णः

वम् । नद्यादिभ्यश्चेतिठक् ॥

गौः । पुं । तलीवर्दे । अनडुहि ॥ स्वर्गे
। रश्मौ ॥ कुलिशे । वज्रे ॥ चन्द्रे ॥
सूर्ये ॥ गोमेधयत्ते ॥ कषभनामौ
षधे ॥ स्त्री । सौरभेय्याम् । अर्जुन्या
म् । उस्त्रायाम् ॥ गोमांसंगुरु सु
स्निग्धं पित्तश्लेष्मविवर्द्धनम् । वृंहणं
वातहृद्बल्य मपथं पीनसप्रणुत् ॥
चक्षुषि ॥ वाणे ॥ दिशि ॥ मातरि
॥ वाचि ॥ भूमौ ॥ वृषराशौ ॥ न-
वाङ्के ॥ गच्छति गम्यते वा ऽनेन वा
। गल्लृ० । गमेडोः ॥

गावः । पुंभूवि । उदके । जले ॥

गोकण्टकः । पुं । गोक्षुरके ॥ स्थपुटे ।
विषमोन्नते ॥ गोखुरैः स्थपुटीकृते
इति हेमचन्द्रः ॥ गवां खुरे ॥ वि-
कण्टकवृक्षे ॥ गोर्धेनोः पृथिव्यावा
कण्टकः ॥

गोकर्णः । पुं । अश्वतरे ॥ सर्पे ॥ गौः
कर्णायस्य । गोशब्दस्य चक्षुःपरत्वा
त् गोकर्णः सर्पः ॥ सारङ्गे । मृगवि
शेषे ॥ गोखुरिकर्णायस्य ॥ गणदेवता
विशेषे ॥ अङ्गुष्ठानामिकोन्माने । अ-
नामिकायुक्तविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ गोः क-
र्णद्वय ॥ शैवे सिद्धुर्चित्रविशेषे ॥ यथा ।
महावल्गुगोकर्णं शिवभद्राचचण्ड
केत्यागमः । गोकर्णं भद्रकर्णस्यादि

गोक्षुर

तिदेवीगीता ॥

गोकर्णी । स्त्री । मूर्वाक्षतायाम् ॥ गौः
कर्णद्वय । गौः कर्णायस्या वा । पाक
कर्णेतिङीष् ॥

गोकिराटिका । स्त्री । विट्सारिका-
याम् ॥

गोकिराटी । स्त्री । सारिकाख्यखगे ॥

गोकिणः । पुं । मुसले ॥ हले ॥

गोकीलः । पुं । मुषले ॥ लाङ्गले ॥

गोकुलम् । न । गोसमूहे । गोधने ॥

गोस्थाने ॥ यथा । गोकुले कन्दुशा
लायां तैलयन्त्रेषु यन्त्रयोः । अमी
मांस्यानि शौचानि स्त्रीषुवालातुरे
षु च ॥ ब्रजेप्रसिद्धेनन्दावासे ॥ गवां
कुलम् ॥

गोकुलिकः । पुं । कैकरे । बखिरे ॥
पङ्कस्थगव्यपेक्षके ॥

गोकृतम् । न । गोमये ॥ चि । गोभि
रा चरिते ॥

गोक्षुरः । पुं । गोक्षुरके ॥ गोक्षुरः शी-
तलः स्वादुर्वलकृद् वस्तिशोधनः । म-
धुरो दीपनो वृष्यः पुष्टिदश्चाश्म-
रीहरः ॥ प्रमेहश्वासकाशार्शः कृ-
च्छ्रहृद्रोगवातनुत् ॥ क्षुरति । क्षुर
विलेखने । इगुपधक्षाप्रीकिरः कः ।
गौर्गोर्वाक्षुरः ॥

गोक्षुरकः । पुं । गोक्षुर इतिभाषाप्र

गोचर

सिद्धार्थापन्नार्थायाम् । स्वादुकायं
 के ॥ गौर्गोर्वा चुरः ॥ स्वार्थेकन् ॥
 गोचुरः । पुं । गोचुरे ॥ न । गवांशफे ॥
 गोगोयुगम् । न । गोद्वये ॥ दोगावौ
 । द्वित्वेगोयुगम् ॥
 गोगोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गोष्ठजा
 दयः स्थानादिषु पशुनामभ्यः ॥
 गोशब्दः । पुं । करीषे ॥ गोष्ठे ॥ गो
 जिह्विकौषधौ ॥
 गोष्टतम् । न । गव्येष्टते ॥ वर्धणे ॥
 गोमः । पुं । अतिथौ ॥ त्रि । गोघा
 तके ॥
 गोचरः । पुं । इन्द्रियार्थे । रूपशब्दग
 म्भरसस्पर्शस्वरूपे ॥ प्रयुज्यते हि । उ
 पादानगोचरं ज्ञानमिति ॥ देशे ।
 गवांजग्धिस्थाने । वने ॥ तद्याचभार
 विः । उपारताः पश्चिमरात्रिगोच
 रादिति ॥ जन्मराश्यवधिग्रहचक्रा
 न्तराराशिषु ॥ गावइन्द्रियाणि चर
 न्त्यस्मिन् । गोचरसम्भरेतिनिपाति
 तः ॥ चि । गोगामिनि ॥
 गोचरफलम् । न । जन्मराशेः सकाशा
 त् ग्रहाणां सञ्चारवशेन शुभ । शुभ फ
 ले ॥ गोचरशुद्धिर्यथा । केतूपप्रभौ
 मन्मत्गतयः घट्टविसंस्थाः शुभाश्च
 न्नाकावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्रः
 पुनः सप्तमः । जीवः सप्तमवधिप-

गोजाग

चमगतो युग्मेषु सोमात्मजः शक्रः
 षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेषु पान्ते
 शुभा इति ॥
 गोचर्म । न । गोस्त्वचि ॥ परिमाद्य
 विशेषे ॥ सप्तहस्तेन दण्डेन चिंशद्द
 ण्डैर्निवर्त्तनम् । दशतान्येव गोचर्म
 दत्त्वा स्वर्गे महीयत इति वृहस्पतिः
 ॥ यत् किञ्चित् कुरुते पापं ज्ञानतो
 ऽज्ञानतो ऽपि वा । अपि गोचर्ममा
 चेष्ट भूमिदानेन शुद्धीतीत्याचारे
 मित्याचरा ॥
 गोची । स्त्री । हिमाक्षयपत्न्याम् ॥
 गावः स्मृतिरूपाः श्रुतिस्मृतीतिहा
 सपुराणादिसम्बन्धिनी महादेववि
 षयिणीर्वाचः अश्नति पूजयति य-
 द्वा गच्छति प्राप्नोति तात्पर्यरूपेण
 शृणोति । अच्यु० । क्लिप् । ऊीप् ॥
 गोछासः । पुं । भूकदम्बे । कौकशिमा
 इति गौडभाषा ॥
 गोजरः । पुं । वृद्धवलीवर्द्ध ॥
 गोजलम् । न । गोमूत्रे ॥
 गोजा । स्त्री । गोलोमिकायाम् ॥ पृ
 थिव्यां व्रीहियवादिरूपेणोत्पन्नया
 म् ॥ गोषु जायते । जनी० । जनसने
 ति विट् । विडुनोरित्यात्मम् ॥
 गोजागरिकः । पुं । भक्ष्यकारके ॥ न
 । मङ्गले ॥

गोणी.

गोजापणी । स्त्री । चंद्रचुपविशेषे ।
 दुग्धफेनीवृक्षे । ब्रह्मकेतुघ्न्याम् ॥
 गोजिह्वा । स्त्री । दार्त्रिकायाम् । गो
 जिह्वालता दारियाशाक इतिशौ
 उभाषा ॥ गोजिह्वा वातला शीता
 ग्रहिणी कफपित्तनुत् । हृद्याप्रमे
 हकासास्त्रज्वरहरी खघुः ॥ को
 मला तुवरातिक्ता स्वादुपाकरसा-
 स्मृता ॥ पत्रशाकस्यतुगुणाः । गोजि
 ह्वा कुष्ठमेघास्त्रकृच्छ्रज्वरहरीखघुः
 ॥ गोजिह्वेव ॥

गोजिह्विका । स्त्री । गोजिह्वालताया
 म् ॥ गोजिह्वेव । कन् ॥

गोडिम्बः । पुं । शृगालजम्बाम् ॥

गोडुम्बः । पुं । शीर्षेष्टम् । तरमूज इ-
 ति भाषा ॥

गोडुम्बा । स्त्री । गवादन्याम् । चित्रा
 ख्यकर्कश्याम् । मोमुक इतिशौ उभा
 षा ॥ गांभुवं तुम्बति । तुविअर्द्धने ।
 मूकः । पृषोदरादिः ॥

गोडुम्बिका । स्त्री । गोडुम्बायाम् ॥

गोणी । स्त्री । धान्याधारे गूण इतिभा
 षाप्रसिद्धे आवपने ॥ गोणशब्दादा
 वपनेर्थे जानपदकुण्डगोणीतिङीष्
 ॥ छिद्रवस्त्रे । प्राण्याम् ॥ धान्यमान
 भेदे ॥ द्विशूर्पगोणयुदाहृता तामेव
 भारजानीयादिच्युक्तेः ॥ शोणीपरि

गोणः

मायामिति वैद्यकपरिभाषा ॥

गोणीतरी । स्त्री । ह्रस्वगोण्याम् ॥ ह
 स्वागोणी । काष्ठागोणीभ्यांष्टरच् ।
 पिप्प्लान् डीष् ॥

गोण्डः । पुं । पामरजातौ ॥ वृदुनाभौ
 । नाभिगुडके ॥ त्रि । दृढनाभिवति
 ॥ गोः अण्ड इव ॥

गोतमः । पुं । ब्रह्मणः पुत्रे गौतममुनौ ॥

गोतमान्वयः । पुं । शाक्यमुनौ ॥

गोतीर्थम् । न । गोष्ठे ॥

गोत्रः । पुं । अद्रौ । पर्वते ॥ न । आ
 ख्यायाम् । नामनि ॥ सम्भावनी
 यवोद्ये ॥ कानने ॥ खेचे ॥ वर्त्मनि
 ॥ खेचे ॥ सजातीयगणे ॥ पूर्वाचार्या
 खांमतेनाऽप्ये ॥ कुले । अभिज
 ने । ऋषिशब्दवाच्ये आदिपुरुषे स्व
 सन्तानसंज्ञाकारिणि ब्राह्मणरूपे ॥
 चपियवैश्ययो रूपदिष्टातिदिष्टगो
 वम् । शूद्रस्यातिदिष्टातिदिष्टगोवम्
 । यथा । न समानगोवां भार्या वि
 न्देतेत्यनेन शूद्रस्यापि सगोवा कथं
 न निषिध्यते इतिचेत् अत्रोपदिष्टा
 तिदिष्टगोवस्यैवनिषेधो मत्ततिदिष्टा
 तिदिष्टशूद्रगोवादेरितिनिर्णयः ॥ च
 पियवैश्यशूद्राणां मतिदिष्टातिदिष्ट
 गोवप्रवरम् अतएवैतेषांपुरोहितगो
 वप्रवरमित्यर्थः । तथाचामिपुराणे

गोत्रः ।

वर्गसङ्करोपाख्यानं । चित्रियवैश्यशू-
 द्राणां गोत्राश्च प्रवरादिकम् । तथा
 न्यवर्गसङ्कराणां येषां विप्राश्च याज
 क इति ॥ गोत्राणितुचतुर्विंशतिः ।
 तथाचमनुः । शाण्डिल्यः काश्यपश्चै-
 व वाख्यः सावर्ग्यकस्तथा । भरद्वाजो
 गौतमश्च सौकालीन स्नाथापरः ॥
 कल्किश्च श्वामिबैश्यश्च कृष्णाचेयश्च
 शिष्ठकौ । विश्वामित्रः कुशिकश्च कौ-
 शिकश्चतुष्पापरः ॥ दृष्टकौशिकमौ-
 जल्यौ आख्यमानः पराशरः । सौषा-
 यनस्तथाऽत्रिश्च वासुकी रोहितस्त-
 था ॥ वैयाघ्रपक्षश्चैव जामदग्न्य-
 स्तथापरः । चतुर्विंशतिर्गोत्राणां क-
 थित्वापूर्वपण्डितैः ॥ अपिचमनुः । ज-
 मदग्नि भरद्वाजो विश्वामित्राचिगौ-
 तमाः । वशिष्ठकाश्यपागस्त्या मु-
 नयो गोत्रकारिणः ॥ एतेषां या-
 न्यपत्न्यानि तानिगोत्राणिमन्वते-
 । एतदुपलक्षणं मन्येषामपि दर्शना-
 त् । तथाच । सौकालीनकमौज-
 ल्यौ पराशरवृहस्पती । काश्यपेवि-
 ष्णुकौशिक्यौ कात्यायनचेयकाण्व-
 काः ॥ कृष्णाचेयः साङ्गतिश्च कौ-
 ण्डिन्यो गर्गसंज्ञकः । आङ्गिरस इति
 स्वातः अनाष्टकाख्यसंज्ञितः ॥ अथ
 जैमिनिवृद्धाख्याः शाण्डिल्यो वाख्य-

गोत्रा

एवच । सावर्ग्याख्यमानवैयाघ्रपक्षा-
 श्च दृष्टकौशिकः ॥ शक्तिः काण्डायन-
 श्चैव वासुकीगौतमस्तथा । शुनकः
 सौपायनश्च मुनयो गोत्रकारिणः ॥
 एतेषां यान्यपत्न्यानि तानि गोत्रा-
 णि मन्वते । सर्वेद्विचक्षारिंशद्गोत्राः
 ॥ इति धनञ्जयकृतधर्मप्रदीपः ॥ गूय-
 ते शब्दश्रुते स्वसन्तानप्रभवोऽनेन
 । गुड्शब्दे । घृन् । गुधृवीपचीत्या-
 दिनाञ्चो वा ॥ गां व्रायते वा । वैष्ण-
 वाने । आतोनुपसर्गे इति कः ॥

गोत्रजः । चि । गोत्रोत्पन्ने ॥ संतु जन्म
 नामस्मृतिपर्यन्तसमासोदकभावात्
 पश्चाद्भवति ॥

गोत्रभिद् । पुं । इन्द्रे । शक्रे ॥ गोत्रा-
 न् गिरीन् भिनत्ति । भिदिर् । स
 त् सृद्धिपेति भिदेः क्तिप् ॥

गोत्रवृक्षः । पुं । धन्वनवृक्षे ॥

गोत्रसंप्रवः । पुं । पक्षिविशेषे ॥

गोत्रस्खलनम् । न । अन्यस्त्रीनाम ग्रहणे
 ॥ यथा । गोत्रस्खलने भ्रान्तिं मानि
 निजानीहि केवलां मेऽव । व्याख्या-
 नतो विशेषप्रतिपत्तिः पाणिनीय-
 इवेति ॥

गोत्रा । स्त्री । कै । पृथिव्याम् ॥ गोत्राः

शैलाः सन्त्यसाम् । अर्श आशब् ॥ गाः

जशानि व्रायते वा । वैष्ण । कः ॥

गोदुग्ध

टाप् ॥ गन्धायाम् । गवांगण्डे ॥ गवां
समूहः । इति च कथ्यते च वेति च ॥
गोदः । पुं । मस्तिष्के ॥ चि । गोप्रदे ॥
गां ददाति । उदाञ् ० । आत इति कः ॥
गोदन्तम् । न । नटमण्डने । हरिता-
ले ॥ पुं । गोर्दन्ते ॥
गोदा । स्त्री । गोदावर्यां नद्याम् ॥
गोदानम् । न । व्रतविशेषे । केशान्ते ॥
गावः केशाः दीयन्ते खण्ड्यन्ते ऽस्मिन् ।
उदाञ् ० । कर्मणि ल्युट् ॥
गोदारणम् । न । हले ॥ कुहाले ॥
गां भूमिं हारयति । दृविदारणे ।
ल्युट् ॥ गौ भूमिर्दारयते ऽनेन । क-
रणे ल्युट् ॥
गोदावरी । स्त्री । नदीविशेषे । गौत-
मसम्भवायाम् । ब्रह्माद्रिजातायाम् ॥
गोदुग्धम् । न । गोः क्षीरे ॥ अस्त्रगु-
णाः । गव्यं दुग्धं विशेषेण मधुरं
रसपाकयोः । शीतलं स्तन्यकृत् क्षि-
ग्धं वातपित्तास्रनाशनम् ॥ दोष-
धातुमलस्रोतः किञ्चित् क्लेदकरं गुरु
। जरासमस्तरोगाणां शान्तिकृत् से-
वितं सदा ॥ * ॥ कृष्णाया गोर्भवं
दुग्धं वातहरिगुणाधिकम् । पीता-
या हरते पित्तं तथा वात हरं भवे-
त् ॥ श्लेष्मलं गुरु शुक्लाया रक्ताचि-
चाच वातहृत् । बालवत्सविषत्सा

गोधुक्

नां गवां दुग्धं त्रिदोषकृत् ॥ वल्क्यि-
यया स्त्रिदोषघ्नं तर्पणं वल्क्यकृत् पयः
। जाङ्गलानूपशैलेषु चरन्तीनां यथो-
त्तरम् । पयो गुरुतरं स्नेहो यथाहा-
रं प्रवर्तते ॥ खल्वन्नभक्षणाज्जातं
क्षीरं गुरु कफप्रदम् । तत्तु बल्यं प-
रंवृष्यं स्वस्त्वानां गुणदायकम् ॥ प-
क्षाक्षतृणकार्पासवीजजं रोगिणे हि-
तम् ॥ * ॥ अपि चाह राजनिर्घण्टः ।
गवां प्रप्लूषसि क्षीरं गुरुविष्ठम्भि-
दुर्जरम् । तस्मा दप्युद्धिते कुर्ये या-
मं यामार्द्धमेव वा ॥ समुत्तार्य पयो-
ग्राह्यं तत् पथ्यं दीपनं लघु । विव-
त्सावाणवत्सामां पयो दोषल-
मीरितम् ॥ अस्त्रं वत्सैकवर्णाबाध-
वलीकृष्णायो रधि । इत्यादा माष-
पर्णादा ऊर्ध्वशृङ्गी च या भवेत् ॥
तासां गवां हितं क्षीरं शृतं वा ऽशृ-
तमेव वा । गवां सितानां वातघ्नं कृ-
ष्णानां पित्तनाशनम् ॥ श्लेष्मघ्नं रक्त-
वर्णानां त्रीन् हन्ति कपिलापयः ॥
इति ॥

गोदुग्धदा । स्त्री । चणिकाटुणे । सुती-
लायाम् ॥

गोधुक् । पुं । गोपे । गोदेऽग्निरि ॥ गां
दोग्धि । दुह प्रपूरणे । सत्स्वविषे-
ति क्विप् ॥

गोधा

गोदुहः । पुं । गोदुहि । गोपे ॥ गर्
दोग्धि । दुह० । मू० कः ॥

गोदोहनम् । न । गर्वा दोहनस्थाने
॥ गावोदुह्यन्ते ऽस्मिन् । ल्युट् ॥ का
लविशेषे । मूहूर्त्ता ऽष्टमभागे ॥ यथा ।
आचम्य च ततः कुर्यात् प्राज्ञो दारा
वलोकनम् । मूहूर्त्तस्याष्टमं भागमु
ही ज्योत्स्नातिथिर्भवेत् इति ॥

गोदोहनी । स्त्री । गोदोहनपात्रे ।
पार्वाम् ॥ गोदुह्यते यस्याम् । दुहेः
करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् । डीप् ॥

गोदूषः । पुं । गोमूषे ॥

गोधनः । पुं । खूलाग्रवाणे । मुक्ता इति
भाषा ॥ इतिहरिवंशः ॥ न । गोस-
मूषे । गोकुले ॥ गवांघनं समूहः ॥

गोधा । स्त्री । तलायाम् । ज्याघात-
वारणे । धनुर्गुणाघातवारणाय प्रको
ष्ठतश्चावट्टायां चर्मपथ्याम् ॥ निहा
कायाम् । गोधिकायाम् । गोह इति
भाषा ॥ अस्यार्मासपाकविधिः । गो
धा ज्योत्स्नाजलैर्भूयः क्षालितां खण्ड
शः कृताम् । स्विन्नाञ्च तक्रतोयाभ्यां
क्षालितां सूक्ष्माखण्डिताम् ॥ तलये
द्वेसवारालैः प्रलेह्यो वा विधानतः
॥ विषाके मधुरा गोधा वातपित्तप्र

णाग्निनी । कषाया कटुका प्रोक्ता
कफघ्नी बलवर्द्धनी ॥ सा तु स्थूलज

गोधूमः

जलजमेदाद्विधेति व्याख्यातारः ॥ गु
थ्यते वाहुर्यया । गुधपरिवेष्टने । ह
क्षश्चेति घञ् ॥

गोधापदिका । स्त्री । गोधापदीलता
याम् । गोयालिया इति गौड भाषा ॥
गोधापदी । स्त्री । सुवहायाम् । गोधा
पदिकायाम् ॥ गोधा इवपादोमूलम
स्याः । कुम्भपदीषु चेति साधुः ॥

गोधाखण्डः । पुं । विट्खदिरे ॥

गोधिः । पुं । ललाटे ॥ गोधिकायम् ॥
गुध्यते । गुध० । इन् ॥ गावी नेत्रेधी
येते यस्मिन् । कर्मबन्धधिकरणे चेति
किष्वा ॥

गोधिका । स्त्री । गोधायाम् । निहा
कायाम् ॥ गोहीति प्रसिद्धे जलचरे
॥ गुध्यति । गुध० । खुल् ॥

गोधिकापुषः । पुं । गोधाशवके । गौः
घेये । सर्पाङ्गोधायामुत्पन्ने चन्दन-
गोह इति प्रसिद्धे जन्तुविशेषे ॥ गु
ध्यति । गुध० । खुल् ॥ गोधिकायाः
पुत्रः ॥

गोधिनी । स्त्री । वृद्धतीभेदे । लविका
याम् ॥

गोधूमः । पुं । गोधूमे ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

गोधूमः । पुं । नागरङ्गे ॥ ज्योत्स्नीवि
शेषे ॥ गीहू इति प्रसिद्धे ग्रीष्मविशे

गोधूम

षे । रसाले । सुमने ॥ गोधूमः सु
मर्मेऽपि स्यात् त्रिविधः सच कीर्त्ति
तः । सहागोधूम इत्याख्यः पश्चाद्दे
शात् समागतः ॥ मधूलीतु ततः कि
ञ्च दत्त्वा सामध्यदेशजा । निःशूको
दीर्घगोधूमः क्वचिन्नन्दी मुखाभिधः
॥ गोधूमे मधुरः शीतो वातपित्त
हरो गुरुः । कफशुक्रप्रदो वल्यः स्नि
ग्धः सन्धान कृत् सरः ॥ जीवने वृं
हणो वण्यो रुच्यो वीर्यस्थिरत्वकृत्
। कफप्रदो नवीनो नचपुराणः । पु
राणयवगोधूमचौ द्रजाङ्गलशून्यभु-
गिति वाग्भटेन वसन्ते गृहीतत्वात्
॥ मधूली शीतला स्निग्धा पित्तघ्नी
मधुरा लघुः । शुक्ला वृंहणी पथ्या
तद्वन्नन्दीमुखा स्मृता ॥ गुथति गु-
थते वा । गुध० । गुधेरुमः ॥

गोधूमसम्भवम् । न । काञ्चिकप्रभेदे ।
सौवीरे ॥

गोधूमसारः । पुं । सुमनस्य सारांशे ।
सीरा इति सत् इति च ख्याते ॥ तद्वि
धिर्यथा । निस्तुषान् गोधूमा नुदूख
ले कण्डयित्वा सायङ्काले मृत्तिकादि
पात्रे जले मग्नञ् कारयित्वा परदि
ने प्रभातसमये उपरिस्थजलं क्रमेण
दूरीकृत्वा ऽधस्तर मातपे शुष्कं
कृत्वा पाचान्तरे स्थापयेदिति पाक

गोधूलिः

राजेश्वरः ॥

गोधूमी । स्त्री । गोलोमिकायाम् । गो
धूमा इति पाथरी इति च गौडभाषा
प्रसिद्धे चन्द्रचुप विशेषे ॥

गोधूलिः । पुं । स्त्री । समयविशेषे ॥

यथा । सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदि
ग्विभागे व्योम्नि स्फुरद्विरलतारकस
न्निवेशे । रुद्धे गवां खुरपुटोद्गलितै
रजोभिर्गोधूलि रेष कथितो भृगु-
जेन योगः ॥ अपिच । यावत्सिन्दू
रवर्णं गगनतलगतं भानुविम्बं च ना
स्तं यावन्नो दिक्षु शान्तिं व्रजति खु
रपुटे रुद्धतो रेणुसङ्घः । तावन्ने-
वास्ति दोषः प्रभवति नच सा क्रूरदृ
ष्टिर्ग्रहाणां यात्रायां वा विवाहे स
कलशुभकरी सर्वकार्यस्य सिद्धिः ॥
सान्निविधेति दीपिका । यथा । गो
धूलिं त्रिविधां वदन्ति मुनयो नारी
विवाहादिके हेमन्ते शिशिरे प्रया
ति मृदुतां पिण्डीकृते भास्करे । ग्री
ष्मे ऽर्द्धास्तमिते वसन्तसमये भा
नौगते दृश्यतां सूर्ये चास्तमुपागते
च नियतं वर्षाशरत्कालयोः ॥ हेम
न्तशिशिरयो मृदुता प्राप्तपिण्डीकृ
तरविकालः । ग्रीष्मे ऽर्द्धास्त रविका
लः । वर्षाशरदसन्तोष्य ऽस्तगत रवि
काल इत्यर्थः ॥

गोपः

गोनन्दी । स्त्री । सारसखगस्त्रियाम् ॥
 गोनर्दः । पुं । सारसखगे ॥ पर्वतविशेषे ॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गांजलं नर्दयति । नर्दशब्दे । कर्मण्यण् ॥
 गोनर्दीयः । पुं । पतञ्जलिमुनौ । गौनर्दः ॥ गोनर्दभवः । दृढाच्छः ॥
 गोनसः । पुं । सर्पविशेषे । तिलित्से । मण्डलीवोडे ॥ गोरिव नासिका अस्य । अञ्नासिकाया इत्यच् नसादेशश्च ॥ वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनाथः । पुं । अनडुहि ॥
 गोनायः । पुं । गोपाले ॥ गांनयति । गोष् प्रापणे । कर्मण्यण् ॥
 गोनासः । पुं । गोनसे ॥ गोरिव नासा यस्य ॥ न । वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनिष्यन्दः । पुं । गोमूचे ॥
 गोपः । पुं । गुवाल इति भाषाप्रसिद्धे सङ्करजातिविशेषे । आभीरे । वल्लवे ॥ मणिवन्ध्यां तन्त्रवायात् गोपजाते श्व सम्भवः इति पराशरपद्धतिः ॥ गोष्ठाध्यक्षे ॥ भूपतौ ॥ ग्रामौघाधिकृते ॥ बोले ॥ चि । रक्षके । उपकारके ॥ गोपायति । गुपूरक्षणे । आयादय आर्द्धधातुकेवा । अच् ॥ गांपातिवा । पारक्षणे । आतोनुपेतिकः ॥ गोर्जलात् पातिवा । पा० । सुधीतिकः ॥

गोपर

गोपकः । पुं । गोपशब्दार्थे ॥ स्वार्थे कः ॥
 गोपकन्या । स्त्री । आभीरसुतायाम् ॥ शारिवौषधौ ॥
 गोपघोगटा । स्त्री । हस्तिकोलौ । वदरीछदायाम् ॥ वदरीसदृशाकारो वृक्षः सूक्ष्मफलो भवेत् । अटव्यामेवसा घोगटा गोपघोगटेतिचोच्यते ॥ विकङ्कतवृक्षे ॥
 गोपतिः । पुं । शिवे । शम्भौ ॥ पण्डे । साँड इति भाषाप्रसिद्धे वृषे ॥ न्वये ॥ भास्करे ॥ विदशाधिपे ॥ ऋषभनामौषधौ ॥ गवांपतिः ॥ श्रीकृष्णे ॥ गवांपालनात् । गोर्महोत्स्याः पतिर्वा ॥
 गोपदलः । पुं । गुवाके ॥
 गोपनम् । न । अपङ्गवे ॥ गोपनाक्षीयते सत्त्वं न गुप्तिरन्वतं विना ॥ रक्षायाम् ॥ तेजपात इति भाषाप्रसिद्धेतमालपचे ॥
 गोपनीयः । चि । गोपितव्ये । गोप्ये ॥
 गोपभद्रम् । न । शालूके ॥
 गोपभद्रा । स्त्री । काश्मर्याम् ॥
 गोपभद्रिका । स्त्री । गम्भार्थाम् ॥
 गोपवधूः । स्त्री । शारिवायाम् ॥ गोपाङ्गनायाम् ॥ गोपीएववधूः । स्त्रियाः पुंनृदिन्यादिनापुंनृङ्गावः ॥
 गोपरसः । पुं । बोले । गन्धरसे ॥ गो

गोपाक्षः

ये उत्पत्तौ रसोऽस्य ॥

गोपवल्ली । स्त्री । मूर्वायाम् ॥ शारिवा
याम् ॥ श्यामास्तिकायाम् ॥गोपा । स्त्री । गोपास्तिकायाम् ॥ श्या
मास्तिकायाम् ॥ गोपायति । गुपू०
पचाद्यन्तात् अजादित्वाट्ठाप्
ति केचित् ॥ गाः पाति । पारश्चये
। आतोनुपसर्ग इति केचित् । वास
रूपन्यायेन आतोमनिन् कनिश्चनि
पश्चेति चेन विचि अदन्तत्वाभावा
दावधिघेरभावे गोपाः विश्वपाषदि
तिबोधम् ॥गोपानसी । स्त्री । छादमानञ्जुदाबन्धि
। वडयाम् । कुञ्जेषु छादनार्थं दत्ते
वक्रकाष्ठे ॥ छादनाधारे । पट्टाधा
रवन्धपञ्चरे ॥ गोपायति । गुपू० वा
हुलकान् नसट् प्रत्ययः । अलोपय
लोपौ ॥ गवां गोभिर्वा पानम् किरणा
नां ग्रहणम् किरणैर्वा शोषणम् । तत्
स्मृति निवर्त्तयति । चोक्तकर्मणि ।
आतोनुपेतिकः । गौ० ङी ॥ ष्गोपायितः । चि । रक्षिते ॥ गोपाय्यते
स्म । गुपू० क्तः । आयादयआहुधा
तुकेवा ॥

गोपाक्षः । पुं । नृपे । भूपे ॥ गोपे । गवां

पाक्षके ॥ ईशे ॥ श्रीकृष्णे ॥ तद्वा
नं यथा । अथाद्वाकोषनीलान्-

गोपाष्ट

अवचि रक्षणाभोजनेभ्यो ऽम्बुजस्यो
वालो अङ्गाकटीरस्यलकक्षितरस्यत्
किङ्कणीको मुकुन्दः । दोर्भां द्वैय
ज्वीनं दधद ऽतिविमलं पायसं वि
श्ववन्द्यो गोमोपीगोपवीतो ब्रह्मनक्ष
विमलसङ्कसुभूष स्थिरव इतितन्मसा
रः ॥ सर्वस्य जगतः पाक्षनात् । वि-
ष्णौ ॥ गां भूमिं वेदं तन्मूलं य-
ज्ञादिकं वा । प्राक्षयति । माः प्राक्षय
तिवा । पाक्षरक्षणे । कर्मतय्य ॥
जगते । मध्यमुरौ । ऽ । ॥गोपाक्षकः । पुं । शिबे ॥ श्रीकृष्णे ॥ ग
वां पाक्षके ॥ गोपाक्षरव । स्वार्थे कन् ॥
गोपाक्षकर्कटी । स्त्री । म्वाक्षकाकडी
इति प्रसिद्धे कर्कटी प्रभेदे । चुह्रेर्वा
रौ । चुह्रिर्भिर्भायाञ् ॥गोपाक्षिका । स्त्री । गोपाक्षकस्तुत्रिया
म् ॥ अत्रपुंयोगलक्षणेऽङीष्प्राप्तः
पाक्षकान्ताच्चेति निषिध्यते ॥ कीट
विशेषे । महाभीरौ ॥ शारिवाया
मोषधौ ॥गोपाक्षी । स्त्री । गोपाक्षकर्कश्याम् ॥
गोरक्ष्याम् ॥ गोप्याम् ॥ गोपाक्षी
करताक्षीनर्त्तनशाली पुनासुवन-
माक्षी ॥गोपाष्टमी । स्त्री । गोष्ठाष्टम्याम् ॥ यथा
। शुक्लाष्टीकार्तिकेसु स्मृता गोपाष्ट

गोपुर

मी वृधैः । तद्दिने वासुदेवोऽभू
द्गोपः पूर्वम् वत्सपः ॥ तत्र कुर्या
द्गवां पूजां गोघ्रासं गोमदक्षिणम्
। गवानुगमनं कार्यं सर्वान् कामान्
ऽभ्रीक्षता ॥

गोपिका । स्त्री । गोप्याम् ॥ गोपाय
ति । गुपू० खलु ॥ गोप्याम् ॥

गोपितम् । न । गोरोचनायाम् ॥

गोपिनी । स्त्री । श्यामालतायाम् ॥

गोपी । स्त्री । गोपस्यनार्याम् ॥ गोप-
स्य स्त्रीत्यर्थे पुंयोगादाख्यायामिति
ङीष् ॥ शारिवायाम् ॥ रक्षिकाया
म् ॥ रक्षिकायाम् । मूलप्रकृतौ ॥
गोपायति । गुपू० आयाभावे । प
चाद्यच् ॥ गौरादिङीष् ॥

गोपीयः । पुं । न । रक्षणे ॥ न । तीर्थे
॥ जलद्रोण्याम् ॥ गावःपिबन्त्यस्मि
न् । पा० निशीथगोपीयावगथाद्
तिथक् ॥ गोपीयःसोमपानमिति-
वेदभाष्यम् ॥

गोपुच्छः । पुं । हारविशेषे ॥ गोर्लाङ्गु-
ले ॥ गोर्लाङ्गुलवानरे ॥

गोपुटा । स्त्री । खलुलायाम् ॥

गोपुटिकम् । न । शिववृषस्यमण्डपे ॥

गोपुरम् । न । पुरद्वारे ॥ द्वारमात्रे ॥

कैवर्त्तमुस्तके ॥ गर्जलं पिपर्त्ति ।

पृथालनपूरणयोः । मू० कः ॥ गौर्व

गोप्याधिः

खं पुरमस्येतिवां ॥ यद्वा । पुरति
। पुरञ्जगमने । इगुपधेति कः । ग
वांपुरम् ॥ गोपायति वा । गुपू० वाहु
लकादुरच् ॥ यद्वा । पोषते । पुलमह
त्वे । इगुपधत्वात् कः । रक्षयोरभेदः
गोभिःपुरम् ॥ गाःपुरति वा । पुर० ।
मू० कोवा ॥

गोपुरकः । पुं । कुन्दुरके । बहुगन्धे ॥

गोपुरीषम् । न । गोमये ॥

गोपेन्द्रः । पुं । विष्णौ ॥ गोपराजे ॥

गोपेशः । पुं । शाक्यमुनौ ॥ गोपराजे
॥ नन्दघोषे ॥

गोप्ता । त्रि । रक्षके ॥ गोपायति ।
गुपू० टच् ॥ श्रीकृष्णे ॥ सहिस्वमा
यया स्वात्मानं संवृणोति ॥

गोप्त्री । स्त्री । गोपिकायाम् ॥ रक्षि
कायाम् ॥

गोप्यः । पुं । दासीपुत्रे ॥ त्रि । रक्षणी
ये ॥ गुह्ये ॥ सङ्गोपनीये ॥ यस्मा ।
आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैश्वर्यं
भेषजम् । अपमानं तपो दानं नव
गोप्यानि यत्नत इति ॥ गुप्यते । गुपू० ।
कृदलोप्येत ॥

गोप्यकः । पुं । दासे ॥ गोप्यात् स्वार्थे कः
॥ गोप्यं कायति वा । कै० आतद्भक्तिः

गोप्याधिः । पुं । बन्धकविशेषे ॥ तथा

च नारदः । अधिक्रियत इत्यादिः

गोमयः

स विज्ञेयो द्रविलक्ष्णः । कृतकालो
ऽपनेयश्च यावदेयोद्यतस्तथा ॥ स
पुनर्द्विविधः प्रोक्तो गोप्यो भोग्यस्त
यैवच । गोप्योरक्षणीयः ॥

गोवाली । स्त्री । आपविशेषे ॥ पा
ककर्णतिङ्गीप् ॥

गोभण्डीरः । पुं । जलकुक्कुभखगे ॥

गोमयिका । स्त्री । मयिकाविशेषे ।
दंशे । डांस इतिभाषा ॥

गोमान् । वि । गवीश्वरे । गोमिनि ॥
वहवोगावोऽस्य । भूवि तदस्यास्ती
तिमत्तुप् ॥

गोमतम् । न । गच्छूतौ ॥

गोमतल्लिका । स्त्री । प्रशस्तायांगवि ॥
प्रशंसावचनैश्चेति निच्यसमासः ॥

गोमती । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातायां नद्या
म् । वाशिष्ठ्याम् ॥ वैदिकमन्त्रवि
शेषे ॥ उगितश्चेतिङ्गीप् ॥

गोमन्तः । पुं । विन्ध्यप्रच्यन्तपर्वते ॥

गोमयः । पुं । न । गोविधि ॥ गोःपुरी
षम् । गोश्चपुरीषे इतिमयट् ॥ अ
च्यन्तजीर्णदेहाया वन्ध्यायाश्च विशे
षतः । रोगार्त्तायाः प्रहृताया न गो
गोमयमाहरेत् ॥

गोमयच्छत्रम् । न । शिखीन्ध्रके ॥

गोमयच्छत्रिका । स्त्री । उच्छिखीन्ध्रे ।
शिखीन्ध्रे । दिखीरे ॥

गोमुखः

गोमयप्रियम् । न । भूतणे ॥

गोमयोद्या । स्त्री । गोमयजातकीट
विशेषे । गर्दभ्याम् । गोवरीत्या इति
भाषा ॥

गोमायुः । पुं । शृगाले ॥ गन्धर्वविशेषे
॥ गां विकृतां वाचं मिनेति । डुमि
ञ् ० । कृत्रापेच्युष् ॥

गोमी । पुं । शृगाले ॥ बहुभिद्युशिष्ये
। आमणेरे ॥ वि । गोमति ॥ उपा
सके ॥

गोमीनः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥

गोमुखः । पुं । मातलिपुत्रे ॥ महादे
वगणान्तरे ॥ नक्के ॥ यच्चविशेषे ॥

न । कुटिलागारे ॥ वाद्यभाण्डे ॥ ले
पने ॥ चौरक्रियमाणे सुरङ्गायाः प्र
भेदे ॥ जपमालागोपनाय पट्टवस्त्रा
दिनिर्मिते गोमुखी इति प्रसिद्धे य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । चतुर्विंशङ्गुल
मितं पट्टवस्त्रादिसम्भवम् । निर्मा
या ऽष्टाङ्गुलिमुखं ग्रीवां तत्षड्द-
शाङ्गुलम् ॥ चैर्य गोमुखयन्त्रसर्व
तन्त्रेषु गोपितम् । तन्मुखे स्थापये
न्मालां ग्रीवामध्यगतः करः ॥ प्रजपे
द्विधिना गुह्यं वर्त्ममालाधिकं प्रिये । इ
ति मुण्डमालातन्त्रम् ॥ गोमुखादे
ततोमालां गोपयेन्मातृजावत् ।
इति मयातन्त्रम् ॥

गोमेदः ,

गोमुखी । स्त्री । मन्त्रजपार्थकर्षटादि
निर्मितगुप्तिकायाम् । गोमुखे ॥ राठ
देशस्थनदीविशेषे ॥

गोमूत्रम् । न । गोजले ॥ अस्त्रगुणाः ।
गोमूत्रं कटु तीक्ष्णोष्णं चारं तिक्तं
कषायकम् । लघ्वग्निदीपनं मेघं
पित्तकृत् कफवातहृत् ॥ शूलगुल्मो
दरानाहकरडुचिमुखरोगघ्नित् । कि
न्नासगदवातामवस्तिरक् कुष्ठनाशन
म् ॥ कासश्वासापहं शोथकामलापा
ण्डुरोगहृत् ॥ * ॥ कण्डूकिलासग
दशूलमुखाक्षिरोगान् गुल्मातिसा
रमरुदामयमूत्ररोधान् । कासं सकु
ष्ठजठरकुम्भिपाण्डुरोगान् गोमूत्र मे
क मपि पीत मपाकरोति ॥ सर्वेष्व
पिचमूत्रेषु गोमूत्रं गुणतोधिकम् ।

उदाहरणं यथा ॥

प्र	वृ	त्ते	वि	क	स	दा	नं	सा	ध	ने	प्य	वि	षा	दि	भिः ।
व	ह	षे	वि	क	स	दा	नं	यु	ध	मा	प्य	वि	षा	णि	भिः ॥

इतिमाघे १८ सर्गे ४६ श्लोकः ॥

अस्त्राश्चत्वारोभेदाः । पादगोमूत्रि
का अर्धगोमूत्रिका श्लोकगोमूत्रिका
विपरीतगोमूत्रिकेतिभेदा इति स
रस्वतीकण्ठाभरणम् ॥

गोमेदः । पुं । गोमेदकमयौ ॥ द्वीप
विशेषे ॥ यथा । गोमेदे गोपतिर्ना

गोमूत्रि

अतो विशेषाकथने मूत्रं गोमूत्र
मव्यते ॥ ग्रीहोदरश्वासकासशोथव
चाग्रहापहम् । शूलगुल्मरुजानाह
कामलापाण्डुरोगनुत् ॥ कषायं ति
क्ततीक्ष्णच पूरणात् कर्णशूलहृत् ॥
गोमूत्रिका । स्त्री । तृणविशेषे । क्षेप
जायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चित्रका
व्यविशेषे । यथा । गतिरुद्धावचा य
त्र मार्गे मूत्रस्य गोरिव । गोमूत्रिके
ति तत् प्राहुर्दुष्कराचित्रवेदिनः
॥ अपिच । वर्णानामेकरूपत्वं यद्ये
कान्तरमर्द्धयोः । गोमूत्रिकेति तत्
प्राहुर्दुष्करंतद्विदेविदुरिति ॥ षो
डशकोष्ठद्वये षड्विधये ऽर्द्धद्वयं क्रमे
ण विलिख्यैकान्तरविनिमयेन वाचने
श्लोकनिष्पत्तिर्भवतीत्युद्धारः ॥

म राजा भूजोसवेद्यतः । याज्यो ऽ
भूदुर्बलिकल्पाना मोतथ्यानां मनोः
कुले ॥ स तेष हरियज्ञाय प्रवृत्तेषु
भृगून्गुरुन् । वब्रे तं गौतमः को
पादशपत् सोऽगमत् क्षयम् ॥ य
ज्ञवाटे ऽस्य तागावो दग्धाः कोपा
यिना मुनेः । तन्मेदसा महीक्ष्वा

गोमेद

गोमेदः सततोऽभवदिति ॥
 गोमेदकः । पुं । स्वनाम्ना प्रसिद्धे मणि
 विशेषे ॥ न । पीतगणौ ॥ राहुर
 ले । तमोमणौ ॥ अत्यपरीक्षा यथा
 । हिमालयेवा सिन्धौषः गोमेदम
 णिसम्भवः । स्वच्छकान्तिगुरुः सि
 ग्धो वर्णाद्यो दीप्तिमानपि ॥ वल
 लः पिञ्जरो धन्यो गोमेदइतिकी
 र्त्तितः । चतुर्धा जातिभेदस्तु गोमे
 देऽपि प्रकाश्यते ॥ ब्राह्मणः शुक्लव
 र्णः स्यात् चत्रियोरक्तउच्यते । आपी
 तो वैश्यजातिस्तु शूद्रस्त्वानीलउच्य
 ते ॥ छाया चतुर्विधा श्वेता रक्ता
 पीता ऽसिता तथा ॥ गुरुप्रभाणः
 सितवर्णरूपः सिग्धो मृदुर्वातिमहा
 पुराणः ॥ स्वच्छस्तु गोमेदमणि र्धृ
 तोयं करोति सत्त्वो धनधान्य वृद्धि
 म् । लघु विरूपो ऽतिखरो ऽन्यमा
 नः स्नेहोपल्लितो मलिनः खरोऽपि ॥
 करोति गोमेदमणि विनाशं सम्प
 त्तिभोगावच्छधीर्यराशेः ॥ ये दोषा
 हीरके ज्ञेया स्ते गोमेदमणावपि ।
 परीक्षा वक्रितः कार्या शालेवा रत्न
 कोविदैः ॥ स्फटिकेनैव कुर्वन्ति गो
 मेदप्रतिरूपिणम् । शुद्धस्तु गोमेदम
 णेस्तु मूल्यं सुवर्णतो द्वैगुणमाहुरे
 के । अन्येतथा विद्रुमतुल्यमूल्यं तथा

गोरक्ष

परेषामरतुल्यं मातुः ॥ चतुर्विधा
 ना मेषांतु धारणं परिसम्भतमिति
 ॥ काकोले ॥ पञ्चके ॥
 गोमेदसन्निभः । पुं । दुग्धपाषाणे ॥
 गोमेधः । पुं । यज्ञविशेषे ॥ तस्य क-
 लौनिषेधो यथा । अन्वात्मन् गवा-
 लम्भं सज्यासंपलपैतृकम् । देवरा
 श्वस्तुतोत्पत्तिः कलौपञ्चविषर्जयेत् ॥
 गोयुगम् । न । गोद्वये ॥ गवोर्युगम् ॥
 गोरक्षः । पुं । नागरक्षे । नारक्षे ॥ अ
 षभनामौषधौ ॥ त्रि । गोरक्षके । गो
 पे ॥ रक्षतीतिरक्षः । गोः रक्षः ॥
 गोक्षकर्कटी । स्त्री । चिर्मिटायाम् ॥
 गोरक्षजम्बूः । स्त्री । गोधूमे ॥ गोरक्ष
 तण्डुलायाम् ॥ घोण्टाफले ॥
 गोरक्षतण्डुला । स्त्री । गोरक्षचाण्डि
 या इति गौडभाषाप्रसिद्धे चुद्रक्षता
 विशेषे । गाङ्गेरुक्ष्याम् । नागवल्गा
 याम् ॥
 गोरक्षतुम्बी । स्त्री । कुम्भतुम्ब्याम् ॥
 गोरक्षदुग्धा । स्त्री । चुद्रक्षुपविशेषे ।
 ताम्रदुग्धायाम् । बहुपत्रायाम् । अ
 मृतसज्जीवन्याम् ॥
 गोरक्षी । स्त्री । चुद्रक्षुपविशेषे । ग
 न्धवहुलायाम् । पञ्चपर्यिकायाम् ॥
 गोरक्षदुग्धायाम् ॥ कुम्भतुम्ब्याम् ॥
 गोरक्षम् । न । पाशुपाषाणे ॥ गोरक्षती

गोलः ।

गोलः । तस्यभावः । घञ् ॥
गोलः । पुं । पक्षिविशेषे ॥ लयके ॥
बन्दिनि ॥

गोलः । पुं । दुष्खद्वारे ॥

गोलम् । न । गुरवे । उद्यमे । भारा
द्युद्यमने ॥ गूर उद्यमे । चु० । ल्युट् ॥

गोलः । पुं । दुग्धे ॥ दधि ॥ दण्डा-
हते । घोले । तक्र ॥ गोलस्य दु-
ग्धस्य विकारत्वात् उपचारात् ॥

गोलसजम् । न । तक्रे ॥

गोलाटी । स्त्री ।

गोलाटिका । स्त्री । शारिकाविशेषे ॥

गोरिका । स्त्री ।

गोशतम् । न । क्रोशयुग्मे ॥ गोः शब्दे ॥

गोरोचम् । न । हरिताले ॥

गोरोचना । स्त्री । स्वनामस्यातपीत
वर्षादये । गोमनायाम् । मङ्गलाया
म् । मेधायाम् ॥ गोरोचनाहिमा
तिक्ता वय्या मङ्गलकान्तिदा । विषा
ऽलक्ष्मीशहेन्मादगर्भस्त्रावजतास्त
हत् ॥

गोर्दम् । न । मस्तिष्के । मस्तकभवसे
हे ॥ गुर्यते गुरतेवा । गुरी उद्यम
ने । अद्वादय इतिसाधु ॥

गोलः । पुं । सर्ववर्तुले ॥ मदनवृक्षे ॥

जारात् विषवासुते ॥ भूगोले ॥ ख

गोले ॥ यथा । गोलं श्रुतं यदि तव

गोलच

मतिर्मास्त्रीयं शृणु । स्वमिति शि-

रोमणिः ॥ एकराशौषड्ग्रहयोगे ॥

यथा । ग्रहाणां मेकस्मिन् यदि भव-

मि घमां निवसति सदा गोलोयो-

गः प्रलयपदमिन्द्रोपि लभते । भ-

वे लोको रङ्गः परिहरति पुत्रश्च-

जननी नृपाणां न शः स्याज्ज्वल-

ति वसुधा शुष्यति नदीति ॥ एकरा-

शौसस्ययोगे ॥ यथा । सप्तग्रहा-

यदैकस्या गोलयोगः सदाभवेत् ।

दुर्भिक्षं राष्ट्रपीडाञ्च तस्मिन् काले

नृपश्च इति ॥ न । मण्डले ॥ गुडे

घञ् । डलयोरभेदः ॥

गोलकः । पुं । जारतोविधवासुते ॥ म-

णिके । अलिङ्गरे । गोल इति माट इ-

ति च भाषा ॥ गुडे ॥ पिण्डे ॥ यथा । ते

जसां गोलकः सूर्यो ग्रहर्चाणाम् गो-

लकाः । प्रभादन्तो हि दृश्यन्ते सूर्य-

रश्मिविदोपिताः ॥ इति सूर्यसिद्धान्तः

॥ गन्धर्मे । वेले ॥ न । गोलोके ॥

गुह्यते । गुडरक्षायाम् । घञ् । स्वा-

र्थकम् । डलयोरैक्यम् ॥

गोलचणाम् । न । गवां प्रशक्ताप्रशक्त-

स्वरूपे ॥ यथा । पराश्वरः प्राह वृ-

हद्वयाय गोलचणं तत् क्रियते ततो-

ऽयम् । मया समासः शुभलक्षणा-

नाः सर्वा लक्षणा व्यागमते ॥ मिधा

गोखण्ड

स्ये ॥ अशुभलक्षणं गाव आह । सा
 स्वाविलखुचास्यो मूषिकनयनाश्च
 न शुभा गावः । प्रचक्षा सिपिटवि-
 पाणाः करटाः खरसदृशवर्णाश्च ॥
 दशसप्तचतुर्दन्त्यः प्रलम्बमुखा नना
 विनतपृष्ठाः । ह्रस्वस्यूलग्रीवायवम-
 ध्यादारित खुराश्च ॥ श्यावातिदी-
 र्घजिह्वाः गुल्फै रतितनुभि रति
 वृहद्भिर्वा । अतिककुदाः कृषदेहा
 नेष्टाहीनाधिकाङ्ग्यश्च ॥ ४ ॥ अथ
 वृषलक्षणम् । वृषभोऽप्येवंस्यूलतिल
 म्बवृषणः सिराततक्रोडः । स्थूलसि-
 राचितगण्डस्त्रिस्थूणं मेहतेयश्च ॥
 मार्जारान्तः कपिलः करटो वा न
 शुभदेहो द्विजस्यैव । कृष्णोष्ठतालुजि-
 ह्वस्त्रसनो यूथस्य घातकरः ॥ ६ ॥
 स्थूलशृङ्गान्मणिशृङ्गः सितोदरः कृष्ण
 शरवर्णश्च । गृहजातोऽपि च्याव्यो
 यूथविनाशावहे वृषभः ॥ ७ ॥ श्या-
 मकपुष्पचिताङ्गो भस्मारुणसन्निभो
 विडालाक्षः । विप्राणां मपि न शु-
 भं करोति वृषभः परिगृहीतः ॥ ये
 चोद्गरन्ति पादान् पङ्कादिव योजि-
 ताः कृशग्रीवाः । काचरनयना ही-
 नाश्च पृष्ठतस्ते न भारसदाः ॥ ८ ॥ अ-
 थशुभलक्षणसहितानाह । मृदुसं-
 तताग्रौष्ठाः समुत्फिन्नसामतालुजि-

गोखण्ड

ह्वाश्च । ह्रस्वतनूश्च भ्रमराः सुकुचवः
 पृष्ठजङ्घाश्च ॥ आताप्रसंहतखुराश्च
 डोरस्का वृहत्ककुदाः । सिग्धश्च
 क्षणतनुस्त्वग्रोमाणः साम्रतनुशृङ्गाः ॥
 तनुभ्रमृग्वालधयो रक्तान्तधिलोच-
 ना महेच्छासाः । सिंहस्तन्वास्त
 न्वल्पकम्बलाः पूजिताः सुगताः ॥
 ११ ॥ वामावर्त्तवर्त्तमे दक्षिणपार्श्वे
 च दक्षिणावर्त्तः । शुभदेहो भवत्यन-
 डुहो जङ्घाभिश्चैडकनिभाभिः ॥ वै-
 दूर्यमल्लिकावुधुदेव्याः स्थूलनेत्रव-
 र्त्मानः । पार्श्वीभि रस्फुटिताभिः श-
 स्ताः सर्वे च भारसदाः ॥ घ्राणोद्दे-
 शे सधलि मार्जारमुखः सितश्च द-
 क्षिणतः । कमलोत्पललाक्षभः सु-
 बालधिर्वाजितुल्यजवः ॥ लम्बै र्दृष-
 यै र्मेघोदरैश्च सङ्घचित्तवङ्गणक्रोडः
 । ज्ञेयो भाराध्वसहो जवेऽश्वतुल्य
 श्वशस्तफलः ॥ १५ ॥ सितवर्णः पिङ्गा-
 क्षस्ताप्रविषाणोक्षणो महावक्रः । ह-
 से नामशुभफलो यूथस्य विवर्द्धनः
 प्रोक्तः ॥ १६ ॥ भ्रमृग्वालधिराता-
 मविषाणो रक्तदृक् ककुदांश्च । क-
 ल्माघश्च स्वामिन मचिरात् कुरु-
 ते पतिं लक्ष्म्याः ॥ १७ ॥ यो वासि-
 ते श्वचरणौ र्यथेष्टवर्णाश्च सोऽपि शु-
 भफलकृत् ॥ मिश्रफलोऽपि च्याव्यो

गोलोकः

वदिनैकान्तप्रशस्तोऽपि ॥ १८ ॥

इतिवाराहीसंहितायां गोलचक्रं ना
माष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

गोला । स्त्री । गोदावर्याम् ॥ सख्याम्
॥ कुनद्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥ पञ्चाञ्जने
॥ मण्डले ॥ अलिञ्जरे ॥ बालखेल
ने । बालक्रीडनकाष्ठे ॥ गां दीप्तिं
लाति । ला० । आतइति कः ॥ गु
च्यते वा । गुडवेष्टने । चञ् । उक्त
योरैक्यम् ॥

गोलाङ्गुलः । पुं । असितमुखे कपिवि
शेषे । कपित्याख्ये । दक्षिणेशे ॥ कृ
ष्णवानरे ॥

गोलासः । पुं । शिलीन्ध्रे ॥

गोलिङ्गः । पुं । घण्टापाटलौ ॥

गोलीङ्गः । पुं । लोभविशेषे । घण्टा
पाटलौ ॥ गोभिर्लिङ्गतेस्म । लि-
ङ्ग० । क्तः ॥

गोलोकः । पुं । न । श्रीकृष्णस्य निख्ये
धामनि ॥ श्रीकृष्णस्थाने ॥ यथा ।
वैकुण्ठस्य दक्षभागोगोलोकं सर्वमे
हनम् । तथैव राधिका देवी द्विभु
जो मुररीधरः ॥ यद्रूपं गोलकं धाम
तद्रूपं नास्ति मामके । ज्ञाने वा च-
क्षुषोः किं वा ध्यानयोगे न विद्यते ॥

॥ शुद्धतत्त्वमयं देवि नानादेवेन शो
भितम् । मध्यदेशे गोलकाख्यं श्रीवि

गोवर्द्ध

णो लोभमन्दिरम् ॥ श्रीविष्णोः स

त्त्वरूपस्य यत्स्थले चित्तमोहनम् ।

तस्य स्थानस्य माहात्म्यं किमया कथ्य

तेऽधुनेत्यादि माहात्म्यादिकं सन्तं

शास्त्रे ब्रह्मवैवर्तपुराणे च द्रष्टव्यम् ॥

गोलोमिका । स्त्री । गोधुमा इति पा-
थरी इति च गौडभाषाप्रसिद्धे चोद्भ
व्यविशेषे । क्रोष्टुकप्रुच्छिकायाम् ।
प्रस्तरिण्याम् ॥

गोलोमी । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ गो

लोमसु जाता । तत्रजातइत्यर्थः ॥

वचायाम् ॥ भूतकेशे ॥ गोलोन्वामि

यम् । तस्येदमित्यर्थः । संचापूर्वकत्वा

न्नवृद्धिः ॥ वेण्यायाम् ॥ गौर्लोमा-

स्त्राः । गोशब्दोगोलोमसदृशेषाण-

श्चिकः । अनउपधालोपिन इति छन्दे

प् ॥ गोलोमिकायाम् ॥

गोवत्सादी । पुं । टके ॥

गोवन्दनी । स्त्री । प्रियङ्गो । फलिन्या

म् ॥ गविभूमौ वन्द्यते । वदि० । कर्म

णिज्युट ॥ पीतदण्डोत्पले ॥

गोवरम् । न । गोमयविशेषे ॥ गोष्ठा

न्त गोखुरचुसां शुष्कचूर्णितगोमय

म् । गोवरं तत् समाख्यातं वरिष्ठं

रससाधने ॥

गोवर्द्धनः । पुं । स्वनाम्ना प्रसिद्धे पर्वत

विशेषे । गिरिराजे ॥ अनादि र्हरि

गोविन्दः

दासोऽयं भूधरो नाथसंग्रहः । शुक्ल
प्रतिपदि प्रातः कार्तिकेऽर्च्योऽत्र वै-
ष्णवैः ॥ पूजामन्त्रस्तु । गोवर्द्धनध-
राधारगोकुलवाणकारकः । विष्णु
बाहुकृतोऽष्टायोगवां कौटिप्रदोभ-
वेति ॥ पि । गोवर्द्धके ॥ गवां वर्द्धनः ॥
गोवर्द्धनधरः । पुं । श्रीकृष्णे । नन्दनन्द
ने ॥ गोवर्द्धनस्य गिरेः धरो धारकः ॥
गोवर्द्धनधारी । पुं । श्रीकृष्णे । यशोदा
नन्दने ॥

गोवशा । स्त्री । वन्ध्यायाङ्गवि ॥

गोविन्दः । पुं । वासुदेवे ॥ तद्ग्रानं यथा
। फुल्लेन्दीवरकान्त मिन्दवदनं वर्हा
वतंसप्रियं श्रीवत्साङ्गमुदारकौस्तु
भधरं पीतान्वरं सुन्दरम् । गोपीनां
मयनोत्पलार्चिततनुं गोगोपसङ्घा
घृतंगोविन्दं कलवेणुवादनपरं दिव्या
ङ्गभूषं भजेदिति ॥ गोशब्दवाच्यानि इ
न्द्रियाणि निश्चयं प्राप्ते ॥ गांवेदलक्ष
णां वाक्सीं विन्दति इति व्युत्पत्त्या
सर्ववेदोपादानत्वेन सर्वज्ञे ॥ गां
भुवं धेनुं स्वर्गं वेदं वा अविदत् वि
न्दति वा । विद० विद्वत् ० । गवादि
षु विन्देः संज्ञायामिति शः । वाराहक
पेणोदुरणात् कामधेनोरैश्वर्यप्राप्तेः ।
इन्द्रेण स्वर्गस्य निवेदनात् मत्स्यादि-
रूपेण वेदोदुरणाद्वा ॥ गोभिर्वशी

गोशाला

मिर्वेदान्तवाक्ये विन्दते वा । गोभि
रेव यतो वेशो गोविन्दः समुदा
हृतः इति विष्णुतिलकम् ॥ वक्रिपु
राणे यमानुशासनेतन्नाममाहात्म्यं
यथा । येतिष्ठतः स्वपत्नस्य गच्छन्त
सुखिते क्षुते । सङ्गीर्तयन्ति गोविन्दं
ते वस्त्याज्याः सुदुरतरिति ॥ गवाधक्षे
॥ दृष्टस्यतौ ॥

गोविन्ददादशी । स्त्री । फाल्गुनशुक्लदा
दश्याम् ॥

गोविट् । पुं । गोमये ॥ गोर्विट् ॥

गोविष्टा । स्त्री । गोमये ॥ वनोपले ॥
गोर्विष्टा ॥

गोवीथी । स्त्री । मध्यममार्गे नक्षत्र
विशेषाणां सञ्ज्ञाविशेषे ॥ यथा । ह
स्तश्चिचातयास्वातीगोवीथीतितुष
ब्दितेति ॥

गोवृन्दम् । न । गोसमूहे ॥

गोशकृत् । न । गोमये ॥

गोशरण्यः । पुं । व्याघादितो दुर्गाश्च
गोः परिवाणकारके ॥ गोर्गवां वा
शरण्यः ॥

गोशालम् । न । गोवृहे ॥ गवांशाला
। विभाषासेनेति पाश्चिकं क्लीबत्वम्
॥ पि । गोशाले जाते ॥ स्वामान्तगो
शालेति जातार्थप्रत्ययस्य लुक् ॥

गोशाला । स्त्री । गोशाले । गौशाला ॥

गोष्ठः

इतिभाषा ॥ गवांशाला ॥

गोशीर्षम् । न । चन्दने ॥ चन्दनविशे
खे । हरिचन्दने ॥ गोशीर्षाकारेम
खयैकदेशेजाते काखतामस्यामिश्र
वर्ण उत्पलमन्धिनि अतिसुरभिशी
तलतया सदैव संपर्वेष्टिते इति
स्वाख्यातारः ॥ गोः शीर्षमिव गोशी
र्षोमिरिक्तस्याकर इति स्वामी ॥ ग
वांमस्तके ॥

गोशीर्षकः । पुं । श्लोमपुष्पीवृक्षे ॥ च-
पद्मद्रिसमुद्भवे गोरोचनासदृशवर्ण
चन्दनजातिविशेषे ॥ गोमस्तके ॥
गोशृङ्गः । पुं । वर्जुरवृक्षे ॥ न । गोर्वि
षाणे ॥

गोशुक्तिः । पुं । वैयाद्युपखेकषिवि-
शेषे ॥

गोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गावस्तिष्ठ-
न्त्यश्च । छा० घञर्थ इति सुपिस्थ
इति वा कः । अन्वान्वेतिषत्त्वम् ॥
चिदधिष्ठिताहङ्कारे ॥ गावः श्रोत्रादी
नीन्द्रियाणि तिष्ठन्त्येति पूर्ववत् प्र
क्रिया ॥ गोष्ठीश्चाहे ॥

गोष्ठपतिः । पुं । गवांस्थानाध्यक्षे ॥

गोष्ठश्वः । पुं । परहिंसके । यः स्वगृहा
ङ्गनेस्त्रिभुवः परान् वेदितस्मिन् ॥ गो-
ष्ठेश्वा इति सप्तमीतत्पुरुषे अचतुरे
श्वान्नाह्निनाऽश्च । नस्तद्वित् इतिदिलो

गोसम्भ

पः ॥ षष्ठीतत्पुरुषेत्तु गोष्ठेश्वाश्च्येव ॥

गोष्ठाष्टमी । स्त्री । गोपाष्टभ्याम् ॥

गोष्ठी । स्त्री । सभाग्राम् । परिषदि ॥

संलापे ॥ पोष्यवर्गे ॥ विषं गोष्ठी दं

रिद्रस्य ॥ गावोऽनेकावाचस्तिष्ठन्त्य

स्याम् । घञर्थकः । अन्वान्वगोभूमी

तिषत्त्वम् । गौरादित्वान् ङीष् ॥

गोष्ठीप्रतिः । पुं । पोष्यवर्गाभिपालके

॥ सभापतौ ॥

गोष्ठीभेदः । पुं । क्रीडाविशेषे ॥

गोष्यदम् । न । गोखुरश्वभे ॥ चि । ग

वां गतिगोचरे ॥ गोपद प्रमाणे ॥

गोःपदम् । गावः पयन्ते यस्मिन् दे

शे स गोभिः सेवितो गोष्यदः । गो

ष्यदंसेवितासेवितप्रमाणेष्वितिसुट्

सस्यषस्वञ्चनिपात्यते । असेविते

अगोष्यदान्यरक्षणानि । प्रमाणे गोष्य

दमाचं चेतम् ॥

गोसः । पुं । बाले ॥ उषःकाले । वि

भाते ॥ गांजलं स्यति । षोडशकर्म

णि । आत इतिकः ॥

गोसङ्ख्यः । पुं । गोमे ॥ गावः सञ्चष्टे

। चचिङ् । चचिङ्ख्याञ् । समि

ख्य इतिकः ॥

गोसदृचः । पुं । गवये ॥

गोसन्धायः । पुं । गोदानकत्तरि ॥

गोसम्भवा । स्त्री । श्वेतदूर्वाग्राम् । वि ।

गोच्यः

गोर्जाते ॥

गोसर्गः । पुं । प्रभाते ॥

गोसर्गः । पुं । गोमेधयज्ञे ॥

गोस्तनः । पुं । चतुर्थद्विकहारे ॥ गोः
कुचे ॥

गोस्तनी । स्त्री । कपिलशचायाम् ।

द्राचायाम् । मनक्कादाख इतिभाषा

॥ गौः स्तनोऽस्याः । गोस्तनसदृशे

गाशब्दो गौणः । स्वाङ्गाश्चोपसर्जना

दिति ङीष् ॥

गोस्थानम् । न । गोष्ठे ॥ गवांस्थानम् ॥

गास्थानकम् । न । गोष्ठे ॥ स्वार्थेकः ॥

गोस्वामी । चि । गोपतौ ॥

गोहन्त्रम् । न । गोमये ॥

गोहरीतकी । स्त्री । विल्वे ॥

गोहालिया । स्त्री । गोवालिया इति
ख्याते खतविशेषे ॥

गोहितः । पुं । घोषलतायाम् ॥ विल्वे

॥ श्रीकृष्णे ॥ गवां विद्वह्यर्थं गोवर्द्ध

नगिरिं धृतवान् इतिगोभ्योहितः ।

चतुर्थीतदर्थे च्यादिना चतुर्थी तत्

पुरुषः । गोर्भुमे भारवतरणेच्छ

या शरीरग्रहणं कुर्वन् वा हितः ॥

चि । गवां हितकारके । गोघासाह

र्त्तरि ॥

गोहिरम् । न । पदमूले ॥

गौच्यः । पुं । मेनासुते । मेनाके ॥ गो

गौणः

च्याः हिमालयपत्न्याः अपत्यम् ।

स्त्रीभ्योऽगिति ढकिप्राप्ते छन्दसि

व्यत्ययो बहुलमिति व्यत्ययेन ग

र्गादिभ्योऽभितयञ् ॥

गौञ्चिकः । पुं । स्वर्णकारे ॥ गुष्माद्यव
हर्त्तरि ॥

गौडः । पुं । देशविशेषे ॥ तद्देशसीमा

यथा । वङ्गदेशं समारभ्य भुवनेशा

न्तर्गं शिवे । गौडदेशः समाख्यातः

सर्वविद्याविशारदः ॥ तद्देशस्थे पुंभू

वि गौडाः ॥ तेच पञ्चोक्ताः स्कन्दपु

राणे । सारस्वताः कान्यकुब्जाः गौड

मैथिलकौत्कलाः । पञ्चगौडा इति

ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः इति ॥

गौडवास्तूकः । पुं । न । वास्तूकप्रभेदे

॥ तदेवतुष्टत् पञ्च रत्नं स्याद्गौड-

वास्तूकम् ॥

गौडिकः । पुं । इक्षुकुट्टके ॥ इक्षौ ॥

गुडसाधुः । गुडादिभ्यश्च ॥ न । म

द्यविशेषे ॥

गौडी । स्त्री । सुराप्रभेदे । वाल्कल्या

म् ॥ रागिणीविशेषे । मेघरागस्य

योधिति ॥ काव्यरीतिप्रभेदे ॥ यथा

। अजः प्रसादमाधुर्यं गुणचितयमे

दतः । गौडवैदर्भपाञ्चालरीतयः प

रिकीर्तिता इति ॥

गौणः । चि । गुणयोगात्प्रवृत्ते ॥ अमु

गौतमी	गौरजी
खे ॥ यत्नोपपादितेय ॥ गुणादागतः । अण् ॥	गौतमः । पुं । स्यावरंविषस्य प्रभेदे ॥
गौणधातुः । पुं । उपधातौ ॥	गौधरः । पुं । गोधिकासुते । अहेर्गो
गौणसत्यासी । स्त्री । अत्याग्नि । कर्मफलत्यागित्वेपिकर्मानुष्ठायिनि । अत्ते ॥	धायांजाते चन्दनगोहेतिख्याते ॥ गोधाया अपत्यम् । आरगुदीचामित्यारक् ॥
गौणी । स्त्री । वृत्तिविशेषे ॥ अशीति प्रकारलक्षणात्तर्गतलक्षणाविशेषे ॥	गौधूमः । पुं । गोधूमविकारे ॥ गोधूम
पश्यात् साहित्यदर्पणम् ॥	स्यायवो विकारो वा । वित्थाद्यण् ॥
गौतमः । पुं । नचिकेतसः पितरिमुनिविशेषे । उद्दालके गोपतो गौतम इति प्रसिद्धे ॥ मुनिविशेषे । शतानन्दे ॥ शाक्यवंशावतीर्णे बुद्धमुनिविशेषे । शाक्यसिंहे । शौद्रोदनौ ॥ कृपे ॥ गौतमस्यार्थशिष्यः । तस्येदमित्यङ् । तन्नेषावताराद्वा ॥ गौतमस्यापत्ये । ऋष्यण् । बहुल्ले गौतमाः ॥	गौधूमीनम् । न । गोधूमक्षेपे ॥ गोधूमानां भवनं क्षेपम् । धान्यानां भवनेक्षेपेखण्ड ॥
गौतमसम्भवा । स्त्री । गोदावर्या नद्याम् ॥	गौधेयः । पुं । गोधिकात्मजे । गौधेरे ॥ गोधाया अपत्यम् । शुभ्रादिस्त्राट्टक् ॥
गौतमी । स्त्री । उमायाम् । दुर्गायाम् ॥ गौरोचनायाम् ॥ गोदावर्याम् ॥ कृप्याम् ॥ शाक्यलक्षणागौतमप्रणीतायां विद्यायाम् ॥ षोडशपदार्थप्रतिपादिकायामहल्यापतिगौतमप्रोक्तायामर्थविद्यायाम् ॥ शार्ङ्गरवाचनोक्तौ ॥ राक्षसीविशेषे ॥	गौधेरः । पुं । गौधारे ॥ गोधाया अपत्यम् । गोधायाट्टक् ॥
	गौरः । पुं । श्वेतसर्पमे ॥ चन्द्रे ॥ धववृक्षे ॥ अरुणवर्णे ॥ गौरा इतिख्याते पीतिवर्णे ॥ श्वेतवर्णे ॥ चि । तत्तद्वर्णवति ॥ विशुद्धे ॥ न । पद्मकेतारे ॥ कुङ्कुमे ॥ स्वर्णे ॥ गुरति गवते मनेऽच वा । गुरीउद्यमने गुङ्गतौ वा । ऋज्वेनेतिसाधुः ॥ गूर्यतेऽनेन वा । गुरी० । हलश्चेति घञ् । गौरण्व । प्रज्ञाद्यण् ॥
	गौरच्यम् । न । पाशुपाल्ये ॥
	गौरजीरकः । पुं । अजाज्याम् । खेतजीरके ॥

गौरी

गौरतिलिरः । पुं । कपिलले ॥
 गौरल्लक् । पुं । इन्द्रदीप्तये ॥
 गौरवम् । न । अम्भुत्याने ॥ गुरुत्वे ।
 काचवाभावे ॥ गुरोर्भावः । इगन्ता
 चलघुपूर्वादित्यम् ॥
 गौरवितः । वि । आर्यमित्रे ॥ गौरवः
 सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादि
 तत् ॥
 गौरशक्रः । पुं । गिरजमधूके । अल्प
 पथे ॥
 गौरसर्पपः । पुं । श्वेतसर्पये । सिद्धार्थ
 ॥ गौरश्वसौम्यप्रश्च ॥ अग्नी राज
 सर्पपैः परिमिते ॥
 गौरसुक्ताम् । न । चिचकूटप्रसिद्धे प-
 चशाकप्रभेदे । कारिणि । गन्धशाके ॥
 गौरा । स्त्री । गौरीम् । शिवायाम् ॥
 इतिद्विरूपः ॥
 गौरार्द्रकः । पुं । श्यावरश्मिषविशेषे ॥
 गौराक्षः । पुं । कृष्णवानरे ॥
 गौरिका । स्त्री । अष्टवर्षीयांकन्याया-
 म् ॥ गौर्येव । कः ॥
 गौरिष्ठः । पुं । सिद्धार्थे ॥ लौहचूर्णे ॥
 गौरी । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ योगाग्नि
 दग्धदेहा या पुनर्जाता हिमालये ।
 शङ्खेन्दुमुन्मथवला सतो गौरीतु
 सा स्मृता ॥ असञ्जातगजः कन्यावाम्
 ॥ हरिहायाम् ॥ दारुहरिहायाम् ॥

गौत

गोरोचनायाम् ॥ प्रियङ्गुदृष्टे ॥ व-
 सुधायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ वरुणभा
 र्यायाम् ॥ बहुशक्तिविशेषे । माया-
 देव्याम् ॥ मञ्जिठायाम् ॥ श्वेतदूर्वा
 याम् ॥ मञ्जिकायाम् ॥ तुल्लयाम् ॥
 सुवर्णकदल्याम् ॥ आकाशमांस्याम्
 ॥ रागिणी विशेषे । मासकरागभार्या
 याम् ॥ गौरवर्णाञ्जितायाम् ॥ गूयते
 । गुडशब्दे । अज्जेन्नेतिरन्त्यो गौ
 रोनिपातितः । गौरोवर्णोऽस्यस्याः
 । गौरादित्वान् ङीष् ॥
 गौरीगुरुः । पुं । हिमवति ॥ गौरीः गुरुः ॥
 गौरीजम् । न । अम्भके ॥
 गौरीतकम् । न । तक्रविशेषे ॥ यथा
 । लवणं गरिचं त्रिखं जीरं नार
 ङ्गजन्तवचम् । एलाखूरोऽन्वितं तक्रं
 धूपयेद् घृतहिङ्गुना ॥ पार्श्वत्या वि
 हितं तक्रं सर्वदोषनिवर्हणम् । सुव
 च्यं पाचनं दिव्यं महेशस्य महत्प्रि
 यमिति ॥
 गौरीपुत्रः । पुं । कार्तिकेये ॥ गणेशे ॥
 गौरीपुष्पः । पुं । प्रियङ्गुदृष्टे ॥
 गौरीकलितम् । न । हरिताले ॥
 गौरीशिखरम् । न । तीर्थविशेषे ॥
 गौरीसुतः । वि । दशवर्षीडाक्षंजे ॥
 गौरीलक्ष्मिः । पुं । गुरुस्त्रीगाम्निनि ॥
 गुरुतल्पं गच्छति । गच्छतौ परदा

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ग्रन्थम्

ग्रन्थिद

ॐ गदिभ्यः इति ठक् ॥

गौलिकः । पुं । मुष्ककट्टे ॥

गौल्यम् । न । मधुरे ॥

गौशतिकः । त्रि । गोशतस्वामिनि ॥

गौर्डीनम् । न । भूतपूर्वगोष्ठे ॥ पूर्वभू
तं गोष्ठम् । गोष्ठात् खञ्भूतपूर्व इ
ति खञ् ॥ तीर्थविशेषे ॥ग्रथितः । चि । गुम्फिते । दृढ्ये । कृत
ग्रन्थने । गाँवा इति गूँवा इति च भाषा
॥ आक्रान्ते ॥ हते । हिंसिते ॥ ग्रथ्य
तेऽस्य । ग्रन्थसन्दर्भे । क्तः

ग्रथितमात्रः । पुं । बहुपङ्क्तौ ॥

ग्रन्थः । पुं । गुम्फे । ग्रन्थनायाम् ॥ ध
ने ॥ ग्राह्ये ॥ अक्षरसङ्ख्यायाम् ।
द्वारिंशद्वर्षनिर्मितौ । अनुष्टुप्श्लोके
॥ प्रबन्धे । विवक्षितार्थप्रतिपत्त्यनु-
कूलत्वे सति निबद्धमानवाक्यसमु-
दाये । सन्दर्भे ॥ ग्रन्थनम् । ग्रन्थ०
घञ् ॥ग्रन्थकः । पुं । द्वारिंशदक्षरान्विते अ-
नुष्टुप्छन्दःश्लोके ॥ संज्ञायाम् ॥

ग्रन्थकर्ता । पुं । ग्रन्थकारे ॥

ग्रन्थकुटी । स्त्री । लेखभूमौ । लेख्य
स्थाने । दफ्तरखाना इति अपि स
इति च अपरान्तजनभाषा ॥ॐॐॐॐ ग्रन्थनम् । न । गुम्फने । ग्रन्थने । स-
न्दर्भे ॥

ग्रन्थना । स्त्री । ग्रन्थने ॥

ग्रन्थसन्धिः । पुं । काण्डे ॥ पटले ॥ स्था
ने ॥ प्रकरणे ॥ पर्वणि ॥ अंधाये ॥
आङ्गिके ॥ उल्लासे ॥ग्रन्थिः । पुं । ग्रन्थिपर्णे ॥ गाँठ इति
भाषा प्रसिद्धे वस्त्रादिवन्धे ॥ वंशादि
सन्धौ । पर्वणि । पोरौ इति भाषा
॥ भद्रमुक्तायाम् ॥ हितावस्थायाम् ॥
पिण्डालौ ॥ कौटिल्ये ॥ अन्योन्या
ध्यासे ॥ मायाख्यपात्रे ॥ रुग्भेदे ॥
॥ तस्य निदानसम्प्राप्ती यथा । वा-
तादयो मांसमसृक्प्रदुष्टाः सन्धूष्य
मेदस्य तथा शिराश्च दृत्तोन्मत्तं
विग्रथितं नु शोथं कुर्वन्त्यतो ग्रन्थि
रिति प्रदिष्ट इति ॥ ग्रन्थते । ग्रथि० । स
र्वधातुभ्यङ् ॥ खनिकष्यज्यसिधसिध
निसनिध्वनिग्रन्थिर्झलचरिभ्यश्चेति
इर्वा । स्वरेभेदः ॥ग्रन्थिकः । पुं । करीरे ॥ देवघ्ने ॥ स-
हदेवपण्डने ॥ न । पिप्पलीमूले ॥
ग्रन्थिपर्णे ॥ पुं । न । गुग्गुलौ ॥ ग्र
न्थिप्रतिवृत्तिः । इवेप्रतिवृत्ताविति
कञ् ॥

ग्रन्थिका । स्त्री । पिप्पलीमूले ॥

ग्रन्थितः । त्रि । ग्रथिते । गुम्फिते ॥
॥ ग्रथ्यतेऽस्य । ग्रथि० । क्तः ॥

ग्रन्थिदक्षा । स्त्री । मायाकन्दे ॥

ॐॐॐॐ

ग्रन्थिलः

ग्रन्थिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥

ग्रन्थिपर्णः । पुं । चारनामगन्धद्रव्ये ॥ न ।

वर्हिपुष्पे । कुङ्कुरे । कुङ्कुरौदा इति

ख्याते ॥ ग्रन्थिपर्णं तिक्ततीक्ष्णं क

टूषणं दीपनंलघु । कफवातविषम्बा-

सकण्डूदौर्गन्धनाशनम् ॥ अस्यले

पनगुणः । रुचताऽलक्ष्मीराक्षस

ज्वरनाशित्वमिति ॥ ग्रन्थौपर्णान्यस्य

। ग्रन्थयद्रवपर्णान्यस्येतिवा ॥

ग्रन्थिपर्णा । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

ग्रन्थिपर्णी । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

ग्रन्थिपाशः । पुं । ग्रन्थ्यात्मनिमाया

स्थपाशे ॥

ग्रन्थिफलः । पुं । शकुन्तलवृक्षे ॥ मदन

वृक्षे ॥ कपित्थवृक्षे ॥

ग्रन्थिभेदः । पुं । गंठकटा इति भाषा

प्रसिद्धे तस्करविशेषे । यः पटप्रान्त

स्थितं सुवर्णादिकं ग्रन्थिमेतन्मणेन

चारयतिसदृश्यर्थः ॥

ग्रन्थिमान् । पुं । अस्थिसंहारिणि । हा

डजोडा इति भाषा ॥ त्रि । ग्रन्थियु

क्ते ॥ ग्रन्थिरस्यस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥

ग्रन्थिमत्फलः । पुं । लकुचे ॥

ग्रन्थिमूलम् । न । गृञ्जने । शिखिमूले ॥

ग्रन्थिमूला । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥

ग्रन्थिलः । पुं । करीरद्रुमे ॥ विकङ्कत

तरौ ॥ तण्डुलीयशाके ॥ हिताव

ग्रहः

ल्याम् ॥ पिण्डालौ ॥ चारकनामभ

न्धद्रव्ये ॥ न । पिप्पलीमूले ॥ आर्द्र

के ॥ त्रि । ग्रन्थियुक्ते ॥ ग्रन्थिरस्यास्ति

। सिद्धादित्वास्तच् ॥ ग्रन्थिं स्थाति

वा । ला० । कः ॥

ग्रन्थिला । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥ ग-

ण्डदूर्वायाम् ॥ मालादूर्वायाम् ॥

ग्रन्थिवर्ही । पुं । ग्रन्थिपर्णे ॥

ग्रन्थिहरः । पुं । अमाप्ते । मन्त्रिणि ॥

ग्रन्थीकम् । न । पिप्पलीमूले ॥

ग्रसनम् । न । ग्रामे ॥ ग्रमुञ्जने ।

ल्युट् ॥

ग्रसितः । त्रि । कृतग्रामे । कवलिते ॥

ग्रसिष्णुः । त्रि । ग्रसनशीले ॥ न । प्रल

यकाले ॥

ग्रस्तः । त्रि । लुप्तवर्णपदे । असम्पूर्णो

धारिते । अपूर्णवचसि ॥ लुप्तो वर्णः

पदंवा यत्रवाक्ये पदेवा ॥ ग्रस्यते ।

ग्रमु० । क्तः । यस्यविभाषेति पाञ्चि

क इडभावः ॥ भक्षिते । भुक्ते ॥

ग्रहः । पुं । अनुग्रहे ॥ निर्वन्द्ये । आग्र

हे । अभिनिवेशे ॥ ग्रहणे ॥ रणो-

द्यमे ॥ पूतनादिवालग्रहे ॥ सैष्टिके

ये ॥ उपरागे । राहुकर्तृकचन्द्रा

दिकर्मकग्रहरूपक्रियायाम् ॥ सो

मादिपात्रे ॥ यथा । सौचामस्यां सु

राग्रहान् गृह्णाति ॥ सूर्यादिनवसु

ग्रहण

॥ तेचयथा । सूर्यश्चन्द्रो मङ्गलस्य
बुधस्यापि दृश्यति । शुक्रः शनैश्च
रो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः ॥ ए
षामष्टधा गति र्यथा । वक्रा ऽतिव-
क्रा कुटिला मन्दा मन्दतरा समा ।
शीघ्रा शीघतरा चैवं ग्रहाणां गति
रष्टधा ॥ ग्रहणम् गृह्णातिवा । ग्रह
उपादाने । ग्रहदृष्टनिश्चिगमश्चेत्य
प् । विभाषाग्रहश्च्यञ्वा ॥ बन्धने
॥ गृह्यते वध्यते चेन्नोयेन ग्रहसं-
ज्ञकेन बन्धनेनेतिभाष्यम् ॥

ग्रहकक्षोलः । पुं । राहौ ॥

ग्रहणम् । न । स्वीकारे ॥ हस्तयोर्था
पारे । आदाने ॥ आदरे ॥ करे ।
हस्ते ॥ उपलब्धौ ॥ बन्धाम् ॥ धी-
गुणे ॥ प्रत्याये ॥ इन्द्रिये ॥ बन्धने
॥ उपरागे । पर्वप्रतिपत्सन्धौ राहु
णा सूर्यचन्द्रमसोर्ग्रसने ॥ अथ सूर्य
चन्द्रयोर्ग्रहणकारणम् । यथा । भ-
विषादान्तरे राहोः केतोर्वा संस्थि-
तो रविः । चतुष्पादन्तरे चन्द्र स-
दासम्भाव्यतेग्रहः ॥ यस्मिन्नृक्षे रवि
सम्भा जतुर्दशमतः शशी । पूर्णिमा
प्रतिपत्सन्धौ राहुणाग्रस्यते शशी ॥
कृष्णपक्षे तृतीयायां मासर्धं यदि
जायते । तत खयोदशे सूर्यो राहु
णा ग्रस्यते रविः ॥ ग्रहणकालिकरवि

ग्रहणी

चन्द्रयोर्मघेनाच्छादनीनाच्छाद-
नकारणं यथा । रविभौमनवांशेतु
निरभं प्रास मादिशेतुं । बुधसौरि-
नवांशेतु मलिनं चन्द्रवर्धणम् ॥ गुरो-
रंशक मांसाद्य दृश्यते सवल्लहकः ।
शशिशुकनवांशेतु प्राष्टकास्ते मह-
ज्जलम् ॥ अन्यत्राव्यक्तभूतौ तौ दृ-
श्येते छादिताम्बरा विति ॥ चन्द्रग्र-
हसन्धिवारे सूर्ये सूर्यग्रहस्तथा । शू-
डामणिरयंयोगस्तथानन्तफलं स्मृत-
म् ॥ अन्यस्माद्ग्रहणात् कोटिगुणम-
त्रफलं लभेत् ॥ इतिविशेषः ॥ गृह्य-
ते ऽनेन । ग्रह० । करणेऽप्युट् । सा-
मान्येनपुंसकम् ॥

ग्रहणिः । स्त्री । ग्रहणीरोगे ॥ गृह्णा-
ति । ग्रह० । ग्रहेरनिः ॥

ग्रहणी । स्त्री । पुरीषपूर्णायामग्न्यधि-
ष्ठाननाश्याम् ॥ रोगविशेषे । प्रवा-
हिकायाम् । सङ्ग्रहयाम् ॥ तस्य नि-
दानसम्प्राप्ती यथा । अतीसारे नि-
वृत्ते ऽपि मन्दाग्ने रक्षिताग्निः ।
भूयः सन्धुषितो वज्रिर्ग्रहणीमपि
दूषयेत् ॥ एकैकशः सर्वशस्य दोषैर-
त्यर्थमूर्च्छितैः । सा दुष्टा बहुशो
भुक्त माम मेव विमुञ्चति ॥ पक्वंवा
सहजं पूति मुहुर्वहं मुहुर्द्वम् ॥ ग्र-
हणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदोज

ग्रहदे

ना इति । अतीसारेद्रवधातुग्रह-
 त्तः ग्रहणानुबदुस्मापिमलस्य प्रवृ-
 त्तिरितितयेर्भेदः ॥ गृह्णाति जाठ-
 राग्निम् गृह्यते वा । ग्रह० । कृत्यस्य
 टोवहुलमिति ल्युट् । ङीष् ॥ यद्वा
 । ग्रहेरनिः । कृदिकारादिति ङीष् ॥
 ग्रहणीरुक् । स्त्री । ग्रहण्याम् । प्रवा-
 हिकायाम् ॥
 ग्रहणीहरम् । न । लवङ्गे ॥ चि । ग्रह-
 णीहारिणि ॥
 ग्रहदेवता । स्त्री । ग्रहाणां देवते ॥ य-
 द्वा । शिवाधिदैवतं सूर्यं वज्रिप्रत्य-
 धिदैवतम् । १ । उमाधिदैवतं सोमं
 जलप्रत्यधिदैवतम् । २ । स्कन्दाधि-
 दैवतं भौमं चित्तिप्रत्यधिदैवतम् ३
 ॥ नारायणाधिदैवत्तं विष्णु प्रत्यधि-
 दैवतम् । बुधम् । ४ । ब्रह्माधिदैव-
 त् सूर्यास्य मिन्द्रप्रत्यधिदैवतम् । ५ ।
 शक्राधिदैवतं शुक्रं शचीप्रत्यधिदै-
 वतम् ६ ॥ यमाधिदैवतं प्रजापति
 प्रत्यधिदैवतम् ७ ॥ कात्याधिदैव-
 त् सूर्यास्य सर्पप्रत्यधिदैवतम् । ८ ॥
 चित्रगुप्ताधिदैवत्तं ब्रह्माप्रत्यधिदैव-
 तम् ९ ॥ अग्न्यादिबुध । अग्नि रापो
 धरा विष् रिन्द्रेन्द्रास्यौ प्रजापतिः ।
 तार्पराग्नी तवाब्रह्मा ग्रहाणां देव-
 ताः स्मृताः । इति लघुशौनकीमत

ग्रहमै

म् । वृदुशौनकाणाम् शिवादीनामेव
 ग्रहदेवतास्त्वमुक्तम् ॥
 ग्रहद्रुमः । पुं । शक्रवृक्षे ॥
 ग्रहनायकः । पुं । सूर्ये ॥ ग्रनैश्चरे ॥
 ग्रहनाशः । पुं । छातियान इति गौड
 भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥
 ग्रहनाशनः । पुं । ग्रहनाशे ॥
 ग्रहनेमिः । पुं । चन्द्रे ॥
 ग्रहपतिः । पुं । सूर्ये ॥ ग्रहाणां पतिः ॥
 अर्कद्रुमे ॥
 ग्रहपुषः । पुं । भानौ । सूर्ये ॥
 ग्रहभक्तिः । स्त्री । केषां जनपदानां को
 ग्रहो ऽधिपतिरित्येतत् यत्र निरु-
 प्यते तद्ग्रह्ये ॥ ग्रहाणां भक्तिर्विभा-
 गः ॥ विभेधं पश्यताराङ्गां १६ अ-
 ध्याये ॥
 ग्रहभिक्षम् । न । भौमादिग्रहैर्भिक्षे ॥
 ग्रहेण ग्रहैर्वाभिक्षम् ॥
 ग्रहभिक्षभम् । न । भौमादिग्रहैर्भ-
 क्षे नक्षत्रे ॥ ग्रहभिक्षञ्चतत् भक्ष ॥
 ग्रहभीतिजित् । पुं । मन्थद्रव्यविशेषे ।
 चीडायाम् । दाहगन्धायाम् ॥
 ग्रहमैत्रम् । न । ग्रहाणां मित्राभिवादि-
 विचारे ॥ यद्वा । सूर्यस्य मित्राभि-
 कुजेन्कुजीवाः समो बुधो ऽरी श-
 निभार्गवौ च । चन्द्रस्य मित्रे तु दि-
 वाकरश्चो समाः स्मृतामन्वसिते ज्य

ग्रहयु

भौमाः ॥ कुजस्य मित्राणि रवीन्दुजी-
वाः समौ तथा मन्दभृगू बुधोरिः ।
बुधस्यमित्रे सितभास्करौ समाः कु-
जेज्यमेन्द्रा रिपुर्निन्दुरेव ॥ मित्राणि
जीवस्यकुजेन्दुसूर्याः शनिःसमः शु-
क्रबुधौतुशत्रू । शुक्रस्य मित्रेशनि-
रौहिणेयौ । समौ कुजेज्यौतु रिपू-
वीन्दू ॥ शनेस्तुमित्रे भृगुचन्द्रपुत्रौ
जीवः समौऽन्येऽप्यरयस्तुशेषाः ॥

ग्रहयागः । पुं । ग्रहाणांयज्ञे ॥ अस्यप्र-
योजनन्तु । शक्तौपुष्टौ महेशानि
तथा क्रूरेऽपिकर्मणि । ग्रहयागं प्र-
कुर्वाणो वाञ्छितार्थं मवाप्नुयादिति
महानिर्वाणतन्त्रम् । तस्यशान्तिक-
त्वेमलमासादावपि कर्त्तव्यत्त्वम् ।
पौष्टिकत्वेतु शुद्धकाले ॥ अपिच ।
गोचरे वा विलम्बे वा ये ग्रहारिष्ट-
हृत्तकाः । पूजयेत् ताम् प्रयत्नेन प-
जिताः स्युः शुभावहाः ॥ श्रीकामः
शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत्
। दृष्टप्रायः पुष्टिकामो वा तथै वाऽ-
भिचरन्नपीति ग्रहयागतत्त्वम् ॥ अ-
स्य प्रयोगो महानिर्वाणे द्रष्टव्यः ॥
ग्रहयुद्धम् । न । ग्रहयोरायेधने ॥ वि-
यति चरतां ग्रहाणां सुपर्युपर्यात्म-
मार्गसंस्थानाम् । अतिदूराद्दृष्ट्विष-
ये समतामिव सम्प्रयातानाम् ॥ आ-

ग्रहव

सन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांऽशुमर्ह-
नासन्धैः । युद्धं चतुष्पकारं पराश-
रैर्मुनिभि रक्तम् ॥ भेदे वृष्टिभि-
नाशो भेदः सुहृदां महाकुलांना-
म् । उल्लेखे शत्रुभयं मन्त्रिविरोधः
प्रियाशत्रुत्वम् ॥ अंशुविरोधे युद्धानि
भूभृतां शत्रुवक्त्रुदवमर्हाः । युद्धे
चाप्यपसन्धे भवन्ति युद्धानि भूपाना-
म् ॥ विशेषोबाराह्यां १७ अध्याये ॥

ग्रहयुद्धभम् । न । ग्रहयुद्धे । यस्मिन्न-
क्षत्रे ग्रहयोर्द्वन्द्वजातं तस्मिन् ॥

ग्रहराजः । पुं । रवौ ॥ चन्द्रे ॥ ग्रहाणां
राजा । टच् ॥ गुरौ ॥

ग्रहवर्षफलाध्यायः । पुं । कस्य ग्रहस्य-
कस्मिन्वर्षे कीदृशानि शुभफलानि
भवन्ति तन्निरूपणपरे ग्रन्थसन्धौ ॥
यतोवराहमिहिरेण पूर्वमेवप्रतिष्ठा-
तमासीत् । वधे यद्यस्यफलमासेचमु-
निप्रणीतमालोक्य । तदृत्तैर्वर्ष्येहं
होरातन्त्रोक्तविधानइति ॥ विशेषं प-
श्यवाराह्यां १८ अध्याये ॥

ग्रहवह्निः । पुं । ग्रहाणां होमाधिकरणे
॥ तेच नव सङ्ख्यकाः । यथा । क-
पिलः पिङ्गलो धूम्रः केतुश्चजठरादि-
कः । शिखीच हाटकश्चैव महाते-
जा हुताशनः । हुताशनश्च विष्णवे
नवैतेग्रहवह्नयइति ॥

ग्रामः

ग्रहशृङ्गाटकः । पुं । वाराह्याः २० अ
ध्याये ॥

ग्रहसमागमः । पुं । वाराह्याः १८ अध्या
ये निरुद्धितः ॥

ग्रहाधारः । पुं । भ्रुवर्च ॥

ग्रहामयः । पुं । भूतादिनाजाते रोगे
। आवेशे ॥

ग्रहाशी । पुं । ग्रहनाशवृत्ते ॥

ग्रहाक्षयः । पुं । भूताकुशदुमे ॥

ग्रहीता । वि । गृहयात्रा । ग्रहणकर्त्त
रि ॥ गृह्णाति । ग्रह० । तुम् ॥

ग्रामः । पुं । संवसथे । विप्रादिबर्णप्रा
ये प्राकारपरिखादिरहिते वृद्धादि-

ग्रन्थे बहुजनवासस्थाने ॥ विप्राश्च-
विप्रभृत्यान् यत्रचैव वसन्ति हि । स

तु ग्राम इति प्रोक्तः शूद्राणां वास ए
व वा ॥ तथा शूद्रजनप्राया सुसमृद्ध-

कृषीबला । खेत्तव्ययोगभूमयो वस
तिग्रामसंज्ञिका ॥ शब्दादिपूर्वको-

ग्रामः समूहार्थे । यथा । शब्दग्रामः
भूतग्रामः । इत्यादिः ॥ संपूर्वः संयु-

येऽमृतः ॥ स्वरविशेषे ॥ सप्त स्वरा
स्त्वयो ग्रामा मूर्च्छना एकविंशतिः

॥ ते च षड्जग्रामो मध्यमग्रामः प
ञ्चमग्रामश्चेति वयः । ग्रामखण्डशं

यि यथा कुटुम्बिनः सर्वेष्वेकी भूता भ
वन्ति हि । तथा स्वराणां सम्बोद्धा

ग्रामता

ग्रामइत्यभिधीयते ॥ षड्जग्रामो

भवेदादौ मध्यमग्राम एव च । गा-
न्धारग्राम इत्येतत् ग्रामत्रयमुदाह-

तम् ॥ तथा । नन्द्यावर्त्तो वर्ज्यमू
तः सुमहो ग्रामका ख्यः । षड्जम-

ध्यमगान्धाराख्ययाणां जन्महेतवः ॥
ग्रसते ग्रस्यते वा । ग्रमुग्रदने । ग्रसे

राचेति मन् प्राच्यञ्च ॥

ग्रामकूटः । पुं । शूद्रविशेषे । महत्तरे
। महता इति भाषा ॥

ग्रामगृह्या । स्त्री । ग्रामवर्हिर्भूतसेना
याम् ॥ पदास्त्रैरवाह्यापत्येपुचेति

कथम् ॥

ग्रामजनिघ्रावी । स्त्री । जलनिघ्रा
व्याम् ॥

ग्रामणीः । पुं । नापिते ॥ पत्नी ॥ वि
। प्रधाने ॥ ग्रामाधिपतौ ॥ भोगिके

॥ स्त्री । ज्ञेयाग्राम् ॥ ग्रामेयाग्राम्
॥ नीलिकाग्राम् ॥ ग्रामं नवति । गी

ज् ० । सत्स्वविषयइत्यादिनां च ॥
अग्रक्रान्ताभ्यामिति चत्त्वम् ॥

ग्रामतन्त्रः । पुं । बहुनासाधारणे काष्ठ
तन्त्रिण ग्रामाधीने वर्धकौ ॥ ग्राम

स्यतन्त्राः । ग्रामकौटाभ्यां तन्त्रा इति
टच् ॥

ग्रामता । स्त्री । ग्रामसमूहे ॥ ग्रामा
णांसमूहः । ग्रामजनवन्धुभ्यस्तत् ॥

ग्रामीणा	ग्राम्यप
ग्रामधर्माः । पुं । व्यवहारे ॥ ग्रामेभ्यः ।	लङ्काशके ॥ ग्रामेभ्यः । ग्रामाद्यख
युवादिस्त्वाद्गण । सचासौ धर्मश्च ॥	मावित्तिखञ् । टाप् ॥
ग्रामभृतः । पुं । ग्रामप्रेष्ये ॥ विप्रश्चेत्	ग्रामेयकः । पुं । ग्राम्ये ॥ ग्रामेभ्यः ।
रूपश्चमात्राद्गणः ॥	कथ्यादिस्त्वात्ठकञ् ॥
ग्राममंजुरिका । स्त्री । ग्रामयुक्ते ॥ शृ	ग्रामेया । स्त्री । ग्राम्यनार्याम् ॥
ङ्गीभक्षे ॥	ग्रामेशः । पुं । ग्रामस्थाधीशे । ग्रामेश्वरे ॥
ग्राममुखः । पुं । वृद्धे ॥	ग्राम्यम् । न । स्त्रीकरणे । रतवन्द्ये ॥ चि ।
ग्रामसङ्गः । पुं । कुक्कुरे ॥	प्राकृते । मूढे । ग्रामभवे । ग्रामीये
ग्रामसज्जकः । पुं । अत्राद्गणविशेषे ।	॥ दन्तालिकन्याघटतैल्लिचापाग्रा-
ग्रामस्थनानावर्णानां पुरोहिते ॥ ग्रा	म्य निशायां वृषमेषकौच ॥ अस्त्री
मार्के सन्वन्ति ॥ इति श्रीधरस्वामी ॥	ले । भण्डादिवचने ॥ छागादिषु ॥
ग्रामयाजी । पुं । वङ्गनां याजके ॥	छागमेषवृषान्वाद्याः ग्राम्याः प्रोक्ता
ग्रामहासकः । पुं । भगिनीपतौ ॥	महर्षिभिः । ग्राम्या वातहराः सर्वे
ग्रामाधानम् । न । सङ्गयायाम् ॥	दीपनाः कफपित्तलाः ॥ सधुरा र
ग्रामाधीनः । त्रि । ग्रामवशवर्त्तिनि ना	सपाकाभ्यां वृंहणा वलवर्द्धनाः ॥ ग्रा-
पितवर्द्धकादौ ॥ ग्रामेऽधि । सप्त	मेभ्यः । ग्रामाद्यखजा वित्तिशेषि
मीतितमासः । अठषष्टेतिखः ॥	कोयः ॥
ग्रामान्तम् । न । उपश्ले ॥ ग्रामस्थनि	ग्राम्यकन्दः । पुं । स्थलकन्दे । वनञ्चो
कटे ॥ ग्रामस्थान्तम् समीपम् ॥	ख इति भाषा ॥ ग्राम्यकन्दसुदो-
ग्रामिणी । स्त्री । नीलीवृक्षे ॥	षलः ॥
ग्रामी । चि । ग्रामविशिष्टे । शासन इति	ग्राम्यकर्कटी । स्त्री । कुष्माण्डे ॥
भाषा ॥ यस्या अडीचबाल हरीत	ग्राम्यकुङ्कुमम् । न । कुसुम्भे ॥
बाल इत्यादि ॥	ग्राम्यधर्माः । पुं । ग्रामधर्मे । मैथुने ॥
ग्रामीणः । पुं । ग्राम्यशूकरे ॥ कुक्कुरे	ग्रामेभ्यः ग्राम्याः हाखिकशाकटि
॥ काके ॥ त्रि । ग्रामोद्भूते ॥ ग्रामे	कप्रभृतयः । तेषां धर्मः ॥
भयः ॥ खः ॥	ग्राम्यपशुः । पुं । ग्रामजातजन्तौ ॥ सद्यु
ग्रामीणा । स्त्री । नीलिकैषधौ ॥ पा	सप्तविधो यथा । गौ मेषोऽजो

ॐ

ॐ

ग्रावस्तु

ग्राही

मनुष्यश्च अश्वाश्चतरगर्हभाः । इति ॥

ग्राम्यमङ्कुरिका । स्त्री । शृङ्गीमत्स्ये ॥

ग्राम्यमृगः । पुं । कुङ्कुरे ॥

ग्राम्यराशिः । पुं । मिथुनकन्यातुलावृ-
श्चिक धनुष्कुम्भेषु ॥ राशौ मेघवृ-
षयोः ॥

ग्राम्यवल्लभा । स्त्री । पालङ्काशके ॥

ग्राम्यशूकरः । पुं । ग्रामोत्पन्नवराहे ।
विदुराहे ॥ग्राम्या । स्त्री । तुलस्याम् ॥ नखनिष्पा
विकायाम् ॥ नील्याम् ॥ वृत्त्यनुप्रा
सघटकवृत्तिभेदेषु कोमलापर्याये ॥

ग्राम्याश्वः । पुं गर्हभे ॥

ग्रावा । पुं । प्रस्तरे ॥ पृथ्वीधरे । पर्वते ॥

ग्रतते । ग्रमुग्रदने । अन्येभ्योपीति

उः । आवनति । वनसम्भक्तौ शब्दे

वा । विच् । ग्रशासावावाच ॥ ग्रसते

। अन्ये० वनिप् । पृ० वा ॥ यद्वा ।

गिरति गृणाति वा । गृनिगरणेशब्दे

वा । अन्येभ्योपीति वनिप् । पृ० ॥

यद्वा । गरति । गृसेके । मू० कः ।

अवति । अवरक्षणादौ । बाहुलका

त् कनिः । ग्रशासावावाच ॥ मेघ ॥ इ

तिविश्वः ॥ वि । दृढे ॥ इति शब्दर

त्नावली ॥

ॐ ग्रावस्तुत् । पुं । ऋत्विग्विशेषे ॥ भ्राज

भासेतिक्लिप् ॥

ॐ

ग्रसः । पुं । कवले । पिण्ड । मुखपूर

गान्नादौ ॥ यथा । कुक्कटाण्डप्रमा

णश्चयावान्वा प्रविशे न्मुखम् । एतं

ग्रसं विजानीयात् शुद्ध्यर्थं कायशो

धनम् ॥ इति प्रायश्चित्तेपराशरः ॥

ग्रस्यते । ग्रमु० अकर्त्तरीतिघञ् ॥

ग्रहः । पुं । ग्राह इति भाषा प्रसिद्धे

जलजन्तुविशेषे । अवहारे ॥ ग्रहणे

॥ गृह्णाति । ग्रह० विभाषाग्रहइति

व्यवस्थितविभाषया जलचरे निर्य

मेव ग्रा प्रत्ययः । स्वार्थगण्यत्वाद्घ

घञ्वा ॥ शिशुके ॥

ग्राहकः । पुं । व्याधानांघातिपक्षिणि

। श्येने ॥ सितावरणाके ॥ विषवैद्ये

॥ वि । ग्राहक इति भाषाप्रसिद्धे

ग्रहीतरि ॥ धान्यानां ग्रहीतरि ॥ गृ-

ह्णाति । ग्रहउपादाने । ग्वुल् ॥

ग्राहयिता । वि । ग्रहणकारयितरि ॥

ग्राहिणी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

क्षिरइति इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ता-

ममूलावृक्षे ॥

ग्राहितः । वि । ग्रहणं प्रापिते । ग्रहण

कराय इतिभाषा ॥

ग्राही । पुं । कपित्थे ॥ वि । ग्रहणक

र्त्तरि । ग्राहके ॥ मलवदुके । धारके

॥ गृह्णाति । ग्रह० । ग्रहादिस्वा-

स्मिनिः ॥

ॐ

ग्रीष्मसु

ग्रीष्मसुः । पुं । अपित्यागमे ॥

ग्रीष्मः । वि । उपादेये । कर्हीतुमु-
चिते ॥

ग्रीवा । स्त्री । कन्धरायाम् । शिरोध-
रायाम् ॥ तच्छिरायाम् ॥ गिरन्त्य
नया नीर्यते ऽनयावा । शेषयज्जि
ह्वाधीवेतिसाधुः ॥

ग्रीही । पुं । स्त्री । उष्ट्रे ॥ वि । प्रशस्त
ग्रीवायुक्ते ॥ अतिशयिता प्रशस्तावा
ग्रीवाः । स्त्री । ग्रीवादिस्त्रादिनिः ॥

ग्रीष्मः । पुं । निदाघर्त्तः । ज्येष्ठाषाढयोः
। उपागमे ॥ अत्रज्ञातस्य फलं यथा
। ग्रीष्मोद्भवो भोगभवानुरक्तो वक्ता
सुग्रीवो जलकेलिशीलः । विद्याध-
नैश्वर्ययशोमनोचो धन्वी सुवेशः प-
रदारचित्तरति ॥ वि । तद्वति ॥
ग्रसते रसान् । ग्रसुः । ग्रीष्मइत्युया
दिभ्यश्चेति निपातितः ॥

ग्रीष्मजा । स्त्री । लवल्याम् । लोणा
इति गौडप्रसिद्धे फलवृक्षे ॥ ग्रीष्मे
जायते । जनीः । डः ॥ ब्रह्ममाख्याम् ॥

ग्रीष्मपुष्पी । स्त्री । करुणीपुष्पवृक्षे ॥

ग्रीष्मभवा । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
ग्रीष्मेभवेऽस्याः ॥

ग्रीष्मसुन्दरः । पुं । } ग्रीष्मा इति

ग्रीष्मसुन्दरकः । पुं । } गौडप्रसि-
द्धे शाकविशेषे ॥

ग्लहः

ग्रीष्महासम् । न । इन्द्रसूते । घृष्टस्य

को । बुद्धियाकाङ्क्षत इति भाषा ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । } नवमल्लिकाया
ग्रीष्मोद्भवा । स्त्री । } म् ॥

ग्रीवम् । न । ग्रीवाभरणे ॥ ग्रीवायांभवः
। अण् ॥ वि । तस्ये ॥

ग्रीवेयम् । न । कण्ठभूषणे ॥ ग्रीवायां
भवम् । ग्रीवाभ्योन्वेति ढक् ॥

ग्रीवेयकम् । न । कण्ठभूषायाम् ॥ ग्री-
वायांभवम् । कुलकुक्षिग्रीवाम्भ्या-
म्यलङ्कारेष्विति ढक् ॥

ग्रीष्मिकः । पुं । ग्रीष्मसहचरितोऽग्रन्थो
ग्रीष्मः । तमधीते वेदवा । वसन्ता
दिभ्यष्ठक् ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥ ग्री-
ष्मत्रायाम् ॥ ग्रीष्मे जातादिः । सन्धि-
बेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽङ् । ङीप् ॥

ग्लपितः । वि । कर्षिते ॥

ग्लस्तः । वि । भक्षिते ॥ ग्लस्यते स्म ।
ग्लसु अदाने । क्तः ॥

ग्लहः । पुं । पणे । द्यूते लाभस्थाने ।

द्यूतादौ जयत्वेन स्थापिते ॥ ग्लह्य

ते ऽनेन वा । ग्लह्य आदाने । पुंसी

तिघः । हलश्चेति घञ्वा । संचापूर्व

कत्वात्तद्विः ॥ गृह्यते इति वा ग्ल

हः । अक्षेष्वात्तद्विः इति देवमविषये-

पञ्चरूपेण ग्राह्ये वस्तु निपातसंवा ॥

घटः

ग्लानता । वि । ग्लानियुक्ते ॥

ग्लानः । वि । रोगात् क्षीणकाये । ग्लानौ ॥ रोगिणि ॥ ग्लानतिस्म । ग्लैहर्षण्ये । गत्यर्थेति क्तः । संयोगादेरितिनञ्चम् ॥

ग्लानिः । स्त्री । अस्वाच्छन्दो । वलदीनतायाम् ॥ रोगे ॥ हानौ ॥ अनुत्साहे ॥ ग्लानम् । ग्लै० । ग्लान्याह भ्योनिः ॥

ग्लानिच्छेदी । वि । खेदहारिणि ॥ ग्लानः । पुं । मैत्रेये । वकास्थर्षी । चैकितायने ॥

ग्लानुः । वि । ग्लाने । रोगक्षीणदेहे ॥ ग्लानशीलः । ग्लानिस्थश्चग्लुः ॥ ग्लेपनम् । म । दैन्ये ॥ ग्लेष्टुर्दैन्ये । ल्युट् ॥ ग्लैः । पुं । मृगाङ्गे । चन्द्रमसि ॥ कर्पूरे ॥ ग्लायति । ग्लै० । ग्लानुदिभ्याङौ ॥

घः

घः । पुं । घकारे ॥ घण्टायाम् ॥ घर्घरशब्दे ॥ इति मेदिनिकरः ॥

घटः । पुं । समाधिभेदे । कुम्भके ॥ इभशिरः कूटे ॥ कुटे । पृथुवुधोदरा

घटयो

कारे । कम्पुग्रीवादिमृदाकारादिह पे । कलसे ॥ कुम्भराशौ ॥ होषपरिमाणे ॥ घटते । घटयेद्यायाम् । पञ्चाद्यच् ॥

घटकः । पुं । वनस्पतौ ॥ योजके । व्यचरे ॥ तल्लक्षणं यथा । धावको भावकश्चैव योजकश्चांशकस्तथा । दूषकस्तौषकश्चैव घटेते घटकाः स्मृताः ॥ अन्यच्च । केने विदन्ति पुरुषाः पुरुषानुपूर्वीमुर्वीतले कुलभृतां परिवर्त्तनं वा । अत्यन्तसूक्ष्ममपि ये कुलतारतम्यं जानन्ति ते हि घटका नतु योजकाद्याः ॥ इत्याधुनिकैर्गोडदेशोद्भवैः कल्पिता कुलदीपिका ॥ ह्रस्वघटे ॥ घटयति । यद्यन्तात् घटेर्लुक् ॥

घटजन्मा । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

घटदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् । रतताल्याम् ॥

घटनम् । न । निर्माणे । घटना इति भाषा ॥ घटेर्लुक् ॥

घटना । स्त्री । हस्तिसङ्गे ॥ करिष्ठांघटना घटा ॥ मेलने । योजनायाम् ॥ यथा । अघटनघटनापटीयसी मायेति ॥ घटनम् । घटसङ्घाते । चु० ।

गयासन्नन्योयुच् । टाप् ॥

घटयोनिः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

घटिका

घटराजः । पुं । कुम्भे ॥

घटा । स्त्री । घटने ॥ गजसंहतौ । घ
टनायाम् ॥ गोष्ठायाम् ॥ समूहे ॥
घटनम् । घट० । घटादयः पितृ इ
तिषिच्चादङ् ॥

घटालावुः । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

घटिकः । पुं । चक्रिके । घटिकावादके
॥ घटीकायति । कै० । आतइतिकः
। ज्ञापेपरितिह्रस्वः ॥ न । नितम्बे
॥ चि । घटेनतरणशीले ॥ घटेनत
रति । नैद्यचष्टन् ॥

घटिका । स्त्री । घडी इति भाषाम्
सिद्धे दण्डे । नाडिकायाम् ॥ घटि-
कात्तानोपायो यथा । निमेषो मा
नुषो योयं माचामात्रप्रमाणकः ।
तैः पञ्चदशभिः काष्ठा चिंशत्काष्ठा-
स्तथाकला ॥ नाडिकातु प्रमाणेनक
लादशचपञ्चच । उन्मानेनाम्भसःसा
तु पलान्यर्दुवयोदश ॥ हेममाषैः
कृतच्छिद्रा चतुर्भिश्चतुरङ्गुलैः । मा
गधेन प्रमाणेन जलप्रस्थस्तुसंस्मृतः
॥ इतिविष्णुपुराणम् ॥ नैमित्तिकलयं
प्रपञ्चयिष्यन् निमेषादिकमेण प्रथ
मांशोक्तमेवकल्पप्रमाणं मनुस्मार
यति निमेषइति सप्तभिः । माचैव
माषं प्रमाणं यस्य । एकमाचलघ्व
चरोद्धारकालसम्मितोहि निमे-

घटिका

षः । निमेषकालतुल्याहि माचामात्र
स्वच्छरञ्च यत इतिब्रह्माण्डोक्तेः ॥
नाडिकात्तानोपायमाह । उन्माने-
नेति सार्द्धेन । अम्भस उन्मानेन उ
न्मीयते ऽनेनेत्युन्मानं पात्रम् । अ
र्द्धेनयोगे त्रयोदश सार्द्धद्वादशेत्य
र्थः । उन्मानरूपेण घटितानि सार्द्ध
द्वादशपलानि सानाडिका । सार्द्धद्वा
दशपलताम्रनिर्मितपात्रेण सानाडि
कात्तातव्येत्यर्थः । किंप्रमाणंतत्पा
त्रं कार्यं तदाह । मागधेन प्रमाणेन
जलप्रस्थस्तुसंस्मृत इति । सार्द्धद्वाद
शपलजलेनहि मागधदेशप्रस्थः पूर्य
ते । तत् प्रमाणं पात्रं कार्यमिच्छन्
तत्सिद्धम् । ननु तथापि पात्रेण कथं
नाडिकात्तानं क्रियापरिच्छेदश्चात्
कालस्येत्याशङ्क्य क्रियासिद्धये-
प्रस्थादि विशिनष्टि । हेमेति । मा
षः पञ्चगुञ्जः । हेमो माषे चतुर्भि
श्चतुरङ्गुलेन शलाकारूपेण रचितैः
कृतच्छिद्रा । एतदुक्तं भवति । सा
र्द्धद्वादशपलताम्रमयं मागधप्रस्थसं
मितं मूर्द्धायतं पात्रं चतुर्माषचतु
रङ्गुरलहेमशलाकया कृताधच्छिद्रं
जलेस्थापितं तेन च्छिद्रेण यावता
कालेन पूर्यते तावान् कालेनाडि
केति । तथाचगुक्तः । द्वादशार्धप

ॐ

ॐ

घटोत्क

घट्टा

लोन्मानः चतुर्भिः सत्तुरङ्गुलैः । स्व
 र्गमघैः कृतच्छिद्रं यावत् प्रस्थजल
 मुत्तमिति । इतितट्टीकायां श्रीधर
 स्वात्मिनः ॥ गुर्वचराणां मुदित च
 पष्णा पक्षं पलानां घटिका किलै
 केति काश्लिदासः ॥ मुहूर्ते ॥ अलो
 षटे ॥ घट्येव । स्वार्थे कः ॥

घटितः । चि । निर्मिते ॥

घटी । स्त्री । घटिकायाम् । दण्डे ।
 अष्टी इति भाषा ॥ यथा । अक्षभ्यं
 यदाघुः पक्षं स्वर्णभारै र्हो तस्य द
 ष्णो मृथा याति घातः । इदानीं म
 पि स्त्रीश्वरे मत्त चेतो विसन्वित्य
 खं घोषयन्ती घटीवसिति ॥ स्वलो
 कुम्भे । घटिका इति भाषा ॥ घट
 ते । घट० । ऋच् । जातिस्त्वान्
 ङीष् ॥

घटीकारः । पुं । कुखाले ॥ घटीं करो
 ति । कृञः कर्मण्यण् ॥

घटीयन्त्रम् । न । अरघट्टे । कृपादे
 र्जलोद्धारणयन्त्रे । उद्घाटने ॥ घटी
 नां यन्त्रम् ॥ अहशीरोगभेदे ॥ यथा
 । प्रसुप्तिः पार्श्वयोः शूलं तथा जल
 घटीध्वनिः । तं वदन्ति घटीयन्त्र
 ससार्थं ग्राहणीवदमिति ॥

घटोत्कचः । पुं । हिमालयां भीमसे
 नापुत्राज्ञे राजसविशेषे ॥

घटोत्कचान्तकः । पुं । कर्णे । राघवे ।

युधिष्ठिरायजे ॥

घटोद्भवः । पुं । अगस्त्यमुने ।

घट्टः । पुं । नद्यादौ स्नानार्थं मयत
 रणस्थाने । घाट इति भाषा । ती-
 र्थावतारे ॥ मुत्कग्रहस्थाने । जगात्
 इति भाषा ॥ घट्यते ऽव । घट्टचल
 ने । हलश्चेति घञ् ॥

घट्टगा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ यथा ।
 मलापहा भीमरथी च घट्टगा यथा
 च कृष्णा जलसाम्यता गुणैः । मला
 पहा घट्टपयस्सद्यापि पक्वं लघु स्वा
 दुतरं सुकान्तिदम् ॥ इति राजनि
 र्घट्टः ॥

घट्टजीवा । पुं । पाटुनि इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे वैश्यायां रजका ज्ञाते वर्ण
 सङ्करजातिविशेषे ॥

घट्टनम् । न । अभिघाते ॥

घट्टना । स्त्री । चलनायाम् ॥ वृत्तौ ॥

घट्टितः । चि । निर्मिते । घडागवा इति
 भाषा ॥ चित्रपटार्थं रञ्जनायात्रेण
 लिप्ते वस्त्रादौ ॥

घट्टः । पुं । व्यञ्जनविशेषे ॥

घट्टकः । पुं ।

घट्टकर्णः । पुं ।

घट्टे च उपविशेषे ॥

घट्टा । स्त्री । कांस्यनिर्मिते वाद्यवि-

ॐ

ॐ

घाण्टार .

ॐ . शेषे । यथा । सर्ववाच्यीं घग्गां वा
 द्याभावे नियोजयैदिति ॥ अतिबला
 याम् ॥ नागबलायाम् ॥ घग्गापाट
 लौ ॥ अहानि । बाहुलकादुन्नेष्टो
 घत्त्वञ्च । टाप् ॥

घण्टाकर्माः । पुं । शिवस्यातिवक्त्रभेग
राविशेषे ॥

घण्टाताडः । पुं । घडियावली घण्टा
पाँडे इतिचभाषाप्रसिद्धे घण्टावा-
दिनि ॥

घण्टानादः । पुं । कुबेरमन्त्रिणि ॥
 घण्टापथः । पुं । पुरपधानमार्गे । मह-
 तिराजमार्गे । संसर्ग्ये ॥ यथा । दश-
 धन्वन्तरो राजमार्गो घण्टापथः स्मृतः
 ॥ घण्टोपलक्षितः पन्थाः । शाकंपा-
 र्थिवादिः ॥ यद्वा । घण्टानां पन्थाः ।
 घण्टाग्रहणं वादिवाणां तद्वतां ह-
 स्त्यादीनां वोपलक्षणम् । ऋक्पू-
 रिच्यः ॥

घण्टापाटलिः । पुं । गोलीढे । मुष्क
कद्रुमे ॥ अहानि इति घण्टा । प-
टनम् । पटगतौ । घञ् । पाटं लाति
। ला० । बाहुलकाट्ठिः । घण्टाचा
सौ पाटलिश्च ॥

घाण्टारवा । स्त्री । वृक्षविशेषे । शकपु
ष्पिकायाम् । वनसण इति भगणभ
निसा इतिच भाषा ॥ घण्टेव आरौ

घंमः

ति । कश्चिद्दे । अच् ॥०

घण्टाली । स्त्री । केशातक्याम् ॥

घण्टावीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टाशब्दम् । न । कांक्षे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

घण्टिकः । पुं । घरियाराख्ये यादौ वि
शेषे ॥

घण्टिका । स्त्री । तालपूर्वसूक्ष्मजिह्वा-
याम् । लम्बिकायाम् ॥

घण्टिनीवीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टुः । पुं । गजघण्टायाम् ॥ प्रतापे ॥

घण्टेश्वरः । पुं । मङ्गलपुत्रे व्रणदातरि
देवताविशेषे ॥

घतनः । पुं । मारके ॥ हन्ति । हन० ।
हनेर्युष्माद्यन्तयोर्घञ्चतत्त्वे ॥

घनः । पुं । मुस्तायाम् ॥ अब्दे । मैघे
॥ औघे ॥ दार्ढ्ये । काठिन्ये ॥ मूर्ति
गुणः काठिन्यम् । असर्वगतद्रव्यपरि
माणं मूर्तिः । सैवगुणः ॥ विस्तारे

॥ लौहमुद्गरे ॥ हन्यते ऽनेनधा ॥

शरीरे ॥ कफे ॥ अभ्रके ॥ सजाती
याङ्गत्रयस्य पूरणे ॥ समचिघातस्य घन

प्रदिष्टइति भास्कराचार्योक्तेः ॥ न ।

कांस्यताला दिवाद्ये ॥ मध्यमनृत्ये ॥

नृत्त्यहृत्युपलक्षणां गतवाद्ययोः ॥ स्व

चे॥ लौ॥ हे॥ वि॥ निविडे॥ सान्ने॥ नि

रन्तरे । पूर्ण ॥ दृढे ॥ हननम् । अन्य

घनम्	घनाघ
तेवायुमावा । न० ॥ मूर्त्तौ घन	घनरसः । पुं । न । मेघपुंष्ये । जले ॥
इति हस्तेरपघनादेशश्च ॥	पुं । सान्द्रे ॥ निर्यासे ॥ मोरटे ॥ क
घनकफः । पुं । वर्षापले । करकायाम्	पूर्वे ॥ पीलुपर्णायाम् ॥ सम्यक्सिद्ध
॥ घनस्य कफइव ॥	रसे ॥
घनकालः । पुं । वर्षाकाले ॥ घनस्य	घनवर्त्म । न । आकाशे ॥
मेघस्य कालः ॥	घनवह्निका । स्त्री । विद्युति ॥
घनगोलकः । पुं । संश्लिष्टरजतसुवर्णे	घनवल्ली । स्त्री । अमृतस्रवालतायाम् ॥
। सेनारूपामिला इतिभाषा । इति	घनवातः । पुं । नरकविशेषे ॥
हेमचन्द्रः ॥	घनवासः । पुं । कुष्माण्डे ॥
घनच्छदः । पुं । शिग्रौ ॥	घनवाहनः । पुं । शिबे ॥ मेघवाहने
घनजम्बालः । पुं । चुलुके ॥	। इन्द्रे ॥ घनो वाहन मस्य ॥
घनज्वाला । स्त्री । मेघदीप्तौ । बज्जामौ ॥	घनवीथिः । स्त्री । अन्तरीक्षे ॥
घनतालः । पुं । सारङ्गविहगे ॥	घनश्यामः । पुं । श्रीरामे ॥ श्रीकृष्णे
घनतोऽलः । पुं । चातकपक्षिणि ॥	॥ त्रि । निषिडकृष्णवर्णे ॥
घनत्वम् । न । सान्द्रतायाम् ॥	घनसारः । पुं । कर्पूरे ॥ दक्षिणावर्त्त
घनत्वक् । पुं । लोभ्रे ॥	पारदे ॥ वृक्षविशेषे ॥ जले ॥ वर
घनद्रुमः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	वारिदे ॥ घनो वृद्धः सारो ऽस्य ॥
घननाभिः । पुं । धूमे ॥	घनस्य सारइव वा शीतत्वात् ॥
घनपत्रः । पुं । पुनर्नवायाम् ॥	घनसूची । स्त्री । सूच्याकारमेघे ॥
घनपदवी । स्त्री । आकाशे ॥	घनस्कन्धः । पुं । कोशाम्रवृक्षे ॥
घनपल्लवः । पुं । शोभाञ्जने ॥	घनस्वनः । पुं । तण्डुलीयशके ॥ मे
घनपाषण्डः । पुं । मयूरे ॥	घञ्जनौ ॥
घनप्रज्ञः । पुं । प्राप्ते । विशेषे विज्ञान	घना । स्त्री । माघपर्णायाम् ॥ नृजटा
विरहिणि ॥ घनीभूतप्रज्ञायस्य ॥	काम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥
घनफलः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	घनाकरः । पुं । वर्षाकाले ॥ घनाना
घनमूलः । पुं । मोरटे ॥ न । पूरित	माकर इव ॥
सज्जती याङ्गवयस्याद्यङ्गे ॥	घनघर्जनः । पुं । वर्षाकाले ॥ मतघा

घर्घर

मुककुञ्जरे ॥ चक्रे ॥ वासवे । इन्द्रे
॥ अन्योन्यघटने ॥ वि । निरन्तर ॥
घातुके ॥ हन्ति । हन० । हन्तेर्घञ्च
चेति पचाद्यचिद्विचम आक्चा-
भ्यास्य ॥

घनाघना । स्त्री । काकमाच्याम् ॥
घनात्थयः । पुं । शरत्काले ॥
घनामयः । पुं । खर्जूरगमे ॥
घनामलः । पुं । शाकवीरे ॥ पुनर्नवा
याम् ॥

घनाश्रयः । पुं । आकाशे ॥
घनोदधिः । पुं । नरकविशेषे ॥
घनोपलः । पुं । करकायाम् ॥
घरः । पुं । गृहे । गेहे ॥ हन्ति हन्यते
गम्यते ऽतिथिभिर्वा । हन० । हन्ते
रन्घचेतिरन्घादेशो नलोपश्चेति
दशपादीवृत्तिकृत् ॥

घरट्टः । पुं । घराट्ट इति पर्वतीयजन
प्रसिद्धायां पेणयाम् । जाँता चक्री
इति च देशभाषा ॥

घर्घटः । पुं । चिकण्टमत्ये । व्याङ्गरा
इति गौड भाषाप्रसिद्धे ॥

घर्घरः । पुं । चण्डारिध्वनौ ॥ घाघ
रा इति प्रसिद्धे नदविशेषे ॥ घूके ॥
द्वारे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरकः । पुं । घर्घरेनदे ॥ यथा । शो

॥ घर्घरके जलकु रचिदं सन्नाप-

घर्म्मितः

शोषापहं पथं वज्रिकरं तथा च वलदं
चीणाङ्गुलिप्रदमितिराजनिर्घण्टः ॥
घर्घरा । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥
वीणाप्रभेदे ॥ स्वरविशेषे ॥
घर्घरिका । स्त्री । चुद्रघण्टायाम् ॥ वा
दिचदण्डे ॥ भृष्टधान्ये ॥ नदीविशेषे
॥ वाद्यप्रभेदे ॥

घर्घरी । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥
घर्घुर्घा । स्त्री । घुर्घुरे । घुरघुरिया इ
ति गौड प्रसिद्धे कीटे ॥

घर्म्मः । पुं । निदाघे । स्वेदे । अमवा
रिणि । पसीना इति भाषा ॥ आ-
तपे ॥ ग्रीष्मे ॥ उष्मणि ॥ जिघर्त्थ-
ङ्गमनेन । दृक्तरणदीप्त्योः । घरत्थ
ङ्ग मनेन वा । एसेके । घर्म इति घ
धातोर्मगुणश्च निपात्यते ॥

घर्म्मवारणम् । न । छचे ॥

घर्म्मविचर्च्चिका । स्त्री । घर्मविचर्च्याम्
। घमाची अमौरी घमौरी अलार्
इत्यादि भाषा ॥ स्वेदवाहीनिदुष्य
न्ति क्रोधशोकभयै स्तथा । ततः स्वे
दः प्रवर्त्तत दौर्गन्ध्यं घर्मचर्च्चिका ॥
राजिकाकृति रुष्णोत्था यतो घर्मवि
चर्च्चिका ॥

घर्म्मान्तः । पुं । वर्षाकाले ॥

घर्म्मान्तकामुकी । स्त्री । वलाकायाम् ॥

घर्म्मितः । वि । सञ्जातघर्म्म ॥ तारका

घाण्टिकः

दिक्त्वादितच् ॥

घर्षः । पुं । घिमर्ह । घस्ना इतिभाषा ॥
 घर्षणम् । न । घर्षे । निघर्षे । घस्
 ना इतिभाषा ॥ घृषुसङ्घर्षे । ल्युट् ॥
 घर्षणालः । पुं । पेघणाश्मनि । शिला
 पुषे । लोढा वट्टा रमणा इत्यादि
 भाषा ॥

घर्षणी । स्त्री । हरिदायाम् ॥

घसिः । पुं । आहारे ॥

घस्मरः । पुं । अझरे । भक्षके ॥ घस
 ति तच्छीलः । घस्मृद्भदने । सघस्य
 दः क्मरच् ॥

घस्त्रः । पुं । अहनि । दिवसे ॥ घसत्थ
 न्यकारम् । घस्त्रु० । स्फायितञ्चीति
 रक् ॥ न । कुङ्कुमे ॥ त्रि । हिंस्रे ॥

घा । स्त्री । काञ्च्याम् ॥ घाते ॥

घाटः । पुं । अवटौ । ग्रीवापश्चाद्भागे
 । घाटायाम् ॥ घाटेरच् घञ्वा ॥ घा
 टाअस्याऽस्ति वा । अर्शआद्यच् ॥

घाटा । स्त्री । घाटे । कृकाटिकायाम्
 । शिरसः पश्चात् सन्धी ॥ घाटयति
 । घाट्यते वा । घटसङ्घाते । चु०
 । अच् घञ्वा ॥

घाटिका । स्त्री । घाटायाम् ॥ घाटैव ॥

घाण्टिकः । पुं । चाक्रिके । मिलिता-

नां राजस्तावकानां संचेयम् । बहु

भिर्मिलित्वास्तुतिपाठके ॥ घण्टया

घातिप

चरति । चरतीतिठक् ॥ अग्यवत् ॥

राक्षः प्रबोधसमये घण्टाशिल्पा-
 स्तु घाण्टिकाः ॥ धुस्तूर्यक्षे ॥ चि ।
 घण्टावादिनि ॥

घातः । पुं । काण्डे । वाणे ॥ प्रहारे ॥
 मारणे ॥ अङ्कपूरणे ॥ यथा । स
 मविघातश्चघनः प्रदिष्टः ॥ हननम्
 । हन० । घञ् । हनस्तोचिस्मलोः ।
 होहन्तेरितिकुत्त्वम् ॥

घातकः । चि । वधकृति । हननकर्त्त
 रि ॥ बहूना मेककार्याणां सर्वेषां
 शस्त्रधारिणाम् । यद्येको घातक
 स्तत्र सर्वेते घातकाः स्मृताः ॥ ह-
 न्ति । हन० । खुल् । हनस्तोचिस्म
 लोः । होहन्तेरितिकुत्त्वम् ॥

घातनम् । न । हनने ॥ वधे ॥ यत्रा
 र्यपशुवधे ॥ त्रि । वधकर्त्तरि ॥

घातवारः । पुं । राशिविशेषे विशेषवा
 रे ॥ यथा । नके भौमे गोहरिणी
 शुमन्द श्वन्द्रोदन्देऽर्कोऽजमे स
 श्वकर्के । शुक्रः कोदण्डालिमीने
 पुकुम्भयूकेजीवे घातवारानशस्ता
 इति ॥

घातिः । स्त्री । पक्षिवन्धने ॥

घाती । चि । हननशीले ॥ घातयति

हन्ति तच्छीलः । णिनिः ॥

घातिपची । पुं । श्येने ॥

घुटिका

घातुकः । चि० कूरे ॥ हिंसे ॥ इति

। इन० । लघपतपदेत्युक्त्वा

वाच्यः । त्रि । इननयोग्ये ॥ यथा ।

सत्यं भावं न वित्ति र्थपनुदति य

तः कर्मनाशो घटादिर्मिथ्याभूत च

कर्म चपयति न तथा वित्तिघात्यं

यत स्तत् । इत्थं सिद्धे विभागे श्रुति

विस्तरमिरा वित्तिघात्यप्रतीतो वन्धो

मिथ्ये तिसिद्धे न तदपहतवे कर्म

जातुं समर्थ मिति ॥

घारः । पुं । खेचने ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

घारि । न । हन्योविशेषे ॥ रं विधाय खं

निधाय । घारिनाम वृत्तमेहि ॥ य

था । रामराम रामराम । सार मे

मदेव नाम ॥

घासिकः । पुं । दृढपूरे ॥

घासः । पुं । यवसे । स्वनान्नाख्याते ठ

ये ॥ अद्यते गवादिभिः । अद० ।

घञ् । घमपोश्चेति अदेर्घञ् ॥

घासिः । पुं । अजौ ॥ मध्ये ॥ घसति

। घञ् अदने । अनिघसिभ्यामिञ् ॥

घुः । पुं । ध्वनौ ॥ इति जटाधरः ॥

घुटः । पुं ।

घुटिः । स्त्री । } पादग्रन्थौ । गुल्फे ।

घुटिकः । पुं । } टकुना इति भाषा ॥

घुटिका । स्त्री । गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घोटतेऽनया । घुटिपरिवर्त्तने ।

घूकः

कुन् । टाप् । इत्थम् ॥

घुटी । स्त्री । गुल्फे ॥ इति विश्वः ॥

घुणः । पुं । काष्ठकुम्भौ । काष्ठवेधके ॥

घोणते । घुणभ्रमणे । इगुपधेतिकः ॥

घुणप्रिया । स्त्री । दन्त्याम् । उदुम्ब

रपर्याम् ॥

घुणवल्लभा । स्त्री । अतिविषायाम् ॥

इति भावप्रकाशः ॥

घुण्डः । पुं ।

घुण्टकः । पुं । } गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घुण्डः । पुं । भृङ्गे ॥ घोणते । घुण्० ।

कादिभ्यः किदिसिद्धः ॥

घुर्धुरः । पुं । यमकीटे । घुर्धुरिया

इति गौडभाषा ॥ शूकरशब्दे ॥

घुर्धुरी । स्त्री । जलजन्तुविशेषे । मू-

त्किरायाम् ॥

घुलञ्चः । पुं । गवेधुकायाम् ॥

घुलघुलारवः । पुं । पारावतप्रभेदे ॥

घुषितः । चि । शब्दिते ॥ शब्देन प्रक

टीकृताभिप्राये वाक्ये ॥ घुषिर्वि

शब्दने । क्तः ॥

घुष्टः । त्रि । शब्दिते ॥ घुष्यते स्म ।

घुषिर्० । क्तः ॥

घुष्टानम् । न । के । भोक्तेत्युद्घुष्य स

वा दौ दीयमानेऽसे ॥

घुष्टानम् । न । बुद्धिमे ॥

घूकः । पुं । कैशिके । उलूके ॥

घृणिः

घृणारिः । पुं । वायसे । काके ॥
 घृणावांसः । पुं । शाखोटद्रुमे ॥
 घूर्णः । पुं । ग्रीष्मसुन्दरके । गुमा इति
 प्रसिद्धे ॥
 घूर्णनम् । न । चक्रावर्त्ते । भ्रमणे ॥
 घूर्णयमानः । वि । भ्राम्यमाणे ॥ घूर्णा
 यमाने चर्त्तयति यथा ॥
 घूर्णिः । स्त्री । घूर्णने ॥
 घूर्णितः । वि । प्रचलायिते । भ्रमिते ।
 य उपविष्टो निद्रय घूर्णते तस्मिन् ॥
 घूर्णते स्म । घूर्णभ्रमणे । गत्यर्थेति
 क्तः ॥ घूर्णासंज्ञाभास्यवा । तारका
 दिच्छादितच् ॥ कम्पिते ॥
 घूर्णयमानः । वि । भ्राम्यमाणे ॥ वायु
 नाघूर्णयमानो वृचः ॥
 घृणा । स्त्री । ऋतीयायाम् । जुगुप्सा
 याम् ॥ करुणायाम् । कृपायाम् ॥
 ध्रियन्तऽनया । घृसेचने । बाहुलका
 न् नक् । टाप् ॥ घर्णनम् । घृणुदी
 सौ । भिदाद्यङ्वा ॥
 घृणावांसः । पुं । कुष्माण्ड ॥ वि । घृणा-
 युते ॥
 घृणिः । पुं । किरणे । अंशौ ॥ ज्वाला
 याम् ॥ तरङ्गे ॥ सूर्ये ॥ प्ररति । घृण
 जिघर्त्तिषा । घृणरसदीप्त्योः । घृणिपृ
 श्रीतिनिप्रत्ययो गुणाभावश्च निपा
 तितः ॥

घृतम्

घृतम् । वि । प्रदीप्ते ॥ न । जले ॥
 आज्ये । पक्कनवनीते । सर्पिषि ॥
 अस्यगुणाः ॥ घृतं रसायनं स्वादु चक्षु
 ष्यं वज्रिदीपनम् । शीतवीर्यं विषा
 लक्ष्मीपापपित्तानिलापहम् ॥ अ-
 त्पाभिष्यन्दि कान्त्योजस्तेजोलावण्य
 बुद्धिकृत् । स्वरस्मृति करं श्लेष्ममायु
 ष्यं वलकृद्गुरु ॥ उदावर्त्तज्वरोन्माद
 शूलानाहब्रह्मान् हरेत् । विध्वं क-
 फकरं रक्तः क्षयवीसर्परक्तमुत् ॥ * ॥
 गन्धं घृतं विशेषेण चक्षुष्यं दृष्य म-
 मि कृत् । स्वादुपाकरसं शीतं वात
 पित्तकफापहम् ॥ मेघालावण्यका-
 न्त्योजस्तेजोवृद्धिकरं परम् । अक्ष-
 क्ष्मीप परक्षोभं वयसःस्थापकंगुरु ॥
 वल्यं पवित्र मायुष्यं सुमङ्गलं रसा
 यनम् । सुगन्धं रोचनं चारु सर्वा
 ज्येषु गुणाधिकम् ॥ * ॥ माहिषन्तु
 घृतं स्वादु पित्तरक्तानिलापहम् ।
 शीतलं श्लेष्मलं वृष्यं गुरु स्वादुविप
 च्यते ॥ * ॥ आज माज्यं करोत्य
 मिं चक्षुष्यं वलवर्द्धनम् । कासे श्वासे
 चये चापि हितं पाके भवेत् कटु
 ॥ * ॥ घृतं दुग्धभवं ग्राहि शीतलं
 नेत्ररोगहृत् । निहन्ति पित्तदाहा
 स्त्रमदमूर्च्छाभ्रमनिलान् ॥ * ॥
 विहृत्स्नदुग्धोत्थं तत् स्वादुमङ्गवी

घृतकु

नकम् । हैयङ्गवीनं चक्षुष्यं दीप-
नं चिकित् परम् । वलकृद्वृंहणं वृ-
ष्यं विशेषाज्वरनाशनम् ॥ * ॥ व-
र्षादूर्ध्वं भवेदाज्यं पुराणं तत् पिदे-
षनुत् । मूर्च्छाकुष्ठविषोन्मादापस्मा-
रतिमिरापहम् ॥ यथायथाऽखिलं
सर्पिः पुराणं अधिकं भवेत् । तथा
तथागुणैः स्वैः स्वै रधिकतदुदाहृत-
म् ॥ * ॥ योजये न्नव मेवाज्यं भो-
जने तर्पणे अग्ने । वलक्षये पाण्डु-
रोगे कौर्मलाने च रोगयोः ॥ * ॥ रा-
जयक्ष्माणि बाले च वृद्धे श्लेष्मकृते ग-
दे । रोगे सामे विषूच्याश्च विबन्धे
च मदात्यये ॥ ज्वरे च दहने मन्दे
नसर्पिर्बहुमन्यते ॥ * ॥ एत मब्दा-
त् परं पक्वं हीनवीर्यत्वं मामुयात्
। तैलं पक्वं मपक्वं वा चिरस्थावि गु-
णाधिकमिति ॥ * ॥ औषधघटित-
पक्वएतस्य पूर्णवीर्यत्वं षण्मासपर्यन्तं
तिष्ठति ॥ घ्रियते जिघर्त्तिवा । ए० ।
अज्जिघृत्सिन्धुः क्तः ॥

एतकरजः । पुं । करजभेदे प्रकीर्ये
। एतपर्णके । घ्रियाकरज इति
भाषा ॥

एतकुमारिका । स्त्री । एतकुमार्याम् ॥

॥ एतकुमारी । स्त्री । कुमार्याम् । सहा-

याम् । तरुण्याम् ॥

घृतपू

एतदीधितिः । पुं । अदौ ॥
घृतपर्णकः । पुं । घृतकरज ॥
घृतपूरः । पुं । घृत इति प्रसिद्धे पक्वाव-
शेषे । घृतवरे । पिष्टपूरे ॥ यथा । मं-
द्वितां समितां क्षीरनालिकेरघृतादि-
भिः । अवगाह्य एते पक्त्वा एतपू-
रोऽयमुच्यते ॥ एतपूरो गुह्यं हृष्यः
कफकुदृक्तमांसदः । रक्तपित्तहरो-
हृद्यः स्वादुः पित्तहरोऽमिदः ॥ अपि
च । क्षीरेण मर्दितं चूर्णं गोधूमा-
नां सुगालितम् । विस्तार्य सर्पिषा
पाच्यं कटाह्येऽथ सितान्वितम् ॥ ए-
तपूरोऽयमुद्दिष्टः कर्पूरमरिचान्वि-
तः ॥ नालिकेरजस्तु । समिता म-
र्दिता क्षीरे नालिकेरसितार्द्रकैः ।
अवगाह्य एते पाच्या एतपूरोऽपरः
स्मृतः ॥ दुग्धजोषि । पाकपिण्डीकृ-
तं क्षीरं शर्कराचूर्णमिश्रितम् । एत-
पूरविनिर्माणं कारयेत् स्वल्पसर्पिषि
॥ शालिभवेपि । सुगालिपिष्टं दु-
ग्धन्तु काथितं वस्त्रगालितम् । खण्ड-
युक्तं एते पक्वं एतपूरो भवेदयम्-
॥ कशेरुजोषि । कशेरुचूर्णं निःक्षि-
प्य पाकपिण्डीकृतं पयः । निर्माणं
एतपूराणां शर्करासहितं भवेत् ॥
आम्ररसभवेपि । पक्वाग्रस्य एते तप्ते-
रसस्वनलपिण्डितः । शुद्धशर्करया

घटः

योऽग्नौ घृतपूरो यदृच्छन् ॥ श्रीर
मायं स्वर्गपदं च यत्ततः प्र
तम् । योऽपि ते योऽपि ते ॥ १ ॥ तदा
स्यात्स्वर्गसंज्ञितः ॥ घृतपूरो गुह्य-
यो ह्यः पितृनिपायः । सः
प्राणप्रदो बन्धुः सुखोऽपि प्रदीपनः
॥ शृङ्गाटकमुलानां मध्ये वंस्याद् घृत
पूरकः । विचार्य बन्धुसंयोगं तन्मुखा
नपिचाहरेदिति ॥

घृतपूरः । पुं । } करणवृत्ते ॥
घृतपूरकः । पुं । }

घृतमण्डलिका । स्त्री । संसपदीवृत्ते ॥
घृतमण्डा । स्त्री । प्रायश्चर्ये इति स्या
ते वायसोऽपि वृत्ते ॥

घृतवरः । पुं । घृतपूरे । घेवर इति-
भाषा ॥

घृता । स्त्री । घृतमण्डायाम् ॥

घृताची । स्त्री । अक्षरोविशेषे ॥

घृतार्चार्गर्भसम्भवा । स्त्री । स्थूलैका-
याम् ॥

घृताक्षः । पुं । } सरलद्रवे ॥
घृताक्षयः । पुं । }

घृतेली । स्त्री । पिङ्गकपिशायाम् ॥

घृतोदः । पुं । घृताभ्याम् ॥ घृतमुदकं य-
स्य । उत्तरपदस्य चेत्युदकस्योदः ॥

घटः । वि । घटिते । निघटे । घसा इ-
ति भाषा । पुं । गन्धविशेषे ॥ यथा

घोटकः

। घटोमयको गन्धः सरलद्रव्ये कमे-
दया । अगुरुप्रभृतिष्वपि यस्य पङ्कः
प्रदीयते । घृतासृष्टो गन्धोऽयं
द्वितीयः परिकीर्तित इति ॥

घटिः । पुं । किरौ । वराहे ॥ स्त्री ।

घर्षणे ॥ स्पर्शायाम् ॥ विष्णुक्रान्ताया

म् । अपराजितायाम् ॥ वाराह्याम्

। चामर आद्य इति गौड भाषा ॥

घर्षति । घृत्तुसङ्घर्षे । तिप् ॥

घटिका । स्त्री । विषपरिणामायाम् । पृ-
थिव्यायाम् ॥

घटिः । पुं । वराहे । झूकरे ॥ घर्षति
। घृत् ० । कृविघटिच्छविस्वविफि
कीदिविरिति क्लिन्नान्निपातसि-
द्धः ॥

घेष्मलिका । स्त्री । कौण्डादने । घेष्
इति गौडभाषा ॥

घोटः । पुं । सगान्तरे ॥

घोटः । पुं । अश्वे । घोटके ॥ घोटते
। घुटपरिवेष्टने । प्रचायच् ॥

घोटकः । पुं । घोट इति भाषाप्रसिद्धे प-
थुविशेषे । अश्वे । तुरगे । पीतौ ।
तुरङ्गमे ॥ अथाऽश्वलक्षणां । द्वौ
घृणीवाचिकूटस्थिकहृदयपृष्ठं स्नाय-
ताम्बोष्ठजिह्वः स्रग्ज्जलक्कोमवाचः

सुशफगतिमुखो ह्रस्वकर्षे ॥ घृत्तुः ।

अङ्गु । जानूवृत्तः स्रग्ज्जलक्कोमवाचः

घोटके

संस्तान्मूर्ध्ना वाजी सर्वाङ्गमुदो
भवति नरपतेः शत्रुनाशाय नि-
र्यमम् ॥ * ॥ अश्वभार्गा रोमावर्त्ता
नां लक्ष्यमाह । अश्वपातहनग
खड्गप्रोबभङ्गकटिवस्तिजानुषु ।
मुष्कनाभिककुदे तन्नागुदे सखकु
चिचरये तथाऽशुभाः ॥ ० ॥ शुभा
वर्त्तानेह । ये प्रपानगलकर्त्तसंस्थि-
ताः पृष्ठमध्यनयनेपरिस्थिताः । ओ
ष्ठसक्चिभुजकुचिपार्श्वगा स्नेहसा
टसहिताः सुशोभनाः ॥ * ॥ भुवाव
र्त्तानाह । तेषां प्रपान एको लला
टकेष्वेव च भुवावर्त्ताः । रन्ध्रोपरन्ध्र
मूर्ध्नि वक्षसिचेति स्मृतौ द्वौ द्वौ ॥
॥ अश्वानां वयो ज्ञानमाह । वल्गुभि
र्दन्तेः सिताभौ भवति हयत्रिमुसैः
कषायैर्द्विवर्षः सन्धेयैर्मेध्यमान्यैः
पतितसमुचितैस्त्वय्यब्दपञ्चाब्दकाभ्याः
। सन्धेशानुकमेव विकपरिगुणिताः
कालिकापीतशुक्लाः काचामल्लीकश
ङ्गावटचलन मतो दन्तपातविद्धि
॥ इति वाराह्याचतुष्टयि नो ध्या-
यः ॥ ६४ ॥

घोटकारिः । पुं । महिषे ॥

घोटकेजितम् । न । अश्वचेष्टायाम् ॥

घोटके । उत्सर्गा अश्वभट्ट नासना

घोटके । गोपाले ॥ ध्वनी

घोटके

अश्वम् । सर्वाङ्गज्वलन यष्टुद्विदं च
वानां दवर्षे दहनकलासु धूपनं वा
॥ अश्वः पुरं नाशमुपैति मेढ्रे को
शः खयं यात्युदरे प्रदीप्ते । वायौ
च पुच्छे च बराजयः स्यादक्षोत्तमा
ङ्गज्वलने जयश्च ॥ स्नात्वा सनांसज्व-
लनं जयाय बन्धाय पादज्वलनं प्रदि-
ष्टम् । ललाटवक्षोचिभुजे च धूमः
पराभवाय ज्वलनं जयाय । नासापु-
टप्रोबभिरोस्तुपातने च । रात्रौ ज्व-
लनं जयाय । पलाशमासैतकर्षु
रागां निर्ययं शुक्राभस्य । लक्ष्येष्ट-
म् ॥ प्रदेषो यवसोऽक्षसां प्रपतनं स्वे-
देनिमित्तं बिना कम्पोषा घटनाश्च
रक्तपतनं धूमस्य वा सम्भवः । अस्वप्र-
सु विरोधिनां निशि दिवा निद्रालसं
ध्यानता सादोऽघोमखता विचेष्टि-
त मिहं नेष्टं स्मृतं वाजिनाम् ॥ आ-
रोहणमन । वाजिनां पर्याणादियुत
स्य वाजिनः । उपवाह्यसुरङ्गमखवा
कल्पस्यैव विषयशोभना ॥ * ॥ हेपि-
तलक्षणमाह । कौञ्चव त्रिपुवधाय हे-
षितं ग्रीवया लक्ष्यकया च सोममुखम्
। लिङ्गमुच्च मनुनादि दृष्टवद्भासव
हृदने च वाजिभिः ॥ पूषपात्र
द्विधिविदेवतागन्धपुष्पप्रक्षालना-

घायमानेन । घानिमान्धु
रण्येष्ट ॥ घायते स वा । घा०

घोटिका

वे द्वेषतां यदि समीपतो जयः ॥
 भक्ष्यपानखलिनाभिनन्दिनः पत्यु-
 रौपयिकनन्दिनो ऽथवा । सख्यपार्श्व
 गतदृष्टयो ऽथवा वाञ्छितार्थफलदा
 स्तुरङ्गमाः ॥ वामैश्च पादै रभिता
 डयन्ते । मर्ही प्रवासाय भवन्ति भर्तुः
 । सन्ध्यासु दीप्ता मवलोकयन्तो हे
 षन्ति चेदन्धपराजयाय ॥ अतीव हे
 षन्ति किरन्ति वास्तान् निशारताश्च
 प्रवदन्ति याचाम् । रोमन्धजो दीन
 खरस्वनाश्च पांस्तून् ग्रसन्तश्च भया
 यदृष्टाः ॥ * ॥ समुज्ज्वलदक्षिण पार्श्वे
 शायिनः पादंसमुत्क्षिप्य च दक्षिण
 स्थिताः । जयाय शेषेष्वपि बाहनेष्वि
 दंफलं यथा सम्भवमादिशे दुधः ॥ अ
 रोहति क्षितिपतौ विनयोपपन्नो ।
 यावानुगो न्यतुरगं प्रतिहेषितश्च ।
 । वक्रोण वा स्पृशति दक्षिण मात्म
 पार्श्वं यो ऽश्वः स भर्तु रचिरात् प्राचि
 नोति लक्ष्मीम् ॥ मुहुर्मुहु मूचश्च कृ
 त् करोति न ताड्यमानोऽप्यनुलो
 मयायो । अकार्यभीतो ऽसुविलो
 चनश्च शिवं न भर्तु स्तुरगो ऽभिध
 त्ते ॥ इति वाराह्या ८१ अध्यायः ॥
 घोटिका । स्त्री । दृष्टलोभ्याम् । लो
 नी इति भाषा ॥ घोटिका ऽस्तरसा
 ने

घोरः

गदोषवशागुल्मघ्नी श्वासकासप्रमेह-
 नुत् ॥ शोथे लोचनरोगे च हिता
 तज्ज्ञै रुदाहता ॥ दक्षविभेषे । तु
 रङ्ग्याम् । चतुरङ्गायाम् ॥
 घोणा । स्त्री । नासायाम् ॥ प्रोथे ।
 अश्वनासिकायाम् ॥ घोणति अनया
 वा । घुणभ्रमणे । अच् हलश्चेति
 घञ्या ॥
 घोणी । पुं । वराहे । स्तब्धरोमणि ॥
 घोणानासा ऽख्यस्य । ब्री० इति ॥
 घोण्टा । स्त्री । वर्द्ध्याम् । गोपघोण्टा
 याम् । भडवेरी इति भाषा ॥ पूगट
 चे ॥ घोणते । घुण० । बाहुलका
 त् टः ॥ बदरीफलवृक्षयोः ॥
 घोत्कारः । पुं । नासिकायाः शब्दे । घु
 रीटा इति भाषा ॥
 घोनसः । पुं । गो नसे । तिलित्सेसर्पे ॥
 घोरः । पुं । विपरान्तके ॥ आङ्गिरस
 गोचोत्पन्ने ऋषिविशेषे ॥ आकाशा
 दिषु स्थूलेषु दुःखप्रकाशकाः अनव
 स्थिताः रजःप्रधानतया केचिद्विशेषा
 स्ते च घोरसंचकाः ॥ न । विषे ॥ चि
 दारुणे । भयानके ॥ हिंसायनेकाया
 सवहुलेकृते ॥ परस्यात्मनश्चपीडा
 करे ॥ दुर्गमे ॥ घोरवति । घुरभी
 मार्धशब्दयोः । गयन्तादच् ॥ यदा
 । हन्यते । हन० ॥

घोषः

त्यच् धातोर्घुरादेशः ॥

घोरदर्शनः । पुं । उलूके ॥ त्रि । भयानकरूपे ॥

घोरपुष्पम् । न । कांस्ये ॥

घोरवासनः । पुं । } शृगाले । भूरि-

घोरवासी । पुं । } माये ॥

घोरवासितम् । न । भयानकशब्दे ॥

घोरा । स्त्री । रात्री ॥ देवदालीलता

याम् ॥ भयानकायाम् ॥ सङ्क्रान्ति

विशेषे ॥ रवायुग्रमे सङ्क्रमे भास्कर

स्यमवेद्घोरनाम्नी सुखीशूद्रवर्गः ॥

राजस्यां मनसोवृत्तौ ॥

घोलम् । न । मयितेदधनि । दण्डाहते

॥ ससरं निजलं घोलं वातपित्तहरं

स्मृतम् ॥ * ॥ मस्तुना रहितं गाल्यं द

धिशुभ्रतरे पटे । जीरसैन्धवसन्निधं

घोलं घनतरं स्मृतम् ॥ जीरसैन्ध

वसंयुक्तं घोलं वातप्रनाशनम् । अती

सारिव मन्वेदो हितं रुच्यं बलप्र

दम् ॥

घोलिः । स्त्री ।

घोलिका । स्त्री ।

घोली । स्त्री ।

घोषः । पुं । आभीरपट्याम् ॥ घोष

न्तिगावो ऽप । घुषिर्विशब्दने ।

इलश्चेति घञ् ॥ गोपाले ॥ ध्वनी

॥ अघोरादे ॥ अघा

घाणम्

॥ वाह्यप्रयत्नविशेषे ॥ पुं । कांस्ये ॥

घोषणम् । घुषघुष्टौ । घञ् ॥

घोषकः । पुं । मूहाकौशतम्बाम् । श्वे

तघोषके ॥ घोषति । घुषिर् ॥ पं

चाद्यच् । स्वार्थकम् ॥

घोषकाकृतिः । पुं । घोषके ॥

घोषणा । स्त्री । उच्चैर्घुष्टे । लोकवि

ज्ञापनायोच्चैः शब्दिते ॥ यथा । न

कर्मणा कनोयस्ता वृद्धिर्वा नान्तरा

त्मनः । इति वाह् मिबोदुत्थ वे

दान्ते घोषणा कृतेति ॥ घुषिर् ॥

गयासश्चन्यो मुञ्च ॥

घोषयिन्नुः । पुं । विप्रे ॥ कोकिले ॥

घोषयति । घुषिर् ॥ वाहुलका

त् इलुच् ॥ वन्दिनि ॥

घोषवती । स्त्री । वीणायाम् ॥

घोषा । स्त्री । मधुरिकायाम् ॥ शत

पुष्पायाम् ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ को

शातक्याम् । तुरयी तौरजी इति

चप्रसिद्धे फलशके ॥

घनम् । त्रि । नुदति ॥

घाणम् । न । नासिकायाम् । घन्ध

हणलिङ्गेन्द्रिये ॥ न्यायमते घाणेन्द्रि

यग्राह्येगन्धत्वादौ ॥ त्रि । घाते ॥

घायने ऽनेन । घागन्धोपादाने । क

रणेल्युट् ॥ घायतेस्स वा । घा०

नदविदेति वा नत्त्वम् ॥

(८७२)

(८७६)

<p>घातः घाततर्पणः । पुं । सुगन्धै ॥ घातदुःखदा । स्त्री । छिन्नकाम् ॥ घातः । विं । घातविषयीकृते पुष्पादौ । आसगन्धे । आघाते । घाते ॥ घा यते स्म । घा० । क्तः । नुद्विदेति पाश्चिकोनस्वाभावः ॥</p>	<p>ङः घातिः । स्त्री । घाते । नासिकायाम् ॥ घाते ॥ घातम् । घा० क्तिप् ॥ ————— ङः ङः । पुं । विषये ॥ विषयस्य स्पृहायाम् ॥ भैरवे ॥ ङ कारे ॥ * ॥ * ॥</p>
---	--

इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडीचवालप्रधानेपनामतुलाराममिश्रात्मज
 श्रीधनपतिसिन्धुपरनाम्नातया श्रीसुखकुलावधूतश्रीपरमहंसपरिव्राजका
 चार्यश्रीमदुरिहरानन्दनाथभारतशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथपर
 नामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ कवर्गः समाप्तिस्तः ॥ * ॥ * ॥

सर्वार्थसिद्धौ सर्वेषां सुखानन्देन निर्मितः ॥
 श्रीघासीराममिश्रैस्तु मुद्रालिप्या प्रकाशितः ॥

वैक्रमे १८२१ शरदि । शालिवाहनोये १७८६ शके मार्गशीर्षासितैका
 दश्यां सुप्रचार्यवारे सुप्रपुरे श्रीघासीरामकनकियालालयोः
 स्वकौशलसंस्कृतयन्त्रे वर्षयोजकाध्यक्षकायस्थवर्गशेखर
 श्रीरामप्रसाददासदृष्ट्या
 मुद्राङ्कितः ॥

